

למען אחינו ועמיתינו

מאבקנו לעליית וקליטת המדענים

(ספר תיעוד)

פרופ' (אמריטוס) דן עמיר
הפקולטה למדעים מדויקים
אוניברסיטת תל-אביב

2020

תוכן

3	הקדמה
5	חלק ראשון: המאבק למען העלייה ועליית שנות השבעים
6	פרק א. 1917-1964 : היהודים והציונות ברוסיה הסובייטית מאז המהפכה עד הדחת חרושצ'וב
14	פרק ב. 1965-1975: מעליית ברז'נייב לשלטון עד תיקון ג'קסון-ואניק
24	פרק ג. מאבק המדענים בשנים 1971-1975
33	פרק ד. קליטת עליית המדענים בשנות השבעים
39	פרק ה. 1975-1985: מתיקון ג'קסון-ואניק עד עליית גורבצ'וב לשלטון
53	חלק שני: עליית שנות התשעים
54	פרק ו. 1985-1989: מעליית גורבצ'וב עד פתיחת השערים
70	פרק ז. 1989/90 השערים נפתחים לרווחה
72	פרק ח. "תכנית אלפיים"
104	פרק ט. הרוסים באים!
131	חלק שלישי: מאמצי קליטה
132	פרק י. שנות התפרקות ברית-המועצות – שנות ברכה לעלייה
150	פרק יא. הוועדה הלאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת המדענים העולים
164	פרק יב. ממשלת רבין וקליטת המדענים
189	פרק יג. תכנית הסיוע למסורבי העלייה ואסירי ציון
203	חלק רביעי: לקראת קליטה ארוכת טווח
204	פרק יד. תכנית גלעדי
235	פרק טו. תכנית קמ"ע
294	פרק טז. מהמועצה הציבורית לסל"ע
315	חלק חמישי: רטרוספקטיבה
316	עמרי אינגבר: קליטת המדענים עולי שנות ה-90 והאלפיים במדינת ישראל
325	טבלה כרונולוגית של השרים הרלבנטיים בממשלות ישראל
326	הרקע הכלכלי (לפי ה'ויקיפדיה')
327	עמי וולנסקי: "העשור האבוד" בהשכלה הגבוהה בישראל
328	העולים כגורם בהתפתחות המדע בישראל
331	רמת העלייה ועליית הרמה
334	פעילותו של פרופ' יובל נאמן בעליית וקליטת המדענים מבריה"מ בישראל

הקדמה

לפני כיוכל שנים החל אחד התהליכים ההיסטוריים החשובים ביותר בתולדות ישראל - עליית יהדות ברית-המועצות. עם קליטת עלייה זו גדלה והתבססה ישראל ועלתה למקום נכבד בקהילת המדינות המפותחות. יותר מאשר בהיבט הכמותי - גידול האוכלוסייה בכ- 20%, היה חשוב כאן ההיבט האיכותי - הייתה זו עליית אוכלוסייה ברמת השכלה גבוהה במיוחד, שקידמה את המדע והטכנולוגיה, התרבות האמנות והספורט בישראל, ועימם את התעשייה המתקדמת והכלכלה כולה.

באוכלוסייה משכילה זו היה מעמד חשוב ביותר למדענים - לא רק בגלל מעמדם האקדמי, אלא גם בגלל הנסיבות המיוחדות שבהן חיו היהודים בברית המועצות - כאשר הדרכים לעמדות הגבוהות בכלכלה, בפוליטיקה ובמערכת הבטחונית הסומות בפניהם, למעשה, היו המדע והתרבות התחומים הכמעט בלעדיים בהם יכלו יהודים להגיע לצמרת. לאחר שגם הצמרת התרבותית היהודית כמעט חוסלה על ידי סטאלין - נותר המדע כמעוז האחרון למנהיגות הציבור היהודי.

מי שהבין היטב את מעמדם המיוחד של המדענים היהודים בברית-המועצות ואת הפוטנציאל העצום הטמון בהם - להתנעת והובלת העלייה ולעתידה של מדינת ישראל, היה פרופ' יובל נאמן ז"ל. **אם היה אדם אחד שלזכותו אפשר לזקוף את כל המפעל האדיר הזה - הרי היה זה פרופ' נאמן**, שנחלץ למאבק למען המדענים היהודים כבר בראשית שנות ה-70. כפיסיקאי בעל שם בינלאומי וכנשיא אוניברסיטת תל-אביב הצעירה, הצליח לגייס למטרה זו רבים מעמיתיו המדענים בעולם. **ספר תיעוד זה הוא זכרון צנוע לפועלו**. כמובן שהיו שותפים רבים למפעל - בראש וראשונה בין המדענים היהודים הסובייטים עצמם, ובהמשך - בין המדענים בישראל, ובמיוחד - **בפקולטה למדעים מדויקים באוניברסיטת תל-אביב**, שלמעשה הובילה את המאמץ והמאבק לקליטת המדענים בארץ. הם עשו זו במסירות, והתגייסו לנושא ביוזמה, שתדלנות ומאבק עיקש. עם כל הצניעות, אפשר לחזור לגביהם על אמירתו של צ'רצ'יל על צוותי חיל האוויר המלכותי, בנאומו במהלך הקרב על בריטניה: **"מעולם לא חבו רבים כל כך, הרבה כל כך, למעטים כל כך"** (Never was so much owed by so many to so few). למרות ההגזמה שבאמירה זו, **בזכות יובל נאמן ועמיתי אלו בפקולטה, זכתה מדינת ישראל - הן ציבור העולים והן ציבור הוותיקים - באוצרות הגדולים שהעניק לכולנו מפעל העלייה והקליטה**.

זכיתי להיות שותף וגם למלא תפקידים מרכזיים במפעל זה. מעורבותי בקליטה החלה ברמה האישית: בין ראשוני המדענים העולים בשנות השבעים בלטו מספר מתמטיקאים, ועם כמה מהם - ובמיוחד עם **ויטאלי מילמן** - התפתחו שיתוף פעולה מדעי וידידות עמוקה. קשרים אלו דירבנו אותי לפעול למען קליטת העלייה בתפקידים שמלאתי באוניברסיטה (כראש מחלקה, ראש בית-ספר ודקאן הפולטה למדעים מדויקים, ובהמשך - כדקאן מיוחד לענייני קליטה, סגן רקטור ורקטור), ובגופים הארציים - כיו"ר **ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות** וכמרכז פעילות קליטת המדענים העולים מטעם ור"ה (ועד ראשי האוניברסיטאות).

לצערי, אם כי בדרך הטבע, רוב שותפי בעשייה זו כבר אינם בין החיים, ומעטים הם אלו שנותרו ויכולים עדיין להעיד על הדרך הארוכה, זרועת המכשולים, שהלכנו בה לקראת המטרה. החלטתי שמוטלת עלי החובה לעשות זאת עתה, בטרם יהיה מאוחר מדי. כיון שמדובר במה שארע לפני עשרות שנים, לא יכולתי להסתמך על הזיכרון ועל המרשתת (האינטרנט) בלבד, ולכן בחרתי להציג את הסיפור באמצעות החומר הכתוב שמצאתי - רובו הגדול דברים שכתבתי בעצמי או נשלחו אלי, ועותקים שלהם נשמרו עימדי. נעזרתי גם בארכיון אוניברסיטת תל-אביב וכארכיון המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות - אך גם בהם התקשיתי להגיע למסמכים משנות ה-70 וה-80. אני מודה לכל אלו שעזרו לי בחיפוש.

ספר זה הוא, למעשה, ארכיון למפעל קליטת המדענים, שזור בהסבר היסטורי תמציתי ובתיאור החלק שנטלתי בתכניות הקליטה שנבנו לשם כך. הוכנסו בו כמעט כל המסמכים שמצאתי בנושא. מכיון שרוב הזמן נמצאתי במרכז פעילות הקליטה, הוא נותן תמונה כמעט מלאה של אותה פעילות. אך ברור שיש בעבודה זו אקראיות מסוימת ואולי אפילו הטייה, ואם המעטתי בתרומתם של פרטים ומוסדות אחרים - אני מתנצל על כך.

הספר, כאמור, הוא ברובו הגדול אוסף מסמכים, שהוקלדו כדי להציגם בצורה אחידה וקומפקטית ככל האפשר. הקריאה במסמכים הרבים עלולה להיות מייגעת, כיון שבכל שלב בקידום תכנית קליטה מסוימת היה עלינו לעבור שלבים ביורוקרטיים רבים ולחזור על תיאור המצב ועל הצורך והתועלת בהפעלתה המיידית של התכנית. למרות זאת העדפתי להציג את **מרביתם הגדולה של המסמכים הקיימים**, כדי לשמר את העדויות של פרק זה של ההיסטוריה של מדינת ישראל.

להקלת ההבחנה בין תיאורי רקע ודברי הסבר לבין המסמכים עצמם השתמשתי בגופנים שונים: הגופן הנוכחי (Times New Roman) לרקע ולהסברים, ו'דויד' (David) – לדברים המצוטטים. המסמכים הובאו, כמעט תמיד, ככתבם וכלשונם: הלשון - פרט לתרגום מאנגלית או רוסית לעברית, והכתב – פרט לטעויות הקלדה (במקור או אצלי) וכמה תיקונים שרירותיים שנעשו בדרך כלל למען האחידות. ניסיתי להתאים את המסמכים לעמודים, מה שדרש לפעמים דחיסה צורנית מסוימת ולפעמים גם השמטות קלות. במקומות בהם השמטתי קטעים משמעותיים יותר באמצע הטקסט, השתמשתי בסימון [...]. מבלי לציין זאת, השמטתי גם מילות פנייה ונימוס שגרתיות שאינן מוסיפות לתוכן המסמכים. כמו "למר X שלום רב", וכדומה.

חלק ראשון: המאבק למען העלייה ועליית שנות השבעים

אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ
(ישעיהו ס' 9)

בול "שלוח את עמי", 3.7.1972

א. 1917-1964: היהודים והציונות ברוסיה הסובייטית מאז המהפכה ועד הדחת חרושצ'וב

מבוא היסטורי קצר זה מיועד בעיקר לקוראים הצעירים, או לבוגרים יותר שאינם בקיאים בפרק היסטורי זה – אם מחמת שכחה או כיון שלא נכלל בין פרקי ההיסטוריה הנלמדים בבתי הספר. לא אעמוד כאן על ההיסטוריה שקדמה למהפכה – הגזירות, הרדיפות והפוגרומים בזמן שלטון הצאר. היהודים ברוסיה, ולא כל שכן באוקראינה עתירת הפוגרומים, תלו תקוות רבות בהחלפת השלטון. חלקם של היהודים בתנועה הסוציאליסטית, ולאחר מכן – במפלגה הקומוניסטית, היה משמעותי הרבה יותר משיעורם באוכלוסייה ומעמדם החברתי, וחלקם בצמרת המפלגה – בולט במיוחד: שלושה מבין שבעת חברי הגוף העליון של המדינה הסובייטית (ה"פוליטבירור") היו ממוצא יהודי (ליאון טרוצקי וגריגורי זינובייב – בניס להורים יהודים, ולב קמנייב – בן לאב יהודי). גם נשיא המדינה (יו"ר הוועד הפועל המרכזי) יעקב סברדלוב – היה יהודי. חוקת ברית-המועצות העניקה שוויון זכויות לכל אזרחיה וזכות הגדרה עצמית לכל הלאומים בתחומה. בתוקף מדיניות זו היו גם היהודים אזרחים שווי זכויות. ב-1918, באחד הצווים הראשונים שהוציא מנהיג רוסיה הסובייטית, ולדימיר איליץ' לנין (שסבו, אלכסנדר בלנק, היה יהודי מומר), נאסרה האנטישמיות. מאידך, כחלק מהאיזולוגיה של הפרדת דת ומדינה בה נקטו הקומוניסטים לאחר מהפכת אוקטובר ב-1917, נקטו הרשויות במדיניות אנטי-יהודית במובן הדתי. ב-1919, כחלק ממדיניות כוללת נגד ארגוני דת, ביטלו הרשויות את ארגון של מועצות הקהילות היהודיות, שהיו אחראיות על תחזוקת בתי כנסת. מחלקה יהודית מיוחדת (ה"יבסקציה") הוקמה במפלגה השולטת, ותפקידה היה טיפול והפקת תעמולה נגד היהדות כדת, ונגד הרבנים ואנשי הדת.

גם חלקה של הציונות לא שפר. אף על פי שהזרם הדומיננטי בתנועה הציונית לפני הקמת המדינה היה בעל אוריינטציה סוציאליסטית, המדינה הסובייטית ראתה בתנועה הציונית איום על החזון הבינלאומי. אסרה פעילות ציונית ורדפה את חברי התנועות הציוניות שהתגוררו בברית המועצות. בקיץ 1921 הצליחה קבוצת סופרים יהודים, בזכות התערבותו של מקסים גורקי ובאישור מיוחד של לנין, לעזוב את רוסיה בדרכם לארץ-ישראל.

לאחר מותו של לנין ב-1924 הצליח יוסף סטלין לבודד את המתחרים בו בהנהגת המפלגה. ב-1926 הורחקו שלושת היהודים מהפוליטבירור. טרוצקי הוגלה ב-1929 וב-1940 נרצח בידי סוכנים רוסיים במקסיקו, באמצע שנות ה-30 החל סטלין במסע טיהורים במפלגה הקומוניסטית ובחברה הסובייטית, שבמוקדו עמדו גם יהודים רבים. מנהיגים רבים נרצחו או הוגלו, וארגונים תרבותיים ודתיים נסגרו. קמנייב וזינובייב נפלו קורבן למשפטי הראווה הידועים לשמצה של שנת 1936, הואשמו בבגידה והוצאו להורג. ברור שלסטלין היה נוח להסתייע באנטישמיות כדי להיפטר מיריביו. גם רדיפות הדת היהודית והציונות גברו. מתוך כחמשת אלפים בתי כנסת שהיו קיימים טרם המהפכה הבולשוויקית בשטח שתפסה ברית המועצות, שרדו רק מעטים עד הטיהורים הגדולים של סטלין. בעקבות מחאות על רדיפת היהדות בברית המועצות, הוחתמו במרץ 1928 שלושים ואחד רבנים על איגרת שטענה שאין רדיפות של היהדות ברוסיה: לאחר שפורסם מחוץ לברית המועצות שהאיגרת נחתמה תחת איומים, הוחתמו מספר רבנים בסוף 1928 על איגרת שהכחישה שהחתימה הקודמת ניתנה תחת לחץ. במהלך תקופה זו פעלו בתי כנסת ספורים שהיו בפיקוח ומעקב מצד השלטונות ונעשו ניסיונות, לרוב במחתרת, לשימור הווי דתי יהודי.

המשטר הסובייטי פעל כנגד הציונות ולימוד העברית לא רק באמצעי דיכוי (מעצרים, משפטי ראווה, מעצרים והגלות לסיביר¹), אלא גם על ידי הצעת תחליף, לכאורה. ב-1930 התקבלה החלטה להקים מחוז יהודי אוטונומי שהשפה הרשמית בו תהא אידיש. המחוז הוקם ב-1934 במזרח הרחוק הרוסי, בסמוך למנצ'וריה שבסין, ונקרא על שם בירתו בירוביג'ן, למרות ריחוק האזור והתנאים האקלימיים הקשים בו, הצליחה התעמולה האינטנסיבית (כולל ספרים, בולי דואר ואפילו סרט באידיש) להביא לשם כמה רבבות יהודים, והחלה להתפתח בו תרבות יהודית. אך עם טיהורי שנות השלושים נעצרו בו והוצאו להורג מנהיגים יהודים ונסגרו בתי ספר בידיש וארגונים יהודים שטיפלו באוכלוסייה, והתפתחות היישוב היהודי בבירוביג'ן נעצרה.

¹ מקריאה בדבר לילדים' בילדותי, זכור לי המקרה של חיים לנסקי, יליד 1905, שנעצר ב-1934 על שפרסם שירה בעברית ונשפט לחמש שנות עבודה בסיביר. לאחר ששוחרר נעצר ונשלח שנית לסיביר, שם מת משחפת בשנות המלחמה. הנה קטע משירתו שנכתב שם: "ג'דון לש'נות טל'טול נ'טור'ת, נ'דח ק'קון, פ'מקולל, על מי לק'מוך, פ'מי לק'טום? מא'חור'י פ'סגות אנ'ל הול'כים שוקעים ימי הנוער"

הכתובת בראש התמונה: ЕВРЕИ (יהודי), בתחתיתה: БИРОБИДАЖАН (בירוביג'ן)

שנות השלושים היו שנות עליית הפשיזם והנאציזם, ומעלליו של סטלין עמדו בצל המתחולל באיטליה ובגרמניה. לכן הייתה אהדתם של החוגים הליברליים בעולם המערבי נתונה למי שסימל עבורם את הקידמה, החופש והשוויון – ברית-המועצות. במלחמת האזרחים בספרד, כאשר המדינות הדמוקרטיות לא נקפו אצבע לעזרת הרפובליקה הספרדית גם כאשר הגרמנים והאיטלקים סייעו למורדים הפרנקיסטים בכוחות שריון ואוויר, הייתה ברית-המועצות המדינה היחידה שסייעה לכוחות הרפובליקאים. לכן, למרות דיכוי היהדות והציונות כמתואר לעיל, היחס של מפלגות הפועלים בארץ-ישראל לברית-המועצות היה יחס של הבנה ואף של אהדה. אנשי 'השומר הצעיר', במיוחד, דגלו באידאולוגיה זהה כמעט לזו של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית ותמכו בברית-המועצות ובמשטר הסטליניסטי, אך סברו שבנושא הציונות חלה טעות זמנית בתנועה הקומוניסטית, טעות שתתוקן עם הזמן. הספקות צצו ועלו ב-1939, עם ההסכם בין סטלין להיטלר (הסכם מולוטוב-ריבנטרופ), וב-1940 – לאחר פרסום ספרו של ארתור קסטלר 'אפילה בצהריים' שהביא לתודעת המערב את שיטות החקירה והמשפט בטיהורים הגדולים. אך ספקות אלה ירדו מסדר היום בקיץ 1941 עם הפלישה הגרמנית לרוסיה ומלחמתו ההרואית של העם הרוסי כנגד הנאצים.

המלחמה הגדולה השפיעה גם על היחס בברית-המועצות ליהודים וליהדות העולם.² היהודים נטלו חלק נכבד במלחמה: יותר ממחצית מיליון יהודי ברית-המועצות לחמו במדי הצבא האדום, במחחרות ובגדודי הפרטיזנים, וכמאתיים אלף מהם מתו. יהודים תפסו עמדות נכבדות גם בקצונה הגבוהה – ביניהם למעלה משלוש מאות גנרלים, ובין מקבלי העיטור הגבוה ביותר, 'גיבור ברית-המועצות', היו כמה וחמישים יהודים. יהדותם של גיבורים אלו הועלמה, בדרך כלל, בפרסומים הפנימיים. אבל היא נוצלה בכמה פרסומים שנועדו לקהל בארצות-הברית ובאנגליה – כדי ליצור שם דעת קהל אוהדת, בייחוד אצל היהודים, בתקווה שיעזרו למאמצים להגדלת עזרת מעצמות המערב לברית-המועצות. דוגמה מאלפת לכך הייתה כאשר הרים אנדריי גרומיקו, שהיה אז שגריר ברית-המועצות בושינגטון, כוס "לחיי גיבור סס"ר בן העם היהודי, הגנרל איבאן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי", ואילו כאשר נהרג הגנרל הסובייטי עתיר הניצחונות בקו החזית בגרמניה בפברואר 1945, הכחיש נמרצות ראש המחלקה הפוליטית של הצבא האדום, גנרל אלכסנדר צ'רבראקוב, את מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי.

לאותה מטרה של קידום האינטרסים של ברית-המועצות במערב, בעיקר בקרב יהדות ארצות-הברית וניצול השפעתה להשגת סיוע מלחמתי ופיננסי מן המערב לניהול המלחמה בגרמניה הנאצית, הוקם ב-1942 'הוועד היהודי האנטי-פשיסטי' שהיה אחד מן הוועדים האנטי-פשיסטיים הכפופים למשרד התעמולה הסובייטי. הוועד פנה ליהודי העולם, בעיקר ליהודי ארצות-הברית, ועודדם להירתם למאבק עם גרמניה הנאצית. בראשו עמדה נשיאות שהייתה מורכבת מכ-20 אישים יהודים-סובייטיים, חלקם הגדול סופרים ומשוררים באידיש. יושב-ראש הוועד היה שלמה מיכאלס. בין חברי הוועד היה גם לא-יהודי – הפיזיקאי הרוסי הנודע פיוטר קאפיצה.³ בנוסף לפעילות שלמטרתה הוקם, הפך הוועד למרכז חשוב של תרבות האידיש בברית-המועצות בעת המלחמה. הוועד המשיך לפעול גם אחרי המלחמה, אך כיון שהמטרה שלמענה הוקם כבר ירדה מסדר היום, הוא נעשה מיותר בעיני השלטונות. יושב ראש הוועד, שלמה מיכאלס, נרצח בינואר 1948 בתאונת דרכים מבוזבזת על ידי אנשי המשטרה החשאית הסובייטית.

² גם בזמן המלחמה לא נפסקו רדיפות העברית והציונות, אך הוצנעו יותר. דוגמה מוכרת היא זו של המשורר אלישע רודין (1888-1946), שלמרות ששיכל את בנו בקרבות ב-1942, נשלח למחנה מעצר ב-1943 בשל יצירתו בעברית. משירתו:

"על נהרות הַגֵּיוֹן המיתו שְׁפָתַי, לְעוֹלָם, לְעוֹלָם, לְעוֹלָם לֹא אֶשְׁכַּח עֲלְבוֹנֵי;
כִּל מַה שְׁעוֹלְלוּ פִּי לְחַיֵּינוּ, כִּל שְׁשֵׁתֵי מִנְהַרֹת הַגֵּיוֹנִים"

³ פיוטר קאפיצה (1894-1984) יצא מברית המועצות ב-1921 לעבוד בקיימברידג', והגיע שם להיות חבר האקדמיה המלכותית הבריטית. ב-1934 נסע לסיבוב הרצאות בברית-המועצות, נעצר והוכרח להישאר שם. ב-1946 נאסר בגלל סירובו לעבוד על פיתוח פצצת מימן סובייטית. אחרי מות סטלין חזר לעמוד בראש 'המכון לבעיות פיסיקליות' שהוקם על ידו. ב-1978 הוענק לו פרס נובל "בעבור המצאותיו ותגליותיו בתחום הפיזיקה של הטמפרטורות הנמוכות".

פיטר קפיצה

אותו גרומיקו הנזכר לעיל הוא שסימל גם מפנה שחל במדיניות החוץ הסובייטית לגבי הציונות, כאשר ב-1947, בהיותו הנציג הסובייטי באו"ם, הכריז על תמיכת ארצו בתכנית החלוקה. ב-17 במאי 1948, שלושה ימים לאחר הכרזת העצמאות של מדינת ישראל, העניקה ברית-המועצות למדינת ישראל הכרה דה-יורה. בספטמבר 1948, הגיעה למוסקבה גולדה מאיר, צירת ישראל בבריה"מ. בראש השנה הלכו אנשי הצירות לבית הכנסת. כשהגיעו לשם המתינו להם אלפי אנשים שקיבלו את פניהם במחאות כפיים סוערות וקריאות 'שלוש' ו'הידד' בעברית. מאידך, ב-1 באוקטובר פורסם בשופרה של המפלגה הקומוניסטית, העיתון 'פראבדה', מאמר המגנה ומבקר חריפות את הציונות. ב-21 בנובמבר נסגר הוועד היהודי האנטי-פשיסטי ונסגר עיתונו, 'אייניקייט'.

ברית-המועצות המשיכה לתמוך בישראל בזירה הבינלאומית גם לאחר החלטת החלוקה ותמכה בצירופה של ישראל לאו"ם, תוך שהיא הודפת את הטענות שישראל הפרה החלטות האו"ם ומצהירה שישראל היא מדינה שוחרת שלום הנאמנה לעקרונות האו"ם. כמו כן אפשרה ברית-המועצות לישראל לקבל משלוחי נשק מצ'כוסלובקיה. הסבר אחד לתמיכה של ברית המועצות בישראל בשנותיה הראשונות היא התקוות של הסובייטים, שעד מהרה נכזבה, שהמגמות הפרו-סובייטיות בתנועה הציונית יבשילו לידי תמיכה של מדינת ישראל בגוש המזרחי לאחר שברית-המועצות זכתה לאהדה גדולה בציבור על מלחמתה בנאצים ותמיכתה בהקמת ישראל. אך לאחר סיום מלחמת העצמאות החלו יחסי ישראל - ברית-המועצות להתקרר בהדרגה. בין מפלגת השלטון מפא"י לבין מפלגת השמאל העיקרית מפ"ם נתגלעה מחלוקת בדבר העמדה שעל מדינת ישראל לנקוט במלחמה הקרה. מפא"י, בראשותו של דוד בן-גוריון, ראתה את מדינת ישראל כחלק ממחנה הדמוקרטיה המערבית. ממשלת ישראל בראשותו של בן-גוריון החלה לנהל מדיניות פרו-מערבית גלויה. בברית-המועצות וגרורותיה החל באותו זמן מסע אנטי-ישראלי ואנטי-יהודי. בינואר 1949 נעצרו חלק מחבריו לשעבר של הוועד היהודי האנטי-פשיסטי. הם הואשמו באי-נאמנות לשלטון, בניהול תעמולה אנטי-קומוניסטית וגם בקשירת קשר ליצירת רפובליקה יהודית בחצי-האי קרים ו"קריעת" אזור הזה מברה"מ...⁴ בינואר 1950 נידונו 3 צעירים יהודים ממוסקבה ל-19 שנים במחנה עבודה בעוון פעילות ציונית. בלילה שבין 12 ל-13 באוגוסט 1952 הוצאו להורג, בפקודתו של סטלין שלושה-עשר מהאסירים.⁵ ביוזמת סטלין החלו בנובמבר 1952 בפראג, בירת צ'כוסלובקיה, משפטי ראווה של קבוצה מאנשי השלטון ובראשם היהודי רודולף סלאנסקי, באשמת היותם "סוכני האימפריאליזם האמריקאי". במשפטים אלו הודגשה יהדותם של סלאנסקי ורוב יתר הנאשמים. סלאנסקי ואחד עשר מחבריו נדונו למוות. שני ישראלים, מרדכי אורן מראשי מפ"ם ושמעון אורנשטיין, שהזדמנו לפראג, נאסרו והואשמו בריגול לטובת ישראל וארצות-הברית. אורנשטיין נדון למאסר עולם. עוד לא גוועו הדי משפטי פראג, ובינואר 1953 הודיעה ברית-המועצות על העמדתם לדין של תשעה רופאים יהודים שהואשמו בחברות בארגון יהודי הקשור עם הג'וינט, שקשר קשר להרעיל את מנהיגי ברית-המועצות. המאמר ב'פראבדה' זעק: "מרגלים נבזים ורוצחים בתחפושת של פרופסורים ודוקטורים". משפטי פראג ומשפט הרופאים לוו בתעמולה אנטי-ישראלית ואנטי-יהודית עזה בברית-המועצות ובגרורותיה.

⁴ הוועד כלל, כמובן, גם אישים יהודיים ידועים נאמני השלטון, או כאלה שלא זהו, בהכרח, עם לאומיות יהודית. כמו: העיתונאי והסופר איליה ארנבורג, הגנרל המהולל יעקב קייזר, הכנר דויד אויסטראך והפסנתרן אמיל גילס.

⁵ המוצאים להורג היו המשוררים איציק פפר, לייב קויטקו, פרץ מרקיש, דויד הופשטיין ויחזקאל דוברושין, הסופר דויד ברגלסון, ההיסטוריון יוסף יודופוביץ', העורך איליה וטנברג ואשתו המתורגמנית חייקה וטנברג, אנשי הרדיו שלמה לוזנובסקי ואמיליה תאומים, השחקן והבמאי בנימין זוסקין והרופא בוריס שימלוביץ'. שני הנאשמים האחרים היו סגן שר החוץ סולומון ברגמן, אשר נכנס לתרדמת במהלך משפטו ומת בכלאו בינואר 1953, וכן הניצולה היחידה מן הלילה הוא – הביולוגית חברת האקדמיה הסובייטית למדעים לינה שטרן, שנידונה לגלות. אסיר נוסף, המשורר שמואל הלקין, לקה בכלא בהתקף לב והוגלה לצפון הרחוק.

בישראל, הביאו המשפטים והתעמולה האנטי-יהודית לתסיסה בדעת הקהל נגד ברית-המועצות וגרורותיה. בפברואר 1953 ביצעה מחתרת "מלכות ישראל" פיגוע בצירות הסובייטית, ובעקבותיו הודיעה ברית-המועצות על ניתוק היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. ניתוק היחסים התקבל בחשש כבד בישראל, הן למעמדה הבינלאומי של המדינה, והן לגורל יהודי ברית-המועצות.

אחרי מות יוסף סטלין ב-5 במרץ 1953, בהיעדרו של יורש טבעי, ניסו חבריו הקרובים לשלוט בברית-המועצות יחדיו. מאחורי החזית האחידה היה מאבק כוחות. ניקיטה חרושצ'וב, שהצליח לגבור על מתחריו, גינה את הטרור שבו השתמש סטלין והרפה מעט מהשליטה על המפלגה והחברה⁶. תחת מנהיגותו של חרושצ'וב (1953-1964) גבר בהדרגה חופש הפרט והופשרו יחסיה של ברית-המועצות עם מדינות העולם. כחלק מתהליך זה החלו גישושים בין ברית-המועצות וישראל וביולי 1953 חודשו היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות. עם זאת, התמיכה של ברית-המועצות במדינות ערב במועצת הביטחון ובעצרת האו"ם אפשרה לה להעמיק את חדירתה לאזור, ועסקת הנשק המצרית-צ'כוסלובקית, ב-1955, הפכה את ברית-המועצות, למעשה, להיות ספקית הנשק של מצרים. תבוסת הבוק המצרית במבצע קדש היוותה פגיעה חמורה באינטרסים של ברית-המועצות וביוקרתה במזרח התיכון, הזעם הסובייטי התבטא באיום המרומז שנכלל באיגרת שכתב, בתום המבצע, ראש ממשלת ברית המועצות ניקולאי בולגנין לדוד בן-גוריון ראש ממשלת ישראל: "ממשלת ישראל משחקת בצורה פושעת ובלתי אחראית בגורל עמה... ומעמידה בסמך שאלה את עצם קיומה של מדינת ישראל". במקביל, המאבק נגד הציונות בברית-המועצות לא פסק לרגע, והק.ג.ב הקדיש מאמצים רבים כדי לפקוח עין על הארגונים הציוניים שהחלו להתהוות ברחבי ברית-המועצות.

בשנת 1953 הקימה ממשלת ישראל יחידה סודית שתפקידה לעסוק בנושא יהודי ברית-המועצות ומזרח אירופה, במסגרת מערך שרותי המודיעין של מדינת ישראל. הוטל עליה להקים קשר ולנסות להגיש עזרה ליהודים שמעבר למסך הברזל ובמדינות שהיו תחת השפעתה של ברית-המועצות. בראש גוף זה: שנקרא "נתיב", עמד (עד 1970), שאול אביגור (מאירוב) – מי שפיקד לפני קום המדינה על המוסד לעליה ב', שאת פעילותו המשיך הגוף החדש, במובנים רבים. שליחה הראשון של 'נתיב' לברית-המועצות היה נחמיה לבנון, שיצא למוסקבה כנספח לחקלאות. במשך השנים נשלחו לשגרירות במוסקבה שליחי 'נתיב' בכיסוי עובדי שגרירות. בשנים 1958-1960 כיהן כמזכיר ראשון בשגרירות ישראל במוסקבה אריה ("לובה") אליאב, יוצא המוסד לעלייה ב' (שב-1965 פרסם בשם בדוי את הספר 'בין הפטיש למגל' על יהדות ברית-המועצות בעת כהונתו). שגריר ישראל במוסקבה בשנים 1959-1962 היה ד"ר אריה ("פוני") הראל⁷, שעל פעולותיו למען העלייה מברית-המועצות יסופר עוד רבות. במחצית השנייה של שנות ה-50 הוקם במסגרת 'נתיב' גוף האחראי להסברה מחוץ לגבולות ישראל בשם "בר".

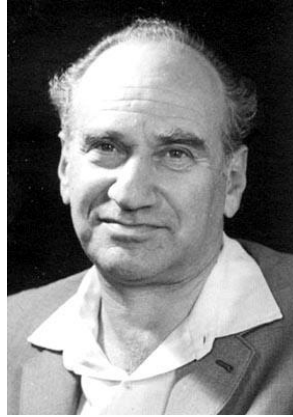
השלב הראשון של הקשר עם הקהילות היהודיות ברחבי ברית-המועצות היה ריכוז פרטים של יהודים אשר ביקשו לעלות לישראל. בהמשך הרחיבו שליחי נתיב את מעגלי הקשר עם פעילים ומבקשי עליה וכן עסקו במשלוח חבילות עזרה וסיוע מהמערב ליהודים במצוקה. תחום נוסף של פעילות נתיב היה שיגור יהודים וישראלים בעלי אזרחות זרה לברית-המועצות להפצת ספרות יהודית וישראלית, חומרי לימוד עברית ודפי מידע עדכניים על ישראל. פעילות שליחי נתיב הייתה מורכבת ואף מסוכנת, לאור המעקב המתמיד של הק"ב אחר הפעילים היהודיים וגם אחרי עובדי שגרירות ישראל. בסוף 1955 הוכרז לבנון כ"אישיות בלתי-רצויה" בגלל "פעילות אנטי-סובייטית" ונאלץ, יחד עם עוד שני אנשי שגרירות, לשוב לישראל.

בקיץ 1957 השתתפה משלחת ישראלית של כמאה איש בפסטיבל הנוער הבינלאומי שנערך במוסקבה. השגריר יוסף אבידר, הקב"ט ושאר העובדים, שהיו כולם אנשי 'נתיב', התארגנו בעוד מועד והכינו חומר, סמלים ומידע על בוא המשלחת, וזה הופץ לעיתים בתוך שעות. בעזרת עובדי הרכבות היהודים פורסמו לוח הזמנים של הרכבת ולוח המופעים. כך הגיעו לפסטיבל כמעט כל יהודי ברית-המועצות. היהודים היו מודעים לכך שיש אחריהם מעקב. בגלל מספרם הגדול של המשלחות (130), לא הצליח הק.ג.ב לעקוב באופן יעיל אחרי המגעים בין חברי המשלחות לקהל, ורק בודדים נעצרו⁷. ב-1958 נפגשו מאות צעירים יהודים באזור בית הכנסת הגדול במוסקבה בראש השנה ובשמחת תורה לשיחות ולפעילויות שונות בנושא היהדות. המארגן, דויד חבקין, נעצר בדצמבר וישב בכלא, עד 1963, בעוון "הפצת תעמולה ציונית"⁸.

⁶ לברנטי בריה, הידוע לשמצה, שבין השאר ארגן גם את משפטי פראג, נאסר ביוני והוצא להורג בדצמבר 1953..

⁷ ביניהם הסטודנטית לפילולוגיה טינה ברוצקקי, שבעת מעצרה נמצאה אצלה "ספרות ציונית", ועל כך נידונה באפריל 1958 למאסר שנתיים במחנה עבודה בסיביר.

⁸ פעילים נוספים שנעצרו ונכלאו באשמה דומה באותו זמן: טינה ברוצקקי ואביה יהושע דרוזובסקי, שמעון פודולסקי ואחרים.

אריה ("לובה") אליאב

במדיניות החוץ לא הביא חרושצ'וב לשינוי משמעותי במדיניות החוץ הקשוחה של ברית-המועצות, שהתבטאה לא רק במזרח התיכון אלא גם, בין השאר, בדיכוי המרד בהונגריה בנובמבר 1956 על ידי יחידות הצבא הסובייטי, ובהצבת הטילים הסובייטים באוגוסט 1962. מאידך, חל שינוי מסוים במדיניות הפנים. בליל 24-25 בפברואר 1956 נשא חרושצ'וב נאום בשם "על פולחן האישיות והשלכותיו" בפני מושב סגור של הועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, בו הוקיע את פולחן האישיות שהנהיג סטאלין ואת פשעיו, עריצותו ורצח ההמונים בכל תקופת שלטונו ובפרט בתקופת "הטיהורים הגדולים".⁹

בהמשך כהונת חרושצ'וב השתנו באופן דרסטי האמצעים שעמדו לרשותו של השלטון ליישום מדיניותו הלאומית בכלל, ושל היבטה היהודי בפרט. הרפורמות שמו קץ לשימוש בהאשמות הקולקטיביות והמסעות האנטי-יהודיים רחבי ההיקף. בעקבות כך התפוגגה האווירה הקשה אשר שררה סביב יהודי ברית-המועצות משלהי שנות הארבעים, אך עדיין נשמרה המגמה לחסימת שילובם מחדש של היהודים במערך הפוליטי-חברתי בכלל ובאליטה הייצוגית של המשטר על רמותיו השונות בפרט. כמו כן נמשכה ה"דה-יהודיזציה" של הסביבה הפוליטית, התרבותית והפיזית. התופעה הזאת בתחום הפוליטי הייתה מוכרת עוד מימי סטלין, והתבטאה במאמץ להצניע, במידת האפשר, את הפן היהודי בכלל ובכל הקשור במייסדי המפלגה בפרט. השלטון דאג לא להדגיש את הקרבתם של היהודים שלחמו למען הניצחון וגם התעלם מאופייה המיוחד של השואה¹⁰. בתחום התרבות התבטאה מדיניות זו במחיקת תכנים יהודיים מיצירות הספרות, אף כשהן לא נגדו את קווי המפלגה. כך, למשל, כאשר בשנים 1949-1958 הוצאו לאור שלושים כרכים של כל כתיבי מקסים גורקי, הם לא כללו את מאמריו על היהודים ועל האנטישמיות. היוצרים היהודים זכו ל"טיפול המיוחד" של הצנזורה, ורגישותה ליצירות הנוגעות לישראל הייתה גדולה אף יותר.

בספטמבר 1960 עמד "בר" מאחורי מפגש של אינטלקטואלים בפריז שבו השתתפו כ-40 אנשי-רוח, פוליטיקאים ואישי-ציבור מ-14 מדינות, ואשר כל מטרתו הייתה למשוך תשומת-לב לגורל יהודי ברה"מ. כעבור כשנתיים עניין אחד מאנשי "בר" את הפילוסוף הבריטי ברטרנד ראסל באנטישמיות בברה"מ, כפי שזו באה לידי ביטוי ב"משפטים הכלכליים" שהוחל בהם בקיץ 1961 ושבם רוב הנאשמים, ורובם של הנידונים למוות, היו יהודים¹¹. בראשית 1963 התפרסמה ההתכתבות בין ראסל לחרושצ'וב בנושא זה. במחצית הראשונה של שנות ה-60 גויסו סנאטורים אמריקאים (כמו ג'ייקוב יעבץ ואברהם ריביקוף) למאבק למען יהודי ברה"מ, והתקיימו דיונים בתת-הוועדה של האו"ם למניעת אפליה ולהגנה על מיעוטים אודות מצב יהודי ברה"מ בכלל ועל זכותם להגר מברה"מ בפרט. במרוצת דיונים אלה, הופיעה מדינת ישראל לראשונה בזירה הבינלאומית כלוחמת למען זכויותיהם של יהודי ברה"מ. 'נתיב' אף יזם משלחות ותיירות ענפה לברה"מ, אשר הביאה ליהודים שם את דברה של יהדות המערב ומדינת ישראל; ביקורים אלה הולידו, בין השאר, את 'יהודי הדממה' של אלי ויזל, ספר שיצא לאור ב-1963 ונועד להפר את הדממה של יהודי המערב נוכח המתרחש לאחיהם בברה"מ¹².

⁹ הנאום הסודי הזה הודלף למערב על ידי "המוסד", שקיבל אותו מהעיתונאי היהודי-פולני ויקטור גרייבסקי והיה אחד מההישגים הראשונים של המוסד שתרמו להאדרת שמו בעולם.

¹⁰ חשוב לציין את היוצא מהכלל – הפואמה 'באבי יאר' שכתב המשורר הרוסי יבגני יבטושנקו במלאת 20 שנה לטבח יהודי קייב, שפורסמה בספטמבר 1961 בניגוד למדיניותו של המשטר..

¹¹ "המערכה כנגד הפשיעה הכלכלית" נמשכה עד מרץ 1963.

¹² בסוף 1963 התכנסה בניו-יורק ועידה של יהודי אמריקה בנושא מצב יהודי ברה"מ, ובתחילת 1964 התכנסה באושווה ועידה של רבני קנדה בנושא זה.

המצב במערך ההשכלתי-תעסוקתי היה מיוחד, כיון שבתחום זה מנעו צרכי המשק המתפתח את החסימה ההרמטית של המוביליות ההשכלתית בקרב היהודים. אך גם בזאת נתקלו היהודים במדיניות עוינת שבאה לידי ביטוי בבלימת התקדמותם לדרגים הגבוהים של מערך ההשכלה, במניעת כניסתם לתחומי תעסוקה מסוימים ובפגיעה באפשרותם של היהודים למלא תפקידי הנהלה בכירים. נכונותם של היהודים להסתגל לתנאים הקשים האלה סייעה להם לשמור על רשת הביטחון החברתי שבאופן מסורתי נשען על ההשכלה. כך נוצרה בתוך החברה הסובייטית קבוצה אתנו-חברתית אשר הייתה בעלת רמת מעורבות גבוהה בחיי החברה הכללית (בעיקר זו העירונית, במרכזיה החשובים של המדינה) ותרמה תרומה ניכרת להתפתחות הכלכלה, ההשכלה, המדע, האמנות והתרבות, אך למרות תרומתה האדירה לא נחשבה על ידי השלטון כראויה להיות שותפה במנגנוני השונים.

תהליכים אלו הביאו, במיוחד, להיווצרות המרכז המדעי היהודי הגדול במתמטיקה ובפיסיקה בברה"מ ושמר על אופיו הלאומי היהודי, ובסופו הציב את המדענים במנהיגות תנועת התחייה הלאומית והעלייה (ובמקביל – גם במנהיגות "ההנהגה הדמוקרטית" הרוסית).

וכך הסביר פרופ' יובל נאמן במאמרו 'עליית המדענים מברה"מ בשנות ה-70'¹³

התמורות בהרכב "המימסד היהודי"

בעשור הראשון למשטר הקומוניסטי לא תפסו יהודים מקומות חשובים בממסד המדעי (לעומת חשיבותם המכרעת בממסד הפוליטי של אותם הימים). בני דורם הרוסים של גיאורג קנטור והיינריך הרץ בגרמניה, אלברט אברהם מייכלסון בארה"ב, אלברט איינשטיין ומאקס בורן כללו יהודים מספר, ואולם לא בעמדות מנהיגות. משיצאו צעירים יהודים ללמוד בתחום המתמטיקה ומדעי הטבע, נאלצו לעשות זאת במרכז אירופה, ולא חזרו לרוסיה הצארית.

שנות העשרים והשלושים המוקדמות היו שנות הפריחה של הסופרים היהודים ילידי העשור האחרון של המאה ה-19, מאיליה ארנבורג, אוסיפ מנדלשטם, איסאק בבל, איציק פפר ועד לבוריס פסטרנאק וכו'. צמיחתה של ספרות אינה מותנית בזיקה למערכת הלימודים הפורמליים, שהיא חיונית להופעת מחקר במדעי הטבע והמתמטיקה. ההשכלה התיכונית והעצמית, ההשכלה היהודית עצמה, והמתחים שנוצלו פה ושם גם קצת ע"י יהודים בממסד האוניברסיטאי דיים היה כדי לאפשר צמיחת דור הסופרים ואנשי הרוח. הדור הבא, שסיים לימודיו בברה"מ לאחר שהארץ רגעה בסוף שנות העשרים, הוא שהצמיח אישים כלב לנדאו בפיסיקה, ישראל גלפנד במתמטיקה, ויוסף שקלובסקי באסטרונומיה. במחצית שנות השלושים החלו הללו לפרסם מחקריהם, כשהם חוסים בצילם של מלומדים רוסים נאורים, דוגמת פיטר קאפיצה. לנדאו וגלפנד עשו חייל וקנו לעצמם מיד מעמד בינלאומי, אף שמפאת אופיו של המשטר לא הזדמנו למפגשים בינלאומיים ונדעו רק על פי פרסומיהם, ובדרך כלל באיחור של כשנה ויותר לאחר הפרסום ברוסית.

במחצית שנות השלושים ירדה החשיכה הסטליניסטית בכל קדרותה. דור הסופרים חוסל בחלקו, ואף המדענים הצעירים שזה עתה רק צצו, נפגעו. כל הביוגרפיות של לנדאו (ובכללן אלה של קרן פרסי נובל, ואף 'האנציקלופדיה העברית' וה'אנציקלופדיה יודאיקה') העתיקו את הפרסומים הרשמיים הסובייטיים ואינן מזכירות את מאסרו ושתי השנים שבילה כאסיר פוליטי. בעדות שהעיד לפני מדענים מערביים בשנות החמישים, סיפר כיצד הוכרח בכוח פיסי לחתום על הודאה בריגול למען הגרמנים (!) ונכלא ללא תקווה להשתחרר אי פעם¹⁴. מצבו הפיסי הלך ורע, והוא היה קרוב לסופו כאשר שוחרר בהתערבותו של קאפיצה, שניצל את הצורך בפיסיקאים למאמץ המלחמתי כדי לתבוע את לנדאו כאיש חיוני ממדרגה ראשונה. הקושי הטכני שהתגלה אז היה בעובדה היורידית של ההודאה החתומה; לנדאו צריך היה הפעם להודות שהעיד בעצמו עדות שקר, ובית-דין חדש ביטל את פסק-הדין הקודם.

לנדאו במזרח (בחרקוב, ולאחר מכן, ולמזלו, במוסקבה) – יש להניח שאם היה נאסר בחרקוב גם לא היו נודעים עקבותיו לאחר מכן) ואנריקו פֶרמי במערב (באיטליה, ולאחר מכן בארה"ב) היו בני דור אחד ובני גיל אחד, והשפעתם על התפתחות הפיסיקה דומה. שניהם היו רב-גוניים ותרומותיהם משתרעות על פני המכניקה הסטטיסטית, האסטרופיסיקה, הפיסיקה האטומית והגרעינית ולאחר מכן פיסיקת חלקיקי היסוד. שניהם הקימו בשלב מוקדם למדי אסכולות, ואווירת שיתוף-הפעולה היוצר ששררה בין תלמידיהם נודעה לתהילה. כך קם דור של פיסיקאים מצוינים בברה"מ, ומספר היהודים רב בו, כשם שהיה רב במרכזים התוססים בגרמניה (בעיקר קבוצת היהודים ההונגרים):

¹³ המאמר התפרסם, כנראה, בקיץ 1976, ב'השבוע'.

¹⁴ לפי ה'ויקיפדיה' הוא נעצר ב-1938 במסגרת הטיהורים הגדולים של סטלין, בין השאר עקב חרוזים שכתב נגד הממסד.

יוגין ויגנר, אדוארד טלר, ליאו סילארד, ג'והן פון נוימן, תיאודור פון קרמן וכו'), ולאחר מכן בארה"ב (רוברט אופנהיימר, איזידור רבי, ג'וליאן שווינגר, ריצ'רד פיינמן¹⁵ וכו'). בברה"מ נודעו לתהילה ויטאלי גינזבורג (1916-2009)¹⁶, האחים יבגני (1915-1985) ואיליה ליפשיץ (1917-1982), איסאק חלטיניקוב (1919-1995), ארקדי מגדל (1911-1991), איסאק פומרנצ'וק (1913-1966), בנימין לווין (1917-1987) ויעקב זלדוביץ' (1914-1987), ומאוחר יותר ולדימיר גריבוב (1930-1997), אלכסנדר אחיעזר (1911-2000), ולדימיר ברסטצקי (1913-1977), לב אוקון (1929-2015) ורבים אחרים, ובאסטרונומיה: יוסף שקלובסקי (1916-1985), סמואיל קפלן (1921-1978) ועוד. אסכולת לנדאו ספגה מדי פעם ביקורת והוטלו עליה מגבלות רבות בעבודתה ובתנועותיה, לעומת האסכולה המקבילה שהתפתחה מסביב לפיסיקאי הלא-יהודי ניקולאי בוגוליובוב.¹⁷

במתמטיקה הייתה פריחה דומה מסביב לישראל גלפנד, מגדולי המתמטיקאים במאה העשרים (כשם שלנדאו היה מגדולי הפיסיקאים). גלפנד סבל שנים רבות במעמד מינהלי נחות כלנדאו, לא הורשה לצאת לוועידות מחוץ לברה"מ, והואשם מדי פעם בהאשמות שונות. אף על פי כן יצר יצירה מדעית אדירה והקים תלמידים רבים, עד שניתן לומר שקבוצת המתמטיקאים היהודים בברה"מ הינה אחת משתיים-שלוש הקבוצות החזקות בימינו (אפשר לדמות אותה לקבוצת "בורפֶקיי" הצרפתית). בלטו בה מארק ניימרק (1909-1978), איליה פיאטצקי-שפירא (1929-2008), יבגני דינקין (1924-2014) ורבים אחרים. מפאת המגבלות שהוטלו בפועל על בני הלאום היהודי נאלצו רבים מן המתמטיקאים ליצור כשהם יושבים בעמדות נחותות מינהלית, במכונים כלכליים או טכניים שונים. קבוצה מתמטית אחת אכן נכנסה מוקדם למדי לניתוח מתמטי של המדיום הכלכלי, ומהם נודע לאחרונה לאוניד קנטרוביץ' (1912-1986) שקיבל פרס נובל בכלכלה. קבוצה אחרת פיתחה את תחום תורת הבקרה לענפיה (אלכסנדר לרנר (1913-2004), אלכסנדר לונץ וכמה מן השמות הבולטים במאבק הנוכחי באים מקבוצה זו).¹⁸

"בשנים 1923-1928 למדו באותה כיתה בבית הספר המקצועי בצ'לניק המתמטיקאים הבולטים במאה ה-20, ישראל מויסייביץ' גלפנד ודויד פנחסוביץ' מילמן" (טבלת זיכרון בחזית ביתה הספר בעיירה האוקראינית צ'לניק)

¹⁵ רבי היה חתן פרס נובל ב-1944, ויגנר – ב-1962, שווינגר ופיינמן – ב-1979.

¹⁶ לנדאו קיבל את פרס נובל ב-1962, גינזבורג – ב-2003.

¹⁷ מובן שהיו עוד פיסיקאים יהודים-סובייטים נודעים, כמו חתני פרס נובל איליה פרנק, איגור תם וז'ורס אלפרוביץ' ורבים אחרים.

¹⁸ מבין המתמטיקאים היהודים המצטיינים הרבים בברית-המועצות, ראוי להזכיר כאן את מארק קריין (1907-1989), באודסה, מדריכם של עמיתינו ז"ל דויד מילמן וישראל גוכברג ורבים אחרים. לאחר מלחמת העולם הואשם בכך שהיו לו סטודנטים יהודים רבים מדי ולכן לא אופשר לו להדריך יהודים נוספים, ב-1982 הוענק לו פרס וולף, אך השלטונות הסובייטים לא אפשרו לו לבוא לטקס בירושלים כדי לקבל את הפרס.

שמירת הזהות היהודית של המסגרת היהודית

תיארנו כאן צמיחתו של דור מדענים יהודים דגולים שהביא יוקרה רבה לברה"מ ותרם רבות לפיתוח המדעי והטכנולוגי. יצוין שיש להם גם היום ממשיכים מצוינים מבין הנוער היהודי, על אף הסינון החרף המתבצע לגבי סטודנטים יהודים והסוגר בפניהם את האוניברסיטאות מן הקו הראשון. נושא זה, דהיינו מניעת המשאבים ההשכלתיים הטובים ביותר מן הקהילה היהודית, היה אחד הגורמים שמנע טמיעה רוחנית מצד השכבה האינטלקטואלית היהודית הגבוהה ביותר בתחומי מדעי הטבע, לעומת מה שאירע באותה תקופה במקומות רבים בארה"ב. גם החשובים שבמדענים היהודים לא יכלו להתעלם מן האפליה שהופעלה לגביהם. בחוגי האינטליגנציה הסובייטית נמסר רשמית-למחצה שהסינון והמחסום ההשכלתי באים לאזן את המבנה האתני-לאומי של שכבת המשכילים בברה"מ, שכן שולטים בשכבה זאת היהודים, אם בתוקף הרקע האינטלקטואלי של הבית היהודי "ואם מתוך נפוטיזם ופרוטקציה". עיקורה התרבותי של האוכלוסייה היהודית בשנות השישים בא "לתקן עיוות זה".

מניעת יציאה לוועידות בחו"ל וחסימה מירבית של המגעים הבינלאומיים (בעיקר מאז 1934) תרמו אף הם לרגשות הקיפוח. אמת – גם מדענים לא-יהודים רבים אינם מותרים ביציאה. מאידך, לגבי יהודים ההחמרה קיימת תמיד. חופשיים ממנה במקצת כאלה שהבקיעו לרמה העליונה ונתקבלו כחברים באקדמיה הסובייטית, ואולי אף התמנו למנהלי מכונים. גם בדרג זה לא הכל שפיר, ואולם יש סיכוי למדען להשתתף במגע עם עמיתים מן המערב, ולעתים אף לצאת לשם ל"גיחות" קצרות (תוף השארת בני המשפחה בברה"מ, מעין ערבות לשיבה).

כאשר החליט סטלין במלחמת העולם השנייה לנצל את הגורם היהודי להשגת תמיכה במערב ולחיזוק המאמץ המלחמתי גם יחד, הוקם "הוועד היהודי האנטי-פאשיסטי", בעיקר מסביב למנהיגות היהודית דאז, היינו הסופרים והמשוררים איליה ארנבורג, איציק פפר, שמואל הלקין, דויד מרקיש, דויד ברגלסון, והשחקן שלמה מיכאלס. לאחר שעשו את שלהם, חוסלו כמעט כולם לאחר המלחמה. הקהילה היהודית נותרה בתחילת שנות החמישים ללא מנהיגות. ביתיים צמח דור המדענים ותפס את מקומו בדרג הגבוה ביותר של החברה הסובייטית (מחוץ לממסד הפוליטי). אילו חיפשו מנהיגי ברה"מ של היום גורם יהודי טבעי על מנת לזכות אותו בהצהרת בלפור (כשם שעשתה זאת ממשלת בריטניה במלה"ע הראשונה) היה נמצא המקביל ל"לורד רוטשילד" או לארנבורג-מרקיש-פפר בדמותם של לנדאו או גלפנד, או בין תלמידיהם וחבריהם.

איציק פפר ושלמה מיכאלס

ב. 1965-1975: מעליית ברז'נייב לשלטון עד תיקון ג'קסון-ואניק

באוקטובר 1964, כששה בחופשה, הודה הרושצ'וב מתפקיד מזכ"ל המפלגה. תקופה קצרה של שלטון משותף של "טריוקה" (לאוניד ברז'ניב, אלכסיי קוסיגין וניקולאי פודגורני), הצליח ברז'נייב לבסס את עצמו כדמות החשובה בפוליטיקה הסובייטית. ברז'נייב החזיר ל.ג.ב. (ארגון הביון והמשטרה החשאית של ברית-המועצות) את מירב הכוח שהיה לו בתקופת סטלין. מתנגדי משטר ("דיסידנטים") דוכאו בכוח ומספר האנשים שנשלחו למחנות העבודה ("גולאג") גדל. עם זאת נמשכה העלייה ברמת החיים של התושבים. בתחום הצבאי פתח ברז'נייב בתוכנית כוללת לחיזוק כוחו של הצבא הסובייטי ולהשגת שוויון צבאי עם צבא ארצות הברית. שני אלמנטים עיקריים ניכרו במדיניות החוץ של ברז'נייב: האחד - דו-קיום והרפיית המתח עם ארצות-הברית ("דטאנט"), והשני - המשך הגברת ההשפעה הסובייטית בעולם. בנקודת זמן זו נחזור למאמרו של פרופ' יובל נאמן:

חתימתו של לנדאו

נביא כאן תיאור מעשה שקרה בקשר עם לנדאו ב-1965. כידוע, אירעה תאונת מכונית קשה ללנדאו ב-1963 שכתוצאה ממנה היה ללא הכרה תקופה ארוכה (כשנתיים) כשהרופאים מנסים להציל את חייו. אמנם חייו ניצלו לשנים מספר, אך מוחו נפגע והאיש לא זכר דבר ידיעותיו ומפעילותו המדעית. חייו היו בעיקרם חיים וגטליים. הקהילה המדעית הבינלאומית סגדה לזכרו בהעניקה לו באותה שנה את פרס נובל (על עבודות שעשה בשנות השלושים). בפועל לא ידע את הנעשה עמו וציפה למותו שהשיגו ב-1968.

באביב 1965 התרחשו בברה"מ כמה אירועים (ספרי השמצה אנטישמיים, קריקטורות בנוסח 'שטירמר' וכו') שהביאו ליד הופעת מאמרי ביקורת בעיתונות המערב, ובהם צוין מצבם המקופח והעלוב של היהודים. והנה יום אחד התפרסם בניו-יורק טיימס' מכתב בחתימתם של לב לנדאו ויבסיי ליברמן (הכלכלן, איש הממסד הפוליטי). במכתב זה, שלשונו הזכירה את ימי סטלין, צוין שכל עניין היהודים הוא בעיה פנימית של ברה"מ ואין איש מחוץ לה רשאי לקטרג על כך; היהודים נהנים מזכויות מלאות ואינם סובלים מאפליה כלשהי וכו'. זכורני עד כמה הקניטנו אותו מכתב, שלנדאו חתם עליו (אם בכלל חתם) מבלי שידע על מה הוא חותם, כיון שהיה שרוי באותו מצב וגטטיבי. יחד עם מספר מדענים אמריקאים, לא-יהודים ויהודים, שיגרנו "ליניו-יורק טיימס" תשובה הולמת ובה הסברנו כיצד הרוסים "רצחו וגם ירשו" אותו איש לנדאו שישב במאסר, שלא ניתן לו להיענות אף לאחת ממאות ההזמנות שקיבל לבקר בחו"ל מאז 1934 ולקיים מגע עם עמיתיו בוועידות בינלאומיות ובביקורים מיוחדים – הוא שאולץ עתה לחתום על מכתב המנקה את ברה"מ מכל אשמת קיפוח!¹⁹ בברה"מ לאומים רבים, כולם מוכרים (נרשמים בתעודות הזיהוי, בטופס ההרשמה לאוניברסיטה וכו'), ולכולם זהות גיאוגרפית וממסד מדיני התואם את ממדי האוטונומיה, שלהם זכתה ה"רפובליקה" (דוגמת אוקראינה או ארמניה), "הרפובליקה האוטונומית" (דוגמת מדינות הקלמוקים או הבוריאט-מונגולים), "הפלך האוטונומי" וכו'. גם ליהודים נועדה בשעתו זהות כזאת בבירו-בידג'אן (שעד היום היא קרויה "הפלך האוטונומי היהודי"), אלא כיון שהיהודים לא הלכו לשם, לא קם להם אותו ממסד לאומי-גיאוגרפי. אין גם מבנה של ועדי קהילות המקובל במערב, וכמובן שאין מערך של ההסתדרות הציונית, המגביות וכו'.

אוקראינה

ישראל: בולי דואר לזכרו של לב לנדאו

¹⁹ במאמרו הקצר משנת 2000: 'ממאבק היהודים למאבק לאומי', בספר היובל לדוד פריטל, 2000, כתב פרופ' נאמן: "למאבק למען עליית המדענים היהודים מברית-המועצות ולמען קליטתם בישראל נקלעתי עוד ב-1965. כאשר הופיע בניו-יורק טיימס' אותו המכתב המרושע, החתום כביכול על ידי הפיסיקאי הסובייטי הנודע, חתן פרס נובל, לב לנדאו (שדיוקנו, המתנוסס מאז 1998 על בול ישראלי, מייצג לדידי את סגירת המעגל – הפלת חומות יריחו של המשטר הכולא, תרתי משמע לגביו), אשר ארגנתי לו מענה הולם על ידי גיוס חתימות מדענים בכירים במערב".

הקשחת הגישה כלפי הדיסידנטים וכלפי הבעת דעות פוליטיות בעל פה ובכתב הופגנה בסתיו 1965 במשפטם של הסופר היהודי יולי דניאל (דניאל מאירוביץ') ועמיתו (הלא-יהודי) אנדריי סיניאבסקי, שנעצרו והועמדו לדין בבית המשפט העליון במוסקבה, על "פעילות אנטי סובייטית" בשל פרסום ספריהם, שהכילו סטירה חריפה על המשטר הסובייטי²⁰, בשמות בדויים ("אברם טרץ'" ו"ניקולאי ארז'אק") בארצות הוי. המשפט נערך בדלתיים סכורות אך זכה לכיסוי תקשורתי נרחב בעולם. דניאל נדון ל-5 שנות מאסר וסיניאבסקי נדון ל-7 שנות מאסר. לאחר המשפט הביעו אנשי רוח וקומוניסטים ברחבי העולם את מחאתם נגדו. 25 מגדולי המדענים הסופרים והאמנים הסובייטים, כמחציתם יהודים²¹, פרסמו מכתב פתוח לברז'נייב, בו קראו כנגד החזרה לסטליניזם. המכתב הופץ בתפוצה רחבה ב"סמיזדאט" (הוצאה עצמית). כנגד כמה מהחומים ננקטו אמצעי עונשין כגון איסור יציאה והגבלות על פרסומי עבודתם. יש הרואים ארוע זה את ראשיתה של התנועה הדיסידנטית הגלויה בברית המועצות. חלקם הבולט במחאה של הפיסיקאים בכלל, ושל הפיסיקאים היהודים בפרט, מתקשר לסעיף הבא במאמרו של פרופ' נאמן:

הממסד האינטלקטואלי בתפקידי מנהיגות מדיניים

כאשר החליט סטלין במלחמת העולם השנייה לנצל את הגורם היהודי להשגת תמיכה במערב ולחיזוק המאמץ המלחמתי גם יחד, הוקם "הוועד היהודי האנטי-פאשיסטי", בעיקר מסביב למנהיגות היהודית דאז, היינו הסופרים והמשוררים ארנבורג, פפר, הלקין, מרקיש, ברגלסון, והשחקן מיכאלס. לאחר שעשו את שלהם, חוסלו כמעט כולם לאחר המלחמה. הקהילה היהודית נותרה בתחילת שנות החמישים ללא מנהיגות. ביתיים צמח דור המדענים ותפס את מקומו בדרג הגבוה ביותר של החברה הסובייטית (מחוץ לממסד הפוליטי). אילו חיפשו מנהיגי ברה"מ של היום גורם יהודי טבעי על מנת לזכות אותו בהצהרת בלפור (כשם שעשתה זאת ממשלת בריטניה במלח"ע הראשונה) היה נמצא המקביל ל"לורד רוטשילד" או לארנבורג-מרקיש-פפר בדמותם של לנדאו ותלמידיו, גלפנד וחבריהם. אכן, זה מה שקרה כאשר החלה מתחדשת התנועה הציונית ונוצר הגרעין לתנועה לפתיחת השערים לעלייה לישראל. הפעם לא השלטונות, כי אם הציבור עצמו יזם את התנועה, והמדענים הופיעו בו כחלק מאותו ציבור, אלא שמעמדה החברתי-יוקרתי הציבם מיד בעמדות מנהיגות. אלכסנדר וורונל, מארק אזבל, אלכסנדר לונץ, ויקטור פולסקי – מנהיגים פעילים מרכזיים שניתבו את המאבק בהחלטותיהם (הקמת הסמינרים, שביתת הרעב, הוועידה הבינלאומית בדירת וורונל, הקשר עם כתבי העיתונות המערבית במוסקבה וכו'). בשל יוקרתו תרם בנימין לווין יותר מכל אדם אחר בקרב דעת הקהל בממסד המדעי המערבי.

[...] כדאי לציין עוד אספקט אחד של פעילות המדענים במנהיגות תנועת העלייה: ביטחון יחסי. תודות ליוקרה שנקשרה בשמותיהם ולקשרים הבינלאומיים האופייניים למדע (ולערנותם של מדענים בישראל שהפנו תשומת-לב עמיתיהם במערב לכל מקרה ומקרה), הושגה על פי רוב חסינות, או לפחות סיוע בהתגוננות, מפני מאסר, גלות או עינויים. היו, כידוע, ניסיונות להעלות טענת "פרזיטיות" לגבי סרובניק שאכן, נמנעה ממנו כל עבודה במקומו, ואולם הקהילה המדעית הבינלאומית (והמוסדות בישראל, בעיקר אוניברסיטת תל-אביב) העניקו חסינות חלקית בכך ששכרו את המדענים לכתובת מאמרים בכתבי-עת בינלאומיים או שנתנו להם מינויים בישראל. גם לגבי הכנסה למוסד לחולי-רוח היו מספר הצלחות, אם כי לעתים לאחר שהאיש כבר הספיק לבלות שם זמן ניכר. צעד אחר שהונהג מדי פעם היה גיוס לצבא (גם לגבי אנשים בגיל 40-35) או איום בגיוס. אף כאן הועילה לעתים מחאת גופים בינלאומיים, כאשר הספיקה להישמע בטרם גויס האיש. עונשי מאסר הופעלו כאשר בויס משפט (דוגמת משפט לנינגרד), אך בדרך כלל הצליחה התהודה הבינלאומית למנוע מאסרים ממשותפי סמינרים וכו'. ברור שגם לחסינות פוטנציאלית זאת, על אף היותה חלקית בלבד, נודעה חשיבות בפעילות אנשי המדע כמנהיגי תנועת העלייה.

בבואה אחרת של אותם קשרים בינלאומיים הינה הנוחות היחסית שבה ניתן לאנשי המדע להסביר את מאבקם במערב. הקשרים המדעיים והיוקרה האישית של כל אחד ואחד מבטיחים קיום קבוצות, שיש בהן לפחות נכונות וזמינות לשמיעת הדברים. במסגרת מנשרים אל איגודים מקצועיים בינלאומיים (דוגמת האיגוד הבינלאומי לפיסיקה או לכימיה (בענייני לווין) ושל איגודים ארציים במדינות המערב העיקריות (האיגודות האמריקאיות למתמטיקה ולפיסיקה, לדוגמה) נוצרת מודעות כללית למאבק בשורות האינטליגנציה במערב. לעתים מגיבים גופים אלה בפניות לשלטונות הסובייטיים או בתביעה משלטונותיהם הם במערב ללחוץ על הסובייטיים. [...]²²

²⁰ כך, לדוגמה, בסיפור הנודע 'קול מוסקבה' משנת 1962, בו מודיעה הממשלה הסובייטית כי רצח הוא חוקי ומכריזה על "יום הרצח", מפניו יהיו חסינים השוטרים ועובדי התחבורה בלבד.

²¹ בין החתומים – הפיסיקאים היהודים לב ארצימוביץ', ויטלי גינזבורג, יעקב זלדוביץ' ואיגור תם, וגם סחרוב וקאפיצה.

²² לדברים אלה, היפים לזמן כתיבתם (1976), הוסיף אז פרופ' נאמן: "כיון שאני מעריך שעוד נכונות לנו שנים רבות של מאבק, לא כדאי עדיין להיכנס לפרטים ביחס לנושאים אלה".

יחס המשטר הסובייטי לישראל המשיך להיות עוין. בשנות השישים הראשונות אופשרה, אמנם, יציאת יהודים מברית-המועצות, אך המעטים שהצליחו לעלות לישראל עשו זאת לאחר שעברו מסלול מכשולים ארוך ומייגע²³. כל מי שביקש לעזוב את ברית-המועצות צריך היה להגיש ויזה, ובה הזמנה מבן משפחה שיקבל אותו בארץ שאליה הוא מעוניין להגר. שולח הוויזה התחייב לתמוך בבן המשפחה צריכה הייתה לעבור אימות על ידי נוטריון בארץ מגוריו, ואז להישלח אל בן המשפחה שמתגורר בברית המועצות. מבקש הוויזה היה פונה לאגף לאשרות ולרישום של משרד הפנים ("אופיר"), שם היה עליו למלא מסמכים שונים, שחלקם כללו מידע אישי מאוד. הוא היה חייב להודיע לכל הגורמים שאליהם היה קשור בברית המועצות על רצונו לעזוב. היה עליו להביא מכתב המלצה מהמנהל במקום העבודה שלו. קבלת ויזה דרשה גם אישורים מבתי-הספר של הילדים ומאזור המגורים. אישור על היעדר חובות כלכליים בתוך ברית-המועצות ואישור מההורים (וגם מהגרושה, אם מבקש הוויזה היה גרוש). אם המהגר היה חבר מפלגה, היה עליו להשיג אישור ממשרד המפלגה המקומי ומהאיגוד המקצועי שהם מסכימים לעזיבתו. אחרי הגשת כל האישורים, ולאחר שכל מי שנמצא בקשר עם מבקש הוויזה מודע לכך שהוא רוצה לעזוב, צריך היה להגיש את כל המסמכים ל"אופיר" בתוספת תשלום של ארבעים רובל. תשובה רשמית לבקשת ההגירה הייתה מגיעה בדרך כלל לאחר כחצי שנה. אם הבקשה אושרה, צריך היה תוך חודש להגיש אישורים על הוצאת הילדים מבתי הספר, עזיבת מקום העבודה ומכירת הדירה.

עם המשך התבססות המשטרים האנטי-ישראליים והמהפכה בסוריה בשנת 1966, התחזקה ההבנה בברה"מ כי חיזוק אחיזתה באזור באמצעות מדינות ערב מחייב התרחקות מישראל, על כלל המשמעויות הכרוכות בכך. בהתאם לתובנה זו המשיכה ברה"מ לספק נשק למצרים ולתמוך בערבים באופן פומבי. לאחר הניצחון הישראלי במלחמת ששת הימים הפעילה ברה"מ לחצים רבים כי ישראל תיסוג מהשטחים שנכבשו, ואף ניתקה שנית את יחסיה עם ישראל, יחד עם מדינות הגוש המזרחי (פרט לרומניה), בעודה ממשיכה לחמש את מדינות ערב. עם ניתוק היחסים נותקה גם למעשה דרך היציאה לישראל.

הניצחון המוחץ של ישראל במלחמת ששת הימים הביא לתפנית בחשיבה אצל יהודי ברית-המועצות. הניצחון הגביר את תחושת הגאווה הלאומית בקרב היהודים. יותר מכך, הוא הגביר את תחושת הניכור כלפי ברית-המועצות, שהייתה בת-ארצות ערב במהלך המלחמה. "האזרחים הסובייטיים בני הלאום היהודי" הפכו מ"יהודי הדממה", על-פי הגדרתו של הסופר היהודי אלי ויזל, ל"יהודי התקווה", כפי שהגדיר אותם בשנות השמונים ההיסטוריון הבריטי מארטין גילברט.

וכך סיפר על כך פרופ' ויטאלי מילמן, עולה 1973, בדבריו בטקס באוניברסיטת תל-אביב באביב 1992:

"שורשי עליית שנות ה-70 נעוצים בהתפתחות התודעה היהודית בתקופת מלחמת ששת הימים. הפחד שהתעורר על גורל ישראל עם פרוץ המלחמה, אצל מי יותר או פחות, עדיין לא תורגם לרגש עמוק ממש כלפי ישראל בקרב כל היהודים. פתאום התבשרנו על הניצחון במלחמה. זה היה ניצחון גדול, בייחוד לנוכח הפחד והתעמולה שקדמו לה. כל אחד ואחד רצה להיות חלק מההצלחה. הגאווה הרבה במדינת ישראל והרצון העז להשתתף בהצלחה ולהיות חלק ממנה יצרו הזדהות ורגשות ייחודיים כלפי מדינת ישראל. כך, אני סבור, נוצרה ההזדהות של יהודי ברית-המועצות עם ישראל. ברצוני לספר לכם על היעלמו המפתיע של הפחד בקרב היהודים בברית-המועצות לאחר מלחמת ששת הימים. באותו זמן הייתי באודסה, עיר שהייתה בעלת אוכלוסייה גדולה מאד של יהודים. אנשים על חוף הים האזינו ל'קול ישראלי ברוסית באופן חופשי, למרות שזה היה אסור ומסוכן מאד. גם אם הייתי מאחר לחזור לביתי לשעת החדשות מישראל, יכולתי לשמוע את החדשות ברחוב, דרך חלונותיהם הפתוחים של התושבים. והם עוד היו מגבירים את הקול למעני, ללא שום חשש. רחשי הכבוד לישראל חרגו מתחום החוגים היהודיים ואף הגיעו ללב הצבא הרוסי. אולם בשנת 1968 החליט השלטון לשים קץ לתופעה זו, והוא דאג לעצור את התפתחות תהליך הסימפטיה כלפי ישראל. תפיסת דמותו של היהודי השתנתה. היא הפכה מתפיסה שלילית של פחדן, שרווחה עד אז, לתפיסה הפוכה, אם כי שלילית אף היא – זו של היהודי האגרסיבי."

עם התגברות הלאומיות של עמי ברית-המועצות, חשו היהודים שגם להם יש זכות לזהות לאומית ועם התעוררות הרגש הלאומי - גבר בהם הרצון לעלות לישראל. תרמו לכך, גם הגורמים הפנימיים: האנטישמיות והתעמולה האנטי ציונית שהתפתחה באמצעי התקשורת ההמוניים, האפליה בקבלה למוסדות להשכלה גבוהה ולמוסדות ממשל ובקידום המקצועי ואי-הנחת מהמצב הפוליטי והכלכלי בברית-המועצות, וגם העזרה מבחוץ: התגברות שיתוף הפעולה בין יהודי ברית-המועצות ליהודי שאר העולם, ופעילות המחאה הענפה במערב למען יהודי ברית-המועצות.

²³ בשנים 1950-1967 עלו מברית-המועצות לישראל רק מעט יותר מ-12,000 איש (דו"ח הל"מ"ס 1973).

כאן אצטט קטעים ממאמרו של פרופ' בנימין פינקוס, מאוניברסיטת בן-גוריון, הנמצא במרשתת:

המאבק למען יהודי ברית המועצות בעולם ובמדינת ישראל; הפעילות של מדינת ישראל למען יהודי ברית המועצות

אחרי המלחמה התגברה מאוד פעילות היהודים ליציאה מברית-המועצות, אבל שליטי מעצמת-העל לא העזו לדכא את הפעילות הזאת, כמו בימי סטלין. הם האמינו שאם יאפשרו לפעילים בולטים לעלות לישראל, תגווע הפעילות מעצמה. בקיץ 1968 ניסחו ראש הק"ב יורי אנדרופוב ושר החוץ אנדריי גרומיקו מסמך בנושא והגישו אותו לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית. הם כתבו, בין היתר, שיציאתם של 1,500 איש 'תתקבל באופן חיובי בעולם, כצעד הומני. הדבר יאפשר לנו להיפטר מאנשים בעלי אידיאולוגיה לאומנית אשר משפיעים לרעה על סביבתם. כעבור חודשיים, באוקטובר, עלו לישראל 250 המסורבים הראשונים. [...] התברר במהרה שאנדרופוב וגרומיקו טעו בגדול: יציאת 1,500 הפעילים לא הפחיתה את התסיסה בקרב הציונים בברית-המועצות אלא הגבירה אותה.

לאחר המלחמה התחילו היהודים להפנות מכתבים קבוצתיים אל מוסדות סובייטיים ובינלאומיים בדרישה להעניק להם זכות הגירה, זכות הכלולה במגילת זכויות האדם של האו"ם. באוגוסט 1969 שיגרו 18 ראשי משפחות מיהדות גאורגיה מכתב לאו"ם ובו ביקשו להשפיע על ממשלת ברית-המועצות להניח להם לעלות לישראל: "אנו מאמינים: תפילותינו הגיעו עד השמים. אנו יודעים: קריאותינו יגיעו ללב האנשים. שהרי אנו מבקשים כה מעט – שחררו אותנו ללכת לאדמת אבותינו..."

בספרו 'הקוד נתיב' (הוצאת 'עם עובד', 1995), מספר נחמיה לבנון:

בתחילת נובמבר 1969, כשעשיתי את צעדי הראשונים במשרד, נתקבל אצל שאול אביגור מסמך היסטורי. היה זה מכתב קצר לראש-הממשלה גולדה מאיר, שאליו צורף מכתב ארוך חתום על-ידי ראשי שמונה-עשר בתי אב של יהודים מגרוזיה. תאריך החתימה על המכתב היה 22 באוגוסט. המסמך עשה דרך ארוכה ונתיב מסעו נשמר בקפידה ובסודי סודות כדי שלא ייפול לידי שירותי הביטחון הסובייטיים. מהנדס יהודי נורבגי הבריח אותו מברית-המועצות והביאו לשגרירות ישראל באוסלו. השגרירה, הגברת אשל, החליטה להעבירו לידי שאול אביגור בתל אביב. במכתב הקצר אל גולדה ביקשו החותמים להעביר את הצהרתם לוועדה לזכויות האדם של האו"ם ולידי שגריר ישראל באו"ם. כן ביקשו לפרסמו כלשונו בעיתונות, לרבות חתימותיהם.

נרעשים, התאספנו אצל שאול והחלטנו לפעול מיד. את המכתבים מסר שאול לגולדה באופן אישי עם המלצה למלא אחר מבוקשם. גולדה, שהתרגשה מאוד, החליטה למסור הודעה לתקשורת מטעמה ומטעם הממשלה. ראשי שמונה-עשרה ה"חמולות" מגרוזיה [...] חתמו בשמותיהם ואף גילו את כתובותיהם. במסמך סיפרו שהגישו בקשות להתיר להם להגר לישראל לשם מגורי קבע. לבקשותיהם היו מצורפות ההזמנות מקרוביהם בישראל וכן השאלונים שהיה עליהם למלא בהתאם להוראות המשרדים הממשלתיים, המטפלים במתן היתרי יציאה מברית-המועצות. לאחר שקיבלו תשובות חיוביות בעל-פה, מיהרו למכור את רכושם ועשו הכנות ליציאה. חודשים חיכו לקבלת ההיתרים - לשווא. הם הריצו מכתבים אין-ספור למשרדים השונים, אך תשובות קיבלו רק בעל-פה, תשובות מעורפלות. הם הגיעו למצב נואש. הם הסבירו במסמך את הסיבות לרצונם לעלות לישראל, "מולדתו של העם היהודי", הם הדגישו שזכותם לעלות תואמת את עקרונות מדיניות ברית-המועצות כלפי הבעיה הלאומית וגם את האמנה הבינלאומית לזכויות האדם שברית-המועצות חתומה עליה. המסמך תיאר את ההיסטוריה הטררגית של העם היהודי בתפוצות ואת נס הקמת מדינת ישראל. שלחנו את המסמך ליוסף תקוע, שגריר ישראל באו"ם, שהעבירו להפצה לוועדה לזכויות האדם. במקביל ערך תקוע מסיבת עיתונאים, שבה נתן פרסום לתוכן המסמך. בעשרה בנובמבר 1969 הופיעה גולדה ברדיו ובטלוויזיה. היא דיברה בהתרגשות רבה, וביטאה בשמה ובשם הממשלה את ההערכה העמוקה לאומץ לבם של שמונה-עשר היהודים הגרוזינים, שהרימו את קולם ללא פחד, בדרישה להכיר בזכותם של יהודים לעלות לישראל, אם זה רצונם.

גולדה דיברה על דבקותם של יהודי גרוזיה בערכי ישראל. היא סיימה את דבריה באומרה: "ממשלת ישראל והעם כולו גאים בעמידת אחינו ויגבירו את מאמציהם לקרב את היום, שבו יהיו אחינו הרחוקים בקרבנו". דברי גולדה זכו לפרסום נרחב במערב. הם היוו מסר ליהדות התפוצות, שיש להגביר את המאבק ההסברתי והמדיני למען גאולת יהודי ברית-המועצות. דאגנו, כמובן, שדברי גולדה יגיעו גם לידיעת הפעילים היהודים בברית-המועצות, כעידוד למאבק גלוי ונמרץ. בהודעתה של גולדה בסתיו 1969 ראיתי ציון דרך חשוב ביותר במאבק לגאולת יהודי ברית-המועצות, ואילו בצעד האמץ של יהודי גרוזיה ראיתי מעין פריצת דרך לקראת מאבק גלוי. במרוצת הזמן עלו ארצה כל שמונה-עשר בתי האב שראשיהם היו חתומים על מסמך ההיסטורי של יהודי גרוזיה, על טפס נשיהם וזקניהם.

על השינוי בטקטיקת המאבק בעקבות המכתב מגרוזיה כתב הפרופ' פינקוס:

המפנה במדיניות הישראלית הרשמית בכל הנוגע לפעילות פומבית למען יהודי ברית-המועצות חל רק בסתיו 1969, כאשר ראש הממשלה גולדה מאיר הביאה לידיעת הכנסת והציבור בארץ ובחוץ-לארץ את תוכן העצומה ששלחו 18 המשפחות היהודיות מגרוזיה. כמה גורמים הביאו למפנה זה: הפעילים הציונים בברית-המועצות יחד עם אלה שעלו לישראל ואיימו על לשכת הקשר שיפעלו באורח עצמאי, אם לא יחול שינוי מידי במדיניות הרשמית הישראלית. הייתה אכזבה מכך שברית-המועצות לא קיימה את הבטחותיה ולא אפשרה עלייה במסגרת איחוד משפחות. הייתה הרגשה כללית שמדיניות הדיפלומטיה השקטה המתמשכת פשטה את הרגל ולא הביאה לתוצאות המקוות. וגם היתה כאן 'נסיגה טקטית' מצד האחראים לפעילות למען יהודי ברית-המועצות, כדי להרגיע את הרוחות ולא לאבד את השליטה. היה גם הלחץ של הארגונים היהודיים האמריקניים הפועלים למען יהודי ברית-המועצות, שהתמרדו נגד מדיניות ישראל בנושא.

לפי נחמיה לבנון, הנימוק לאותה "דיפלומטיה שקטה" שננקטה עד אז, היה שהופעות פומביות של עולים, ובמיוחד עולים שהיו פעילים בעבר בברית-המועצות, יסכנו את המשך יציאת אלה שהק.ג.ב. עלול לחשוש שיצטרפו לפעילות תעמולתית אנטי-סובייטית כאשר יגיעו למערב. שליח 'נתיב' בפולין, צבי נצר, חשש שהדבר עלול לסכן את המשך היציאה בכלל. גישה זו תאמה את עמדתו של ד"ר נחום גולדמן, שבשנת 1960 הזהיר, בהסתמכות על "מקור מוסמך", שאם תתקיים ועידת האינטלקטואלים בפאריס תפסיק פולין את עליית היהודים. על המשך הפעילות מספר לבנון:

ריכזתי קבוצה שמנתה שבעה עולים שרובם "בילו" שנים בבתי-סוהר ובמחנות על "פעילות אנטי-סובייטית ולאחר שחרורם שבו לפעילות ציונית. הם לא נבחרו מפני שהיו אסירים לשעבר, אלא מפני שסמכתי על שיקול דעתם, ומכיוון שביטאו את מחשבותיהם בפשטות, ללא דמגוגיה ובלי שהשתמשו במלים "מפוצצות" - תכונה שאפיינה רבים מבין אלה, שגדלו על ברכי התרבות והסגנון הסובייטיים. [...] אחת השאלות הראשונות שהצגתי לפני קבוצת הפעילים הייתה, האם הופעות פומביות של עולים במערב עלולות לסכן את המשך העלייה. התשובות שקיבלתי היו חד-משמעיות: **צריך להפעיל עולים בהסברה במערב, ואין בכך סכנה להמשך העלייה.** התגובה שניתנה פה אחד עוררה אצלי ספיקות. תהיתי שמא אלה שדעתם שונה אינם מעזים לחלוק על דעת הרוב. [...] גם בשיחות בארבע עיניים עמדו העולים על דעתם שאין סיכון בהכללת עולים בהסברה פומבית. להסבר ברור יותר זכיתי מעולה, שאביו שירת באחת מזרועות הביטחון של ברית-המועצות. לדבריו, לא היה ספק שהק.ג.ב. הופתע מכך שהפעילים היהודים אינם מרימים קול מחאה לאחר עלייתם, כשם שעשו אותם דיסידנטים רוסיים שגורשו מברית-המועצות למערב ותקפו שם ללא רחם את המשטר הסובייטי. בן שיחי הסביר, שגופי השלטון הסובייטי ממונים כל אחד בנפרד על תחומו הוא. לגורמי הביטחון הפנימי יש נימוקים משלהם מדוע להתיר את עליית חלק מהפעילים, ועל פניו נראה, שיש פעילים שהק.ג.ב. מעדיף להיפטר מהם. זרוע זו של הק.ג.ב. אינה עוסקת כלל וכלל בהסברה ובתעמולה סובייטית במערב, וספק אם יש לה ולו מידה קטנה של התעניינות במה שהפעילים עוסקים לאחר שברית-המועצות נפטרת מהם. באלה מגלה עניין, אם בכלל, זרוע אחרת לגמרי של גורמי הביטחון.

באותן שנים גברה הפעילות הציונית אצל היהודים בברית-המועצות. כבר בשלהי 1966 התחילו להיווצר ארגונים ציוניים מחתרתיים שעסקו בהפצת השפה והתרבות העברית, וחלמו על עליה לישראל, ב-1969 נוסד ועד תיאום ארצי שתאם את הפעילות של הקבוצות בלנינגרד, מוסקבה. ריגה, קייב וטביליסי. בתחילת 1969, לאחר סירוב של כארבע שנים, קיבלה זמרת האידיש הנערצת נחמה ליפשיץ היתר יציאה. ועלתה לישראל. על הופעותיה ברחבי ברית-המועצות סיפר אריה אליאב: "כל קונצרט של נחמה, הזמיר של יהודי ברית-המועצות, היה מרעיד לבבות. ניצלנו את ההתלהבות בהופעותיה כדי ליצור מגע עם היהודים שם". מאידך, מסעות הקונצרטים שלה מחוץ לברא"מ שימשו את התעמולה הסובייטית כ"הוכחה" ליחס החיובי, לכאורה, לתרבות היהודית. בערב יום השואה באותה שנה היא הופיעה בהיכל התרבות, בנוכחות ראש הממשלה גולדה מאיר.

מי שסימל, במידה רבה, את הגישה ה"מיליטנטית", היה יאשה קזקוב (לימים - יעקב קדמי, ראש "נתיב" בשנים 1992-1999). בפברואר 1967 התפרץ הצעיר בן העשרים לשגרירות ישראל במוסקבה וביקש שיסייעו לו לעלות לישראל. על סמך היתר כניסה לישראל שניתן לו על ידי השגרירות, פנה לשלטונות ברית-המועצות בבקשה למתן היתר יציאה לעליה לישראל. השלטונות סירבו בנימוק שאין לו קרובים בישראל. ב-11 ביוני 1967, יומה האחרון של מלחמת ששת הימים, שבו ניתקה ברית-המועצות את יחסיה עם ישראל, כתב קזקוב בקשה לפרלמנט הסובייטי ובה ויתור על אזרחותו הסובייטית. זו הייתה פעם ראשונה שאזרח סובייטי מבקש לוותר על אזרחותו הסובייטית כשהוא נמצא בשטחה של ברית-המועצות. לאור ניתוק היחסים בין ישראל וברית-המועצות ולאור העובדה שלא ניתן היה להיכנס לשגרירות ישראל, התפרץ קדמי לשגרירות ארצות-הברית והשאיר שם פנייה לוועדה לזכויות אדם של האו"ם, בצירוף העתק הבקשה.

בפנייתו כתב, בין השאר: "אני יהודי. נולדתי יהודי, ואני רוצה לחיות את חיי כיהודי. עם כל רגשי הכבוד שלי לעם הרוסי איני רואה את עמי נחות באופן כלשהו לגבי העם הרוסי או כל עם אחר, ואינני רוצה להיטמע על ידי עם כלשהו. מאחר שבברית-המועצות אין כל תנאים לקיומו של עם יהודי, יש להניח ליהודים הרוצים לצאת מברית-המועצות את האפשרות לעשות זאת (בדיוק כפי שהדבר נעשה בארצות אחרות, למשל, ברומניה ובפולין). אני יהודי, וכיהודי אני סבור שמדינת ישראל היא מולדתי, מולדת עמי, והמקום היחיד על פני כדור הארץ שבו קיימת מדינה יהודית עצמאית, ואני ככל יהודי אחר, בעל זכות בלתי-מפוקפקת לחיות באותה מדינה. לעם היהודי ישנה זכות משלו למדינה עצמאית משלו, וכל יהודי, יהיו מגוריו באשר יהיו, ויהיה מקום הולדתו אשר יהיה, יש לו זכות לחיות במדינה היהודית."

פנייתו של קזקוב פורסמה ב'ווישינגטון פוסט' בדצמבר 1968. חודשיים לאחר מכן הוא גורש מרוסיה, נסע ברכבת לווינה, ומשם הגיע לישראל בפברואר 1969. אחרי עלייתו המשיך קזקוב להיאבק בפומבי על זכותם של יהודי ברית-המועצות לעלות לישראל, והיה מהראשונים שעוררו את הפעילות הציבורית הגלויה בכל העולם. ב-1970 הוא טס לניו-יורק, יחד עם גאולה כהן ודב שפרלינג – אסיר ציון שעלה ב-1968. שם ערכו מסע הסברה בקרב יהדות ארצות-הברית בסיסמה "שלח את עמי", שהפכה לסמל המאבק למען העלייה. בניו-יורק ערך קזקוב שביתת רעב מול בניין האומות המאוחדות בדרישה לאפשר למשפחתו לעלות לישראל. השביתה עוררה הדים רבים בישראל ובעולם. הוא פסק משביתתו לאחר תשעה ימים, כאשר נמסר לו שמזכ"ל האו"ם קיבל מהסובייטים הבטחה שהוריו וכל משפחתו יקבלו היתר עלייה לישראל.

מבין אסירי ציון האחרים מאותו זמן נזכיר את בוריס קוצ'וביבסקי, מהנדס יהודי מקייב אשר אביו נרצח בבאבי-יאר, שכתב והפיץ ב"סמיזדאט" את מאמרו 'מדוע אני ציוני?'. הוא נאלץ לעזוב את עבודתו במאי 1968, לאחר שמחה על השמצת מדינת ישראל במהלך אסיפת עובדים ויצא ביוזמה להקים עמותה לעידוד הידידות בין העם הסובייטי והעם הישראלי. בספטמבר של אותה שנה עלה על הבמה בטקס זיכרון שנערך בבאבי-יאר, אשר לא צוינה בו ולו מילה אחת לזכר זהותם היהודית של הנטבחים - ואמר את המילים המפורשות: "הקורבנות היו יהודים ואין להתייחס אליהם כאל אנשים חסרי זהות". במכתב גלוי לברז'נייב שפרסם הוא כתב: "אני יהודי. אני רוצה לחיות במדינה יהודית." בעקבות זאת מצא את עצמו ב-1968 על ספסל הנאשמים, נשפט ונידון לשלוש שנים של עבודת כפייה. בישיבת הכנסת ב-17 ביולי 1960 שהוקדשה לסכנה לקיום יהדות ברית-המועצות, סיפר חבר הכנסת גדעון האוזנר:

קם ביהדות ברית-המועצות דור חדש, שאינו פוחד להילחם על עצמיותו, שנאבק, שכותב מכתבים לנשיא הסובייט העליון בהם הוא מודיע לו על ויתורו על האזרחות הסובייטית. אחד המכתבים המזעזעים ביותר [...] הוא זה של בוריס קוצ'וביבסקי, שבו הוא אומר: "אינני מבקש כל רחמים. האזינו לקול התבונה, תנו לי ללכת! כל עוד אני חי, כל עוד אני יכול לחוש דבר, אקדיש את כל כוחי להשגת רישיון לנסוע לישראל. אם תענישו אותי משום זה, אחכה עד שתשחררו אותי ואחר כך אהיה מוכן ללכת, אפילו ברגל אם הדבר יהיה נחוץ, לארץ אבותיי."

בול סובייטי לזכרו של אנדריי סחרוב

בנובמבר 1970 הודיעו שלושת הפיסיקאים - אנדריי סחרוב²⁴, אנדריי טברדז'וב²⁵ וולרי צ'לידזה²⁶, על ייסוד "ועדת מוסקבה לזכויות האדם בברית-המועצות", שפעלה תחת לחץ הולך וגובר של השלטונות.

ב-1970 הועלתה בסניף הלנינגרדי הצעתו של מארק דימשיץ, טייס קרב לשעבר, להשתלט על מטוס קטן, להימלט לשוודיה ולקיים שם מסיבת עיתונאים בה יחשפו לעולם את מצוקת יהודי ברית-המועצות. אם תיכשל התכנית - יהיה המעשה הוכחה לנואשותם של היהודים. סיפור הכיסוי היה שכירת טיסת פנים לחתונה משפחתית גדולה. ממשלת ישראל, אליה הועברה התכנית באמצעות תייר נורווגי, התנגדה לתכנית ואנשי הלנינגרד הסתלקו ממנה, אך דימשיץ ואנשי התא הציוני בריגה הוציאו אותה אל הפועל. התכנית נודעה לק.ג.ב ובבוקר ה-15 ביוני 1970 נעצרו שנים עשר חברי הקבוצה על המסלול כמה צעדים לפני העלייה למטוס. ערב קודם החלו המעצרים של פעילים ציוניים ברחבי ברית-המועצות. השלטונות החליטו לערוך להם משפט ראווה על בגידה במולדת. פעיל החופש העיתונאי אדוארד קונצוב, שכבר הספיק לרצות 7 שנים בעוון תעמולה אנטי-סובייטית, נידון למוות, הרב יוסף מנדלוביץ' - ל-15 שנה מעצר, אשתו, סילוה זלמנסון, שהייתה החוט המקשר בין רוב חברי הקבוצה - ל-10 שנים²⁷, וגם רוב האחרים (פרט לנשים) - לעונשי מעצר ארוכים. המשפט וגזרי הדין האכזריים בו עוררו סערה בינלאומית. עשרות רבות אנשים ברחבי העולם הפגינו למען שחרורם של אסירי משפט הלנינגרד, ובמיוחד לשחרורה של סילוה שנחשבה לסמל המאבק. אחד ממפגני המחאה המרשימים ביותר נערך ב-30 בדצמבר 1970 בפריס, בהשתתפות ז'אן-פול סארטר. הלחץ הבינלאומי על הקרמלין הביא להמתקת גזרי הדין.

ב-1971 הגיע המסע האנטי-ציוני לשיאו, ובכל זאת בשנה זו מתקבלת החלטה בדרג העליון של מקבלי ההחלטות על מתן היתרי יציאה ליהודים. הרצון להיפטר מהמטרד של הפעילות הציונית, שהתרחבה ברחבי ברית-המועצות, קרץ לממשל. הוא חשב שמתן היתרי עלייה הוא מחיר נמוך יחסית כדי לקבל שקט מהארגונים הציוניים. השאיפה של ברית-המועצות לשיפור היחסים עם המערב, וקבלה של "פרסים" כלכליים נתנה משנה תוקף לרעיון פתיחת השערים. בסופו של דבר, זה היה הגורם העיקרי שלאורך השנים פתח וסגר את ברז ההגירה בברית-המועצות.

האם "המטרד של הפעילות הציונית", כמו אותם מבצעים "פרטיזניים" של קזקוב בן ה-20 והקבוצה בריגה, או הלחץ הכלכלי של ארצות-הברית, הוא הסיבה העיקרית לפתיחת אותו ברז בשנות השבעים? אין לכך תשובה חד-משמעית. לדעת ידידי, פרופ' ויטאלי מילמן, באותו נאום באביב 1992, הרצון להיפטר מכל היהודים, כפי שזמם סטלין בשנותיו האחרונות, קדם להתדיינות עם ארצות-הברית - וזה סיפורו:

לאחרונה נודע לי על פגישה שהתקיימה בסביבות 1969-70 - התאריך המדויק אינו ידוע לי - בין ברז'נייב שליט ברית המועצות דאז, לבין יועציו בתחומים השונים. בפגישה זו שאל ברז'נייב: האם אנחנו יכולים לשלוח את היהודים מחוץ לגבולות ברית-המועצות? איני יודע באלו מלים מדויקות נקט ברז'נייב בניסוח השאלה, או מאיזו סיבה עלה בלבו רעיון כזה, אך יועציו הבינו זאת כטרנספר, לא כהגירה חופשית מחוץ לגבולות ברית המועצות. אני יודע שהיועצים, היודעים מה מצפים לשמוע מהם, אמרו ללא היסוס: למה לא? אך האחרים, נציגי הצבא, והק.ג.ב בעיקר, אמרו שלא יוכלו להסתדר בלי היהודים. הם טענו שקיימת תלות ביהודים בכל התחומים ובכל מקום. ברז'נייב שאל כמה זמן נחוץ כדי להשתחרר מתלות זו, והתשובה הייתה: עשר שנים. ההחלטה שנתקבלה עיי ברז'נייב היתה לפתוח את שערי ברית-המועצות להגירה מוגבלת ומבוקרת של יהודים כניסיון למשך 10 שנים ובזמן הזה להשתחרר מהתלות ביהודים.

²⁴ בסוף שנות ה-50 החל סחרוב, אבי פצצת המימן הסובייטית, להיות מודאג מההשפעות המוסריות והפוליטיות של עבודתו. הוא מחה כנגד התפשטות הנשק הגרעיני והניסויים בו בו והיה פעיל בהשגת האיסור החלקי על ניסויים גרעיניים שהושג ב-1963. בשנת 1965 חזר לעסוק בקוסמולוגיה, אך המשיך להתנגד לדרכו הפוליטית של המשטר. במאי 1968 פרסם (מחוץ לברית-המועצות) מסה שכותרתה "הרהורים אודות קדמה, קיום הדדי בשלום וחופש אינטלקטואלי" שבעקבותיה נאסר עליו להשתתף בכל מחקר הקשור ליישומים צבאיים והוא חזר לחקור בתחומי הפיזיקה התאורטית.

²⁵ אנדריי טברדז'וב נידון ב-1976 ונשלח לחמש שנות גלות בסיביר. ב-1980 היגר לארה"ב. שם העיד בפני תת-ועדה של הקונגרס על תפקיד המדענים הסובייטים בתנועת זכויות האדם.

²⁶ אזרחותו הסובייטית של ולרי צ'לידזה נשללה ממנו ב-1972 בהיותו בביקור בארה"ב.

²⁷ בעסקות חליפין שוחררה סילוה זלמנסון לאחר 4 שנות מאסר והגיעה לישראל ב-1974, קונצוב ודימשיץ ב-1978 ומנדלוביץ ב-1981;

ברור שהמניע העיקרי לשינוי מדיניות מוסקבה לא היה הבנה וסובלנות לרצונם של יהודי רוסיה להגר לישראל, לא ההפגנות ההמוניות שנערכו ב- 20 בספטמבר 1969, במסגרת יום הסולידריות העולמי עם יהודי ברה"מ, בלונדון, ניו-יורק, פריס, טורונטו וערים אחרות, וגם לא דעת הקהל הבינלאומית שהתעוררה בעקבות משפטי לנינגרד, אלא הרגשת הצורך להגיע להסדר עם ארצות-הברית בשיחות הדו-צדדיות שהובילו במאי 1972 לחתימת הסכם סאל"ט-1, שנועד להגביל פיתוח ואגירה של נשק בשני הצדדים. בעבור הסדר זה היה ברז'נייב מוכן לשלם גם במטבע זה.

נחזור לספרו של נחמיה לבנון, שבינואר 1970 החליף את שאול אביגור ועמד בראש ארגון "נתיב" 12 שנה:

[...] מעולם לא היה בידינו מידע מבוסס לגבי השיקולים האמתיים, שהניעו את שלטונות ברית-המועצות להרחיב או לצמצם מפעם לפעם את ממדי העלייה. במחצית השנייה של שנת 1969 סביר היה להניח שיציאת יהודים לישראל גרמה לגידול עצום בזרם הבקשות, ובעקבותיהם לגידול במספר ההזמנות שנשלחו מישראל ליהודים ברחבי ברית-המועצות. להערכתי, זו הייתה הסיבה העיקרית לעצירת העלייה ב-1970. השלטון הסובייטי היה, כנראה, נחוש בדעתו לשמור על ממדי העלייה ברמה שהוא קבע, ולשם כך היה צורך "לכבות" את בהלת העלייה בקרב היהודים בעקבות יציאת אלפי עולים בשנים 1968-1969. המציאות החדשה, שנוצרה, האיצה בי את ההחלטה לקדם הקמת גוף ציבורי רחב וממוסד בישראל, **המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות**, דוגמת הוועדים למען יהודי ברית-המועצות, שקמו בצפון אמריקה, בדרומה, באירופה ואף באוסטרליה. הצעתי שהמשרד יעמוד בקשר הדוק עם המועצה הציבורית שתקום, בדומה לקשר עם המועצות הפועלות בארצות המערב. [...] שאול ואנכי נפגשנו עם ראשי המפלגות, בפניהם העלינו את ההצעה וקיבלנו את ברכתם. הוסכם על הכל שהמפלגות תשגרנה למועצה נציגים בעלי מעמד הולם, שהנושא קרוב ללבם. בראש המועצה יכהנו נשיא ויושב-ראש הנהלה. אייב הרמן, נשיא האוניברסיטה העברית ואיש מפלגת העבודה, הוצע לכהן כנשיא ואילו כיושב-ראש הנהלה הוצע חבר הכנסת מטעם גח"ל זלמן אברמוב, אישיות מכובדת שהיתה מקובלת בחוגים רחבים של הציבוריות הפוליטית בישראל. הבחירה היתה מוצלחת. השניים קיבלו את תמיכת ראשי המפלגות, וגם התברר לנו, בדיעבד, כי שני האישים פעלו בכישרון רב והתמסרו לנושא בכל לבם.²⁸

בין נציגי המפלגות במועצה, מן הראוי לציין את חברי הכנסת ד"ר בנימין הלוי וד"ר גדעון האוזנר, שהיה התובע במשפטו של אייכמן. כן צורפו להנהלה אנשי ציבור על בסיס אישי, כמו הגברת רעיה יגלום, מראשי ויצ"ו העולמית והתעשיין ישראל פולק, שנרתמו לגיוס כספים לפעולות המועצה. לפגישות שארגנו בדירותיהם הפרטיות הוזמנו בנקאים, אנשי עסקים, תעשיינים ונציגי מוסדות ציבור. וכך נאסף התקציב ההתחלתי. משנועד לשר-האוצר, פנחס ספיר, על איסוף התרומות, הגה את ההצעה שהממשלה והסוכנות היהודית יקציבו את הכספים למועצה. לדעתו, בגיוס הכספים על-ידי המועצה היה כדי להפריע לגיוס סכומים משמעותיים יותר למטרות אחרות.

תוך יצירת אווירה של קונסנזוס לאומי, הצליחה המועצה הציבורית, בתוך זמן קצר, לזיזם ולכוון את הפעילות הציבורית בארץ למען יהודי ברית-המועצות. פעילות זו צימקה בהרבה את הנזק, שעלול היה להיגרם על-ידי גופים מיליטנטיים. עם הקמת המועצה הציבורית הוחל, בברכתה של גולדה, בהכנות לקראת זימון ועידה עולמית של כל הארגונים היהודים בעולם שתמכו במאבק למען יהודי ברית-המועצות. את העבודה של המועצה הציבורית ליוויתי החל מצעדיה הראשונים [...]. וקיימתי קשרים קבועים עם אייב הרמן ועם אברמוב. שני אישים אלה דאגו בראשונה לפעולות המועצה בישראל, אך סייעו לנו בשקדנות להקים את המסגרת העולמית לתיאום המאבק בין ישראל והמוסדות הלאומיים של יהדות התפוצות.²⁹

ב- 15 בינואר 1971 פרסמו עיתוני המפלגות הקומוניסטיות החשובות מחוץ לברית-המועצות – 'הומניטה' בצרפת ו'אוניטה' באיטליה, את הידיעה שלא יתקיימו בברית-המועצות יותר משפטים אנטי-ציוניים. אך בשורה לכאורה זו נועדה רק להרגעת מצפונם של תומכי המפלגה שם. אך רדיפת פעילי העלייה והמבקשים לעלות אפילו גברה. אחד המקרים שזכו לתהודה עולמית היה מעצרו ומשפטיהם של הפעילים בסברדלובסק - שני המהנדסים: וְלְרִי קוֹקוּי, שהואשם ב"הפצת מידע מכפיש על ברית-המועצות" ויולי קוֹשְׁרוֹבְסְקִי, שהגיש בקשה לעלות לישראל, והואשם ב"חוליגניות", נידונו ב- 1971 לשלוש שנות מאסר,³⁰ ואותו עונש הוטל, שנה לאחר מכן, גם על חברם המהנדס ולדימיר מֶרְקֶמֶן.

ב- 24 בפברואר 1971, הפגינה קבוצה של כשלושים מסורבי עלייה, שהגיעו מכמה ערים, בחדר ההמתנה של נשיאות המועצה העליונה של ברית-המועצות. הם דרשו לקבל אשרות הגירה לישראל וכן תבעו

²⁸ לפי פרופ' פינקוס, המועצה הוקמה בדצמבר 1970 ביוזמת ראש הממשלה גולדה מאיר ושאל אביגור.

²⁹ לוועד המדענים הצטרפו מדענים מובילים מכל האוניברסיטאות בישראל, שהיו אמונים על הקשר עם עמיתיהם בברה"מ.

³⁰ בין היוצאים להגנתו של קוקוי היה גם אנדריי סחרוב, במכתב לסובייט העליון (יולי 1971).

שתפרסם הודעה רשמית של השלטונות על זכותם של היהודים לעלות לישראל. בין המשתתפים – הרופא מאיר גלפונד³¹, המהנדסים ולדימיר סלפאק וויקטור פולסקי, וההיסטוריון בוריס אורלוב. כעבור כשנה, ב-25.3.72, מגיעים מאה יהודים ממוסקבה לסובייט העליון עם פטיציה חתומה ע"י 213 סירובניקים הדורשת או שחרור העצירים ללא משפט או פתיחת משפטם. עשרה מהפעילים, ביניהם ולדימיר סלפאק, ויקטור פולסקי, מיכאל זנד וולדימיר פרסטין, נעצרו ונכלאו ל-15 יום. בהמשך התקיימו מבצעים דומים של יהודים מליטא ומגיאורגיה במשרד הטלגרף המרכזי במוסקבה ושל יהודי קייב בבאבי יאר. מסורבי עלייה מביילורוסיה פתחו בשביתה בחדרי ההמתנה של משרד הפנים; יהודי גיאורגיה ערכו שביתה רעב. מקצת המבצעים האלה אכן השיגו את המטרה, והמשתתפים בהם קיבלו אשרות הגירה. אחרים נעצרו והואשמו, בדרך-כלל, ב"פעילות ובתעמולה אנטי-סובייטית", ב"הפצת מידע כוזב המבזה את המשטר של המדינה הסובייטית" ואף בריגול. לעתים הואשמו הפעילים בעבירות פליליות שפוברקו למטרה זו – כמו אחזקת סמים או נשק, או בהתפרעות בריונית. כך, למשל הואשם ויקטור פולסקי ב-2.11.73 בעבירת תנועה שהיה עלול להישפט בעבורה לשלוש שנות מאסר³² - אך מכיון שהייתה מופרכת בעליל, נדון "רק" לקנס של מאה רובל. לפעמים, במקום להעמידם לדין, אושפזו הפעילים בבידוד בבתי חולים פסיכיאטריים.

היו גם פעילים יהודים שנרדפו לאו דווקא בגלל פעילותם הציונית. בין הידועים שבין אלה נזכיר את המשורר הנודע יוסף ברודסקי³³, שגורש ב-4.6.72. לאחר יומיים הותרה יציאתו של המתמטיקאי המשורר אלכסנדר יסנין-וולפין³⁴. כעבור שבועיים, ב-21.6.72, נאסר פעיל זכויות האדם פיטר יקר - בנו של הגנרל הנערץ יונה יקר. הוא נידון לשלוש שנות מאסר + 3 שנות גלות. כל זה לא הפריע לברז'נייב להכריז בנאומו בפני הקונגרס, ב-19.6.73, ש"95% מהיהודים שרוצים לצאת הורשו לצאת".

לכאורה, הוסרו ב-1973 המנעולים מעל שערי היציאה. אך הפתח שנפתח היה צר למדי. רוב "עושי הצרות" הורשו לצאת, תחילה בטפטוף, אחר כך בקילוח דק. בשנת 1969 הגיע מספר אשרות היציאה לכ-3,000. מספר העולים מברית-המועצות גדל ב-1970, והגיע ב-1971 לכ-13,000, וב-1972 – מעל ל-30,000. העלייה של יהודים מברית-המועצות עוררה מורת רוח רבה בעולם הערבי. העולים יצאו ברכבות לאוסטריה ולאחר ששהו במחנה מעבר ב"טירת שנאו" ליד וינה, עלו רובם לישראל. מדינות ערב הפעילו לחץ ואיומים על ברה"מ כדי להניא לצמצם את מספר היוצאים. בראש השנה, 28 בספטמבר 1973, תקפו שני מחבלים פלסטינים רכבת נוסעים שהייתה בדרכה מברטיסלבה לווינה; בנוסעים היו יהודים מרוסיה, בדרכם לישראל. המחבלים תפסו חמישה מהיהודים וכן קצין מכס אוסטרי ואיימו להרוג את בני הערובה, אלא אם אוסטריה תעצור את הגירת היהודים מרוסיה ותסגור את מחנה המעבר של הסוכנות היהודית בארמון שנאו. בתום משא ומתן שבו היו מעורבים גם שגרירים ערבים בווינה, הודיע קנצלר אוסטריה, ברונו קרייסקי, על סגירת המחנה ובני הערובה שוחררו. הודעתו של קרייסקי גרמה לזעם רב בישראל ובעולם היהודי. ראש הממשלה, גולדה מאיר, נסעה לווינה ב-2 באוקטובר ופגשה את קרייסקי בניסיון, שלא הצליח, לשכנעו לא להיכנע לטרור. מחנה שנאו נסגר לאחר זמן מה, אולם העלייה של יהודי ברית-המועצות דרך אוסטריה נמשכה בדרכים אחרות. בתקופת פעילותו עלו ממחנה שנאו למעלה מ-70,000 יהודים בסיועה של הסוכנות היהודית. אך מספר היהודים שביקשו לעלות היה גדול בהרבה.

המאבק לזכות היציאה הלך וגבר בהיקפו ובעצמתו – ועימו הלכו והחריפו פעולות הנגד של השלטונות וה-ק.ג.ב.³⁵

³¹ הרופא ד"ר מאיר גלפונד (1929-1985), שלמד בצעירותו אצל הסופר היהודי-אוקראיני צבי פרייגרזון, פתח במוסקבה ב-1970 בית ספר לעברית. הוא היה האחראי להדפסת והפצת ה"סמיזדאט" של הקבוצה המוסקבאית.

³² על "נס" זה שאירע לפולסקי מספר נחמיה לבנון בספרו: במרוצת השנים פנה איל הנפט ארמנד האמר פעמים אחדות לברז'נייב או לשר הממונה על סחר חוץ, וביקשם להקל את מצוקתו של יהודי זה או אחר. פעם אחת כשהזדמנתי לניו-יורק הגיעה אלינו ידיעה שפעיל העלייה ויקטור פולסקי, שזכה סוף-סוף לקבל היתר יציאה, הסתבך בתאונת דרכים, והיה חשש שהשלטונות יקשו עליו וימנעו את עלייתו. ביקשתי מיועצו של האמר, הרי לוי, לפעול, והוא אכן נענה לי. בנוכחותו של האמר הסביר לוי לשר הסובייטי את נסיבות המקרה והאמר הוסיף באותו מעמד: "אל תעשו טטויות שתפגענה קשות בתדמיתכם במערב." כעבור יומיים, סיפר לי הרי, התייצב בחדרו במלון פקיד סובייטי והודיע שיש בפיו מסר בשביל ד"ר האמר: "לא נוכל לבטל את המשפט, אך המשפט יהיה הוגן". הרי הודה והדגיש באזני השליח שזאת תהיה תרומה להמשך שיפור היחסים בין המערב לברית-המועצות. "אין זה מענייני" העיר הפקיד כלאחר-כך, "נתבקשתי רק למסור את המסר..."

³³ יוסף ברודסקי (1940-1996), נשפט ב-1964 בעבור "שוטטות" (כנראה, בעונש על כך ששיריו התפרסמו בארה"ב) ונדון לחמש שנות גלות בצפון. כעבור שנה שוחרר כתוצאה מלחץ דעת-הקהל הבינלאומית. ב-1987 הוענק לו פרס נובל לספרות.

³⁴ אלכסנדר יסנין-וולפין (1924-2016). שהיה בין מנהיגי התנועה לזכויות האדם בברית-המועצות, היה כלוא בסך הכל כארבע עשרה שנים בבתי כלא, בתי משוגעים ומחנות הגלייה.

³⁵ לגבי פרק זה והפרק הבא, ראה במרשתת את חיבורו של מיכאל בייזר:

המאבק היהודי : התנועה הלאומית של יהודי ברית-המועצות בשנים 1969-1989 : השנים 1967-1979.

נחמה ליפשיץ עם גולדה מאיר לאחר קונצרט במרכז לינקולן בניו-יורק, 1969

בשנים 1969-1971 עזבו את ברית-המועצות רוב ותיקי התנועה הציונית וראשיה, אך בינתיים נוספו מסורבים רבים ואסירי ציון חדשים. בראש המאבק למען העלייה לישראל קמה קבוצה חדשה: במוסקבה -- אנשי מדע וטכנולוגיה כמו הפיסיקאים אלכסנדר וורונל ומארק אזבל, המהנדסים ויקטור פולסקי, ולדימיר פרסטין, פאבל אברמוביץ' ויוסף ביגון והכימאית דינה ביילין. במינסק הצטרפו למאבק גיבורי מלחמת העולם השנייה אלופי-המשנה בדימוס יפים דוידוביץ', לב אובסישצ'ר ונחום אולשנסקי. בנובוסבירסק התרכז המאבק למען העלייה סביב אלוף-המשנה בדימוס יצחק פולטיניקוב, וכו'. באופן טבעי, המשקל הגדול ביותר היה לקבוצה המוסקבאית, ובמיוחד למדענים שבה. למאבקם ההרואי העיקש של אותם מדענים, שמהם קיבלו השראה המוני היהודים בברית-המועצות, ועל תפקידו המרכזי של פרופ' יובל נאמן בתמיכה ובעזרה שקיבלו מישראל ומהמערב, מסופר בפרק הבא.

ואת לוח האירועים:

Major events in the History of the Soviet Jewry Exodus בעריכת יולי קושרובסקי ואניד וורטמן.

ג. מאבק המדענים בשנים 1971-1975

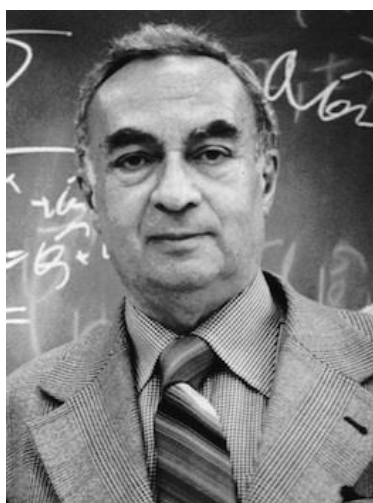
נמשיך בסיפורו של פרופ' נאמן, שבשנים 1971-1975 כיהן כנשיא אוניברסיטת תל-אביב הצעירה, ומשנת 1972 היה חבר האקדמיה הלאומית למדעים של ארצות-הברית, על פעילותו בשלב זה:

כיון שהיה ידוע בעולם הפיסיקה שטרם היותי פיסיקאי הייתי איש צבא – ושאל השתייכתי ללבו של הממסד הביטחוני בישראל, יזמו אישים מובילים כייבגני ליפשיץ, וולודיה גריבוב ויוסף שקלובסקי, פגישות דיסקרטיות עימדי בהן שפכו את לבם ותיארו את דיכוייה של "יהדות הדממה". [...] כך נסחפתי לפעולות שנועדו לסייע בנושאים ממוקדים אחדים באותו השלב – עד שב- 1971 החל בתוך ברית-המועצות גופא המאבק הגלוי למען העלייה. לדידי נוספו עתה הפניות האישיות אלי, אם במברקים גלויים, ואם בשדרים שהועברו באמצעות מדענים אמריקאים שביקרו בברית-המועצות (ידידי ועמיתי כיום, מארק אזבל, הודיעני בדרך זו על פתיחת מאבקו).

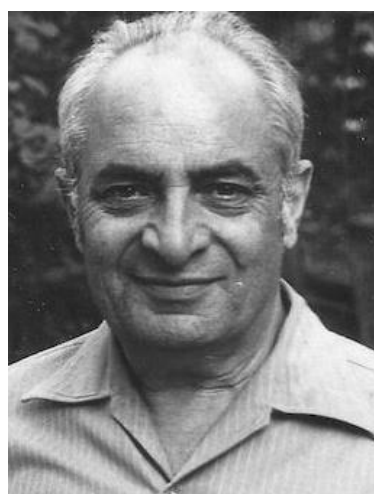
[...] יהדות הדממה התעוררה. החלה תסיסה ונשמעת לראשונה התביעה לעלייה לישראל. בהיעדר נציגות פורמאלית של הקהילה היהודית כמקובל במערב, ולאור השמדתה של ההנהגה התרבותית (איציק בבל ב- 1941 וכו'), ובמיוחד לאחר הוצאתם להורג של חברי 'הליגה היהודית האנטי-פשיסטית' ב- 1946/8, נותרו רק המדענים היהודים בשכבה החברתית הגבוהה ביותר, בחברה המאוד מעמדית של ברה"מ. בדרך הטבע מצאו עצמם אנשי המדע היהודים בהנהגת המאבק לפתיחת השערים לעלייה. מספר פיסיקאים צעירים (ארסני רוגינסקי, אלכסדר גורביץ', וילן זווין וכו') פנו אלי במברק וביקשו את עזרתי. פניתי לעמיתי בעולם האקדמי במערב וארגנתי משלוח מברקים לאקדמיה הסובייטית בתמיכה בתביעות המסורבים. לאחר זמן מה הצליח הלחץ הבינלאומי והשלטונות אפשרו להם לעלות ארצה, וכאן טיפלתי בשיבוצם במערך האוניברסיטאי בישראל.

בראשית 1972 הודיע המתמטיקאי החשוב אלכסנדר לרנר על רצונו לעלות לישראל. אחריו, ב- 6 באפריל באותה שנה, הודיע זאת גם הפיסיקאי חבר-האקדמיה הסובייטית לכימיה בנימין לוויץ'. קיימתי עימם, ועם הפיסיקאי הלא-יהודי הדגול אנדריי סחרוב, קשר טלפוני אישי רצוף, כשאני מתקשר מביתי כמעט יום-יום. במאי 1973 "גייסו" השלטונות את בנו של לוויץ', יבגני, למרות מצבו הרפואי, והציבו אותו במחנה עבודה באוקיינוס הארקטי. מחאותיו של לוויץ', אותן הביע גם במסיבת עיתונאים שכינס בביתו, לא הועילו. פניתי לעמיתים בעולם המדעי וארגנתי לחץ בינלאומי לשחרורו. לוויץ' הצעיר אכן שוחרר לאחר כחצי שנה והגיע ארצה (לוויץ' האב הגיע רק ב- 1978 ולרנר ב- 1988). הפיסיקאי אלכסנדר וורונל ביקש לעלות ונענה כמובן בסירוב. את המדענים המסורבים מפטרים השלטונות מיד לאחר הגשת הבקשה להיתר היציאה. אין מאפשרים להם להתקבל לעבודה כמדענים ובהיותם מובטלים מכריזים עליהם כעל "פרזיטים חברתיים" ואוסרים אותם.

לוויץ' וורונל התחילו לארגן במוסקבה סמינרים מדעיים שבועיים בדירה פרטית, בהשתתפות מרבית המסורבים. ניצלתי את קשרי בקהיליית המדע בעולם וארגנתי זרם מתמיד של מדענים בעלי שם היוצאים לברה"מ ומרצים בסמינר המסורבים. כך מוקנית לסמינר יקרה, ובפועל הינו נהנה מחסינות – שכן אין השלטונות אצים להסתבך במאסרם של בעלי פרס נובל ומדענים חשובים אחרים המשתתפים בסמינר. סמינרים דומים נפתחו גם בלנינגרד ובערים אחרות.

בנימין לוויץ' (1917-1987)

אלכסנדר לרנר (1913-2004)

[...] מצאתי עצמי לוחם מעל כל הבמות המדעיות שהזדמנו – וכאשר אכן החלו להגיע מדענים עולים, טיפולתי אישית גם בהסדרת קליטתם במקום עבודה הולם. בפועל פעל מעין מרכז לקליטת מדענים באיחוד שני אנשים – מזכירתי, מטילדה אלרון, ואני. ניסיוני בסוגיות צבאיות ומדיניות היה כולו בכלים של המדינה, אך במדע חייתי ופעלתי כחייד. לא היה לי כל ניסיון במאבקים ציבוריים חברתיים או אידיאולוגיים. את המפנה בחשיבה זו – ובעקבותיו את המפנה ברמת הפתרונות – הביא למאבקנו דוד פריטל, מי שהפך שותפי המלא למלאכה, מאז ועד ל'גלאסנוסט', במשך כמעט עשרים שנה³⁶. יום אחד בחורף 1971 הופיע דוד במשרדי והציע הצעות ארגוניות שונות. הסתבר שהעם היהודי ניעור במקצת ומתארגן למאבקים ציבוריים ברחבי תבל. אז קיבלתי גם את ההזמנה לוועידת "שלח את עמי" שאמורה הייתה להתקיים בשלהי 1971. דוד הציע לי להקים ועד אנשי מדע ישראלים שיפעל ליד המועצה הציבורית למען מיהודי ברית-המועצות, כשאנו, אנשי **ועד המדענים**, מובילים את המאבק למען המדענים מסורבי העלייה ולמען קליטת מי שיזכה לעלות. כך קם ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות, ועד ששוב ושוב נזקקנו להפעלתו, ואשר מילא תפקיד חשוב אף בעשור האחרון, במאבק למען תכנית קמ"ע. אשר לוועידת בריסל – הפעלתי את קשרי בעולם המדע ואכן היה לנו ועד בין-לאומי מכובד שהתייצב בוועידה, כולל כמה חתני פרס נובל³⁷. המסגרת הבין-לאומית הזאת סייעה רבות בהמשך המאבק, מאז ועד לפתיחת השערים ב-1990.

בהוראה שיצאה מהקרמלין בראשית חודש אוגוסט 1972, נדרש כל יהודי אקדמאי שיבקש לצאת לישראל לשלם "כופר השכלה" בעבור אשרתו, כך שלכל רמת השכלה נקבע מחיר הכופר שלה, בגובה של אלפי רובלים³⁸. תשעה אקדמאים יהודים שמו נפסם בכפס וכינסו, ימים ספורים אחרי פרסום הצו, מסיבת עיתונאים לא רשמית בה קבלו על הדרישות החדשות. "היהודים המבקשים לעלות לישראל מחולקים על ידי השלטונות לפי השכלתם", הסביר במסיבת העיתונאים פרופ' בנימין לווין, חבר האקדמיה הסובייטית למדעים ומרצה לכימיה באוניברסיטת מוסקבה, "ככל שהשכלתם גבוהה יותר קשה להם יותר לקבל היתר יציאה, ומדענים מומחים אינם יכולים כלל לקבל היתר יציאה. ההפרה של הזכויות האזרחיות של אנשים מסוג זה עלולה ליצור סוג אדם חדש - העבד של המאה ה-20". לווין קרא לדעת הקהל העולמית לגלות ערנות נוכח הסכנה המתפשטת הממשלה בירושלים, שכינסה דיון דחוף בעקבות מסיבת העיתונאים של פרופ' לווין, חישבה כי לו נענו היהודים ללוח המחירים הסובייטי, היה התשלום נאמד בעשרות רבות של מיליוני דולרים בשנה. לא ברור מה הכופר שיגבו מבעלי שני תארים אקדמיים. סופר על סכומים עצומים שנדרש לשלם אחד היהודים - 24 אלף רובלים - מפני שיש לו שני תארים אקדמיים, במוסיקה וברפואה... עולים מרוסיה שנחתו בלוד סיפרו על מצוקת האקדמאים, ומסרו את בקשתם להרים קול זעקה נוכח הגזרה. ממשלת ישראל החלה לגייס במרץ ארגונים ובעלי השפעה, שיעודדו סנקציות על ברית-המועצות המפשירה מקפאונה. [...]

בספטמבר 1972 נמצאתי בארה"ב לרגל ועידה מדעית בינלאומית. שם חיזקתי את הוועדים למען המסורבים. בוועידה התלת-שנתית של הארגון העולמי לפיסיקה המתקיימת בוואשינגטון הקראתי את מכתביהם של לווין ווורונל לנשיאות הארגון. הנציג הרוסי ניסה לתלות את הסיורבים בסיבות "ביטחוניות", אך אני הפרכתני את הטיעון. ביקרתי בבית הלבן, שם התקבלתי ע"י היועץ המדעי של הנשיא ניקסון - הפרופ' אדוארד דייוויס, ויועץ הנשיא לעניינים יהודים – ליאונרד גארמנט. מדבריהם התרשמתי ששגרירות ישראל אינה לוחצת די על הנשיא ועל שר החוץ לגיבוש הלחץ על ברה"מ לפתיחת שעריה ולמניעת הטרדת היוצאים, כבהטלת הכופר. נפגשתי עם ידיד ישראלי, הסנאטור "סקופ" ג'קסון, שהתאונן אף הוא על הרפיית הלחץ של הארגונים היהודים בארה"ב על הנשיא, כפי הנראה בעקבות בקשת הבית הלבן מן השגריר³⁹. לפי בקשתו, נפגשתי עם סנאטורים בעמדות מפתח בסנאט, וביקשתי מהם לתמוך בג'קסון לכשיגיש בסנאט את הצעתו לשלול מברה"מ מעמד "מדינה מועדפת" כל עוד אינה מאפשרת יציאה חופשית ליהודים. כעבור זמן מה אישר הסנאט את החקיקה המוצעת ע"י ג'קסון, בתמיכת הסנאטורים עימם שוחחתי. הרוסים ביטלו את ה"כופר". אין ספק שאישור "תיקון ג'קסון" היה מן הצעדים החשובים ביותר במערכה על פתיחת שערי ברה"מ.

³⁶ דוד פריטל, חבר קיבוץ קריית-ענבים, היה מזכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות בשנים 1971-1984.
³⁷ בוועידה בבריסל השתתפו 760 צירים מ-38 מדינות, שייצגו את כל הקהילות היהודיות החשובות בעולם הפועלות למען יהודי ברית-המועצות. פרופ' נאמן הביא בפני הוועידה את דבר המדענים המסורבים.

³⁸ שיעורם הגבוה של האקדמאים והמהנדסים בין המבקשים לצאת ומעמדם המנהיגותי בקהילה הדאיגו את השלטונות.
³⁹ בזמן מלחמת יום הכיפורים הציע קיסינג'ר לישראל עסקה על פיה ישראל ויהודי ארצות הברית ייסוגו מהתיקון תמורת הסכמה של ארצות-הברית למכור לישראל נשק ותחמושת. לאחר המלחמה המשיך קיסינג'ר ללחוץ על ישראל.

כאן המקום לספר על הנרי ג'קסון, שהיה מגדולי ידידיה של מדינת ישראל, ושלזכותו אפשר לזקוף חלק נכבד מהרפיית הסגר על יהודי ברית-המועצות: הנרי מרטינ "סקופ" ג'קסון היה בן להורים נורווגיים שהיגרו לארה"ב בסוף המאה ה-19. לאחר שלמד משפטים באוניברסיטת וושינגטון שבסיאטל, החל לעסוק בעריכת דין וגם בפוליטיקה. מ-1941 כיהן כחבר הקונגרס האמריקאי. ב-1945 היה מראשוני האמריקאים שביקרו במחנה ההשמדה בוכנוואלד וראה במו עיניו את זוועות השואה. החל מ-1953 היה סנאטור מטעם מדינת וושינגטון, מישרה בה החזיק במשך כ-31 שנה - עד יום מותו. ב-1972 ניסה ג'קסון להיות מועמד המפלגה הדמוקרטית לנשיאות בפעם הראשונה, אך הפסיד לג'ורג' מקגוורן, שבסופו של דבר הפסיד בבחירות הכלליות לריצ'רד ניקסון. ב-1976 נחשב למועמד מוביל בבחירות המקדימות בקרב הדמוקרטים, אולם בסופו של דבר זכה במועמדות הדמוקרטים ג'ימי קרט, שניצח לאחר מכן את יורשו של ניקסון – ג'רלד פורד - בבחירות הכלליות. ג'קסון היה מראשי התומכים בחוקי זכויות האזרח, כאשר הנושא עוד היה בחיתוליו בארצות-הברית. ב-1957 היה מיוזמי חוק זכויות האזרח הראשון והמשך בכך גם בחוק של 1964. היה מראשוני התומכים במרטינ לותר קינג ונשא את נאום ההספד עליו בסנאט, לאחר הירצחו באפריל 1968. כמו כן היה תומך נלהב בחוקי הגנת הסביבה למיניהם.

לאחר שבאוגוסט 1972 החליטה ברית-המועצות להטיל את "כופר ההשכלה" על בעלי תארים אקדמיים המבקשים להגר, הציע הסנאטור הנרי ג'קסון, בכנס שהתקיים בספטמבר 1972, לחוקק חוק שיתנה הטבות סחר בהסרת חסמים להגירה. ההצעה הועלתה בעקבות התגבשות הסכם בין ממשלות ארצות-הברית וברית-המועצות, על פיו תשלם ברית-המועצות לארצות-הברית 722 מיליון דולר מתוך החוב שלה עבור ציוד שקיבלה במסגרת תכנית 'השאל-החכר' בימי מלחמת העולם השנייה ובתמורה הממשל האמריקאי יעשה מאמץ להביא את הקונגרס להעניק לברית-המועצות מעמד של "מדינה מועדפת ביותר" מבחינת מכסים על סחר. באוקטובר 1972 אספו ג'קסון והסנאטור הדמוקרטי היהודי אברהם ריביקוף תמיכה של 32 סנאטורים בהצעת תיקון, שאסרה על מתן הטבות של מדינה מועדפת ביותר למדינה אשר אינה מקיימת כלכלת שוק ומטילה הגבלות על הגירה. ההצעה הועלתה באופן רשמי בסנאט. באותו זמן התייחסו לתיקון כאל אקט הצהרתי, כיון שלא היה סיכוי רב שיצליח לעבור עד תום מושב הסנאט ולא הייתה עבודה מקבילה לגיבוש תומכים בבית הנבחרים. עבודה כזו נעשתה מאוחר יותר על ידי חבר הקונגרס צ'ארלס ואניק, וב-15 במרץ 1973 הגיש ג'קסון את התיקון פעם נוספת לסנאט, בניגוד לעמדת מזכיר המדינה רוג'רס שלא להתנות תנאים כלשהם להסכמי סחר. ביחד עם ג'קסון חתמו על הגשת החוק 75 סנאטורים בסנאט ובמקביל הוגש החוק בבית הנבחרים על ידי 272 נציגים. לאחר מספר ימים הורשו 44 יהודים לצאת מברית המועצות ללא ששלמו את מס התואר, ועיתונאים דווחו שברית המועצות לא תדרוש יותר את המס. הממשל בארצות הברית הגיב בהעברת אשראי של \$200 מיליון עבור רכישת ציוד תעשייתי על ידי ברית-המועצות. ג'קסון, לעומת זאת, לא הסתפק בביטול מס התואר וביקש להמשיך בקידום החוק. הממשל, שבקש להמשיך במדיניות הדטאנט יצא במתקפה כנגד הצעת החוק. הנשיא ריצ'רד ניקסון הזמין אליו מנהיגים יהודיים אשר במשך זמן רב בקשו לפגוש אותו בנושא העזרה ליהודי ברית-המועצות ולחץ עליהם שלא לתמוך בתיקון, שכן הוא מחויב לתת לברית-המועצות מעמד של מדינת סחר מועדפת כדי להמשיך במדיניות הדטאנט.

ב-1974 הצליח ג'קסון לגרום להעברתו פה אחד של תיקון ג'קסון-ואניק, וואניק עשה עבודה דומה בקונגרס. התיקון הייתה הטבות סחר שונות לברית-המועצות וגרורותיה, במתן אפשרות ליהודי אותן מדינות (וויסידנטים אחרים) לצאת מהן באופן חופשי. עצם האיום בחקיקתו של תיקון זה גרם לביטול הכופר ולפתיחה חלקית של שערי ברית-המועצות ליציאת יהודים ומהגרים אחרים בראשית שנות ה-70.

הנרי ("סקופ") ג'קסון (1912-1983)

בישיבת הכנסת ב- 25.10.1972 בנושא "הסכנה הקיומית ליהודי רוסיה", אמר שר החוץ אבא אבן:

חברי הכנסת, כידוע לכם זה שנים רבות, ובמיוחד זה שנתיים וחצי ביתר שאת, מנסים גורמים מסוימים בשלטון הסובייטי לדכא את רוח ההתעוררות היהודית, את השאיפה להגדרה עצמית לאומית, לשחרור לאומי אמיתי, לשיבת העם היהודי למולדתו. באמצעים אכזריים הם מנסים להרתיע יהודים רבים ככל האפשר ולמנוע מהם זכות אנושית יסודית המעוגנת במגילת זכויות האדם, את הזכות לעזוב את ארץ מגוריהם, ולחיות בקרב בני עמם במדינת ישראל, לדבר בשפתם, להתחנך בתרבותם ולהתאחד עם בני משפחותיהם.

לא זו בלבד. ברחבי ברית-המועצות מודפסים ומופצים לאחרונה כ- 40 ספרי פלסטר ואלפי מאמרים המציגים את העם היהודי כחבורת ערפדים; את תרבותו, אמונתו וכתבי הקודש שלו כתערובת מנוונת של גזענות, רמאות ושפיכת דמי גויים; את הציונות ואת מדינת ישראל כאידיאולוגיה נאצית⁴⁰. רק לפני שבוע ימים הפיצה סוכנות 'נובוסטי' ברחבי העולם כתבה, ששורשיה הרוחניים נעוצים ב'פרוטוקולים של זקני ציון'. אפילו עורכו של 'דר שטירמר' הארוך לא היה מתבייש לפרסם כתבה זו. קיים קשר הגיוני, אפל ומחריד בין השתוללות זו של הסתה אנטישמית, של הטלת דופי וזריעת איבה כלפי העם היהודי ותרבותו, לבין מסע הדיכוי וההפחדה כלפי אותם יהודים המעזים להכריז בגאון על יהדותם. מטרה אחת להם - לשבור את רצון העלייה. למען השגת מטרה זו חוזרים לשיטות הישנות והבדוקות: חיפושי פתע; מעצרים שרירותיים; האשמות שווא על "חוליגאניזם"; תקיפות גופניות מתוכננות מצד בריונים מטעם; משפטים הנערכים בסתר מזה ומשפטי ראויה מזה; פסקי-דין דרקוניים; תנאי מאסר קשים ביותר ואף התעללות מצד סוהרים ואסירים פליליים שבתאיהם שוכנו אסירי-ציון. אלה הם הצעדים אשר נוקטים לאחרונה, ובקצב הולך וגובר, שלטונותיה של ברית המועצות כלפי יהודים הגאים ביהדותם. הכוונה היא לפגוע במסורים ביותר, בנאמנים ביותר, להרתיע רבים וכך לקעקע ולשבור את חוט השדרה של ההתעוררות היהודית. והתוצאה - עשרות אסירי-ציון, בני דור יהודי חדש שצמח עם המהפכה ועם המדינה הסובייטית. מאז משפט לנינגרד, שנערך במחצית דצמבר 1970, נידונו לתקופות מאסר שונות כ- 50 איש, אחדים מהם לתנאים של משטר חמור במיוחד. עד כה שוחררו, לשמחתנו, 12 מהם, אשר ריצו תקופות מאסר משנה עד שנתיים. לאלה מביניהם שזכו ועלו כבר לארץ שלוחה מכאן ברכת כולנו לחיים של חופש והשתרשות במולדת. אולם 39 אסירי-ציון מכל מקום זהו המספר הידוע לנו עדיין נמקים במאסרם, והם ראויים ששמותיהם יוזכרו בכבוד ובחרדה בכנסת [...].⁴¹ הידיעות המגיעות אלינו על מצבם מעוררות בנו גאווה, חרדה וחרון. גאווה על עמדתם בפני נוגשיהם. חרדה למצב בריאותם, כשהם כלואים ונתונים בתנאים בלתי-אנושיים, מזוהם דל, עבודתם עבודת פרך, וההתעללות בהם בלתי-פוסקת. [...] מנות האוכל של אסירי-ציון מופחתות לרגל עונשים שרירותיים, ביקורי בני-המשפחה נדחים ומתבטלים, ומצב בריאותם הולך ומתערער. ואנו מתמלאים חרון וזעם על אשר מעוללים בברית-המועצות במדינה המתיימרת לשאת את דגל המהפכה, הקידמה, שחרור לאומי והגדרה עצמית, לקומץ צעירים שכל עונם הוא באמונתם האיתנה בזכות ובצורך של עליית יהודים סובייטיים לישראל כעקרון ההולך ומתגשם בימינו.

תשומת-לב הציבור העולמי התמקדה לאחרונה בגילוי נוסף של מעשי הדיכוי - כופר האקדמאים. עם פרסום דבר גזירת הכופר ארגנה הממשלה פעולת מחאה נרחבת בעולם במטרה לבטלה. בעיתונים החשובים ביותר בעולם הובע גינוי חריף נגד הכופר. הפצת המידע על הכופר וגינויו באמצעי התקשורת ברחבי תבל יצרו תשתית של מודעות וערנות בדעת-הקהל העולמית. התרחבו מעגלי מחאה ולחצים ציבוריים מצד מפלגות, איגודים מקצועיים, מוסדות הומניטריים, הסתדרויות סטודנטים וקהילות יהודיות. אישים ידועי-שם בכל תחומי הפעילות, ובמיוחד אנשי מדע ואקדמאים, הביעו את מחאתם בקונגרסים בינלאומיים של מדענים, במברקים לשלטונות במוסקבה, בחתימות על עצומות ובדרכים אחרות. נוסף על התגובות המיידיות של דעת-הקהל נגד הגזירה ננקטו עמדות רשמיות פומביות נגד הכופר על-ידי מדינות רבות, ובכללן ארצות-הברית, בלגיה, דנמרק, בריטניה, קנדה, אוסטרליה, ניוזילנד, מקסיקו ואחרות, ומדינות נוספות פעלו במישור הדיפלומטי. למסע המחאה והגינוי הצטרפו גם אישי פרלמנט מארצות הברית, בלגיה, הולנד, נורבגיה, שווייץ, אוסטרליה ומדינות באמריקה הלטינית, כגון אורוגואי, אל-סלוואדור, ברזיל וגואטמלה. ראויה לציון הצהרת חברי מועצת אירופה ב- 18 באוקטובר 1972, ובה כלולה דרישה ממשלת ברית-המועצות לבטל את הגזירה, וזאת כדי לא לפגוע באווירת ההפוגה בין מזרח למערב, וכן "מטעמים הומניטריים". כן מביעה ההצהרה של מועצת אירופה צער על מדיניות ברית-המועצות בעניין הכופר, בקשר לוועידה האירופית לביטחון ושיתוף פעולה

⁴⁰ זכורים לגנאי במיוחד ספריו האנטישמיים והאנטי-ציוניים של האוקראיני טרופים קיצ'קו: 'יהדות ללא כחל ושרק' (1963), 'יהדות וציונות' (1968), 'ציונות - אויב הנוער' (1972) וכו'..

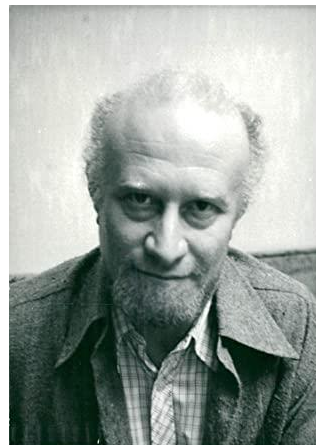
⁴¹ כאן מנה אבא אבן את שמות האסירים ואת העונשים שנגזרו עליהם.

בימים האחרונים הגיעו ידיעות מוסמכות על שחרור יותר ממאה משפחות אקדמאים יהודים, רובם ככולם ממוסקבה, מתשלום הכופר. מובן שיש לשמוח על כל ידיעה כזאת. אולם מוקדם עדיין להעריך את משמעות המעשה. ייתכן כי מדובר בצעד טקטי הנובע מרגישות הולכת וגוברת של שלטונות ברית-המועצות לדעת-קהל בינלאומית, ומחשש של פגיעה באינטרסים חשובים בעולם, בארצות-הברית ובאירופה. אף ייתכן כי הכוונה אינה אלא להחליש את המסע הבינלאומי לביטול הגזירה. המבחן יהיה במעשים, ועוד נראה וניווכח אם השחרורים הללו הם מחוות חדפעמיות או ראשיתו של שינוי כלשהו. מכל מקום, מסקנתנו ברורה: יש למאבק הזה תכלית וסיכוי. אולם הסיכוי טרם התגשם; התכלית לא הושגה. יש להתמיד במאבק, להגבירו ולהרחיבו. מובן מאליה כי כל אזרח בתוכנו שעצה בפיו, למעשה אשר לא נעשה, למהלך שיש לשנותו - אזני הממשלה והפועלים בשמה פתוחות לפני לרווחה. אולם אל נא נשכח כי עניין הכופר, עם כל חשיבותו, אינו אלא קטע אחד מן המכלול הגדול: המאבק על זכותם של יהודי ברית-המועצות, של כל אלה הרוצים בכך, להעלות לישראל. ובמכלול גדול זה שמורה פינה מיוחדת לחלוצי המאבק לאסירי-ציון. בעת משפט לנינגרד אמרה סילוה זלמנסון לשופטיה: "גם עכשיו אינני מפקפקת אף לא לרגע אחד כי יום יבוא ואני אעלה ואחיה בישראל. חלום זה שנתקדש במשך אלפיים שנות תקווה לעולם לא יעובני. לשנה הבאה בירושלים. אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". לזעקה זו יעלה הד מן הבית הזה: לשנה הזאת בירושלים, במירב הדחיפות. ברכתנו ואיחולינו לסילוה ולחבריה אסירי-ציון.

ב-21 במארס 1973, קצת יותר מחצי שנה אחרי פרסום הצו, מסרו מקורות סובייטיים רשמיים לכתב יו.פי במוסקבה, הנרי שפירא, כי כופר ההשכלה "לא נגבה כבר כמה ימים, וכל הסימנים מעידים על כך, שהוא בוטל למעשה". המקורות הדגישו כי אף שהתקנות לא יופעלו עוד, מבחינה מוסרית, "ברית-המועצות סבורה שהיא זכאית לקבל את החזר ההשקעה במהגרים בעלי השכלה גבוהה". ימים ספורים אחר כך עולים שאך עתה נחתו בלוד סיפרו לסופר "הארץ", עמוס חדד, שנאמר להם כי "החל ב-22 במארס בוטל תשלום הכופר". ואולם, ברית-המועצות סירבה להחזיר את דמי הכופר לעולים שכבר שילמו. ד"ר שמעון גלפרין, שעלה לישראל באותם ימים, ניגש ב-23 במארס למשרד הפנים בקישינב בבקשה לקבל בחזרה את הכופר ששילם בעבורו ובעבור אשתו - ונענה בסירוב. "תגיד תודה שנותנים לך לצאת ואל תהיה חזיר", אמר לו הפקיד. כמה ימים אחר כך, שיבח סגן שר החוץ האמריקאי, קנת' ראש, את ברית-המועצות על "הגמישות הגדולה" שגילתה בויתור על הכופר. ורמז כי שינוי זה בעמדת מוסקבה יחליש את ההתנגדות בחוגי הקונגרס האמריקאי להענקת מעמד מועדף בתחום הסחר לברית-המועצות". למרות הצהרות אלו, שינוי זה לא היה מידי וגורף, וב-19 באפריל, במסיבת עיתונאים שבביתו, הזהיר פרופ' לווין מפני אופטימיות יתר בעניין. המדענים והמהנדסים היהודים שקיבלו "סירוב" וסולקו מן המעבדות וממכוני המחקר "מסיבות ביטחוניות", מצאו את עצמם בסכנה של פיגור מקצועי. כדי למנוע זאת, החליטו לערוך סמינרים מדעיים בבתיהם. סמינר סדיר ראשון כזה, בנושא "תופעות קולקטיביות", נפתח במוסקבה ב-1972 ע"י אלכסנדר וורונל. בסמינר זה השתתפו מארק אזבל, אלכסנדר וורונל, ויקטור ואירינה בריילובסקי, אלכסנדר יופה, ולדיסלב דשבסקי ואחרים. ביוני 1972 נפתח סמינר בקיברנטיקה בביתו של אלכסנדר לרנר. בספטמבר 1972 פתח הסינולוג ויטאלי רובין סמינר על מדעי הרוח - במיוחד בתחומי היהדות וההיסטוריה היהודית. בשנים 1974-1979 פעלו סמינרים של מדענים מסורבי עלייה גם בקישיניב ובלנינגרד. כדי להעמיק את הבקאות של מסורבי העלייה בזכויותיהם המשפטיות קמו גם סמינרים משפטיים: בלנינגרד - בביתו של אבא טרטיש (בניהולו של ולרי סגל), ובמוסקבה - בדירתם של דמיטרי ובלה רם (בניהולו של מארק ברנפלד). בסמינרים אלה דנו בסוגיות משפטיות הקשורות לעלייה וברדיפות השלטון נגד פעילי התנועה.

אלכסנדר ונינה וורונל

מארק אזבל (1932-2020)

ביוני 1973, לקראת נסיעת ברז'נייב לארה"ב, פתחו המדענים המסורבים אלכסנדר לונץ, אנטולי ליבגובר, משה גיטרמן, דן רוגינסקי, אלכסנדר וורונל, מארק אזבל וויקטור בריילובסקי בשביתת רעב של שבועיים במחאה על הסירוב הבלתי מוצדק. פרופ' נאמן פעל לארגון תמיכה בינלאומית בשובתים. באוגוסט אותה שנה ביקשו אזבל, וורונל וגיטרמן להיות נוכחים ולהרצות בכנס בינלאומי על מגנטיות. הם לא התקבלו "כי אין להם משרה במוסד מדעי רשמי" לאחר שפוטרו. הם ערכו כנס פרטי על מכניקה סטטיסטית בביתו של וורונל. בספטמבר הועבר לוועדה המרכזית של המפלגה מכתב מחאה כנגד הסירוב. בין 97 הפעילים החתומים נמצאו לרנר, סלפאק ולוויץ'. בנובמבר שלח לוויץ' מכתב פתוח למדעני כל העולם עם תיאור הרדיפות נגדו: מניעת האפשרות להמשיך עבודתו המדעית, שימוש בעבודותיו ללא ציטוט והסרת הפניות לעבודותיו במאמרים החדשים.

באפריל 1974 התפרסמה בעולם הודעה על תכנית לקיים סימפוזיון בינלאומי בן שלושה ימים, בחסות אוניברסיטת תל-אביב, במסגרת הסמינר בדירתו של וורונל – כמובן, פרי ארגונו של פרופ' נאמן. והרי אחד הדיווחים בעיתונות על תכנית זו:

An unprecedented International Scientific Seminar, sponsored by an International Advisory Board of eminent scientists, including eight Nobel Laureates, and Tel Aviv University, will be held in Moscow, 1-5 July 1974. The Seminar has been organized in response to the desperate need of persecuted Soviet Jewish scientists for contact with the scientific world. It was born to help these scientists break out of scientific isolation, conceived in an effort to maintain their scientific viability and to publicize their plight. These scientists have been dismissed from their scientific positions and ostracized by official Soviet science because of their desire to emigrate to Israel. Seventy-four papers have already been submitted for presentation at the Seminar, which will be held in the Moscow apartment of distinguished physicist, Alexander Voronel.

On behalf of the International Sponsors, Professor Schweber of Brandeis University states: "We are sponsoring the Seminar to support, unequivocally, the principle that uninhibited communication and travel for scholarly purposes is a right that should be recognised and honoured by all countries, and to show support to all our scientific colleagues in the Soviet Union, especially to those denied the right to emigrate to Israel."

International Board of Sponsors and Advisors •Kenneth Arrow, Harvard University;
 •Julius Axelrod, National Institute of Mental Health (US); •Hans Bethe, Cornell University;
 Raoul Bott, Harvard University; •Owen Chamberlain, University of California, Berkeley;
 •Albert Szent-Gyorgyi, Marine Biological Laboratory; Marc Kac, Rockefeller University;
 •Arthur Kornberg, Stanford University; Harold Kuhn, Princeton University;
 Benjamin Lax, Massachusetts Institute of Technology; Szolm Mandelbrojt, College de France;
 Boris Moyshezon, Tel Aviv University; Yuval Neeman, Tel Aviv University;
 A. Brian Pippard, University of Cambridge; •Rodney R. Porter, University of Oxford;
 Edward Shils, University of Cambridge; Sylvan Schweber, Brandeis University;
 Brian Spalding, Imperial College; James Tobin, Yale University;
 •George Wald, Harvard University (US); John Ziman, University of Bristol.
 (* denotes Nobel Prize winner).

Soviet Programme Committee (sponsored by Tel Aviv University):
 Prof Mark Azbel; Dr Victor Brailovsky; Dr Irina Brailovskaya; Prof Veniamin Fain;
 Dr Eitan Finkelstein; Dr Leonid Gerber; Dr Benor Gurfel; Prof Yacov Iosilevsky;
 Prof Alexander Lerner; •Prof Veniamin Levitch; Dr Alexander Luntz; Dr Mosei Lyandres;
 Mrs Bella Palatnik; Prof nya Privorotzky; Dr Dmitry Ramm; Dr Grigory Rosenstein;
 Dr Vitaly Rubin; Dr Victor Steinberg; Prof Alexander Voronel;
 (• denotes Corresponding Member of the Soviet Academy of Sciences)

השלטונות ניסו לסכל את קיום הסמינר. העיתון 'איזבסטיה' הסביר שהמדובר בריגול וחבלה, בניצוחו של "איש המודיעין מ"א"ל" יובל נאמן. ב-8 ביוני נעצר וורונל לכמה שעות, ואיימו עליו במאסר והגליה לסיביר אם לא יחדל מארגון הסימפוזיון. אחרי שבועיים נעצר שוב. מ-40 מדענים אמריקאים ו-6 בריטים שביקשו להשתתף בסימפוזיון נמנעה הכניסה לברה"מ. ב-1.7.74, כשלמרות כל הלחצים נפתח הסימפוזיון במתכונתו המצומצמת, סולקו ממנו 3 מדענים וכתבי העיתונות המערבית התבקשו לעזוב את המקום. בסמינר הופיעו מדענים רבים מן המערב וביניהם חתני פרס נובל.

למרות התנכלויות ואיומי השלטונות, נמשכה פעילות הסמינר, ומדי פעם הצליחו להשתתף בו גם מדענים מן המערב. לאחר שניתן לוורונל היתר יציאה כדי שיפסיק את ארגון הסמינר, והוא ואשתו עלו לישראל בסוף 1974. ב-1975 המשיך אזבל את ניהול הסמינר. ב-9.9.75 הרצה בסמינר פרופ' אריה דבורצקי, שהיה אז נשיא האקדמיה הישראלית למדעים. ב-11.6.76 צוין המפגש ה-100 של הסמינר, וב-17.4.77, במלאת חמש שנים להיווסדו, נערך שוב – בעזרתו של פרופ' נאמן, סימפוזיון בינלאומי (שלושה ימים) של המדענים המסורבים. העיתונים 'טרוד' ו'התרבות הסובייטית' פרסמו מאמרים כנגד סימפוזיון בינלאומי המאורגן ע"י מדענים מסורבים ומכנים אותו "פרובוקציה" ו"מושב אורח של אוניברסיטת ת"א". לאזבל הייתה חסינות מסוימת מרדיפות המשטרה, בזכות היותו תלמידו ובן חסותו של לב לנדאו. אך עתה הופעלו גם עליו איומים, ב-1977, כדי להיפטר ממנו סופית, אושרה יציאתו לישראל.

תמיכתו של יובל נאמן במאבק המדענים הייתה ללא לאות וללא סייג, בארגון ותזמור של תמיכה בינלאומית בסמינרים המדעיים של המסורבים ובשביתות הרעב שלהם, וע"י גיוס מדענים מרחבי העולם לביקורים אצלם. כל אלה היוו לחץ על השלטונות הסובייטיים כשם שגם פרסומים וכתבות בעיתונות המערבית העניקו הגנה וחסינות מסוימת למסורבים. דוגמא לכך – הסמינר המדעי של ימי א' בחודש אוגוסט 1973 בו נטלו חלק 41 מדענים מהמערב, וכתבות עליהם פורסמו בכתבי העת Physics ו-Nature Today, כתבי עת מרכזיים בעולם המדעי. כפי שתואר היטב פרופ' ויטאלי מילמן, המדענים עצמם, שנאלצו להתמודד עם פיטורים מאוניברסיטאות וממכוני מחקר, מעקב בלתי פוסק, התנכלויות להם ולמשפחותיהם ואיומים עליהם, חשו שיש מי שמחזק את ידיהם ומעריך את ההקרבה העצומה שבהתמודדותם ואת אומץ הלב והנחישות שהפגינו, ויש מי המצפה להם כאן, בישראל, כשהמאבק ישא פרי.

פרופ' נאמן, שהבין את החשיבות העצומה של משיכת המדענים לישראל וקליטתם בה, הבין גם שיש להרוג מהנהלים המקובלים כדי לעודד ולזרז את עלייתם ואת ההליכים לקליטתם: מרגע שנודע על מדען חשוב נוסף המגיש בקשה להיתר יציאה, החלו לטפל בישראל בהכנת משרה עבורו, ובאוניברסיטת תל-אביב אף הוצא לו מינוי עוד לפני עלייתו, כך שבהגיעו ארצה כבר עמד לרשותו גם סכום כסף שהצטבר בחשבונו וסייע בכך לקליטתו. במקרהו של הפיסיקאי מארק אזבל, המינוי שקיבל התממש גם בהרצאות בטלפון ממוסקבה. ההרצאות הוקלטו ותורגמו, ונמסרו לתלמידים בכתב. הנושא מושך תשומת לב התקשורת הבינלאומית. השבועון "טיים" גם צילם את אזבל במוסקבה בעת ההרצאה.

הצלחת ועידת בריסל ב-1971 הולידה "ועידות בריסל" בינלאומיות נוספות שהוקדשו לנושא היהודי-סובייטי. ועידת בריסל השנייה, שהתקיימה ב-1976 בהשתתפות 1,200 צירים מ-32 ארצות, קבעה מפורשות כי לצד הזכות לשוב למולדת, ליהודי ברה"מ הזכות לעזוב את ברה"מ. פרופ' נאמן ארגן בה מושב שדן במדענים, בהשתתפות כמה מבכירי המדענים בעולם, והוקמה מסגרת בינלאומית פורמאלית – 'הפדרציה למען המדענים היהודים המסורבים בברה"מ' – בה אוגדו הוועדים הלאומיים הפועלים בנושא זה בכל המערב.

במאמרו מ-1976 סיים פרופ' נאמן את הפרק המספר על ארגון התמיכה הבינלאומית במדענים המסורבים במשפט: כיון שאני מעריך שעוד נכונות לנו שנים רבות של מאבק, לא כדאי עדיין להיכנס לפרטים ביחס לנושאים אלה.

לאחר שש-עשרה שנה, בהרצאתו באוניברסיטת תל-אביב⁴², גילה פרופ' ויטאלי מילמן מעט מפרטים פיקנטיים אלו:

⁴² "עלייה 1971-91 – סיום מחזור" - הרצאה בטקס הענקת תארי PhD, 1.6.92.

ברצוני להוסיף אינפורמציה על העזרה שקיבלנו מחוץ לגבולות ברית-המועצות. האמת היא, שעלינו להיות גאים במקום בו אנו נמצאים הערב. באוניברסיטה שלנו נמצאת המפקדה שעזרה ליהודי ברית-המועצות. ממשרדו של נשיא אוניברסיטת תל-אביב באותן שנים – פרופ' יובל נאמן – יצאה כל העזרה האפשרית ואורגן הלחץ על ברית-המועצות לתת ליהודים את האפשרות להגר. אחזור לסיפורי האישי. אני עליתי ארצה ביולי 73, ויומיים לאחר מכן פרופ' נאמן הזמין אותי לשיחה במשרדו. ברשותי הייתה רשימה שנכתבה על ידי המדענים הסירובניקים שישבו במוסקבה ובה שמות אנשים מהמערב שהרגשתנו הייתה שהם מבינים לבעיותינו ומנסים לעזור. בקשתם הייתה שפרופ' נאמן ייצור איתם קשר. בתחילת השיחה הצגתי בפניו את הרשימה. ציינתי שכדאי שישים לב ללורד מסוים מאנגליה, שכתב מאמר בכתב העת Nature על היהודים בברית-המועצות. פרופ' נאמן אמר למזכירתו: "מגרה עליונה מימין", ופתאום אני רואה את המזכירה מוציאה את טיוטת אותו המאמר. המאמר נכתב כאן, באוניברסיטת תל-אביב, במשרד הנשיא – פרופ' נאמן, ונשלח לאנגליה לצורך חתימה. המשכתי לשם הבא – המחזה חזר על עצמו. לאחר הפעם השלישית קיבלתי את הרשימה שלי. הבנתי את הרמז. היום אני כבר לא כל כך נאיבי. אני מבין שלפוליטיקאים בכל רחבי העולם אין זמן לחשוב על בעיות של קבוצות לאומים אחרות. אין ברשותם את הזמן לכתוב את המאמר הנכון. אבל הם תמיד שמחים לחתום על מאמר מוכן כדי לקבל את הקרדיט. מישוהו היה צריך לקחת על עצמו את הטיפול בהגירת יהודי ברית המועצות לארץ, לחשוב מה צריך לעשות ואל מי צריך לפנות. כל זה נעשה מכאן מהאוניברסיטה שלנו, כבר בשנת 1970.

אחד ממפגני התמיכה הראשונים במדענים המסורבים, שארגונים היה, במידה רבה, פרי פועלם של יובל נאמן וועד המדענים, היה המכתב שנשלח ביוני 1972 מאת הוועדה האקדמית האמריקאית למען יהדות ברה"מ אל מזכ"ל האו"ם, קורט ולדהיים, ואל נשיא האקדמיה הסובייטית למדעים, מסטיסלב קלדיש, בבקשה להתערב למען מתן היתר יציאה לפיסיקאי המסורב ירמיהו (הרמן) ברנובר. טלגרמות אישיות בעניין זה נשלחו לקלדיש גם ע"י עשרים פרופסורים מפרינסטון, MIT, ואוניברסיטת בראון. בין מפגני התמיכה בהמשך, אפשר למנות את מכתב המחאה שנשלח באוגוסט 1973 מטעם האיגוד הבינלאומי לפיסיקה עיונית ושימושית לברז'נייב על כך שלא הותר לוורונל להשתתף בכנס באמסטרדם; את הפנייה שנשלחה בספטמבר אותה שנה לראש ממשלת בריטניה אדוארד הית' ע"י 110 מדענים בריטים שקראו להתערב למען הדיסידנטים והיהודים הרוצים להגר; את המחאה בדבר המדענים המסורבים, החתומה ע"י מעל ל-150 מדענים בלגים, שנמסרה ב-15.7.74 לשגריר הסובייטי בבריסל; ואת ציון יום הולדתו ה-60 של לוויין בכנס בינלאומי בהידרודינמיקה פיסיקו-כימית, שנערך בקיץ 1977 באנגליה בהשתתפות 150 משתתפים מ-14 מדינות, שהרצאותיהם פורסמו בספר שנשא את שמו.

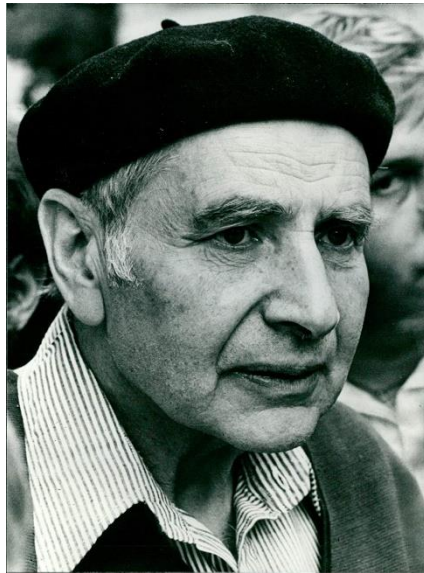
הפעילות של פרופ' נאמן והמועצה למען יהודי ברה"מ הייתה נרחבת, וכללה גם תמיכה במדענים ואנשי רוח מתחומים אחרים, רופאים ואמנים. באוגוסט 1974 מחו 40 רדיולוגים בריטים כנגד היחס לרדיולוגיה ויקטוריה פולטיניקובה שהיא והוריה ביקשו היתר יציאה לישראל. בפברואר 1975 קראו 100 מדענים בלגים לשחרורו של ד"ר מיכאל שטרן, שנידון ל-8 שנים על "שוחד וסחיטה", וכך עשו גם 200 מנהיגים פוליטיים, פרופסורים ורופאים, ו-50 חתני פרס נובל.⁴³ הוא שוחרר ב-14.3.77, שבוע לפני שעניינו הועלה שוב ב"משפט פתוח" בינלאומי באמסטרדם, בו השתתפו גם ז'אן-פול סארטר וסימון דה-בובואר.

זוג מסורבים שעניינם זכה להד רב במערב היו רקדן הבלט ולרי פאנוב ואשתו גלינה. ולרי פאנוב היה סולנה המפורסם של להקת הבלט "קירוב" מלנינגרד, ונחשב לאחד מגדולי הרקדנים של ברית-המועצות, לצד מיכאיל ברישניקוב ורודולף נורייב. פאנוב ביקש ויזה באפריל 1972, ומיד פוטר. במאי הוא נאסר בלנינגרד לעשרה ימים בעוון "חוליגניות". אמנים במערב, לרבות סר לורנס אוליביה, פנו לשלטונות הסובייטיים בדרישה להרשות לזוג לצאת את ברית-המועצות. בנובמבר חתמו יותר מאלפיים "כוכבים" במערב ארה"ב על עצומה הקוראת לאפשר את יציאתם של ולרי וגלינה. בנובמבר 1973, פתחו ולרי וגלינה בשביתת רעב שנפסקה לאחר 19 יום בדרישת הרופאים. השלטונות ניסו, תוך איומים, להפריד בינו לבין גלינה ולשלח אותו בלעדיה – אך הוא סירב. ביוני 1974 קיבלו בני הזוג היתר יציאה ועלו לישראל.⁴⁴

⁴³ האנדוקרינולוג ד"ר מיכאל שטרן (1918-2005) פוטר ממשרתו בפעם הראשונה ב-1952, בעקבות העלילה על קשר הרופאים, והוחזר לעבודה אחרי מות סטאלין. את אשמת ה"שוחד וסחיטה" העלילו עליו שבועיים לאחר ששני בניו ביקשו לעלות לישראל. למרות שהוא חלה מאוד בכלא, הוא שוחרר רק במרץ 1977.

⁴⁴ באותה שנה ערק ברישניקוב למערב מסיבוב הופעות של הלהקה בקנדה. נורייב עשה זאת כבר ב-1961 – אחרי סיבוב הופעות בצרפת.

התנועה היהודית התפתחה על רקע התגברותה של התנועה הדיסידנטית בברית-המועצות. השפעתה של התנועה על הציונים הורגשה במיוחד במוסקבה, שם צמחו מתוך התנועה הדיסידנטית פעילים רבים למען העלייה. אלה שמרו על קשרים הדוקים עם פעיליה ואימצו את שיטות מאבקם. לפעילים הופצו חוברות הדרכה "כיצד להתנהג בעת חיפוש" ו"כיצד להתנהג בזמן החקירה" – רבים מהם נאלצו להשתמש בפועל במידע שנרכש מחוברות אלה. מוסדות הביטחון נאבקו בפעילים היהודים באותן השיטות שבהן נאבקו נגד כל בעלי הדעות האחרות: באמצעות מעקבים, האזנות סתר לשיחות טלפון וניתוק טלפונים פרטיים, שיחות "אזהרה" בקג"ב, אלימות כלפי הסרבנים, חיפושים, ולבסוף, מאסרים והגליות. ולדימיר סלפאק, ויטאלי רובין, אנטולי שרנסקי⁴⁵ ונחום מיימן סברו שהמאבק המשותף של הכוחות המתנגדים המאוחדים נגד השלטון יהיה יותר אפקטיבי. מתנגדיהם, שמבחינה עקרונית תמכו בדיסידנטים, טענו, ששיתוף הפעולה עימם עשוי להביא לרדיפות נוספות של פעילי התנועה היהודית. ואכן, זה מה שקרה – רוב הפעילים הציונים הורשו לצאת בשנות ה-70, ואילו שרנסקי, סלפאק ומיימן יצאו, אחרי מאבק עיקש, רק בסוף שנות ה-80.⁴⁶ ויטאלי רובין קיבל התקף לב בעת מעצרו בספטמבר 1974. באפריל 1975 הזמין אותו נשיא אונ' קולומביה בניו-יורק כמרצה אורח, והכריז שלא יקבל שום אורח מברה"מ עד שויטאלי רובין יקבל היתר יציאה. ב-1976 הורשה רובין לצאת, עם אשתו אינה, וולדימיר סלפאק החליף אותו בקבוצת הלסינקי' המוסקבאית.⁴⁷

נחום מיימן (1912-2001)

⁴⁵ שם המשפחה במקורו הוא **שצ'רנסקי**, אך בגלל הקושי בכתיבת **שצ'** בשפות המערב אירופאיות, הוא הפך במערב ל**שרנסקי**. אנטולי, יליד 1938, סיים תואר במתמטיקה שימושית במכון הטכנולוגי של מוסקבה. בשנת 1973, אחרי שבקשתו לקבל ויזת יציאה לישראל נדחתה בגלל סיבות שהוגדרו "ביטחוניות", החל לעבוד כמתרגם עבור אנדריי סחרוב. הוא הצטרף לארגון זכויות האדם "קבוצת הלסינקי" בראשותו של יורי אורלוב' שהוקם ב-1976 בייעוד לפקח על יישום ולדווח על הפרות אמנת הלסינקי שעלהו חתמה ברית-המועצות ב-1975, ובה סעיף המחייב על שמירת זכויות האדם.

⁴⁶ שרנסקי עלה לישראל ב-1986 (12 שנה אחרי רעייתו אביטל), סלפאק ב-1987, ומיימן ב-1988. מהפעילים שעלו עד 1977 נזכיר את אלכסנדר וורונל (1974), מארק אזבל (1977), מאיר גלפונד, מיכאל זנד (1971), ויקטור פולסקי (1974) ולדימיר מרקמן (1975), ובנימין פיין (1977).

⁴⁷ ויטאלי רובין נהרג ב-1981 בתאונת דרכים בנגב, בגיל 58.

ד. קליטת עליית המדענים בשנות השבעים

עד קום המדינה הייתה הסוכנות היהודית אחראית לעליית היהודים מהתפוצות וקליטתם ביישוב. עם קום המדינה הועבר חלק מתפקיד עליית העולים לממשלת ישראל והוקם המשרד לעלייה אשר פעל בין השנים 1948–1951. המשרד עסק בכל הקשור להבאת עולים ארצה, אך לא בקליטתם שנותרה בידי משרדים אחרים, ובידי מחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית. עם העלייה המסיבית לארץ-ישראל אחרי מלחמת ששת הימים הקימו הממשלה והסוכנות את הרשות המשותפת לעלייה וקליטה". במסגרת הרשות נבנו מרכזי קליטה ומעונות דיור חדשים ברחבי הארץ, ומספר האולפנים גדל. נושאי התעסוקה, הדיור, הבריאות וכו' נשארו בטיפול משרדי הממשלה השונים.

ב- 1968, בעקבות דו"ח "ועדת חורב" אשר קבע כי יש צורך להקים משרד ממשלתי לקליטת עלייה הוקם המשרד לקליטת עלייה, שעליו הופקד סגן ראש הממשלה דאז, יגאל אלון. הצעתו של אריה אליאב שכל נושא העלייה והקליטה יועבר לסמכות הממשלה נדחתה, וסוכם שהסוכנות היהודית תמשיך לטפל בהעלאת היהודים מהגולה, והמשרד לקליטת עלייה יטפל בכל הקשור לקליטת העולים בארץ-ישראל. הסוכנות המשיכה להשתתף בקליטת המדענים העולים במוסדות להשכלה גבוהה וכיסתה את שכרם בשנתיים הראשונות לאחר עלייתם – זה הוסדר בין הסוכנות למוסד הקולט.

במשך 1972 הגיעו ארצה מדענים רבים מבר"מ, ופרופ' נאמן וחברי ועד המדענים עמלו להמציא להם משרות. המדענים השתבצו במוסדות להשכלה גבוהה, ויותר מכל באוניברסיטת תל-אביב עצמה, שם כיהן פרופ' נאמן כנשיא האוניברסיטה מ-1971 עד 1975. בשנת 1973 הקים סנאט אוניברסיטת תל-אביב ועדה, בראשות פרופ' אביבי יבין, שדנה בהכנה לקליטת המדענים. הוועדה הציעה תכניות לאומיות לטווח הקצר ולטווח הארוך. אוניברסיטת ת"א הייתה החלוצה בקליטת כותריסר מדענים בולטים שהצליחו לצאת מבריה"מ לאחר שנות סירוב רבות, למרות התנגדות הק.ג.ב. יובל היה מעורב אישית בקליטה של כל אחד מהם. ראש גשר זה של מדענים שעלו מברית המועצות, היחיד בארץ בשנים ההם, היווה כוח מושך ומילא תפקיד חשוב מאוד בקליטת העלייה האיכותית בשנות התשעים. פרופ' נאמן, שהבין את החשיבות העצומה של משיכת וקליטת המדענים בישראל, החליט לחרוג מהנהלים המקובלים ולזרז את ההליכים לקליטתם: מרגע שנודע על מדען חשוב נוסף המגיש בקשה להיתר יציאה, החלו לטפל בישראל בהכנת משרה עבורו, ובאוניברסיטת תל-אביב אף הוצא לו מינוי עוד לפני עלייתו, כך שבהגיעו ארצה כבר עמד לרשותו גם סכום כסף שהצטבר בחשבונו וסייע בכך לקליטתו.

וכך סיפר על כך פרופ' ויטאלי מילמן:

הגעתי לתל-אביב עם משפחתי ב- 25 ביולי 1973. ל- 28 ביולי כבר נקבעה לי פגישה עם נשיא האוניברסיטה. כמובן שאני זוכר פגישה רבת-משמעות זו, אם כי לא ידעתי אז אף מילה בעברית, ובקושי ידעתי מילה באנגלית. מתילדה, מזכירתו של נאמן, הבינה כמה מלים ברוסית, אבל גרוע מאוד. אבל איכשהו הצלחתי להבין הרבה, וגם הוא הבין הרבה, כולל הצעדים הנדרשים להגברת עליית היהודים מרוסיה. הוא הבין את הנעשה ברוסיה כאילו חי שם, ובעיקר, הוא הבין מה צריך להיעשות עבורי אישית. הוזמנתי על ידו לעבוד כפרופסור באוניברסיטה החל מהראשון באוגוסט. הרבה ממה שהצלחתי לעשות מאז למען קבלת וקליטת העלייה המתמטית לישראל, היה בזכות תמיכתו של יובל. וכל זה נקבע באותה פגישה ביום השלישי אחרי הגעתי ארצה. אחר כך התקרבו מאוד זה לזה, ואני מאמין שנשארתי יועצו העיקרי בשאלות הקשורות לקליטת העלייה המתמטית.*

בשנים אלו החלה מעורבותי שלי בקליטת המתמטיקאים העולים. קודם לכן הכרתי כמה מתמטיקאים שבאו מארצות מזרח-אירופה – פולין, הונגריה ורומניה, אבל רק מתמטיקאי אחד שעלה לישראל מבריה"מ – זה היה דוד מייזלר (1913-1996), שעלה ב- 1958 והצטרף לסגל ההוראה באוניברסיטה העברית ב- 1964. פרופ' מייזלר היה מורה אהוב והצטיין בחוש ההומור שלו, אך מפאת הפרש הגילים והמעמד, לא שוחחנו רבות ולא הייתי מודע לסיפור חייו. גם כששהיתי בארה"ב ובכנסים שהשתתפתי בהם לאחר מכן לא פגשתי מתמטיקאים יהודים מברית-המועצות - בשנות השישים כמעט ולא הגיעו המתמטיקאים מבריה"מ לכנסים ולביקורים במערב, לא כל שכן היהודים שביניהם.⁴⁸

⁴⁸ לא נסעתי לקונגרס המתמטי הבינלאומי שנערך במוסקבה ב- 1966 - לא היה לי רצון לשהות במדינה תחת שלטון טוטליטארי, ולא האמנתי שאוכל לנהל שיחה חופשית עם היהודים שם.

ב- 1970 עלה והצטרף למחלקה למתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב⁴⁹ מישה (מיכאל) סוניס. גילו היה קרוב לגילי וגם תחומי מחקריו אז – באנליזה פונקציונאלית – היו די קרובים, כך שנוצר בינינו קשר מקצועי וחברתי מסוים. הוא בא מאודסה וממנו למדתי קצת על יהדות ברה"מ⁵⁰.
ב- 1971 באה אלינו גם מתמטיקאית בכירה יותר – שושנה קמין (קמינומוסקיה)⁵¹.
מתמטיקאי בולט שעלה והצטרף אלינו ב- 1972 היה בוריס מוישזון⁵². בין עולי 1972 שהצטרפו לאוני' תל-אביב היו גם חוקר האטמוספירה יורי מקלר⁵³ והפיסיקאי פרופ' ירמיהו פֶּרְנוֹבֶּךְ יליד 1931⁵⁴.
ב- 1973 הצטרף למחלקה למתמטיקה עיונית פרופ' בוריס קורנבלום⁵⁵, וביוני 1973 עלתה משפחת מילמן. פרופ' דוד מילמן, מהאסכולה של מארק קריין, היה מוכר היטב 'ממשפט קריין-מילמן' הידוע באנליזה פונקציונאלית. בנו, ויטאלי מילמן, עסק בתחום מאוד קרוב לשלי. התיידדנו במהרה, ואנחנו ידידים טובים עד היום. ויטאלי הנמרץ והנלהב היה זה שלימד אותי על חיי המדענים היהודים בברית-המועצות ודרכן אותי בפעילות לקליטת המדענים, ובמיוחד המתמטיקאים.
באותה שנה נמשך גל העלייה בתנופה, ובשנת 1973 עלו לארץ מברית-המועצות כ- 33,000 יהודים. אך המדענים היהודים המשיכו לקבל סירוב, והמאבק נמשך. למרות הקשיים, הצליחו להגיע ארצה כמה מאות מדענים, ביניהם היה הפיסיקאי פרופ' משה גיטרמן שסיפר שלמחרת נחיתתו בנמל התעופה בן-גוריון בשבוע השני של מלחמת יום הכיפורים, פגש אותו פרופ' נאמן ומסר לו שממתנה לו משרה באוניברסיטת בר-אילן.

גם פרופ' ישראל ("איזיה") גוכברג, שבא ב- 1974 התקבל בזרועות פתוחות במחלקה למתמטיקה עיונית, והתחבב על הכל בחוש ההומור שלו וסיפוריו המרתקים והמשעשעים על החיים שם. במשך השנים הוא נהיה ידיד קרוב שלי, ולאחר שיצאתי לגמלאות – שותפי למשרד. בסדנה שנערכה באוניברסיטת בן-גוריון לציון יום הולדתו ה- 70 חזרתי וסיפרתי על בואו לאוניברסיטת תל-אביב:

"... כשקיבלנו את ה-CV של גוכברג לפני 25 שנה, מיד אחרי שביקש רשות יציאה מברית-המועצות, התלהבנו מאוד. הוא היה מתמטיקאי מצטיין, בעל עמדה גבוהה בברית-המועצות למרות יהדותו. היו לו אז כבר 137 עבודות, ביניהן כמה ספרים, והוא היה ידוע כמורה מעולה שהנחה עד אז 25 דוקטורנטים. [...] נותרה בעיה קטנה – בקשת היציאה שלו סורבה בתירוץ ש"אם ירשו לו להגר הוא יוציא עמו את הרעיונות של הקולגות שלי". אבל היום המיוחל הגיע, וביוני 1974 הרשות ניתנה וקיבלנו טלגרמה מקישינב המבשרת לנו את החדשות הטובות. ב- 28 ביולי הוא הגיע לוינה ולמחרת כבר נחת בישראל. לאחר יומיים החל ללמוד עברית באולפן ובראשון באוגוסט קיבל מינוי של פרופסור, מה שמראה לא רק כמה היינו להוטים לקלוט אותו, אלא גם באיזו מהירות הוא מסתגל לתנאים חדשים – כמו חתול שתמיד מצליח ליפול על רגליו... למעשה הוא הסתגל כל כך מהר לחיים האקדמיים בישראל שכבר באותו סתיו נסע, בפעם הראשונה בחייו. לבקר במערב האמיתי, כלומר בארצות-הברית. אני כיהנתי אז כראש המחלקה למתמטיקה עיונית, ואני זוכר עדיין איך הוא נכנס למשרדי והושיט לי את ההזמנה שקיבל מסטוני-ברוק ואת בקשתו לנסוע לשם לביקור קצר. הסתכלתי בניירות ואמרתי: "בסדר, אתה יכול לנסוע". הוא נשאר יושב המום, מחכה שאומר משהו נוסף, כמו "רק" או "אבל"... הוא פשוט לא היה מסוגל להאמין שזאת הייתה כל הפרוצדורה הדרושה כדי לצאת לחו"ל... בכל אופן, כפי שידוע היטב, גם את זה הוא למד מהר מאוד..."

תגבורת רצינית קיבלה גם האקדמיה למוסיקה באוניברסיטת תל-אביב – בין העולים המצטרפים הרבים היו המלחין יוסף דורפמן והפסנתרן ויקטור דרביאנקו⁵⁶.

⁴⁹ המינוי באוניברסיטה הוא בדרך כלל מה- 1 באוקטובר – בראשית השנה האקדמית.
⁵⁰ מישה סוניס (1936-2016) קיבל דוקטוראט מאוניברסיטת מוסקבה ב- 1968, בהנחיית המתמטיקאי הידוע גאורגי שילוב. אחרי כמה שנים באוניברסיטת תל-אביב עבר לאוניברסיטת בר-אילן.
⁵¹ שושנה קמין, ילידת 1930, קיבלה דוקטוראט מאוניברסיטת מוסקבה ב- 1959. המנחה הייתה המתמטיקאית הידועה אולגה אולניק. שושנה היא בתה של שחקנית 'הבימה' חווה אדלמן, שעלתה שנתיים קודם לכן – באותו מטוס בו הגיעה נחמה ליפשיץ,
⁵² בוריס מוישזון (1937-1993) קיבל דוקטוראט מאוניברסיטת מוסקבה ב- 1967, מנחיו היו א.פיאטצקי-שפרביץ'. ב- 1977 עבר לאוניברסיטת קולומביה בניו-יורק. נפטר בגיל 55 מהתקף לב.
⁵³ יורי מקלר, יליד 1930, היה אסיר ציון מ- 1958 עד 1963.
⁵⁴ ירמיהו פֶּרְנוֹבֶּךְ, יליד 1931, שהיה המדען הראשון בעל תואר פרופסוריאלי ("דוקטור למדעים") שקיבל אישור יציאה, התמנה עם עלייתו כפרופסור למגנטו-הידרודינמיקה באוניברסיטת תל-אביב, ואחרי כמה שנים עבר לאוניברסיטת בן-גוריון.
⁵⁵ בוריס קורנבלום (1923-2011) היה אף הוא "דוקטור למדעים". ב- 1977 עבר לאוניברסיטת SUNY באלבני, ניו-יורק.
⁵⁶ יוסף דורפמן (1940-2006), עלה ב- 1973. ויקטור דרביאנקו, יליד 1937, עלה ב- 1974.

גם מוסדות אחרים להשכלה גבוהה זכו במדענים עולים, אם כי במספר קטן בהרבה. מהמתמטיקאים עולי 1973 ראוי להזכיר את יורי גורביץ', יליד 1940, שנקלט באוניברסיטת בן-גוריון⁵⁷, ומעולי 1974 - את גריגורי אסקין, יליד 1936, שנקלט באוניברסיטה העברית⁵⁸. מאידך, המלומדים העולים הבולטים במדעי הרוח, כמו הסינולוג ויטאלי רובין הנזכר לעיל, המומחה לספרות סלאבית דמיטרי סגל, המזרחן מיכאל זנד⁵⁹ וההיסטוריון מיכאל אגורסקי⁶⁰ הגיעו לאוניברסיטה העברית.

ב- 1976 הגיע "היהלום שבכתר", שהצטרפותו העלתה את המחלקה למתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב לשורה הראשונה. זה היה איליה פיאטצקי-שפירו (1929-2008), שהיה פרופסור באוניברסיטת מוסקבה מאז 1965 וקנה לו שם עולמי בתורת ההצגות של חבורות, ונתן מליאה מוזמנת בקונגרס הבינלאומי של המתמטיקאים במוסקבה ב- 1966. השלטונות סרבו לאשר לו נסיעות לחו"ל, אלא אם יהיה חבר המפלגה הקומוניסטית הוא סירב בטענה שהחברות במפלגה עלולה להסיח את דעתו מעבודתו. ב- 1974, לאחר שביקש לעלות לישראל, היה מסורב עלייה ופוטר מכל משרותיו, וכן נמנעה ממנו האפשרות להשתמש בספריות ובמשאבים אקדמיים אחרים (עמיתיו שאלו ספרים עבורו). לאחר עלייתו נתן שוב הרצאת מליאה מוזמנת בקונגרס העולמי באמסטרדם, ב- 1978, ועוד אחת – בבייג'ין ב- 2002. ב- 1978 נבחר כחבר באקדמיה הישראלית למדעים. בשנת 1981 זכה בפרס ישראל למתמטיקה וב- 1990 – בפרס וולף.

ישראל גוכברג (1928-2009)

איליה פיאטצקי-שפירא (1929-2009)

⁵⁷ יורי גורביץ' קיבל תואר דוקטור למדעים ב- 1968 באוניברסיטת אורל. ב- 1981 הוא עבר לאוניברסיטת מישיגן.

⁵⁸ גרישה אסקין קיבל דוקטורט ב- 1963 באוניברסיטת מוסקבה. מדריכו היה גאורגי שילוב. ב- 1982 עבר ל- UCLA.

⁵⁹ מיכאל זנד (1927-2008), עלה ב- 1971.

⁶⁰ מיכאל אגורסקי (1933-1991) שעלה ב- 1975, היה דיסידנט. אביו, שמואל אגורסקי, היסטוריון של המפלגה הקומוניסטית שהקים את היבסקציה, הוגלה ב- 1938 לקזחסטאן, שם נפטר ב- 1947..

את סקירתו על קליטת המדענים עד 1976, סיים פרופ' נאמן במילים:

"נזכיר בסיכום את התרומה שתרכו כבר העולים למסגרת ההשכלה הגבוהה בישראל. אין ספק שבתחום אחד לפחות – המתמטיקה – כמעט והכפילו כבר עצמתו ויוקרתו של המחקר הישראלי. אם בעבר התברכנו בתחומי המתמטיקה הטהורה בקבוצה עיקרית אחת (בירושלים), שהיא פרי פריחת הנטע שנטעו פרנקל ופקטה לפני 40 שנה, הרי שעם עליית פיאטצקי-שפירא, מוישזון, גוכברג וחבריהם זכינו להיווצרות קבוצת-יוקרה שנייה. ונקווה שנזכה לעליית עוד רבים כמותם".

בין המדענים העולים, וביחוד בין המתמטיקאים, היו כבר חוקרים צעירים בשלים בעלי הישגים ראויים, שבברית-המועצות לא אפשרו להם להגיש את עבודת הדוקטורט. רובם המכריע השלימו את הדרישות לדוקטורט וקיבלו את התואר בישראל. כאן הקלנו עליהם בדרישות, בהתחשבות בלימודיהם והישגיהם בחו"ל. אבל לשם קבלת התואר נדרשה מהם, בדרך כלל, שליטה מסוימת בעברית ובאנגלית והיכרות עם הספרות המדעית המערבית בתחום עיסוקם, וגם אם הייתה בידם כבר תזה כתובה, נאלצו לכתוב אותה מחדש באנגלית. מבין אלה אמנה כמה מהוותיקים שבהם:

מרינה רטנר, עולת 1971 שהשלימה דוקטורט אצל פרופ' מיכה רבין באוניברסיטה העברית⁶¹, גרישה (גריגור) סיבשינסקי, שעלה ב- 1971 וקיבל את התואר בטכניון ב- 1973⁶², אנטולי ליבגובר, עלה ב- 1973 והשלים דוקטורט ב- 1977 אצל בוריס מוישזון באוניברסיטת תל-אביב⁶³, איליה (אליה) ריפס, עולה 1972 שהשלים דוקטורט ב- 1975 אצל פרופ' עמיצור באוניברסיטה העברית⁶⁴, וגם את הבן הצעיר במשפחת מילמן, פטיה (פֶּיֶר), יליד 1945, שהקריירה האקדמית שלו בברית המועצות נחסמה והועסק שם כחוקר המכון לכימיה פיסיקלית ואחר כך במכון למצב מוצק במוסקבה. סייעתי לו בתרגום התזה שלו לאנגלית (היה לי ניסיון קודם בתרגום מתמטי מרוסית). הוא קיבל את תואר הד"ר באוניברסיטת תל-אביב ב- 1975, ונעשה פרופסור באוניברסיטת טורונטו בקנדה.

כשהגיעו יותר ויותר מדענים, היה ברור שיש להיערך יותר טוב לקליטתם, ודרושות לשם כך מסגרות חדשות. וכך נזכר בכך יובל נאמן, כשסיפר על שיתוף הפעולה שלו עם דוד פריטל⁶⁵:

"במשך 1972 החל המאבק למען העלייה לשאת את הפרי ועמדנו בפני משבר בקליטה. ברור היה שלא נוכל לשבץ את עשרות דורשי העבודה, שעד מהרה הפכו למאות ואלפים. דוד הפעיל את גישתו הארגונית-ציבורית ושאל אותי: איזו מסגרת הייתה פותרת את הבעיה? שקלתי והצעתי "מכון למדע שימושי" במימון ממלכתי – משהו ברוח ה"חממות" שקמו ב- 1990. ביוזמת דוד ערכנו את ההצעה בכתב ושלחנוה לראש הממשלה, הגברת גולדה מאיר. גולדה הייתה רגישה לצורכי העלייה ובאביב 1973 כינסה את הישיבה שנמשכה כשמונה שעות, כשהיא מדליקה סיגריה בסיגריה. הוזמנו כשלושים מדענים עולים, ואנו, דוד ואני. כולם תיארו את המצב אליו נקלעו, העריכו את הצרכים לעתיד, הציעו הצעה. בסכמה את הישיבה הודיעה גולדה על החלטה להקים גוף ממלכתי שיעסוק בקליטת המדענים וימומן על ידי הממשלה והסוכנות היהודית שווה בשווה.

כך קם המרכז לקליטה במדע, תחילה במשרד ראש הממשלה, ליד המועצה הלאומית למחקר ופיתוח – ולאחר מכן במשרד הקליטה. בראשית הדרך הערים האוצר קשיים, אשר המועצה הלאומית למחקר ופיתוח לא הייתה מסוגלת להתמודד עמם. איימנו ביציאה לעיתונות ובניהול מאבק תקשורתי. הידיעה הגיעה לגולדה ולפנחס ספיר ונמצאו הסכומים שחסרו. האלוף במיל, עוזי נרקיס ז"ל, אשר עמד באותו שלב בראש מחלקת העלייה והקליטה של הסוכנות היהודית, תיאר ותיעד את השתלשלות הדברים בדו"ח בסוכנות – עד ל- Happy end."

⁶¹ אחרי קבלת הדוקטורט, היתה מרינה רטנר (1938-2017) מרצה באוניברסיטה העברית. ב- 1977 עברה לאוניברסיטת ברקלי בקליפורניה. ב- 1973 נבחרה לאקדמיה האמריקאית הלאומית למדעים, וב- 1974 זכתה במלגת מקארתי היוקרתית.

⁶² אחרי קבלת הדוקטורט, היה סיבשינסקי, יליד 1945, מרצה בטכניון. ב- 1974 עבר לחוג למתמטיקה שימושית באוניברסיטת תל-אביב. ב- 2008 זכה במדליית הזהב על שם זלדוביץ' של המכון (הבינלאומי) לבעירה.

⁶³ אחרי קבלת הדוקטורט היה אנטולי ליבגובר, יליד 1949, בתר-דוקטור במכון ללימודים מתקדמים בפרינסטון, ואחר כך התמנה כפרופסור באוניברסיטת אילינוי בשיקגו.

⁶⁴ איליה ריפס, יליד 1948, הוא אותו סטודנט יהודי שהצית את עצמו בריגה במחאה כנגד הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה ב- 1969, כמו שעשה זאת הסטודנט יאן פאלאך בפראג. ב- 1979 הוענק לו הפרס הישראלי למתמטיקאים צעירים על שם פול ארדש. עד פרישתו היה פרופסור באוניברסיטה העברית.

⁶⁵ י. נאמן: **ממאבק היחידים למאבק לאומי: עשרים שנות שותפות עם 'דוד פריטל', 'יהודי ברית המועצות במעבר', 2000**

עוד פרטים על הקמת המרכז לקליטה במדע, מצאתי במרשתת, בדבריו של שמואל אדלר, שניהל את המרכז בשנים 1979-1994:⁶⁶

"... בתחילת שנות ה-70 הגיע הגל הראשון של עלייה מברה"מ, והייתה הרגשה שמדינת ישראל אינה ערוכה לקליטת מדענים וחוקרים במספרים משמעותיים. לא היה אף גוף ממשלתי מיוחד לטיפול במדענים וחוקרים, ואז נוצרו לחצים על הממשלה מכמה צדדים להקים גוף שתפקידו יהיה לטפל בנושא. מצד אחד לחצו ראשי המוסדות להשכלה גבוהה, שלפחות שלושה מהם היו פעילים בניסיונות לאפשר ליהודים לצאת מברה"מ. הראשון היה אלכסנדר גולדברג שהיה אז נשיא הטכניון, השני היה פרופ' יובל נאמן שאז היה נשיא אוניברסיטת ת"א, והשלישי אברהם הרמן שהיה אז נשיא האוניברסיטה העברית. מצד שני, גם המדענים הראשונים שהגיעו ב-71 ו-72 וראו שתהליך הטיפול בקליטתם לא היה טוב, הפעילו לחצים על הממשלה להקים גוף שירכז את הנושא. גם הגוף שהיה אז אחראי על קביעת המדיניות המדעית בישראל, המועצה הלאומית למחקר ופיתוח במשרד ראש הממשלה, הגיע למסקנה שיש לעשות משהו.

שלושת הגורמים האלה חברו יחד ונפגשו עם ראש הממשלה דאז, גולדה מאיר, ולאחר דיון של 11-12 שעות הוחלט להקים גוף מיוחד אשר יטפל בקליטת מדענים עולים. הגוף שהוקם נקרא 'המרכז לקליטה במדע'. בהתחלה הוקם המרכז במסגרת המועצה הלאומית למחקר ופיתוח במשרד ראש הממשלה, אבל לאחר שנתיים של פעילות הוחלט להעביר את הגוף למשרד הקליטה.⁶⁷ מחקרים שנעשו על תהליכי הקליטה והתפקוד של המרכז בשנות ה-70, מראים שהוא מילא את הציפיות ממנו ב-80% מהמקרים, אם אפשר לתת ציונים. אחת הבעיות הראשונות עם הקמת המרכז הייתה להגדיר מהו מדען. כמובן שעם כל הגדרה אפשר להתווכח, אבל בכל זאת צריך לקבוע פרמטרים. לבסוף הוחלט שהמרכז יטפל בכמה קבוצות מדענים. הקבוצה האחת היא בעלי תואר Ph.D או תואר מקביל לו המוכר בארץ (התואר המקביל לתואר שלישי בברה"מ, למשל, הוא קנדידט-נאוק). כמו כן, צריכים להיות להם לפחות שלושה פרסומים בכתבי-עת אקדמאיים מוכרים ולפחות שלוש שנות ניסיון במחקר ופיתוח טרם עלייתם. היוצאים מהכלל הם אנשים שהיו בסירוב ופוטרו בגלל זה מעבודתם, ולגביהם איננו מתחשבים בתקופה שבה היו מפורטרים. קבוצה שנייה היא בעלי תואר שני, בעלי ארבע שנות ניסיון לפחות במחקר ופיתוח לאחר קבלת התואר ולפני עלייתם ארצה, ואשר זוקפים לזכותם לפחות שלושה פרסומים מדעיים או שלושה פטנטים. הקבוצה השלישית כוללת בעלי תואר שני, או מקביל לו, שיש להם לפחות ארבע שנות ניסיון במחקר ופיתוח תעשייתי – אותה אנחנו מנסים לקלוט במחקר ופיתוח תעשייתי בארץ..."

וכך מספר על פעילות המרכז לקליטה במדע בשנותיו הראשונות עמרי אינגבר, שהחליף את שמואל אדלר ב-1994 וניהל את המרכז עד שפרש לגמלאות ב-2018:

"... כבר בהקמת המרכז לקליטה במדע היה ברור שהאוניברסיטאות ומכוני המחקר הממשלתיים בלבד לא יוכלו להוות פתרון מלא לקליטת כל המדענים העולים והוטל על הנהלת המרכז לקליטה במדע לחפש דרכים לשילוב המדענים העולים במו"פ בתעשייה. הרצון לשלב מדענים במו"פ בתעשייה הוביל לרידוד הגדרת המדען. הכללתם של מדענים בעלי תואר המוכר בישראל כתואר שני בלבד אך עם ניסיון במחקר ופיתוח נועדה מצד אחד לאפשר ליהודים אשר הועסקו במכוני המחקר המסווגים, מהם נמנע מלהתקדם אקדמית ולפרסם וכן ממדענים שקידומם נקטע בשל פעילותם הציונית, להשתייך לאוכלוסיית המטופלים של המרכז לקליטה במדע. אך במקביל נועדה לענות לצרכי התעשייה שראתה בבעלי תואר שלישי כבעלי כישורי ייתר לתפקיד וכתאיורטיקנים שאינם תואמים לצרכי התעשייה.

בסוף שנת 1975 טיפל המרכז במאות פניות של מדענים ועקב כך הוחלט להעביר את המרכז למשרד לקליטת העלייה בראשותו של שמואל שנהר, בתקופה זו עיקר ההשמות שבוצעו ע"י המרכז לקליטה במדע היו במגזר הציבורי. הכלי העיקרי שהועמד לרשות המרכז היו תקציבי הסוכנות, אשר מימנו את שכרו של המדען במשך 5 שנים, בשיעור פוחת מידי שנה ובהתאם לדרגת השכר שסוכמה בין המרכז לקליטה במדע למעסיק הקולט (בד"כ אוניברסיטאות)..."

⁶⁶ היערכות משרד הקליטה לקראת עלייה של אנשי מדע וטכנולוגיה, דברים ביום עיון בטכניון, 3.2.1990

⁶⁷ לפי עמרי אינגבר, על סמך מכתבו של פרופ' נאמן התקבלה ב-24 ביוני 1973 החלטת ממשלה להקמת המרכז לקליטה במדע והוא החל לפעול בראשותו של ד"ר אורי הורוביץ כבר באותה השנה במסגרת הרשות הלאומית למחקר ופיתוח, שפעלה במשרד ראש הממשלה.

ב- 1975 סיים פרופ' נאמן לכהן כנשיא אוניברסיטת תל-אביב ובמקומו בא פרופ' חיים בן-שחר. נאמן התמנה ל"יועץ בכיר" לשר הביטחון שמעון פרס ולמדען הראשי של מערכת הביטחון. למניעת סיבוך אפשרי של המסורבים בהאשמות של קשר עם מערכת הביטחון בישראל, הוא התפטר פורמאלית מראשות ועד המדענים של המועצה הציבורית ומראשות ועדת ההיגוי של המרכז לקליטה במדע (אף על פי כן, גם לאחר זאת הוא תואר ע"י התביעה בברה"מ כ"רב המרגלים שהפעיל את הנאשם" במספר מקרים - למשל במשפט פרופ' ויקטור בריילובסקי).

במשרד הביטחון נתקל נאמן בבעיה סבוכה המונעת קליטתם של מדענים מצוינים במערכת. אכן טבעי ומקובל בעולם שאין מכניסים למערכת ביטחונית אנשים שאין לגביהם מידע רצוף לגבי פעילותם מאז גמר ביה"ס התיכון. נאמן הצליח לפתוח את המערכת ולקלוט קבוצה מעולה בתחום האופטי בראשות הד"ר ויקטור פולסקי, ע"י הכנסת מערכת שיקולים חדשה בבחינת קליטתו האפשרית של מדען עולה.

ולרי וגלינה פאנוב בהפגנה למען שחרורו של ויקטור פולסקי

ה. 1975-1985: מתיקון ג'קסון-ואניק עד עליית גורבצ'וב לשלטון

לאחר ששני בתי הקונגרס העבירו את תיקון ג'קסון-ואניק פה אחד, למרות שרבים במחלקת המדינה של ארצות-הברית, כולל הנרי קיסינג'ר, התנגדו לתיקון, הוא נחתם על ידי הנשיא פורד ב-3 בינואר 1975. אבל בעוד האיום בחקיקת התיקון היה חיובי והביא לווייתורים מצד ברית-המועצות, עם העברת התיקון באה ההנהגה הסובייטית למסקנה שאין כבר טעם לווייתורים בעניין ההגירה, ועם מימוש החקיקה החמירה מאוד מוסקבה את יחסה ליהודים ולהגירה, כפי שמתואר במסמך שהגיע משם, שקיצורו מובא להלן בעברית⁶⁸:

1.8.1975 הגירת היהודים הסובייטים לישראל ופעולות השלטונות הסוביי בעברית

כבר בתחילת סתיו 1974 החלו השלטונות הסובייטים בהכנות לפשרה המתוכננת אז בשאלת ההגירה מברית-המועצות (בהקשר לחוק הסחר). מחד, הוכן הכל כדי לתת לצאת את ברית-המועצות כמעט לכל ה"סירובניקים" ורבים מאסירי ציון, מאידך – התעצמו אמצעי הלחץ הקיימים וננקטו אמצעים חדשים לדיכוי התנועה להגירה לישראל.

כשהשלטונות הסובייטים דחו את הפשרה שכמעט התקבלה (הצהרת TASS מה-18 בדצמבר 1974 וביטול הסכם הסחר של 1972 בתחילת ינואר 1975) אחרי הגבלת האשראי (תיקון סטיבנסון לחוק על רשות הבנק האמריקאי ליצוא ויבוא) גבר הלחץ על היהודים הסובייטים הרוצים להגר והשיטות נעשו גלויות יותר. אמצעי ההפחדה שבעבר לא הופעלו במוסקבה, שיטות הדיכוי שבעבר השתמשו בהן רק במקרים אינדיבידואלים נהיו מערכתיות, והסירובים ללא בסיס להיתרי הגירה - כל אלה קיבלו תבנית בוטה ללא כל הסוואה.

יש לציין שהשלטונות לא מיצו את כל אמצעי הדיכוי המכוונים כנגד היהודים הנאבקים להגירה, ושמו עדיין על איפוק מסוים בשימוש בדיכוי כשהם מנסים לשמור על הפריבילגיות המדיניות והכלכליות שקיבלו מהמערב (בראש וראשונה מארצות-הברית). היעדר העניין בזכויות אלו ישחרר לחלוטין את ידי השלטונות הסובייטים ויכול להוביל להגברה משמעותית של אמצעי דיכוי אלה.

להלן כמה דוגמאות המאפיינות את הדינמיקה של התהליך בתקופה האחרונה. יש לזכור שאפילו לנו, אנשים המתגוררים בברית המועצות, יש רק מידע מוגבל על מה שקורה במדינה בקשר לבעיה הנדונה. אנו מודעים לרדיפות רק אם קרבנותיהן הם אמיצים דיים עד כדי להעז לדבר עליהן.

1. מספר הוויזות שהוצאו.

בינואר 1975, לפי דיווחי הסוכנות היהודית, עזבו את ברה"מ 1,300 איש עם ויזות ישראליות. מספר המהגרים בפברואר היה דומה. מספר המהגרים בארבעת החודשים הראשונים של 1975 מתאים לרמה שנתית של פחות מ-13,000, כלומר אומר ירידה של כמעט 40% בהשוואה ל-1974 (בה עזבו כ-20,000). יש לציין שמספר המהגרים ב-1974 היווה ירידה של 40% בהשוואה ל-1973 (יותר מ-33,000).

2. צעדים מכוונים כנגד הגירה.

מפגשים ומאמרים המוקדשים להשמצת החיים בישראל ושל המהגרים לשם, התרבו והתעצמו באופן ניכר בחורף 1974/5 ובאביב 1975. לפי העדויות, יהודים בעמדות גבוהות, או אנשים שקרוביהם עזבו או התכוננו לעזוב לישראל, נקראים למפלגה ומוצע להם לחתום על מאמר או נאום מוכן. לרבים אין האומץ לסרב כיון שהסירוב לחתום על טקסט כזה נחשב כעדות לכוונתו להגר - כלומר לכך שהוא אויב פוטנציאלי, וכמעט בבירור מוביל לצעדי דיכוי (פיטורין מהעבודה. הורדה בדרגה, יצירת אווירה בלתי-נסבלת בעבודה וכו'). מתפרסמות כתבות רבות על אלו שמתכננים לעזוב לישראל. - בדרך כלל הן מסלפות את מניעי ההגירה.

ממשיכים להופיע באלפי עותקים ספרים בהם אנטי-ציונות מעורבת באנטישמיות גלויה מהטיפוס הפשיסטי (ראה: המכתב המצורף מאת יפים דוידוביץ' למזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות, לאוניד ברז'נייב). כך, ספרו של ולדימיר בגון "מהפכת הנגד הזוחלת", שבו הארגומנטציה האנטישמית וסילוף ההיסטוריה היהודית והעולמית הם עותקים כמעט מלאים של הצהרותיהם של אנשי "המאות השחורות" והפשיסטים הגרמנים, פורסם וחזר ופורסם במינסק. הפואמות האנטישמיות המסיתות לפוגרומים של מקסים לוז'נין גם הן פורסמו שם. כל המערכה האנטישמית בבלרוסיה נתמכת על ידי כתבי העת המרכזיים "אוגוניוק" ו"מוסקבה". ב-1975 נבחר לוז'אנין שוב לסובייט העליון של ברה"מ.

⁶⁸ החתומים על המסמך הם: דינה ויוסף ביילין, יפים דוידוביץ', ויקטור לפידוס, אלכסנדר לרנר, אלכסנדר לונץ, מארק נוביקוב, אידה נודל, לב אובסישצ'ר, ארקדי פולישצ'וק, איליה פיאטצקי-שפירן, ויטאלי רובין, דבורה סמואילוביץ', ולדימיר סלפאק, איתן פינקלשטיין, ולדימיר שכנובסקי, אנטולי שרנסקי, גריגורי רוזנשטיין וויקטור שטרן. תרגומו לאנגלית של המסמך המלא והמפורט המשתרע על 20 עמודים, שהודפס ברוסית, היה שמור אצל פרופ' נאמן. בתקציר המובא כאן הובאו רק כמה דוגמאות מאלפות והושמטו שמות ופרטים רבים.

ביקורי פעילים יהודים מהפרובינציות במוסקבה סוכלו. ספרי לימוד עברית וספרים על יהדות שנשלחו אלינו בדואר מעבר לים הוחרמו על ידי השלטונות. ספר בעברית, כל מידע על ישראל, ספרים על היסטוריה יהודית – כל אלו לא הורשו להיות מוכנסים על ידי זרים לברה"מ. מערכת התעמולה האנטישמית עוררה הלכי רוח פוגרומיים בקרב האוכלוסייה. זה מורגש במיוחד באוקראינה, מולדביה וביילורוסיה, היכן שהאנטישמיות המסורתית הייתה תמיד חזקה מאד. כך, בחמש השנים האחרונות הרגו אנטישמים במינסק נער בן 16, אח ואחות סטודנטים, פרופסור לאורולוגיה, את הפיסיקאי פרלמן ופועל פשוט. בדרך כלל, הרוצחים לא נמצאו, ובעלי התפקידים בק.ג. ובמשרד הפנים טענו שהרציחות בוצעו על ידי ציונים.

3. סירובים להיתרי הגירה.

אנשים שמעולם לא היה להם קשר למידע סודי, או כאלה שהקשר שלהם למידע כזה נפסק לפני שנים רבות, עדיין מנועים מלצאת את המדינה. רשימת ה"סרובניקים" הלכה הלך וגדול בקצב גובר במשך 6 החודשים האחרונים. גם לאנשים שמעולם לא היה להם קשר לעבודה סודית, עדיין ניתנים סירובים בנימוקים המכונים "ביטחון" (או: "שיקולי המשטר", "סיבות של ביטחון המדינה", ואפילו - "סודיות של קרובים הנשארים בברה"מ").

בתקופה זו גדל מספר תירוצי הסירוב שניסוחם מבטא עריצות, כגון: "היעדר הסכמת ההורים"; "שירות קודם בצבא" - גם לכאלה ששוחררו מהצבא לפני 7 שנים ויותר; "אלו שאתה רוצה להצטרף אליהם בישראל הם קרובי משפחה רחוקים"; "ההזמנה שבידך מזויפת" "לא כל המשפחה עוזבת; קח אתך את הורידך (אחיד...) וינתן לך לצאת" (או וריאציה של הקודם: "יש בידינו הוראה לא לקבל פניות המוגשות ע"י בודדים"), ומנגד, אם כל המשפחה מבקשת? "איננו יכולים לתת למשפחה עם שני בנים בגיל הגיוס לצאת" ... דויד שמושקביץ' מוילנה שביקש הסבר על הסירוב, נענה: "זה בגלל הדוד שלך" - דודו, יעקב שמושקוביץ', היה מפקד חיל האוויר הסובייטי בשנים 1939-1940, והוצא להורג ע"י לברנטי בריה ב-1941.

4. התערבות בתקשורת הדואר והטלפון.

ידוע היטב שכל תכתובת הדואר מחו"ל עוברת בברית-המועצות צנזורה. אבל זוהי לא ההפרה היחידה בלבד של אמנת הדואר (החתומה ע"י ברית-המועצות). חלק ניכר מהמכתבים הממוענים אלינו מחו"ל אינם נמסרים לנו כלל. כשולדימיר סלפאק קיים שביתת רעב בת 22 יום, אלפי טלגרמות נשלחו אליו מארה"ב, ישראל, אנגליה וכו', אבל הוא לא קיבל אפילו אחת מהן. הקולונלים לב אובסישצ'ר ויפים דוידוביץ', גיבורי מלחמת העולם השנייה, היו אמורים לקבל טלגרמות ברכה רבות ליובל ה-30 לניצחון, אבל לא קיבלו אף אחת מהן. התכתובת מארה"ב אל אלכסנדר לונץ לא נמסרה לו מאז תחילת 1975, למרות שידוע היטב שנשלחו אליו מכתבים רבים. ויטאלי רובין לא קיבל דבר מהדואר שנשלח אליו בחודש וחצי האחרונים, כולל המכתבים מקרובי משפחתו. ניתוק טלפונים לאחר שיחות עם אנשים בחו"ל נעשה ההליך הנורמלי. למעשה, כל הטלפונים שהיה בהם אי פעם שימוש לשיחות של יהודים במוסקבה עם ישראל, ארה"ב או אנגליה מנותקים כעת. המצב דומה בלנינגרד, מינסק, קייב וערים אחרות. יש להדגיש שאם לפני שנה נותקו הטלפונים אחרי שימוש כזה במשך כמה חודשים, באביב 1975 הספיקו לכך 1-3 שיחות. כידוע, יהודי נדרש להציג הזמנה מישראל כדי להגיש את בקשת ההגירה שלו. תנאי זה מנוצל היטב ע"י הרשויות להגבלת מספר הבקשות: ההזמנות ("אפידיווי") פשוט אינן נמסרות לממוענים, או מעוכבות למספר חודשים. הקשר עם המערב, במיוחד שיחות הטלפון, הן חיוניים עבורנו. היעדר קשרים כאלה משחרר את ידי השלטונות לפעולות דיכוי לא מרוסנות.

5. רדיפות לא חוקיות.

לאחרונה התחזקו צעדי העונשין על הגשת הבקשה להגירה במקומות העבודה. המבקשים להגר לישראל מפוטרים, או מאולצים להתפטר, כתנאי לקבלת חוות-הדעת ממקום העבודה הנדרשת להגשת הבקשה. אחרים מורדים בדרגה ומשכורתם מקוצצת. לפני כמה חודשים ארגנו מספר "סירובניקים" קורס לימודי ("סמינר") למהנדסי חשמל. מאז הופעלו צעדי עונשין כנגד משתתפי הקורס. אחד המרצים, דוקטור למדעים⁶⁹, איבד את משרתו כראש מעבדה במכון למחקר מדעי ואולץ לעבוד כפועל פשוט. על מרצה אחר, דוקטור למדעים טכנולוגיים, איימו שדירתו תותקף וגם שיישלל ממנו תוארו האקדמי. במאי 1975 שללו הרשויות את דרגתו של סגן-אלוף (מיל) יפים דוידוביץ', שבמלחמת העולם השנייה עוטף ב-15 ציונים לשבח ומדליות, לאחר שהגיש את הבקשה. הוא הורד מדרגת סגן-לדרגת טוראי (לפני שנתיים ננקט אותו צעד כנגד סגן-אלוף לב אובסישצ'ר).

⁶⁹ "דוקטור למדעים" הוא התואר האקדמי הגבוה ביותר (התואר המקביל לתואר הדוקטור המוכר אצלנו הוא "קנדידט"), תואר דומה מוכר בגרמניה ובצרפת. זוהי, בדרך כלל, דרגה פרופסוריאליית.

6. גיוס לצבא כעונש על הרצון להגר לישראל.

לאחרונה נעשה גיוס המבקשים לצאת תופעה שכיחה. יש לציין שהאנשים בהם מדובר הם כאלה שלא היו מגויסים לצבא בשום אופן לולא ביקשו לצאת. מאנשים שהיה להם שחרור משירות צבאי נשלל שחרור זה - חולים הוכרזו כבריאים, סטודנטים, שהחוק פוטר אותם מגיוס בזמן לימודיהם, גורשו מהאוניברסיטה ונקראו לשירות וכו'. בהתחשב בכך שאחרי השירות הצבאי מקבל האדם סירוב במשך 6 שנים ויותר, הסירוב לשרת במקרה כזה אינו מעשה מחאה כנגד השירות הצבאי, אלא מאבק על הזכות החוקית להגר, כנגד התקופה הבלתי-מוגדרת של החזקה כפויה במדינה. מובן שרובם של המצווים להתגייס עושים זאת מפחד המאסר, ובדרך כלל איננו שומעים מהם דבר⁷⁰.

7. זיכוי צורות מחאה חוקיות.

האפשרויות של היהודים למחות כנגד הפעולות הבלתי-חוקיות של השלטונות הן מוגבלות במידה קיצונית. המשתתפים בפעולות מחאה מסתכנים, למרות שאינם עוברים על החוק.

ב- 23 בדצמבר⁷¹, יום הסולידריות המסורתית עם אסירי ציון (יהודים שהורשעו בגין רצונם לעלות לישראל), באו עשרות מיהודי מוסקבה לחדר הקבלה של נשיאות הסובייט העליון של ברה"מ ומסרו מכתב, חתום ע"י יותר מ- 300 איש, הקורא לשלטונות הסובייטים לשקול מחדש את המקרים של אסירי ציון, לשחרר אותם מבתי הכלא ולהרשות להם להגר לישראל. יהודים מערים אחרות היו אמורים להצטרף ליהודי מוסקבה, אך השלטונות מנעו זאת מהם: קבוצות גדולות של יהודים מריגה ומקיישינב שהיו בדרכם למוסקבה הורדו מהרכבות. בלינינגרד עצר הק.ג.ב, ללא סיבה, 5 פעילים והם נידונו לעשרה עד חמישה עשר ימי מאסר. סוכניו הרעילו את לב זיגון בקפה, ואז שלחו אותו להשגחה רפואית במשך עשרה ימים. (אותה שיטה הופעלה בעבר כנגד ולרי פאנוב). ב- 24 בפברואר, כשלא ניתנה תשובה לפנייה בתום התקופה המקסימלית הקבועה לכך בחוק, ערכו 9 יהודים הפגנה שקטה כשהם נושאים סיסמאות כמו: "שחררו את אסירי ציון" או "ויזות לישראל במקום בתי כלא". ההפגנה התקיימה הרחק מתנועת המכוניות והולכי הרגל, אבל היא נמשכה, לפי הכתבים הזרים, פחות מדקה – המפגינים נעצרו מיד. לאחר כמה שעות שוחררו שניים מהם, חמישה נידונו ל- 15 ימי מאסר, ומארק נאשפיץ ובוריס ציטליונוק הואשמו באשמות פליליות.

8. צעדי זיכוי משפטיים.

הליכים משפטיים כנגד יהודים המבקשים להגר לישראל והרשעה באמתלות שונות עדיין משמשים כשיטה העיקרית להפחדת האנשים הנאבקים באופן פעיל על זכותם להגירה והמהגרים הפוטנציאליים. ידוע המקרה של ד"ר מיכאל שטרן, שנאסר בויניצה בהאשמות שווא של שוחד ומרמה וחקירתו נעשתה באמצעים בלתי-חוקיים. המשפט התקיים בדצמבר 1974 והמופרכות של ההאשמות נראתה בעליל מפרוטוקול המשפט שהועלה על הכתב מהקלטה שעשו בניו של ד"ר שטרן, למרות ההתערבות והאיומים הרבים של סוכני הק.ג.ב. מבין אלפיים פציניטים קודמים של ד"ר שטרן שנחקרו ע"י צוות חקירה מיוחד, נבחרו 40 עדי תביעה, אבל רובם הכחישו במשפט את ההצהרות שניגבו מהם בחקירה. גזר הדין הוכרז ב- 31 בדצמבר – רק ימים ספורים לאחר שברית-המועצות ביטלה את הסכם הסחר עם ארצות-הברית.

מארק נאשפיץ ובוריס ציטליונוק, שנאסרו אחר הפגנת המחאה ב- 14 בפברואר, נשפטו ב- 3 במרץ. הם הואשמו בהפרת הסדר הציבורי. אשמה חסרת-בסיס זו יכלו להפריך לא רק המשתתפים, אלא גם העדים הרבים, כולל כתבי חוץ. אבל בית המשפט דחה את הצהרותיהם של כל עדי ההגנה ושמע רק הצהרות של "עדים" שהוכנו לכך מראש. ביום המאסר, כשכל 9 משתתפי ההפגנה היו עדיין בתאיהם, הוליו אנשי מיליציה הוליו את ה"עדים" ליד התאים, מסרו להם את שמות משתתפי ההפגנה, הצביעו על הכלואים, והסבירו ל"עדים" מה ואת מי הם "ראו" במקום הפשע. המשפט היה אמור להיות פתוח, אבל אף אחד מהיהודים והכתבים שבאו לבניין לא הורשה להיכנס לאולם המשפט. העונשים החמורים – 5 שנות גלות לסיביר – הפתיעו אפילו עורכי-הדין המוכנים לכל. ב- 25 באפריל דן בית המשפט העליון של הרפובליקה בערעור ודחה אותו. הפעם נמנע מקבוצה גדולה של עורכי-דין מקליפורניה, שבאו למפגש עם עמיתיהם הסובייטים, להיכנס לאולם המשפט - זאת למרות שבפגישתם הרשמית נאמר להם שיוכלו להיות נוכחים במשפט. יו"ר ועדת זכויות האדם של אגודת עורכי-הדין של קליפורניה, הווארד פוקטר, היה אחד מאלה שהמתינו לשווא מחוץ לבניין בית המשפט. בפגישות שנערכו, הוא דן כמה ימים עם עמיתיו ממשד המשפטים הרוסי על בעיות הדטאנט וחילופי מידע ואנשים, אבל כשהביע רצון לבקר במשפט נאשפיץ וציטליונוק נאמר לו: "בכל משפט אחר, אבל לא בזה!". שני עו"ד אחרים מקליפורניה, ביחד עם א.שרנסקי ששימש להם כמתורגמן, עברו, במשך 45 דקות, דרך כל רשויות בית המשפט העליון – מהנמוכה ועד הגבוהה ביותר, בנסותם לשווא לקבל התרי כניסה למשפט "פתוח" זה.

⁷⁰ במסמך מובאים בפירוט עשרה מקרים המדגימים צווי גיוס שרירותיים כאלה, עם השמות המלאים והכתובות של המגויסים.

⁷¹ התאריכים ללא ציון שנה מתייחסים, כנראה, לשנה האחרונה – כאן, כנראה, מדובר בדצמבר 1974.

הזכרנו לעיל את איומי הגיוס על רבים מהצעירים הרוצים לעזוב לישראל. לאחרונה עברו השלטונות מאיומים למעשים. אחת הדוגמאות לאי-הברירה באמצעים התבררה במשפטו של יורי יוחננוף, שהתקיים ב-17 במאי בעיר דרבנט שבדגסטאן. קודם לכן הוא היה משוחרר משירות בצבא בגלל נתק בחוליות, אבל אחרי שביקש להגר לישראל הוא קיבל צו גיוס. בזמן הבדיקה הרפואית החדשה לבחינת כשירותו הוא אפילו לא התבקש לפשוט את בגדיו – הבדיקה ארכה דקות ספורות בלבד. עורך-הדין ממוסקבה מצא בתיקו מסמך לא רשמי ובו הטענה הכוזבת שיוחננוב שהה בבדיקה בבית חולים חודשיים וחצי. נוכח "עבודה גסה" זו של השלטון המקומי נדחה המשפט.

בסוף מאי נשפט בבנדרי שבמולדבה יהודי אחר, סנדר לוינסון, שניסה ללא הצלחה במשך השנתיים האחרונות להגר לישראל. זה היה מקרה נדיר שבו יהודי המבקש להגר לישראל נשפט על מעשה ממש לא חוקי: הוא מכר בגדים שנקנו בכסף שנשלח אליו על ידי חברים מחו"ל. אך הוא עשה זאת כיוון שהוא, אשתו ההרה וילדם, נשארו ללא אמצעי מחיה אחרי שהוא ואשתו פוטרו מעבודתם לאחר הגשת בקשתם להגר לישראל. גזר הדין היה אופייני: 6 שנות מאסר במחנות עבודה קשים. (לפני שנה נידון מסורב יהודי אחר "רק" לשנתיים עבודת כפייה כשהורשע באשמה דומה. ההבדל היחיד הוא שבזמן ההוא עדיין נמנע הק.ג.ב. מלהשתמש באמצעים כה קשים).

10. מצבם של אסירי ציון.

מספר היהודים שנשפטו בגלל רצונם להגר לישראל וקיבלו מידה מסוימת של פרסום הוא 39. רובם נשפטו בגלל סיבות פוליטיות, אבל הם מוחזקים במחנות המיועדים לפושעים, בתנאים הגרועים מאלה של רוצחים, בריונים ופושעים נאצים. באפריל 1975 החליטה הנשיאות הסובייטית העליון על העברת כמה קטגוריות של אסירים למפעלי בנייה של המשק הלאומי, העברה שלמעשה היא הקלה. העברה זו הייתה צריכה לחול על 5 מהם, אך רק אחד מהם זכה לכך. לרגל יובל ה-30 לניצחון על גרמניה הנאצית הוכרזה חנינה לאסירים שהשתתפו במלחמה. לזר לובלסקי היה אמור ליהנות מהחנינה, אך לא שוחרר.

11. היהודים והק.ג.ב.

מיד לאחר שהחלה החקירה במקרה של נאשפיץ-ציטליונוק, החל הק.ג.ב. במערכה נרחבת של איומים והפחדות, תחילה במוסקבה ואחר כך בערים אחרות. אלכסנדר לונץ נקרא באמצע מרץ לק.ג.ב. וקיבל שם אזהרה מיוחדת בכתב בדבר אפשרות האשמתו בהתאם לסעיף 64 של הקוד הפלילי, העוסק ב"בגידה במולדת". העונש הצפוי לפי סעיף זה הוא מאסר של 10 שנים (עונש מינימום) עד גזר דין מוות. לונץ נאשם באיסוף מידע על מעמד היהודים בערים שונות בברה"מ, בארגון הפגנות ובפגישות עם זרים. כמה ימים לאחר מכן, נקראו אנטולי שרנסקי ולאוניד ציפין לק.ג.ב. ונאמר להם שהושגו המסמכים הדרושים לפתיחת הליכים פליליים נגדם בהתאם לסעיף 76 (התססה ותעמולה אנטי-סובייטית). סעיף זה צופה עונש של עד 7 שנות מאסר + 5 שנות גלות. הם הואשמו בכך שארגנו והשתתפו בהפגנות, בנסיעה לערים אחרות בברה"מ בכוונה לאסוף מידע על מצב היהודים שם, ובקיום קשרים עם כתבים זרים וזרים אחרים. **ללונץ, שרנסקי וציפין אמרו הממונים בק.ג.ב. שכעת, כאשר המערב איבד עניין במצב היהודים בברה"מ, יהיה נוח לגמור את החשבון עם הפעילים היהודים.** אם בשנים הקודמות רק יהודים מעטים קיבלו אזהרות בכתב כאלה מהק.ג.ב. הרי במרץ ואפריל 1975 הוזהרו כך יהודים רבים: משתתפי ההפגנה במוסקבה, במוסקבה, פעילים בלנינגרד ובקייב שנמצאו ברשותם מכתבים קולקטיביים שנכתבו ע"י יהודים סובייטיים, וכו'. פרופ' בנימין פיין והעיתונאי ארקדי פולישצ'וק נקראו למשרדי הק.ג.ב. ל"שיחות" מלוות באיומים. לפרופ' דבורה סמואלוביץ' (מוסקבה) המנסה, זה זמן רב אך ללא הצלחה, להגר לישראל כדי להצטרף לבנה היחיד, נאמר ע"י אנשי הק.ג.ב. **שלעולם לא תעזוב את ברה"מ.**

מארגני הסמינרים המדעיים שאורגנו בעקבות יוזמת המדענים המסורבים היו קרבנות לרדיפות של הק.ג.ב. הסמינר בביוולוגיה תאורתית שארגן ד"ר גריגורי רוזנשטיין בדירתו היה בעל אופי מדעי לחלוטין והרצו בו מספר פרופסורים ודוקטורים למדע ידועים, אך אנשי הק.ג.ב. הצהירו שהם רואים בו פרובוקציה אנטי-סובייטית והזהירו ברוזנשטיין שיואשם בפלילים אם הסמינר ימשיך לפעול. פרופ' אלכסנדר לרנר נקרא אף הוא מספר פעמים לק.ג.ב. בשנתיים האחרונות הוא ניהל סמינר על קיברנטיקה בדירתו. אנשי הק.ג.ב. אמרו לו שאינם יכולים להשלים עם מצב בו אזרח ברה"מ עוסק בפעילות מדעית מחוץ למסגרות המכוונות הסובייטיות, ודרשו שיסגור את הסמינר. לרנר הוזמן והיה אמור להשתתף בקונגרס בינלאומי שעומד להתקיים בטביליסי באוגוסט. אבל אנשי הק.ג.ב. אמרו שלא יאפשרו לו להשתתף בקונגרס. על מארגן הסמינר בפיסיקה, פרופ' מארק אזבל בן ה-43, איימו בגיוס לצבא וכשיצא ממוסקבה לצ'רנובצי מנע ממנו הק.ג.ב. במשך שישה שבועות לחזור למוסקבה כדי להמשיך להשתתף בעבודת הסמינר. איליה רובין, שהמשיך את עריכת המגזין הלא-רשמי 'יהודים בברה"מ' אחרי צאתו של וורונל, נרדף גם הוא. בסוף מאי נערכו חיפושים בדירתו ובדירת הכתבנית שעזרה לו, והשלטונות החרימו את כל החומרים שהיו קשורים למגזין, והוא עלול להיות נאשם בכל רגע.

בשנים 1973-1974, תחת איום חקיקת תיקון ג'קסון-ואניק, התירו הסובייטים את המשך העלייה במתכונת השנתיים הקודמות, וכדי לעצור את תהליך חקיקת התיקון היו מוכנים להבטיח את המשך פתיחת השערים⁷². ב- 27.9.74 הגיע לישראל העולה ה-100,000 מברה"מ מאז מלחמת 1967. אבל אחרי שהתיקון התקבל סופית צומצם מספר מקבלי היתר היציאה, וירד לשפל יחסי של 13,216 ב- 1975, ופחות מכך ב- 1976⁷³.

הרוסים תרצו זאת, כלפי חוץ, בירידה במספר בקשות היציאה. ב- 18.9.74 נכתב ב'רוסיה הסובייטית' על ירידה במספר העולים בגלל המיסוי הגבוה בארץ לצרכי ביטחון... מובן שזו הייתה אמת חלקית בלבד: מתקבל מאוד על הדעת שלמלחמת יום-הכיפורים והמשבר בעקבותיה הייתה השפעה שלילית על השאיפה לעלייה והתעמולה האנטי-ישראלית באמצעי התקשורת של ברית המועצות עשתה את שלה, אך ברור שהאיומים והצעדים הקשוחים כנגד המבקשים לצאת עשו את שלהם, מה עוד שעם צאתם של רבים מהציונים הפעילים, פחתו הלחץ הפנימי והחיצוני על השלטונות.

בעקבות הגידול במספר היוצאים פחת משקלם של הנכספים לעלות לישראל בגלל דבקותם ברעיון הציוני ועלה משקלם של ה"נושרים" אלו המבקשים לעזוב את ברה"מ עם ויזה מישראל אך מחוז הפצם הוא, למעשה, ארצות-הברית ומדינות אחרות במערב. על הנשירה השפיעה לא רק מלחמת יום הכיפורים, אלא גם – ויותר מכך – הסכמת המערב להעניק ליהודים היוצאים מברית-המועצות מעמד של מהגרים. ב- 1976 היה מספר הנושרים כמעט זהה למספר העולים, ובאפריל 78 הגיעה הנשירה ל- 74%⁷⁴.

בסיכום העשור, נפתחו השערים בשנות ה- 70 ל- 347,100 אזרחי ברית-המועצות, בהם כ- 300,000 יהודים, שמביניהם עלו לישראל 163,000 - זאת לעומת שנות ה- 60, בהן רק כ- 3,000 יהודים קיבלו אישורי יציאה.

וכך מסכם ויטאלי מילמן, עולה 1974, את עליית עשור ה- 70:

במשך עשר שנים זרמה הגירה מוגבלת ומבוקרת של יהודים. האם יש סתירה בין המאבק שראינו והעזרה שקיבלנו מישראל ומהעולם לבין הפגישה אצל ברז'נייב שנודע עליה רק לאחרונה? האמת היא שלא. ראינו שהשלטון מוכן לאפשר לנו לנסוע, אלא שלא איפשר זאת לכולם. השלטון ביקש לשחרר את אלה שלא היה זקוק להם, ואילו אנו – היהודים שם ואוניברסיטת תל-אביב כאן – דרשנו היתר יציאה גם לאינטלקטואלים ולאקדמאים שלהם לא רצה השלטון לתת לעזוב. הביורוקרטיה של ברית המועצות ניסתה לחבל בהחלטת השלטון הסובייטי ולרדד את כמות ההגירה. אולם היא גם רצתה לשמור על פרופיל נמוך, כדי שלא ייודע לברז'נייב על ניסיונות החבלה בהחלטתו ושלא ייווצרו סקנדלים בינלאומיים בעקבות זאת [...]. זה לא היה פשוט להחליט לעזוב את ברית המועצות בשנות ה- 70. אדם היה צריך להיות אנרגטי במיוחד ואף אמיץ כדי לקבל החלטה על הגירה. הרבה אנשים אף לא חשבו לנסות לעזוב.

רובנו היינו מודעים להיבט האיכותי של עליית שנות ה- 70 מברית-המועצות, ומבחינה זו ראינו במדענים העולים את גולת הכותרת של עלייה זו. מאידך, לא ידענו הרבה על ההרכב הדמוגרפי והתרבותי של עלייה זו בכללותה. בזאת דן פרופ' מיכאל זנד, שעלה ב- 1971, וסיכם את עליית 1971-1976⁷⁵:

זנד חילק את יהדות ברה"מ לשלוש קבוצות עיקריות, השונות אחת מהשנייה ביחסן לתרבות היהודית: הקבוצה הקטנה שביניהן הייתה קבוצת היהודים הלא-אשכנזים, ובה יהודי גרוזיה, היהודים ההרריים הקווקאזים, ויהודי בוכארה. לפי מפקד האוכלוסייה ב- 1970, ערב העלייה המסיבית, הם מנו כ- 120,000 – רק כ- 6% מכלל יהודי ברה"מ, אבל הם היוו 37.3% מכלל העולים (כ- 41,000 מתוך 110,000). בקבוצה השנייה כלל זנד את היהודים האשכנזים שישבו בשטחים שסופחו לברה"מ במלחמת העולם השנייה (הארצות הבלטיות, הרפובליקה המולדאבית (בסרביה) וצפון בוקובינה האוקראינית. ב- 1970 הם מנו כ- 257,000, כלומר 12% מיהודי ברה"מ, ומהם הגיעו 46.3% מהעולים באותה תקופה (51,000). הקבוצה השלישית – היהודים האשכנזים בברה"מ שלפני המלחמה, מנו ב- 1970 1,700,000 – כלומר 82% מכלל היהודים. ומאוכלוסייה זו הגיעו 16.4% מהעולים – כ- 18,000.

⁷² כחלק מהמאמצים הסובייטים כנגד יוזמת ג'קסון-ואניק, הודיעה סוכנות 'נובוסטי' בלונדון ב- 7.3.73 שעשרת אלפים מהעולים מבקשים לחזור מישראל לברה"מ. ביוני 1974 מסר קיסינג'ר לסנטורים יעבץ, ג'קסון וריביקוף שהרוסים מוכנים להבטיח 45,000 אישורי הגירה בשנה ולטפל בפגיעות במבקשים.

⁷³ שערי היציאה נפתחו קמעא בהדרגה בשנים שלקראת סוף שנות השבעים ובראשית שנות השמונים.

⁷⁴ בשנת 1971 נשרו 0.4% מהיוצאים, ב- 1972 - 0.7% (219 איש), ב- 1973 - 4.5% (1,451 איש) וב- 1976 - 50%.

⁷⁵ Michael Zand: Fate, Civilization. Aliya. Pp.23-34 in:

In Search of Self - the Soviet Jewish Intellectuals and the Exodus. Ed. D. Prital, Jerusalem 1982

למרות שגיבורי רוב האירועים הנזכרים לעיל בתיאור המאבק והעלייה של שנות השבעים היו יהודי מוסקבה ולנינגרד, ריגה, קייב ואודסה – הרי לא רק שיהודי גרוזיה פתחו את המאבק ב-1969 במכתב 18 המשפחות, אלא שהם גם היו אלה שמימשו בשיעור הגבוה ביותר את מטרת המאבק ועלו לישראל. השוני בשיעורי העלייה בשלוש הקבוצות מוסבר במאמרו של זנד בהבדלים בהיסטוריה, במורשת התרבותית ובמבנה החברתי שלהן, אך בוודאי שתרמו לו גם ההבדלים בהתנהגות השלטונות המקומיים ברפובליקות השונות כלפי המבקשים לצאת. ההתנכלות לאלו לא פסקה גם בשנים הבאות, גם אחרי שכמה מחותמי אותו מסמך מקיץ 1975 זכו לצאת מברית-המועצות⁷⁶. תשומת הלב בישראל ובעולם בשנים אלה הופנתה במיוחד למאבקם העקשני של המסורבים הוותיקים - ולדימיר סלפאק (יליד 1927), אידה נודל (ילידת 1931) ויוסף ביגון (יליד 1932), שסורבו לראשונה ב-1971), ד"ר ויקטור בריילובסקי (יליד 1935, מסורב מ-1972), ואנטולי שרנסקי (יליד 1938, מסורב מ-1973).

באביב 1975 ביקר במוסקבה צוות טלוויזיה בריטי. הם צילמו גם ראיונות עם סלפאק ושרנסקי שסיפרו על המאבק ליציאה. ראיונות אלו נערכו כסרט בשם 'סיכון מחושב' (a calculated risk), שהוקרן בלונדון ב-14.6.75. בספטמבר, כנראה בתגובה לראיון, נעצר בנו של סלפאק בעוון "שוטטות". באוקטובר ערך שרנסקי מסיבת עיתונאים בדירתו של סלפאק ובה מחו גם על הכאת פעילים ביער לאחר הפגנה במוסקבה. בפברואר 1977 הגישו יוסף ביגון, יולי קושרבסקי, ולדימיר סלפאק ואנטולי שרנסקי תביעה כנגד הטלוויזיה על השמצתם בסרט האנטישמי-אנטי-ציוני "סוחרי הנשמות". במרץ נאסר שרנסקי והוגש נגדו כתב אישום לפיו העביר למערב רשימה של 1,300 מסורבי עלייה, שחלקם סורבו בשל "החזקה בסודות מדינה". הוא נשפט ביוני 1978, הורשע ב"בגידה, ריגול למען ארצות-הברית, הסתה ותעמולה אנטי-סובייטית" ונידון לשלוש שנות כלא + עשר שנות מחנה עבודה בעוון. באותו חודש נאסרו בני הזוג סלפאק בעבור שלט שתלו על דירתם. גזר הדין היה חמש שנות גלות.

המהנדס יוסף ביגון, שעזב את עבודתו הביטחונית לאחר בקשת היציאה לישראל והתפרנס מהוראת מתמטיקה ופיסיקה, התמסר ללימוד והוראת העברית. הוא נעצר ב-1977, הועמד לדין על "התנהגות פרזיטית" ונשלח לגלות של שנתיים בצפון-מזרח סיביר. לאחר שחזר מהגלות נעצר שוב והוגלה הפעם לעוד שלוש שנים וב-1981 נעצר שוב, הפעם נשפט לשבע שנות מאסר ועוד חמש שנות הגליה. את גזר הדין ריצה במחנה עבודה בפרם שליד הרי אוראל ולאחר מכן בכלא לאסירים פוליטיים (יחד עם שרנסקי). הכלכלנית אידה נודל נידונה ביוני 1978 לארבע שנות גלות בסיביר לאחר שפנתה מעל מרפסת ביתה בבקשה נואשת לאפשר לה להצטרף למשפחת אחותה ילנה בישראל, ויקטור בריילובסקי נעצר ב-1980 על הוצאת העיתון 'יהודים בברית-המועצות', שהופיע במשך שש שנים מדי שלושה חודשים. הוא נכלא במוסקבה, בבידוד גמור בצינוק, ובמשך תשעה חודשים לא היה למשפחתו שום קשר אתו. בתום תשעת החודשים נשפט ונשלח לחמש שנות גלות בקזחסטאן.

יפים דוידוביץ' (1922-1976)

מריה וולדימיר סלפאק

⁷⁶ בנוסף לפיאטצקי-שפירו הגיעו לישראל ב-1976 גם ויקטור לפידוס, אלכסנדר לונץ, וכן בני משפחתו של יפים דוידוביץ', שנפטר באפריל אותה שנה בגיל 54 מהתקף לב לאחר שההטרדות נגדו נמשכו ללא הרף למרות מצבו הבריאותי, וויטאלי רובין היגר לניו-יורק. ב-1978 עלו לישראל דינה ויוסף ביילין ואלכסנדר לונץ, וארקדי פולישצ'וק הגיע לניו-יורק. רוב האחרים הוחזקו בברה"מ עוד שנים ארוכות.

על אף הידלדלות זרם המדענים העולים בשנות ה-70 המאוחרות, נמשכו מאמצי הקליטה בארץ. על פעילות המרכז לקליטה במדע בתקופה זו מספר עמרי אינגבר:

"... בשנת 1977 יזם המרכז לקליטה במדע "פול" של 150 תקנים למשרות מדענים במערך המו"פ הממשלתי, אשר ניתן היה להקצות למכון מחקר ממשלתי אשר קלט מדען עולה (במידה והעסקתו של המדען הסתיימה התקן הוחזר ל"פול" של המרכז לחלוקה מחדש). בין השנים 1974-1977 טיפל המרכז ב-260,1 מדענים והעניק סיוע כספי להעסקתם של 751 מדענים.

במהלך כהונתו של ח"כ יגאל הורוביץ ז"ל כשר האוצר (80-79), במסגרת מאמציו להקטין את הגירעון התקציבי, בוטל "פול" תקני החוקרים במגזר הציבורי והמרכז נדרש להגביר את מאמציו להשמה במו"פ בתעשייה. מאמצים אלו הובילו להקמתן של קבוצות עבודה של מדענים אשר עבדו על פיתוח מיזמים טכנולוגיים אישיים. במסגרת מאמצים אלו הקים המרכז 34 קבוצות מחקר חלקן באוניברסיטאות, חלקן בתעשייה וחלקן עצמאיות. מימון פעילות הקבוצות היה כולו ממקורות המרכז לרבות איתור ושכירת מבנים. הכוונה הייתה שעם הבשלת תהליך הפיתוח הקבוצות תמכורנה את תוצרי הפיתוח לתעשייה הישראלית וכך תממנה את המשך פעילותן. קבוצה נוספת התמקמה עצמאית בארשח (ליד צומת עמיעד) ולאחר שקיבלה תמיכה לפעילותה מהמרכז לקליטה במדע אף הצליחה להבשיל מספר פיתוחים שנמכרו. ניסיונות אלו הובילו בסופו של דבר בראשית גל העלייה של שנות ה-90 להקמת מינהלת החממות ליזמות טכנולוגית במסגרת המדען הראשי של משרד התעשייה.

עם כניסתו לתפקיד שר הקליטה בסוף שנת 1977 הוזמן ח"כ דוד לוי ע"י המרכז לקליטה במדע לפתיחה חגיגית של 6 קבוצות מחקר בעיר צפת, במהלך הביקור הכריז השר על הקמתה של עיר המדע צפת. באותו הקשר בסוף שנת 1977 הקים המרכז לקליטה במדע את מיט"ר (מכון ישראלי לטיפוח רעיונות), בראשות היזם העולה פרופ' ישראל אברבך. תפקידו של מיט"ר היה למיין הצעות למיזמים טכנולוגיים אישיים ולתת להם את התמיכה הראשונית הדרושה. גם תכנית זו הועברה בסופו של דבר למשרד התעשייה ומופעלת עד היום כתוכנית תנופה (ובתקופה מסוימת כתוכנית בשי"ן). בספטמבר 1976 הודיע המרכז לקליטה במדע על שינויים במדיניות הסיוע. יש אי-הסכמה בין האוניברסיטה לבין המרכז והסוכנות בשתי נקודות: על כך שהסכם הסיוע יהיה עם הסוכנות ולא עם המרכז, ועל כך שהסיוע לא יהיה במלוא העלות..."

עיקר קליטת המדענים בשנות ה-70 היה באוניברסיטת תל-אביב, שהמשיכה לקלוט מדענים בכירים עולים גם במחצית השנייה של העשור. מעולי 1976 הזכרנו לעיל את פרופ' איליה פיאטצקי-שפירו. מעולי 1977 - את הפרופסורים מארק אזבל ובנימין לוויץ', ונזכיר גם את פרופ' בנימין פיין שהצטרף לביה"ס לכימיה. בין עולי 1978 - את ארקדי צינובר (הנדסה) ואת גריגורי (צבי) ליפשיץ (רפואה).⁷⁷

כמה מהמתמטיקאים העולים נקלטו באופן זמני במכון המתמטי שהוקם באוניברסיטת תל-אביב בסוף 1977, על רקע הציפיה והתחזית לעלייה המונית מברה"מ באמצע שנות השבעים - של עולים בכלל ואקדמאים בפרט. לאור האהוז הגבוה של אקדמאים בקרב יהודי ברה"מ, התעורר הצורך למצוא פתרונות תעסוקה לעולים מסוג זה, הן במסגרת הקיימות והן ע"י יצירת מסגרות נוספות שתוכלנה לענות על בעיית קליטתם בארץ.

וכך תוארו הקמתו והשנים הראשונות של פעולתו של המכון בתזכיר שכתבתי ב-1988 (כדקאן הפקולטה למדעים המדויקים) עם גבור הציפיות לגל החדש של עליית מדענים:

המכון הוקם בסוף 1977 ביוזמת ובמסגרת החוג למתמטיקה. הוא תוכנן לפתור את בעייתם של העולים החדשים - מתמטיקאים (בעלי תואר דוקטור) אשר מסיבות שונות אינם יכולים להיקלט עם בואם במסגרת אוניברסיטאית רגילה או במכוני מחקר ממשלתיים. לא היה ספק שלמתמטיקאים מן השורה הראשונה בעלי המוניטין הבינלאומי יימצא מקום באוניברסיטאות בארץ במסגרת המערך הקיים. הבעיה הייתה איך לטפל בחוקרים הטובים מן השורה השנייה אשר אותם יהיה קשה יותר לקלוט באוניברסיטאות או במכוני מחקר (הן עקב מגבלות של תקנים והן עקב תכניות קיימות במוסדות אלו לגבי כיווני המחקר הרצויים להם יותר) או בתעשייה (שחלקה הגדול קשור למערכת הביטחון, בה קיימות בעיות ביטחוניות בהעסקת עולים חדשים).

⁷⁷ בין המתמטיקאים שעלו ב-1978 ונקלטו במוסדות האחרים היו פרופ' מיכאל ליבשיץ (1917-2017) ויוסף יומדין (יליד 1949) שנקלטו באוניברסיטת בן-גוריון, ויורי קיפר (יליד 1948) שנקלט באוניברסיטה העברית.

בהתאם לתחזיות על מספר העולים החדשים הצפויים, תוכנן שהמכון יעסיק בין 50 ל-100 עולים. החברים במכון היו אמורים, באופן עקרוני, להיות מועסקים בו בחצי משרה, כאשר החצי השני של משרתם יבוא ממקום עבודה אחר באזור תל-אביב, בהוראה או בתעשייה. תכנית זו התבססה על ההערכה שבתי הספר התיכוניים המוסדות החינוכיים האחרים כמו מכללות, סמינרים למורים ובתי ספר להנדסאים, ישמחו לקבל בין שורותיהם מורים בעלי תואר אקדמי, ועל ידי כך להעלות בצורה משמעותית את רמת החינוך המדעי הניתן בהם. העולים, מצידם, באמצעות העסקתם במשרה חלקית במכון, יוכלו להמשיך לספק את מאווייהם המדעיים ולהמשיך לעסוק במחקר, במקביל לעבודתם בהוראה. באשר לתעסוקה בתעשייה, הרי ריכוזם של מדענים בקבוצות עבודה במסגרת אחת תוכל לשמש את התעשייה בסיפוק שירותים שונים, כמו ייעוץ או ביצוע פרויקטים מוגדרים. מבחינה תקציבית המכון תוכנן להיות בעל מקורות מימון עצמאיים. המינוי במכון היה אמור להיות, עקרונית, לשלוש שנים, כאשר העסקה מעבר לתקופה זו תהיה רק במימון תקציב מחקר חיצוני.

עם תחילת פעולתו של המכון התברר שחלק מההנחות עליהן התבססו מתכנניו הוכחו כבלתי מדויקות: ההנחה שחוקרי המכון ישתלבו במערכת החינוך העל-יסודי ובכך יעלו את רמתו לא התאמתה. תנאי הכרחי וראשוני להוראה בבתי ספר תיכוניים הוא שליטה בשפה העברית. מאחר ותנאי זה אינו מתקיים במקרה של העולים החדשים, מנהלי בתי הספר לא ששו לקבל עולים חדשים כמורים בבית ספרם (הועלתה גם הטענה שהתואר 'דוקטור' כשלעצמו אינו תורם בהכרח להעלאת רמת החינוך בתיכון). יתרה מכך, התברר שמספר המקומות הפנויים למורים בבתי הספר התיכוניים באזור המרכז הוא קטן ביותר. ההנחה שיהיה אפשר למצוא לעולים משרה משלימה בתעשייה אף היא לא עמדה במבחן המציאות. התעשייה לא הייתה מוכנה להעסיק חוקרים במשרה חלקית. התעשייה גם לא חיפשה קבלת שירותים של קבוצות עבודה מחוץ למסגרתה.

כאשר החל המכון לפעול, סוכם שמשרד הקליטה יממן את העולים החדשים במשרה מלאה במשך שלושה חודשים, לאחר מכן המימון יהיה בהיקף של חצי משרה, בהנחה שתוך שלושת החודשים הנ"ל ימצא החוקר משרה משלימה מחוץ למכון. התברר שתקופה זו הייתה קצרה מדי למציאת עבודה. היא הפעילה לחץ רב על העולה החדש מן היום הראשון בו הגיע למכון, ולא אפשרה לו להגיע לתפוקה מלאה בעבודה. יתרה מזאת, עבודה מפוצלת של חצי משרה בשני מקומות מעיקרה מקשה על הקליטה, שכן במקום להיקלט במקום אחד חייב העולה להיקלט בשני מקומות, כאשר הזמן העומד לרשותו בכל אחד מן המקומות הוא חצי מן המקובל.

כשהגענו לשלב הפקת לקחים, סוכם עם המרכז לקליטה במדע לשנות את מדיניות הסיוע במסגרת המכון להיקף של 100% משרה לשנה הראשונה, ורק בהמשך, בשנה השנייה או השלישית, יועסקו בהיקף של חצי משרה. חוקר שימצא משרה חלקית נוספת מחוץ למכון יוכל לבקש מהמכון לעבור לחצי משרה ועל ידי כך להאריך את תקופת התמיכה. כמו כן סוכם שהמדענים במכון המתמטי ישפרו את סיכוייהם להשתלב במחקרים שימושיים או בתעשייה ע"י השתתפות בקורסים למתמטיקה שימושית או מדעי המחשב.

בשנת 1979 קוימו מגעים עם נציגי רפא"ל, התעשייה האווירית, המל"ל ומשרד העבודה. בפגישות אלה נדונו בעיות המחסור בכוח אדם מקצועי בתחומי המתמטיקה. במדעי המחשב בתעשייה, במחקר הביטחוני ובעיבוד נתונים ובדרכים להכשיר ולכוון מתמטיקאים ברמות שונות לאפיקים אלו. בכל הפגישות הועלה גם נושא המכון המתמטי והרעיונות לשיתוף אנשי המכון בתכניות ההתמחות המקצועית. מפגישות אלו התברר, שיש ביקוש למתמטיקאים שימושיים ואנשי מדעי המחשב ברפא"ל ובתעשייה האווירית. בשטח עיבוד נתונים, המחסור הוא בעיקר ברמה של מתכנתים מתקדמים, ורק מעט ברמה גבוהה יותר (מוסמך ודוקטור). הגופים הללו הביעו נכונות לעזור בהכשרה מקצועית של מתמטיקאים, אך לגבי קליטה ברפא"ל ובתעשייה האווירית, בגלל המגבלה הביטחונית לגבי עולים חדשים, כל התחייבות קליטה מצידם תהא מוגבלת, פרט לכישורים המדעיים, גם בהיבט הביטחוני.

לאחר מספר שנות פעולה של המכון, התברר שהתחזית של עלייה מסיבית מברה"מ לא התאמתה. יתרה מכך, אלו מבין העולים שניתן היה לשלבם מיד בתעשייה (במשרה מלאה) או במערכת החינוך, קיבלו מאתנו את כל העידוד לעשות זאת ולא להצטרף כלל למכון מתוך תקווה שתהליך קליטת הקבע שלהם בארץ יקוצר – ואחרי הכל זו הייתה מטרתנו החשובה ביותר. יוצא, איפוא, שכיום המכון המתמטי מעסיק מספר קטן מאד של חוקרים, וכאשר מסתמנת ההזדמנות הראשונה לקליטה במסגרת אחרת, מעודד העולה לעזוב אותו. למכון אין תקציבים משלו, זולת התמיכה הישירה של המרכז לקליטה במדע במשכורתו ובהוצאות המחקר של העולה החדש. במספר הקטן של העולים החדשים המוצאים עצמם במכון, קשה לבנות פרויקטים רציניים שיאפשרו גיוס תמיכה נוספת לפעילות נרחבת יותר.

את העולים שהגיעו למכון המתמטי ניתן לחלק לשתי קטגוריות:

- א. עולים שהמידע שניתן היה להשיג על עבודתם היה מצומצם מכדי להציע להם משרה רגילה מיידית באוניברסיטה, או מדענים שעקב הגשת בקשה להיתר יציאה מבריה"מ פוטרו ממקומות עבודתם ונמנעה מהם האפשרות להמשיך ולעסוק במדע. לקבוצה זו היה חשוב לתת את האפשרות לעבוד במשך מספר שנים במסגרת המכון על מנת שיוכלו להתעדכן בנעשה בתחום עיסוקם במערב, ליצור קשרים עם חוקרים אחרים ולהוכיח עצמם, ואמנם אכן הוכיחו עצמם כמתאימים לאקדמיה והצליחו להשתלב באוניברסיטאות השונות בארץ.
- ב. עולים אשר ברור מראש כי מקומם אינו במוסד אוניברסיטאי בארץ, למרות שהיו להם הישגים מחקריים ברמת חוקר או חוקר בכיר והועסקו בעבר במכוני מחקר או אוניברסיטאות. לעולים אלו, לאחר שנבדקו ולא נמצאו אפשרויות תעסוקה אלטרנטיביות עבורם, נועדה השהות במכון המתמטי לעזור בקליטה בכך שילמדו את השפה העברית (כולל הטרמינולוגיה המקצועית בתחום עיסוקם), יתעדכנו בהתפתחויות החדישות יותר בתחום עבודתם, יכירו את דרישות השוק, הן בתעשייה והן בהוראה, וינסו להכשיר עצמם לדרישות אלו תוך רכישת מיומנויות דרושות.

הקמת המכון איפשרה לנו **להבטיח מראש משרה**, זמינת לפחות, למתמטיקאים השוקלים עלייה. בזכותה עשינו זאת בסוף 1979, בתחילת כהונתי כראש בית הספר למדעי המתמטיקה, ושלהנו לויקטור ואירינה בריילובסקי הנאבקים על מימוש שאיפתם לעלות לישראל, מכתב הזמנה שבו נאמר כי אוניברסיטת תל-אביב מצפה להם בזרועות פתוחות, עם משרה מובטחת.

בין המתמטיקאים שעבורם שימש המכון תחנת מעבר למשרה רגילה באוניברסיטה היה פרופ' דניאל עדות, שעלה בפברואר 1980. מ-1.10.81, לאחר שאושר מינויו במסלול הרגיל, הועבר מהמכון המתמטי לבית הספר למדעי המתמטיקה, כאשר משכורתו עד 30.9.83 מומנה ע"ה המרכז לקליטה במדע, ואחר כך נקלט כחבר סגל קבוע. בדצמבר 1980 עלה, והצטרף לחוג למדעי המחשב, הלוגיקן פרופ' בועז טרכטנברוט מנובוסיבירסק, מחשובי החוקרים במדעי המחשב העיוניים⁷⁸.

בועז טרכטנברוט (1921-2016)

אחרון המצטרפים לחוג לבית הספר למדעי המתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב בעידן ברז'נ'ניב היה פרופ' גריגורי פריימן, מאוניברסיטת קלינין, יליד 1926. פריימן ביקש היתר יציאה ב-1980 וקיבל סירוב לא מנומק. הוא פוטר ממשרתו לאחר שפירסם ב"סאמאיזדאט" מאמר בשם "נראה שאני יהודי", שהאשים חברת מתמטיקאים בכירים אנטישמיים בהדחת היהודים מהמתמטיקה, וגורש בסוף 1982.

שנות ה-80 התאפיינו במיעוט עלייה בכלל ובמיעוט עלייתם של מדענים בפרט דבר שהביא בהדרגה לצמצום סגל המרכז לקליטה במדע וליציאת הסוכנות מחויבותה למימון שכר המדענים.

⁷⁸ בנוסף לכמאה ספרים, ספרי לימוד ומאמרים שבהם כמה ממשפטי היסוד של תורת המחשבים, הנחה פרופ' טרכטנברוט בברה"מ 16 דוקטורנטים ודוקטורנטיות, ביניהם גדולי מדעני המחשב בברית-המועצות לשעבר.

ושוב רשות הסיפור לידידי ויטאלי מילמן:

"... בשנת 1980 נסגרו שערי ברית המועצות, ובמשך עשר השנים שעברו, כל החברים והקרובים שלו שנשארו שם ראו אותנו פה בישראל ובמערב כחלום שלהם. [...] ב-1981 נשא ונתן נשיא אוניברסיטת תל-אביב דאז, הפרופסור לכלכלה חיים בן-שחר, עם איל הנפט ארמנד האמר. להאמר היו בנעוריו עסקים עם לנין, ואחר כך היו לו קשרים עסקיים עם כל ממשלות ברית-המועצות. האמר לא היה נלהב לתת תרומה לאוניברסיטה, אך הוא היה מוכן לעשות משהו עבורה. הועלה הרעיון שהוא ישלם לרוסים "כופר" עבור המלומדים המסורבים, והוא הסכים.

כרגיל, היה עלי להכין רשימה ותיעוד. באופן טבעי היו צריכים להיות ברשימה נציגי כל הדיסציפלינות האקדמיות, אבל, באופן טבעי, רובם היו מתמטיקאים - לא רק מפני שאני הייתי זה שערך את הרשימה, אלא גם משום שהמחלקה שלנו הייתה מוכנה לשכור אותם. (למרות שלא יכולתי לדון בשאלה במועצת המחלקה, לא היה לי ספק ברצון זה). אני זוכר שלושה שמות מאלה שנבחרו לאחר דיון: יעקב אליאשברג, אברהם כגן ומארק פריידלין. אניח בצד את הפרטים הפיקנטיים של המשא ומתן (למשל, היינו אמורים לוודא שכולם יבואו לישראל אם האמר ישלם "כופר" עבורם. באותו זמן זה לא היה ברור לגבי אליאשברג ועירבתי את ידידנו מישה גרומוב בדבר, והוא טילפן ליאשה לקבל את אישורו). היה נראה שהאמר הסכים עם ברז'נייב על העיסקה. הוא היה כבר מוכן לטוס למוסקבה - במטוסו הפרטי, כמובן, ולהביא את כולם אלינו. אבל... ברז'נייב נפטר, וכל העיסקה התמוטטה. האמר כתב לנו שנחוץ לו זמן מה כדי ליצור קשרים חדשים עם המנהיגים הסובייטים שעלו, אבל הם התחלפו לעתים תכופות מדי באותה תקופה..."

בנובמבר 1981 מונה יהודה לפידות לראש 'נתיב' במקום נחמיה לבנון שהגיע שפרש לגמלאות. ב-1982 הוקם בממשלת ישראל משרד המדע והפיתוח, ויובל נאמן התמנה כשר המדע. הוא הקים מיד ועדת קבע לנושאי עלייה, בראשות פרופ' אלכסנדר וורונל, לטיפול במקרים הקשים שבין המסורבים - דאגה למחיתם ולהגנתם ע"י דעת הקהל העולמית. ועדה זו פעלה, כמובן, בשיתוף פעולה עם המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות, שעל פעילותה בנושא זה כתבה פרופ' לילך רוזנברג-פרידמן במאמר 'העלייה בירידה והירידה בעלייה' - מאבק לעלייה, נשירה ועזיבת הארץ כבבואה לעשור של ניגודים⁷⁹, המתאר היטב את המאבק והעלייה בשנים 1978-1987:

"... בשנות השמונים ערכה המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות עצרות הזדהות למען אסירי-ציון ומסורבי העלייה נציגי המועצה נטלו חלק גם בפעילויות הסברה בוועידות עולמיות ובין-גושיות. מאמצים דיפלומטיים רבים הושקעו בשחרור אסירי-ציון ובהבאתם ארצה. המועצה סיפקה מידע רב על אסירי-ציון ופעלה לחיזוק הקשר בין תושבי ישראל ליהודי ברית-המועצות. ההפגנות חבקו עולם, ומכתבים לראשי מדינות נשלחו לרוב. "הננו מתכבדים לקרוא לך, כבוד הנשיא ומנהיג העולם החופשי, להעמיד את עצמך בראש המאבק המקודש לשחרור אסירי ציון ממחנות ההסגר הסובייטיים, לרפטריאציה החופשית של יהודי ברית המועצות לישראל", כתבו אנשי ארגון אסירי-ציון בברית-המועצות לרונלד רייגן, נשיא ארצות הברית, באוקטובר 1982. "אנו מתכבדים לקרוא לך, כבוד נשיא ברית-המועצות, לשחרר מיד את כל אסירי ציון הכלואים כיום במחנות ההסגר בברית-המועצות, ובראשם את אנטולי שצ'רנסקי, וכן להרשות מיד את הרפטריאציה החופשית לישראל לכל היהודים הסובייטים הרוצים בכך", נכתב על ידם לליאוניד ברז'נייב, נשיא ברית-המועצות..."

יומיים לאחר מות ברז'נייב (ב-10 בנובמבר 1982) מונה במקומו כמזכיר הכללי של המפלגה ראש הק.ג.ב, יורי אנדרופוב. הוא סבל מבעיות רפואיות שהתגברו לאורך הזמן ונאלץ להתאשפז לעיתים קרובות, ומאז ספטמבר 1983 לא יצא מבית החולים. לאחר מותו ב-9 בפברואר 1984, מונה כמנהיג קונסטנטין צ'רניינקו, שהיה מזכירו של ברז'נייב במשך שנים. במדיניות הפנים המשיך צ'רנייב את מדיניותו של ברז'נייב, נחפז לבטל את הקמפינים שהחל בהם אנדרופוב נגד השחיתות ולהעלאת מוסר העבודה, והחזיר את הפריווילגיות שהיו שמורות לבכירי המפלגה. במדיניות החוץ נשאר בעינו המתח בין ברית-המועצות לארצות-הברית, ונמשכה מלחמת ברית-המועצות באפגניסטן. גם הוא היה חולה מאד כבר בהיכנסו לתפקיד והיה מבלה זמן רב בבית חולים ובחופשות. הופעתו האחרונה הייתה כשבועיים לפני מותו ב-10 במרץ 1985.

⁷⁹ בכרך העשור הרביעי תשל"ח-תשמ"ח, בעריכת יחיעם וייץ וצבי צמרת, יד יצחק בן-צבי 2016, עמ' 291-269.

באוקטובר 1982 הייתה אמורה להתכנס ועידת בריסל השלישית, אך מטעמים שונים (כולל מלחמת לבנון) הוחלט לדחות את הועידה בחצי שנה ולהעבירה לירושלים. היא התקיימה בבנייני האומה באמצע חודש מרץ 1983, והשתתפו בה יותר מ-1,500 צירים. שגרירת ארה"ב באו"ם ג'ין קירקפטריק נשאה את נאום הפתיחה מטעם הנשיא רייגן שנוסחו מובא להלן, ראש ממשלת בריטניה, מרגרט תאצ'ר, ומנהיגים אחרים בעולם שלחו מברקי ברכה והזדהות. גם בוועידה זו הופיעו עולים ידועים בעולם והגיעו מסרים ממסורבים שעדיין נותרו מאחור.

THE WHITE HOUSE, WASHINGTON, **PRESIDENTIAL MESSAGE**

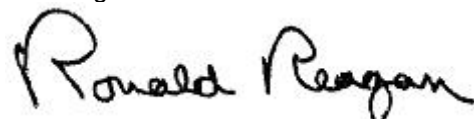
I want to express to you my deep concern for the tragic plight of the Soviet Jews. The issue of Soviet Jewry is of utmost importance to this Administration, just as it is to you who are gathered at this Third International Conference on Soviet Jewry. We have stated repeatedly that active concern for human rights is integral to our national interest and our foreign policy. Spiritual freedom is a fundamental pillar of human rights. Hence, the rights of all religious groups in the Soviet Union will remain in the forefront of U.S. human rights policy. Such Soviet actions as denying Soviet Jews their freedom to emigrate are an affront to all of us who cherish individual liberties. Unfortunately, the situation continues to worsen. The rate of emigration has plummeted, instances of harassment have increased, and new applicants are regularly denied exit visas. The world community must intensify its effort to stem and reverse these trends. I can assure you that the United States will help lead this effort.

The tragic plight of Soviet Jews, however, is not solely limited to unreasonable visa denials and harassment of would-be emigrants and refuseniks. Their persecution in the Soviet Union has continued and has reached its current level primarily as a result of official government policies. We are told that many talented young Jews cannot gain admission to institutions of higher learning, and cannot secure jobs commensurate with their education and experience. Under the guise of anti-Zionism, the Soviet press frequently publishes slanderous articles and books deriding Jewish culture, traditions and religion.

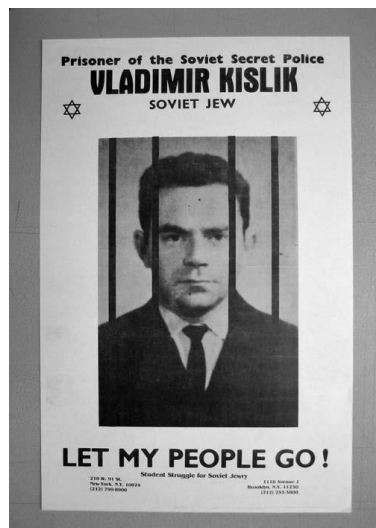
Despite the rights enumerated in the Soviet Constitution and despite the fact that the Soviet Union is a signatory to such international agreements as the Helsinki Accords, Soviet Jews are not permitted to study about their own culture and the Hebrew language. Western political leaders must convince their Soviet counterparts that a more flexible and humane approach to the questions of freedom of movement and fundamental rights is in the Soviet interest. Durable progress in East-West relations cannot be achieved without concurrent progress in human rights. U.S. officials will continue to discuss individual cases of visa denials, harassment, and family reunification with Soviet authorities. Moreover, the plight of Soviet Jews will remain a key issue on the agenda of such international forums as the Madrid Review Meeting on CSCE and the meeting of the United Nations Human Rights Commission.

We will continue to urge the Soviet Union to live up to the international standards it has freely accepted in a series of solemn agreements. Our commitment to basic human rights is borne by the spirit of freedom, which is the soul of our democratic society. In refusing to accept Soviet mistreatment of its own people, we believe that actions by concerned citizens of other countries are extremely important. In saluting your meeting, I recognize that governments and private citizens are engaged in a common struggle for the rights of men and women everywhere. We stand with you.

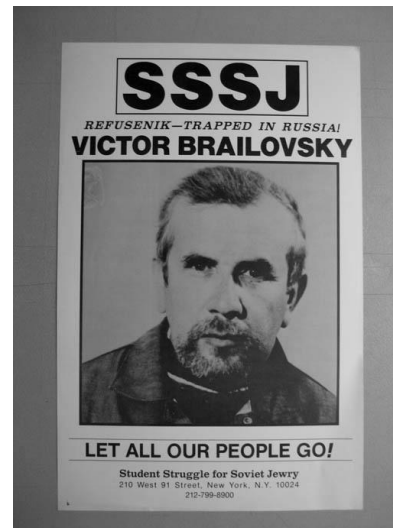
Let all Jews in the Soviet Union -- whether refuseniks, prisoners of conscience or citizens seeking to maintain their human dignity -- know that we will not forget them. We will firmly support their just cause, for it is a major concern to freedom loving people everywhere. Please accept my best wishes for a most successful meeting.

אך השלטונות הסובייטים המשיכו להתעלם מהמחאות, ואף החמירו את יחסם לדיסידנטים ולמסורבים - לא רק ללוחמי זכויות אדם כמו ולדימיר סלפאק ואנטולי שרנסקי, אלא גם לאסירי ציון כמו ויקטור בריילובסקי. אחד מאלו היה הכימאי מקייב ולדימיר קיסליק, שביקש וסורב לראשונה ב-1973. אחרי הסירוב החל בפעילות ציונית: השתתף בארגון אולפנים ללימוד עברית והיסטוריה ותרבות יהודית, סמינר על בעיות משפטיות למדענים מסורבים ופניות קולקטיביות לשלטונות ולגופים בחו"ל ועוד. ב-1974 קיבל אזרחות ישראלית ויחל בהליכים לויתור על אזרחותו הסובייטית, אבל סורב בתמידות. מדי שנה נאסר עד שלוש פעמים לשבועיים עד חודש. בינואר 1976 איימו עליו השלטונות בדרישה להפסיק את הסמינר. ב-1980 הוחזק במאסר 30 יום ואחר כך בבית חולים פסיכיאטרי עד תום האולימפיאדה במוסקבה. עניינו הגיע לקונגרס האמריקאי שהחליט שעל הנשיא להעביר לשלטונות הסובייטים גינוי בשם הקונגרס והעם האמריקאי, ואם לא ישתנה היחס לקיסליק תפנה ארה"ב לווועדה האירופית לביטחון ולשיתוף פעולה אזורי בתלונה על כך שברית-המועצות מפרה את האמנה הבינלאומית לזכויות אזרחיות ופוליטיות, עליה היא חתומה⁸⁰. בהתעלמות מהגינאי האמריקאי, נאסר ולדימיר קיסליק במרץ 1981 בתחנת אוטובוס ע"י סוכני ק.ג.ב שעקבו אחריו, והואשם בהאשמת שווא של "חוליגניות". הוא סירב להשתתף במשפט ונשלח לשלוש שנות מאסר בגולאג. כשהשתחרר, עבר למוסקבה והמשיך שם בפעילות המסורבים, כולל מפגשים עם ראשי מדינה מהמערב, עד שקיבל את ההיתר ב-1989 ועלה לישראל, שם פגש את משפחתו ממנה היה מנותק במשך כך השנים הללו, וקיבל משרה באוניברסיטה העברית.

ולדימיר קיסליק מאהורי סורג
כרוזת של SSSJ (מאבק הסטודנטים למען יהודי בריה"מ), 1984

ויקטור בריילובסקי

וכך סיכם ויטאלי מילמן את עליית שנות ה-70:

"... במשך 10 שנים זרמה הגירה מוגבלת ומבוקרת של יהודים, ולמעלה מ-100,000 מהם היגרו מברית המועצות במשך עשור זה. היום אנו יודעים שעשר שנים מאוחר יותר, ב-1980, ההגירה נעצרה. האם יש סתירה בין המאבק שראינו והעזרה שקיבלנו מישראל ומהעולם לבין הפגישה אצל ברז'נייב שנודע עליה רק לאחרונה? האמת היא שלא. ראינו שהשלטון מוכן לאפשר לנו לנסוע, אלא שלא איפשר זאת לכולם. השלטון ביקש לשחרר את אלה שלא היה זקוק להם, ואילו אנו – היהודים שם ואוניברסיטת תל-אביב כאן – דרשנו היתר יציאה גם לאינטלקטואלים ולאקדמאים שלהם השלטון לא רצה לתת לעזוב. הביורוקרטיה של ברית המועצות ניסתה לחבל בהחלטת השלטון הסובייטי ולרדד את כמות ההגירה. אולם היא גם רצתה לשמור על פרופיל נמוך, כדי שלא ייוודע לברז'נייב על ניסיונות החבלה בהחלטתו ושלא ייווצרו סקנדלים בינלאומיים בעקבות זאת. [...] זה לא היה פשוט להחליט לעזוב את ברית המועצות בשנות ה-70. אדם היה צריך להיות אנרגטי במיוחד ואף אמיץ כדי לקבל החלטה על הגירה. הרבה אנשים אף לא חשבו לנסות לעזוב. בשנות ה-70 עזבו את ברית-המועצות למעלה מ-300,000 יהודים. בסביבות 170,000 הגיעו לארץ, ולמערב הגיעו בסביבות 150,000, עד שבשנת 1980 נסגרו שוב שערי היציאה..."

⁸⁰ החלטה מס. 389 של הקונגרס ה-96.

במהלך שנות השבעים קיבלו היתרי יציאה לישראל כרבע מיליון יהודים סובייטים. בשנת 1979 עלו ארצה 17,790 יהודים (מתוך 51,000 שקיבלו היתר יציאה), אך כעבור שנה, ב-1980, הסתכם מספרם ב-7,611 (מתוך כ-20,000) בלבד. ב-1980 קיבלו היתר יציאה כאלפיים בלבד, ב-1981 כ-9,000, וב-1982 – 2,700, ומספר העולים מברית-המועצות פחת בהתמדה עד שבשנת 1986 הגיע לשלוש מאות בלבד. בסך הכול הגיעו בשנים 1978-1987 מברית-המועצות לישראל קצת יותר מ-32 אלף יהודים.

על ספיחי עליית שנות השבעים נמנה גם הפיסיקאי איתן פינקלשטיין, מסורב משנת 1971 ומחותמי אותו מכתב מ-1976, שעלה ב-1982 ונקלט בתעשייה האווירית.⁸¹

למרות הידלדלות העלייה, ראתה הקהילה המדעית בישראל בעליית שנות השבעים פתח תקווה לעלייה גדולה יותר של מדענים, והמשכנו במאמצים להכין עבורם אפשרויות קליטה ראויות.

לפי המידע שהתקבל מפרופ' ויטאלי מילמן, הוכנו תולדות החיים של חמישה מסורבים, כמועמדים לקליטה בפקולטה, ובמאי 1983 נשלחה פנייה אל רקטור האוניברסיטה, פרופ' יורם דינשטיין:

הנדון: קליטת מדענים עולים מברה"מ בפקולטה למדעים מדויקים ע"ש ריימונד ובברלי סקלר

הפקולטה למדעים מדויקים קלטה בעבר מספר רב יחסית של מדענים בכירים במתמטיקה, פיסיקה, כימיה ומדעים פלנטריים. הפקולטה תעשה בעתיד כל מאמץ להמשיך בקליטת עולים מברית-המועצות ומארצות אחרות. במסגרת המאמצים האלה הוגשה לי רשימה של 5 מדענים, הנמצאים כרגע בברית-המועצות והם בגדר מסורבי עלייה שם. כמו כן מטפלת הפקולטה בהמשך קליטתו של פרופ' ב. גלצ'ינסקי, מדען מן השורה הראשונה בעולם בשטח הגיאופיסיקה, שהגיע לאוניברסיטה לפני כשלוש שנים, והועסק בינתיים על חשבון משרד הקליטה ותקציבים זמניים אחרים. הפקולטה מעוניינת לקלוט את פרופ' גלצ'ינסקי באופן קבוע בשורות חברי הסגל (בחוג לגיאופיסיקה ומדעים פלנטריים), ולהיעזר לשם כך בפירות קרן קולקר. בלעדי עזרה זאת ייפול הדבר למעמסה כבדה על תקציב הפקולטה.

מתוך הרשימה של חמשת המדענים שנמצאים עדיין בברה"מ, אחד הוא בגיל הפרישה (פרופ' דויד לייכטמן, יליד 1914). למרות מעמדו המדעי הנכבד, לא נראה לי שהפקולטה יכולה לקלוט אותו. ארבעת המדענים האחרים הם: פרופ' מארק פריידלין - יליד 1938, פרופ' יעקב אליאשברג - יליד 1946, פרופ' אברהם כגן - יליד 1936 ופרופ' יורי גולפנד - יליד 1922.⁸²

על פי האינפורמציה שניתנה על ידי פרופ' ויטאלי מילמן, כל הארבעה הם מדענים ידועי שם, הפקולטה מעוניינת בקליטתם, אם וכאשר יגיעו לארץ, בשני תנאים מפורשים:

- א. שיישלוחו מכתבי משאל שתשובותיהם יעידו על כישוריהם המדעיים, כמקובל באוניברסיטה, והמינוי שלהם יועבר בתהליך המינויים האוניברסיטאי.
- ב. המימון לתקנים עבור חוקרים אלה יבוא במלואו מחוץ לפקולטה מפירות קרן קולקר או ממקורות חוץ אוניברסיטאיים אחרים.

בברכה, אליעזר גלעדי, פרופסור לכימיה, דיקאן

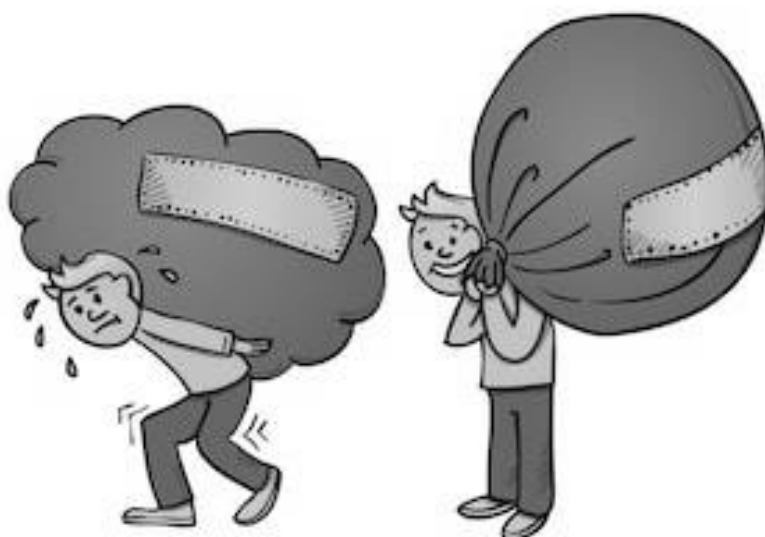
⁸¹ איתן פינקלשטיין הועסק בפרויקט מטוס הקרב "לביא". לאחר שפרויקט זה נסגר, עברה המשפחה לגרמניה.
⁸² יורי גולפנד ביקש לצאת ב-1974, לייכטמן ופריידלין - ב-1979.

הגירת היהודים מברית-המועצות בשנים 1971-1986

שנה	יוצאים מבר"מ	עולים	נושרים	שנה	יוצאים מבר"מ	עולים	נושרים
1971	12,897	12,839	38	1979	51,333	17,278	34,053
1972	31,903	31,652	251	1980	21,648	7,570	14,078
1973	34,733	33,277	1,456	1981	9,448	1,762	7,686
1974	20,767	16,888	3,879	1982	2,692	731	1,196
1975	13,363	8,435	4,928	1983	1,314	861	453
1976	14,254	7,250	7,004	1984	896	340	556
1977	16,833	8,350	8,483	1985	1,401	1,348	792
1978	28,956	12,090	16,866	1986	904	201	703

חלק שני: עליית שנות התשעים

לְהָבִיא בְּנֵיךְ מֵרְחוֹק, כְּסָפֶם וּזְהָבָם אִתָּם
(ישעיהו ס' 9)

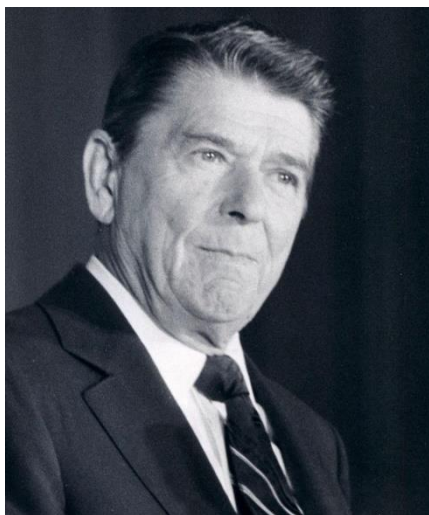

אוצר או נטל ?

1. 1985-1989: מעליית גורבצ'וב עד פתיחת השערים

במרץ 1985 התמנה מיכאיל גורבצ'וב למזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית של ברה"מ. מבחינות רבות היה זה צעד מפתיע ומרענן בהיסטוריה הסובייטית. בניגוד חריף למנהיגים הקודמים, שנולדו עוד לפני המהפכה (חרושצ'וב – 1894, ברז'נייב – 1906, אנדרופוב – 1914 וצר'נינסקי – 1911) היה גורבצ'וב ממש "תינוק" – הוא נולד ב- 1931 בכפר סֶפֶר בפאתי קווקז, למשפחת איכרים ענייה שסבלה קשות בימי סטאלין. הוא היה גם די "ירוק" מבחינה מפלגתית - רק בשנת 1975 הגיע לעמדת מזכיר מפלגה במחוז הולדתו הנידח. אבל הוא נכנס להיסטוריה כמנהיג בעל שיעור קומה ששינה את פני ארצו ומזרחה אירופה כולה, ולהיסטוריה היהודית – כמעט כ"כורש" של זמננו.

כמו במערבון קלאסי, מי שהתייצב מול האקדוחן הצעיר היה השריף הבוגר הקשוח – נשיא ארצות-הברית רונלד רייגן, שבשנת 1981 – שנת תחילת כהונתו כנשיא - מלאו לו 70, ובזאת היה המבוגר ביותר מבין הנשיאים עד אז.⁸³ גם הוא הביא לשינוי מרכזי במדיניות החוץ של ארצו, ובכך שינה את פני המלחמה הקרה והעולם כולו. אינני מתכוון לפסוק מי מהם היה היפה ומי המכוער, מי הטוב ומי הרע, ולזכות מי משניהם יש לזקוף את השינויים שחלו בתקופתם, ובמיוחד מבחינתנו - את עליית שנות התשעים.

רונלד רייגן

מיכאיל גורבצ'וב

רייגן ראה בברית-המועצות "אימפריית רשע", אותה יש לנצח ולא להכיל. הוא סבר שיש בעולם רק מעצמה לגיטימית אחת – ארצות-הברית, משום שרק מנהיגיה נבחרים על ידי עמה, בעוד מנהיגי ברית-המועצות מדכאים את עמם. בהתאם לדעות אלה, יצא ב- 1983 בהכרזה על כוונתה של ארצות-הברית לפתח מערכת הגנה כנגד טילים בליסטיים בין-יבשתיים, שתהיה מסוגלת לעצור מתקפת פתע גרעינית של ברית-המועצות. לשם כך השקיע הון עתק ב"יוזמת ההגנה האסטרטגית", שהייתה אמורה לשבור את מאזן האימה בין ארצות-הברית לברית-המועצות ולאפשר לאמריקנים להתגונן מפני טילים גרעיניים סובייטיים. בלשונו של הדיפלומט לשעבר, עודד ערן⁸⁴:

"... הצבתה של מערכת מגננה כזאת איימה לא רק לקעקע את השוויון האסטרטגי הבין-מעצמתי ולפתוח מחדש את מרוץ החימוש הגרעיני, אלא גם – אם יוחלט על פיתוח מערכת מגננה מקבילה – לסחוט מן הכלכלה הסובייטית, הרעועה והמדשדשת, משאבים עצומים שלא עמדו כלל לרשותה. [...] גורבצ'וב נבחר בעיצומו של משבר כלכלי עמוק, שהטיפול בו נדחה שנים ארוכות. זה עשור שנים הייתה הצמיחה הכלכלית הסובייטית נתונה בקיפאון כמעט מוחלט. [...] לגורבצ'וב התחוויר מיד עם הגיעו לכס המנהיגות, כי ללא רפורמות מעמיקות במבנה המשטר ובארגון הכלכלי של המדינה, לא יהיה אפשר להיחלץ מן המשבר. רפורמות אלו חייבו, בין השאר, את הפסקת מרוץ החימוש נגד ארצות-הברית והעברת משאבים למגזרים האזרחיים של הכלכלה..."

⁸³ שיא זה נשבר ב- 1971 ע"י דונלד טראמפ בן ה-71, ומנסה לשבור אותו ג'ו ביידן, יליד 1942.

⁸⁴ מדיניות החוץ של רוסיה מן העידן הקומוניסטי לשנות האלפיים. האוניברסיטה הפתוחה, 2004

גורבצ'וב החליט לפתוח במשא ומתן עם רונלד רייגן במגמה לעצור את מרוץ החימוש הגרעיני. פגישתם בז'נבה בנובמבר 1985 הסתיימה בלא כלום. פרט לסירוב המערב להתפרקות מלאה מהנשק הגרעיני, הסדר שישאיר את אירופה המערבית חשופה לחלוטין לאיום סובייטי, דרש רייגן גם שינוי משמעותי בדרכי השלטון בתוך ברית-המועצות. כידיד מוצהר של ישראל והיהודים, דרש רייגן במפורש גם את שחרור נתן שרנסקי ושאר אסירי ציון.

לפגישת רייגן-גורבצ'וב קדם ביקורו של נשיא הקונגרס היהודי הבינלאומי, איש העסקים מקנדה אדגר ברונפמן, שביקר במוסקבה ונפגש עם גורבצ'וב בתחילת ספטמבר 1985, הוא הביא לגורבצ'וב מכתב מראש הממשלה שמעון פרס שקרא לחידוש היחסים הדיפלומטיים בין המדינות, ודן אתו על האפשרות לפינוי אווירי של יהודים מברית-המועצות⁸⁵. כמה חודשים לאחר מכן, תיאר כך ברונפמן ב'ווישינגטון פוסט' את הישגיו בפגישה זו: "עומד להיבנות לחץ באמצעות הקהילה העסקית, הסובייטים יודעים שנושא יהודי ברית-המועצות קשור לסחר הבינלאומי... הניחוש שלי הוא שתוך חמש עד עשר שנים נשיג את מטרותינו". על סמך דיווחו של ברונפמן על פגישתו זו, אמר שר הקליטה יעקב צור⁸⁶ בתחילת דיווחו בישיבת ועדת העלייה והקליטה של הכנסת ב- 29.10.1985:

"... אני חושב שיש ניסיון מצד ברית-המועצות ליצור אווירה של שינוי מבלי שיש שינוי במציאות. [...] כולנו זוכרים ששערי ברית המועצות נפתחו בשנות ה-70 כאשר בעת ובעונה אחת התרחשו שלושה דברים: תנועה לאומית של היהודים בברית-המועצות; תנועה בינלאומית חזקה שדאגה לכך שהנושא הזה ימצא תמיד במוקד הנושאים הבינלאומיים, ודאגה לכוון שהנושא הזה יישמש אהד הנושאים המרכזיים בשיחות בין-גושיות כביטוי לדאגה לזכויות האדם; הפשרה ביו הגושים. כאשר כל שלושה הדברים האלה קרו ביחד, אז נפתחו שערי ברית-המועצות ליציאת יהודים ממנה. אין ספק בכך שעלייתו של גורבצ'וב לשלטון, ואפילו העובדה הביולוגית שהוא מתכנן לטווחים ארוכים יותר, הציפיה לשיחות בין-גושיות העומדות להיפתח החודש והרצון להציג דימוי סובייטי אחר, והידיעה שהצדדים באים לשיחות הפסגה בציפיות להבנות הקשורות במלחמת הכוכבים וסגירת פערים טכנולוגיים, וכן קיום שיחות בנושאים רגיונליים, כל אלה יצרו ציפייה לשינוי. אין ספק בכך שגם עוצמתה של הקהילה היהודית בפוליטיקה האמריקנית כיום, והיחס החם והעמוק, מעבר לפוליטיקה, של הנשיא רייגן ומזכיר המדינה שולץ, מצביעים על כך שיש לנו עד לרגע זה את מלוא ההבנה לכוון שהשאלה הזאת מועלית כחלק ממכלול היחסים עמנו. נכון גם שהביקור של ברונפמן בברית-המועצות יצר תקוות, אף שלא יצר עובדות. אפשר לומר בצורה פשוטה ומפורשת שהוא יצר סיכוי באשר למספר העולים, לסידורי הטסתם ועוד. אבל אני אומר במפורש שהוא לא חזר משם עם שטר ביד [...] וחשוב להדגיש שעד לרגע זה לא חל שינוי לטובה במספר היוצאים משם, לא ביחס השלטונות אל אסירי ציון, ואף לא במספרם. למעשה נוספו בתקופה האחרונה עוד 4 או 5 אסירי ציון, ורק אתמול היה משפט של עוד אסיר ציון אהד.

צריך להזכיר כאן גם את האפשרות של מעורבותה של ברית-המועצות במסגרת פורום בינלאומי בנושא המזרח התיכון, ובדרך בה הציג זאת ראש הממשלה היה ברור כי הדבר מותנה בשינוי יחסה של ברית-המועצות למדינת ישראל, בכינון יחסים עמה, ובראש ובראשונה בהתרת עליית היהודים ממנה. ראש הממשלה העמיד את נושא העלייה לפני נושא כינון היחסים. כל הדברים האלה מצביעים על כך שאנחנו עומדים בפני חודשים שתהיה להם חשיבות מכרעת לגבי יהודי ברית-המועצות. אלא שבינתיים אין כל ודאות ואין כל עדות לכך שאכן יש שינוי. יש להיזהר ממצבים של דיסאינפורמציה מצד הסובייטים ומיצירת ערפל של שינוי ורכישת אמון דעת הקהל, בלי שנוצר איזה שהוא שינוי. אלה הם חודשים בהם צריך לחזק ולהעמיק את המאבק למען יהודי ברית-המועצות, ולהבטיח שהנושא הזה יהיה מרכיב דומיננטי בשיחות הפסגה.

[...] לפני כ-5 חודשים אמרתי לצוות במשרדי שצריך לעצב תכנית עקרונית למקרה והיה ויפתחו שערי ברית-המועצות. [...] יש בידינו סיכום על קליטתם בארץ של 136 אלף יהודים מברית-המועצות, וזה יכול לשמש קו להיערכות לקליטת יהודים נוספים משם. [...] מאז 1971 נוספו לכוח העבודה בארץ 80 אלף נפש, ובכלל זה הגיעו לישראל כ- 10 אלף מהנדסים, כ- 3,800 רופאים ורופאי שניניים, וכ- 1,000 מדענים. [...]

⁸⁵ עולי שנות השבעים יצאו ברכבת לווינה.

⁸⁶ לא היה זה הדיפלומט והפעיל הציוני יעקב צור (טשרנוביץ), אלא איש קיבוץ נתיב הל"ה יעקב צור (שטיינברג) שכהן כשר הקליטה בממשלת שמיר-פרס בשנים 1984-1988

אין ספק כי המדובר הוא בעלייה עתירת הון אנושי, ואנחנו חייבים למצות את התרומה של העלייה הזאת ולאפשר לה השתלבות משמעותית בתחום התעסוקה. צריך להתייחס למקצועות של העולים האלה, להכין תכניות מתאימות לקליטתם במקצועות שלהם, ולהעמיד לרשותם משאבים ומסלולים..."

שחרורו של שרנסקי בראשית 1986 היה אחד הצעדים הראשונים בכיוון המיוחל. וכך מספר שרנסקי על שחרורו ועלייתו לישראל:

"... 11 בפברואר 1986 היה היום שבו יצאתי מהגיהנום ונכנסתי לגן עדן. זה היה יום עם הרבה תחנות. הרוסים הוציאו אותי מבית הסוהר של הקג"ב במטוס לברלין, ומשם עברתי את גשר גליניקה, שחיבר בין גרמניה המזרחית לגרמניה המערבית, לידיהם של האמריקנים, שהעבירו אותי במטוס לפרנקפורט. שם עברתי למטוס ישראלי, שהביא אותי לנמל התעופה בן גוריון. מעבר כל כך חד ביום אחד, מהמקום הכי גרוע למקום הכי טוב. במשך כל התקופה שלי בכלא התנגדתי להוראות. גם כשחציתי את הגשר, אחרי השחרור, הקג"ב אמרו לי ללכת ישר, ואני הלכתי מצד אל צד. מיד אחרי חציית הגשר, קיבלתי דרכון ישראלי. היום ההוא, שהתחיל בבידוד, הסתיים בכותל עם אלפי אנשים. היו שם ראש הממשלה דאז שמעון פרס ושר החוץ שמיר, ועוד המונים, והכי חשובה - זו אביטל, אשתי, שניהלה את כל המאבק לשחרר אותי ולהביא אותי לישראל..."

*

שרנסקי עם נחיתתו בנמל התעופה בן-גוריון

באותו חודש, בוועידה ה-27 של המפלגה הקומוניסטית, בפברואר 1986, הכריז גורבצ'וב על דרך חדשה לברית-המועצות שהתבססה על שני מושגים חדשים: ה"גלאסנוסט" (פתיחות) וה"פֶרְסְטרויקָה" (בנייה מחדש) בענייני הכלכלה. אך באותה שנה עדיין לא נראה שינוי של ממש ביחס ליהודים ולישראל: שאר אסירי ציון עדיין לא שוחררו, מדיניות הסירוב נשארה בעינה, ורק קילוח דק מאוד של עולים ממזרח אירופה המשיך להגיע לישראל⁸⁷. בפברואר 1986 כתב אנדריי סחרוב, ממקום גלותו בעיר גורקי, מכתב לגורבצ'וב, בו קרא לשחרור כל אסירי המצפון. כדי לגרום לתפנית אמיתית היה הכרח להמשיך ולהגביר את הלחץ הציבורי בישראל ובמערב, והמועצה הציבורית למען יהדות ברית-המועצות נרתמה לפעולה במשנה מאמץ ומרץ.

⁸⁷ לפי דיווח מ- 28.3.87 של המרכז לקליטה במדע, בתקופה 30.9.86-1.4.84 טופלו על ידי המרכז 36 עולים בלבד ממזרח אירופה (ברה"מ, פולין ורומניה), 19 מאלו במדעים המדויקים וטכנולוגיה - בהם 5 באוניברסיטת ת"א, ו-7 במדעי החיים ורפואה - בהם 2 באוניברסיטת ת"א.

סימני ההפשרה שלאחר ברז'נייב ניכרו בקיץ 1986 גם בקונגרס האיגוד המתמטי הבינלאומי (ICM). הקונגרס, שהוא האירוע המרכזי של הקהילה המתמטית הבינלאומית, נערך, בדרך כלל, אחת לארבע שנים. קונגרס 1978, בהלסינקי, עמד בסימן המתיחות הבין-גושית ובצל התנכלות ברית-המועצות למתמטיקאים היהודים. הגיעו לקונגרס רק עשרים וכמה מהמרצים המוזמנים מברית-המועצות, כשהיעדרם של האחרים נומק ב"עומס עבודה מדעית". בין המרצים שהגיעו היו, אמנם, גם כמה מהמתמטיקאים הסובייטים היהודים הבולטים, כמו: יורי מנין, איליה פיטצקי-שפירו, גרגורי צ'ודנובסקי, מיכאל גרומוב וולדימיר דרינפלד, אך המתמטיקאי היהודי גריגורי מרגוליס, אחד מארבעת הזוכים בפרס פילדז' היוקרתי למתמטיקאים צעירים המוענק במושב הפתיחה של הקונגרס, לא הורשה ע"י השלטונות הסובייטים לצאת לפינלנד ולקבל את הפרס. רובם של באי הקונגרס ענדו על חולצתם, כמונו הישראלים, כפתור גדול הנושא את קריאת המחאה: "Free Sharansky and Brailovsky!"

הקונגרס שלאחריו היה אמור להתקיים בוורשה ב-1983. הסובייטים דרשו שבמקום הוועדה המכינה את הקונגרס הבינלאומי, יבחרו המרצים על ידי ועדות ארציות, ובמיוחד - שבחירת המרצים מברית-המועצות תיעשה על ידי האקדמיה הסובייטית למדעים. אי-ההסכמה להתערבות הפוליטיקה במתמטיקה והמשטר הצבאי שהוכרז בפולין עם עליית תנועת 'סולידריות', הביאו לדחיית הקונגרס לקיץ 1983. בקונגרס 1986 בברקלי, בניגוד לקודמו, הורגשה הנוכחות הישראלית. בין המרצים שהוזמנו מישראל היה גם ויטאלי מילמן, שניצל הזדמנות זו לשיחה עם עמיתיו המרצים היהודים המוזמנים מברית-המועצות: מיכאל גרומוב, יעקב אֶלֶיאֶשברג, דויד קז'דן, אלכסנדר אולבסקי ועוד, וערך איתם גישושים ראשונים לגבי האפשרות שיעלו לישראל – אפשרות שחלק מהם מימשו בשנים הבאות.

בפסגת ריקאוויק, באוקטובר 1986, הסכימה ברית-המועצות לכל דרישות ארצות-הברית בתחום הנשק הגרעיני ובלבד שארצות-הברית תסכים לוותר על "יוזמת ההגנה האסטרטגית" שלה. רייגן סירב ובמקום זה רק הגביר את הלחץ. באפריל 1987 איפשר גורבצ'וב לאנדריי סחרוב לחזור למוסקבה. בתמורה, יצא סחרוב בקריאה למערב להביע תמיכה במנהיג הסובייטי החדש. אמנם לא היו לו אשליות-הגישושים של גורבצ'וב לקראת שינוי היו מוגבלים וזהירים מאוד, אבל בנסיבות הקיימות הם ייצגו צעד גדול קדימה. יחד עם החזרת סחרוב, התיר גורבצ'וב גם יציאה מבוקרת של מסורבי עלייה לישראל.

באפריל 1987 התפרסם בכתב העת 'פיסיקה היום' (Physics Today) מכתב תודה של הפיסיקאים המסורבים מטְבִּילִיִּסי, האחים ישי וגריגורי גולדשטיין:

תודת המסורבים

"במשך 14½ השנים האחרונות היינו פיסיקאים מסורבים בברית-המועצות. עתה נעים לנו מאד להודיע שסוף-סוף אנו בחוץ וחיים בחופש בישראל. אנו מאמינים שהתמיכה רבת השנים ממאות פיסיקאים היא זו ששמרה את ענייננו חי. סנאטור אדוארד קנדי מילא בשחרורנו תפקיד שעליו אנו מאד אסירי תודה לו. תמיכתם המוסרית של עמיתינו המדענים חיזקה את רוחנו. [...] כתבי העת המדעיים שקיבלנו יידעו אותנו בהתפתחויות המדעיות החשובות במערב. לרוע המזל, כתבי עת אלו הוחרמו פעמים רבות בפשיטות הק.ג.ב על דירתנו. [...] אנו מתנצלים על כך שאיננו יכולים להודות לכל מי שעזר לנו, אבל אנו רוצים להודות לכל חברי האגודה האמריקאית לפיסיקה. אנו נמשיך להיאבק למען כל היהודים הסובייטים שהשארנו מאחורינו, וקוראים לכל עמיתנו האמריקאים להצטרף אלינו במאבק זה"

באותו גיליון התפרסם גם מכתב בכותרת **מצוקת המסורבים**, שנשלח ע"י פיסיקאים מניו-יורק ומבוסטון. במכתב מסופר על פרופסור מארק קובנר, פיסיקאי של המגנטו-ספֶּרה מאוניברסיטת גורקי, שביקש ב-1978 להגר מברית-המועצות לישראל. אשתו וילדיו הורשו להגר לישראל, ועשו זאת ב-1977 בתקווה שהוא יוכל להצטרף אליהם במהרה. אך הוא סורב "מטעמי ביטחון", למרות שנאמר לו רשמית שאף אחת מעבודותיו אינה נחשבת סודית. הוא פוטר מיד ממשרותיו בהוראה ובמחקר, ועסק בעבודות זמניות, כמו כתיבת פתרונות לשאלות בפיסיקה לתלמידי תיכון. בשנים האחרונות לא הורשה לנסוע למוסקבה, [...] ומכיון שגורקי סגורה בפני מבקרים זרים והדואר שנשלח אליו מארצות חוץ לא נמסר לו, נותק לחלוטין מפיסיקאים אחרים. הכותבים מפצירים בקוראים לשלוח אל פרופ' קובנר כתיבי יד ותדפיסים בנושאי מחקר, ולהעלות את עניינו בכל מפגש עם עמיתיהם הסובייטים, בתקווה שבכך יקדמו את סיכויי לצאת לישראל – שם יוכל לחזור להתאחד עם משפחתו ולחדש את פעילותו המדעית.

שותפיו של יובל נאמן בהבנת הפוטנציאל העצום הטמון בעלייה האפשרית של המדענים היהודים מברית- המועצות, היו עמיתיו לשעבר בהקמת ובהנהגת אוניברסיטת תל-אביב והפקולטה למדעים מדויקים - נשיא האקדמיה הלאומית למדעים, פרופ' יהושע יורטנר, ויו"ר המועצה הלאומית למחקר ופיתוח - פרופ' שלום אברבנאל בשנים 1986-1993. בהנחייתו של פרופ' יורטנר הכינה האקדמיה הלאומית למדעים באפריל 1987 נייר עמדה ובו קריאה לגיבוש תכנית לקליטת המדענים העולים. אך מכיון שהיקף העלייה היה אז עדיין מצומצם⁸⁸, לא היו לקברניטי המדינה - למרות המלל הרב והפאתוס שבנאוניהם בנושא העלייה - החזון ותחושת הדחיפות להכנת תכנית גדולה כזו, ולא נעשה שום תכנון ממשי מראש למקרה שהחלום הגדול יתגשם.

כיון שאין בידי תיעוד מאז על פעילות המועצה הציבורית בתקופת גורבצ'וב, אצטט מה שמצאתי במאמרו של פרופ' בנימין פינקוס: **'המאבק למען יהודי ברית המועצות בעולם ובמדינת ישראל; הפעילות של מדינת ישראל למען יהודי ברית המועצות'**⁸⁹

"... המזכירים של המועצה הציבורית למען יהדות ברית-המועצות בתקופת גורבצ'וב היו ד"ר ברוך גור וחיים צ'סלר. [...] במועצה עבדו בשכר כ-10 עד 12 עובדים ולצדם מתנדבים רבים. התקציב לפעילות הענפה והרבגונית של המועצה בא בדרך כלל מהסוכנות היהודית, מהממשלה ומתורמים פרטיים, והחל משנות ה-70 הוא גדל והתרחב.

תפקידי המועצה היו רבים והיא עסקה בשלל נושאים. התפקיד הראשון במעלה היה ללא ספק מלאכת ההסברה, הן במדינת ישראל והן בארצות רבות בעולם. במסגרת זו פרסמה המועצה כתב-עת משלה, או תמכה בפרסום של גופים אחרים. בתקופת גורבצ'וב הופיעו כתבי-העת בעברית: **'משואה'**, **'יהודי ברית-המועצות'**, ובאנגלית **'Soviet Jewry Focus'**. כמו כן נשלח חומר הסברה רב לגופים בחוץ-לארץ הפועלים למען יהודי ברית-המועצות. תפקידה השני של המועצה היה מתן תדרוך במפגשי משלחות למיניהן העוסקות בנושא יהודי ברית-המועצות. תפקיד שלישי חשוב היה ארגון הפגנות למען יהודי ברית-המועצות, שבשנים מסוימות (כמו 1987 - 1988) הגיע מספרן ל-250 בשנה, ובאחדות מהן השתתפו כעשרת אלפים איש..."

בישיבת ועדת העלייה והקליטה של הכנסת ב-28 ביולי 1987, בירך חיים צ'סלר, מזכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות, את אסירי-ציון שהגיעו ארצה עד אז ואמר:

"אסירי ציון יקרים. [...] היותכם כאן היום, במרכז העצבים של מדינת ישראל, בכנסת של מדינת ישראל, זה ציון דרך במאבק שלנו, רק לפני חצי שנה בערך הייתם עבורי תמונות על פוסטרים, אנשים שאיתם מקיימים שיחות טלפון ושולחים להם מכתבים, ויושבים וחושבים איך ניתן להמשיך ולנהל את המאבק למענם, והנה פתאום התמונות האלה נמצאות כאן אתנו, במרחק מטרים ספורים ממני. זה מרגש אותי מאד, ולא רק אותי [...] אני חושב שאתם צריכים להדריך אותנו וללמד אותנו איך אנחנו יכולים וצריכים לעזור לאחינו - לחבריכם לנשק ולמאבק, ולהביא ליציאת יהודים-מברית המועצות לישראל. [...] אתם, שהייתם הסמל והדוגמה, נמצאים היום כאן אתנו ואינכם יותר שם. אבל אנחנו יודעים שבברית- המועצות ישנם אנשים נוספים שגם בהם ניתן לראות סמלים. יהדות הדממה היא הסמל למאות אלפי יהודים החיים שם והרוצים לעלות לישראל, אבל חוששים לעשות צעד ככיוון זה, חוששים להיות סירובניקים, חוששים להיאסר, חוששים להיות נרדפים. ולכן חוששים לעשות דבר כדי לממש את זכותם לעלות לישראל. מי ייתן ויהיה לנו הכוח שעמד לכם לנהל את המאבק שלהם. [...] אני שמח להודיע בפורום זה כי מחר בבוקר יוצאת לארצות הברית משלחת של אמהות לבנים מסורבי עליה ואסורים, והיא תעסוק בפעולת הסברה במקומות רבים בארצות הברית, והחשוב מכל תהיה אותה פגישה שנקבעה למשלחת הזו עם סגן נשיא ארצות הברית. מר ג'ורג' בוש, ועם אנשים נוספים הקובעים בממשל האמריקני, כמו כן נקבעה לה פגישה במרכז האו"ם, שם תתקיים מסיבת עיתונאים בהשתתפות שגריר ישראל באו"ם, זו דוגמה נוספת לדברים שאנחנו עושים על מנת להביא את תודעת המאבק הזה שלנו לכל פורום בינלאומי שאליו אנו יכולים להביאו."

הגדולה שבהפגנות למען יהודי ברית-המועצות התקיימה ביום א' ה-6 בדצמבר 1987 ברחבה המרכזית של העיר וושינגטון, והשתתפו בה כרבע מיליון איש בקריאה לגורבצ'וב להרחיב את מדיניות הגלאסנוסט גם לגבי יהודי ברית-המועצות ולאפשר את הגירתם החופשית. בין הנואמים היו שרנסקי ומנדלביץ'.

⁸⁸ ב-1986 קיבלו את ההיתר לעלות 904 יהודים. ב-1987 עלה המספר ל-8,155, ורק ב-1988 הגיע ל-18,961.

⁸⁹ חומר שנמסר לספרייה הפתוחה של מט"ח מהמכון למורשת בן-גוריון.

מאידך, באותו זמן נוצר קרע מסוים בין ממשלת ישראל ליהדות ארה"ב בהתייחסות ליוצאים מברית-המועצות. בספטמבר 1987, לאחר שישראל הביעה דאגה משיעור הנשירה ההולך וגובר, החלו השלטונות האמריקאים – בניגוד לעמדת מנהיגי הקהילה היהודית שם, לאפשר כניסת נושרים לארצות-הברית רק אם יש להם בה קרובי משפחה ישירים. אי-מתן אישורי הכניסה לארצות-הברית גרם, מחד, להקטנת שיעור הנושרים, ומאידך – לגידול ניכר במספר הנושרים שהמתינו בלדיספולי, עיירה ליד רומא, שתוך שנה גדל פי שישה והגיע לקרוב לששת אלפים⁹⁰.

באוקטובר 1987 השתחררה והגיעה לישראל, אחרי 17 שנות סירוב, אידה ננדל – סמל נוסף של ה"סירובניקים". בין הראשונים להשתחרר היו גם ויקטור בריילובסקי ואשתו המתמטיקאית אירנה בריילובסקי, שהגיעו ארצה בספטמבר 1987. כדיקאן הפקולטה הייתה לי הזכות לממש את ההבטחה שקיבלו הבריילובסקים, בהיותי ראש בית הספר למדעי המתמטיקה, לתעסוקה באוניברסיטת תל-אביב. בגלל ניתוקם מפעילות מדעית במשך שנים כה רבות, לא יכולנו לפתוח עבורם בהליכי מינוי רגילים, והם הועסקו כחוקרים במכון המתמטי שלנו. על דרך הייסורים שהיה עליהם עוד לעבור עד המינוי הרגיל בסגל בית הספר יסופר עוד בהמשך.

גם מיכאל פרבר, שעלה מבריה"מ באוגוסט 1987, קיבל תחילה מינוי כעמית מחקר במכון המתמטי, אולם עם פתיחת ההליכים למינויו כפרופסור חבר במסלול הרגיל, הוחלט לשנות את מסגרת הסיוע עבורו ולהעבירו מהמכון המתמטי לביה"ס. מתמטיקאי צעיר בולט אחר שהגיע באוגוסט 1987 והועסק במכון היה ולדימיר ברקוביץ', שמדריכו בדוקטורט באוניברסיטת מוסקבה היה יורי מנין⁹¹.

בין מקבלי היתר היציאה ב-1987 היה גם יעקב אליאשברג, יליד 1946, שהיה אחד המתמטיקאים הצעירים המבטיחים ביותר בברית המועצות ולאחר שסורבה בקשתו לצאת ב-1980 נאלץ לעבוד לפרנסתו כמהנדס תוכנה בלנינגרד. הוא קיבל אישור יציאה בסוף 1987, אבל למרות תקוותנו הגדולה (שהזכרה לעיל) שגם הוא יבוא אלינו, בחר באחת מההצעות המפתות שקיבל מארה"ב וקיבל פרופסורה בסטנפורד⁹². כמוהו עשו גם שני המתמטיקאים האחרים ברשימת החמישה שהכין ויטאלי מילמן ב-1981: ההסתברות הנודע מארק פריידלין, יליד 1938, שביקש להגר לארה"ב ב-1979, אך סורב ופוטר, קיבל בסוף 1987 את היתר היציאה והיגר לארה"ב – שם קיבל מינוי באוניברסיטת מרילנד. מינוי באותה אוניברסיטה קיבל גם פרופ' אברהם כגן, שהגירתו אושרה ב-1987 לאחר 11 שנות סירוב⁹³.

בנובמבר 1987 קיבל את ההיתר ועלה לישראל – קרוב מאד לגיל הפנסיה – ולדימיר סלפאק (-1927/2015). הוא הועסק כמהנדס מחקר ופיתוח בפקולטה להנדסה באוניברסיטת תל-אביב, ועל המאמצים שנעשו להמשך מחיית המשפחה בשנים הבאות יסופר בהמשך.

אלכסנדר לרנר קיבל היתר בסוף 1987 ועלה לישראל בינואר 1988. הוא קיבל מינוי במחלקה למתמטיקה במכון וייצמן. באותו חודש עלה לישראל גם יוסף ביגון, שעלה לישראל בינואר 1988 עם משפחתו. גם פרופ' נחום מימן (1912-2001), שהתפטר ממשרתו עם הגשת בקשת היציאה ב-1971, ומלבד פעילותו עם המסורבים היה פעיל גם בנושאי זכויות האדם, קיבל היתר יציאה ועלה לישראל (בגיל 76). כאן נקלט באוניברסיטת תל-אביב בהסדר פנסיה מיוחד.

האסטרופיסיקאי יעקב אלפרט (1911-2010) – אולי זקן המסורבים – שעם בקשתו לצאת ב-1973 הציג הזמנה מטעם האקדמיה הישראלית למדעים, ושכדירתו התקיים הסמינר למסורבי העלייה לאחר מעצרו של בריילובסקי, קיבל אף הוא אישור יציאה ב-1987 (לאחר 26 בקשות שסורבו!) ויצא לארצות-הברית, שם קיבל – למרות גילו המתקדם – משרת חוקר בכיר במכון הארוורד סמיתסוניאן שליד בוסטון.

בדצמבר 1987, בפסגת וושינגטון, נחתם בין שתי המעצמות הסכם פירוק נשק גרעיני, אשר פתח שורה ארוכה נוספת של הסכמים לצמצום הנשק.

⁹⁰ החל מאוקטובר 1989 נקבעה מיכסה של 59,000 ויזות לארה"ב ליהודי ברה"מ, שאותן היה צריך לקבל בשגרירות במוסקבה.

⁹¹ ברקוביץ' הועסק במכון המתמטי בדרגת חוקר בכיר, ואחר כך קיבל משרה במכון וייצמן.

⁹² יעקב אליאשברג הוא חתן פרס וולף במתמטיקה לשנת 2020.

⁹³ המדען הנוסף ברשימה – הפיסיקאי יורי גולפנד – הוחזק בברה"מ עוד שנתיים בברה"מ, ואז עלה לישראל ונקלט בטכניון.

ב- 1988 קם גוף ציבורי נוסף שעסק ביהדות ברית-המועצות. זה היה "הפורום הצינוני" שעל הקמתו הוכרז על ידי נתן שרנסקי ב- 1 במאי, כגוף מייצג עצמאי של העולים החדשים מברית-המועצות בישראל. במובן מסוים הייתה הקמת הארגון מעין המשך לפעילות ארגונים דומים בקרב יהודי ברית-המועצות בישראל, כולל 'ארגון אסירי-ציון' שהוקם ב- 1969 ו'מרכז המידע על יהודי ברית-המועצות'. אופיו של הארגון החדש, המאגד בתוכו כ- 20 ארגוני עולים, ובמיוחד אישיותו השאפתנית פוליטית של העומד בראשו, עיצבו את מקומו כגוף לוחם למען יהודי ברית-המועצות בישראל ובעולם. וכך כתב על כך שרנסקי לאחר שנים:

"... בתחילת שנת 1988 החלטנו, פעילי עלייה ומסורבי עלייה שהשתחררו כמה שנים קודם לכן מבריה"מ, להקים פורום ציוני ליהדות ברית המועצות. מטרת הפורום הייתה לשכנע את מנהיגות ישראל שמאות אלפי עולים מבריה"מ בדרך לישראל, ושיש להתכונן ולהכין תשתית לקליטתם..."

אך למרות יחסי הציבור המצוינים בארץ, ויותר מכך – באמריקה, וחלקו בכניסתו של ציבור העולים מברית-המועצות לפוליטיקה הישראלית, תרומת הפורום הצינוני בנושא עליית וקליטת המדענים הייתה, למיטב ידיעתי, מזערית.

בינואר 1988 הועברה אלי, כדיקאן הפקולטה, פנייה לשר הקליטה יעקב צור, חתומה ע"י 14 חברי **החוג לגיאופיסיקה ומדעים פלנטריים**. למרות שחוג זה היה הקטן בפקולטה, הוא קלט במסלול הרגיל שלושה מעולי 1973 והעסיק, במינויים זמניים בתקצוב משרד הקליטה, עוד מספר עולים:

אדוני השר. אנו החתומים מטה, אנשי סגל אוניברסיטת תל-אביב, מבקשים להביא לידיעתך מצב דברים, שאם גם קרוב לוודאי מוכר לך בתוקף תפקידך כשר קליטה, יש טעם לחזור ולהאירו ולבקש עזרה בנדון. מדובר בעולים אקדמאים שמבחינת הכישורים האקדמאיים יש להם מקום באוניברסיטה אבל אין סיוע מספיק ממשרד הקליטה להעסקתם לתקופה ממושכת. עולים כאלה מקבלים סיוע ממשרד הקליטה למספר מצומצם של שנים וההנחה היא שהאוניברסיטה תקלוט אותם עם תום פרק זמן זה. לכאורה נראה שהתהליך סביר, אולם למעשה אין הדבר כך, בעיקר כאשר מדובר בעולים שכילים, נאמר, מעל ל- 50.

מצבה הקשה של האוניברסיטה ידוע ולא נדון בכך. רק נציין שלחוגים באוניברסיטה אין תקנים עבור עולים אלה, ולפיכך עם תום התקופה הקצרה בה הם נתמכים של משרדך אין חלק מהם יכול להיקלט. אפשרות ירידת אנשים כאלה מן הארץ היא ממשית. מצב דברים זה אינו משרת את האינטרס של קליטת עליה אמתית ומוצלחת, ומידת הנזק שירידה כזו עלולה לגרום להמשך העלייה בהווה ובעתיד ברורה מאליה. תקופת נקליטה המוענקת על ידי משרד הקליטה קצרה מדי והניסיון מורה שבמשך תקופה זו אין סיפק בידי העולה להיכנס באופן מעשי למסלול של מחקר והוראה במוסד הקולט. יתר על כן, כיון שבמקרים רבים רכשו העולים (בארצות מהן באו אלינו) מיומנות בתחום צר שלעתים אינו ישים בישראל, דרושה להם תקופת הסבה לתחום מחקר שהוא רלבנטי לחוג בו הם אמורים להשתזר. הסבה כזו אינה תהליך קל ומצריכה זמן ממושך.

נראה לנו שלצורך קליטתם של עולים אלו והשתלבותם הפורייה בחיי ההוראה והמחקר במוסדות הקולטים, יש לאמץ גישה שונה מזו המקובלת כיום. דרך קונסטרוקטיבית לקליטה אמתית של עולים אלו היא לא תמיכה לשנתיים שלוש, אלא תמיכה שבעקבותיה יוקצה לעולה הנקלט תקן קבוע **מיוחד** על ידי **הקצאה מיוחדת ונוספת** למוסד הקולט. **תקנים אלה צריכים להיות מעבר לתקנים הרגילים**. לפיכך אנו פונים אליך לתמוך בעולים כאלה (נאמר אלה שגילם מעל ל- 50) בצורה משמעותית-ריאליסטית, וזאת על ידי הקצאה כספית מיוחדת **למספר גדול יותר של שנים ולהבטחת תקנים מיוחדים**.

אנו בטוחים כי לדברינו תימצא אוזן קשבת, אולם אנו מבקשים עשייה ממשית. כל דחייה בביצוע מהווה פגיעה ממשית בקליטת העלייה ומאידך בהמשך העלייה שכולנו מעוניינים בה.

ברור שהבעיות שהעלה החוג לגיאופיסיקה, שכעבור זמן קצר קיבל גם את מארק קובנר (שעלה במרץ 1988), היו משותפות גם לשאר החוגים בפקולטה. אך לא זו בלבד שלא זכינו להתייחסות לבקשות שבמכתב זה, אלא שכעבור כמה ימים הגיע חוזר משרד הקליטה ובו הודעה על **צמצום התמיכה** במדענים העולים המועסקים במשרות זמניות באוניברסיטאות ל- 90%, כשהמוסד המעסיק חייב להשלים את ה- 10% הנותרים מתקציבו. מכיון שליחידות בפקולטה לא הייתה עתודה כספית לכיסוי הפרש זה, השתמשו החוקרים המארחים לשם כך בעודפי מענקי המחקר שלהם.

על מגוון פעילות קליטת העולים בפקולטה ובעיותיה באותו זמן יכול ללמד פרוטוקול מאחת הפגישות שהתקיימו עם אנשי המרכז לקליטה במדע:

הנדון: סיכום פגישה מיום 11.5.1988

בפגישה שהתקיימה במשרדו של פרופ' דן עמיר, דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים, אוניברסיטת תל-אביב, בהשתתפות מר שמואל אדלר וד"ר בנימין שפירא מהמרכז לקליטה במדע, נדונו העניינים הנוגעים למדענים הנמצאים בטיפול המרכז לקליטה במדע והמועסקים, או מועמדים להעסקה, במסגרת הפקולטה למדעים מדויקים באוניברסיטת תל-אביב. הועלו הנושאים הבאים:

ד"ר מיכאל פרבר (עולה מברה"מ) – סיוע שנה ב' – ביה"ס למדעי המתמטיקה פנה למרכז לקליטה במדע בבקשה לאשר לו סיוע לשנה ב'. אישור בקשה זו בשלב זה הינו חשוב ביותר, שכן תיקו של ד"ר פרבר מונח עתה בפני ועדת המינויים של האוניברסיטה ולא יידון אם לא יובטח המימון לשנה נוספת. יתרה מכך, האוניברסיטה אישרה לד"ר פרבר הלוואה לדיוור. מימוש הלוואה זו מותנה בהוצאת כתב מינוי. עיכוב באישור הסיוע לד"ר פרבר לשנה ב', מהווה, אפוא, פגיעה חמורה בהליכי מינויו וקליטתו.

ד"ר ויקטור בריילובסקי וד"ר אירנה בריילובסקי (מתמטיקאים עולים מברה"מ) – עניינם נמצא בטיפול למציאת פתרון לטווח הארוך. בשלב זה אנו מבקשים הארכת הסיוע לשנה ב'.

ד"ר ולדימיר ברקוביץ' (מתמטיקאי עולה מברה"מ) – המרכז אישר לו סיוע למשך 8 חודשים בלבד (רק עד תחילת שנה"ל תשמ"ט). סוגיית המשך העסקתו בטיפול.

ד"ר חנוך לוי (מדעי המחשב, ישראלי חוזר) – הבקשה להוצאות מחקר ותשתית מונחת עתה בפני המרכז לקליטה במדע. לד"ר לוי הוצא מינוי כמרצה בחוג למדעי המחשב. קליטתו הקבועה באוניברסיטה תלויה בטיב עבודתו המדעית. סיוע המרכז לקליטה במדע ברכישת ציוד מדעי עבורו יסייע לו רבות בביצוע המחקר ובהגדלת סיכויו לקבלת הקביעות.

פרופ' נחום מימן (מתמטיקאי עולה מברה"מ) – הבקשה למימון משכורתו החל מה-1.4.88 (במסגרת הסדר מיוחד עם האוניברסיטה) ממתינה לאישור המרכז לקליטה במדע. אישור בקשה זו הינו דחוף ביותר.

ד"ר שרה בק (אסטרופיסיקאית עולה מארה"ב) – ד"ר שרה בק זכתה במלגת אלון לשנת תשמ"ט. ביה"ס לפיזיקה מבקש עבורה סיוע לחודשיים, עד תחילת שנה"ל תשמ"ט.

ד"ר בנימין סויטיצקי (פיסיקאי עולה מארה"ב) – ביה"ס לפיזיקה מבקש עבורו סיוע במשכורת החל מ-1.10.88.

ד"ר בוריס מאירסון – החוג לגיאופיסיקה ומדעים פלנטריים מציע עבורו הסדר קליטה לזמן ארוך. הנושא בבדיקה.

בתום הצגת הנושאים הנ"ל, הודיעו מר אדלר וד"ר שפירא לדיקאן שתקציב המרכז לקליטה במדע לשנת התקציב 88/9 נגמר, ולפיכך אין המרכז יכול לאשר בקשות חדשות והטיפול בכל הבקשות הנ"ל נעצר עד לקבלת תקציב נוסף. פרופ' עמיר התריע שהדבר מהווה פגיעה חמורה בהליכי קליטתם של המדענים במסגרת האוניברסיטה ובארץ בכלל, וגורם לנזק בלתי הפיך לעלייה מברה"מ. סוכם לנסות לפעול בכל המסגרות האפשריות לתיקון המצב.

קשיי הקליטה של כמה ממדעני עליית שנות השבעים, והסיכוי, שהסתמן באופק, לגל חדש של עליית מדענים, הביאו לחשיבה על שיפור מסגרות הקליטה הקיימות ועל יצירת מסגרות קליטה חדשים למדענים העולים. המכון המתמטי, שהקמנו באוניברסיטת תל-אביב עשר שנים קודם לכן, שהיה המסגרת הראשונה מסוג זה, היה לנו לעזר רב בגין הגמישות הרבה בקליטה הראשונית המיידית של המדענים. לאור זאת, וכצעד ראשון בתכנון הארצי לקליטת המדענים העתידיים להגיע, הכנתי בספטמבר 1988 את המסמך שהוזכר לעיל, המתאר את יעדי המכון ונהליו, ומפרט את פעילותו מאז הקמתו. מ-24 המדענים העולים שעברו במכון עד אותו זמן, קיבלו 6 – במוקדם או במאוחר, מינוי תקני בבית-הספר למדעי המתמטיקה, 3 - ביחידות אחרות באוניברסיטת תל-אביב, 3 – במוסדות אחרים להשכלה גבוהה בארץ, 3 בתעשייה, 3 פנו להוראה, ומהאחרים – היה ידוע על שלושה שירדו לחו"ל.

היה נראה לי שהפצת מסמך זה עשויה לא רק לעזור בהתאמת המכון שלנו לתנאים החדשים שאנו עשויים לעבוד בהם, אלא גם להקמת מכונים דומים במוסדות אחרים להשכלה גבוהה, ותיקים או חדשים, שילמדו מניסיוננו ומההצלחה של אוניברסיטת תל-אביב בקליטת המדענים.

מעורבות בקליטת המדענים התחילה, כמסופר לעיל, כ- 15 שנה קודם לכן – במיוחד עם בואו של ויטאלי מילמן. אבל פרט לידידות האישית, היא התבטאה בעיקר בפעילותי כראש מחלקה או כראש בית-ספר. ב- 1985, עם כניסתי לתפקיד דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים, נעשיתי מעורב יותר ויותר בתמונה הארצית. הפקולטה, שקלטה את מיטב המדענים העולים בשנות השבעים, התקשתה להמשיך בקליטה משמעותית בגלל המצוקה התקציבית והמחסור בתקנים⁹⁴. בתקופה זו הייתי מעורב בכמה מהמאמצים להכין את קליטת המדענים העתידיים לבוא. זה היה עוד לפני עידן המחשב המשרדי האישי, והחומר הקשור לפגישות שניהלתי שלא בתוקף תפקידי לא הודפס ולא תועד, כך שמכמה מהן יש לי, אחרי שלושים שנה, רק זיכרון מטושטש, ואינני בטוח לא במועדן המדויק ולא בתוכנו. מאידך, גם המעטים שנתרו בחיים מהמשתתפים באותן פגישות אינם זוכרים רבה יותר ממני.

זכורה לי פגישה בקריית הממשלה בתל-אביב עם שר הקליטה יעקב צור. האזנתי לתכניות המשרד ואזנו של השר הייתה קשובה לדברי, אך לא זכור לי שהיו לפגישה זו תוצאות של ממש, אולי מאחר שהוא הוחלף בדצמבר 1988 ע"י הרב יצחק פרץ, שהיה הרבה פחות נלהב מעלייה של "ספק יהודים" מברית-המועצות⁹⁵.

פגישה אחרת שהשתתפתי בה, כנראה ב- 1988, הייתה במסגרת מאמצי האקדמיה הישראלית למדעים להביא לישראל כמה מבכירי המדענים היהודים הסובייטים לישראל. עד כמה שזכור לי, פגישה זו התקיימה באחד הביטנים שבמתחם ליד קריית הממשלה בתל-אביב, שם שכנו גם משרדי "קול ישראל". המארח היה, כמדומני, איש לשכת הקשר⁹⁶, ואני הצטרפתי לנשיא האקדמיה – יהושע יורטנר, ושלוש אברבנאל – יו"ר המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח. נושא הפגישה היה, כנראה, הכנת רשימת מדענים יהודים בולטים בברית-המועצות שעשויים להיות מועמדים להיכלל בתכנית כזו. בתחילת 1989 הגיש פרופ' יורטנר את ההצעה לראש הממשלה שמעון פרס, אך הפעלתה נדחתה עד שיימצא המימון עבורה.

עד תקופת גורבצ'וב ובשנים הראשונות לשלטונו, הייתה חלוקה פונקציונלית ברורה בין הסוכנות היהודית לבין מוסדות הממשלה בישראל, ובראשם לשכת הקשר, בכל הנוגע לטיפול בנושא יהודי-ברית-המועצות. על הסוכנות הוטל תפקיד העברת העולים מברית-המועצות לישראל וכל הכרוך בכך, וגם לפעול בתחומים שונים לאחר הגיעם לישראל. שמחה דיניץ, יו"ר הסוכנות היהודית במשך תקופה ארוכה ושגריר ישראל בארצות-הברית לשעבר, שהיה קרוב לפעילות למען יהודי ברית-המועצות, נרתם לפעילות בצורה גלויה ב- 1988, כאשר ביקר בברית-המועצות בנובמבר יחד עם מנדל קפלן, יו"ר חבר הנאמנים של הסוכנות, ואדגר ברונפמן, נשיא הקונגרס היהודי העולמי. הם קיימו שיחות עם שר החוץ הסובייטי אדוארד שוורנדז'ה ועם פקידים סובייטיים בכירים וסיכמו על הקמת מרכז לתרבות יהודית במוסקבה והבטחה להתרת לימוד העברית ברחבי המדינה. בראשית 1989 דיווח דיניץ לראש ממשלת ישראל יצחק שמיר כי הסוכנות היהודית הולכת לפעולה גלויה בתחום עידוד העלייה מברית-המועצות. לצורך התיאום בין הסוכנות ולשכת הקשר הוקמה ועדת היגוי מיוחדת. בראש היחידה ליהודי ברית-המועצות ומזרח אירופה בסוכנות הועמד ד"ר ברוך גור, וכיועץ לדיניץ התמנה יולי קושרובסקי, אחד מדבריה הבולטים של תנועת המסורבים, שעלה לישראל עם משפחתו במרץ 1989⁹⁷. באותה שנה קיבלו את ההיתר ועלו לישראל גם מורה העברית האגדי זאב (ולדימיר) שכנובסקי ואשתו לאה⁹⁸, וולדימיר קיסליק שפגש כאן את משפחתו ממנה היה מנותק במשך כל השנים הללו, וקיבל משרה באוניברסיטה העברית. אחרי שפניותינו למשרד הקליטה לא נשאו פרי, פניתי בבקשת עזרה אל ראשי הסוכנות היהודית:

⁹⁴ מ- 1979 ל- 1984 קוצצה השתתפות הממשלה בתקציב ההשכלה הגבוהה ב- 30% (מ- 266 ל- 208 מיליון ש"ח).

⁹⁵ אחרי 20 שנה, בהיותו רבה של רעננה, סיפר הרב פרץ כיצד יצא בשנת 1985 לברית המועצות כשר הפנים הישראלי, וכבר אז הזהיר את היהודים שם מפני עליית גויים ארצה וביקש מראש הממשלה לשנות את חוק השבות כך שלא יאפשר את העלאתם של מי שאינם יהודים על פי ההלכה.

⁹⁶ ייתכן שזה היה ד"ר ברוך אייל, שטיפל בקשרים עם יהודי בריה"מ ובמיוחד ב"סירובניקים". אבל אולי היה זה דוד ברטוב (1924-2018), שהיה שליח "נתיב" בהיותו מזכיר ראשון של השגרירות במוסקבה בשנים 1964-1967, החליף את יהודה לפידות בראשות "נתיב" ב- 1985, וכיהן בתפקיד זה עד שהוחלף. ב- 1992 על ידי יעקב קדמי.

⁹⁷ לפי יולי אדלשטיין: "קושרובסקי היה "האיש מאחורי הקלעים" של התנועה, מי שאירגן את שיעורי העברית, את התרבות ואפילו את מבנה התנועה כולה". יציאתם של הקושרובסקים הותרה רק לאחר שקיימו, ב- 1988, שביתת רעב מתוקשרת היטב. בשדה התעופה בן-גוריון קיבלו את פניו ראש הממשלה יצחק עם כמה משריו.

⁹⁸ ולדימיר (זאב) שכנובסקי (יליד 1941), מסורב מאז 1971, שהחל ללמד עברית עוד בן־בגנט שבדגסטאן והוגלה משם, לימד בדירתו במוסקבה עברית וטקסטים יהודים קלאסיים. תמונה של שיעור כזה פורסמה בעיתון יהודי בדטרויט ביולי 1976.

4.1.1989. אל מר שמחה דיניץ יו"ר ההסתדרות העולמית והסוכנות היהודית, מר מנדל קפלן, יו"ר חבר הנאמנים של הסוכנות היהודית, ומר אורי גורדון יו"ר מחלקת העלייה והקליטה בסוכנות היהודית

הנדון: קליטת מדענים עולים

הפקולטה למדעים מדויקים באוניברסיטת תל-אביב מעורבת באופן פעיל מזה שנים רבות בקליטת מדענים עולים, במיוחד עולים מרוסיה. כבר בשנות השבעים, בעיצומו של המאבק למתן אפשרות יציאה ליהודי ברה"מ, מינתה הפקולטה, כחברי סגל מן המניין, מספר מדענים רוסיים אשר פוטרו מעבודתם עקב מאבקם לעלייה (כמו הפרופסורים אזבל ווורונל). מדענים אלו ואחרים השתלבו לאחר עלייתם ארצה בסגל הפקולטה והם תורמים תרומה נכבדה למחקר המדעי ולהוראה. תבליך קליטת העלייה נמשך גם היום בפקולטה שלנו. חלק ניכר, יחסית, של חברי הסגל הזוטרים, של הסטודנטים ושל תלמידי המחקר הם עולים חדשים. אנו גאים בתרומתנו לקליטת העלייה ומקווים להמשיך ולעשות למענה. אולם הקשיים הניצבים בדרכנו הולכים וגוברים. הקיצוצים שנעשו בשנים האחרונות בתקציב המוסדות להשכלה גבוהה הקטינו באופן קיצוני את אפשרויותינו לקלוט אנשים חדשים בכלל, ועולים חדשים בפרט. בימים אלו נמצאים אצלנו עולים חדשים, אנשי מדע מצוינים, אשר למאבק למען היתר עלייתם נרתמו לא רק המוסדות היהודיים והישראליים, אלא העולם הנאור כולו. אלו הם: ד"ר ויקטור פלורוב (גיסו של מיכאל שירמן המנוח), ד"ר ויקטור בריילובסקי וד"ר אירנה בריילובסקי. משכורתם משולמת, לעת עתה, על ידי משרד הקליטה. קשה לנו לחזות מהיכן יימצאו התקנים הדרושים לקליטתם הקבועה נוכח מצבה הכספית העגום של האוניברסיטה.

אנו מבקשים לכן את עזרתכם בייסוד גרעין של קרנות אשר יאפשרו תוספת תקנים אקדמיים עבור מדענים עולים מצוינים בתחומם. אנחנו, מצדנו, נעניק למדענים את מלוא התנאים שיאפשרו להם עבודת מחקר והוראה פורייה. חשוב במיוחד לציין בהקשר לכך את שינוי האווירה והגישה של שלטונות ברה"מ ואת התקווה לגידול העלייה משם. נראה לנו כי קליטה מוצלחת של ד"ר פלורוב ושל ויקטור ואירנה בריילובסקי חשובה למשיכת מדענים יהודים נוספים מרוסיה, אשר יעשירו את המוסדות להשכלה גבוהה בפרט, ואת עולם האקדמיה הישראלית בכלל. במקרה ומדענים כאלה ייצאו מברה"מ ולא ייפנו לישראל, זו תהיה אבדה שאין לה תקנה למדינה.

אנו מקווים מאוד כי תשקלו את בקשתנו באהדה. בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן

ב- 6.2.1989 שלח גם נשיא האוניברסיטה פרופ' משה מני, מכתב בעל תוכן דומה למנדל קפלן. אך בינתיים המשיך משרד הקליטה להדק עלינו את החגורה, והטיל עלינו גזירה חדשה:

9.3.1989. לכב' פרופ' יאיר אורגלר, סגן הרקטור, אוניברסיטת תל-אביב. שלום רב.

הנדון: שינויים ברמת הסיוע לקליטת מדענים

כידוע לכם שבעקבות הגידול המשמעותי בשנתיים האחרונות בעלייה מברית המועצות, הסכום שאושר בתקציב משרדנו למטרת קליטת מדענים לא היה מספיק. משרד האוצר התנה מתן התוספת התקציבית הדרושה בשינויים ברמת הסיוע לקליטת מדענים, במטרה להקטין את הסיוע הממוצע למדען. להלן השינויים שייכנסו לתוקף לגבי מדענים שעולים או חוזרים לאחר 1.2.89:

1. הסיוע למדען עולה או תושב חוזר שמגיע תוך שנתיים מקבלת התואר השלישי יוענק בצורת מלגה. המלגה תהיה בגובה מלגות קרן אשכול של המועצה הלאומית למחקר ופיתוח של משרד המדע והפיתוח (היום הסכום עומד על 1,490 ₪ לחודש). אין זה מונע מהמוסד הקולט לתת למדען מינוי כעובד המוסד, אך הסיוע שיינתן לכיסוי משכורתו לא יעלה על הסכום הנ"ל.
2. בעלי תואר שני לא יהיו זכאים לקבל סיוע מהמרכז לקליטה במדע במוסדכם.
3. הסיוע עבור קליטת יתר המדענים שאינם כלולים בסעיפים לעיל לא יעלה על 80% מעלות העסקת המדען. המוסד יצטרך לשאת בלפחות 20% מעלות ההעסקה.
4. הסיוע לקליטת מדענים חוזרים שיגיעו תוך חמש שנים מיום קבלת התואר השלישי יוענק בצורת מלגה.
5. המרכז לקליטה במדע יפסיק להשתתף במימון הפרשות לקרן ההשתלמות הדולרית לכל הזכאים לכך על פי הסכמי העבודה והתקנונים של המוסדות.

אני תקווה שעל אף השינויים הנ"ל נוכל ביחד להמשיך במפעל החשוב של קליטת מדענים עולים ותושבים חוזרים במערכת ההשכלה הגבוהה.

בכבוד רב, שמואל אדלר, מנהל המרכז לקליטה במדע

ב- 14.2.1989 שלח הרקטור, פרופ' יהודה בן שאול, מכתב הזמנה לשר הקליטה הרב יצחק פרץ לבקר באוניברסיטה ולעמוד מקרוב על תהליך קליטת המדענים העולים. השר הגיע ב- 6 באפריל, נפגש אתנו במשרד הרקטור, ביקור במעבדה של אלכסנדר וורונל בבית הספר לפיסיקה ובפקולטה למדעי הרוח וגם סעד אתנו בצהריים, אך לא הבטיח מאומה. לאחר הביקור שלחה ראש החוג לחומר מעובה, בה נקלט וורונל, את זעקת המצוקה דלהלן, שהעתקה נשלחה גם לפרופ' יורטנר, נשיא האקדמיה:

12.4.1989 לכבוד: פרופ' מ.מני, נשיא; פרופ' י.בן-שאול, רקטור; פרופ' ד.עמיר, דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים; פרופ' ד.הורן, ראש ביה"ס לפיסיקה ואסטרונומיה, אוניברסיטת תל-אביב

הנדון: מדענים עולים מברית המועצות

אני פונה אליכם בעניין קליטת מדענים-עולים במערכת האקדמית שלנו. השנים האחרונות חלה נסיגה ניכרת ביכולת האוניברסיטה לקלוט מדענים נוספים, בעיקר בשל הקשיים הכספיים של המערכת האקדמית. לעובדה זו השלכות חמורות במיוחד לגבי מדענים-עולים מברית המועצות. נראה כי אנו עומדים עתה לפני עלייה מוגברת מרוסיה. ישנן בקשות מאנשים רבים שם למכתבי הזמנה לארץ; מדענים יהודים מרוסיה, מהם מהבולטים בשטחם, נפגשים עם אנשינו במקומות שונים בעולם ומבעים התעניינות באפשרות להיקלט בארץ. ידוע כי מספר אנשי מדע יהודים שיצאו מרוסיה לארה"ב ולאירופה המערבית לצורך שיתוף פעולה מדעי (זמני) החליטו להישאר במערב. לאור זאת, ראוי כי האוניברסיטה תיערך לקראת קליטתם של חלק מאנשים אלה. יש ביניהם אנשי מקצוע מהמובילים בעולם, שיזכו להצעות משרה באוניברסיטאות הטובות ביותר בארצות-הברית. אם לא נצליח לאפשר לפחות לחלק מהם תנאי מחקר ועבודה הולמים, יימצא המדע הישראלי מאבד אוצר גדול של ידע, מחשבה והתפתחות מדעית. במצב הנוכחי, קליטת מדענים עולים מהגוש המזרחי באוניברסיטה נעשית על פי אמות המידה הנהוגות בעולם המערבי. אני סבורה כי על המערכת שלנו למצוא לקלוט עולים אלה באופן אחר, או, לחילופין, להעמיד לרשותם זמן רב יותר ממספר החודשים, כ- 18, הממומנים ע"י משרד הקליטה, לצורך הסתגלותם למסד המדעי המערבי. כדי להמחיש את המצב העגום בו נמצאת קליטת העלייה מרוסיה במוסד שלנו, אשתמש במקרה של ד"ר ויקטור פלורוב, פיסיקאי יהודי ממוסקבה, שקודם לעלייתו ארצה (בשנת 1987) הגיע למעמד בכיר בברה"מ. ד"ר פלורוב מועסק מאז עלייתו ועד עתה בביה"ס לפיסיקה ואסטרונומיה, על חשבון משרד הקליטה. הוא השתלב בצורה מאוד מוצלחת בפעילות ביה"ס, הן במחקר והן בהוראה. עתה עומדת להסתיים תקופת העסקתו על חשבון משרד הקליטה. אולם, האפשרות היחידה הנראית כרגע להעסקתו במשרה תקנית רגילה (עקב המגבלות התקציביות הנוכחיות של האוניברסיטה) היא הגשת מועמדותו למלגת אלון. על מלגה זו מתחרים כל המדענים הצעירים המבקשים להשתלב באוניברסיטה. רובם המכריע הינם ישראלים אשר רכשו אף השכלתם בארץ או במערב. תנאי התחרות של מלגה זו והקריטריונים על פיהם היא מחולקת נקבעים על פי אמות המידה של העולם המערבי. לאדם שהגיע מהגוש המזרחי אך לאחרונה, ואין לו את הקשרים הנחוצים במסד המדעי המערבי, אין כמעט סיכוי לזכות במלגה זו. יתרה מזו, אדם כזה, מטבע הדברים, איננו יכול להתמסר כולו לעבודה המדעית בשנה-שנתיים הראשונות לעלייתו כפי שעושים מדענים ישראלים התקופה זו של הקריירה המדעית. אין זה הוגן להעמיד אנשים כמו ד"ר פלורוב בתחרות כזו. הדבר חשוב מאד לאור העובדה כי אנשים במעמדו של ד"ר פלורוב מוכרים לרבים מבין המדענים היהודים הבולטים של רוסיה, המעיינים כעת באפשרות לעלות ארצה (ושוב אני מדגישה כי לחלק מהם בוודאי תהיה האפשרות להיקלט במוסדות מצוינים במערב). הם שופטים את המערכת שלנו גם על פי אופן טיפולנו בד"ר פלורוב ואנשים אחרים שכבר עלו ארצה.

אודה לכם מאוד על הערות ותגובות לדברים שהעלית. בברכה, פרופ' אורה אנטין-וולמן, ראש החוג לחומר מעובה

נשיא האוניברסיטה משה מני ענה בקיצור:

27.4.1989 פרופ' אנטין-וולמן הנכבדה. תן חן לך עבור מכתבך מה- 11.4.89 הדן בסוגיה הכאובה של קליטת מדענים מברית המועצות. אני מזדהה לחלוטין עם תצפיותיך וכואב את כאבך. האוניברסיטה כמוסד בודד עשתה רבות, כל עוד הייתה מסוגלת לכך, לקליטת מדענים עולים, ואמנם התברכנו בכמה חברי סגל חדשים מן השורה הראשונה. לדאבוני, המציאות הכלכלית בה נתון המוסד אינה מאפשרת לנו כל מרווח בנושא זה ולכן יש למצוא פתרונות נאותים ברמה הלאומית. הבעיה במלוא חומרתה הועלתה בפני שר המדע והפיתוח, שר החינוך וראשי הסוכנות היהודית ואני רוצה לקוות שהם עוסקים במציאת פתרונות.

ואילו הרקטור יהודה בן שאול הגיב, בקיצור נמרץ: 5.5.1989: "קראתי מכתבך בעניין רב. הבעיה מוכרת לנו היטב ואנו ערים לה. אנו קולטים מדענים בהתאם למידת מצוינותם וליכולתנו הכספית..."

בבית הספר למדעי המתמטיקה, לעומת זאת, החלו בפעילות נמרצת לקליטת מתמטיקאים מעולים נוספים, פעילות שהונעה במיוחד, בתמיכת המלאה, על ידי ויטאלי מילמן ואיליה פיאטצקי-שפירו, כתוצאה מכך נשלחו ב- 28.6.1989 לרקטור האוניברסיטה שתי פניות לקליטת מתמטיקאים בכירים במיוחד, וכן בקשה לפתיחת הליכי מינוי כפרופסור למועמד מצטיין צעיר יותר, יפם גלוסקין (יליד 1953), שעליו קיבלנו מכתבי המלצה מעולים והתכוונו להציעו כמועמד למלגת אלון:

פרופ' בן-שאול הנכבד. פרופ' יוסף ברנשטיין הוא מהמצטיינים במתמטיקאים היהודים שעזבו את ברית-המועצות. הוא התקבל מיד כפרופסור מן המניין בהרווארד. פרופ' ברנשטיין ביקר באוניברסיטת תל-אביב מספר פעמים וקשר קשר אמיץ עם פרופ' א. פיאטצקי-שפירא, פרופ' ו. מילמן ואחרים. בביקורו האחרון, בכנס שהוקדש ליום הולדתו ה-60 של פרופ' פיאטצקי-שפירא, הביע פרופ' ברנשטיין את רצונו להצטרף לביה"ס למדעי המתמטיקה של אוניברסיטת תל אביב. בכוונתו לבוא הנה לשנה האקדמית תשנ"א (אז יהיה בשבתון מהרווארד), לחזור להרווארד לסמסטר או שנה (כפי שיידרש שם), ולהשתקע סופית בארץ לאחר מכן.

לפרופ' ברנשטיין הוצעה משרה באוניברסיטה העברית, אך הוא מעדיף להצטרף אלינו. אנו מבקשים להציע לו את המשרה בהקדם האפשרי, אם כי מימושה יהיה רק בעתיד. הצטרפותו של פרופ' ברנשטיין תקדם את ביה"ס למדעי המתמטיקה באוניברסיטת ת"א צעד נוסף ומשמעותי אל הפסגה. אני מציע שלצורך זה יוקצה בעיקרון תקנו של פרופ' דניאל עדות, היוצא לגמלאות בתשנ"ב. בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן

פרופ' בן-שאול הנכבד. בין המתמטיקאים היהודים הרבים המבקשים לעלות ארצה, בולט במיוחד פרופ' ו. מצאייב. פרופ' מצאייב, בן 52, נחשב בברה"מ למוכשר ביותר בקבוצת גילו – הן כמתמטיקאי מקורי ביותר והן ככישרון כללי. רבות מעבודותיו המתמטיות סללו דרכים חדשות. אמנם, בגלל פעילותו הרחבה (בין השאר – הוא גם רופא אוטו-דידקט נערץ), כמות פרסומיו אינה משקפת את כל יכולתו המתמטית, אך איכותם והמשכיותם מקנים לו מעמד נכבד בצמרת. צירופו לאוניברסיטת ת"א יבסס את מרכז המצוינות שלו באנליזה ובתורת האופרטורים (פרופ' גוכברג ופרופ' עצמון). אנו מבקשים להחל בהליכי מינויו, ולנצל לשם כך, בבוא הזמן, את התקן של פרופ' לייבה רודמן⁹⁹, שהומר לצרכי ציוד (כפי שסוכם אתך ב- 28.1.1988). בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן¹⁰⁰

אך באותו הזמן התקשה בית הספר בהחזקתם של ויקטור ואירינה בריילובסקי. מסיבות ברורות הם לא יכלו להתחרות ב"כוכבים" החדשים, ולכן מינוי רגיל עדיין לא היה בא בחשבון עבורם. מאידך, המחויבות לגביהם הייתה ללא עוררין, ואם המדינה התעלמה מכך, אנחנו לא יכולנו להתנער מהתחייבותנו.

ביולי 1989 פנה פרופ' מרצל הרצוג (ממלא מקום ראש ביה"ס למדעי המתמטיקה) למרכז לקליטה במדע, בבקשה להאריך את הסיוע לבריילובסקים לשנה נוספת החל מנובמבר. תשובת המרכז הייתה שלפי הנוהל הרגיל הם אינם יכולים לעשות זאת, אבל אם האוניברסיטה תתחייב להמשיך את המינוי מהשנה הרביעית על חשבונה, הם ימליצו לוועדת הערעורים על סיוע חריג.

פנינו לרקטור, והוא שלח באוגוסט פנייה בעניינם של הבריילובסקים לאגודת הידידים האמריקאית של האוניברסיטה (AFTAU). ניסינו גם לפנות למשרדי ממשלה אחרים, במיוחד למשרד המדע, שבו עדיין נשארו, במידה רבה, הרצון והמחויבות לקליטת המדענים העולים ששררו בו בזמן כהונתו של יובל נאמן כשר המדע בשנים 1982-1984, תפקיד אליו חזר ביוני 1990:

⁹⁹ לייבה רודמן (1949-2015), שעלה באמצע שנות השבעים, עשה את עבודת הדוקטור שלו באוניברסיטת תל-אביב בהדרכת פרופ' גוכברג והצטרף לסגל החוג כמרצה ב- 1979. ב- 1987 עבר להיות פרופסור במכללת ויליאם ומרי במדינת וירג'יניה.
¹⁰⁰ פרופ' ברנשטיין אכן הצטרף לבית-הספר למדעי המתמטיקה, אם כי עלייתו נדחתה בשנה (ר' בהמשך). פרופ' מצאייב הצטרף לבית-הספר כבר ב- 1990, ולאחר שנה היה בין הזוכים בסכב הראשון של מלגות קרן ברכה. הוא נפטר ב- 2013 ונקבר בבית העלמין ה"אלטרנטיבי" בגבעת ברנר.

הנדון: ויקטור ואירינה בריילובסקי בפרט, וקליטת מדענים עולים בישראל בכלל

בהמשך לפניית אליך בעבר, לשיחות בזמן ביקורך באוניברסיטת ת"א, ולהתכתבויות עם מנכ"ל משרדך, צר לי להודיעך כי גם כיום, לאחר שעברה כמעט מחצית השנה, לא נעשה דבר כדי לפתור את בעיית המדענים העולים או החפצים לעלות מבריה"מ. במיוחד מתסכל מצבם של ד"ר ויקטור בריילובסקי ואשתו, ד"ר אירינה בריילובסקי, שתמיכת מרכז הקליטה במדע בהם עונדת להסתיים בנובמבר הקרוב, ואין שום פתרון או הצעה מעשית לתעסוקתם לאחר זאת. דבר זה מזעזע במיוחד, כיון שמדובר בזוג, שמאבקו היווה סמל למאבקנו על זכות העלייה מרוסיה, ובמאבק זה שותף כל העולם המערבי.

שם של ויקטור ואירינה בריילובסקי, שהיו סירובניקים במשך חמש עשרה שנה, הועלה בבימות בינלאומיות רבות, וזרקורי התקשורת העולמית כוונו אליהם מדי פעם עוד בהיותם בברה"מ וגם לאחר יציאתם משם. כעידוד למאבקם הוענקו לויקטור בריילובסקי תארי דוקטור כבוד על ידי אוניברסיטאות בבריטניה, צרפת ובלגיה ובישראל (לפי בקשת משרד החוץ) – על ידי אוניברסיטת ת"א ומכון וייצמן. לאחר שעלו לארץ, לפני שנתיים, הוזמנו ויקטור ואירינה לכנסים שונים בעולם להמשך המאבק על העלייה החופשית. קשה לתאר אנשים שציונותם יותר עמוקה וגישתם לקליטה יותר חיובית מאשר ויקטור ואירינה בריילובסקי. אך גם מי שרצונו ואמונתו חזקים כצור, יכול להישבר מול האדישות וחוסר המעש של המדינה בנושא קליטת העלייה ועידוד העלייה.

ויקטור ואירינה הם שניהם מדענים העוסקים במתמטיקה שימושית. לפני שבע עשרה שנה היו במעלה של קריירה מדעית מבטיחה ביותר, כשהם חוקרים בכירים כבי שלושים ושש בלבד. בחוות הדעת על עבודתו של ויקטור עד 1972 נכתב כי עבודותיו הראשונות בשנות הששים על זיהוי עצמים הן מן העבודות החלוציות בתחום וכי יש לציין את יכולתו לכוון את תוצאותיו העיוניות למטרות מעשיות וליישם אותן לפתרון בעיות חשובות בתעשייה וברפואה. פרסומים ופטנטים רבים (ברשימת פרסומיו בברה"מ) מעידים על כך שד"ר בריילובסקי היה סמכות ידועה בזיהוי תבניות בברה"מ לפני שפוטר מעבודתו. על עבודותיה של אירינה נכתב בחוות הדעת כי איכות עבודתה הייתה מהמעלה הראשונה בזמן שנכתבה, ויכולה להיחשב גבוהה גם בסטנדרטים של היום. כמה מהבעיות שטיפלה בהן מעניינות גם היום. עיקר עבודתה של ד"ר בריילובסקי הוא בחישובים של זרימות צמיגות ע"י שיטות של הפרשים סופיים. זהו שטח דינמי מאוד שקיבל תנופה חזקה בשנים האחרונות עקב שיפור רב בכוח החישוב. ד"ר אירינה בריילובסקי תקפה בעיות קשות במיוחד: זרימה מסביב לקיר עם פינה, קיר עם סדק ובעיות של ניתוק. יחסית לידע של אותה תקופה, זו הייתה עבודה בעלת חשיבות שעמדה בחזית המחקר. הפיטורים והניתוק מהעולם האקדמי ומהספריות המקצועיות במשך 15 שנה פגעו פגיעה קשה ביותר בקריירה המדעית שלהם. גורם נוסף שפגע בשניהם, ובמיוחד באירינה, הוא אי-היכולת להשתמש במחשב רציני. ואכן, רשימת הפרסומים של אירינה נקטעה כמעט לחלוטין. ויקטור הצליח לשמור על קשר כלשהו ולהמשיך לפרסם, למרות התנאים הקשים ביותר, אך גם הוא היה רחוק מאוד מלהדביק את ההתפתחות המואצת ביותר בעולם בנושאי יישומי המחשב שבהם הוא עוסק. כיום הם שניהם בני למעלה מחמישים, וכחוני המעגל עליהם להתמצא בעולם מדעי שהתקדם בינתיים במידה שלא תיאמן.

ודאי שיש עוד מדענים עולים ועולים בכוח, הרוצים להיקלט בעבודה מדעית בישראל, וקליטתם הרגילה באוניברסיטאות בארץ בלתי אפשרית בגלל בעיות של גיל מתקדם, ניתוק מהמחקר המדעי במשך שנים והתחרות הקשה על מספר התקנים הזעום עקב הקפאת גידול האוניברסיטאות. חלק ניכר מאנשים אלו עבדו בברה"מ במכוני מחקר. תהיה זו איוולט ממדרגה ראשונה אם לא נממש את ההזדמנות העומדת בפנינו לקבל מאגר מוחות כזה לשירות מדינת ישראל. יתרה מזו, הקליטה או אי-הקליטה של מדענים אלה תהווה את המסר הברור ביותר לשאר העולים בכוח בברה"מ, הנמנים ברובם על האינטליגנציה. לכן פעולה למען קליטת המדענים כיום דרושה באופן מידי, כדי לנצל את שעת הכושר של פתיחת השערים. מה שקורה בינתיים חמור ביותר ואינו נעלם מידיעתם של היהודים בברה"מ. אולם אם, חס ושלום, יימצאו ויקטור ואירינה בריילובסקי ללא כל הסדר בעוד חודשיים, תהיה "חגיגה" עצומה בכל כלי התקשורת העוינים – הן במערב והן במזרח – וההשפעה על העלייה ארצה תהיה הרסנית. נראה לי שלא נוכל לשאת את פנינו מחמת הבושה על האטימות והאיווולט במחדל זה. אני פונה אליך, כבוד השר, כחבר בממשלת ישראל, וכשר המדע והפיתוח בפרט – אם המחויבות של המדינה כלפי המקריבים עצמם למענה אינה גורם מספיק, ואם הציונות והצורך של המדינה בעלייה אינו שווה במאמץ הקטן הנדרש, אולי יכריע הנימוק של קידום המדע והפיתוח במדינת ישראל. אני יודע שאתה מודע לחומרת הבעיה ודחיפותה, כפי שמסתבר ממכתבי מנכ"ל משרדך אלי (2.4.89) ולמשרד הקליטה (16.5.89). אך בינתיים יש להגיע להסדר מידי בנושא של הזוג בריילובסקי לפני שיהיה מאוחר מדי.

בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן

בהמשך לשיחה טלפונית בעניין, ביה"ס למדעי המתמטיקה מוכן להתחייב להשתתף במימון משכורתה של ד"ר אירנה בריילובסקי בהיקף של 20% משרה לשנה"ל תש"ן ותשנ"א, מותנה בהסדר לפיו המרכז לקליטה במדע יסייע לה במימון משכורתה בהיקף של 60% משרה לשנתיים. אנו מבקשים להדגיש, שהיענותנו לבקשתכם להשתתף בסיוע למשכורתה במועד זה, עם פתיחת שנת הלימודים, כרוכה בקשיים תקציביים עבורנו, אך אנו מוכנים לשאת בהם כדי לפתור את בעיית תעסוקתה של ד"ר בריילובסקי למשך שנתיים. הסדר למועד קצר יותר יהווה פתרון בלתי מספק מבחינתה, ולא יקדם את קליטתה בארץ. בברכה, פרופ' מרצל הרצוג, ראש ביה"ס, פרופ' דן עמיר, דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים

עניינם של הבריילובסקים הגיע, באותו חודש, גם לסופר שבועון 'הארץ'¹⁰¹:

סיפורם המופלא של הזוג ד"ר ויקטור וד"ר אירנה בריילובסקי

ויקטור ואירנה בריילובסקי, דוקטורים, מומחים לבינה מלאכותית ולמתמטיקה שימושית, אומרים שהם מעדיפים לבחון את הגלאסנוסט מדירת השיכון שלהם בנווה-שרת, מאשר מסמינר המדענים שעמדו בראשו במשך 15 שנה בברה"מ. לדעתם, במבט מרחוק ותוך הכרת המצב, התהליך העובר כעת על ברה"מ הוא תהליך מסוכן, כי זאת מדינה שלא ידעה דמוקרטיה. היום, אף על פי שהם מרגישים שותפות כלשהי, כי גם להם היה חלק קטן בפרסטריוקה, בסמינר שלהם, אין להם שום כוונה לבקר ברה"מ וגם לא שמץ של נוסטלגיה.

בימים אלה, סמוך לפתיחת שנת הלימודים האוניברסיטאית, הם מחכים "בשקט ובסבלנות יוצאת דופן", כפי שמעיד דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים, למסמך רשמי שיאשר את המשך העסקתם במכון למחקר של בית-הספר למתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב. המכון הזה משמש בדרך כלל כמין תחנת-מעבר למתמטיקאים עולים, ובמקרה של הבריילובסקים מוסכם על הכל שימשיכו לעבוד בו עוד שנה נוספת, ואז תישקל העסקתם כמראים לכל דבר באוניברסיטה. בעניין המשך שהותם במכון הושג כבר הסכם עקרוני בין משרד המדע למשרד הקליטה ולפקולטה למדעים מדויקים, אבל בלי החתימות שום דבר לא בטוח. "נו, מאושרים זאת מילה מוגזמת", הם עונים לשאלה, "אבל אנחנו מרוצים פה". בנם של הבריילובסקים הוא בן 28, והבת בת 15. גם הבן מתמטיקאי, דוקטורנט באוניברסיטת תל-אביב.

בני הזוג בריילובסקי, בת 53 ובן 54, הגיעו לישראל לפני כשנתיים אחרי מאבק של 15 שנה. ב-1972, כשהגישו את הבקשה לעלות, פוטרו מיד מעבודתם ולא ניתנה להם אפשרות לעבוד במקום אחר. אירנה הייתה אז חוקרת צעירה ומבטיחה במחלקה למתמטיקה באוניברסיטת מוסקבה (הדרגה המקבילה אצלנו: 'מרצה בכיר'), וויקטור היה חוקר מחשבים במכון טכנולוגי. הסירוב לבקשתם נומק במכתב, שגם נכנס לתיק האישי של אירנה: ראש המחלקה למתמטיקה באוניברסיטת מוסקבה כתב שהחברה אירנה בריילובסקי נחשפה במסגרת עבודתה לסודות כמוסים ביותר של ברה"מ, ולא רצוי להרשות לה לצאת. אחר כך התברר, שההמלצה שנתן הועילה לו מאוד בקריירה שלו. הם היו אז כבני 35, גיל שבו נמצאים בדרך כלל בשלבים מתקדמים של בניית הקריירה המקצועית. ויקטור היה הדומיננטי בנושא העלייה לישראל, אומרת אירנה, אם כי היא בעצם הפסידה יתר ממנו. הניתוק שלה מן המקצוע היה מוחלט, אומר דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים, פרופ' דן עמיר, בגלל סוג המחקר שעסקה בו, ואת הפיגור שמברה במשך 15 שנה אין לה כמעט סיכוי להדביק. את העבודה המקצועית שנקטעה המירו הבריילובסקים בעיסוקים אינטלקטואליים אחרים: למדו אנגלית, עברית, היסטוריה ויהדות והתעמקו בכתבי מרטין בובר וגרשום שלום. ב-1979, בשיאו של המאבק שלהם לעלייה, הבטיחה להם אוניברסיטת תל-אביב כי תקלוט אותם בחוג למתמטיקה.

בתחילת שנות ה-70, במוסקבה, השתייכה משפחת בריילובסקי למעמד מוגדר מאוד. הם גרו בדירת שלושה חדרים בחלק הדרומי-מערבי של העיר, ליד האוניברסיטה, ברובע שנחשב יוקרתי. כל חבריהם – "לא הקפדנו שיהיו יהודים, אבל לרוב כך זה יצא" – היו בעלי תואר שני ושלישי ועסקו במקצועות מבוקשים. גם כעת הדירה שהם גרים בה טובה בעיניהם. אמנם האינטרקום לא פועל מאז נכנסו לגור בבניין, חוטי החשמל בקופסת המתכת החשופה והמכוערת משתלשלים לכל עבר, ואורית ארביב¹⁰² בטרנינג לבן היא השכנה בבלוק ממול. אך מבחינתם זה כמעט הטוב ביותר שאליו יכלו להגיע. הכסף שקיבלו תמורת מכירת דירתם במוסקבה הספיק לתשלום לממשלת ברה"מ בעבור הוויזה, לקניית כרטיסי הטיסה ולהעברת הפנסנתר והספרייה.

¹⁰¹ מצאתי אצלי את צילום הכתבה, ללא שם הכותב ותאריך הפרסום.

¹⁰² אורית ארביב הייתה אשתו של העבריין הנודע הרצל אביטן, וכמוהו ישבה מספר שנים בכלא.

שניהם גדלו בתים שבהן לא הייתה שום זיקה לדת היהודית או לציונות. את האנטישמיות הם החלו להרגיש כשלא התקבלו ללימודי הפיסיקה ללא סיבה עניינית, כשרצו להחליף מקום עבודה, או כשחברים יהודים מהחוגים האקדמיים רצו להתקדם בתחום המדיני-הציבורי ונחסמו. עובדת היותם יהודים תבעה מהם תכנון מוקדם ומדוקדק של כל שלב ושלב בקריירה. בברית-המועצות זה "כאוס", הם מסבירים, כל עתידך תלוי במה שכתוב עליך במסמך כלשהו. כיום, כ- 20% מחברי הסגל בחוג למתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב הם עולים מברית-המועצות, "והם דווקא המובילים", אומר ד"ר מרצל הרצוג, ראש בית-הספר למתמטיקה. בקרב הדוקטורנטים האחוז אף גבוה יותר. יהודים בברית-המועצות לא היו יכולים לפנות למסחר פרטי, הוא מסביר, ולא יכלו לעשות קריירה פוליטית, ציבורית, תעשייתית, חקלאית או צבאית – אז מה נשאר להם? המתמטיקה היא מדע הדורש יכולת הפשטה, רחוק מפוליטיקה, ויהודים נמשכו אליו והצליחו בו כמו בשחמט ובמוסיקה. [...]

באמצע שנות השלושים לחייהם חשבו אירנה וויקטור לעלות לישראל, לאמץ פילוסופיית-חיים חדשה, להיחלץ מכבלי השיטה האידיאולוגית שלתוכה נולדו. על החיים בארץ לא ידעו כלום. היה אפשר לקבל מידע רק מספרי תעמולה. "גם אם התעמולה הייתה חיובית וגם אם שלילית – זאת הייתה תעמולה מהסוג הגרוע", הם אומרים. הם השתתפו בחוג – ואגב, לא היה צריך להיות יהודי וגם לא סירובניק כדי להצטרף אליו – ושם נהגו לעשות "אנליזה" ולדון בשאלה מדוע הסוציאליזם היה לשיטה קרובה לפאשיזם. בחוג הזה דיברו על הכמיהה לצאת למערב: היו שם כאלה רצו לעלות לישראל וכאלה שרצו להגר לארצות-הברית וגם סירובניקים – שכבר הגישו בקשה לצאת, ואחרים שרק התחילו לתכנן. בין המשתתפים בפורום הזה במוסקבה באותם הימים היו הפרופ' לפיסיקה אלכסנדר וורונל (היום באוניברסיטת תל-אביב), ד"ר דן רגינסקי (באוניברסיטה העברית בירושלים) וד"ר מיכאל מיקולינסקי (פיסיקאי בתעשייה הצבאית).

"אין ספק שמה שקורה היום בברית-המועצות הוא תוצאת המאבק של היהודים, של הכוחות הדמוקרטיים ושל המדענים – שהמוביל בהם הוא אנדריי סחרוב", אומרים ויקטור ואירנה בריילובסקי. לאורך כל הדרך, גם במאבקם האישי, הייתה להם תמיכה מהאינטליגנציה הרוסית. איזה חיים היו להם במשך 15 שנות המאבק? כל בוקר, הם מספרים, היו מתעוררים לבעיה חדשה. למשל, מישוהו נלקח למאסר וצריך ליצור קשר עם עיתונאים במערב כדי לעורר את דעת הקהל. הם התפרנסו ממתן שיעורים פרטיים ועבודות תרגום. כדי לא להיות מנותקים מתחום המחקר כתב ויקטור מאמרים מדעיים, שהתפרסמו בכתבי-עת אמריקאים. כ- 15 מאמרים כתב ואירנה סייעה לו בכתיבת שניים מהם. שניהם גם היו בקשר רצוף עם מדענים מהמערב, ניהלו תכתובת ענפה איתם והזמינו אותם לסמינר שלהם במוסקבה, "מוסקאו סאנדיי סיינטיפיק סמינר". בשעות אחר-הצהריים עסקו בעיקר בחיפוש מצרכים ובקניית אוכל בתורים האין-סופיים.

ב- 1973 יסדו עיתון, "יהודים בברית-המועצות", שהופיע מדי שלושה חודשים במשך שש שנים. העיתון היה הסיבה הרשמית שבגללה עצרו את ויקטור ב- 1980. כלאו אותו במוסקבה, בצינוק, בבידוד כמור, ובמשך תשעה חודשים לא היה למשפחתו שום קשר אתו. בתום תשעה בחודשים נשפט ומשלח לחמש שנות גלות בקזחסטן. למרות הריחוק מהמשפחה (יומיים נסיעה ממוסקבה), הגלות בקזחסטן, עם גנבים ורוצחים, הייתה עדיפה בעיניו על פני הכלא המוסקבאי. הוא הורשה לקבל ביקורי בני-משפחה, מזון, בגדים, ספרים ואפילו רדיו. הוא שוחרר כמה שבועות אחרי מותו של אנדריי אנדרופוב, מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית. באופן חריג נתנו לו גם לחזור למוסקבה..

העולם הפעיל לחץ. ויקטור, שהתפרסם יותר מאירנה בגלל החשיפה במערב, קיבל בבלגיה, בגרמניה ובאנגליה תוארי דוקטור-כבוד שהביעו הזדהות עם מאבקו. ויקטור ואירנה הגיעו לישראל ב- 1987: העיתונות בארץ סיקרה את בואם בחגיגות ובממלכתיות: נשיקה משושנה ארבל-אלמוזנינו ממלאת-מקום שר-הקליטה, חיבוק אמיץ מנתן שרנסקי ומחווה של שמעון פרס שנתן לבריילובסקי את מקומו כציר בקונגרס היהודי העולמי. שיכנו אותם ב'בית-מילמן' ברמת-אביב, וחודשיים אחרי שהגיעו לארץ התחילו שניהם לעבוד במכון למחקר של בית-הספר למתמטיקה.

דיברתי עם פרופ' עמיר וד"ר הרצוג על השאלה עד כמה מותר לאוניברסיטה, בבואה לשקול העסקת מדענים עולים, להוסיף שיקולים "ציוניים" להערכה הקרה של התרומה המדעית. במקרה של הבריילובסקים השאלה כמובן מכרעת, נוכח ניתוקם הממושך מהמקצוע.

נכון, אומר פרופ' עמיר, שמוסד אקדמי צריך לשקול קודם כך שיקולים מקצועיים: "האוניברסיטה לא תמלא נכון את תפקידה, אם תפעל ממניעים ציוניים ופילנטרופיים". הפתרון הוא לאפשר למדענים שהנסיבות הציבו אותם בפיגור, תקופת מעבר. "הניסיון שלנו הראה שהתגברות על הטראומה של מעבר ממזרח למערב אורכת שלוש שנים. יש מגבלות של שפה, כמות פרסומים, מכתבי המלצה וחשיפה. רק מיעוטן של העבודות של מדען במזרח ידועות במערב, בדרך כלל כ- 10% בלבד. ליהודים הייתה הבעיה חמורה במיוחד: לא הרשו להם לצאת לכנסים. אבל לצערי זה לא מעניין אף אחד – לא את משרד החוץ ולא את משרד ראש-הממשלה".

ד"ר הרצוג ממלא אחריו: "בהיבט הציוני, זה לא הגיוני", הוא אומר, "לתת למדען תואר דוקטור-כבוד ואחר כך לא לתת לו תעסוקה באוניברסיטה". לדבריו, הקרן המממנת את עבודתם של בני הזוג בריילובסקי במכון למחקר (1,800 ₪ בחודש) היא המינימום שאפשר לעשות למענם. "אם לא נוכיח שאנחנו תומכים במדענים עולים, אף אחד לא יגיע אלינו. בעולים מדענים צריך לתמוך הרבה יותר מאשר בעולה הממוצע, זאת הזדמנות חד-פעמית".

ויקטור ואירנה בריילובסקי עוסקים בדרך כלל בתחומים שונים לחלוטין זה מזה, אבל באחרונה הוזמנו לכנס שאירגן המרכז לחקר אטמוספרי באוניברסיטת קולורדו ובו הצטלבו תחומיהם. ויקטור עסק בשנה האחרונה בזיהוי צורות באמצעות מחשב - לדוגמה, כתמים על מערכת השמש. אירנה חקרה תכונות של גזים ונוזלים בגופים סיבוביים כמו הכוכבים.

"התחלנו לעבוד אחרי 15 שנות הפסקה, וזה לא פשוט", הם אומרים, "אבל זה אפשרי. אנחנו אופטימיים. האווירה כלפינו באוניברסיטה טובה מאוד, יודעים שם שהיינו סירובניקים. אני מניח ששמעו עלינו, כי היינו מאוד אקטיביסטים בתקופת הסירוב".

"אין כל סיבה לחשוד שהכסף המוקצב להעסקתם של בני הזוג בריילובסקי במכון המחקר בא על חשבון מישהו אחר", אומר ד"ר הרצוג. "המכון שבו הם עובדים רחוק מלהיות גן-עדן, זו לא מציאה גדולה. מדענים ישראלים משתדלים להדיר משם את רגליהם, כי הוא נחשב תחנת-מעבר שלא רצוי להיתקע בה זמן רב. אני מאוד מקווה שנוכל למצוא לוויקטור בריילובסקי משרה בעוד שנה. לגבי אירנה אני בספק רב".

מה אומרים הבריילובסקים על הטענה שבארצות-הברית מוכנים מהגרים מברית-המועצות לבצע אפילו עבודות שחורות? ויקטור ואירנה עונים שזה לא נכון. כשמדובר באנשים מהחוג שלהם, ממוסקבה או מלנינגרד, "אקדמאים מקצועיים כמונו לא עושים שם עבודות נחותות. מי שהיה במוסקבה ראש מעבדה, למשל, הוא לכל הפחות ראש צוות מחקר בארה"ב". ד"ר הרצוג סבור שאם מדענים כמו ויקטור ואירנה ייאלצו לעקור ל"מרכז לחקר אסטרונומי" בקולורדו, הסיכוי של האוניברסיטאות בישראל לקלוט מדענים יהיה קלוש ביותר.

האם לדעתם צריכה המדינה, או האוניברסיטאות באמצעיהן המידלדלים, לממן את קליטתם של עולים מדענים מברה"מ? "למי שחי בברית-המועצות אין שום כלים לתאר לעצמו איך נראים החיים במערב", הם עונים, "אנחנו אנשים מפלנטה אחרת. אין לנו שמץ של מושג על צורת החיים במערב, ומישהו חייב לעזור לנו".

בארצות-הברית אין משרד קליטה ואין שר קליטה, אבל הקהילה היהודית מטפלת במהגרים ומעמד הפליט שארה"ב נותנת מאפשר לקבל הטבות, אומר פרופ' עמיר, ויש שם אלפי אוניברסיטאות ומכונים מדעיים ברמות שונות שמוכנים לקלוט מדענים. "מבחינה מדעית-תרבותית הקליטה שלהם נחוצה לנו כמו עירוי דם. מדובר בתקציב של כמה מיליוני ₪, ואם אנחנו לא נקצה אותם, ארצות-הברית היא שתרוויח בסופו של דבר מכל העניין, כמו תמיד. הרבה רוסים נקלטים שם עכשיו, כי ארה"ב נוכחה לדעת שמצבה החמיר מבחינה מדעית והחלה שוב להשקיע במדע, כמו בתקופת הזוהר של נאס"א בשנות הששים".

"האפשרויות המקצועיות בתחום שלנו הן הרבה יותר רחבות שם", אומרים ויקטור ואירנה, "אבל אנחנו לא נעזוב לארצות-הברית. ביקרנו שם. זאת מדינה עשירה ומרשימה ואיכות העבודה המדעית שם מעולה. במצבנו, אחרי גיל חמישים, קשה כאן לצאת לשוק החופשי, ובייחוד במצב של אבטלה. הזמן הכי טוב שלנו לקריירה כבר הלך, כי את התקופה הכי טובה של חיינו הקדשנו בעצם למאבק על העלייה".

"אין היום ביקוש למתמטיקאים בחוץ", אומר פרופ' עמיר. "מאז הפיטורים ברפא"ל, בתעשייה האווירית, ב'אלתא' וב'אל-אופ', ירדו הרבה מתמטיקאים לחו"ל. זה מתבטא גם בירידת הביקוש ללימודי מתמטיקה. עובדה, להתקבל היום ללימודים לחוג למתמטיקה קל הרבה יותר לעומת חוגים אחרים. יחס המתקבלים הוא 1:3 לעומת 1:10 בפקולטה למשפטים, למשל".

ויקטור ילמד השנה שלוש שעות בשבוע בחוג למתמטיקה ואירנה ארבע שעות. הרמה של הסטודנטים בישראל, הם מעידים, גבוהה. האם יצאו למאבק אם לא תתאפשר העסקתם? "בברית-המועצות נאבקנו למען מטרה גבוהה ונעלה. עכשיו למה צריך מאבק? אנחנו יודעים את המאמץ שעושים הדיקאן וראש בית-הספר למתמטיקה, ואת תחושת הכעס, אם תהיה, איננו מסוגלים לנבא".

"אם המדענים לא יהיו פה, גם האחרים לא יהיו פה", אומר פרופ' עמיר. "בברית-המועצות יש עדיין כבוד למדענים, והם נחשבים שם לראש החץ. כולם נושאים לכאן עיניים לראות כיצד נקלטו הבריילובסקים. אם הם לא הסתדרו, יאמרו שם, אז אין בכלל על מה לדבר על ישראל. הסברנו את זה לעזר וייצמן שר המדע וליצחק פרץ שר הקליטה, אבל אני לא בטוח שהם הבינו".

ז. השער נפתח לרווחה 1989/90

שחרורם של ה"סירובניקים" הניע את הגלגל, וב-1989 עלו כבר 17,000 יהודים דוברי רוסית. נוהל העלייה היה כך: בתחילה היו היהודים ניגשים למשרד הבלתי רשמי של ישראל במוסקבה, בתוך שגרירות הולנד, ובמשרד היו העולים מקבלים אשרת יציאה מברית-המועצות וכן ויזת כניסה לישראל. ב-1989 יצאה משלחת הסוכנות, אליה התלווה ד"ר בנימין שפירא (מנהל תחום טכנולוגיה ומדעים מדויקים אשר בעצמו היה מדען עולה מסורב עלייה), לסיור במחנות הנושרים באיטליה על מנת לשכנעם לשנות החלטתם ולעלות לישראל. לקראת המסע הוכנה קלטת ברוסית בכיכובו של בני שפירא אשר פרטה את פעילות המרכז לקליטת מדענים בישראל. קלטת זו הוברחה ע"י לשכת הקשר לברית-המועצות.

באביב 1989, כמדומני, הוזמנתי למפגש שבעקבותיו נעשיתי מעורב עוד יותר בנושא קליטת המדענים העולים במדינת ישראל. זה היה מפגש לא פורמאלי בנושא זה בדירתם של יעל ודן פכטר, ובמשתתפים בו היה גם שלום אברבנאל. הגוף היוזם את הפגישה היה עמותה שהרוח החיה בה, כפי שהתברר לי רק לאחר שנים, היה ארגון המתנדבים לקליטת עלייה 'קלט' שהוקם על ידי אדריכל הנוף הלל עומר - הוא סופר הילדים האהוב ע.הלל (1926-1990)¹⁰³. כנראה שבגלל מצבו הרפואי לא היה ע.הלל עצמו נוכח בפגישה. שוחחנו על המצב הנוכחי של המדענים העולים ועל אפשרויות הקליטה של המדענים הצפויים לבוא בגל העלייה החדש. הרושם המטריד שקיבלתי מדיון זה היה, שבעוד שלמרות שקליטת המדענים העולים היא משימה לאומית ראשונה במעלה, הרי המדינה אינה ערוכה כלל לקראתה. קיבלתי על עצמי להכין מסמך שיסכם את פגישתנו וירחיב את החומר. מכיון שלא עשיתי זאת במסגרת תפקידי כדיקאן הפקולטה, לא השתמשתי בשירותי ההדפסה של לשכת הדיקאן, וכנראה משום כך לא השתמר בידי המסמך הראשון שהכנתי, בכתב ידי, לאחר המפגש.

ב-1989 הגיעו ארצה, לפי נתוני המרכז לקליטה במדע, כ-300 מדענים, כעשרים מהם נקלטו באוניברסיטת ת"א - כחציים בהנדסה ובמדעים מדויקים, והאחרים - ברפואה, ניהול, כלכלה וגיאוגרפיה ובאקדמיה למוסיקה. בינתיים נעשיתי כתובת לפניות ולהפניות בענייני קליטת מדענים עולים בכל התחומים. עולי שנות השבעים, ובמיוחד ויטאלי מילמן, פיאטצקי וגוכברג וחבריהם ביחידות האחרות, עזרו לי ללמוד את המערכת האקדמית הסובייטית, להבין את מצב היהודים באותה מערכת ולהעריך את רמתם ואת מעמדם האקדמי של המדענים העולים או השוקלים עלייה. ידע זה היה לעזר גם כאשר יום אחד, כנראה בסוף 1989, התבקשתי ע"י המרכז לקליטה במדע להשתתף בוועדה מצומצמת שתעניין בתיקיהם של כמה מאות אקדמאים עולים ותמליץ בפני מרכז תחום המדע והטכנולוגיה של המק"ב, בני שפירא, אלו מהם ראויים להיחשב כ"מדענים" ולקבל את סיוע המרכז¹⁰⁴. שותפי בוועדה היו מורי ורבי, המתמטיקאי אריה דבורצקי, שהיה אז נשיא מכון וייצמן¹⁰⁵ והביוכימאית יהודית בירק מהפקולטה לחקלאות שהייתה באותו זמן פרו-רקטור¹⁰⁶ באוניברסיטה העברית ומאז זכיתי לשתף איתה פעולה במשך שנים רבות. הפגישה התקיימה בחיפה, ומכאן ברור שהיה אתנו גם איש הטכניון, אבל אינני זוכר אם היה זה הפיסיקאי פרופ' פאול זינגר או מישוהו אחר¹⁰⁷. למרות הזמן הקצר, יחסית, שעמד לרשותנו, הצלחנו לעמוד במשימה בזכות הניסיון הרב שהיה לנו בוועדות מינויים אוניברסיטאיות.

¹⁰³ לעניין זה מצאתי באינטרנט: אחרי התקף הלב הראשון, 13 שנה קודם למותו, לא צפו הרופאים כי ע.הלל יחזיק מעמד זמן רב. לבו נחלש עד מאוד, אבל עדיין היה רחב דיו כדי לעשות למען אחרים. הוא פעל באותן שנים בכל מרצו כדי להקל על העולים שהגיעו מרוסיה, נהג לנסוע לקבל את פניהם בשדה התעופה, והיה שותף בהקמת עמותה שביקשה לשלב אותם בתחומי העבודה שמתאימים להם. ע.הלל נפטר ביוני 1990 כתוצאה מהתקף לב.

¹⁰⁴ ד"ר בנימין שפירא, שבתחום אחריותו נפלו רוב המדענים העולים, הונצח באופן לא פורמאלי על ידם - במקביל למלגות המיוחדות כגון "מלגת ברכה" ו"מלגת גואסטלה", כונתה התמיכה הרגילה של המק"ב למדענים העולים בשם "מלגת שפירא"...

¹⁰⁵ פרופ' אריה דבורצקי (1916-2008) היה קודם לכן, בין השאר, מדען ראשי של מערכת הביטחון, סגן-נשיא באוניברסיטה העברית ונשיא באקדמיה הלאומית למדעים.

¹⁰⁶ פרופ' יהודית בירק (1926-2013) הייתה, קודם לכן, דיקאן הפקולטה לחקלאות.

¹⁰⁷ פרופ' פאול זינגר (1934-2005) היה קודם לכן, בין השאר, דיקאן הפקולטה לפיסיקה ומשנה לנשיא הטכניון לפיתוח אקדמי. בשנים 1990-1994 היה משנה בכיר למשיא הטכניון.

כאמור לעיל, משרד המדעף עליו הופקד השר עוזר וייצמן, היה היחיד ממשרדי הממשלה שהתייחס ברצינות הראויה לאפשרות של עלייה מאסיבית של מדענים מברית-המועצות. ואכן, לקראת סוף 1989 הוגשה על ידי משרד המדע הצעה לגבי חלקו של המשרד בקליטת המדענים העולים. מאחר שההצעה כוללת גם פעילות באוניברסיטאות, המשרד יידע בה גם את ראשי המוסדות ושלה את ההודעה הבאה:

4.9.1989 לכבוד פרופ' י. בן-שאול, רקטור אוניברסיטת ת"א.

א.נ. נוכח הבעיות הקיימות בקליטת הקבע של מדענים וחוקרים עולים ולאור הסיכויים לעלייתם של מדענים רבים בעתיד הקרוב, החליט משרד המדע והטכנולוגיה לראות בנושא זה את אחד ממוקדי פעילותו העיקריים. משרד המדע והטכנולוגיה שותף בוועדת מנכ"לים לנושא העלייה והקליטה, ונתבקש להגיש הצעה לקראת דיון והחלטה בממשלה. על בסיס הנתונים הכין משרד המדע והטכנולוגיה הצעה להפעלת תכנית ואמצעים מיוחדים הדרושים לקליטה תכליתית של עולים בעבודה מדעית, וזאת במסגרת ההיערכות הלאומית לקליטת עלייה צפויה. מצ"ב ההצעה לעיונכם. בברכה, אריה שומר, מנכ"ל

אסתפק בציטוט הסעיף האחרון בהצעה – הערכת העלויות - שממנו ניתן ללמוד ולהעריך את התכנית המוצעת בכללותה:

הערכת עלויות		לשנה ראשונה	לכל התקופה
1. <u>סיוע ל- 5 מוקדים לאומיים.</u>			
עבור העסקת כ- 50 מדענים על בסיס של 50,000 ₪ לאיש לשנה			
7,500,000 ₪	500,000 ₪	2. <u>ביסוס יחידות מו"פ ממשלתיות.</u>	
עבור העסקת כ- 50 מדענים על בסיס של 50,000 ₪ לאיש לשנה.			
7,500,000 ₪	500,000 ₪	3. <u>שילוב מדענים במחקרים ממשלתיים (בחוזים).</u>	
הגדלת כל תקציב מחקר בממוצע ב- 10,000 ₪			
12,000,000 ₪	4,000,000 ₪	עבור כ- 400 מחקרים בממוצע (תכנית תלת-שנתית)	
<u>קליטה באוניברסיטאות.</u>			
עבור העסקת 30 מדענים בכירים (כתום תקופת התכנית)			
7,500,000 ₪	500,000 ₪	4. <u>השתלמויות לתארים גבוהים.</u>	
על בסיס של 10,000 ₪ למשתלם לשנה (סיוע לשנתיים).			
6,000,000 ₪	600,000 ₪	5. <u>קידום רעיונות טכנולוגיים והכנת פרויקטים.</u>	
על בסיס של 10,000 ₪ לעיבוד פרויקט (10 פרויקטים לשנה).			
2,000,000 ₪	400,000 ₪	6. <u>סיוע למפעלי מו"פ הבנויים על תעסוקת עולים.</u>	
סיוע למפעל אחד בשנה.			
1,500,000 ₪	300,000 ₪		
		<u>סה"כ</u>	לשנה ראשונה 6.800,000 ש"ח, לכל התקופה 44,000,000 ₪

הצעה זו הייתה, למעשה, בקשה להגדלת תקציב משרד המדע בנושא הקמת מוקדי המחקר הלאומיים ולתקציבי מחקר נוספים שיוענקו על ידו, וגם להכניס תחת חסותו פעילויות שהיו מתקצבות על ידי גופים אחרים – קליטה והשתלמות באוניברסיטאות (המק"ב והות"ת), פטנטים, פרויקטים טכנולוגיים וסיוע למו"פ תעשייתי (משרד התמ"ס). עד כמה שידוע לי, זה היה המשרד היחיד שהכין משהו דומה.

על כל פנים, המשרד המשיך בפעילותו בנושא מוקדי המחקר ובדצמבר 1989 פורסמה מטעמו הודעה בדבר הגשת בקשות למענקי מחקר במסגרת תכנית מיוחדת לקליטת מדענים עולים של משרד המדע והטכנולוגיה, בנושאים: ביוטכנולוגיה, חומרים, מחשב ובינה מלאכותית, אלקטרו-אלקטרוניקה ולייזרים, נויר-ביולוגיה, מוליכות-על ומחקרי סביבה. תכנית זו פעלה במלוא היקפה בזמן כהונתו של יובל נאמן כשר, עד שפרש בראשית 1992, החלה להצטמצם עם פרישתו והופסקה לקראת סוף שנת 1994. השתתפו בה בסך הכל כ- 500 מדענים מחבר המדינות.

בינתיים נמשכה הפעילות הנמרצת בפקולטה, ובמיוחד בבית הספר למדעי המתמטיקה. השינוי במדיניות השלטונות הסובייטים התבטא גם ביתר חופש שניתן למדענים היהודים להתקשר עם עמיתיהם בישראל, ואפילו לבקר בה. עוד במרץ 1989 כתב יובל נאמן לרקטור יהודה בן-שאול הצעה ליצירת קשרים עם מלומדים יהודים בברה"מ. ואכן, מדענים לא מעטים הגיעו לביקור אצל עמיתיהם בפקולטה ובמוסדות אחרים בארץ כדי להיווכח במו עיניהם בתנאים ובפעילות המדעית כאן. מדענים אחרים – שעדיין לא יכלו לבוא, התחילו בבירורים בכתב לגבי האפשרויות בארץ. אחד מאלו שרצינו מאד בהם היה פרופ' גלוסקין:

12.10.1989 פרופ' בן-שאול הנכבד. הנדון: **פרופ' יפים גלוסקין**

בהמשך למכתבי מ-28.6.1989 ולשיחותינו בע"פ (כיון שעקב החגים והכנס בספרד לא מתאפשר לי לפגוש אותך עד נובמבר), אני מבקש שוב את אישורך הדחוף לפתיחת הליכי מינוי ולפנייה לתמיכת מרכז הקליטה במדע עבור פרופ' יפים גלוסקין. פרופ' גלוסקין אמור לצאת מברה"מ בנובמבר. מחלקות רבות בעולם, כולל האוניברסיטה העברית ומכון ויצמן, מתעניינות בו. צירופו אלינו יתרום באופן משמעותי לביסוס הקיים ולצעד חשוב קדימה בתקופה קריטית בביה"ס למדעי המתמטיקה. בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן

על גב הפנייה השיב לי הרקטור, בכתב יד:

אני מאשר בקשתך לפתיחת הליכים, אך אין לראות באישורי זה הצנקה תקן או התחייבות שאיננה פקולטתית או בית-ספרית.
! בן-שאול, 12.10.89

26.11.1989 לכבוד גב' טובה בן-נון, מנהלת אגף האכלוס, הסוכנות היהודית
גב' בן-נון הנכבדה הנדון: **פרופסור יפים גלוסקין**

פרופסור יפים גלוסקין הוא מתמטיקאי בכיר העומד לעלות לישראל מברה"מ. ביה"ס למדעי המתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב עומד לקלוט אותו בעבודה מיד עם הגיעו ארצה. פרופ' גלוסקין מתוכנן להגיע ב-28 בדצמבר (בלילה) עם אשתו שני ילדיו הקטנים (בני שנה ושלוש שנים). על מנת לאפשר לו קליטה מהירה, הן אקדמית והן חברתית, חשוב ביותר לשכנו לפחות במשך מחצית השנה הראשונה ב"בית מילמן", מרכז הקליטה הקרוב לאוניברסיטה. כל פתרון אחר יחבל קשות במאמץ הרב שאנו משקיעים לקליטתו החלקה והטובה בארץ. בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים

גלוסקין אכן הגיע בדצמבר, ואני המשכתי ל"נדנד" לרקטור בעניינו. ב-16.1.1990 קיבלתי את המענה:

"בהמשך להתכתבויות ולשיחותנו בע"פ בעניינו של יפים גלוסקין, אני מקווה שיושג עבורו תקן ממשרד הקליטה לתקופה ארוכה ככל האפשר. הפתרון לתקן עבורו בעתיד יהיה באמצעות כספים מיועדים לעזרה לקליטת עולים חדשים או עם תקן שייפנה בעתיד".

פנייה לא רגיילה, שהועברה אלי בדצמבר 1989 על ידי בני שפירא מהמרכז לקליטה במדע, הייתה של קבוצת כימאים מריגה, שביקשו לעבור לישראל כקבוצת מחקר. העברתי את הפנייה לבית הספר לכימיה, וזו הייתה תשובת ראש בית-הספר:

1.1.1990 לכב' פרופ' דן עמיר, דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים

הנדון: **קבוצת הכימאים האורגנים מריגה שהביעה נכונות לעלות לארץ**

אחרי בירור פנימי במחלקתנו, ולאור הניסיון שלנו בעבר בקליטת מדענים עולים מברה"מ, הגענו למסקנות הבאות:

1. חבלי ההסתגלות בשנתיים הראשונות של עולים מברה"מ הם קשים ואנחנו מוכנים לעזור לקליטה זו במחלקתנו.
 2. לא ברור שהקבוצה שבה מדובר תוכל לפתוח בתקופת הניסיון בפעילות מחקר כקבוצה עצמאית מלאה.
 3. רוב הפרסומים הם בעלי אופי שימושי עם השלכות תעשייתיות.
 4. אחד המועמדים (גולדברג), שהוא הפורה ביניהם, הוא בעל סיכויים רבים יותר להשתלב בביה"ס לכימיה.
 5. אנו מוכנים למצוא תעסוקה, זמנית, במימון משרד הקליטה, למדענים אלה, תוך שילובם בקבוצות המחקר הקיימות. רק אחרי שנעמוד על טיבם מקרוב, נוכל לחוות דעה נוספת.
- בברכה, פרופ' עוזי אבן, ראש ביה"ס לכימיה

אך פעילותנו הנמרצת באוניברסיטה לקליטת המדענים לא זכתה לעידוד רב ממי שהממשלה הפקידה בידו את משרד הקליטה, ושאליו פנינו בבקשה להסיר מעלינו את רוע גזירות הקיצוץ:

30.11.1989 לכבוד יצחק פרץ, שר הקליטה. הנדון: **סיוע המרכז לקליטה במדע למדענים עולים**

כפי שזכור לך בוודאי מביקורך אצלנו, הפקולטה למדעים מדויקים באוניברסיטת ת"א הצטיינה בעבר בקליטת עלייה, והעולים מברה"מ מהווים כ- 10% מהסגל האקדמי אצלנו. בנוסף לכך הוקמה אצלנו מסגרת מיוחדת בשם "המכון המתמטי" לסיוע בקליטת מדענים עולים במדעים המתמטיים. מכון זה הוקם עוד ב- 1977. אמנם אין לו מקורות מימון עצמאיים, אך הוא עזר, בשיתוף פעולה פורה עם המרכז לקליטה במדע, בקליטתם בארץ של מספר ניכר של מתמטיקאים עולים, בספקו להם מינוי (זמני) כחוקר, ומסגרת ואמצעים לפעילות מדעית מיד עם עלייתם ארצה, כשהמשכורת מכוסה ע"י תמיכת המרכז לקליטה במדע עד להסדר קליטה של קבע.

ב- 1.4.1988 הוכרז על קיצוץ הסיוע שהמרכז יוכל להעניק עבור העסקת מדענים במסלול חוקרים – היקף הסיוע הוגבל למקסימום 90%, הן מן המשכורת והן מקרן ההשתלמות. כיון שפירוש קיצוץ זה היה שביה"ס למדעי המתמטיקה יצטרך לשלם בעבור סיועו לקליטה, וזאת בשעה שהתקציבים מידלדלים באופן חמור, פניתי ב- 16.5.88 למנהל המרכז בבקשה שלא להחיל את הקיצוץ הנייל על המכון המתמטי. הובטח לי שיתייחסו לפנייתי באהדה, וב- 18.7.88 נעניתי שהנושא עדיין בבירור. מאז, לא זו בלבד שלא קיבלתי תשובה, אלא שבחוזר מ- 3.89.9 הוחמר הקיצוץ, ובכמה מובנים:

א. הקיצוץ הוחל גם על מדענים הנקלטים במסלול הרגיל.

ב. הקיצוץ הוחמר ונדרשת השתתפות המוסד לפחות ב- 20% מהשכר (לעומת 10% בקיצוץ הראשון)

ג. המרכז מבטל את השתתפותו בקרן השתלמות של המדענים.

ד. עבור מדענים שקיבלו צאת התואר השלישי לאחרונה, המרכז מוכן לכסות רק מלגה ולא משכורת. בימים אלו, כשרבבות רבות של יהודי רוסיה מבקשים לצאת, כבר הגיעו אלינו עשרות פניות של מדענים המבקשים לעלות ארצה. ברור שאפשרות הקליטה אצלנו במסגרת הרגילה מצומצמת למספר קטן ביותר של יחידי סגולה. המכון המתמטי, לעומת זאת (ואני מנסה לפעול להקמת מכונים דומים נוספים), יכול לעזור בקליטת מספר רב יותר של מדענים שאחרת עשויים לא להגיע ארצה בכלל. אם לא ישונו התקנות הנזכרות לעיל, לא נוכל להרשות לעצמנו להפעילו, כיון שאין לנו כל מקורות כספיים למימון ההפרש.

אנחנו חפצים להמשיך ולעזור בכל יכולתנו בנושא הקליטה, החיוני כל כך לעם ישראל ולמדינת ישראל. לצורך זה אנו מקדישים הרבה מאמצים – הן בשלבים המוקדמים לפני העלייה ארצה, הן בזמן הראשון בארץ, אנו מוכנים להתאמץ ולקלוט מספר ניכר, וזאת למרות המחסור בחדרי משרד, בכוח אדם מזכירותי ושאר שירותים שאנו מספקים לשוהים אצלנו. אך במצב הכספי החמור ביותר בו נמצאת האוניברסיטה כיום לא נוכל לא נוצר את המקורות הכספיים למימון ההשתתפות הנדרשת.

כיון שבמצב כיום נראה לנו שהחשוב ביותר הוא קליטה מהירה, ולו גם זמנית, של העולים, אבקשך לפעול באופן מידי לשינוי התקנות ולהחזרת תמיכת המרכז לקליטה במדע להיקפה המלא.

בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן

עותקים: ד"ר שמואל אדלר, משרד הקליטה, פרופ' יאיר אורגלר, סגן הרקטור, אוניברסיטת ת"א

תשובתו הקצרצרה של הרב פרץ הגיעה רק אחרי כמה חודשים, וכצפוי, לא הייתה בה בשורה כלשהי:

8.3.1990 לכב' פרופ' דן עמיר הנדון: **סיוע המרכז לקליטה במדע למדענים עולים**

"אנחנו מודעים לצורך החיוני לתת סיוע מלא למדענים עולים חדשים אשר עובדים במוסדות להשכלה גבוהה. אולם צר לנו שהאוצר טרם הסכים לשנות את מדיניותו בנדון. מכל מקום, אנחנו ממשיכים להפעיל לחצים על האוצר בנדון חשוב זה. במידה ויחול שינוי לטובה בעמדת האוצר נשמח לעדכן אתכם".

המדע וההשכלה הגבוהה לא היו בראש מעיניו של הרב יצחק פרץ, וכנראה גם לא בעיני ראש הממשלה (יצחק שמיר) ושר האוצר (יצחק מודעי). לעומתם, האקדמיה המשיכה במאמציה לקליטת מיטב המדענים היהודים מברית-המועצות. ב- 17.12.1989, לאחר שהצליח להשיג מימון לתכנית קליטת המדענים הבכירים, בישר נשיא האקדמיה הישראלית למדעים, פרופ' יורטנר לראשי המוסדות להשכלה גבוהה על התכנית החדשה:

[...] הנני שמח להודיעכם כי **קרן ברכה**¹⁰⁸ אישרה תכנית בהיקף של 6.3 מיליון דולר לקליטת 15 מדענים יהודים בכירים מברית המועצות. תכנית זאת מיועדת לקליטת מדענים עולים ברמה הגבוהה ביותר אשר יצרמו תרומה מרכזית לערכיות ולמצוינות של מערכת ההשכלה הגבוהה והמחקר המדעי של מדינת ישראל. תרומת קרן ברכה, הכוללת משכורת ותוספות נלוות לחמש שנים, מענק מחקר והלוואה לדויר, מאפשרת קליטה נאותה של מדענים עולים ברמה הגבוהה ביותר. הנני מבקש להביע הערכה והוקרה לקרן ברכה על תרומתה המרכזית בנושא מהותי זה.

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים קיבלה על עצמה את הטיפול בסיוע במציאת המועמדים, בבדיקת ההצעות ובהמלצה על הזוכים. האוניברסיטאות חייבות לקבל על עצמן תפקיד מרכזי במציאת מועמדים פוטנציאליים, בהגשת המועמדות ובקליטת המועמדים. היות ומדובר על מועמדים ברמה הגבוהה ביותר, הרי מחויבות האוניברסיטה לקלוט מועמד היא כפולה. ראשית, מועמד אשר במלגת קרן ברכה ייקלט באוניברסיטה כחבר סגל אקדמי בדרגה של קביעות. שנית, האוניברסיטה תתחייב לקלוט מועמד אשר הוצע לאחר דיון ראשוני עם הוועדה הבוחרת של האקדמיה, ללא קשר עם זכייתו במלגת קרן ברכה. לאור רגישות וחשיבות הנושא, מתבקשות האוניברסיטאות שלא לתת פרסום על הגשת מועמדות לפני אישורה.

הנני מתכבד להעביר לכם את מסמך הנוהל, אשר גובש ע"י האקדמיה למדעים באישור נאמני הקרן, לצורך הגשת מועמדים והטיפול בהמלצות לגבי תכנית פרופסורים עמיתי קרן ברכה. ארשה לעצמי להתקשר אתכם בזמן הקרוב להמשך ולקידום הטיפול בנושא חשוב זה. בברכה, יהושע יורטנר, נשיא האקדמיה הישראלית למדעים

הבשורה מהאקדמיה עודדה אותי לפעול במהירות ובאופן אגרסיבי כדי "לתפוס" ולהביא אלינו לפקולטה את טובי המדענים היהודים מברית-המועצות לפני שייחטפו ע"י אחרים, גם אם זה ייעשה תוך חריגה מסוימת מסמכותי כדיקאן ומהנהלים המקובלים. האמנתי שבמידה שאצליח, אקבל בדיעבד את הגיבוי הנדרש. שיתפתי בכך את ראשי היחידות וביקשתי מהם למצוא מועמדים מתאימים.

כבר ב- 2.11.1989 שלחתי הזמנה לפרופ' בוריס ספיבק, ששהה אז בארה"ב (ב- UCLA), להצטרף כפרופסור מן המניין לביה"ס לפסיקה ואסטרטגיה שלנו. פרטי ההזמנה זהים לאלה שבנוסח מכתבי ההזמנה למתמטיקאים בינאר המצוטטים בהמשך, אלא שכאן אני מתנה את שתי ההטבות המיוחדות הנוספות בתשובה חיובית ממנו לפני אפריל. אשר לתיאור היחידה הקולטת, כתבתי בערך כך (באנגלית):

" קבוצת החומר המעובה שלנו כוללת את הפרופסורים אזבל, אהרוני, ברגמן, דויטשר, אנטין-וולמן ווורנול. תחומי ההתעניינות שלהם הם חומר לא סדור, על-מוליכות, העברה במערכות מקומיות, תכונות אלקטרוניות, חומרים מרוכבים וכו'. הם כולם מצפים לפגישה איתך. אני מאמין שיש לך תמונה טובה של בית הספר לפסיקה שלנו והתנאים שלנו. אם יהיו לך שאלות כלשהן לגבי הצעתנו או כל שאלה אחרת שתרצה להעלות, אשמח לשמוע זאת ולעשות כמיטב יכולתי לעזור. אם אינך יכול להחליט ברגע זה, אני מציע שתבוא ותבקר כאן בסתיו הקרוב ותכיר את אוניברסיטת תל-אביב. אשמח לפגוש אותך ולדון באפשרות והתנאים של הצטרפותך אלינו".

18.1.1990 לדן שלום רב. בהמשך לשיחותינו אודות פרופ' מיכאל שיפמן, מצורפים בזה העתקי תולדות החיים ורשימת הפרסומים שלו. כזכור לך, פרופ' שיפמן מהמכון לפסיקה תיאורטית במוסקבה (ITEP) הינו אחד מהמדענים הבולטים בעולם בשטח החלקיקים האלמנטריים. לפרופסור שיפמן תרומות בולטות וייחודיות בנושאים רבים. אציין בפרט את העבודות בנושאי OCD ותורות סופר-סימטריות שהקנו לו פרסום עולמי. פרופסור שיפמן היה זה עתה אורח של ביה"ס לפסיקה. משיחות אתנו התרשמנו שהוא ישקול ברצינות רבה הצעה להצטרף לביה"ס לפסיקה. זאת הזדמנות חד-פעמית לקלוט באוניברסיטה מדען מהשורה הראשונה שהשתלבנותו ביה"ס תהיה קלה ותוסיף רבות למחקר וההוראה. ניתן להניח שאנחנו בתחרות עם אוניברסיטאות במערב אירופה ובארצות-הברית ולכן רצוי לפעול בעניינו במהירות.

תגובתו הראשונה של שיפמן להצעתי הגיעה (באנגלית) מאוניברסיטת ברן, שווייץ, שם שהה בביקור: 16.2.1990. פרופ' עמיר היקר. תודה על מכתבך מ-7 בפברואר ועל הצעת המשרה הקבועה במחלקה לפסיקה באוניברסיטת תל-אביב. הצעה זו היא, ללא ספק, כבוד גדול עבורי. זוהי ההצעה הראשונה מסוג זה שקיבלתי בחיי. אני מבטיח לך לשקול אותה בכל הרצינות. אני מקווה שאוכל לענות בקרוב, אחרי שאדון בדבר עם בני משפחתי. בכל מקרה תדע את החלטתי לפני ה-1 במאי. שלך בכנות, מ. שיפמן

¹⁰⁸ "קרן ברכה" נוסדה ב- 1971 ע"י משפחת גרוס (השם "ברכה" הוא, בערך, תרגום מגרמנית לשם ה-Gruss).

אבל גם אם הצעתנו הייתה הראשונה שקיבל שיפמן, ודאי לא הייתה הנדיבה ביותר – בזאת לא יכולנו להתחרות באוניברסיטאות מובילות בארה"ב. ואכן, באפריל התקבלה ממנו הידיעה המנומסת שלצערנו לא יקבל את הצעתנו. הוא העדיף לקבל את הצעת אוניברסיטת מינסוטה, ומאז נקלט שם ב-1990 זכה במספר פרסים ואותות הוקרה נכבדים והתקבל כחבר באקדמיה האמריקאית למדעים.

הסיכוי לגבי המתמטיקאים היה נראה גדול יותר, כיון שמתמטיקאים אינם נזקקים בעבודתם לציון ומעבדות וכוח עזר של טכנאים, חוקרים ובת-דוקטורים, ועיקר מעייניהם הוא באיכות העמיתים והתלמידים ובאווירה תומכת במחלקה. בהזמנות ששלחתי לכמה מטובי המתמטיקאים היהודים הצעירים ברוסיה ניסיתי לפרוט על מיתר זה, וכך כתבתי לולדימיר דרינפלד, שעמד לקבל באותה שנה את מדליית פילדז, ולימים – גם את פרס וולף למתמטיקה:

24.1.1990 (באנגלית)

פרופ' דרינפלד היקר. במסגרת תפקידי כדיקאן הפקולטה למדעים מדויקים באוניברסיטת תל-אביב, אני רוצה להציע לך משרה כפרופסור מן המניין באוניברסיטה (פירוט המשכורת להלן). בנוסף לשכר והתנאים הסטנדרטיים המתוארים, אנו רוצים לעשות עבורך את הסידורים המיוחדים הבאים לתמיכה במחקרך ולהקלת התיישבותך בישראל:

1. תקבל קרן או קתדרה מיוחדת שתספק לך כ-10,000 \$ כל שנה לפעילויותך האקדמיות. כסף זה יכול לשמש, למשל, להזמנת מתמטיקאים לעבוד אתך בישראל, לתמיכה נוספת לסטודנטים שלך, ליתר תמיכה בפעילותך המדעית בחו"ל וכו'.
2. נסדר עבורך הלוואה לטווח ארוך, בתנאים נוחים מאוד, בסך \$100,000, כדי לאפשר לך לקנות דירה. נספק לך גם את העזרה הלוגיסטית כדי לנצל הזדמנות זו, וכן לכל בעיה פרקטית שתהיה לך בהתיישבותך בישראל.

אני מאמין שבית הספר למדעי המתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב נמצאת הקבוצה הגדולה ביותר של מתמטיקאים רוסים מחוץ לברה"מ. ביניהם אנו גאים למנות את פרופ' איליה פיאטצקי-שפירא, שזה עתה זכה (ביחד עם פרופ' אניו די-ג'ורג'י) בפרס וולף לשנת 1990. איתנו גם הפרופסורים ישראל גוכברג, ויטלי מילמן, מישה פארבר, מוטי גיטיק¹⁰⁹, יפים גלוסקין (שהגיע לאחרונה) ואחרים. פרופ' יוסף ברנשטיין, הנמצא עכשיו בהרווארד, הביע את כוונתו להצטרף באופן קבוע לאוניברסיטת תל-אביב החל בתחילת השנה האקדמית 1991/2. כמו כן, פרופ' מיכאל גרומוב מ-IHES ופרופ' דויד קזידן מהרווארד מבקרים לעתים תכופות בבית הספר שלנו. לאחרונה קיבלנו פניות להצטרף למחלקתנו מכמה מהמדענים הצעירים הרוסים והדוקטורנטים הטובים ביותר. כמה מהם נמצאים כבר בישראל ואחרים מתכוונים להגיע בקרוב, ואנו מקווים שבאמת יצטרפו לפקולטה שלנו.

מאלו שאינם רוסים, אציין כמה מהמתמטיקאים הצעירים שלנו, כמו הפרופסורים נוגה אלון, רון ליבנה, דן הרן ואחרים. הפרופסורים אטלה סלברג מפרינסטון, שלמה שטרנברג מהרווארד וברטראם קוסטנט מ-MIT הם אורחים תדירים בבית ספרנו בהסדרים ארוכי טווח.

יכולותיהם הוכחו, למשל בתחרות Putnam, כשקבוצתנו (שהשתתפה בתחרות כקבוצה זרה, לא אמריקאית) הגיעה למקום השלישי (ביחד עם אוניברסיטת רייס) מבין 360 אוניברסיטאות ומכונים (מיד לאחר הרווארד ופרינסטון).

אנו נהיה מאושרים וגאים לצרף אותך לבית ספרנו ובכך להעשיר את הקהילה המתמטית באוניברסיטה שלנו ובישראל.

אם יש לך שאלות לגבי הצעתנו או כל בעיה אחרת שתצצה להעלות או לדון בה, אשמח לדעת זאת ולעשות כמיטב יכולתי להיות לעזר (מספר הטלפון בביתי הוא 052-541868).
שלך בכנות, פרופ' דן עמיר, הפקולטה למדעים מדויקים

נודע לי שאחת הסיבות שבגללן נשאר דרינפלד, יליד 1954, בברית-המועצות היא דאגתו להוריו הזקנים, וניסיתי לעשות משהו גם בעניין זה בעזרת המחלקה לעלייה וקליטה של הסוכנות, וכך נענית:

ירושלים, 7.3.1990

פרופ' עמיר שלום רב. קיבלתי את מכתבך מיום 28 בפברואר, בעניין פרופ' ולדימיר דרינפלד. אני בודק את האפשרות לסידור מוקדם למגורים מתאימים להוריו, וברגע שתהיה בידי כל האינפורמציה, אעדכן אותך. אני עושה כל מאמץ לעזור אך, כאמור, הנושא עדיין בבדיקה. בברכה, אורי גורדון

¹⁰⁹ מוטי (מרדכי) גיטיק, סיים את הדוקטורט בתורת הקבוצות באוניברסיטה העברית בהדרכת מנחם מגידור ועזריאל לוי. הוא הצטרף לסגל בית הספר למדעי המתמטיקה בשנת 1984.

אך למרות כל זאת, דרינפלד חשש מהמעבר, ודחה את הצעתנו:

24.3.1990 (באנגלית)

"פרופסור עמיר היקר. רב תודות על הצעתך הנדיבה! אבל אינני מתכנן להגר מברית-המועצות. שלך בכנות, ולדימיר דרינפלד"
ואכן דרינפלד נשאר ברוסיה עד שנת 1999, ואז עבר לאוניברסיטת שיקגו.

ב- 24.1.1990 שלחתי מכתב זהה גם לפרופ' גנאדי חנקין (1946-2016), אך הוא כבר קשר קשרים בצרפת, לשם הוזמן לביקורי עבודה מספר פעמים, וב- 1991 עבר לפריס וקיבל מינוי כפרופסור באוניברסיטת פייר ומרי קירי (Paris VI).

מכתב הזמנה דומה נשלח לפרופ' גרגורי מרגוליס, שכמסופר לעיל היה בין הזוכים במדליית פילדז' בקונגרס בהלסינקי. ההתקשרות אתו החלה, באמצעות ויטאלי מילמן, קודם לכן, וכבר סוכם על ביקורו אצלנו באביב, מויטאלי למדנו שבנו סובל מקשיי דיבור. התייעצתי בחוג להפרעות בתקשורת וביחידה להוראת שפות, על מנת להבטיח עבורו כאן את הטיפול המתאים. לכן נוספה במכתב אליו הבטחה שלישית, מיוחדת:

"... בנוסף לדאגה לקורס בעברית לך ולאשתך, נסדר עבורך תכנית מיוחדת כדי לעזור לבנך לשמוע ולדבר עברית וגם קצת אנגלית. הערכתנו היא שהוא יצטרך לקבל הדרכה אישית של כ- 12 עד 15 שעות בשבוע במשך חצי שנה, והדרכה פחות אינטנסיבית בהמשך במידת הצורך. כל זה ייעשה על חשבון האוניברסיטה. ברצוני לספר לך שכאן, בישראל, יש לנו ניסיון רב בהוראת שפה חדשה לעולים החדשים, בעיקר אלו מברה"מ, עם בעיות דומות. אני מקווה ומצפה לראות אותך בתל-אביב במאי"

לא במפתיע, גם מרגוליס, הכוכב העולה יליד 1946 של המתמטיקה הסובייטית, חוץ נמרצות על ידי כל אוניברסיטאות הצמרת האמריקאיות. לבסוף הוא בחר באוניברסיטת ייל, וכוכבו המשיך לדרוך שם. ב- 2005 הוענק לו פרס וולף, וב-2020 הוא חתן פרס אבל – "פרס נובל של המתמטיקה" – ביחד עם הלל פירסטנברג מהאוניברסיטה העברית.

המתמטיקאים שפנינו אליהם היו הכוכבים הזוהרים ביותר בשמי המתמטיקה באותן שנים. לו הצלחנו לקבל אחד או שניים מהם, היה בית-הספר למדעי המתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב מזנק להיות אחד הראשונים בעולם. אך גם מה שהשגנו היה הרבה מאוד והרים אותנו למקום טוב מאד בצמרת.

בראשית 1990 התקבלה בלשכת נשיא האוניברסיטה פניית המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ:

24.1.1990 לכבוד פרופ' מ.מני, נשיא, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' מני היקר, על יד המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ קיימת מזמן ועדת מדענים למען יהודי ברה"מ בראשותו של הפרופ' צבי ליפקין ממכון וייצמן. עד לזמן האחרון ועדה זו הייתה עסוקה במאבק למען הענקת היתרי יציאה למדענים יהודיים מברה"מ שרצו לעלות.

ברור לנו כעת שאם כי יש עדיין מדענים שקיבלו סירוב לבקשותיהם להיתרי יציאה ושיש עוד לפעול למענם, הדאגה העיקרית שלנו חייבת להיות לעזור בכל מידת האפשרות לעולים מדענים המגיעים לארץ. בכמה מהמוסדות להשכלה גבוהה קיימות ועדות אוניברסיטאיות העוסקות במכלול הבעיות של קליטת העלייה, כגון קליטת מדענים, קליטת סטודנטים, הסבה מקצועית למדענים עולים על מנת שיוכלו להיקלט בשוק העבודה, קליטה חברתית וכו'.

אנו פונים בזה לכל המוסדות להשכלה גבוהה שישקלו מינוי ועדה כזאת. אודה לכם ביותר אם תואילו להודיע לנו את שמות חברי הוועדה במוסדכם כדי שנוכל לספק להם מידע העשוי להיות לעניין להם וכדי שנוכל להתייעץ איתם. כן היינו מבקשים שהוועדה שתקום אצלכם תמנה נציג לוועדת המדענים שלנו. זה יהיה מועיל ביותר בהמשך עבודתנו.

בגלל פעילותי בענייני הקליטה, החליט נשיא אוניברסיטת תל-אביב, משה מני, למנות אותי כיו"ר ועדת קליטה וכנציג האוניברסיטה בוועד המדענים, וכך החלה גם פעילותי בוועד המדענים ומועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות - וזאת בנוסף לתפקידי כדקאן הפקולטה למדעים המדויקים.¹¹⁰

¹¹⁰ בפעילותי זו זכיתי לשתף פעולה עם נשיא המועצה, אייב (אברהם) הרמן, יליד 1914, שהיה שגריר ישראל בארה"ב בשנים 1959-1968, נשיא האוניברסיטה העברית בשנים 1968-1983 ולאחר מכן, עד פטירתו ב- 1992 - נגיד האוניברסיטה, ולחוות את הרגשת התסכול של "מי שהיה" מול מהדלי המדינה בקליטת המדענים העולים.

1.2.1990 לכב' מר אברהם הרמן, נשיא "למען אחי ורעי"¹¹¹, רח' ישראל בק 1, תל-אביב

מר הרמן היקר, חן חן לך עבור מכתבך מה- 24.1.90. בהמשך לשיחתנו בע"פ ברצוני להודיעך, שבאוניברסיטת תל-אביב התמנתה ועדה לנושאי קליטת העלייה בהרכב הבא: יו"ר - פרופ' דן עמיר, דיקאן מדעים מדויקים, פרופ' יעקב עבודי - דיקאן הנדסה, פרופ' זאב לוי - סגן נשיא למחקר ופיתוח, פרופ' ויטאלי מילמן מבית הספר למתמטיקה, גב' הדא בן שפר - המזכירה האקדמית. יו"ר הוועדה יחליט את מי לשגר לוועדת המדענים שלכם. בברכה, משה מני, נשיא

יחד עם זאת, עלה בדעתו של משה מני הרעיון לכנות תפקיד זה בתואר "דיקאן מיוחד לקליטת עלייה", כך שאוניברסיטת תל-אביב יכלה להתהדר בכך שהיא היחידה בה יש דיקאן מיוחד לנושא זה, וזאת מבלי שיהיה צורך למנות דיקאן נוסף עם כל העלויות הכרוכות בזאת. וכך קיבלתי את כתב המינוי דלהלן:

1.2.1990 פרופ' עמיר הנכבד. הננו ממנים אותך לדיקאן מיוחד לקליטת עלייה ויושב ראש הוועדה העליונה לקליטת עלייה באוניברסיטה. תפקידי הוועדה יהיו:

1. לאסוף מידע על מועמדים אפשריים לסגל אקדמי, לסגל טכני ולסטודנטים מתוך העלייה החדשה.
2. לאתר מועמדים בעלי כישורים גבוהים ולהכין תכנית לקליטתם - בהתאם לתכניות הפיתוח של האוניברסיטה ושל יחידותיה.
3. לחפש דרכים חדשות לגיוס משאבים לקליטת דגל וסטודנטים, בארץ ובחוץ לארץ.
4. לרכז מידע על תכניות סיוע לעולים של גורמים ממשלתיים, ציבוריים ווולונטריים.
5. לתאם את פעילות כל הגורמים הרלבנטים באוניברסיטה להקל ולזרז בתהליכי מיון וקליטה.
6. ליזום ולתאם פעילות לקליטה חברתית של עולים חדשים שייקלטו בעבודה או בלימודים באוניברסיטה.

חברי הוועדה יהיו: סגן הנשיא למחקר - פרופ' זאב לוי, דיקאן הסטודנטים - פרופ' גדעון פישלזון, דיקאן הפקולטה להנדסה - פרופ' יעקב עבודי, פרופ' ויטלי מילמן (מתמטיקה) והדא בן-שפר (מזכירה אקדמית), וכן פרופ' עמנואל קרסובסקי (מוסיקה), פרופ' יאיר בן-דוד (רפואה) ורפי ביאלוגורסקי (סמנכ"ל כוח אדם)¹¹² אנחנו מאחלים לך הצלחה במשימה חשובה זו. פרופ' משה מני, נשיא פרופ' יהודה בן-שאול, רקטור

פעילות נמרצת בעניין קליטת המדענים העולים התקיימה גם במוסדות האחרים. בישיבת ועדת העלייה והקליטה של הכנסת ב- 12.2.90 אמר פרופ' אורי שמיר (מהטכניון):

"... בתמיכת המרכז לקליטה במדע נמצאים כעת במוסדות להשכלה גבוהה 200 עד 250 איש במסגרות של מדענים וחברי סגל. מהערכתי לגבי הטכניון נובע שעם משאבים מתאימים ניתן היה להגיע לכפל של 5. כלומר, אלף איש היו יכולים להיקלט כחלק מהסגל במוסדות להשכלה גבוהה ובפריפריה של המוסדות האלה. [...] אנשי המרכז הם מסורים ועושים עבודה יפה - אבל הם מעטים, נראה שהמצב שם עומד בפני משבר, או כבר נמצא במשבר. מספר התיקים שבטיפולם גדול מדי, והם לא מצליחים להשתלט עליו. בעניין התקציב המצב אבסורדי ממש: התקציב קבוע, וככל שגדל מספר המדענים המגיעים לישראל, [...] המרכז לקליטה במדע עושה תרגילים כדי למצוא שיטות שבאמצעותן אפשר לתת מנה יותר קטנה לאדם, במקום לקבוע סכום סביר הדרוש לקליטת אדם אחד, ולכפול אותו במספר המדענים המגיעים. [...] זהו נושא מוגדר וספציפי שהוא קטן יחסית ומדובר בתקציבים אפסיים ממש, אבל הוא מנוף אדיר, כי הוא משתמש במערכת קיימת של מוסדות מחקר להשכלה גבוהה ושל התעשייה, שמסוגלים לנצל את היכולת שלהם להתגייס לקליטת עולים מדענים. המוסדות להשכלה גבוהה יתגייסו מעל ומעבר מבלי לקבל תמורה כספית עבור זה, אם יקבלו את התקציבים כדי להכניס את המדענים האלה לפעולה [...] על ידי הקמת מוקדי מחקר ופיתוח, מוקדי יזמות וכו'. אם אוכלוסיית המדענים תצליח להיקלט בדרך הטובה והנכונה תהיה לזה השלכה אדירה לגבי רבים אחרים. צריך להפעיל את זה מיד..."

כשהתבררו ממדיה העצומים של העלייה מברית-המועצות, נחלצה גם הות"ת לפעולה. בנוסף למשימת קליטת המדענים, היה ברור שיש להיערך להגדלה משמעותית של מספרי הסטודנטים בכל הרמות. כך נשלח למוסדות החוזר דלהלן מות"ת:

¹¹¹ פרופ' מני חשב בטעות את סיסמת המועצה, "למען אחי ורעי", לשם העמותה.

¹¹² ב- 28.2.90 צורף לוועדה פרופ' שלום פרלמן מהפקולטה למדעי הרוח,

ב- 14.3.1990 בשעה 10:00 יתקיים דיון בנושא הנדון בהשתתפות ראשי האוניברסיטאות, נציגי משרד הקליטה וחברי ות"ת. אנו מעוניינים שכל אוניברסיטה תהיה מיוצגת ע"י הנשיא או הרקטור וכן ע"י איש סגל המופקד במוסדכם על נושאים אלה. כל מוסד יתבקש לסקור את פעולותיו ותכניותיו בנושאים הנ"ל. לאחר סקירות אלה יתקיים דיון. נבקשכם להודיע לנו בהקדם מי ישתתף בדיון מטעמכם, וכן נודה לכם על משלוח חומר רקע בכתב. הדיון יתקיים במשרדנו החדש בקמפוס גבעת רם של האוניברסיטה העברית. רצ"ב מפה עם הנחיות גישה. בברכה, יעקב זיו (יו"ר ות"ת)

בתוקף תפקידי החדש, התבקשתי לדאוג להכנת החומר המבוקש ולייצג את אוניברסיטת תל-אביב בות"ת בנושאי הקליטה¹¹³. בינתיים המשכנו בבירורים ובמאמצים להבאת מדענים מצטיינים במיוחד למלגות קרן ברכה, בהתאם להנחיות האקדמיה למדעים, כעולה ממכתבו של נשיא האקדמיה לנשיא האוניברסיטה:

26.2.1990 פרופ' מני הנכבד. הנני מתייחס לנושא החשוב של קליטת מדענים עולים בולטים מברית המועצות במסגרת תכנית פרופסורים עמיתי קרן ברכה. הרשה לי להביע הערכה לאוניברסיטת תל אביב על תחילת פעולה נמרצת בהנהגתו של פרופ' דן עמיר. קיבלתי מפרופ' עמיר פרטים על הפעילות בתחום זה והוא נמצא אתי בקשר. לצורך המשך הדיון אבקש להעביר אלי בהקדם רשימה של מועמדים פוטנציאליים לתכנית זאת לקליטה במוסדך. הנני מבקש שרשימה זאת תכלול בין השאר את הפרטים הבאים:

- א. המוסד שבו מכהן המועמד.
 - ב. נתונים על תחומי מחקרו של המועמד.
 - ג. הערכה ראשונה של אמצעי המחקר הדרושים לקליטתו של המועמד.
- הנני מבקש כי רשימה זאת תתייחס אך ורק למועמדים ברמה הגבוהה ביותר, אשר יתרמו תרומה מרכזית למוסדות ולמערך ההשכלה הגבוהה במדינה. עם קבלת החומר ארשה לעצמי להיפגש אתך לדיון במועמדים. התכנסות ראשונה של הוועדה הבוחרת תתקיים במחצית חודש מרץ, והודעה סופית על בחירת המחזור הראשון של המועמדים מתוכננת למחצית חודש אפריל. הפעלת התכנית בהקדם חשובה הן מבחינה מהותית והן כסמל לפתיחות מערכת ההשכלה הגבוהה והמחקר המדעי במדינת ישראל בפני מדענים עולים ברמה גבוהה. בכבוד רב, יהושע יורטנר, נשיא העתקים: פרופ' יהודה בן-שאול, רקטור, פרופ' דן עמיר, דיקאן לקליטת עלייה

עם הרחבת היקף תפקידי נוצר הצורך למסד את פעילות הקליטה וליצור את המכשירים הנחוצים לכך:

- 1.3.1990 אל נשיא האוניברסיטה. להלן בקשותי הקשורות לקליטת עלייה:
- 1 מזכירה לענייני קליטת עלייה. כישורים: ידיעת עברית, אנגלית ורוסית. הדפסה במעבד תמלילים בעברית ובאנגלית, ניסיון בעבודות מזכירות ותיאום. תיאור התפקיד: מזכירת הוועדה לקליטת עלייה; ריכוז, הכנה ומעקב אחר כל החומר הקשור לקליטת עלייה; טיפול בפניות של מועמדים לסגל וללימודים לתארים מתקדמים; קבלת קהל; קשרים עם הרשויות העוסקות בקליטת עלייה בישראל. היקף המשרה כיום: חצי משרה.
 - 2 הקצאת כספים להוצאות שוטפות על פי דיווח. נדרשת הקצאת כספים להוצאות השוטפות: טלפונים; צרכי משרד; שכפולים; צילומים וכו'.
 - 3 קריאה והשאלה של ספרים לעולים בספריות האוניברסיטה. מתן אפשרות לקבל תמורת תשלום סמלי כרטיס קורא המאפשר השאלת ספרים. הכוונה לאפשר לכל אקדמאי מבין העולים לקבל את השירותים הנ"ל בכל ספריות האוניברסיטה, גם אם אין לו כל קשר לאוניברסיטה.
 - 4 מימון השלמה למשכורת למדענים על חשבון משרד הקליטה. כיום מממן משרד הקליטה 80% מהשכר ואילו 20% הנותרים מוטלים על חשבון היחידה האקדמית. הצעת הוועדה היא שהשלמת המימון תתקצב ברובה מהכספים שיגויסו לקליטת עלייה.
- דן עמיר

¹¹³ פעילי קליטה במוסדות האחרים באותו זמן היו: אורי שמיר (הנדסה אזרחית) ואלי ניסים (אוורונאוטיקה) בטכניון, יהודית בירק (חקלאות, פרו-רקטור) באוניברסיטה העברית, רות ארנון במכון ויצמן, מרים כהן (מתמטיקה) וזאב הדרי (הנדסה גרעינית) באוניברסיטת בן-גוריון, ושי. יהודה – יועץ הרקטור לענייני קליטה באוניברסיטת בר-אילן.

14.3.1990 אל רפי בילוגורסקי, סמנכ"ל כוח אדם הנדון: **מזכירה לענייני קליטת עלייה**

בהתאם להחלטת ההנהלה מיום 4.3.90, אבקשך להקצות עלות 1/2 משרה למזכירה לענייני קליטת עלייה לדיקאן לעלייה, פרופ' דן עמיר. בעלות חצי המשרה יש לחייב את עתודת הנשיא. מהתרומות הראשונות שיוכנסו לצרכי עלייה תוחזר העלות לעתודת הנשיא. בברכה, נעמן גור, מנכ"ל

סגן הרקטור, יאיר אורגלר, שהיה עד אז איש הקשר עם המרכז לקליטה במדע, העביר אלי את התפקיד:

15.3.1990 לכבוד פרופ' דן עמיר, דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים.
הנדון: **תיאום הקליטה באוניברסיטת ת"א**

עם מנויך כדיקאן לענייני קליטה, אבקשך לקבל על עצמך החל מ-1.4.90 את תפקידי תיאום הקליטה באוניברסיטה, שהינם בתחום סמכותי כסגן-רקטור, ובעיקר כל מערכת הקשרים עם המרכז לקליטה במדע במשרד הקליטה. עם זאת, בכל מקרה שהחלטה או המלצה שלך כרוכה בהקצאת תקן אוניברסיטאי, יש לקבל לכך אישור מראש מהרקטור. אני מאחל לך הצלחה מלאה בתפקידך החשוב ומבטיח שיתוף פעולה ככל שיידרש. בברכה, פרופ' יאיר אורגלר, סגן רקטור

בנוסף, כאחראי לענייני הקליטה, היה עלי לטפל גם בקליטת הסטודנטים העולים בכל הרמות – החל במכינות לסטודנטים עולים עד התלמידים לתארים מתקדמים, אבל כיון שהנושא העיקרי שעליו אני רוצה לספר הוא קליטת המדענים העולים. אתייחס לענייני הסטודנטים במעט מאוד דוגמאות.

19.3.1990 לרקטור: הנדון: **קליטת סטודנטים עולים**

הוועדה המטפלת בקליטת העולים מצאה כי חוגי הלימוד באוניברסיטה שונים לעתים ממקצועות הלימוד בארצות מוצאם של העולים. על מנת לייצג לעולים לאלו חוגי לימוד להירשם באופן שיתאימו לתחום התעניינותם, מוצע שבכל יחידה תוקם ועדה בת שני חברים – יו"ר ועדת הוראה ואיש סגל הבקיא במערכת ההשכלה הגבוהה בברה"מ – שתבחן את התעודות ותייעץ למועמדים בדבר בחירת חוג בלימודים. אבקשך להביא פנייה זו אל הוועדה המרכזת. בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן מיוחד לקליטה

לכב' פרופ' אהרן לוי, יו"ר הוועדה האוניברסיטאית לענייני קבלה
הנדון: **קבלת עולים חדשים ללימודים בשנת תשנ"א**

הוועדה המטפלת בקליטת העולים ממליצה כי עולים חדשים יורשו להיבחן בבחינה הפסיכומטרית המתקיימת ביולי 1990, ולהירשם ללימודים לשנת תשנ"א, ליחידות שהן יהיו מקומות, במידה שיהיו בעלי הישגים המקבילים לחתך המתקבלים. כמו כן מוצע שעולים אשר יסיימו את מכינת פברואר ואשר ציוניהם במכינה יתקבלו בספטמבר 1990, יוכלו אף הם להירשם ללימודים לשנת תשנ"א וזאת בתנאי שיעמדו בחתך הקבלה ובתנאי שיהיו מקומות פנויים. בברכה, פרופ' דן עמיר, דיקאן מיוחד לקליטה

2.4.1990 אל מנהלי ספריות האוניברסיטה.

בהתאם להחלטת הנהלת האוניברסיטה, עולים חדשים יוכלו להשתמש בשירותי הספריות ללא תשלום בשנה הראשונה לאחר עלייתם. אבקשכם להיות בקשר עם הדיקאן לעלייה, פרופ' דן עמיר, ליישום הנושא בספריותיכם. נעמן גור, מנכ"ל

כשנכנסתי לתפקיד לא היה תקציב מיועד לקליטת העלייה, ומעט ההוצאות של דיקנאט הקליטה כוסו מעתודת נשיא האוניברסיטה. היה צורך לגייס משאבים מיוחדים לנושא מידידי האוניברסיטה בחו"ל.

8.4.1990 אל המנכ"ל מאת הנשיא:

בהמשך לשיחתנו בע"פ, הנני להעביר לך שלוש רשימות שקיבלתי מאת הגב' בן-עמי, ואשר מתייחסות לתרומות שהתקבלו בעליל, ואשר מיועדות לקליטת מדענים סובייטיים. מדובר בסך 330,000 דולר אשר נמצאים בידנו ומקורם בדרום-אמריקה, ואשר אותם הנני לבקשך לרכז בקרן נפרדת כדי שפירותיה יוכלו לשמש את מאמץ הקליטה. כתום תקופת הקליטה יוחלט על יעודה הסופי. פירות קרן זו יהיו פטורים מכל תקורה. בברכה, פרופ' משה מני, נשיא

הדחיפות בהעלאת תכנית כוללת לקליטת מדענים עולים, כזו שעבדתי עליה מאז הפגישה אצל הפכטרים, עלתה גם בסיום סקירתו של מנהל המרכז לקליטה במדע, שמואל אדלר, ביום עיון שהתקיים בטכניון ב-3.2.1990

"... האם המודל שעבדנו אתו בשנות ה-70 וה-80, כאשר הגיעו בכל שנה בין 100 ל-150 מדענים, יכול לעבוד גם בשנות ה-90 עם גלי העלייה הצפויים? לפי נתונים שאספנו מהנרשמים לעלייה מברה"מ, מתוך עלייה של קרוב ל-100,000 יהודים, מעל 50% מהאוכלוסייה העתידה לעלות לארץ שייכים לכוח עבודה אזרחי. כוח עבודה אזרחי הוא אנשים בין הגילאים 18-65 בעלי רצון או פוטנציאל לצאת לעבודה - זה לא כולל סטודנטים, חיילים בסדיר, פנסיונרים ועקרות בית. בארץ, אני חושב שכ-35% מהאוכלוסייה שייכים לכוח העבודה האזרחי. בקרב האוכלוסייה היהודית זה מתקרב ל-40%. כלומר, יש פער בין האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל לבין אוכלוסיית גלי העלייה הצפויים. נניח שאנחנו מדברים על כ-50,000 שירצו לצאת לעבוד כשיגיעו ארצה. אחוז האקדמאים בקירבם, או עובדים במקצועות שדורשים השכלה על-תיכונית, הוא כ-60%, לעומת 22% בקרב האוכלוסייה היהודית בארץ. כבר עכשיו יש לנו במדינת ישראל בין השיעורים הגבוהים ביותר של כוח אדם אקדמאי או עובד במקצועות שדורשים השכלה על-תיכונית. יש רק מעט מאוד ארצות שעולות עלינו. זה לא היה נכון בתחילת שנות ה-70 - אז היו רק 12% אקדמאים בקרב האוכלוסייה הישראלית, אבל בעלייה שהגיעה בשנות ה-70 מברה"מ, 40% היו שייכים לקבוצה זו. מתוך 50,000 העולים האלה, אנו מעריכים שיהיו כ-12,000 מהנדסים. אני חושב שהיום בישראל עובדים כ-30,000 או 35,000 מהנדסים. ואם תוך שנה אחת יגיעו 100,000 יהודים מברה"מ, אוכלוסיית המהנדסים תגדל בשליש. אנחנו צופים שיהיו בין 3,000 ל-4,000 רופאים, שיתווספו ל-8,500-8,000 רופאים ורופאי שיניים שכבר יש במדינה, וגם ביחס בין מספר הרופאים לגודל האוכלוסייה מובילה ישראל כבר עכשיו. אנחנו צופים גידול של 40% בבת-אחת עם מספר הרופאים ורופאי השיניים שיגיעו לישראל. אנחנו גם צופים שיהיו בקרב העולים כ-4,000 מורים, למרות שכפי ששמענו יש הרבה אנשים שהיו רוצים להגדיר את עצמם כמשהו אחר אבל בליט ברירה עובדים כמורים. בנוסף לזאת אנחנו צופים כ-3,000 בוגרי אוניברסיטאות במדעי הטבע ומדעי החיים, ועוד כ-2,000 בתחומי מדעי החברה והרוח, ועוד כ-2,000 בתחומי האמנות, הספרות, המוסיקה וכו'. בהתאם לניתוחים הסטטיסטיים, אנחנו צופים שבין 1,500 ל-2,000 איש ייפלו בקטגוריות שצינתי קודם, כלומר יהיו זכאים לסיוע המרכז לקליטה במדע. היום להערכתנו פעילים במדינה בין 12,000 ל-15,000 מדענים. כלומר, גם פה אנחנו צופים גידול של 10% עד 14% עם המדענים שיגיעו ארצה, ואתם יודעים כמה קשה היום לקלוט מישהו במוסד להשכלה גבוהה. יש לנו סגל צעיר יחסית ומעט מאוד אנשים יוצאים לפנסיה, המוסדות אינם מתרחבים, וגם בגלל בעיות כמו אלה ששמענו היום, שמספר מקבלי תעודת בגרות לא גדל בשנים האחרונות ואין גידול בפוטנציאל הסטודנטים כמו שהיה בבייבי-בום של תחילת שנות ה-70.

צפוי גידול מה במספר הסטודנטים - אנחנו צופים שמתוך 100,000 עולים יהיו בין 3,000 ל-4,000 שירצו ללמוד באוניברסיטאות, ועוד 2,000-1,000 במוסדות על-תיכוניים אחרים. אם יש כ-60,000 סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה, אנחנו מדברים על גידול של 5% שהוא משמעותי. השאלה היא אם זה חד-פעמי או שגלי העלייה ימשיכו בקצב זה ויהוו השלכה משמעותית לעתיד. אבל ברור שכל גל עלייה גם מביא לביקושים פנימיים כתוצאה מגידול האוכלוסייה. כלומר, 100,000 עולים יצטרפו גם אחוז מסוים של רופאים, יהיו יותר תלמידים וסטודנטים ויהיה צורך במורים ואנשי סגל כדי ללמד אותם, כך שכל גל עלייה מביא גם לתוספת ביקוש בכוח אדם.

נחזור לשאלה המקורית, האם אנחנו ערוכים לקליטת העלייה? אני בדעה שהמרכז לקליטה במדע, לאחר מספר קטן של שכלולים יהיה מסוגל, בהתאם לשיטות הקיימות, למצוא פתרונות במחקר ופיתוח למחצית מהאנשים, כלומר בערך 750 איש. השאלה היא **מה עושים עם המחצית השנייה. כאן יש לדעתי לפתח כלים חדשים**, חלק מהם כבר בשלבי הקמה, וחלק יתנו פתרונות יותר גדולים. אינני חושב שיש פתרון אחד או תשובה אחת לכל ה-750, ואנחנו צריכים לעבוד בכמה מסלולים ובכמה כיוונים כדי למצוא פתרון לבעיה בכללותה"

וכך כתבתי במבוא לתכנית לקליטת המדענים העולים שעבדתי עליה באותם ימים:

"... ישראל, ככל העולם המערבי, הופתעה מהשינויים בברה"מ ובמזרח אירופה בכלל, ומפתיחת השערים בפרט. עם דעיכת גל העלייה הקודם, הגיעו היחידות המטפלות בעלייה למצב של ניוון, והמשאבים שהוקצו לנושא הידלדלו עד כדי אותו מצב מביש שביטוי הנורא היה הטיפול במסורבי העלייה המפורסמים כמו ויקטור ואירנה בריילובסקי, מארק קובנר או נחום מיימן. למרות שהיו כאלה שחזו זאת לפני שנים, ולמרות שחזון זה קיבל חיזוק ניכר עם שילוח הסרובניקים בסוף 1987 (האקדמיה הלאומית למדעים הכינה כבר באפריל 1987 נייר עמדה בו קראה לגיבוש תכנית לקליטת מדענים), לא נעשה שום תכנון מראש למקרה שהחלום הגדול יתגשם. החמור יותר הוא שגם כיום, כמה חודשים לאחר שהתהליך ברור וידוע לכל והעלייה ההמונית היא בעיצומה, עדיין לא נעשה שום דבר כזה בקנה מידה ממלכתי, ועבודתו של צוות כמו הצוות הנוכחי נעשית באופן וולונטרי, אם כי בעידוד הרשויות הממשלתיות. דבר זה סימפטומטי לכל הקורה בטיפול בעלייה, כשהשיטה היא כיבוי שריפות, התאמה לאחר מעשה, ופיצול שלא ייאמן בטיפול בבעיה".

ח. "תכנית אלפיים"

לאחר שהצטרפתי, בראשית 1990, לוועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות, הצגתי בפני הוועד את תכנית קליטת המדענים שהכנתי. התכנית אומצה ע"י הוועד וע"י המועצה, ויובל נאמן הודיע שיפעיל את מלוא השפעתו בממשלה לקידומה.

פרקי הצעת התכנית, כפי שנכתבה באפריל 1990, היו:

- (א) מבוא ואומדנים לגבי עליית האקדמאים; (ב) ההיערכות לקליטה כיום. (ג) הקליטה באוניברסיטאות.
- (ד) הרחבת מערכת החינוך הגבוה – מכללות. (ה) קליטת מדענים עולים במכוני מחקר שימושי.
- (ו) קליטת מדענים עולים במכוני מחקר בסיסי. (ז) קליטה בהוראת המדעים והטכנולוגיה.
- (ח) "מכירת ידע" – מפעלים מיוחדים. (ט) פרויקטים לאומיים.
- (י) הסבה מקצועית לצורך קליטה במדע. (יא) קליטת אקדמאים בשאר הדיסציפלינות. (יב) סיכום.

אביא כאן את רובה של התכנית. ואלו שני סעיפי המבוא (בתיקונים קלים):

א. מבוא ואומדנים לגבי עליית המדענים

אפשר לכתוב את הגירת היהודים מברית המועצות כיום כפינוי (אווקואציה), כשלמעשה כל יהודי שוקל, לפחות, יציאה. מספר מגישי הבקשות לצאת עד היום הוא כמיליון, וקצב היציאה מוכתב רק ע"י האפשרויות הלוגיסטיות במסגרת המגבלות הפוליטיות. קשה לחזות את ההתפתחויות שיקבעו קצב זה. ברור רק שככל שקצב היציאה יוגבר, יגדל מספר העולים והוא עשוי גם להתקרב לשני מיליון. מאידך, ברור שהאטת קצב היציאה עלולה לגרום, בחשבון הסופי, להקטנת מספר העולים, גם אם לא יביאו התפתחויות פוליטיות לנעילה מחדשת או צמצום מכוון בפתיחת השערים, וזאת גם מפני הסתגלות היהודים למצב החדש, שתבוא אם משך ההמתנה יהיה ארוך (כמו שהיה בגרמניה הנאצית, בזמנו). ההערכה הריאלית כיום היא שב-1990 יעלו כמאה אלף מיהודי ברה"מ, וזהו המספר הבסיסי שנטפל בו בדו"ח זה. אך כל תכנית קליטה צריכה להיות דינמית, כששלביה השונים עוקבים בגמישות אחרי שינויי קצב העלייה. ברור שלקליטת העולים שכבר הגיעו ואלו שיגיעו בקרוב תהיה השפעה משמעותית על מספר העולים הבאים והרכבם הסוציאלי. מכיון שבמבנה החברתי-כלכלי של הקהילה היהודית בברה"מ, האקדמאים עומדים בראש הסולם (מאין ליהודים שם דרכי קידום פוליטיות, עסקיות, צבאיות וכו'). לכן מוסכם על הכל שקליטת האקדמאים, ובמיוחד המצטיינים שבהם, עשויה להיות בעלת משקל רב ותהודה רבה הן בכיוון החיובי והן בכיוון השלילי – עלינו להיזהר מאוד שלא תחזור התמונה של עליות המוניות קודמות שבהן פנתה העילית לארצות מערב אחרות ועשתה בהן חיל, והעלייה ההמונית לישראל חסרה את הקבוצה המובילה ופיגרה בקליטה מלאה והתפתחות מתאימה. מספר העולים וקצב הגעתם ארצה הוא, אמנם, משתנה לא ידוע, אבל הרכבם המקצועי ונתונים דמוגרפים אחרים עליהם ידועים פחות או יותר – מהרכב הגל הקודם של העלייה מברה"מ בשנות השבעים, מנתונים של משרד הקליטה על העלייה בשנת 1989 ומנתוני לשכת הקשר על המבקשים לעלות כיום. בנתונים אלה בולט במיוחד האחוז הגבוה של בעלי הכשרה אקדמית במדעי הטבע, הרפואה וההנדסה. הריכוז היחסי של המדענים היהודים בברה"מ גבוה ככל שהנושא רחוק מפוליטיקה, חברה ומעורבות ישירה בענייני ביטחון, משק, תעשייה וחקלאות. לעומת זאת, מועט למדי מספר המדענים היהודים בברה"מ העוסקים במדעי הרוח והחברה. במדעי הטבע יש ריכוז גבוה יותר במדעים המדויקים לעומת מדעי החיים והחקלאות. יתרון רב לקבוצת מקצועות זו הוא שבתחומים האלו אין רמת המדע בברה"מ נופלת מהרמה המערבית, והגישה המדעית היא אוניברסלית, מה שאין כך הדבר בחלק ניכר של מדעי הרוח והחברה – בס האסכולה הסובייטית שונה לרוב באופן משמעותי מהמערבית - בגלל המעורבות הפוליטית, וגם לא בחלק ניכר של מדעי החיים והרפואה ובחלקים היותר טכניים של המדעים (כמו מדעי המחשב) בממצא המדע הסובייטי בפיגור ניכר אחרי המדע המערבי.

היום, על סף המאה ה-21, ברור לכל שתגבורת כזו של אקדמאים ברמה גבוהה, ובמיוחד במדעים המדויקים ובהנדסה, היא משאב אדיר העולה בחשיבותו על אוצרות טבע רבים. אחת המגרעות של חברת השפע המודרנית היא ירידת המוטיבציה להצטיינות ולחריצות במדע. בארצות הברית אנו רואים שבכל דור מורכבת העילית המדעים ברובה מבני המהגרים החדשים - אלו שעדיין לא הספיקו להתבסס חברתית וכלכלית. במחצית הראשונה של המאה היו אלה בעיקר בני היהודים שהגיעו ממזרח אירופה, ובאמצע המאה – בני היהודים שבאו ממרכז אירופה. היום אלו בעיקר בני המהגרים מדרום-מזרח אסיה, הבולטים בהצטיינותם מבית הספר התיכון עד הלימודים לתואר דוקטור. לפי נתוני החברה המתמטית האמריקאית, רק כ-45% מהדוקטורנטים במתמטיקה בארה"ב כיום הם אמריקאים (לעומת כ-75% עד 1980) והשאר זרים. יתרה מזו - גם בין "אמריקאים", אחוז יוצאי דרום-מזרח אסיה הוא עצום. ברשימות התלמידים המצטיינים בכל אזור בארה"ב, כולל ניו-יורק, נמצא בקושי

שמות שאינם סינים, יפנים, קוריאנים או הודים. תהליך זה קיים גם בארצות המערב האחרות, אם כי לא באותה מידת חריפות. גם בישראל אנו עדים לכך שאחוז גדל והולך של ילידי הארץ המוכשרים פונה למקצועות המפתים יותר מבחינה כלכלית ולא לאלו המעמידים בפניהם אתגר אינטלקטואלי (דבר זה מתבטא גם באחוז הגבוה של בני העולים החדשים בקרב התלמידים לתואר שני ושלישי במדעים המדויקים). לכן קליטתם המהירה של האקדמאים העולים, שמרביתם במדעים המדויקים ובהנדסה, היא אתגר ענק שהוא גם הזדמנות כבירה.

לעלייה זו, שהיא ברובה עליית מצוקה, יש היתרון שהציפיות שלה אינן כה גבוהות. כשאנו משווים את התנאים בברה"מ לאלו של ישראל, ביחוד לגבי הקהילה היהודית שם, קל לראות שהעלייה לישראל מקפיצה את רמת החיים של העולה כמעט בכל מובן, פרט לשני היבטים, שאם נשכיל לספק את התשובות המתאימות לגביהם יהיו מירב הסיכויים לקליטה מוצלחת: **מקום עבודה מובטח וחינוך איכותי לילדים**. רק אחריהן, מבחינת דרישות העולים, יבואו רמת השיכון ושאר הגורמים. מכיון שעלייה בהיקף וברמה כאלה צופנת בקרבה את הפוטנציאל להקפיץ את ישראל קדימה באופן משמעותי בצמיחה כלכלית וברמת החיים, הרי תכנון נכון רב היקף יכול להביא לכך שכל מה שיושקע בקליטת עליית האקדמאים יאפשר קליטה טובה יותר של עלייה גדולה יותר. מאידך, חוסר תכנון ואי-ראיית התמונה הכוללת יכולים להביא להחמרת בעיית התעסוקה בארץ ולדשדוש במקום מבחינת איכות החיים, וע"י כך לגרום לירידת העילית ולהכשלת העלייה וסיכון עתידו.

כמצוין לעיל, רוב המדענים העולים הם בתחומי המדעים המדויקים, ולכן תזכיר זה, רובו ככולו, מטפל בבעיית קליטתם. למען הפשטות, התזכיר מתייחס ישירות לקליטתם המדענים הנ"ל הצפויים במשך שנת 1990, כלומר לכ- 1,500 מדענים (מתוך עלייה צפויה של כמאה אלף איש). אבל ההצעה יכולה לשמש כבסיס גם לתכנית קליטה ממושכת יותר ובמספרי עולים שונים – כשהקירוב הראשון מתקבל באופן לינארי (כלומר – הכפלת המספרים שבהצעה במספר מאות אלפי העולים).

ב. ההיערכות לקליטה כיום

ישראל, ככל העולם המערבי, הופתעה מהשינויים בברה"מ ובמזרח אירופה בכלל, ומפתחת השערים בפרט. עם דעיכת גל העלייה הקודם, הגיעו היחידות המטפלות בעלייה למצב של ניוון, והמשאבים שהוקצו לנושא הידלדלו עד כדי אותו מצב מביש שביטוי הנורא היה הטיפול במסורבי העלייה המפורסמים כמו ויקטור ואירנה בריילובסקי, מארק קובנר, או נחום מיימן, שלא פנו לעסקנות פוליטית. למרות שהיו כאלה שחזו זאת לפני שנים, ולמרות שחזון זה קיבל חיזוק ניכר עם שילוח הסרובניקים בסוף 1987 (האקדמיה הלאומית למדעים הכינה כבר באפריל 1987 נייר עמדה בו קראה לגיבוש תכנית לקליטת מדענים), לא נעשה שום תכנון מראש למקרה שהחלום הגדול יתגשם. החמור יותר הוא שגם כיום, כמה חודשים לאחר שהתהליך ברור וידוע לכל והעלייה ההמונית היא בעיצומה, עדיין לא נעשה שום דבר כזה בקנה מידה ממלכתי, ועבודתו של צוות כמו הצוות הנוכחי נעשית באופן וולונטרי, אם כי בעידוד הרשויות הממשלתיות. דבר זה סימפטומטי לכל הקורה בטיפול בעלייה, כשהשיטה היא כיבוי שריפות, התאמה לאחר מעשה, ופיצול שלא ייאמן בטיפול בבעיה.

הגורמים המטפלים היום בעלייה הם: הסוכנות היהודית, משרד הממשלה והארגונים הוולונטריים. **הסוכנות** תפקידה העיקרי בנושא העלייה הוא הבאת העולים לישראל. במבצע זה משתפת איתה פעולה **לשכת הקשר** של משרד החוץ, שעיקר תפקידה הוא הטיפול המוקדם בעולים, אפשר לומר – הבאתם עד המטוס. הבאת העולים ארצה היא משימה חשובה ויקרה, הממצה למעשה את כל תקציב הסוכנות. בנוסף, אחראית הסוכנות גם למרכזי הקליטה. אחריותה לגבי שאר נושאי הקליטה היא מזערית, ואין לצפות לכך שתוכל לתרום בהם יותר כל זמן שגל ההגירה נמשך. יתר על כן – בנושאים אחרים שבטיפול, כמו ההתיישבות, יש כוונת צמצום בינתיים בגלל האילוץ התקציבי.

לארגונים הוולונטריים חשיבות רבה מבחינת הקליטה החברתית, אך משאביהם אפסיים ועזרתם בפתרון הבעיות המרכזיות של הקליטה שהזכרתי לעיל היא קטנה ביותר ויכולה להתבטא בפתרון מספר לא גדול של מקרים פרטיים.

משרד הקליטה – שהוא לכאורה הכתובת לנושא הקליטה, הוא, למעשה, חסר אוניס מבחינה תקציבית, ובנושא קליטת האקדמאים הוא מהווה צינור בלבד, כאשר כללי תקצוב העולה האקדמאי נקבעים ע"י האוצר, והתקציב העומד לרשות **מרכז הקליטה במדע** (הגוף במשרד הקליטה המטפל בקליטת האקדמאים בעלי תואר שלישי), הוא הכפולה המתאימה של מספר העולים האקדמאים שבטיפול המרכז, בתקציב שהאוצר מקציב לעולה כזה (תקציב המרכז ב- 1989 היה 8.5 מיליון ש"ח, ועל בסיס של 40,000 עולים הוגדל ב- 1990 ל- 31.5 מיליון ש"ח). דוגמה בולטת ביותר למצב המשרד היא הקפאת מספר העובדים, הן במשרד כולו והן במרכז לקליטה במדע. במצב זה התיקים נערכים בקצב כזה שהטיפול היאות בהם הוא בלתי אפשרי ונוצרת דחייה בירוקרטית מדאיגה בטיפול, עם כל המשתמע מכך [...].

גוף ממשלתי שני שלקח על עצמו לטפל בקליטת המדענים ומהנדסים עולים הוא **משרד המדע והטכנולוגיה**, שהקים בתוכו תחום קליטת מדענים בראשות ד"ר ברוך אייל (שהיה בעבר איש לשכת הקשר ולכן חש מחויבות רבה לנושא קליטת העולים מברה"מ). תקציבו הכללי של המשרד קטן, וחלקו הגדול הוא משכורות והוצאות קבועות. המשרד קיווה להגדלה תקציבית ניכרת מידי האוצר בממשלת האחדות הלאומית של פרס-שמיר והתאכזב. גם תקוה צנועה יותר להגדלה תקציבית בזכות קליטת העלייה לא התממשה בתקציב 1990. [...] בתקציב הפעילות של 1989 ניסה המשרד לקדם את המחקר המדעי בשבעה תחומים: ביוטכנולוגיה, אלקטרו-אופטיקה, חקר חומרים, נוירוביולוגיה, מוליכות-על, מחשבים ואינטליגנציה מלאכותית ואקולוגיה, [...] עם פרוץ גל העלייה הגדול, הוכרז על דחייה בחודשיים ומתן עדיפות לפרויקטים בהם ישותפו עולים חדשים. מתוך קרוב ל-50 הצעות פרויקטים שהוגשו הספיק התקציב (כמיליון וחצי ₪) לאישור 15 הצעות בלבד. המשרד קיווה להשיג תקציבים נוספים ולאשר הצעות נוספות, אך בינתיים, לא הוגדל תקציבו אפילו באגורה אחת לשנת התקציב 1990. בכתבה ב'דבר' 31.3.90 מצוטט מפי מנכ"ל המשרד, אריה שומר, כי תקציב המשרד הכולל הוא 15 מיליון ₪, ומהם רק 5 מיליון למטרות מחקר מדעי.

לרשות **המדען הראשי של משרד המסחר והתעשייה**, ד"ר יגאל ארליך, סכומים גדולים יותר. התקציבים שחולקו על ידו לצרכי מו"פ היו 80 מיליון דולר ב-1987, 92 מיליון ב-1988 ו-95 מיליון ב-1989. אושרו על ידיו מתוך 740 בקשות, כששטחי התמיכה העיקריים הם אלקטרוניקה, מחשבים, אלקטרואופטיקה, טכנולוגיה רפואית, רובוטיקה, לייזרים, ביוטכנולוגיה, חומרים פלסטיים, אנרגיה ומזון. אך לפי מדיניות המשרד, [...] התמיכה בפיתוח היא ע"י תמיכה במו"פ הנעשה ע"י המפעלים עצמם, והעזרה לקליטה מתבטאת בהשתתפות בשכר העולים הנקלטים, כאשר התקנות אוסרות שתמיכת המשרד תינתן במקביל לתמיכה ממשלתית אחרת, ולכן אינן מאפשרות שילוב עם תמיכת המרכז לקליטה במדע או משרד המדע. המשרד ניסה לאחרונה לפתח תכנית יצירת מוקדי מצוינות במחקר ופיתוח באוניברסיטאות, וגם כאן נוסו אינטליגנציה מלאכותית (בטכניון) וביוטכנולוגיה (באוניברסיטת ת"א) והתעוררה בעיית הניגוד בין התקנות הני"ל ותמיכת משרד המדע. התכנית מתנה את התמיכה בתמיכה מקבילה, אם כי בחצי הסכום, של התעשייה במוקד. החיסרון של גישה זו הוא שבמקום להציע קדימה את התעשייה בכיוונים חדשים לקראת התעשייה העתידית היא מגבירה ומנציחה מצב קיים. התעשייה בארץ היא, ברובה המכריע, קטנה מדי מכדי להשתתף במחקר ופיתוח לטווח רחוק. התאגידים הגדולים הם במצב כלכלי קשה ואינם יכולים להקצות משאבים לכך. לכן אין התעשיינים יכולים להיות הגוף שיקבע, ע"י נכונותו לתרום כספית לנושא, את כיווני הפיתוח הטכנולוגי העתידי. משום כך יהיה צורך לשכנע את המשרד לשנות את מדיניותו בנושא ולהראות יתר גמישות בניצול תקציב המחקר והפיתוח שלו לקליטת עלייה בנושאי פיתוח טכנולוגי.

כיוון מועדף היום, לדברי המדען הראשי, הוא בנושאי האקולוגיה (במיוחד טהור מי שופכין וסילוק מתכות רעילות). לנושאים אלה אפשר למצוא, כנראה, תקציבים גם **במשרד לאיכות הסביבה**. גם **משרד האנרגיה** הוא, יחסית, עשיר בתקציב מחקר ופיתוח, אך בינתיים אינו משתתף בקליטת העלייה, ועדיין לא בורר האפשרויות לשילובו בכך.

משרד החינוך והתרבות, שאמור להיות שותף בכיר בקליטת העולים האקדמאים (מהטעמים המפורטים בסעיף א'), אינו ערוך כיום לנושא זה, ותקציבו החופשיים דלים ביותר. לדברי מיכאל כהן, האחראי לנושא קליטת מורים עולים, בוצעה אשתקד תכנית הכשרת מורים עולים להוראה בארץ. בתכנית זו השתתפו כמה מאות וכיום, לדבריו, לא מורגש מחסור במורים תיכוניים גם במקצועות המדעים המדויקים והטכנולוגיה הידועים כבעיתיים. עלינו להבין שהגדרת ה"מחסור" כאן היא לפי הפער בין הדרישות למורים מקצועיים של מנהלי בתי הספר לבין אפשרות המשרד לספקו. כידוע, חלק ניכר מבתי הספר – ביחוד בפריפריה – אינם מצפים כלל שיוכלו לקבל מורים במקצועות אלה, וגם במרכז הארץ מעדיפים כיום שלא להסתבך בהוראת פיסיקה או כימיה ברמה גבוהה כשהסיכוי למורים טובים הוא נמוך, ובנוסף יש צורך בהוצאות נוספות לצרכי מעבדה. לא ידוע לנו על תכנית אב של המשרד כיצד לנצל את העלייה המסיבית של אקדמאים כדי לקדם בתנופה את החינוך המדעי והטכנולוגי בכל מדינת ישראל.

לא ידוע גם על פעילות של **משרד הכלכלה**. להכנת תכנית אב בנושא הקידום הכלכלי של ישראל תוך ניצול העלייה, כפי שאין כל פעילות כזו **לוועדה הבין-משרדית לקליטה** בראשות סגן שר החינוך ד"ר יוסי ביילין, או **לוועדת הכנסת לעלייה** בראשות ח"כ מיכאל קליינר. כל התיאום נעשה, למעשה, על ידי משרד האוצר, המחזיק במפתחות הקופה, וזאת בעיקר ע"י לשכת **הממונה על התקציבים**. האוצר הקציב לנושא העלייה סכום ניכר (דובר על סכום של 400 מיליון ₪), אך בהיעדר תכנית אב, כל משרד המבקש לקבל תקציב לפרויקט של קליטת עלייה צריך לשכנע את אנשי התקציבים ביעילותו של הפרויקט, ולא לאו אין האפשרות להפעיל שיקולים בקנה מידה גדול, גן מהיעדר המכשירים לכך.

הסעיף הבא בתכנית דן בנושא בו עסקתי באופן פעיל והכרתי אותו היטב, ולכן הוא מוצג כאן בפירוט רב:

ג. הקליטה באוניברסיטאות

האומדנים שהוזכרו במבוא מעריכים, כאמור לעיל, שמתוך כמאה אלף עולים הצפויים ב-1990 יהיו כ-35,000 עולים בעלי הכשרה אקדמית (כ-80% מבעלי המקצוע שבין העולים) ובהם כ-1,500 מדענים וחוקרים בעלי תואר המקביל ל-PhD (וכן כ-13,000 מהנדסים וכי' 2,500 רופאים). למעלה מאלף מבין המדענים צפויים להיות במדעים המדויקים – בעיקר במתמטיקה ופיסיקה עיונית, וכ-250 במדעי החיים. תחזית זו, מנובמבר 1989, היא קונסיסטנטית למדי עם נתוני עליית הגל הקודם (שם היה אחוז המדענים גבוה עוד יותר) ועם נתוני עליית 1989 (לפי משרד הקליטה), והם מאוששים ע"י נתוני הרביע הראשון של 1990. משרה באוניברסיטה היא, ללא ספק, משאת נפשם של רוב העולים האקדמאים, אך ברור שרק חלק קטן מהם יוכל לזכות בכך. גם בברה"מ היה רק מיעוט מהם מועסק באוניברסיטאות, ורובם – במכוני מחקר. אנו מעריכים שמתוך ה-1,500 – שקליטתם היא הנושא העיקרי של תזכיר זה, יש לקלוט לפחות כ-120 כאנשי סגל בכיר באוניברסיטאות.

הסגל האקדמי הבכיר (מדרגת מרצה ומעלה) בנוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ מונה היום כ-4,200 איש (לזה אפשר להוסיף כ-500 מורים וחוקרים שאינם במסלול הרגיל). יותר מרבע מהם במקצועות המדעים המדויקים וההנדסה: להערכתנו מספר המתמטיקאים הוא כ-250, מספר הפיסיקאים כ-300, מספר הכימאים כ-200, בגיאופיסיקה ומדעי הסביבה כ-50, ובהנדסה כ-350. מספר הסטודנטים במוסדות אלו הוא כ-70,000, מהם כ-50,000 לתואר הראשון, כ-15,000 לתואר שני, וכ-4,000 לתואר שלישי. היחס המספרי של סטודנטים למורים הוא, לפיכך, כ-15:1 (אם מוסיפים את הסגל הזוטור, כלומר תלמידי תואר שני ושלישי המשמשים כעוזרי הוראה ואסיסטנטים, היחס הוא כ-10:1, וקרוב ליחס 12:1 שבבתי הספר התיכוניים).

יחס זה אינו בהכרח היחס הרצוי – בשנת תשל"ד היו רק 48,000 סטודנטים ואילו הסגל האקדמי היה אף גדול מאשר כיום, והיחס אז היה 1:11. בדו"ח הות"ת על "מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל" (תשמ"ג) נאמר: "היחס בין מספר המורים למספר התלמידים הניח את הדעת בסוף שנות השבעים והורע בשנים האחרונות עד לגבול הנחשב כמדאיג... עד שנת תשמ"ח יש צורך להגדיל את מספר אנשי הסגל האקדמי באוניברסיטאות ב-12%". המלצה זו לא מומשה. יש לזכור שהלימודים לקראת התארים הגבוהים הם בכיתות קטנות, ושכל תלמיד כזה מקבל גם הדרכה אישית. תהליך זה, של הקפאת ואף הקטנת הסגל האקדמי בגלל קיצוצים תקציביים, נמשך עד עתה, למרות שגם ללא העלייה יש גידול של שניים עד שלושה אחוזים בשנה בשנתונים המתאימים.

משך החיים האקדמיים של איש סגל בכיר הוא כ-34 שנה (אחרי גיל 18 הוא לומד, בדרך כלל, 3 שנים לתואר הראשון, משרת 5 שנים בצבא, לומד עוד שנתיים לתואר השני, וארבע שנים לתואר השלישי, ועוד שנתיים השתלמות בתר-דוקטורית, שהיא כמעט תנאי בל-יעבור לקבלת משרה באוניברסיטה, כך שהגיל הממוצע להתחלת הקריירה האקדמית הוא 34, בעוד שפרישת חובה היא בגיל 68). לפיכך, גם בתנאי יציבות מלאה – ללא גידול אוכלוסיית הסטודנטים – יש צורך בשיעור תחלופה שנתי תיאורטי של 3% מהסגל (כשהתפלגות הגילים של הסגל היא אחידה), כלומר מעל 120 חברי סגל צעירים חדשים בשנה. שיעור ההחלפה הריאלי היה נמוך בהרבה מזה. מלגות אלו, שמטרתן הייתה לעודד קבלת חברי סגל צעירים באוניברסיטאות על בסיס תחרותי בכל הדיסציפלינות, היו בהיקף של 20 עד 30 מלגות לשנה בלבד. העובדה שלמרות שיעור התחלופה הנמוך בחמש עשרה השנים האחרונות לא התמוטטה המערכת, נובעת מאי-האחידות בהתפלגות הגילים של הסגל באוניברסיטאות, במיוחד בצעירות שבהן. הפרישה בעשור האחרון הייתה בשיעור קטן בהרבה מן השיעור הממוצע הנ"ל. לפי דו"ח הות"ת על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל (תשמ"ג), היו צפויים לפרישה בשבע השנים תשל"ט-תשמ"ה 6.8% מהסגל, כלומר פחות מאחוז אחד בשנה, ובחמש השנים תשמ"ו-תש"ן עוד 8.4%, כלומר פחות מ-1.7% בשנה. התוצאה היא שהסגל מזדקן באופן משמעותי – מספר ילידי שנות השלושים ושנות הארבעים גדול יחסית, ומספר ילידי שנות החמישים זעום. מדיניות זו, שנכפתה על האוניברסיטאות עקב הקיצוצים התקציביים, היא בגדר מישכון העתיד, וזמן פירעון החוב הולך ומתקרב. לכן יש הכרח לחזור, בעתיד הקרוב ביותר, לשיעור תחלופה נכון שיבטיח את דור ההמשך בסגל האקדמי.

האחוז הגבוה של בעלי השכלה אקדמית בקרב העולים והנתונים של גל העלייה הקודם מצביעים על אחוז גבוה של סטודנטים בקרב העולים. הצפי הוא שמתוך מאה אלף עולים יהיו כ-4,000 סטודנטים, כלומר 4% - בהשוואה ל-1.5% באוכלוסיית המדינה. לפיכך, עלייה של מאה אלף איש בשנה תגביר את גידול אוכלוסיית הסטודנטים בעוד 6%, כלומר, במקום גידול של 2.5% צפוי לנו גידול של 8.5%. בעוד שהתפלגות הסטודנטים לתואר ראשון בארץ היא כשליש במדעי הטבע וההנדסה לעומת כשני שלישי במדעי הרוח והחברה, הרי בין העולים מברה"מ היחס הוא הפוך – כשני שלישי מהם לומדים מדעי הטבע וההנדסה ורק כשליש - מדעי הרוח והחברה.

פרט למוסיקה, המקצועות המבוקשים ביותר על ידי העולים הם רפואה, מתמטיקה, פיסיקה והנדסה. לפיכך אפשר לצפות שכאלפיים מתוך ארבעת האלפים ייפנו למדעים מדויקים והנדסה, ומחמת ההגבלות בפקולטות להנדסה – כאלף וחמש מאות מהם ייפנו למדעים המדויקים. זהו גידול משמעותי ביותר באוכלוסיית התלמידים במקצועות אלו, שיחייב היערכות מהירה הן במובן הפיסי (חדרי כיתות ומעבדות) והן במובן כוח האדם. במיוחד, גם ביחס 1:15 בין סטודנטים למורים שהזכרנו לעיל, יהיה צורך בתוספת של מאה אנשי סגל בכיר במדעים המדויקים לשמירת היחס בגין העלייה בלבד. יחס זה אינו היחס הנכון, כיון ששיעור תלמידי המדעים המדויקים בלימודי התואר השני והשלישי גבוה הרבה יותר מאשר בקרב תלמידי התואר הראשון (בתואר השלישי הוא – 50%).

לכן, גם אם נתחשב בעובדה שיש מחלקות בהן פוטנציאל ההוראה של הסגל הנוכחי במדעים המדויקים אינו מנוצל באופן מלא, עדיין דרושה תוספת של כמאה אנשי סגל בכיר, לפחות, לשמירת היחס המספרי בין תלמידים למורים, בגין תוספת התלמידים העולים במדעים המדויקים. יש לזכור שגם תלמידים אחרים, ובמיוחד תלמידי ההנדסה והכלכלה, זקוקים למנה ניכרת של לימודי המתמטיקה, הסטטיסטיקה והפיסיקה, ולכן הצורך האמיתי הוא אף גדול מכך.

תוספת זו, בגין העלייה, מן הראוי שתהיה ברובה המכריע מקרב המדענים העולים. אלו יהיו מקבוצות גיל שונות, בהתאם לכישוריהם ולמצוינותם המדעית. בנוסף על כך, יש צורך להמשיך בקבלת אנשי סגל צעירים בשיעור התחלופה של 3% – כלומר כ- 25 בשנה במדעים המדויקים, רובם יהיו, באופן טבעי, ישראלים חוזרים ילידי הארץ שעברו תקופת השתלמות בתר-דוקטורית בחו"ל, אבל ביניהם יוכלו להימצא גם עולים חדשים מתאימים. אם נביא בחשבון גם את הגידול הטבעי של אוכלוסיית הסטודנטים במדעים המדויקים בשיעור של כ- 2.5% בשנה, נזדקק לעוד 20 אנשי סגל.

יכולה להישאל השאלה: האם המדינה מעוניינת בגידול כזה של מספר הסטודנטים ואנשי הסגל - במדעים בפרט ובאוניברסיטאות בכלל? עמדתנו היא שבעוד שאין כוונה להגדיל מאוד את אוכלוסיית האוניברסיטאות, וגידול מספר הסטודנטים צריך להתבצע ברובו באמצעות רשת מכללות, הרי האוניברסיטאות עצמן צריכות להישאר מרכז המחקר המדעי וההוראה לקראתו, ולכן יגדלו בהן חלקם של הלימודים לתואר גבוה ולימודי המדעים, בעוד שהלימודים הפחות אקדמיים, הנעשים היום באוניברסיטאות מהיעדר מסגרת לימודים גבוהים מתאימה אחרת, יעברו למכללות.

תכנית הקליטה של המדענים באוניברסיטאות צריכה להיות בכמה רבדים. פעולה של ממש נעשתה, בינתיים, רק לגבי הרובד העליון ביותר, שהוא חלק קטן מהאחוזון העליון של המדענים העולים או עומדים לעלות. האקדמיה הלאומית למדעים השיגה לצורך זה תרומה של קרן "ברכה" (אשר לזכותה אפשר לזקוף גם את הקמת מלגות אלון). התרומה, בת 6.3 מיליון דולר, מיועדת לקליטת 15 מדענים עולים מצטיינים במיוחד במשך שלוש שנים – כלומר 5 בשנה. לפי התכנית תממן המלגה חמש שנות משכורת של מדען כזה, תקציב נוסף להוצאות מחקרו בתקופה זו, והלוואה לצרכי רכישת דירה בסך של 80,000 דולר לתקופה של עשרים שנה ובתנאים נוחים. הקרן תחליט כבר באפריל 1990 על הזוכים הראשונים במלגה (להערכתנו – שניים או שלושה). למרות שהתכנית ראויה לשבחים גדולים, היא כרוכה במספר קשיים: כוונת התכנית היא לשכנע באופן אישי מדענים מזהירים להעדיף לבוא לישראל מאשר לארה"ב או למדינה מערבית אחרת, והיא מכוונת במפורש למדענים כה מעולים שכל הדלתות פתוחות בפניהם. אבל גם המלגה הנדיבה ביותר שאנו מסוגלים להציע למדענים בקנה מידה כזה אינה יכולה להתחרות במשכורות האמריקאיות, ולפיכך אין הם ממהרים להחליט ולעלות ארצה. אם התכנית תופעל באופן שוויוני, והזוכים הראשונים, שיהיו המצטיינים ביותר מבין אלה שכבר עלו או מועמדים לעלייה בקרוב, יקבלו את מלוא תנאי המלגה, ייתכן שאותם מדענים מזהירים שהתכנית מכוונת בעיקר כלפיהם יראו כפגיעה בכבודם כל הצעה שתיתן להם תנאים זהים לאלו שקיבלו עמיתיהם הבכירים פחות. לפיכך מומלץ שתינתן לוועדת האקדמיה המחלקת את המלגות מידה מספקת של גמישות לקבוע כמה דרגות של מלגות (כשהבדלים בין הדרגות יכולים להתבטא בגודל הלוואה למטרת דיור ובהקצבה למחקר).

רובד אחר, שבו קיימת כבר כיום מסגרת מסוימת, הוא רובד החוקרים המצטיינים הצעירים. המסגרת הקיימת לכך היא מלגת אלון. ואכן השנה, לקראת תשנ"א, נעשה כבר מאמץ מסוים להגדלת המסגרת וחולקו 30 מלגות. מספר זה אינו עונה על בעיית התחלופה של הסגל המזדקן, כיון שהוא כולו בסדר הגודל של החוקרים הצעירים שיש להוסיף במדעים המדויקים ובהנדסה בלבד. מעוד סיבות יכולות מלגות אלו להוות רק פתרון חלקי בלבד - החמורה בהן היא שהן מממנות רק שלוש שנות משכורת (מתוך כ- 35 שנות קריירה אקדמית), ולכן אינן מספיקות כדי לגשר על הפער עד שנות הפרישה המסיבית (באוניברסיטאות הצעירות יותר, כמו אוניברסיטת ת"א ואוניברסיטת בן-גוריון, זו תבוא רק בשנות האלפיים). [...] כאמור לעיל יש בתחרות על מלגות אלון יתרון לישראלים שעברו השתלמות בתר-דוקטורית במערב, ולכן גם תרומת מרכיב זה לקליטת המדענים העולים לא תהיה גדולה מאוד. להערכתנו עד עשרה מתוך עשרים וחמישה מלגאים בשטחי מדעים מדויקים והנדסה יהיו מקרב העולים החדשים.

נותרה בעיית הקליטה של כמאה מדענים מהקבוצה בה אנו דנים. אלו הם מדענים טובים מאוד, רובם בגילים 37-47, בדרגת מרצה בכיר או פרופסור חבר, שאינם בעלי שם עולמי כמלאי קרן ברכה, ואינם צעירים מבריקים בתחילת דרכם כזוכי מלגת אלון, אלא שכבר ביססו את מעמדם כמדענים רציניים ביותר בעלי רמה גבוהה. חברי סגל חדשים נבחרים כך שיש כל היסוד להאמין שיעלו את הרמה הממוצעת במחלקה. עקב ההיצע העצום של מדענים בקרב העולים, אין ספק שיימצאו מספיק מועמדים כאלה. קליטת אלו תחייב השתתפות תקציבית מסיבית של הממשלה ע"י הגדלת תקציבי האוניברסיטאות בהתאם, באמצעות ות"ת, בגין גידול מספר התלמידים ואף מעבר לזה. הדגם המומלץ כאן הוא מינוי אוניברסיטאי ראשון לשלוש עד חמש שנים, כשהמרכז לקליטה במדע מממן מתוכן, כנהוג עתה, משכורת של שנתיים הפרוסה למשך התקופה (לפי תקנות המרכז- לא יותר מ-80% בשנה) ושאר הכספים יכוסו מקרנות שיגויסו ע"י האוניברסיטאות ממגביות מיוחדות המוקדשות לנושא קליטת העלייה, מתמיכת קרנות ציבוריות אחרות, או מתקציבי מחקר בכיוונים המועדפים שיוקצו ע"י המשרדים הנוגעים בדבר (וכאן יש צורך בשינוי תקנות משרד המסחר והתעשייה, למשל). בתום תקופת הניסיון, אם עמד המדען בציפיות ועבר את הליכי הקביעות הרגילים, יקבל קביעות במוסד כשהמדינה תמשיך בתמיכה של 50% לפחות מעלותו עד בוא גל הפרישה המסיבית במוסד. כמו במלגת אלון, יתחייב המוסד להתחשב אך ורק בשיקולים אקדמיים ולא בשיקולים תקציביים בעת הדיון בהענקת הקביעות. מי שלא יקבל קביעות, יש לקוות שיוכשר בינתיים לאווירה המדעית בארץ ויוכל לחפש מקום עבודה אלטרנטיבי כמו כל מדען ישראלי במצב דומה. זהו החלק החשוב ביותר של מבצע קליטת המדענים, ויש למצוא את המשאבים לכך ולבצעו.

יש לציין שחלק מהקליטה באוניברסיטאות יהיה קשור גם לצרכי הפיתוח האקדמי שלהן, וזה צריך להיות מושפע גם מצרכי המשק. בשטחי המדעים המדויקים, הדבר אומר במיוחד פיתוח המדע הניסיוני והמדע השימושי. שטחים אלו סבלו מאוד מהמצב התקציבי הקשה בשנים האחרונות שפגע בחידוש הציוד והקמת מעבדות חדשות, ובכך גרם לירידת החלק היחסי של המדענים הנסיונאים והשימושיים בקרב הסגל הבכיר באוניברסיטאות, ולירידת חלק מהנסיונאים הצעירים המצטיינים לחו"ל. נטייה מסוכנת זו עלולה להחריף עתה, כיון שגם בין המדענים העולים מברה"מ אחוז התיאורטיקאים גבוה מאוד. לפיכך יש לשים דגש מיוחד על הכוונה לכיוון הניסוי-שימושי, **ולהקצות משאבים למעבדות וציוד לשם כך.**

פרט לתכניות לקליטת קבע, יצטרכו המוסדות להשכלה גבוהה גם לדאוג להגדלת מספר המלגות למדענים צעירים מאוד – כלומר דוקטורנטים ובת-דוקטורים. בעוד שלגבי אלה המסיימים את לימודיהם לתואר שלישי בישראל, המסלול הרגיל מתחיל בהשתלמות בת-דוקטורית בחו"ל, לגבי אלו שקיבלו את עיקר חינוכם בברה"מ, זה אינו בהכרח נחוץ, כיון שלסטודנט שקיבל את הכשרתו באחד ממרכזי המחקר המעולים שם, תספיק השתלמות בישראל כדי לקבל את ההפריה ההדדית בין אסכולות שונות, שהיא אחת המטרות העיקריות של ההשתלמות הבת-דוקטורית, ואילו נסיעה לחו"ל עוד לפני שהמדען הצעיר הספיק להכות שורש בארץ תגדיל מאוד את הסיכוי שישאר שם. לפיכך יש לדאוג ליצירת כ-50 מלגות דו-שנתיות ללימודים בת-דוקטוריים לעולים בישראל. משך זמן זה הוא מינימלי, כיון שהשנה הראשונה של הדוקטור הצעיר בארץ צריכה להיות מוקדשת לקליטה ולהיכרות עם העולם המדעי המערבי, ורק אז, כשעבודותיו יוכרו ע"י עמיתיו במערב, אפשר יהיה לקבל עליו חוות דעת ולראותו כמועמד למשרה באמצעות מלגת אלון או בדרך אחרת. המרכז לקליטה במדע מגלה נכונות לתמוך בעמיתים בת-דוקטוריים במשך שנתיים, אבל יש למצוא גם פתרונות מתאימים לעולים שמסיימים את הדוקטורט שלהם לאחר שנה או שנתיים בארץ, וקיבלו גם תמיכת מינהל הסטודנטים בתקופה זו.

למרות שנושא המלגות לדוקטורנטים הוא, בדרך כלל, מחוץ למסגרת תזכיר זה, יש לציין כאן מספר די גדול של חריגים – מדענים צעירים שהגיעו בברה"מ להישגים מרשימים בשטחם ושלזכותם כבר מספר פרסומים מדעים, אך עדיין לא קיבלו את תואר ה"קנדידט" (השקול ל-PhD), כשהגורם לכך הוא לרוב אנטישמיות (לאוניברסיטת ת"א הגיעו כבר שני מתמטיקאים במצב זה), לכן הם אינם "מדענים" לפי הגדרת המרכז לקליטה במדע (בעוד שבעבר הספיקו שלושה פרסומים כדי להגדיר חוקר כזה כ"מדען", היום מסרבים להכיר גם בבעלי תריסר פרסומים בעיתונים מקצועיים מכובדים). עוול זה יש לתקן, או ליצור עבורם מלגות מיוחדות במשך התקופה המקוצרת של השלמה פורמלית של הדוקטורט.

עד כאן עסקנו בקליטה באוניברסיטאות שמטרתה קליטת קבע, והכוונה הכנה לקליטת קבע צריכה להיות קיימת בבסיסה של כל תכנית קליטה אינדיבידואלית במסגרת תכניות אלה. עבור מספר ניכר של אקדמאים יכולים המוסדות להשכלה גבוהה גם לשמש כמקום קליטה ארעי, בו יסתגלו לעולם המדעי והטכנולוגי המערבי ויכינו עצמם לקליטה במשק. המדובר כאן הוא בחוקרים יישומיים היכולים להשתתף בתכניות מחקר, או כמדענים בשטחים שבסה ברה"מ מפגרת מאוד אחר העולם המערבי (כמו שטחים רחבים במדעי המחשב, רפואה ומדעי החיים, כלכלה, ניהול ועוד).

כאן יהיו המקרים בהם העולה ייקלט לבסוף המשרה קבועה באוניברסיטה נדירים ביותר, ועובדה זו תובהר היטב מראש. כיום נדרש המוסד להשתתף ב- 20% לפחות במשכורת העולה גם במקרה כזה. עם תמריץ שלילי כזה אין סיבה שהמוסד יקדיש לכך משאבים במקום להקדישם לקליטת קבע של העולים בהם הוא מעוניין. יש לזכור שמלבד המשכורת, יש למוסד גם הוצאות נלוות כמו משרד, שירותי מזכירות, הדרכה אישית ולפעמים גם ציוד מעבדתי וכו'. אם רוצים לעודד את האוניברסיטאות לעשות שירות למדינה בקליטה, יש לשחררן מכל תשלום – ע"י אפשרות כיסוי אותם 20% מקרנות ומענקי מחקר ממשלתיים או באופן אחר. נראה לנו כי סידור כזה יתאים לכ- 30 מדענים מהקבוצה אליה אנו מתייחסים.

לסיכום, מוצע שבאוניברסיטאות (כולל מכון וייצמן) ייקלטו כ- 120 מדענים כאנשי סגל בכיר, כלומר 8% מהמדענים העולים בתחומי המדעים המדויקים, לפי הפירוט הבא:

10 מלגות (חמש שנתיות) של קרן ברכה למדענים מעולים

בעלות שנתית של כ- \$1,000,000 מכספי קרן "ברכה".

10 מלגות אלון (תלת-שנתיות)

בעלות שנתית של כ- \$ 300,000 - תוספת תקציב לות"ת.

100 משרות (שלוש עד חמש-שנתיות) בדרגי הביניים

בעלות שנתית של כ- \$ 4,000,000, מהם \$ 2,000,000 באמצעות המרכז לקליטה במדע,

כ- \$ 1,000,000 מכספים שיגויסו ע"י האוניברסיטאות,

כ- \$ 500,000 מקרנות ציבוריות אחרות וכ- \$ 500,000 מכספי מחקר ממשלתיים.

בנוסף יקבלו משרות זמניות עוד כ- 80 איש, לפי הפירוט:

50 מלגות בתר-דוקטוריות (דו-שנתיות), -

בעלות של \$ 600,000, מהם כ- \$ 500,000 באמצעות המרכז לקליטה במדע

ו- \$ 100,000 ממקורות אוניברסיטאיים.

30 משרות מחקר זמניות (דו-שנתיות, בדרך כלל),

עם השתתפות במימון ציוד, בעלות של \$ 1,000,000,

מתוכן \$ 750,000 באמצעות המרכז לקליטה במדע, ו- \$ 250,000 מקרנות וכספי מחקר.

סה"כ 200 משרות בעלות שנתית כוללת של \$ 6,900,000.

לחשבון זה יש להוסיף את הצרכים הפיסיים הנוספים – במיוחד חדרי משרדים, כיתות הוראה ומעבדות – בגין הגידול במספר התלמידים. אם נעריך זאת ב- \$ 3,100,000 (שזו, בעיקרה, הוצאה חד-פעמית), שבחציים יבואו מגיוס כספים ע"י המוסדות וחציים באמצעות ות"ת, נגיע **לעלות כוללת של \$ 10,000,000**, מהם \$ 3,250,000 באמצעות המרכז לקליטה במדע, \$ 1,850,000 באמצעות ות"ת, \$ 2,650,000 כספים שיגויסו ע"י האוניברסיטאות, \$ 1,000,000 מכספי קרן ברכה, \$ 250,000 מכספי מחקר ממשלתיים, ו- \$ 500,000 מקרנות ציבוריות אחרות.

זוהי קליטה יקרה למדי, אך מדובר בעילית שבקרב העלייה, **שלקליטתה חשיבות רבה במיוחד!!**

גם בנושא הסעיף הרביעי, המכללות, הייתי מעורב עוד לפני בוא גל העלייה הגדול. כבר אז היו בחסותה של אוניברסיטת תל-אביב כמה מוסדות מסוג זה, כמו המרכז לחינוך טכנולוגי בחולון, מכון וינגייט ומכללת מנשה, והיה להן קשר מסוים לפקולטה. האמנתי שרצוי לבנות את מערכת ההשכלה הגבוהה בארץ בשתי רמות - אוניברסיטאות ומכללות – בדומה למבנה ההשכלה הגבוהה בקליפורניה, שאותו הכרתי בשנים הבת-דוקטוריות שלי באוניברסיטת קליפורניה בברקלי. במיוחד הייתי שותף לפרופ' אלעזר כוכבא ביוזמה להקמת מכללה בתל-אביב.

ד. הרחבת מערכת ההשכלה הגבוהה – מכללות

להקמת המכללות תפקיד חשוב ביותר בכמה היבטים של קליטת העלייה – הן בהיבטים העקיפים של פיזור האוכלוסייה והעלאת רמת החינוך באזורים הפריפריים, והן בהיבט הישיר של קליטת מדענים. נושא הרחבת מערכת החינוך הגבוה בארץ ע"י הרחבת ההוראה במכללות, בדומה למערכת החינוך בקליפורניה, למשל, עלה מספר פעמים בעשור האחרון, ובשנתיים האחרונות הוזכר כאחד הפתרונות האפשריים לתעסוקת מדענים עולים (למשל. ע"י פרופ' יובל נאמן ב- 1987). מסע נמרץ של ח"כ פרופ' אמנון רובינשטיין ואחרים בעת האחרונה, בעיתונות ואף בכנסת ובבמות אחרות, העלה נושא זה בפרהסייה על סדר היום הלאומי. למרות שחלק מהנתונים שהובאו בעניין זה הם מוטעים ומטעים, צודקים מניפי דגל המכללות בקביעתם, כי הקמת המכללות כיום היא בלתי נמנעת וגם בעלת חשיבות רבה למדינה ולקליטת העלייה. [...].

גם אם שיעור הלמידה במוסדות על-תיכוניים בישראל גבוה ביחס לרוב מדינות העולם, כולל מדינות ערב והפלשתינאים, אין הדבר אומר שאין טעם להגדיל את מספר הלומדים, או שאין הצדקה לשאוף לשיעור הלמידה שבצפון אמריקה או אף לשיעור המדהים של כ- 90% הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה בקהילה היהודית בארה"ב (וכנראה גם בקהילה היהודית בברה"מ), ביחוד כשזה חלק מרמת החיים שאנו מציעים לישראלים ולעולים ומתחרים בה עם צפון אמריקה. עם זאת, יש לשקול את הנושא לגופו ולא רק מטעמים של יוקרה או רגש. ודאי שאין זה מתקבל על הדעת שהמוני צעירים הרוצים ללמוד לימודים על-תיכוניים ומוכנים לשלם תמורתם, אינם מתקבלים ללימודים - זו התמונה העולה ממאמריו של אמנון רובינשטיין (לטענתו ביקשו 28,100 איש ב- 1987/8 להתקבל לאוניברסיטה, ורק 14,500 התקבלו, וב- 1988/9 התקבלו 13.500 מתוך 25,000). מספרים אלו כנראה אינם מדויקים או אינם משקפים את התמונה המדויקת - כנראה שאותה אוכלוסייה שאינה מתקבלת ללמוד את המקצוע שהיא רוצה בו ובמקום המועדף עליה, מנסה שוב ושוב, ולכן אין פירוש הנתונים שמחצית מהמבקשים ללמוד מכל מחזור נדחים מהלימודים. אבל בוודאי נכון הדבר שאחוז עצום מהמבקשים ללמוד רפואה או משפטים אינו יכול לממש את רצונו זה. מאידך יש לזכור שישנן אוניברסיטאות שעדיין משוועות לתלמידים, ואוניברסיטת בן-גוריון היא הדוגמה הבולטת ביותר.

הנושא הבעייתי ביותר הוא לימודי הרפואה, וזאת הן מפאת העלות העצומה של הוראת הרפואה (כ- 100,000 דולר לסטודנט) והן מפאת החשש להיווצרות עודף רופאים שעלול לגרום לירידה, בסופו של דבר. בעייתיות דומה, אם כי פחות חריפה, קיימת גם בלימודי ההנדסה פה. מאידך, ברוב המקצועות, במיוחד במדעי הרוח, החברה, המשפטים והניהול, הבעיות הן אחרות. האחת היא הבעיה הכלכלית - למרות העלות הנמוכה יחסית של ההוראה במקצועות אלה, אין שכר הלימוד הנוסף שעשוי להתווסף לתקציבי האוניברסיטאות מספיק כדי לכסות את ההוצאות הנוספות הכרוכות בהגדלה זו - הן בהוראה והן בתשתית. השנייה היא הבעיה האקדמית - אין ספק שהגדלת מספר התלמידים תגרום להורדת הרמה הממוצעת של הכיתות, ולכן גם להורדת רמת הלימודים. למרות הביקורת החריפה הנשמעת כל הזמן על קריטריוני הקבלה, הם המנבאים הטובים ביותר העומדים לרשותנו, וברוב המקצועות הם יעילים למדי כמנבאי כישלון, אם כי לא תמיד הם יעילים כמנבאי הצלחה.

לבעיות אלו המכללות נראות כפתרון הנכון. ההוראה במכללה תהיה זולה יותר, כיון שסגל ההוראה במכללות, למרות שהוא חייב להיות מורכב ממדענים בעלי תואר שלישי, אינו חייב לעסוק במחקר פעיל. לפיכך, בעוד שהסגל האקדמי באוניברסיטה מקדיש לפחות כמחצית זמנו למחקר, ולכן מלמד רק כ- 6 עד 8 שעות בשבוע (כאשר, כמובן, כל שעת הוראה דורשת מהמרצה כשעתיים-שלוש שעות של הכנה, וכמו כן הכרחי עבורו לעדכן את הידע המדעי שלו ולשמור על קשרי המדע הבינלאומיים שלו), הרי מורה במכללה יוכל ללמד 12-16 שעות בשבוע, וגם קרן קשרי המדע הבינלאומיים (קרן השתלמות) ודמי השבתון שלו יהיו קטנים בהרבה מאלו של עמיתיו באוניברסיטה. אנו מציעים לפצות את מורי המכללה עבור אובדן חלק מדמי השבתון וקרן השתלמות ע"י תוספת משכורת, מה שיכול גם לעודד חלק מהסגל האקדמי הקיים שמתקשה לשמור על רמת פעילותו המחקרית לעבור להוראה במכללה. גורמים נוספים בהקטנת העלויות יכולים להיות הוראה בכיתות גדולות, הארכת משך הלימודים לארבע שנות לימוד לתואר בוגר במקום שלוש, ודחיית המעבדות, במידה שאלו קיימות, לשתי השנים האחרונות. ברור מאלינו כיצד תתרום הקמת והרחבת מכללות לשמירה על הרמה של התלמידים באוניברסיטאות. לא זו בלבד שהיא תמנע את מהילת התלמידים המצטיינים בכמויות גדולות של תלמידים חלשים יותר (יש לזכור שאוניברסיטת מחקר טובה היא מוסד איכותי), אלא גם תאפשר הוצאת חלקים פחות אקדמיים, הנמצאים היום באוניברסיטה מחוסר אכסניה אחרת, למסגרת המכללות. מה שיהיה חשוב הוא לשמור על העיקרון של מעברים פתוחים, כלומר שתלמידים מצטיינים בלימודים במכללה יוכלו לעבור ללמוד באוניברסיטה מבלי שייקנסו על כך באופן כבד, ושתלמידים המתקשים בלימודים באוניברסיטה יוכלו לעבור למכללה ולסיים את לימודיהם לקראת תואר שם.

עוד עיקרון חשוב ביותר שצריך לשמור עליו הוא שכל מכללה תהיה מסונפת לאוניברסיטת-אם שתהיה אחראית עליה באופן אקדמי. מוסד שהוא עצמאי חייב, בסופו של דבר, להתפתח עד כדי אוניברסיטה - לא רק מסיבות של יוקרה ותקדימים היסטוריים, אלא מהסיבות הפרוזאיות של תרגול והדרכה. כדי לתרגל תלמידי תואר ראשון יש צורך בעוזרי הוראה, שהם תלמידי תואר שני לפחות, לכן תהיה מוטיבציה חזקה להרחיב את המוסד ללימודי התואר השני. מאידך, כדי להדריך תלמידי תואר שני יש צורך במורים העוסקים במחקר, וכן באסיסטנטים ומדריכים שהם תלמידי תואר שלישי, וכו'. לעומת זאת, הקמת מכללות הנשענות על אוניברסיטה תספק מקומות תעסוקה לתלמידי התואר השני והשלישי, ותאפשר להגדיל את מספרם באוניברסיטה (המצב כיום חמור ביותר, כשמספר המשרות והמלגות המוצעות לתלמידים אלה מקוצץ משנה לשנה).

אנו מתנגדים בתוקף להצעה שההוראה במכללות תתבסס על עבודה חלקית של אנשי הסגל הקבוע באוניברסיטאות. דרך זו תפגע הן ברמת המחקר המדעי של הסגל האוניברסיטאי, הן ברמת ההוראה במכללות שתהווה עבודה צדדית, והן בקליטת העלייה ובצדק הטבעי (כמובן שאיננו שוללים פתרון זמני שכזה כאשר יש מחסור במורים בשטח מסוים).

אין הדבר צריך למנוע הקמת מכללות פרטיות, כמו המכללה למינהל, שתתבססנה בעיקר על הוראת חוץ, ועל שכר לימוד שייקבע לפי תנאי השוק. ברור שבמקרה זה יידרש פיקוח חיצוני על רמת הבוגרים – יתכן שבתחילה יהיה התואר מותנה בבחינה חיצונית, עד קבלת אישור לתואר מטעם המועצה להשכלה גבוהה.

מכל הסיבות שהזכרנו לעיל, עדיפה תכנית הרחבת החינוך הגבוה ע"י רשת מכללות על הפתרונות האחרים שהוצעו לבעיית הביקוש להשכלה הגבוהה, שבעיקרם הם הגדלת מספר המתקבלים ללימודים האוניברסיטאיים בשנה הראשונה והארכת הלימודים לארבע שנים, כשהסינון הגדול נעשה אחרי שנה או שנתיים. נשירה בשלבים אלו, כשהסטודנט הנכשל מפסיק את לימודיו ללא קבלת תואר כלשהו בעבור המאמץ שהשקיע, רק תגביר את התסכול. גם כיום שעור הנושרים מן הלימודים באוניברסיטאות הוא כשליש. המכללות ייתנו להם מסגרת בה יוכלו להשלים את לימודיהם לקראת תואר. כמו כן תפגע האלטרנטיבה המוצעת בסטודנטים המצטיינים, שגם כעת מתעכב מאוד קידום המדעי יחסית לעמיתיהם בעולם בגלל שירותם הצבאי. יתרון נוסף של תכנית המכללות הוא האפשרות לנצל מבנים ומתקנים קיימים ע"י הוראה מחוץ לשעות העומס, כמו בערבים, סופי שבוע או חופשות.

אנו מציעים שרשת המכללות הקיימות ברחבי הארץ תבוסס ותורחב. המכללות שתוקמנה כך תהיינה משני סוגים: מכללות מלאות, בהן משך הלימודים הרגיל לקראת תואר "בוגר מכללה" הוא ארבע שנים, ומכללות דו-שנתיות שתוקמנה במקומות שבהם לא תהיה הצדקה, בזמן הראשון, להקמת מכללה ארבע-שנתית. תכנית הלימודים בשנתיים הראשונות של המכללה תהיה בעלת אופי יותר כללי ופחות התמחותי. המכללות הדו-שנתיות תתואמנה עם המכללות הארבע-שנתיות כך שכל מסיימי שנתיים במכללה דו-שנתית יוכלו להמשיך את לימודיהם בשנה השלישית במסלול המתאים במכללה הארבע-שנתית. המצטיינים שבהם יוכלו לעבור ללימודים באוניברסיטה, שם יוכלו להתקבל, בדרך כלל, לשנת הלימודים השנייה במסלול המתאים. **האוניברסיטה הפתוחה** תוכל למלא תפקיד מרכזי בהשלמת קורסים החסרים בתכנית הלימודים במכללה והנלמדים באוניברסיטה עבור אותם תלמידים. בשלב הראשון, לפחות, לא ייבנו מעבדות במכללות (פרט למעבדות מחשב), והתלמידים יבצעו ניסויי מעבדה שיידרשו לקורסים שונים באופן מרוכז באוניברסיטת האם בתקופת החופשה.

הצעתנו מתבססת בעיקרה על מערכת המכללות הקיימת, שרובן מוסדות חינוך צנועים ביותר כיום.¹¹⁴ [...] לכאורה זוהי רשת מכללות מרשימה המכסה היטב את רוב מרכזי האוכלוסייה בארץ. אך הן אינן מכללות במובן שהגדרנו לעיל, וברובן נעשית ההוראה באופן חטוריסטי ע"י סגל בכיר או זוטא שאינו נמצא במקום דרך קבע. הצעתנו היא להרחיב ולהעמיק, במידת האפשר, את המכללות הקיימות, בתנאי שתקבלנה חסות אקדמית מלאה מאוניברסיטת-אם ושתישענה על סגל הוראה קבוע ברמה אקדמית. המכללות הפריפריות יהיו, בשלב זה, מכללות דו-שנתיות, ומכללות ארבע-שנתיות יוקמו בינתיים רק ליד אוניברסיטת האם בערים הגדולות. כמועמדים למכללות ארבע-שנתיות אפשר לראות, למשל, את ביה"ס הגבוה לטכנולוגיה בירושלים, סמינר אורנים, המרכז לחינוך טכנולוגי בחולון, סמינר לוינסקי ובית ברל. כמכללות דו-שנתיות אפשר לבסס את מכללות תל-חי, צפת, עמק הירדן, יזרעאל, הגליל המערבי, מנשה, מכללת רופין ומכללת אילת, ולהוסיף מכללות חדשות בבית-שאן, לוד, ראשון לציון, אשקלון ודימונה.

הוראת המדעים המדויקים ברמת השנה הראשונה באוניברסיטה הכרחית בכל מכללה, כדי שתהיה מוסד רציני ללימודים גבוהים – רק כך יש לנו הסיכוי להתקדם לקראת תכנית פיזור האוכלוסייה שתהיה מספיק אטרקטיבית לעולים, עבורם רמת החינוך היא אחד הגורמים הקובעים בבחירת ביתם לעתיד. העולים שמוצע להם להתיישב בגליל או בנגב, למשל, צריכים לדעת שהדרך ללימודים אוניברסיטאיים אינה חסומה בפני ילדיהם. לפיכך מכללה דו-שנתית צריכה להיות בעלת ארבעה מסלולי לימוד לפחות – מדעים מדויקים, מדעי החיים, מדעי הרוח ומדעי החברה. מכללה ארבע-שנתית יכולה להיות ייחודית יותר ולהתרכז בלימודי השנה השלישית והרביעית במסלולים מסוימים, כמו משפטים, טכנולוגיה (לתואר BTec), הנדסת טקסטיל, אקולוגיה ותקשורת.

¹¹⁴ כאן הובאה רשימת המכללות בישראל שפעלו באותו זמן.

הסגל המינימלי הדרוש להוראת המדעים המדויקים במכללה דו-שנתית הוא, לדעתנו, עשרה מדענים, בהם שלושה או ארבעה מתמטיקאים, שני אנשי מחשב, סטטיסטיקאי אחד, שני פיסיקאים וכימאי או שניים (בחישוב של כ- 24 שעות לימוד בשבוע לכיתה אחת במדעים, ובנוסף הוראת מתמטיקה, תיכנות וסטטיסטיקה לכל תלמידי המכללה). מתוך אלו, סביר להניח שיהיו כשבעה מדענים עולים. במכללות ארבע-שנתיות יהיה הסגל, כמובן, גדול יותר. כיון שברוב האוניברסיטאות והמכוני בברה"מ מספר שעות ההוראה היה רב (כ- 15 עד 30 שעות הוראה בשבוע), יש סיכוי טוב שמדענים בעלי תואר דוקטור במדעי הטבע ומדעים מדויקים (ואף אחרים) ירצו להיקלט, לאחר הכשרה מתאימה, במכללה בישראל. כמובן שיש להיזהר, מסיבות רבות, מהפיכת המכללות למוסדות "רוסיים" בלבד, ולכן יש לשלב בסגל גם ישראלים וישראלים חוזרים (במיוחד במקצועות ההומניים). **אפשר להעריך את מספר המדענים העולים שייקלטו במכללות מהקבוצה שאנו דנים בה ב- 150 עד 200.** יש לדאוג למסלול עלייה בדרגה למורים במכללות, המקביל לזה של האוניברסיטאות (כמו: מורה, מורה בכיר, עמית הוראה ועמית הוראה בכיר), אולם העלייה בדרגה תהיה תלויה לא רק בפרסומי המקצועיים של המורה, אלא גם בתרומתו בהוראה.

שכר הלימוד במכללה יהיה כשלושה רבעים משכר הלימוד באוניברסיטה, כשמערכת סבסוד או הלוואות ממשלתית תפעל לעידוד לימודיהם של הצעירים באזורים הפריפריים ואזורי המצוקה. קיום חלק מהלימודים בערב יאפשר לימודים חלקיים גם של צעירים עובדים. יחס מספרי סביר הוא כ- 30 תלמידים למורה, אם כי יש להניח שבהתחלה הוא יהיה נמוך יותר. לקשר עם אוניברסיטת-האם חשיבות רבה. קשר כזה יכול להתקיים לא רק בהעסקת תלמידים לתארים מתקדמים באוניברסיטה בעזרה להוראה במכללה ובשימוש במעבדות ובספריות האוניברסיטה, במיוחד בזמן החופשה, אלא גם בהשתתפות סגל המכללה בסמינרים באוניברסיטה. אוניברסיטת האם תהיה אחראית על המינויים וההעלאות בדרגה במכללה.

כמו באוניברסיטאות, יהיה המינוי הראשון של עולה למורה מכללה לתקופה של שלוש שנים. המימון הממשלתי, באמצעות המרכז לקליטה במדע, יהיה בסך 80% בשנה הראשונה, 70% בשנה השנייה, ו- 50% בשלישית (כשכיסוי החלק האחר של השכר יהיה מהכנסות שכר הלימוד). בהנחה של עלות שכר ממוצעת של כ- 30,000 \$ לשנה, תדרוש קליטת מאה וחמישים מדענים עולים מימון כולל של המרכז לקליטה במדע: בשנה הראשונה – 3,600,000 \$, כשלוה יהיה צריך להוסיף עוד, באמצעות ות"ת, כ- 1,400,000 \$ תמיכה בתשתית וניהול - בסך הכל תמיכה ממשלתית בסך 5,000,000 \$. בשנה השנייה תידרש תמיכת המרכז לקליטה במדע בסך 3,150,000 @ ותמיכת ות"ת בסך 850,000 \$, סה"כ 4,000,000 \$. בשנה השלישית תרד תמיכת המרכז לקליטה במדע ל- 2,250,000 \$ ותמיכת ות"ת ל- 250,000 @, סה"כ 3,000,000 \$.

אצטט כאן רק חלק מהסעיף החמישי, כיון שנושא זה הוצג וטופל ע"י משרד המדע. עם זאת, היו בו גם נקודות נוספות שלא נדונו בהצעת המשרד:

ה. קליטת מדענים עולים במכוני מחקר שימושי

מספר האוניברסיטאות בברה"מ אינו גדול, יחסית, ורוב ההוראה העל-תיכונית והמחקר המדעי שם מתנהלים במכוני מחקר, כאשר היוקרתיים שבהם הם אלו המסונפים לאקדמיה הסובייטית למדעים. מרבית המדענים העולים עבדו בברה"מ במכוני כאלה. אין פירוש הדבר שכל המדענים אשר עבדו במכוני אלה עסקו במכוניהם רק באופן ישיר במחקר שימושי. חלק מהם היו שייכים לגרעין התיאורטיקאים ששימשו כמורים, יועצים, סטטיסטיקאים, אנשי מחשב ושותפים בעבודות התאורטיות, ושתרמו נכבדות ליוקרת אותם המכוני. עם זאת, רובם ככולם השתתפו במחקר השימושי ותרמו לו תרומה נכבדה, גם אם הרקע שלהם היה עיוני. אפשר, לכן, להניח שקליטת מדענים עולים במכוני מחקר תהיה עבורם טבעית ביותר.

מכוני המחקר בארץ הם בעיקר משני סוגים: מכוני מחקר ממשלתיים ומכוני אוניברסיטאיים. [...] ברצוננו להפנות את תשומת הלב לכמה בעיות של מערכת מכוני המחקר הממשלתית:

- חלקה הגדול של המערכת עוסק בנושאים ביטחוניים חסויים, ולכן לא יפתח בפני העולים החדשים. יתרה מזו, עם הקיצוצים בתקציב הביטחון, עברו מכוני אלו (ובמיוחד רפא"ל) קיצוצים חמורים בכוח אדם ופלטו לשוק העבודה מספר רב של מדענים, חוקרים ומהנדסים, שחלק ניכר מהם אף ירד לחו"ל, לצערנו.
- ברובם של שאר המכוני, הקטנים יותר, לא נראה שיש מקום לקליטה של יותר מחוקרים בודדים בתחומי המדעים המדויקים וההנדסה, בהן משופעת העלייה הנוכחית.
- ניתוקם של רוב המכוני הקטנים מהמוסדות להשכלה גבוהה מעמיד אותם בסכנת ניוון וניתוק מהמדע העכשווי.

על כל פנים, אפשר לראות במכוני המחקר הממשלתי מקום קליטת קבע אפשרי לכ- 50 מדענים עולים.

אנו מייחסים יתר חשיבות למכוני המחקר השימושי שליד האוניברסיטאות, כשחלקם יפעלו בתוך האוניברסיטה ובמסגרת תקציבה, אם כי בתמיכה ממשלתית מסיבית, וחלקם יפעלו בתקציב עצמי ממקורות ממשלתיים, אך בחסות אוניברסיטאית. במסגרת הסוג הראשון אפשר למנות את "המוקדים הלאומיים למחקר" שמקים משרד המדע והטכנולוגיה. משרד המדע חפץ להקים מוקדים כאלה בשאר חמשת תחומי הפיתוח המועדפים, שהם: אלקטרו-אופטיקה, על-מוליכות, חקר חומרים, נוירו-ביולוגיה ואקולוגיה. [...] משרד המדע מעריך שחמשת המוקדים הנוספים שיוקמו ויופעלו תוך 3-5 שנים יאפשרו קליטה של כ- 50 חוקרים עולים חדשים במוקדים האלה לתקופה הזאת, אם יובטחו האמצעים הדרושים לכך (משרד המדע העריך את העלות השנתית הממוצעת לחוקר ב- \$ 25,000). בכיוונים אלה לא נעשה בינתיים דבר, למרות שבין העולים המגיעים יש מועמדים מצוינים רבים למחקר בכיווני האלקטרו-אופטיקה, על-מוליכות, חקר חומרים ואקולוגיה. נראה לנו שיש להקציב את המשאבים לכך ולהחיש את הקמת המוקדים, כך ש- 50 החוקרים עליהם מדובר ייקלטו מקרב עליית 1990 תוך שנה. בהמשך יימצא במוקדים אלה מקום לקליטה נוספת. העלות הוערכה ע"י משרד המדע גם כאן ב- \$ 25,000 לאיש לשנה. להערכתנו יש להוסיף הוצאות ציוד כ- \$ 10,000 בשנה הראשונה ו- \$ 5,000 בשנים הבאות. לפיכך 50 מדענים יעלו \$ 1,750,000 בשנה הראשונה, \$ 1,500,000 בשנים הבאות.

בנוסף למאמץ שמנסה משרד המדע והטכנולוגיה לפתח בכיוונים שנקבעו על ידו כמועדפים, ייתכנו מרכזי מחקר נוספים באוניברסיטאות שיעסקו בנושאים שימושיים. בין אלה אפשר למנות מכוני קיימים, כמו המכון הלאומי לחקר הבנייה, המכון למצב מוצק, המכון לחקר התחבורה, המכון לחקר החלל והמכון להנדסה ביו-רפואית בטכניון, המכון למצב מוצק, המרכז לפיסיקה רפואית ומרכז גורדון לאנרגיה באוניברסיטת ת"א, המכון לבעיות קרקע ומים בפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית וכו'. מכוני אחרים נמצאים בשלבי תכנון. כך, למשל, באוניברסיטת ת"א מתוכננים מכון לחקר האטמוספירה והחלל, מכון לבקרה, אופטימיזציה וחקר ביצועים, ומרכז בין-תחומי לחקר ים-המלח שישלב בתוכו מחקרים בנושאי גיאולוגיה, גיאופיסיקה, אקולוגיה, רפואה, כלכלה וכו'. כדי לעודד הקמת מרכזים כאלה לאחר שיקבלו אישור אקדמי באוניברסיטאות, מוצע שתמיכה ממשלתית במשכורת של מספר עולים (ע"י המרכז לקליטה במדע) ובתשתית והוצאות הפעלה (ע"י משרד המדע, משרד האנרגיה, משרד התעשייה וכו' בהתאם) תאפשר להם לעבוד על פרויקטי מחקר חלוציים, כשהמטרה בהמשך תהיה לגייס קרנות גדולות מתורמים וכן פרויקטים גדולים שיממנו את עלות המרכזים.

בנוסף, מוצע להקים מכוני ממשלתיים למחקר שימושי בפארקי מדע תעשייתיים ליד מרכזי ההשכלה הגבוהה והמחקר בארץ. מטרתם תהיה לספק תעסוקה מכובדת, יוצרת וקבועה למספר גדול יחסית של חוקרים וטכנאים. לאחר ההשקעה הבסיסית במשך חמש שנים, המכוני צריכים להיות יחידה כלכלית בתמיכה ממשלתית מזערית. כל מכון יעסיק 100-30 חוקרים מתחומים שונים: מתמטיקאים, אנשי מחשב, סטטיסטיקאים, פיסיקאים, כימאים, ביולוגים ומהנדסי מחקר ופיתוח, וכ- 20-40 טכנאים ועובדי מינהל. מיקום המכון ליד מוסד להשכלה גבוהה יאפשר לחוקריו להשתמש בספריות הקיימות ולנצל, במידת האפשר, את המיכשור הקיים. חוקרי המכון ישתתפו בסדנאות וסמינרים משותפים עם אוניברסיטת הבית כדי לעודד חילופי ידע והפרייה הדדית. החוקרים במכון יעסקו בפרויקטים אשר ייקבעו ע"י הנהלת המכון. [...] הדגש יהיה, בדרך כלל, על "פרויקטים קטנים", כלומר על פתרון בעיות טכניות מבודדות מתוך מכלולים גדולים. דבר זה יוכל לאפשר השגת פרויקטים גם מהתעשיות הביטחוניות. הגיוון בתחומי ההתמחות של חוקרי המכון יאפשר עיסוק בתחום רחב של פרויקטים, בהתאם לדרישות השוק (הצעת פרופ' הרצוג).

גלל הבדלי עלות המחקר בין ארה"ב ומערב אירופה לבין ברה"מ, הולכת ומתפשטת התופעה של הזמנת מחקרים במזרח ע"י חברות אמריקאיות. לישראל עשוי להיות יתרון על פני ברה"מ בעסקים מסוג זה, למרות עלות המחקר הגבוהה יותר – רמת המדענים, עדכניות הציוד, והגבלות ביטחוניות קטנות יותר. סוג זה של מחקרים עשוי להפוך לעיסוק העיקרי של מכוני המחקר השימושי.

בשלב ראשון אנו רואים אפשרות לפתח, ליד המחלקה למתמטיקה שימושית באוניברסיטת ת"א מעבדה לשימושי מתמטיקה לפי קווי הפעולה הנ"ל. מעבדה זו תנצל את הידע הרב בשיטות מתמטיות הנמצא במחלקה ובקרב העולים מברה"מ. [...] בנוסף למשכורת המדענים העולים בשנים הראשונות, תידרש כאן השקעה במרכז המעבדה (חצי משרה), איש הקשר עם התעשייה, עזרה מזכירותית, ובמיוחד – סביבת עבודה מחשבתית. להערכתנו, הוצאות אלה יהיו כ- \$ 250,000 בשנה הראשונה וכ- \$ 100,000 בשנים הבאות. במעבדה ייקלטו כ- 20 מדענים עולים.

כמובן שיש להימנע מיצירת מוסדות מחקר או מסגרות נפרדות לגמרי לעולים מברה"מ. טוב לקליטה וטוב למדע שהם יהיו מעורבים מלכתחילה עם עמיתיהם הישראלים, עם התשתית הקיימת ועם סטודנטים, שחלקם יהיו גם הם עולי ברה"מ. לפיכך יקלטו מכוני אלה גם חוקרים ישראלים, בייחוד במדעי המחשב.

בניגוד להצעה להקמת מכונים למחקר שימושי, לא הוצע על ידי משרד המדע (ולא על ידי אף גורם אחר מלבדנו), להקים גם **מרכזים למחקר בסיסי**, שלכאורה אין בהם תרומה ישירה למו"פ ולכלכלת ישראל. דעתנו בנושא זה הייתה שונה:

1. קליטת מדענים עולים במכונים למחקר עיוני ובסיסי

אחת הבעיות הקשות בתכנון תעסוקת כוח האדם המדעי בכל מדינה היא הוויסות. מטעמים שונים הקשורים לגורמים דמוגרפיים, כלכליים, סוציולוגיים ופוליטיים, גם במדינות גדולות ויציבות יש תנודות ניכרות מהמצב היציב הרצוי בו כוח האדם המדעי המתוסף בכל שנה ממלא בדיוק את הצרכים בכל עת מבלי שיווצרו חסר או עודף במדענים ברמה המתאימה. בכל אחד ממצבים אלה עלול להיגרם נזק די חמור למדינה – חסר במדענים בעלי רמה עלול לגרום או לביטול הוראה, מחקר ופיתוח חיוניים או למילוי המשרות הפנויות במדענים בינוניים וגרימת נזק לטווח רחוק ע"י הורדת רמה המדעית וגם ע"י יצירת עודפי כוח אדם מדעי בעתיד. מאידך, חוסר תעסוקה למדענים הטובים יגרום להגירת שכבה עלית למדינות אחרות וגם להורדת המוטיבציה ללימודי אותם המדעים, ומכאן לחסר אפשרי בעתיד ופגיעה בהתפתחות הטכנולוגית. כיון שמשך החינוך של מדען, החל מכניסתו לאוניברסיטה, הוא כעשר שנים, פלוקטואציות כאלו אינן מתווספות בנקל, ובמדינה קטנה כשלנו הן עלולות להיות חדות במיוחד.

מדינה עשירה כארצות הברית מנסה לפתור את הבעיה ע"י משיכת מדענים מארצות אחרות. פתרון זה ענה אצלם, בדרך כלל, על הדרישות בתחומי המו"פ והמחקר המדעי, כשמעבודות המחקר והמחלקות האוניברסיטאיות מאוישות ברובן בזרים, במיוחד מזרם-מזרח אסיה. אך בתחום החינוך המדעי נמצאת כיום ארצות הברית במצב קשה, המתבטא, בין השאר, בעליית אחוז הזרים גם בין הסטודנטים לתארים מתקדמים, כך שהתלות של ארה"ב בשאיבת כוח אדם מדעי מהחוץ גדלה והולכת. מצב זה מחמיר את הבעיה בארצות האחרות, במיוחד בארצות אירופה.

כמה ממדינות אירופה, ובראשן צרפת, מנסות לפתור את הבעיה ע"י הקמת **מאגר כוח אדם מדעי** – מדענים המוחזקים ע"י הממשלה ועוסקים במחקר שיכול להיות גם עיוני או בסיסי, וממלאים את פונקציית הוויסות. בצרפת זהו המרכז הלאומי למחקר מדעי CNRS, ודגם דומה קיים גם באיטליה. חשיבותו של מאגר כזה היא גדולה המיוחד בישראל, בה כל הבעיות שהזכרנו לעיל חמורות במיוחד, והיא נעשתה חיונית ממש עם גל העלייה כיום. דרכי הקליטה של צמרת המדענים שמנינו לעיל, כלומר קליטה במוסדות לחינוך גבוה (אוניברסיטאות ומכללות) ובמכונים למחקר שימושי, יתנו פתרון רק לחלק קטן מהמדענים העולים. עדיין ישאר מספר ניכר של מדענים ברמה גבוהה, ברובם מדענים העוסקים במחקר עיוני, שקליטתם במוסדות אלה לא תתאפשר, לפחות בשלב הראשון, או שלא יהיה ברור מיד לאלו ממוסדות אלו הם מתאימים. מאידך, המדובר הוא במדענים שבגלל הקריירה המדעית שלהם עד עתה לא יהיה זה רצוי או אפשרי להסב להוראה תיכונית או לעבודה מקצועית אחרת. אנשים כאלה, אם לא ייקלטו בארץ, עשויים לחפש ולמצוא מקום תעסוקה מעבר לים. הנזק למדינה בכך עלול להיות לא רק באובדן קבוצת עלית אינטלקטואלית של מדענים ומשפחותיהם וההשפעה השלילית על העלייה. בגלל אי-ההומוגניות בהרכב הגילים של הסגל האקדמי במקצועות אלו, יתהווה חסר גדול באנשי סגל באוניברסיטאות בעשור הראשון של שנות האלפיים. ואם נתחשב עוד בהשפעה של המחסור הצפוי בארה"ב – החסר יהיה חמור ביותר. לפיכך נראה שחשוב למדינה להקים מספר מכונים למחקר בסיסי, שבהם ייקלטו מדענים בכירים או צעירים מבטיחים מהרמה שתוארנו לעיל. להערכתנו מדובר ב= 200 עד 250 מדענים במכונים כאלה.

בברה"מ יש מספר רב של מכוני מחקר בסיסי, כשהיוקרתיים שבהם משתייכים לאקדמיה הסובייטית למדעים ונמצאים במוסקבה, כמו מכון לנדאו לפיסיקה עיונית ומכון קארפוב לכימיה פיסיקלית. גם לסניפים של האקדמיה למדעים יש מכוני מחקר בסיסי, כמו המכון המתמטי של הסניף הסיבירי, המכון המתמטי של האקדמיה המולדאבית, המכון למחקר פיסיקלי של האקדמיה הארמנית וכו'. במכונים אלה מועסקים רבים מבכירי המדענים בברה"מ.

מסגרת מסוימת מסוג זה הוקמה באוניברסיטת ת"א עם גל העלייה הקודם. זהו המכון המתמטי שהוקם בסוף 1979 במסגרת ביה"ס למדעי המתמטיקה. הוא תוכנן כדי לפתור את בעיית קליטתם של העולים החדשים בעלי תואר דוקטור במתמטיקה אשר מסיבות שונות אינם יכולים להיקלט מיד במסגרת אוניברסיטאית רגילה, או בעבודה במקצועם במקום אחר. המכון תוכנן להיות בעל מקורות מימון עצמיים, אך האוניברסיטה לא הצליחה לגייס כספים למטרה זו, כך שלמעשה הוא שימש אכסניה למדענים שנתמכו ממקורות אחרים – במיוחד מהמרכז לקליטה במדע. המינוי במכון היה אמור להיות לשלוש שנים, כאשר העסקה מעבר לתקופה זו תהיה רק במימון תקציב מחקר חיצוני. לאור תחזית העלייה דאז הונח שבמכון יהיו בין חמישים למאה חוקרים עולים, ולכן הוצע שמזכירות המכון תעסוק גם בחיפוש מקומות עבודה או פרויקטי מחקר עבור החוקרים. מאז הקמתו טיפל המכון ב- 26 מדענים ובהם 23 עולים חדשים.

הצעה להקמת מכון למתמטיקה ומדעי המחשב במתכונת דומה הוגשה השנה למשרד המדע ולמשרד הקליטה ע"י המחלקה למתמטיקה באוניברסיטת בן-גוריון (הערת אגב: כמו בתכנית המקורית בת"א. בנויה ההצעה של אוניברסיטת בן-גוריון על חצי משרה למדען במסגרת המכון, כשחצי המשרה השני ימצא בתעשייה ובהוראה. הניסיון הראה כי סידור זה קשה מאוד לביצוע, כיון שהתעשייה אינה מוכנה להעסיק חוקרים במשרה חלקית, והכניסה להוראה דורשת שהמדען העולה יתרכז במשימת רכישת השפה וההסתגלות לתנאי ההוראה בארץ).

הצעתנו היא הפעלת המכון המתמטי שבאוניברסיטת ת"א בהיקפו המתוכנן בראשונה, כלומר כ- 50-100 חוקרים (מתמטיקאים או פיסיקאים עיוניים), והקמת מסגרות דומות גם ליד האוניברסיטאות האחרות, כשהגוף האחראי על מכונים אלה הוא האקדמיה הישראלית למדעים, אך הפעלתם היא בידי האוניברסיטה. המכונים חייבים להיות קשורים באוניברסיטה ונמצאים פיזית בקרבתה מהטעמים הבאים: א. לא יהיה צורך במינהלה מיוחדת למכון. ב. לא יהיה צורך בספרייה נפרדת עבורו (הקמת ספרייה מדעית ברמה סבירה היא משימה כמעט בלתי אפשרית בתנאי התקציב של ימינו). ג. לא יהיה צורך להקים שירותי חישוב, הדפסה מדעית ושירותי מזכירות מיוחדים עבור המכון, אלא יהיה אפשר להסתפק בהרחבה השולית של שירותי היחידה האוניברסיטאית. ד. חוקרי המכון יוכלו להרצות, להקשיב להרצאות ולהשתתף בסמינרים, להדריך סטודנטים וליצור קשר מדעי והפרייה הדדית עם החוקרים שבסגל הרגיל. ה. במכון מחקר מבודד יהיה צורך באחוז ניכר של מדענים ישראלים כדי להימנע מיצירת "גטאות מדעיים", ואילו במכון הסמוך לאוניברסיטה יהיה ניתן להחזיק אחוז גבוה יותר של עולים חדשים, כשאנשי הסגל האקדמי האוניברסיטאי ישתתפו בקליטה החברתית והמדעית של המדענים העולים.

ו. ההיכרות של המדענים העולים עם מדעני האוניברסיטה תסייע בהערכת הכישורים המדעיים של המועמדים למשרות אוניברסיטאיות. מאידך, רצוי שהמכון לא ימצא ממש בתוך המחלקה האוניברסיטאית, כדי להדגיש את מעמדם המיוחד של חוקרי המכון הדורש מאמץ להסדר של קבע בעתיד.

המינוי הראשוני במכון יהיה, בדרך כלל, לשלוש שנים, במימון ממשלתי מלא (בתנאי התמיכה כיום, כשהמרכז לקליטה במדע מכסה 80% בשנה הראשונה, 70% בשנייה ו- 50% בשלישית, יבוא שאר המימון מהאקדמיה הישראלית למדעים). תקופה זו יכולה לכלול בתוכה גם אולפן מתאים. בשנה האחרונה למינוי יוכלו החוקרים, לאחר הדרכה מתאימה, להגיש הצעות מחקר לקרן למחקר בסיסי של האקדמיה (שיש להגדילה באופן משמעותי לצורך זה) ולקרנות מחקר אחרות, והמשך עבודתם במכון, שיאושר ע"י ועדה מטעם האקדמיה, יותנה בהשגת מענק מחקר או כיסוי תקציבי ממקור אחר (כולל משרת הוראה חלקית במוסד תיכוני או על-תיכוני) בהיקף של לפחות 50% מהמשכורת. תמיכה מעבר לתקופה כוללת של חמש שנים תאושר רק במקרים מיוחדים. הדרגות במכון יהיו דרגת חוקר, חוקר בכיר ועמית מחקר, ורק במקרים נדירים יועסקו במכון גם בעלי דרגת עמית מחקר בכיר (מקבילה לפרופסור מן המניין). ועדת המינויים של המכון תהיה הוועדה האוניברסיטאית.

גודל המכונים יהיה גמיש, מעצם הגדרתם כמאגר מווסת. בתפקידם בקליטת העלייה כיום (עבור 1,500 מדענים ממאה אלף עולים) יהיה עליהם לקלוט כ- 200 מדענים. זאת יהיה ניתן לעשות בשלושה או ארבעה מכונים שיוקמו בדגם הזה¹¹⁵. העלות הכוללת לשם כך תהיה, בשנה הראשונה - כ- 6,000,000 \$ למשכורות ו- 4,000,000 \$ לתשתית ולכיסוי הוצאות ההפעלה - סה"כ 10,000,000 \$, כשמחציתם באמצעות המרכז לקליטה במדע ומחציתם באמצעות האקדמיה הישראלית למדעים. בשנה השנייה יידרשו שוב כ- 6,000,000 \$ למשכורות, וכן 1,000,000 \$ להוצאות הפעלה, וכנ"ל בשנה השלישית. כששוב כמחצית תהיה ע"י המרכז לקליטה במדע ומחצית ע"י האקדמיה הישראלית למדעים.

ז. קליטה בהוראת המדעים והטכנולוגיה

למרות שהגוף שהיה צריך לזוּם את הזדמנות הפז של שפע מדענים עולים כדי להרחיב ולהעמיק את החינוך המדעי והטכנולוגי הוא משרד החינוך, כמעט כל היוזמות בכיוון זה באו מהמוסדות להשכלה גבוהה. הצעה מפורטת בנושא זה נכתבה על ידי ביוני 1990, ההצעה הוגשה לקרן רש"י¹¹⁶ והקרן הביטיחה לממן את התכנית בסך 4 מיליון דולר. בהמשך אגיע גם לגלגולה של התכנית ולגורלה, ולכן לא אביא אותה כאן.

¹¹⁶ קרן רש"י, מהקרנות הפילנתרופיות הגדולות והמשפיעות בישראל, הוקמה ב- 1984 על ידי גוסטב לוואן (1914-2008), איש עסקים יהודי צרפתי שייסד את מותג המים המינרלים פרייה, נכדו של פרנסיס לוואן שהקים ב- 1860 את ארגון 'כל ישראל חברים' ('אליאנס').

למרות שאין לנו ספק בתועלת הכלכלית הלא-ישירה שבקליטת כמות כזו של אקדמאים, בייחוד במדעים המדויקים ובהנדסה, צריך לחפש גם דרכים למפעלים שיביאו תועלת כלכלית ישירה וינצלו את אוצר הידע והניסיון העצום שמגיע אלינו. מסיבות רבות, ובעיקר בגלל החשיבות של היבט בשיווק של המוצר, היה רצוי שמפעלים כאלה יוקמו ע"י יזמים פרטיים. עם זאת, ברצוננו להציע שלוש תכניות שגם אם יימצא להם יזם פרטי, הן דורשות שיתוף פעולה של מוסדות ההשכלה הגבוהה.

1. מכון לתרגומי מדע

בעוד שרוב המדענים במזרח מסוגלים לקרוא מאמרים וספרים מדעיים באנגלית, רק מספר קטן של מדענים במערב שולטים ברוסית במידה מספקת, ואלה ברובם יהודים שהיגרו ממזרח אירופה. מאידך, קיימת בפרות מקצועית ופדגוגית ברמה גבוהה בשפה הרוסית, ויש כתבי עת מקצועיים חשובים היוצאים לאור ברוסית. חלקם מתורגמים לאנגלית באופן שוטף, כשהמתרגמים מגויסים ע"י הגוף המתרגם (כמו החברה המתמטיקאית האמריקאית) באופן אינדיווידואלי, ובוה נטלו חלק בעבר ישראלים רבים.

הרעיון לנצל את קיבוץ הגלויות בישראל לצורך תרגומי מדע אינו חדש, ובזמנו הוקם בארץ המפעל לתרגומי מדע, שעסק במיוחד בתרגום כתבי עת מתמטיים מרוסית לאנגלית¹¹⁷. המפעל הזה לא הצליח להחזיק מעמד. להערכתנו, גורמי אי-הצלחה זו היו: א. צוות מתרגמים קטן – בד"כ היו אלה אקדמאים צעירים שלא ראו בדבר פרנסת קבע. ב. קנה מידה קטן מדי של פעילות, ולכן גם הנהלה ללא צוות מקצועי מספיק, וחוסר יכולת לקבל חוזים גדולים.

לדעתנו נוצרו עתה תנאים אידיאליים לחידוש מפעל כזה, והפעם בקנה מידה גדול, ליד הפקולטה למדעים מדויקים באוניברסיטת תל-אביב. וזאת מהסיבות הבאות:

א. בפקולטה נמצאים כ- 20 אנשי סגל שנקלטו בגל העלייה הקודם ונמצאים במערב כ- 15 שנה. התמחויותיהם מכסות תחומים נרחבים של המדעים, והם שולטים כבר גם בטרמינולוגיה האנגלית בתחומיהם, ויכולים לשמש כצוות מיעוץ ואחראי מדעית לטיב התרגומים - זה יתרונה העיקרי של אוניברסיטת תל-אביב על כל מוסד אחר בארץ ובעולם המערבי.

ב. סביב האוניברסיטה יהיה קל, יחסית, לגייס מספר מספיק של מתרגמים - עולים מדענים מבריה"מ השולטים מספיק באנגלית - הן במכון המתמטי והן מבין הדוקטורנטים, ובגלל המספר הגדול של עולים מבריה"מ בפקולטה - גם מבין עולים שאינם קשורים ישירות לאוניברסיטה.

ג. המתרגמים יוכלו להיעזר בספריית הפקולטה, שרמתה טובה.

ד. נוכל לגייס מדענים עולים מהארצות האנגלו-סקסיות שיעסקו בליטוש הלשוני של התרגומים.

ה. המומחיות בהדפסה מדעית שנרכשה אצלנו תאפשר לנו לבנות את המכון כך שהמוצר המוגמר ייצא בשפה המדעית TEX, מה שמועדף היום ע"י כל המוציאים לאור של עיתונות וספרות מדעית. אנו מציעים לעשות זאת באחת משתי דרכים אלטרנטיביות: או ע"י צוות כתבניות מדעיות של המכון, או, מה שנראה עדיף מבחינת הקליטה, ע"י הכשרת צוות המתרגמים להדפסה מתמטית, כשכל אחד מהם מדפיס ב- OC שלו.

מכון כזה יוכל לפתור או לסייע בפתרון בעיות קליטה קשות במיוחד, כמו: עולים מבוגרים שכבר אינם יכולים להיקלט באחת האפשרויות הקודמות, ובמיוחד עולים הנמצאים בגיל הפנסיה שאינם מקבלים תמיכה נוספת פרט לקצבת הביטוח הלאומי. כמו כן, אין המתרגמים חייבים לגור בסביבת ת"א, ומספיק שיבואו להתייעצויות מדי פעם בפעם, ולכן יתרום הדבר גם לפיזור האוכלוסייה.

נושא זה נבדק לפני כשנתיים, לאחר שהחברה המתמטית האמריקאית (AMS) פרסמה קול קורא למתרגמים מרוסית לאנגלית של כתבי העת היוצאים בברה"מ ומתורגמים על ידה דרך קבע. התקשרנו עם נשיא החברה דאז, פרופ' מוסטוב מאוניברסיטת ייל, והוא הביע דעה אוהדת על מכון שכזה. לדעתנו אז, הצורך במתרגמים הוא אמיתי ומתמשך, וכולל גם תרגומי ספרים. למרות שבינתיים היגרו הרבה מדענים מבריה"מ לארצות הברית, נראה שהיתרונות היחסיים שהצבענו עליהם מאפשרים לנו לקבל נתח גדול משוק התרגומים אם נפעל בקנה מידה גדול. [...] לפיכך יש להתחיל את המפעל עם לפחות

10 מתרגמי קבע שיקבלו הכשרה של כחצי שנה בתרגום המדעי מרוסית לאנגלית ובהדפסה מדעית.

אם לא יימצא יזם שייקח את המפעל על עצמו, אנו מציעים את המתכונת הבאה של תמיכה

ממשלתית במכון: 100% משכורת בחצי השנה הראשון + מימון קורס ההכנה (כולל ציוד); 80%

משכורת בחצי השנה השני, ו- 60% משכורת בשנתיים הבאות, כשהמתרגם משלים את משכורתו

ע"י תרגומים; משכורת למזכירות לפי 1/2 משרה לכל 10 מתרגמים ו- 1/2 משרה לכתבנית מדעית.

¹¹⁷ בין מקורות פרנסתי בשנים בהן הייתי דוקטורנט באוניברסיטה העברית, היה גם תרגום מאמרים מתמטיים מרוסית לאנגלית עבור המפעל לתרגומי מדע.

מפעל התרגומים זה יכול להתרחב בשני כיוונים: ראשית, לתרגומים מדעיים בתחומים אחרים של מדעי הטבע, כמו הנדסה ומדעי החיים, וגם לתחומים ממדעי הרוח והחברה, כמו לימודים סובייטיים, מזרח תיכון וכו'. שנית, אפשר להרחיבו גם מבחינת הלשוניות, ע"י תרגומים מרומנית או שפות אחרות (כמובן לא באותו קנה מידה נרחב, אלא ע"י התאמה מדוקדקת בין המתרגם לחומר המתורגם). יתרה מזו, אין להוציא מכלל אפשרות שבעתיד, לאחר היציאה המסיבית של המענים היהודים, תזדקק ברה"מ לשירותו של מפעל תרגומים כזה מאנגלית לרוסית, כיון שהיהודים נטלו בעבר חלק נכבד בתרגומים כאלה שם.

עלות קליטת 20 מדענים עולים מתרגמים תהיה בשנה הראשונה

משכורת המתרגמים	\$ 450,000
מזכירה וכתבנית מדעית ומומחה לתרגום מדעי	\$ 50,000
ציוד (מחשבים, מדפסת)	\$ 50,000
תקורה והוצאות שונות	\$ <u>50,000</u>
סה"כ	\$ 600,000

מהם \$ 450,000 ע"י המרכז לקליטה במדע ו- \$ 150,000 ע"י משרד המדע. ובכל אחת מהשנתיים הבאות:

משכורת המתרגמים	\$ 250,000
ממזכירה וכתבנית מדעית	\$ 50,000
מתקורה והוצאות שונות	\$ <u>50,000</u>
סה"כ	\$ 350,000

מהם \$ 250,000 ע"י המרכז לקליטה במדע ו- \$ 100,000 ע"י משרד המדע.

2. מפעלים לכתבת תוכנה לימודית להוראת המדעים והטכנולוגיה

צירוף הפוטנציאל האנושי הקיים בישראל בתחום מדעי המחשב עם התגבורת הגדולה העומדת להגיע עם העולים בתחום הוראת המדעים, וידע השפות הרבות של העולים מכל קצווי עולם, הכרת הצורך בשיפור הוראת המתמטיקה והמדעים בארה"ב ובארצות העולם השלישי, והשוק העתידי להוראה באמצעות מחשב במזרח אירופה – מצביעים על כתיבת תוכנות לימודים להוראת המתמטיקה והמדעים כאחד הכיוונים המבטיחים ביתר באפיק פיתוח וקליטת מדענים עולים. גם כאן, רצוי שמפעל כזה יקום ליד ובחסות מדעית של אוניברסיטה.

עד כמה שידוע לנו, נעשו כבר ניסיונות ראשוניים בתחום זה ע"י חברת אדיונטיקס בהרצליה. כמו כן, ביה"ס להנדסאים שליד אוניברסיטת ת"א ייצר וייצא מערכות לומדה טכנולוגית לרצות מתפתחות ולמזרח אירופה. גם כאן נראה לנו שרצוי ועדיף שהמפעל יקום ביוזמה פרטית, כיון שנושא השיווק הוא בעל חשיבות גדולה. נראה לנו שאפשר לשתף פעולה עם אדיונטיקס או חברת תוכנה אחרת, ולבקש את תמיכת המדען הראשי של משרד המסחר והתעשייה, בנוסף לתמיכת המרכז לקליטה במדע. נראה לנו שהעלות לקליטת 29 מדענים עולים, שיעברו קורס הכנה (בעיקר השלמות אנגלית ומחשב), תהיה דומה לעלות בתכנית הקודמת.

3. מחנות קיץ במדעים לתלמידי חו"ל

ההצעה השלישית למכירת ידע מרחיקת לכת, ומתבססת על ההכרה בארה"ב בצורך בחינוך מדעי איכותי ועל שילובו של ביקוש זה בתכניות לימודי חו"ל באוניברסיטאות בארץ, ובחלקה הנועז יותר – על הנחה שהרוסים יעמדו על הנזק שנגרם לחינוך המדעי שלהם ע"י הגירת היהודים, וינסו לפעול לתיקונו. בברה"מ היו "ביה"ס המתמטיים", במ הושם דגש רב על החינוך המתמטי והמדעי, מוסדות החינוך היוקרתיים ביותר. בבתי ספר אלה היה חלק נכבד למתמטיקאים היהודים. ההצעה היא לקיים בתי ספר קיץ שכאלה - תחילה בשפה האנגלית, ובעתיד, אולי גם בשפה הרוסית. תרומתם של בתי הספר באנגלית לקליטת העלייה מברה"מ תהיה, בהתחלה, רק שולית או עקיפה, אך אם נגיע לשלב הבא יהיה בכך משום תרומה ישירה ומשמעותית. קורסי קיץ שכאלה יהיו דומים לקורסי העשרה הניתנים כיום במסדרות תיכוניות שונות – הם יכללו חזרה או תצוגה של החומר ופתרון בעיות (במתמטיקה), וגם הדגמות מעבדתיות (בפיסיקה או בכימיה). בשלב ראשון אנו רואים בזאת מקום תעסוקה אפשרי ל- 10 עולים מדענים (ארגון, פיקוח והוראה בפועל), וכמובן מקור תעסוקה למספר רב של דוקטורנטים ומסטרנטים. מימון משכורות המדענים העולים יהיה לשלוש שנים ע"י המרכז לקליטה במדע לפי הפריסה: 80% בשנה א, 20% בשנים ב' וג', ואח"כ ע"י התכנית (בשיתוף הסוכנות).

הסעיף הבא "מיובא" מתכניות משרד המדע, אם כי הפרויקטים שבהם מדובר קשורים גם למשרדי ממשלה אחרים. על כל פנים, מכיון שלא היה בו חידוש, אסתפק כאן בתקציר:

ט. פרויקטים לאומיים (תקציר)

אם בשנות העלייה הגדולה של שנות החמישים הועסקו רבים מהעולים, שהיו בלתי מקצועיים, בעבודות דחק פשוטות, שאף הן תרמו לשינוי פני המדינה הצעירה, היום יש לנצל את כוח העבודה המקצועי העצום הזורם ארצה, במיוחד במקצועות ההנדסיים, כדי לקדם פרויקטים לאומיים בשטחי האנרגיה (חיפושי נפט, תחנות כוח מסוגים שונים – דלק קונבנציונלי, חומרי בעירה אחרים, בדיקת נושאי תחנות כוח גרעיניות או הידרואלקטריות, ניצול אנרגיית השמש וכו'), בנושאי המים (התפלה, טיהור שפכים, חיפושי מאגרים), התחבורה (רשת כבישים, רכבת תחתית בגוש דן), תקשורת, חלל (לוויינים), תעשייה אווירית וכו'. במסגרת פרויקטים אלה תהיה גם תעסוקה למדענים עולים רבים, שחלקם מומחים בנושאים הנ"ל.

*

גם שני הסעיפים היו בתחומי אחריותם של משרדי ממשלה אחדים, אך בביצועם אמורה הייתה המערכת האוניברסיטאית לקחת חלק משמעותי.

י. הסבה מקצועית לצורך קליטה במשק (תקציר)

הקושי העיקרי בנושא זה הוא מיעוט הידע. אין אפילו ריכוז רציני של מידע על צרכי המשק בכוח אדם מדעי כיום, לא כל שכן מה יהיו צרכי המשק בעתיד הקרוב והעתיד היותר רחוק. למרות זאת ניתן לאתר, גם כיום, מקצועות מסוימים המבוקשים במשק. האוניברסיטה העברית מקיימת מסלול הכשרה מואץ (שנה אחת) להסבה למפקחים אקולוגים, בשיתוף עם המשרד לשמירת הסביבה. לפי נתוני המשרד חסרים כמאה מפקחים כאלה. עלות הקורס היא כ- \$ 15,000 למדען. מקצועות מבוקשים אחרים הם כימאים אנליטיים, ובמיוחד כימאים בנושאי ריח וטעם. כדי לתכנן הסבה מקצועית בקנה מידה הרחב, יהיה צורך בסקרים, ריכוז נתונים ומחקר (למשל, ע"י המרכז לחיזוי טכנולוגי באוניברסיטת ת"א), שיתארו ויחזו את הביקושים כיום ובעתיד.

יא. קליטת אקדמאים בשאר הדיסציפלינות (תקציר)

אמנם ברוב הדיסציפלינות האחרות מספר המדענים העולים אינו כה רב, וחכן ניתן להניח שייקלטו ע"י טיפול אינדיווידואלי חלקם במסגרת התרחבות מערכת החינוך הגבוה וחלקם במשק, אך ישנם מספר תחומים בהם ריכוז האקדמאים העולים גבוה ביותר:

1. רפואה הוא המקצוע הבעייתי ביותר, ודורש טיפול נפרד. ועדה של משרד הבריאות, בראשות פרופ' חיים דורון, מטפלת בנושא. הרחבת הרפואה הגריאטרית, הרפואה המשפחתית והרפואה התעסוקתית הם פתרונות תעסוקה טבעיים למדענים עולים. יצוא ידע ויבוא חולים, מטופלים וזקנים למרכזי בריאות בישראל, קוסם יותר מבחינה כלכלית. אך דורש יזמות בקנה מידה גדול. הסבה מקצועית, במיוחד למקצועות הרפואה התומכת, היא חלק רציני בכל תכנית קליטה בשטח הרפואה.

2. שפה ובלשנות. גם בשטחים אלה ההיצע צפוי להיות גדול מהביקוש, ויש לנסות ולשווק ידע זה בעולם המערבי.

3. מוסיקה. המספר הרב ביותר, יחסית, של מוסיקאים עולים, עשוי להביא לפריחה תרבותית מוסיקלית במדינה. מאידך, לחלק ניכר ממוסיקאים אלה אין מקומות תעסוקה. פתרונות אפשריים – הוראה מוגברת בבתי ספר במסגרת יום לימודים ארוך, ביסוס רשת הקונסרבטוריונים ברחבי הארץ, וניצול הרובד העליון של המוסיקאים לפסטיבלים, קורסי קיץ וכו' שישולבו בתירות בארץ.

י"ב. סיכום

קליטת האקדמאים, אחד מהמבחנים החשובים ביותר לקליטת העלייה מבר"מ, נמצאת במצב הבלתי אפשרי של חוסר כל תכנית מקיפה מחד, ומערכת שאינה יכולה לטפל כראוי בעולים כפרטים. אם לא תאומץ תכנית כזו בהקדם האפשרי, נימצא במצב של חוסר אונים מול המדענים העולים שיסיימו את לימודיהם באולפנים הקרוב. באין תכנית כזו, אין אפשרות, בדרך כלל, להחליט ולהמליץ בפני המדען על מסלול הקליטה המתאים לו. אנו התרכזנו כאן בקבוצת המדענים בתחומי המדעים המדויקים וההנדסה העיונית. קבוצה זו מהווה כשלושה רבעים מכלל המדענים העולים, ולפי הערכתנו תכלול 1,500 עד 2,000 איש ב-1990.

אנו מציעים את קליטתם לפי ההתפלגות הבאה:
 באוניברסיטאות, 220 איש, לפי הפירוט:
 10 מלגאי קרן ברכה (הבכירים המצטיינים ביותר)
 10 מלגאי קרן אלון (צעירים שכבר הוכיחו את עצמם מדעית)
 50 מלגאים בתר-דוקטורים (צעירים מצטיינים בתחילת דרכם המדעית)
 50 עובדי מחקר זמניים (מדענים ללא סיכוי סביר לקריירה אקדמית, אך כאלה שהעבודה הזמנית באוניברסיטה היא פתרון רצוי עבורם – כמו קשישים הקרבים לגיל גמלאות, צעירים יותר הזקוקים לעדכון בתחום עבודתם וכו')
 במכללות, 150 איש (מדענים בעלי רמה, אך ללא סיכוי באוניברסיטה)
 במכוני מחקר שימושי, 250 איש, מהם 50 במכוני ממשלתיים קיימים, 50 במכוני מחקר באוניברסיטה בתמיכת משרד המדע והטכנולוגיה, 150 במכוני מחקר שימושי ליד האוניברסיטאות.
 במכוני מחקר בסיסי ליד האוניברסיטאות, 250 איש (קליטה זמנית למדענים שרמתם המחקרית גבוהה, אך אינם מתאימים מיד לאחד המסלולים הקודמים).

עד כאן מדובר במחצית העליונה - כ- 870 מהמדענים העולים – המיועדים לעסוק במחקר. אליהם נקווה להוסיף 500 המיועדים להוראת המדעים והטכנולוגיה ברמה התיכונית, וכ- 50 שיועסקו בתכניות מיוחדות של יצוא ידע. יתר מאות המדענים יצטרכו להיקלט במשק, מיד או לאחר הסבה מקצועית. מעורבות האוניברסיטאות בזאת תהיה רק ביצירת קורסי ההסבה, לאחר שתבררנה דרישות המשק.

תכנית כזו תעזור להעריך מראש לאיזה כיוון להפנות את המדען העולה, בהתחשב בהישגיו המחקריים, יכולתו במחקר שימושי, יכולתו בהוראה וכו'.

כיון שהפירוט התקציבי המלא ידרוש עוד הרבה עבודה, וכיון שהוא אינו עקרוני בהפעלת התכנית בשלביה הראשונים, יש להחליט מיד בשאלות הבאות:

א. האם מדינת ישראל מתכוונת לקלוט בתעסוקה במדע חלק ניכר מן העולים (לפי הצעתנו – כמחצית מהם)?

ב. האם מדינת ישראל מתכוונת לנצל את העלייה כדי להרים את רמת החינוך, במיוחד החינוך המדעי, במדינת ישראל?

נראה לנו, שאם התשובה לשתי שאלות אלו היא חיובית, אין מנוס מלאמץ את המלצותינו באופן כללי, אם כי יש מקום להתדיין על פרטים שונים. יש להתחיל לפעול מיד בכיוון קליטת המדענים ע"י שחרור תקציבים למטרות הבאות:

- 1) תגבור המרכז לקליטה במדע בכוח אדם מיומן ושחרור תקציב נוסף עבורו.
- 2) יצירת רשת מידע ארצית בנושא מדענים עולים.
- 3) הגדלת תקציב האוניברסיטאות לקראת קליטת סטודנטים עולים כבר בתשנ"א.
- 4) קידום נושא המכללות.
- 5) עידוד קליטת מדענים במכוני מחקר ממשלתיים והגדלת תקציב משרד המדע למוקדי מחקר.
- 6) תמיכת משרדי המסחר והתעשייה והאנרגיה בהקמת מכוני מחקר שימושי.
- 7) קליטה זמנית של מדענים במכוני מחקר בסיסי ליד האוניברסיטאות בכיסוי מלא (שינוי תקנות התמיכה).
- 8) אישור מידי של תקציבי קורסי ההסבה של מדענים להוראת המדעים והטכנולוגיה, כדי שיוכלו להתחיל כבר בקיץ זה.

סמוך לחזרתו של פרופ' נאמן לתפקיד שר המדע (ביוני 1990), הוקמה מטעם המשרד ועדה, שהייתה אחד מחבריה, שבדקה ועדכנה את ההצעה¹¹⁸. בנוסח המעודכן צוין שלפי נתוני הרביע הראשון של 1990 הוגדל אומדן העלייה ברבע עד שליש, ואומדן המדענים העולים בשנה זו - ל- 2,000. (גם זה היה אומדן חסר – ב- 1990 עלו כ- 180,000 איש), ובזכות זאת זכתה התכנית לשם "תכנית אלפיים". הוער כי מסגרת המרכז לקליטה במדע, שהייתה מספקת לטיפול באקדמאים העולים עד 1990, טרם הורחבה, ולכן המרכז אינו מסוגל לטפל אלא רק בחלק קטן מהאקדמאים העולים, והפיגור בטיפול בתיקים מצטבר וגדל מיום ליום. בסיכום נאמר שמקוויים מהמשלה שהוקמה ביוני תפגין מנהיגות, תיאום ותנופה בנושא קליטת העלייה בכלל, ובקליטת האקדמאים בפרט.

תחילה היה נראה שאכן יש בממשלה החדשה בשורה לשינוי בטיפול הממשלתי בקליטה. הוזמנתי להשתתף בישיבת קבינט הקליטה ושם הצגתי את התכנית. היא זכתה לאישור הקבינט. אך הוצאתה לפועל בושה לבוא. פרטים על הנסיבות שהביאו לכך מצאתי, כעבור זמן, רב, באינטרנט¹¹⁹:

¹¹⁸ לא הצלחתי להיזכר מי היו עמיתי בוועדה. זכור לי רק ששהינו, באדיבות משרד המדע, במלון סמוך להר הצופים.
¹¹⁹ 'דוד דרי': 'יסודות המינהל הציבורי', האוניברסיטה הפתוחה 1997.

ביוני 1989 מינה שר האוצר, בתוקף תפקידו כיו"ר ועדת השרים לענייני קליטה, ועדת מנכ"לים שהתבקשה להגיש תוך 4 ימים הצעות מעשיות לפתרון כולל של בעיות הקליטה. הוועדה עשתה את המוטל עליה, ובלי שקיבלה הסמכה פורמלית כלשהי הייתה לגוף הדומיננטי ביותר בהתוויית מדיניות הקליטה, ולגוף העיקרי במישור הלאומי שריכז את הטיפול בקליטת העלייה. ועדת המנכ"לים פעלה על בסיס שיתוף פעולה מרצון בין חבריה והיא ריכזה את הסמכויות המרכזיות בתחום קליטת העלייה, ובהן, קביעת היקף התקציבים הנדרשים לקליטה, ההחלטות על אופן הקצאת המשאבים, הפשרת קרקעות, תפוסת בניית הדירות והיקפה ויצירת מקורות תעסוקה. יוסי ביילין, יו"ר הוועדה, הסביר כי "במצב של יחסים מתוחים בין משרדי הממשלה, לא הייתי ממליץ לשוב את המבנה הזה, שהוא סביר, למרות שאיננו אופטימלי". הוועדה פעלה במתכונת זו עד מחצית 1990, עם מינוי אריאל שרון לשר הבינוני והשיכון והקמת קבינט לעלייה וקליטה בראשותו. השר שרון ביקש להנהיג את מבצע בקליטה בעזרת תקנות חירום, אך הממשלה התנגדה לכך. כעבור זמן קצר התגלעו בקבינט לעלייה וקליטה חילוקי דעות חריפים וריב סמכויות. [...] מובאות אחדות מן העיתונות משרטטות תמונה של מחלוקת חריפה במיוחד: "שר הקליטה, יצחק פרץ, מאיים לפרק את הממשלה בשל התקפותיו של שר הבינוני והשיכון, אריאל שרון [...] לטענת פרץ חותר שרון זה זמן להדחתו מתפקידו כשר הקליטה, אך הוא טועה בהערכת חולשתו הפוליטית או במחשבה שהשר פרץ יחיד במערכה" (הארץ' 12.12.1990). "שרון ערך שם מכירת חיסול של המשרד שלי, התחיל להוציא ממנו פונקציות: מתנדבים" לקח, אתיופים? לקח, קליטה במדע? לקח" (ידיעות אחרונות' 14.12.1990).

השר נאמן איים להתפטר אם לא תמומש תכניתו לקלוט מדענים (הארץ' 20.11.90)

השר יובל נאמן הודיע אתמול בוועדת העבודה והרווחה כי לא יוסיף לכהן כשר המדע אם לא תמומש תכניתו לקליטת 2,000 מדענים עולים בהשקעה של 29 מיליון דולר. השר לא נקב בתאריך לפרישתו. נאמן דיבר בישיבת הוועדה שהוקדשה לבעיית בריחת המוחות. לדבריו, עלו עד כה לארץ 800 מדענים וטרם נמצאה להם תעסוקה. תכנית משרדו, הנקראת "תכנית 2000", נועדה לטפל בקליטת 2,000 מדענים בשמונה מסלולי השכלה גבוהה ומחקר, בהנחה כי במגזר התעשייתי, במסגרת שמחוץ לתכנית, ייקלטו בשנים הקרובות עד 3,000 מדענים עולים. התכנית אושרה בוועדת שרים למדע וטכנולוגיה בהסתייגות נציג האוצר. אחר כך הוגשה לקבינט הקליטה. במשרד המדע מעריכים כי על כל 100 אלף עולים יגיעו כאלפיים מדענים. מודגש כי מספר זה אינו כולל את כל העולים בעלי תואר אקדמי. עמדת האוצר היא כי המדענים צריכים להיקלט במסגרת תקציבי המשרדים השונים, אך נאמן אינו רואה כל סיכוי לקליטתם בדרך זו. בישיבה נמסר עוד כי מדי שנה מהגרים 5,000 ישראלים לארה"ב מהם כ- 500 מדענים. כאלף אקדמאים ישראלים יורדים מדי שנה לקנדה ולדרום-אמריקה. ח"כ עמיר פרץ אמר כי הסכנה הגדולה היא שממשלת ישראל הופכת את הסמל הציוני של "המדען עם המטאטא" למדיניות קליטת המדענים מברה"מ. המדיניות תביא לשיפור מצב הרוח, אבל היא מסוכנת כמדיניות לטווח ארוך. ח"כ שושנה ארבל-אלמוזנינו אמרה כי כמו בתחום השיכון כך גם בתחום קליטת מדענים ומניעת ירידת מדענים מישראל, רק תכנית ממשלתית כוללת הקצאת תקציבים יבטיחו קליטה של מאגר מדענים. לדבריה, אין לסמוך על כוחות השוק בנושא הזה.

השר יובל נאמן מאיים בהתפטרות (המודיע', 20.11.90)

שר המדע והטכנולוגיה, הפרופ' יובל נאמן, הודיע לחברי ועדת העבודה והרווחה של הכנסת, שדנה בנושא בריחת מוחות, כי לא ימשיך לכהן כשר המדע אן לא יינתן לו לבצע את תכנית 2000 לקליטת מדענים עולים שהוכנה על ידי משרדו ואושרה על ידי וכדת השרים למדע וטכנולוגיה ועל ידי קבינט העלייה והקליטה, מה עוד שמדובר בסכום זעום יחסית של 29 מיליון ₪. השר נאמן אמר כי הדבר יהיה מחבל היסטורי והחמצה בלתי ניתנת לתיקון שתביא לבריחת המדענים העולים למדינות המערב המצפות להם. חברי הוועדה הביעו תמיכה נלהבת בתכניתו של השר נאמן. השר הוסיף, כי דרך הפעולה המוצעת על ידי משרד האוצר, לפיה ייקלטו המדענים באמצעות התקציבים המוצעים למשרד התעשייה והמסחר ומשרדים אחרים – אין לה סיכוי להתבצע ולא תביא לקליטתו של אף מדען אחד.

נאמן: אתפטר אם לא תמומש תכנית קליטת המדענים (מעריב', 20.11.90)

שר האנרגיה, התשתית והמדע, פרופ' יובל נאמן, מאיים להתפטר אם לא תאפשר לו הממשלה לממש את תכנית משרדו לקליטת מדענים עולים. הוא דיבר בישיבת ועדת העבודה והרווחה של הכנסת. פרופ' נאמן מסר, כי מתוך 950 מדענים שעלו לישראל, 800 טרם מצאו תעסוקה. הוא הוסיף, כי התקציב הנחוץ לקליטתם של המדענים מברה"מ עד סוף 1991 הוא 80 מיליון ₪. עוד ציין השר, תכנית משרדו אושרה בקבינט הקליטה, אולם טרם זכתה לתקצוב במשרד האוצר. לדבריו, הצעת האוצר לקליטת המדענים העולים באמצעות תקציבי משרד התמ"מ – אינה יכולה להתבצע.

חטיפים ('הצופה', 20.11.90)

הרב פרץ, שר הקליטה, מבקש לצמצם את חוק השבות, ולמנוע את הזכות ממי שאיננו יהודי על פי ההלכה שלנו. ההתנהלות שלנו הייתה בלתי מוצדקת לחלוטין. **הרי לכולם ברור שלא נצליח לקלוט את העולים במספרים הגדולים הצפויים. אז מה יותר טבעי מאשר צמצום העלייה? נתחיל לצמצם בגויים, ולאחר מכן גם ביהודים.**

התכנית נזכרה גם בישיבת ועדת העלייה והקליטה של הכנסת, 10 בדצמבר 1990, שהוקדשה לנושא **נסיונות אמריקניים וגרמניים למשוך אליהם מדענים בכירים יהודים מברית-המועצות**

היו"ר מ.קליינר: ... הנושא המרכזי בדיון זה הוא לאו-דווקא קליטת המדענים באופן כללי אלא אותו מידע שאנחנו מקבלים, בין היתר, על כך שהשמנת שבשמנת נלקחת למקומות אחרים, ומה ניתן לעשות כדי שדווקא את הצמרת, זו שיכולה לעודד אחרים, לפתוח אפיקים ואולי לקדם תעשיות בהמשך, דווקא את קבוצת העלית הזאת לא נחמיץ. אני שמח שנמצא אתנו שר המדע והטכנולוגיה, יובל נאמן, והוא יפתח בשאלת ההיערכות לקליטת הצמרת שבצמרת של המדענים.

שר המדע והטכנולוגיה י.נאמן: ... אני מבין שהזימון הוא בקשר לאותה שכבת-על, השמנת של אנשי המדע. השאלה היא איפה קובעים את הקו המפריד היא שאלה יחסית. בעיני, השכבה הזאת מונה אולי 30 יהודים בברית-המועצות [...]. אבל בסך-הכל אנחנו מדברים על בעיה של כ-2,000 איש על כל 100,000 שבאים. זאת אומרת שאם יבואו מיליון יהודים, נגיע ל-20,000 אנשי מדע. אני רוצה לומר שגם החתך הכללי של 2,000 על כל 100,000 הוא חתך שבו יש אנשים באיכות גבוהה מאד. זה רק חתך כללי, ויש ביניהם פחות טובים ויותר טובים. [...] אלה שמחפשים אותם - זה חתך שנוגע ל-200 מתוך כל 100,000 שבאים אלינו. כך שאנחנו מדברים בסך-הכל על 2,000 איש שממש הולכים לחפש אותם שמית, כאלה שימצאו להם שוק טוב מבחינה כלכלית ולא תהיה להם כל בעיה, אחרי שהם יסתובבו פה חודשיים, שלושה, ארבעה חודשים ויראו שהם לא מוצאים עבודה ויסתכלו על האפשרויות בשוק. זה נוגע כמעט לכל ה-2,000 על כל 100,000, מפני שמדינות כקנדה, אוסטרליה ודרום אפריקה מחפשות כאלה ומעודדות אותם במיוחד. אבל בנוסף לזה מדינה כארצות-הברית די בנקל מכניסה לקוטה אנשים שיש להם מעמד כזה. זה נוגע ממש לכל ה-2,000, והייתי אומר שמצויים היום בארץ כ-1,000 איש כאלה שהגיעו והם כבר מחכים. [...] הם עדיין לא נקלטים מפני שבמנגנון שבנינו - שאנשים הולכים לאולפן וכו', יש לך מרווח זמן לפני שאתה מתחיל להרגיש בלחץ הישיר. [...] כשר הממונה על התחום הזה הצהרתי בוועדה אחרת של הכנסת לפני שלושה שבועות **שלא אשאר שר אם לא תיפתר הבעיה של האלפים הללו**, כי אני רואה אותה כבעיה חשובה ביותר שהמשרד צריך היום לטפל בה.

לגבי הבעיה של האלפים, **נבנתה תכנית כוללת, שעל ה-2,000 הראשונים** היא בעצם משתרעת על כ-100 - 120 מיליון ש"ח - זה כולל הפעלה בתעשייה, וזה יכול לכלול מו"פ אזורי [...] כמו 'מיגלי בגליל העליון, שזה מרכז מחקרי שיכול להתפתח ולקלוט אנשים. או יוזמות מהסוג שפרופ' ברנובר עוסק בהן, גם כן מו"פ אזורי - במקרה זה באופקים - או יוזמות שהן שיגרה אוניברסיטאית של קליטה, מפני שהאוניברסיטאות מתרחבות בגלל גידול מספר הסטודנטים ועל-ידי זה יש יותר מקום למורים, וזה יכול לתת עוד בין 100 ל-200 תקנים. או דוגמא אחרת, קבוצות מחקריות שיכולות לשהות באוניברסיטה אבל אין טעם לראות אותן כמשתלבות בה מבחינה תקנית. הן יכולות להישען על האוניברסיטה אבל להוות פוטנציאל מחקרי כלכלי. לדוגמא, מסתובבת כבר חצי שנה ומעלה, קבוצה שיש לה יכולת בתחום סילוק של פסולת מוצקה, שזו אחת הבעיות הגדולות בתעשייה בעולם. אבל כדי שהם יוכלו לקבל חוזי מחקר מחברות אמריקאיות ואחרות, הם צריכים קודם להתגבש כקבוצה, לשבת במקום כלשהו, להישען על מעבדות כלשהן וכו'. יש קבוצה כזאת של אנשים בתחום של גיאופיסיקה שפרופ' דן עמיר יכול לספר עליה, ועוד קבוצות מסוג זה. יש מגוון גדול של פתרונות במשרדים שונים. למשל, המדען הראשי במשרד התעשייה והמסחר, במסגרת התוספת של כמיליארד ש"ח שניתנה למשרד התמיכה כדי ליצור צמיחה, יכול לעזור לתעשיות מסוימות שיכולות לקלוט. מה שחסר לו כאן זה יותר מנגנוני מיון ורישום של הדברים האלה, ובמשרד המדע אנחנו מקימים מערכת שתסייע למרכז לקליטה במדע להפיץ ולהחליף מידע. המערכת פועלת היום בצורה פרטיזנית. אתה מזרים לפיסיקאים שם של פיסיקאי ואז יכול להיות שבאחד המוסדות "נדלקים" ואומרים שיש בשבילנו פתרון כזה או אחר. יש שורה של יוזמות מהסוג הזה - משרד הקליטה עושה את שלו, משרד התעשייה והמסחר מתארגן לעשות דברים. למשרד החינוך והתרבות יש אופציות להרחבה של מסגרות לימודיות ממכללות מסוימות. למשל, רוצים להכניס תואר של "בוגר טכנולוגיה" שבת-ספר להנדסאים, ויכולו להרים את הרמה, ולשם כך הם צריכים לקלוט עוד מורים לסגל. ויש כמות מסוימת של משימות שנופלת על משרד המדע עצמו.

מיום שנכנסתי לממשלה לפני כ-5 חודשים אני לוחם כדי להגיע לכך שכל התכנית הזאת תצא אל הפועל. היא אושרה בוועדת השרים למדע וטכנולוגיה, אבל עם ערעור של האוצר, שעל-ידי זה למעשה מרוקן את הדברים מתוכן. היא אושרה לפני חודש גם בוועדת השרים לקליטת העלייה, הוקמה ועדה בראשותו של דוד בועז, שצריכה היינה למצוא את הכסף במשרדים השונים, ואולי גם במקום אחר, כדי לבצע את התכנית.

אתמול היתה ישיבה של ועדת השרים לעליה וקליטה, ולפני יושב-ראש הוועדה הייתה העובדה שהאוצר לא נותן כסף חדש, אבל לכל אחת מהמשימות שאני קבעתי, הוא אמר: זה בעצם אפשר לקחת מהמשרד הזה או ממשרד אחר, וכו'. דנו בענין, אם כי המשרדים האלה לא נשאלו ויכול להיות שהם מייעדים את הכסף לצרכים אחרים. בכל אופן, הוועדה אישרה אתמול ש-122 מיליון שקל יתבצעו. אבל את 29 מיליון השקל, שמוקצים לחלק שמשרד המדע צריך לטפל בו, אני ממתין עכשיו לדעת ממי יקחו את זה או שבאמת יוסיפו כסף חדש. אינני יודע. [...] אני מניח שכאשר האוצר יגיד מאיזה משרדים הוא יקח את הכסף, השרים הנוגעים בדבר יערערו, ואז זה יבוא לממשלה ונראה מה יקרה. בממשלה. כולנו בענין הזה מתוסכלים מאד. אבל אני רואה את עצם האישור של הסכומים הללו, כולל ה-29 מיליון ש"ח שאני עצמי זקוק להם כדי לטפל בדברים האלה, בכל זאת כהתקדמות כלשהי. אני מניח שתוך שבועיים - שלושה נדע אם זה הוביל ליעד או לא.

אם לדבר על השכבות השונות ועל שכבת העל של המדענים, שהיושב-ראש הזכיר אותה בתחילת דבריו, וניקח את השכבה הגבוהה באמת, המצב הוא שבמרבית המקרים הדברים התרחשו כך בפועל: הצעירים שבהם, אנשים מגיל 35 ועד גיל 50 שכבר נחשבים ל"תותחים" ידועים, [...] אלה מהם שהם ניידים מבחינה זאת שהם לא זקוקים למעבדות, זאת אומרת אנשים במתימטיקה, פיסיקה תיאורטית ועוד תחומים כאלה - בדרך-כלל יושבים מחוץ לברית-המועצות. הם לא התנתקו ממוסדותיהם אלא קיבלו מינויים לשנה, שנתיים ו-3 שנים בפרינסטון, בהרווארד, במקומות שונים באירופה המערבית, אבל עם איזה שהיא פתח שעדיין קושר אותם לברית-המועצות. כמה מהם, אלה שיש להם תודעה יהודית יותר מפתחת, שהגיעו ארצה או שהם בדרך ארצה, [...] ביקשו גם בארץ מינוי, אבל מינוי מהסוג שלא מחייב אותם לשבת פה כל הזמן אלא לעשות איזה שהוא "קומיוטינג" בין מוסדות באמריקה ומוסדות בארץ. במקרים שאני יודע עליהם זה המאפיין את השכבה הגבוהה ביותר. אלה שמעל גיל 50 יותר קשורים למקום ויש להם מעמד של עומדים בראש מכון המשתייך לאקדמיה הלאומית למדעים [...] שמשלמת משכורת ל-225,000 איש. [...] שם הם עומדים בראש מכונים שכל אחד הוא גדוד בתוך ה-230,000. יש גדודים-גדודים כאלה ואלה המגידים. חלקם התחכסו, ובמסגרת ההסכם עם ברית-המועצות יש לי 5 מקרים לפחות של אנשים שברית-המועצות מוכנה שהם יישבו פה מטעמה כמנהלים של מכונים משותפים. הוא מנהל מכון גדול שם ואם הוא יישב פה הוא עדיין לא מפסיד את הפנסיה ואת כל מה שהצטבר לו מבחינת היוקרה שלו בברית-המועצות. יש לי מקרים כאלה ועדיין לא פתרתי את הסבך שקשור בכך. הגיעו לידיעתי שני מקרים על-ידי פניות ישירות של מכונים גדולים במוסקבה - האחד הוא המכון היוקרתי ביותר לפיסיקה תיאורטית, מכון לנדאו, השני הוא מכון לבדב הנחשב למכון רציני מאד בפיסיקה גרעינית. מנהלי המכונים האלה, אולי מפני שהם רוצים לשמור בכל-זאת על הציבור שלהם נגד בריחה משם, הציעו לנו ולגורמים באירופה סידור שהמכון עצמו תהיה לו שלוחה שם ושלוחה פה, ועל-ידי כך יוכל לתת לאנשים שלו לבלות חלק כשהזמן באופן תקני בפריז ובישראל...

פרופ' י. יורטנר: [...] קליטת העליה המדעית האייכותית - וזה כולל טכנולוגים ומהנדסים ומדענים בכל הרמות - זה למעשה מאבק כפול - מצד אחד ניצול ההון האנושי הזה כתרומה לצרכי המדינה, ושנית, ציפיות העולים עצמם. הם נחושים להתגבר על הרבה קשיים, אבל אם לא יספקו לבנים שלהם חינוך גבוה כמו שצריך וכמו שהם מצפים, **ואם לא יספקו לילדים שלהם לא רק תואר ראשון, אלא גם לימודי דוקטורט בכל המוסדות, הם יעזבו. לגביהם, זהו קו אדום.** קיימת כאן תחרות בינלאומית על מוחות, ופרופ' נאמן התייחס לכך, וקיימת כאן נטייה של האנשים הטובים ביותר מהם לעזוב - אבל לא רק הטובים ביותר: דרום אפריקה אוסטרליה ומדינת מערב אירופה מעוניינות בהון האנושי הזה. אגב, גם ברית-המועצות דואגת ונאבקת. כשנשיא האקדמיה הלאומית הרוסית למדעים ביקר בארץ, אחד הנושאים המרכזיים שעליו הוא דיבר היה בריחת מוחות.

השאלה שעומדת פה היא אם [...] נצליח לשמור כאן את המהנדסים, את הטכנולוגים ואת החוקרים. אין פתרון אחד. יש מוזאיקה של פתרונות. [...]

לפני 6 חודשים קיבלנו תרומה של 6 מיליון דולר בצ'ק, מקרן מכובדת מאד בעולם היהודי, קרן ברכה בארצות-הברית, לקליטה של 15 מדענים ברמה הגבוהה ביותר. כלומר, קליטת מדען בכיר תהיה בעלות של כ-400,000 דולר לאיש. זה מבטיח לו משכורת ל-5 שנים, כסף למחקר והלוואה מאד-מאד נאותה לדור. תזכרו רבותי, שאנחנו מתחרים כאן לא רק עם המערב באופן כללי, אלא עם המוקדים הטובים ביותר בעולם: עם הרווארד, עם M.I.T, עם פריז ועם המכון הטכנולוגי של ציריך. התוכנית הזאת הופעלה על-ידי האקדמיה למדעים וכבר נקלטו 5 מדענים בכירים במסגרת הזאת. [...]

התכנית זכתה להדים לא רגילים. לפני שבוע קיבלתי מכתב מקישינוב, מראש קבוצת מחקר מאד-מאד ידועה בתחום פיסיקה כימית של מצב מוצק. הוא אומר שהוא וכל הקבוצה, כולם יהודים, רוצים לעלות לארץ והוא מבקש שיחשבו עליו במסגרת התוכנית הזאת. יש לנו חברים בוועדה המדעית-בינלאומית-פוליטית. [...] זהו גוף שנוצר בעיצומה של המלחמה הקרה לתאם בין המדענים במערב ובמזרח. ראש המשלחת הסובייטית הנוכחית, שהוא יהודי טוב, אחד מהיועצים של גורבצ'וב בענייני מדע, התחיל לבדוק בעדינות אם במסגרת התוכנית הזאת הוא יוכל להשתקע בארץ. אם ייצא מזה משהו או לא אנחנו לא יודעים.

[...] שתי הערות אחרונות. הראשונה מתייחסות לתשתית מדעית. אנחנו משקיעים היום במחקר מדעי בסיסי במערכת ההשכלה הגבוהה, וזאת הסיבה שלנשיא האקדמיה הרוסית למדעים יש 230,000 עובדים ולאקדמיה למדעים של מדינת ישראל יש 23 עובדים, כי המחקר הבסיסי שלנו ממוקד באוניברסיטאות, כולל מכון ויצמן. כשאנחנו משקיעים בזה, אנחנו משקיעים בקליטת העליה, כי לא נוכל לקלוט מדענים בלי התשתית.

ההערה השניה מתייחסת לדיני נפשות. כשאנחנו מדברים על קליטת עליה מדעית ועל כל העליה מברית-המועצות, שהם יעדים חשובים ביותר, אסור לנו להיסחף ולשכוח את הדור הצעיר של הישראלים. [...] **אסור לשכוח את הדור הצעיר של הישראלים.** אנחנו חייבים להם הרבה ואת המחוייבות הזאת צריך לקיים.

פרופ' רות ארנון: .. אנחנו יודעים על מדענים מהשורה הראשונה שנמצאים היום בפרינסטון, בסטנפורד ובמוסדות מהרמה הזאת בארצות-הברית, כאשר אין לנו כל אפשרות לעמוד בתחרות אתם. קרן ברכה היא מאד-מאד חשובה. עם זה, התנאים החומריים שמוצעים לאנשים אינם משתווים עם מה שמוצע פה למדען כמשכורת ישראלית של פרופסור, ועם כל הכבוד למשכורת הזאת אין לה כל יכולת להשתוות למשכורת בסכום של 100,000 דולר שמציעים כמשכורת פתייה לאנשים מהקליבר הזה בארצות המערב. אין לי תשובה לבעיה הזאת, כי אני לא חושבת שאנחנו נצליח לעמוד בתחרות. התחרות הזאת, אגב, קיימת גם לגבי מדענים ישראלים. בעבר, חלק מהמדענים שלנו ירדו מהארץ. [...] אם היום יבואו 10 - 20 מדענים מהשורה הראשונה, שעומדים קריטריונים של מכון ויצמן לקליטת פרופסורים, מבחינת משכורת אנחנו נקלוט אותם. השאלה היא אם נוכל לתת להם את התשתית המחקרית הדרושה. במה ששייך למתימטיקאים, [...] אנחנו נתגבר על זה, גם לגבי פיסיקאים תיאורטיים. כאשר זה מגיע לפיסיקאים נסיוניים, לכימאים, או בעיקר למדעי החיים, שם הצרכים בתשתית הם עצומים. אנחנו נלחמים בזה. לפעמים יש לי הרגשה שזאת מלחמה בטחנות רוח. מדובר לא רק במדענים עולים, מדובר גם במדענים שלנו, כי גם לגבי המדענים הטובים שלנו הדרך היחידה שלנו לקלוט ולהשאיר אותם במכון היא שניתן להם את האמצעים הדרושים. אנחנו מנסים כל הזמן לעשות את זה. אנחנו נעשה את זה גם בקשר לעולים מברית-המועצות, והדרך היחידה היא לנסות ולגייס את המשאבים הדרושים לכך. גיוס המשאבים הוא הן ממקורות ישראלים, ממקורות ממשלתיים, שזו עוגה שצריך לחלק אותה בצורה שתיקח את הגורם הזה בחשבון ולא תזניח אותו, והן ממקורות פרטיים של גיוס תורמים - במקרה של מכון ויצמן, גיוס משאבים מתורמים של המכון. יש הבדל בין אותה שכבה של 30, 100 או 200 אנשים שפרופ' נאמן ציין אותם בתחילת דבריו, לבין המאסות של האלפים שיהיו פה. גם כשאנחנו מדברים על מדענים ובפרט כשאנחנו מדברים על אנשים שאינם מדענים, האנשים האלה באים ארצה ורובם יהיו בארץ מפני שזה המקום שיש להם ולרוב אין להם מקום אחר לאן ללכת. לפני אותם 30, 100 או 200 אנשים מהשורה העליונה אין שערים סגורים בפניהם. כל השערים פתוחים בפניהם. זה לא רק אוסטרליה וקנדה. גם המוסדות מהשורה הראשונה בארצות-הברית פתוחים בפניהם. אנחנו חייבים לעשות מאמץ עליון ולפרגן להם גם את תשתית המחקר. אני חושבת שמדובר על 400,000 דולר ל-5 שנים למדען ...

פרופ' י. ברנבור: ... צריך להתייחס ולא לשכוח גם את השכבה היותר רחבה, שמבחינת ההישגים שלה לפעמים יש בה הישגים יוצאים מן הכלל, אלא שזה לא כל-כך מחקר בסיסי כי אם מחקר יותר שמושי, עם יציאה לתעשייה. [...] ראיתי בפרינסטון ובמקומות אחרים עשרות מאות פנינים שיושבים כמעט באופן קבוע בפרינסטון ובמקומות מכובדים אחרים, למרות שהם שייכים למשרות שלהם במוסקבה, ולא מתנתקים. [...] לאותו אדם יש משכורת, הגבוהה ביותר בברית-המועצות, [...] יש לו דירת-שרד במוסקבה, שגם לפי הקריטריונים של המערב היא דירה לא גרועה כלל. יש לו בית-קיץ שמשתרע על 10 - 20 דונם, כולל יער, מכונית עם נהג וכו'. [...] קשה לנו להתחרות עם התנאים האלה. [...] בפרינסטון הוא מקבל את כל היתרונות של פרינסטון. אם הוא נסיונאי, הוא מקבל גם מעבדות, הוא נהנה מהן. זו תחרות קשה ביותר ומאבק קשה ביותר. ואם יש כבר כמה שהגיעו והתאקלמו פה, זה מצוייין. ויהיו עוד כמה

פרופ' דן עמיר: ... ברור שהתחרות על הצמרת קשה מאד בגלל הסכומים שמדובר בהם. זו גם הבעיה לגבי ישראלים מוצלחים מאד ששוהים בארצות-הברית. מכון ויצמן עשה מאמץ עצום והקדיש 15 מיליון דולר לפרוייקט מסויים. הוא לא מסוגל לעשות את זה הרבה פעמים, וזאת כדי להביא איש צמרת אחד עם כל הקבוצה שלו. אבל יש עוד מה שמחזיק את אנשי הצמרת ואת הכמעט צמרת, וכמה סיבות [...] למה אנשים שיכולים להגיע לכל מקום באים בכל זאת אלינו. החשובה שבהן היא הסיבה המשפחתית, ובייחוד מה יעשו בני משפחתם. בדרך-כלל בני משפחה אלה הם מדענים שאולי אינם מאותו סופר-קליבר, אבל הם מקליבר גבוה. כלומר, אם נחפש באותם מקרים בודדים, נראה שבדרך-כלל יש להם פה בני משפחה, והעובדה שהם יודעים שיש להם אפשרות להסתדר כמשפחה ולא כבודד היא אחד הדברים שמושכים אותם. כלומר, החשיבות של לקחת גם את השכבה שהיא לא לגמרי למעלה אבל קרובה לצמרת, היא גם בזה שהיא מושכת גם את אנשי הצמרת. [...] לכן הקליטה של 200 הטובים מבין ה-2,000 חשובה כדי לקבל את אותם 20 שהם 10% העליונים מתוכם.

יש חשיבה כלכלית שאומרת שלשוק החופשי עדיף שיהיה פה עודף מדענים, אנשי טכנולוגיה וכו', ולכן באופן טבעי יהיה פה מקום לפתח תעשיות מדע. הבעיה היא שגם בתוך מערכת סגורה צריכים קטליזטורים או משהו שיתחיל להפעיל, בייחוד כשהמערכת קצת פתוחה וגמישה. כלומר, אם נחכה שישתובבו פה מדענים מובטלים ויירד מחיר ההעסקה של מדען ויהיה כדאי לפתוח עסק מדעי בארץ. העסק הזה לא עובד, כי המדענים האלה ימצאו עבודה במקום אחר. [...] אי-אפשר לכוון את האנשים מיד כשהם באים לארץ. [...] לכן, לשהות ראשונה של האנשים דרושות אפשרויות קליטה במשרות שאולי הן בעלות אופי זמני, מקום שאליו באים חוקרים - אם הם עיוניים, נסיונאים או שימושיים - שבהתחלה באים ויושבים שם, קולטים את האווירה, נעשים מוכרים, ואז אפשר למסור אותם לתעשייה. השיווק הישיר הוא מאוד קשה. נכון ש"מיגל" יצודו מישהו בנובסיבירסק, מישהו אחר יצוד מישהו במוסקבה, ומישהו אחר יצוד אותו בינה או בלוד, [...] אבל ודאי שהסיכוי שחנתונה מסוג זה תהיה מוצלחת הוא מאוד קטן. לכן צריך הסדר ספיגה מסויים וזה מה שהמרכז לקליטה ומדע היה בסיס לזה. זה לא היה מספק, אבל לפחות זה היה הבסיס, ולכן כל-כך חשוב להחזיר אותו, וחשוב גם ליצור מערכת של קליטות כאלה. לא חייבים להשתמש במינוח של חבר-הכנסת אליאב, מאגרות, אבל זה בערך מקום ראשון למדען לבוא, להיקלט, להכיר את המציאות וללמוד את השפה. הדבר השלישי שאותו ציין גם פרופ' יורטנר מתייחס למגורים. אני לא מאמין שאנשים מוכנים לגור ברחוב. במקום הראשון בראש מעייניהם עומדת תעסוקה ובמקום השני - חינוך גבוה לילדיהם. פה נעשים כמה דברים שנוגדים את הכוונה הזאת, למשל זה שהקפואו את התמיכה במינהל הסטודנטים והיום קשה מאוד לבני העולים ללמוד באוניברסיטאות. קודם דיברו על כך שבאוגוסט יכפילו את הסכום ל-280 שקל, אחר-כך נאמר שלאוצר אין כסף וקיצצו גם את הסכום של 140 שקל. יש שורה של גזרות נוספות - ביטול התמיכה בשעורי עזר, וכו'. בדרך-כלל הבנים שלהם רוצים ללמוד באוניברסיטה. זה דבר שצריך להילחם עליו, שהתמיכה הדלה בסטודנטים תימשך, ואולי תורחב, במיוחד לדוקטורנטים, שאצלם הבעיה מאוד קשה ושם נמצאים כבר הפרחים של חפירות החדשים. יש היצע עצום של דוקטורנטים מעולים ואנחנו לא מסוגלים להחזיק אותם כי אין לנו התמיכה הזאת. אבל מה שעוד קשור לזה הוא גם ההזדמנות החד-פעמית של העליה הזאת להרים את רמת ההשכלה המדעית - גם הבסיסית, בייחוד התיכונית והעל-תיכונית הראשונה - בכל הארץ. זה גם מתקשר לנושא מיגל, וכו'. אפשרות לנצל, אולי לא את ה-10% הראשונים ואולי אפילו לא 40% הראשונים, אבל את אלה שנמצאים באמצע, להרמת רמת ההוראה. זאת משימה שבאמצעות-הברית נחשבת ראשונה במעלה לשנות האלפיים - הם רוצים להעלות את רמת ההוראה המתמטית והמדעית. אצלנו זה נמצא בידינו. אם רק נתנהג בחוכמה אפשר לעשות את זה תוך 3 שנים, ולא רק באזור תל-אביב, שגם שם חסרים מורים טובים, אלא מקריית-שמונה עד אילת. פה דרושה פעילות ברמה הקבינטית. שר המדע לבדו לא יכול לעשות את זה. הוא עושה כמיטב יכולתו, אבל יש דברים שדורשים שיתוף-פעולה. בשיבה שהתקיימה בוועדת החינוך והתרבות ראינו איך בדבר אחד מעורבים כמה משרדים: משרד האוצר, כמובן, משרד הקליטה, משרד המדע, משרד החינוך ומשרד העבודה. כשאתה מנסה לעשות קורס אחד להשתלמות מקצועית, אתה נתקל בבעיה שאתה צריך להתעסק עם כל המשרדים האלה יחד. יש קשיים שלא הייתי קורא להם ביורוקרטיים. הבעיה היא במבנה הממשלתי, שדברים נופלים באחריות של משרדים וכל שר דואג בעיקר לנעשה במשרדו. אשר להכוונה, איך יבחרו את האנשים, כמו שאמרת, הדבר האחד הוא המקום הראשון של קליטה זמנית. הדבר השני הוא מערכת מדע, שרק בקשיים רבים מתבססת והולכת. עד עכשיו כולנו עושים את אותם הדברים, כל אחד לחוד, והאינפורמציה עוברת איך שהוא. אנחנו מקווים שלאחר מאמץ גדול להשיג תקציב זעום של 100,000 ומשהו שקל, סוף-סוף תקום מערכת מדע ארצית ונוכל לשפר במקצת את הדברים האלה.

שר המדע והטכנולוגיה י.נאמן: ... אם לא תתנו גיבוי למשרד המדע, ולאקדמיה הלאומית למדעים, ורק תאמרו דברים כלליים, הממשלה לא מבינה את זה. היא חושבת שהיא עשתה את שלה ובזה שהיא נתנה את מאות המיליונים והמיליארדים היא פתרה את הבעיה הזאת. צריך להגיד לה את זה ברחל בתך הקטנה: אולי אתם לא רוצים שיעשה את זה משרד המדע, אבל אני מודיע לכם שאין משרד אחר שיעשה את זה. **אין משרד אחר שהנושא הזה נוגע לו בצורה ישירה וממש מהלב.**

אשר לזעקתו של הרב פרץ על "גזילת" הקליטה במדע ממנו, נציין רק שבדיווחו לכנסת ב-15.1.1991, זמן רב למדי אחרי שהתכנית הועלתה על שולחן הממשלה, לא התייחס הרב פרץ למדענים העולים אפילו במילה אחת... במחאה על העיכוב המתמשך חודשים ביישום החלטות קבינט הקליטה, התפטר השר שרון מתפקידו כיו"ר הקבינט. בישיבת ועדת העלייה והקליטה ב-12.3.1991 בה נימק שרון את התפטרותו, אמר שרון:

"יש נושאים הקשורים לתעסוקה אשר מונחים על שולחן הממשלה חודשים ארוכים כמו עניין המדענים שבקשר אליו אני חייב לומר שזה דבר שלא יסולח".

משלחת רבנים מאמריקה בודקת את קליטת העולים

האמריקאית. בראשה עומדים הרבנים פרופ' רקמן ופרופ' נחום לם משיבת אוניברסיטה בניו יורק.

המשלחת תשהה בארץ שלושה ימים ובמהלכה יבקרו חברה במספר אולפנים ויפגשו עם ראשי הסוכנות היהודית, אנשי משרד הקליטה, משרד החינוך ומשרד הרתות.

כה בעת מתקיים בירושלים כינוס של רבני אירופה הדינים בנושא הקליטה. ranaz.co.il

מבייקר, כי היא עלולה לגרום להפסקת התמיכה היהודית בקליטת עולי ברה"מ. שעתיים לאחר שנחתו בגמל התעופה בן גוריון נפגשו חברי המשלחת עם הרב ר"ר אפרים שך, מנהל האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך בירושלים, הממונה על האולפנים, ושמעו ממנו סקירה רחבה ומקיפה על קליטתם העולים.

הסתדרות הרבנים באמריקה היא הזרם המרכזי באורתודוקסיה

מאת נח זבולוני, כתב "דבר" בירושלים
אמנם ג'יימס בייקר רחה את ביקורו בירושלים, אך משלחת אמריקאית חשובה - בכל זאת הגיעה. מדובר במשלחת שתפקידה לבדוק את תנאי הקליטה של העולים מברה"מ ומאתיופיה. המשלחת מורכבת מרבנים, חברי הסתדרות הרבנים באמריקה, ובראשה עומד נשיא ההסתדרות, הרב שרייר.
במשרדי הממשלה יש אומרים, שהמשלחת הזאת חשובה לא פחות

לאטימות הממשלה בנושאי העלייה והמדע המתבטאת בקיצוצים בתמיכה בסטודנטים העולים, ובמיוחד בדוקטורנטים, התייחסתי גם בדברים שאמרתי בטקס הענקת תארים בביה"ס לחינוך, 29.4.91

"... הביטוי המכאיב ביותר של האנטישמיות בבריה"מ אחרי מות סטאלין היה בהתנכלות לדרכם המדעית של צעירים יהודים. מכשולים הושמו על דרכם בכל שלב, ע"י הכשלה מכוונת בבחינות הכניסה הקשות במיוחד - "בחינות יהודיות" כפי שנקראו, וע"י 'נומרוס קלאוזוס' או אפילו 'נומרוס נולוס'¹²⁰ בכמה מהמחלקות החשובות ביותר. קשה במיוחד היתה הדרך לתואר הדוקטור. נדמה לי שבהתחטות הקשה של יהודי בריה"מ האם להגר ולאן, הסיכוי של הבנים להמשיך בלימודים לתואר גבוה הוא בעל משקל ראשון במעלה. המבוגרים יודעים שצפויה להם תקופת קליטה והסתגלות קשה, הגובלת במחסור - תנאי דיור קשים וסיכוי לא גדול לשקם את הקריירה המקצועית שלהם. אולם הם מוכנים, בדרך כלל, להסתכן בכל זה, אם עתיד בניהם נראה להם מובטח. בוודאי יעיד על כך המרצה, ד"ר בריילובסקי. לכן נראים כחלמאות שאין כמוה צעדי ה"חיסכון" האחרונים של ממשלת ישראל והסוכנות, שהחליטו לקצץ בתמיכה לסטודנטים העולים, ומעל לכל - להפסיק בכלל את התמיכה בדוקטורנטים העולים!

מה אנו יכולים לעשות? לצערי, לא הרבה: רק להתריע בכל מקום ובכל פה על האיוולת, ולעשות כל אחד כמלוא יכולתו למען הנושא החשוב ביותר היום - קליטת העלייה במדינת ישראל. אתם, כמורים בהווה ובעתיד, יכולים לעשות די הרבה בכיוון זה, ואני מברך אתכם ואותנו שתצליחו בפעלכם!"

¹²⁰ 'נומרוס קלאוזוס' ('מספר סגור'), הוא מכסת מכסימום. 'נומרוס נולוס' - מיבסת אפס!

ה. הרוסים באים!

במשך הציפייה הארוכה לתוצאות שתניב 'תכנית 2000' לא שקטנו על שמרינו והמשכנו לקדם, במידת יכולתנו את קליטת המדענים, המשימה הראשונה על הפרק הייתה קידומן של מלגות ברכה.

17.4.1990 לכבוד פרופ' יהושע יורטנר, נשיא האקדמיה למדעים פרופ' פאבל בלכר, מועמד אוניברסיטת ת"א לקרן ברכה

אוניברסיטת ת"א מתכבדת להציג את מועמדותו של פרופ' פאבל בלכר כמועמד האוניברסיטה למלגת קרן ברכה. פרופ' בלכר, יליד 1947, הוא אחד המדענים הבולטים ביותר כיום בתחום הפיסיקה הסטטיסטית. עוד כסטודנט צעיר התבלט בלכר בכישורו המתמטי, כאשר זכה במלוא הנקודות באולימפיאדה המתמטית הסובייטית (הישג שעד עתה זכו בו, פרט לבלכר, רק המתמטיקאים המפורסמים גרגורי מרגוליס ודוד קז'דן). את עבודת הדוקטורט שלו עשה בהדרכת הפיסיקאי המתמטי המפורסם יעקב סיני, שאתו עבד מספר שנים על הביסוס המתמטי של תורת חבורת הנורמליזציה. התוצאות העמוקות והחשובות שקיבל בלכר בשטח זה, גם לאחר שסיני עצמו העתיק את תחום התעניינותו לכיוונים אחרים, ביססו את מעמדו כמנהיג כיוון מחקרי זה.

צירופו לפקולטה למדעים מדויקים באוניברסיטת ת"א יהווה תגבורת חשובה ביותר ע"י אישיות מדעית בולטת המגשרת בין שטחי ההסתברות והסטטיסטיקה, הפיסיקה והמתמטיקה העיונית. שיתוף הפעולה בין דיסציפלינות אלה נמצא היום שוב במקום מרכזי במדע, ולכן קליטתו של פרופ' בלכר עשויה להיות חשובה ביותר למדע הישראלי בכללותו.

פרופ' בלכר עומד להגיע ארצה בחודש מאי והביע את רצונו להצטרף לאוניברסיטת ת"א. עם הגשת מועמדותו לוועדה הבוחרת, מתחייבת אוניברסיטת ת"א לקלוט אותו בסגל האקדמי בדרגת פרופסור מן המניין ובמעמד של קביעות, בין אם יזכה במלגת קרן ברכה ובין אם לא יזכה, בהתאם לאמור בסעיף ו' של הודעת האקדמיה מדצמבר 1989.

פרופ' ולדימיר מצאיב, מועמד אוניברסיטת ת"א לקרן ברכה

אוניברסיטת ת"א מתכבדת להציג את מועמדותו של פרופ' ולדימיר מצאיב כמועמד האוניברסיטה למלגת קרן ברכה. פרופ' מצאיב, יליד 1937, הוא אחד מהמקוריים ביותר בקבוצת המתמטיקאים בני דורו בברה"מ. רשימת פרסומיו אמנם אינה ארוכה ביותר, אך בין 55 מאמריו יש רבים הנחשבים כ"פנינים מתמטיות" ופרצו דרך להתפתחויות חשובות בשטח מחקר. הוא אדם בעל ידע רחב ועמוק מאוד בתחומי התעניינות מרובים, החל אמנות וספרות וכלה ברפואה. צירופו לביה"ס למדעי המתמטיקה באוניברסיטת ת"א יהווה תגבורת חשובה ביותר וייצור מרכז מצוינות בינלאומי ראשון במעלה בתורת האופרטורים בישראל (ביחד עם פרופ' י. גוכברג ופרופ' א. עצמון).

פרופ' מצאיב הגיע ארצה עם שמונה בני משפחה במרץ 1990 וקיבל בינתיים מינוי של פרופסור אורח באוניברסיטת ת"א. עם הגשתו כמועמד לוועדה הבוחרת, מתחייבת אוניברסיטת ת"א לקלוט אותו בסגל האקדמי בדרגת פרופסור מן המניין ובמעמד של קביעות, בין אם יזכה במלגת קרן ברכה ובין אם לא יזכה, בהתאם לאמור בסעיף ו' של הודעת האקדמיה מדצמבר 1989.

בברכה: פרופ' משה מני, נשיא פרופ' יהודה בן שאול, רקטור פרופ' דן עמיר, דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים ודיקאן מיוחד לענייני קליטה

באביב 1990, בהתקרב תום כהונתו של הרקטור יהודה בן-שאול, נבחר המזרחן איתמר רבינוביץ' כרקטור הבא. איתמר פנה אלי בהצעה שאהיה סגנו. ההתלבטות לא הייתה קלה, כי קדנציה נוספת בהנהלת האוניברסיטה תביא אותי לגיל 60, גיל בו מעטים מהמתמטיקאים מצליחים להמשיך במחקר רציני (איליה פיאטצקי-שפירו וויטאלי מילמן הם בין היוצאים מהכלל המוכרים לי). אך הרגשת האחריות לגורלם של המתמטיקאים והמדענים האחרים, שלמענם נאבקתי, והצורך להמשיך במאבק זה, גברו. סוכם שאמשיך, במקביל לתפקידי כסגן הרקטור, גם לכהן כדיקאן לקליטה.

13.6.1990 מות"ת לנשיא אוניברסיטת תל-אביב, פרופ' משה מני. הנדון: תכנית לקליטת עלייה

ב-6.5.90 נשלחה אליכם בקשה לקבלת תכנית לקליטת עלייה. אנו מקווים שהנכם מודעים לדחיפות בקבלת הנתונים המלאים והשלמים שביקשנו. עלינו להביא לתשומת לבכם שאנו נרכז את החומר עד תאריך 21.8.90, וזאת לצורך הכנת תכנית כוללת שתהווה בסיס לתוספת התקציבית הנדרשת. במידה ולא יגיע החומר עד לתאריך הנ"ל, ניאלץ כמובן להציג תכנית עפ"י המתונים שבידינו בלבד.

העתק: פרופ' יהודה בן-שאול-רקטור, פרופ' דן עמיר – סגן רקטור, נעמן גור – מנכ"ל

בקיץ 1990, סמוך לשינויים בממשלה, חל גם חילוף בהנהגת הות"ת, וידידי הטוב, המתמטיקאי אמנון פזי, החליף את יעקב זיו בראשות הות"ת. היו לי דיונים והתייעצויות רבות עם אמנון על קליטת המדענים. אחת מהמשימות הראשונות שנטל אמנון פזי על עצמו כיו"ר ות"ת הייתה לגייס משאבים לקליטת המדענים העולים, ולמטרה זו פנה לקרן רש"י:

קליטת מדענים עולים מברית המועצות (תרגום מאנגלית)

1. מבוא. בדיון לאחרונה במשרד ראש הממשלה הובהר שבין היהודים הרוצים לעזוב את ברית המועצות יש מספר ניכר של מדענים מהשורה הראשונה, לא רק בסטנדרטים של ברה"מ אלא גם בקני המידה הבינלאומיים. אם חלק משמעותי ממדענים אלה יגיעו לישראל וייקלטו כאן בהצלחה, יקרה כאן שינוי גדול הפרופיל המדעי הישראלי. אין צורך לומר ולהדגיש שעתידה וטובתה של ישראל תלויים בסטנדרטים הגבוהים ביותר של כוח האדם המדעי והטכנולוגי שלה. באותה מידה ברור שהגירה מסיבית של מדענים מהשורה הראשונה בעולם תתרום תרומה חשובה לכלכלה ולביטחון של מדינת ישראל. בעקבות הדיון במשרד ראש הממשלה, מר אבי פזר, יועץ התקשורת של ראש הממשלה, פנה לאקדמיה הישראלית למדעים ואמנויות ולמוסדות להשכלה גבוהה שלנו כדי לערוך תבנית מבצעית כדי לאפשר לישראל לנשוך ולקלוט את המדענים היהודים הטובים ביותר הנמצאים עכשיו בברית המועצות.

2. המצב הנוכחי. דיונים מוקדמים מראים שהמשאבים העומדים לרשות האקדמיה הישראלית למדעים יספיקו לקליטה של מספר מוגבל ביותר של מדענים "כוכבים". משאבים אלה הוקצו למשיכת מספר קטן מבין המדענים היהודים הידועים ביותר הנמצאים כעת בברית-המועצות. באותה עת, ברור למדי שהאוניברסיטאות בישראל, שהן הקולטות הגדולות ביותר של מדענים בישראל, אינן יכולות כיום לקלוט מספר משמעותי של מדענים עולים. הסיבה העיקרית לכך היא ההתרחבות המהירה של החינוך הגבוה ומערכות המחקר שלנו בשנות השישים ושנות השבעים המוקדמות. כתוצאה מהתפתחות זו האוניברסיטאות בישראל מאוישות לגמרי עכשיו במדענים בגילים מ-50 עד 60. רק בסוף שנות התשעים ותחילת המאה ה-21 תפרוש קבוצה זו לגמלאות ויהיה צורך בתחלופה. עובדות אלו ידועות היטב והן מונעות כמעט לחלוטין בשנים האחרונות גיוס מדענים צעירים למערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. מצב זה מביא לבריחת מוחות מישראל. כדי להקל על בעיות אלו, הוועדה לתכנון ותקצוב של המועצה להשכלה גבוהה הקימה את גרן צלגות אלון היוקרתיות. קרן זו מקלה על גיוס כמות צנועה של כ-20 מדענים צעירים מוכשרים יוצאים מן הכלל לכל האוניברסיטאות בישראל. קרן אלון מספקת את המשאבים לשלוש שנים. אחרי תקופת ביניים זו האוניברסיטאות קולטות את המדענים קליטת קבע בסגל האקדמי שלהן. בעקבות העלייה האחרונה, גדל משמעותית ההיצע של מדענים מבטיחים שאינם יכולים להיקלט מיד. מאידך, זה ברור כבר שהביקוש למדענים בעלי כישורים מתאימים יגדל תוך כמה שנים בגלל פרישת חברי הסגל האקדמי שהצטרפו לאוניברסיטאות בעשורים הקודמים. מכאן נובע שהבעיה העיקרית היא גישור בין ההיצע של מדענים מהשורה הראשונה היום והדרישה העתידית למדענים אלו.

3. הפתרון המוצע. הפתרון המוצע לגישור על פער זה הוא, למשה, קרוב לפתרון שנבחר על ידי המועצה להשכלה גבוהה לגבי מלגות אלון. אנו זקוקים למשאבים שיוכלו לכסות את תקופת הביניים לאותם מדענים שרמתם האקדמית מכשירה אותם לקליטה מיידי בתוך המערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית ללא המכשולים הכספיים. משאבים אלו יכולים לאפשר למדענים אלו לעבוד עד שיוכלו לקבל את המשרות שיתפנו ע"י המלומדים הפורשים לגמלאות.

מנגנון הבחירה לכניסה למערכת האקדמית יכול גם הוא להיבנות באופן דומה למנגנון שנבחר בהצלחה במלגות אלון. פרופ' יעקב זיו, יו"ר הוועדה לתכנון ותקצוב, הציע את עזרת הוועדה שלו, אם בעריכת הליך בחירה חדש או בשימוש בהליך הקיים לגבי מלגות אלון.

העלות הממוצעת של מדען ברמה הפרופסוריאלי באוניברסיטה היא כ-40,000 \$ לשנה. לכן עלות ממוצעת לשלוש שנים בתוספת לציוד התחלתי מסוים למדען ניסויי, תביא את ההוצאה לכ-180,000 \$ למדען ניסויי. מדען עיוני אינו צריך כל כך הרבה ציוד ולכן יעלה פחות. בממוצע, העלות למדען לשלוש שנים תהיה כ-150,000 \$. קליטת 100 מדענים מברית המועצות תדרוש, לכן, 15 מיליון דולר לתקופה של שלוש שנים, או 5 מיליון דולר לשנה.

4. סיכום. בסכום של כ-5 מיליון דולר לשנה בשלוש או ארבע שנים תוכל ישראל לקלוט כ-100 מהמדענים היהודים הטובים ביותר בברית המועצות, ואולי בעולם. לא ניתן להדגיש את החשיבות של קליטת מספר כזה של מדענים יוצאים מהכלל במדינת ישראל. ע"י הענקת מתנה בסך גודל כזה, תוכל להיות לקרן רש"י השפעה משמעותית על עתיד המדע בישראל, וכתוצאה מכך – על עתיד המדינה. בברכה, פרופ' אמנון פזי, יו"ר ות"ת

וכך סיפר ויטאלי מילמן בזכרונותיו (באנגלית), על מאמצינו המשותפים בקליטת המדענים:

"... בתחילת שנות ה-90 הצטרף מתמטיקאי לממסד האקדמי הישראלי - פרופסור דו עמיר, שנבחר אז כסגן הרקטור ואחר כך כרקטור של אוניברסיטת תל-אביב. אנו התיידדנו בחודשים הראשונים שלי בארץ. הוא עבד באותם תחומים שעבדתי בהם וכתבנו כמה מאמרים ביחד. במשך כל 27 השנים שחייתי בישראל, מזוג הנוח השלים את מזגי הסוער. ביחד היינו, ונשארו, צוות טוב. זכרוננו המרשים שמר את השמות והפרטים של אלפי מלומדים עולים. בעזרתו, מאות מהם מצאו קורת גג זמנית באוניברסיטת תל-אביב. יתר על כן, הוא היה מקורב מאוד (כחבר מימי הלימודים) ליו"ר הות"ת (הוועדה לתכנון ותקצוב של המועצה להשכלה גבוהה), פרופ' אמנון פזי - אף הוא מתמטיקאי. יחדיו הם היו את "עמוד היסוד" השני שלי..."

("עמוד היסוד" הראשון בקליטת המדענים היה, כמובן, פרופ' יובל נאמן).

אמנון פזי (1936-2006)

צילום משותף עם ויטאלי מילמן, 1991

ויטאלי, כדרכו, צבע את התמונה בצבעים עזים והגזים מעט... באותו זמן אכן הצטברו במחברתי, וגם בזכרוני, שמותיהם ונתונייהם של מאות (אך לא אלפים) מדענים ומלומדים, עולים ועולים בפוטנציה, שפנו או הופנו אלי. השתדלתי ל"שדך" רבים מהם, ככל האפשר, למחלקות המתאימות באוניברסיטת תל-אביב וגם במוסדות האחרים להשכלה גבוהה ולמכוני המחקר.

בדברי בטקס הענקת תעודות לבוגרי מתמטיקה ב- 8.5.1990 התייחסתי לקליטת המדענים העולים:

"... חבר הסגל החדש שלנו, פרופסור יפים גלוסקין, עלה לישראל מברית-המועצות בסוף דצמבר וכבר הצטרף לבית הספר שלנו כפרופסור מן המניין. הוא הכניס, באופן מקורי ומבריק, רעיונות מתורת ההסתברות לתחום הגופים הקמורים והאנליזה הפונקציונאלית, ופתר ע"י כך בעיה ישנה של בנד. בכך קנה את עולמו המתמטי, ובין השאר הוזמן להרצות בפני הקונגרס הבינלאומי הקודם שנערך בקיץ 1986 בברקלי שבקליפורניה. אבל אז עוד לא נתנו לו לצאת מברית המועצות, ואת הרצאתו קרא מן הכתב משהו אחר. בינתיים קרה הנס ובקיץ 1989 פגשנו אותו בכנס באוסטריה, בפעם הראשונה בה הורשה לצאת מברית-המועצות, ועכשיו הוא כבר אתנו פה. בכך הוא הצטרף לשורה המכובדת של המתמטיקאים הרוסים שנקלטו אצלנו ומפארים את שם בית הספר למתמטיקה, הפקולטה למדעים מדויקים, אוניברסיטת תל-אביב והמדע בישראל. בראשם נמצא חברנו הפרופסור איליה פיאטצקי-שפירא, מדגולי המתמטיקאים בימינו, שעלה מרוסיה לפני 14 שנה, ובעוד שנים-עשר יום יקבל בכנסת את 'פרס וולף' למתמטיקה. בכך הוא יהיה המתמטיקאי הישראלי הראשון שיקבל פרס יוקרתי זה [...] בעקבותיו של גלוסקין כבר באו, ועוד יבואו בקרוב, מתמטיקאים מהוללים אחרים שיצטרפו לשורותינו. אני בטוח שבעוד זמן לא רב נשמע גם עליהם, ונבסס את מעמדנו כאחת המחלקות המצטיינות בעולם במתמטיקה – הן בזכות העולים שקלטנו ונקלוט, והן בזכות הצברים שבתוכנו. [...] ייתכן שעליית קרננו בעולם בשורה מאוד בעלייה הגדולה והאיכותית המגיעה אלינו בימים אלה. היא מדגישה את חוסננו הבסיסי ואת הפוטנציאל האנושי האדיר הנמצא כאן וגדל באופן מסיבי עם העלייה. פוטנציאל זה חייב להגשים את עצמו וליצור מישראל מעצמה מדעית. אולי הם רואים את זה, מבחוץ, יותר טוב מאתנו, הנמצאים בפנים ונתפסים לייאוש בגלל קטנוניות ההנהגה, חוסר המעש ואין-האוניס שלה.

יחסנו לעלייה הוא פרדוקסאלי, כיון שאנחנו נבהלים מהאוצר הגדול ביותר שנקרה לנו. חברנו, הפיסיקאי העולה פרופסור מארק אזבל, היטיב להמשיל זאת לאדם המקבל שק מלא מטילי זהב במתנה, מנסה לשאת אותו וזועק לעזרה: "הצילו! זה כבד!". קשה לי להבין גם את הפרדוקס הכלכלי הכרוך בכך – הכלכלנים השומרים על קופת אוצר המדינה משוכנעים שהמספר העצום של המדענים העולים יהיה נטל כבד על כלכלת ישראל. לפי זה, ככל שימעטו המדענים בקרב העולים כן ייטב למדינה. כלומר, עדיף שיבואו 55 מדענים ואלף מתווכים המתפרנסים זה מזה מאשר שיבואו אותם 1,500 המדענים במקצועות המדעים המדויקים שאנו צופים את בואם בתוך 100,000 העולים הראשונים הצפויים השנה. ייתכן שהם צודקים, אבל כמתמטיקאי שהוא הדיוט בכלכלה, השכל הישר שלי מסרב לקבל זאת. [...] אתם בוגרי המתמטיקה, עשויים להסתכל בעלייה של היום בתקווה וגם בחשש. התקווה היא טבעית בגלל הברכה הברורה – עם בוא אלפי מתמטיקאים, וביניהם עשרות מתמטיקאים מעולים, תזנק הרמה של המתמטיקה בישראל אל על, וכולנו נצא נשכרים. אשר לחשש שמא העלייה הזו תביא לתחרות ולמחסור במקומות עבודה, אני מאמין - וניסיון גלי העלייה בעבר מוכיח זאת - שפחד זה הוא מופרך, [...] והמכשירים שיוקמו לשם הקליטה יפתחו גם אפשרויות תעסוקה לישראלים, והצמיחה הכלכלית שתגבר תתרום לעתיד כולנו".

ואכן, בשנת 1990 כבר הגיעו לארץ כ- 180 אלף עולים. ביניהם יותר מ- 2,000 מדענים. במאי 1990 התבררנו ששני מועמדינו, פאבל בלכר וולדימיר מצאייב, נכללים בין חמשת הזוכים במלגת קרן ברכה לשנים תשנ"א-תשנ"ה. מה"רכישות" שלנו מעולי אותה שנה, אזכיר גם את המתמטיקאי הצעיר המבריק ד"ר ליאוניד פולטרוביץ' (יליד 1963) שבחסות ויטאלי מילמן השלים תוך כמה חודשים את הדוקטוראט שעשה בהדרכת יעקב סיני, ואת הפיסיקאי פרופ' רומן מינץ והכימאי מיכאל אורבך – שניהם בעלי התואר "דוקטור למדעים".

בעקבות פנייתו של פרופ' פזי, נענתה קרן רש"י והקימה תכנית תמיכה למדענים עולים, בשם "תכנית גואסטלה"¹²¹, ל-25 משרות לשנה (בכל המוסדות להשכלה גבוהה בישראל) למדענים שגילם אינו עולה על 48 ועדיין אינם בדרגת פרופסור מן המניין.

כאמור לעיל, המדענים הופנו אלי בדרכים שונות. היו שפנו אלי ישירות - כאלה שכבר הגיעו לישראל וכאלה שעדיין התלבטו אם לעלות ארצה. פניותיהם של האחרים הגיעו לכתובת אחרת בישראל, ואותו אדם או גוף הפנה אותם אלי. ברור שרק לחלקם יכולתי לעזור, אבל השתדלתי למצוא סידור גם עבור האחרים. והרי כמה דוגמאות קצרות:

¹²¹ כפי שציינו, קרן רש"י הוקמה ע"י גוסטב לוואן, שרצה להישאר בעילום שם. למרות זאת, שמה של תכנית זו מרמז על שמו.

4.7.1990 לכבוד מר פנחס אדלר, רח' השופטים 26 ת"א¹²².
מר אדלר הנכבד, הנדון: **פרופ' ברוך קפלן**

עיינתי בקורות חייו של פרופ' קפלן ואני משוכנע שהוא מדען חשוב העוסק במקצוע חשוב ומבוקש בארץ. עם זאת, לצערנו, לא נוכל להעסיקו במשרה רגילה באוניברסיטת ת"א, כיון שגיל פרישת חובה במוסדנו הוא 68, כגילו של פרופ' קפלן (שלא כבברית-המועצות, שם יכולים מדענים להמשיך ולעבוד ללא הגבלת גיל). נסיונותי למצוא מקום בו יוכלו לנצל את כישורונותיו המיוחדים של פרופ' קפלן לא עלו בהצלחה, בינתיים. גם הניסיונות שאנו עושים למצוא הסדר כללי ארצי למדענים קשישים ברמה גבוהה, כמו פרופ' קפלן, לא הניבו פרי בינתיים.

אני מקווה שלמרות זאת יעלה עם משפחתו ארצה כדי שנוכל לדון באפשרות לסדר תעסוקה חלקית עבורו בהסדר מיוחד. רצוי שתהיה בידינו הרשימה המלאה של פרסומיו, כך שנוכל להעריך את תרומתו האפשרית בהוראה או במחקר במסגרת ביה"ס לכימיה באוניברסיטת ת"א.

בברכה, פרופ' דן עמיר,

דיקאן הפקולטה למדעים מדויקים ודיקאן מיוחד לקליטת העלייה, אוניברסיטת ת"א

18.7.1990 לכבוד פרופ' דן עמיר, דיקאן לענייני קליטה

לדן שלום רב. אני כותב אליך בענייניו של ד"ר **מיכאל וולפה**, שעלה לאחרונה מברח"מ ומבקש להשתלב בעבודה באוניברסיטת תל-אביב. ד"ר וולפה התמחה בתרבות ובספרות אפריקאית והקים קשר עם ראש מגמת אפריקה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה ועם חברי סגל נוספים בחוג. הוא פרסם שלושה ספרים ברוסית העוסקים בספרות אפריקאית וכן שורה ארוכה של מאמרים מקצועיים. אנשי סגל החוג המומחים לנושא אינם קוראים רוסית וקשה להם לגבש הערכה לגבי רמת העבודות, אם כי התרשמותם האישית מד"ר וולפה טובה מאוד.

על יסוד כל זאת סבורים אנשי החוג, ואני מצטרף להערכתם, שיש מקום לבקש מימון זמני לד"ר וולפי על מנת לבחון ביסודיות את שאלת התאמתו למשרה קבועה באוניברסיטת תל-אביב. בברכה, פרופ' איתמר רבינוביץ', רקטור

22.1.1991 (באנגלית) ד"ר בלייוואס היקר¹²³. קיבלתי את מכתבך שנשלח לאוניברסיטת תל-אביב. למרות שאינך מציין זאת במפורש, אני מבין שבנוסף להיותך קנדיטט במדעי הכימיה, אתה יודע יפנית היטב עד כדי תרגום חומר מדעי וטכני בכימיה וטכנולוגיה כימית. אמנם האוניברסיטה שלנו אינה כה גדולה עד כדי העסקת מתרגם מיפנית, אך אנסה למצוא את הצורך למומחיות זו בארץ – אם במגזר התעשייתי או באחד ממשרדי הממשלה הרלבנטיים.

שלך בכנות, פרופ' דן עמיר, סגן רקטור

21.3.1991 (מאנגלית) לכבוד פרופ' דן עמיר, הפקולטה למדעים מדויקים, אוניברסיטת תל-אביב.

פרופ' דן עמיר היקר. אני עומד להגר מברח"מ לישראל בקיץ המוקדם הקרוב, ומעוניין בהכשרה מתקדמת בתחום השימוש הרפואי ברדיו-הנדסה ושיטות פיסיקליות. למדתי על התכנית האפשרית על נושאים דומים באוניברסיטת תל-אביב כאשר הייתי בתערוכת הספרים הישראליים בברח"מ. לכן אני פונה אליך.

הייתי רוצה לדעת אם יש תכניות דוקטורט על הבעיה הזאת והם יש לי אפשרות כלשהי להיכנס לתכנית כזו. הרזומה שלי ורשימת הפרסומים הבסיסיים מצורפת. תדפיסים של המאמרים שלי (באנגלית) וגם הפניות יסופקו לפי בקשה. ידוע לי על מספר בעיות רפואיות דרך עבודתי במרכז הרדיו-הנדסה בביו-רפואית, ואני מקווה שהידע שלי בפיסיקה ובאלקטרוניקה יהיו לי לעזר בהכשרתי. אם אין תכנית דוקטורט בשימושי פיסיקה ורדיו-הנדסה ברפואה וביו-רפואה באוניברסיטת תל-אביב, אשמח לקבל עצה לאלו מוסדות יכולות להיות תכניות כאלה. רצ"ב גם הרזומה של אשתי. אם אוכל לספק לכם מידע נוסף, אנא התקשרו אלי לכתובת שלעיל. אני מודה לך מראש על תשומת הלב, ומצפה לשמוע ממך.

שלך בכנות. אנדריי פומיאלוב, רח' שוקלסקי, בית 38-2^a, מוסקבה

¹²² פנחס אדלר, שהשתתף כטייס פולני בהפצצות על גרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה והיה מוותיקי חיל האוויר, זכה ב-2006 באות 'יקיר העיר תל אביב' כהוקרה על פעילויותיו השונות, בהן סיוע לעולים מברית המועצות לשעבר. הפרופסור לאלקטרוכימיה ברוך קפלן, שפנה אלינו באמצעותו, ביקש לשמור את פנייתו בסוד. בין הפרופסורים מלנינגרד שפנו דרכו, היה גם סמרי ברנוב, שלאחר עלייתו מצא את מקומו במרכז לחינוך טכנולוגי בחולון.

¹²³ ד"ר בלייוואס הופנה אלי ע"י ד"ר ברוך אייל. אחראי תחום קליטה במשרד המדע.

23.5.1991 (באנגלית) פרופ' דן עמיר, דיקאן קליטה, אוניברסיטת רמת אביב.

פרופ' עמיר היקר. זה שנים רבות אני עובד בטלוקומוניקציה, שידור, עיבוד אותות דיגיטליים, הקלטה מגנטית, פרסמתי ספרים, מאמרים מדעיים והמצאות. כעת אני פרופסור אורח באוניברסיטת סנטה קלרה, ארה"ב. רצ"ב תמצא, בבקשה, את קורות חי, ופירוט נרחב של כישורי. מצאתי את האוניברסיטה שלכם כמקום מצוין להשתמש בניסיוני וינעם לי שיישקל מינוי קבוע בה עבורי. אני מאמין שניסיוני והרקע שלי יאפשרו לי לתרום משמעותית לאוניברסיטה שלכם. בזמן זה אפשר להשיג אותי במשרדי באוניברסיטת סנטה קלרה, ארה"ב. שלך בכנות, מקסים גיטליץ

קליטת המדענים המרשימה באוניברסיטת תל-אביב, וכמובן גם הקליטה במוסדות האחרים להשכלה גבוהה, לא הייתה יכולה להתבצע באמצעים הדלים שעמדו לרשותנו, מה עוד שהעזרה הממשלתית בוששה לבוא. לצורך זה פתחו הנשיא ואנשי קשרי החוץ במבצע רחב של גיוס תרומות הקרב ידידי האוניברסיטה וקרנות פילנתרופיות יהודיות, בעיקר באמריקה ובצרפת. כמובן שהיה עלי לקחת חלק בגיוס התרומות - במפגשים ובפניות בכתב אל התורמים הפוטנציאליים. אינני סבור שניחנתי בכישרון השכנוע של המתרימים, אבל לאלו שהגיעו אלי עם רצון לתרום, ידעתי להציב את המטרות הראויות. הנה כמה מההתכתבויות המרובות לגבי מטרות כאלה:

14.10.1991 לכב' גבי נילי מכנס, עורכת דין, קרן רייזפלד, תל-אביב

תמיכה בדוקטורנטים עולים – משימה חיונית בקליטה

אחד המאפיינים החשובים של יהדות ברית המועצות הוא המקום הגבוה והמרכזי של המדענים במבנה החברתי של קהילה זו. כאשר הקריירות האחרות (פוליטית, משפטית, צבאית, מסחרית וכו') חסומות למעשה, הייתה זו הדרך היחידה של היהודים לצמרת החברתית. לפיכך, אין פלא שהקידום בקריירה המדעית של הבנים הוא החלום והתקווה של כל משפחה יהודית בברה"מ. מבין גילויי האנטישמיות הפרטית והמוסדית שם, ההתנכלות לקידום זה הייתה מהכואבים ביותר ומהסיבות החשובות ביותר לרצון להגר. התנכלות זו התבטאה במיוחד במכשולים שהוצבו על דרכם של הסטודנטים היהודים המזהירים ביותר לקראת תואר הדוקטור ("קנדידט נאוק").

היהודים השוקלים הגירה יודעים שצפויים להם קשיים רבים בארץ החדשה. הם מוכנים לתקופת הסתגלות וקליטה של כמה שנים בהן יצטרכו להסתפק בתנאי דיור קשים ומצוקה כלכלית, וגם יודעים שהקריירה המקצועית של המבוגרים שבהם תיפגע באופן זמני, ואלי גם לתמיד. רבים מהם יהיו מוכנים להסתכן בכל זה ובלבד שיובטח עתיד בניהם, כלומר שיוכלו להתקדם במסלול המדעי, ובמיוחד – ללמוד לקראת התואר Ph.D. אם קשיי הקליטה יגרמו לכך שהבנים לא יוכלו לקבל זאת, הם יעדיפו להגר לארץ אחרת בה יש יותר אפשרויות, או לדחות את הגירתם עד שתהיה להם אפשרות כזאת.

לעומת זאת, לצערנו, נראה שהאחראים לנושא העלייה במדינת ישראל לא ייחסו לנושא זה את החשיבות הנאותה. עם גבור גל העלייה, לא זו בלבד שלא עודכנו תעריפי התמיכה בסטודנטים כפי שנדרש, אלא שהתקבלה החלטה להפסיק בכלל את התמיכה בתלמידים לקראת התואר דוקטור. תמיכה זו הייתה, עד 1.4.91, בדמי קיום בסך 300 ₪ לחודש, ובתשלום שכר לימוד, והסתכמה בכ- 5,000 ₪ לשנה לסטודנט. הדוקטורנטים, שהם בדרך כלל כבר בעלי משפחה, אמורים להשקיע את מירב זמנם ומרצם במחקר. לכן מקובל שדוקטורנטים נהנים באוניברסיטה מסיוע כלכלי ע"י מלגה או מישרת אסיסטנט. מספר המלגות באוניברסיטאות לצורך זה מוגבל ביותר, ולתפקידי האסיסטנטורה יש צורך בשליטה בשפה. בנוסף לכך, אין אפשרות לפגוע בסטודנטים הישראליים. לכן עושה אוניברסיטת תל-אביב מאמץ עליון כדי ליצור מלגות עבור דוקטורנטים עולים. מלגות אלה השלימו בתשנ"א את תמיכת המינהל עד 18,000 ₪ לשנה (כולל שכר הלימוד).

אוניברסיטת תל-אביב קלטה בתש"ן ובתשנ"א למעלה מששים דוקטורנטים עולים חדשים, רובם המכריע במדעים ובהנדסה. לתשנ"ב נרשמו כבר עתה כארבעים דוקטורנטים עולים חדשים. הקיצוץ בתמיכה, לגביהם בלבד, מסתכם במאתיים אלף שקל. היעדר מקורות לתמיכה בהם יגרום לכך שמקב העולים שהגיעו ב- 1991, רק מעטים מאוד יוכלו להמשיך בלימודים לדוקטורט. ידועים לנו כבר מקרים של כאלה שנאלצו לוותר על הלימודים ואף על מקרי ירידה לארה"ב – שם מתקבלים צעירים מצטיינים ומבטיחים אלה בזרועות פתוחות ובמלגות נדיבות.

אנו מבקשים, לכן, מקרן קרול ואלה רייזפלד לחינוך ותרבות בישראל, לתרום למטרה חשובה זו ע"י הקצבת 200,00 ₪ לסיוע בקליטת דוקטורנטים עולים חדשים באוניברסיטת ת"א. פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן קליטה, אוניברסיטת ת"א

3.10.1990 (באנגלית): לכבי מר וילבור דניאלס, מנהל כללי, הקרן המשפחתית של הלן שוֹרֶר

מר דניאלס היקר. בחודש מאי שנה זו שלחנו אליך בקשה לקרן המשפחתית של משפחת שוֹרֶר למענק למטרת קליטת מדענים, מלומדים ואמנים עולים באוניברסיטת תל-אביב. אני מבין מפרופ' י. דינשטיין, שמסיבה כלשהי שאינה ידועה לי, בקשתנו לא התקבלה אצלכם. לכן אנו מצרפים העתק של הבקשה המקורית ביחד עם עדכון שלה, שממנו תוכלו לראות שחלו כמה שינויים ברשימתנו המקורית וכן כמה תוספות למספר המועמדים המוצעים. בגלל הדיחוי הבלתי צפוי, אנו מבקשים שתואילו לתת בדחיפות את תשומת לבכם, כיון שצרכנו במימון זה נעשה נואש.

בתודה על תשומת לבכם הנדיבה, ובציפייה לתשובתכם, שלכם בכנות
פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן מיוחד לקליטה
העתקים: פרופ' משה מני ; פרופ' י. דינשטיין ; מר יחיאל בן-צבי (קשרי חוץ)

24.10.1990 לכבוד פרופ' דן עמיר, דיקאן לקליטת העלייה מברה"מ

הנדון: מועמד לקבלת מלגה לעבודת דוקטורט מקרן מנואל קלצ'קי

בהמשך לשיחה הטלפונית עמד בנושא – מדי שנה בחודש נובמבר אנו נוהגים לערוך את ההתאמה בין קרנות ובין מועמדים למלגות לעבודת דוקטורט. על כן, הואל נא להעביר אלינו את שמו של מועמד לקבלת מלגה מקרן מנואל קלצ'קי. המלגה מקרן זו מיועדת לדוקטורנט עולה חדש מברה"מ. מכיון שאנו מעבירים לבעל הקרן את שמו של המלגאי, אנו מבקשים לקבל מהמועמד מכתב תודה לבעל הקרן, הכולל ציון הפקולטה/מחלקה, תיאור נושא המחקר ופרטים אישיים. את המכתב נא להעביר אל גבי אילנה בן-עמי מהאגף לקשרי חוץ עם העתק אלינו.

נושא סכום המלגה נמצא בטיפול האגף לקשרי חוץ. בברכה, ארתור קמלמן, הממונה על הוקרת התורם
הערה בכתב יד: *המלגה - 1990, לאוני' פולטורני' (מתמטיקה), זכה במלגת אלון וכצת הוא מרצה בכיר.*

באוניברסיטת תל-אביב נמשכו מאמצי השכנוע בצורך ובתועלת שבהקמת מכללה, ובקיץ 1990 התקבלה החלטה חיובית על כך, ובזאת נעשה צעד גדול לקראת ביסוס והרחבת מערכת המכללות בארץ.

בזמן שתכנית 2000 התעכבה על שולחן הממשלה, החלה תזוזה מסוימת גם בכמה מהמשרדים. במאי 1990 יזמה לשכת המדען הראשי במשרד התמ"ס תיקון לחוק המחקר והפיתוח, שלפיו תוגדל התמיכה למפעלים שיינקטו יוזמה מיוחדת לקליטת עולים חדשים לצוות המו"פ שלהם, מ-50% ל-75% (עד שלוש שנים). גם במשרד החינוך דובר כבר על מקום למאות מורים בהוראת המדעים המדויקים והטכנולוגיה ברמה התיכונית, אך ביצוען של תכניות הסבה למטרה זו שהוצעו על ידי אוניברסיטת תל-אביב והצעות דומות של מוסדות אחרים, שהוצעו באביב והיו אמורות להיכנס לשלב ביצוע כבר בקיץ 1990, התעכבו עד סיכום עניין המימון בין משרד הקליטה והאוצר, ומסיבה זו אבד זמן יקר. הצעה למחקר בנושאי אקולוגיה שגובשה ע"י קבוצת מדענים עולים בעידוד קבוצת היוזמה של אידה נודל, לא מצאה תמיכה מספקת במשרד להגנת הסביבה, למרות שמוסדות אוניברסיטאיים אחדים היו מוכנים לאמץ אותה.

האקדמיה הישראלית למדעים, בהנהגתו של יהושע יורטנר, המשיכה במאמצים לאתר ולהביא לישראל את טובי המדענים היהודים שבברית-המועצות, על כך סיפר בזכרונותיו ויטאלי מילמן:

"... בספטמבר 1990 נשלחתי למוסקבה ולנינגרד בשם האקדמיה הישראלית למדעים. לשם כך הייתי נאלץ לקטוע את השתתפותי בקונגרס המתמטי הבינלאומי בקיוטו. אשתי ואני חזרנו אז לישראל ל-12 שעות בלבד וטסנו מיד לווינה, לשם הגיעו, מאוחר בלילה, הוויזות שלנו לרוסיה. השכם בבוקר טסנו למוסקבה ביחד עם משפחת פרופסור שלום אברבנאל, מתמטיקאי שימושי שהיה בשנות השבעים רקטור האוניברסיטה. אחד הפרטים הפיקנטיים באותה נסיעה: לשלום אברבנאל ואשתו הייתה אזרחות כפולה והם נסעו אתנו על דרכונים אמריקאים למטרה יחידה – להבטיח שלא יקרה משהו לא צפוי לאשתי ולי ברוסיה. זו לא הייתה סתם הלצה כשקראנו להם "שומר ראשנו".... מטרת נסיעתנו הייתה להעריך את גודל ההגירה הצפויה ואת החילוף שתיצור ברמות ובתחומי מחקר, כך שהארץ תוכל להתכונן לקבלת המדענים..."

עם שובו לישראל, ב-16.9.1990, דיווח ויטאלי לפרופ' יורטנר על הנסיעה, וב-26.9 שלח אלי, בכתב יד, דיווח על מתמטיקאים מצטיינים שעשויים לעלות לישראל.

נושא קליטת המדענים העולים עלה בישיבת ועדת העבודה והרווחה של הכנסת ב- 17.11.1990, והרי מובאות מפרוטוקול הישיבה:

היו"ר עמיר פרץ: ... כשקיימנו את הדיון לפני מספר חודשים, בעלי הדמיון הפרוע ביותר בינינו דיברו על 40-50 אלף עולים. היום התמונה השתנתה לחלוטין. היום התחזיות הולכות וגדלות מיום ליום ואין ספק שהמרכיב הזה, שהיה חשוב מאד באותה ישיבה, הופך במידה מסוימת מרכיב מכריע באופן שבו תתפתח הקהילה המדעית במדינת ישראל והתפקידים שמיועדים לה. אני רוצה לומר דבר אחד: אני מרגיש לפעמים די נעלב מהעובדה שהופכים מדען עם מטאטא לסמל. זה סמל יפה, זה דבר יוצא מן הכלל על מנת לתת תחושה של רגע נחמד ורגע נעים בחייה של מדינה. אבל להפוך את זה לתכנית עבודה ולמדיניות, אני חושב שיש בזה מידה של ציניות שקשה לנו להתעלם ממנה. קשה לנו להתעלם ממנה גם בגלל עובדה נוספת כשהמשלה הציגה את נתוני העלייה בפני הכנסת ודרך הכנסת העבירה את המסר שלה לציבור, היא אמרה שאחרי כל הנטל הכלכלי שמדינת ישראל צריכה לשאת בגין קליטת העלייה, היא מרוויחה נכס כלכלי מתורגם לשקלים: לקחו את מספר העולים, מדדו את מספר האקדמאים שיגיעו ועשו חשבון כמה עולה אקדמאי בתואר ראשון, כמה עולה בתואר שני, כמה עולה מדען והגיעו לסכומים של מיליארדים בתחזית של 50 אלף עולים. אני שמח, ככולם, שהעולים מתפשרים על מקום עבודה והפרנסה בשבילם עומדת במבחן ראשון לפני כל התאמה. אבל זה טוב רק לשלב הקליטה הראשון. זו לא יכולה להיות התכנית של מדינת ישראל...

שר המדע והטכנולוגיה יובל גאמן: ... אני מניח שהיית רוצה, אדוני היושב-ראש, שניתן תמונה איפה אנחנו עומדים עכשיו. אמת, זו עלייה שברית המועצות השקיעה בה הון תועפות בחינוך. אין ספק שבמסגרת הסובייטית היה לחינוך מקום חשוב. אנחנו נהנה מזה לא רק דרך המדענים. לפני כמה ימים הייתה תחרות נוער שוחר מדע והיו שם גם שני עולים בגיל של הנערים הישראלים הוותיקים. שני העולים השאירו את האחרים הרבה מאחור. אין כל ספק שההשקעה בחינוך, ובמיוחד הדגש על מדעי הטבע שהיה בהשכלה בברית-המועצות, היא בהחלט מעבר למקובל ברמה הממוצעת בחינוך הישראלי. אם נדבר על מדענים, ההערכה היא שמתוך כ- 100 אלף עולים יש כ- 2,000 חוקרים. חוקרים, הכוונה למדענים שווה-ערך לדוקטורט מערבי (בברית-המועצות זה נקרא אחרת), והם כבר עסקו במחקר. זה יכול להיות במקצועות ההנדסיים. יש בתוך זה גם כמות מצומצמת במדעי הרוח. הדגש העיקרי הוא בכיוונים של מדעי הטבע והטכנולוגיה. הרבה מאד גם מהנדסים שהם חוקרים ומפתחים. אין ספק שזהו נכס. כשאתה דיברת על כך, אדוני היושב-ראש, שהם יכולים די בנקל להשיג את הכרטיס הירוק [...] - למרות העובדה שקשה לקבל אשרות כניסה לארצות המערב השונות, אין קושי כזה לגבי מומחים. יש גם מדיניות שבמיוחד מושכות אותם. אנחנו מדברים היום על כ- 800 אנשי מדע חוקרים, שנמצאים כבר בארץ ואין להם עבודה, והמספר הזה הולך ועולה בקצב. [...] במקצועות האלה אין קושי גם עם ידיעת אנגלית, ואנשי המדע האלה יודעים אנגלית ולחקור יכולים מיד. מרביתם כבר יוצרים את הקשרים ומחפשים את האפשרויות מיד בבואם. [...]

ב- 1971 התחילו להגיע מדענים במחזור הקודם. עד 1972 הצטבר מספר של כמה מאות שהסתובבו. [...] עסקתי בבעיה אז כשהייתי נשיא אוניברסיטת תל-אביב, והמשרד שלי עסק בשיבוץ אנשים עד שלא יכולתי יותר ופניתי לגולדה מאיר, והיא הקימה ב- 1972 את "המרכז לקליטה במדע". הגוף הזה מומן אז על ידי 10 מיליון דולר של הממשלה ו- 10 מיליון דולר של הסוכנות. [...] הוא החל לפעול במשרד ראש הממשלה, וכשיצחק רבין היה ראש ממשלה הוא העביר אותו למשרד הקליטה. לגוף הזה הייתה מועצה מכוונת, שעמדתה בראשה עד 1975. [...] הגוף ממשיך להתקיים עד היום הזה במשרד הקליטה. [...] בניהול דייר שמואל אדלר, איש יעיל שמכיר היטב את החומר הזה. הגוף הזה באמת עושה עבודה מצוינת. [...] אבל **ברגע הזה אין לו פרוטה**. [...] הוא לא יוצר תקנים ומקומות עבודה. אבל אם נמצאים מקומות עבודה – וזה יכול להיות בתעשייה או באוניברסיטה, המעסיק מקבל בדרך כלל את מחצית השכר לשנתיים הראשונות. כשהאוניברסיטאות היו מאד סתומות, כדי לגרות אותן ולהקל עליהן זה עלה ל- 80% מהשכר בשנה הראשונה ואחר-כך הפחתה הדרגתית. במשך תקופה ארוכה דרשו מהאוניברסיטה התחייבות כתובה שכשתיגמר התמיכה, האוניברסיטה תשמור אצלה את האיש ותיתן לו קביעות וכו'. היום יש הסדרים יותר גמישים. אבל בפועל, המרכז לקליטה במדע מפיץ מידע על הבאים, אוסף אינפורמציה איפה יש משרות - מין לשכת עבודה - ואז הוא מסכם עם כל מעסיק על התמיכה שתעודד את המעסיק להיכנס לעיסקה הזאת. היום, המרכז לקליטה במדע נמצא במצב אומלל. הוא הודיע לאוניברסיטאות שאין לו יותר כסף וגם אם יש לו תקנים, הוא לא יכול לעשות כלום, **וזאת משום שתכננו את הקרן לפי 40 אלף עולים והאוצר מסרב לתת מעבר לזה**, בטרם הוא ישתכנע שהשיטה לא צריכה להשתנות וכו'. [...] בוועדת השרים למדע וטכנולוגיה העברתי החלטה שאומרת, שצריך להמשיך לתת לפי מספר המדענים הנרשמים העומדים בקריטריונים.

[...] כמובן שהגל הגדול של העלייה המבורך הזה יצר תמונה חדשה לגמרי. [...] השמנת של השמנת, ממש השכבה הכי גבוהה בברית-המועצות, בדרך כלל לא חיכתה ובשנתיים האחרונות עברה או לארה"ב או לאירופה, אבל עדיין לא ניתקה את עצמה מברית-המועצות. במשלחת האקדמיה הסובייטית שנמצאת עכשיו כאן ישנו פרופ' חלטיניקוב שהוא נשיא מכון לנדאו, מכון יוקרתי מאד במוסקבה. הוא עושה עכשיו מאמצים לאסוף בחזרה את מי שהלך לאמריקה או לאירופה על ידי איזשהו סידור של שיתוף עם מוסדות צרפתיים ואיטלקיים שבהם יוכלו המדענים הסובייטים למלא את מחצית זמנם מחוץ לברית-המועצות בתקוה שזה ייתן להם הרגשה שכדאי להם לחזור הביתה. [...] אבל גם בשמנת המיוחדת הזאת יש כאלה שיש להם די עניין בישראל והכניסו פה רגל שלישיית באיזושהי משרה חלקית, אפשרות לביקורים וכו'. זו אולי התחלה כלשהי, אבל לא אתיחס בדברי עכשיו לרמה הזאת. עמדה הבעיה מה לעשות לגבי האלפיים מתוך המאה אלף הראשונים וגם אלו שיבואו הלאה. **בערך כחודש לאחר הקמת הממשלה הזאת הכינונו תכנית לקליטה לאלפיים, בהנחה שאם נפתור את בעיית האלפיים נמשיך לטפל באלפיים הבאים.** אבל קודם כל שתהיה איזושהי תכנית עם נפח רציני: אם העלייה השנה תהיה בערך 150-200 אלף, חלקם [...] ייכנסו לעסק של מישהו או התעשייה תקלוט אותם. אבל לבלוק של בערך אלפיים אנחנו חייבים לדאוג. **אנחנו הכינונו תכנית [...] שנתח גדול מן התכנית הזאת היה צריך להינתן בעצם למשרד הקליטה, למרכז לקליטה במדע.** אנחנו דואגים לתשתית ואחר-כך זה ענין של משרה כמו באוניברסיטה היום והמרכז לקליטה במדע יכול לשלם את אחוז המשכורת שהוא משלם לשנה הראשונה או לשנתיים הראשונות. **אנחנו רק מרחיבים את המסגרות שאליהן אפשר להשתבץ. בתוך התכנית הזאת, כ- 29 מיליון שקל,** שוב לאותה תקופה, זאת אומרת עד סוף 1991. צריכים למעשה להיות מושקעים ביצירת המסגרות האלה. [...] עם התכנית הזאת הלכנו קודם לועדת השרים למדע וטכנולוגיה. [...] התכנית שעברה עכשיו גם את ועדת השרים לקליטה אומרת: ניצור את המסגרת הזאת, זו מאגרה גדולה. אלא מה? אומר האוצר: **בסדר, אבל התכוונו שזה יהיה כלול במיליארד שקל שהתעשתנו ונתנו למשרד התעשייה והמסחר. קחו את זה משם.** [...] אתם רואים איך אני משכנע את שר התעשייה והמסחר לוותר במיליארד שהוא קיבל אפילו על 29 מיליון שקלים שהם מסכנים בתוך כל העניין, [...] ושהרב פרץ יקבל את המיליונים שהוא צריך בשביל לשלם את המשכורות לאנשים האלה. כרגע ההחלטה של ועדת השרים, משיבתה לפני עשרה ימים, מחכה שתוקם ועדה בראשותו של דוד בועז, ראש אגף התקציבים, שצריכה לתאם איך להעביר את הכסף חזרה או מה לעשות אתו. היות שהשר נסים עוד בחוץ לארץ, עד שהוא לא יחזור. [...] אמנם התכנית אושרה, אבל ה- 29 מיליון שקלים שדרושים לביצוע עדין אינם...

היו"ר **עמיר פרץ:** אדוני השר, למרות קוצר הזמן, אולי תתייחס בכמה מלים לנושא בריחת המוחות שר המדע והטכנולוגיה יובל נאמן: הרבה ישראלים כתבו לי, עוד לפני שהייתי שר, ואמרתי להם: בגלל העלייה גם לכם תהיינה מסגרות עכשיו, כי כשהייתה סטגנאציה והיינו קופאים אז באמת היינו רוויים. אבל הצמיחה הזאת, לא רק הצמיחה שתבוא מהמיליארד של השר נסים, אלא למשל גם הצמיחה שאני מדבר עליה, אני מדבר על המסגרות החדשות שניצור ב- 29 מיליון האלה, ברור שלא על העולים בלבד היא תיבנה. ברור שכל גוף כזה ייבנה על גרעין ישראלי ועולים. לכן אני מעריך שכל התהליך הזה ישמש בראש וראשונה גם להבאה בחזרה ארצה של מי שרוצה לבוא ומתן אפשרות להשתלבות בעשייה הישראלית. אין לי כל ספק בעניין זה.

במסיבת חנוכה למדענים עולים, בחורף תשנ"א, אמרתי את הדברים הבאים:

"מדענים עולים ובני משפחה יקרים, עמיתי ואנשי אוניברסיטת תל-אביב, אורחים נכבדים. זהו ערב מאוד מרגש עבורי, גם בתקופה כה רבת ריגושים כמו הימים העוברים עלינו. כיון שאנחנו מתארחים באקדמיה למוסיקה, אומר אולי שבין כל האקורדים והדיסקורדים הממלאים את חלל האוויר שלנו, וגם הקקופוניות שצורמות את אוזנינו בפורטה פורטיסימו – אולי כמו פתיחת הפרק הרביעי של הסימפוניה הראשונה של מאהלר – אם בנושא הביטחוני – המפרץ והאינתיפאדה, ואם בנושא המדיני ואולי גם בנושא החברתי – ומוטב אולי לא להיכנס לפרטים רגישים בערב חגיגי זה, הרי הערב הזה הוא כנגינת כינור ענוגה, המהווה חלק ממנגינה מלודית הולכת וגוברת בכלי הקשת – אולי כמו הפרק השלישי של הסימפוניה התשיעית של בטהובן – זוהי מנגינת העלייה והקליטה שתתגבר, למרות הכל, על כל הקשיים.

וגם אם המנהיגות שלנו נשמעת, יותר מדי פעמים, כתזמורת ללא מנצח, והקולות הבוקעים ממנה נשמעים לפעמים כמו הדקות שלפני עליית המנצח לבמה, והוויכוחים הפנימיים נשמעים הרבה פעמים כמו הוויכוח הידוע במשל קרילוב על מיקום הנגנים בתזמורת, אנחנו חייבים להישאר אופטימיים ולהאמין שנצליח במשימה! ומתי זמן יותר מתאים להביע אמונה זו מאשר בחג הניסים, חג החנוכה?! ואולי גם כד השמן יחזור – וכמו פך השמן שהספיק לשמונה ימים, ומלאי הדירות של הקליטה הישירה שהיה צריך לאזול מזמן ועוד מתמלא ומצטופף, אולי גם שאר הבעיות תיפתרנה?! – אך גם עבור ניסים צריך להתאמץ, להצטופף, להצטנע ולהטות כתף לעזרה.

אני מאחל לכם, העולים, ועוד יותר לנו – הקולטים, שנצליח לבצע גם נס זה במדינתנו מלומדת הניסים. חג שמח!"

מאמץ הקליטה העצום של אוניברסיטת תל-אביב דרש יותר ויותר משאבים – היחידות שהרבו לקלוט מדענים וסטודנטים הקולטות נקלעו לגרעונות, ותקציב הקליטה שעמד לרשותי היה דל מכדי לענות על הצרכים. הנה אחת הדוגמאות לפניות לעזרה שהגיעו אלי:

20.2.1991 לכבוד פרופ' דן עמיר, דיקאן לענייני קליטה, כאן.

לדני שלום. בהתאם לשיחתנו הטלפונית, ברצוני לבקש את עזרתך באיזון תקציב תשנ"א בביה"ס למדעי המתמטיקה. כידוע לך, עקב ההיערכות לקראת קליטת אנשי סגל ותלמידים עולים בשנת תשנ"א, חרג ביה"ס מתקציב תקני סגל זוטור ומלגאים בסכום של כ- 150,000 ₪. מצ"ב מכתבו של פרופ' מרצל הרצוג בנושא זה. נודה לך מאד אם תוכל לסייע בידינו לכיסוי גרעון זה מתקציבי קליטה העומדים לרשותך. בתודה מראש על שיתוף הפעולה ובברכה, פרופ' דוד הורן, דיקן

הנהלת האוניברסיטה הגבירה את מאמצי גיוס הכספים. וכך מספר ויטאלי מילמן על תפקיד שהועיד לו הנשיא, משה מני, במשימה זו:

"... במאי 1991 החליטה האוניברסיטה להעניק לי בזמן מפגש חבר הנאמנים פרס מיוחד עבור מאמצי לקליטת מלומדים. הפרס היה רק תירוץ - המטרה הממשית הייתה להשתמש בטקס כהזדמנות מתאימה לשאת נאום עם קריאה לתמיכה. דיברתי כעשר דקות בטקס הרציני והנכבד. על הבמה היו ראשי אגודות הידידים של אוניברסיטת תל-אביב מארצות שונות. אשתי סיפרה לי: "כשעברת היו דמעות בעיניהם. הם שלפו את מחשבי הכיס שלהם וערכו חישובים". גם קולי נשבר, אבל בקבלת הפנים ניגש אלי נשיא האוניברסיטה (פרופסור לרפואה משה מאני) ולחש באוזני: "הגענו כבר למיליון דולר". סופר לי שאחר כך ערכה קלטת הווידאו של עניין זה סיבובים בארגונים יהודיים בעולם ובכל מקום הביאה לתרומות עבור קליטת המדענים... *"

לא כל מאמציו הבלתי נלאים של ויטאלי לגיוס כספים לקליטת המדענים העולים נשאו פרי, וכך הוא מספר על אחד השאפתנים שבהם:

"... הנה דוגמה של כישלון שגם היא מאלפת. בניסיון להשיג בספים לתמיכה במלומדים, בגיל לפני פרישה או בגיל הפרישה, כתבת אל הסופר-ביליונר לזלי וקסנר. במקרה, כשהייתי בפגישה באוהיו, שם הוא דיבר על הגירה יהודית. חשתי "נשמה קרובה" בארגומנטים שלו ובצורה בה הוא הציג אותם. כמובן, הביורוקרטיה האוניברסיטאית הייתה שותפה לכל צעד - הרקטור באותו זמן, הפרופסור להיסטוריה איתמר רבינוביץ' (לאחר מכן, שגריר ישראל בארה"ב) מצא דרך להעביר את מכתבי לשולחנו של וקסנר. בקשתי ממנו הייתה צנועה - כשני מיליון דולר. אז הגיעה שנת 1991 ופרצה מלחמת המפרץ. בפסק זמן בין התקפות ה"סקאדים", כאשר היה נראה שאזל מלאי הטילים של סאדאם חוסיין, טסתי לקולומבוס, אוהיו, כדי לפגוש את וקסנר¹²⁴.
הפתעת כולם, הוא הואיל להקדיש לי פגישה בת 45 דקות - זה הרבה בשביל אדם כזה. הוסבר לי שאם הריאיון יסתיים לפני הזמן, זה אומר שהכל נופל, אבל אם הריאיון יימשך מעבר למועד, זה סימן שמצאתי חן בעיניו והכל יסתדר. במועד בו נקבעה הפגישה הייתי כבר בקולומבוס ולא היה מי שינחה אותנו בפרטים כיצד עלי להתנהג. מצאתי קלטת וידאו של נאומי - כדי לקצר את הזמן הדרוש להיכרות בריאיון. אחרי הכל, יש לך רק דקות מספר להכיר את האיש ולהיכנס לריתמוס של השיחה. הוסבר לי שהוא נוטה להיות מעורב רק בפרויקטים גדולים ואינו מעוניין בקטנים. לכן שיניתי בזמן הטיסה את תכניותי - הכנתי הצעה להקים מכון למחקרים מתקדמים בהשקעה של 25 מיליון דולר. האם הייתה זו טעות? באמת אינני יודע. אבל לא היו לי עדיין ניירות עם פרטים על פרויקט כזה (הוא היה עתיד לבקש אותם בסוף השיחה).

¹²⁴ בשנת 1984 ייסדו לזלי וקסנר ואשתו אביגיל את קרן וקסנר שהיא ארגון פילנתרופי יהודי-אמריקאי, שמטרתו המוצהרת היא לחזק את המנהיגות והמצוינות הניהולית במגזר הציבורי בישראל ובקהילות היהודיות בעולם. נימוקי סנאט אוניברסיטת תל-אביב בהחלטה בפברואר 2007 להעניק לו תואר דוקטור לשם כבוד היו: "על מעמדו הבולט כמנהיג בעולם העסקים ובקהילת יהודי אמריקה; על הצלחתו יוצאת הדופן כיום וכתעשיין; על תמיכתו ברוחב יד במטרות צדקה יהודיות ואחרות, בחינוך ובאמנויות בעירו קולומבוס, אוהיו, ולאות הוקרה מיוחדת על תפקידו הפעיל מעל שני עשורים, בהכשרת מאות מנהיגים יהודיים בארצות הברית ובישראל; ועל הקימו, ביחד עם אשתו אביגיל, מספר תכניות מרכזיות להכשרת מנהיגות ציבורית, מקצועית והתנדבותית, ובכללן 'תכנית וקסנר ישראל' היוקרתית באוניברסיטת הארווארד להכשרת עובדי ציבור ישראלים נבחרים". זה, וכל שכן פנייתו של ויטאלי ופגישתו עם וקסנר, קרה לפני שנודעה כאן פרשת קשריו של וקסנר עם ג'פרי אפשטיין, קשרים שנזכרו ב- 2008 לאחר הרשעתו של זה.

הגיע זמן הפגישה. הגעתי למטה החברה שלו מוקדם מדי – זו הייתה טעות, אבל חששתי שתהיה לי בעיה למצוא את המקום ואחר. המקום היה חלקה עצומה מרובת בניינים. באבטחה בכניסה נאמר לי שהקדמתי להגיע, אבל אני יכול ללכת לבניין המינהלה. שם היה עלי לחכות עשר דקות נוספות ומעצבנות (הקדמתי לבוא בכוונה – חשבתי שאם אחכה בחדר הקבלה שלו אוכל לדבר עם מזכירתו כדי לחוש את האטמוספירה). לבסוף הוזמנתי לעלות לקומה הראשונה. וקסנר עצמו חיכה לי במדרגות - טוב שהכרתי את מראהו מקלטת הווידיאו. הוא הוליך אותי למשרדו, כשאנט עוברים דרך חדר בו ישבו שתי מזכירות. זה היה כמשרד קטן, רגיל, עם ארונות מלאות תיקים, מחולק לשניים עבור שתי המזכירות (כאן עלי לסטות. כל מה שידענו אודות אנשים כאלה היה מה שליקטנו מסדרות כמו "דאלאס" - תיארת לי לעצמי שאשב בחדר ענק, שממנו אעבור למשרד גדול). מנסה להיראות ניינו כשהן סוקרות אותי, נכנסתי אל... משרד חלומותי. זה היה חדר בגודל ממוצע. היה שם שולחן שהתמשך לאורך הקירות ועליו, כל כשני מטר, מחשב, טלפון, כיסא וערימת ניירות קטנה (תמיד חלמתי שיהיה לי שולחן נפרד לכל בעיה ופרויקט שאני עובד עליהם). במרכז החדר היה שולחן סגלגל – לא קטן, אבל לא ראוותני. הכיסאות היו נוחים, אבל לא רהיטי מותרות - הם נועדו לישיבה, ולא כדי להרשים אנשים. ישבנו זה בצד זה והייתה לי ההרגשה שאני מכיר ומבין את האיש הזה: הוא מין "אנני" אחר שלי, שלמד עסקים ולא מתמטיקה, לא "נובו ריש" מדאלאס. השיחה התנהלה בנינוחות ובפשטות, אבל היא ארכה שעה!

אבל כשם שאנו איננו מבינים את האנשים מעולם העסקים הגדולים, גם הם אינם מבינים אותנו. בסוף השיחה טילפן וקסנר לאיזה שהוא פיסיקאי בניו-יורק – עוזרו, כמו שהוא הסביר זאת (יועץ מדעי, חשבתני): "הוא מבין את שפתך (הכוונה למדע) ותוכלו לדון בפרטים". ביום המחרת הייתי אמור להיות בניו-יורק ובלילה לטוס משם לישראל - עוד סקאדים נפלו שם, ולא רציתי להשאיר את משפחתי לבדה. כדי לדעת עם מי אני אמור לברר את הפרטים, טלפנתי לדימה ק'ז'ן בהרווארד¹²⁵. הוא ערך חיפוש יסודי, אבל לא היה יכול למצוא פיסיקאי כזה. רק באמצעות האוניברסיטה שלי למדתי שהאיש המדובר הוא בעל תואר "בוגר" בלבד בפיסיקה מאוניברסיטת סטנפורד. בעצם, הוא השלים רק שלוש שנות לימוד ואז פנה לעסקים. יש לו כמה מאות מיליוני דולר והוא עובד עבור וקסנר. אבל כמו שאנו איננו יכולים להבחין בהבדל שבין אנשים בעלי עשרות מיליוני דולרים לבין אלו שיש להם כמה ביליונים, הם אינם יכולים להבחין בהבדל שבין פרופסור לבין מי שאין לו אפילו תואר שני. אני חושב שלא הבנתי ביאות את המילה "עוזר". כל דבר היה כמו "דאלאס": לימוזינה שחורה ארוכה אספה אותי ולקחה אותי לרחוב מדיסון, מזכירה שפגשה את הלימוזינה וליוותה אותי למשרד ראשי גדול – קומה עם מעלית נפרדת, עם רנוארים על הקירות (שבעצם התבררו כהעתקים), וכן הלאה. אחרי פגישתי עם וקסנר הייתי מלא ביטחון עצמי והרגשתי את עצמי מיד כמו בבית, אבל שם, כנראה, הייתי צריך להציג את עצמי כחלש ועניו. הם ישבו אתי כשבע שעות וביקשו ממני לשלוח הצעה מפורטת (עליה לא קיבלתי אי פעם כן" או "לא"). זה היה הפרויקט הראשון הרציני מאוד שהשתתפתי בו – היו לי קודם כמה אחרים שהצליחו – קטנים יותר, ולא פלא שהוא נפל, למרות שהיה די קרוב להצלחה. גיוס תרומות גם הוא מדע, וצריך להיות מומחה כדי להצליח בו. יותר מאוחר למדתי כמה דברים חשובים הנחוצים להצלחה בעניינים כאלה, אבל אפילו זה לא היה מספיק עבור פרויקט כה גרנדיוזי כזה שתכננתי באותה פעם."

אולי זה המקום לכמה מילים - מעין התנצלות - בעניין גיוס תרומות ואתיקה. תרומות גדולות יכולים להתקבל, בדרך כלל, רק מתורמים עשירים מאוד, ודרכם של רבים מאלו לעושר לא תמיד תאמה את עקרונותינו המוסריים. מוסדות הבריאות, התרבות והאקדמיה, שאינם משופעים בתקציבים ממשלתיים, אינם יכולים להיות בררניים מדי לגבי מקורות הונם של התורמים או בני משפחתם. אזכיר מספר דוגמאות ידועות לכל, כמו אלפרד נובל שעשה את הונו מהמצאת הדינמיט, לילנד סטנפורד שעשה את הונו ביבוא וניצול עובדים סינים זולים, ואיל הנפט ג'ון רוקפלר. על חשובי התורמים לאוניברסיטת תל-אביב ולמוסדות השכלה ותרבות ברחבי העולם נמנים בני משפחת סאקלר, ששמש יצא לאחרונה לדיראון בגין דרכי השיווק של מוצרי חברת התרופות שלהם. לקליטת המדענים העולים תרמה גם קרן רייץ' (וזאת לפני שמארק רייץ' הוכרז בארה"ב כעברייני נמלט ע"י רשות מס-הכנסה שם), ומה בדבר תרומות קרן מיידוף – שלמעשה נתרמו מכספי המפקידים בתרומת ה"פונזי" שלו, או של מי שעשה את כספו מבתי קזינו, או גרוע מזאת?

¹²⁵ דוד (דמיטרי) ק'ז'ן (או: קשדן), יליד 1946, נודע במיוחד במחקריו המשותפים עם כמה מגדולי המתמטיקאים היהודים הרוסים, כמו גלפנד, פיטצקי-שפירו ומרגוליס. בשנות השבעים ביררנו את האפשרות להביאו לאוניברסיטת תל-אביב, אך שיקוליו כללו גם את עתידו של אביו, ההיסטוריון אלכסנדר ק'ז'ן, מחשובי חוקרי ממלכת ביזנץ, ולכן העדיף להגר לארה"ב שם התמנה כפרופסור בהרווארד. ב-2002 עלה לישראל, לאוניברסיטה העברית. הוא חבר האקדמיות למדעים באמריקה ובישראל, ובין הפרסים שקיבל – פרס ישראל (2912), פרס א.מ.ת (2016) ופרס Shaw (2020).

בעוד הממשלה משתהה בעניין התכנית, היו משרדים שהחלו לפעול, ובראשם משרד המדע, שבהנהגתו של השר יובל נאמן הגביר את פעילותו למען קליטת המדענים העולים. בנוסף להגדלת תקציב מענקי המחקר למטרה זו, הקים המשרד את מערכת "קלייטקס" - בנק נתונים ממוחשב המיועד לסייע במציאת תעסוקה למדענים ולמהנדסי מחקר ופיתוח (למרכז לקליטה במדע, שסבל מתת-תקצוב, לא הייתה אז מערכת כזו). מערכת זו סייעה למדענים העולים על ידי תיאור מפורט של כישוריהם ותכונותיהם כלפי התעשייה והאקדמיה, וכן סייעה במידה לא מבוטלת לגורמים הלאומיים העוסקים בתכנון מדיניות מדעית וכלכלית לקבל נתונים לגבי סוג האנשים שמגיעים ומקצועותיהם. בנוסף להיותו שר המדע והטכנולוגיה, החזיק פרופ' נאמן עתה גם בתפקיד שר האנרגיה, וגם בתפקידו זה עשה את מירב המאמצים לקליטת המדענים העולים.

19.2.1991 לשכת שר האנרגיה והתשתית.

סיכום דיון בנושא קליטת עולים גיאולוגים וגיאופיסיקאים

משתתפים: השר, ד"ר מיכאל בייט, ד"ר עמוס ביין, ד"ר יוסי ברטוב, ד"ר אבי שפירא, אפרים בן חיים, לידיה פודולסקי, חיים חלופוביץ, ד"ר ברוך אייל, פרופ' דן עמיר, עזרא עובדיה.

בתחום מדעי האדמה ידוע על כמאה מדענים עולים, בעלי רמה מקצועית גבוהה. קיימת נכונות רבה לקלוט מדענים אלה במערכת הממשלתית (המכון הגיאולוגי, המכון הסייסמולוגי) ובמערכת האוניברסיטאית (אוניברסיטת תל-אביב). אין אפשרות לקלוט את כולם בבת-אחת. חלקם יעברו הסבה מקצועית במקצועות קרובים למקצועות אותם למדו בחו"ל קיימת תכנית קורס של הטכניון, בשיתוף עם אגף המדידות, להכשרת מודדים.

סיכום:

- 1) קיימות שלוש תבניות קליטה:
 - א. מודל של עמותה ליד המכון הגיאולוגי שבמשרד האנרגיה והתשתית – מדובר על הקמת צוותים שיעסקו בהכנת מפות לשימושי שטח. מספר המדענים שאפשר לקלוט: 20-25. תקציב: עד 1.3 מיליון ₪. ד"ר עמוס ביין, מנהל המכון הגיאולוגי, יגיש לשר תוך שבוע תכנית כוללת, כולל תקציב.
 - ב. קליטת בודדים בממניג – מכון סייסמולוגי. מספר המדענים בשלב ראשון: 8-10. תקציב: משרד הקליטה יממן כ- 70%-90% בהתאם למספר השנים. היתרה תמומן מהצעות מחקר שהוגשו למשרד המדע, מהתקציב לקליטת מדענים עולים.
 - ג. תכנית להסבה מקצועית – קורס בטכניון להסבה למקצוע מודד. תקציב 500 אלף ₪, מהם 250,000 הובטחו ע"י משרד העבודה. 250,000 נוספים יש להשיג ממקורות אחרים. מטפל: ד"ר יוסי ברטוב.
- 2) הוצג "מודל החממה" של משרד המסחר והתעשייה – מיועד לפרויקטים מיוחדים לפרק זמן מוגדר.
 - א. ריכוז הפרויקטים ואיתור אופיים – ד"ר ברוך אייל.
 - ב. מיון פרויקטים בתחום מדעי האדמה – ד"ר מיכאל בייט.
 - ג. ליווי הפרויקטים שיתקבלו, ע"י נציגי המכונים – ד"ר מיכאל בייט.
- 3) עזרא עובדיה יבדוק אפשרות שימוש בעודפי תקציב. לק מהמימון יבוא מן התקציב שך 10 מיליון ₪ לקליטת עולים במדע. יימשך שיתוף הפעולה ההדוק בין אוניברסיטת תל-אביב לבין המכונים.

"מודל החממה" שעליו מדובר כאן מתייחס להחלטה שהתקבלה בדצמבר 1990 במשרד התמ"ס בשיתוף משרד האוצר, להשתמש במודל החממה, שהיה נהוג במספר מקומות בעולם, לצורך קליטת מדענים מקרב העולים החדשים. למשימה זו גויסה רינה פרידור, אשתו של המתמטיקאי אדיר פרידור ולשעבר סגנית המדען הראשי של משרד התמ"ס. היא עיצבה מודל חדש וייחודי של "חממות טכנולוגיות" שהתמקד בתמיכה בפיתוח טכנולוגיה חדשנית בסיכון גבוה שמשיקעים פרטיים אינם נוטים לקחת. בשלב זה, המדינה לוקחת את רוב הסיכון. במודל זה, 90% מכספי ההשקעה מגיעים לפרויקטים עצמם (בשונה מן המודל האמריקאי, שם החלק הגדול של ההשקעה מגיע לחממה עצמה לצורכי תפעול). החממות הראשונות ("מרכזי יזמות טכנולוגיות") הוקמו בדימונה, אופקים, קצרין, רחובות והטכניון. תקציב הפרויקט בשנת פעילותו הראשונה היה מיליון שקל. מחמש חממות שהוקמו בשלב הראשון, צמחה התוכנית ל-28 חממות תוך שלוש שנים בלבד. בכל שנה נקלטו בחממות בין 80 ל-100 פרויקטים חדשים.¹²⁶

¹²⁶ רינה פרידור פרשה מהתפקיד בשנת 2008. ב-18 שנות כהונתה, החלו את דרכן בתוכנית כ-2,000 חברות. מספר רב מהן זכו להצלחה בינלאומית, והיוו גורם משמעותי בהתפתחות תעשיית ההייטק בישראל.

מתוך דברים שאמרתי בטקס הענקת תארים בביה"ס לחינוך, 29.4.91

"... הביטוי המכאיב ביותר של האנטישמיות בבריה"מ אחרי מות סטאלין היה בהתנכלות לדרכם המדעית של צעירים יהודים. מכשולים הושמו על דרכם בכל שלב, ע"י הכשלה מכוונת בבחינות הכניסה הקשות במיוחד – "בחינות יהודיות" כפי שנקראו, וע"י 'נומרוס קלאוזוס' או אפילו 'נומרוס נולוס'¹²⁷ בכמה מהמחלקות החשובות ביותר. קשה במיוחד היתה הדרך לתואר הדוקטור. נדמה לי שבהתחבטות הקשה של יהודי בריה"מ האם להגר ולאן, הסיכוי של הבנים להמשיך בלימודים לתואר גבוה הוא בעל משקל ראשון במעלה. המבוגרים יודעים שצפויה להם תקופת קליטה והסתגלות קשה, הגובלת במחסור – תנאי דיור קשים וסיכוי לא גדול לשקם את הקריירה המקצועית שלהם. אולם הם מוכנים, בדרך כלל, להסתכן בכל זה, אם עתיד בניהם נראה להם מובטח. בוודאי יעיד על כך המרצה, ד"ר בריילובסקי. לכן נראים כחלמאות שאין כמוה צעדי ה"חיסכון" האחרונים של ממשלת ישראל והסוכנות, שהחליטו לקצץ בתמיכה לסטודנטים העולים, ומעל לכל – להפסיק בכלל את התמיכה בדוקטורנטים העולים!

מה אנו יכולים לעשות? לצערי, לא הרבה: רק להתריע בכל מקום ובכל פה על האיווולת, ולעשות כל אחד כמלוא יכולתו למען הנושא החשוב ביותר היום – קליטת העלייה במדינת ישראל. אתם, כמורים בהווה ובעתיד, יכולים לעשות די הרבה בכיוון זה, ואני מברך אתכם ואותנו שתצליחו בפעלכם!"

העלייה והנשירה מאז ערב פתיחת השערים הכללית, ועם פתיחתם¹²⁸

שנה	עולים	נושרים	סך הכל
1987	2,072	6,380	8,155
1988	2,173	16,788	18,961
1989	12,732	58,888	71,500
1990	184,681	31,281	215,962
1991	147,673	35,233	182,906

בוועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה) מוניתית לעמוד ועדת התיאום הבין-אוניברסיטאית לנושאי הקליטה, תפקיד אותו מילאתי שנים רבות מאז. בנוסף לכך, כאשר חזר יובל נאמן להיות שר, ביקש ממני להחליפו כיו"ר ועד המדענים שלייד המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות. נציגי האוניברסיטאות האחרות בוועד המדענים היו באותו זמן, עד כמה שזכור לי, פרופ' יהודית בירק מהאוניברסיטה העברית, פרופ' רות ארנון ממכון וייצמן, פרופ' פאול זינגר מהטכניון, פרופ' לחיים נגן מאוניברסיטת בן-גוריון, פרופ' יגאל כהן מאוניברסיטת בר-אילן ופרופ' אריה גראבויס מאוניברסיטת חיפה.

עד אז הייתה פעילות המועצה, רובה ככולה, מכוונת לקשר עם יהודי ברית-המועצות ולעידוד הפעילות הציונית ויצירת דעת קהל תומכת בקהילה הבינלאומית. אבל עתה, עם פתיחת השערים ונהירת העולים ולנוכח הטיפול המערכתי הכושל של הממשלה, הגבירה המועצה והרחיבה מאד את פעילותה בנושאי הקליטה, ובמיוחד – בקליטת המדענים העולים.

אינני יודע מי שרטט את הדיאגרמה המאלפת המראה את מגוון פעילויותיה של המועצה, שתצלומה (בהקטנה) מובא להלן, אבל לנוחיות הקורא אביא גם את מקראה:

¹²⁷ 'נומרוס קלאוזוס' ('מספר סגור'), הוא מכסת מכסימום. 'נומרוס נולוס' – אפס!

¹²⁸ טבלה זו מראה את תוצאות השינוי במדיניות האמריקאית באוקטובר 1989 (השתת מיכסה על ממדי ההגירה היהודית מברית-המועצות). מגמת הנשירה בצטמצמה, לעומת הגידול הרב שחל בעלייה לישראל.

המוצצה הציבורי לאמץ יהודי ברית המועצות מיפוי פעילויות ההתאם לציבורי היצר השונים

דעת הקהל במערב

כלל האוכלוסייה: תדרכים לנציגי תקשורת
אנשי ציבור מחו"ל
(הולנד, יפן, בריטניה, קנדה,
שוודיה. צרפת, ציילי, ברה"מ)
בשיתופם של עולים
הציבור היהודי: מפגשים עם משלחות מחו"ל
בשילוב עם עולים
(מנהיגות גוינט, קרן היסוד,
מנהיגות צעירה מארה"ב,
בונדס וכד")
מפגשים עם מנהיגות יהודית בחו"ל

עולי ברית-המועצות

כלל הציבור: סיוע לקליטה והתארגנות ראשונית
סמינר למורשת ישראל, סיורי מורשת
פיתוח מערך מידע לעולה
מעצבי דעת קהל: סמינר "שואה"
סמינר לאקדמאיות בשילוב ותיקות
מדענים: ליווי ויעוץ
פרויקט מדענים מבוגרים
שדולה
אמנים: יעוץ וסיוע
חשיפה לציבור
נוער: סמינר בשילוב

יהדות ברית-המועצות

כלל הציבור: התכתבות, משלוחים יזומים
דרישות עלייה
"לכל איש יש שם"
מידע טלפוני
מסורבים: זיהוי ורישום, קשר וסיוע
שתדלנות
תיירים לישראל: מידע כללי ואישי
יזום מפגשים
ארגון וביצוע טיולים
איתור קרובים
מתן חומר הסברה לברה"מ

הציבור הוותיק בישראל

כלל האוכלוסייה: תדרכים לעיתונאים
הרצאות למפקדים בצה"ל
הרצאות בקיבוצים קולטי עלייה
סיוע לפעילות במתנ"סים
ימי עיון למנהיגות צעירה
נותני שירותים לעולים: קורס תקדימי לקולטים
(עולים, מנהלי מוקדים לעולים ברשויות המקומיות,
יועצים חינוכיים, מפעילי מתנדבים וכו')
סדנאות להכשרת צוותי מיון לעולים בתנועה הקיבוצית
קורס למורי דרך לעולים
פיתוח אמצעי עזר להוראה בקורסים לנותני שירותים
הכשרת עולים לסיוע במצבי לחץ

כיון שלמשרד המדע לא היה קשר ישיר למדענים העולים, ולמרכז לקליטה במדע לא היו האמצעים לכך, הוצע במועצה להקים גוף שיסייע בכך:

המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות
הקמת לשכה ליעוץ וטיפול תעסוקתי למדענים עולים (טיוטה)

במסגרת המאמץ לקליטת הזרם הגואה של העלייה מבריה"מ, נדרשת התמקדות מיוחדת להבטחת קליטתם ושילובם היעיל של אנשי המדע שבתוכם. מיצוי הפוטנציאל האנושי היקר הזה הינו חיוני לפיתוח של התעשייה המדעית והטכנולוגית במדינה. יתר על כן, קליטתם היעילה במשק עשויה לתרום תרומה משמעותית ליצירת מקורות התעסוקה הדרושים לעשרות אלפי העולים המגיעים ארצה מדי חודש ולהתנעת הפעילות המשקית הנדרשת לכך. הביקוש ל"מצבורי" הידע הזה הולך וגובר במדינות המערב. בבריה"מ עוסקות לא מעט חברות מערביות באיתור וגיוס מדענים, כך שאין כל אפשרות להתעלם או להניח שהדברים "איכשהו יסתדרו". נדרשת פעילות יזומה ואינטנסיבית למיצוי אפקטיבי של כל האפשרויות התעסוקתיות ולאפשר למדענים להשתלב בעשייה המדעית במהירות וביעילות המרבית.

מתוך ראיית החשיבות הרבה לנושא, התגבשה תכנית מקיפה ביוזמת משרד המדע (שבחלקה כבר אושרה ותוקצבה) המתנייחסת ליצירת מגוון מסלולי קליטה אפשריים למדענים באוניברסיטאות, מכללות, יחידות מו"פ אזוריות, מו"פ בתעשייה, מכוני מחקר, חממות טכנולוגיות וכו'. גם למרכז לקליטה במדע קיימת תכנית (ותקציב) שנועדה לסבסד עלות העסקתם של מדענים עולים בשנים הראשונות ומשמשת תמריץ למעסיקים. עם כל אלה, יש לזכור שהמדענים העולים מגיעים ארצה ללא כל הכנה או הבנה לגבי השיטה ואופן הביצוע של מחקר מדעי במערב. הם נעדרים כל יכולת ליצור לעצמם את מעגל ההכריות ואת התנאים הבסיסיים הדרושים כדי לתת לעצמם סיכוי, הם פשוט אינם יודעים כיצד להתחיל.

ועד המדענים (הכולל מדענים בכירים מכל המוסדות האקדמאים בארץ) הפועל ליד המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ – בראשותו של פרופ' דן עמיר, העלה את הצורך בהקמת לשכת ייעוץ למדענים עולים, והביע נכונות לראיין ולייעץ להם בכל הנוגע להערכת כישוריהם ואפשרויות העסקתם בארץ – ובלבד שתוקם לשכה שתרכז ותנהל את הפעילות הזו.

בכוונתנו להקים בתל-אביב לשכת ייעוץ מרכזית למדענים עולים שתתמחה ביעוץ אישי, הכוונה, איתור משרות פוטנציאליות, וסיוע במימוש האפשרויות להשמתם של המדענים בעבודה. פעילות הלשכה תתבסס על 3 אלמנטים עיקריים: רשת מתנדבים – מדענים בכירים מהאקדמיה והתעשייה אשר תסייע בהערכת הכישורים ויצירת מגעים וקשרים עם אותם גופים וארגונים בהם קיים פוטנציאל קליטה גבוה; מערך מתנדבים אקדמאים דוברי רוסית ואנגלית שיסייעו בתרגום ועריכת קורות חיים באנגלית ו/או עברית – ע"פ הצורך; ושני עובדים בשכר שירכזו, יתאמו וינהלו את כל פעילות הלשכה ויקיימו מעקב שוטף ורישום, יעוץ ומעקב צמוד לגבי כל מדען עולה עד להשתלבותו בעבודה.

המשימות העיקריות של הלשכה יהיו:

- א. רישום, יעוץ ומעקב אחר הפעילות הקשורה להשמת מדען לעבודה.
- ב. תיאום וביצוע מפגשי ראיון ויעוץ מקצועי בין המדענים הבכירים ובין העולים.
- ג. איתור הזדמנויות תעסוקתיות למדענים.
- ד. חשיפת מדענים עולים לפעילויות ואירועים מדעיים שונים המתקיימים בארץ- על פי תחומי התמחותם (סימפוזיונים, כנסים, ימי עיון וכו').
- ה. עזרה במימוש התמריצים למעסיקים פוטנציאליים – בתיאום עם המרכז לקליטה במדע/משרד הקליטה.
- ו. תרגום ועריכת קורות חיים עבור המדענים, בשפה האנגלית.
- ז. ניהול מסד נתונים ממוחשב שישמש להצלבת נתוני משרות וכישורי המדען – לצורך איתור מהיר ויעיל של מועמדים אפשריים לכל משרה.
- ח. הפצת קורות חיים של המדענים העולים על פי תחומי התמחותם וכישוריהם – לכל הגופים והארגונים הרלוונטיים והעשויים לאתר משרות עבורם.
- ט. סיוע צמוד ביצירת קשרים והיכרות עם מדענים עמיתים ואנשי מפתח – על פי תחומי התמחותם של המדענים העולים.

הציוד הנדרש בנוסף לציוד משרדי בסיסי ומחשב PC עם 2 צגים + מדפסת + מודם (לחיבור המערכת הממוחשבת לרשת "CLITEX" שהיא מאגר נתונים ממוחשב של משרד המדע¹²⁹...). [..]

¹²⁹ הוצאות הקמת הלשכה הוערכו ב- 32,500 @ וההוצאות השנתיות (שכירות, שכר ותפעול) – ב- 65,800 \$.

פרופ' אריה הראל, מנהל בית החולים 'איכילוב', טיפל במסירות בקליטת רופאים עולים במוסדות הרפואיים בארץ. הוא ראיין את העולים, ובעזרת קשריו הרבים ידע לאן להפנות אותם. הוא היה גם זה שיצר את הקשר הראשון עם אמנים רבים שהגיעו, והתייעץ אתי לא רק בענייני עולים בשטחי הרפואה והבריאות, אלא גם לגבי הקמת תיאטרון עולים. וכך סיפר הנוך ברטוב על תחילתו של תיאטרון 'גשר': הכל החל ביולי 1990 בשיחת טלפון שקיבלתי מבנציון תומר ז"ל. תומר סיפר שפגש אדם בשם סלאבה מאלצ'ב, שהגיע ממוסקבה בכוונה להקים בארץ תיאטרון דובר רוסית עם קבוצת שחקנים בולטים הרוצים לעלות לישראל, אך כל מאמציו עד כה עלו בתוהו. בהמשך לאותה שיחה זימן תומר להתייעצות את ד"ר אריה הראל, לשעבר שגריר ישראל במוסקבה, ראש מערכת בתי-החולים של עיריית תל-אביב ומעורה בקרב העולים מרוסיה; את מר שמואל עומר, שעמד אז בראש תיאטרון "הבימה" ואת ד"ר דוד אלכסנדר, שעמד אז בראש קרן יהושע רבינוביץ לתרבות ואמנות.

הראל פנה אלי, ואני כתבתי על כך בתחילת אוקטובר ליובל נאמן, בתקווה שיוכל לעניין בכך את אריאל שרון. ואכן, מאלצ'ב הוזמן ע"י שרון לקבינט הקליטה ושרון, שהיה חובב אמנת מושבע, התלהב מהרעיון.

בעיה קשה, שלא טופלה על ידי הגורמים הממשלתיים, הייתה בעיית המדענים העולים הקשישים.

31.1.1991 אל הוועדה הציבורית לקביעת יעודם של עזבונות לטובת המדינה **בקשה לקבלת כספי עזבונות לשם קליטה ותמיכה במדענים עולים קשישים**

בין העולים החדשים שפנו למוסדות להשכלה גבוהה בישראל, ישנם מדענים ידועים שהם מעל גיל הפרישה המקובל בארץ או קרובים לגיל זה. כמו כן, פנו אלינו מספר מדענים בגיל זה הנמצאים עדיין בבריה"מ ובמדינות אחרות במזרח אירופה והמעוניינים לעלות ארצה ולהמשיך כאן בעבודתם המדעית. בברית המועצות אין גיל פרישת חובה למדענים, והמעוניינים בכך יכולים להמשיך ליהנות שם ממשכורתם הגבוהה יחסית בהתאם לדרגתם האקדמית. בהקשר זה יש לציין, כי לאחרונה בוטלה גם בארה"ב, בפסיקת בית המשפט העליון, פרישת חובה לפי גיל. כידוע, שונה המצב בישראל: באוניברסיטאות בארץ גיל 68 הוא הגיל המקסימלי המחייב פרישה. בשירות הציבורי, הגיל הוא 65. האוניברסיטאות עושות כעת מאמץ רב לקלוט מספר גדול של עולים חדשים. קיימות בן תכניות קליטה לסטודנטים לתארים שונים ולמדענים צעירים, וגם למדענים וחוקרים מבוססים בגיל הביניים, לגביהם קיים סיכוי סביר כי ישתלבו בעתיד במחקר ובהוראה במסלולים האקדמיים הרגילים. לעומת זאת, קיים קושי רב בקליטתם של מדענים קשישים מעל גיל 65. בנדון זה יש להביא גם בחשבון את העובדה, כי לפי תנאי הפנסיה אצלנו, דרושה תקופת שירות של 10 שנים לפחות כדי לזכות בפנסיה מינימלית לאחר הפרישה. בגלל זאת, מדענים מבוגרים אלה מאבדים בעלייתם ארצה הן את האפשרות של המשך עבודתם המדעית והן את הבסיס הכלכלי ממנו הם נהנים בברית-המועצות. היות ובמצב הנוכחי אין סיכוי רב כי מדענים מבוגרים אלה יוכלו להמשיך בארץ את עבודתם המדעית, יאלצו לבסס את קיומם על הקיצבה המינימלית הניתנת ע"י המוסד לביטוח לאומי, ובמקום שיוכלו לתרום כאן מהידע והניסיון הרב שלהם, הם יהפכו ל"מקרים סוציאליים" ממורמרים. לדעתנו, רצויה מאוד קליטתם הפעילה של מדענים מבוגרים אלה, היכולים, כאמור, לתרום תרומה רבה למדינת ישראל, ואשר לקליטתם הנאותה בישראל גם משמעות ציבורית רבה. לאור זאת, אנו מבקשים להקים תכנית מיוחדת שתאפשר קליטתם הפעילה של מדענים קשישים והמשך עבודתם המדעית בה עסקו בחו"ל, וגם תאפשר את קיומם הכלכלי על בסיס מכובד. משרד הקליטה, באמצעות המרכז לקליטה במדע, היה מוכן עד עתה לתמוך בהעסקתם של מדענים קשישים כאלה באוניברסיטאות על בסיס של 50%-50%. במצב התקציבי הקשה של האוניברסיטאות כיום אין להן כיסוי תקציבי אפילו לחלק קטן בהרבה מזה במסגרת התקציב הרגיל. אנו מבקשים, לכן, הקצבה מיוחדת מכספי העזבונות העומדים לרשותכם. נראה לנו שהקצבה כזאת תואמת בהחלט שתיים מהמטרות שנקבעו ע"י הוועדה הציבורית בנדון זה, והן: א. קליטת עולים. ב. עזרה לקשישים. הסכום הנדרש להבטחת קצבה חודשית של 1,000 ₪ במשך 10 שנים הוא כיום כ-105,000 ₪ (בהנחת ריבית ריאלית שנתית של 3.6%). לפיכך, סך של 2.5 מיליון ₪ יוכל להבטיח מלגת מחייה מינימלית של כ-2,000 ₪ לחודש לתריסר מדענים קשישים. בהתחשב במספר המועמדים כיום אנו מבקשים, לכן, להקים קרן בת 7.5 מיליון ₪ למטרה זו [...]. במידה ואין אפשרות להקצות מכספי העזבונות לשם הקמת קרן, אנו מבקשים הקצבה של מיליון ₪ שתאפשר לתמוך, לפי התחשיב לעיל, ב-50 מדענים קשישים בשנים תשנ"א ותשנ"ב. במקרה זה נצטרך לחפש מקורות מימון נוספים כדי להגיע לסידור ארוך טווח שיניח את דעתם של מדעני צמרת קשישים השוקלים עלייה [...] בנספח אנו מעבירים לידכם שמותייהם של אחדים ממדענים אלה שעלו ארצה וכאלה המתעתדים לעלות, ואשר פנו אלינו בבקשת עבודה. אנו מקווים כי תמצאו לענות בחיוב על בקשתנו.

בברכה, פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים, המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ

20.5.1991 לכב' מר תנחום גריזים, מנכ"ל משרד המדע (הועבר אלי בפקס ממשרד המדע)
בעניין: החלטות הוועדה לגבי הבקשות שהועברו ע"י משרד המדע

הנני להביא בפניך את החלטות הוועדה:

1. בקשת המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות – להקציב מדי שנה, בשלוש השנים הקרובות, סכום של 300,000 ₪ לשנה (סה"כ 900,000 ₪), בתנאי שהסכום המוקצב מהווה מחצית העלות הדרושה להעסקת העולים המדענים בארץ.
הוועדה מבקשת כי יוצגו בפניה חוזים אישיים עם שמות המדענים שיועסקו וכי חוזי ההעסקה יהיו לתקופה של שלוש שנים לפחות,
2. אשר לבקשות הנוספות המופיעות ברשימה שקיבלנו מכם, החלטת הוועדה היא שלא לאשרן.
3. תוקף החלטת הוועדה הוא עד יום 1.6.92.
4. ההקצבה הנ"ל כפופה לתנאים ולסייגים הבאים:
א. אין לעשות שימוש בכספים הנ"ל אלא למטרות כפי שפורטו בפנייה לוועדה.
ב. מקבל ההקצבה יעביר גם לוועדה הציבורית העתקי הדיווח על השימוש שנעשה בכספים שהוקצבו לו.

בכבוד רב, השופט מ.בן-דרור, יו"ר הוועדה הציבורית
לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה, משרד המשפטים

היענות ועדת העזבונות לבקשת המועצה הציבורית הייתה חלקית בלבד, וגם מימוש הישג זה לא היה קל. המכשול הראשון שעמד בדרכנו היה קבלת אישור ועדת הכספים של הכנסת, שהיו"ר שלה נהג לעכב הקצבות שונות כל עוד לא הייתה מפלגתו (אגודת ישראל) מקבלת את מבוקשה באחד הנושאים העומדים על הפרק.

אסטה כאן מהסדר הכרונולוגי של תיאור מאמצי הקליטה כדי להמשיך בריציפות בסיפור דרכה הארוכה של תכנית התמיכה במדענים הקשישים:

1.10.1991 לכב' מר שמואל אדלר, המרכז לקליטה במדע

הגדון: תמיכת המרכז לקליטה במדע במדענים עולים קשישים

מאז קיבלה הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של העזבונות לטובת המדינה את בקשתנו והחליטה, במאי 1991, על הקצאת 300,000 ₪ לשנה במשך שלוש שנים לתמיכה במדענים עולים קשישים, עדיין מתעכב ביצוע התכנית כיון שההקצאה טרם אושרה ע"י ועדת הכספים של הכנסת. לפני כשלושה שבועות פנינו בעניין זה ליו"ר הוועדה וביקשנו שיזרז את הטיפול בנושא, ואנו מקווים שיעשה כך. בינתיים איננו יכולים להשהות עוד את הטיפול בעולים הקשישים, שרבים מהם מחכים לסידור זה חודשים רבים. הצלחנו לשכנע תורם מחו"ל לתת למטרה חשובה זו מימון ביניים. לפיכך אנו מבקשים לטפל בבקשתנו זו בדחיפות, כך שהנתמכים יוכלו לקבל את הסיוע כבר באוקטובר. אנו מציעים שהמרכז יאשר תמיכה על בסיס של שקל מול שקל, בינתיים, לתכנית המצומצמת המפורטת בהמשך שעבורה קיים כיום כיסוי ממימון הביניים, ולאשר עקרונית את ההסדר לטווח הארוך שמימושו תלוי באישור ההקצאה או בהשגת מימון אלטרנטיבי.

שינוי נוסף שחל בתכנית הוא בעקבות בירורים עם הביטוח הלאומי. הסתבר לנו שיש סיכוי יותר טוב שהמלגה שתיתן למדענים עולים קשישים בגיל הפנסיה לא תפגע בקצבת הביטוח הלאומי שהם מקבלים כל עוד שהמלגה החודשית לא תעלה על 1,840 ₪, בעוד שמלגה גבוהה יותר עלולה לגרום לניכוי של כל הקיצבה. לפיכך אנו מבקשים שעבור המדענים הזכאים לפנסיה תפוצל יחידת הסיוע לשלוש שנים, 11,000 ₪ בכל שנה, כך שהמלגה החודשית תהיה 1,833 ₪ = 12 : 22,000 ₪. 6.5 יחידות הסיוע הנדרשות כרגע (2: 3+5: 12) ייזקפו, כפי שסוכם עם יו"ר ות"ת, על חשבון הרזרבה העומדת לרשותו.¹³⁰ הטפסים המתאימים יועברו אליכם בימים הקרובים. הטיפול בעוד כתריסר המועמדים לתמיכה בתכנית ייעשה בהמשך.

בברכה, פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים למען יהדות ברה"מ,

סגן רקטור ודיקאן קליטה, אוניברסיטת ת"א

עותקים: מר נפתלי ארנון, משרד המדע והטכנולוגיה; גב' רות בר-און, המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ;

גב' רנית קולר, הטכניון; גב' מריאנה בר, האוניברסיטה העברית; גב' סימון הרישנו, אוניברסיטת בן-גוריון

¹³⁰ כאן ניתנה רשימה של 17 מדענים, בפירוט שנת הלידה (בין 1906 ל-1931), המוסד הקולט (אוניברסיטת ת"א 8, האוניברסיטה העברית 4, אוניברסיטת בן-גוריון 3, הטכניון 1, מכון ויצמן 1) וחלוקת התמיכה השנתית המוצעת בין המועצה, המוסד הקולט והמק"ב)

7.10.1991 אל המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ,
לידי פרופסור דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן קליטה, אוניברסיטת תל-אביב
הנדון: **מלגות למדענים עולים קשישים**, מכתבך בנדון

פרופסור נכבד. גמלת הזיקנה המיוחדת לעולים, אשר ביום עלייתם ארצה היו מעל גיל הביטוח על פי החוק, משתלמת ע"י המוסד לביטוח לאומי, על חשבון אוצר המדינה. כללי הזכאות מעוגנים בהסכם חתום ומפורט בין האוצר למוסד. גבול ההכנסה המותרת בעבודה, המזכה לגמלת הזיקנה המיוחדת הוא: לבודד 50% מהשכר הממוצע במשק (1,377 ₪), לזוג 67% (1845 ₪). לעניין "ההכנסה מעבודה", גבר שמלאו לו 70 ואשה שמלאו לה 65, ההכנסה המותרת יכולה להגיע עד כפליים ההכנסה כפי שצוינה לעיל. ההגדרה של "הכנסה מעבודה" ו"הכנסה אחרת" הם המקורות כפי שצוינו בסעיף 2 (1) ו-2 לפקודת מס הכנסה. בנתונים כפי שהוצגו במכתבך רק הכנסה שאינה מהמקורות המפורטים בסעיף 2 (1) ו-2 לפקודה תוכל למנוע שלילת הזכאות לגמלת הזיקנה המיוחדת, עם או בלי השלמת הכנסה. הסמכות הבלעדית לקביעה האמורה הוא נציב מס ההכנסה או מי שהוסמך על ידו. זאת ועוד, בשיחה טלפונית שקיים עמי ד"ר ברוך איל ערב ראש השנה, הבהרתי לו האמור לעיל. ציינתי כי קבלת המבוקש מנציבות מס הכנסה אינה בלתי אפשרית לחלוטין, בתנאים מסוימים. ראה לדוגמה "דמי קיום" המשתלמים לעולים ע"י משרד הקליטה או תמיכות סעד שונות המשולמות ע"י רשויות המדינה או תמיכות המשתלמות לבחורי ישיבה וכיו"ב. התנאים המוקדמים, לעניות דעתי, הכנת החומר לפנייה. לי, לפחות עד עתה, לא ברור האם קיימת כבר עמותה וקיים תקנון והנאמר שם! מה אופי צורת ההתקשרות עם המדענים וע"י מי? מה התמורה – התרומה, הנדרשת מהם? מי הוא המעסיק שלהם? למי הזכות לפקח על העובד? העבודה תתנהל בין כתלי האוניברסיטאות, לפיכך למי הזכות לפקח על העובד? מה דין חבות בנזיקין וכ"ו? האם קיים הסכם בין העמותה לאוניברסיטאות וכ"ו? לעניות דעתי, רצוי מאוד לתת הדעת על האמור לעיל לקראת הפנייה לרשויות מס. בכבוד רב, אריה שבת, יועץ בכיר למנהל הכללי, המוסד לביטוח לאומי

9.12.1991 לכב' גבי רות בר-און, המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ
הנדון: **הקצבה לקליטת מדענים עולים קשישים**

הרינו שמחים להודיעכם כי הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עובדות המדינה החליטה, במענה לבקשתכם, להקציב מדי שנה, בשלוש השנים הקרובות, סכום של 300,000 ₪ לשנה (בס"ה 900,000 ₪), בתנאי שהסכום המוקצב מהווה מחצית מהעלות הדרושה להעסקת העולים המדענים בארץ. הוועדה מבקשת כי יוצגו בפניה חוזים אישיים עם שמות המדענים שיועסקו וכי חוזי ההעסקה יהיו לתקופה של שלוש שנים לפחות. בעקבות ההחלטה העביר האפוסטרופוס הכללי לרשות נשרד המדע והטכנולוגיה, שהוא המשרד האחראי להפעלת ההקצבה, סכום של 300,000 ₪ לצורך הפעלת התכנית בשנתה הראשונה.

משרד המדע והטכנולוגיה יעביר את ההקצבה עבור השנה הראשונה למועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות באופן ובתנאים הבאים:
א. הסיוע מיועד למדענים בני 55 או יותר שעלו לארץ לא לפני 1.1.88, שדירוגם האקדמי מקביל לתואר פרופ' חבר או פרופסור, אשר יועסקו ע"י מוסד להשכלה גבוהה בישראל.
ב. ההקצבה לכל מדען לא תעלה על 50% מעלות השכר שלו או מחצית מתעריף השכר למדען עולה כפי שנקבע ע"י המרכז לקליטה במשק (התעריף הנוכחי – 32,000 ₪ לשנה) – הנמוך בין השניים.
ג. העסקת המדענים במוסדות תיעשה על-פי חוזה-העסקה שייחתמו לתקופה של שלוש שנים לפחות. ההקצבה תועבר רק עבור מדענים שהעתק מחוזה ההעסקה שלהם נמסר למשרד המדע.
ד. באם תופסק העסקתו של מדען שנכלל בתכנית בנסיבות שאינן מהוות הפרת חוזה מטעם המוסד המעסיק, תהיה המועצה רשאית לנצל את התקציב שהתפנה להעסקת מדען אחר בהתאם לתנאי התכנית, לאחר העברת הודעה מנומקת על-כך והעתק חוזה ההעסקה של המדען האחר למשרד המדע.
ה. המועצה תעביר לידי משרד המדע דו"חות רבע-שנתיים על ביצוע התכנית אשר יפרטו את מצב העסקת המדענים במוסדות השונים, את התשלומים שבוצעו ע"י ההקצבה ואת יתרת ההתחייבויות של המועצה כלפי המוסדות. בתום השנה תעביר המועצה למשרד דו"ח מפורט על ביצוע התכנית – כולל דו"ח כספי מבוקר חתום ע"י מנהל חשבונות מוסמך.
ו. המשרד יעביר את ההקצבה לידי המועצה לפי לוח הזמנים הבא:

- תוך 30 יום מאישור מסמך זה על ידי המועצה, תשולם מקדמה בסך 75,000 ₪,
- תוך 30 יום מאישור הדו"ח לתאריך 29.2.92, תשולם המקדמה להוצאה בפועל, עד 75,000 ₪
- תוך 30 יום מאישור הדו"ח לתאריך 31.5.92, תשולם ההוצאה בפועל עד לסך של 75,000 ₪,
- תוך 30 יום מאישור הדו"ח לתאריך 31.8.92, תשולם ההוצאה בפועל עד לסך של 45,000 ₪,
- תוך 30 יום מאישור הדו"ח לתאריך 30.11.92, תשולם ההוצאה בפועל עד לסך של 30,000 ₪.

בברכה, ד"ר גרשון מצגר - מנ"כ משרד המדע והטכנולוגיה, ראובן מלמד - חשב המשרד

14.11.1991 אל אוניברסיטת תל-אביב. הנדון: **הלוואות למדענים עולים קשישים**

בהמשך להחלטתכם מיום 24.10.1991, הריני לאשר, בשם המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, ערבות המועצה לפרעונה המלא ובמועדה, של ההלוואה שבנדון אשר תוענק לפרופ' יבגני ליברמן. ערבות זו ניתנה בידיעה כי:

1. לפרופ' ליברמן תוענק הלוואה בסך 1,835 ₪ לתקופה של שלושה חודשים, כשההלוואה צמודה למדד המחירים לצרכן ואינה נושאת ריבית.
 2. האוניברסיטה מעניקה ההלוואה שבנדון בהסתמך על ערבותנו זו.
- לפיכך, מתחייבת בזאת המועצה לפרוע ולשלם לאוניברסיטה כל סכום שלא יפרע ע"י פרופ' ליברמן במועדו, וזאת מבלי שיהא על האוניברסיטה לתבוע סכום זה מהלווה תחילה.
- פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים שליד המועצה הציבורית
גב' רות בר-און, מנכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ

9.12.1991 לכב' השופט מ. בן-דרור, יו"ר הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה.
הנדון: **הקצבת כספים בעבור תמיכה בעולים חדשים קשישים**, החלטת הוועדה מיום 1.6.92

- בהמשך לשיחתנו בנדון, מתכבד אני להביא בפניך את בקשתי כדלהלן:
1. במענה לבקשת המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות, אישרה הוועדה שבראשותך הקצבת 900,000 ₪ המיועדים לאפשר לעולים אקדמאיים קשישים המשך עיסוק מדעי בארץ.
 2. רובם המכריע של עולים אלה לא יוכלו ללמד קורסים או לתרום בכל צורה אחרת למוסד, וזאת עקב גילם הגבוה ואי-שליטתם בשפה העברית ובאמצעי המחקר המערביים.
 3. לפיכך הייתה המטרה במקורה שלא להעסיק עולים אלה במוסדות להשכלה גבוהה, אלא להעמיד לזכותם מלגות השתלמות, אשר יאפשרו את עיסוקם בתחום האקדמי-מחקרי, ומבלי ליצור יחסי עובד ומעביד עימם.
 4. יתכן כי בשל אי הדגשת עקרון זה בבקשתנו, פורשה הבקשה כמתייחסת להעסקת העולים הני"ל – ומכאן גם שהחלטה מציינת אף היא שהכספים מיועדים לתמיכה בהעסקת העולים הני"ל.
 5. כאמור, אין בכוונתנו להעסיק עובדים אלה, אלא להעמיד להם מלגות השתלמות. זאת וגם – בטוחני כי לוועדה כשלעצמה אין עניין כי הני"ל יועסקו בשירות המוסדות (במקום לקבל מלגה, מה גם כי העסקה זו, שאין בה כשלעצמה צורך, תחייב תשלום מס שיפחית משמעותית את סכום התמיכה.
- מכל טעמים אלה, הנני מבקש כי הוועדה תתקן את החלטתה באופן שבו ניתן יהיה לנצל את הקצבותיה כדמי השתתפות במלגות השתלמות שתוענקנה לעולים.
- בכבוד רב, פרופ' דן עמיר, סגן רקטור אוני-תל-אביב ויו"ר ועד המדענים

בבירורי באגף מס הכנסה כיצד ניתן לתמוך במדענים מבלי שהמדינה תגבה מתמיכה זו מס שיגמד את התמיכה, שגם כך הייתה זעומה למדי, התברר שקיים תקדים למלגות פטורות ממס – אלו המלגות הנת-דוקטוריות. מכיון שבהגדרת המעמד הנת-דוקטורי לצורך זה לא הייתה התייחסות מפורשת לזמן שעבר מאז קבלת הדוקטורט, קיוויתי שרצון טוב של האוצר יאפשר להכליל גם את המדענים הקשישים במעמד זה...

24.12.1991 לכב' גב' שולה בנדל, סגנית היועץ המשפטי, נציבות מס הכנסה, הקריה, ירושלים.

הנדון: **מלגות קיום והשתלמות לעולים מברית המועצות**

- בהמשך לשיחתנו הטלפונית, מתכבד אני להביא לפניך עובדות ובקשות אלו:
1. באמצעות המוסדות להשכלה גבוהה בישראל ובהנחיית המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, מתקיימת תכנית תמיכה בקליטה המאפשרת למדענים עולים שהגיעו לגיל פרישה ללמוד ולהכיר את השפה ואת הסביבה המדעית בישראל, ולהמשיך בעיסוקם המדעי.
 2. המשתתפים בתכנית יקבלו מלגות קיום והשתלמות באמצעות מוסד להשכלה גבוהה.
 3. מימון מיוחד לתכנית זו הוקצה ע"י הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה. המוסד עצמו משתתף בסכום מזערי ועיקר תרומתו היא במתן אכסניה מדעית למדען הקשיש.
 4. הענקת המלגה אינה כרוכה בכל חבות שהיא מצידו של המשתלם, ובפרט שלא במתן שירות כלשהו למוסד.
 5. בתוקף הסמכות הנתונה ע"פ החוק לנציב מה הכנסה, עותר אני בשם המוסדות לקבל פטור מניכוי קיצבת ביטח לאומי בגין המלגה האמורה, כך שהמלגה כולה, שגויסה מאמץ רב, תשמש למטרה היעודה. אודה על היענותכם בהקדם לבקשה.
- בברכה, פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים

12.1.1992 לכב' פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן קליטה, אוניברסיטת תל-אביב.

הנדון: מלגות למדענים עולים קשישים

הריני לאשר קבלת מכתבך מיום 24.12.91. חבל שלאחר העיכוב שנגרם כתוצאה מהתייעצות עם גורמים רבים (כהגדרתך), העברת לנו מכתב כה קצר ותמציתי, ללא כל מסמכים נלווים – למשל החוזה שעליו חותמים המדענים.

בכפוף להמצאת חוזה כאמור וכל מסמך אחר רלבנטי, ולהתחייבות ברורה ומפורשת, מפורטת מעבר לאמור בסעיף 4 למכתבך, שהמדען אינו מתחייב לתת שום שירות ו/או עבודה ו/או הרצאות, הדרכות ולימוד ושאו פרויקט חינוכי או מדעי, כי לא מתקיימים יחסי עבודה עם המדענים וכי מדובר במלגת קיום שאין כנגדה כל תמורה – אנו נאשר כי מדובר בהכנסה פטורה ממס, ככל מתנה או "מתת חסד".

כעולה מכך, תשלומים אלו לא יחויבו במס וגם לא תישלל הזכאות לגמלת הזיקנה המיוחדת לעולים המשתלמת ע"י המוסד לביטוח לאומי.

בכבוד רב, שולה בנדל, עו"ד, סגנית היועץ המשפטי, נציבות מס הכנסה ומס רכוש

העתקים: מר משה גביש, נציב מס הכנסה

מר אריה שבה, יועץ בכיר למנכ"ל, המוסד לביטוח לאומי

מר ב"צ ליפשיץ, מנהל אגף זיקנה ושאיירים, המוסד לביטוח לאומי

13.1.1992 לכבוד מר נפתלי ארנון, יו"ר ועדת התמיכות, משרד המדע

הנדון: הקצאת כספים בעבור תמיכה בעולים חדשים

פרופ' דן עמיר, סגן הרקטור באוניברסיטת ת"א, פנה לוועדה בשמה של המועצה למען יהודי ברה"מ, בדבר שינוי הגדרת ההקצבה שניתנה ע"י הוועדה הציבורית (מכתבו רצ"ב).

הוועדה הציבורית בישיבתה ביום 12/1/91 החליטה להיענות לבקשתו. בשינוי ממכתב יו"ר הוועדה למנכ"ל משרד המדע מיום 20/5/91, כדלקמן:

א) הוועדה הציבורית מסכימה כי ניתן יהיה לנצל את ההקצבה בסך 900,000 ₪ (מכתב יו"ר הוועדה, השופט מ. בן-דרור, למנכ"ל משרד המדע מיום 20/5/91) לצורך השתתפות במלגות השתלמות שתוענקה לעולים.

ב) הוועדה מבקשת לקבל דיווח המפרט:

1. שמות מקבלי המלגות ולאיזה תקופה.
2. השתתפותם של מוסדות אחרים במימון המלגות.
3. החלוקה בין האוניברסיטאות השונות.

בברכה, ע. צור, מרכז הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונוט לטובת המדינה

עותקים: פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת ת"א מר מ. בן-אהרון, האפטרופוס הכללי

18.2.92 אל: רכזי קליטה. הנדון: **תכנית התמיכה בקשישים**

א. עם תחילת הפעלת התכנית, יעבור ריכוז התכנית מטעם ועד המדענים לידי פרופ' צבי ליפקין ממכון וייצמן (טלפון במשרד: 08-482569, בבית 08-468521). מטעם המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ האחראי הוא מיכה פרי (טלפון במשרד 03-5618473, בבית 052-442666).

ב. רצ"ב ההתכתבויות עם המוסד לביטוח לאומי ונציבות מס הכנסה בעניינם של הקשישים הזכאים לקצבת זיקנה עבורם התמיכה תיחשב כמלגה ולא תפגע בקיצבה. נשתדל להעביר אליכם בהקדם הצעת נוסח הצהרה כמבוקש ע"י נציב מס הכנסה.

ג. כדי להשלים את הפעלת התכנית, אתם מתבקשים לשלוח בהקדם, לגבי כל אדם מהמדענים הנתמכים בתכנית, את ההסכם המעודכן (לשלוש שנים – במידת האפשר), עם המרכז לקליטה במדע, וכן הצהרה חתומה ע"י בעל סמכות אקדמית בדבר היות המדען הנתמך בעל רמה של פרופסור או פרופ' חבר. כמו כן, למען מניעת אי-הבנות, נא צרפו רשימת הנתמכים והרכב התמיכה השנתית (הוועד, המוסד והמרכז לקליטה במדע). במקרה של תמיכה באחוזים, נא פרטו את העלות השנתית.

ד. כרגע יש עדיין אפשרות לתמוך במספר קטן של מדענים נוספים.

בברכה, פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים למען יהודי ברה"מ

15.2.1992 אל מנכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ.

הנדון: נוהל אישור זכאות למלגת סיוע למדענים עולים קשישים

המועצה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונו לטובת המדינה הקצתה למועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ הקצאה מיוחדת לתמיכה כספית בקליטת מדענים קשישים. מפורטים להלן השיטה והקריטריונים לאישור והרצאת מלגות למדענים העולים.

קריטריונים למועמדות: מועמדים לקבלת מלגות הם מדענים עולים אשר כישוריהם מקבילים לדרגת "פרופסור מן המניין" או "פרופסור חבר", ואשר עלו ארצה אחרי ה- 10.88.1 ונולדו לפני 1.10.36. הגשת בקשות להענקת מלגות: בקשה להענקת מלגה למדען תוגש לוועד המדענים ע"י המוסד להשכלה גבוהה.

לבקשה יצורפו נתוני המועמד וכן אישור המוסד בדבר רמתו האקדמית.

תהליך דיון ואישור מלגות למועמדים: הדיונים בבקשות ואישורי מועמדים לזכאות למלגה יתבצעו ע"י ועדת המלגות של ועד המדענים, בהרכב הפרופסורים: אריה הראל, צבי ליפקין ובנימין פיין.

הוועדה תדון בבקשות ותאשר מועמדים כזכאים למלגות בהתחשב בשיקולים האלה:

1. מעמדו האקדמי של המועמד.
2. מצבו הכלכלי והתעסוקתי.
3. אפשרויות המחקר המובטחות למועמד והחסות האקדמית שיקבל (גם במקרים שהמקום המיועד למחקרו אינו במוסד האקדמי המבקש).
4. השתתפות המוסד (או הגוף שאצלו מתבצע המחקר בפועל) בתמיכה הכספית.
5. נכונות המרכז לקליטה במדע/משרד הקליטה להשתתף בתמיכה.
6. המשאבים הכספיים העומדים לרשות ועד המדענים בתכנית.
7. הוועדה תהיה רשאית להחליט על גובה התמיכה ואופן הענקתה. לדוגמא: כמלגה (בד"כ – לזכאי פנסיה), או השתתפות בשכר.

הסבם חוזי להענקת מלגה: הענקת מלגה למועמד שיאושר ע"י ועדת המלגות תתבצע עפ"י ובכפוף לנסכם חוזי מחייב שייחתם בין המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות ובין המוסד שבחסותו יתבצע מחקר של מקבל המלגה. בהסכם יצוינו (בין השאר): סוג המלגה, גובהה הכספי ותקופת תכולתה (הכל עפ"י קביעת ועדת המלגות). בנוסף לך יפורטו בהסכם: גובה ההשתתפות של הגורמים השותפים בהענקת המלגה וכן כל התנאים והמגבלות להענקתה.

חתימת ההסכם: המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות תאשר ותחתום על הסכם להענקת מלגה למדען עולה לאחר שיתקבלו מהמוסד הנוגע: א. עותק ההסכם – חתום ע"י מורשה חתימה במוסד. ב. אישור בדבר רמתו האקדמית של המועמד. ג. עותק הדסכם בין המוסד ובין מקבל המלגה. ד. אישור המוסד הנוגע בדבר הסכמת המרכז לקליטה במדע/המשרד לקליטת העלייה להשתתפות כספית בתכנית התמיכה. נא אישורך לסיכום. בכבוד רב, פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים

אחרוג כאן מהסדר הכרונולוגי ואצטט כמה מסמכים העוסקים בהמשכה של התכנית מתשנ"ג ואילך:

4.10.1992 לכבוד מר נפתלי ארנון – יו"ר ועדת התמיכות, משרד המדע והטכנולוגיה.
בקשה להקצבה נוספת מכספי עזבונו לשם סיוע למדענים עולים קשישים

אני מעביר בזאת אליך את בקשתנו להקצבה נוספת מכספי העזבונו לשם סיוע למדענים עולים קשישים. כתום 9 החודשים הראשונים להפעלת התכנית נקל לראות ולהבין את חשיבותה הרבה, שכן התכנית מאפשרת למדענים בכירים (ואשר גילם – בין השאר – מהווה מכשול נוסף במציאות התעסוקתית הקשה שלנו) סיכוי להשתלבות סבירה ומכובדת בתחום התמחותם. 35 מדענים נהנים כיום מתכנית המלגות המשולבת שפיתחנו בשיתוף משרד הקליטה והמוסדות האקדמיים הקולטים, אך רבים הם המדענים הפונים והזכאים – לפי הקריטריונים שגובשו – להיכלל בתכנית, אך נענים בשלילה עקב מגבלות התקציב. לאור החשיבות הלאומית של הנושא אנו ממליצים ומבקשים להגדיל את ההקצאה השנתית לפרויקט זה ב- 200,000 ₪ לשנה מנוספים, לשנים 1993 ו- 1994.

רצ"ב: א. יתר מסמכי הבקשה - כדרישתך. ב. רשימה חלקית של מועמדים למלגות נוספות¹³¹ בכבוד רב ובברכת גמר חתימה טובה, פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים

המסמכים הבאים, המאוחרים יותר, נותנים מושג על התכנית בהמשך השנים, ועל בעיות שצצו ועלו בביצועה, ושולעתים הצריכו את התערבותי:

¹³¹ הרשימה כללה 15 מועמדים ומועמדות בגילים 60-73 עם סידור הקליטה המוצע עבורם.

1997.2.2 לכבוד מר צבי ינאי - המנהל הכללי וד"ר נפתלי ארנון – מנהל אגף בכיר, אגף תשתיות מדעיות הנדון: **תכנית תמיכה במדענים עולים קשישים**, דו"ח לתקופה ינואר-דצמבר 1996

אני מתכבד בזאת להעביר אליך דו"ח מסכם לשנת 1996 לגבי מהלך תכנית התמיכה במדענים עולים קשישים. בדו"ח מפורטים שמות המדענים מקבלי התמיכה, המוסדות בהם מתבצעת עבודת המחקר, תחומי המחקר, שמות המדענים המנחים, היקפי התמיכה והמצב הכספי לדצמבר 1996. היקף התכנית.

תכנית התמיכה נכנסת עתה לשנתה השישית, ובסה"כ התקבלו לפרויקט הזה עד היום 67 מדענים עולים מבוגרים. במהלך שנת 1996 נהנו 30 מדענים עולים ממלגות תמיכה של הפרויקט. נוכח המציאות התעסוקתית הקשה בתחום, ולאור גילם הגבוה של המדענים, מהווה התכנית את הסיכוי היחיד כמעט וההזדמנות האחרונה לשילובם המכובד והיעיל בתחום התמחותם. בידינו חוזים חתומים עם המוסדות אשר בחסותם מתבצעת עבודתם המחקרית של המדענים שבתכנית. להלן ההתפלגות לפי סוג מוסד:

א. באוניברסיטאות: 25 מדענים (7 באוניברסיטת תל-אביב, 4 באוניברסיטה העברית, 11 באוניברסיטת בן-גוריון, 2 בטכניון, 1 באוניברסיטת בר-אילן)

ב. במכללות: 1 מדען (במכללה הטכנולוגית חולון)

ג. בבתי חולים: 3 מדענים (1 בכל אחד מבתיה"ח הדסה, איכילוב ווולפסון)

ד מערכת הבריאות: 1 מדען (במשרד הבריאות).

יודגש כי נוכח מגבלות התקציב של התכנית, קבעה ועדת הקבלה הציבורית שלנו כי לתכנית יתקבלו בד"כ מדענים אשר רמתם מקבילה ל"פרופסור חבר" או "פרופסור מן המניין", דבר המשליך על חשיבותה של התכנית ותרומת המדענים שבה למחקר המדעי בישראל.

קליטת מדענים חדשים לתכנית ב- 1996

בשנת 1996 התקבלו לתכנית התמיכה שלנו 13 מדענים עולים מבוגרים חדשים [...] ¹³²

הוארכה תקופת הסיוע לשנה רביעית ל- 7 מדענים שבתכנית [...] ¹³³

המצב הכספי

א. הוצאה לפועל של הפרויקט ב- 1996

₪ 60,532	לחודשים ינואר-אפריל 1996
₪ 82,527	לחודשים מאי-אוגוסט 1996
₪ 74,405	לחודשים ספטמבר-דצמבר 1996
₪ 60,564	התחייבות ינואר-אפריל 1997
₪ 287,728	סה"כ תשלומי 1996+ התחייבות מיידית

ב. "הכנסות" לזכות הפרויקט

₪ 200,852 יתרה לינואר 1996

₪ -21,876 גרעון נוכחי בפרויקט

סיכום

במצב שנוצר ומהנתונים המוצגים לעיל, עולה כי המשך קיומה של התכנית והתמיכה במדענים העולים שבה, מותנים עתה באישורה והעברתה המהירה של הקצבת קרן העזבונוות לשנת 1997, כפי שהובטח ע"י משרדכם לקראת שנת 1996.

אם לא נקבל את ההקצבה בחודש הקרוב, ניאלץ להפסיק את התמיכה למרבית המדענים שבתכנית, היינו ל-13 המדענים החדשים שהתקבלו לתכנית במהלך 1996 ומפורטים לעיל (הובטחה תמיכה ל- 3 שנים ומקבלים את הסיוע במסגרת זו רק השנה הראשונה), וכן למדענים האחדים - טרם שקיבלו 3 שנות תמיכה, כמובטח. למוצר לפרט את המשמעות וההשלכות החמורות של הדבר.

זאת ועוד, אנו מקבלים פניות מהמוסדות וכן גם ממשרד הקליטה להמשיך ולסייע שנה נוספת (רביעית) למספר מדענים מעולים המסיימים 3 שנות תמיכה בתכנית. מובן שבמצב הנוכחי אין כל דרך להיענות לכך – לצערנו.

אנו מבקשים כי תסייעו לנו ותפעלו לאישורה והעברתה של הקצבת קרן העזבונוות בסך של 243,000 ₪ כפי שהובטח ע"י משרדכם באוגוסט 1995.

הערות

- בהיותנו מלכ"ר הפועל במסכרת תרומות והקצאות מיועדות, אין לנו מקורות ואפשרויות למימון ביניים ו/או אלטרנטיבה כספית אחרת.
- **כספי קרן העזבונוות אשר יועדו לתכנית התמיכה במדענים, משמשים מרכיב בשכרם החודשי השוטף של המדענים, ועל כן חייבת הקצבה זו להגיע לוועדה במועד.**

¹³² מהם 4 באוניברסיטת ת"א, 3 באוניברסיטת ב"ג, 2 באוניברסיטה העברית ו- 2 בטכניון.

¹³³ ביניהם פרופ' גיאורגי אדלסון-ולסקי, באוניברסיטת בר-אילן.

מחוות הדעת והדיווחים המתקבלים (ונוכח הפתרונות התעסוקתיים אשר נמצאו לחלק מהמדענים), ניתן ללמוד על משמעות הפרויקט הזה לקליטתם במדע של המדענים העולים המבוגרים. התכנית מאפשרת למדענים אלה המשך ורציפות בפועל המדעי, תוך מתן אפשרות והזדמנות להכרת הסביבה המדעית החדשה בישראל, ללימוד השפה ולהכרת האפשרויות הקיימות עבורם כאן. בכך אנו גם פותחים להם פתח וסיכוי להשתלב בתכניות ארוכות הטווח למדענים בכירים מצטיינים (כגון "גלעדי" וקמ"ע). בשם כל המדענים אשר קיבלו תמיכה חיונית זו (ובתקופה כה גורלית וקשה בחייהם), אנו מבקשים להודות לכם, ובאמצעותכם – לוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה, על תמיכתכם העקבית בתכנית.

למרבה הצער, קיימת רשימה ארוכה של מדענים עולים בכירים (הפונים ו/או מופנים אלינו) אשר גילם מהווה מכשול (נוסף) במסכת הקשיים שבפניהם הם ניצבים, אך נוכח מגבלות התקציב נבצר מאתנו לכלול בתכנית התמיכה. עבור מדענים אלה המשמעות של קבלת סיוע באמצעות התכנית שלנו יכולה להוות כל ההבדל בין השתלבות פורה בקהיליית המדע בישראל והיחלצות ממצוקה אישית (וכלכלית) לבין אבדן תקווה ושקיעה. ועל כן, בד בבד עם העברתה (הדחופה) של ההקצבה המובטחת ל-1997, בסך 243,000 ₪ כאמור, אנו מבקשים: להגדיל את ההקצבה לשנים 1997 ו-1998, לסכומים שהוקצבו ב-3 השנים הראשונות לתכנית, דהיינו 300,000 ₪ לשנה.

בכבוד רב, מיכאל פרי, מנהל הפרויקט, בשם פרופ' דן עמיר, יו"ר (עמית) ועד המדענים

העתקים: כבוד השופט בן-דרור, יו"ר הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה

גב' פרידה סופר, ראש תחום תקציב ומינהל, משרד המדע והטכנולוגיה

7.4.1997 לכבוד השופט בן-דרור, יו"ר הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה.

שלוש רב. בהמשך לשיחתנו הטלפונית בעניין תכנית התמיכה במדענים עולים קשישים, אני מצרף את החומר שברשותי, ממנו תוכל לקבל תמונה כוללת על ביצוע תכנית מבורכת זו עד עתה, ועל אי-ההבנה שעלולה להעמיד את המדענים העולים הקשישים בפני שוקת שבורה. נראה לי שהתכנית היא אחד המפעלים היפים שנעשו על ידינו. היא אפשרה למדענים הבכירים הקשישים העולים להמשיך בפעילותם המדעית תוך קיום רמת חיים צנועה, ותרמה ע"י כך לקליטת העלייה וגם למדע בישראל. אני מצרף גם מסמך שהגיע אלי רק אתמול – תעודה המעידה על צירופו של אחד ממדעני התכנית, פרופ' רביקוביץ, לאקדמיה הרוסית. אני מקווה מאד שניתן להציל את התכנית, ושמדענים ברמתו של פרופ' רביקוביץ לא יאלצו לפרוש מפעילותם ולחיות על קצבת הזיקנה של הביטוח הלאומי.

בברכה, דן עמיר, רקטור

העתקים: מר מיכה פרי – המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ, ד"ר נפתלי ארנון – משרד המדע

18.5.1999 לכבוד מר עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע¹³⁴

הנדון: פרויקט מדענים עולים קשישים – דו"ח סיכום 1998/9

1. כללי

אני מתכבד בזאת להעביר אליכם דו"ח מסכם לגבי מהלך תכנית התמיכה במדענים עולים קשישים – הקצבת קרן העזבונות לשנת 1998/9.

לאחר ההמתנה לאישור ההקצבה ע"י קרן העזבונות, לאחר קבלת המקדמה הכספית הראשונה ממשרדכם – באוקטובר 98, החילונו בטיפול מואץ בכל הבקשות לתמיכה במדענים שהצטברו. לגבי חלקם הייתה לנו כבר התחייבות (מותנית בקבלת ההקצבה) לתמיכה מתחילת השנה – אשר בזכותה, ובהסתמך עליה, ניאותו המוסדות האקדמיים להעסיקם. תכנית התמיכה מופעלת בשילוב עם מוסדות אקדמיים, מכללות ומחלקות מחקר במרכזים רפואיים (ראה פירוט להלן), וברוב המקרים נועדה לאפשר למוסדות לעמוד בהוצאה הנדרשת ל"השלמת המוסד המעסיק" לקצבת התמיכה של משרד הקליטה.

הקריטריונים העיקריים שלנו להכללת מדען בתכנית התמיכה: מדען בכיר, היינו: ברמה המקבילה ל"פרופ' מן המניין" או "פרופ' חבר", שהוא עולה חדש מעל גיל 55.

2. המדענים נהני תכנית התמיכה בשנה זו

26 מדענים קיבלו (ומרביתם – עדיין מקבלים) בשנה החולפת תמיכה מכספי ההקצבה השנתית של הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה (ראה טבלת ריכוז נתונים ולוח תשלומים מפורט – נספח א' לדו"ח זה): באוניברסיטה העברית 4 מדענים, באוניברסיטת תל-אביב 8, באוניברסיטת בן-גוריון 3, באוניברסיטת בר-אילן 4, מוסד הטכניון למו"פ חיפה 4, במרכז הרפואי ע"ש שיבא 1, במרכז הרפואי קפלן 1 ובמרכז הרפואי וולפסון 1.

¹³⁴ כאמור לעיל, בשנת 1994 החליף עמרי אינגבר את שמואל אדלר כנהל המרכז.

3. דו"ח כספי (מפרט הוצאות המועצה בלבד – ללא השתתפויות המוסדות ומשרד הקליטה)

א. ההוצאות

תשלום למוסדות מעסיקים בגין ינואר-מרץ 98	₪ 31,373
תשלום למוסדות מעסיקים בגין אפריל-דצמ' 1998	₪ 91,150
תשלום למוסדות מעסיקים עד יוני 1999	₪ 53,413
התחייבות חוזית שנותרה (למדענים שהתקבלו ומועסקים להשלמת תקופת תמיכה של 12 חודש)	₪ 57,643
הוצאות תפעול	₪ 35,244
הוצאות ביול ההתחייבות למשרד הקליטה	₪ 200.1

₪ 300,044 ש"ח

סה"כ ההוצאות (כולל ההתחייבויות)

ב. "ההכנסות"

בשנה זו חל עיכוב משמעותי בהעברת כספי הקצבת קרן העזבונות למדענים העולים, מצב שהעמיד בסכנה את המשך עבודתם המדעית של המדענים שבתכנית ואילצנו לפעול במתכונת מיוחדת, תוך יצירת "מחויבות מותנית" מצידנו לתמיכה במימון שטרם התקבל, וזאת על מנת להבטיח המשך עבודתם המדעית (ופרנסתם) של המדענים הזכאים להמשך תמיכה. היענותם של המוסדות האקדמיים לבקשתנו בהקציבם מימון ביניים לגישור, מנעה פיטוריהם של המדענים.

מתוך הקצבת קרן העזבונות לשנה זו, בסך של 300,000 ₪, קיבלנו עד כה ע"ח הפרויקט סך של 250,000 ₪, לפי הפירוט:

בטאריח 21/10/98 – סך של 100,000 ₪, ב- 9/11/98 – 50,000 ₪, ב- 14/4/99 – 100,000 ₪.
יתרת ההקצבה שטרם התקבלה – סך של 50,000 ₪.

4. סיכום

עשרות מדענים עולים בכירים נעזרים בתכנית זו כתקופת גישור, להכרות עם שפה, עם תרבות של עשייה מדעית מערבית, עם שיטות ונהלים השונים בתכלית מאלה שהיו מורגלים בהם. לרבים מהם נותנת תקופה זו סיכוי ואפשרות להשתלב במשרות עצמאיות ובפרויקטים ארוכי טווח, בזכות כישוריהם והידע הרב שהם מביאים עימם. לאור המציאות התעסוקתית הקשה בתקופה זו, מהווה התכנית במקרים רבים סיכוי יחיד כמעט לשילובם של המדענים העולים בתחום התמחותם. פעמים רבות אנו מוצאים עצמנו באותו צד יחד עם נציגי משרדך בחיפוש דרך ומציאת פתרון אפשרי להעסקת מדען בתחום התמחותו, כאשר אין במוסד המעסיק את האמצעים הדרושים למימון העסקתו. אבקשך לפעול להעברת יתרת הקצבת קרן העזבונות בסך 50,000 ₪ בהקדם. כמו כן, באם נכונה הידיעה לגבי התערבות המחלקה המשפטית שלכם ושלילת אפשרות הסיוע למדענים בדרך של השתתפות במימון "השלמת המעסיק" – אבקשך להעלות נושא זה לדיון ולשיקול דעת נוסף – נוכח המשמעות החמורה והבלתי הגיונית של ההחלטה הזו – לאחר 7 שנות סיוע והצלחת תרומתם המדעית של עשרות רבות של מדענים מבוגרים עולים – בדרך זו.

רצופים בזה:

א. נספח פירוט נתונים ולוח תשלומים למוסדות בגין התמיכה במדענים עולים מבוגרים שבתכנית.
ב. עותקי חשבונות התשלום למוסדות הכוללים מספרי ההמחאות, הסכומים ומועד הפירעון של הוראת התשלום ממאי 99 (חשבונות התשלומים הקודמים הועברו אליך בדיווח הקודם)
בכבוד רב, מיכה פרי – מנהל הפרויקט
עותקים: פרופ' דן עמיר – יו"ר העמותה, פרופ' בנימין פיין – יו"ר בפועל, גב' רות בר-און – מנכ"ל העמותה

3.1.2003 לכב' גב' טלי ירון-אלדר. נציבת מס הכנסה

הנדון: מדענים עולים קשישים בהסדר קליטה מיוחד – מקרהו של פרופ' קונטרזזה ז"ל

אני פונה אליך בעצתו של שר האוצר לשעבר, מר בייגה שוחט¹³⁵, בנושא שגורם לי, כישראלי, בושא ועגמת נפש רבה. אני מקווה שתוכלי לתקן את המעוות. בעלייה הגדולה מארצות הגוש הסובייטי הגיע מספר ניכר של מדענים קשישים (בגיל הקרוב לשישים ומעלה). רק מספר זעום מביניהם, בעלי שם עולמי, נקלטו באוניברסיטאות ובמוסדות המחקר (בתכנית מיוחדת במימון הות"ת). האחרים, מדענים שהגיעו למעמד אקדמי גבוה (כמו פרופסור או ראש מחלקה במכון מחקר), לא יכלו להשתלב במסלולי הקליטה האחרים מחמת גילם הגבוה. כדי לשמור על כבודם של מדענים אלה, למנוע מהם בטלה מאונס ולאפשר להם להמשיך ולעסוק במחקר, יזמה ובנתה המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות תכנית מלגות מיוחדת במימון משותף של המרכז לקליטה במדע (50%), המועצה (כ- 35% מהקצאה של הוועדה לחלוקת העזבונות לטובת המדינה) ומדען או מוסד (כ- 15%) שהיה מוכן, בנוסף, גם להעמיד לרשות המדען את הכלים

¹³⁵ לפני שנועצתי בבייגה, ניסיתי גם לקבל את עזרתו של ח"כ יורי שטרן, אך לשיחתי אתו לא היו על תוצאות.

הנדרשים להמשיך את מחקרו. צריך לציין שמדובר במדענים מבוגרים מאד המבצעים מחקר עצמאי, ושאינם יכולים לשמש ככוח עזר במחקרים של אחרים, וכי המניעים לקליטת מדענים במסלול זה היו אלטרואיסטים טהורים – מתוך הכרת חובתנו כלפי אחרים ועמיתים למקצוע, לשמור על כבודם ועל יכולתם להתקיים ברמה הולמת מינימלית מעבר לקצבה הרגילה מטעם הביטוח הלאומי, ועל שמה הטוב של מדינת ישראל כקולטת עלייה.

אחד המרכיבים החשובים בתכנית היה הכרת האוצר בכך שאין מדובר כאן בהעסקה אלא בתמיכה (לפי הצעתם כונתה תמיכה זו "מלגה בתר-דוקטורית", כיון שזו מעוגנת בתקנון). בהתאם לכך ניתנה, לפי בקשתי, הסכמה עקרונית של המשרד לכך שתמיכה דלה זו, שאת המימון עבורה השגנו בעמל רב, לא תחויב במס ולא תפגע בזכאות לגמלת הזיקנה מטעם הביטוח הלאומי (ר' מכתבה הרצ"ב של עו"ד שולה בנדל מתאריך 21.1.1992). הסכמה זו הובאה לידיעת נציב מס הכנסה והמוסד לביטוח לאומי, והופצה למוסדות המחקר. ב-1998 נשאלה השאלה האם די בהסכמה העקרונית או שיש צורך בסיכום פורמלי. פניתי שוב לעו"ד בנדל ובמכתבה הרצ"ב מ-19.11.98 היא חזרה ואישרה את ההסכמה. בשנות השיא של התכנית היא הקיפה למעלה מארבעים מדענים קשישים. בשנים האחרונות פסקה תמיכת ועדת העזבונות, מעורבות המועצה הציבורית (כיום - סל"ע) הצטמצמה, והיקף התכנית ירד לכתריסר מדענים.

לפני כמה ימים הופתעתי לשמוע שהביטוח הלאומי והאוצר מתכחשים, ובאופן רטרואקטיבי, להסכמתם, ועושים זאת על גבם של קשישים ואלמנות. המקרה שהובא לידיעתי הוא מקרהו של פרופ' ולנטין קונטרידזה ז"ל, המתואר במכתבו הרצ"ב של מר אבי זרכובסקי ובמכתבה של עו"ד חיה ויטלסון מ-24.4.02.

האטימות, ההיתממות ועזות המצח שבמכתבה של עו"ד חיה ויטלסון זועקים לשמיים. נוסח ההסכם עם המדען (שאותו ניסח משרד הקליטה) לא השתנה מאז שניתן האישור ע"י עו"ד בנדל, והאוצר לא הודיע לנו מעולם על חזרתו בו מאותו אישור. אם האוצר מנסה לצאת למלחמה עקרונית על מיסוי המלגות במוסדות להשכלה גבוהה (ולנהנית בכל עוד מכה קשה על המערכת הקורסת), אסור שמלחמה זו תיעשה על גבם של החלשים שבחלשים – עולים קשישים או אלמנותיהם. אני מקווה שהמעוות יתוקן בהקדם, תוך פיצוי האלמנה על עגמת הנפש והנזק שנגרם לה.

בברכה, פרופ' דן עמיר, רקטור לשעבר של אוניברסיטת תל-אביב ויו"ר סל"ע

העתק: ח"כ אברהם (בייגה) שוחט, בית תנועת המושבים, רח' ליאונרדו דה וינצ'י 19, תל-אביב

7.1.2003 לכבוד טלי ירון-אלדר, נציבת מס-הכנסה

טלי שלום רב. אני פונה אליך בעניין מכתבו של פרופ' דן עמיר מיום 3/1/03 הנגע לפרופ' קונטרידזה. נראה לי שהמסמכים הנלווים למכתבו אליך מדברים בעד עצמם. אודה לך מאד באם תוכלי לבדוק את העניין ברוח חיובית, לאור ההבטחות שניתנו.

29.5.2003 לכבוד עו"ד חיה ויטלסון, סגנית בכירה ומ"מ היוע"מ, חטיבה משפטית, נציבות מס הכנסה ומיסוי מקרקעין, משרד האוצר

הנדון: מלגתו של פרופ' קונטרידזה ז"ל

תודה על מכתבך מיום 13.4.03 שהגיעני באיחור רב (כנראה בגלל השביתות והעיצומים). אני מצטער אם ניסחתי את דברי בחריפות ופגעתי בך – דברי שיקפו את הבושה והזעם שחשתי כשהתברר לי שניסיון ליצור מקרה תקדימי של מיסוי מלגה נעשה דווקא על חשבונה של אלמנה חסרת אמצעים. גם אני עיינתי בהסכם שבין המדינה למוסד, ובניגוד לתמונה העולה ממכתבך, הוא אינו מדבר כלל על ביצוע עבודת מחקר עבור המוסד, אלא מדובר במפורש בהשתלמות של המדען בפיקוח המוסד. ההסכם מדבר רק על מחויבות המוסד כלפי המדען הנתמך, ואין בו שום מילה על מחויבות כלשהי של המדען כלפי המוסד. מסיבה זו, כמו במקרים אחרים של מלגת המוסד, לא נחתם שום הסכם בין המוסד לגמלאי.

כשהקמתי את תכנית התמיכה במדענים עולים קשישים, המטרה היחידה שעמדה בפני ובפני המועצה למען יהודי ברית-המועצות הייתה לאפשר למדענים העולים הקשישים לשמור על מעט מכבודם – הן בכך שלא יאלצו להפסיק את עיסוקם במדע והן בכך שלא יגיעו לתלות גמורה בדמי הביטוח הלאומי אינו בכך גם משימה אנושית וגם משימה לאומית. לא בקלות שכנענו את המוסדות האקדמיים להשתתף בתכנית ולספק למדענים הקשישים את תנאי העבודה הנדרשים. במשרד האוצר פגשתי אז הבנה מלאה למטרות התכנית ומהמשרד באה ההצעה לסווג את המלגה כ"מלגת בתר-דוקטוראט" המוכרת, למרות שה"בתר" פה הוא מאד "בתרי". צר לי שהבנה זו נשחקה במשך השנים.

על כל פנים, כשנחזור להיבט החוקי – המחויבות בתכנית התמיכה במדענים עולים קשישים הייתה רק חד-צדדית – מחויבות המוסד האקדמי כלפי המדען העולה. התחייבות זו מפורטת בהסכם שבין המוסד לבין משרד הקליטה. המדען לא התחייב במאומה כלפי המוסד, ולא נחתם שום הסכם בינו לבין המוסד.

לפיכך, הניסיון לשנות, בדיעבד, את ההסכמה שהושגה בזמנו עם האוצר, ולעכב את הכספים המגיעים מהביטוח הלאומי לאלמנתו של פרופ' קונטרידזה ז"ל, לא זו בלבד שהוא זועק לשמיים מבחינה מוסרית, לא שגם אין לו שום הצדקה משפטית. אני מבקש מכם, בכל לשון של בקשה, לתקן את המעוות בהקדם האפשרי ולפצות את הגב' קונטרידזה על הנזק והסבל שנגרמו לה עקב עיכוב פסול זה. בברכה, פרופ' דן עמיר עותקים: גב' טל ירון אלדר, נציבת מס הכנסה, עו"ד שולה בנדל, היועצת המשפטית וסגנית נציבת מס-הכנסה

17.6.2003 לכבוד פרופ' דן עמיר, רקטור לשעבר של אוניברסיטת תל-אביב ויו"ר סלי"ע.
הנדון: מלגתו של פרופ' קונטרידזה ז"ל

בהמשך להתכתבות בינינו ולאחר שהובהר בשיחתנו מיום 16.6.03 כי פרופ' קונטרידזה עסק במחקר עצמאי, בלי שהיה קיים הסכם עבודה בינו לבין המוסד בשערי קיים את המחקר, שוכנעתי כי לא היה מקום לראות במנוח "עובד", שעל כן המלגה ששולמה לו אינה בגדר משכורת או שכר עבודה. כבוד רב, חיה ויטלסון עו"ד, סגנית בכירה ומ"מ היועמ"ש, משרד האוצר העתק: גב' שרה שדיאור עו"ד, הלשכה המשפטית – המוסד לביטוח לאומי

25.8.2004 דני שלום. בהמשך לשיחתנו הטלפונית, אבקש עזרתך בענייניו של ד"ר פימה מור. ד"ר פימה מור, ת.ז. 320787922, יליד 1934, משתלם בפקולטה להנדסה במסגרת התכנית למדענים עולים קשישים החל מתאריך 1/04/2000. אשתו של פימה פנתה למוסד לביטוח לאומי בבקשה לאשר לה מטפלת מטעם המוסד. לשאלת הפקידה ציינה גב' מור שבעלה עובד באוני' ת"א. פימה הביא למוסד לביטוח הלאומי את האישור על הכנסותיו – המלגה בסך של 4,500 ₪ בהענקות דו-חודשיות (2.250 ₪ לחודש). כתוצאה מכך, נוצר חוב בביטוח הלאומי בסך כ- 2,500 ₪ ועל-פי הערכתו של ד"ר מור קיימת סכנה לשלילת זכותם להשלמת הכנסה בקצבת הזיקנה שלהם. המקרה הדומה של ד"ר קונטרידזה ז"ל הוכיח שיש סיכוי לפתור גם את בעייתו של פימה מור. אשמח לסיועך. מצ"ב מכתבך הקודם בנושא. בברכה, אבי זרכובסקי, היחידה לקליטת עולים

ערב ראש השנה, 15.9.2004 לכבוד עו"ד חיה ויטלסון, סגנית בכירה ומ"מ היועמ"ש, משרד האוצר. עו"ד ויטלסון הנכבדה. הנדון: **מלגתו של פרופ' יפים מור ת.ז. 320787922**

בשנה שעברה פניתי אליך בעניין מלגתו של המדען הקשיש פרופ' קונטרידזה ז"ל, ואני מודה לך מאד על כך שהואלת להסדיר את העניין. לצערי אני נאלץ להטריד אותך שוב בענייניו של מדען קשיש אחר, פרופ' יפים מור יבדל"א, הנמצא אף הוא באותה תכנית תמיכה במדענים בכירים קשישים. מטרת תכנית זו היא לאפשר למדענים עולים בכירים קשישים להמשיך בפעילותם ולשמור כך על כבודם העצמי ולתרום תוך כך גם לרמתה המדעית הטכנולוגית של מדינת ישראל. פרופ' מור הוא בן 70 ועלה לישראל לפני חמש שנים. הוא נמצא בתכנית מאז אפריל 2000. [...] כזכור לך, בהתאם לאישור שקיבלנו מעו"ד שולה בנדל ב- 1 בינואר 1992, המלגות המשולמות במסגרת תכנית זו אינן מחויבות במס ואינן פוגעות בזכאות לגמלת הזיקנה המיוחדת לעולים המשולמת ע"י המוסד לביטוח לאומי. לפיכך אני מבקש שהסדר זה יקוים גם במקרה הפרטי של פרופ' מור. אני מניח שלצורך זה תיידעי, כבמקרהו של פרופ' קונטרידזה, את עו"ד שרה שדיאור (הלשכה המשפטית של המוסד לביטוח לאומי) והיא תיתן את ההוראה המתאימה לסניף המוסד לביטוח לאומי. בברכת חתימה טובה, פרופ' דן עמיר, רקטור לשעבר של אוניברסיטת תל-אביב ויו"ר סלי"ע (סיוע לעולים במצבי משבר)

15.12.2004 לכב' פרופ' דן עמיר, רקטור לשעבר של אוניברסיטת ת"א ויו"ר סלי"ע
הנדון: מלגה של פרופ' יפים מור – ת.ז. 320787922

צר לי על העיכוב הממושך בתשובתי. מאחר ונבצר ממני לאתר את תשובתי בעניין פרופ' קונטרידזה ז"ל, ובהסתמך על דבריך כי מדובר באותה תכנית בדיוק, נא ראה את תשובתי בעניין פרופ' קונטרידזה כמתייחסת גם לפרופסור יפים מור. ושוב סליחה על האיחור. כבוד רב, חיה ויטלסון עו"ד, סגנית בכירה ומ"מ היועמ"ש

16.2.2005 ו' אדר א' תשס"ה. לכבוד פר' פימה מור, ההדרים 6 ראשון לציון
הנדון: גמלת זיקנה מיוחדת ת.ז. 32078792

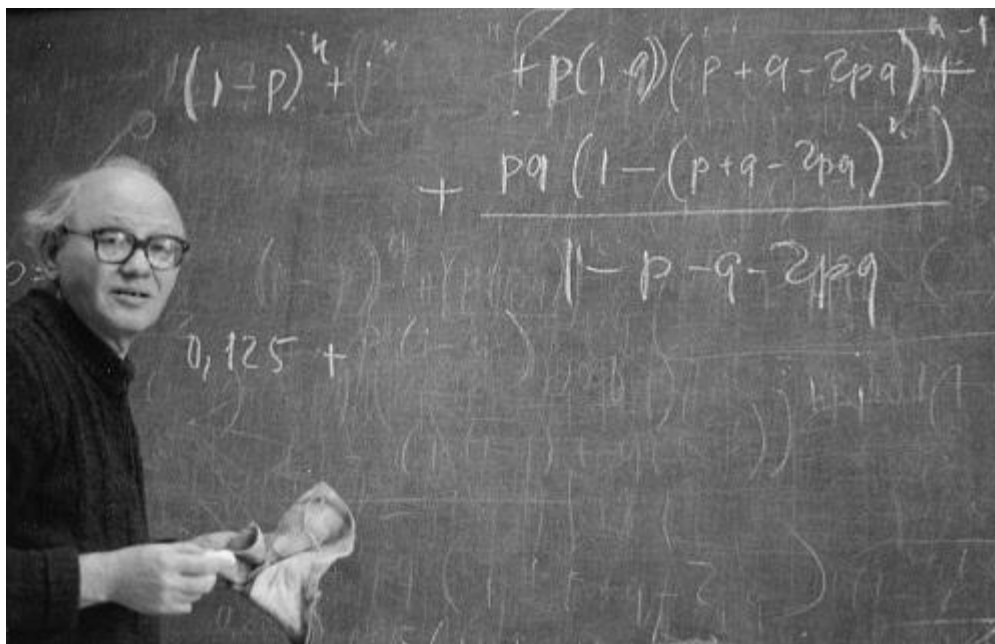
ע"פ חוות דעת של נציבות מס הכנסה, ההכנסה שקיבלת בתכנית מלגות תמיכה במדענים בכירים אינה נלקחת כהכנסה ע"פי סעיף 2 לפקודת מס הכנסה לעניין הגמלה. אולם יש לראותה כהכנסה לחישוב זכויותך לתוספת השלמת הכנסה.
לפיכך קיים חוב ע"ח השלמת הכנסה לתקופה שבין 4-10/04. יתרת החוב היום 3020 ₪ והוא מנוכה בשיעור של 5% מגמלתך.
בכבוד רב, צדוק עדנה, רכזת זיקנה ושארים, המוסד לביטוח לאומי סניף ראשון לציון
העתק: פרופ' דן עמיר, יו"ר סלע – אונ' ת"א, אבי זרכובסקי, ע.דקאן מיוחד לענייני קליטה אונ' ת"א

28.3.2005 לכבי גבי עדנה צדוק, רכזת זיקנה ושארים, המוסד לביטוח לאומי סניף ראשון לציון
הנדון: גמלת זיקנה מיוחדת לפרופ' פימה מור

תודה על מכתבך מ- 16.2.05 ועל נכונותך להכיר בכך שהמלגה שמקבל פרופ' מור במסגרת תכנית מלגות התמיכה במדענים בכירים קשישים אינה נחשבת כהכנסה. עם זאת, ברצוני להסב את תשומת ליבך לכך שכאשר הקמנו את תכנית המלגות הזו בשנת 1992, ועשינו זאת בברכת משרד הקליטה ומשרד האוצר, הוסכם על כך שמלגה זו לא תפגע בגמלת הזיקנה המיוחדת לעולים המשולמת ע"י המוסד לביטוח לאומי, כפי שמאושר במכתבה מ- 12.1.1992 של עו"ד שולה בנדל שהעתקו רצ"ב. הרעיון המרכזי של התכנית היה לאפשר למדענים העולים הבכירים הקשישים קיום ההולם את מעמדם ותרומתם למדינת ישראל, ועשרות מדענים בכירים השתתפו בה והמשיכו בפעילותם המדעית הפורה.

כיום, בעיקר בעקבות הצמצומים התקציביים באוניברסיטאות, מספרם של המדענים הקשישים הממשיכים לקבל את המלגה הוא מצומצם מאד. אבל אותם מעטים, ופרופ' מור ביניהם, ראויים שיהנו במלואה מהתמיכה הצנועה שהקולט האוניברסיטאי הצליח לגייס עבורם, כפי שסוכם בזמנו עם האוצר והביטוח הלאומי.
בברכה, פרופ' דן עמיר, יו"ר סלע

אל תשליכני לַעַת זְקָנָה (תהלים ע"א 9)

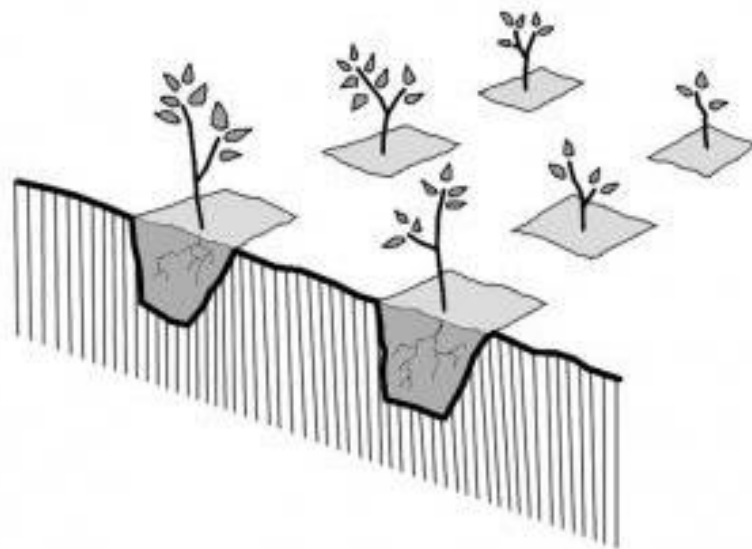
פרופ' גאורגי אדלסון-ולסקי (1922-2014)

חלק שלישי: מאמצי קליטה

הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו, אל תחשכי!
(ישעיהו נ"ד 2)

בול לקליטת העלייה, 1990

י. שנות התפרקות ברית-המועצות – שנות ברכה לעלייה

לקראת תשנ"ב התבררנו על שני מלגאי ברכה חדשים לאוניברסיטת ת"א – פרופ' ליאוניד פרנקפורט בפסיקה גרעינית ופרופ' אלכסנדר אולבסקי במתמטיקה:

19.7.1991 (מאנגלית) פרופ' דינשטיין היקר. מדענים סובייטיים "מלגאי ברכה"

האקדמיה הישראלית למדעים הודיעה לקרן שלנו על בחירתו של פרופ' אלכסנדר אולבסקי כמלגאי ברכה. הקרן תכסה את משכורתו והתנאים הסוציאליים וההוצאות הקשורות בכך של הזוכה בתקופה של חמש השנים כלהלן: שנה ראשונה – \$ 55,000, שנה שנייה – \$ 57,500, שנה שלישית – \$ 60,000, שנה רביעית – \$ 62,500, שנה חמישית – \$ 65,000. בנוסף, יינתן מענק חד-פעמי של עד ל- \$ 40,000 למלגאי לרכישת ציוד מדעי במידה שנוחף. בקשה למענק נוסף זה צריכה להיות מופנית ישירות לחתום מטה בז'נבה, עם תיאור הצורך והציוד המיוחד שרוצים לרכוש. הקרן גם תספק למלגאי ברכה הלוואה ללא ריבית עד לסך של \$ 80,000 לרכישת דירה או בית בישראל, בתנאי שהמלגאי ימלא את התנאים הבאים:

א. המדען יישאר מלגאי ברכה לכל תקופת חמש השנים.

ב. המדען יחזיר את ההלוואה לקרן ברכה בתשלומים שווים במשך עשרים שנה החל משנה אחת מקבלת ההלוואה.

ג. המדען יישאר תושב קבוע או אזרח ישראלי במשך עשרים השנה במלואן. במידה שהמדען אינו מקיים תנאי זה, עליו להחזיר מיד את ההלוואה.

ד. במקרה של פטירת המדען, בת זוגו או ילדיו יהיו זכאים לאותם התנאים ב-ו ג שלעיל.

אנא הודע את הסכמתך לתנאי המענק המפורטים לעיל על ידי חתימתך והחזרת העותק החתום של המכתב הרצי"ב. ברצוני לאחל לאוניברסיטה שלך ולמלגאי הברכה הצלחה רבה ושיתוף פעולה מדעי פורה. שלך בכנות, קרן ברכה, ז'אן אילג – נשיא

הישג גדול נוסף היה הזכייה של שמונה ממועמדי אוניברסיטת תל-אביב במלגות גואסטלה, בהם שישה עולים מברית-המועצות – המתמטיקאים בוריס צירלסון (יליד 1951), אלכסנדר שנירלמן (יליד 1946) ובוריס מלומד (יליד 1955), הכימאים מיכאל אורבך (יליד 1951) וסרגיי צ'סקיס (יליד 1948), הפיסיקאי רומן מינץ (יליד 1945) והפילוסוף ולדימיר אורל. מלומד, אורבך, צ'סקיס ומינץ קיבלו בברית-המועצות את התואר הגבוה "דוקטור למדעים", אבל לצירלסון, אדם מיוחד במינו ואחד מן המתמטיקאים המקוריים והמבריקים בדורו, לא היה שום סיכוי לכך. למרות ששמו נודע בעולם המתמטי עוד בטרם קיבל את תואר הדוקטור (באוניברסיטת לנינגרד ב- 1975), הוא נשלח לעבוד בארכנגלסק שבצפון הרחוק. בערך באותו זמן, כאשר ביקשה משפחתו להגר לישראל, התירו השלטונות לבוריס ולאחיו לצאת, אך סירבו להורים "מסיבות בטחוניות". בוריס מיאן להשאיר את הוריו מאחור. לאחר מות האב המשיכו השלטונות לסרב לאמו של בוריס לצאת עימו, למרות שעברו שנים רבות מאז שנפסקה עבודתה, ובוריס מיאן לצאת בלעדיה. זמן קצר לאחר שמילמן פגש את צירלסון בלנינגרד בזמן ביקורו ברוסיה בשליחות האקדמיה הישראלית, הזדמן לו לפגוש בארה"ב תעשיין מפיטסבורג שסיפר לו שהוא עומד לנסוע ללנינגרד כדי לחתום על הסכם שיתוף פעולה בין תעשייני שתי הערים. לאחר ששמע מוויטאלי על מקרהו של צירלסון, הבטיח לעמוד על אישור יציאתו כתנאי להסכם, והשלטונות בסנט-פטריסבורג, שהיו להוטים אחר ההסכם, נאלצו להסכים לכך.

בוריס צירלסון 1950-2020

בקיץ 1991 התבררתי. במכתב דלהלן (באנגלית) שהועבר אלי מאגודת הידידים בניו-יורק. שהודות למאמציו של המתמטיקאי פרופ' שלמה שטרנברג מאוניברסיטת הרווארד, ידידו של פרופ' יובל נאמן שהיה אורח קבוע באוניברסיטת תל-אביב, הושגה תרומה עבור מלגות למתמטיקאים צעירים שעלו לישראל.

א.נ. אנו עורכי הדין של **קרן אלן וקתרין סטרוק**. ביוני אשתקד תרמה הקרן סך \$ 50,000 לידידים האמריקאים של אוניברסיטת תל-אביב לפרויקט שהומלץ ע"י משרד המדע וטכנולוגיה לקליטת מדענים עולים בישראל. פרויקט זה נדון על ידי פרופסור שלמה שטרנברג עם פרופ' דן עמיר, סגן רקטור אוניברסיטת תל-אביב.

אנו שמחים לצרף בזאת שק מקרן אלן וקתרין סטרוק בסך \$ 50,000 לרשות הידידים האמריקאים של אוניברסיטת תל-אביב, כעוד תרומה לפרויקט לקליטת מדענים עולים. השימוש בהמשך בכספים אלו נדון עם פרופסור דן עמיר ע"י פרופסור שלמה שטרנברג. נעריך מאוד אם תשלחו לנו אישור עבורן רשומותינו. שלכם בכנות, רונלד שטיין

כיון שהתרומה יועדה לכלל המוסדות להשכלה גבוהה בארץ, זימנתי אלי פגישה להסדר חלוקת המלגות:

7.7.1991 **סיכום פגישת עוסקים בנושא קליטה ויו"ר חוגים למתמטיקה**

משתתפים: פרופ' רות ארנון, פרופ' יהודית בירק, פרופ' יואב בנימיני (טכניון), פרופ' יצחק וייס (אוני' חיפה), פרופ' מיכאל לין (אוני' בן-גוריון), פרופ' דן עמיר, פרופ' שלמה שטרנברג.

הוחלט להשתמש בתרומת קרן סטרוק לקליטת מתמטיקאים עולים, בסך \$ 50,000, כדי ליצור שבע מלגות בתר-דוקטוריות, בסך 17,000 ₪ כל אלת, כשהמוסד הקולט משלים 4,000 ₪ (כמקובל בהסדר עם המרכז לקליטה במדע). כל מוסד משבעת המוסדות המאוגדים בור"ה ימסור לי, עד ה- 25.7.91, שם ותולדות חיים של מועמד אחד או שני מועמדים (עם ציון סדר עדיפות) והתחייבות לשאת ב- 4,000 ₪ הש"ח הנוספים. העיקרון המונחה הוא שלכל מוסד יש אופציה לקבל מלגה אחת, אבל כיון שאנו רוצים לפעול במהירות, אם ב- 28.7.91 לא יהיו מועמדים מתאימים מכל המוסדות, ייבחר זוכי המלכות הנותרות על בסיס של מצוינות מבין המועמדים השניים של המוסדות שיגישו שני מועמדים. הבחירה במקרה זה תיעשה ע"י פרופ' שטרנברג ופרופ' עמיר. אבקשכם להעביר את הסיכום שלעיל בדחיפות לידיעת הנוגעים בדבר במוסדכם, ואת שמות המועמדים אנא העבירו ללשכתנו באמצעות הפקס. בברכה, פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן מיוחד לקליטת עלייה

ממשרד מבקר המדינה ביקשו הסבר על הניהול הלא שגרתי של כספים אלו. מתשובתי אפשר ללמוד מה הטריד את המבקרים:

1.8.1991 לכב' מר גור-אריה, משרד מבקר המדינה

לבקשתך אני שולח לך בזאת את החומר שבכתב המצוי ברשותי בעניין תרומת "קרן סטרוק, סטוק ולבן" בסך \$ 50,000 לקליטת מתמטיקאים עולים. חלק ניכר מהדיונים שקדמו לתרומה נעשו טלפונית, במיוחד עם פרופ' שלמה שטרנברג מאוניברסיטת הרווארד, המתגורר גם בירושלים. התורם לא הסכים לתרום את הכסף לגוף ממשלתי (כולל הות"ת), ואילו האקדמיה למדעים לא הסכימה לעסוק בתרומה זו. הפתרון היחיד שהגענו אליו לבסוף היה מבוסס על הרצון הטוב הקיים, לשמחתנו, בין העוסקים בקליטה באוניברסיטאות. הכסף הועבר לידי אוניברסיטת ת"א, ויחולק בין האוניברסיטאות כפי שסוכם בינינו. אשר למיליון הדולר שקיווה פרופ' שטרנברג לגייס במקסימום, כאן, לצערי, אין שום התקדמות. גם קרן וולפסון הסכימה לתרום לקליטת מדענים רק בהסדר שהוצע על ידינו, וזאת מסיבות שלא אפרט כאן (במקרה זה, הוועדה של ור"ה משמשת רק כממליצה לגבי חלוקת המלגות, והכספים יועברו מהקרן ישירות למוסד הקולט).

כפי שאמרתי בשיחתנו בטלפון, אני רואה פסול בכך שתרומות אלו אינן מרוכזות ומחולקות ע"י הות"ת. יתרה מזו, אני אפילו מברך על כך. הות"ת מייצג את האינטרסים של המערכת האוניברסיטאית ומטרתו העיקרית היא שמירה על יציבותה והשגת משאבים מספיקים עבורה, ניהולה התקין וגידולה בהתאם לצרכי החינוך והמחקר האוניברסיטאיים בארץ. לעומת זאת, ועדת הקליטה הבין-אוניברסיטאית רואה כמטרתה העיקרית את מאמץ הקליטה של מיטב המדענים העולים באוניברסיטאות ובמספר גדול ככל האפשר, וגישתה היא בראש וראשונה לאומית, אנושית ומדעית. עם זאת, פעולות אלו נעשות בתיאום מלא וברכה שלמה הן מנשיא האקדמיה והן מיו"ר הות"ת. **הלואי והמשימות שעומדות בפני המדינה, במיוחד בשטח קליטת העלייה, יטופלו באותה מידת תיאום, הבנה ורצון טוב כפי שמוטפל נושא זה ע"י שלושת הגורמים.**

בברכה, פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן מיוחד לקליטת עלייה

1991.8.21 אל חברי הוועדה המרכזת, אוניברסיטת ת"א. הנדון: **תרומת קרן סטרוק**

פרופ' שלמה שטרנברג מהרווארד הצליח להשיג מקרן Strook & Strook & Laran תרומה של \$ 50,000 לקליטת מתמטיקאים עולים. התרומה מותנית בכך שתיועד לכל המוסדות להשכלה גבוהה בישראל. כיון שאני מרכז את תת-הוועדה של ור"ה לענייני קליטה, הסכמנו והוסכם על התורמים שהתרומה תועבר באמצעות AFTAU, ואכן הסכום התקבל שם. תת-הוועדה החליטה להשתמש בתרומה לשם 7 מלגות בתר-דוקטוריות בסך 17,000 ₪, אחת לכל מוסד. כיון שהטכניון ויתר על מלגה, נבחר זוכה נוסף מאוניברסיטת תל-אביב. לפיכך אני מבקש אישור להעברת חמש המלגות, בסך 17,000 ₪ כל אחת, למוסדות הבאים: האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת בן-גוריון, אוניברסיטת בר-אילן, אוניברסיטת חיפה ומכון וייצמן. בברכה, פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן מיוחד לקליטת עלייה

כאשר משרד מבקר המדינה נחליץ לבדוק את נושא קליטת העולים (סטודנטים וסגל) באוניברסיטאות, התבקשנו למסור דו"חות מפורטים על כך. וזה היה הדו"ח של אוניברסיטת תל-אביב.

1991.9.3 לכב' מר שלום דקל, סגן ממונה על האגף לביקורת המוסדות להשכלה גבוהה
הנדון: **קליטת עלייה** (מכתבך מ- 25.7.91)

אני מצרף בזאת נתונים בהתאם לבקשתכם. בגלל קוצר הזמן ותקופת החופשה, הנתונים אינם מלאים (במיוחד לגבי תשמ"ט). כיון שהמושגים כמו "עולים", "נקלטו", "חוקרים" ועוד, לא הוגדרו בפנייתך, ייתכנו הבדלים בנתונים מהמקורות השונים.

1. **מכילות אקדמיות.** רצ"ב נתוני המכינה, לפי הפירוט שביקשתם.¹³⁶
2. **תלמידים לתואר ראשון.** א. רצ"ב נתוני המרכז למירשם, לפי הפירוט שביקשתם.
ג. מספר המתקבלים למעונות – רצ"ב הנתונים המפורטים.
3. **תלמידים לתואר שני ושלישי.** תואר שני – נתוני המרכז למירשם.
תואר שלישי – המידע שבידי לגבי תשמ"ט לוקה בחסר רב, וגם המידע לתש"ן אינו מלא. ידועים לי שלושה דוקטורנטים עולים שהחלו לימודיהם בתשמ"ט – שלושתם מברה"מ ובפקולטה למדעים מדויקים.

בתש"ן התחילו 12 – בהם אחד מטורקיה, אחד מדרום אמריקה, שנים מרומניה ו-8 מברה"מ. החלוקה לפי הפקולטות היא: 7 במדעים מדויקים, אחד בהנדסה, אחד במדעי החיים, אחד באמנויות, אחד במדעי הרוח, ואחד בניהול. סה"כ המתקבלים לתואר שלישי בתש"ן היה 201. נתוני תשנ"א מפורטים בדף הרצוף בזה. חלקם מהדוקטורנטים העולים התקבל רק כ"מועמדים בשלב א", בגלל ההבדלים בין תכניות הלימודים בחו"ל ובארץ. כ-50 מהדוקטורנטים העולים בתשנ"א נתמכו במלגות, התמיכה בכל אחד הייתה, בממוצע, כ-6000 \$. כ-10 מביניהם הפסיקו את לימודיהם, כשהסיבה העיקרית לכך הייתה כלכלית. לתשנ"ב יש כבר למעלה מ-30 מועמדים חדשים.

4. **סגל אקדמי.** עד כמה שידוע לי (לא הייתה לי האפשרות לבדוק היטב) היו בשנת תשמ"ט באוניברסיטת תל-אביב עולה אחד מברית המועצות במינוי רגיל, ו-12 עולים במסלול חוקרים (10 מברה"מ ושניים מרומניה). כמו כן היו בין 30 המינויים החדשים במסלול הרגיל עולה אחד מדרום אמריקה ושניים מארה"ב.

5. בתש"ן הצטרפו שבעה עולים מברה"מ למסלול הרגיל (כולל מינוי כאורח) – בהם שני מלגאי ברכה, שניים למסלול מורים, ותשעה כמורים במינוי מינהלי. כמו כן הייתה עולה אחת מארה"ב בין 28 המינויים החדשים במסלול הרגיל.

בתשנ"א הצטרפו עוד שלושה עולים מברה"מ למסלול הרגיל, אחד למסלול מורים ואחד כמורה-חוקר. 21 עולים מברה"מ הצטרפו כחוקרים לפי ההסדר הקודם (תמיכה באחוזי משרה לשנתיים עד ארבע שנים) ו-27 עולים מברה"מ המועסקים כחוקרים לפי ההסדר החדש. לתשעה מאלה יש מענק מחקר ממשד המדע, המבטיח את המשך העסקתם לשנתיים נוספות. כמו כן התקבלו בתשנ"א 18 מלגאים עולים בתר-דוקטורים, כולם מברה"מ פרט לאחד מרומניה. לכולם, פרט לאחת, הוסדר המשך מלגה לשנה שנייה לפחות. 5 מבתר-הדוקטורים הם לפי ההסדר החדש. בין 43 המינויים במסלול הרגיל היה גם עולה אחד מארה"ב.

¹³⁶ מכיון שהנושא שלנו הוא קליטת המדענים העולים, אינני מביא בשלושה סעיפים אלו את הנתונים ששלחתי לגבי מספרי התלמידים לתארים הנמוכים.

לתשני"ב הובטחו כבר משרות במסלול הרגיל לעוד עשרה עולים, בהם מלגאי ברכה אחד ושישה מלגאי גואסטלה (בנוסף לשני מלגאי גואסטלה שהיו בתשנ"א במינוי אורח ומלגאי אלון שהיה מלגאי בתר-דוקטור) כולם מברה"מ, פרט לאחד מארגנטינה ואחת מצרפת. למסלול המורים יצטרף מורה חדש מברה"מ במקום אחד המורים בתשנ"א שיעזוב. על יחידות הסיוע של המרכז לקליטה במדע יועסקו מתחילת תשנ"ב עוד עשרים עולים – אחת מבולגריה והשאר מברה"מ. לחמישה מהעולים יש כבר מענקי מחקר של משרד המדע שיאפשרו המשך העסקתם לעוד שנתיים. ארבעה חוקרים שהועסקו בתשנ"א לא יועסקו בתשנ"ב. שלושה מהם עזבו ביוזמתם למרות שהייתה לזכותם עוד תמיכה לשנה או שנתיים. הרביעי עזב לאחר שלוש שנות תמיכה, כשלא נמצא עבורו פתרון להמשך. בנוסף יצטרפו עוד שלושה מלגאים בתר-דוקטורים עולים, אחת מהם מארה"ב. אם תכנית התמיכה במדענים קשישים בסיוע ועד המדענים למען יהדות ברה"מ תצא לפועל, יצטרפו לאוניברסיטת תל אביב עוד 8 מדענים קשישים עולים, בנוסף ל-2 הנמצאים בה היום. מלבד כל אלה, יש למעלה מ-20 פניות של חוקרים ויחידות באוניברסיטה להעסקת מדענים עולים נוספים בתשנ"ב, כשהמגבלה היא המיכסה שהוקצתה לנו ע"י המרכז לקליטה במדע (לפי הנחיות האוצר).

מבחינת רמת הקליטה, כ-20 איש נמצאים במינוי עם קביעות או המוביל לקביעות, כ-50 בהסדר לשלוש שנים לפחות, כ-25 לשנתיים, כ-40 בסידור לשנה (לפי ההסדר החדש של יחידת סיוע).

ג. קורסי הסבה והשתלמות למדענים.

תשנ"א: 1. קורס ליזמות עסקית – 560 שעות, סמסטר א' תשנ"א. נבחרו 50 משתתפים, סיימו 33, וכולם סודרו לשלושה חודשי התמחות בחברות. משרד העבודה והגיוינט השתתפו במימון.

2. קורס השתלמות לרופאי שיניים – השלב הראשון, 180 שעות בסמסטר א' תשנ"א, בתמיכת משרדי הממשלה, היה במתכונת של קורסים דומים שנערכו במוסדות אחרים בארץ. השתתפו בו 48 רופאי שיניים עולים. השלב השני, שנערך בסמסטר ב' ובקיץ, כלל 400 שעות. הוא ייחודי ברמת ההדרכה האינדיבידואלית. השתתפו בו 24 רופאים עולים. לשלב יקר זה ניתנה תמיכה ע"י ארגון אלפא-אומגה העולמי.

3. קורס הסבת אקדמאים עולים לעובדים סוציאליים – בן ארבעה סמסטרים. התחיל באביב תשנ"א, משתתפים 25 תלמידים. בתמיכת משרד העבודה והגיוינט.

4. קורס הסבת אקדמאים להוראת הפיסיקה – התחיל באביב תשנ"א. הקורס בן 882 שעות. הוא נערך בתמיכה של עמותה נורבגית.

5. קורס השתלמות למורים בצרפתית – נערך באביב תשנ"א. 36 שעות הוראה + 40 שעות השתלמות בכיתות. נתמך ע"י ידדי האוניברסיטה.

6. קורסי הכנת רופאים עולים לבחינות הרישוי – באביב תשנ"א נערכו בחמישה בתי חולים המסונפים לפקולטה לרפואה. הקורסים נערכו באינטנסיביות במשך שלושה חודשים (שמונה שעות ביום) ובכל אחד מהם השתתפו כ-70 רופאים.

7. קורס הסבה לרופאים בתחום מעבדה רפואית – נערך באביב תשנ"א בהשתתפות כ-30 עולים. ההיקף 470 שעות. בתמיכת משרד העבודה והגיוינט.

תשנ"ב: 1. קורס הסבה לפיזיותרפיה לרופאים עולים – קורס של שנה ל-30 איש, ייפתח בראשית 1992, כשמשרד הבריאות משתתף במימון.

2. קורס לקלינאי תקשורת עולים – ייפתח בראשית תשנ"ב ויימשך כשנה. הוא מיועד לכ-40 תלמידים, ומשרד הבריאות ישתתף במימון.

3. קורס הסבת אקדמאים להוראת המתמטיקה – יאריך שנה. 850 שעות, 30 משתתפים. במימון משרד המדע. ייפתח בראשית תשנ"ב.

4. מחזור נוסף של קורס ביזמות עסקית.

5. 2 מחזורים נוספים של קורס לרופאי שיניים (5 חודשים ל-50 תלמידים לכל קורס).

6. מחזור נוסף של הקורס לעובדים סוציאליים.

7. קורס הסבה לריפוי בעיסוק לרופאים עולים – קורס בן שנתיים ל-30 איש.

8. קורסי הכנה לרוקחים עולים – קורסים של סמסטר (420 שעות). עד 60 במחזור.

9. קורס הכנת יועצים חינוכיים – שנה אקדמית.

10. קורס הכשרת מדענים עולים להוראת הטכנולוגיה – במרכז לחינוך טכנולוגי בחולון. 984 שעות במשך שלושה סמסטרים, ל-30 תלמידים.

מכינים הצעות לקיום קורסים נוספים כגון: קורס לרופאים עולים ברפואת בתי ספר, קורס לרופאים בנושא סמים, אולפן להיגיינה תעסוקתית (סמסטר), קורס להסבת אקדמאים עולים במדעי החברה לכלכלה מערבית (שלושה סמסטרים, למאה עולים), קורס להכשרת כימאים אנליטיים. בברכה, פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן מיוחד לקליטת עלייה.

מבלי להפחית מערכה של התכנית לתמיכה במדענים הקשישים שטרחנו עליה, היה ברור שאין סכום התמיכה המתוכנן מספיק כדי לתגמל כראוי מדענים בכירים במיוחד, לא כל שכן כדי להביא ארצה מדעני צמרת קשישים. נחיצותו של הסדר מיוחד עבור כאלה הובהרה לי במיוחד בפגישתי עם פרופסור ברגלסון. על פגישה זו דיווחתי בדחיפות (בכתב ידי) לנשיא האוניברסיטה החדש, יורם דינשטיין:

25.7.1991 לירט פלום. הניצ אילי אתמול פרופ' לב ברטלסון. זהו בנו של הסופר היהודי המפורסם דוד ברטלסון שנרצח צ"י סטלין. הוא עצמו בן 37. ייחודו הוא בזה שהוא מדען בכיר ביותר - ביוכימאי ופיוסיקאי "חבר מתכתה" של האקדמיה הסובייטית. זהו, במידה מסוימת, הדרכה הטובה ביותר עבור יהודים - בין המתמטיקאים אני יודע רק על יוצא מן הכלל אחד (ארנולד - שזכה ב"פרס נובל" הנורבגי). עד כמה שאני יודע, איש מדען הדרכה כזו צדיין לא עלה לישראל. הוא מנהל שתי מעבדות - אחת במכון הקרדיוולוסי, ואחת במכון לביוכימיה, והוא פרופסור באוניברסיטת מוסקבה. ברשימת מאה המדענים הסובייטיים המצוטטים ביותר, שיצאה ב- 1990 בארה"ב, הוא מופיע המקום ה- 27, ומחנית ה"אימפקט פקטור" - במקום השלישי! הוא בא ארצה לקונגרס הבינלאומי של ביוכימיה שיערך בראשית אוגוסט בירושלים. בקונגרס בטוקיו ב- 1988 נתן plenary lecture. הוא זכה בפרס הומבולדט הנותן שהות של שנה בארמניה, ופרס Fogarty של NIH ב- 1991 - כק שהיא למעשה מסתובב בצולמ. בתו זרה במצלה אדומים והוא רוזה לצלחת למדינת ישראל - מוכן לבוא כבר לתשנ"ב.

נראה לי, לדיוקאן הפקולטה למדעי החיים (יוסי לוויה) ולאימתר רבינוביץ' (אתו שוחחתי הבוקר טלפוני) יש גם צניין מדעי, וכמוכן צניין תדמיתי, בצירוף לאוניברסיטת תל-אביב שאיתי אותו מה נחוצ לי. הבקשות הן די צנועות: מעבדה לא גדולה (3 חדרים) - הבעיה היא לטווח קצר באלף בניין הביוטכנולוגיה שבבנייה, ומעשית כרצו זה אומר פינוי יחידה אדמיניסטרטיבית (או"ש או ארכיטקט) מבניין בריטניה. כמו כן הוא מבקש ציוד בלתי יותר מ- \$100,000 (שני מכשירים, כ"א \$20-30,000, והשאר דברים קטנים), שני חוקרים, שני דוקטורנטים או פוסט-דוקטורנטים וטכנאי.

הוא טוען שכיווני המחקר שהוא צוסק בהם כעת הם בעלי חשיבות, הן תאורטית והן מעשית, כולל לפיתוח סנסורים למטרות שונות. שטחי מחקר אינם מסותחים אצלנו. אני מצריך שכל זה יעלה בערך מיליון דולר (משכורתו עד שבע שנים וכל השאר), ואפשר לנסות למכור את זה לתורם מתאים.

העליתי בשיחותי עם אמנון פזי את מקרהו של ברגלסון ואת הבעיה הכללית של מדענים בכירים ביותר בגיל מתקדם, והוא הסכים אתי שיש ליצור מסלול קליטה מיוחד עבורם. ב- 17.12.1991 העברתי אליו רשימה של חמישים מדענים עולים מגיל 58 ומעלה (כשליש מבעלי התואר DSc שהגיעו), מהם המלצתי במיוחד על 17, ואת הנתונים עליהם בלבד אביא כאן, לפי סדר הגילים, כדי שאפשר יהיה להתרשם מהם¹³⁷.

- *1. ארטור אייזנבק, 1906. החוקר הבכיר ביותר של תולדות יהדות פולין. צדיין פציל וכותב. עלה מפולין 1.90, ומ- 1.6.90 מקבל מלגה של 500 לחדש (קלף מול שקל): אונ' ת"א - מק"מ). עם הפצלת תכנית הקשישים תוצלה המלגה ב- 1,835 לחדש.
- *3. נחום מיימון, 1912. פיסיקה מתמטית. מנהיגי הסירובניקים. הבת שלו הייתה בארה"ב כשהותר לו לצאת ב- 1988, והובטחו לו אלז הרים ולבנות צ"י דבורצקי ונאמן כשיעלה לישראל. סודרה לו משכורת פרופסור, 50% מק"מ - 50% משכר המדע (מצנק עם נאמן ופיין). ארבע שנות ההסדר מסתיימות ב- 1.4.92. יש הבטחה לסדר לו עוד שנה ממשרד המדע. הכרחי לסדר עבורו משהו להמשק.
- *4. לב ברטלסון, 1918. ביופיסיקה וביוכימיה. "חבר מתכתה" של האקדמיה הסובייטית - היחיד מחברי האקדמיה שעלה לישראל. מדען בכיר ביותר וצדיין פציל. נמצא באוניברסיטה העברית מתשנ"ב על מילגת קרן וולפסון (\$25,000 לשנה למשך שלו שנים - חצי לתאבור השכר וחצי לצידוד). יש צורך בצוד תוספת, ובצורך בהסדר להמשק.

¹³⁷ סיימתי את הרשימה בהערה: ההמלצות הן, כמוכן, לפי הבחתי וטעמי. מוכן שנוסף יש, גם בין אלו שעלו ומע בין אלה שצדיין לא עלו, מדענים קשישים מובדלים מאוד שלא קיבלו תואר DSc, כמו הפסיכולוג הבכיר מאד יצחק סיכמן, אבל סיווג נוסף מסבך אותי. אעלה לך חומר תומך (CV וכו') בהזדמנות.

- 5* אברהם בודנבס, 1919. אלקטרוכימיה. כ- 150 פרסומים. קיבל פרס סס"ר ב- 1984. נמצא בטכניון וייתמך בתכנית הקשישים (22,000 לשה, לזלוש שנים).
- 8* יורי גולפנד, 1922. פיסיקה ציונית. בעל תרומות חשובות בתורת השדות הקוואנטית. DSc 1958. עלה 10.90. בטכניון (אצל פרופ' צילט) בהסדר \$500 + \$500 ל- 3 שנים.
- 10* לב בראינסקי, 1923. כלכלה סובייטית. DSc מהמכון המרכזי לכלכלה (1976), שם היה מרצה בכיר, וכן פרופסור במכון לאנרגיה. הציג בקיץ 1991 והופנה לאוני' תל-אביב בהמלצתו של אור צופר. נמצא על תכנית הקשישים (22,000 לשה לזלוש שנים)
- 12* מארן פרידנברג, 1924. היסטוריה עתיקה של היט התיכון, היסטוריה של הביקור של יהדות הביקור. כ- 220 פרסומים. עלה 5.91. בתכנית לקשישים במכון לחקר התפוצות, אוני' תל-אביב.
- 21* סולמון וייסברג. כימיה פיסיקלית, אלקטרוכימיה. 200 פרסומים וספר (שמור לצאת לאור ב- Elsevier). DSc 1970 ממכון המכרות ביננינגרד. עלה 12.90. בתכנית קשישים באוני' ת"א (16,000+16,000).
- 25* בוריס פיכטה, 1928. ביוכימיה. 400 פרסומים (20 ספרים ו- 60 פטנטים). יש לו רצינות איך למנוע התאדות יט המלח בשיטות ביוכימיות. עלה בקיץ 1991 מקנדה - שם הייתה לו אולי אפשרות להסתדר, אבל בנו בארץ. קיבל התקפת שבץ ושיתוק, החליט חלקית.
- 33* אלכסנדר ירון, 1930. בצירה, הידרודינמיקה. DSc 1969 במכון לטמפרטורות גבוהות מוסקבה. 4 מונודרפיות ו- 150 פרסומים. מילאת וולפסון בטכניון (3x\$25,000).
- 34* פאבל סובולובסקי, 1930. אופרטורים, משוואות דיפרנציאליות, אנליזה לא ליניארית. DSc 1961. עלה 5.91. 270 פרסומים. באוני' הצברית בתכנית קשישים (16,000+16,000 לזלוש שנים).
- 38* ולדימיר סנדואירסקי, 1931. על-מוליכות, מוליכים למחצה. 170 עבודות. DSc 1963 מוסקבה. כנראה בתכנית קשישים במכללת אריאל (16,000+16,000).
- 40* ולדימיר ברסלב, 1932. אקולוגיה כימית וביוכימיה מולקולרית. פרופסור מיוחד במכון הפוליטכני ביננינגרד. 163 פרסומים. DSc 1990. עלה 9.90. בקולטה למדעי החיים באוני' ת"א, עם מצנח משרד המדע מ- 1.3.91.
- 43* לאון מנשיקוב, 1932. תכנון כלכלי. DSc 1988 באוניברסיטת מוסקבה. היה יוצר כלכלי למחצית המיניסטרים הסובייטית. 105 פרסומים. עלה 1.91.
- 44* יעקב קרפטמכר, 1932. פיסיקה ניסיונית, תרמודינמיקה ומאנטיות. ראש מעבדה וחוקר בכיר במכון לכימיה אי-אורגנית בנובוסירסק. למעלה מ- 100 פרסומים. DSc 1968 מסברדלובסק. עלה 3.91. על מצנח משרד המדע בבר-אילן.
- 47* יצחק לייפמן, 1933. גיאוכימיה של מאובנים. DSc 1986 ממכון מנדלייב (טכנולוגיה כימית) במוסקבה. היה פרופסור באוניברסיטת מוסקבה. 114 פרסומים. עלה 6.91.
- 48* יחיא קוכנבלט, 1933. מצב מוצק, מאנטיות, על-מוליכים (ציוני). DSc 1983 במכון להנדסה ארצית במוסקבה, שם היה חוקר בכיר. 75 פרסומים. באוני' ת"א עם מילאת וולפסון "רדיאה" (\$10,000 לשה x 3). עלה 4.91.

כמו כן צירפתי רשימת 9 מדענים בכירים שטרם עלו. מהם ציינתי 3 שכדאי למהר ולהציע להם משרה:

- 1* גיאורגי אדלסון-ולסקי, 1922. מדעי המחשב. מחשבי וחלוצי השטח בברה"מ. הבת שלו בארץ, ביקר כאן בקיץ. בר-אילן מוכנים לקבלו בתכנית קשישים.
- 2* רודולף סלמאניק (גיל מוער 70, אולי גם מובחר יותר). חבר מתכתה של האקדמיה הסובייטית. פרס לנין 1990. פרס המדינה 1981. ראש המחלקה לאנטיקה מולקולרית במכון של האקדמיה בנובוסירסק. CV טרי (דרך ויטלי מילמן).
- 7* לאונוי סלפואן. 1928. פרופסור וראש מחלקה במכון לבניית אניות. מבכירי המדענים במכניקה בברה"מ ובעל שם בינלאומי. כעת נמצא בביקור בארץ עם אשתו, כשאר המשפחה כבר כאן. היה מצורה בנושאים סודיים (הנהגה מהתקפה ארצית) וצדיף שייאר כאן ולא יחזור. מצונינים בו באוני' ת"א.

אכן, לאחר כחודש גובשה תכנית ות"ת המיוחדת לקליטת כעשרים מדענים עולים בכירים הקרובים לגיל הפנסיה, וב- 14.3.1992 נשלחה הודעה על התכנית לראשי המערכת האוניברסיטאית, עם בקשה להעביר לות"ת את מועמדי המוסדות. בצמוד לכך התבקשתי להיות חבר בוועדה לבחירת המדענים שייכללו בתכנית:

20.3.1992 לכבוד פרופ' אריה דבורצקי, פרופ' דן עמיר, פרופ' ידן דודאי

מכובדי, הריני למנותכם חברים בוועדה הבודקת את המועמדים לתכנית ות"ת למדענים בכירים עולים לשנים תשנ"ג ותשנ"ד. תפקידי הוועדה הם: לדרג את המועמדים על פי הצטיינותם ועל פי התאמתם לתכנית בהתאם לתקנון, להמליץ בפני ות"ת על המועמדים הראויים לתמיכה במסגרת התכנית ולהעריך את הדיווחים השנתיים של המדענים הנכללים בתכנית. מצורף בזה התקנון של התכנית. בהתאם לתקנון תקבע הוועדה עצמה את נוהלי עבודתה. פרופ' אריה דבורצקי יכהן ביו"ר הוועדה. אני מאחל לכם הצלחה בעבודתכם. בברכה, אמנון פזי, יו"ר ות"ת

תכנית ות"ת למדענים בכירים¹³⁸

13.3.1992

תקנון

1. התכנית מיועדת לקליטה של מדענים בכירים עולים, בשלב מתקדם של הקריירה המדעית שלהם, שיועסקו בחוזים מיוחדים שלא במסלול הרגיל, במוסדות להשכלה גבוהה. התכנית איננה מוגבלת בגיל.
2. למועמד ייחשב מדען בכיר ברמה של פרופסור מן המניין אשר היה פעיל לפחות 30 שנה במחקר במוסד אקדמי והמשיך בפעילות מחקרית עד סמוך למועד עלייתו. זכאות לתמיכה ות"ת תיקבע על בסיס של הישגי המחקר וההצטיינות האישית של המועמד.
3. התמיכה במדען תהיה לתקופה של עד חמש שנים. במקרים מיוחדים ניתן יהיה להמשיך את התמיכה במועמדים מתאימים לתקופה נוספת, ובלבד שמשיך התמיכה הכולל לא יעלה על עשר שנים. הוועדה לתכנון ותקצוב רשאית להפסיק את התמיכה במדען במהלך התקופה אם, למשל, חדל ממחקר פעיל, הפסיק להביא תועלת לאוניברסיטה, עזב את הארץ לתקופה ממושכת או מכל סיבה סבירה אחרת.
4. עד גיל 65 תתבטא התמיכה במדען בשכר בגובה שכרו של פרופסור מן המניין בעל ותק קבוע של 20 שנה. לאחר גיל 65, או אם התחיל מראש בגיל מעל ל-65, יינתן לו שכר בשיעור של 70% מן השכר הנ"ל. בנוסף לשכר, המדען יהיה זכאי להקצבה לקרן השתלמות ולקרן לקשרי מדע בינלאומיים עד הגיעו לגיל 65. המדען לא יהיה זכאי למענק שבתון. בנוסף לאמור לעיל, ובהתאם לגילו של המדען, יוקצו לאוניברסיטה כספים לרכישת זכויות פנסיה עבורו בקופת פנסיה חיצונית, כפוף לכך ששך כל העלות השנתית של התמיכה במדען (כולל ההקצאה לרכישת זכויות פנסיה) לא תעלה על זו של פרופסור מן המניין בעל 20 שנות ותק.
5. מועמד יוגש לוועדה לתכנון ותקצוב על ידי אוניברסיטה אחת או יותר.
6. הבקשה תועבר על ידי רקטור האוניברסיטה ותכלול טופס פרטים אישיים, מהלך חיים, רשימת פרסומים ומכתבי המלצה.
7. אוניברסיטה המגישה מועמד במסגרת תכנית זו מתחייבת:
 - א. להעסיק את המדען שיימצא זכאי להיכלל במסגרת התכנית, בהתאם לאמור בסעיף 4, ולספק לו תשתית להמשך מחקר ושירותים מנהליים מקובלים.
 - ב. לדווח לוועדה לתכנון ותקצוב בסוף כל שנה אקדמית על פעילותו של המדען בשנה שחלפה ועל תכניות המחקר שלו לשנה שתבוא. דיווחים אלו ישמשו לצורך החלטה על המשך ביצוע התשלום.
 - ג. להודיע לוועדה לתכנון ותקצוב על כל שינוי במעמדו של החוקר, כולל: הפסקת העבודה, יציאה לחופשה ללא תשלום, יציאה מן הארץ לתקופה ממושכת.
8. ות"ת תקבע כל שנה את הזכאים להיכלל במסגרת התכנית על יסוד המלצות של ועדה מיוחדת, שתמונה לנושא זה על ידי יו"ר הוועדה לתכנון ותקצוב. הוועדה תקבע את נהלי עבודתה.
9. מימון הזוכים בתמיכה ייעשה באמצעות העברה תקציבית מתאימה מות"ת לאוניברסיטה.

מבין מועמדי המוסדות, בחרה הוועדה תשעה¹³⁹, ואני התבקשתי ע"י מנכ"ל הות"ת, גורי זילכה, לעזור בקביעת תנאי המרכיב הפנסיוני בתכנית והערכת עלותו. לצורך זה פניתי לגוף מקצועי - "קלי - בית הביטוח הפנסיוני", ואני מביא כאן חלק מהוות דעתו (ללא טבלת העלות):

¹³⁸ זהו נוסח מתוקן - נוסח ראשוני נכתב ב- 24.1.92

¹³⁹ בין הנבחרים במחזור הראשון: הביולוג לב ברגלסון (1918-2014). היסטוריון האמנות מיכאל ליבמן והפיסיקאי ולדימיר קרפמן באוניברסיטה העברית. הפיסיקאי יהושע לוינסון במכון וייצמן, המתמטיקאי יורי ליוביץ' בטכניון, הנורופיסיולוג מארק שיק והמומחה למכניקת חומרים ליאניד סלפאין באוניברסיטת ת"א.

1.7.1992 מ"קלי – בית הביטוח הפנסיוני", אל פרופ' דן עמיר, סגן רקטור אוניברסיטת ת"א.
הנדון: הסדר פנסיה למדענים עולים מבוגרים

- בהמשך לפגישתנו מיום 28 ביוני 1992 ולבקשתך, אני מתכבד להגיש את הערכת עלות ההסדר הפנסיוני למדענים עולים מבוגרים, ברצוני להדגיש כי החישובים נעשו בהנחה שהאוניברסיטאות ישלמו את הפנסיות ישירות ומתוך תקציבן ולא יודקקו לשירותים של גוף פנסיוני חיצוני.
- א. עיקרי התכנית הפנסיונית:
- 1 גיל פרישה לגמלאות – גיל 65, אולם לא לפני תום תקופת עבודה בת 8 שנים. הגבוה מבין השניים.
 - 2 "שכר קובע" לצורך פנסיה – שכר חודשי של פרופ' עם 20 שנות ותק כפי שיהיה ערב האירוע.
 - 3 "פנסיות שאירים" שאירי פנסיונר יקבלו 60% מפנסיות נכות: במקרה נכות מלאה תהיה פנסיות הנכות בגובה פנסיות הזיקנה.
 - 4 מועד תשלום הפנסיה הינו בתחילת החודש.
 - 5 הצמדה: הפנסיה צמודה למדד ותשתנה במועדים בהם משתנה תוספת היוקר. מהערך המהוון של ההכנסות נוכח 2% בגין אי-עדכון חודשי של ההצמדה למדד.
 - 6 במהלך תקופת העבודה אין המדען מפריש ממשכורתו לכיסוי ההתחייבות הפנסיונית.
- ב. נתונים: 1 שכר: עד גיל 65 – שכר של משרת פרופסור בעל 29 שנות ותק – 6,900 ש"ח. מעל גיל 65 – 70% מהשכר האמור.
- 2 מס שכר בשיעור 9% מהפנסיה – נכלל בחישוב.
- הנחות: 1. גידול ריאלי שנתי בשכר בשיעור 1%. 2. שער ריבית להיוון – 3.5%.
3. הפרש הגיל הממוצע בין שני בני הזוג הינו 3 שנים.
 4. שיעורי נישואין – ע"פ טבלת הביטוח הלאומי.
 5. המין – גבר.
 6. החישובים אינם כוללים הוצאות ניהול והפעלה.. 7. אין ילדים מתחת לגיל 31.
- [...] אשמח להשתתף בפגישתך בות"ת, לצורך הסברת הממצאים וציון השלכות נוספות שקיימות בנושא. לרשותך בכל עת, בכבוד רב, מנחם קלי, יועץ לביטוח פנסיוני

בהתאם לתשובת היועץ, ערכתי את החישובים המתאימים עבור תשעת המדענים, וב- 23.8.1992 העברתי את החישובים (בכתב ידי) ליוחנן לוי בות"ת.

תכנית ות"ת למדענים בכירים עולים המשיכה לפעול. במחזור השני התקבלו שבעה (ביניהם הפיסיקאי יצחק הלטניקוב), בשלישי - שמונה (ביניהם הפפירולוג יעקב פיכמן), וברביעי - עוד שישה (ביניהם המתמטיקאים יעקב ברקוביץ' וויקטור פלמודוב).¹⁴⁰

במשך כל הזמן הוסיפו להגיע פניות בעניין מדענים בכירים השוקלים עלייה. הנה עוד שתי דוגמאות:

8.11.1991 פרופ' עמיר שלום רב. הנדון: **ביקורו של פרופ' פינסקר**

פרופ' פינסקר מרוסיה עומד לבקר את מחלקתנו בימים אלה למשך כחודש ימים. פרופ' פינסקר הוא אחד החוקרים החשובים ביותר בעולם בתחום של תורת האינפורמציה, וביקורו מעורר התעניינות רחבה באקדמיה בארץ. הוא ייתן מספר הרצאות וישתף פעולה עם מספר חוקים במחלקה. את הביקור של פרופ' פינסקר יזמתי בתור ראש המחלקה לפני כשנה, ובמכתבי אליו הבטחתי לו לממן את ביקורו בארץ וכן כרטיסי טיסה לו ולאשתו. פרופ' פינסקר הוא בן 67, ובשל גילו המתקדם הוא נוהג לצרף את אשתו לנסיעותיו. אודה לך מאד אם תאשר לנו לממן כרטיס טיסה גם עבור אשתו. בנוסף אנו פונים אליך בבקשה לתמוך כספית בביקורו, וזאת בשל התקציב המוגבל שברשותנו. כל סכום יתקבל בברכה. ברצוני לציין שלמרות שלא הייתה שום פנייה רשמית מצדו, יתכן כי הוא שוקל לעלות לארץ ולהצטרף לאקדמיה, ולכן יש בהחלט מקום לתמוך בביקורו זה.¹⁴¹ בברכה, פרופ' אהוד ויינשטיין

30.7.1992 (באנגלית): פרופסור עמיר היקר. היה לי העונג לבקר בפעם הראשונה בפקולטה למדעי החיים של אוניברסיטת תל-אביב, והתרמתי מהרמה הגבוהה בישראל, אמצעי המחקר והאווירה הידידותית והלבבית. היה לי הכבוד לקבל הצעה למשרת פרופסור זמנית באוניברסיטת תל-אביב ואני שוקל רעיון זה ברצינות. במשך הדיונים המוקדמים שהיו לי באוניברסיטת תל-אביב מצאתי שיש פרספקטיבות לפרויקטים משותפים עם עמיתים ישראלים ולהשגת מענקים מארה"ב ומגרמניה. עמיתי הציעו לי מקום בשטח האוניברסיטה.

¹⁴⁰ בזוכים בארבעת המחזוריים היו 11 מהאוניברסיטה העברית, 5 מאוניברסיטת תל-אביב, 4 מהטכניון, 4 מאוניברסיטת בר-אילן, 2 מאוניברסיטת בן-גוריון, 2 ממכון וייצמן ו-1 מאוניברסיטת חיפה.
¹⁴¹ פרופ' מרק פינסקר ויתר, בסופו של דבר, על העלייה לישראל. הוא נפטר ברוסיה ב-2003.

כשמדובר במחקרים שיכולים להיערך, אני מאמין שכמה מקווי המחקר שלנו ניתנים להעברה ולהמשך בשיתוף פעולה. אני מניח שלמחקרנו על מכניזם מולקולרי של מוטציות יש משמעות יסודית והם יכולים להיתמך היטב. פלאסמידי DNA שנבנים ישימים לניטור הגורמים המוטגניים והמסרטנים להערכת שלמות מערכת תיקון ה-DNA באדם.

אני מוכן להביא עמי קו יחיד במינו של חולדות שפותח במעבדתי, המאופיין בייצור מולד מתמיד של רדיקלים חופשיים. החיות מדמות היטב מחלות תורשתיות אנושיות (גלקטוסמיה, קרדיומיופאתיה, סקוליוזיס). יש שדה נרחב שלמחקרים בסיסיים, אבל גם פרספקטיבה לפיתוח אמצעים לאבחנה מוקדמת, מניעה וריפוי. נראה שאפשר לשמור על קשר טוב ושיתוף פעולה עם המחלקה לגנטיקה מולקולרית שאני עומד בראשה זה מספר שנים ברוסיה (בנובוסיבירסק). אני חושב שיש הזדמנות להעביר חוקית כמה מהפיתוחים המעשיים שניתנים להיכנס לרפואה ולחקלאות כדי לפתור כמה בעיות חשובות ולהניב תוצאות חברתיות וכלכליות משמעותיות. אם יש בזה עניין, אני יכול לתת קורס קצר או שניים (באנגלית) לסטודנטים לתואר הראשון, למשל על ההיבטים הביוכימיים של אקולוגיה, שאותם נתתי לסטודנטים שלנו בשנים האחרונות.

כדי להגיע להחלטה, הייתי מעוניין לבוא לחודש לדיונים מפורטים על מחקרים חשובים בעלי עניין משותף, ללמוד את החובות העיקריות, תנאי המחיה וכו'. אם זה אפשרי, אעריך מאו קבלת הזמנה לביקור בן חודש בישראל באוקטובר-נובמבר. בהתחשב בקשיים בהמרת מטבע, יהיה חשוב לכסות את נסיעתי והוצאות המחיה שלי במשך שהותי.

אני מצרף את ה-CV שלי. יהיה אמין יותר לשלוח כל תשובה או הזמנה לא בדואר הרגיל, אלא בפקס, או, עוד יותר טוב, בדואר אלקטרוני.

שלך בכנות, **רודולף י. סלגאניק**, פרופסור, חבר האקדמיה הרוסית למדעים

15.12.92 לכבוד פרופסור דן עמיר, סגן הרקטור, אוניברסיטת תל-אביב
הנדון: **קליטת פרופסור רודולף סלגאניק באוניברסיטת תל-אביב**

אהיה אסיר תודה לך באם תואיל לערוך בירור נוסף באוניברסיטת תל-אביב האם תוכלו לקלוט את פרופסור סלגאניק. במידה והחלטתכם חיובית, אנא הצג את מועמדות פרופסור סלגאניק מטעם אוניברסיטת תל-אביב לאקדמיה הלאומית הישראלית למדע כמועמד נאות לקרן ברכה. פרופסור קציר מצטרף להמלצה ואנוכי אשמח גם כן להצטרף. אודה לך על עדכוני בנושא.

אני מצרף לכאן שלושה מכתבים בנידון: א. פרופ' טאטא (MRC). ב. פרופ' Lindahl (ICRF). ג. פרופ' אפרים קציר. בברכה ותודה, אביתר נבו (המכון לאבולוציה, אוניברסיטת חיפה)¹⁴²

ב- 1991 ניסיתי לממש הצעה שכללתי בתכנית 2000 ולהעסיק מתמטיקאים עולים בייעוץ לתעשייה. להקמת גוף זה, שנשא את השם "המרכז לסימולציה תעשייתית", ולהפעלתו, נעזרנו בתרומה שהשגתי לשם מטרה זו מידידי האוניברסיטה מצרפת¹⁴³. באתי בדברים עם נחום רז, מנהל "קריית עתידים"¹⁴⁴, והוא הקצה לנו מקום מתאים ב'עתידים' בדמי שכירות צנועים.

וכך סיפר על הצלחת התכנית, לאחר שנים, ויטאלי מילמן:

"... כמו שהתגלגלו העניינים, פתרנו את בעיית סידור הדור המבוגר יותר של מדענים שהגיע באמצעות מקורותינו אנו. הות"ת בנתה תכנית מיוחדת למדענים מפורסמים בגיל 59 ומעלה, שעסקה בבעיה החריפה ביותר- עניין הפנסיה. התכנית נרקמה עבור אדם מסוים (יורי ליוביץ'), אבל במשך שנתיים-שלוש היו לנו 22 משרות כאלה ועוד 6 נוספו לאחרונה (שוב בגלל הצורך לשכור מתמטיקאי אחר, הפעם – ויקטור פלמודוב). בתכנית זו, בנוסף למתמטיקאים, התקבלו גם כמה פיסיקאים ידועי-שם, כמו יצחק חלטינקוב, מנהלו הקודם של מכון לנדאו לפיסיקה עיונית, ויוזיק לוינסון, שעוטר בפרס המדינה (הסובייטית). נהנים אחרים היו הכימאי הנודע וחבר מתכתב של האקדמיה הסובייטית - לב ברגלסון, הנורופיזיולוג פרופסור מארק שיק, וההיסטוריון מיכאל ליבמן..."¹⁴⁵

¹⁴² בכתב ידי: 24.12.92: ליוסי לוויה שלום. לא ברור לי - על סמך מה ק"ר נפו (מאונ'ברסיטת חיפה) שלח
מכתבי מלא צבור מיוני באוניברסיטת ת"א? תשובה בכתב ידו של יוסי: גם לי כלה לא ברור הסיפור - אולם
איוסי נפו מסופל גם ל"נהג" את צ'נינו המדינה באותה קבלת. מצרף לך - אני מוכן לפדוק הנשלל שנית.
יוסי לוויה

¹⁴³ כמדומני, זו הייתה תרומתו האישית של ראש אגודת הידידים בצרפת - הוגו רמניסיאנו.

¹⁴⁴ מתחם קריית עתידים לתעשיות עתירות מדע הוא מיזם משותף של אוניברסיטת תל-אביב ועיריית תל-אביב.

¹⁴⁵ נראה לי שלרשימה קצרה זו של ויטאלי, ראוי להוסיף לפחות את גיאורגי אדלסון-ולסקי (1922-2014), שהיה מאבות הבינה המלאכותית, ויוצרה של תכנת המחשב הראשונה שניצחה שחקן שחמט מקצועי.

אסטה שוב מהסדר הכרונולוגי ואביא כמה מסמכים משנים מאוחרות יותר העוסקים בהמשכה של התכנית לקליטת המדענים הבכירים:

11.2.1993 לכב' פרופ' אריה דבורצקי, פרופ' ידין דודאי, פרופ' דן עמיר
קליטת מדענים עולים בכירים
הנדון:

לקראת תשנ"ד תפעיל ות"ת מחזור שני של קליטת עולים מדענים בכירים. כזכור, הסכמתם לשמש גם השנה בתור הוועדה שתבחר את המועמדים. רצ"ב צילום המכתב ששלחנו למוסדות בצרוף תקנון וטופס בקשה (חדש). ביקשנו להגיש את הבקשות עד 1.3.93. בברכה, אמנון פזי

14.4.1993 לכב' פרופ' אריה דבורצקי, נשיא מכון וייצמן:

ברצוני להודות לך ולחברי הוועדה למלגות למדענים עולים בכירים על עבודתכם בחירת המחזור השני של מקבלי המלגות. בישיבתה ב- 31.3.93 אישרה ות"ת את המלצותיכם. המדענים שבחרתם יקבלו את המלגות בהתאם לתקנון. בברכה, אמנון פזי

11.1.1996: מיובל נאמן לאמנון פזי. " אמנון ידידי, לפני מספר שבועות שוחחנו על ההסדר המיוחד שנעשה בשעתו ע"י ות"ת בהנהגתך, לקליטת מדענים עולים בכירים (מינוי ל-5 שנים עם סידורי פנסיה בהמשך) ועל יצירת מספר משרות נוספות באותה מסגרת. כפי שצינתי באותה שיחה, התוצאות נראות לי מצוינות ומצדיקות את המשך התכנית. אישית אני עומד בקשר הדוק עם חלטיקוב באוני' ת"א ועם פיטיבסקי בטכניון, ובשני המקרים יש ברכה רבה בהשתלבותם של שני פיסיקאים בכירים אלה במערך הישראלי. הבינותי מדבריך שתהיה מוכן לשקול המשך כזה במידה וייווצרו "תנאי ראשית" מסוימים, ובמידה ויעמדו לרשות ות"ת אמצעים הולמים. לגבי תנאי הראשית, הדגשת את ההיבט של "עלייה" - דהיינו שאכן מדובר במדענים שפעלו לקשירת גורלם במדינת ישראל כביתם - לעומת "עוברי אורח" המחפשים "מלון לשלב המעבר". ברצוני להמליץ על שני פיסיקאים: [...] ויקטור אוגיבצקי [...] ויבגני לווין ... "

מיומנו של אמנון פזי: 15.1.1997: בפגישה עם דן עמיר נדונו אפשרויות ההמשכה והרחבה של תכנית **מדענים בכירים**. אמרתי שקיימת אפשרות הארכה עד 5 שנים. ושאל ימצאו מדענים מתאימים אפשר יהיה להוסיף מספר קטן.

15.6.1998 אל משרד הפנים. הנדון: **פרופ' ויקטור פלמודוב – הענקת אזרחות ישראלית**

פרופ' ויקטור פלמודוב הוגש על ידי לפני כשנה, בתוקף תפקידי כרקטור אוניברסיטת תל-אביב באותה עת, כמומד למלגת ות"ת (של המועצה להשכלה גבוהה). מלגה זו יועדת למדענים עולים חדשים בעלי מעמד בינלאומי בכיר ביותר, כאשר אחת ממטרותיה היא לקלוט בארץ מדענים בעלי שיעור קומה בציפייה שיתרמו למדע בארץ, במחקר ובהנחיית סטודנטים לתארים מתקדמים. מהבחינה האקדמית פרופ' פלמודוב ענה על כל הקריטריונים, והוא אכן זכה במלגה. המלגה והמינוי של פרופ' פלמודוב באוניברסיטת תל-אביב הוענקו לו בהנחה הסבירה שיעלה ארצה ויקבל מעמד של עולה חדש.

לאוניברסיטת תל-אביב ניסיון מוצלח ביותר בקליטת מדענים עולים. האוניברסיטה קלטה עשרות רבות של מדענים, ותרומתם להעלאת הרמה המדעית באוניברסיטה, ובארץ בכלל, לא תסולא בפז. יש לנו גם ניסיון מוצלח ביותר עם מדען שעלה ארצה בגפו לפני מספר שנים ומשפחתו עדיין מתגוררת בחו"ל. תרומתו של חבר סגל זהה אינה נופלת, ואולי אף עולה, על תרומתם של חברי סגל אחרים שעלו ארצה עם משפחותיהם.

אני מודע לבעייתיות היכולה להתעורר לגבי הענקת אזרחות ישראלית לעולים אשר משפחתם נשארה בחו"ל, אולם אני מבקש מכם להתחשב בנסיבות המיוחדות של המקרה, ולהתייחס לקלטתו של מדען בכיר מסוגו של פרופ' פלמודוב כאל מקרה חריג.

בברכה, פרופ' דן עמיר, פרו-רקטור אוניברסיטת תל-אביב

5.11.1998 לכבוד מר דוד עצמון, משרד הפנים

הנדון: **פרופ' ויקטור פלמודוב – מתמטיקאי עולה חדש**

פרופ' דן עמיר, פרו-רקטור של אוניברסיטת תל-אביב ופרופ' ויקטור פלמודוב, מתמטיקאי עולה חדש, מבקשים להיפגש איתך בעניין פרופ' פלמודוב. אנא הודע לי מתי תוכל לקבוע פגישה בימים הקרובים. פרופ' דן עמיר פנוי בימים שני וחמישי. אנא הודיעני בפקס את מועד הפגישה.

בברכה, מאירה הלל, מתמטיקה עיונית ושימושית, אוניברסיטת תל-אביב

13.12.98 לכבוד מר יעקב אפרתי, מנכ"ל משרד הפנים

הנדון: תכנית ות"ת למדענים בכירים עולים – נושאים בטיפול משרד הפנים

התכנית, אודותיה סיפרתי לך בשיחתנו הטלפונית ב- 11.11.98, עובדה ב- 92-1991, ולבסוף קיבלה תוקף במסמך המועצה להשכלה גבוהה רז-38-5 מן ה- 6.12.92. ככתוב באותו מסמך, זו "תכנית מיוחדת לקליטה של מדענים בכירים עולים מן הגוש המזרחי, בשלב מתקדם של הקריירה המדעית שלהם, אשר יועסקו באוניברסיטאות בחוזים מיוחדים שלא במסלול הרגיל".

בשלב הראשון הוקצה לתכנית תקציב שאיפשר הפעלת 10 משרות. בשנים 1995-1998 נתווספו עוד כמה. האישים שנקלטו הם מי שהיו ראשי מעבדות – ולעתים אף ראשי מוסדות מחקר אזרחיים או צבאיים – שהצעירים שבהם הם בני 60 לערך, והמבוגרים מגיעים ל- 75. מדעית הרי זו הצלחה רבתי – הפרופסורים פיטאייבסקי בטכניון, חלטיניקוב ולוין באוני' תל-אביב בתחומי הפיסיקה תרמו כבר תרומה רבת משקל, למשל.

בהיותם בגיל מבוגר, יש לכל אחד מהם מערכת משפחתית סבוכה. יש מי שבין ילדיו מצויים כאלה שנישאו ללא-יהודים ולא באו ארצה; יש מי שבמעמד דומה והבעיה בכך שכן באו ארצה, מבקשים להיות אזרחי ישראל ונתקלים בקשיים מובנים. במקרה אחר, האיש כבר פעיל כאן שש שנים אך אינו מעוניין במעמד של עולה, כיון שקבלת נתינות חדשה תכניסנו לקונפליקט עם שלטונות רוסיה – בגלל היותו שותף סוד בתחומים צבאיים (הקושי כאן היה בהסדרת חידוש אשרת שהייה בארץ שתתאום את מעמדו ותאפשר לו לעבוד). אלה כמה דוגמאות – טיפלתי אישית בכמה מקרים עם הלשכות המקומיות של משרד הפנים וכמה בעיות באו על פתרונן. בימים אלה, כפי שסיפרתי לך, נוצרה בעיה סביב המתמטיקאי הדגול פרופ' פלמודוב (אוני' ת"א) המעוניין להכות שורשים כאן ומבקש נתינות ישראלית – ונתקל בסירוב משום שלאשתו אכן תכניות אחרות והיא נותרה בברלין, שם היא נושאת משרה אוניברסיטאית.

בקשתנו לפיכך שמשרד הפנים יסייע להצלחת התכנית ויתחשב באינטרס היסודי שמאחוריה – ניצול ניסיון החיים של קבוצת אישים בכירים זו. אני מצרף את רשימת המינויים הללו כפי שהינה עד תום 1998. תודתי נתונה לך על ההבנה שגילית לנושא. אנא הודיעני איך ייושם ההסדר אליו הגענו בשיחתנו – האם להפנות את הבעיות לגורם שתציין במשרד, או שתוריד הנחייה ממשרדך ללשכות המחוזיות ועלינו להמשיך ולפעול באמצעותך?

בברכת חג שמח, פרופ' יובל נאמן
יו"ר הוועדה המייעצת לשר הקליטה בתכנית קליטת מדענים עולים (קמ"ע)
יו"ר ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהדות בריה"מ

16.2.1999 לכב' מר יולי אדלשטיין, שר העלייה והקליטה

ליולי שלום רב. איני צריך להסביר לך את חשיבות עליית מדענים מצטיינים וקליטתם בישראל. לצערי, משרד הפנים מערים קשיים ומסרב לאשר מעמד עולה לשניים מהמדענים המצטיינים ביותר שקלטנו בשנה האחרונה.

הראשון – פרופ' ויקטור פלמודוב – זכה במלגת ות"ת למדענים בכירים. פרופ' פלמודוב, מתמטיקאי ידוע כבן 60, עלה ארצה באפריל 1998 מגרמניה, בה שהה לאחר יציאתו מבריה"מ. הנימוקים לסרוב משרד הפנים הם: א. שאשתו נשארה בגרמניה (היא מועסקת שם על מלגת מחקר). ב. שהוא שהה במשך חופשת הקיץ בגרמניה.

נימוקים אלה אינם קבילים – ראשית, היחסים בין פרופ' פלמודוב לבין אשתו אינם מענייניו של משרד הפנים הם בני אדם מבוגרים הרשאים לנהל את חייהם כרצונם (אגב, לפחות אחד מהמדענים העולים הבכירים ביותר אצלנו עלה ללא אשתו, שנשארה בארה"ב, ונקלט להפליא). שנית, נסיעה לחו"ל לצורך עבודת מחקר בחופשת הקיץ היא נוהג מקובל באוניברסיטה. פרופ' פלמודוב נסע כדי להמשיך עבודת מחקר משותפת שהתחיל בגרמניה לפני עלייתו, וקיבל לשם כך את אישור האוניברסיטה (אגב, לא הועלה שום ספק לגבי יהדותו של פרופ' פלמודוב, אף לא של אשתו).

המקרה השני הוא מקרהו של ד"ר דוד לארי, שזכה במלגת אלון. ד"ר לארי הוא גיאופיזיקאי מצטיין שעלה ארצה מבריטניה, לשם היגרה משפחתו ב- 1971 מסודן, מקום בו סבלה המשפחה מרדיפות בגין יהדותה. משרד הפנים מסרב להכיר בו כעולה כיון שאינו יכול להוכיח ששבתו בסודן אכן הייתה יהודיה.

שני המדענים נפגעים קשות מהעובדה שלא מאשרים להם זכויות עולה. כל מאמצינו עד עתה, כולל באמצעות פרופ' יובל נאמן, לא נשאו פרי. אנו חוששים שאם בעייתם לא תיפתר בהקדם, הם לא יישארו איתנו. אם זה יקרה, לא זו בלבד נאבד שני מדענים מצטיינים, אלא שגם יהיה בזה מסר מרתיע לכל מדען עולה פוטנציאלי ולאחרים. אנו מבקשים את התערבותך בנדון בהקדם האפשרי. אני מצרף למכתבי זה גם חומר רקע, שיוכל לשפוך אור נוסף על המקרים הנדונים.

בברכה, פרופ' דן עמיר

18.2.1999 לכבוד מר אליהו סוויסה – שר הפנים.

א.נ. קיבלתי את המכתב המצ"ב מפרופ' דן עמיר. סוגיית המדענים העולים היא נושא שחשיבותו מרובה לעלייה ולמדינת ישראל. הצטערתי, לפיכך, לקרוא את מכתבו של פרופ' דן עמיר. אבקשך לבחון כל דרך אפשרית לפתרון מהיר של בעיה כאובה זו. בכבוד רב, יולי אדלשטיין, השר לקליטת העלייה

לכב' מר ניסן לימור, מנכ"ל ות"ת¹⁴⁶ הנדון: **הפעלת תכנית מדענים בכירים**

במהלך שנות התשעים הפעילה ות"ת תכנית מלגות למדענים עולים בכירים בגיל מבוגר. התכנית יועדה למדענים בעלי הישגים בארצות מוצאם שעקב גילם לא ניתן היה לקלוט אותם במסלול הרגיל. הבחירה לתכנית התקיימה ב-4 מחזורים (המחזור האחרון החלה העסקתו בשנת תשנ"ח). בחצי השנה האחרונה פנו אלינו מספר מדענים בכירים שטרם עלו ועתה הינם מתעניינים בעלייה. אנו מפנים אותם לאוניברסיטאות, אך מאחר ותכנית הבכירים אינה פעילה כיום, אין כיום פתרון מתאים ע"מ שמדענים בכירים אלו ייקלטו. נראה לנו כי יש לחדש את הבחירה לתכנית הבכירים, ולו במגבלה של 2—3 מדענים בשנה. מצ"ב קוי"ח של מדען אשר פנה לאחרונה והטכניון אף הביע את רצונו לקולטו¹⁴⁷. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

ב-1991 ניסיתי לממש עוד הצעה שכללתי בתכנית 2000 ולהעסיק מתמטיקאים עולים בייעוץ לתעשייה. להקמת גוף זה, שנשא את השם "המרכז לסימולציה תעשייתית", ולהפעלתו, נעזרנו בתרומה שהשגתי לשם מטרה זו מידידי האוניברסיטה מצרפת¹⁴⁸. באתי בדברים עם נחום רז, מנהל "קריית עתידים"¹⁴⁹, והוא הקצה לנו מקום מתאים ב'עתידים' בדמי שכירות צנועים.

3.10.1991. אל דוד לניר, סמנכ"ל כספים הנדון: **חממה¹⁵⁰ למתמטיקאים עולים ב'עתידים'**

עד להיערכות חברת 'רמות' ולטיפול בנושא, אבקשך לפתוח תקציב פרויקט במטרה לאפשר ביצוע רכישת ציוד וריהוט הדרושים להפעלתו. נא לתאם המסגרת התקציבית ומקורות המימון עם פרופ' דן עמיר. בברכה, נעמן גור. מנכ"ל

את הקמת והנהלת המכון הסכים לקבל על עצמו ד"ר הלל טל-עזר¹⁵¹, והחוקרים המועסקים בו עסקו בפרויקטים שונים, ביניהם פרויקטים עבור התעשייה האווירית וחברת החשמל.

20.10.1993 לכל מאן דבעי.

הנושא: **המשך הפרויקט "פתרון בסימולציה של בעיות בעיצוב בחום של מתכות"**

במשך השנים 1991-1993 ד"ר א.דוברובסקי וד"ר ס.גנזלב (מבית הספר למדעי המתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב) הפעילו סימולציה מתמטית, בעזרת המחשב ותוכנת ANSIS לעיצוב בחום של סגסוגת טיטניום של חלק מסוים שאנחנו מייצרים על מנת לבדוק את אמינותה. בתקופה זו הם היו בקשר הדוק איתנו לקבלת אינפורמציה ודיון על התוצאות שהתקבלו. התוצאות שהתקבלו מהם תאמו את המצב בשטח, מה שנתן לנו להאמין שהסימולציה שנעשתה היא אמינה. אנחנו רואים בעבודה שנעשתה חשיבות גבוהה לתעשייה האווירית, בעיקר לקיצור הזמן לייצור כלים וניסוי אימות לפני כניסה לייצור שוטף. אנחנו נוסיף לסייע לצוות הנ"ל כפי שיידרש בעבודתם בעתיד. י.מילוא, מטלורג ראשי, מפעל מלק"מ

¹⁴⁶ עם חילופי יו"ר הות"ת ב-1997, החליף ניסן לימור את גורי זילכה בתפקיד מנכ"ל הות"ת.

¹⁴⁷ המדען היה הפיסיקאי פרופ' עומר דברשווילי מאוניברסיטת טביליסי, יליד 1941, דוקטור למדעים. חבר האקדמיות הגרוזינית והרוסית. תחום מחקרו: מוליכים למחצה ולייזרים.

¹⁴⁹ כמדומני, זו הייתה תרומתו האישית של ראש אגודת הידידים בצרפת - הוגו רמניסיאנו.

¹⁴⁸ מתחם קריית עתידים לתעשיות עתירות מדע הוא מיזם משותף של אוניברסיטת תל-אביב ועיריית תל-אביב.

¹⁵⁰ למעשה, הפרויקט שלנו היה "מאגרה" (הקשורה למשרד המדע) ולא "חממה" (הקשורה למשרד התמ"ס).

¹⁵¹ הדוקטורט של הלל טל-עזר, בהדרכת פרופ' דוד גוטליב, היה בחישובים נומריים, והיה לו גם ניסיון עסקי מסוים – אלגוריתם חישובי שפיתח נמכר, ומכאן הייתה לו כבר היכרות עם 'רמות' (חברת מסחור הטכנולוגיות של אוניברסיטת תל אביב).

5.1.1994 לכבוד פרופ' דן עמיר, רקטור. הגדון: ד"ר מסכם המרכז לסימולציה מתמטית בתעשייה

המרכז לסימולציה מתמטית בתעשייה הוקם ע"י אוניברסיטת ת"א במסגרת הירתמות האוניברסיטה לקליטת מדענים עולים. מרכז זה פעל במשך שנתיים תחת **תכנית המאגרות של משרד המדע** (ראה בפרוטוקול דלהלן). המימון הנוסף לפעילות המרכז הגיע מתרומה של ידידי האוניברסיטה בצרפת.

אופי פעילות המרכז היה בהתאם להנחיות משרד המדע: לכוון את המדענים לפעילות מתמטית הנדסית שטומנת בחובה סיכוי עבור המדענים להשתלב בתעשייה הישראלית. ואמנם חלק מהמדענים שהו תקופה מסוימת במרכז ולאחר מכן השתלבו בתעשייה הישראלית. כיום נמצאים במרכז 6 מדענים בשלושה פרויקטים:

1. ד"ר אינה דוברובסקי, ד"ר סרגיי גנזלב, ד"ר אלכסנדר צאליק, וד"ר ראוף דזנגרוב, עוסקים בפרויקט בשיתוף עם התעשייה האווירית. עם תחילת הפעילות הוצגו בפנינו שתי בעיות אשר פתרון הינו בעל חשיבות רבה עבור התעשייה האווירית. הנחנו כי בשלב מסוים, לאחר שהקבוצה תוכיח יכולת והתקדמות בפרויקט, התעשייה האווירית תיקח חלק במימון. הקבוצה אמנם הוכיחה יכולת והפרויקט נמצא בשלבים די מתקדמים, אולם לתעשייה האווירית אין כיום יכולת להשתתף במימון. קיווינו אז, ואנו מקווים גם כיום, שניתן לשווק את מוצר התוכנה לתעשיות תעופה ורכב בעולם כולו. יהיה זה חבל מאוד אם עבודה של 4 מדענים במשך שנתיים לא תנוצל כלל. נראה לי כי נדרשת עוד שנה כדי לסיים את הפרויקט בצורת מוצר תוכנה מוגמר הניתן לשיווק.

2. ד"ר מארק לוי עסק במשך שהותו במרכז בהמשך פיתוח תוכנה מתקדמת לתכנון מבנים, ובפרויקט בשיתוף עם חברת החשמל הישראלית. לדאבוננו, הפרויקט עם חברת החשמל מתקדם בעצלתיים (מסיבות שאינן תלויות במרק לוי) ולא נראה שיגיע לכלל מימוש. יש בהחלט מקום לאפשר למרק לוי לסיים את פיתוח התוכנה שאותה הביא עימו מברח"מ לשעבר.

3. ד"ר אלכסנדר ליפובצקי נמצא במרכז במשך כשנה. גם הוא הביא עימו תוכנה מתקדמת העוסקת בבעיות אריזה וחיתוך אופטימליים. בתקופת שהותו כאן עסק בהמשך הפיתוח ובפגישות עם גורמים ישראלים בתחום הנ"ל. מסתמנת אפשרות שיזם ישראלי ישקיע בהמשך הפיתוח.

בנוסף למדענים שהוזכרו לעיל, שהו במרכז המדענים הבאים:

4. ד"ר יעקב קרסנוב, ד"ר ולדימיר פופוב ומר ולדימיר שיינגרט עסקו בפיתוח תוכנה בסיסית בתחום האלמנטים הסופיים. פעילות זו הייתה בשיתוף פעולה עם חברת ברקום הישראלית. הפרויקט הגיע לשלבים מתקדמים מאוד אולם נפסק כתוצאה ממקרה טראגי – מותו של ד"ר ולדימיר פופוב. לאחר מכן, ד"ר יעקב קרסנוב ומר ולדימיר שיינגרט קיבלו משרות בתעשייה הישראלית ועזבו את המרכז.

1. ד"ר ולדימיר פרצל – עבד בשיתוף עם ד"ר אלכסנדר ליפובצקי ועבר למכון וייצמן.

2. ד"ר ויקטור זכרוב – עבד על פיתוח תוכנה ייחודית לפתרון בעיות מתמטיות. על בסיס תוכנה זו, הגיש הצעה לחממה במגדל העמק. לאחר קבלת הצעתו, עבר לעבוד במסגרת החממה.

לסיכום, אוניברסיטת ת"א השקיעה מאמצים רבים בקליטת המדענים. חלקם נקלטו בתעשייה וחלקים עוסקים עדיין בפיתוח במסגרת המכון. נראה לנו כי תקופת זמן של שנתיים היא תקופה קצרה מדי לפיתוח מוצר תוכנה בשל שסביבו תוכל להתבצע פעילות עסקית. נראה לנו כי רצוי היה לאפשר להם תקופה נוספת של שנה לפחות. חבל יהיה שכל המאמצים והכספים שהושקעו ירדו לטמיון ומדענים מוכשרים (חלקם מבוגרים) ייצאו ממעגל העשייה המדעית וייהפכו למובטלים המהווים נטל על החברה. עם קצת מאמץ נוסף ניתן יהיה לשלבם בפעילות מדעית יוצרת בישראל.

בכבוד רב, ד"ר הלל טלעזר, מנהל המרכז

8.10.1991 מפרוטוקול **ישיבת ועדת הכספים על השימוש ברזרבה הכללית לשנת 1991**

היו"ר **משה זאב פלדמן**: ... אני מבקש מד"ר מצגר להציג את הנושא.

גרשון מצגר (מנכ"ל משרד האנרגיה והמדע): מדובר כאן על תכניות לקליטת מדענים עולים. בסעיף אחד מדובר על תכניות מחקר של מדענים עולים שמגיעים מברית המועצות עם מטען של יידע, בעיקר בתחומים שעם פיתוחם ומתן תמיכה הולמת בהם הם יכולים להביא לפיתוח תעשיות ומקומות עבודה. מדובר במימון הצעות שמוגשות לבדיקה במשרד, הן מבוקרות על ידי מומחים ומתאימים ונמצאות ראויות לתמיכה לפי קריטריונים על-פיהם היינו מאשרים מחקרים בפעילות היום-יומית של המשרד. כאן מדובר בתוספת של מדענים שמהווים חלק מאוכלוסיית העולים המגיעים כעת במספרים ניכרים. [...] התמיכה בדרך כלל ניתנת באמצעות מוסדות מחקר. המדען צריך למצוא איזו מסגרת שמספקת לו את התשתית, הגיבוי והציוד. הוא בא עם הרעיון, מממנים לו משכורת, חומרים ושימוש באמצעים מיוחדים, אבל ההשקעה בכלים יותר כבדים, מכשור ותמיכה של המערכת מגיעים ממוסדות קיימים.

גרשון שפט: אני מבין שזהו חלק מאותו תקציב שבשעתו קיבלנו עליו הסבר מאד מקיף משר המדע לפני כחצי שנה. [...] בשעתו אושרו כ- 10 מיליון, חלקית, ומה שמובא היום אף הוא חלק מהעניין הזה. אני מבין שלמעשה צריך להיות עוד תקציב נוסף, כי אז היה מדובר על כ- 28 מיליון שקל. זהו למעשה חלק מאותם הדברים שהסבירו לנו אותם בשעתו בפירוט רב, בישיבה שנתקיימה בתל-אביב.

ג. **מצגר**: זה נכון ומדויק. האישורים מגיעים בהתאם להגעת העולים. העולים ברוך השם מגיעים, ביניהם אחוז די ניכר של אנשים ברי יכולת וחבל שלא ננצל את היכולת שלהם ונתרגם אותה למעשה. אנחנו מצפים שבסופו של דבר העניין הזה ישמש נכס ויצור מקורות פרנסה ותעסוקה לעוד הרבה עולים.

אברהם שוחט: מה עם המאגרות למתמטיקה שימושית? [...] האם זה קשור לתכנית של פרופ' דן עמיר?

ברוך אייל: זה בהחלט קשור, אבל זו תכנית נפרדת בשלוש אוניברסיטאות: במחלקות למתמטיקה באוניברסיטת בן-גוריון, בטכניון ובאוניברסיטת תל-אביב. [...] יועסקו במאגרות בסך הכל כ- 50 מתמטיקאים מומחים, בעיקר מתמטיקאים בעלי כישורים יישומיים, ליד המחלקות באוניברסיטאות. יתנו שירותים של מתמטיקה יישומית בעיקר. ההיקף הוא כמיליון ו- 400 אלף שקל לכל שלושת האוניברסיטאות. הכוונה היא שתשולם עלות השכר בגובה של 32,000 שקל לשנה למדען וכן 5,000 שקל להוצאות מחקר מינימליות של המתמטיקאי...

אהרון אבו-הצירא: האם גופים דתיים שעוסקים בבדיקת הדת והמדע יכולים גם הם ליהנות מתמיכה מהכספים האלה? יש מכונים מיוחדים של יהודים דתיים ומסורתניים שהנושא הזה של הלכה וטכנולוגיה נותן להם הרבה פתרונות. אני רוצה לדעת אם המשרד שלכם יכול לתת ונותן תמיכה בנושא זה או שיש להם איזו כתובת אחרת?...

ג. **מצגר**: הנושא ייבדק לפי הקריטריונים המקובלים אצלנו. אם הוא עומד במבחן של רמה, איכות ותוצאה הוא יכול לקבל...

ב. **אייל**: מדי פעם אנחנו מפרסמים מכרזים פומביים לתכנית הזאת. התכנית היא פתוחה, היא לפי קריטריונים מדעיים, ובלבד שיש בה עולים. [...] יש במשרד מנגנון עם יועצים מדעיים מבחוץ, בהתאם לתכנית, והכל מפורט במכרז עצמו. יש פירוט של התנאים, התחומים, דרך ההגשה, דרך הבחירה וכו'. היו"ר מ"ז פלדמן: אין התנגדות לבקשה ואנחנו מאשרים אותה.

ה"מאגרות" היו, למעשה, אותם "מכוני המחקר השימושי שליד האוניברסיטאות" מ"תכנית 2000". המאגרה באוניברסיטת תל-אביב היא אותו "מרכז לסימולציה תעשייתית" שהקמנו. המאגרה שהוקמה באוניברסיטת בן-גוריון לבשה מתכונת חדשה כאשר ד"ר אדיר פרידור – שעד אז עבד ברפא"ל והירצה באוניברסיטת תל-אביב, נענה ב- 1992 להצעת אוניברסיטת בן-גוריון לנהל מכון כזה והיתנה את הצטרפותו בכך שבמקום מכון אוניברסיטאי כמו באוניברסיטת תל-אביב תוקם חברה עסקית לאותה מטרה – כלומר, שתעסיק מדענים עולים ותספק שירותי פתרון בעיות תעשייתיות בעזרת מודלים מתמטיים¹⁵².

גם הפקולטה להנדסה באוניברסיטת תל-אביב הגישה הצעה לבניית מרכז במתכונת המרכז לסימולציה תעשייתית, אך לא הצליחה להשיג את התקציב הדרוש לכך:

לכב' פרופ' דן עמיר, רקטור אוני' ת"א.

הנדון: הצעה להקמת מרכז לשירותים טכנולוגיים

בתשובה למכתבם של פרופ' נתן, פרופ' רוזנמן ופרופ' גובר מ- 23.5.1993, בחנו במשרד בחינה ראשונית את ההצעה הנ"ל, ולדעת גורמים מקצועיים, ואף לדעתי, הרעיון הוא חשוב וראוי לבדיקה עמוקה במגמה לממש אותו. במסגרת הצעת התקציב שהגשנו לפעולות לקליטת מדענים לשנת 1994, אפילו הצענו סעיף מיוחד שעשוי לתת אפשרויות לסייע במימון מרכזים מסוג זה. בדיונים על תקציב קליטת מדענים עולים עדיין לא הסתיימו ויש לי חשש כבד שבמסגרת הקיצוצים שהאוצר מבקש להטיל עלינו לא נוכל להתחיל בפעולות מסוג זה (אם בכלל...). רק כאשר ההיקף התקציבי יתברר, נוכל להמשיך לטפל (או לא לטפל) בהצעה. בברכת שנה טובה, ד"ר ברוך אייל, ראש תחום קליטת מדענים עולים

¹⁵² "החברה למתמטיקה תעשייתית" הוקמה ביוזמה משותפת של קרן ג'נסיס, אוניברסיטת בן-גוריון, מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית וקרן היסוד. החברה העסיקה קבוצה נבחרת של מדענים, יוצאי חבר העמים, שבהם מדענים בעלי שם בתחומם, כמו לב ברגמן, שעל שמו קרויה שיטה לתכנות קמור, אלכסיי דרוזדוב - מומחה למחקר אלסטו-פלסטיות וד"ר יצחק שרייבר, תושב "העיר האקדמית" בברית המועצות ושותף לתוכנית פיתוח רוסיות.

התמיכה במדענים הקשישים הייתה רק אחת מהמטרות הרבות שהציבה לעצמה המועצה הציבורית, אבל כדי לקדם מטרות אחרות היה צורך בגיוס עוד משאבים. לצורך זה פנתה המועצה שוב לוועדת העזבונות. אצטט כאן מאותה פנייה:

30.10.1991 בקשה לתמיכה כספית לצורך מימוש פרויקטים לקליטת עלייה

המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ נוסדה בשנת 1970 ופעלה מאז לטיפול הקשר והגשר ליהודי ברה"מ. המועצה הציבורית היוותה במשך כל השנים שותפה מובילה להעלאת המסר של מסורבי העלייה ואסירי ציון למוקד העניין של דעת הקהל הבינלאומית ולמאמץ הבינלאומי לחילוצם ולהעלאתם ארצה. עתה, עם פתיחת השערים ונוכח זרם העלייה הברוכה מיקדה המועצה את פעילותה ומאמציה לסיוע בקליטתם של אלה שכה רבות עשתה למען יציאתם (וזאת בנוסף להמשך המעורבות וטיפול הקשר של יהדות ברה"מ עם ישראל).

המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ היא מלכ"ר על-מפלגתי, ומיוצגים בה אישים ואנשים ממגוון הקשת הפוליטית [...]. בעבודת המועצה שותפים פעילים מכל שכבות הציבור, ישראלים ותיקים וילידי הארץ לצד עולים משנות ה-70, ה-80 וה-90. בכך מוקנית למועצה היכולת לחצות מחסומי שפה ותרבות, לאתר ביתר קלות צרכים חדשים מהשטח ולפתח יוזמות חדשות הנדרשות במסגרת השירות והטיפול בקליטת העלייה.

משימות המועצה הציבורית מתבצעות באמצעות סניפיה (בת"א, ירושלים, חיפה ובאר-שבע). ביצוע הפרויקטים השונים והיקפם מותנה במציאת מקורות מימון ספציפיים ולצורך כך מוגשת בקשתנו זו לתמיכה.

במסמך זה מפורטת בקשתנו לתמיכה כספית לצורך מימון הפרויקטים לקליטת עלייה שזמנו והכנו. במסגרת הכנת הפרויקטים בוצעו הרצות ניסיון, הוכשרו מרצים והוכן חומר. ביצוע הפרויקטים והיקף מימושם מותנים ביכולתנו לגייס סיוע כספי למימושם.

קליטה תרבותית	התחום	הפרויקט	המימון הנדרש (בשקלים)
1.	10 סמינרים למורשת ישראל		196,680
2.	הפצת אנציקלופדיה יודאיקה וספרות		361,650
3.	חינוכית-תרבותית בשפה הרוסית		261,960
4.	20 סמינרים "השואה והמרי"		384,650
5.	פרויקט "סלע" – סיוע למשפחות עולים		
	<u>הכשרת קולטי עולים והגברת המודעות לקליטה</u>		
5.	10 קורסים אקדמיים סמסטריאליים		
	להכשרת קולטי עולים		109,390
6.	"חבלי קליטה" – סדרה של 200 סדנאות והרצאות		87,763
	<u>מאגר פרויקטים</u>		
7.	הקמת מאגר ממוחשב לפרויקטים ותכניות לקליטת עלייה		103,000
	סה"כ המימון הנדרש		505,093,1

הפרויקטים לקליטה תרבותית

קליטת העלייה מברה"מ מהווה אתגר ומשימה לאומית ממדרגה ראשונה. היקף העלייה ואופיה המיוחד מחייבים מאמץ כולל לא רק מצד הגורמים הממשלתיים והמוסדות המופקדים. נדרשת התגייסות של כלל הציבור, ובראש וראשונה של הארגונים ההתנדבותיים. נכון הדבר, שהבעיות האקוטיות והמידיות אמנם קשורות באספקת קורת גג ומקורות פרנסה לעולים, אך הצלחת קליטתם והתערותם בארץ מותנית, בסופו של דבר, ביכולתנו לשלב את העולים לתוך החברה הישראלית ולהעניק להם תחושת שייכות וזהות שכה חסרה לעלייה זו. לאחר שנות ניתוק רבות, ובהיעדר היכרות בסיסית של עבר, תאבות ומורשת יהודית, נדרש מאמץ גדול ומיוחד בתחום זה.

המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ שמה לה למטרה לפעול בכל דרך אפשרית למען קליטתם הרוחנית-תרבותית של העולים בישראל. לצורך זה, הוכנו תכניות, פותחו מודלים והורצו תכניות פיילוט להפעלת הפרויקטים. באמצעות פרויקטים אלה, אנו מתכוונים להרחיב את ידיעותיהם ולהעמיק את היכרותם של העולים עם התרבות, המורשת וההיסטוריה של העם היהודי וישראל, ולהקנות להם תחושת הזדהות ושייכות – המהווים נדבך כה מרכזי בקליטתם האמיתית לתוך החברה שלנו.¹⁵³

¹⁵³ באחד הנספחים לבקשה המפורטת מובאים פרטים על המועצה, כולל כתובות הסניפים בירושלים, חיפה ובאר-שבע ושמות בעלי התפקידים: יושב הראש - דוד יפית, מזכיר - רות בר-און, גזבר - צבי ברנשטיין.

למרות פעילותה המסורה, הנמרצת והנרחבת של המועצה הציבורית בענייני העלייה והקליטה של יהודי ברית- המועצות, בקשתה מ- 31.10.1991 להמשיך התמיכה הממשלתית נענתה בשלילה:

אל רות בראון, מנכ"ל המועצה הציבורית ליהודי ברה"מ, מאת שלום ברק, חשב 'נתיב'.

הנדון: מימון המועצה הציבורית

רצ"ב חוות דעתה של עו"ד תמר הקר, היועצת המשפטית של האוצר, בעניין מימון ממשלתי למועצה. **כתוצאה ממכתב זה החשב הכללי הפסיק להעביר לי את התקציב עבורכם. היועצת המשפטית דורשת מבחנים שוויוניים שנקבעו לחלוקת סכום זה. החשב הכללי טוען שיש עוד גופים שעוסקים בקליטה ולכן מגיע להם חלק מההקצבה הממשלתית.** עליך לפעול להעביר את הגזירה. מצטער שלא העברתי אותה. ש. ברק

הנימוק לדחיית הבקשה לא נראה לנו משכנע, והמועצה ביקשה וקיבלה גם חוות דעת משפטית מסייעת:

26.7.1992 אל המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, רח' ישראל בק 1, תל-אביב

היועצת המשפטית למשרד האוצר, עו"ד תמר הקר, שלחה ביום 11.5.92 למר מיכאל אליצור, סגן החשב הכללי [...], בו חיוותה עו"ד הקר את דעתה על התמיכה בתקציב המדינה למועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות (להלן: "המועצה"). בעקבות חוות-דעת הקר הופסקה ההקצבה הממשלתית למועצה. נתבקשנו לחוות דעתנו המשפטית על האמור בחוות-דעת הקר.

המועצה נוסדה תחילה כ"אגודה עותומנית", וביום 13.5.1984 היא נרשמה כעמותה לפי חוק העמותות, התש"ס-1980. בתעודת הרישום מוגדרות מטרותיה העיקריות של המועצה כדלקמן: "מאבק והגנה על זכותם של יהודי ברה"מ לעלות לישראל וכן לטפח ולבטא את זהותם התרבותית היהודית". בתקנון המועצה מוגדרות מטרותיה כדלקמן: "א. מאבק והגנה על זכותם של בני העם היהודי בברית המועצות לעלות לישראל. ב. מאבק והגנה על זכותם של יהודי ברית המועצות לטפח ולבטא את זהותם ותרבותם היהודית. ג. החדרת הדאגה לבני העם היהודי הנמצאים בבקריה המועצות בקרב הציבור היהודי בישראל ובתפוצות. ד. חיזוק הקשר בין תושבי ישראל ויהודי ברית המועצות". לפי המידע שקיבלנו מראשי המועצה, המועצה משמשת זרוע ציבורית של "לשכת הקשר" שהיא יחידה ממשלתית הפועלת זה עשרות שנים מטעם ממשלת ישראל בעניינים הקשורים ביהודי ברית המועצות (להלן – "לשכת הקשר").

חוות-דעת הקר מתבססת על סעיף 3א לחוק יסודות התקציב, התשמ"ה-1985, [...] ומגיעה לידי מסקנה כי אין להעניק למועצה תמיכה תקציבית באשר תמיכה כזאת תיתכן רק לפי מבחנים שוויוניים שייקבעו לתמיכה בגופים העוסקים בסוג הפעילות שבו עוסקת המועצה. שאלת המפתח לעניין חוות דעתנו זו היא: האם נכונה המסקנה שבחוות-דעת הקר כי המועצה היא "מוסד ציבורי" לעניין סעיף 3א. "מוסד ציבורי" מוגדר בסעיף 3א כדלקמן: "מוסד ציבורי" – גוף שאינו מוסד ממוסדות המדינה, הפועל למטרה של חינוך, תרבות, דת, מדע, אמנות, רווחה, בריאות, ספורט או מטרה דומה". חוות-דעת הקר רואה במועצה "מוסד ציבורי" לעניין סעיף 3א, ואלו טעמיה: "אמנם העמותה האמורה אינה עוסקת במיוחד בחינוך, תרבות, דת, מדע, אמנות, רווחה, בריאות או ספורט, תחומים המפורטים בהגדרת "מוסד ציבורי" שבסעיף הנ"ל, אך בוודאי תחומי פעילותה קשורים גם בחלק מתחומים אלה, ומכל מקום מטרתה היא בגדר "מטרה דומה" כאמור שם, ואף אם יכולה להיות מחלוקת על כך, הרי לא יכולה להיות מחלוקת שההיגיון העומד ביסוד הסעיף חל גם במקרה של תמיכה בעמותה העוסקת במאבק על זכותם של יהודים בחו"ל לעלות לישראל, לבטא זהותם ותרבותם וחיזוק הקשר בינם לבין תושבי ישראל". [...] דעתנו היא כי המועצה איננה "מוסד ציבורי" לפי ההגדרה שבסעיף 3א ולפיכך אין ההוראות, המיגבלות והסייגים שבו 3א חלים עליה. [...] על יסוד האמור לעיל, דעתנו היא כי אין בסעיף 5א כל מניעה חוקית לכך שהמועצה תוסיף לקבל תמיכה מקופת המדינה במסגרת סעיף התקציב המתאים.

בסעיף האחרון של חוות-דעת הקר נאמר: "יתכן שהמסקנה היא שהמדינה אינה מעוניינת, במסגרת אילוצי התקציב הקיימים, לתמוך בסוג זה של פעילות, ואינני רואה סיבה מדוע עמותה אחת, העוסקת בגולה אחת, תהיה מופלית לטובה לעומת גופים אחרים וגלויות אחרות, במיוחד לאור השינויים שחלו לאחרונה בברית-המועצות". אנו סבורים כי אמירה זו חורגת מהמסגרת של חוות-דעת משפטית וגולשת לתחום המדיניות. השאלה אם המדינה, "במסגרת אילוצי התקציב הקיימים", מעוניינת או אינה מעוניינת לתמוך בפעילותה של המועצה, וכן השאלה אם, "לאור השינויים שחלו לאחרונה בברה"מ", יש סיבה או אין סיבה להעניק תמיכה למועצה "העוסקת בגולה אחת" לעומת "גופים אחרים וגלויות אחרות", הן שאלות להחלטת הרשויות המבצעות של המדינה לפי שיקול דעתן, במסגרת חוק התקציב, ואינן עניין לחוות-דעת משפטית. בברכה. צדוק, שטריקס, סלע ושות', עורכי-דין

הקליטה התרבותית והחברתית לא היו, אמנם, בתחומים עליהם הופקדתי, אבל כמובן שראיתי נהם חשיבות רבה. לכן נעניתי ברצון לפנייתו של פרופ' יוסף מורין, מהפקולטה לחקלאות באוניברסיטה העברית, להצטרף לעמותת 'דיאלוג' שהוקמה על ידו בסוף 1990. וכך נאמר במסמל היסוד של העמותה:

עמותת דיאלוג לשילוב תרבויות בישראל

"דיאלוג" הינה עמותה שחבריה הם אזרחים ותיקים וחדשים מתחומי האקדמיה, השירות הציבורי והמגזר העסקי, החרדים לגורל המדינה ורוצים לפעול לעידוד וחיזוק התפיסות הדמוקרטיות, ההומניסטיות והרציונליות בשיח הציבורי הישראלי. חבריה רואים בדאגה את מגמות הסקטוריאליזם והחשיבה הסטריאוטיפית המאפיינות כיום עדות וקבוצות אתניות שונות. עמותת "דיאלוג", הכוללת את פעילי עמותת "תאנה", מתמקדת ביצירת קשר, על בסיס חברתי אינטלקטואלי, מתוך שותפות מלאה בין "ישראלים ותיקים" ובין אנשי העלייה הגדולה האחרונה מתחומי ברית-המועצות לשעבר. כיום מאפיין את היחסים הבין-קבוצתיים נתק, תחושת החמצה ואף ניכור הדדי נמשך ומתרחב, למרות הפוטנציאל העשיר והרב-צדדי בנכסים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים שעליה זו נתברכה בו.

ברשימה של כשמונים יוזמי הקמת העמותה נמצאו אנשי אקדמיה בולטים כמו הפרופסורים יהודית בירק, אילן חת, מנחם יערי, רפאל לוין, משה ליסק, וגרשון שקד, הכלכלן ארנון גפני, הסופרים חיים גורי, דוד גרוסמן, א.ב. יהושע, אלי עמיר ונתן שחם, חוקר הטבע עוזי פז ומלומדים שעלו מברית המועצות כמו מיכאל זנד ותיאודור פרידגוט. הייתי חבר בוועדת ההיגוי של "תרבות ישראל" – פסיפס בהתהוות: – סמינריון משותף לאנשי רוח, תרבות ומדענים עולים מ"חבר המדינות" ותיקים, שהתקיים בצורת פגישות חודשיות של שלוש שעות בירושלים. עמיתי בוועדה היו אריה ("לובה") אליאב, ד"ר מארק אמוסין, פרופ' מנחם ברינקר, פרופ' יוסף מורין וד"ר ולדימיר חזן. כך הייתה לי הזכות להכיר מקרוב את לובה אליאב, ולשוחח אתו כאשר הסעתי אותו מדירתו בתל-אביב לירושלים וחזרה.

הרפורמות לא הבריאו את הכלכלה הסובייטית ומצבה הלך והתדרדר. ב-7 בפברואר 1990 התכנסה הוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית של ברית-המועצות והסכימה לוותר על מונופול הכוח השלטוני שלה. במשך השבועות שבאו לאחר מכן 15 הרפובליקות המרכיבות את ברית-המועצות ערכו בחירות רב-מפלגתיות, רבים מהמושבים בבתי הפרלמנט של מדינות אלה נכבשו בידי לאומנים אתניים. הרפובליקות החלו לעמוד על הריבונות שלהן והחלה "מלחמת חוקים" עם הממשלה המרכזית במוסקבה. הרפובליקות השתלטו על הכלכלות המקומיות שלהן והפסיקו להעביר את כספי המיסים לקופתה של ברית-המועצות, דבר שגרם לפגיעה נוספת בכלכלה הסובייטית והעמיק את המשבר הכלכלי במדינה. ב-17 במרץ 1991 נערך משאל-עם בברית-המועצות, וכ-76.4% מכלל המצביעים תמכו בהמשך קיומה. הרפובליקות הבלטיות, ארמניה, מולדובה וגאורגיה החרימו את משאל-העם. ב-12 ביוני נבחר בוריס ילצין לנשיא הרפובליקה הסובייטית סוציאל-פדרטיבית של רוסיה. באוגוסט אותה השנה נעשה ניסיון הפיכה קצר במטרה להפיל את משטרו של גורבצ'וב. לאחר מאבק קצר סוכל הניסיון והקושרים נעצרו. בין ההחלטות שהתקבלו כתוצאה מניסיון ההפיכה, הייתה אחת בעלת חשיבות סמלית רבה - הסובייט העליון של הפדרציה הרוסית החליט להחליף את הדגל האדום הקומוניסטי בדגלה ההיסטורי של רוסיה - בצבעי לבן-כחול-אדום.

מהפכה זו זירזה את מה שנראה כתהליך בלתי נמנע, ב-24 באוגוסט 1991 התפטר גורבצ'וב מתפקיד המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית של ברית-המועצות. בעקבות זאת הואץ תהליך פירוקה של ברית-המועצות ללא מעצור. עוד באותו היום הכריזה אוקראינה על עצמאותה; ב-27 באוגוסט הייתה זו מולדובה; וב-30 וב-31 באותו החודש עשו זאת אזרבייג'ן וקירגיסטן. ב-6 בספטמבר הכירה מוסקבה בעצמאותן של אסטוניה, לטביה וליטא. ב-9 בספטמבר הכריזה טג'יקיסטן על עצמאותה, וב-21 בספטמבר הייתה זו ארמניה, ב-27 באוקטובר הכריזה טורקמניסטן על עצמאות.

ב-8 בדצמבר נפגשו מנהיגי רוסיה, אוקראינה ובלארוס במינסק, בירתה של האחרונה והקימו את **חבר-המדינות**. אליהן הצטרפו כמה שבועות לאחר מכן הרפובליקות המרכז-אסייתיות, ארמניה ואזרבייג'ן. גאורגיה הצטרפה בשנת 1993, אך פרשה מחבר-המדינות ב-2009 לאחר עימות מזוין עם רוסיה (שלוש המדינות הבלטיות מעולם לא הצטרפו). ב-25 בדצמבר 1991 התפטר גורבצ'וב מתפקידו כנשיא הסובייטי והעביר את סמכויותיו לבוריס ילצין. מספר ימים לאחר מכן התפרקה ברית-המועצות באופן רשמי, ועד סוף אותה השנה הפסיקו כל המוסדות הסובייטיים לפעול. דגל הפטיש והמגל הורד מבניין הקרמלין והוחלף בדגל שלושת הצבעים של רוסיה. **ברית-המועצות חדלה מלהתקיים.**

יא. הוועדה הלאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת המדענים העולים

הסחבת בממשלה בנושא קליטת המדענים נמשכה. בינתיים התבררו הממדים המדהימים של גל העלייה, והיה צורך לעדכן את המלצות תכנית 2000. ביוזמתו של יובל נאמן, החליטה ועדת השרים לענייני מדע וטכנולוגיה בסוף 1991, להקים "ועדה לאומית" לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים.

15.1.1992 לכבוד אלוף (מיל) אהרון דורון.

הנדון: ועדה לאומית לתכנון ארוך טווח של קליטת מדענים עולים

בהתאם להחלטת הממשלה מס/16 מיום א' ט"ו בטבת התשנ"ב (22.12.91), הרינו ממנים אותך בזאת להיות יושב-ראש הוועדה לתכנון ארוך טווח של קליטת מדענים עולים. תפקידי הוועדה יהיו:

- ללמוד ולאפיין את נתוני המדענים בקרב העולים (גיל, נושאי התמחות, הכשרה), ולנסח הקריטריונים להגדרה ולטיפול במדען עולה.

- לערוך תחזית של שעור המדענים העולים בכלל העלייה, ולהעריך את צרכי המשק ותכניותיו במגזר האקדמי, הממשלתי-ציבורי והעסקי, על רקע הגידול הצפוי באוכלוסייה, תחזיות הצמיחה ומגמותיה. - להצביע על שינויים נדרשים במגמות הצמיחה, על מנת לאפשר ניצולו היעיל של הידע המדעי-טכנולוגי של המדענים העולים.

- להציע לממשלה תכניות קליטה ארוכות-טווח מתוך ראייה כוללת של צרכי המשק ושל צרכי העלייה והעולים.

- להציע לממשלה תכניות ביניים קצרות-טווח לקליטת מדענים, הגזרות מהתכניות ארוכות הטווח, והמשרתות אותן.

הוועדה מתבקשת להגיש דו"ח, המסכם את הנתונים וההמלצות עד לתאריך 1.6.92 ליושב ראש ועדת השרים לענייני עלייה, וליו"ר ועדת השרים לענייני מדע וטכנולוגיה. חברי הוועדה האחרים יתמנו בנפרד, ושמותיהם ופרטיהם יעברו אליך במועד מאוחר יותר¹⁵⁴.
אנו מאחלים לך הצלחה בביצוע תפקידך החשוב.

בכבוד רב אריאל שרון, שר הבינוי והשיכון, יו"ר ועדת השרים לענייני עלייה
פרופ' יובל נאמן, שר המדע והטכנולוגיה ושר האנרגיה והתשתית,
יו"ר ועדת השרים לענייני מדע וטכנולוגיה¹⁵⁵

בינתיים נפל עיקר נטל קליטת המדענים והסטודנטים העולים על האוניברסיטאות. לצורך הקליטה היה צורך במשאבים נוספים רבים, וכדי להשיג את אלו נעשה מאמץ מוגבר בקרב הידידים בחו"ל.

12.2.1992 (באנגלית, אל מר סם סבה, לונדון). מר סבה היקר. ברצוני להודות לך על השראתך לאתגר אותנו לגיוס 2.5 מיליון דולר לקליטת מדענים מקרב העולים החדשים מברית המועצות לשעבר. שוב הוכחת שהינך ידיד אמיתי של האוניברסיטה. קליטת עולים חדשים, הן סטודנטים והן סגל, היא עכשיו, והייתה במשך שנים, בעדיפות עליונה עבור אוניברסיטת תל-אביב.
אני גאה ליידע אותך בכך שהמטרה שהצבת בפנינו הושגה, ויש בידנו עכשיו את תשע היחידות הבאות, בנות \$ 250,000 כל אחת, למטרה זו:

1. ד"ר ריימונד סאקלר, ארה"ב; 2. ד"ר ריימונד סאקלר, ארה"ב (יחידה שנייה);
 3. קרן קודש, גרמניה; 4. מר בראנקו וייס, שווייץ; 5. אגודת הידידים האוסטרית;
 6. קרן פליישמן, שווייץ; 7. קרן פליישמן, שווייץ (יחידה שנייה);
 8. קרן אורסן ומר יוסף לינדר, ארה"ב; 9. אגודת הידידים האמריקאית;
- עתה, כשחזונך התממש, אנו מצפים לתרומתך שתהווה את השיא של יוזמתך המצוינת. בברכות חמות, בלבביות, פרופ' יורם דינשטיין, נשיא

¹⁵⁴ רשימת חברי הוועדה: ד"ר בועז אברון (האקדמיה הלאומית למדעים), פרופ' עודד אברמסקי (משרד הבריאות), מר שמואל אדלר (משרד הקליטה), ד"ר יונה אטינגר (הוועדה לאנרגיה אטומית), מר אריה בר (משרד התמ"ס), מר דוד ברוך (משרד האוצר), מר יוסף ברטוב (משרד הביטחון), ד"ר יעקב הכט (משרד העבודה והרווחה), גב' רות זילברברג (הות"ת), גב' רות לובנטל (משרד הכלכלה והתכנון), ד"ר גרשון מצגר (משרד המדע והטכנולוגיה), מר רן פרוכטמן (התאחדות התעשיינים), ד"ר חיים פרנקל (מינהל המחקר החקלאי), מר עוזי צוק (משרד החינוך והתרבות), גב' דינה רצ'בסקי (משרד הפנים). בנוסף לאלו, צורפו לפי בקשת היו"ר: ד"ר ברוך אייל (משרד המדע והטכנולוגיה), מר זאב בורשטיין (קמ"ג), מר יוחנן בן-יעקב ומר אהוד חושן (משרד החינוך והתרבות), מר עקיבא לוינסקי (התאגדות המכללות האזוריות), פרופ' דן עמיר (אוניברסיטת תל-אביב), מר דוד פרלשטיין (נציבות שירות המדינה).

¹⁵⁵ ב- 21.1.92 פרש נאמן פרש מן הממשלה. באותה שנה לא עברה רשימת "התחיה" את אחוז החסימה והוא פרש סופית מהפוליטיקה.

18.3.1992 לכב' פרופ' דן עמיר, סגן הרקטור, אוניברסיטת תל-אביב. שלום רב.

נתבקשתי ע"י פרופ' עוזר שילד להעביר אליך את מכתבו של פרופ' סגינר, המשנה לנשיא למחקר בטכניון. פרופ' שילד יוצא בסוף השבוע לחו"ל, והיות שאתה הוא שמוביל את עניין המדענים העולים, הוא מבקש שתראה אם ברצונך להגיב למכתב זה, או להעלות הבעיות בישיבת ור"ה. בברכה, גיורא להבי, מרכז ור"ה

17.3.1992 לכב' פרופ' עוזר שילד, יו"ר ור"ה הנדון: מזכר – שכר למדענים עולים – בעיות

מקור הבעיה ברגע זה הוא משרד המדע אשר תקציבו לא אושר, ובהיעדר שר בראשו הוא נתון ללחצים גוברים של אגף תקציבים באוצר. אולם לצורך הארת הבעיה עלי לתת לך סקירת רקע מתומצתת של מבנה השכר למדענים עולים. רוב המדענים העולים נתמכים ע"י המרכז לקליטה במדע (מק"מ) של משרד הקליטה בשנים הראשונות לעלייה ארצה (שנתיים או שלוש). מדענים אשר העסקתם אושרה ע"י המק"מ עד לסוף 1990 קיבלו מינויים בדירוגי שכר קיימים (חוקרים, מהנדסים וכו'). המק"מ שילם מ- 50% עד 80% משכרם: במקרה של סיוע בשיעור של 80% אושר סיוע לשנתיים, ובמקרה של סיוע של פחות מ- 80%, אושר סיוע לשלוש או ארבע שנים (ס"ה 2.0 שנות אדם). המוסד הקולט התחייב להשלים את שכר המדענים עד ל- 100% לכל תקופת הסיוע של המק"מ. ההשלמה נעשתה מתקציבי מחקר של הסגל (ות"ת אסרה על השימוש בתקציב השוטף), ובמקרים רבים שימשו לכך תקציבי מחקר שהתקבלו מן התכנית המיוחדת למדענים עולים של משרד המדע. לגבי מדענים אשר העסקתם אושרה החל ב- 1.1.91, עבר המק"מ מסיוע בשכר לסיוע ע"י תשלום מלגות (חייבות במס) של 32,000 ₪. מזה שילם המק"מ 27,000 ₪ והמוסד הקולט 5,000 ₪. המק"מ מוכן להעניק מלגה גם לשנה שנייה בתנאי שהמוסד הקולט יתחייב להעסיק את המדען שנה נוספת (שלישית). אפשרות אחרת היא לפצל את המלגה, כאשר המק"מ משלם חצי מלגה, דהיינו 16,000 ₪, עד סה"כ שתי מלגות מלאות. לגבי מדענים אשר התקבלו בשיטת השכר, הוחלט כי ימשיכו לקבל שכר עד תום כל תקופת ההעסקה. החל מ- 1.1.92 עודכנה המלגה ל- 35,000 ₪ והשתתפות המק"מ ל- 29,500 ₪.

עד סוף 1990 היו המק"מ ומשרד המדע מתואמים ביניהם וחילקו ביניהם את הסיוע לשכר המדען. עם מעבר המק"מ לשיטת המלגות, נפסק התיאום בין המשרדים, עד כדי אי-הסכמת משרד המדע להשלים שכר של מדען שקיבל תמיכה חלקית מן המק"מ. כמו כן החליט משרד המדע להמשיך בתשלום שכר ולחת מלגות, למרות הבעיה שנוצרה בכך למוסדות הקולטים. במהלך שנת 1991, במכרז חדש למחקרים לעולים, עבר משרד המדע גם הוא לשיטת המלגות, אלא שבנוסף למלגות המק"מ (זאת שתוארה ועוד אחת בשיעור של 21,000 ₪ לבת-דוקטורנט ומזה 4,000 ₪ המוסד הקולט), קבע עוד שתי מלגות – אחת של 44,000 ₪ למדען ברמה של פרופ חבר, והשנייה של 65,000 ₪ למדען בכיר מאוד. במקרה של המלגות הגדולות יותר מאלו של המק"מ, השלים משרד המדע את סיוע המק"מ עד לשיעור המלגה שלו. חוזי המחקר של משרד המדע נחתמו לשלוש שנים, הן בשיטת השכר והן בשיטת המלגות, אולם על המשרד לחדש את החוזים מדי שנה.

בחודשים הראשונים של 1992 פגו החוזים הראשונים של משרד המדע, אשר מתקציביהם הושלמו השכר או המלגה של המדען. **תקציב משרד המדע לא אושר והמשרד איננו מאריך את חוזי המחקר.** מנכ"ל המשרד, ד"ר מצגר, הסביר לי כי **תקציב משרדו מונח על שולחן ועדת הכספים של הכנסת, אך זאת איננה דנה בו.** ד"ר מצגר איננו יכול להעריך מתי יאושר התקציב, וכן איננו יכול להתחייב שכל החוזים יוארכו. בינתיים ממשיכים לעבוד העולים אשר חוזי המחקר שלהם פגו, ואם לא יחודשו יהיה על המוסדות למצוא מקורות להשלמת השכר או המלגה, דהיינו ליצור גרעון למטרה זאת. יתר על כן, אם לא יחודשו החוזים יהיה על המוסדות לפטר עשרות מדענים, על כל המשמעויות החברתיות-פוליטיות של מעשה כזה. אם לא די בנ"ל, הודיע לנו משרד המדע כי אגף התקציבים של **האוצר הורה לו לחדול מלשלם שכר לעולים שהחלו לפי שיטה זאת, ועם חידוש חוזיהם לשלם להם מלגות** (יתכן שרק לפי מלגות משרד הקליטה). משמעות הדבר היא כפולה: (1) המוסד הקולט יהיה חייב לפטר ממדען שהתקבל לעבודה בדירוג שכר כלשהו ולשכור אותו בחזרה בהסכם המיוחד של המלגות. (2) תהיה ירידה ניכרת בשכר המדען. אפילו אם היה ניתן מבחינה עקרונית לבצע את הוראת אגף תקציבים, יש לקחת בחשבון את הטראומה של עולה מברה"מ החושד מטבעו בכל דבר הקשור בשלטון ובמעסיקו, אשו יפוטרו רק על מנת להקטין את שכרו. **אין צורך להפעיל את הדמיון כדי להבין את ההשפעה שתהיה לצעד זה על מדענים-עולים פוטנציאליים.**

יתר על כן, בביצוע ההוראה החדשה יש קושי נוסף המהווה הפרת הסכם בין המוסד הקולט ומשרד הקליטה. כאמור המק"מ ממשיך להשתתף במשכורת של המדענים אשר העסקתם אושרה על ידו עד סוף 1990, והמוסד הקולט התחייב להשלים את המשכורת. כאשר משרד המדע יעבור במקרים אלה לשיטת המלגות (במקום שכר) לא יוכל המוסד לעמוד בהתחייבותו למק"מ. בברכה, א.סגינר

העתק: פרופ' ז.תדמור, נשיא; פרופ' פ.זינגר, משנה בכיר לנשיא

26.4.1992. לכבוד פרופ' א. סגינר, משנה לנשיא למחקר, הטכניון.

מכתבך מ-17.3 הועבר לפרופ' דו עמיר, סגן-רקטור של אוניברסיטת ת"א, אשר מוביל את נושא הקליטה מטעם האוניברסיטאות. פרופ' עמיר מטפל בסוגיות שהעלית ואיננו רואה בשלב הנוכחי צורך בדיון במליאת ור"ה. בברכה, עוזר שילד, נשיא

במקביל לבעיות המדענים העולים, היה עלינו להמשיך לעסוק גם בבעיותיהם של הסטודנטים:

15.4.1992. לכבוד פרופ' עוזר שילד, נשיא אוניברסיטת חיפה, ויו"ר ועד ראשי האוניברסיטאות הנדון: **סטודנטים עולים – גיוס לצה"ל**

בתשובה לפנייתך בעניין גיוסם של עולים חדשים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה צה"ל, הריני להודיעך כי לאחר שיחה עם ר' אכ"א, האלוף רן גורן, סוכם כי עולה חדש שהחל את לימודיו באוניברסיטה לא יגויס במהלך לימודיו. יאפשרו לו לסיים את לימודיו בטרם גיוסו לצה"ל. בברכה, ח"כ עובדיה עלי, סגן שר הביטחון

19.7.1992 לכב' אל"מ נתן רוזנבוים, ראש מינהל גיוס הנדון: **דחיית גיוס לסטודנטים-עולים**

מכתבו המצורף של סגן שר הביטחון לשעבר, מר עובדיה עלי, מבטיח דחיית גיוס לסטודנטים-עולים. למיטב הבנתנו, מכתב זה כולל בתוכו את כל אוכלוסיית העולים הלומדים באוניברסיטה, כולל תלמידי תואר שלישי. למרות האמור לעיל, בימים אלה זומן לגיוס סטודנט לתואר שלישי ב"בר-אילן" (פרטיו האישיים בדף המצורף) ובלשכת הגיוס נאמר לו שהכללים לדחיית גיוס אינם תקפים לגביו. אודה לך מאוד על התערבותך המהירה בנושא.

בברכה, פרופ' יוסף ישורון, יועץ הרקטור לענייני קליטה. אוניברסיטת בר-אילן

העתק: פרופ' צבי ארד, רקטור, בר-אילן; פרופ' דן עמיר, סגן הרקטור, אוניברסיטת ת"א

2.7.1992 לכבוד פרופ' דו עמיר, יו"ר הוועדה הבין-אוניברסיטאית לקליטת עלייה.

הנדון: **טיפול ממלכתי במימון שכר הלימוד לסטודנטים עולים**

החל משנה"ל תשנ"ד תיווצר בעיית מימון שכר לימוד לסטודנטים עולים בכל המוסדות להשכלה גבוהה. סטודנטים אלו יממשו את זכאותם למימון שכר לימוד לשנתיים בלבד, עקב הקיצור שנעשה ע"י מינהל הסטודנטים להחזרת המימון ל-3-4 שנים כבעבר, ובכלל זה אבקשך לפנות ליו"ר ועד ראשי האוניברסיטאות לטיפול בנושא. אני מצדי אשמח לסייע ככל האפשר לביטול ההחלטה הנוכחית. בברכה, פרופ' שאול בר-לב, יו"ר ועדת הקליטה האוניברסיטאית, אוניברסיטת חיפה

לקראת אוגוסט עמדה "הוועדה הלאומית", סוף-סוף, להשלים את משימתה. אפשר לומר שהתכנית שהתגבשה הייתה, למעשה, עידכון והרחבה של "תכנית 2000" ל"תכנית 12,000".

23.7.1992 לכבוד חברי הוועדה הלאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים.

רצ"ב אני מתכבד להעביר לך טיוטה ראשונה של הדין וחשבון המסכם את עבודת הוועדה. הטיוטה הינה על אחריותי האישית וכל סעיף בה פתוח להערות וניתן לשינוי. אני מבקש מחברי הוועדה לעיין בטיוטה ולהעביר לי את הערותיהם. רצוי שההערות יגיעו אלי בכתב עוד לפני הישיבה שתתקיים ביום א' 2.8.92 שתוקדש כולה לדיון בטיוטה, אך כמובן שגם ניתן יהיה להשמיע את ההערות בדיון עצמו. בשלב זה לא כללנו בטיוטת הדו"ח אומדן תקציבי של ההצעות השונות. ביקשנו באגף התקציבים של משרד האוצר להעריך את העלות הצפויה של ההצעות הכלולות בדו"ח. בכבוד רב, אלוף (מיל.) א. דורון, יו"ר הוועדה

6.8.1992 אל משתתפי הוועדה הלאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים. הנדון: **הזמנה לישיבה ב-23 דנא ולהערות לדו"ח**

ביום א' 2 באוגוסט 1992 התקיימה ישיבת מליאה לדיון בטיוטת דו"ח הוועדה. הואיל והדיון נסב על הנוסח, לא יופץ סיכום ישיבה ממושגב זה. הוחלט בישיבה לכוון צוות ניסוח, שיתכנס ביום ג' 11 באוגוסט במשרדו של פרופ' דן עמיר באוניברסיטת תל-אביב. הוועדה תתייחס להערות שהועברו בעל-פה ובכתב עד כה ושבוטאו במליאה הקודמת, וכן בהערות ובתוספות שיגיעו אלינו עד ישיבת הניסוח. הנכם מתבקשים, איפוא, להעביר אלינו עד אז כל הערה ותוספת שאתם מעוניינים שתישקל. ביום א' 23 באוגוסט 1992 בין 14:00 ל-16:00 תתקיים בחדר הישיבות של משרד המדע ישיבת מליאה ובה יידון בפעם האחרונה הדו"ח כפי שיסכים עליו צוות הניסוח. טיוטת דו"ח זה תופץ למשתתפים בהקדם האפשרי. כל חברי הוועדה, ובמיוחד אלה שמונו כחברים באופן רשמי, מתבקשים לנכוח בישיבה זו. בברכה, ד"ר יואב אילון, מזכיר הוועדה

הוועדה הלאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים

דין וחשבון

אוגוסט 1992

תוכן העניינים

א. עיקרי הדו"ח. ב. דברי רקע והנחות יסוד. ג. מסקנות. ד. המלצות

טבלה א': הצעה לקליטת מדענים עד שנת 2000

טבלה ב': הערכת עלות וקליטה

ה. פירוט תכנית הקליטה. ו. הפעלת התכנית.

נספחים: נספח א': כתב המינוי של הוועדה

נספח ב': סטטיסטיקה של המרכז לקליטה במדע (1.1.89-30.6.92)

נספח ג': רשימת חברי הוועדה

א. עיקרי הדו"ח

רקע

א. הוועדה הלאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים פעלה במחצית הראשונה של 1992 על פי החלטה מס' מט/16 של ועדת שרים לענייני מדע וטכנולוגיה מישיבתה ביום 22.12.1991.

ב. בוועדה היו מיוצגים כל הסקטורים הנוגעים לקליטת מדענים. בנוסף לישיבות המליאה היא כוננה שלוש תת-ועדות שהתכנסו בנפרד. ראיונות אינדיבידואליים והתייעצויות עם חברי ועדה ועם מומחים חיצוניים נערכו ע"י יו"ר הוועדה ומזכירה.

ג. בהתאם לכתב המינוי מגישה הוועדה תכנית לקליטת המדענים העולים החזויים להגיע לארץ עד שנת 2000. הוועדה ויתרה על טיפול של ממש בסעיף הראשון שבכתב המינוי ולא עסקה באיסוף נתונים על המדענים שכבר הגיעו ובניתוחם, וזאת משני טעמים: הראשון, המוזכר גם בגוף הדו"ח, הינו היעדר נתונים זמינים. הנימוק השני הוא שמספר המשתנים הבלתי ידועים והעובדה שלגבי הרוב הגדול של המדענים שכבר הגיעו טרם נסתיימה תקופת התעסוקה המסובסדת נוטלים מן הסעיף הזה את חשיבותו לצורך תכנון לטווח ארוך, אף כי לגבי הטווח הקרוב והטיפול היום-יומי מידע בתחום זה הוא חיוני.

ד. הוועדה הגדירה לעצמה את מטרותיה המפורטות כדלהלן:

1. להגיש תכנית שתבטיח תעסוקה לרוב המדענים העולים במקצועותיהם או קרוב למקצוע ככל שניתן.

2. להבטיח, במידת האפשר, את ניצול הפוטנציאל המדעי לתועלתו של המשק הישראלי על כל מגזריו.

3. להבטיח את קליטתם של מדענים מצטיינים בפעולה חריגה ובהשקעת אמצעים מיוחדים.

4. להגיש תכנית מגוונת בעלת מסלולי קליטה רבים מבלי לתת עדיפות מראש למסלול זה או אחר. לפיכך אין סדר המסלולים בטבלאות מצביע על דרוג כלשהו.

ה. דרושה בחינה מתמדת והתאמת התכניות המעשיות לנתונים המשתנים, כגון:

מספר המדענים שיגיעו והתפלגותם המקצועית, צרכי המשק וכיווני התפתחותו, בחינת יעילותם של מסלולי הקליטה השונים, בדיקת קיבולת הקליטה של כל מסלול בפועל לעומת התכנון, והעלויות הממשיות של המסלולים מול יעילותם.

ג. דו"ח זה נכתב בעקבות הדיונים והראיונות הנ"ל ומתוך ידיעה שהדעות המוצגות בו משקפות אמנם כיוונים שהסתמנו בדיוני הוועדה, אך היו לחלק מחבריה השגות והסתייגויות מנקודה זו או אחרת.

1 סיכום עבודת הוועדה.

א. הוועדה יצאה מההנחה שמאז החל גל העלייה בשנת 1990 ועד שנת 2000 יגיעו לארץ 15,000 מדענים עולים ומהנדסי מו"פ, מתוכם נקלטו כבר כ- 3000. כלומר, ב- 8 השנים הקרובות יש למצוא פתרונות תעסוקה לעוד כ- 12,000 מדענים העונים להגדרה המקובלת.

ב. הוועדה מצאה שמספר המדענים הצפוי להגיע גדול מכדי שמדינת ישראל תוכל למצוא לכולם תעסוקה, כל אחד במקצועו: על פי אותו יחס (1.5% מכלל האוכלוסייה) היו אמורים כבר להיות בישראל כ- 60,000 אנשי מדע. פירוש הדבר שלחלק מן המדענים תימצא תעסוקה במדע, ושחלקם יאלץ להיקלט במקצועות סמוכים או שונים לחלוטין.

ג. הוועדה סבורה שמבצע קליטה כזה מחייב מעורבות מוסדית ותקציבית מצד הממשלה, ושלא ניתן להסתמך על ההנחה שתהליכים טבעיים יביאו בסופו של דבר לקליטת המדענים.

ד. הוועדה מגישה תכנית בעלת מגוון רב של מסלולי קליטה מבלי לדרג את המסלולים על פי עדיפות כלשהי התאמת התכנית למציאות המשתנה תיעשה תקופתית ע"י ועדת ההיגוי הבין-משרדית שגם על הקמתה ממליצה הוועדה להלן. התכנית המוצעת תאפשר לסדר בעבודה כ- 12,000 אנשי מדע שיגיעו עד שנת 2000.

ה. אומדן העלות השנתית הממוצעת מגיע לכדי כ- 180 מיליון ₪ (בתקציב ברוטו). הוועדה לא התחשבה בסכומים שהמדינה חייבת בהם כגון דמי אבטלה, סל קליטה, הבטחת הכנסה וכו', פי שלא עסקה בהערכת הרווח שיצמח לפיתוח המשק מקליטה טובה. האומדן מתעלם מן העובדה שחלק מן התקציבים הנדרשים מצויים כבר היום במערכת, והוא מהווה ריכוז של כל התקציבים הנדרשים לנושא של קליטת מדענים עולים. אף כי הערכותינו התקציביות מושתתות על מספרים בדוקים, יש לראות בסכומים המופיעים בטבלה ב' רק סדרי גודל. בביצוע ההצעה יהיה כל משרד ממשלתי או כל גוף רלבנטי אחר חייב להגיש את הצעות התקציב שלו על פי נתונים מדויקים ומעודכנים.

ו. במסגרת הפעולה הממשלתית היוזמה שהוועדה ממליצה עליה יש לקחת בחשבון את הנקודות הבאות:

1. המספרים שמדובר בהם אין לצפות לקליטת קבע מיידית לכל המדענים, ויש לקבל מראש את העובדה שחלק ניכר מהם ייקלטו זמנית בפתרונות עבודה, ויחזרו אח"כ למעגל מחפשי העבודה (אם כי אם נתונים משופרים עקב שהותם בארץ במשך שנתיים-שלוש והיכרותם עם המציאות הישראלית).
2. נחוץ מנגנון קבוע שיתאים תכנית זו לתנאים המשתנים. ועדת ההיגוי לקליטת מדענים, שתדווח לוועדת שרים לאותו נושא, נראית לוועדה כמוקד המומלץ ליישום התכנית תוך התחשבות באילוצים ובאינטרסים השונים ובתנאי המשק המשתנים.
- 3 הפיזור הנוכחי של הטיפול בקליטת מדענים במשרדים וברשויות שונות מונע טיפול יעיל ונכון בנושא. הוועדה ממליצה לרכז את הטיפול בקליטת המדענים במרכז לקליטה במדע, ולהכפיפו לוועדת ההיגוי העל-משרדית שתהיה בעלת סמכויות נרחבות.

3. מסקנות והמלצות

- א. מדיוני הוועדה ומבדיקותיה עולה שאחוז אנשי המדע בקרב כלל העולים מחבר העמים הוא גבוה וחרוג [...] בגל העלייה של השנים 90/91 כבר הגיעו כ- 6,000 אנשי מדע. אם היקף העלייה החזויה מחבר העמים במשך שמונה השנים הקרובות (עד שנת 2000) יגיע ל- 800,000 ובתוכם צפויים להגיע כ- 12,000 אנשי מדע (1.5%), יש להניח שקליטתם במקצועותיהם ובמשרות קבועות הינה מעל ומעבר ליכולתה של מדינת ישראל בדרכים קונבנציונליות. לפיכך לא קיבלה הוועדה את הגישה שיש להניח "כוחות השוק" בלבד לתעל את קליטת המדענים. הוועדה סבורה שאם רוצים לנצל נכון את המשאב האנושי הנדיר שנפל בחלקה של מדינת ישראל ולהבטיח תעסוקה הולמת לאלפי מדענים עולים, יש להקצות לנושא משאבים תקציביים מתאימים. לפיכך מרכיב מרכזי בהמלצות הוועדה הן פעולות הדורשות מימון ממשלתי.
- ב. הוועדה מגישה בדין וחשבון זה הצעת מסגרת לסידור בעבודה מתאימה לכ- 12,500 אנשי מדע עד שנת 2000. לפי התחזית שלנו מדובר בקליטה, כלומר במקום עבודה קבוע, לגבי כ- 9,500 מדענים, ואילו לגבי כ- 3,000 מדובר בפתרונות זמניים, כפי שמוסבר בפירוט בהמשך הדו"ח. ההצעה בדבר קליטתם של 12,500 אנשי מדע עד שנת 2000 מפורטת בטבלה א'.
- ג. גם אם הקליטה המאסיבית של מדענים אכן תתבצע לפי הצעת הוועדה, מספר לא קטן מביניהם עלולים לעבור תקופה ארוכה של ציפיות ואשליות ובסופו של דבר יעברו למסלול קליטה אחר. לפיכך סבורה הוועדה שיש לנקוט צעדים מקדימים כדי לוודא שרק מדענים שסיכוייהם טובים להיקלט במדע, במו"פ תעשייתי או בהוראת המדעים יטופלו כמדענים, ושבעזרת מיון והכנה מוקדמים יופנו האחרים, שסיכוייהם קטנים יותר, לאפיקי קליטה חלופיים.
- ד. הוועדה רואה בקליטת המדענים העולים יעד לאומי במדרגה ראשונה, שכדי להשיגו יש להשקיע משאבים ניכרים. יחד עם זאת אסור להגיע למצב שבו קליטת המדענים העולים תבוא על חשבון סיכוייהם של מדענים ילידי ישראל להשתלב בתחומם בתום חוק לימודיהם בישראל או בשוכם מלימודים בחו"ל. לפיכך נערכו החישובים להצעת הוועדה בהנחה שבמקביל לעולים נקלטים בכל המסלולים גם ישראלים ועולים מארצות אחרות.
- ד. לכל אורך עבודת הוועדה בלטו פיזור הטיפול בקליטת המדענים בגופים שונים – ממשלתיים ואחרים, והיעדר יד מכוונת, מוקד מתאם או אפילו מרכז מידע המסוגל לראות את התמונה בכללותה, וזאת על אף יוזמתו ופעולתו הברוכה של משרד המדע.
- ה. הוועדה מצטרפת לדעתה של מבקרת המדינה ומצביעה על המרכז לקליטה במדע שבמשרד הקליטה כמקום שאליו צריך להתנקז כל המידע בנושא מדענים עולים. במרכז זה – באמצעותה של ועדת היגוי ובה יהיו שותפים נציגיהם של משרדי ממשלה וגורמים רלבנטיים אחרים – יש למקד את התיאום להקצאת המשאבים על פי הנתונים המשתנים מעת לעת. ועדת ההיגוי היא אשר צריכה להביא את המלצותיה לאישורה של ועדת השרים לקליטת עלייה. מכל מקום, הוועדה סבורה שיש לגשת בלא דיחוי, בלי כל קשר ליתר המלצותיה, למיחשוב המרכז לקליטה במדע ולריכוז כל המידע והמעקב אחר הטיפול במדענים במערכת שבשליטתו.
- ז. הוועדה מציעה לבקש מהמועצה הלאומית למחקר ופיתוח ומהאקדמיה הלאומית למדעים להתוות כיוונים ודגשים לפיתוחו של המדע בישראל, ותוך כדי כך להצביע בפני הממשלה על פרויקטים לאומיים כדוגמת אלו הנזכרים בדו"ח זה.

2 דברי רקע והנחות יסוד

הוועדה לתכנון ארוך טווח של קליטת מדענים עולים מונתה בינואר 1992. ברקע ההחלטה למנות ועדה כזו עמד גל העלייה הגדול שהגיע ממדינות חבר העמים (לשעבר ברית המועצות) בשנים 1989-1991 ובזכותו הגיעו לארץ תוך שנתיים כ- 400,000 עולים, ומהם כ- 1.5% אנשי מדע (כ- 6,000 עד היום - על פי ההגדרות שנקבעו בשעתו לצורך זה, והתקפות גם היום). ב- 6 החודשים הראשונים של 1992 חלה ירידה ניכרת במספר העולים מארצות חבר העמים. בתקופה זו הגיעו רק כ- 30 אלף, כרבע ממספר העולים בשנים הקודמות, אך אנו מקווים שזוהי הפוגה זמנית ושמספר העולים שוב ילך ויגדל. העלייה ההמונית היא אשר הביאה להקמת הוועדה הזו, ואין זה מתפקידה של הוועדה לנבא אם תחזור ותגיע לממדים הקודמים, או אם מספר העולים אף יגדל מעבר שעלו עד 1991, או אם המספרים הנמוכים של החודשים האחרונים יהפכו לתופעה קבועה. תפקידה של הוועדה הוא להגיש מה שלא היה עד כה: תכנית לקליטת עלייה גדולה כדי שנהיה מוכנים לאפשרות כזו, שנכין את עצמנו במחשבה תתילה, בבדיקת הנתונים בעוד מועד, בבחינת המשק וצרכיו, בלימוד נתוניהם של העולים הצפויים על סמך הניסיון של השנים שעברו, ובקביעת מחירן של ההצעות השונות, וזאת בידיעה שהמשאבים שהמדינה יכולה להקצות למאמץ מוגבר כזה אינם בלתי מוגבלים.

הוועדה בחרה לעצמה, כהנחת יסוד לדיוניה, שמתחילת העשור הנוכחי ועד שנת 2000 יגיעו ארצה כ- 1,000,000 עולים. אנו ערים לכך שקצב הגעתם של העולים אינו קבוע, אך מספרים אלה מניחים ממוצע שנתי של 100,000. הנחה דומה מצאנו גם בפרסומים בנושא זה מטעם הרשות לתכנון לאומי וכלכלי של משרד הכלכלה והתכנון, והחלטנו לאמצה.

התעלמנו במועד מן האפשרות של ירידה של מדענים עולים מן הארץ. ממחקרו של פרופ' ברוך נבו מאוניברסיטת חיפה לגבי מדענים שהגיעו בשנים 1987-1990, כלומר לפני גל העלייה הגדול, אנו יודעים שב- 7.5% מהם ירדו במשך 3 השנים הראשונות לשהותם בארץ.

מועד מינוי הוועדה נבע, כאמור, מגל העלייה העצום של 91-1990, ומההכרה שקליטתם של מספר כה גדול של מדענים איננה מסתדרת "בדרך הטבע", אלא יש למצוא דפוסי טיפול ומסלולי קליטה מיוחדים. [...] קליטת אנשי מדע במספרים כה גדולים תוך תקופה כה קצרה **מחייבת מעורבות משמעותית של הממשלה**. אנו ערים לעובדה שמדיניותה המוצהרת של הממשלה היא דווקא צמצום מעורבותה ברוב התחומים והרחבה ככל שניתן של השפעת "כוחות השוק". יחד עם זאת אנו סבורים שתוספת של למעלה מ- 20% לאוכלוסייה הקיימת של המדינה מחייבת מעורבות הן מוסרית והן תקציבית של המדינה כדי לטפל כראוי בבעיות העלייה.

לוועדה נראה כי היקף עלייתם העתידית של אנשי מדע מחבר העמים יהיה תלוי במידה רבה בהצלחת הקליטה בארץ של המדענים שכבר עלו, וכי הגורם המוביל בחשיבותו הינה תעסוקה מתאימה. מיעוט הבאים בשנה הנוכחית לעומת השנתיים הקודמות מחזק את תקפותה של ההנחה הזאת, כי הרי אין ספק שיותר מכל גורם אחר, היעדר התעסוקה גרם לצמצום העלייה. מחזור ונביע את דעתנו שככל שנצליח בקליטת אנשי מדע נפחית את סכנת "בריחת המוחות" של מדענים שכבר עלו, ואולי גם את נשירתם מראש של מדענים עולים בפרוטנציה.

במסמך שפרסמה הרשות לתכנון לאומי וכלכלי בתחילת 1990 בנושא קליטת עלייה נאמר בין ההמלצות כי "דרושה מדיניות מקרו-כלכלית שתעודד צמיחה והגברת ההשקעות תוך שיפור רווחיותו של הסקטור העסקי". המציאות בשנת 1991 וביחוד במחצית הראשונה של 1992 אינה מצביעה, לצערנו, על צמיחה מספקת בסקטור התעשייתי והעסקי.

אותו מסמך גם קובע שדרוש "שינוי סדרי העדיפות במדיניות התקציבית", תוך הגדלת האמצעים לקליטה וצמצום סעיפי הוצאה אחרים. אין זה מעניינה של הוועדה לבחון אם נעשו שינויים כאלה אך אנו משוכנעים שלהבטחת קליטה סבירה, הקצאת כספים ממשלתיים נוספים לעניין הקליטה הוא תנאי הכרחי. רמת הפעילות בסקטור התעשייתי בשנים 92-1991 אמנם לא הגיעה לרמה הרצויה, אך כל הגורמים, ממשלתיים ותעשייתיים כאחד, צופים גידול, בהנחה שהירידה בקצב העלייה הינה תופעה חולפת, אולם גם אם צפי זה יתממש, יעבור זמן ניכר עד אשר השינוי לטובה ימצא את ביטויו בתעסוקה בכלל, ובקליטת אנשי מדע במיוחד.

עם גבור העלייה נקבעה שיטת סיוע שעיקרה הינם תקופת הסיוע (בדרך כלל שנתיים), הקריטריונים לקביעה של "מיהו מדען" וסכום הסיוע הממשלתי. להלן ההגדרה של "מדען" לצורך סיוע הקליטה במדע:

1. בעלי דוקטורט (או "קנדידט נאוק" בברה"מ לשעבר), עם שלוש שנות ניסיון מדעי לפני עלייתם ולפחות שלושה פרסומים מדעיים ו/או פטנטים רשומים. אלה זכאים לסיוע בכל מערכות האקדמיה והמו"פ.
2. בעלי תואר שני, עם ארבע שנות ניסיון מדעי לפני עלייתם ולפחות שלושה פרסומים מדעיים ושאו פטנטים רשומים. אלה זכאים לסיוע בכל המערכות פרט לאוניברסיטאות.
3. בעלי תואר שני או מהנדסי מו"פ עם ארבע שנות ניסיון מחקרי, בלי פרסומים אך בעלי ניסיון במו"פ תעשייתי. אלה זכאים לסיוע בקליטה רק במו"פ תעשייתי.

נזכיר כאן ש"טכניקת הסיוע" שונה במקצת במסלולי הקליטה השונים ולפי הנוהג המקובל במוסד או במפעל הקולט. רק לגבי חלק קטן מן המדענים העולים שהגיעו ב- 91-1990 וסודרו בעבודה נסתיימו השנתיים של תקופת הסיוע. זו הסיבה שאין עדיין היזון חוזר על מידת יעילותו של סיוע זה ולא הופקו הנתונים הסטטיסטיים היכולים ללמד על הצלחתם או אי הצלחתם של מסלולי הקליטה השונים. כדי להתגבר על החיסרון שהצבענו עליו (היעדר מידע מספיק על יעילות מסלולי הקליטה), הוחלט לאחרונה על סקר שמתבצע בעבור משרדי האוצר והמדע. מבלי לגרוע מהמלצותיו של דו"ח זה עצמו, יתכן שכדאי לחכות גם לדו"ח הביניים של הסקר, האמור להיות מוגש עד סוף ספטמבר 1992, ולשלב את תוצאותיו במסקנות המעשיות של הוועדה.

בדיוני הוועדה שבה ועלתה המסקנה שתהיה שיטת הקליטה אשר תהיה, אין מנוס מכך שלגבי חלק מן העולים היא תספק רק תעסוקה זמנית מסובסדת. סיבות אחדות לדבר, ולמען הבהירות כדאי לחזור ולסכם אותן:

1. אין מנוס משירה של חלק מן הנקלטים כאשר מספר האנשים שמחפשים עבודה במקצוע גדול מן הביקוש האמיתי, ואכן זהו המצב.
2. הגירה של אלפי אנשים מארץ לארץ, מסביבה מקצועית, אנושית ותרבותית אחת לאחרת, ומעבר ממקום עבודה אחד לאחר שלא על פי בחירתם, כרוכים בהכרח במידה כלשהי של נשירה בקליטה.
3. בכל מקרה שמקום העבודה החדש של העולים אינו המשך טבעי לעבודתם הקודמת, צפויה נשירה. כך הדבר, למשל, כאשר מסבים לתפקידי הוראה אנשים שעסקו קודם לכן במחקר ובפיתוח.
4. שיטת תעסוקה הבנויה על סבסוד שכר מוגבל בזמן, מכילה מניה וביה את האפשרות שבתום תקופת הסבסוד תופסק עבודתם של חלק מן המועסקים.

ברצוננו לשוב ולהדגיש שכל העובדות הללו עמדו לנגד עינינו במהלך עבודת הוועדה. אנו ערים לכך שיש הסבורים שסבסוד "עבודה זמנית" אינו כדאי ואינו כלכלי, ויש החוששים ממה שיקרה בתום תקופת הסבסוד. בחנו את עצמנו היטב בנקודה זאת והננו סבורים שהדבר הקובע הוא למצוא למדענים העולים תעסוקה במקצועם או בתחום קרוב ככל האפשר למקצועם ולדאוג להם לפרנסה; מנגד עומדות בפניהם אבטלה וציפייה לדבר בלתי ידוע. לכן **אנו ממליצים להמשיך בתעסוקה זמנית מסובסדת גם בלא ודאות להמשך.**

יש אמנם ספק אם בעזרת סטטיסטיקה יותר טובה תהיה גם קליטה יותר טובה, אך אין ספק שהיעדר חומר סטטיסטי מכביד על אלה המטפלים בתהליך הקליטה ובמעקב אחריו. היעדר נתונים מעודכנים פירושו היעדר מידע זמין כאשר הוא נחוץ לצורך קבלת החלטות. גם מבקרת המדינה, בדו"ח האחרון שלה, מציינת את היעדר המיחשוב במרכז לקליטה במדע. ואכן מיחשוב תהליך הקליטה למעקב אחרי העולה הוא צורך חיוני. התרשמנו שמרכז הקליטה במדע הוא המקום בו חייב להתרכז המידע המעודכן לגבי כל מדען עולה בלא הבדל באשר למסלול שבו הוא סודר או נקלט, גם אם המסלולים עצמם מבוצעים ע"י גופים אחרים כגון משרד התעשייה והמסחר, משרד העבודה, משרד החינוך והתרבות, משרד המדע והטכנולוגיה, משרד החקלאות, המוסדות להשכלה גבוהה או כל גוף אחר. כאמור, כיום אין ריכוז מידע נעשה במרכז לקליטה במדע. מן המספרים שהוועדה הצליחה לקבל אנו למדים שלכמחצית מאנשי המדע שהגיעו ארצה עד כה נמצאו פתרונות תעסוקתיים במקצועותיהם. ברוב המקרים מדובר בפתרון זמני, ואין כל פתרון לגבי המשך העסקתם של אותם מדענים בתום תקופת הסיוע.

הוועדה, ובוודאי אלה שמינו אותה, ערים לעובדה שאכן עליית המדענים היא העלייה שרצינו בה: עלייה איכותית שתתרום לשמירת היתרון היחסי באיכות כוח האדם שיש למדינת ישראל באזורנו, והרי זו אחת הסיבות שאנו עמלים לחזק את מערכות החינוך, להעלות את רמתן ולהגדיל את קיבולת הקליטה של המוסדות להשכלה גבוהה. לצורך זה המדינה משקיעה מיליונים רבים בחינוך ובהכשרה האקדמית של בני הדור הצעיר. והנה, מגיעים אלפים שבהם הושקעה כבר השקעת היסוד הזאת, ורבים מתוכם הינם בעלי רמה מדעית גבוהה. אנו ניצבים על כן בפני השאלה מה עלינו לעשות כדי שלא נחמיץ את השעה, כדי שנבטיח את קליטתם של אלה, ונצל את היתרונות היחסיים שהם מביאים על ידי שילובם המושכל בכל המערכות, הן במגזר העסקי והן במגזרים הציבוריים למיניהם. עלינו לייחס תווית מחיר לכל הצעה. הממשלה היא אשר צריכה להחליט בסופו שח דבר מהן ההצעות המבטיחות ביותר מבחינת טיב הקליטה מחד גיסא, וטובתו של המשק הישראלי מאידך גיסא. הממשלה צריכה להחליט אלו משאבים כספיים היא מוכנה ויכולה להקצות למגזר הזה במסגרת התכנית הכוללת של קליטת העלייה.

3. מסקנות

1. על בסיס ההנחה שמדי שנה יגיעו לישראל במוצע רב-שנתי כ- 100,000 עולים ובתוכם 1,500 אנשי מדע (1.5%), עלינו לצפות להגעתם של עוד 12,000 מדענים ב- 8 השנים הקרובות (עד שנת 2000), וזאת בלא שינוי של ההגדרה מי הוא מדען, המקובלת כיום.
2. היקף המשק הישראלי על מגזריו השונים, גם אם תחול תפנית ותהיה צמיחה משמעותית והשקעות בקנה מידה ניכר במגזר העסקי-יצרני, אינו מאפשר קליטה של 12,000 מדענים עולים במקצועותיה תוך פרק הזמן שאנו מדברים עליו. אל נשכח שגבר קיימת בישראל קהילייה מדעית גדולה יחסית לגודל האוכלוסייה.
3. מבדיקת המבנה המקצועי ומבנה הגילים של המדענים העולים ומהנדסי המו"פ, שהגיעו בשנתיים ומחצה האחרונות, נראה כי גם אם תחול צמיחה מהירה במשק, ייוותרו רבים מביניהם בלא תעסוקה במקצועותיהם הספציפיים. חוסר ההתאמה בין המקצועות שאפיינו את כלכלת ברה"מ לשעבר ומידת ההתמחות של חלק מן המדענים לבין דרישות הפיצוח של המערכות בישראל יקשה על קליטתם של חלק משמעותי של המדענים העולים. בעייתם של מדענים שהגיעו לישראל בגיל מבוגר יחסית קשה אף יותר.
4. עלייתם של אנשי מדע ומחקר רבים כל כך אמורה לאפשר גידול מהיר בתחומי המחקר והפיתוח, אימוץ טכנולוגיות חדשות ופיתוח מזורז של תעשיות עתירות מדע. כדי לנצל היטב את הפוטנציאל הבלום במגזר זה של כוח אדם איכותי וכדי להגדיל את מספר המדענים שניתן לקלוט, יש למצוא דרכים נוספות להעסקתם הקבועה של מדענים עולים.
5. לפיכך אין מנוס מלקיים גם להבא את שיטת הסבסוד של תהליך הקליטה הראשוני באמצעות מימון ממשלתי. בלי תקופת סיוע כזו יצטמצמו אפשרויות הקליטה באופן ניכר, ותגבר הסכנה של איבוד משאבי אנוש חשובים בירידה, בנשירה ובמעבר מומחים לתעסוקה בעבודות לא-מקצועיות.
6. הוועדה סבורה שהניסיון להתמודד עם קליטתם של עוד 12,000 אנשי מדע בידיעה מראש שחלק ניכר מהם לא ייקלט במקצועו או ברמתו המקצועית יוצר אשליות בקרב הנקלטים, גורם לתסכול בקרב הקולטים ומביא לבזבוז של משאבים. כדי למנוע מצב זה ולשפר את סיכויי הקליטה, במדע ומחוצה לו, רצוי למצוא דרך לאתר, מוקדם ככל האפשר, מי מבין הנרשמים הם בעלי סיכויים טובים להיקלט כמדענים וסיכוייהם של מי פחותים. לשם כך כדאי לבחון אם ניתן לעשות זאת בשיטות מתוחכמות של מיון והכוונה.
7. חלק ניכר מן המדענים שתכניתנו מתייחסת אליהם, למעשה אינם "נקלטים" אלא רק "מסודרים" במסלול קליטה שהוא לגביהם בבחינת תעסוקה זמנית. אנשים אלה יחזרו בתום תקופת הסיוע לשוק מחפשי העבודה. התעלמנו במכוון מעובדה זו והנחנו שכ- 75% מאלה שקיבלו סבסוד במשך שנתיים אגו ייקלטו קליטה מלאה. אשר ל- 25% הנותרים, אנו מניחים שחלקם ימצא בהמשך תעסוקה חלופית בזכות היכרות טובה יותר של המציאות בארץ וידע משופר של השפה העברית לאחר שהות של למעלה משנתיים בארץ.
8. הוועדה מכירה בחשיבות המיוחדת שבקליטתם של מדענים ברמות הגבוהות ביותר ומביעה את בטחונה שגם להבא תוקדש לכך תשומת לב מיוחדת. הוועדה מביעה את תקוותה שפעולה זו תינהג גם בעתיד מסיוען של קרנות פילנטרופיות, ברובן בהכוונת גופים ממלכתיים.
9. היעדר נתונים מלאים על תעסוקתם של המדענים שהגיעו ארצה, וביחוד לגבי אלה שטופלו וקיבלו סיוע ממשלתי, מכביד ביותר על המעקב הדרוש ומונע הוצאת מסקנות על יעילותם של מסלולי הקליטה השונים.
10. היעדר מיחשוב של המרכז לקליטה במדע הוא מכשול בלתי מובן בעבודה היומיומית ובכל מאמץ של תכנון גם יחד. יתכן מאוד שחוסר המידע המעודכן נובע, בין היתר, מכך שהמדנים העולים אינם עדים לצורך לעדכן את המרכז לקליטה במדע, או מאי-רצונם של אלה מהם שנקלטו בעבודה להיפלט מהמערכת כתוצאה מכל שידווחו על קליטתם.
11. שיעורי ההיקלטות של המדענים מארצות חבר העמים הינם פחותים מאלה שבאו מארצות המערב וביחוד מארצות הברית ומאלה של ילידי הארץ. לקביעה זו נמצאו סימוכין במחקרו של פרופ' ברוך נסו מאוניברסיטת חיפה (1992).
12. הוועדה התרשמה שלמידת הידיעה של השפה העברית יש השפעה של ממש על סיכויי הקליטה, והיא סבורה שיש להשקיע מאמץ מיוחד בהנחלת הלשון למדענים העולים, אולי אף טרם עלייתם ארצה.

3 המלצות

הוועדה מציעה תכנית לקליטת כ- 12,000 אנשי מדע ומהנדסי מו"פ עולים עד שנת 2000 במסלולים השונים, לפי הפירוט המופיע בטבלה א' להלן ובהסברים שלאחריה. לפי האומדנים והניסיון המועט שהרכש, אנו מקווים שביצוע ההמלצות יביא לקליטה של קבע של כ- 9,000 מדענים. לגבי שאר ה- 3,000 תהיה התקופה של התעסוקה המסובסדת סידור זמני בלבד. יצוין, שסיכוייהם של אלה למציאת עבודה יגדלו תוך אותה תקופה בזכות היכרותם הטובה יותר של המציאות בארץ וידע משופר של השפה העברית. מובן שההצעה המספרית על מסלוליה השונים הינה הצעת מסגרת ואין לראותה כתבנית נוקשה.

1. מיון המועמדים והכוונתם :

[...] כאמור, המרכז לקליטה במדע לא יוכל למצוא סידור תעסוקתי במקצוע או במקצוע קרוב, זמנית או בקליטה של ממש, לכל המדענים העונים להגדרה המקובלת. [...] אנו ממליצים להיעזר במיון ובהכוונה מקצועית מראש, כלומר קרוב ככל האפשר לאחר הגעתם ארצה, כדי למקד את הטיפול באלה שסיכוייהם להיקלט כמדענים גבוהים, וכדי להימנע מיצירת אשליה אצל האחרים ולהפנותם מראש לחיפוש תעסוקה בכיוונים אחרים. אם אין רוצים לשנות את ההגדרה הקיימת של "מדען" – וזאת הנטייה של מרבית חברי הוועדה – קיימות שתי אפשרויות לטפל בבעיה :

א. להטיל על חברה המתמחה באבחון ובמיון כוח אדם להציע למרכז לקליטה במדע שיטת מיון והכוונה שתתאים לקליטת המדענים לפי הקריטריונים המנחים את הוועדה.

בעקבות פגישות שקיימנו, הציעה חברה שפיתחה תוכנה מיוחדת למטרה זו, להעמיד מערכת שלה לניסיון לרשות המרכז לקליטה במדע בלי כל התחייבות. אנו סבורים שכדאי לבחון את התאמתה של מערכת כזו למיון אנשי מדע וסינונם לצורך הקליטה.

ד. להקים צוותות מיון והכוונה אזוריים שיאפיינו את המועמדים על פי התיקים האישיים של המרכז לקליטה במדע וראיונות עם המועמדים. בכל צוות אזורי ישתתפו נציגי המרכז לקליטה במדע, נציגי של מוסד מוכר להשכלה גבוהה, נציגי מן הסקטור העסקי ומדען בתחום מתאים שעלה בעצמו מברה"מ לשעבר.

אנו ממליצים להנהיג את שיטת המיון וההכוונה מיד, ובלא קשר עם מספר העולים בכלל או מספר אנשי המדע שביניהם. יש להחיל את השיטה גם על העולים שהגיעו בגל העלייה של 1991-92 שלרבים מהם עדיין לא נמצאה תעסוקה. לכאורה נראה שקשה לקבוע כללים אובייקטיביים למיון כזה ויתכן שאכן יש ותישאר מידה מסוימת של סובייקטיביות בהחלטה. [...] סביר שבהדרגה יתגבשו כללים מסוימים, ושבעתיד ניתן יהיה לעגן אותם בהוראות קבע.

2. תהליך הקליטה :

מצאנו אצל כל המעורבים בנושא הבנה למסקנתנו, שהגוף המרכזי בנושא קליטת המדענים, על כל מסלוליו, צריך להיות המרכז לקליטה במדע במשרד העלייה והקליטה. על גוף זה להיות המוקד המרכזי ומרכז המידע בתהליך קליטת אנשי מדע, בלא הבדל איזה משרד מבצע או מממן את עצם הקליטה. המרכז לקליטה במדע פועל על בסיס החלטת הממשלה מיום 24.6.73. החלטה זו מיושנת, והוועדה סבורה שיש להגדיר מחדש את תפקידי המרכז, כפיפותו ודרך פעולתו, וממליצה כדלקמן :

א. כל משרד ייעודי יהיה אחראי לתכנון ולביצוע תכניות הקליטה שבתחומו לפי הקריטריונים שהוא מופקד על שמירתם, ואחריות זו תתוקצב בהתאם.

ב. המרכז לקליטה במדע יהיה אחראי לטיפול בפרט, לאיסוף ולאגירת מידע והמיוחד למעקב אחר מסלול הקליטה של המדענים העולים.

ג. ועדת ההיגוי לקליטת מדענים תהיה אחראית לבקרה על ביצוע חלקם של משרדי הממשלה והגופים הרלוונטיים האחרים, והמשרדים הייעודיים יחויבו לספק מידע ונתוני בקרה לוועדת ההיגוי ולמרכז לקליטה במדע.

במרכז לקליטה במדע חייב להתנקז ולהתרכז כל המידע העדכני בנושאי עליית המדענים, לגבי כל מסלולי הקליטה ולגבי כל מדען בנפרד. ריכוז המידע במקום אחד חיוני במיוחד עתה, שכן כתום שנתיים של סיוע לוותיקים מבין המדענים ש"סודרו" בעבודה יחולו בהכרח "תזוזות" ממסלול למסלול (מחממה לתעסוקה בתעשייה וכו'). כדי לוודא טיפול עקבי ויעיל דרוש מעקב שאינו קיים היום. חשוב שהמרכז יוכל לווסת את הקליטה באופן גמיש, ובלבד שיישמר הכיוון הרב-שנת, זאת כדי להתגבר על מכשולים אפשריים במישור התקציבי, וכדי שאפשר יהיה להעביר בעוד מועד משאבים ממסלול למסלול, לוועדת ההיגוי לקליטה במדע תהיה בקרה בין-משרדית על ניתוב התקציבים, ולצורך זה מומלץ שאחד מחבריה יהיה נציג משרד האוצר. ייעול תהליך הקליטה הלכה למעשה מחייב, לדעתנו, את הצעדים הבאים :

א. הוועדה ממליצה להקים ועדת היגוי לקליטת מדענים לצד ועדת שרים לקליטה ולעלייה או קבינט קליטה, ולהעניק לה סמכויות ביצועיות. כפי שמוזכר בדו"ח מבקרת המדינה הייתה אמורה לקום ועדת היגוי למרכז לקליטה במדע, וזן לא קמה. ועדת ההיגוי המוצעת כאן תמלא גם תפקיד זה, אך לא תהיה קשורה אירגונית למשרד הקליטה, וזאת כדי לאפשר לה למלא תפקיד מתאם בין המשרדים השונים. ועדת ההיגוי תבחן באופן שוטף את התקציבים המיועדים לקליטת מדענים במסלולים השונים ותמליץ לוועדת השרים לעלייה ולקליטה על הקצאה וניתוב של הכספים לפי המרכים המשתנים מעת לעת.

ב. המרכז לקליטה במדע יקיים רישום ומעקב אחרי כל מדען מיום פנייתו למרכז, דרך כל שלבי הטיפול בו והעסקתו, ועד תום 5 שנים מיום פנייתו.

ג. יש לבצע מיחשוב מידע של המרכז לקליטה במדע, ללא קשר לקבלת יתר המלצות הדו"ח, שכן כל יום שעובר בלעדיו מביא נזק לתהליך הקליטה.

טבלה א : הצעה לקליטת מדענים עולים עד שנת 2000

מס' סידורי	הנושא	קליטה שנתית בממוצע	קליטה במשך 8 שנים	הממשיכים בעבודה	אומדן נפלים מהעבודה
1	חממות 50 חממות x 8 קבוצות, 2 מדענים בכל קבוצה	160	1280	425	855
2	פרויקטים מיוחדים בחברות גדולות	100	800	640	160
3	המגזר העסקי-יצרני	300	2400	2400	
4	מוסדות להשכלה גבוהה ע"ח תקן	75	600	600	
5	השכלה גבוהה ע"ח מענקי מחקר	250	2000	800	1200
6	הסבה להוראה : א. משרד החינוך	200	1600	1280	320
	ב חינוך טכנולוגי	75	600	480	120
	ג מכללות	25	200	160	40
7	הסבה למקצועות שונים	150	1200	960	240
8	מכוני מחקר ומו"פ אזורי	50	400	400	
9	פרויקטים לאומיים	125	1000	800	200
	סה"כ מקבלי סיוע	1510	12080	8945	3130
10	מדענים שייקלטו בלא סיוע	40	320	320	
	סה"כ	1550	12400	9265	3130

טבלה ב : עלות קליטה של אנשי מדע במסלולי הקליטה השונים (אומדן קיץ 1992)

מספר סידורי	הנושא	נקלטים לשנה	נתמכים בכל עת	עלות למדען לשנה	עלויות אחרות לנושא לשנה	סה"כ עלות ממוצעת לשנה
1	חממות (20)	160	320	80,000	22,000,000	47,000,000
2	חברות ממשלתיות או ציבוריות גדולות	100	200	80,000	3,000,000	19,000,000
3	המגזר העסקי/יצרני	300	600	30,000		18,000,000
4	מוסדות להשכלה גבוהה ע"ח תקן	75	175	30,000		2,250,000
5	מוסדות להשכלה גבוהה ע"ח מענקי מחקר כולל מאגרות	250	500	80,000		40,000,000
6	הסבה להוראה תמיכה בשנת ההוראה הראשונה	300	300	6,000	2,400,000	4,000,000
7	הסבה למקצועות אחרים תמיכה בשנת העבודה הראשונה	150	150	6,000	1,200,000	1,050,000
8	מכוני מחקר ומרכזי מו"פ אזוריים	50	100	60,000		6,000,000
9	פרויקטים לאומיים	125	375	60,000	10,000,000	32,500,000
	סה"כ	1,510	2,980			175,800,000

הערה כללית

כל המספרים שבטבלה זאת הינם ממוצעים של טבלה א. לפיכך הם נותנים מושג על סדרי הגודל של ההקצבה השנתית הדרושה. מדי שנה יצטרך להיעשות אומדן תקציבי על פי הנתונים המציאותיים. הנחנו כי כל מי שנכנס לאחד המסלולים ומתחיל לקבל סיוע, יישאר במשך כל תקופת המסלול (בדרך כלל שנתיים, 18 חודשים בקורסי הסבה להורה או כל תקופה אחרת שתיקבע למסלול מסוים). ההנחה הינה בחודשים(!) כיון שיש נשירה גם תוך כדי תקופת הסבסוד ולא רק בסיומה, אך בהיעדר נתונים בדוקים, העדפנו לנקוב בהוצאה המקסימלית.

נספח : מדענים שנרשמו ושסודרו בעבודה מדעית, ינואר 1989-יוני 1992
 מקור : המרכז לקליטה במדע, המשרד לקליטה ועלייה

סה"כ	1-6.92	1991	1990	1989	
6,860	1,200	3,260	2,100	300	נרשמו בארץ
6,270	1,100	2,990	1,920	280	מהם התקבלו לטיפול המק"ב
2,800	890	1,270	380	260	התחילו לעבוד במדע בסיוע המק"ב
180	70	80	20	10	סודרו בעבודה מדעית ללא סיוע כספי
230	130	100			סודרו בעבודה מדעית ע"י משרדים אחרים
300		250	50		עברו קורסי הכשרה למורי מדע בתיכון
3,510	1,090	1,700	450	270	סה"כ מדענים שסודרו בעבודה מדעית
56%	99%	57%	23%	96%	אחוז מדענים שסודרו לעומת רשומים

ד. פירוט תכנית הקליטה של מדענים עולים (לפי טבלה א')

1. חממות תעשייתיות

ייעודן של החממות התעשייתיות הוא לאפשר לעולים שבידם פרויקט שיש בו לכאורה סיכוי ליישום מידי, לפתח את הפרויקט. החממות תוכננו כך שכל פרויקט מוגדר כיוזמה עסקית (חברה), ואם זו תצליח הרי לאחר תקופת הסיוע תעבור החברה לפסים של תפקוד רגיל בתנאי התחרות של השוק החופשי. במסגרת תכנית החממות ניתנת לפרויקטים שנתקבלו תשתית ושירותים משותפים לכל חממה, בעוד כל פרויקט ופרויקט מתוקצב ומופעל בנפרד. הפרויקטים אינם בהכרח "מדעיים", אך ברוב המקרים יש בהם מרכיב מו"פ משמעותי המיוצג ע"י מדען אחד או שניים או מהנדס מו"פ העונים על ההגדרה המקובלת של מדען. לצדם עובדים בחממה במוצע כ- 2 עובדים טכניים או אדמיניסטרטיביים. התכנית נחלה לפני קצת למעלה משנה ועד כה אושרה הקמתן של 21 חממות, מתוכן פועלות 16, ובהן 66 פרויקטים המעסיקים היום 478 עולים וכ- 70 ישראלים ותיקים. מימון החממה כולל הוצאות תשתית לחממה, והוצאות שכר (כ- 30,000 ₪), ציוד ושונות לפרויקט (עד 75% מההוצאות). [...] אם יוחלט בעתיד להגדיל את מספר אנשי המדע שייקלטו במסלול זה, נראה שיעיל יותר לא להגדיל את מספר החממות, אלא להגדיל את קיבולתן של החממות הקיימות.

2. קליטה בפרויקטים מיוחדים בחברות גדולות (ממשלתיות וציבוריות)

התעשייה האווירית תקלוט מדי שנה 50 מדענים לתכנית של היכרות, הכשרה והתאקלמות. התכנית המוצעת הינה בת 3 שנים, מתוך הנחה שבתום התקופה הזו רוב משתתפי התכנית ייקלטו במשרות קבע בתעשייה האווירית. במשך 8 שנים ישתתפו, אפוא, בתכנית זו, 400 מדענים עולים. התכנית תמומן ע"י התעשייה האווירית והמדען הראשי של משרד התמ"ס בחלקים שווים. ביצועה של תכנית זו כבר החל. [...]

3. המגזר העסקי יצרני

מדיוני הוועדה מסתבר שפוטנציאל הקליטה של המגזרים הציבוריים והאקדמיים מוגבל תקציבית וארגונית. לפיכך ייאלצו רוב המדענים העולים לחפש תעסוקה במגזר העסקי/יצרני. הוועדה ממליצה, אפוא, שבכל שנה "יסודרו" במגזר העסקי/יצרני כ- 300 מדענים בתעסוקה מסובסדת ע"י המרכז לקליטה במדע. הסיוע הניתן למדען העולה במסגרת זו מתבטא במאמץ למצוא לו עבודה ובסבסוד שכרו בכ- 30,000 ₪ במשך השנתיים הראשונות להעסקתו. [...] במגזר העסקי/יצרני אנו כוללים גם מדענים שיעברו קורסי הסבה מקצועיים המאורגנים ע"י גופים שונים (התאחדות התעשיינים, ענף הפלסטיקה וכו'), הכוללים התחייבות מצד מעסיק פוטנציאלי להעסיק את המדענים המוסבים. מומלץ שקורסים כאלה יקבלו תמיכה ממשלתית מול התחייבות של מפעלים ספציפיים לקלוט את רובם ככולם של יוצאי הקורסים בעבודה. [...]

המוסדות להשכלה גבוהה מעסיקים כיום, במסגרת התקציב הרגיל, כ-4000 אנשי סגל הוראה מדעי, כמחציתם במדעי הטבע והטכנולוגיה, וכן סגל מחקר המועסק בדרך כלל על-חשבון מענקי מחקר, ומספרו היום כ-1000 איש ואשה. מספר הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה הוא כ-15678,000. הגידול הצפוי של אוכלוסיית הסטודנטים הוא לפחות כשיעור גידול האוכלוסייה. בהנחה שאכן יגיעו כמיליון עולים בעשור 1990-2000, הפוטנציאל של מספר הסטודנטים הוא כ-100,000. אף כי היחס המספרי הממוצע בין מורים לתלמידים באוניברסיטאות כיום הוא 1:15, הגידול השולי במספר הסטודנטים לא ידרוש יחס דומה בעתיד, ולפיכך אפשר לצפות ב-8 השנים הקרובות לגידול בסגל של כ-1000 תקנים חדשים, ועוד כ-500 משרות המתפנות כתוצאה מפרישה, סה"כ כ-1500 משרות. בהנחה שכ-60% מהנקלטים באוניברסיטאות יהיו ישראלים ותיקים, פוטנציאל קליטת העולים במוסדות להשכלה גבוהה ב-8 השנים הקרובות הוא כ-600 במשרות הוראה תקניות. [...] מתוך גל העלייה הגדול של השנים 1990/91 נקלטו – טוב יותר לומר שוב "סודרו" – במסלול המחקרי במסגרת המוסדות להשכלה גבוהה כ-700 מדענים, וכבר היום ישנה רוויה מסוימת במעבדות ובקבוצות מחקר קיימות. כדי לקלוט מדענים נוספים – עולים וגם חוקרים חדשים שאינם עולים – יש להרחיב את התשתית ולהגדיל את תקציבי המחקר הניתנים לאוניברסיטאות. הגדלת התקציבים הללו יכולה להיעשות ע"י הרחבת הקרן למחקר בסיסי, הקרן לעידוד וייזום מחקרים שבמשרד המדע ומענקי מחקר הניתנים ע"י המדען הראשי של משרד המסחר והתעשייה. [...]

קליטת מדענים עולים על חשבון משרות תקניות תיעשה במסגרת הקצאת המשאבים ע"י ות"ת. בשנה הראשונה לעבודתם במוסדות להשכלה גבוהה הם ייהנו מסבסוד משכורותיהם ע"י המרכז לקליטה במדע. **קליטת 250 מדענים מדי שנה על חשבון מענקי מחקר בסיוע ממשלתי,** כמו זה של משרד המדע, שיינתן במשך שנתיים-שלוש. בתום התקופה ימשיכן חלק מהמדענים במחקריהם במימון ממקורות חיצוניים. חלק אחר – כנראה הרוב – ייפלט בחזרה לשוק העבודה. יש כבר היום רוויה מסוימת שתחייב להרחיב את התשתיות במוסדות להשכלה גבוהה.

שיווק ויצוא של שירותי מחקר והוראה אקדמיים, לדוגמה: הרחבת פעילות חברות השיווק האוניברסיטאיות (רמות, ידע וכו'), קורסי מדע ליצוא (בת"י לתלמידי חו"ל), שירותי מחקר בגיאופיזיקה, מתמטיקה תעשייתית, אקולוגיה וכו', פיתוח תוכנות ולומדות, תרגומים מדעיים וטכניים, כתיבה טכנית וכו'.

1. הסבה להוראה

[...] הוועדה תומכת בדעתם של הגופים הקולטים שיש לקיים קורסי הסבה למדענים באורך שנה וחצי (ולא שנה, כאורך הכשרתם של מורים מנוסים). ההסבה עצמה תיעשה בבתי ספר לחינוך המעניקים תואר אקדמי ותעודת הוראה. האחריות הכוללת לביצוע ההסבה תהיה בידי משרד החינוך והתרבות, שלרשותו עומד מנגנון מיוחד לצורך זה במסגרת המחלקה למורים עולים והאגף להכשרה ולהשתלמות של עובדי הוראה [...] מדי שנה ייערכו קורסי הסבה למורים ומהם ייקלטו כ-200 אנשי מדע, מתוך כוונה לשלב 150 מתוכם במערכת החינוך העל-יסודית. לדעת משרד החינוך, והוועדה סומכת את ידיה על דעה זו, יש להצמיד לכל 5-6 מורים מורה מלווה למשך שנה. [...] במשך שהותם בקורס ההסבה יקבלו המשתתפים דמי קיום. [...] בוגרי קורס ההסבה שייקלטו כמורים בבתי הספר התיכוניים או המקצועיים יקבלו שכר רגיל של מורה מן המניין, והמוסדות המעסיקים אותם ייהנו במשך שנה אחת מסובסידיה מטעם המרכז לקליטה במדע. אנו מציעים שגובה הסובסידיה יהיה מחצית הסכום המקובל במסלולים אחרים (כלומר, בנתוני היום, כ-15,000 ₪ בשנה במשרה מלאה). הוראה במכללות אזוריות ובמכללות אקדמיות אחרות.

מדיניות הוועדה לתכנון ותקצוב היא שלא להוסיף אוניברסיטאות בישראל על אף הגידול הצפוי במספר הסטודנטים. נראה לוועדה שהמכללות מהוות פתרון נאות לקליטת סטודנטים ללימודי התואר הראשון בהוצאות תשתית נמוכות ובעלות שוטפת נמוכה יחסית. מגזר המכללות אמנם קטן בהשוואה למגזר האוניברסיטאות, אולם לפי התכנון צפוי גידול ניכר בשנים הקרובות. [...] כדי לאפשר את הגידול החזוי במספר הסטודנטים, אמור סגל המכללות הללו לגדול בכ-30%, אך יש לזכור שרבים מחברי הסגל יהיו בתחומי הרוח, החברה והניהול ולא במדעי הטבע והטכנולוגיה. [...] המדענים שיופנו להוראה במכללות לא יידרשו לעבור קורסי הסבה כמתואר לעיל, כדי להקל על תהליך קליטתם במכללות ייהנו המכללות מסבסוד במשך שנה אחת וישלמו למדענים שכר כמו לכל יתר המרצים במכללה.

¹⁵⁶ מספר זה כולל גם תלמידים במכללות האזוריות שלומדים לקראת תארים אקדמיים מוכרים.

משרד העבודה ימשיך לקיים קורסי הסבה למקצועות נדרשים במשק המתאימים לקליטת אנשי מדע. להערכתנו היקף הקליטה במסלול זה יהיה כ- 150 נקלטים בשנה, ומשך הקורסים בין 4-8 חודשים. לצורך הערכת העלויות לקחנו בחשבון תקופת הכשרה ממוצעת של 6 חודשים. בתקופת ההסבה עצמה יקבלו המדענים דמי קיום, ובתום הקורס, ולאחר קליטתם במקום עבודה, ייהנו המעסיקים מסבסוד השכר לפי תאי המרכז לקליטה במדע. חלק מן הקורסים בוצעו עד כה באמצעותם של המוסדות להשכלה גבוהה. לדוגמה: קורסים לגהות תעשייתית, עדכון במינהל בכיר וביזמות, עדכון בהוראת הביולוגיה. חלק אחר מהקורסים, שרק בחלקם היו מעורבים מדענים, בוצעו על-פי הסכמים עם חברות עסקיות. לדוגמה: הנדסת תעשייה והקמת פרויקטים, תעשיית פלסטיקה, תיכנות מחשבים ולבורנטים.

3. מכוני מחקר ממשלתיים ומרכזי מחקר אזוריים

על אף מדיניותה של הממשלה שלא להרחיב את מכוני המחקר הממשלתיים [...] נראה לוועדה שבתקופה של קליטה מאסיבית של מדענים עולים יש לשקול מחדש מדיניות זו. בשעה שמגיעים ארצה אנשי מדע במספר רב הבקיאיים בתחומי העיסוק של המכונים השונים, הם יכולים להיות מקום הקליטה הטבעי בשבילם, ושם הם יכולים לתרום בלי שיהיה צורך להיכנס להשקעות רציניות בתשתית מחקרית ובמערך מסייע. נחוצה רק השקעה שולית של הרחבת המסגרות הקיימות והכשרתן לקליטה של אנשי מחקר נוספים, תוך שמירה על סדרי עדיפות לאומיים בהיבט עתידי. מתוך הנחה שייפתח המסלול המוצע של פרויקטים לאומיים, המעטיה הוועדה בסעיף זה ומציעה לקלוט במכוני המחקר הממשלתיים 20 מדענים בשנה.

בשנים האחרונות נפתחו 15 מרכזי מו"פ אזוריים, ולפחות לגבי אחדים מהם אפשר לדבר על הצלחה בביצוע משימתו המוגדרת של המו"פ ובקליטתם של אנשי המדע שמצאו בהם את תעסוקתם. נראה ש"התנאים הסביבתיים" – הימצאותם של מרכזים אלה בצמידות למועצות אזוריות, בישובים המרוחקים ממרכזי האוכלוסייה הגדולים והצפופים והמגע עם תושביהם – תורמים להרגשתם הטובה של העולים ולטיב הקליטה. פעילות המו"פ האזורית באה לנצל, על בסיס מחקרי, את התנאים הגיאוגרפיים והאקלימיים הייחודיים לאזור על מנת לפתח ענפים בעלי יתרון יחסי ברור בחקלאות ובתעשייה. התברר שרבים מבין המדענים ומהנדסי המו"פ הם בתחום האגרו-טכנולוגיה, האגרו-טכניקה, הביוטכנולוגיה וההידרו-טכנולוגיה, ושניתן לשבצם במסגרות אלה. הואיל ובשני הפתרונות המוצעים כאן מדובר במספר לא גדול של אנשים, למען פשטות הדו"ח וכדי להעניק למבצעיו את הגמישות הרצויה, כללנו את שני המסלולים האלה – מכוני מחקר ומרכזי מו"פ אזוריים – בסעיף אחד. האחריות לעניין זה מפוצלת כיום בין משרדי ממשלה שונים, הסוכנות היהודית וגורמים אחרים.

4. פרויקטים לאומיים ותכניות מחקר גנריות

מדיניותה המוצהרת של ממשלת ישראל היא שלא להגדיל את חלקה של הממשלה במשק, וכמצוין לעיל הראשונה בין המלצותיה של הרשות לתכנון לאומי וכלכלי בחוברתה המוקדשת לקליטת העלייה אומרת "מדיניות מקרו-כלכלית שתעודד צמיחה והגברת השקעות, תוך שיפור רווחיותו שח הסקטור העסקי". זאת אמנם מטרה מוצדקת ושאיפה נאה – במידה והדבר ניתן – אך בהיעדר התקדמות ממשית להשגתה אין טעם לשבת ולחכות. אם נכונה ההנחה שהדבר החשוב ביותר בתהליך הקליטה הוא הבטחת תעסוקה. אין מנוס אלא להזרים כספי ממשלה כדי ליצור מקומות תעסוקה נוספים. "כספי ממשלה" אין פירושו בהכרח יצירת תקנים חדשים, אך משמעותו היא אכן מימון ממשלתי. רצוי לא להקים גופים עצמאיים חדשים אלא להישען על גופים קיימים שקרובים לנושא המוצע. לעיתים כבר קיימת בגופים אלה תשתית כלשהיא של חוקרים, מבנים וציוד. לפיכך אנו מציעים להחליט על מספר מסוים של פרויקטים לאומיים בהם ייקלטו תוך 8 שנים 800 איש, לומר כ- 100 איש בכל שנה. פרויקט לאומי הינו מפעל מחקרי בעל משמעות לאומית, ואולי אף בין-לאומית, שמאמץ מחקרי מאסיבי ומרוכז בתחומו עשוי להניב פירות של ממש, ובלבד שבתחום זה יש מצאי של כוחות מחקר מדעיים ברמה מתאימה ובמספר סביר. רצוי, אך לא הכרחי, שבתחומי מחקר אלה יהיה לישראל יתרון יחסי מראש, אם בזכות הימצאותם של כוחות מחקר מעולים, תנאי האקלים המיוחדים או בשל נתונים אחרים המאפיינים את ישראל.

בידי הוועדה רשימה מפורטת של דוגמאות לפרויקטים אפשריים. הדוגמאות המובאות להלן נלקטו מתוך שיחות שהיו ליו"ר הוועדה עם אישים שונים וביניהם פרופ' יהושע יורטנר - נשיא האקדמיה הלאומית למדעים, ד"ר יגאל ארליך - המדען הראשי של משרד המסחר והתעשייה, פרופ' ברוך רז - מנהל המרכז לחיזוי טכנולוגי ומתוך חומר שהוגש ע"י ד"ר שמואל בוקשפן וד"ר זאב בורשטיין מן הקריה למחקר גרעיני, אך לא מדובר בציטוט מדויק.

1. פרויקטים מדעיים עסקיים

דוגמאות: א. מערכת ספרי לימוד ואנציקלופדיות ב"מולטי-מדיה" בשפות שונות, כולל יחידת תרגום לשפות שונות ולמערכות חינוכיות שונות (לדוגמה) תיאור ויזואלי של ניסויים מדעיים, ניתוחים אנטומיים וכו') לצורך לימוד מתקרב ככל האפשר להתנסות. התחזית העתידית: הקמת בית הוצאה עולמי לספרות מדעית במולטי-מדיה. מלבד המדענים שיועסקו, המרכז יהווה מקור תעסוקה גם לצוות טכני ומקצועי אחר. אפשר להעריך את מבנה הצוות וגודלו לפי צוות כתיבת האנציקלופדיה העברית. בהערכה חופשית הפרויקט יעסיק כ- 200 מדענים שיכסו כ- 40 נושאים. [...] יש להניח שלפרויקט מסוג זה יימצא מימון מלא או חלקי חיצוני¹⁵⁷.

ב. ביוטכנולוגיה. עדכון גילוי וזיהוי: הרפואה המודרנית מצטיינת בטיפול במחלות זיהומיות ומפגרת במחלות ויראליות. עיקר ההישגים שלה הם במניעה ובגילוי מוקדם ופחות בריפוי. הרפואה המקבילה פועלת אחרת: לעיתים דרך הגברת המנגנונים החיסוניים, ויתרונה הוא בשתי רמות: (1) הטיפול בבעיות כרוניות שבהן התרופות הקונבנציונליות יוצרות נזק מצטבר ויעילותן נמוכה (בעיקר לזקנים, שכבה הולכת וגדלה. (2) טיפול באנשים שבהם אופי המחלה או הליקוי מתבטא בהתרופפות המערכת החיסונית, שם מנסים להשיג הקלה אם לא ריפוי ממש. [...] בברה"מ הנושאים הללו היו מפותחים למדי ויש לאתר את המדענים שהיו מעורבים בהם, לטפח קשרים עם עמיתים בברה"מ, להביא לזרימת ידע ולפתח בארץ תשלובות חקלאיות-תעשייתיות לייצור תרופות כאלה.

ג. אוטומציה וסימולציה. אחד התחומים המתקדמים ביותר כיום הינו תחום הסימולציה של תהליכים תעשייתיים, פיתוח תכנות סימולציה להדרכה, סימולציה של תהליכים כימיים וסביבתיים. זהו תחום בעל פוטנציאל יישומי אין-סופי זהו גם התחום שמתאים ביותר למספרים גדולים של מתמטיקאים בתחום השימושי אשר בין עולי ברה"מ. התעשייה המודרנית מתקרבת יותר ויותר למהפכה שבמרכזה מכשירים המבוססים על סנסורים, הדמאה וקשר ישיר בין אדם/מכונה. דוגמה: עיוור ה"רואה" באמצעות סנסור, בטכנולוגיה קיימת. דוגמה: מחקר המאפשר ראייה באמצעות "כוונת קסדה", חישה בעזרת מדי-מתח הנמצאים בתוך כפפות, המאפשרות לבצע מרחוק פעולות מסוכנות או קשות כגון סיקול, הרמת עצים וכו' באמצעות רובוט מונחה.

2. אופטיקה של קרני X.

תחום חדש זה זוכה היום להתפתחות מהירה במדינות המערב, בעיקר בארה"ב ויפן, כאשר הסיבה העיקרית לפיתוח זה הינה תעשיית המיקרואלקטרוניקה הצפויה לעבור תוך שנים אחדות לשימושים בקרני X על מנת לצופף את הרכיבים המיקרו-אלקטרוניים לממדים קטנים יותר וכמויות גדולות יותר. תעשיות ישראליות כמו "אופטרוטק" ו"אורבוט" אשר פועלות בתחום התעשייה המיקרו-אלקטרונית חייבות בשלב מסוים לעבור לתחום של קרני X, דבר הנותן הצדקה מרובה לפיתוח בתחום זה. הידע שיפותח יאפשר בניית מערכות הדמיה למיקרוסקופים בקרני X וציוד בקרה לממדים תת-מיקרוניים.

כיוון אחר בתחום של אופטיקה של קרני X התפתח לראשונה בברה"מ, ורק בימים אלה זוכה להתעניינות מוגברת בארצות המערב. תחום זה הינו הובלת קרני X בעזרת מוליכים חלולים, ולו שימושים רבים הן בתחום הדמאה רפואית כמו פיתוחים של חברת "אלסינט", והן בשימושים תעשייתיים רבים בתחום מיכשור בדיקה ואנליזה. הפיתוחים בתחום זה יאפשרו ייצור של אלמנטים אופטיים לקרני X ואינטראקציה שלהם במערכות רפואיות לתעשיות.

3. חומרים מתקדמים

תחום זה כולל בתוכו מספר כיווני פיתוח אשר כל אחד מהם הינו בעל פוטנציאל תעשייתי רב ואשר נמצא בחזית הפיתוח בעולם.

א. ציפויים ושכבות דקות. טכנולוגיה זו מוצאת היום יישומים בכל תחומי הייצור ומתייחסת לציפויים הן למטרות מיקרואלקטרוניקה, למטרות שינוי תכונות פני שטח, שחיקה, הקשיה או הקניית תכונות רצויות לפני המועד.

ב. חומרים קראמיים וננו-אבקות. זהו תחום טכנולוגי חדש הטומן בחובו אפשרויות של פיתוח חומרים ומוצרים בעלי תכונות חדשות כגון נתכים חדשים, מוצרים קרמיים בעלי תכונות של גמישות ואפשרות עיבוד ומוצרים שונים אחרים. תעשיות דוגמת "ישכר" ותעשיות ביטחון הן הצרכנים העיקריים של טכנולוגיה עתידית זו.

ג. פולימרים מתקדמים. זהו תחום של טכנולוגיה מתקדמת המשמש בעיקר לפיתוח של תעשיות אלקטרואופטיות הן בפיתוח רכיבים ועד לנושא של תקשורת אופטית, שינוי תכונות חשמליות ואופטיות בזמן אמת, פולימרים מוליכים וכו'.

¹⁵⁷ אולי זה המקום להזכיר את מפעל התרגומים שלנו, שתרגם בעיקר ספרות מתמטית מרוסית לאנגלית עבור החברה המתמטית האמריקאית ועליו דובר בתכנית 2000. על המפעל, שאמור היה לשאת את עצמו, הופקד ד"ר אלכסנדר ליבין, שסיים את לימודיו באוניברסיטת מוסקבה ב-1966 ועלה לישראל ב-1972. מסיבות שלא אעמוד עליהן כאן, המפעל לא הצליח לעמוד על רגליו. ד"ר ליבין נעשה, בשנים 1991-1995, מזכיר שגרירות ישראל במוסקבה. בשנים 2002-2006 ניהל את התכנית למדעי הטבע והמדעים המדויקים במרכז הבין-אוניברסיטאי לשיתוף פעולה מדעי עם ארצות חבר העמים והארצות הבלטיות.

ד מבנים חכמים. תחום זה זוכה לפרסום רב בשנתיים האחרונות. הוא מתבסס על פיתוח אלמנטים מבניים בכל תחומי התעשייה אשר כוללים יכולת אבחנה על מצבו המכני של האלמנט הן מבחינת החוזק או מצב של קורוזיה מתפתחת בתוכו. הדבר מושג ע"י השתלת חיישנים מסוגים ונים המסוגלים לספק מידע על מצב החומר לכל אורך חייו השימושיים.

4 טכנולוגיית פלסמה

זהו תחום שבו המדע של ברה"מ תפס מקום מוביל העולם, לכן יש להניח שמספר מדענים מומחים לתחום זה בין העולים גדול יחסית.. תחום זה מתחלק למספר תת-תחומים:
א הנעה. טכניקות מתקדמות להנעה הן על פני כדור הארץ או בחלל מתבססות במקרים רבים על טכניקות של פלסמה. זהו תחום בעל פוטנציאל יישומי רב.
ב טיפול ועיבוד בעזרת פלסמה. ע"י שיטות מתוחכמות ושליטה בפלסמה ניתן לייצר שכבות של חומרים על פני שטח של חומרים שונים. גם עיבוד מכני של פני שטח ניתן לביצוע ע"י פלסמה. ג מקורות קרינה אלקטרומגנטית. ע"י המרה של אנרגיית הפלסמה לאנרגיה אלקטרומגנטית ניתן לייצר קרינה אלקטרומגנטית בתחום רחב של אורכי גל לשימושים תעשייתיים ואחרים.

5 אנרגטיקה (תמצית)

חברת החשמל הביעה את נכונותה לשמש כגוף נושא לפרויקט מחקרי בתחום האנרגטיקה. מנהל חברת החשמל כבר הכין הצעת תכנית לפרויקט מעין זה. בלשכת המדען הראשי של משרד האנרגיה הוצעו הנושאים הבאים לפיתוח במסלול מוקדי מו"פ:
מאגר מו"פ – הקמת מאגר מידע מוחשב למו"פ הישראלי, שמש פוטו-וולטאי – פיתוח וחקר תאים יבשים ופיתוח וחקר תאים רטובים. שמש תרמי – ריכוז אנרגיית שמש וניצול טמפרטורות גבוהות לריאקציות פוטו-כימיות שונות וכו', פצלי השמן – פיתוח ושיפור שיטות לשריפת פצלי-שמן ולהפקת דלקים, ביומסה – הפקת ביוגז מסוגים שונים של פסולת, פחם – שיטות שונות לגיזוז וניזול פחם, שיטות חדשניות – הפקת אנרגיה באמצעות אוויר חם, מיהול תמיסות וכו'. רוח – שיטות לחיזוי ביצועים של טורבינות רוח וכו'.
התפלת מים – פיתוח ושיפור שיטות להתפלת מים מלוחים. אגירת אנרגיה ועוד.
הנדסת חומרים – פיתוח ציפויים סלקטיביים לקולטי שמש וטורבינות. פיתוח והתאמת חומרים במסגרת תכניות להפקת אנרגיה.

6 "מלחמה ברעב"

נושא המתפצל לפרויקטים אחדים, שהמכנה המשותף להם הוא יצירת מזון והשבחת מזון, ואולי גם הרחבת הנושא לתחום הסביבתי-אקולוגי. נדמה שלנושא כזה אפשר להשיג גם מימון בין-לאומי. דוגמאות: חקלאות בתנאים מדבריים (מכון בלאושוטיין, אוניברסיטת בן-גוריון). גידול דגים במים מלוחים (אוניברסיטת תל-אביב והמכון האוקיינוגרפי בחיפה). התפלת מים (חברת מקורות)

7 מרכז למחקר תשתיתי ללייזרים ואלקטרואופטיקה

המרכז למחקר תשתיתי ללייזרים ואלקטרואופטיקה יוכל להעסיק כ- 60 עד 80 חוקרים בתחומים המשתרעים מפיתוח חומרים חדשים ללייזרים ואלקטרואופטיקה ועד פיתוח לייזרים חדשים ושימושים חדשים ללייזרים. להקמתו יש צורך בהשקעה ראשונית של כ- 2 מיליון דולרים במבנה ובציוד מדעי בסיסי. החוקרים (עולים וישראלים חוזרים) לא יהיו עובדים קבועים במרכז, אלא יתקיימו מחוזי מחקר על פי הצעות לפרויקטים דו-שנתיים ותלת-שנתיים שייבחנו על ידי משרד המדע. פרויקטים שיבשילו יוצעו להמשך פיתוח בחממה טכנולוגית או במסגרת אחרת.

ו הפעלת התכנית

[...] בביצועה של התכנית שותפים משרדי ממשלה אחדים [...] וגופים אחרים כגון התאחדות התעשיינים, המועצה להשכלה גבוהה ועוד. מובן שדרוש כאן תיאום רב ומתמשך. מן ההכרח לקיים דו-שיח מתמיד עם כל אחד מן המשרדים והגופים, כאשר בן-הזוג לדו-שיח תצריך להיות, לדעתנו, ועדת ההיגוי הבין-משרדית והמרכז לקליטה במדע חשוב שעל כך תהיה הסכמה מראש. ביצועה של התכנית תלוי גם במספר העולים שיגיעו בשנים אלה והרכב העלייה. נחוצה מידה רכה של גמישות כדי להתאים את ביצוע התכנית שלנו למציאות המשתנה של "עולם העלייה". איננו מציעים לבטל את התכנית לפי ההיקף הגדל או הקטן של העלייה ומספר המדענים שבתוכה, אלא לווסת המשאבים בשום שכל. [...] הואיל ויש עדיין בין 2000 ל- 3000 מדענים שכבר נמצאים בארץ אך טרם נמצא להם סידור בתעסוקה הולמת, רצוי להתחיל את הפעלת התכנית מיד, כולל קיומם של קורסי הסבה. [...] איננו סבורים שמשרד האוצר צריך לתת המחאה פתוחה לביצוע התכנית. ההקצבה צריכה להיות מותאמת למספר העולים המגיעים והנקלטים בהתאם לתכנית המוצגת בזה, או לכל תוספת לתכנית שתאושר במשך הזמן. יחד עם זאת, יש להתחשב בזה שמדובר בתכנית רב-שנתית ולא בנתחים שנתיים שווים. לא מן הנמנע שאת אשר נחסוך בשנות שפל בעלייה (כדוגמת 1992), יש להחזיר למערכת הקליטה בשנים שלאחר מכן, אם תגבר בהן העלייה.

יב. ממשלת רבין וקליטת המדענים

ב- 1992 סיימו שני סנדקיה הנמרצים של תכנית קליטת המדענים העולים – השרים יובל נאמן ואריאל שרון – את תפקידם, ולא נותר שר בממשלה שיקדם את אימוצה. מאידך, בממשלה החדשה שקמה ביולי 1992 ראינו גם פתח למפנה בכיוון החיובי, ובראש וראשונה – בשר העלייה והקליטה יאיר צבן – שהחליף את השר הרב יצחק פרץ שהביע בפרהסיה את יחסו העוין לעלייה מברית-המועצות (כך עשה, וממשיך לעשות זאת עד היום, גם חברו מש"ס אריה דרעי, שלמגינת ליבנו נשאר בתפקיד שר הפנים גם בממשלה החדשה). ידענו גם שאצל שר האוצר החדש, אברהם (בייגה) שוחט, נמצא אוזן קשבת ולב פתוח לקליטת המדענים העולים – בייגה, בוגר הטכניון, היה חברו הטוב של חנוך גוטפרוינד, שנכנס אז לתפקיד הנשיא באוניברסיטה העברית (חברות בת שלושים שנה – מאז היו שניהם חניכים שלי בתנועת הנוער). זמן קצר לאחר שנכנס לתפקיד, זימן יאיר צבן את נציגי האוניברסיטאות לדיון בקליטת העולים. לקראת הפגישה העברתי אליו חומר רקע¹⁵⁸, ולאחראי הקליטה – רשימת נושאים אפשריים לדיון בפגישה:

26.7.1992 אל אחראי הקליטה: להלן רשימת נושאים לדיון בפגישה עם שר הקליטה. מובן שלא נוכל לדון בהרחבה במספר כה רב של נושאים בפגישה אחת, וברובם נצטרך להסתפק בהצגת הנושא והבעיות.

א. תיאום פעולות הקליטה – נושאים כלליים לביור

1. קבינת השרים לענייני קליטה (ראשות, סמכויות, נוכחות).
2. תיאום עם הסוכנות ועם לשכת הקשר.
3. ועדת התיאום לקליטת מדענים עולים.
4. הוועדה לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים.
5. המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ וועד המדענים.

ב. קליטת סטודנטים

6. חשיבות קליטת הסטודנטים לעליית הצעירים, כולל עלייה מהמערב.
 7. המצב באוניברסיטאות (כולל מכינות - בעיית לימודי שפה).
 8. מינהל הסטודנטים – סטטוס, תיאום עם הסוכנות, איומים תקציביים, קיצוצים.
 9. תלמידי תואר שני – צרכים מיוחדים, תמיכה בבעלי דיפלומה, מלגות קיום.
 10. דוקטורנטים – חשיבות הנושא, אין כל תמיכת ממשלה או סוכנות.
 11. דרכים נוספות לעידוד עליית צעירים, כולל פעילויות בארץ המוצא.
- ### ג. קליטת המדענים באוניברסיטאות
12. השפעת קליטת המדענים על העלייה ועל הגירה לארצות אחרות.
 13. המרכז לקליטה במדע – הישגים, מעמד, תנאי עבודה, צרכים – כולל מיחשוב.
 14. קליטת מדענים באוניברסיטאות – המצב התקציבי, תכניות הקליטה לסגל הרגיל (ברכה, גואסטלה, ות"ת) ובסגל המחקרי.
 15. מדענים במקצועות חברה ורוח – פתרונות מיוחדים.
 16. בעיית המשך ההעסקה ודרכים אפשריות לטיפול.
 17. מענקי משרד המדע, התיאום בין המשרדים.
 18. תכניות התמיכה במדענים קשישים.
- ### ד. סיוע האוניברסיטאות לקליטת המדענים במשק
19. הסבה להוראה – תיאום עם משרד החינוך, פעילות משרד המדע.
 20. הסבות מקצועיות – תיאום עם משרד העבודה.
 21. יצירת אפשרויות תעסוקה בתחומי הרפואה – תיאום עם משרד הבריאות.
 22. חממות – באוניברסיטאות ומחוץ להן – תיאום עם התמ"ס.
 23. תכניות ליצוא שירותים.

¹⁵⁸ ואלו המסמכים שנשלחו ב- 26.7.92 לשר: הרכב ועדת התיאום הבין-אוניברסיטאית; החלטת ועדת השרים לענייני מדע וטכנולוגיה והטיטה מ- 26.3.91; הוועדה לתכנון ארוך טווח – סיכום ישיבה מס. 1 (15.3.92); נספח א' מוועדת התיאום – תזכיר "תכנית 2000"; מזכר של ארנן סגינר בנושא שכר מדענים עולים (27.3.92); קטעי עיתונות על הגשת תכנית 2000 (31.7.90), אישורה (13.9.90), והדיון בקבינת הקליטה (16.12.91); פנייה משאול בר-לב לדרן עמיר בנושא שכ"ל סטודנטים עולים; פנייה של יהודית בירק ובני גייגר למיכה קליינר בנושא מוסמכים ודוקטורנטים (23.1.92); פנייה של אריה גראבוויס בעניין קיצוץ תמיכת המינהל (27.5.91); כתבתו של ארנן בן-נחום ומכתב תגובה שלי בעניין מצוקת הסטודנטים העולים (9.5.91); מכתב לברוך גור בעניין דוקטורנטים (29.4.91); טקסט המכתב לאריאל שרון (העתקים לכל) בעניין הקיצוצים במינהל (18.3.91); הדו"ח לוועדת העובונות על תכנית המדענים הקשישים (21.7.92)

חודשי מאי ויוני הם "הימים הנוראים" ברקטוראט. זה מתחיל בהכנות לכנס השנתי של חבר הנאמנים המתקיים באמצע מאי, ואחר כך הכנס עצמו המשופע בטקסים, ישיבות ואירועים ופגישות עם ידידי האוניברסיטה מחו"ל, ואז מגיע חודש יוני עם עשרות טקסי הענקת תעודות שגם בהם אמור הרקטור, או סגנו, לשאת נאום ברכה. ניצלתי, ככל האפשר, הזדמנויות אלו, כדי לקדם את נושא קליטת העלייה. אינני יכול להתפאר בהצלחותי בגיוס כספים – הייתי טוב בזה רק כשהפנו אלי תורם שכבר החליט לתרום, ואני הצגתי בפניו נושאים ופרויקטים שהיו נראים לי מתאימים לאופיו ולכוונותיו. באחת מהזדמנויות אלו ניגשה אלי ידידת האוניברסיטה מאיטליה, הגברת ז'אן ניסים, ואמרה שהיא רוצה לדבר אתי באופן אישי. היא התרשמה מאד מקליטת המדענים והסטודנטים באוניברסיטה, אבל היא הבינה גם שבציבור הרחב של העולים יש הרבה מקרי מצוקה, והיא רוצה לעזור לא רק לאקדמאים. אמרתי לה שנושא זה הוא מחוץ לתחום טיפולי כדיקאן קליטה של האוניברסיטה, אבל אוכל לעשות משהו באמצעות המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות. היא נתנה לי צ'ק על סך 20,000 דולר וביקשה שאשתמש בכסף זה לעזרה לעולים הנמצאים במצוקה אקוטית¹⁵⁹. כדי לקיים את משאלתה ובו בזמן להרחיב את מסגרת האחריות לשימוש בכסף, הפקדתי בידי המועצה את ניהול החשבון, וביקשתי מפרופ' אריה הראל, שידעתי על פעילותו המסורה בעזרה לעולים, להצטרף אלי בהקצאת הכספים. הוא היה פורס בפני את המקרים הקשים שהגיעו לפתחו וביחד היינו מחליטים על ההקצאות, ומדווחים על כך למזכ"ל המועצה, רות בראון, שדאגה לתשלום הכסף. והרי דוגמה:

16.2.1993 לכבוד גב' רות בר-און, המועצה הציבורית למען יהדות ברה"מ, רח' ישראל בק 1

הנדון: סיוע לגב' לילי בזוב

בפגישה של פרופ' אריה הראל ופרופ' דן עמיר ביום 4.2.1993 הוחלט לתמוך בגב' לילי בזוב במענק חד-פעמי בסך 500 ₪ מכספי הסיוע לעולים במצוקה. בברכה, פרופ' אריה הראל, פרופ' דן עמיר

אינני זוכר את האנשים והמקרים שטיפלנו בהם. זכור לי שהיו ביניהם מספר אמנים – לפרופ' הראל היה יחס מיוחד וקשר חם לא רק עם הרופאים שהגיעו, אלא גם עם האמנים העולים. כמובן שדיווחנו על פעולותינו גם לגב' ניסים עם תיאור המקרים, ובהמשך היא תרמה סכום נוסף ואף שכנעה את יו"ר אגודת הידידים בצרפת, הוגו רמניסיאנו, לתרום 12,000 דולר לאותה מטרה. על כל פנים אלו היו הצעדים הראשונים של פרויקט סל"ע – סיוע לעולים במצוקה, שלימים הפך להיות הפעילות העיקרית של המועצה.

פרופ' אריה הראל (1911-1998)

¹⁵⁹ כנראה שהגב' ניסים העדיפה שלא לתרום את הכסף לקרן הקליטה שגייס נשיא האוניברסיטה, יורם דינשטיין, אתו הורעו היחסים לאחר שמנהיגי אגודות הידידים בצרפת ובאיטליה תמכו במתחרהו לנשיאות. הגב' ניסים ובעלה התעשיין ג'ו (יוסף) היו לאחר מכן תורמים חשובים למכון וייצמן ולבית-החולים תל-השומר. שניהם נפטרו אשתמך, לאחר שהוא הגיע לגיל 100.

לפרויקט קליטה אחר מחוץ למסגרת האוניברסיטאית שהשתתפתי בו גויסתי ע"י פרופ' יובל נאמן:

20.7.1992 לכבוד הגב' רות בראון, המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ

עמותת "אימפרס" הוקמה על מנת לקדם פרויקטים של עולים חדשים בשטחי המטלורגיה. העמותה פועלת ללא כוונת רווח עד שיימצאו משקיעים שיקדמו את הפרויקטים. למטרה זו קיבלנו תרומה של \$ 10,000 ואנו מבקשים להעביר את התרומה ליעדה באמצעות המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, מה שיאפשר לתורם לקבל ניכוי ממס בארה"ב. הדיווחים על הוצאת הכספים ייעשו לפרופ' יובל נאמן, לגב' לידיה פודולסקי ואל.י.

משרד הפנים, רשם העמותות: **תעודה לרישומה של עמותה (לפי חוק העמותות התש"ם 1980)**

זאת לתעודה כי העמותה "עמותת מומחים לפיתוח פרויקטים בינלאומיים בתעשיית המתכת – אימפרס IMPERS" שמענה אצל פודולסקי לידיה רחוב החשמל 33 תל אהיה 65117 המטרות העיקריות הן: התארגנות של חברי העמותה – מומחים במחקר, תעשייה, טכנולוגיה וכיוצא באלה, בתחום המתכת ותעשיות אחרות, לייסוד והקמה של פרויקטים בתחום זה, נרשמה כעמותה מספר 1 - 534 - 021 – ביום 29 לחודש ינואר שנת 1993 ו' שבט התשנ"ג

הרעיון היה נראה מבטיח, אבל המציאות הייתה מאכזבת – המדענים והמהנדסים הגיעו עם ידע רב ותרמו תרומה משמעותית לתעשייה המטלורגית בארץ, אבל פה הואילו לשלם בעבור התרומה הזו רק במחמאות ולא בהמחאות (דבר דומה קרה גם לגבי המרכז לסימולציה תעשייתית שלנו):

12.3.1993 ממפעלי פלדה מאוהדים אל ויקטור פולסקי, אימפרס: הנדון: **צוות תכנון "אימפרס"**

מפעלי פלדה מאוחדים בע"מ השקיעו מאמצים רבים במסגרת תכנית הבראה שעברה החברה, בתחומים של פיתוח ושיפור טכנולוגיות במגמה להשקיע במערכות אשר יביאו תוצאות אופטימליות בייצור פלדה (עלות ואיכות). אני מבקש להודות לצוות המקצועי אשר בדק, תכנן וייעץ למפעלים התחומים השונים ואיפשר להם להגיע לתכנית הפיתוח המורצת כעת. אנחנו מרוצים, וכאשר נצטרך לא נהסס לקרוא לכם שנית ל"דגל" עם ההתחלה של הפעלת המערכות – לליווי וייעוץ. הרשני להודות לך ולאנשיך על הידע, המסירות והמומחיות שהושקו בפרויקט שנעשה בחברתנו.

בכבוד רב, יצחק זמיר, מנכ"ל¹⁶⁰

ניסינו לעורר את מצפונם שלמנהלי כור ולקבל כם תגמול כספי:

14.3.1993 מעמותת אימפרס – איגוד ישראלי של מומחים לפיתוח פרויקטים בינלאומיים בתעשייה, אל פרופ' איתן ששינסקי, יו"ר מועצת המנהלים, כור תעשיות.

לפרופ' ששינסקי שלום רב. צר לי ליידע אותך באכזבה העמוקה והכאב שנגרמו לחברי צוות "אימפרס" עם קבלת מכתבו של מר יצחק זמיר המציין את הידע, המסירות והמומחיות של הצוות. הצענו למפעל אקספרטיזה וייעוץ, וכאשר נתקבלו המלצותיהם בברכה והם התבקשו להמשיך ולהשתתף בהקמת פרויקט השבחה – הבנו אנחנו, יחד עם אנשי הצוות, שיש סיכוי טוב גם לקבלת גמול על העבודה וגם להתקשרות בינינו בעתיד הקרוב. חמשת אנשי הצוות – המומחים במיוחד בנושאים הקשורים להשבחה - עשו מאמצים אדירים במשך 4 חודשים, עבדו ללא הגבלת זמן כדי לתת את המקסימום לפרויקט ההשבחה. כדי לתת תשובה מבוססת לכל שאלה הם בדקו ורסיות שונות, ולפחות שתי תשובות מפורטות בכתב בנושאים שונים הועברו למנהל המפעל לפי בקשתו, בנוסף לדו"ח הבסיסי. בעבודה זו תלו אנשי הצוות את התקווה שסוף-סוף, אחרי תקופה ארוכה בארץ ללא עבודה במקצוע, ישחק להם מזלם ותינתן להם הזדמנות לחזור לעבודה מקצועית, לממש את ניסיונם המקצועי לטובתם ולטובת המשק בארץ.

אולם הגמול שזכו לו בצורת "מכתב תודה" הרס את תקוותם והשליכם אחורה, למצב ממנו באו ל"אימפרס" – לעבודה שחורה בתחנות דלק וחניוני רכב, לאבטלה וייאוש. הם מרגישים שנלקחה מהם התקווה לעבוד במקצוע, דהיינו – לחיות בכבוד. הם מרגישים שאם חברה גדולה כמו כור איננה רואה שום צורך בידע, בניסיונם הרב ובכישוריהם – סיכוייהם למצוא פתרון אחר לעיסוקם המקצועי הם אפסיים. לא ניתן להסביר להם כיצד, עם הבעת הערכה אודות רמתם המקצועית הגבוהה, עם הצלחת כור בגיוס כספים בבורסה למטרת השבחת המפעל והכוונה לבצע את ההשבחה בסכומים של עשרות מיליוני שקלים, כור איננה מוצאת את הנישה הקטנה בהיקפה שתהיה, מחד, יעילה לכור ולמשק כולו, ומאידך - הצלה לאנשים האלה ...

¹⁶⁰ אין זה השופט יצחק זמיר (בכטיגל), אלא קצין צה"ל לשעבר תא"ל יצחק זמיר (זלמן).

בקשתנו מ'כור' לא נענתה גם לאחר שניסיתי להפעיל את קשרי האישיים כדי לחלץ מהם' תשלום כלשהו:

13.9.1993 לכבוד מר דוד גולומב, כור תעשיות. הנדון: **תגמול צוות "אימפרס"**

ברצוני להמליץ בכל לשון על כך שחברת כור-תעשיות תתגמל את חמשת אנשי צוות "אימפרס" על העבודה שביצעו עבורה, כפי שמפורט במכתביו של ד"ר ויקטור פולסקי מ-14.3.91, בעקבות מכתב התודה שקיבלו ב-12.3.93 ממר יצחק זמיר. ידוע לי שעמותת "אימפרס" לא התנתה מראש את ביצוע העבודה בתשלום כלשהו, וזאת מטעמים ברורים בהתחשב במצבם כעולים חדשים חסרי תעסוקה וחסרי גיבוי המבקשים לשכנע את הגורמים בארץ ביכולתם. אינני יודע אם נושא התגמול, במקרה ובדיעבד יתברר שהייתה לעבודתם תרומה ממשית לחברה, הועלה במגעים הראשונים. ממכתבו של מר זמיר, אני מסיק שתרומה כזו אכן הייתה בפועל, ולפיכך אני מבקש מאד שכור-תעשיות תשלם למדענים העולים בעבור עבודתם. גם אם אין תשלום זה מחויב באופן חוזי, נראה לי שיש כאן חוב מוסרי או, לפחות, תרומה חיונית לקליטת העלייה. התעריף שאני מציע הוא לפי עלות השכר הצנועה מאד שנקבעה ע"י המדינה למדענים עולים, כלומר, לפי 3,000 ₪ לחודש עבודה של מדען. בברכת שנה טובה, פרופ' דן עמיר, רקטור

צר לי לספר כי גם חברי הטוב דודיק גולומב, שהיה אז חבר הנהלת כור, לא הצליח לשכנע את ההנהלה, והחברה לא הואילה לשלם גם את התמורה הצנועה הזו...

ביתניים הגיעה לקיצה השתתפות משרד הקליטה במרכז:

4.4.1993 לכבוד גב' לידיה פודולסקי, עמותת אימפרס:

הבאנו את בקשתם להמשך הסיוע עבור המדענים העולים העובדים בעמותת 'אימפרס' לדיון בוועדה לאישור סיוע בשיבתה ביום 31.1.93. הוועדה לא מצאה שום בסיס כלכלי להמשך העסקת המדענים וקליטתם בעמותה ועל כן החליטה לא לאשר את המשך הסיוע עבור המדענים. כן החליטה הוועדה לא לאשר את המשך הסיוע עבור המדענים: גוזנקי ויטלי, ילין מירון, לבקובסקי לאוניד, ליבשיץ יבגני, לרנר מריה. בכבוד רב, שמואל אדלר, מנהל המרכז לקליטה במדע

18.11.2003 **עמותת מומחים לפיתוח פרויקטים בינלאומיים בתעשיית המתכת – אימפרס**

דו"ח שנת 2003

השנה נתקבלו בעמותה 3 פרויקטים חדשים הודות ליזמתו של ד"ר חיים חלופוביץ':

1. שיטת עיבוד תמונות של ד"ר יבגני גלמן.

ד"ר יבגני גלמן מבאר-שבע פנתה לגב' לידיה פודולסקי לייעוץ בנושא שימוש ומכירה של שיטת עיבוד תמונות ותוכנת ביצוע של השיטה המקורית והאפקטיבית במיוחד שפיתחה ד"ר גלמן בשנים 2001-2002. הלקוחות הפוטנציאליים הם משרד הביטחון, מפעלים לפיתוח אמצעי לחימה, התעשייה האווירית לישראל, מפעל אלתא ועוד. לכן ביקשו מד"ר גלמן להימנע מפרסום עבודתה מסיבות ביטחוניות.

אחרי 8 חודשים של משא ומתן עם מפעל רפא"ל, עם עזרתו המקצועית של עו"ד מינקוביץ', נחתם הסכם עבודה לבדיקת השיטה עד סוף שנת 2003 בסך \$ 22,000. אם הבדיקה תיתן תוצאות חיוביות (וכך זה נראה היום אחרי 4 חודשי עבודה של ד"ר גלמן עם רפא"ל) ואם תתקבל במפעל רפא"ל הזמנה למוצר בהתאם, אז ייערך חוזה עבודה לפיתוח השיטה לביצוע במוצר. אם לא תתקבל ההזמנה, ישלם רפא"ל לעמותת אימפרס עוד \$ 10,000 ותהיה העמותה רשאית למכור את השיטה ללקוח אחר. וברצוני להודות לפרופסור דן עמיר על השתתפותו בתהליכי משא ומתן וגם בביצוע הפרויקט.

2. פרויקט של ד"ר חיים חלופוביץ'

ד"ר חיים חלופוביץ' מפתח שיטה חדשה לגילוי נפט וגז דרך בדיקת דוגמאות של קרקע במכשיר ממוחשב חדש. יחד עימו בפרויקט הנ"ל עובד ד"ר גאורגי ספלינסקי – מומחה בתוכנת מחשבים וגם במיכשור, עבד במשך 4 השנים האחרונות בתעשייה האווירית לישראל ובשנת 2003 יצא לגמלאות בגיל 66. יש צורך לחפש תומכים או תורמים כדי לספק תמיכה כספית לפרויקט.

בגלל עיסוקו בפרויקט הנ"ל הגיש ד"ר חלופוביץ' בקשת התפטרות מתפקיד יו"ר ועדת ביקורת של העמותה. אי לכך פניתי לפרופסור שושנה קמין והצעתי לה להשתתף בפעילות העמותה ולקחת את התפקיד של יו"ר ועדת הביקורת של העמותה. לשמחתנו היא הסכימה לקבל אף התפקיד. השינוי נרשם בפרוטוקול מ-24.07.2003.

3. פרויקט של לב ולדמן

ד"ר לב ולדמן מחיפה פנה לעמותת אימפרס בבקשה לעזור לו ליישם ולמכור את הפרויקט של אגוזו מקורי שלו המוריד משמעותית כמות של גז פליטה רעיל ממנועי שריפה למיניהם. ד"ר חיים חלופוביץ' התנדב לעזור לו כדי לבדוק אפשרויות לביצוע הפרויקט. החברה האמריקאית General Motors הביעה עניין בנושא.

4. פרויקט של ד"ר אסתר קראסין וד"ר בוריס ליפשיץ

חח"י (חברת החשמל) ממשיכה ליישם את תוכנת Furnace של ד"ר אסתר קראסין וד"ר בוריס ליפשיץ בתחנות כוח בישראל, אבל במשך שנת 2003, כמו גם בשנת 2002, לא שילמה אף גרוש עבור עבודתם בהתאמת התוכנית לכל תחנת כוח. אולי ישלמו לנו כ- \$ 10,000 בשנת 2004 כי הנושא עובר דיונים ברמות שונות של הנהלת חח"י. ניסיונות למכור את התוכנית לחו"ל לא עלו יפה עד כה. לידיה פודולסקי, יו"ר העמותה

על המשך פעילותה של עמותת 'אימפרס' אפשר ללמוד מהמסמך הבא:

עמותת מומחים לפיתוח פרויקטים בינלאומיים בתעשיית המתכת – אימפרס

פרוטוקול האסיפה השנתית שנערכה ביום רביעי 12 במאי 2004

משתתפים חברי העמותה: פרופסור יובל נאמן, פרופסור דן עמיר, פרופסור שושנה קמין,

ד"ר חיים חלופוביץ', פרופסור מרה סובוצקי, אולג גלברט, מהנדסת לידיה פודולסקי.

יועצי העמותה: רואה חשבון של העמותה מאיר בן-דוד, עו"ד אליהו מינקוביץ'

על סדר היום: הצעה לשינויים בתקנון ושם העמותה

הקדמה והסבר: עמותת "אימפרס" היא עמותה לפיתוח פרויקטים מדעיים. העמותה נוסדה בשנת 1992 בתמיכת משרד המדע, ביוזמה ובהשתתפות מדענים ותעשיינים בעלי שם. בין מייסדי העמותה: פרופסור דן עמיר (רקטור אוניברסיטת תל-אביב דאז), פרופסור יובל נאמן (שר המדע בממשלת ישראל דאז) ועוד. כל העבודה הנלווה של ניהול, תרגום ושירות נעשו בעמותת אימפרס על-ידי מתנדבים ללא שכר. העמותה הוכרה על-ידי שלטונות המס כמלכ"ר. מטרתה העיקרית היא לעזור לעלייה ההמונית של שנות ה-90 ליישם את תרומתה בישראל תוך כדי התקדמות במדע, טכנולוגיה ותרבות ישראלית יחד עם קליטתם של מומחים שבין העולים החדשים בארץ. בתחילת שנות ה-90 הגיעו לישראל אלפי מדענים ומומחים בנושאי טכנולוגיית מתכות. מייסדי העמותה רצו לעזור להם ליישם את הידע והמומחיות בפרויקטים תעשייתיים. כך נכנסו המילים "בתעשיית המתכת" לשם העמותה.

העמותה הצליחה לארגן ולבצע מספר פרויקטים לתעשיית מתכת עד שנת 1995. משנת 1994 העמותה עסקה יותר בפרויקטים משובצי מחשבים עבור תעשייה צבאית וחברת החשמל לישראל. עזרה וליווי בפיתוח פרויקטים חדשניים בתעשייה על בסיס שימוש בידע וניסיון של מדענים ומהנדסים עולים חדשים, עם הדגש על עזה למדענים ב"גיל הזהב" בביצוע יכולתם בפיתוח מדעי. בשנות 2000 השתנה המצב בארץ ובעולם. העמותה אמנם ממשיכה בהקמה וניהול של פרויקטים תעשייתיים במטרה לעזור למדענים ב"גיל הזהב" ליישם את יכולתם לתרום לפיתוח בישראל. אבל בשנים אחרונות התברר צורך בקירוב אוכלוסיית העולים של העשור האחרון לתרבות יהודית וישראלית. לכן ברצוננו להוסיף לרשימת מטרות העמותה פרויקטים בתחום התרבות והחינוך היהודי.

אי לכך רצוי גם לשנות את שם העמותה לשם קצר יותר: "עמותת אימפרס".

הערה: יש להדגיש כי סעיף 21 בתקנון העמותה בתוקף: נכסי העמותה והכנסותיה משמשים אך ורק למטרותיה. חלוקת רווחים או טובות הנאה בכל צורה שהיא בין חבריה אסורה. לידיה פודולסקי, יו"ר העמותה

נחזור לתמונה הכללית של קליטת המדענים העולים בשלהי 1992. האם הכשלים בקליטה הביאו לירידה במספר העולים? ויטאלי מילמן לא סבר כך, וזו דעתו:

"... טוענים שהעלייה שהתחילה בסוף 89 והפכה לשיטפון ב-90/91 היא גל עלייה חדש שפתאום נפסק בשנת 92 בגלל כישלון הקליטה. אני לא רואה זאת כך. מנקודת המבט שלי, גל העלייה של השנים 90/91 סגר את המעגל שנפתח ב-70/71. זה לא היה פשוט להחליט לעזוב את ברית המועצות בשנות ה-70. אדם היה צריך להיות אנרגטי במיוחד ואף אמיץ כדי לקבל החלטה על הגירה. הרבה אנשים אף לא חשבו לנסות לעזוב. [...] ההבדל בין עליית שנות ה-70 לשנות ה-90 אינו נעוץ בנושא הציונות שהייתה אז ונעדרת כיום. לא זה ההבדל המשמעותי. מספר ניכר של עולים שהיו סופר-ציונים בשנות ה-70 עזבו את ישראל, למרות שנקלטו על הצד הטוב ביותר, ומספר ניכר של עולים שלא היו ציונים בעלייה זו כבר הפכו לכאלה. ההבדל המשמעותי הוא, שעקב קשיי ההגירה של שנות ה-70 לרוב עלו לארץ אנשים נמרצים וחזקים, ואילו כיום, בהתאפשר העלייה החופשית, אנו קולטים סוגים שונים של אנשים, שלא כולם אנרגטיים ולא דווקא חזקים..."

שתי הטבלאות הבאות, שמקורן במרכז לקליטה במדע, מסכמות את העלייה וקליטת המדענים בשנים הראשונות לאחר פתיחת השערים:

עולים בשנה	סה"כ מצטבר	מהם: נרשמו במק"ב	סודרו	בסיוע מק"ב	בהשכלה גבוהה
1989	24,050	280	270	260	140
1990	199,515	2,250	710	640	270
1991	176,400	5,310	2,360	1,910	570
1992	77,055	7,630	4,315	3,535	1,010

מדענים שנרשמו ושסודרו בעבודה מדעית, ינואר 1989-יוני 1992

סה"כ	1-6.92	1991	1990	1989	
6,860	1,200	3,260	2,100	300	נרשמו בארץ
6,270	1,100	2,990	1,920	280	מהם התקבלו לטיפול המק"ב
2,800	890	1,270	380	260	התחילו לעבוד במדע בסיוע המק"ב
180	70	80	20	10	סודרו בעבודה מדעית ללא סיוע כספי
230	130	100			סודרו בעבודה מדעית ע"י משרדים אחרים
300		250	50		עברו קורסי הכשרה למורי מדע בתיכון
3,510	1,090	1,700	450	270	סה"כ מדענים שסודרו בעבודה מדעית
56%	99%	57%	23%	96%	אחוז מדענים שסודרו לעזמת רשומים

הנה שתי כתבות על קליטת המדענים באקדמיה שהציגו את מצב הקליטה בקיץ 1992:

קולטים מצוינות

הארץ' 21.7.1992

שלוש קרנות מעניקות מלגות למדענים שעלו לארץ ממזרח אירופה

כ- 550 מדענים עולים מברית המועצות לשעבר נקלטו בשלוש השנים האחרונות כעובדי מחקר זמניים בפרויקטים שונים באוניברסיטאות ובמכוני מחקר בארץ. 150 נוספים נקלטו בפרק הזמן הזה כחברי סגל במשרה מלאה באוניברסיטאות ובמוסדות המחקר. ה- 150 שנקלטו עונים על קריטריונים של מצוינות מדעית על פי אמות מידה מדעיות אובייקטיביות ובינלאומיות.

שילובם של כ- 70 מהמדענים שנקלטו באוניברסיטאות ובמכוני המחקר התאפשר הודות לתרומות חיצוניות. בין הקרנות המסייעות בולטת תרומת 'קרן ברכה', שהועידה 6 מיליון דולר לקליטת 15 מדענים עולים בעלי שם עולמי, בתנאים דומים לאלה שהיו מקבלים באוניברסיטאות היוקרתיות בעולם. המדענים כולם נקלטו באוניברסיטאות על תקן פרופסורים מן המניין. הרמה הגבוהה של המדענים החדשים מקדמת מחקרים רבים הנעשים בארץ, בתחומים כמו מוליכות-על, מתמטיקה ופיסיקה. במחזור הראשון של מקבלי המלגות, לפני שנתיים, נקלטו המתמטיקאים פרופ' פאבל בלכר ופרופ' ולדימיר מצאייב באוניברסיטת תל-אביב, פרופ' אלכסנדר נפומניאשצ'י בטכניון, פרופ' ישי שלימק במחלקה לפיסיקה באוניברסיטת בר-אילן ופרופ' רומן טימנצ'יק נקלט במחלקה לספרות באוניברסיטה העברית.

גם 'קרן גואסטלה' מסייעת לקליטת עלייה. 50 מלגות הוענקו על ידי הקרן למימון קליטה והשתלבות של מדענים עולים מצטיינים באוניברסיטאות ובמוסדות המחקר בישראל.

להפניית מקורות מימון נוספים לקליטת עלייה מסייעת גם 'הקרן השמורה של העם היהודי למחקר מדעי'. כיום מגיע הון היסוד של הקרן ל- 21 מיליון דולר, ובעתיד יהיו בה 50 מיליון דולר. ועדות הקרן הלאומית למחקר של האקדמיה המפעילות גם את הקרן השמורה, מחלקות את מענקי המחקר בהיקף 2 מיליון דולר בשנה. מוקדשת תשומת לב מיוחדת למתן מענקים לחוקרים ישראלים צעירים ולמדענים עולים ממזרח אירופה. מענקי מחקר אלה הם חלק מתקציב השנתי של האקדמיה, המופנה למימון המחקר הבסיסי. תקציב זה הסתכם בשנה זו בכ- 31 מיליון דולר.

פרופ' יהושע יורטנר, נשיא האקדמיה הלאומית למדעים, סבור כי המדינה חייבת להיערך למציאת מקורות מימון נוספים למימוש הפוטנציאל המדעי העצום הקיים בקרב המדענים העולים. תוספת תקציבית ממלכתית תסייע לקלוט עוד עשרות מדענים עולים, ושילובם כחברי סגל במוסדות המחקר הישראליים יביא תרומה חשובה למדע הישראלי. מימוש פוטנציאל זה גם יאפשר שילובה של ישראל בפרויקטים בינלאומיים חדשניים ברמה גבוהה יותר, והתועלת שתפיק המדינה מפעולות אלה תהיה גם איכותית יותר.

אבל העסקת רובם של אותם אלף מדענים עולים ש"סודרו" במוסדות להשכלה גבוהה הייתה על בסיס ארעי בלבד, ובעיית קליטתם לזמן ארוך רבצה עדיין על פתחנו, וגם את זה ניסינו להעלות על סדר היום:

הרוב זמניים ('הארץ' 1.9.1992)

חרף העדפת המדען העולה על עמיתו הישראלי, תקופת העסקתם של רוב המדענים העולים באוניברסיטאות אינה עולה על שנתיים שלוש

מטבע הדברים, קליטתם של מדענים-עולים באוניברסיטאות אטית בהרבה מקליטת סטודנטים עולים. עד היום קלטו האוניברסיטאות כ- 800 מדענים עולים במסגרות שונות, אבל העסקתו של המדען העולה באוניברסיטאות היא בדרך כלל ארעית ואינה מאריכה ימים. קבלתו של מדען עולה לאוניברסיטה נעשית על בסיס שוויון הזדמנויות עם המדען הישראלי. השיקול בקבלת מדען כלשהו הוא מידת תרומתו האפשרית להעלאת רמת המצוינות של האוניברסיטה, ורק מעטים מהמדענים העולים נקלטו בשל זכויות העבר שלהם. בשל עיקרון זה של שוויון הזדמנויות, מתקשים מדענים ישראליים להתקבל לאוניברסיטאות, בעיקר כשמדובר בתחומים כמו מתמטיקה ומוסיקה, שבהם הם נאלצים לעמוד בתחרות קשה מול שפע החוקרים בתחומים אלה שהגיעו ארצה בגל העלייה. חלק מהעולים מועסקים בפרויקטים שהימיון להם מושג ממקורות חוץ וחלק מהם בסיוע המרכז לקליטת מדענים, שפחת בהדרגה בשלוש השנים האחרונות. סיוע זה מסתכם כיום ב- 29,500 שקל בשנה לעולה, והאוניברסיטה, שאף מספקת לקליטת המדען ציוד, חומרים ומקום עבודה למחקר, משלימה אותו ממקורותיה בשיעור שנתי של 5,500 ₪ ויותר, כך שמשכורת המדען העולה מגיעה ל- 2,000 שקל ברוטו לחודש. סיוע זה מובטח היום לשנתיים, אך למעשה ניתנה השתתפות המרכז לקליטה לאוניברסיטה בעבור השנה השנייה רק לאחר שמתברר בתום השנה הראשונה כי יש סיכוי להעסקת המדען גם בשנה השלישית.

מבחינת ההיבט המעשי נראה כי ישנו תמריץ העדפה של המדען העולה על פני הישראלי, משתי סיבות: סיבה אחת היא ערנות האוניברסיטה לצורך לקלוט עלייה: בכל אוניברסיטה התמנה איש סגל בכיר לאחראי לנושא, וחוקרי האוניברסיטה עצמם נחלצים להשגת משאבים להעסקת מדענים עולים. סיבה שנייה היא שקליטת המדען העולה, כאשר איננה ממומנת במענקי מחקר הבאים מחוץ לארץ, נשענת במקרים רבים על מענקי המרכז לקליטה במדע המאפשרים מימון של שנתיים-שלוש מתקופת העסקתו, ועל כן העסקתו במחקר זולה לאוניברסיטה מהעסקת חוקר ישראלי, בתקציבה היא. בעוד שעלותו של פרופסור מהמניין באוניברסיטה היא כ- 60,000 דולר בשנה, מועסקים המדענים העולים, ברובם המכריע, בעלות של 35,000 שקל בשנה.

אומר על כך פרופ' דן עמיר, סגן רקטור ודיקאן לקליטת עלייה באוניברסיטת תצל-אביב: "רק מיעוט מבוטל של חוקרים אצלנו נוטה להעסיק מדן עולה משום שהוא כוח עבודה זול, שמהיותו מסובסד על ידי המרכז לקליטה במדע, כל עלותו בשכר לאוניברסיטה היא 5,500 שקל בשנה. החוקר הוותיק בארץ, שמארח בפרויקט שלו באוניברסיטה מדען עולה, עושה זאת מתוך קולגיאליות למדען היהודי, ולעתים הוא אף מוציא על כך מקרן ההשתלמות האישית שלו. חוקרים אלה יעשו כל מאמץ לקבל מענקי מחקר לפרויקט שלהם מבחוץ. רוב המדענים המארחים אופטימיים לגבי המשך העסקתם של אורחיהם בתום שנתיים-שלוש כחוקרים לכל דבר. הכוונה היא להמשיך להעסיקם, לאו דווקא במשרה תקנית, אלא שימשיכו להעסיקם באותה מתכונת, או שתימצא להם תעסוקה בתעשייה עתירת ידע".

להעסקת מדענים עולים בתעשייה עתירת ידע מכוונת גם מסגרת מיוחדת שהונהגה באוניברסיטה העברית, בטכניון ובאוניברסיטת בן-גוריון. האוניברסיטה העברית הקימה, בשיתוף עם הרשות לפיתוח ירושלים, חממה בפארק התעשייתי בהר חוצבים. 7 פרויקטים מחקרניים נערכים היום בחממה במימון המדען הראשי של משרד התעשייה והמסחר, והכוונה להגדילם עד 20. כל פרויקט עבר לפני הפעלתו בדיקה מדעית ועסקית, והוא מעסיק חמישה מדענים, שחלקם עולים. בתקופת הרצת הפרויקט מנסים לגייס משקיעים ליישומו של המחקר בתעשייה. הטכניון הקים את החממה בשיתוף משרד התעשייה והמסחר והסוכנות היהודית, ומועסקים בה 50 חוקרים במסגרת 12 פרויקטים בטכנולוגיה. מהרעיונות שפותחו בחממה הקים הטכניון שתי חברות. החממה באוניברסיטת בן-גוריון, שבה מועסקים מספר מדענים, נתמכת גם היא על ידי משרד התמי"ס והסוכנות היהודית.

הסבת מדענים להוראה בבתי הספר התיכוניים היא עוד תפקיד שנטלו עליהן חלק מהאוניברסיטאות. משרד המדע תיקצב 250 הסבות באוניברסיטאות השונות והשתתף במימון הטכניון עוסק בהרחבה בנושא, ומקיים חמישה קורסי הסבה לעולים בנושאים שונים. לדברי נשיא הטכניון, פרופ' זאב תדמור, מושגת הצלחה בנושא, המופעל בשיתוף עם משרד העבודה. באוניברסיטת בן-גוריון לומדים 12 מדענים במסגרת זו. משתתפים במימון הסבה משרד הקליטה, משרד החינוך, משרד העבודה והרווחה והסוכנות היהודית.

באוניברסיטה העברית עברו הסבה להוראה 60 מדענים, אך פרופ' יהודית בירק, פרו-רקטור ויו"ר הוועדה האוניברסיטאית לקליטת עלייה, סבורה כי זו הייתה הזדמנות שהוחמצה בגלל חוסר אינטראקציה בין הגופים הנוגעים בדבר. לדבריה, לא הושג שיתוף משרד החינוך במידה מספקת, ולא הושגה תמיכת מנהלי בתי הספר, שהיא חיונית לקליטת המורה-העולה בכיתה. המחסור במורים בתיכון במקצועות הטכנולוגיים עדיין חמור, והיא צופה הידברות בעניין זה בין נציגי האוניברסיטאות ושרת החינוך החדשה, שולמית אלוני. תכנית נוספת שהאוניברסיטה הפעילה היא הסבת עולים בעלי תואר אקדמי במקצועות מדעי החברה והרוח לעבודה סוציאלית.

350 מתוך 800 המדענים העולים המועסקים באוניברסיטאות נתמכים על ידי משרד המדע, דבר המשחרר באוניברסיטאות כספים שהגיעו מהמרכז לקליטה במדע והיו מיועדים לתמיכה באותם מדענים. כספים אלו מועברים להגברת פעילות אחרת בקליטת מדענים עולים. לדברי פרופ' דן עמיר, אושרו במשרד המדע מענקי מחקר ל- 80 מדענים נוספים, אך העניין עודנו בוויכוח עם האוצר. בניגוד לתגובת משרד הקליטה, אין תמיכת משרד המדע מועברת בקלות ליעדיה. המשרד, שהיה חלוץ בתכנון תמיכה במדענים עולים בעת כהונתו של השר פרופ' יובל נאמן, מתקשה מדי שנה לממש את תמיכתו.

לדעת פרופ' יהודית בירק, "כוכבים" במדע בארצות חבר העמים לא הגיעו בגלל העלייה, אלא היגרו ברובם למערב. מעט המדענים מהשורה הראשונה שהגיעו לארץ הם בני 60 ומעלה, ואף על פי שההיגיון אומר כי לא ניתן לקלוט אותם במשרות תקניות, הם בוודאי עשויים לתרום למחקר ולהוראה. המדענים הללו שהגיעו מחבר העמים, מציין פרופ' עמיר, היו בצמרת החברתית שם. רק מדענים ספורים כאלה נקלטו עד כה באוניברסיטאות. תכנית שגיבשה ות"ת (הוועדה לתכנון ותקצוב במועצה להשכלה גבוהה), שתתחיל באוקטובר, היא לממן את העסקתם של 15 עד 30 מהם בתפקידי מחקר באוניברסיטה. מקצתם של המדענים בני 48 עד 58 – הן בקרב העולים והן בקרב הוותיקים בארץ – הם בעלי נתונים טובים לקבל מלגות מקרן ברכה, אולם התכנית לא תוכל לקלוט אותם בשל גילם. "בני חמישים ומעלה קשים בקליטה", אומר פרופ' דן עמיר, "זו בעיה שעדיין לא הצלחנו למצוא לה פתרון לטווח ארוך".

מול אלה שנקלטו בפעילות האוניברסיטאית והתעשייתית עומדים כמה מאות מדענים עולים שלא מצאו תעסוקה מקצועית. בוועדה שבה נציגים מכל פקולטה באוניברסיטה העברית הבודקת מועמדים מקרב המדענים העולים, יש חילוקי דעות לגבי עתידם של מדענים עולים שאין להם סיכויים להיקלט במערכת. יש כאלה הסוברים כי ראוי לאפשר להם שלא להתנתק מהמערכת, גם בתקופה שהם עובדים בעבודות כמו טאטוא רחובות או שטיפת כלים. לעומתם, יש טוענים, כי בלא שכר אין לתת להם לעבוד באוניברסיטה, ושאינן לטפח בהם אשליה.

שר הקליטה, יאיר צבן, שעמו נפגשו נציגי האוניברסיטאות באחרונה בענייני קליטת סטודנטים, שוקל הסבה של מדענים עולים במדעי החברה והרוח לרכזי תרבות במתנ"סים, בבתי אבות ובעיירות פיתוח. לגבי אנשי מדעי הטבע שלא נקלטו, או שנקלטו רק לשנים ספורות, לא מצאו נציגי האוניברסיטאות אוזן קשבת בממשלה הקודמת, חוץ מאשר אצל שר המדע לשעבר, יובל נאמן, ובוועדות הכנסת. **נאמן הקים ועדה לבחינת גורלם של המדענים שנקלטו בתום שלוש שנים להעסקתם המסובסדת, אך פעילותה פסקה לאחר התחלפות הממשלה.** "ביקשנו מצבן שיהיה המשך לתכנון העתידי של המדענים העולים", אמרה פרופ' יהודית בירק.

אוניברסיטת תל-אביב מעסיקה כ- 220 מדענים עולים, מתוכם קרוב ל- 30 בשכר פרופסור מקומי. מאלה האחרונים, 5 הם מלגאי ברכה¹⁶¹, 13 מלגאי קרן גואסטלה¹⁶² ו- 4 מלגאי ות"ת. בטכניון מועסקים 278 מדענים עולים, ו- 18 נוספים מועסקים במשרות תקניות. באוניברסיטה העברית מועסקים כ- 150 מדענים עולים, ו- 15 במשרות תקניות. באוניברסיטת בן-גוריון מועסקים 195 מדענים, 12 מהם באמצעות מלגות וקרנות מיוחדות.¹⁶³

¹⁶¹ בנוסף למתמטיקאים פאבל בלכר, ולאדימיר מצאייב ואלכסנדר אולבסקי והפיסיקאי לאוניד פרנקפורט שהוזכרו לעיל, נוסף לאוניברסיטת ת"א במחזור השלישי של מלגות ברכה איש תורת הבקרה רוברט ליפצ'ר (למחלקה להנדסת חשמל). שאר 10 גמלאי ברכה היו המתמטיקאים מיכאל סולומיאק וויקטור כצנלסון במכון וייצמן, המתמטיקאי יורי ברודני, הפיסיקאי אלכסנדר נפומניאצ'י והכימאי יבגני ניקיטין בטכניון, המתמטיקאי שמואל קרושקל והפיסיקאים ישי שלימק ולב בוליביסקי באוניברסיטת בר-אילן, הפרופסור לספרות רוסית רומן טימנצ'יק באוניברסיטה העברית והפרופסור להנדסה עמנואל גוטמן באוניברסיטת בן-גוריון.

¹⁶² מעולי ברה"מ בין 6 הזוכים במחזור השני של מלגאי גואסטלה באוניברסיטת תל-אביב היו שלושה מבית הספר למדעי המתמטיקה (מיכאל ביאלי, יבגני שוסטין ולאוניד פוטיגאילו) ואחד מהפקולטה להנדסה (גיל רוזנמן)

¹⁶³ את מספרי המדענים העולים שנקלטו באותו הזמן במכון וייצמן ר' במאמרו של דוד שלאכט המובא להלן. סיכום התפלגות המלגאים לפי המוסדות לאותן שלוש שנים שמצאתי ברשומותי מאז היה:

15 מלגאי ברכה (מלגה ל- 5 שנים): ת"א 5, טכניון 3, בר-אילן 3, וייצמן 2, א"ע 1, ב"ג 1

45 מלגאי גואסטלה (3 שנים): ת"א 14, ב"ג 11, וייצמן 5, טכניון 5, ב"א 5, א"ע 3, חיפה 2

9 מלגאי ות"ת (ל- 5 שנים): ת"א 3, א"ע 3, וייצמן 2, טכניון 1

המסמך הבא נכתב באנגלית והיה מיועד, כנראה, להנהלת מכון וייצמן ולידידי המכון:

עונים לנפילת הקומוניזם האירופי – קליטת המדענים העולים החדשים הרוסים

דו"ד שלאָקט, סגן-נשיא מכון וייצמן לכספים ומינהל, ספטמבר 1992

השינויים הסוחפים שחלו לאחרונה בגוש המזרחי, ובמיוחד בברית המועצות, הטביעו חותם בל-יימחה על הקהילייה המדעית הישראלית. נפילת הקומוניזם האירופי הובילה, בשנתיים הקודמות, לשטף מסיבי של עולים חדשים לישראל, המונה עד עתה כ- 400,000 – גידול של 10% באוכלוסיית המדינה. כדי לקבל תמונה של תופעה בשיעור כזה, אפשר לדמות גל פתאומי של 25 מיליון מהגרים המגיעים לארה"ב בתקופה של שנה או שנתיים, או במילים אחרות – הוספה פתאומית של עוד מדינה גדולה לארה"ב, בערך בגודלה של קליפורניה! התחזית הכוללת היא שבערך מיליון עולים חדשים יגיעו לישראל עד שנת 2000, מה שיביא לגידול של 25% באוכלוסייה.

חשיבות הקליטה של עולים חדשים אלה ברורה מאלה, והקליטה הנאותה של חוקרים ומדענים היא לא רק אתגר גדול, אלא גן הזדמנות עצומה למדינה. יתר על כן, זוהי גם משימה פרובלמטית מאוד. כ- 1.5% מ- 400,000 העולים שהגיעו כבר הם בעלי תואר PhD, במיוחד במדעי הטבע.

אפשר למיין את המדענים העולים החדשים כדלקמן:

1. מדענים מהשורה הראשונה שכבר הגיעו לצמרת בברית המועצות והם עדיין בגיל הפורה.

סביר מאוד שאלו יצליחו למצוא משרות עם קביעות במכוני המחקר והמוסדות להשכלה גבוהה בישראל (רובם עושים את הסידורים המתאימים לפני הגעתם ארצה). מספר המדענים בקטגוריה זו הוא קטן למדי (פחות מ- 50).

2. מדענים צעירים מבטיחים, פחות מבוססים מדעית.

במקרה זה, קשה לקבוע מראש את רמתם האקדמית והאם הם מועמדים מתאימים למשרות קבועות.

3. מדענים מבטיחים בראשית דרכם האקדמית ותלמידים לתואר גבוה.

לקבוצה זו הפוטנציאל הטוב ביותר להתמוגג באופן מלא בקהילייה המדעית בישראל.

4. מדענים שבבירור אינם עומדים בסטנדרטים האקדמיים או שהם מעבר לגיל הפוריות.

אפשר לחלק את הבעיות והקשיים העיקריים בתהליך הקליטה לשני חלקים:

א. הקושי להעריך את הרמה המדעית האקדמית של מדענים וסטודנטים מהקבוצות השנייה והשלישית שלעיל.

יש הפרשים גדולים ברמות האקדמיות של מכוניס ואוניברסיטאות בברית המועצות לשעבר. יש כמה מוסדות עלית, כמו מוסקבה, לנינגרד ונובוסיבירסק, בעת שאחרים הם ברמה יותר נמוכה באופן משמעותי. האוניברסיטאות הישראליות צריכות להקים יחידות מיוחדות כדי לתת הערכה נאותה, משימה עדינה והשום אופן אינה קלה. אותו הדבר נכון לגבי הסטודנטים: בגלל ההבדל במערכות האקדמיות של ברית המועצות ושל העולם המערבי, רוב העולים החדשים אינם יכולים להתחיל את לימודיהם מיד באוניברסיטאות. יש להם, כמובן, בעיות שפה; האנגלית שלהם אינה מספקת ורמת המתמטיקה והפיסיקה אינה משיגה רצון. אפשר להבחין בדטריווראציה במערכת החינוכית הסובייטית בעשור האחרון, המשתקפת בעובדה שהסטודנטים המגיעים היום מוכנים פחות מאלו שהיגרו לפני עשר שנים. כדי להתמודד עם מצב זה, ייסדו האוניברסיטאות קורסי הכנה חד-שנתיים המאפשרים לסטודנטים בפוטנציה לשפר לא רק את יכולתם הלשונית (אנגלית ועברית), אלא גם להגיע לרמה גבוהה יותר במתמטיקה ופיסיקה, לפני שיירשמו.

ב. מגבלות תקציביות וכספיות.

האוניברסיטאות ומוסדות המחקר צופות מגבלות תקציב רציניות כאשר כאן בישראל אנו עומדים בפני תזוזה תקציבית ענקית. כובד הבעיה ניתן להדגמה על ידי המספרים הבאים: כ- 6,000 בעלי תואר PhD כבר הגיעו ארצה, בעוד שהסגל האקדמי בכלל האוניברסיטאות בישראל מונה 5,000. כמובן, לא כל העולים בעלי תואר PhD מתאימים להיות סגל אקדמי. אבל אחוז גבוה מהם הם בוודאי מועמדים ראויים. כך, המספרים הוכפלו, למעשה.

הדרכים השונות להתמודד עם האתגר.

1. תמיכה ממשלתית.

לא ניתן לבצע שינוי בסדר גודל כזה בלי תמיכה כספית משמעותית מהממשלה. כמה גופים ממשלתיים משתתפים בתהליך זה. כדי להגדיל את הקיבול של האוניברסיטאות, הממשלה תומכת באוניברסיטאות ע"י תרומות תקציביות מיועדות, לפי קריטריונים מוגדרים, מבוססים על גידול מספר הסטודנטים מעל הבסיס שהוא מספר הסטודנטים ב- 1989. גודל התמיכה מחושב בהתאם לרמת התואר האקדמי (ראשון או שני), ואופיו (מדעי הרוח והחברה או מדעי הטבע).

התמיכה הממוצעת לסטודנט לשנה היא כדלקמן לתואר ראשון: מדעי הרוח – כ- \$2,000, מדעי הטבע – כ- \$5,000. לתואר שני: מדעי הרוח – כ- \$5,000, מדעי הטבע: כ- \$10,000.

התמיכה השנתית הכוללת במסגרת תכנית זו הוא 30-35 מיליון דולר לשנה, מה שמאפשר לאוניברסיטאות להגדיל את מספר הסטודנטים, וגם את הסגל האקדמי. אנו משערים גידול של 25-30% במספר הסטודנטים (מכ- 80,000 למעל ל- 100,000) וגידול של 10-15% בסגל האקדמי, שפירושו כ- 500-800 משרות חדשות (כאמור לעיל, 6,000 דוקטורים כבר הגיעו ארצה, מה שאומר שרק 10% מהם, לכל היותר, ימצאו תעסוקה במסגרת תכנית זו).

2. מענקי מחקר.

משרד הקליטה ומשרד המדע מספקים מענקי מחקר לתקופה של שנתיים שמכסים בקירוב 80% ממשכורות העולים, כשמשאירים את היתר לאוניברסיטאות לשלם. הטלת השלמת המשכורות על האוניברסיטאות עוזרת לוודא בחירה נאותה המבוססת על צרכים ממשיים ואיכות אקדמית אמיתית. תכנית זו מאפשרת למדענים לעבוד במעבדה ולרכוש היכרות עם המערכת החדשה. היא מספקת להם צאת תקופת הזמן הנחוצה לחיפוש משרות קבועות. במשך הזמן, כמה מהם יוכלו לקבל משרות עם קביעות במוסדות בהם התחילו. זה יאפשר להם גם לפנות, ובתקווה, לקבל מלגות מחקר ממקורות חיצוניים שיקלו על פעילותם המדעית והמחקרית. כ- 900 מדענים נקלטו כבר על ידי תכנית זו.

3. יזמות.

התכנית השלישית מכוונת למדענים המסורים למחקר שימושי ושיש להם רוח יזמית. כמה מהם יש להם זאת, למרבה הפלא! משרד המסחר והתעשייה פתח בתכנית הנקראת חממה ליזמות טכנולוגית. המטרה היא לבחור מדענים עולים חדשים עם הצעות מבטיחות ולספק להם תמיכה כספית ומעשית מספקת כדי להגיע לשלב בו המיזם שלהם ימשוך עניין ושווקים מן החוץ. ההצעות של מדענים עולים משמשות כבסיס לחברה שבה המדענים הם בעלי חלק ניכר של המניות. נוסדו 20 תכניות כאלה; חציין בחסות האוניברסיטאות (אבל לא כספית). האוניברסיטאות מספקות גישה לאמצעים השונים שלהן, כמו המחשב המרכזי, ספריות, ציוד מיוחד וכו' וחברי סגל בנושאים קשורים המשמשים כיועצים ומספקים הדרגה על בסיס התנדבותי. [...]

לפי שלאכט, היו אז במכון וייצמן 170 עולים רוסיים, בהתפלגות הבאה:

סה"כ	זמניים	על תקן	בתר-דוקטורים	מסטרנטים	דוקטורנטים
34	6	2	3	14	9
35	16	2	1	10	6
68	24	1	7	10	26
16	6	-	3	1	6
17	7	1	2	5	2
170	59	6	16	40	49

אירוע משמח במיוחד עבור הקהילה המתמטית בישראל בכלל, ועבור בית ספרנו בפרט, היה הצטרפותו של פרופ' יוסף ברנשטיין לבית הספר למדעי המתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב החל משנת הלימודים תשנ"ג. יוסף ברנשטיין (יליד 1945) היה תלמידו של פרופ' ישראל גלפנד באוניברסיטת מוסקבה שם קיבל ב- 1972 את התואר הגבוה "דוקטור למדעים". ב- 1978, כאשר החל ללמד ב"אוניברסיטה העממית העברית"¹⁶⁴ הופסקה עבודתו באוניברסיטת מוסקבה. עלייתו של ברנשטיין תוכננה, בפגישותיו עם פיאטצקי-שפירו וויטאלי מילמן, כבר בשנות השמונים (כפי שנכתב ב- 1989 בפנייתו לרקטור שהובאה לעיל), אך כשהתאפשרה יציאתו ב- 1981 היגר, מסיבות משפחתיות, לארה"ב וקיבל פרופסורה בהרווארד, בה החזיק עד עלייתו ארצה. הוא נאלץ לדחות את העלייה בשנה בעקבות מחלה ממושכת בשנה קודמת¹⁶⁵.

¹⁶⁴ "האוניברסיטה העממית העברית" היו קורסי מתמטיקה מחתרתיים שהתקיימו במוסקבה מאז 1978 עבור צעירים יהודים שהוכשלו במבחני הקבלה לפקולטה המכנית-מתמטית בגלל מוצאם. המחזור הראשון החל בדירתה של בלה סובוטובסקייה, וכלל 14 תלמידים בשנים לאחר מכן התקבלו בכל שנה והלימודים התקיימו בהמשך במספר שכונות במוסקבה בשם הכיסוי "קורסי העלאת הכשרת מורי בתי ספר ערב מתמטיים", עד שהפעילות נחשפה ב-1982 עם מעצרו של אחד המארגנים, ואלרי סנדרוב. היוזמת השנייה, בלה סובוטובסקייה, נדרסה על ידי משאית, כנראה בזדון.

¹⁶⁵ פרופ' ברנשטיין נבחר ב- 2002 כחבר האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. ב- 2004 קיבל את פרס ישראל למתמטיקה ונבחר כחבר האקדמיה הלאומית האמריקאית. בשנת 2016 זכה בפרס א.מ.ת.

כאמור לעיל, גם המחלקה למתמטיקה באוניברסיטת בן-גוריון נקטה יוזמה לקליטת המתמטיקאים העולים.

8.2.1993 הפקולטה למתמטיקה ולמדעי המחשב, אוניברסיטת בן גוריון

תכנית לקליטת מתמטיקאים עולים

1. הצגת הנושא

לקליטת מתמטיקאים עולים ישנן פנים מיוחדות:

א. איכות מעולה.

לברה"מ (לשעבר) היסטוריה של מצוינות מיוחדת במתמטיקה. יעידו על כך הפרסים הרבים שהוענקו לבכירים בכל העולם (לדוגמה: קולמוגורוב, גלפנד, פיאטצקי-שפירא – חתני פרס וולף במתמטיקה).

ב. כמות גדולה.

40% מהמתמטיקאים הבכירים בברה"מ (בעלי תואר שלישי שעסקו במחקר ופרסמו מאמרי מחקר בעיתונות המדעית) היו יהודים. חלק מהם עלה ארצה, אך יש עוד רבים המצפים להזדמנות לעלות – הדבר תלוי באפשרויות תעסוקה.

ג. עלות קליטה נמוכה.

בניגוד למדעים אחרים, שבהם יש צורך להקים מעבדות יקרות לחוקרים, הרי שקליטת מתמטיקאים כרוכה רק בהקצאת משרדים, בתשלום שכר ומעט שירותי מחשב.

לאור אלה, התגייסה הקהילה המתמטית לעזור בקליטת העלייה בשנים האחרונות. להלן לקחים שהופקו מהתכניות שיצאו לפועל והצעות לעתיד.

2. לקחים

א. ניהול מקומי.

ניהול מקומי הוא אלמנט חשוב בהצלחת התכנית. ניהול כזה היה קיים בבחירת המשתתפים במאגרות ובתכניות הקבועות דוגמת המכונים בעפולה ובב"ש. הוא הביא ליעילות התהליך ולגמישות בהחלטות. את אלו קשה הרבה יותר להשיג בהחלטות בשלט-רחוק. נציין שני יתרונות חשובים של ניהול מקומי:

1. ההבהלה המקומית מבססת את החלטותיה באופן מקצועי ומדעי ואינה תלויה בהגדרות פורמליות (כדוגמת: מהו מדען?) בלבד, הגדרות שהשימוש בהן נרחב במוסדות הממשלתיים.

2. תהליך ההחלטות בתוך האוניברסיטה כורס למעורבות פעילה של כל אנשי האוניברסיטה, ובכך לקליטה טובה יותר.

ב. תהליך סינון.

תהליך הסינון הסטנדרטי במערכת האקדמית שלנו אינו עדין דיו כדי לתת תשובות חד משמעיות לגבי איכות עבודתם של חלק מהעולים. הסיבה נעוצה בכך שהמערכת שלנו ממינת לפי מכתבי המלצה מהמערב, ולחלק מהחוקרים לא הייתה הזדמנות להתפרסם במערב למרות איכותם. מערכות זמניות מאפשרות לעולים תקופת חשיפה ויצירת קשרים, ולמוסדות ניתנת הזדמנות להכיר את עבודתם.

ג. זמניות.

בתכניות זמניות באוניברסיטה יש בעייתיות מסוימת מכיון שהנקלטים בהן מטפחים לעתים תקוות לא ריאליות. אחת המטלות של מארגני התכניות הללו היא להבהיר לחוקר את מצבו באופן ברור, ומאידך ליעץ לו במידת הצורך במציאת תעסוקת קבע.

ד. יוקרה בינלאומית.

חלק נכבד מהחוקרים העולים בכל המסגרות מופיע כבר בכנסים בינלאומיים ומפרסם בעיתונות המקצועית המערבית, ובכך מוסיפים ליוקרה הבינלאומית של המדע הישראלי.

ה. תעסוקה חוץ-אוניברסיטאית.

במסגרת הייעוץ למציאת תעסוקה מחוץ למערכת האקדמית קיימות יוזמות של משרדי ממשלה שונים, אך אין מגע הדוק עם הפועלים בשטח, מגע שמביא לייעוץ אפקטיבי.

3. תכניות לטווח הקצר והארוך.

א. מעברה הדרגתית (שם זמני).

מסגרת קליטה זמנית ל-15-10 חוקרים בשנה לכל אוניברסיטה המעוניינת בכך. תקופת השתייה במסגרת זו תהיה בין שנה לשלוש שנים, ותאפשר תהליך סינון. ההשתתפות במסגרת זו תופסק: אחרי שנה – לחוקרים שיתברר שהם בינוניים; אחרי שנתיים – שיתברר באופן חד-משמעי שהם חסרי סיכוי להיקלט במוסד האם; אחרי שלוש שנים – לבעלי סיכויי קליטה במוסד האם. בכל מקרה יש להודיע חד-משמעית על הזמניות ולוח הזמנים הנ"ל לכל משתתף, תוך כדי דך לדאוג ככל הניתן לתעסוקה הולמת מחוץ למוסד.

ב. קרנות סיוע לקליטת קבע.

הרחבת קרנות קליטה דוגמת גואסטלה. קרן זו היא מודל מוצלח לקליטת חוקרים מצוינים. בהיותה פרטית, מקורותיה מוגבלים ויש לדאוג להמשכה, או לחלופין – להקמת קרן ממשלתית דומה. בנוסף לכך, יש להעלות את תקרת גיל הפונים אליה.

ג. משרות תקניות.

עם הגידול במספר הסטודנטים באוניברסיטאות, התרחב באופן ניכר היקף הוראת המתמטיקה (יחסית יותר ממקצועות אחרים). אך בגלל מגבלות התקנים, חלק ניכר של ההוראה נעשה ע"י מורים זמניים. יש להקצות מספר משרות תקניות למתמטיקאים שתינתנה בתקופות קצובות (אחת לשלוש שנים) לכל אוניברסיטה. משרות אלה תהיינה מיועדות לעולים הנמצאים במסגרות הזמניות וראויים לכך. המימון יתחלק בין הממשלה והאוניברסיטה. בחירת החוקרים תיעשה במסגרת המקומית ולא דרך תחרות בין-אוניברסיטאית.

ד. רשת עולים (Oleh net).

הקמת מאגר מידע של מתמטיקאים בכירים עולים, בעיקר אלו הנמצאים במסגרות השונות, וכן מקומות עבודה ריאליים (מקומות המביעים נכונות לקלוט מתמטיקאים), תוך שימוש בחומר המוצע ע"י הרשויות השונות. במסגרת זו מוצע להקים רשת אלקטרונית של עולים (Oleh net) לחילופי מידע.

על פעילות "השדולה המתמטית" עם חילופי השלטון והישגיה סיפר ויטאלי מילמן כך:

"... הנה עוד סיפור שאיפשר לנו למצוא סידור של כמה שנים עבור כ- 50 מתמטיקאים. ב- 1992 היה שינוי ממשל בישראל. יצחק רבין ומפלגתו, "העבודה", החליפו את שמיר ו"הליכוד". מצבים כאלה מלווים בדרך כלל בשינויים גדולים בתקציב – משנים את סדרי העדיפות. השלטונות החדשים יכולים להאט, ואפילו לעצור, הוצאות; אבל למעשה לא היה להם עדיין הזמן לתכנן על מה להוציא את הכסף. כתוצאה מכך, נחת על שולחנו של שר האוצר, יום אחד בדצמבר, דיווח על הקצאות תקציביות לא צפויות. השר היה חופשי להקצות כסף זה בכל דרך שיבחר. אבל השר החדש לא ידע מה הוא רוצה, ובזאת כנראה הוא קיבל את העזרה הנכונה.

בתחילת דצמבר נפגשו בתל-אביב הנציגים העוסקים בקליטת העולים של רוב המחלקות למתמטיקה בישראל. חישבנו שכ- 35 עד 40 מתמטיקאים קיבלו באוניברסיטאות ברחבי ישראל מינוי קבוע או במסלול קביעות, אבל 100 עד 110 אחרים היו קשורים לאוניברסיטאות או למכוניס למתמטיקה חדשים שנוסדו, כמו המכון למתמטיקה תעשייתית בבאר-שבע, המכון למתמטיקה בעפולה¹⁶⁶ והמרכזים המתמטיים במכללות – במיוחד באריאל תחת חסות אוניברסיטת בר-אילן. אבל התמיכה הכספית של כ- 50 משרות התקרבה לקיצה, ומצב מלומדים אלה היה טראגי. הם נתמכו ע"י תכנית מיוחדת, שנקראה "מאגרות". הקמנו אותה עוד בתחילת 1991 כשיוכל נאמן היה שר המדע, אבל גם בתמיכה הכספית של משרדים אחרים. בקשה תקציבית ל"מאגרה" הייתה אמורה להגיע ממחלקה המעוניינת בה, ולהינתן לאותה מחלקה. הבקשה הייתה אמורה להכיל את מספר האנשים המבוקשים, אבל לא לנקוב בשמם, כך שהיה ניתן לשים אנשים ב"מאגרה" באופן מייד, ללא בירוקרטיה מיותרת; ויכולנו אפילו לשאת ולתת עימם מראש, כשהם עדיין היו ברוסיה. הקורא בוודאי לא יופתע כבר כשאני אומר שכל ה"מאגרות" שימשו עבור מתמטיקאים. באופן תיאורטי יכלו להיות פי 5 או 10 יותר מאגרות, כך שלא גזלנו מאגרות מאף אחד.

בתקציב 1993 לא היו כספים למאגרות, והשרים החדשים לא ידעו מהן. הקטסטרופה ריחפה מעל. לכן כתבנו בפגישתנו טיוטה של מכתב "מתוחכם פוליטית" לשר האוצר, חתום רשמית בשמנו ע"י יו"ר האיגוד המתמטי הישראלי, פרופ' מרים כהן. היה חיוני שהמכתב יהיה על שולחנו של השר ביום הנכון. זה בוצע בהצלחה והמאגרות שלנו נמשכו במימון מלא.

מצב הפיסיקאים שהגיעו היה גרוע הרבה יותר. המחלקה לפיסיקה באוניברסיטה שלנו לא הפגינה יוזמה רבה. רבים מהפיסיקאים החדשים שהגיעו עבדו בתחומים קרובים לפיסיקה מתמטית. מסיבה זו הייתה המחלקה למתמטיקה מוכנה לקחת אותם תחת חסותה. פעם, בדיוק שבוע לפני שעמדתי לנסוע לארה"ב, החלטתי שעלינו ליטול את היוזמה ולהקים "מאגרה" כדי לעזור לפיסיקאים. בדרך כלל הייתה בקשה למאגרה נדונה במשך כמה חודשים וחתומה ע"י השר, מנכ"ל המשרד וכו'. הבנתי שבקשתי תעבור יותר מהר, אבל לא עלה על דעתי שנקבל אישור רשמי למאגרה לפני עזיבתי. בחיפזון הניירת, לא נזכר בה מספר האנשים ב"מאגרה", כך שבעצם קיבלנו "קארט בלאנש". אבל השתמשנו בכך בחסכנות..."

חלקו הראשון של הסיפור לא היה זכור לי, אבל חיפוש באינטרנט העלה, בפרוטוקול מדיוני **ועדת הכספים של הכנסת**, את מקור אותה "מתנה" שקיבל האוצר שעליה סיפר ויטאלי:

¹⁶⁶ המכון למתמטיקה בעפולה הוקם במעורבות המחלקה למתמטיקה באוניברסיטת חיפה, בהנהגת יונתן ארזי, ומומן בראשיתו בתרומה של מיליון דולר. אך לאחר שלא הושגו עבורו תרומות משמעותיות נוספות, נאלצו לסגור כעבור כשנה, וכמה מהמתמטיקאים העולים שהועסקו בו עברו לאוניברסיטה.

בתקציב 1992 היה למעשה תת-ביצוע בשיעור 1.8 מיליארדי שקל. בהוצאות נובע התת-ביצוע מכמה סיבות. סיבה ראשונה הייתה הקטנה במספר העולים שהגיעו לארץ. תוכנן תקציב ל- 200,000 והגיעו כ- 75,000 או 77,000 עולים. זה משאיר פער של כ- 5.1 מיליארד שקל. שנית, הייתה אינפלציה חזויה של כ- 17%, [...] והאינפלציה עומדת על פחות, כנראה, מ- 10%, [...] ולכן גם בקטע הזה יש הפרש שמתקרב ל- 5.3 מיליארדי שקל. נוסף על כך, היה ביצוע חסר בהשקעות בהיקף של מיליארד שקל. [...] אבל בצד ההכנסות הייתה גם כן הקטנה. בסך הכול נשארו עודפים בהיקף של 3 מיליארדי שקל.

מכתבה של מרים כהן, עליו סיפר ויטאלי, היה זהה, או דומה למכתב מאוחר יותר שנשלח גם לשרת החינוך:

6.2.1994 לכב' הגב' שולמית אלוני, שרת המדע והאמנויות. הנדון: **קליטת מתמטיקאים עולים**

בשנים האחרונות, מאז תחילת העלייה המסיבית ממדינות ברה"מ לשעבר, הגיע לארץ מספר רב של מתמטיקאים מעולים. בד בבד עם הגידול במספר הסטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות, התווסף גם מספר לא מבוטל של עולים למערכת ההוראה והמחקר. עולים אחרים קיבלו משרות במכוני מחקר אחרים ובתעשייה. אני מודעת היטב לתפקיד המכריע שמילאו משרדי הממשלה השונים בעזרה לקליטת העלייה. מובן מאליו שמשד המדע היה אחד החשובים בתחום זה, ואני מודה במיוחד לד"ר ברוך אייל ממשרדך על פעלו הרב לקידום הנושא.

עם זאת, נראה כי הגיעה השעה לשינוי, ולו חלקי, של הכוונת ניסיונות הקליטה של מתמטיקאים. מתקבל הרושם כי האוניברסיטאות קרובות למדי לקצה גבול הקיבולת של חברי סגל נוספים. סיכוייהם של עולים חדשים המגיעים כיום (ולשמחתנו, אנו מקבלים באופן שוטף אינפורמציה על כאלה) ושל עולים שהגיעו בשנתיים-שלוש האחרונות ולא נקלטו, לקליטה באוניברסיטאות במשרות תקניות הינם קלושים למדי. רובם הגדול של עולים אלה היו מוצאים את מקומם ללא קושי במערכת בזמנים רגילים, ועולה החשש שהם יחפשו את מזלם במדינות אחרות.

האיגוד הישראלי למתמטיקה, אשר בשנים האחרונות קבע את נושא קליטת העולים החדשים כנושא מרכזי בפעילותו, החליט להקים אם כן ועדה שתעזור במתן פתרונות הולמים. ועדה זו, שבראשה עומד פרופ' מישל ברקובייה מהאוניברסיטה העברית, מורכבת ממדענים המייצגים חתך נרחב של המוסדות האקדמיים והתעשייה עתירת הידע בארץ. מטרת הוועדה היא לחפש תעסוקה הולמת, במיוחד בתעשייה, למתמטיקאים עולים שטרם נקלטו. חברי הוועדה ברובם הגדול עוסקים במתמטיקה שימושית, סטטיסטיקה, חקר ביצועים, ותחומים אחרים בהם המגע עם התעשייה הוא משמעותי. כולם הצטרפו לוועדה בהתנדבות ושלא על מנת לקבל פרס.

מטבע הדברים, השגת משרות הולמות לאנשים בכירים אינה עניין לפעולה בין לילה, והיא עשויה להימשך חודשים ארוכים. במיוחד נכונים הדברים עבור עולים חדשים לגמרי, שאין כל אפשרות לשלבם בתעשייה בטרם למדו עברית ברמה נאותה. אנו מבקשים, איפוא, את עזרתך בתחומים הבאים:

א. כינון מסגרת עבור עולים ותיקים יחסית אשר הוועדה תמצא, לאור כישוריהם, כי טובים הסיכויים לקליטתם בתעשייה. העולים אשר במסגרת זו יהיו מסונפים לאחד המוסדות להשכלה גבוהה או מכוני המחקר, ויישארו בה עד אשר תימצא להם תעסוקה (אך לא יותר משנה בכל מקרה).

ב. כינון מסגרת עבור עולים חדשים לגמרי. מסגרת זו תהיה דומה לזו של המאגרות, אשר הוכיחו עצמן כאמצעי קליטה ממדרגה ראשונה, אך תהיה מרוכזת ע"י האיגוד הישראלי למתמטיקה, ולא תפוזרנה בין כל האוניברסיטאות. הצעה זו היא על דעת האחראים על המאגרות למתמטיקה באוניברסיטאות השונות.

בברכה, פרופ' מרים כהן, נשיא האיגוד הישראלי למתמטיקה

העתקים: מר אברהם שוחט, שר האוצר; ד"ר ברוך אייל, משרד המדע; פרופ' דן עמיר, רקטור אוניברסיטת תל-אביב; פרופ' יואב בנימיני, דיקן הפקולטה למתמטיקה, הטכניון; פרופ' אליעזר רואן, המח' למתמטיקה, אוניברסיטת בר-אילן; פרופ' ויטלי מילמן, בית הספר למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב; פרופ' מישל ברקובייה, המכון למתמטיקה, האוניברסיטה העברית; פרופ' יונתן ארזי, המחלקה למתמטיקה, אוניברסיטת חיפה

כאן אני חייב בהסבר קצר להבהרת השינוי בתוארי ברשימת המכותבים: בסוף 1992 פנה ראש הממשלה, יצחק רבין. לאיתמר רבינוביץ' והציע לו את תפקיד שגריר ישראל בווינגטון, ואני נבחרתי למלא את מקומו כרקטור החל מ-1993. עד סוף 1992 המשכתי בפעילויות הקליטה, אך עם הכניסה לתפקיד החדש היה עלי לצמצם את פעילותי בקליטת המדענים – הן באוניברסיטה והן מחוץ לה. את תפקיד הדיקאן לקליטה הסכים לקבל עליו פרופסור **צבי וולברג** מהמחלקה לזואולוגיה, ולראשות ועד המדענים הצטרף, כ"יו"ר עמית", יובל נאמן. מאידך, עדיין נשארת מרכז נושא הקליטה מטעם ועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה).

נזכרו לעיל מלגות למדענים עולים שהושגו מקרן וולפסון¹⁶⁷: אלו היו מלגות רגילות בסך \$ 10,000 לשנה, ומלגות מיוחדות בסך \$ 25,000. לשנה – למדענים בכירים במיוחד¹⁶⁸. בנוסף לכך הואילה קרן וולפסון לתרום גם 50 מלגות לדוקטורנטים עולים, שגם אותן – בדומה למלגות סטרוק, התבקשנו לחלק בין המוסדות:

1.9.1992 מקרן וולפסון לזן עמיר, סגן רקטור, אוניברסיטת תל-אביב,

שלום רב זן. הנני שמחה להודיע לך כי קרן הנאמנות של משפחת וולפסון אישרה בישיבתה האחרונה תרומה בסך של \$ 1,500,000 ל- 3 שנים עבור 50 דוקטורנטים עולים מרוסיה בתחומים של מדעים ורפואה. אשמח לעזור בהמשך הטיפול. בברכה, ורדה לוי, מנהלת

14.9.1992 לכבוד גבי ורדה לוי, מנהלת קרן וולפסון.

הנדון: תרומת קרן וולפסון למלגות לדוקטורנטים עולים

בפגישתה ביום 13.9.92 החליטה הוועדה המצומצמת לנושא קליטה באוניברסיטאות (בהרכב פרופ' יהודית בירק, פרופ' פאול זינגר ופרופ' זן עמיר) להמליץ בפני הקן על הדרך הבאה לחלוקת מלגות קרן וולפסון לדוקטורנטים עולים:

- א. המלגות יחולקו בין המוסדות באופן הבא:
אוניברסיטה העברית – 12 מלגות, אוניברסיטת תל-אביב – 12 מלגות, אוניברסיטת בן-גוריון – 8 מלגות, מכון וייצמן – 8 מלגות, הטכניון – 6 מלגות, אוניברסיטת בר-אילן – 4 מלגות.
חלוקה זו מומלצת בהתחשב בהתפלגות הדוקטורנטים העולים, כפי שנמסרה לנו ע"י הו"ת"ת (ראה מכתב מצורף) ובחלקם היחסי של תלמידי המדעים והרפואה ביניהם.
- ב. כל מוסד יגיש את רשימת מועמדיו, כולל 2-3 מועמדים חלופיים, עם קיצור תולדות חייהם והישגים אקדמיים. הוועדה תבחן את התאמתם של המועמדים לפי נתונים אלה ותעביר את רשימת המועמדים לאישור הקרן. בברכה, זן עמיר, סגן רקטור

16.9.1992 אל אחראי הקליטה¹⁶⁹:

- א. תרומת קרן וולפסון למלגות לדוקטורנטים. רצ"ב פרטי ההסדר למלגות הנ"ל. אנא הקפידו להגיש בהקדם מועמדים טובים שאינם נתמכים ע"י קרנות אחרות.
- ב. תרומת קרן וולפסון למלגות למדענים. רצ"ב סיכום ישיבת תת הוועדה מ- 19.8.92, ונהלים שסוכמו בשיחה של פרופ' זינגר עם ורדה לוי.
- ג. מלגות סטרוק לפוסט-דוקטורנטים במתמטיקה. לבקשת אוניברסיטת חיפה, הוחלף ד"ר ויקטור פטרנגרו בד"ר ואדים צ'רדק. כמו כן, יוענקו שתי מלגות נוספות: לד"ר איגור וייסבורד באוניברסיטה העברית, ולד"ר אלכסנדר ספיבק באוניברסיטת תל-אביב. מכיון שבהעברה לאוניברסיטת תל-אביב לא צוינה בפירוט המחלקה בה נמצא המלגאי, יתכן שחלק מהמלגות לא הגיעו עדיין למחלקות. אבקשכם לוודא קבלת סכומים בהקדם.
- ד. תקציב מינהל הסטודנטים 1993. התבשרנו שכנראה שהתקציב יוגדל ב- 20 מיליון ₪ לעומת 1992. זה עדיין פחות בהרבה מהסכום נקוב בבקשה שהוגשה על ידינו וע"י מינהל הסטודנטים ושאוּמצה ע"י השר. פרטים נוספים עדיין לא נקבעו. בברכה, פרופ' זן עמיר, סגן רקטור ודיקאן לקליטת עלייה

¹⁶⁷ משפחת וולפסון החלה לתרום למען ישראל בסוף שנות החמישים. תחילה תרם אייזיק וולפסון בעיקר לבתי כנסת ולמקוואות, ובהמשך החל לתרום גם למוסדות חינוך. הוא הרים את התרומה הראשונה להקמת בית החולים וולפסון בחולון, הקרוי על שמו. קרן וולפסון הוקמה בשנת 1958, ותרמה מאז ועד היום למעלה מ-135 מיליון דולר. בשנות השבעים ירש את הקרן בנו, לורד לאונרד וולפסון, והקרן החלה להתמקד בתחומי המדע והטכנולוגיה ולאחר מכן בסיוע לאוניברסיטאות ולבתי חולים.

¹⁶⁸ באוניברסיטת ת"א קיבלו, לשנים תשנ"ב-תשנ"ד. 4 מלגות וולפסון למדענים עולים בכירים (בהנדסה, מדעי החיים, פיסיקה ופסיכיאטריה), ו- 11 מלגות רגילות (3 פיסיקה, 3 בהנדסה, 2 בכימיה, 2 במדעי החיים ו- 1 בגיאופיסיקה).

¹⁶⁹ אחראי הקליטה בשאר המוסדות בשנים אלו היו: יהודית בירק – פרו-רקטור האוניברסיטה העברית, פאול זינגר – סגן נשיא הטכניון, רות ארנון – סגן נשיא מכון וייצמן, לחיים נגן – סגן נשיא למו"פ באוניברסיטת בן-גוריון, שאול בר-לב – ראש רשות המחקר באוניברסיטת חיפה ויוסף ישורון – באוניברסיטת בר-אילן. כולם היו מסורים לנושא ועבדנו יחד בהרמוניה מלאה.

שיתוף הפעולה הבין-אוניברסיטאי בענייני הקליטה היה, כמסופר לעיל, רחב ביותר, וכלל גם את הטיפול בבעיות הסטודנטים העולים. בנושא זה ריכזה את הפעולה, במסירות רבה, פרופ' יהודית בירק. הנה אחד הבנושאים שהיינו צריכים לטמל בהם:

30.11.1992 לכבוד פרופ' יהודית בירק, הפקולטה לחקלאות, האוניברסיטה העברית - רחובות.
הנדון: גיוס סטודנטים עולים

אני מצרף בזאת שני מכתבים בנדון שמצאתי אצלי. לדעתי רצוי שמישהו (אולי אחד מדיקאני הסטודנטים) ירכז את הטיפול בנושא ואולי גם ייפגש עם אל"מ רוזנבוים כדי להבהיר את הטעון הבהרה ולהסביר את הבעיות. הרי מספר שאלות שעלו בדעתי מקריאת מכתביו:

- א. (סעיף 2) מי מהעולים החדשים חייב בשירות סדיר?
- ב. (סעיף 2) מהי המסגרת המיוחדת לעולים חדשים?
- ג. (סעיף 3) האם זו המסגרת עליה מדובר בסעיף 2?
- ד. (סעיף 3) מה אורך השירות לאחר סיום עתודה זו?
- ה. (סעיף 6) האם ידוע לצבא שבברה"מ לא היה נהוג תואר ראשון, ולכן סעיף זה אינו עוזר להם? מה בדבר כאלה שיכולים להתקבל ללימודי תואר שני למרות שאין להם תואר ראשון?
- ו. (סעיף 6) האם סטודנטים לדוקטורט אינם יכולים לקבל דחיית שירות? באלו תנאים יוכלו?
- ז. (סעיף 8) חסר פירוט בנושא המכינה – האם יכולים ללמוד ברצף מכינה + אוניברסיטה?
- ח. (סעיף 9) פרטי התיאום צבא – מינהל – אוניברסיטה. בברכה, דן עמיר

אחד משני המכתבים המצורפים היה מכתבו מ- 15.4.1992 של סגן שר הביטחון דאז, עובדיה עלי, שהובא לעיל. המכתב השני, מראש מינהל הגיוס בצה"ל, הועבר אלי ע"י יוסי ישורון:

29.7.1992 לכבוד פרופ' יוסף ישורון, יועץ הרקטור לענייני קליטה, אוניברסיטת בר-אילן
הנדון: לימודים אקדמיים – עולים חדשים

1. הבנתי ממכתבך מ- 19.7.92 כי קיימת אי-בהירות של המדיניות והכללים החלים על עולים חדשים המבקשים ללמוד לימודים אקדמיים.
2. צה"ל מאפשר לעולים חדשים שהם חייבי שירות סדיר (12 חודש ומעלה) להשלים לימודיהם האקדמיים במסגרת המיוחדת לסטודנטים עולים.
3. כדי להקל על קליטתם של סטודנטים עולים, קיימת מסגרת של עתודה אקדמית מיוחדת לעולים חדשים (עתודה ב'). הקבלה למסגרת זו אינה מוגבלת מבחינת צה"ל בנושאי לימוד ואינה מותנית בוועדות מיון צה"ליות. תנאי השירות בעת הלימודים ובסיומם דומים לאלה המקובלים בעתודה האקדמית הרגילה.
4. לימודים אקדמיים יאושרו לסטודנט עולה הלומד באחד מן המוסדות להשכלה גבוהה.
5. סטודנט עולה יכול להצטרף לעתודה האקדמית (עתודה ב'), אם החל את לימודיו כתלמיד מן המניין תוך שנתיים מיום הגעתו ארצה בכל מעמד אזרחי שהוא, היינו: כתייר, תושב ארעי, תושב קבוע, אזרח ישראלי.
6. סטודנט עולה יכול ללמוד לתואר ראשון בלבד לפני שירות סדיר בצה"ל, אולם סטודנט עולה שהגיע ארצה עם תואר ראשון יוכל ללמוד לתואר שני במסגרת עתודה ב', ויהיה חייב לסיים לימודיו תוך 3 שנים.
7. תלמיד עולה, שלמד לימודים תיכוניים בארץ, לרבות לימודים תיכוניים אקסטרניים, לא יוכל להצטרף לעתודה ב'. הוא זכאי להגיש בקשה בלשכת הגיוס לימודים במסגרת העתודה הרגילה, המיועדת לכלל התלמידים בארץ.
8. לא ייחשבו כלימודי תיכון בארץ לימודים בכיתה המכינה המיוחדת לסטודנטים עולים. תלמידים אלו יהיו זכאים לדחיית גיוס למכינה קדם-אקדמית, במידת הצורך.
9. העולה יידרש להציג בלשכת הגיוס אישור כי התקבל ללימודים אקדמיים באחד מהמוסדות המוכרים להשכלה גבוהה.
10. מודגש כי העולה יגויס לצה"ל לפני תחילת הלימודים בעתודה ב' (= יעבור תהליכי חיול) ויצא לדחיית שירות עד להשלמת לימודיו כאמור לעיל; בעת לימודיו יהיה מוצב באחת מיחידות ההשתלמות של צה"ל.

באופן טבעי תופסת עליית וקליטת המתמטיקאים ואנשי המדעים המדויקים באוניברסיטת תל-אביב את חלק הארי בדיווח שלי – לא רק מפני היותי מתמטיקאי ואיש המדעים המדויקים, אלא גם מסיבת היות אלו מובילי המאבק והעלייה, ובנוסף – מהיות מקצועות אלו מנותקים, יחסית, מהשפעתם של אידיאולוגיה ומשטר. אבל מאמץ הקליטה היה נרחב, והשתתפו בו רוב היחידות הקמפוס.

24.12.1992 לכבי' מר ג'ורג' בן-שמחון, המרכז לקליטה במדע, שלום רב.

בחודש ספטמבר 1992 הגיש **מרכז קמינגס לחקר רוסיה ומזרח אירופה** למשרד המדע תכנית מפורטת להקמת פרויקט של מידע ממוחשב בטכנולוגיות מתוחכמות האמור להיות מושתת על העסקת עולים. התכנית, אשר נתמכה ע"י גורמים ממלכתיים רבים, עברה הליכי רפרנטורה ואושרה בתחילת השנה. במסגרתה הובטחה תמיכה מלאה בהעסקת עולים מרוסיה לתקופה של שנתיים, לאחר שנת הסיוע הראשונה מהמרכז לקליטה במדע. שנת סיוע זו הסתיימה בסוף ספטמבר 1992. בהסתמך על הבטחה זו קיבלנו את הסכמתכם לתמיכה בהעסקת החוקרים ד"ר אריה ווסרמן וד"ר דמיאן ריסמן לשלושה חודשים נוספים. עתה, בתום שלושת החודשים, התבררנו כי התכנית אושרה גם ע"י הממונה על התקציבים ומשרד המדע יכול כבר להפעילה. במרץ 1993 תסתיים העסקתו של ד"ר בוריס מורוזוב, שאף הוא מועסק בפרויקט. במסגרת ההסכם הנ"ל אבקש לאשר מימון העסקת שלושת החוקרים הנ"ל לשנתיים נוספות, בהבנה שמשרד המדע יממן את ההפרש שבין תמיכתכם לבין המשכורת המלאה. כמו כן אבקש לצרף לפרויקט ולשלם החל מ-1.2.93 את משכורתה של הגב' ד"ר ורה קפלן אשר תשולב במעקב הממוחשב בנושא מוסדות ואישים (רצ"ב בקשה). במידה ויתעוררו שאלות נוספות לגבי התכנית, אני ממליץ לפנות לד"ר ברוך אייל, ראש תחום קליטת מדענים עולים במשרד המדע והטכנולוגיה. בברכה, פרופ' דן עמיר סגן רקטור ודיקאן קליטה

כנראה שבגלל החילופים התכופים במשרד המדע והטכנולוגיה¹⁷⁰, היה צורך ברענון הנהלים לגבי מענקי המחקר למדענים עולים, כפי שעולה מן המסמך הבא שנשלח מהמשרד:

18.4.1993 אל: המוסדות להשכלה גבוהה – הרשויות למו"פ, מכוני המחקר ומכללות, בתי החולים

הנדון: מיצוי זכויות מדענים עולים – תיאום בין-משרדי

3. לפי הכללים הנהוגים במרכז לקליטה במדע במשרד הקליטה והעלייה, נקבעו שלושה תנאים עיקריים בהקשר לניצול זכאותו של מדען עולה לשכר מסובסד על חשבון המדינה, והם:
 - א. העולה חייב ללמוד עברית באולפן במשך ששה חודשים לפני שיוכל לנצל את זכויותיו לסבסוד שכר, אלא אם כן הוכיח ידיעת עברית ברמה הנדרשת.
 - ב. על העולה להתחיל בניצול זכאותו לא יאוחר משלוש שנים מיום עלייתו ארצה.
 - ג. העולה לא יוכל ליהנות מזכאותו אם עברו חמש שנים מיום שעלה ארצה.
4. בתנאים אלה קורה פעמים רבות שמדען עולה החל לקבל את שכרו במימון המרכז לקליטה במדע, ולאחר מכן – אם קיבל מענק מחקר ממדע והטכנולוגיה, הוא מעדיף לקבל את שכרו במסגרת מחקר זה, ואז עליו להפסיק – זמנית – את ניצול זכאותו במרכז לקליטה במדע. במחקר הנמשך 3 שנים, עלול להיווצר מצב בו, לאחר שיסתיים המחקר, המדען לא יוכל להמשיך ולנצל את זכאותו במרכז לקליטה במדע, מכיון שבאותה עת כבר יהיה בארץ למעלה מ-5 שנים.
5. זוהי רק דוגמא, אם כי אופיינית, למצב שאיננו נוח לאף אחד מהצדדים המעורבים. מעל הכל אנו מעוניינים שמדען עולה ינצל קודם כל את מלוא זכויותיו במרכז לקליטה במדע. יחד עם זאת, אין בכוננתנו לכפות על המוסד המעסיק העדפה מכיוון זה או אחר.
6. לפיכך מצאנו לנכון להציע את ההסדר הבא:
 - 6.1 מדען עולה שעדיין לא החל לנצל את זכאותו במרכז לקליטה במדע ופנה למשרד המדע בבקשה למענק מחקר – לאחר אישור המחקר ולקראת הכנת חוזה ההתקשרות, יצטרך המוסד המעסיק אותו לפנות אל המרכז ולבקש לפחות לפתוח תיק טיפול להגדרת זכויותיו של העולה והגבלתן בזמן המתאים.
 - 6.2 מדען עולה שהתחיל לנצל את זכאותו במרכז לקליטה במדע ומעוניין להפסיק הסדר זה באופן זמני, המוסד המעסיק אותו יפנה בכתב אל המרכז לקליטה במדע וידאג לקבלת אישור מתאים בכתב, בו יירשמו הפרטים על המשך הזכאות הפוטנציאלית, מבחינת מועדים לניצול הזכאות. אישור כזה יועבר למשרד המדע אם וכאשר יוגיעו למוסד על אישור המחקר, ולקראת הכנת חוזה ההתקשרות עם משרד המדע.

בברכה, יצחק יצקן, מנהל בפועל, האגף לקרנות מחקר

¹⁷⁰ עם פרישת יובל נאמן, החליף אותו בתפקיד השר אמנון רובינשטיין, שוחלף ב-1993 ע"י שמעון שיטריה. ביולי 1993 הפך המשרד ל"משרד המדע והתרבות" והופקדה עליו השרה שולמית אלוני.

תכניות קליטת המדענים נמשכו ב- 1993, כולל תכנית הות"ת למדענים בכירים, אך מספר המדענים העולים המשיך לגדול באופן משמעותי¹⁷¹, וקשיי קליטתם הלכו וגברו, כפי שמתואר במסמך הבא:

המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ (ללא תאריך, ללא כותרת, וללא שם הכותב)

בארבע השנים האחרונות זכתה מדינת ישראל בנכס לאומי, שנדמה שאין לו, ולתהליך שהביא ליצירתו, תקדים באף מדינה מערבית אחרת: תוך שנים ספורות הגדילה ישראל את מאגר כוח האדם האיכותי שלה על ידי קבלת עשרת אלפים מדענים (מחציתם בעלי תואר שלישי ויותר) ומהנדסי מחקר ופיתוח, שהגיעו לכאן ממדינות חבר העמים והפכו לאזרחי המדינה.

מדענים הם נכס לאומי, שכל מדינה בעולם הייתה שמחה לקבל וגאה לטפח ולקלוט. דוגמה מחזקת להנחה זו היא המדיניות שנקטה ארצות הברית במשך שנים. דווקא ארה"ב, הידועה בחוקי ההגירה הקפדניים שלה, עודדה בדרכים שונות הגירה "איכותית". בעלי תארים אקדמאים בכירים זכו תמיד להקלות ולעידוד להגר אליה. המוטיבציה לנקיטת מדיניות כזו – ברורה. קליטת מדען היא רווח נקי למדינה הקולטת. על מנת "לייצר" מדען מקומי, יש להשקיע משאבים רבים. מתחילת הקריירה האקדמית, התואר הראשון, דרך התואר השני, השלישי והעבודה שאחריו – המשאבים הם אדירים, ורובם מגיע מקופתה של המדינה.

במקרה זה, אם כן, אפשר לומר שישראל "זוכה מההפקר" בכוח אדם מיומן ומנוסה, שיכול לתרום רבות לכלכלתה ולהתפתחותה של המדינה באמצעות מחקר ופיתוח מדעי וטכנולוגי. המדענים העולים קיבלו את הכשרתם (היקרה) על חשבון מישהו אחר, ואנו יכולים ליהנות מפירות ההשקעה ההיא, בהשקעה שולית ביותר יחסית לרווח.

היום כמעט ואין חולק על ההתקדמות והתרומה האדירה שיכולה להיות למשק הישראלי מקליטת כמות כזו של כוח אדם איכותי. אולם כיום, קצב הגידול הטבעי של המשק, של המגזר התעשייתי ועל אחת כמה וכמה של המגזר האקדמי – אינו בנוי לקליטת מספר כה גדול של מדענים. רק לשם השוואה והבנת סדרי הגודל: כל הפקולטות, בכל האוניברסיטאות בישראל (חמש במספר), מגדילות מדי שנה את מספר החוקרים שלהן במאה חוקרים גם יחד, וזהו מספר גבוה. לא פעם יורד המספר לשמונים בלבד לכל שנה - הווה אומר: פחות מ- 20 חוקרים חדשים בכל אוניברסיטה.¹⁷² בתעשייה המצב יותר טוב, והוא נגזר, באופן טבעי, מקצב הגידול של המשק. אבל אפילו למשק הישראלי, הנמצא בצמיחה מוגברת בשנים האחרונות, אין היכולת לקלוט עשרת אלפים מדענים בכירים בתקופה כל כך קצרה. כאן, אולי, המקום לציין כי לפי נתוני המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, אמורים בשנה הקרובה לעלות לארץ עוד 1,100 מדענים מחבר העמים.

תרומתם הגדולה של המדענים העולים למשק הישראלי תימדד בטווח של חמש, שבע ואף עשר שנים. במשך תקופה זו, ייווצר, לכאורה, "עודף" של כוח אדם אקדמאי. עודף זה ילך ויפחת ככל שהמשק יתרחב וייווצרו התנאים לקליטתם של המדענים הרבים הללו. קליטתם תהיה מנוף להרחבה נוספת, וחוזר חלילה.

הבעיה העומדת בפנינו היא כפולה: מניעת היעלמותו של הפוטנציאל האנושי האדיר הזה (על ידי עזיבתם את הארץ, למשל), ושמירה על הרמה המקצועית הנאותה שלו עד מועד השתלבותו במשק. הדרך לפתרון בעיות אלה היא הקצבת סכומים ממלכתיים ליצירת מקומות תעסוקה למשך תקופה מוגבלת (חמש עד עשר שנים) במחקר ופיתוח, שעשויים להועיל לשני התחומים: שמירה על כוח אדם אקדמאי מחד, ותרומה לקידום ופיתוח המשק מאידך. פעולות אלה יביאו בסופו של דבר לקליטת העולים ולמימוש הפוטנציאל המדעי-מחקרי-תעשייתי שלהם בשוק החופשי, הפתוח.

אך לא זו בלבד שמסגרות קליטה חדשות בוששו להיווצר, אלא שגם לגבי הסדרי העסקת המדענים העולים הנמצאים התעוררו בעיות, כפי שהתריע פרופ' ארנן סגינר מהטכניון במכתבו לראש הממשלה:

¹⁷¹ בסוף 1989 אושרה תכנית עבודה עם הסוכנות היהודית, שהניחה כי 100 אלף איש יגיעו לישראל במשך שלוש שנים. בפועל אפילו התחזית הזו הייתה נמוכה מהמציאות. בין השנים 1990-1993 הגיעו לישראל כ- 400 אלף עולים, פי ארבעה מהצפי בכל אחת מהשנים 1992-1993 עלו כ- 75,000 איש, ובהם כ- 1,500 מדענים.

¹⁷² הסגל האקדמי במערכת ההשכלה הגבוהה בראשית שנות ה- 90 מנה כ- 4,000 איש. בממוצע, איש הסגל האקדמי יוצא לגמלאות אחר כ- 33 שנה, ולכן התחלופה הממוצעת למספר כזה של אנשי סגל (ללא התחשבות בגידול במספר הסטודנטים) צריכה להתבטא בכ- 120 מינויים חדשים לשנה.

8.7.1993 אל יצחק רבין, ראש הממשלה.

הנדון: **הפסקת הסיוע למדענים עולים** – מכתבו של שר הקליטה מימים 10.6.92, 21.6.93

שמחתי לשמוע בדיווחי התקשורת על הדיון בממשלה ביום 7.7.93 בנושא הקליטה ועל הדיווח על ההצלחה בקליטת העלייה מברית המועצות לשעבר. כנראה שלא נדונה בממשלה (או, לפחות, לא נמסרה לפרסום) בעיית **הפסקת הסיוע של משרד הקליטה** (באמצעות המרכז לקליטה במדע) **למספר מאות מדענים עולים אשר תקופת הזכאות שלהם לסיוע עדיין לא תמה**. מתוך הדיווח על דברי שר הקליטה בממשלה ניתן היה לשמוע על מתיחות מסוימת בין משרדו לבין משרד האוצר עקב אי אישור התקציבים הדרושים. ייתכן שהפסקת הסיוע למדענים היא חלק ממאבק בין-משרדי. **אני רואה עצמי חייב להתריע כי להפסקת הסיוע למספר מאות של מדענים יש משמעות גדולה בהרבה מהגדלת מספר המובטלים**. אנו עוסקים בעליית של העלייה אשר תרומתה למשק ולחברה היא הגדולה ביותר ואשר הערך המוסף של ההשקעה בה הוא הגדול ביותר. דחיפת אנשים אלה אל מעגל האבטלה תכה גלים בארץ ובחור"ל ותרתיע מדענים נוספים מלעלות. אני מקווה שתפעיל את סמכותך במחלוקת התקציבית בין המשרדים כדי למנוע את פיטורי המדענים ופגיעה קשה בקליטה ובעלייה. פרופ' ארנן סגינר, סגן הנשיא למחקר

העתיקים: נשיא המדינה, שרי הממשלה, מבקרת המדינה, יו"ר ועדת הקליטה בכנסת, האחראים על הקליטה באוניברסיטאות

4.8.1993 הרקע למכתבו של ארנן סגינר עולה מהמובאה הבאה מפרוטוקול ישיבת הכנסת, 4.8.1993 הצעה לסדר-היום: **פיטורי מדענים עולים לנוכח תקציב קליטת העלייה**

הנן פורת (מפד"ל): אדוני היושב-ראש, רבותי חברי הכנסת, לעתים דומה בעיני, שאנו עצמנו איננו מודעים לסדר העדיפויות הלאומי העומד לפנינו, אך יש שהדברים מגיעים לא רק לאי-הבנה אלא לאבסורד הזועק עד לב השמים. היום, בשעה 11:00 בדיוק, לפני תחילת ישיבת המליאה, נדרשה ועדת הכספים, ללא ועדת העלייה והקליטה, לקבל הכרעה בסוגיית הרזרבה בסך 650 מיליון שקל שהייתה מיועדת לקליטת עלייה, אך עקב הצמצום במספר העולים הוחלט על-ידי האוצר, ולאחר מכן על-ידי הממשלה, להעבירה וליעדה לצרכים אחרים: חינוך, תשתיות ודברים חשובים כשלעצמם.

מורי ורבותי, אף לא סכום כלשהו יועד לנושא קליטת העלייה מאותה רזרבה שהייתה מיועדת לכך. ראו את האבסורד שבדבר. הרי כל בר-דעת וגם הוועדות המלומדות מציינות את העובדה, **שהצמצום בעלייה הוא פועל יוצא של היעדר קליטה מתאימה**, של בעיות בתחום הקליטה. והנה באה הממשלה ואומרת: הואיל והעלייה צומצמה, לא 100,000 או 120,000, כפי שציפו, אלא 70,000-75,000, ויש מקום לקחת את התקציב הזה וליעד אותו לצרכים אחרים. כל אותם תחומים חיוניים שבעטיים העלייה לא נקלטה כהלכה, לא יטופלו אפוא. בשנה הבאה ייתכן מאוד שנעמוד במצב שבו הקליטה תהיה מצומצמת עוד יותר, ואז ניתן יהיה לצמצם עוד יותר וחוזר חלילה, עד שנוכל לבוא ולומר: רבותי, אין צורך בתקציב לקליטת עלייה, כי אין עלייה, ושלוש על ישראל.

הלוא המסקנה צריכה להיות הפוכה. היה צריך לומר: רבותי, אם אין עלייה בהיקף הנדרש, בואו נבחן, בואו נשקול מהי הסיבה לכך. **אכן מדענים עולים לא נקלטים**, אכן יש בעיות של משכנתאות, אכן יש בעיות קשות מאוד בתחום ההסבה, בתחום ההכשרה. בואו נקצה לזה את התקציב הנדרש. אני נוטל את העיתון ואני קורא ב"ידיעות אחרונות" מיום רביעי, ג' מנחם-אב: מדען הולך לאיבוד. **החלטה לפטר 320 מדענים מהטכניון מקוממת את הממשד המדעי**. הם הטובים שבטובים, אומר פרופסור ארנן סגינר, המשנה לנשיא הטכניון. למה להבריא אותם לעמק הסיליקון? ובכן, את העולים האלה מברחים, כביכול בידיים, מתחומה של מדינת ישראל, ומדובר פה לא על סכומים שהם בשמים, מדובר פה על כמה מיליונים. האם לא היה אפשר מאותו תקציב, מאותה רזרבה, ליחד לצורך העניין הזה את הנדרש?

שוחחתי על כך עם השר יאיר צבן, שר העלייה והקליטה, השווה כעת בביתו עקב שבירת רגלו, ואנחנו כולם מאחלים לו רפואה שלמה מן השמים, והוא הצטער על כך שהוא לא יכול היה להשיב. לדבריו, לו השיב, היה מחזק ואולי מוסיף על הדברים שאני אומר. הוא נלחם בממשלה, אבל הממשלה הזאת לא שעתה לדבריו וקולו היה כקול קורא במדבר.

אני רוצה לומר: שוו בנפשכם - ודיברתי עם אנשי הפורום הציוני, עם נתן שרנסקי וחבריו - איזה מסר משודר לעולים כשלוקחים את כל התקציב. מילא, לא נותנים את כל 650 המיליון; מילא, לא נותנים 400 מיליון, 300 מיליון, 200 מיליון, אבל גם לא 100 מיליון, לא 50 מיליון, לא 20 מיליון, לא 10 מיליון. לא כלום, לא כלום לנושא של קליטת העלייה; לא כלום. איזה מסר הם מקבלים מכך? מה המשמעות של הדברים האלה?

ואחר כך נבוא ונכה על הלב ונדבר על סדר עדיפויות חדש במדינת ישראל. האם העלייה היא לא בסדר העדיפויות? אני רוצה לומר לכם: אני מרגיש את העלבון הזה כלפי העולים בכל נימי נפשי. **היה אצלנו בוועדת העלייה והקליטה פרופסור ירמיהו ברנובר והצוות ששקד במשך שנה ומעלה והציג בפנינו בצורה נרחבת את התוכניות שלו איך להביא לידי מצב של תעסוקה כ-150,000- עולים**

בתוך חמש שנים. הוא איננו מדבר על סכומים שהם בשמים, הוא מדבר על מיליארד שקלים שנדרשים לצורך מימוש התוכנית שזכתה להרבה שבחים והועברה גם לידי הממשלה ולראש הממשלה – 200 מיליון שקל כל שנה. אבל, כשביקשו מהם לתרגם את הדברים לפרויקטים קונקרטיים, הם הציגו גם תכנית לגבי 100 מפעלי היי-טק ועוד כמה וכמה דברים שדורשים כמה עשרות מיליוני שקלים. [...] לפי החיוב המסוים של נציג האוצר שהשתתף בוועדה אין לי כמעט ספק שגם התוכניות האלה, ששנה שקדו על הכנתן, עלולות להעלות עובש ואבק באיזו מגירה, מפני שאם נכון לעכשיו בשעה שעומד תקציב שהיה מיועד כרזרבה לקליטת העלייה, ולא נעשה עמו דבר לצורך זה, מי לידנו יתקע שבשנה הבאה ישונו הדברים.

ישבתי עם סטיב אדלר, האיש שמופקד מטעם משרד הקליטה על קליטת מדענים עולים. התחזית לשנה הבאה קודרת מזו של השנה. אלפי מדענים עולים לא יוכלו למצוא ולהשתבץ במקומות עבודה ולתת את תרומתם הייחודית למדינת ישראל בגלל העובדה שלא נמצא תקציב לכך. [...] אני חושב שאנחנו עדים לראשיתו של כישלון נורא. בסך הכול, תעבור מלחמה זו ומלחמה אחרת, שר חוץ אלמוני ושר חוץ פלמוני; השאלה המרכזית שבפניה אנחנו עומדים היא: האם נמשיך את תהליך שיבת ציון במלוא העוצמה? זו גם התשובה על השאלות הדמוגרפיות, זאת גם תשובה על שאלות של טעם הקיום שלנו. זו עדיפות מספר אחת במדינת ישראל.

20.9.1993 לשכת השר לקליטת עלייה. פרוטוקול ישיבה בלשכת השר עם ועד ראשי האוניברסיטאות נוכחים: יאיר צבן – שר; אפרים כהן – משנכ"ל; שמואל אדלר – מנהל מחלקת קליטה במדע; תמר הורוביץ; דורית קרלין – עוזרת השר; צבי וולברג – דיקאן קליטה, אוניברסיטת ת"א; דן עמיר – רקטור אוניברסיטת תל-אביב; יהודית בירק – מ"מ רקטור האוניברסיטה העברית; רות ארנון – סגן נשיא, מכון וייצמן; סימון הרישנו – ממונה קליטה, אוניברסיטת בן-גוריון; יוסף ישורון – יו"ר ועדת קליטה, אוניברסיטת בר-אילן.

סוכם: המוסדות להשכלה גבוהה יכינו מסמך: א. קליטת מדענים באוניברסיטאות בשנתיים האחרונות ותחזית לשנה הבאה (כמה מועסקים, כמה נקלטו, כמה עומדים להיפלט, מה הפרספקטיבה לגבי הנפלים, מה היא יכולת הקליטה). ב. צרכים עתידיים, דרישות והצעות לפתרון. מפגש של ו.ר.ה. בהשתתפות סטיב אדלר יתקיים ב- 13.10.93 באוניברסיטת תל-אביב להכנת מסמך משותף. נציגי ועד ראשי האוניברסיטאות הודיעו לשר כי, בעקבות הישיבה, הם יפנו לרה"מ לקבוע פגישה בהשתתפות שר האוצר ושר הקליטה.

רשמה: רינה קרן

בסוף 1993, עבר **סטיב (שמואל) אדלר** לנהל את האגף האגף לתכנון ולמחקר במשרד הקליטה. במקומו מונה כמנהל המרכז לקליטה במדע **עמרי אינגבר**. באוניברסיטת תל-אביב, סיים פרופ' **צבי וולברג** את תפקידו כדיקאן לקליטת העלייה, ואת התפקיד קיבל פרופ' **דן הופרט**, מבית הספר לכימיה.

8.11.1993 הנדון: **תקציב קורס עלייה לשנת תשנ"ד**

רצ"ב פנייה לפתיחת התקציב הנדון ובה סיכום ההוצאות וההכנסות הצפויות לשנת תשנ"ד. כפי שתיוכח, זהו תקציב הצופה גרעון של 554,640 ₪. בבניית תקציב ההוצאות התבססנו על המצב העכשווי, כולל מחויבויות שונות שנעשו בעבר כלפי חוקרים ותלמידי מחקר הנמצאים כבר במערכת. לצערנו, בגלל מגבלות תקציביות לא תוכננה הרחבה של מסגרות אלו למרות התדפקותם של חוקרים רבים ומועמדים לתואר שלישי על דלתות האוניברסיטה.

תקציב ההכנסות הצפויות מבוסס אך ורק על התחייבויות קיימות ממקורות מוגדרים. שלא כבשנים קודמות אין תקציב זה כולל הכנסות עתידיות בלתי מוגדרות. נוכחנו, שאם בעבר ניתן היה להניח שבמשך השנה תגיענה תרומות לקליטת עולים ממקורות חדשים, הרי אין הדבר נכון בימים אלה בהם עדיפויות האוניברסיטה השתנו ומטרה זו איננה עומדת יותר במקום גבוה בסדר העדיפויות שלה. יתרה מזו, גם נכונות תורמים פוטנציאליים לתרום לקליטת מדענים עולים דעכה כלשהו. עובדה זו באה לכלל ביטוי גם במאזן השנה הקודמת (תשנ"ג) שנגמר בגרעון גם כתוצאה מכך שההערכות לגבי ההכנסות הצפויות לא התגשמו במילואן.

העדפתי, איפוא, לבנות את התקציב לשנת תשנ"ד, שהוא כאמור גרעוני, על הערכות ריאליות בלבד, תוך הנחה שכל הכנסה נוספת שתתקבל תקטין את הגרעון. במידה וגרעון זה לא יכוסה במלואו, לא יהיה מנוס מהאילוץ לכסות אותו מהקרנות המתכלות אשר בינתיים אנו מנצלים רק את פירותיהן. ממילא ברור שבמקרה זה יהיה צורך לנכות מההכנסות לשנת התקציב הנדונה חלק מהפירות הצפויים מקרנות אלה, דבר שיגדיל כמובן את הגרעון הצפוי.

בברכה, צבי וולברג, דיקאן מיוחד לקליטת עלייה

6.1.1994 ב-15 השנים האחרונות עמדתו בראש המערכת שאחראית לקליטת מדענים בישראל. בתקופה זו אני ועמיתי במרכז לקליטה במדע סייענו והבאנו לקליטתם של מעל 9,000 מדענים, מהם כ-6,300 בגל העלייה הנוכחי. יש עוד כ-3,000 מדענים רשומים כמחפש עבודה. אני עוזב את התפקיד בהרגשה של סיפוק על חלקי בקליטת מדענים אלה שתרמו ויתרמו רבות לקידום של המדע, המחקר, הפיתוח והצמיחה הכלכלית בישראל. הישגים אלה לא היו ניתנים לביצוע ולהגשמה ללא העזרה ושיתוף הפעולה שנבעו מכל מגזרי המשק, ובתוכם את/ה. בהזדמנות זו שאני נפרד מתפקיד מנהל המרכז לקליטה במדע, הריני מודה לך על כך. לית מאן דפליג שקליטת המדענים לא הייתה יכולה להצליח בלי הסיוע של צוות העובדים (בעבר ובהווה) המיומן והמסור במרכז. אני עובר לתפקיד חדש במשרד הקליטה כאחראי על האגף לתכנון ולמחקר. בטוחני שאם אפנה אליך בעתיד במסגרת תפקידי החדש אזכה לאותה עזרה ושיתוף פעולה כמו בעבר, ותקווים לנו הבטחתו של אבינו שבשמיים לחוזה צפניה: "בעת ההיא אביא אתכם לשם ולתהילה בכל עמי הארץ, בשובי את שבותיכם לעיניכם".

בהוקרה, **שמואל אדלר**

עוד בטרם הגישה "הוועדה הלאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים" את המלצותיה, מינה ראש הממשלה יצחק שמיר ועדה אחרת, בראשות פרופ' ירמיהו ברנובר, ראש היחידה למגנטו-הידרודינמיקה באוניברסיטת בן-גוריון, שתגיש המלצות לקליטת מדענים ומהנדסים עולים בישראל. נימוקיו של שמיר להקמת ועדת ברנובר אינם ידועים לי, אבל מכיון שברור שהייתה במינוי זה הבעת אי-אמון בוועדת דורון - שהייתה פרי יוזמתו של יובל נאמן, סביר שהיחסים בין שמיר לנאמן, שהתפטר מהממשלה, היו באותה שנה עכורים למדי. ייתכן שנלוו לכך גם שיקולים פוליטיים אחרים של שנת בחירות.

גולת הכותרת בתכנית ברנובר הייתה הקמת מכון מחקר גדול מאד לנושאי אנרגיה, שהוא יעמוד בראשו. הוא שלח את הצעתו גם אלי. עלי להודות שהתייחסתי אליה בחשד כיון שבניגוד משוע לאידאולוגיה המוצהרת בפתח הצעת התכנית, שקליטת המדענים אינה צריכה להיתמך ע"י המדינה, אלא לשאת את עצמה, ההצעה הסתיימה בבקשת סיוע "צנוע" של מיליארד שקל - סכום אסטרונומי במושגי תקציבינו באותה תקופה. 22 המלצות ועדת ברנובר הוגשו לאחר בחירות 1992 לממשלת רבין. מונתה ועדה בראשות מנכ"ל משרד התעשייה נתי שרוני כדי לבחון את יישום ההמלצות. הוועדה דחתה את כל ההמלצות למעט זו המתייחסת להפרדת מנגנון התמיכה הראשוני ברעיון טכנולוגי בין עולים לכלל האוכלוסייה.

21.6.94 לכבוד פרופ' דן עמיר. הנדון: **הקמת מרכזי מצוינות – דיון לבחינת המלצות ועדת ברנובר**

במסגרת המלצות "ועדת ברנובר" פורטה המלצה הדנה בהקמת מרכזי מצוינות (מרכזי מצוינות מדעית), שעיקריה רצ"ב. בהמשך להחלטת קבינט הקליטה בכוונתי לקיים, בתאריך 5 ביולי 1994 בשעה 14:30, בלשכתי, דיון ראשוני לבחינת הרעיון בדבר הקמת מכון מצוינות ניסיוני בתחום האנרגיה. בשל מורכבות הנושא ובגלל היותו שנוי במחלוקת, מוזמנים לדיון אישים מרכזיים מתחומי המחקר, התעשייה והכלכלה. מטרת הדיון לגבש חוות דעת באשר לשימות ההמלצה ודרכים להמשך הטיפול בה. אודה על השתתפותכם.

6.7.94 לכב' פרופ' ד. עמיר, רקטור אוניברסיטת תל-אביב.

בעקבות הישיבה שהתקיימה אצל השר צבן ב-5.7.94 ציינתי שאפנה לכל המשתתפים שהסתייגו מהרעיון של מכוני מחקר עבור מדענים עולים ואבקש להעלות הצעות אלטרנטיביות. אנחנו בוועדת רוח"מ לתעסוקת עולים עדיין מאמינים שהקמת המכוני הנ"ל היה צעד אפקטיבי מאד בראש וראשונה מבחינת עידוד המשך העלייה של מדענים ובסופו של דבר היה מביא גם תוצאות חיוביות כלכליות וטכנולוגיות. זה שהרעיון נראה גרנדיוזי מדי לא צריך להרתיע מפני שהאתגר שעומד בפנינו – לנצל את היצירתיות של רבבות מדענים ומהנדסים הוא בכורח המציאות גרנדיוזי ביותר. אבל היות ומשתתפי ישיבה רבים הביעו הסתייגות מהרעיון מסיבות שונות והעדיפו את החיזוק והעיבוי של מסגרות קיימות – אין לנו ברירה אלא לקבל את דעותיהם. כדי לעשות כך אנחנו זקוקים להצעות הרבה יותר ספציפיות מאלה שהושמעו בדבריהם הקצרים של משתתפי הישיבה.

לאור האמור לעיל אודה לך מאד אם תואיל להעלות על הכתב את הצעותיך בנדון כדי לנסות לקדם אותן. כמובן השמח לקבל הצעה מפורטת ככל שאפשר אך כמינימום אנו זקוקים למידע הבא:

1. מהות ההצעה, לפחות ברמה קונספטואלית.
2. לאיזה שטח או שטחים של מומחיות העולים שייכת ההצעה ולכמה מהמומחים בכל שטח ביצוע ההצעה יספק מקומות עבודה.
3. הערכה פרלימנרית של לוח זמנים ותקציב.
4. באיזה גורמים ממשלתיים ואחרים תלוי ביצוע ההצעה ואיזו דרך פעולה מומלצת לוועדה שלנו.

אודה לך מאד אם תעביר את תשובתך לפני ה-20.7.94

בכבוד ובברכה, פרופ' י. ברנובר, המרכז למה"ד, אוני' בן-גוריון

כללי. בהמשך להחלטת קבינט הקליטה קיים שר הקליטה ב- 5 ביולי 1994 דיון לבחינת ההנחיות בדבר הקמת מכון מצוינות ניסיוני בתחום האנרגיה במטרה לגבש חוות דעת באשר לשימושים ההמלצה העוסקת בהקמת מכוני מצוינות (מרכזי מצוינות מדעית) מתוך המלצות "ועדת ברנובר".

תוכן הדיון

פרופ' י. ברנובר : ההמלצה בדבר הקמת מכוני מצוינות נבדלת מכלל המלצות "ועדת ברנובר" בכך שאיננה יורדת לפרטים ודורשת בחינה נוספת לגיבושה, ובעיקר בכך שלמימושה נדרשת סובסידיה ממשלתית מסיבית. הצטרף בהקמת מכוני מצוינות נובע מהיקף העלייה האינטלקטואלית שהגיעה למדינת ישראל בשנים האחרונות המצריך דרכים שונות (שאינן קונבנציונאליות) לניצול הפוטנציאל והכישרון. הרעיון המרכזי הוא ליצור מקום עבודה שייתן פתרון תעסוקה בתחומי ההתמחות של עולים רבים (כדוגמת מטלורגיה) בהם היום אין מענה במשק הישראלי. משום הבעייתיות שבעיסוק בתחום בו אין תעשייה ישראלית לא תהיה למכון מטרת רווח מידית. לאור בעייתיות הנושא הומלץ ע"י שר הקליטה להתרכז כרגע בהצעה למרכז אחד בתחום האנרגיה אשר עתיד להעסיק מומחים ממגוון תחומי התמחות. מומלץ כי תוקם ועדה מצומצמת אשר תפתח ההצעה לתכנית אופרטיבית ובין השאר תבחן את היכולת לנצל חלק מכספי הערבויות למטרה זו.

ד"ר י. מנס : הנושא בעל חשיבות רבה. ניתן ונדרש לקדמו. למדינת ישראל הוצאות גבוהות בגין צריכת אנרגיה (רכש נפט בעלות שנתית של מיליארד וחצי דולר) ומכאן שבראיה לאומית רצוי לחפש דרכים להורדת הצריכה ולהוזלת עלויות מקורות האנרגיה, ולכן יש מקום שממשלה תעסוק בנושא (בארה"ב הייתה המעורבות הממשלתית בנושא שהביאה לירידה בצריכת הנפט ולמעשה רמת הצריכה ביום זהה לזו שלפני 20 שנה). כיום חסרה תשתית מדעית-הנדסית שמכון כזה יכול היה לספק. הנושאים שייבחרו למחקר במכון יוצעו, לפחות בתחילה, ע"י המענים והחוקרים שיועסקו במכון (כך ייתן המכון מענה להעסקה המקצועית של המדענים העולים).

השר י. צבן : המחקר המדעי והתשתית התעשייתית בישראל אינו בתחום סמכות ואחריות המשרד לקליטת העלייה ולכן הדיון צריך לבחון האם הפתרון המוצע המשלב קליטת עלייה וקידום המחקר מתאים לתנאי קידום המחקר המדעי בארץ וכן לבחון את "התרומה השולית" של התוספת הכספית הנדרשת מול הגדלת תקציבי המערכות המחקריות הקיימות. במידה וההתרחשות תהיה כי יש צידוק לפתרון המוצע יפעל משרד הקליטה לקידום הנושא במשותף עם משרדי הממשלה הנוגעים.

מר א. עינב (משרד האנרגיה, מדען ראשי) : אכן, נדרש פתרון הולם למיצוי פוטנציאל העלייה, אך יש להבין את המשמעויות של הקמת מכוני מחקר. החיסכון באנרגיה שהושג בארה"ב נבע קודם כל מכך שבטרום התכנית היה נהוג בארה"ב בזבוז גדול (רמת הצריכה שלנו נמוכה לאין ערוך). מרכז מצוינות צריך לקום על מטרה המוגדרת מראש. קיימים בישראל שני מרכזי מצוינות לאנרגיה – במכון וייצמן ובמכון לחקר הנגב. כספים נוספים שיופנו למכונים אלו יוכלו לאפשר קליטת מדענים עולים וזה הכיוון הנכון. החסות למכוני מחקר צריכה להימצא במסגרת אקדמית מוכרת.

ההתבדלות ממסגרת אקדמית מוכרת מוצדקת רק במידה והכוונה להיכנס לשטח חדש לחלוטין (כדוגמת כור היתוך מבוקר) ונושא כזה יש לבחון מול היכולת של מדינת ישראל להתמודד "בליגה של הגדולים". כל מרכז חדש, אם ייבנה, צריך בהגדרה לשאוף לרווחיות תוך ניצול מכירת הרעיונות והפתרונות המפותחים. להקמת מתקן אנרגיה נדרשת השקעת עתק. לכן, אם נכנסים לנושא צריך שיהיה ברור כי ההוצאות תגדלנה ואין כרגע הערכה אמיתית על היקפן. מאידך לא תוקם בארץ תעשיית אנרגיה גדולה ונדרשת התאמת המחקר לקני"מ של יכולת התעשייה הישראלית. המחסור בפתרונות תעסוקה למדענים עולים המומחים בתחום המטלורגיה נובע מכך שאין בארץ מטלורגיה (אפילו לא ברמה של הודו) ולכן גם בעתיד בתחום זה תהיה בעיה.

פרופ' י. ברנובר : הדיון צריך לעסוק בצרכי המשק וצרכי העלייה. המשק במצבו הנוכחי לא יכול לקלוט את כל העולים שכבר הגיעו ואת הפוטנציאל אשר עדיין קיים וצריך להילחם שיבוא, ולכן צריך ליצור מסגרות בלתי קונבנציונאליות (אי אפשר להתעלם מהעובדה שלמרות מה שנעשה עדיין קיימת בעיית תעסוקה). נדרשת מסגרת (בנוסף למסגרות הקיימות) שבה המדינה תתאים עצמה לפוטנציאל האנושי. נדרש להקים מקור תעסוקה משמעותי למאות מדענים ומהנדסים ולא רק פתרונות ליחידים.

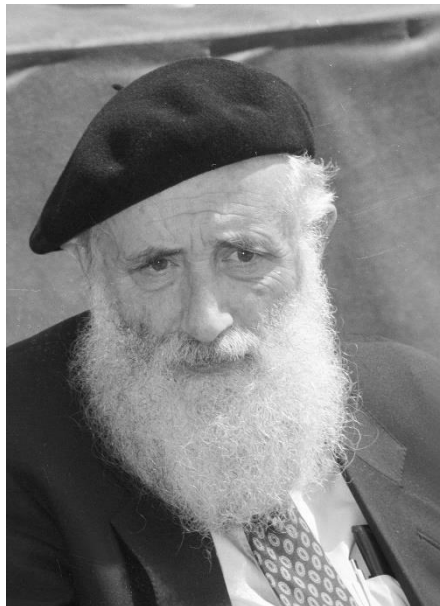
פרופ' דן עמיר : המסגרות הקיימות אינן מספקות ואכן נדרש פתרון בכיוון מסוים של מכוני מחקר. בנושא האנרגיה – הביקוש ללימודי אנרגיה באוניברסיטאות נמוך. המכון המוצע הינו בהיקף דומה, פחות או יותר, למכון וייצמן, ולמרות שהתכנית אינה מפורטת דיה צריך להבין שמדובר בהיקף תקציבי זהה פחות או יותר להפעלת מכון וייצמן.

צריך לאתר את פוטנציאל העולים בהתמחויות השונות ולנסות לפעול בצורה נקודתית בתחום זה. אחת הדרכים היא להגדיל את ההקצאה למחקרים בנושאים ספציפיים.

פרופ' א. סגינר : מרכזי מצוינות אינם נוצרים בהכתבה. המצוינות הינה תכונה הנקנית ע"י פעילות. בארץ מרבית המכוניס הממשלתיים לא הצליחו. קליטה טובה של מדענים עולים הצליחה עד היום רק על בסיס של גרעין קיים ולא ע"י חדש. לפיכך לרעיון של מכוני מצוינות של מדענים עולים אין כל סיכוי להצליח. צריך לפזר את המדענים בכל המכוניס הקיימים תוך שמירה על עקרון הרווחיות (מכון הנסמך על תקציב ממשלתי בלבד לא יחזיק מעמד לאורך זמן).

פרופ' יהושע יורטנר : הפתרון חייב לתרום למערכת הפיתוח הלאומית. המערכת הקיימת כוללת כ- 25,000 מדענים העוסקים במו"פ (5,000 באוניברסיטאות ו- 20,000 בתעשייה). כשמדברים על מכון של 500 איש צריך לקחת דגם של מכון וייצמן בהיקף כספי של וייצמן. מכון מחקר במתכונת המוצעת וייצור גטו עולים יהיה כישלון. **זהו פתרון ברוח המדע הסובייטי אותו אנו לא רוצים להחיות**. אסור להקים "פילים לבנים". ישנה בעיה חמורה – הנושא דחוף וצריך למצוא פתרון לקליטת מדענים במערכת הקיימת ע"י עיבוי קבוצות פיתוח תוך הפניית תקציבים למסגרות הקיימות בהיקף של כ- 50 מיליון דולר ב- 5 השנים הבאות...¹⁷³

סיכום שר הקליטה : חשיבות הדיון בכך שתוארה בעיית קליטת העלייה וההשלכות על התפתחות המו"פ בארץ. מעריך את מסירות פרופ' ברנובר לקליטת העלייה ובפרט לקליטת המדענים והכוחות הטכנולוגיים. רוח"מ האריך את המנדט של "ועדת ברנובר". יחד עם זאת, אף גורם לא החליט לקבל את דו"ח הוועדה, אלא נלקחו מספר המלצות מתוך הדו"ח ובוצעו מהלכים למימושן (פרויקט בש"ן - הכולל רישום בצורה מתאימה של הפוטנציאל האנושי, חיפוש חומר של רעיונות ומפגשים, הרצה של מספר רעיונות באמצעות פרויקטורים). אם המצב קטסטרופלי אז לא נוכל לפתור אותו. אין פתרונות קסם למציאת עבודה במקצוע לכולם. יחד עם זאת, גם פתרון חלקי הוא פתרון אישי טוב וצריך לעשות מאמצים להרחיבו. לא מיצינו את כוח היצירה שלנו לגישור על הפערים באינטרסים השונים. אין רמה אחידה בקרב המדענים העולים וקים חשש מסטיגמה. קיים עדיין רזרבוור ברוסיה של כ- 15,000 מדענים שצריך להילחם עליו – יתכן ע"י גיבוש פרויקטים משותפים. צריך להקים צוות שיציע תכנית פעולה ע"י הרעיון הגולמי. אין פתרון טוטלי. צריך לחשוב על מסלולים נוספים, חלקם נקודתיים, שיצדיקו השקעה של המדינה תוך בחינה האם אפשר לחבר את המגזר האזרחי להשקעה. הצוות ינסה לעבד רעיון שיובא בפני שרים נוספים על מנת שניתן יהיה לקדם מקורות נוספים לאלו הקיימים היום.

ירמיהו ברנובר

¹⁷³ בין המשתתפים האחרים בדיון היו גם: שמואל אדלר והפרופסורים משה גיטרמן, אלכסנדר וורונל ונחום פינגר.

שר הקליטה, יאיר צבן, מינה ועדה לבדיקת ההיבטים הארגוניים והכלכליים של הליכי קליטת המדענים והמהנדסים העולים. על מסקנות ועדה זו מספרת כתבתה של ראלית סער:

18.11.94 'הארץ' 67% מהעולים האקדמאים שנקלטו בתעשייה מועסקים כפועלי ייצור

"אובדן המקורות הפוטנציאלי למשק הישראלי מאי-ניצול ההון האנושי של אוכלוסיית העולים מחבר המדינות, שהגיעו עד סוף שנת 93, קרוב ל-2 מיליארד דולר" – כך קבעה ועדת מומחים שמינה שר הקליטה, יאיר צבן. ביום ראשון יקיים שר האוצר, אברהם שוחט, דיון על הדו"ח. בראש הוועדה עמד פרופ' צבי אקשטיין, וחברים בה, בין השאר, הפרופסורים צבי זוסמן, ג'ק חביב, יורם וייס ושמואל אדלר. היא המליצה לבצע ארגון מחדש בקליטת המדענים והמהנדסים העולים, במגמה לצמצם את הביורוקרטיה ולהביא "למעורבות מינימלית של פקידי הממשלה במגע עם העולים והמעסיקים". אומדן עלות התכנית הוא 41.6 מיליון שקל לשנה, שיסייעו בהכשרתם של כ-3,200 עולים אקדמאים.

הוועדה מצאה כי "מתוך סקירת מדיניות ההכשרה והקליטה התעסוקתית, נראה שלא קיימת מדיניות ממשלתית, כוללת ושיטתית, של קליטת עולים בתעסוקה". מהנתונים שהציגה מתברר שלעולים מעל גיל 35, עם השכלה של 16 ויותר שנות לימוד, קשה להיקלט בשוק העבודה. גם לאחר שלוש שנים בישראל, "פחות משליש העולים בעלי ההשכלה האקדמית מועסקים במסלולי יד התואמים את השכלתם" – בעיית התעסוקה חריפה יותר אצל עולים אקדמאים מעל גיל 35 – "סיכוייהם להשתלב במשרה אקדמית לאחר שלוש שנים של תעסוקה לא אקדמית, או במצב אבטלה, הם קטנים ביותר". לפי סקר שפרסמה אתמול התאחדות התעשיינים, 67% מכלל העולים האקדמאים שנקלטו בתעשייה מועסקים כפועלי ייצור"

ועדת אקשטיין גיבשה את ממצאיה במשך ארבעה חודשים. היא הגיעה למסקנה שכדי להתאים את רמתם של העולים, שרכשו את השכלתם במסגרת הכלכלה הסובייטית, לדרישות השוק הישראלי, יש צורך בתכנית הכשרה מאסיבית, שתביא לשיפור של 10% בקליטתם של העולים האקדמאים במגזרים היצרניים.

הוועדה ממליצה ליצור כלי חדש התחום תעסוקת עולים בעלי השכלה הגבוהה – מלגות תעסוקה שיינתנו כשוברים חד-פעמיים לעולים מעל גיל 35, יודעי עברית ובעלי השכלה אוניברסיטאית מאושרת ע"י משרד החינוך. מטרת המלגה היא לעודד רכישת השרה מקצועית במקום העבודה.

לדברי הדו"ח, "העולים מעוניינים להשקיע בהתאמה מקצועית, אך אין הם מסוגלים לממן הכשרה זו. הסקטור הפרטי אינו נותן אשראי להשקעה בהון אנושי לעולים חסרי ניסיון מקצועי וקשרים חברתיים". היתרון המרכזי של התכנית, מצינת הוועדה, הוא בכך ש"סבסוד השתלבות העולה בעבודה במקצוע אקדמי ואינו דורש מעורבות ישירה של הממשלה בשיקולי העולים והחברות. למעשה, השוק החופשי יקבע לאלו ענפים ומקצועות תינתן הסובסידיה בפועל".

הוועדה מדגישה כי "הערך הנוכחי הכולל של התכנית הוא תוספת של 45.4 מיליון שקל למשק, עבור הוצאה של כ-40 מיליון שקל לתכנית המלגות. מתקבלת תשואה נטו של 23%"

במקביל לתכניות הגרנדיוזיות, נמשכו המאמצים בכיוון צנוע יותר – הסבת מדענים עולים להוראה:

24.8.95 ממנהל המרכז לקליטה במדע אל שר הקליטה. הנדון: הסבת מדענים להוראה

מאז תחילת גל העלייה התקיימה פעילות בנושא הסבת מדענים עולים להוראה, בדגש על הוראת מדעים וכפתרון תעסוקה למדענים עולים שלא יוכלו להיקלט במו"פ. על פי נהלי המרכז לקליטה במדע, הוראה בקורס המוכר לצרכי תואר אקדמי או תואר הנדסאי (כיתה י"ג-י"ד בתיכון המכשיר הנדסאים) נחשבת כתעסוקה מדעית בגינה מסייע המרכז למעסיק לקלוט מדען עולה. בהתאם לכך, הופנו ומופנים מדענים עולים למכללות ולבתי הספר להנדסאים. מדען אשר יכול להתחיל מיד בהוראה במסגרות אלו זכאי כאמור לסיוע המק"ב. כמעט כל המדענים העולים אינם מסוגלים להתחיל מיד בהוראה משום קשיי השפה והחסר בתחום ההוראה. לפיכך אישר (ומאשר) מק"ב ביצוע מחקר במוסדות אלו מתוך כוונה שבמהלך שנות הסיוע של המק"ב בגין המחקר ירכוש המדען העולה את השפה וישתלב בהדרגה במסלול ההוראה. **הצלחת מסלול זה הייתה עד כה מוגבלת, בין השאר משום היעדר מוטיבציה של המדענים העולים לעזוב את המחקר ולעבור למסלול ההוראה,** ובעיקר משום שהמקצועות הנלמדים במכללות בד"כ אינם תואמים את הכשרתם האקדמית של המדענים (משפטים, כלכלה וניהול), ורק במכללות בודדות מתקיים מסלול אקדמי מוכר להוראת המקצועות ההנדסיים והמדעים. הוראה בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות (גם בתחומי הטכנולוגיה והמדעים) אינה מוכרת על ידינו כתעסוקה מדעית, ולכן המק"ב ראה בה פתרון תעסוקתי לאותם מדענים עולים שלא יוכלו להיקלט במו"פ (ללא סיוע למעסיק בגין העסקת המדען).

כבר משנת 91 בוצעו במספר אוניברסיטאות (בן-גוריון, העברית ועוד), ביוזמה מקומית, קורסי הסבה להוראה (במימון הגיוינט, סוכנות ותרומות, ובאישור משרד החינוך למתן תעודת הוראה). הניסיון המוצלח ביותר התקיים באוניברסיטת בן-גוריון במסגרת פרויקט "גשר", כאשר בסיום הקורס המדענים נכנסו למסלול סיוע מיוחד של המק"ב שכלל תעסוקה בחצי משרה באוני' בן-גוריון וחצי משרה בהוראה באחד מבתי הספר בבאר-שבע ובאזור, כאשר המק"ב מימן במשך 4 שנים בהיקף חצי עלות שנתית את העסקתם במסגרת האוניברסיטה.

בשנת 92 תקצב משרד המדע, בעלות כוללת של 2 מיליון ₪, ביצוע 6 קורסי הסבה להוראה (בכל אחד מבתי הספר לחינוך של האוניברסיטאות. לאחר מיון התקבלו לקורסים 246 מדענים, מהם סיימו בהצלחה כ-190. רק פחות מ-100 מהם החלו לעבוד בסיום הקורסים בהוראה בבתי ספר ורק כמחציתם המשיכו בהוראה בשנת תשנ"ה (בסקר שקיים משרד המדע הביעו המדענים את הקשיים המרובים שלהם להצליח בהוראה, הנובע מהצורך להשקיע שעות רבות מאד בהכנת השיעור וממגבלותיהם להגיב לשאלות ולהתנהגות בלתי צפויה מבחינתם של התלמידים הישראלים). על רקע זה ניסה משרד המדע להפיק לקחים ולהפעיל תכנית ארוכת טווח הכוללת ליווי מתמשך של המדענים המוסבים. **במהלך שנת 93 גובשה, ע"י הוועדה הבין-אוניברסיטאית לקליטת מדענים עולים (בראשות פרופ' דן עמיר), תכנית להסבת מדענים עולים והעסקתם בהוראת מדע וטכנולוגיה בבתי הספר התיכוניים ובחינוך הטכנולוגי העל-תיכוני. הפרויקט היה אמור להימשך שש שנים ובמהלכו יוכשרו כ-400 מדענים עולים. קרן רש"י הבטיחה לתקצב חלק מעלות הקורס וההשלמה נדרשה ממשרד המדע. לאחר סיום השנה הראשונה המדענים היו צריכים לעבוד במחקר באוניברסיטאות כחצי משרה ולעסוק בהוראה תחת בקרה והשתלמויות בחצי משרה נוספת, כאשר תקציב העסקתם בחצי משרה באוניברסיטאות היה אמור להיות ממומן בסיוע המק"ב. משרד היענוך נתן ברכתו לתכנית הקורס, אך משרד האוצר דחה את בקשת משרד המדע לתקצוב הקורס בטענה שהסבות הינן מענייניו של משרד העבודה ולא משרד המדע. המק"ב ניסה להציל את התכנית ובא בדברים עם משרד העבודה והאוצר לקיומם של שני קורסי הסבה (באוני' בן-גוריון ובטכניון). המק"ב אף הודיע כי יתמוך, בנוסף למשרד העבודה, בכל קורס בסך 60,000 ₪. משרד העבודה דרש, לצורך הכרתו בקורס, מחויבות קליטה של המוסבים.**

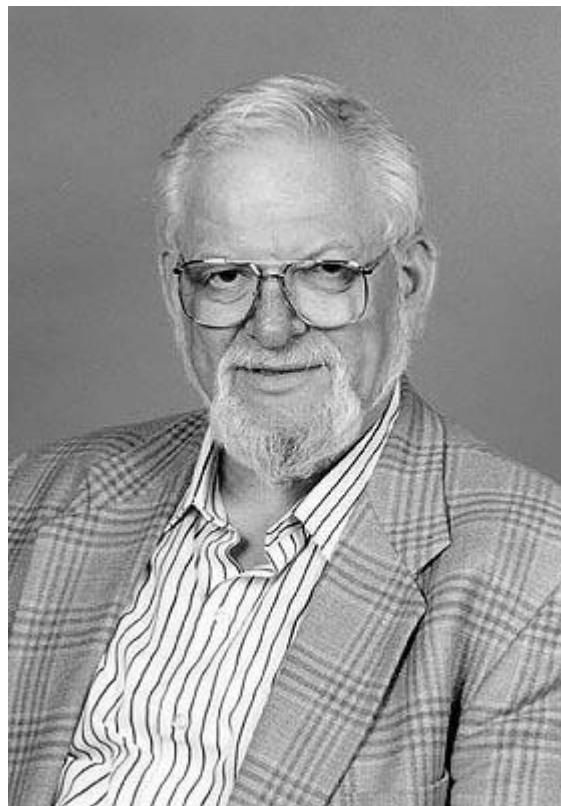
משרד החינוך הודיע כי יסייע בהכוונת המוסבים לבתי הספר ואף להמליץ בפני המנהלים לתת עדיפות להעסקתם בתקו, אך לא היה נכון להתחייב שאכן ימצא עבורם מקום תעסוקה. בהיעדר מחויבות זו לא התקיימו הקורסים.

מדי שנה מקיים משרד העבודה קורס הסבת אקדמאים עולים להוראה במקצועות הטכנולוגיים (בספט' 95 אמור להיפתח קורס) בקיבולת של כ-25 עולים (בד"כ אין היענות של מדענים לקורס). משרד החינוך קיים ומקיים מסלול הסבה למורים עולים. במסגרת זו מולאו בשנים האחרונות כל המרכים של מערכת ההוראה, ונכון לשנת הלימודים תשנ"ו (עפ"י עדכון מנכ"ל משרד החינוך) אין חוסר במורים למערכת החינוך.

לאחרונה קיימנו מספר פגישות ודיונים לבחינה מחודשת של הנושא במגמה לפתוח אפשרות לקליטת מדענים, שסיימו זכאותם באוניברסיטאות ולא נבחרו ל"תכנית גלעד", במכללות ובהוראה במסגרת "מחר 98" לקידום הוראת המדעים. באשר לקליטה במכללות, למרות הנכונות העקרונית של מנהלי המכללות, אין יכולת לפעול בצורה ריכוזית (הקלה הינה על בסיס בחירה אישית של מנהל המכללה), מספר המשרות הרלוונטיות למדענים עולים הינו מוגבל. כנראה תידרש הסבה ובסיומה ניסיון ו"הרצה" לה נדרש תקצוב נוסף וחריג של המק"ב.

באשר להסבה להוראה, כנראה שכיום יש יותר נכונות בקרב המדענים לעבור הסבה. כמו כן, במסגרת תכנית "מחר 98" ייפתחו בשנת הלימודים תשנ"ז 50 מעבדות "אשכולות מדעי", ובשנתיים הבאות – 25 מעבדות נוספות. מנכ"ל משרד החינוך הצהיר כי משרדו יתקצב משרת מנהל מעבדה, ובהחלט ייתכן שנוכל לקיים תכנית הסבה והכשרה של מדענים למילוי צורך זה. משרד החינוך הביע נכונות לקבל ולבדוק קורות חיים של 100 מדענים המעוניינים לעבור להוראה לתפקיד מנהל מעבדה, אחראי מיחשוב בבית ספר או מורה למקצועות המדעיים (ההסבה תבוצע במסגרת וע"ח הסבות למורים עולים שמקיים משרד החינוך).

עד כמה שזכור לי, אותה תכנית שיזמתי וגם הצלחתי להבטיח עבודה את תמיכת קרן רש"י בסך 4 מיליון דולר, הייתה שונה במקצת מכפי שתיאר אותה עמרי (לצערי לא הצלחתי להשיג עכשיו את הצעתי המקורית). ניסיתי ללמוד מהניסיון שנרכש בתכנית "מורה-חוקר" שמומנה ע"י 'יד הנדיב' ושהייתי מעורב בה בזמן היותי דקאן (ד"ר הלל טל-עזר, הנזכר לעיל), היה אחד החוקרים שהפניתי למסלול זה). חסרונה של התכנית היה, לדעתי, בכך שאותם חוקרים טובים שהסכימו להיכלל בתכנית ראו בה רק פתרון זמני עד שיתפנה עבורם תקן רגיל באוניברסיטה ולא התכוונו לראות את עתידם בהוראה. לכן הצעתי לבנות את המסלול המשותף לא במבנה של 50%-50% בהוראה ובמחקר, אלא 80% בהוראה ו-20% במחקר – כלומר, המורה החוקר יעסוק בהוראה בבית נספר 4 ימים בשבוע, ובאקדמיה – יום אחד. מאידך, הצעתי שישופרו מעמדם ושכרם של מורים בעלי התואר ד"ר, ובכך גם יקודם מעמדו של כלל ציבור המורים – אני חושש שארגוני המורים לא ראו רעיון זה בעין יפה, והיו אחד הגורמים לכשלוננו.

יאיר צבן, שר הקליטה בשנים 1992-1996

י.ג. תכנית הסיוע למסורבי העלייה ואסירי ציון

כרקע להמשך פעילות המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ בנושאי קליטת המדענים, אצטט כאן מהדו"ח המקיף והמפורט על פעילותה שהוכן בתחילת 1993 (כנראה כדי לתמוך בערעור על הפסקת התמיכה הממשלתית במועצה). אביא במלואם, מלבד המבוא, את הסעיפים על פעילות ועד המדענים ועל הטיפול במסורבי העלייה:

המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות: דו"ח פעילות שנתי, לתקופה ינואר-דצמבר 1992

פתח דבר

במשך שני עשורי שנים ניצבה המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ בחזית המאבק הציבורי העולמי למען חילוץ של מסורבי העלייה ואסירי ציון מהרפובליקות של ברית-המועצות לשעבר ועלייתם לישראל. העלייה הגדולה והתמורות מרחיקות הלכת ברפובליקות הסובייטיות לשעבר מהווים התפתחות היסטורית מרכזית בחיי העם היהודי. נוכח אירועים אלו קבעה המועצה את משימותיה ופעילותה במסגרת שני יעדים מרכזיים: **מעורבות פעילה וסיוע בקליטת העלייה, והמשך פיתוח הקשר ליהודים ברה"מ (לשעבר) וטיפול זיקתם לישראל ולמורשת היהודית.**

מיום היווסדה פעלה ופועלת המועצה לפיתוח הקשר והגשר ליהודי ברית-המועצות ולטיפול זיקתם ליהדות ולישראל. עתה, עם פתיחת השערים ונוכח זרם העלייה הברוכה, מיקדה המועצה את פעילותה ומאמציה לסיוע בקליטתם של אלו שכה רבות נעשה למען יציאתם. לעבודתנו שותפים פעילים רבים מכך שכבות הציבור, ישראלים ותיקים, ילידי הארץ – לצד עולים משנות ה-70, ה-80 וה-90. כך יכולים אנו לחצות מחסומי שפה ותרבות, לאתר ביתר קלות צרכים חדשים מהשטח ולטפל בהם. מאידך, הודות להכרתנו את המציאות הישראלית ומעורבותנו בפעילות של המוסדות והארגונים הקולטים, יש ביכולתנו לפתח יוזמות חדשות הנדרשות במסגרת הסיוע והטיפול בקליטת העלייה. פעילות המועצה בשנת 1992 משקפת את משימותיה לשנה זו – כפועל יוצא של היקף העלייה ובעיות הקליטה הנלוות לה, וכמענה לצרכי הקהילות היהודיות במדינות חבר העמים, בכל הנוגע לקשר וזיקה לישראל.

נוכח קיצוץ בתקציב מצד אחד, ולאור האתגרים והמשימות שעמדנו בפניהם מאידך, הושם דגש על ייזום ופיתוח פרויקטים אשר לגביהם יכולנו לאתר אפשרויות מימוש – בשילוב ושיתוף גורמים חיצוניים. מאמץ מיוחד הקדשנו לפתוח וביצוע פרויקטים מגוונים בתחום הקליטה התרבותית-רוחנית של העולים ובפיתוח התודעה לקליטת העלייה ולבעיות העולים (בקרב הקולטים, הציבור הרחב והנוער הישראלי). נמשכה פעילותנו ההתנדבותית והסיוע בקליטתם הפיסית של העולים (באמצעות הפעילות בסניפי המועצה, עמותות ע.מ.י, ועד המדענים ומאות מתנדבים). במקביל נמשכה הפעילות בטיפול הקשר עם יהדות ברה"מ, בפעילות ההסברה, ובביצוע מגוון של תכניות ופעילויות עם תיירים המבקרים בארץ ממדינות ברה"מ (לשעבר).

קליטה חברתית-תרבותית

קליטת העלייה מברה"מ מהווה אתגר ומשימה לאומית ממדרגה ראשונה. היקף העלייה ואופיה המיוחד מחייבים מאמץ כולל לא רק מצד הגורמים הממשלתיים והמוסדות המופקדים. נדרשת התגייסות של כלל הציבור, וכראש וראשונה של הארגונים ההתנדבותיים.

הבעיות האקוטיות והמיידיות קשורות אמנם באספקת קורת גג ומקורות פרנסה לעולים, אך הצלחת קליטתם והתערותם בארץ מותנית, בסופו של דבר, ביכולתנו לשלב את העולים בחברה בישראלית ולהעניק להם תחושת שייכות וזהות שכה חסרה לעלייה הזו – לאחר שנות ניתוק כה רבות ובהיעדר היכרות בסיסית של עבר, תרבות ומורשת יהודית – נדרש מאמץ גדול ומיוחד בתחום זה. מתוך ראייה זו וכן מתוך הנחה ששיתוף עולים בפעילות ואירועים תרבותיים יהווה מעין גורם מאזן, ריכוזו מאמצים רבים להפעלת תכניות ואירועים שונים בהם שולבו אלפי עולים.

(הפעילויות המדווחות בסעיף זה: הרצאות וסירי הכרת הארץ לעולים. "מפגשים בין-תרבותיים", אירועי תרבות וחברה, סמינרים וימי עיון בנושאי השואה והמרי, ציונות ותולדות המדינה).

פיתוח תודעת קליטה

[...] פעילות נרחבת להגברת המודעות בציבור הרחב והנוער לבעיות הקליטה, להבנת צרכיהם וקשייהם של העולים, והנעתם להשתתפות במאמץ לקליטת העלייה. (הפעילויות המדווחות בסעיף זה: קורסים והשתלמויות להכשרת קולטי עולים, לעוסקים בילדים ונוער, לעובדים סוציאליים, ולמפקחים מחוזיים במשרד העבודה והרווחה. תכנית להכשרת מנהיגות קהילתית לעולים מברה"מ. הרצאות וערבי שיח לפיתוח תודעת הקליטה בציבור הישראלי הרחב – במחנות צה"ל, בישובים קולטי עולים, בבתי ספר ובמתנ"סים).

סיוע לקליטה ולהתארגנות ראשוניים.

[...] סניפי המועצה מהווים כתובת לפניות ובקשות סיוע רבות מצד העולים (לפני ואחרי הגעתם ארצה). סניפינו בירושלים, תל-אביב ובאר-שבע מהווים מוקד לאלפי פניות של עולים המקבלים הדרכה והכוונה על ידי אנשינו בסיוע נרחב של מתנדבים. [...] פעילות התנדבותית ענפה לסיוע בקליטה והתארגנות ראשונית מתבצעת ע"י עמותת ע.מ.י הפועלת ליד המועצה, בעיקר בגוש דן. בראשות פרופ' אריה הראל.

(מהפעילויות המדווחות בסעיף זה: הפעלת מוקד תעסוקתי למקצועות אקדמאיים וטכניים. סיוע בקליטת רופאים וסגל רפואי (בסיוע רב של הנהלת ביה"ח איכילוב). סיוע בקליטת אמנים, סיוע בצרכי קליטה בסיסיים והתארגנות ראשונית, איסוף והלוקת תרומות ביגוד וציוד ביתי בסיסי לעולים ומצרכי מזון בסיסיים לעולים נזקקים וסיוע לקליטת תלמידים עולים בבתי ספר).

סיוע לעולים במצוקה

המועצה מקיימת פעילות מיוחדת לסיוע וטיפול במקרי מצוקה, קשיים דחופים וחריגים שעולים חדשים נקלעים אליהם, מצוקת בריאות, מקרי סעד אקוטיים, בעיות של ילדים ונוער ללא הורים, ועוד. הפעילות מתמקדת בטיפול פרטני בבעיה, בגיוס עזרה ממוסדות, סיוע ע"י הפעלת מתנדבים ובמקרים מסוימים – איסוף כספים להפעלת קרנות תרומה שנועדו לכך. 27 עולים במצב מצוקה קשה קיבלו השנה – באמצעות ע.מ.י, סיוע מכספי תרומות (שגויסו למטרה זו ע"י פרופ' דן עמיר). חולקו כ- 60,000 ₪. מ"קרן קיזלשטיין" שנועדה לסיוע בעזרים רפואיים לעולים נזקקים (פרוטזות, עדשות, מכשירי שמע, תרופות וכו') חולקו בסניפנו בירושלים 18,000 ₪ ל- 78 עולים נזקקים. ניתן סיוע מיוחד מ"קרן קרמר" לבני נוער עולים שנקלעו למצבי מצוקה קשים.¹⁷⁴

סיוע שדולתי: מלבד לסיוע הכספי שפורט לעיל, התבצעה פעילות שדולתית רבה. מאות מקרי מצוקה של עולים טופלו בסניפי המועצה, אותרו פתרונות ואפשרויות סיוע ע"י טיפול אישי וע"י שיתוף, שכנוע וקבלת סיוע ממוסדות וגופים הנוגעים בדבר. חלק ניכר מהפעילות בתחום זה התבצעה אישית ע"י פרופ' אריה הראל.

פעילות ועד המדענים.

ועד המדענים שליד המועצה הציבורית פועל מזה שנים לקידום קליטתם של המדענים מקרב העולים. השנה נמשכה פעילותו של ועד המדענים ומאמציו לקידום אפשרויות הקליטה ותנאיהם של המדענים העולים בישראל. **פרופ' יובל נאמן, שהתפנה מתפקידו הנכבד כשר המדע, הסכים לשוב ולכהן בתפקידו ההתנדבותי משכבר הימים במועצה – כיו"ר ועד המדענים. פרופ' דן עמיר, שנבחר לרקטור אוניברסיטת תל-אביב, הסכים להישאר בתפקיד יו"ר-עמית של הוועד.**

בשנת 1992 התמקדה פעילות הוועד בנושאים האלה:

א. פעילות שדולתית אינטנסיבית, בעיקר במשרד המדע ומשרד הקליטה. הופעות בפני ועדת השרים לענייני קליטה ומפגשים עם גורמי השפעה אחרים בעניינם של המדענים העולים (ועד המדענים מיוצג דרך קבע בוועדת התיאום הבין-משרדית לקליטת מדענים).

ב. **השנה הופעלה התכנית אותה יזם ותכנן ועד המדענים: הפרויקט לסיוע בקליטת מדענים עולים מבוגרים באקדמיה ובמו"פ.** זוהי תכנית לקליטתם והעסקתם במחקר של 30 מדענים עולים. גיבוש התכנית היה כרוך בעיבוד כל המרכיבים והפרטים עם הקולטים, המדענים העולים, המרכז לקליטה במדע, משרד המדע והאוצר. השנה הוקצו מקרן העזבונו לטובת המדינה" סך של 300,000 ₪ לשנה (למשך 3 שנים) למועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות לצורך מימון ההשתתפות בתמיכה הכספית להעסקת מדענים עולים מבוגרים. ב- 1992 נקלטו ונתמכו במלגות 34 מדענים במסגרת תכנית זו (הועסקו באוניברסיטאות ת"א, בר-אילן, בן-גוריון, בר-אילן וירושלים, וכן במכללות ובתעשייה). **בהמלצת משרד המדע הוגשה בקשה לוועדה הציבורית המופקדת על קרן העזבונו להגדלת ההקצבה ב- 200,000 ₪ נוספים לצורך הרחבת התכנית והכללתם של 20 מדענים נוספים.**

ג. בתיאום עם משרד המדע, המרכז לקליטה במדע וגופים התנדבותיים שונים, טיפלו השנה חברי ועד המדענים בקליטתם הפרטנית של עשרות מדענים עולים – באקדמיה ובתעשייה.

הסברה

¹⁷⁴ 29.12.1993 הסניף בירושלים נקלע לקשיים תקציביים ונסגר בסוף 1993, כפי שהבהירה לי רות בראון, ב- 29.12.1993: [...] ב- 1993 עמדו לרשותנו כספי תרומות בסך 30,373 שקל [...] באחד-עשר החודשים הראשונים של 1993, הסתכמו ההוצאות על סניף ירושלים ב- 135,612 שקל, ועד סוף 1993 אנו מעריכים שההוצאות יגיעו לכ- 146,000 שקל (אחזקת משרד, שכר עובדי הסניף, הוצאות תפעול ישירות כגון: הוצאות נסיעה, כיבוד, אירוח וכו'). [...] לא נותרה להנהלה כל אלטרנטיבה אחרת מלבד סגירת הסניף.

פעילות ההסברה נועדה ליצור אקלים ציבורי-בינלאומי חיובי ודעת-קהל אוהדת להגירתם החופשית של יהודים מארצות חבר העמים ועלייתם וקליטתם בישראל, כמו כן מיועדת ההסברה לשלב ולשתף את נציגי הארגונים היהודים ופעילי העלייה המבקרים בארץ בחוויית הקליטה. זאת, ע"י המחשת הפעילות והעשייה בנושא ומפגש בלתי אמצעי עם עולים וקולטים. [...]

הקשר ליהודי חבר העמים

במקביל לפעילות המועצה בתחומי הקליטה, נמשך הקשר עם יהודי ברה"מ. [...] גם השנה המשכנו קבל מאות פניות טלפוניות ובהן בקשות למידע, בירורים ופניות להסדר אשרות (בולט הקשר עם יהודים שביקרו בארץ כתיירים וממשיכים בדרך זו את המגע עימנו). מופעל מדור לקשר חליפת מכתבים, לטיפול ומענה לשאלות, משאלות ובקשות המגיעות מיהודים בחבר העמים [...] - בסה"כ קיבלנו השנה למעלה מ- 3,500 מכתבים. [...] כמענה לפניות (טלפוניות ובכתב) נשלחו כ- 2,200 דרישות לאשרות עלייה (ירידה משמעותית בהשוואה לשנה הקודמת). [...] השנה נשלחו ע"י המועצה 2,400 דברי דואר למענים ספציפיים בחבר העמים. [...] לאור החשיבות הרבה שאנו מייחסים לנושא זה הקדשנו השנה תשומת לב מיוחדת לטיפול בתיירים יהודים מברה"מ. בסה"כ טיפלנו השנה בכ- 3,500 תיירים. [...]

הטיפול במסורבי עלייה.

דווקא על רקע פתיחת השערים והעלייה הגדולה לישראל, בולטת מצוקת מסורבי העלייה, ויש רבים כאלה, והפרוצדורה והמגבלות הפורמליות במושא זה טרם השתנו. יהודים שקיבלו סירוב מסיבות ואמתלות שונות נותרים עתה בברה"מ במצב קשה, כאשר אצל רבים מהם נוצרות בעיות משפחתיות חריפות. ביזנו רשימה של 93 מסורבי עלייה. הטיפול השוטף בנושא כולל: איסוף וריכוז המידע על המסורבים, תרגום עריכה והפקת בולטינים אישיים לכל מסורב, קיום קשר שוטף עם מסורבי ובני משפחותיהם, עדכון שוטף של הנתונים עפ"י המצב וסטטוס הטיפול, קיום מגעים וטיפול עם ארגונים בעלי השפעה ו/או עניין בנושא במערב. השנה קיימנו 19 מפגשים במוסקבה עם משפחות מסורבים. השתתפו 20-30 משפחות, בממוצע, במפגש. במפגשים אלה נאספו ונרשמו הפרטים ונקבעו סדרי התיאום והתקשורת עם המסורבים. כמו כן אורגנה הפעילות המקומית בנושא המסורבים. בחודש דצמבר הועברה רשימת המסורבים ליו"ר הכנסת אשר הגישה, בצירוף בקשה לטיפול, לשר החוץ הסובייטי בעת ביקורו בישראל.

מתוך תכנית העבודה השנתית של המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ ל- 1994:

1. פעילות ועד המדענים. יו"ר עמיתים של ועד המדענים הם פרופ' דן עמיר, רקטור אוניברסיטת ת"א ופרופ' יובל נאמן. תחומי עשייה: א) פעילות שדולתית במשרד המדע, משרד הקליטה, הופעות בפני ועדת השרים לענייני קליטה ומפגשים עם גורמי השפעה אחרים בעניינם של המדענים העולים (ועד המדענים מיוצג דרך קבע בוועדת התיאום הבין-משרדית לקליטת מדענים). ב) המשך תכנית לקליטתם והעסקתם במחקר של כ- 40 מדענים עולים קשישים, תוך תיאום עם המוסדות הקולטים, המדענים העולים, המרכז לקליטה במדע, משרד המדע והאוצר. הגדלת ההקצבה השנתית של קרן העזבונו למטרה זו מס של 300,000 ₪ לשנה ל- 500,000 ₪ מאפשרת להוסיף כ- 20 מדענים לתכנית. ג) הוועד פועל למימושו של פרויקט תמיכה במלגות קיום ל- 100 סטודנטים מצטיינים ללימודי התואר השלישי. ד) הקמת קרן מחקרים לתמיכה במחקרי מדענים עולים מסורבי עלייה ואסירי ציון, על מנת להבטיח את תעסוקתם המדעית לתקופה ממוצעת של 5 שנים באוניברסיטאות ובמכוני מחקר. מדובר כאן במילוי חוב מוסרי ציבורי לפעילי עליה תוך כדי הפקת תועלת למדע, לחברה ולמשק הישראלי. תכנית לאיתור מקורות מימון להפעלת הפרויקט מופעלת במספר ערוצים בו-זמנית. משרד המדע נתן המלצה לפנייתנו לקרו העזבונו. במקביל פנינו לקרנות פרטיות בארץ ובחו"ל. ה) בתיאום עם משרד המדע, המרכז לקליטה במדע והמוסדות השונים, מטפלים חברי ועד במדענים באופן אישי בקליטתם הפרטנית של מאות מדענים – באקדמיה ובתעשייה.

הטיפול במסורבי העלייה ובמשפחותיהם בזמן שהייתם המאולצת שם, ובבעיותיהם הייחודיות לאחר עלייתם, סוף-סוף, ארצה – היה נושא מרכזי בפעילות המועצה בשנים 1993-1995. גם לאלו מהמדענים המסורבים שהצליחו להגשים את חלומם ולעלות לישראל, לא הייתה החזרה לעבודה מדעית מובטחת – במיוחד למבוגרים שביניהם (חווינו זאת היטב במקרה של ויקטור ואירנה בריילובסקי). יתר על כן, גם עתידם של אותם מבוגרים שהצליחו וסודרו בעבודה לא היה מובטח. להיבט מסוים של בעיה זו התייחס מכתב שנכתב לראש הממשלה, שחלקו מובא להלן¹⁷⁵:

¹⁷⁵ מצאתי צילום לא מלא של אותו מכתב, שהועבר ב- 11.1.1995 ע"י ולדימיר סלפאק לאיתן הבר, מנהל לשכת ראש הממשלה.

לכב' ראש ממשלת ישראל מר יצחק רבין, מקבוצת מסורבי עלייה ואסירי ציון, עולים מברה"מ לשעבר

כבוד ראש הממשלה מר יצחק רבין. אנו, אזרחי מדינת ישראל, מסורבי עלייה לשעבר, פעילי עלייה ואסירי ציון, פונים אליך בנוגע לבעיה שמציקה לנו. עלינו לארץ החל משנת 1987, בגיל העולה על 50 שנה, ומסיבות שאינן תלויות בנו לא הצלחנו להשלים את מכסת שנות העבודה הדרושות על מנת לקבל פנסיה בארץ. לכן רובנו נתונים כיום במצב כלכלי קשה מאד. אחרי סירובם להעיק לנו היתר לעלות לישראל, החזיקו בנו שלטונות ברה"מ בכפייה במשך שנים רבות בברה"מ. בהיותנו מסורבי עלייה הקדשנו את כל אותן שנים למאבק למען יציאה חופשית של יהודי ברה"מ לישראל: ארגנו עצרות, הפגנות ומחאות, למדנו ולימדנו עברית, הפצנו חומר שהגיע מישראל, ארגנו סמינרים מדעיים מחתרתיים ועסקנו בפעילות ציונית שונה ומגוונת. כל זה נעשה במחתרת. כל העת היינו נתונים תחת איום המעצרים והיו בינינו כאלה שנעצרו בשל פעילותם הציונית ונשפטו לשנות מאסר בבתי הכלא, במחנות ולהגליה. פעילותנו נעשתה בתיאום עם המוסדות הממלכתיים של ישראל – "לשכת הקשר". כל זה הביא לעלייה ההמונית של יהודי ברה"מ לארץ. בסופו של דבר [...] [

בסיומו של המכתב מבקשים החותמים¹⁷⁶: כי השנים שעברו בסירוב, או אף בכלא, על אותם מסורבים שעלו לארץ בגיל מבוגר (מספרם קרוב ל-50), יוכרו כשנות ותק בעבודתנו למען מדינת ישראל (פעילות ציונית). החלטה חיובית בעניין זה תאפשר לנו לקבל פנסיה עבור אותן שנים בהן היינו מסורבי עלייה.

נושא זה עלה על סדר היום של המועצה כשהתחלנו לדון באפשרויות לעזור לעולים שלפני עלייתם היו מסורבים או כלואים שנים רבות. התכניות לקליטת קבע באוניברסיטאות – "ברכה", "גואסטלה" ותכנית ות"ת למדענים בכירים – טיפלו בשכבה הדקה של העילית שבעילית מבין המדענים העולים. אבל עבור שאר המדענים העולים שנקלטו באוניברסיטאות תקתק השעון, ואלה מהם שהקדימו לעלות התקרבו לסיום שלוש שנות זכאותם לתמיכה והיו צפויים לאבד את מקום עבודתם ומקור פרנסתם. הפגיעים ביותר במצב זה היו שוב אלו ששילמו את המחיר הגבוה ביותר – מסורבי העלייה ואסירי ציון, והמועצה הציבורית התגייסה, במידת יכולתה, לעזרתם.

5.2.1993 לכבוד פרופ' אריה הראל - יו"ר הוועדה לטיפול בנפגעי המשטר הסובייטי
מאת: רות בר-און – מנכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ.

הנדון: השלמת זכויות פנסיה למסורבים – פעילי עלייה

ברצוני להעלות לפניך בעיה קשה וכואבת שהינה מנת חלקם של אלה אשר הקדישו שנים רבות וחשובות בחייהם לפעילות ציונית, תוך ויתור על זכויות ומחיר אישי ומשפחתי כבד ביותר. קיימת קבוצת מסורבים, פעילי עלייה, אשר היו בסירוב זמן ממושך, וכתוצאה מכך הגיעו ארצה בגיל מבוגר אשר לא הותר להם את האפשרות לצבור את המיכסה המינימלית של הוותק הדרוש לזכויות פנסיה (10 שנים). אי לכך, אני מבקשת ומציעה לפעול ולטפל בכך דרך אפשרית להסדרת זכויות הפנסיה למסורבים המשתייכים לקבוצה זו.

ההצעה היא שבקטגוריית הטיפול ייכללו מסורבים עפ"י הקריטריונים כדלקמן:

א. פעילי עלייה. ב. מסורבים שהיו בסירוב 10 שנים ויותר. ג. הגיעו ארצה בגיל 55 ומעלה.
ד. עבדו בארץ בארגון/מוסד אשר נהוגים בו תנאים סוציאליים וצבירת זכויות פנסיה לעובדים, ומועד הפרישה (בגיל 65) חל לפני שצברו את מינימום הוותק הנדרש לזכויות פנסיה (10 שנים).
אנו ממליצים שלמסורבים העומדים בקריטריונים אלה תוסדר השלמה ל"קניית" זכויות ל-10 שנות ותק, כך שיוכלו לקבל פנסיה מינימלית (או, לחלופין, להגיע להסדר עם הגורם המעסיק שיאפשר המשך העסקה עד צבירת הוותק הפנסיוני המזערי – 10 שנים).

בכבוד רב, רות בר-און, מנכ"ל המועצה

אני מאמין שהיה זה ד"ר ברוך אייל שלא הירפה מן הנושא. ברוך אייל, יליד בלגיה, הוצב ב-1967 כמזכיר ראשון בשגרירות ישראל בפריז, ושם עסק, באופן לא רשמי, ביהדות הסובייטית. מ-1986 עד 1989 קיים קשר עם מסורבי העלייה ומיקד עליהם את תשומת הלב בממשלתית והתקשורתית. לדברי המסורב יבגני ליין, לא בכדי כינו אותו "האיש שאף פעם לא שכח חוב".

באוגוסט 1993, בעקבות שיחה עם ד"ר ברוך אייל, נשלח אלי משרד המדע החומר שהיה ברשותם לגבי מדענים ומהנדסים סרובניקים ואסירי ציון. הרשימה כללה פרטים על 40 איש ואשה. אביא כאן רק 7 מהם – 3 אסירי ציון ו-4 מזקני המסורבים:

¹⁷⁶ בין החותמים: ולדימיר ומריה סלפאק, יוסף ביגון, אידה טרטוטה, ליאוניד ביאלי, יבגני ליין, אדוארד ולודמילה מרקוב, מיכאל וגניה קונדרוב ואחרים.

שם	שנת לידה	שנות סירוב	שנות מאסר	מקום עבודה	מובטח עד
ולדימיר סלפאק	1927	1971-1988	1977-1981	הנדסה, אונ' ת"א	4.94
ד"ר ו. קיסליק	1935	1973-1989	1981-1984	כימיה, אונ' עברית	31.5.94
ד"ר זובקו נחמן	1937	1979-1988	1981-1985	מכון קזאלי, אונ' עברית	1.9.93
פרופ' נחום מיימן	1912	1975-1988		עבד באונ' ת"א עד 4.93	
ד"ר יורי גולפנד	1922	1974-1990		פיסיקה, טכניון	31.6.94
ד"ר ארקדי מאי	1923	1974-1987		עבד באונ' העברית עד 4.93	
בנימין קנטור	1930	1970-1987		עבד בטכניון, הנדסת חשמל	לא עובד

מתוך פרוטוקול ישיבת ועד המדענים 4.1.1994 – המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ

ד"ר ברוך אייל: בפורום זה אין צורך בהסברה מפורטת במה מדובר, לכן אוכל לקצר בהצגת הבעיה. יש בארץ קבוצה של כ-30 מדענים עולים שהיו מסורבי עלייה במשך שנים רבות (15-10 שנים), חלקם גם אסירי ציון, שהגיעו ארצה בסוף שנות ה-80, והחלו לעבוד במוסדות להשכלה גבוהה ומכוני מחקר במסגרת הסיוע של המרכז לקליטה במדע, קרנות ומימון מחקרים של משרד המדע. היה חשוב להכניס את כולם לעבודה ולסגור את הפער שנוצר עקב שנות הסירוב.

אחדים מהם הגיעו לסיום המחזור הזה של מה שהממשלה נתנה במסגרות השונות. הם עומדים בפני סיום עבודתם. כ-30 איש, רובם הגדול מדענים. הם טובים עד טובים מאד. תרומתם במסגרת המחקרים, לאור התוצאות, הייתה לתועלת המדינה עד עתה. יחד עם זאת, ביתר חריפות מאשר מאות המדענים העולים שיגיעו בזמן הקרוב לסיום הקדנציה של הסיוע, הסיכוי לקליטתם חלש ביותר משום שהיו "מסורבי מדע" ומסורבי עלייה. הסירוב השפיע על ההתפתחות בתחום המקצועי.

כמה עשרות, מקסימום 30, עומדים לסיים את עבודתם ואין המשך, וההרגשה משותפת לכולם, שמוטלת עלינו חובה מצפונית-ציונית להבטיח את המשך עבודתם לפחות עד לגיל גמלאות. הם נעשו פעמיים: פעם בברה"מ בגין הפעילות הציונית. במקרים רבים מאד מצבם של אלה שבזמן המאבק לחמו, גרוע ממצב אלה המגיעים עכשיו, ולפעמים אפילו נלחמו במסורבים. מוטל עלינו להמשיך לעזור להם, בתנאי שהמחקרים שלהם טובים. עשינו רישום של אנשי הקבוצה הקטנה הזו. הקבוצה הזו הקימה בעצמה ועד פעולה. שניים מהם – קיסליק ואוספנסקי – יושבים כאן. המאפיין אותם - צניעותם וחוסר הרצון לדרוש "מגיע לנו". הם מבקשים לא להיות לבד במאבקם.

הנושא הועלה במשרד המדע ומצאתי אוזן קשבת. בישיבת ממשלה שהוקדשה כולה לנושא עלייה וקליטה, העלתה שרת המדע את הנושא. כל השרים, כולל ראש הממשלה, הסכימו עם העניין. לאחר מכן, בדיונים עם האוצר, חשבתני להכניס לתקציב משרד המדע, אבל הדבר נתקל בהתנגדות האוצר. יחד עם זאת, אני מבקש לומר שאושרה לנו האפשרות (בהסכמת שר האוצר) להמשיך 50 מחקרים של "מדענים מצטיינים", שסיימו את כל הזכויות, לתקופה נוספת. אך אין לי עדיין הסכמה שבמסגרת 50 אלה יהיו 10-15 מסורבי עלייה ותיקים במידה ויהיו טובים. הקריטריונים יהיו "מחקרים מצטיינים" – אני חושב שהדבר אפשרי. אני עומד להיוועץ עם סגני נשיא למו"פ של האוניברסיטאות, כדי להחליט איך לבחור את המחקרים. רוצים שהאוניברסיטאות ימליצו על המחקרים המצטיינים. כל אוניברסיטה תכניס בין המצטיינים 3-4 מחקרים של מסורבים - ויש פתרון לחלק. לאחדים מהם נמצא פתרון במסגרת מקומית, אך הבעיה קיימת. משרד המדע יוכל לסייע במידה מסוימת. אם ימצא כסף ציבורי – משרד המדע ייתן שקל תמורת שקל. הבעיה חייבת למצוא פתרון. לא נהיה מסוגלים להביט בעיניהם של אנשים אלה, אם הם ימצאו את עצמם בלשכת העבודה.

פרופ' יהודית בירק (יו"ר הוועדה הבין-אוניברסיטאית בנושא קליטה): זו בעיה אמיתית, האנשים הם "נכי ציונות", אנשים שלא היו במערכת 10 שנים. לא יוכלו לעמוד בתחרות על מצוינות. הסתיים העניין לשבת בשקט. קיימתי מספר שיחות, ביום עיון בנושא קליטת מדענים הייתה התפרצות של כאב וזעם על מערכת החינוך ועל המצב. הבעיה היא בעיה כספית. חייבים "ללכת על כל הקופה" ולא מספיק פתרון לשנתיים.

פרופ' דן עמיר: הנושא הוא נושא מביש. הסתבר שבממשלה אין מי שיטפל. עניין המסורבים צריך לעבור לטיפול משרד ראש הממשלה ולא למשרד המדע. להציג את הבעיה בפני אנשי הממשלה המבינים את העניין. בתל-אביב הבטחתי 3 תקנים. אנשים צריכים לקבל את התמיכה ממשרד ראש הממשלה ולא ממשרד המדע. נכון שזו תקופה קשה להגיע לראש הממשלה¹⁷⁷, אבל יש לנסות להגיע. אנו מנסים להגיע כבר למעלה מחצי שנה.

פרופ' בנימין פיין: לדעתי צריך להציג קצת אחרת את העניין. במשך 20 שנה, מדינת ישראל ניהלה מאבק בשיתוף ארגונים בינלאומיים מכל העולם, מאבק שעלה עשרות מיליונים. זוהי חובתה של לשכת הקשר לפנות לממשלה ולהציג זאת. ...

¹⁷⁷ זה היה בתקופת המשאים והמתנים עם אש"ף על מימוש הסכם אוסלו.

פרופ' יובל נאמן: המאמץ שלנו הולך על ראש הממשלה. משרד המדע צריך לעשות מה שיכול באמצעים שלו. המאמץ לנסות לשכנע צריך ללכת דרך רוח"מ או שר האוצר. אם רוצים מאמץ מקביל – יש לעשותו דרך שר האוצר.

פרופ' יהודית בירק: מה עניין הערבויות¹⁷⁸ בכל העניין הזה?.

פרופ' יובל נאמן: איש לא השתמש בהן עד היום. הם נותנים לחברת החשמל, למשל. לא הקימו מפעלים גדולים כמו שחשבו ולא עשו כלום. זה כסף שצריך להציגו באופן אחר.

פרופ' יהודית בירק: האם לא ניתן להשתמש בו כמנוף?

פרופ' יהודה חריט: יש חממות טכנולוגיות שעבורן אפשר לנצל את הכספים. אני רוצה להתייחס לאפשרות לפעול מול הציבור ולא מול המשרדים. העניין לא זו. יש הרבה תכניות וערוצי טלוויזיה. יש לפרוק מתוכן ולהביא את העניין לציבור. לא צריך לעצור בעניין משרד הקליטה ומשרד המדע.

ד"ר שמואל זילברג: אולי גם אנו יכולים להשתתף במאבק הציבורי הזה.

פרופ' אבא טרטושה: התחלנו לפני כמה חודשים. היוזמה היתה של קיסליק ואוספנסקי בצירוף ברוך אייל. כתבנו מכתב לחברים. הייתי בפילדלפיה ודיברתי עם אנשים. גם אוספנסקי היה בארה"ב ודיבר עם אנשים. קיבלנו תשובות חיוביות. ברוך אייל ושולמית אלוני קיבלו מכתב מיהודים בפילדלפיה – מכתב תמיכה – כתוצאה מהביקור שלו. יש סיכויים שאם תהיה התחייבות ממשלתית – גם הם יתנו. לגבי הייתה התחייבות עקרונית. הסכום שנדרש הוא סכום קטן יחסית – דרוש מיליון שקל לשנה.

[...] **פרופ' צבי ליפקין**: אחרי שראיתי את המכתב של טרטושה, ניסיתי לברר את המצב בשיקגו. התגובה מאנשים שהיו פעילים הייתה די קריחה, כי אמרו שסכומים אלה גבוהים מאפשרויותיהם.

ד"ר ברוך אייל: הכיוון שהמדענים הלכו הוא כיוון שצריך לעורר את תשומת הלב שלנו, ולעניין את הארגונים שבזמנו היו פעילים במאבק למען יציאת היהודים.

רות בר-און: אני מרגישה אישית ששיטה זו של לחזור על הפתחים "מבישה". אם ניתן להתקשר לאדם מסוים שיש לו גישה לקרן – זה בסדר, אך לעבור מפעיל לפעיל זו בושה בעיני. זה הכבוד שלנו והמחויבות שלנו כישראלים לדאוג לעניין.

פרופ' בנימין פיין: מדובר בפעילי עלייה שבגלל פעילותם קיבלו סירוב עד 20 שנה, וכאלה יש עשרות בודדות. לא כולם מדענים – יש ביניהם לא-מדענים שהיו יותר פעילים. זו הקבוצה שאלה אני מתייחס.

פרופ' דן עמיר: ברור שיש לפתוח במאבק ציבורי ולהשיג כספים, להגיע לרוה"מ, שר האוצר ושר החוץ - יש להם הבנה לגבי כבוד המדינה. יש לפנות לוועדה לעזבונות המדינה – אני מאד סקפטי. אני חושש שקרן רש"י, למשל, לא יתנו לכיוון זה.

ד"ר ברוך אייל: דיברתי עם האדם מקרן רש"י.

פרופ' דן עמיר: אם נשיג סכום בסיסי כלשהו, נוכל לפנות לידידים בעניינו של כל מדען בשיטת המצינג. אבל צריך שקודם שיהי לנו סכום בסיסי.

פרופ' גלעדי: סיכמתי מה שנשאר לכל אחד מהמדענים - מדובר בסך כולל של 10 מיליון \$ ל-10 שנים. **רות בר-און**: מי האנשים הטובים ביותר שיכולים לפנות לבן-דרור בנושא כמנוף לפעילות?

ד"ר ברוך אייל: אפנה לקרן רש"י היום. אם יש סיכוי שם, אגייס עוד אנשים. אני מציע להעלות זאת לתודעה ציבורית, לתת לקבוצה את ההרגשה שאינם לבד. על המועצה למצוא דרך להגיע לציבור. מבקשים שלשכת הקשר תצטרף למאמץ הזה.

[...]

פרופ' דן עמיר: בפנייה לראש הממשלה נדגיש שהמצב קריטי, ויש סיכוי שיגיע לתקשורת.

שרה פרנקל: הנושא רגיש וקשור בחוקי המדינה. הולכים על נושא שצריך לחרוג מהנורמה והמקובל. לכן, לפני שהולכים לעיתונות יש למצות את הדרכים האחרות. אנחנו מקבלים, ולא רק אנחנו, מכתבים בענייניהם האישיים של פעילים שונים. אני מסכימה עם רות שיש לפנות אל קרן או אדם, לא לחו"ל. ...

פרופ' יהודית בירק: בשבוע הקרוב יש ללכת על קרן רש"י וקרן העזבונות.

פרופ' דן עמיר: מוכן לדבר עם בן-דרור (יו"ר ועדת העזבונות).

פרופ' יהודה חריט: אי אפשר להילחם ללא התקשורת. יש לתת תמונות של קטסטרופות שהן ריאליות, ושזה נזק למדינה.

פרופ' יובל נאמן: לגבי קליטת מדענים יש לצאת לתקשורת. לגבי אסירי ציון – יש לבדוק עם ראש הממשלה ושר האוצר.

¹⁷⁸ לאחר בחירות 1992 ומינויו של יצחק רבין לראשות הממשלה חל שיפור ביחסי ישראל-ארה"ב, מ, דבר שהביא ב- 5.10.92 לאישור הערבויות הכספיות שביקשה ישראל מארה"ב. מיליון דולר. בפועל ניצלה ישראל במהלך חמש השנים שבהן סופקו הערבויות רק כ-6.6 מיליארד מ-10 המיליארד שאמורים היו להינתן לה.

ברוך אייל (1929-2004)

מהמועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, רח' בן-יהודה 175 ת"א
בקשת הקצבה כספית למימון באמצעות קרן העזבונות
פרויקט תמיכה במקרי מדעני עולים מסורבי עלייה ואסירי ציון

רקע

במשך שני עשורי שנים ניצבה המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ בחזית המאבק הציבורי העולמי למען חילוץ של מסורבי העלייה ואסירי ציון מהרפובליקות של ברית המועצות לשעבר, עלייתם וקליטתם בישראל. עם פתיחת שערי ברה"מ (לשעבר) ונוכח זרם העלייה הברוכה משם, שמה לה המועצה למטרה מרכזית לפעול ולסייע בקליטתם של אלו אשר כה רבות פעלה למען שחרורם ועלייתם.

מסמך זה מציג פרויקט שנועד לענות על צורך בסיסי וקיומי של קבוצה ייחודית של מדענים יהודים, אסירי ציון ומסורבי עלייה, אשר הגיעו ארצה בשלהי שנות ה-80 וראשית שנות ה-90, לאחר שנות סירוב (ולעתים - כלא) רבות, ועל חוב אנושי שאנו כחברה וציבור חבים להם.

התפוררות המשטר הקומוניסטי, פתיחת שערי ברה"מ והעלייה הגדולה והברוכה משם מהווים אמנם תפנית וציון דרך היסטורי בחיי העם היהודי, אך אין בכך כדי להעם ולגרוע מגודל המעשה וההקרבה של פורצי הדרך, של ההולכים לפני המחנה – של אלה שהקריבו את מיטב שנותיהם, עברם ו... עתידם, למען הזכות לעלות ולחיות חיים יהודיים בקרב בני עמם בישראל.

הפרויקט נועד לענות על בעיה קשה וכאובה הנוגעת לקבוצה של כ-40 מדענים עולים שהיו "אסירי ציון" או מסורבי עלייה במשך תקופה ארוכה. מדענים אלו היו חוד החנית ופורצי הדרך של המאבק הפעיל למען זכותם של היהודים לעלות לישראל ולחיות חיים יהודיים. בהשראת פועלם נרתמו גם ישראל וגם העם היהודי בתפוצות למאבק זה. בתגובה למאבק הנחוש לעלות לישראל הפעיל המשטר הסובייטי מסכת בלתי פוסקת של דיכוי, מעצרים והתנכלויות, ובמשך שנים מנע בשרירות לב את יציאתם, ובמקביל גרם להוצאתם ממקומות העבודה ולהפסקת עבודתם המדעית.

כאשר סוף-סוף זכו ועלו לישראל, הם הגיעו לאחר תקופה ארוכה של הפסקה בפעילות מדעית, לאחר סבל אישי רב, ובגיל מתקדם – דבר שהיקשה ביותר ופגע בסיכוייהם להשתלב ולהיקלט באופן קבוע באוניברסיטאות, במוסדות המחקר או בתעסוקה מדעית. לאחר שהותרו לעלות ארצה בסוף שנות ה-80, קיבלו במשך 3 שנים סיוע ממשלתי לקליטתם התעסוקתית – כמקובל לגבי כלל המדענים העולים (סיוע בשכר ע"י משרד הקליטה וסיוע במימון מחקרים ע"י משרד המדע או גורם ממשלתי אחר). הודות לסיוע זה הם התקבלו לעבודה מחקרית זמנית באוניברסיטאות ובמכוני מחקר, להשתקם מבחינה מדעית ולתרום מיכולתם ומכישוריהם למדע, למשק ולחברה בישראל.

עתה הגיעה תקופת הסיוע הממשלתי לסיימה, והם ניצבים מחדש בפני בעיית עתידם ופרנסתם. מדובר במדענים טובים, ואכן אחדים מהם נקלטו כבר במוסדות המחקר, אולם מהטעמים שפורטו לעיל רובם לא יוכלו לקל משרות קבועות ואף לא יוכלו לזכות במענקי מחקר מקרנות תחרותיות הפתוחות לכלל החוקרים בישראל. הם ייפלטו, איפוא, במשך המחצית הראשונה של 1994 ממוסדות המחקר בהם עבדו זמנית וייהפכו למובטלים מחוסרי פרנסה, על כל המשתמע מכך. באופן זה נעשים אנשים אלה פעמיים – הרדיפות, המעצרים וההתנכלויות בעבר, והגרוע מכל – היעדר הסיכוי לעתיד. קשה להעלות על הדעת ולהשלים עם כך שאנשים אלה, שכבר הקריבו קרבן כה כבד למען העם היהודי בהיותם ברה"מ, ישלמו עתה במדינת ישראל בפעם השנייה את מחיר מאבקם והקרבתם – זו העילה והמטרה בפרויקט הזה.

מטרה

מטרת הפרויקט להבטיח את התעסוקה המדעית של המדענים העולים אסירי ציון, מסורבים ופעילי עלייה לשעבר, לתקופה ממוצעת של 5 שנים באוניברסיטאות ובמכוני מחקר, ובמעבדות המחקר של בתי החולים. התכנית אמורה להבטיח מימון הסיוע בשר ומימון עלויות המחקר בתנאי שהצעות המחקר שיוגשו במסגרת תכנית זו יעמדו במבחן רפרנטורות מדעיות.

שיטה

על פי התכנית תוקם ותופעל קרן מחקרים מיוחדת אשר תתמוך במחקרים אשר יעמדו במבחן רפרנטורות מדעיות, ותאפשר העסקתם במחקר של 25 מענים למשך 5 שנים (ל- 25 מדענים נוספים יאותרו הסדרים בסיוע משרד המדע).

הצעות המחקר אשר יוגשו על ידי המדענים הנמנים על קבוצה זו יועברו באמצעות ובהמלצת המוסדות שבהם יתבצעו המחקרים, ועדה ציבורית מיוחדת אשר תבחן ותאשר הכללתם בתכנית התמיכה במחקרים. הוועדה תפעל בשיתוף משרד המדע והאמנויות וע"פ הקריטריונים הנהוגים באישורי תמיכה במחקרים.

הרכב הוועדה: פרופ' יובל נאמן – יו"ר (עמית) ועד המדענים, פרופ' אריה הראל – יו"ר ע.מ.י, המועצה הציבורית ליהודי ברה"מ, פרופ' דן עמיר – רקטור אוניברסיטת ת"א ויו"ר (עמית) ועד המדענים, פרופ' יהודית בירק – פרו-רקטור האוניברסיטה העברית.

התקציב

- א. התחשיב למימון שנת עבודה מחקרית: סיוע בשכר - 40,000 ₪, עלויות מחקר - 20,000 ₪.
 - ב. המימון המבוקש מקרן העזבונויות:
- אנו מבקשים מימון ל- 25 מחקרים (כלומר 25x60,000 לתקופה של 5 שנים).
- סה"כ המימון המבוקש הוא: 1.5 מיליון שקל לשנה למשך 5 שנים.**

סיכום

מוטלת עלינו החובה הציבורית והמצפונית לאפשר למדענים אלה להמשיך בעבודתם המדעית הברוכה לפחות עד לגיל הפרישה. קשה להעלות על הדעת שאנשים אלה, אשר הקריבו קרבן כה כבד למען העם היהודי בהיותם ברה"מ ישלמו עתה במדינת ישראל בפעם השנייה את מחיר מאבקם והקרבתם. המשך מעסקתם בעבודה מחקרית הינה מילוי חוב מוסרי ציבורי ממדרגה ראשונה תוך כדי הפקת תועלת למדע, לחברה ולמשק הישראלי. ולצורך כך אנו פונים ומבקשים את אישור הקצבת הקרן למטרה זו. בכבוד רב, רות בר-און, מנכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ

12.5.1994 משרד המדע לפרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים, המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ.
הנדון: **בקשתכם לתמיכה במדענים עולים מסורבי עלייה**

הננו שמחים להודיעכם כי ועדת התמיכות של המשרד, בישיבתה מיום 19.4.94, החליטה להמליץ בפני הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונו לטובת המדינה, להקציב סך של 1.5 מיליון ₪ לשנה – למשך 5 שנים, לצורך קליטה במחקר של 25 מדענים עולים מסורבי עלייה/או אסירי ציון, לפי תחשיב של 60,000 ₪ לשנה. הסכום כולל 40,000 ₪ סיוע בשכר ו- 20,000 ₪ ליתר ההוצאות. מוסדות המחקר יתבקשו לוותר על התקורה במחקרים אלה. המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ מתבקשת לדווח למשרד המדע על כל תרומה או מימון אחר שיתקבלו, במסגרת פרויקט זה, וכן למסור את שמות המדענים שייבחרו במסגרת זו ואת תאריכי העסקתם. כל הקצבה תאושר לאחר בדיקה מקצועית שתיעשה ע"י האגף לקרנות מחקר במשרד. ועדת התמיכות מציינת את העובדה שנעשים מאמצים לגיוס תרומות למימון העסקתם במחקר של 25 מדענים עולים נוספים שהיו אסירי ציון או מסורבי עלייה. כאשר תתקבל תשובה חיובית מהוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונו לטובת המדינה, תפנה הח"מ לאגף התקציבים בבקשה כי יכוון תקנה תקציבית ישימה - על מנת שניתן יהיה לממש ההתחייבות ע"י הגורמים המוסמכים של המשרד.

בברכה, פרידה סופר, ראש תחום מינהל ותקציב

1.11.1994 ממועד המדע לרות בר-און, המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ
הנדון: **תמיכה מעזבונות המדינה למדענים עולים מסורבי עלייה**
מכתב יו"ר הוועדה לעזבונות מ- 17 באוקטובר 1994

אני שמח להודיעך שהוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה קיבלה את בקשתנו לתמיכה בקליטה במדע של מדענים עולים מסורבי עלייה באוניברסיטאות, ואישרה הקצבה בסך 100,000 ₪ לשנה לשלוש שנים, בסך כולל של 300,000 ₪. ההקצבה לסיוע תחול רק על מי שאינו מועסק בעבודה הממומנת על ידי משרד ממשלתי וכן אם איננו מועסק בקביעות ובמסגרת תקן במוסד המעסיק.

הקצבה זו כפופה לתנאים ולסייגים הבאים:

- א. אין לעשות שימוש בהקצבה אלא למטרה המפורטת לעיל.
 - ב. יש להעביר אל משרד המדע העתק מדיווח על שימוש בכספים שהוקצבו לעיל.
- בימים הקרובים יפנה משרדי לאוצר על מנת לכוון תקנה תקציבית מתאימה, שתאפשר מימוש ההחלטה של ועדת העזבונות. אני מאחל לכם הצלחה
בברכה, צבי ינאי

7.12.1994 מיו"ר הוועדה לעזבונות אל רות בר-און, המועצה הציבורית למען יהדות ברה"מ.
תמיכה מעזבונות המדינה במדענים עולים מסורבי עלייה

בהמשך למכתבי בנדון מיום 1 בנובמבר 1994, אני שמח להודיעך כי הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה **הגדילה** את הקצבתה לקליטת עולים מסורבי עלייה לשנה הראשונה ל- 250,000 ₪. כנו כן הצביעה הוועדה על נכונות לשקול הקצבה מוגדלת בשנה הבאה לאור הצרכים שיובאו בפניה. למותר לציין כי התנאים והסייגים שצינתי במכתבי הקודם תקפים גם לגבי ההקצבה הנוספת.

18.1.95 המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות
נוהל אישור מלגות תמיכה במדענים מסורבי עלייה - הצעה לדיון

כללי

הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה הקצתה למועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ סך של 250,000 ₪ לתכנית תמיכה כספית בעבודתם המדעית של מדענים עולים אסירי ציון ומסורבי עלייה, וזאת כמענה להצעת פרויקט בנדון שהוגשה לוועדה בהיקף של 1.5 מיליון ₪. בתאריך 18.1.95 נקבעה ישיבה אצל פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים, לגיבוש וסיכום העקרונות לתכנית התמיכה במסגרת ההקצבה שאושרה, וכן קריטריונים ונוהל לקבלת המדענים המסורבים לתכנית. כמו כן מוצע למנות ועדה מצומצמת מתוך חברי הוועד אשר תוסמך לאשר קבלת מדענים מסורבים לתכנית התמיכה ולקבוע את שיעורה של התמיכה המוענקת בהתאם לעקרונות שיוגבושו.

1 הקריטריונים לקבלת מועמד מסורב עלייה לתכנית התמיכה.

- א. בטרם עלייתו, היה המדען מעורב בפעילות ציונית, וכתוצאה היה ב"סירוב עלייה" במשך 7 שנים לפחות, לפני שעלה לישראל.
 - ב. המדען היה זכאי, קיבל ומיצה תמיכה הנהוגה לקליטת מדענים עולים מהמרכז לקליטה במדע במשרד הקליטה ו/או משרד המדע, ובמסגרת תמיכה זו הועסק בעבודה מדעית במוסד מחקרי או במו"פ תעשייתי.
 - ג. מוסד מדעי או מפעל העוסק במחקר ופיתוח יביעו נכונות ועניין בהעסקתו של המדען בעבודה מחקרית במסגרת תכנית זו.
 - ד. בעיקרון, מדען לא יוכל לקבל מלגה במסגרת תכנית זו במידה ושכר עבודתו המדעית משולם במסגרת תכנית תמיכה אחרת כלשהי.
- הערה: מוסדות הרשאים לאשר פעילות ו/או סירוב כאמור בסעיף 1 ב' יהיו לשכת הקשר או המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ.

2 בקשות לקבלת תמיכה.

בקשות להענקת מלגות תמיכה למועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ ע"י המוסד האקדמי המעוניין בהעסקתו של המדען.

3 הוועדה לקבלת מדענים מסורבים לתכנית התמיכה.

חברי הוועדה מוצעים: פרופ' אריה הראל, פרופ' בנימין פיין, ד"ר ברוך אייל.

4 תפקידי הוועדה:

- א. לדון בבקשות ולאשר מועמדים כזכאים למלגות תמיכה בהתאם לשיקולים בסעיף 5 להלן.
- ב. לקבוע את גובה המלגה ואופן הענקתה.
- ג. לפקח על המהלך התקין של הפרויקט.

5 השיקולים שיובאו בחשבון בעבודת הוועדה.

החלטות הוועדה יילקחו בהתאם לנסיבות ולנתונים בכל מקרה שיובא בפניה, תוך שימת לב חיובית לשיקולים שלהלן:

- א. המועמד עונה לקריטריונים המפורטים בסעיף 1 לעיל.
- ב. סך המשאבים הכספיים העומדים לרשות הפרויקט.
- ג. נכונות המוסד הקולט להעסיק את המועמד בעבודה מדעית ולהשתתף במימון.
- ד. רמתו המדעית של המועמד וחשיבות תכנית המחקר בה יועסק.

6 ההתקשרות עם המוסד המעסיק מדען מסורב.

א. הענקת תמיכה למועמד שיאושר ע"י ועדת "מדענים מסורבים" תתבצע עפ"י ובכפוף להסכם חוזי מחייב אשר ייחתם בידי מורשי חתימה של המוסד בקולט ובין המועצה הציבורית יהודי ברה"מ.

ב. בהסכם יצוין (בין השאר) סוג וגובה התמיכה, משך התמיכה, גובה ההשתתפות של הגורמים השותפים להענקת התמיכה וכן התנאים והמגבלות להענקתה.

11.5.95 סיכום ישיבת הוועדה לקבלת מועמדים לתכנית התמיכה למדענים מסורבים

בישיבתה השנייה בנדון, היום, השתתפו: פרופ' א.הראל, פרופ' ב.פיין, ד"ר ברוך אייל והח"מ. נדונה האפשרות להגדלת סכום התמיכה במדענים מסורבים אשר נותרו ללא פתרון של תעסוקה במדע. כמו כן דנה הוועדה בעדכון רשימת אישורי התמיכה לאחר קבלת מספר מדענים מסורבים לפרויקט גלעדי¹⁷⁹. הוועדה החליטה, ככלל, להעמיד את סך ההשתתפות המירבי של המועצה במסגרת תכנית התמיכה במדענים אסירי ציון ומסורבי עלייה על 30,000 ₪ לשנה (התמיכה מוגבלת לשנה אחת והמשכה מותנה בקבלת מימון נוסף). השאיפה היא כי השתתפות המוסד תהיה 7,000 ₪ לפחות.

הוועדה דנה מחדש בנתוני המדענים המסורבים והחליטה לאשר השתתפות במימון העסקתם במדע של המדענים, בשיעורים ובתנאים כמפורט להלן:

שם המדען	תמיכת המועצה	תמיכת המוסד	התניות והערות
1. יוסף אירלין	25,000	5,000	לחודש אחד (עד קבלתו לגלעדי)
2. יבגני ליין	30,000	7,000	ל- 1/2 משרה, אך לא יותר מ- 45,000 עבורו ועבור אשתו אירינה יחדיו
3. בוריס קנייבסקי	30,000	7,000	ל- 1/2 משרת הוראה עפ"י שעות באוני' ת"א
4. ליאוניד ביאלי	30,000	7,000	ל- 1/2 משרה באוני' ת"א
5. נחמן זובקו	30,000	7,000	ל- 1/2 משרה (איין עדיין סיכום העסקה)
- לוינת אירינה	30,000	7,000	ל- 1/2 משרה (בתהליך סיכום להעסקתה באוני' העברית)
6. יצחק לוין	30,000	7,000	אינו מועסק. בודק אפשרות להשתלב במו"פ תעשייתי.
7. ולדימיר סלפאק	15,000	3,500	כיון שלא נמצא פתרון תעסוקתי לסלפאק, החליטה הוועדה להתמקד אמצ' לאיתור פתרון פנסיוני – במיוחד נוכח תקופת הסירוב הממושכת שלו, פעילותו הציונית, וגילו הגבוה (68). עם זאת הוחלט לאשר תמיכה בשיעור המקובל למשך 6 חודשים מ- 1.6.95 (מתואם עם אוני' ת"א)
8. לוין אירינה	30,000	7,000	ל- 1/2 משרה
9. לוריא עמנואל	10,000		בגלל שכרו הזעום והבקשה שהתקבלה סוכם להשתתף בשכרו בסכום המצוין
10. יהודית רטנר	4,000		השתתפות זו היוותה התנאי להגשתה לפר' גלעדי. סוכם לאשר לשנה אחת.
11. רזניקוב בוריס	30,000	7,000	בחצי משרה – בבדיקה באוני' העברית (איין עדיין סיכום העסקה)
12. אבא טרטוטה	טרם נקבע		סוכם לבחון פעם נוספת את האפשרות להשתתפות ושיפור תנאי העסקתו בטכניון

חברי הוועדה: פרופ' הראל, פרופ' פיין, ד"ר ברוך אייל, עורך הסיכום: מיכאל פרי

¹⁷⁹ על תכנית 'גלעדי' – ראה בפרק הבא.

הנדון: סיוע להמשך העסקה של מדענים מסורבי עלייה ו/או אסירי ציון

- תודה על מכתבך מ- 15 ביולי 95. להלן הערותינו לגבי המלצותיך:
1. המלצתך שבתכנית ייכללו מדענים אשר יימצא להם מעסיק מקובלת עלינו. כמו כן מקובלת עלינו ההמלצה שהמעסיקים ישתתפו בעלויות השכר.
 2. אנו בדעה נחרצת שרמת הסיוע בשכר למדענים הכלולים בתכנית זו צריכה להיות זהה לזו המקובלת לגבי מדענים שנכללו בתכנית גלעדי (50,000 ₪ לשנה + השתתפות המעסיק), ולא רמת הסיוע המקובלת לגבי עולים חדשים הזוכים לסיוע ראשוני של המק"ב (40,500 ₪ כולל השתתפות המעסיק). אכן לא מדובר כאן בעולים חדשים המקבלים סיוע מהמק"ב בשנות קליטתם הראשונות בארץ. מבחינות רבות זאת "תכנית המשך" (בדומה לתכנית גלעדי) שהוקמה ומופעלת עבור קבוצה קטנה ויוצאת דופן של מדענים שהיו שנים רבות מסורבי עלייה או אסירי ציון. אנו משוכנעים שלגבי קבוצה זו יש לקבוע את רמת הסיוע בשכר הנהוגה בתכנית גלעדי (שגם היא אינה גבוהה). ברצוננו להדגיש שפנייתנו לקבלת סיוע מהוועדה לייעוד כספי עזבונו המדינה לפרויקט זה נבנתה על הנחה תקציבית זו, בעקבות שיחות מוקדמות שהיו לנו עם שר הקליטה.
 3. **מקורות התקציב.** הסיוע למדענים יהיה כדלהלן:
 - א. השתתפות הממשלה באמצעות המק"ב 30,000 ₪
 - ב. השתתפות המעביד 6,750 ₪
 - ג. הקצבה מקרן העזבונו 20,000 ₪
 סך התקציב הנדרש להעסקתם של 12 מדענים (ללא השתתפות המעביד) הוא 600,000 ₪ (12 מדענים x (30,000 + 20,000) ₪). בבקשה לשנת 1996 שהגשנו באמצעות משרד הקליטה לוועדת העזבונו, התקציב הכולל לפרויקט הוא 625,000 ₪, והוא כולל גם 25,000 ₪ להוצאות הפעלה. מקורות המימון יהיו כדלהלן:
 - א. הוועדה לעזבונו המדינה 250,000 ₪
 - ב. משרד הקליטה 350,000 ₪
 - ג. תרומות 25,000 ₪
 4. אנו מודעים לכך שבתקציב זה לא תהיה לנו רזרבה למקרים מיוחדים. עם זאת, אנו מקווים שרזרבה זו תיווצר ע"י קבלת תרומות נוספות. יתכן גם שלא נצליח לאתר מקום עבודה הולם למדען או שניים, ובמקרה זה אנו מציעים שהיתרה התקציבית שתיווצר תוקדש לפתרון בעיות מיוחדות. בכל מקרה אנו דנים כאן בתכנית כפי שתופעל בשנת התקציב 1996 (שתהיה שנת העבודה השנייה לרוב המדענים בקבוצה זו). באשר לשנת הכספים הנוכחית (1995), האמצעים שעמדו לרשותנו אפשרו לנו לתת רמת סיוע של 10,000 ₪ ל- 8 מדענים בלבד המועסקים במוסדות מחקר. לפי הבנות עם שר הקליטה יעביר המשרד למועצה הציבורית עוד בשנה זו כ- 150,000 ₪ כדי להשלים את החסר וכדי לפתור בעיות מיוחדות (כגון בעייתו של ולדימיר סלפאק). בברכה, רות בר-און, מנכ"ל העתקים: שר הקליטה יאיר צבן, פרופ' דן עמיר – יו"ר ועד המדענים, פרופ' אריה הראל, ד"ר ברוך אייל, מר מיכה פרי

1.8.95 לכבוד מר יאיר צבן – שר הקליטה

הנדון: בקשה להקצבת כספים למימון תכנית התמיכה במדענים מסורבי עלייה ואסירי ציון ל- 1995

1. **רקע.** המועצה הציבורית ליהודי ברה"מ מרכזת מאמצים בקידומו של פרויקט התמיכה במדענים מסורבי עלייה ואסירי ציון – כהמשך ישיר לפעילותה ומעורבותה רבת השנים במאמץ הכולל לשחרורם, עלייתם וקליטתם בישראל. הפרויקט נועד לענות על צורך בסיסי וקיומי של קבוצה ייחודית של מדענים יהודים, אסירי ציון ומסורבי עלייה, אשר הגיעו ארצה בשלהי שנות ה- 80 וראשית שנות ה- 90, לאחר שנות סירוב (ולעתים כלא) רבות, ועל חוב אנושי שאנו כחברה וכציבור חבים להם. במסגרת מאמצינו אלה פנינו אשתקד וגם השנה לוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונו לטובת המדינה בבקשות מנומקות ומפורטות לקבלת הקצבה לסיוע. לקראת סוף שנת 1994 אישרה הוועדה הקצבה של 250,000 ₪ בלבד מכספי קרן העזבונו ל- 1995 עבור הפרויקט (כמענה לבקשתנו בהיקף של 1.5 מיליון שקל), אי לכך נאלצנו לשנות את התכנית ולהגביל את היקף הסיוע (ומקבליו) למסגרת התקציבית שנקבעה ל- 1995. הערה: לאור תרומה אישית שהתקבלה לנושא זה, מסתכם התקציב העומד לרשותנו ל- 1995 ב- 280,000 ₪.
2. **הבקשה.** ב- 16 ביולי 1995 הגשנו למשרדכם את בקשתנו המפורטת להקצבת הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונו לטובת המדינה באמצעות משרד הקליטה – לשנת 1996. בקשה זו הוגשה במתכונת ובמועד הנדרשים עפ"י התקנות וההנחיות של הוועדה.

אנו פונים בזאת לוועדת התמיכות במשרד הקליטה בבקשה לאשר לנו תקציב גישור מיוחד לשנת 1995 אשר יאפשר לנו להגדיל את היקף הסיוע הניתן למדענים המסורבים ולהעמידו לפחות על סכום השווה למסגרת המינימלית המקובלת שנקבעה למדענים עולים בתכנית "גלעדי", היינו: על תחשיב של 50,000 ₪ מכספי התמיכה + 8,000 ₪ השתתפות המוסד המעסיק.

3. התקציב המבוקש. א. את תמיכתנו בסך 30,000 ₪ למדען אנו מבקשים להגדיל ב- 1995 ב- 20,000 ₪ (שנתלי) נוספים למדען (היינו, ב- 1,667 ₪ לחודש = 12: 20,000).
 ב. תחולת עדכון גובה התמיכה למדענים מחושבת מיוני 1995, או מועד תחילת הסדר ההעסקה האישי לכל מדען – המאוחר מביניהם, ומוצגת בטבלה המצורפת [...]

1.	עדכון שיעור התמיכה למדענים שבתכנית	97,085.....
2.	תשלום חודש מענק (פנסיוני) לסלפאק	1,600.....
3.	הוצאות הפעלה ל- 1995*	25,000.....
4.	הקדמת גישור ל- 3 חודשים עבור 9 מדענים ל- 1996**	112,500.....
5.	מקדמה בגין 3 חודשי מענק לסלפאק**	4,800.....
	סה"כ הקצבה מבוקשת ל- 1995	<u>240,985 ₪</u>

הערות: * הפעלת התכנית כרוכה בעבודה רבה בכל הנוגע לטיפול הפרטני האישי באיתור מקומות העסקה, קשר עם אנשי המינהל ואנשי המקצוע במוסדות, ניסוח וחתימת חוזים, וכן הוצאות מינהל ומשרד לווה. בשנת 1996 הוצאה זו תוקצבה ואילו ל- 1995 לא נמצא לנושא, עד כה, מקור מימון.
 ** אנו מקווים וצופים לכך שבקשתנו ל- 1996 תיענה ותאושר. עם זאת, הניסיון מלמד כי פרק הזמן הנדרש, ממועד מתן הגישור ועד למימושו (העברת הכספים) הוא לעתים ארוך מאד. מאחר ומדובר בשכר, שהוא מקור הכנסתם היחיד של המדענים ומשפחותיהם, אנו מבקשים להקצות לנו את הסכום המצויין לתקופת הגישור עד לקבלת כספי ההקצבה של קרן העזבונות.
סיכום. הוטלה עלינו החובה הציבורית והמצפונית לאפשר למדענים אלה להמשיך בעבודתם המדעית הברוכה עד לגיל הפרישה ולהתקיים מעבודתם בצורה מכובדת. קשה להעלות על הדעת שאנשים אלה, אשר הקריבו קרבן כה כבד למען העם היהודי היותם בברה"מ, ישלמו עתה במדינת ישראל בפעם השנייה את מחיר מאבקם והקרבתם. המשך העסקתם בעבודה מחקרית הינו מילוי חוב מוסרי ציבורי ממדגה ראשונה תוך כדי הפקת תועלת למדע, לחברה ולמשק הישראלי. על מנת לאפשר לנו לבצע זאת ולהושיט לאנשים יקרים אלו את הסיוע לו הם ראויים, אנו מבקשים:

- קצובת תמיכה לשנת 1995 בסך של 123,685 ₪.
- קבלת מקדמת גישור ע"ח תקציב 1996 = 117,300 ₪ בכבוד רב, רות בר-און, מנכ"ל עותקים: פרופ' דן עמיר, פרופ' אריה הראל, ד"ר ברוך אייל, מיכה פרי

16.10.95 **לדן עלום רב. אני שלח רצ"ה רשימת 18 המדענים "המסורבים" של**
לפני מנכ"ל משרד הקרן "יד הנדיב". המנכ"ל, בסך 30,000 ₪, הוא חד-פעמי, והוא
שלח יסירות לבתי הספר הנוצריים בדבר*. לפי כללי הקרן נתקשנו לא לתת
פרסום להחלטותיהם. הודות למאמץ שהיית שותף לו נפרצ בזה "חוב של כבוד",
לפחות לחלק מהאנשים. התודה הציבורית מביעה, כאמון, לידידות. אכתוב לה
בצנין זה ואביע הוקרתנו.

6.12.95 (המועצה הציבורית) **הנדון: ולדימיר סלפאק**

ולדימיר סלפאק היה בין המנהיגים הבולטים והנודעים ביותר בתנועת העלייה והמאבק הציוני בתקופת המשטר הסובייטי ברה"מ בשנות ה-70 וה-80. סלפאק היה מסורב עלייה במשך 17 שנים (1971-1988). בגין פעילותו סבל מרדיפות והתנכלויות של הק.ג.ב., והיה אסיר ציון במשך 4 שנים (1977-1981). שמו נודע בישראל וברחבי העולם כמנהיג אמיץ ועיקש בתנועה היהודית שלחמה על זכותם של יהודי ברה"מ לעלות לישראל. סלפאק הגיע ארצה בשנת 1988, לאחר תקופת הסירוב הארוכה, כשהוא כבר בן 61, ומאז הועסק כמהנדס מו"פ באוניברסיטת ת"א, במשרה לא קבועה וללא זכויות פנסיה, בסיוע משרדי הקליטה, המדע והמועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ (ב- 1995). עבודתו זו הסתיימה בסוף נובמבר 1955, כשהוא בן 68, ללא כל זכויות לגמלאות.

בשנה האחרונה נערכו דיונים רבים בין המועצה ושר הקליטה במגמה להבטיח, שעם סיום עבודתו לא יצטרך סלפאק להתקיים אך ורק מקצבת הזיקנה של הביטוח הלאומי ומהסכום בזעום שהוא מקבל כ"אסיר ציון" מהסוכנות היהודית. בעקבות דיונים אלה, מסר שר הקליטה למועצה הציבורית על החלטתו להבטיח לסלפאק הקצבה חודשית מיוחדת, כך שכלל הכנסתו החודשית תתקרב לשכר הממוצע במשק. בעקבות פניות נוספות אליו מהארץ ומחו"ל, הוא אף ביקש מהמועצה להודיע על כך לסלפאק. מאחר שאין נהלים במשרד הקליטה המאפשרים, בשלב זה, תשלומי גמל (או תשלומים ער אדם שאינו עובד), ביקש השר שההקצבות לסלפאק ייעשו ע"י המועצה, מהמענקים השנתיים

שהמועצה תקבל מהוועדה ליעוד כספי עזבונות המדינה (קרן העזבונות), מסגרת התכנית לסיוע למדענים עולים מסורבי עלייה. לדברי השר, מענקים אלה מובטחים ל-3 השנים הקרובות (החל מ-1996).

מאחר והקצבה זו, לשנת 1996, צפויה להינתן לא לפני חודש אפריל של אותה שנה, נוצרה בעיה של תשלום המענקים החודשיים לסלפאק מדצמבר 1995 עד מאי 1996. לפי בקשת שר הקליטה, החליטה המועצה לשלם מענקים אלה, כמקדמה, מכספי תרומה מיוחדת, שקיבלה לקליטת מדענים עולים מתורם פרטי בארץ. מאחר וכלל הכנסותיו של סלפאק עם פרישתו מהעבודה, מהביטוח הלאומי ומהסוכנות, יסתכמו בכ-2,000 ₪ לחודש, מוצע שהמענק החודשי הנוסף שיינתן לסלפאק יעמוד על 1,500 ₪. כמו כן, מוצע שהתשלום יתבצע אחת ל-3 חודשים.

נוסף לכך, מוצע להגיד לסלפאק שבשלב זה אין אפשרות להתחייב כלפיו באשר למשך תקופת ההסדר הזה, ושכל מקרה, ביצועו מותנה בקבלת ההקצבות מקרן העזבונות. עם זאת, יש להדגיש בפני סלפאק, שהמועצה תעשה כל שביכולתה כדי להגיע בנושא זה להסדר של קבע.

17.12.1995 מתוך: **תכנית התמיכה למדענים מסורבי עלייה ואסירי ציון**
דו"ח לתקופה 1.1.95-31.12.95 שנשלח לצבי ינאי – מנכ"ל משרד המדע והאמנויות

תכנית התמיכה של המועצה הציבורית

הפעלת תכנית התמיכה של המועצה הציבורית כוללת טיפול פרטני, ולעתים מתמשך (בהתאם לנסיבות ולנתונים המיוחדים של כל מדען). מדובר בתהליך איתור אפשרויות לתעסוקה מדעית, ניהול פעילות שכנוע עם אנשי המקצוע המנחים, ומו"מ עם הגורמים הממונים במוסדות הקולטים. בשנה זו הצלחנו לטפל ולהושיט תמיכה במסגרת התכנית ל-10 מדענים מסורבי עלייה. היקף ההתחייבויות החוזיות במסגרת הפרויקט עד היום מגיע ל-235,083 ש"ח – ראה נספח א'. כמו כן אנו צופים הוצאה נוספת בשיעור של 45,000 ₪ עבור התקשרויות חוזיות בגין שני מדענים נוספים הנמצאים כעת בטיפול (ליון אירינה ורזניקוב בוריס).

מלגת קיום לולדימיר סלפאק

נעשה מאמץ, שכלל טיפול (והבטחה לסיוע) של השר צבן, להבטיח מלגת קיום מינימלית – כקצבת פרישה מיוחדת, לולדימיר סלפאק שהיה מהמנהיגים הבולטים והנודעים ביותר בתנועת העלייה והמאבק הציבורי בתקופת המשטר הסובייטי בברה"מ, ואשר הגיע ב-1 לנובמבר השנה לגיל פרישה.

המצב הכספי

מקורות המימון.

במסגרת מאמצינו להשיג מקורות מימון לתכנית התמיכה, פנינו אשתקד לוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה בבקשה לקבלת הקצבה לתכנית התמיכה. לקראת סוף שנת 1994 אישרה הוועדה הקצבה של 250,000 ₪ לשנה ל-3 שנים מכספי קרן העזבונות ל-1995 עבור הפרויקט (כמענה לבקשתנו – בהיקף של 1.5 מיליון שקל). התכנית הותאמה והתקנה, היקף הסיוע (והנהנים) נקבעו בהתאם למסגרת התקציבית. ביחד עם תרומה אישית בסך 30,000 ₪ (מתורם ישראלי), שהתקבלה לנושא זה, הגיע התקציב לתכנית התמיכה במדענים מסורבי עלייה לסך של 280,000 ₪.

הערה. במהלך שנת 1995 פנינו לוועדת התמיכות במשרד הקליטה בבקשה לאשר לנו הקצבה מיוחדת אשר תאפשר לנו להשלים את היקף הסיוע הניתן למדענים המסורבים ולהשוותו לסכום ההקצבה למדענים עולים בתכנית "גלעד", היינו על סך של כ-50,000 ₪ מכספי התמיכה ועוד כ-7,000 ₪ מהמוסד המעסיק (הנושא נמצא כעת בטיפול משרד הקליטה).

המצב הכספי הנוכחי (בשקלים) – ראה פירוט בנספח:

- התחייבויות: סה"כ התחייבויות חוזיות נוכחיות 235,083.....
- התחייבויות נוספות צפויות בגין מדענים בתהליך השמה/התקשרות. 45,000.....
- סה"כ התחייבויות 280,083.....
- מקורות מימון 280,000.....
- יתרה/גרעון תקציבי. -83.....

סיכום

קשה להעלות על הדעת שאנשים אלה, אשר הקריבו קרבן כה כבד למען העם היהודי בהיותם בברה"מ, ישלמו עתה במדינת ישראל בפעם השנייה את מחיר מאבקם והקרבנות. המשך העסקתם בעבודה מחקרית הינה מילוי חוב מוסרי ציבורי ממדרגה ראשונה תוך כדי הפקת תועלת למדע, לחברה ולמשק הישראלי. כמו כן, לא ניתן להתעלם מהחובה להבטחת היכולת לקיום מכובד בהגיע אנשים אלה לגיל הפרישה. על מנת לאפשר לנו להושיט את הסיוע הנדרש לאנשים יקרים אלו, אנו ממקווים שלשנת 1996 יאשרו הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה וכן משרד הקליטה את בקשותינו למימון תכנית התמיכה.

אופיה הפרטני של הפעילות והטיפול האישי והספציפי הנדרש בכל מקרה ונקרה מכתבים את הצורך בתגובה מהירה וקיום היכולת לבצע התקשרות בכל הזדמנות שנוצרת. אי לכך, יש כאן חשיבות מיוחדת להקצאת המשאבים במועד. בכבוד רב, מיכה פרי - מרכז הפרויקט

[...] תמונת מצב

בגל העלייה האחרון הגיעו ארצה כ- 45 מדענים עולים "אסירי ציון" ופעילי עלייה שהיו מסורבי עלייה במשך שנים רבות. כולם זכו בארץ לקבל תקופת סיוע ראשונה של 3 שנים ממשרד הקליטה, להשתלבות ראשונית במוסדות המחקר, כמקובל לגבי כלל המדענים העולים. בתום התקופה הזאת הצליח חלקם להמשיך בעבודה מדעית חלקית על תקציב מחקר. אחרים החלו בתהליך של קליטת קבע באוניברסיטאות, ועוד אחרים, שאף שהיו מדענים טובים לא יכלו לעמוד בתחרות על תקציבי המחקר המעטים, נזקקו לתכניות סיוע מיוחדות כדי לאפשר להם להמשיך לעבוד.

מתוך ראיית החוב הציבורי והיהודי שאו חבים לאנשים אלה, ועד המדענים שליך המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ (לשעבר) הפעיל זה מספר שנים פרויקט מיוחד למטרה זו. פרויקט זה מאפשר לאלה שלא נקלטו קליטת קבע, או בתכניות קליטה ארוכות טווח, להמשיך לעבוד עבודה חלקית במוסדות המחקר. כספי הפרויקט מקורם בוועדה הציבורית ליעוד עזבונות המדינה (לאחרונה פתחנו גם שותפות בנושא זה עם משרד הקליטה).

בשנת 1995 מצבם של המדענים האלה היה כדלקמן: 12 נקלטו קליטת קבע, 14 השתלבו בעבודה חלקית בתכנית גלעדי (תכנית תלת-שנתית), 7 יצאו מפעילות מדעית, 2 נפטרו, ו-10 עובדים עבודה חלקית בסיוע פרויקט המועצה הציבורית (סה"כ 45 מדענים).

הסיוע שניתן בשנת 1995 לחלק מהמדענים (המשולבים בפרויקט המועצה ובתכנית גלעדי) ע"י קרן יד הנדיב, היה בעל משמעות מוראלית וחומרית רבה מאד למדענים אלה, ואיפשר להם להרחיב את עבודתם המדעית תוך קיום הוגן.

3. מבט לעתיד

הבעיה המרכזית הטעונה עדיין פתרון, היא הבטחת עבודתם של כ- 24 מדענים (בתכנית גלעדי + תכנית המועצה). בשלב זה אנו אופטימיים למדי, שפתרון זה ימצא תוך שנה.

באשר למדענים המשולבים בתכנית גלעדי (14 במספר), אנו מקווים שגורלם יהיה כגורל כלל 500 המדענים העולים המשולבים בתכנית זו, היינו – הם יעברו בתום תכנית זו ל"תכנית קמ"ע", שנועדה להבטיח תעסוקה מדעית ארוכת טווח במוסדות המחקר בתנאים מקבילים לאלה של "מסלול חוקרים" הנהוג באוניברסיטאות. תכנית זו, גם היא יוזמת המועצה הציבורית, נתקבלה ע"י הממשלה הקודמת ועומדת עתה לדיון מחודש. אנו מאמינים שלמרות הקיצוצים, התכנית תצא לפועל. באשר לחוקרים המסורבים האחרים (המשולבים בתכנית המועצה הציבורית), אנו מקווים להגיע להסדר ארוך טווח עם משרד הקליטה ועם ועדת העזבונות, שיבטיח המשך העבודה המדעית של מדענים אלה. אנו, כאמור, רואים במשימה זו חובה מצפונית ולאומית, ואנחנו שמחים שגורמים נוספים, כיניהם "יד הנדיב", רואים כך את הדברים. עם זאת, חשוב לציין כי המדענים שמדובר בהם, שלא נותרו להם עוד שנים רבות לפרישה, הצליחו, ברובם המכריע, לשוב לעבודה מדעית יוצרת, ולתרום תרומות חשובות לתועלת המשק והמדע בישראל.

11.9.1996 לכבוד גב' פרידה סופר, ר' תחום אמרכלות ומינהל, משרד המדע והאמנויות

הנדון: העברת כספי תמיכה מקרן העזבונות:

א. במדענים עולים קשישים. ב. במדענים מסורבי עלייה

שלום רב לך פרידה. דיברתי איתך על הנושא סמוך לאמצע אוגוסט (לפני יציאתי לחופשה), ואמנם הבטחת לי לסייע, כפי שאת משתדלת לעשות בכל פעם שאנו נקלעים לבעיות מסוג זה (אגב, זה באמת נשגב מבינתי, מדוע אנו נדרשים לכל כך הרבה מאמצים ועמל עד קבלת האישור להקצבות – שכולן (100%) הולכות לתמיכה (למחיה) של מדענים עולים, ומדוע צריך להתאמץ לשכנעו להשקיע כל כך הרבה אנרגיה – לאחר מכן – על מנת לקבל את מה שאושר).

אני מעביר אליך בפקס אסמכתאות:

א אישור מנכ"ל משרד המדע בדבר הקצבה תלת-שנתית של 100,000 ₪ לשנה עבור מדענים מסורבים.

ב הודעה בדבר הגדלת הקצבה הזו לשנה הראשונה (1995) לסך של 250,000 ₪, ועל הכוונה להגדיל את ההקצבה גם לשנים הבאות (1996-1997).

ג הודעת המנכ"ל בדבר אישור הקצבה למדענים עולים קשישים ל- 1996 של 61,017 ₪.

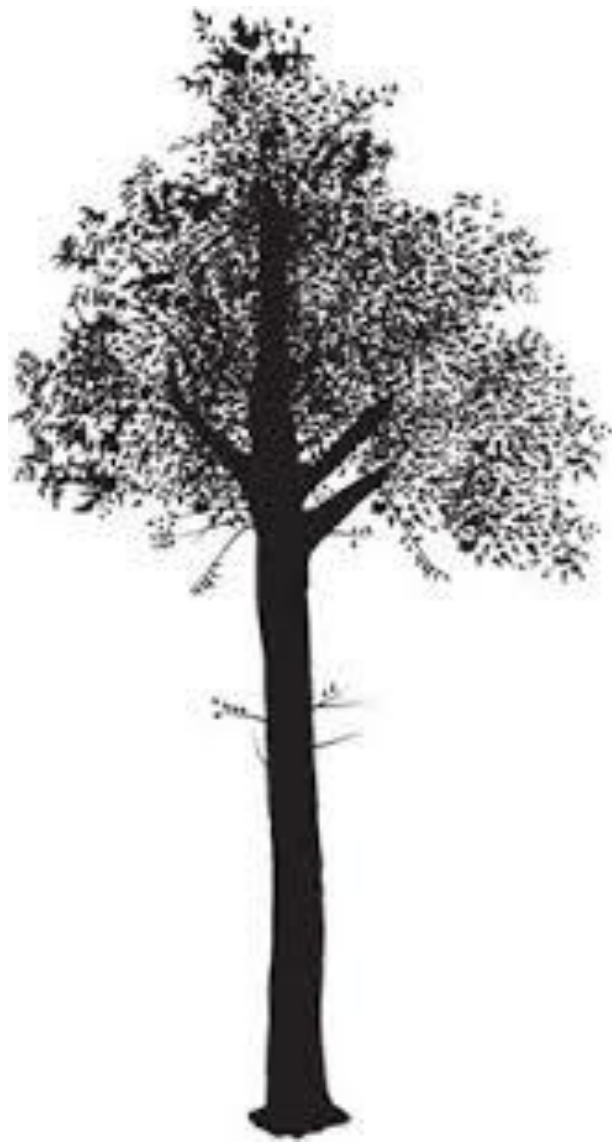
ברצוני להבהיר שב- 1996 לא העברתם לנו אף שקל – בשני הפרויקטים.

כל הכספים האלה משמשים, כאמור, בסיס לשכרם (הזעום) של המדענים, ואם לא נקבלם בדחיפות נאלץ להפסיק את השתתפותנו בשכר המדענים (תוך הפרת החוזים שבינינו למוסדות האקדמיים בהם הם מועסקים – עם כל המשמעויות הנובעות מצעד מעין זה). אנא טיפולך ועזרתך בדחיפות. בכבוד רב וידידות ובברכת שנה טובה, מיכה פרי, מנהל הפרויקטים

חלק רביעי: לקראת קליטה ארוכת טווח

וּנְטָעִיתִים עַל אֲדָמְתְּם וְלֹא יִנְתְּשׁוּ עוֹד

(עמוס ט' 15)

יג. תכנית גלעדי

בעיית מסורבי העלייה עסקה רק בכמה עשרות של מדענים עולים ולא היה קשה מאד לשכנע במחויבות של העם והמדינה לפתרונה. משימה קשה הרבה יותר הייתה הדאגה למאות המדענים העולים שעתה, בחלוף שלוש שנים מתחילת גל העלייה, הלך וקרר יום סיום זכאותם לתמיכה הממשלתית בתעסוקתם במוסדות המחקר והם צפויים לפיטורין. פרט לחשיבות הלאומית-ציונית של המשך ההעסקה של אותו ציבור עילית של העלייה, הייתה לכך גם חשיבות מדעית לא מבוטלת – במיוחד כשמדובר באותם מדענים שהשתלבו בקבוצות מחקר, ותרומתם בקבוצות אלו הייתה משמעותית. מי שהוביל את הפעילות בנושא זה היו אנשי בית הספר לכימיה באוניברסיטת תל-אביב, בראשותו של פרופ' אליעזר גלעדי, שהכין את התכנית הקליטה הנקראת על שמו. לפני הדיון בתכנית בפגישת ועד המדענים, העברתי אותה ליובל נאמן, שהחזיר אלי פתק בו כתב:

3.1.94 דן ירדני. נדמה לי שיש מהו מוצלח בהיבט "יחסי חוץ" מהצעת אפליצור אלעדי. הדומה ל-ENRS התמחתי עם אני בהתחלה לאראון הקרן למדענים צולאים בקנה המידה האדולף יותר. הפעם אולי אפשר להפוך את זה לכפלי קבוצ יותר.

מתוך פרוטוקול ישיבת ועד המדענים 4.1.1994 – המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ

... המדענים העולים במוסדות להשכלה גבוהה - עתידם והמשך העסקתם.

פרופ' נאמן: ... פרופ' גלעדי הכין הצעה ממוסדת שיכולה להתקבל גם בציבור וגם במשרד המדע. **פרופ' גלעדי:** המסמך נוצר כחלק מהישיבה שלי עם פרופ' פיין והופרט ושני אנשים נוספים. אני רוצה לומר מה העיקרון: הפילוסופיה מבוססת על מספר נקודות: לצורך קליטה סבירה יש לפזר את העולים בקרב אוכלוסיית המדע הקיימת, צריך להיות גוף ממשלתי כלשהו המממן חוקרים באוניברסיטאות. יש לבנות על בסיס זמני, מחזוריים של 5 שנים עם האפשרות לחידוש – עד גיל הפנסיה. הפתרון שלי הוא מינימלי. הצעת בסיס משכורת של 4,500 ש"ח ברוטו, כל אחד יקבל אוטומטית 2/3 מזאת. תהיה קרן שתאפשר למחצית האנשים בערך להשלים את שכרם ולקבל תמיכה מינימלית הכרחית לביצוע המחקר. מצד אחד יש לבנות תכנית עם סיכוי להתקבל. מצד אחר - תכנית שתספק מחיה מינימלית, ומצד שני - תיתן תמריץ לאנשים לצאת מהמערכת למכללות או לתעשייה. מדובר בקבוצת אנשים שבחנו אותם, ואנו יודעים אם הם טובים או לא. הטובים הם נכס למדינה שאסור להפסידו. אפשר לבוא ולומר: למה לא לתת להם משרות רגילות? זה לא מעשי. מדובר בכ- 1,000-800 איש. לדעתי יש למצוא פתרון כחצי. על בסיס זה יצא לי תקציב ממוצע של \$ 26,000 לאיש לשנה. במשך הזמן, אנשים אלה יוכלו להתחרות על מענקים עם כולם. כיום אסור להם להגיש בקשה. יש לפתוח עבורם את הערוץ הזה. עבור מדען – שנתיים או שלוש שנות קליטה אינן מספיקות.

פרופ' יהודית בירק: זה הפתרון היחיד. מדובר ב"עיבוי קבוצות מחקר", כל קבוצה תחליט אם רוצה או לא בהמשך עבודתו של המדען. הדבר יאפשר את הגדלת הנפח של מענקי מחקר מבחוץ. יש לשכנע את האוניברסיטאות בעניין של מסלול מחקר. אם לא נצא בהפגנה – לא יקרה כלום. לי נראית התכנית מאד, וחייבים לצאת למאבק.

פרופ' יהודה הריט: מאיזה כספים צריכים לבוא כספים אלה? זו בעיה של כולם, לא של משרד מיוחד. **ד"ר גוטקיס:** במקורות של מדענים עולים אין תנאים סוציאליים כמעט. **פרופ' גלעדי:** כללתי פנסיה, קרן השתלמות.

ד"ר גוטקיס: מה יקרה אחרי 5 שנים לאלה שלא ימשיכו? בגיל מתקדם לא יוכלו לקבל "סיבוב שני"? **פרופ' גלעדי:** אין לי תשובה. אנחנו במדינה תחרותית. אם אדם אינו מסוגל במשך 5 שנים להיקלט באופן מוחלט – אז תהיה בעיה. הרצון שלי לפטר מישהו אחרי 5 שנים לא קיים. אני אקח אנשים שכבר אכיר שנתיים – כל הסיכויים שארצה להמשיך להחזיק אותם.

ד"ר ברוך אייל: הכיוון והרעיון שהונח כאן הוא מצוין, משום שהוא עונה על שני דברים מרכזיים: במאמצים משותפים אנו מוצאים את הכספים למימון מחקרים. משרד המדע מממן מחקרי מדענים עולים בגובה 17 מיליון שקל. [...] יש במסגרות זמניות כ- 700-800 אנשים באוניברסיטה, הרוב המכריע בסטטוס של זמניות. לקבוצה הטובה – 300-500 איש, נוכל לתת הבטחה של קביעות לפחות ל- 5 שנים, עם אפשרויות הארכה, וכן הגדלת הפעילות המדעית והגדלת השכר מקרנות. ההיבט השני – על ידי כך פותרים לפחות את הבעיה לכ- 40%-50% של מדענים שאינם מתאימים לקליטה בתעשייה. רוב המדענים העולים נקלטים כיום במו"פ תעשייתי, אך חלק מתאים גם למחקר. ההבדל בין התעשייה והאוניברסיטה – אלה בתעשייה נקלטים ב- % גבוהים יותר מאשר באוניברסיטה.

פרופ' דן עמיר: יש לשמור על מאגר מבוקר. הנושאים הם המשרה מעוטת שכר באוניברסיטה, והצורך בעיבוי קבוצות המחקר. פתרון לבעיה של המערכת המדעית הישראלית – הנחיתות שלנו בגודל קבוצות המחקר יותר חשובה מהנחיתות בציוד. את זה רצינו להציע לבייגה אבל לא הגענו אליו. יהיה לחץ בעניין של 5 שנים, אך יש לעמוד על לפחות 3 שנים, לא לרדת מזה – כי זה יהיה חסר משמעות.

פרופ' יהודית בירק: חייבים להביא את המסמך לוועדת ההיגוי של קבינט הקליטה. יש להדגיש את עיבוי קבוצות המחקר. אני אבקש שיזמינו לישיבה נציגים של המדענים עצמם ואחייכ נבקש פגישה עם שר האוצר, וצריך להוסיף איום של יציאה לתקשורת. יש צורך בפעולה כוחנית.

פרופ' יהודה הריט: ... יש להדגיש בהצעה הדגשה ברורה שהכסף לא יהיה תוספת לאוניברסיטה.

ד"ר יחיאל גוטקיס: צפוי פיצוץ אמיתי כי תוך 3 חודשים כל האנשים מסיימים את עבודתם.

ד"ר ברוך אייל: התבקשתי ע"י יו"ר ועדת קליטה – זיסמן – להמציא לו נתונים על בעיית מסיימי העבודה. ערכתי בדיקה. היא לא היתה מדויקת, אבל מכל המסגרות – חממות, תכניות משרד הקליטה ותכניות נשרד העבודה – במשך 1994 (החל מינואר) יסיימו כ- 600-700 מדענים עולים ישארו ללא עבודה, אך חלק לא קטן כן נקלטים.

פרופ' בנימין פיין: מצד אחד – תלכו לראש הממשלה ובייגה - צפוי שהתגובה שלילית. לדעתי צריך מההתחלה להתחיל עם התקשורת ולהתחיל מערכה תקשורתית. המועצה הציבורית צריכה לקחת על עצמה מערכה זו, במקביל למה שיעשו הגדולים.

רות בר-און: גם בשביל לצאת לתקשורת צריכים להיות מתואמים. הנייר צריך להיות על דעת כולם. אסור שיהיו חילוקי דעות בין פרופ' גלעדי, למשל, והקבוצה העולה. המסר לציבור צריך להיות ברור לגמרי.

סיכום ישיבה מיום 31.4.1994 בלשכת השר לקליטת העלייה

בנושא קליטת מדענים באוניברסיטאות

משתתפים: יאיר צבן – השר; אפרים כהן – מנכ"ל; פרופ' פאול זינגר – משנה בכיר לנשיא הטכניון;

פרופ' יעקב זיו, הטכניון; ד"ר שמואל זילברג – חוקר, האוניברסיטה העברית;

פרופ' יהודית בירק – יו"ר ועדת קליטה האוניברסיטה העברית;

פרופ' דן עמיר – רקטור אונ' ת"א וחבר ועדת קליטה; פרופ' ויטלי מילמן – מתמטיקה, אונ' ת"א;

אהרון דורון; פרופ' יהושע יורטנר – נשיא האקדמיה למדעים;

ד"ר ברוך אייל – משרד המדע; ד"ר מרינה סולודקין – חוקרת, האוניברסיטה העברית;

פרופ' אליעזר גלעדי – כימיה, אוניברסיטת ת"א; ד"ר שמואל שי – מנהל מחקר מכון גוטמן;

ציונה שי – עוזרת מחקר; בנימין שפירא – אחראי תחום טכנולוגיה ומדעים מדויקים;

ג'ורג' בן-שמחון – מרכז קליטה במדע; עמרי אינגבר – מנהל המרכז לקליטה במדע,

שמואל אדלר – תבנון ומחקר.

השר צבן: נקיים דיון על הצעתו של פרופ' גלעדי כבסיס. כיצד לפעול בטווח הבינוני בנושא קליטת מדענים באוניברסיטאות, מדענים שהם בעלי פוטנציאל לתרומה גבוהה. כיום המערכת מוגבלת. ניתן להשקיע באוניברסיטאות רק עבור 24% מכלל המדענים הזכאים לסיוע. אנו עומדים לפני גמר תקופת הסיוע למרבית המדענים. אין בידינו מספיק מידע על קליטת המדענים.

הקצבנו הקצבה לשני מחקרים בתחום: 1. קליטת מדענים במגזר העסקי. 2. קליטת מדענים באוניברסיטאות. הצעתי כי הדיון יסוכם בגיבוש נייר עבודה, אשר יקבל גיבוי מצד היושבים כאן, יועבר לעיון כלכלנים ויוגש לדיון עם האוצר.

פרופ' יהודית בירק: אנחנו מודעים למצב – אבל זה לא יכול להיות על גבם של כ- 500 מדענים. יש למקד את הדיון בעניין העקרוני ובמציאת פתרון מדענים שנמצאים כבר במערכת.

פרופ' גלעדי: פעם ראשונה שעומדת בפנינו הזדמנות בה התועלת לעומת העלות היא אדירה – חיזוק התשתית המדעית. פתרון ל- 500 מדענים – שהם קבוצה ייחודית ואיכותית בעלת השפעה על איכות העלייה – פוטנציאל העלייה. מדובר במדענים שעברו סינון והוכיחו את עצמם כטובים ביותר.

בתכנית קיים אלמנט של זמניות – המדען ישתכר 3,000 ש. תוקם קרן – למי מבין המדענים אשר ישקיע, תתאפשר העלאת השכר ל- 4,500 ש. יש לזכור שזה פחות באופן משמעותי ממשכורת אנשי סגל ותיקים.

ד"ר ברוך אייל: בשנת 1994 כ- 300 איש יסיימו את תקופת הזכאות באוניברסיטאות ומענקי מחקר של משרד המדע. נעשתה בדיקה יסודית ו- 25% מבין המסיימים הוגדרו ע"י המלווים הישראליים כמדענים מצוינים. הבעיה הינה בעיה לאומית. האוניברסיטאות אינן יכולות לקלוט את המדענים המצטיינים, המסיימים את תקופת הסיוע, מחוסר תקנים. אסור למדינה להפסיד את הפוטנציאל המדעי והטכנולוגי הטמון באנשים אלו. יש לתת מענה שיבטל את המצב האבסורדי בו הטובים יוצאו מן המערכת. המשרד שלנו תומך בתכנית. למרות הקשיים התקציביים הגדולים יש לבנות אותה בצורה הדרגתית.

פרופ' דן עמיר : התכנית כוללת שינוי קונספציה וזה לא קל. יש לה שני אספקטים – עלייה ומדע. שינוי קונספציה במדע פירושו להשקיע במגזר הציבורי מעל ל-24%. כמו כן - שינוי במשרות הקיימות באוניברסיטאות. המהלך נחוץ מהבחינה הציונית – המשך קליטת מדענים והמשך עלייה של מדענים ופוטנציאל מדעי – שיחולל מפנה וייתן מענה גם לישראלים חוזרים. התכנית מדברת על דרגת ביניים בעלות נמוכה יחסית.

השר צבן : מספר נקודות להתייחסות :

- מהו אחוז המדענים המגיעים לאוניברסיטאות שיעברו את המסננת ויצטרפו לתכנית?
- האם התכנית מחייבת שינוי בהגדרת מדען?
- האם כלולים בתכנית גם בעלי תואר שני? והאם הפתח אינו רחב מדי?
- האם קיימת סכנה ש"הרצפה הופכת לתקרה"? – לולא המסלול המוצע, אחוז מסוים מבין המדענים היה נקלט במוסדות מדע.
- כמה מבין המדענים העולים תקלוטנה האוניברסיטאות לסגל? – זה חייב להיות בתכנית.
- האם נבדקו הממצאים המראים שכ-5-6 אחוזים פונים למחקר בסיסי – מה עשויה להיות תגובת המדען הראשי לתכנית?
- האם קיימת תופעה של התקשרות בחמ"ע (חבר המדינות) עם מדענים לקראת עלייה?
- האם ישנה בריחה לחו"ל של מדענים שקיבלו מאתנו סיוע?
- האם קיים מתח חברתי בין מדענים עולים למדענים ישראלים?

פרופ' יהושע יורטנר : רוצה להתמקד בהמשך קליטת מדענים בארץ. ההסתכלות צריכה להיות איכותית ולטווח ארוך – זו שמירה על תדמית הארץ. יש למצוא פתרון לבעיה מבחינה לאומית – מדובר בטובים ביותר שעברו את כל הבחינות. מדענים ברמה גבוהה בעלי ייחוד ספציפי – פתרון בטווח הקצר ובטווח הארוך. נקלטו בנערכת בסגל האקדמי במשרות קבועות כ-150 איש מתוך 5,000 אנשי סגל. עיבוי קבוצות המחקר – צורך לאומי המתקשר עם צורך מדעי - ייתן פתרון גם לישראלים חוזרים. צריך לסמן תקציב נפרד רב-שנתי, להגדיר את האוכלוסייה ואת הקריטריונים לבחירת האנשים. לרשותנו 4 חודשים למציאת הפתרון. **מבקש לאמץ את התכנית ולבצע.**

פרופ' זיו : יש להציג את התכנית כבעיה לאומית – בעיה שכלכלת השוק אינה עונה לה. מדובר בשכבה מצומצמת של אנשים שהוכיחו את עצמם (בעלי תואר שני בלבד – מקומם לא באוניברסיטאות אלא במגזר העסקי). עד היום, עסקנו בכיבוי שריפות – אסור להוציא לרחוב את 300 המדענים. אסור לסכם על תכנית שאין לה סיום – תכנית הניתנת להארכה חוזרת. בשלב זה לדבר על מטרת יעד 5 שנים – במשך השנים יוקטן הסיוע – ובמקביל תיבנה תכנית מהירה של זכויות סוציאליות. הפתרון הוא אלגנטי וניתן במסגרות הקיימות, ללא הקמת מסגרות מיוחדות. לתכנית תועלת ארוכת-טווח מבחינת מדינת ישראל – יש לכלול בה גם ישראלים חוזרים – והיא באה במקום התכנית של רשת מכוני מחקר.

ד"ר מרינה סולודקין : קשה מאוד להיות שלוש שנים תלוי ללא ידיעת העתיד. התכנית נותנת פתרון ותביא גם מסר לחמ"ע. לעולים המדענים יש מגבלת שפה, המקשה עליהם להגיע להצטיינות. העיקר עבורנו העבודה במקצוע – ועל זה התכנית תיתן תשובות.

פרופ' מילמן : אני לא אוהב את המילה מצוינות. אולם נוצר מצב בו האוניברסיטאות אינן מסוגלות לקלוט נמספר רב של עולים אשר גרם להעלאת סף המצוינות. קיימת תחרות עם הישראלים. מציע לפזר את הוראת המדע במקומות נוספים, כמון למשל במכללות.

פרופ' זינגר : אני רואה בתכנית בעיה לטווח ארוך : התנאים הכמעט משפילים של משכורות המדענים. כמו כן, אני חושב שלא ניתן לקבל תכנית כזו ללא הרחבת התשתית. בטכניון 300 מדענים עולים בתנאים ארעיים, עובדה המהווה עומס גדול על התשתית. אם זה ייעשה לאורך זמן, תתחייב השקעה באמצעים. במידה ומדובר רק ב-500 מדענים, התכנית קבועה ואינה נותנת פתרון להמשך עלייה וקליטה של מדענים. בשנים הבאות צפי הפרישה באוניברסיטאות בין 25-50 אחוזים.

שמואל אדלר : במוסדות להשכלה גבוהה נקלטו כ-1,500 מדענים. כיום 900 נמצאים בתכנית סיוע. מתוך ה-600 שסיימו - שליש נפלטו, בשליש רואים המוסדות כראויים להיקלט בסגל בתכניות שונות ועוד 200 מוחזקים ע"י קרנות מחקר. תוך שנה – יסיימו 300 מדענים נוספים.

לדעתי יש לעודד את הכיוון של הפניית חלק מהמדענים למכללות. בתכנית מחזיקים את האנשים עד גיל פנסיה וזו בעיה. צריך לגמיש את הקריטריונים של קביעות לאנשים בגיל מבוגר.

פרופ' גלעד : התכנית מדברת על העסקה עד גיל פנסיה – מדובר באנשים מבוגרים.

פרופ' דן עמיר : הגמשנו קריטריונים, אבל יש לשמור על מבנה גילאי של הסגל באוניברסיטה.

פרופ' יורטנר : מציע לקבל את התכנית כרגע לחמש שנים.

פרופ' בירק : התכנית מגדילה את תקופת החשיפה על מנת שהאנשים יוכלו להסתדר. בעיות המימון הן על המדינה. מדובר בקבוצה ייחודית שחשובה לנו. המשכורת הנמוכה תהיה מוטיבציה לחיפוש עבודה בחוץ. חייבים לקבל את התכנית ולהחליט מתי מתחילים. כמו כן להחליט שלא יפוטרו המדענים המסיימים את הסיוע ב-1994.

ד"ר שמואל זילברג: הפרויקט חשוב ונותן עכשיו פתרון למדענים עולים שהם מצוינים במקצוע. זו בעיה לאומית – לאפשר למדענים אינטגרציה. חייבים לתת פתרון מידי – תוך ארבעה חודשים תהיה בעיה קשה שתשפיע גם על מצב המדענים שטרם עלו.

אהרון דורון: התכנית נותנת לקליטת המדען לעומת פגיעה במורל המדען ומשפחתו ומסר שלילי. צריך להתחיל בקליטה ולעקוב אחריה. מציע להקים צוות מצומצם שיעסוק בפרטי התכנית ויצג תכנית לשלוש שנים. מציע להעלות את המשכורות למדענים (אלו שייכנסו לתכנית).

ג'ורג' בן-שמחון: אין הצעה חליפית – נסתמו כל הנתבים שדרכם ניתן היה לקלוט מדענים. לאחר 5 שנים התכנית תסתיים וצריך לחשוב מה יהיה ההמשך. הזמן דוחק. עם כל החששות, יש לגשת מידיית לביצוע.

בני שפירא: מדובר על בין 300-500 מדענים, כ-40 מיליון ₪. התכנית תלויה בהסכמת האוצר. המדענים העולים אינם צריכים להיות מוגדרים כעובדי מדינה. התכנית לא תאפשר לאוניברסיטאות לקלוט מדענים עולים נוספים. לעשות רביזיה בתכנית על מנת שניתן יהיה לבצע.

עמרי אינגבר: כל מה שנעשה עד היום היה פתרון זמני, עכשיו יש לחשוב על פתרון קבע. התכנית היא כורת. תהליך קליטה של 75 תקנים בשנה באוניברסיטאות לא יכסה את הצרכים. הוועדה שתדון בהצעות המפורטות צריכה לתת טווח ארוך. הוועדה תגיש לאוצר נייר בהקדם האפשרי עם תמונה ארוכת טווח.

ד"ר שמואל שי: מבין המדענים העולים, 45% מגיל 50 ומעלה, 40% בין 40 ל-50, 15% עד גיל 40. במחקר שנעשה על ידינו, מצאנו שבעיות השפה מקשות מאד על המדענים העולים להגיש הצעות מחקר. לדעתי, חשוב לתת הכשרה לעולים כיצד מכינים הצעות מחקר.

פרופ' דן עמיר: 10% מבין המסיימים הם בעלי סיכוי קליטה – אנחנו קלטנו עד היום 40 איש לסגל הרגיל. היום ישנם קשיים כספיים באוניברסיטה, לכן לא ניתן כרגע לקלוט אנשים נוספים. המדענים העוזבים את הארץ הם בודדים, אבל הבודדים הם מהטובים ביותר. קצב הגעת עולים מדענים נמצא כרגע בירידה.

פרופ' גלעדי: הבעיה קיימת. היום יש לפעול ולעשות כרגע את מה שנראה הטוב ביותר. הבעיה היא שסיוע לקליטת מדענים לשנתיים-שלוש זה לתקופה קצרה. התכנית תיתן פתרון לעוד 5 שנים.

סיכום השר צבן: לוח זמנים – עד 5.6.94 תוקם הוועדה. הוועדה תכין נייר תוך שלושה שבועות. לאחר השלמת עבודתה יופץ הנייר, ותוך 72 שעות כל אחד יתבקש להעיר את הערותיו. במקביל נשתף בחוות דעת כמה כלכלנים. הדגש – פתרון בעיה לאומית – חשיבות התרומה למדע ולתשתית המדעית במדינה.

נקודות להכנת הנייר: התכנית תהיה בנויה על עלייה מדורגת בשכר. התכנית תהיה מבוססת על איגום משאבים בין משרד הקליטה, משרד המדע, המדען הראשי וסכום נוסף להשלמה. צעד זה יחייב החמרת קריטריונים לכניסת מדענים למק"ב, צמצום תכניות שוטפות והעברת משאבים לתכנית חדשה. יש להכין נייר מפורט עם פרטי הפרטים על מנת להיות מוכנים היטב לדיון עם האוצר – מיומנות בנתונים והערכות פרספקטיביות. לגבי 1994, השנה הסכמה על 150 איש שיקבלו סיוע שנה רביעית, מתוכם 120 יגיעו לאוניברסיטאות. האתגר הוא גדול – כל מי שיש לו הערות והצעות קונקרטיות, ידווח מידיית לפרופ' גלעדי. עקרונית מאשרים את התכנית. רשמה: רינה קרן

חשוב להזכיר כי בחודשים ינואר-מרץ 1994 זועזעה מערכת ההשכלה הגבוהה על ידי שביתה ארוכה של הסגל האקדמי, שלאחר שנים רבות של שחיקת שכרו דרש העלאה משמעותית מיידית (עד כדי הכפלת השכר), ולא היה מוכן להסתפק בהמלצות ועדת צור כפי שאומצו על ידי הות"ת וועד ראשי האוניברסיטאות. כאן נקלעתי, כרקטור, לקונפליקט - בין היותי נבחרו ושלוחו של הסגל האקדמי, לבין אחריותי לגורלו של המוסד ולמערכת ההשכלה הגבוהה בכללותה. משיחותי עם אמנון פזי הבנתי כי הצעת הות"ת, בטווח הרחוק יותר, אינה גרועה יותר עבור הסגל, ועדיפה בהרבה עבור המערכת. לצערי מצאתי את עצמי מול פעילי הסגל בצידו השני של המתרס, וזאת בייחוד בגלל מחויבותי למדענים העולים במשרות הזמניות, שגם כך היו תנאי שכרם נחותים בהרבה מאלו של הסגל, והידיעה שהגדלה משמעותית של התקציב הרגיל עלולה לפגוע פגיעה חמורה בסיכויים לממש את תכניות הקליטה, ובראשן – תכנית גלעדי. אמנם עם הצלחת השביתה השתפר מצבי הכלכלי באופן משמעותי, אך החששות לטווח הרחוק התממשו במידה רבה. היה ברור שעכשיו לא רק האוצר, אלא גם הות"ת, ינסו לצמצם את היקף תכנית גלעדי כדי להקטין את עלותה, ואכן זה מה שקרה.¹⁸⁰

¹⁸⁰ נזק חמור הרבה יותר גרמה השביתה, אם כי לא באופן ישיר, לעצמאות ולאיכותה האקדמית של המערכת האוניברסיטאית: מעורבות הסנאטים של האוניברסיטאות (בשלב הסופי של המשא ומתן) סימנה אותם כ"יעד עיון" והביאה לבסוף, לאחר דו"ח ועדת מלץ, לחיסול מעורבותו של הסגל האקדמי בניהול האוניברסיטה.

17.8.1994 פקס (בכתב יד) מיהודית בירק: *לדן על פי רב. מצרפת בנה "יצירת הפאר" להצרות ותיקוניק. כמה הצרות מלפי:*

1. הכנסתי את *le me le amnon* פני גרשימת התומכים, אבל לא אעשה זאת בלי הסכמתו. הוא צתה בישיבת ות"ת ולכסיסייט אדבר אתו.
2. רשמתי את שמותינו בלי 'פרופסור'. האט זה מקובל עליך?
3. לאחר שתציר לי על פקס זה, אצביר אותו להצרות ליאיר צבן.
4. אתקשר עם מי שפונתי. תודה ולהתראות, יהודית אמנון פזי הוסיף על הדף: *לדן. שוחחתי עם יהודית בירק ואישרתי את האכתה השאן.*

המסמך שהיה מצורף הוא המסמך המוצע ע"י אליעזר גלעדי ועליו הערות ותיקונים בעיפרון – כנראה של יהודית בירק וכנראה גם אלו של אמנון פזי, שהעיקר שבהם הוא קיצור משך התכנית.

מדענים בכירים מבין עולי ברית המועצות – המשך קליטה והעברת ידע

(הצעת גלעדי מ-20.7.94 עם מחיקות ותיקונים – כנראה בידי אמנון פזי)

1 הקדמה

עם גל העלייה הגדול מברית-המועצות בשנים 91-90 הגיעו מדענים רבים. חלק הארי מביניהם נקלט במשק או נמצא בשלבי קליטה. דווקא לגבי הבכירים ביותר מבין המדענים, בעלי תואר *doctor nauk* או *candidat nauk*, שעסקו כל חייהם במחקר במכוני המחקר של ברית-המועצות לשעבר או באוניברסיטאות שם, קיים קושי גדול בקליטה. מרביתם נתקבלו באופן זמני לאוניברסיטאות בתמיכת משרד הקליטה ומשרד המדע. תמיכה זאת תסתיים ברוב המקרים בשנים 1994/5, והחוקרים ימצאו את עצמם מחוסרי עבודה ובעלי סיכויי תעסוקה נמוכים. הקבוצה האמורה מתאפיינת בנקודות הבאות:

מדינת ישראל התברכה בארבע השנים האחרונות בגל עלייה גדול ממדינות ברית המועצות לשעבר, במסגרתו הגיעו לארץ עשרת אלפים מדענים. הטובים ביותר נקלטו במסלולים הרגילים באוניברסיטאות. מבין 848 מינויים שנעשו באוניברסיטאות שלנו ב-4 השנים האחרונות – 155 הם מדענים עולים. כיום יש במערכת השכלה הגבוהה ובמכוני המחקר השונים כ-1,100 חוקרים במשרה זמנית, בתמיכת משרד הקליטה ו/או משרד המדע. מגבלות התקנים אינן מאפשרות לאוניברסיטאות ולמכוני המחקר לקלוט אלא מספר מצומצם ביותר. השאר נדונים להיפלט מהמערכת האקדמית. על פי התחזיות הקיימות יפוטרו כ-800 מדענים בשלוש השנים הקרובות. הקבוצה האמורה מתאפיינת בנקודות הבאות:

- א. החוקרים יסיימו שנתיים או שלוש שנות עבודה באחת מקמוצות המחקר הקיימות באוניברסיטאות. קל לכן לבחור את הטובים ביותר ביניהם, לאחר שתהו על קנקנם.
- ב. הידע שהביאו חוקרים בכירים אלה איתם עשוי לחזק את המחקר הבסיסי והשימושי במדינת ישראל במידה משמעותית. בידינו הזדמנות נדירה לניצול ידע מדעי וטכנולוגי ברמה גבוהה. יהיה זה מחדל חמור לבזבז הזדמנות היסטורית זאת, אם נמנע מהם את האפשרות להמשיך לעסוק בישראל במקצועותיהם.

2. הצעת פתרון

2.1. עקרונות.

א. ההצעה המובאת להלן מבוססת באופן חלקי על המודל של CNRS (המרכז הלאומי למחקר מדעי בצרפת). במודל זה מועסקים חוקרים רבים בתוך האוניברסיטאות, כעובדים של CNRS, כאשר האוניברסיטה מספקת את התשתית (הן במבנים והן בציוד מדעי). עם זאת, יש הבדל מהותי בין התכנית המופעלת בצרפת לזאת המוצעת כאן. בעוד שבצרפת מדובר על משרות קבועות ברמת שכר שווה לזאת של אנשי הסגל באוניברסיטה, בהצעה הנוכחית מדובר על משרות זמניות, וברמת שכר נמוכה הרבה יותר.

ב. החוקרים יועסקו לתקופות קצרות של שלוש שנים, עם אפשרות של חידוש החוזה לעוד שנתיים, ולא יהיו קבועים במוסד.

ג. הפתרון המוצע הוא פתרון מינימלי, שיבטיח קיום כלכלי צנוע ואפשרות פעילות מדעית מלאה מצד אחד, ומאידיך ישאיר תמריץ רב ליוזמה למעבר למערכות אחרות (לתעשייה, למכללות ולמוסדות מחקר).

ד. החוקרים העולים יפוזרו בקבוצות מחקר קיימות ויהוו חלק אינטגרלי מהן. תימנע ככל האפשר יצירה של "איים" של חוקרים עולים, דבר שעשוי להאט את תהליך הקליטה, במקום לזרוז. בדרך זאת נוכל לעבות את קבוצות המחקר באוניברסיטאות ולהעלות את רמתן.

- 2.2 א. המדענים העולים לא יהיו עובדי האוניברסיטה, ויקבלו את שכרם ישירות מגוף שיוסמך לכך.
 ב. יהיה צורך לקבוע למדענים מעמד מתאים באוניברסיטה שיהיה עמו הכבוד הראוי מחד, ויאפשר להם להגיש בקשות מחקר לגופים מממנים בארץ ובעולם מאידך.
 ג. היקף המשרה הבסיסית יהיה 1/2. החוקר יוכל להשלים את שכרו באחת משלוש הדרכים:
 (1) ממענק מחקר רגיל שלו או של איש סגל איתו הוא משתף פעולה.
 (2) מקרן מחקר מיוחדת שתוקם למטרה זאת, שתהיה פתוחה רק לחוקרים במעמד זה, על בסיס תחרותי. קרן זאת תאפשר הגדלת היקף המשרה עד לכדי 3/4. היקף הקרן המיוחדת יהיה כזה שיאפשר למחצית העולים במסגרת זאת להעלות את שכרם עד כדי 3/4 משרה.
 (3) בהשתתפות בהוראה באוניברסיטה, בהתאם לצרכי המחלקות השונות ועל חשבונן.
 ד. המדענים העולים במעמד חוקרים יהיו זכאים להגיש בקשות מחקר למקורות מימון חיצוניים (קרנות דו-לאומיות, הקרן למדע בסיסי וכו') וכן לקרנות הפנימיות השונות. במסגרת זאת יש לאפשר לחוקרים אלה להשלים את שכרם להיקף של 100%, גם אם הם חוקרים ראשיים, בניגוד למדיניות הנוכחית של הקרנות השונות בישראל.
 ו. המגע עם הקהילה הבינלאומית חיוני לכל מדען, ועל אחת כמה וכמה למדענים מברית-המועצות לשעבר, שיכולתם לקיים מגע כזה הייתה מוגבלת. אי לכך, יכללו תנאי השכר גם הקצבה לקשרי מדע בינלאומיים, בהתאם להיקף המשרה.
 ז. המשרה המוצעת לא תכלול זכאות לשבתון (תוספת: ולקרן קשרי מדע) במתכונת המקובלת כיום לאנשי הסגל. עם זאת תתאפשר יציאה לשבתון במקרים שיאושרו, ובלבד שהעלות הנוספת תכוסה ממקורות שמחוץ לתכנית זו.

3 השתתפות האוניברסיטאות

- השתתפות האוניברסיטאות תתבטא באופנים הבאים:
 א. מתן תשתית פיסית (מעבדות, ציוד מדעי).
 ב. שירותי בתי מלאכה, מחשבים, שימוש בציוד כבד מרכזי, שירותי מזכירות.
 ג. ויתור על תקורה בכל הנוגע לשכר הבסיסי (לגבי בקשות מחקר שיוגשו ע"י החוקרים הללו תהיה התקורה כמקובל בכל מקרה, למעט הצעות המחקר לקרן המיוחדת בתכנית זאת).

4 עלות (לפי שער של 3 ₪ = \$1).

העלות הממוצעת לאיש למשרה בהיקף 1/2 היא:

שכר	\$ 12,000
זכויות סוציאליות	\$ 5,000
הוצאות מחקר	\$ 5,000
הוחלף ב: צבירה פנסיונית	\$ 3,000
סה"כ-	\$ 22,000
הוחלף ל:	\$ 20,000

בנוסף לכך, הקרן המיוחדת למחקר המוצעת לעיל צריכה לאפשר למחצית החוקרים להשלים את משכורתם ל- 3/4 משרה.

מספר החוקרים המתאימים למסגרת זאת כיום נע בגבולות של 300-500 (הוחלף ב: 200-300) איש, מתוך כ-1,000 (הוחלף ב: 800) חוקרים המועסקים כיום זמנית באוניברסיטאות בתמיכת משרד הקליטה ומשרד המדע (תוספת: ועשוי להגיע בעתיד עד 400).

לפי החישוב שלעיל, הסכום הנדרש הוא, על כן באלפי דולרים לשנה:

מספר החוקרים בתכנית	500 (הוחלף ב: 300)	300 (הוחלף ב: 200)
שכר + הוצאות מחקר	11,000 (הוחלף ב: 6,600)	6,600 (הוחלף ב: 4,400)
קרן מחקר מיוחדת	2,125 (הוחלף ב: 1,225)	1,225 (הוחלף ב: 800)
סה"כ	13,125 (הוחלף ב: 7,875)	7,875 (הוחלף ב: 5,200)

מדובר, איפוא, בסכום של 8-13 מיליון דולר בשנה, עבור 300-500 חוקרים (ממוצע של כ-26 אלף דולר לאיש הוחלף ב- 4-8 מיליון דולר לשנה עבור 200-400 חוקרים. סכום זה הוא גדול כשלעצמו, אך קטן מאד בהתחשב בתועלת שניפק ממנו לתשתית המדעית של מדינת ישראל, לקליטת העולים שכבר הגיעו לארץ ולסיכויי משיכת עולים נוספים בעלי רמה מקצועית וידע בעתיד.

הערה: השכר והעלויות שפורטו לעיל חושבו במחירי ינואר 1994 (הוחלף ל: 1995). יש לקחת בחשבון עלייה זוחלת בשכר כתוצאה מתוספת ותק והתאמה לעלויות השכר במשק.

מספר החוקרים הנוספים לתכנית ומספר העוזבים אותה איננו ידוע. התכנית מבוססת על ההנחה שמספרים אלה יתאזנו לאחר כמה שנים. ההערכה היא שבשנת שתקציב 1995 יהיה צורך לממן כ-300 משרות בעלות כוללת של 7,875 מיליון דולר לשנה (הוחלף ב: 200 משרות בעלות כוללת של מיליון דולר לשנה).

5 סיכום

- כפי שניתן לראות מן הפירוט שלעיל מבוססת ההצעה כל הנקודות הבאות :
- 5.1 יצירת ערוץ לספיגת ידע מדעי וטכנולוגי חשוב מברית המועצות לשעבר, לקידום המחקר הבסיסי והשימושי במדינת ישראל.
 - 5.2 יצירת בסיס קיום מינימלי לחוקרים בכירים, שיאפשר להם להמשיך ולעבוד במקצועותיהם.
 - 5.3 השארת תמריץ תמידי לחוקרים להשתלב בגופים אחרים במשק, בתעשייה, בהוראה ובמינהל, בהתאם לצרכי המשק ומידת יכולתם להיקלט בו.
 - 5.4 השארת תמריץ תמידי לחוקרים להתחרות על מענקי מחקר. בשלב ראשון יהיו אלה מענקי מחקר מקרן מיוחדת שנועדה רק לאנשים במעמד זה (ושתאפשר במפורש השלמת שכר של החוקר הראשי ל- 3/4 משרה). בהמשך יוכלו העולים להשתלב במערך הכללי של בקשות מענקי מחקר קיימים, כל זאת על בסיס תחרותי.
 - 5.5 פירוט נוסף של המנגנונים השונים המוצעים להפעלת תכנת זאת ניתן בנספחים המצורפים.

נספח א: סינון ובחירת מועמדים לתכנית המוצעת

תוקם ועדה לאומית, שתכלול נציגים מן הממשלה, האוניברסיטאות, מכוני המחקר הממשלתיים. ועדה זאת תקבע מדיניות כללית ונוהלי עבודה. הוועדה הלאומית תקבע את רשימת החוקרים שייכללו בתכנית המוצעת כאן, על פי סדרי העדיפויות של האוניברסיטאות ומכוני המחקר. הוועדה לא תעסוק במיון המועמדים, אך תקבע את המיכסה השנתית של משרות לכל אוניברסיטה ומכון מחקר. מיכסה זו תוכל להשתנות כל שנה על פי הצרכים המשתנים לפי שיקולי הוועדה. שלב הסינון הראשוני נעשה בעת קבלת המדענים העולים לאוניברסיטאות או למכוני המחקר. שלב זה היה בדרג של ראשי קבוצות מחקר, אשר נדרשו לשלם חלק מעלות השכר ולהקצות משאבים שונים כגון מקום במעבדות, שימוש בחומרים, ציוד אזיל וכן שימוש בציוד הקיים, במחשבי ובתחנות העבודה. סינון זה מבוסס בדרך כלל על הישגי המדען במקום מעבודתו בברית המועצות לשעבר והמלצות עמיתיו שם. מאחר שתנאי העבודה והנורמות במקומות אלה הם שונים מאד מאשר במערב, קשה לשפוט את יכולתו של אדם לפי נתונים אלה. לזאת נוסף בדרך כלל ראיון אישי, שאף הוא לוקה בחסר בגלל קשיי השפה. שלב הסינון השני מבוסס על עבודתו של המדען במשך 2-3 שנים בקבוצת המחקר. זאת היא הבחינה הטובה ביותר לכישוריו המדעיים של החוקר ויכולתו להיקלט במערכת המחקר הקיימת. האוניברסיטאות ומכוני המחקר יקבעו את סדרי העדיפות שלהם על בסיס הרמה המדעית של החוקרים, והצרכים והאפשרויות שלהם לקליטה פיסית של החוקרים. לאחר שנתקבל מדען עולה בתכנית זאת, יש לראותו "כנושא את המשרה על גבו", הווה אומר, יש לאפשר נידות בין קבוצות המחקר באוניברסיטה ואף בין האוניברסיטאות השונות, בהסכמת כל הצדדים הנוגעים בדבר.

נספח ב': הקפדה על מצוינות

המשתתפים בתכנית מוצעת ייבחרו בקפידה ויהיו את קבוצת העילית מבין המדענים העולים המועסקים כיום באוניברסיטאות בתמיכת משרד הקליטה ו/או משרד המדע, כמוסבר בנספח א'. המינוי הראשון יהיה לחמש שנים. המינויים הנוספים יהיו לתקופה של שלוש שנים עם אפשרות חידוש עד גיל הפנסיה. בתום שנתיים ידווח ראש קבוצת המחקר לגוף אוניברסיטאי מתאים. כל אוניברסיטה תקבע את הגוף המתאים לכך לפי בחירתה.¹⁸¹ בתום ארבע¹⁸² שנים תוקם ועדה מקצועית שתבדוק את הישגי האיש. הבדיקה תהיה פנימית ומהירה וללא הזדקקות למכתבי משאל חיצוניים (שלא כמקובל בהליך מינויים והעלאות בדרגה). המלצות הוועדה יעברו לגוף אוניברסיטאי מתאים שיחליט אם לחדש את המינוי לשלוש שנים נוספות. אל תהליך הבדיקה התקופתי הנ"ל מצטרף התמריץ של קבלת מענק מחקר המאפשר הגדלת השכר ב-50% (כלומר מ- 1/2 משרה ל- 3/4 משרה). כל אלה יהיו ללא ספק תמריץ למצוינות, ויאפשרו הרחקה הדרגתית של אלה, שלאחר בדיקה קפדנית נמצא שאינם ברמה המתאימה ואינם תורמים במידה הראויה לקידום המחקר.

נספח ג': זכאות

זכאים להשתתף בתכנית זאת מדענים עולים העומדים בקריטריונים הבאים :

1. בעלי תואר PhD או תואר שווה ערך.
2. חוקרים בעלי תואר מהנדס או תואר שני או שווה ערך להם, ואשר הוכיחו בעליל יכולת ביצוע מחקרים (למשל על פי פטנטים).
3. מדענים עולים שכבר נקלטו באחת האוניברסיטאות או מכוני המחקר הממשלתיים ועבדו במחקר במשך שנתיים לפחות.
3. יתקבלו לתכנית חוקרים בעלי ניסיון ממושך וידע רב במקצועם, לפי קריטריונים שייקבעו על ידי הוועדה הלאומית.

¹⁸¹ משפטים אלו הוחלפו ב: המינוי הראשון יהיה לשלוש שנים. המינוי הנוסף יהיה לתקופה של 2 שנים.

¹⁸² הוחלף ב: שתי.

4. חוקרים העומדים בקריטריונים של הסעיפים הקודמים, אך עבודתם הופסקה מטעמים תקציביים, או משום שניסו את מזלם מחוץ לכותלי האוניברסיטה והניסיון לא עלה יפה, ובלבד שהפסקת עבודתם לא תעלה על שנתיים (הערה: סעיף זה חשוב עבור כל אותם המועמדים שתמיכת משרד הקליטה בהם כבר נסתיימה או שתסתיים לפני התכנית המוצעת כאן תופעל).

5. תנאי הכרחי לקבלה לתכנית זאת הוא שיימצא איש סגל שיסכים לקבל את החוקר לקבוצת המחקר שלו, ובקשתו תאושר עי ראש היחידה ו/או הגוף שיוסמך לכך בכל אוניברסיטה. ככלל יועסק החוקר בקבוצת המחקר בה שהה בעת שעבד בתמיכת משרד הקליטה ו/או משרד המדע. מאידך צריך לאפשר ניידות בין קבוצות המחקר. יש לראות במלגה שהחוקר מקבל במסגרת זאת מלגה אישית ולא מלגה השייכת לקבוצת המחקר או למוסד המארח. ככלל מיועדת התכנית המוצעת למדענים עולים מברית-המועצות לשעבר המועסקים באוניברסיטאות. עם זאת יש להקפיד על שוויוניות ולאפשר לכל עולה חדש וכן לישראלים חוזרי העומדים בקריטריונים של משרד הקליטה להשתתף בתכנית זאת, על פי אותם הכללים. כמו כן יש לאפשר למדענים עולים המועסקים במכוני מחקר ממשלתיים להשתתף בתכנית זאת.

נספח ד': היקף התכנית

לפי נתוני משרד הקליטה נמצאים כיום באוניברסיטאות כ- 850 (הוחלף ב: מעל 800) חוקרים הזכאים להשתתף בתכנית זאת, בהתאם לנספח ג'. מבין אלה יש בערך 250 איש שהתמיכה בהם תיפסק במשך שנת 1994 ובערך 300 איש בכל אחת מן השנים הבאות. סביר להניח שהאוניברסיטאות ומכוני המחקר יוכלו לקלוט כ- 60% (הוחלף ב: 50%) מן המדענים הללו, הווה אומר כ- 500 (הוחלף ב: 400) איש, מהם כ- 150 עם הפעלת התכנית (מבין 250 שיהיו מועמדים עד אז) והשאר בשנתיים הבאות. לשנת התקציב 1995 יהיה צורך להקצות כספים, לפי תחזית זאת, ל- 300 (הוחלף ב: 200) איש בערך. לגבי חלק מהחוקרים תהווה התכנית הזאת שלב ביניים שבהמשכו הם ימצאו תעסוקה אחרת עדיפה. מקומם ייתפס על ידי מדענים עולים שיתווספו עם השנים. אם תימשך עליית המדענים בקצב האיטי הנוכחי, יש לצפות לאיזון בתהליך זה. התגברות קצב העלייה תדרוש כמובן התארגנות חדשה.

נספח ה': פנסיה

אחת הבעיות שתעמודנה בפני המדענים העולים המבוגרים יחסית (מגיל 45 ומעלה), היא יכולתם המוגבלת לצבירת זכויות פנסיה. מדען שיעבוד 15-5 שנה בלבד בתכנית זאת לא יספיק לצבור זכויות פנסיה ברמה שתאפשר לו קיום סביר לאחר צאתו לפנסיה. מומלץ להתגבר באופן חלקי על בעיה זאת בכמה דרכים משלימות: א. מדען שהגיע לישראל בגיל 50 ומעלה יוכל להמשיך בעבודתו עד גיל 70, מעט מעבר לגיל הפרישה המקובל באוניברסיטאות. (?) ב. מדען עולה שיתקבל לתכנית כשהוא בן 55 ומעלה, יוכר לו ותק התחלתי של 5 שנים לצורך חישוב פנסיה. מי שיתקבל לתכנית בגיל 54-50, יהיה זכאי לוותק התחלתי של 3 שנים לצורך חישוב הפנסיה.

נספח ו': השתתפות האוניברסיטאות והתועלת הצפויה

תוספת המדענים שמדובר בה מהווה כ- 20% (הוחלף ב: 15%) מן הסגל האקדמי לפקולטות למדעי הטבע, ההנדסה והרפואה, אליהן יצטרף הרוב המכריע של המדענים העולים בתכנית זאת. תוספת זאת תיקלט מבלי הרחבת התשתית הפיסית והציוד המדעי למטרה זאת. האוניברסיטאות בכלל והמחלקות הנוגעות בדבר בפרט, יישאו בהוצאות התקורה (מים, חשמל, טלפון, דואר, שירותי מזכירות וכו') מתוך המשאבים הקיימים שברשותם. קבוצות המחקר יצטרפו להקצות מקום במעבדה, חומרים וציוד אזיל ושימוש בציוד קבוע, מתוך המעט הקיים. מאידך, מביאים איתם המדענים העולים ידע רב ויכולת ביצוע מעולים שיחזקו את קבוצות המחקר ויעבו אותן. בכך הם יעלו את רמת המחקר באוניברסיטאות בארץ, יגדילו את כושר התחרות עם קבוצות מחקר בעולם, וישפרו את הסיכויים לזכות במענקי מחקר. במידה שהמחקרים שיבוצעו במסגרת זאת יביאו לפיתוח פטנטים, יהיה הפטנט רשום על שם החוקר והמוסד בו נעשה המחקר, בהתאם לנהלים המקובלים בכל מוסד. עם זאת תהיה הממשלה, באמצעות הגוף המממן תכנית זאת, זכאית לאחוז מסוים של ההכנסות נטו מן הפטנט, לפי נוהל שייקבע לכך. לאור המאמץ הנדרש מן האוניברסיטאות ומקבוצות המחקר במיוחד, ברור שיהיה אינטרס לבחור ולהשאיר במערכת רק את אלה מבין המדענים העולים שרמתם המדעית גבוהה ותרומתם למערכת המחקרית היא משמעותית. על כן, התכנית המוצעת אינה פילנטרופית ביסודה, והיא מכוונת להעלאת הרמה ושיפור המצוינות המדעית. אגב כך היא עוזרת לפתור את בעיית הקליטה של מדענים, דבר שוודאי איננו גורע מערכה. יחד עם זאת, הקצאת הכספים לתכנית זאת היא ייעודית, ואין אפשרות למדוד אותה במושגים של שוק חופשי, כשם שההוצאות לחינוך הגבוה אינן נמדדות בקנה מידה זה.

א.גלעדי, פרופ' לכימיה, אוניברסיטת תל-אביב

28.8.94 מיהודית בירק, יו"ר ועדת הקליטה האוניברסיטאית מטעם ור"ה,
אל יו"רי הוועדות האוניברסיטאיות לקליטת מדענים עולים

עמיתים יקרים. לצורך הטיפול בתכנית לקליטה ארוכת-טווח של מדענים עולים ("תכנית גלעדי"), מבקש שר הקליטה לדעת: א. כמה מינויים אקדמיים נעשו במוסדכם החל מ-1.1.90? ב. כמה מהם הם לעולים חדשים? ג. שמות העולים החדשים ולאיזה פקולטות/מכונים/מחלקות נתקבלו? העניין דחוף ביותר ואודה לכם עבור תשובה מהירה ככל האפשר לפקס מס. 08-4767169. בברכת שנה טובה, שנת מימוש קליטת העלייה, יהודית בירק, פרו-רקטור

1.9.1994 מלשכת ראש הממשלה אל פרופ' דן עמיר ופרופ' יהודית בירק

ראש הממשלה מאשר קבלת מכתבכם אליו מיום 21.8.94 בעניין תכנית לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים. ראש הממשלה ביקשני להביא לידיעתכם כי סוכם ששר הקליטה ושר האוצר ייפגשו עמכם בחודש אוקטובר על מנת לדון בפתרון לבעיה. במידה ויהיה צורך נשקול פגישה אצל ראש הממשלה. איתן הבר, יועץ ראש הממשלה ומנהל הלשכה

משרד השר לקליטת העלייה 27.11.94 **תכנית לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים – תקציר**

בעקבות דיונים ממושכים בקרב האחראים לקליטת מדענים עולים באוניברסיטאות השונות, בינם לבין עצמם ועם שר הקליטה, בהם נדונה הצעתו בנידון של פרופ' אליעזר גלעדי, מאוניברסיטת ת"א. לאחר שצוות מיוחד שקד על עיבודה של ההצעה ובא בדברים עם ראשי הוות"ת, התגבש נוסח מסכם, המצורף בזאת, אשר זכה לתמיכתם של האישים שלהלן (לפי סדר האי-ב):
פרופ' יהודית בירק, פרו-רקטור האוניברסיטה העברית;
פרופ' יואב בנימיני, דיקאן הפקולטה למתמטיקה, הטכניון;
פרופ' אליעזר גלעדי, בית הספר לכימיה, אוניברסיטת תל-אביב;
אלוף (מיל) אהרון דורון, מי שעמד בראש הוועדה לבדיקת קליטת מדענים עולים בישראל;
פרופ' דן הופרט, דיקאן לענייני קליטה, אוניברסיטת תל-אביב;
פרופ' יעקב זיו, פרופ' לאלקטרוניקה, הטכניון: יו"ר ות"ת לשעבר;
פרופ' פאול זינגר, משנה בכיר לנשיא הטכניון;
ד"ר שמואל זילברג, המכון לכימיה, האוניברסיטה העברית;
פרופ' יהושע יורטנר, נשיא האקדמיה הישראלית למדעים;
פרופ' ויטלי מילמן, בית הספר למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב;
פרופ' יעקב מצר, יו"ר לשעבר של החוג לכלכלה, האוני' העברית;
ד"ר מרינה סולודקין, מרכז מיידוף, האוניברסיטה העברית;
פרופ' דן עמיר, רקטור, אוניברסיטת תל-אביב;
פרופ' דו פטנקין, החוג לכלכלה, האוניברסיטה העברית;
פרופ' בנימין פיין, בית הספר לכימיה, אוניברסיטת תל-אביב;
פרופ' אפרים צדקה, בית הספר לכלכלה, אוניברסיטת תל-אביב;
פרופ' אסף רוזן, סגן רקטור, אוניברסיטת תל-אביב;
ד"ר שמואל שי, מכון גוטמן למקר חברתי שימושי;

המסמך המצורף היה כמעט זהה להצעה המקורית (בנוסח המתוקן), כשעיקר השינויים הם בנספחים ב' וד': נספח ב': הקפדה על מצוינות – הוחלף ב: המשתתפים בתכנית המוצעת ייבחרו בקפידה ויהיו את קבוצת העילית מבין המדענים העולים המועסקים כיום באוניברסיטאות בתמיכת משרד הקליטה ו/או משרד המדע, כמוסבר בנספח א'. המינוי הראשון יהיה ל-3 שנים. המינויים הנוספים יהיו לתקופה של מקסימום שנתיים. בתום השנתיים הראשונות ידווח ראש קבוצת המחקר לגוף אוניברסיטאי מתאים. כל אוניברסיטה תקבע את הגוף המתאים לכך לפי בחירתה. כן תוקם עוד ועדה מקצועית שתבדוק את הישגי המדען. הבדיקה תהיה פנימית ומהירה וללא הזדקקות למכתבי משאל חיזוניים (שלא כמקובל בהליך מינויים והעלאות בדרגה). המלצות הוועדה יעבו לגוף אוניברסיטאי מתאים שיליט אם לחדש את המינוי לשנתיים נוספות. תהליך הבדיקה יחזור על עצמו במועדים המתאימים.

נספח ד' – פנסיה – הוחלף ב: אחת הבעיות שתעמודנה בפני המדענים העולים המבוגרים יחסית (מגיל 45 ומעלה), היא יכולתם המוגבלת לצבירת זכויות פנסיה. מדען שיעבוד 15-5 שנה בלבד בתכנית זאת לא יספיק לצבור זכויות פנסיה ברמה שתאפשר לו קיום סביר לאחר צאתו לפנסיה. ההפרשה המוגברת לפנסיה הכלולה בתכנית מהווה פתרון חלקי ביותר לבעיה, הטעונה ליבון נוסף.

שכנוע שר הקליטה היה, כמובן, המכשול הקל ביותר בדרכה של התכנית, והיה צורך גם להפעיל את המועצה הציבורית ליצירת דעת קהל ולחץ על האוצר ששאף לקצץ בה - אפילו כשמדובר בה "רק" בהוצאה של כמה מיליונים, ולא המיליארד של תכנית ברנובר. למטרה זו ארגנה המועצה הפגנת תמיכה בתכנית גלעדי וכינוס פתוח לעיתונות. אחרי ההפגנה והכינוס נשלחו תודות למארגנים ולמשתתפים:

16.11.94 לכב' גב' רות בר-און, המועצה הציבורית למען יהודי-ברה"מ

אני שמח שההפגנה מאחורינו. עברנו בשלום ובהצלחה מבצע מורכב ומסובך. הצלחת ההפגנה התאפשרה הודות למסירות ולפעילות של המועצה הציבורית. הנני תקווה שנוכל לעמוד יחדיו באתגרים עתידיים. אני מביע את תודתי האישית למיכה. בברכה, פרופ' דן הופרט, דיקאן מיוחד לקליטת עלייה, אוניברסיטת תל-אביב

21.11.1994 המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ. **הזמנה**

אנו מתכבדים להזמין לכינוס מיוחד של ועד המדענים, אשר ייערך ביום ב', כ"ה בכסלו תשנ"ה – 28.11.94, בשעה 16:40, בבית העיתונאים ע"ש סוקולוב, ברח' קפלן 4 תל-אביב.

על סדר היום:

- א. תכנית "גלעדי" – התכנית להמשך העסקתם כחוקרים באקדמיה של מדענים עולים, אשר במהלך עבודתם המדעית בארץ הוכיחו את יכולתם ואת חשיבות נושאי עבודתם.
 - ב. המשך הקצאת תקציבים למשרד המדע לתמיכה במחקרים של מדענים עולים מצטיינים.
 - ג. תכנית תמיכה בהמשך העסקתם במדע של מדענים מסורבי עלייה ואסירי ציון.
 - ד. עדכון גובה הסיוע הבסיסי הניתן למדען העולה ע"י המרכז לקליטה במדע.
- נוכח משקלם של הנושאים שעל סדר היום והשלכותיהם על קליטת העלייה, לאור החשיבות הרבה במניעת האבדן של פוטנציאל מדעי ו"בריחת מוחות", ובעיקר, לעידוד עלייתם של המדענים היהודים אשר נותרו עדיין במדינות ברה"מ לשעבר – אנו מצפים להשתתפותך. פרופ' יובל נאמן, יו"ר עמית ועד המדענים, פרופ' דו עמיר, יו"ר עמית ועד המדענים

29.11.94 לכב' פרופ' דן הופרט - דיקאן מיוחד לקליטת עלייה אוניברסיטת ת"א, גב' מריאנה בר - המזכירות האקדמית האוניברסיטה העברית, גב' סימון הרישנו - ממונה על קליטת מדענים עולים אוניברסיטת בן-גוריון, גב' רונית קולר - לשכת המשנה לנשיא למחקר הטכניון

ברצוני להודות על עזרתך ותרומתך החשובה בארגון הכינוס של ועד המדענים אתמול. היה מעודד ביותר להיווכח כי עניין קליטתם במדע של המדענים העולים מהווה נושא כה חשוב על סדר היום הציבורי שלנו, ומטרה משותפת לרבים מקרב הקהילה המדעית בישראל. אנא העבירי את תודתי גם לכל מי שסייע בנושא על מאמצייהם ועזרתם. תודה, מיכה פרי

1.12.1994 לפרופ' יובל נאמן ודן עמיר, יושבי ראש ועד המדענים, המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ.

לצערי לא התאפשר לי ליטול חלק במפגש של ועד המדענים שהתקיים השבוע בבית סוקולוב, אולם, כמי שעוקב אחרי הנושא, שמחתי להתבשר על קבלתה העקרונית של "תכנית גלעדי" על ידי שר האוצר. אני מעריך כי בכך ניתן פתרון מסוים למצוקת המדענים וכי יינקטו צעדים נוספים אשר יבטיחו את המשך קליטתם המוצלחת של המדענים העולים הן בתעשייה והן באקדמיה. שלכם בברכה, אורי גורדון, ראש מחלקת העלייה והקליטה (הסוכנות היהודית לארץ-ישראל)

12.12.1994 מאליעזר גלעדי, אלקטרוכימיה, אונ' ת"א, לאמנון פזי. "ראשית ברצוני להודות לך על תמיכתך הפעילה בתכנית ארוכת הטווח... אין לי ספק שבלי תמיכתך [...] לא הייתה התכנית מתקבלת. [...] יש בינינו גם חילוקי דעות. [...] בהקשר זה צר לי שלא תמכת בשני נושאים: א. תוספת של מענק קטן עם קבלת כל חוקר עולה (הצעת \$4,000 למטרה זו). ב. יצירת קרן לנסיעות לכנסים עבור המדענים העולים..."

3.1.1995 לכבוד פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב. **כתב מינוי**

הנני מתכבד בזאת למנותך כחבר בצוות ההיגוי הארצי של התכנית לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים באוניברסיטאות ("תכנית גלעדי"). כיו"ר הצוות הארצי יכהו פרופ' אליעזר גלעדי ומרכז הצוות – מר עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע שבמשרד הקליטה. בברכה, יאיר צבן, השר לקליטת העלייה

11.1.1995 מיאיר צבן השר לקליטת עליה לבייגה שוחט שר האוצר, בסיכום לישיבתם ב-30.11.94:

"... לפי אמנון פזי [...] עלות תכנית גלעדי למדענים עולים: החל מ-1995 משרה מלאה 50,000 ₪, עד 300 מדענים ועד 15 מיליון ₪. במהלך 3 שנים יוקטן חלקם של משרדי הממשלה ויגדל חלקה של ות"ת. החל מתשנ"ח יועסקו מדענים אלו במסגרת האוניברסיטאות..."

12.1.1995 לכבוד פרופ' דן עמיר, רקטור. **סיכום שיחה עם אליעזר גלעדי**

בישיבת הוועדה הארצית שהתקיימה ב-10.1.95, הוחלט לקבוע קריטריונים לזכאות להיכלל בתכנית גלעדי. להלן הקריטריונים כפי שהתקבלו טלפונית מעמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע (סעיפים 1-4 הם בחזקת תנאי זכאות מנהליים לקבלה לתכנית. יש לראות בסעיף 5 הנחיה לקביעת הצטיינות):

1. מועמד המסיים את מלוא זכאותו לסיוע בשכר מטעם המק"ב או משרד המדע לפני (כולל) ה-31.3.96 (בשינוי להנחיה במכתבי מיום ה-11.12.94 בה הוגדרו זכאים אלו שהחלו לעבוד לפני ה-30.9.93 ומסיימים עד ה-31.9.96).
 2. המועמד עובד לפחות שנתיים במוסד או שלא חלפה שנה מיום עזיבתו את המוסד.
 3. המועמד עלה ארצה לאחר 1.1.89.
 4. המועמד הוא בעל תואר שלישי לפחות ובעל ותק של 7 שנים לפחות לאחר קבלת התואר השלישי.
 5. המועמד הוכיח את יכולתו המחקרית בזמן עבודתו בישראל והיא יכולה להתבטא בפרסומים מדעיים, רישום פטנטים, כתיבת דו"חות חקר, השתתפות פעילה בכנסים, הגשת הצעות מחקר וכו'.
 6. מסמכי המועמד לתכנית יוגשו בליווי מכתב מראש היחידה המאשר את יכולת המועמד לבצע מחקר עצמאי.
- לפני קביעת הקריטריונים העבירו האוניברסיטאות והטכניון רשימות מועמדים. להלן מספרי המועמדים שהגיש כל מוסד: טכניון – 150, אוני' ת"א – 100, אוני' עברית – 95, אוני' בן-גוריון – 128, אוני' בר-אילן – 50, אוני' חיפה – 26, מכון וייצמן – 29, מכוני מחקר – 54, מוסדות להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות – 41. סה"כ – 716.
- נקבע צוות הפעלה מצומצם המונה את אליעזר גלעדי, עמרי אינגבר, יעל פסטרנק, יהודית בירק, גורי זילכה. כמו כן, נקבעו שני צוותי משנה: צוות א' - אחראי על ניסוח חוזים, צוות ב' - יטפל במכללות. בהיעדרו של פרופ' גלעדי ירכז דן עמיר, רקטור אוני' ת"א, את פעולת ועדת ההיגוי (צוות ההפעלה) עד 28.1.95. בתכנית המקורית האוניברסיטאות תגשנה ב-1.2 תיקים אישיים ורשימה שמית של המועמדים לפי הקצאה שתימסר קודם לכן. לאחר שיחה עם עמרי ב-12.1.95, נראה שתאריך הגשת התיקים ישונה למועד מאוחר יותר (לא יאוחר מ-12.2.95). הסיבה לכך שהקצאה למוסדות תתאחר כשבוע ותהיה לא לפני 5.2.95.
- רשם דן הופרט – דיקאן קליטה

פרופ' אליעזר גלעדי

15.1.1995 ממנהל המרכז לקליטה במדע. "תכנית גלעדי" – בחינת תנאי העסקת המדענים

בהמשך להחלטת שר האוצר והשר לקליטת עלייה על הפעלתה של התכנית לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים באוניברסיטאות ובמכוני מחקר ("תכנית גלעדי") הוקם צוות היגוי להפעלת התכנית. צוות ההיגוי בישיבתו הראשונה החליט על הקמתה של ועדת משנה לבדיקה וניסוח של חוזי העסקת המדענים שייכללו בתכנית. מטרת הוועדה לגבש המלצות שיובאו לאישור צוות ההיגוי בנושאים הבאים:

1. הגדרת תוארו ומעמדו של המדען תוך עמידה על יכולתו להגיש הצעות מחקר.
 2. שיטת ביצוע ההפרשה המוגדלת בגין תנאים סוציאליים ובמיוחד לקרן פנסיה.
 3. הגדרת העקרונות לחוזים האישיים שייחתמו בין המוסדות המעסיקים למדענים.
 4. ניסוח חוזה המסגרת בין המק"ב למוסד המעסיק (צורת ההתקשרות ושיטת ביצוע התשלומים).
- לוועדת המשנה נבחרו: פרופ' פאול זינגר – הטכניון, פרופ' דן עמיר – אוני' ת"א, מר יוסף מימון – סמנכ"ל למשאבי אנוש אוני' בן-גוריון, מר סטפן שנקר – סי' יועמ"ש במשרד הקליטה, והח"מ. על הוועדה לסיים עבודתה עד ה- 20 בפב' 95 [...]. בתודה מראש על שיתוף הפעולה. עמרי אינגבר

1.2.1995 ממנהל המק"ב: הודון: הגדרת מעמדם של מדענים עולים במסגרת "תכנית גלעדי"

במסגרת דיונה של ועדת המשנה לעניין חוזי העסקתם של המדענים העולים אשר ייכללו בתכנית לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים באוניברסיטאות ובמכוני המחקר ("תכנית גלעדי"), עלו מספר הצעות להגדרת מעמדם של המדענים שייכללו בתכנית. סוכם ע"י הוועדה כי מעמדו של המדען כחוקר במוסד יקנה לו הזכאות להגיש הצעות מחקר לקרנות המחקר וזאת מבלי להכלילו בהסכמי המסגרת של הסגל האקדמי. בפני הוועדה עלו מספר הצעות לתואר (שם) המגדיר מעמד זה:

- א. מדען אורח (בעיית הקבלה לפרופ' אורח וכן המינוח "אורח" יש בו משום הצבעה על זרות במוסד).
- ב. מדען עולה בשכר מכולל בתכנית גלעדי (ארוך ואינו הולם בחתימה על פרסומים).
- ג. מדען בכיר במינוי מיוחד או בהסדר מיוחד. ד. חוקר נלווה.

הגדרתו של המדען המשתלב ב"תכנית גלעדי" כ"מדען נלווה" נראית לוועדה כהולמת ביותר משום שלמיטב ידעתנו אין באף מוסד שימוש מקביל בתואר זה. לאור האמור אבקש התייחסותכם עד ה- 9 בפברואר 95 ע"מ שהוועדה תוכל להתקדם בעבודתה לניסוח חוזי העסקת המדענים. בהתייחסותכם אנא הודיעוני באיזו מידה מחייב אישור השימוש בתואר "חוקר נלווה" או כל תואר אחר שיוצע על ידכם אישור הסנאט, והאם ניתן לפשט התהליך כך שכל מוסד יגדיר לעצמו כי מעמדו של "החוקר הנלווה" זהה למעמדו של... בהתאם לתארים המקובלים במוסד, וזאת בתנאי שמעמד זה אכן מקנה הזכות להגיש הצעות מחקר. בתודה מראש, בברכה, עמרי אינגבר

12.2.1995 אל חברי צוות ההיגוי: סיכום פגישת צוות ההפעלה ל"תכנית גלעדי"

בתאריך 31 בינואר 95 התכנס צוות ההפעלה המצומצם לקבלת עדכון באשר לצעדים שנקטו עד כה להפעלתה של התכנית ולסיכום חלוקת המכסות למשתתפי התכנית במוסדות השונים.

מהלך הדיון

1. הוצג מסמך שר האוצר המצביע על היקף התכנית והמקורות התקציביים. דווח על הסתייגות שר הקליטה למסמך זה כפי שהובעה בפגישה בין השרים וסוכמה המלצת צוות ההיגוי כדלהלן:
 - א. צוות ההיגוי ממליץ בפני משרד המדע, לאור מעורבותו רבת השנים בקליטת המדענים לשקול עמדתו מחדש ולנסות ולייחד לתכנית מסגרת תקציבית מסוימת מתוך כלל התקציב שהועמד בשנת 95 למשרד המדע.
 - ב. הצוות מאוכזב מהשתתפותו הקטנה של משרד האוצר בתכנית (2 מש"ח בלבד), שאינה נשקפת את אווירת הסיכום בישיבה בה הוצגה התכנית לשר האוצר. וכן מהקביעה כי האוניברסיטאות, מעבר להוצאות התשתית, תידרשנה להשתתפות ישירה בתכנית.
 - ג. הצוות רואה במשרד החינוך ובמשרד הבריאות כשותפים פוטנציאליים למימון התכנית בהיקפה המלא (18 מש"ח), וזאת משום שהתכנית כוללת מדענים רופאים המועסקים בבתי החולים בחסות הפולטות לרפואה וכן מדענים המועסקים במוסדות להשכלה גבוהה המתוקצבים ע"י משרד החינוך (מכללות).
- לאור האמור, להפעלתה של התכנית נדרש סיכום ברמת שרים בנושאים הבאים:
- א. הגדלת תקציב התכנית והעמדתו על 18 מש"ח לשנה תוך מימוש השתתפות גורמים נוספים במימון התכנית והגדלת חלקו של האוצר.
 - ב. ביטול הסתייגות האוצר באשר למרכיב הפנסיה בעלות שכר המדען (ע"מ לאפשר למדען לצבור זכויות שתאפשרנה בעתיד פרישתו בצורה מכובדת).
- נושא חלקן היחסי של האוניברסיטאות מול הות"ת בהשתתפות בתכנית יידון ישירות בין חברי צוות ההיגוי נציגי האוניברסיטאות לות"ת.

2. הוצגה המלצת ועדת המשנה לבדיקת הסוגיות הקשורות בהפעלת התכנית במוסדות המקיימים מחקר ואשר אינם אוניברסיטאות. צוות ההיגוי קיבל באופן חלקי את המלצות הוועדה וקבע כי:
- א. המכסות לאוניברסיטאות תתבססנה על מקדם של 1:2 (מועמדים זכאים, עפ"י קריטריונים א"ד) ובהפחתה של 10% לצורך יצירת מאגר לחלוקה ע"י ועדה מרכזית (פירוט המכסות ראה נספח א').
- ב. בתי חולים – המוגדרים כבתי חולים בהם מתקיים המחקר הרפואי של הפקולטות לרפואה, ישתתפו בתכנית דרך הפקולטות לרפואה. הצוות התאים המכסות שנקבעו לאוניברסיטאות להן פקולטה לרפואה (העברית, תל-אביב, הטכניון ובן-גוריון) כך שיינתן מענה למועמדים ראויים מתוך בתי החולים. האוניברסיטאות תונחנה בעת קביעת המכסות הפנימיות בין הפקולטות השונות לקחת בחשבון כי פוטנציאל החוקרים בפקולטה לרפואה כולל גם מועמדים המועסקים מחוץ למסגרת האוניברסיטה (בבתי החולים).
- ג. מכללות – העונות להגדרות הבאות: 1. באחריות אקדמית של אחת מ-7 האוניברסיטאות 2. בהן מתקיים מסלול אקדמי מוכר (לא כולל הוראה). 3. בהן מתקיימת פעילות מחקרית מתועדת ומוכחת, תשתתפנה בתכנית כאשר לאותן מכללות המעסיקות יותר מ-5 מדענים זכאים עפ"י הקריטריונים תפורסם מכסה עצמאית שתענה חלקית על הצרכים. מכללות אלו והאחרות תוכלנה להעלות מועמדיהן לדיון בוועדה הארצית.
- ד. מכוני מחקר העונים להגדרות הבאות: 1. מכוני מחקר ממשלתי. 2. יחידת סמך ממשלתית המקיימת מחקר. 3. מרכז מו"פ אזורי. 4. מוזיאון המאושר עפ"י חוק (בחסות מועצת המוזיאונים) בו מתקיימת פעילות מחקרית מתועדת ומוכחת. ישתתפו בתכנית כאשר לאותם מכוני המעסיקים יותר מ-4 מדענים זכאים עפ"י הקריטריונים תפורסם מכסה עצמאית שתענה חלקית על הצרכים. מכוני אלו והאחרים יוכלו להעלות מועמדיהם לדיון בוועדה הארצית. הערה: החברות שהוקמו ע"י האוניברסיטאות והחממות הטכנולוגיות לא תיחשבנה כמכוני מחקר.
- ה. לרשות הוועדה הארצית יועמדו 57 משרות, כאשר על המוסדות להגיש למק"ב עד ה-15 בפברואר את בקשת ההשתתפות בתכנית כאשר הבקשות תדורגנה לפי סדר העדיפות של המוסד ותכלולנה מועמדים בתוספת של 20% מעל למכסות נקבעו למוסד (מוגשים לדיון בוועדה הארצית).
- בקשת ההשתתפות תכלול (בנוסף לדף הפרטים האישיים שהועבר במכתב הפנייה הראשוני של שר הקליטה) דף המפרט את יכולתו המחקרית של המדען כפי שבאה לידי ביטוי בישראל (ע"י פרסומים מדעיים, דו"חות מחקר, השתתפות פעילה בכנסים מדעיים, רישום פטנטים והגשת הצעות מחקר) וכן המלצת ראש היחידה המאשר כי המדען הינו בעל יכולת לביצוע מחקר עצמאי.
- הרכב הוועדה הארצית" פרופ' יהודית בירק, פרופ' פאול זינגר, פרופ' יוסף ישורון, פרופ' לחיים נגן, פרופ' דו עמיר, ד"ר דן לבנון, מר עמרי אינגבר.

15.2.1995 אל: מר בייגה שוחט שר האוצר, גב שולמית אלוני שרת המדע, מר יאיר צבן שר הקליטה, פרופ' דן עמיר יו"ר עמית ועד המדענים, פרופ' יובל נאמן יו"ר עמית ועד המדענים, מר עמנואל זיסמן יו"ר ועדת עלייה וקליטה

הנדון: הכרסום בתכנית "גלעדי" (מברק)

בעקבות אסיפה כללית של ארגון המדענים העולים באוניברסיטאות מהיום, אנו מבקשים להתריע מפני הכרסום המתרחש בתכנית "גלעדי". אנו מבקשים למחות על כך שחרף הצהרות התמיכה המפורשות והפומביות של שר הקליטה (בפני מליאת הכנסת מיום 15 בנובמבר השנה), של שרת המדע ושל יו"ר ועדת עלייה של הכנסת ושל חברי הוועדה כולם – בישיבת הוועדה מיום 12 בדצמבר 1994, וכן ההבטחות המפורשות שצוטטו מפיך בנושא, עולה תכנית ההמשך להעסקת מדענים עולים לחוקרים במוסדות אקדמיים (תכנית "גלעדי") על שרטון עקב בעיות תקציב. במתכונת הנוכחית המוצעת ליישום, נשחקת ומתרוקנת מתוכנה התכנית המקורית, שהייתה מינימליסטית באופיה והציגה פתרון המבוסס על חצאי משרות ובכ-1/4 העלות של מדען ברמה מקבילה מהסגל הקבוע של מוסד אקדמי בישראל. מה שנותר מהתכנית אינו דומה כלל לפתרון המקורי כפי שהוצג.

א. אנו מבקשים כי תיעשה פעולה דחופה לתיקון המצב וכי יוקצב מלוא הסכום הנדרש לנושא – 10 מיליון ₪ לשנה, ל-3 שנים (עם אפשרות להמשך !!).

ב. אנו מבקשים כי לא ייפגעו תנאי השכר (המזעריים בלאו הכי) לחוקרים כפי שהוצגו בתכנית המקורית, ובכלל זה זכויותיהם לצבירת פנסיה.

ג. אנו דורשים לא להתנות את המימון של משכורות החוקרים (העולים) בהשתתפות של קרנות חוקרים – חברי סגל באוניברסיטאות, שכן הדבר נוגד לחלוטין את הקריטריונים של קבלה לתכנית – עפ"י אמות מידה של מצוינות אקדמית, ופוגע בכבודו של המדען העולה - לכך לא נוכל להסכים בשום פנים. בברכה, ד"ר משה בלינסקי, יו"ר ארגון המדענים העולים באוניברסיטאות

לכבוד שר האוצר מר בייגה שוחט : **בעיות תקצוב פרויקט "גלעדי"** (במקום מברק)

- כבוד השר, אנו מבקשים להתריע ולמחות בפניך על כך שחרף הצהרות התמיכה המפורשות והפומביות של שר הקליטה (בפני מליאת הכנסת מיום 15 בנובמבר השנה), של שרת המדע ושל יו"ר ועדת עלייה של הכנסת ושל חברי הוועדה כולם – בישיבת הוועדה מיום 12 בדצמבר 1994, וכן ההבטחות המפורשות שצוטטו מפיך בנושא, עולה תכנית ההמשך להעסקת מדענים עולים לחוקרים במוסדות אקדמיים (תכנית "גלעדי") על שרטון עקב בעיות תקציב.
- במתכונת הנוכחית המוצעת ליישום, נשחקת ומתרוקנת מתוכנה התכנית המקורית, שהייתה מינימליסטית באופיה והציגה פתרון המבוסס על חצאי משרות ובכ- 1/4 העלות של מדען ברמה מקבילה מהסגל הקבוע של מוסד אקדמי בישראל. מה שנותר מהתכנית אינו דומה כלל לפתרון שהוצג.
- ציבור המדענים העולים וכן ועד המדענים (המייצג מאות מדענים ישראלים הקרובים לנושא ותומכים בו בכל לב), עוקבים בדריכות ובדאגה אחר מהלכי המימוש המתגבשים.
- א. אנו מבקשים כי תתערב ותפעל בדחיפות לתיקון המצב ותורה על הקצבת מלוא הסכום הנדרש לנושא – 10 מיליון ₪ לשנה, ל- 3 שנים.
- ב. אנו מבקשים שתכריז על מחויבות **המשך התכנית לשנתיים נוספות** מעבר ל- 3 השנים הראשונות לאותם מדענים אשר יימצאו ראויים לכך – על בסיס של מצוינות אקדמית ו/או חשיבות לאומית של עבודתם המדעית.
- ג. אנו מבקשים כי תנחה את מתכנני התקציב **לבלי יבססו את המימון של הפרויקט על השתתפות של קרנות המחקר במוסדות האקדמיים** (ככוונתם הנוכחית), שכן הדבר נוגד לחלוטין את הקריטריונים של קבלה לתכנית – עפ"י אמות מידה של מצוינות אקדמית (מדענים מצוינים, אשר לקבוצת המחקר שבתחומם אין די כספים לקליטתם – יישארו מחוץ לתכנית ואחרים, פחות טובים, יתקבלו).
- ד. אנו מבקשים כי לא ייפגעו תנאי השכר (המזעריים בלאו הכי) לחוקרים כפי שהוצגו בתכנית המקורית, ובכלל זה זכויותיהם לצבירת פנסיה.

ועד המדענים שהתכנס היום, 15.2.1995, קיבל דיווח על המצב העדכני של יישום תכנית גלעדי אשר הוצגה בפני הוועד ב- 28.11.94 וזכתה לגיבוי המלא. הוועד מביע את דאגתו ומחאתו על הצמצומים אשר נכפו על התכנית, הן לגבי משך התכנית והן לגבי העלות של כל מדען.

הוועד מביע את הוקרתו העמוקה לשר הקליטה יאיר צבן ולאנשי משרדו, ובמיוחד למר עמרי אינגבר, על מסירותם לעניין קליטת המדענים העולים בישראל בכלל, ועל המאמצים הרבים שהם מקדישים למימוש תכנית גלעדי בפרט. מחאותיהם של המדענים העולים לא כוונו לא כנגד שר הקליטה ולא כנגד משרד הקליטה, אלא כנגד הממשלה בכללה, ובמיוחד כנגד ההשתתפות הזעומה של משרד האוצר בתכנית וכנגד אי-השתתפותו של משרד המדע. הוועד קורא לשר הקליטה להמשיך בהפעלת התכנית, וזאת תוך כדי המשך מאמציו להשגת מקורות נוספים מהמשרדים הנ"ל בהיקף של 3 מיליון ₪ נוספים לפחות במטרה להחזיר את עלות התמיכה לכל מדען לזו שהותוותה בתכנית גלעדי המקורית. נראה לנו שמשרד הקליטה בהנהגת שר הקליטה ומרכז הקליטה במדע הם המתאימים ביותר לניהול התכנית גם בעתיד.

הוועד רושם לפניו בסיפוק את הודעת האוניברסיטאות שתדאגנה לכך שכל מדען עולה אשר הוגש על ידן כמועמד לתכנית ואושר ע"י ועדת ההיגוי ישתתף בתכנית. הוועד רואה את אפשרות ההארכה של משך התמיכה מעבר לתקופת שלוש השנים, ואת הרחבת התכנית ב- 1996 כדי שיוכלו להצטרף אליה גם מדענים עולים הנתמכים בשנה הקרובה במסגרת התמיכה הרגילה של המרכז לקליטה במדע, כחיוניות לחזקה המדעי של התכנית. הוועד דורש שנושאים אלה יידונו עם סיכום השנה הראשונה של הפעלת התכנית.

סיכום ישיבה בנושא תכנית גלעדי בתאריך 20.2.1995

נוכחים: יאיר צבן – שר הקליטה, אפרים כהן – מנכ"ל, דני טופז – תקציבן, אליעזר גלעדי – יו"ר ועדת ההיגוי, עמרי אינגבר – מנהל מק"ב, שאול בר-לב, אריה ניסנבאום, יעל פסטרנק, דן עמיר, בנימין פיין, לחיים נגן, יהודית בירק, גורי זילכה, ז'וזט אפשטיין, אמנון בארי - דובר, אלכסנדרה וולדורסקי – דוברת לעיתונות הרוסית

שר הקליטה: נושאים לדיון: א. השתתפות המעסיק במימון התכנית. ב. פנסיה או גובה המלגה. ג. משך התכנית. ד. מעמד העולים.

פרופ' גלעדי: קיימת מריחות רבה בקרב המדענים העולים בנושא מעמדו של המדען.

א. הם תלויים בהשלמה של החוקר הראי נפגע מעמדם העצמאי.
ב. דירוג המדענים הוא לפי מצוינות – השתתפות המדען הישראלי במימון תביא לכך שהדירוג לא בהכרח יהיה עפ"י מצוינות אלא בהתאם ליכולתו הכספית של צוות המחקר.

גורי זילכה: יבדוק עם הקרן הלאומית למדע את האפשרות להשלמת שכר המדענים מכספי הקרן.

פרופ' יהודית בירק: משך התכנית – תוספת שנתיים לתכנית היא חיונית לעידוד המדענים העולים. לאוניברסיטה אין מנגנון להשלים כספים בין הפקולטות.

פרופ' דן עמיר: מציע להעלות את רמת התמיכה במדען ואם יש בעיה בפנסיה – להגדיל את הברוטו. השתתפות המעסיק אסור שתעלה על הסכום של מדען שנה א'.

פרופ' לחיים נגן: יש לחשוב על המשך התכנית וכניסתם של מדענים חדשים – לאחר אפריל 96.

פרופ' גלעדי: ממליץ להכליל בתכנית 10 מדענים מסורבי עלייה.

שר הקליטה – סיכומים:

1. אין הצדקה לטענות נגד משרד האוצר כי אינו עומד בהתחייבותו לאחר מתן הסכמה עקרונית לתכנית גלעדי.
2. בעיית הפנסיה אינה רק בעייתם של המדענים. זוהי בעיה כללית. לכן נראה כי יש להגדיל את שבר הברוטו ולהמליץ בפניה להקדיש חלק מההכנסה לביטוח אישי. השר יציע לשר האוצר להגדיל את המלגה ב-20%.
3. משך התכנית – התכנית אושרה ע"י משרד האוצר ל-3 שנים. מומלץ להעלות לדיון את אופציית הארכת התכנית לשנתיים נוספות בתום השנה הראשונה להפעלתה.
4. השתתפות המעסיקים במימון התכנית: עמדת האוצר בנושא האוניברסיטאות הינה נחרצת. ולכן במידה ומה שיושת על האוניברסיטאות יהיה היקף אבסולוטי שווה להשתתפות בשנה א' (6,750 ₪) והאוניברסיטאות יתנו פתרון נקודתי למדעי החברה והרוח – זוהי פשרה שיש להשלים עימה.
5. מבין את בעיית הסטטוס של המדען העולה, אך התחושה כי הפער המוצג ע"י המדענים העולים קטן יותר במציאות.
6. מדענים מסורבים – ממליץ לנסות פתרון דרך קרן רש"י. מדענים מסורבי עלייה אשר עונים על כל הקריטריונים למעט שנת עלייה ייכללו בתכנית (להשאיר מספר מקומות פנויים).

סקירת מנהל המק"ב

במהלך החודש האחרון התקיימה פעילות ענפה באמצעות ועדות משנה לסיכום התכנית לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים באוניברסיטאות ומכוני המחקר. הפעילות כללה:

א. קביעת מכסות.

נבדקו מועמדי המוסדות אשר אליהם הופנה מכתבו הראשון של שר הקליטה והוגדר הפוטנציאל הרלוונטי לתכנית העונה לקריטריונים. בוצעה סריקה לאיתור הגדרת הפוטנציאל הקיים במוסדות אליהם לא הופנה מכתבו של השר והוגדר פוטנציאל המועמדים לתכנית של מוסדות אלו. עפ"י נתונים אלו והמלצת ועדת המשנה שדנה בסוגיית הפעלת התכנית במוסדות שאינם אוניברסיטאות (מכללות, מכוני מחקר ובתי חולים) גובשו מכסות לכל מוסד והוגדרה רזרבה לחלוקה ע"י ועדת מינויים ארצית אשר תדון במצטיינים שלא ייכללו במכסת המוסדות ובחריגים נוסחת חישוב המכסות שגובשה הינה כדלהלן:

אוניברסיטאות - פוטנציאל 0.9×0.5 + "עיוגול" יחסי כלפי מעלה, ותוספת של 20% להגשה לוועדה הארצית. לאוניברסיטאות בהן קיימת פקולטה לרפואה הוגדלה המיכסה בהתאמה לפוטנציאל בתי החולים העובדים בשת"פ אקדמי עם אותן פקולטות עפ"י הנוסחה: פוטנציאל בבתי החולים 0.9×0.125 וזאת ע"מ להכליל מדענים המקיימים מחקר רפואי בבתי החולים בתכנית. ליתר המוסדות נקבעו מכסות ביחס של 1:5 וניתנה אפשרות להגיש מועמדים לוועדה הארצית ביחס של 3:1.

ב. סיכום הקצאת מכסות לתכנית :

סה"כ חולקו עפ"י שיטה זו 243 משרות ונשארו לוועדה הארצית 57 משרות לחלוקה כאשר :
אוניברסיטאות – 222 מקומות בתכנית, מכוני מחקר – 13 מקומות, מוסדות השכלה גבוהה
- 8 מקומות. מתוך 222 המקומות בתכנית שהוקצו ישירות לאוניברסיטאות, 27 ניתנו בגין
פוטנציאל בתי החולים (בפועל הוגשו ע"י האוניברסיטאות 10 מועמדים בלבד מתוך בתי
החולים) : בטכניון 4 – 0, בתל-אביב 8 – 5, בעברית 4 – 3, בבן-גוריון 2 – 1.

ג. מועמדים לוועדה הארצית

לכל מוסד הוגדר מספר המועמדים שהמוסד רשאי להגיש לוועדה הארצית. סה"כ נקבעה מכסת
הגשה כללית של 73 מועמדים (52 מהם הינם מהאוניברסיטאות). בפועל הוגשו 87 מועמדים
(רשימה לא סופית).

ד. תנאי העסקה :

ועדת המשנה לנושא תנאי העסקתם של המדענים בתכנית גיבשה המלצה לנוסח חוזה בין המשרד
לקליטת העלייה למוסדות המעסיקים. חוזה זה הינו הסכם מסגרת אליו יצורף נספח המפרט את
המדענים הנכללים בהסכם ומועדי כניסת כל אחד מהם לתכנית.

23.2.1995 אל יאיר צבן (השר לקליטת עלייה). הנדון: השינויים בתכנית גלעדי

תכנית גלעדי עברה, כידוע, גלגולים רבים, גם לאחר שהוראות לביצוע סריקת המועמדים הופצו
ובוצעו. כאשר קיבלנו את תנאי הזכאות של התכנית עם הבקשה לשלוח את רשימת העולים
הרלוונטיים ואת הטפסים עם פרטיהם, סרקנו את כל הקמפוס והכנו תיקים עבור כמאתיים עולים
אשר התאימו לתכנית מבחינה טכנית. לאחר שהתיקים כבר היו מוכנים (עם חוות דעת, קורות חיים
וכו') הפעלנו את הוועדה האקדמית למיון המדענים העולים ודרגנו למעלה ממאה מהם כזכאים הן
מבחינה טכנית והן מבחינה אקדמית. לאחר מכן נמסר לנו ששוב שונו הקריטריונים הטכניים
(תאריכי גמר סיוע, אורך התקופה לאחר קבלת הדוקטורט וכו') והיה עלינו לבטל חלק מהמועמדים
ולתקן את הדרוג.

לאחר שהרשימה הסופית של הטכניון (מיכסה ועוד חריגים) נשלחה למרכז לקליטה במדע, נודע
לנו כי חל שינוי נוסף בתכנית, וכי האוניברסיטאות תצטרכנה להשתתף בכיסוי עלות "מדען גלעדי".
שינוי זה נרמז בטיוטת הסכם המסגרת מיום 8.2.95 אשר הגיע אלינו רק לפני שבוע, והיום נודע לנו
באמצעות מנהל המק"ב על נייר מכתבים של רקטור אוניברסיטת תל-אביב שצוות ההפעלה של
התכנית קבע שהאוניברסיטאות תשתתפנה בעלות כל מדען בשיעור של 6,750 ₪ לשנה.

להערכתנו שינוי אחרון זה הוא הקש שתשבור את גב הגמל של תכנית גלעדי, לפחות בטכניון. זה
כארבע שנים שהטכניון מחזיק בקמפוס כ-300 מדענים עולים בסיוע שלושה משרדי ממשלה. לגבי
למעלה מ-200 (בסיוע המק"ב) נדרש הטכניון להשלים את מלגתם ולגבי רובם כיסה את הוצאות
המחקר שלהם. כל זאת נעשה מתקציבי המחקר האישיים של חברי הסגל. יש לזכור שות"ת אסרה
על האוניברסיטאות להשתמש בתקציב השוטף לסיוע לעולים. מספר לא מבוטל של חברי סגל אצלנו
מיצו את יכולתם להמשיך ולסייע למדענים העולים מתקציבי המחקר האישיים שלהם, וכבר הודיעו
לנו שבעתיד לא יוכלו לקלוט מדענים עולים חדשים במקום אלה אשר הסיוע הממשלתי לקליטתם
הסתיים.

אני חושש שאם נודיע בקמפוס על הדרישה החדשה של תכנית גלעדי, ניאלץ למחוק כמחצית מן
הרשימה של המדענים המצטיינים המומלצים לתכנית, מכיון שלא יימצאו המקורות להשתתפות
בעלות העסקתם. הטכניון לא יוכל לעשות זאת מן התקציב השוטף (גם אם איסור ות"ת יבוטל) בגלל
הקשיים התקציביים שייגרמו לו ע"י עליות השכר אשר אין כנגדם פיצוי מות"ת. למיטב ידיעתי
המצב דומה באוניברסיטה העברית ובמכון וייצמן.

יהיה זה מצער מאד אם לאחר כל המאמצים שהושקעו בתכנית גלעדי ושאונו השקענו במיון
המועמדים כדי לאתר את המצויינים, ניאלץ עתה לפלוט לרחוב מספר עשרות מדענים מצטיינים.
ייתכן שנוכל למלא את המיכסה ע"י מדענים אחרים, מצטיינים פחות, אשר לקולטיהם יש היכולת
התקציבית לתמוך בהם, אולם בכך נהפוך את כל תכנית גלעדי לפארסה מפני שהזכאים ייבחרו לפי
היכולת הכספית של חברי הסגל הקולטים ולא לפי מצוינותם הם.

ברור לי שזו הוראה חדשה של משרד האוצר. האם לדעתך אוכל לסייע ע"י הבעת דעתי מעל דפי
העיתונות?
בכבוד רב, פרופ' ארנן סגינר, המשנה לנשיא למחקר

עותק: פרופ' ד. עמיר, רקטור, אוניברסיטת תל-אביב. מר ע. אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

8.3.1995 אל עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע, מאת ארנן סגינר, הטכניון.

הנדון: תנאי העסקת מדענים ב"תכנית גלעדי" – סיכום דיון

סימוכין: 1. מכתבך 95-1-165; 2. טיוטת הסכם מסגרת; 3. טיוטת הודעה על סיוע בהעסקת מדען

להלן הערותי לשלושת המסמכים שבסימוכין. הערות אלה הן נוספות על התייחסותי לשם מעמד המדען במכתבי אליך מיום 7.2.95 ובמכתבי הבהול אך השר לקליטת עלייה בעניין השתתפות המוסדות במימון עלות העסקת המדען.

1. כפי שכבר כתבתי לך, הטכניון לא יוכל לאמץ את התואר "חוקר נלווה", וכן גם לא "מדען בכיר" שאמנם אינו מופיע במסמך, אולם כפי שמסרת לגבי קולר אצלי, זה עתה התואר המועדף על ידכם. תארים אלה יחייבו חקיקה בסנט ועלולים להידחות. על כל פנים אישורם ידרוש חודשים רבים. לעומת זאת, אין בטכניון כל בעיה לאפשר למדען עולה בתכנית (מדען "גלעדי") להגיש בקשת מחקר עצמאית.

2. אני מודה על הכבוד שהוענק לי ע"י הוועדה בהטילה עלי, ביחד עם פרופ' יהודית בירק, לדון עם קרנות המחקר על שינוי תקנוניהם. אולם, אני מעדיף שהכבוד יוענק למישהו מהוגי התכנית או מתומכיה הנלהבים.

3. חישוב פשוט של כל הפרשות החובה ועוד 7.5% לקרן השתלמות ועוד 5 אש"ח מביאים אותנו לניכוי כולל של בין 43.19% ל- 45.21%. [...] לפיכך, מסכום של 50 אש"ח יישאר למדען סכום ברוטו שינוע בין 27,395 ₪ ל- 28,405 ₪ לשנה, או בין 2,283 ₪ ל- 2,367 ₪ לחודש. סכום זה יהיה חייב במס הנסה. סכום זה קטן מן הסכום נטו שהמדענים מקבלים כיום.

4. בהסכם המסגרת, ב"הואיל" השלישי, תקופת הסיוע איננה מוגדרת. הנכם מתכוונים לסיוע הרגיל, אולם אחר כך בסעיף 2.א. הנכם מגדירים כ"תקופת הסיוע" את תכנית גלעד דווקא.

5. בסעיף 2 בהסכם המסגרת הנכם דורשים שהמוסד יתחייב להעסיק כל מדען שיאושר לתכנית מתוך רשימת מועמדי המוסד. זאת המחאה פתוחה שהטכניון לא יוכל לעמוד בה. לדוגמה יתכן שהמדען הקולט לא יוכל ברגע האחרון למצוא את המקורות למימון המשלים (מסרת לגבי קולר מדובר בסכום של 6,750 ₪ לשנה), והמדען לא יועסק [...]

6. בסעיף 5.א. (2) אתם דורשים ש- 60% לפחות מסך עלות ההעסקה ישולמו בשכר. כבר הערתי על כך כי בסימוכין 1, הניכויים שאתם יורשים מצטברים לשיעור של 45.21%. כלומר, יש סתירה בין סימוכין 1 וההסכם [...]

7. בסעיף 5.ד. הנכם דורשים התחייבות על עוד המחאה פתוחה. נוסח הסעיף קובע, למעשה, התחייבות בלתי מוגבלת מצד המוסד לספק למדען כל ציוד, חומרים ושירותים שיידרשו לו. כל זאת מעבר להשתתפות העצמית של המוסד בעלות ההעסקה. הטכניון, כאמור, לא יוכל לעמוד בכל מקרה בהשתתפות עצמית זאת וכאן אתם דורשים עמידה בעלות נוספת שהיא גם בלתי מוגבלת. אגב, מי יקבע מה "נדרש" לעבודה המחקרית של המדען?

8. ההסכם כולל דרישות רבות להתחייבויות מצד המוסד, הן כספיות והן ללוחות זמנים. לעומת זאת אין התחייבויות מקבילות של המשרד. סעיף 5 אומר, אמנם, כי "המשרד יעביר למוסד תשלום... אחת ל-4 חודשים", אולם לא כתוב מתי יחול התשלום הראשון. מהיכרותי את נוהלי המשרד, ברור לי שאתם מתכוונים להעביר את התשלום כתום 4 חודשי העסקה. כלומר, נוסף על כל העלויות הנ"ל, אתם תחייבו את המוסדות לתת לתכנית מימון ביניים בשיעור של 1/3 מהיקפה. אם בטכניון מדובר על כ- 60 מדענים בעלות של 50 אש"ח (כלומר עלול כוללת של 3 מיליון ₪), אתם דורשים מימון ביניים של מיליון ₪ כל פעם ל- 4 חודשים, זאת לאחר דרישה של השתתפות עצמית בסך 6,750 ₪ x 60 = 405,000 ₪, והוצאה בלתי מוגבלת על הוצאות מחקר. כדי לפתור בעיה זאת על המשרד להתחייב לתת מקדמה בשיעור 1/3 מעלות העסקת המדען עם תחילת העסקתו. המקדמה משולם תוך 30 יום מחתימת ההסכם.

בכבוד רב, פרופ. א. סגינר, משנה לנשיא למחקר

...

עותקים: פרופ' י. בירק, פרו-רקטור – הפקולטה לחקלאות, האוניברסיטה העברית;

פרופ' א. גלעדי, אוניברסיטת תל-אביב;

פרופ' פ. זינגר – הפקולטה לפיסיקה

פרופ' ד. עמיר – רקטור ודיקאן קליטה, אוניברסיטת תל-אביב

מר י. מימון, סמנכ"ל למשאבי אנוש, אוניברסיטת בן-גוריון;

גב' ט. פינקלשטיין, יוע"מ משרד הקליטה

הנדון: מועמדים לוועדה הארצית של תכנית גלעדי

בהתאם להחלטת צוות ההיגוי לתכנית גלעדי הוקצו 243 מקומות בתכנית גלעדי ישירות לאוניברסיטאות ומכוני מחקר. מועמדי המוסדות נבדקו ע"י הוועדה הבין-משרדית לאישור סיוע למדענים עולים הפועלת ליד המק"ב, ובאותם מקרים בודדים בהם המועמד שהוגש לא עמד בקריטריונים הטכניים של התכנית הועלה במקומו מועמד מס' 1 ברשימת הרזרבה שהוגשה ע"י אותו מוסד.

התפלגות המועמדים שאושרה השתתפותם בתכנית במסגרת מכסות המוסדות הינה כלהלן:
מדעי החברה והרוח 23, מדעי החיים והרפואה 57, טכנולוגיה ומדעים מדויקים 163.
לוועדה הארצית הוגשו 100 מועמדים בהתפלגות כלהלן:

מדעי חברה ורוח 19, מתוכם אושרו 6, מדעי החיים ורפואה 26, מתוכם אושרו 11, טכנולוגיה ומדעים מדויקים 55, מתוכם אושרו 27.

בתאריך 21 במרץ 95 התכנסה הוועדה הארצית ואישרה הכללתם של 44 מועמדים נוספים לתכנית (מתוכם 8 מסורבי עלייה, בנוסף ל-3 מסורבים שאושרו במכסות). הוועדה דחתה את הדיון במועמדי אוני-בן-גוריון (נדרשת השלמת חומר ע"י המוסד).

הוועדה החליטה להשאיר 8 מקומות בתכנית כרזרבה לערעורים ובקשות חדשות. הדיון בהקצאת הרזרבה יתקיים לאחר מספר חודשים מהפעלת התכנית, כאשר יובאו לדיון רק בקשות רשמיות מנומקות של המוסד לגבי מועמדים מצטיינים שלא הוגשו כלל לוועדה, או ערעור לגבי מועמדים שדורגו גבוה ברשימת מועמדי המוסד ולא אושרו ע"י הוועדה הארצית (במקרה זה תידרש הצגת חומר חדש שלא הועבר קודם לכן ע"י המוסד).

נספח א' מפרט נתוני ההגשה הסטטיסטיים לתכנית.

נספח ב' הינו רשימת המועמדים שאושרו ע"י הוועדה הארצית.

בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

נספח: נתוני הגשה סטטיסטיים לתכנית

המוסד	מכסה	מכסת בקשה לוועדה ארצית	מכסה	מכסת בקשה לוועדה ארצית
	(בסוגריים - זכאות עפ"י הנוסחה)	הקצאה	הוגשו	אושרו
הטכניון	60 (58.5)	12	10	6
אוני' תל-אביב	45 (43.76)	11	17	8
האוני' העברית	35 (33.24)	7	10	7
אוני' בן-גוריון	45 (43.88)	9	15	1
אוני' בר-אילן	17 (16.65)	4	4	2
מכון וייצמן	12 (10.8)	6	6	3
אוני' חיפה	8 (8.1)	6	6	3
סה"כ אוניברסיטאות	222	52	67	29
מוסדות אחרים להשכלה גבוהה	8	9	13	*5
מכוני מחקר	13	20	20	10
סה"כ כללי	243	81	100	44

• מהם 3 במכללת יהודה ושומרון

24.5.1995 מהמרכז לקליטה במדע. פוטנציאל מדענים מסיימי סיוע בשנת 96

במהלך עבודת המטה שקיימנו לקראת הפעלתה של "תכנית גלעדי" נתבקשו האוניברסיטאות להעביר רשימה שמית של מדעים עולים מועמדים פוטנציאליים לתכנית עפ"י חתך מועד תום הזכאות הנוכחית. רשימה זו כללה קבוצת מועמדים אשר אמורה לסיים זכאותה בין 1 באפריל 96 ל-30 בספטמבר 96. קבוצת מועמדים זו לא נכללה שסופו של דבר בתכנית, אך בשנת 96 תעמוד בפני בעיית המשך תעסוקה במדע כפי שעמדו אותם אלו שנכללו השנה בפוטנציאל המועמדים ל"תכנית גלעדי".

להלן פירוט מספר המועמדים הפוטנציאליים מסיימי סיוע בין 1 באפריל 96 ל-30 בספטמבר 96, כפי שדווח דצמבר 94 ע"י המוסדות: הטכניון 16, אוניברסיטת תל-אביב 11, האוניברסיטה העברית 13, אוניברסיטת בן-גוריון 5, אוניברסיטת בר-אילן 11, אוניברסיטת חיפה 0, מכון וייצמן 2 - סה"כ 58. מאחר ומדובר בתקופה של חצי שנה בלבד, מומלץ לקבל כהערכה שהפוטנציאל השנתי ב-7 האוניברסיטאות, הוא כ-120 מועמדים.

להלן הערכתנו לגבי פוטנציאל המועמדים במוסדות המחקר, בתי החולים והמכללות: מכללות. בתחילת שנת 94 הועסקו במכללות 83 מדענים, מהם 46 היו מועמדים פוטנציאליים לתכנית גלעדי. בהנחה שמתקיימת התנהגות זהה באשר למספר במועסקים במכללות בכל שנה, נראה לי כנכון לחשוב את מחצית המועסקים שלא היו פוטנציאל לתכנית בשנת 95 כמועמדים פוטנציאליים ל-96, קרי כ-20 מועמדים.

מכוני מחקר. מירב המועמדים לתכנית המשך הינם מדענים עולים אשר העסקתם החלה בשנת 93. במהלך שנה זו החלה העסקתם של כ-80 מדענים במכוני המחקר, לעומת כ-200 באוניברסיטאות. אם נניח יחס זהה של מועמדים פוטנציאליים, הרי שפוטנציאל המועמדים של מכוני המחקר הינו כ-35 מדענים (34.3 = 120x80:280).

בתי החולים. בשנת 93 החלו לעבוד בבתי החולים כ-130 מדענים. עפ"י חישוב זהה לזה שנעשה לגבי מכוני המחקר פוטנציאל המועמדים של בתי החולים יהיה כ-55 מדענים.

סיכום: סה"כ הפוטנציאל המשוער העולה מנתונים אלו הינו 230 מדענים עולים. מאחר וסביר שנתוני האוניברסיטה מדצמבר 94 לגבי התקופה החזויה באמצע 96 היו חסרים, מומלץ לקבל כהערכה את הפוטנציאל לתכנית ההמשך בסך גודל של כ-250 מדענים עולים.

בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

=====

29.5.1995 מהמרכז לקליטה במדע. נתוני התפלגות סטטיסטיים לתכנית גלעדי

סה"כ	ועדה	מכסה	התפלגות לפי סוג מוסד:
256 (87.7%)	34 (69.4%)	222 (91.4%)	אוניברסיטאות
13 (4.4%)	5 (10.2%)	8 (3.3%)	מוסדות השכלה גבוהה
23 (7.9%)	10 (20.4%)	13 (5.3%)	מכוני מחקר
292 (67.1%)	49 (16.8%)	243 (83.2%)	סה"כ
			התפלגות עפ"י תחום:
29 (9.9%)	6 (12.2%)	23 (9.5%)	חברה ורוח
71 (24.3%)	14 (28.6%)	57 (23.4%)	חיים ורפואה
192 (65.8%)	29 (59.2%)	163 (67.1%)	טכנולוגיה ומדעים מדויקים

11.8.1995 אל מר יאיר צבן – השר לקליטת עלייה, מאת: מנהל המרכז לקליטה במדע

הנדון: המשך "תכנית גלעדי"

רצ"ב מסמך מעודכן בנושא העסקת מדענים באוניברסיטאות ב-4 השנים הבאות. המסמך כולל הערכת התקציב הנדרש בגין העסקת המדענים העולים באוניברסיטאות במסגרת התכנית הרגילה ("תכנית גלעדי"). עפ"י תחזית זו מספר המדענים שיועסקו בכל שנה בתכנית גלעדי יהיה כלהלן:

שנת 1995 – 300 מדענים, שנת 1996 – 450 מדענים, שנת 1997 – 550 מדענים, שנת 1998 – 400 מדענים, שנת 1999 – 350 מדענים. בברכה, עמרי אינגבר

8.7.1995 אל ועדת היגוי "תכנית גלעדי" הנדון: הצעת נוסח לתקנון "תכנית גלעדי"

בהמשך לשיבת צוות ההיגוי של התכנית מה- 30 במאי 95 רצ"ב הצעתי לעדכון נוסח תקנון התכנית שהוגש ע"י הדיקאן לקליטת עלייה של אוני-תל-אביב ונדון ע"י צוות ההיגוי.
בברכה, עמרי אינגבר, מנהל מרכז לקליטה במדע

הגדרות: **צוות מעקב** – ועדת ההיגוי הארצית לתכנית גלעדי הקימה צוות מעקב שיטפל בבעיות השוטפות המתעוררות מעת עת בתכנית גלדי.

מדען - מדען עולה שהתקבל לתכנית גלעדי.

חבר סגל - חבר סגל אקדמי במוסד להשכלה גבוהה אשר בקבוצת המחקר שלו מועסק מדען עולה בתכנית גלעדי.

1. מדענים אשר זכו להיכלל בתכנית גלעדי יועסקו בתכנית במשך שלוש שנים, בכפוף לעמידה בתנאי התכנית.
2. המדען יועסק בתכנית במשרה מלאה כאשר שכר המדען המתקצב במסגרת "תכנית גלעדי" נכון ל- 1.4.95 הינו 3,600 ₪ ברוטו וחושב כשווה ערך למחצית משרה.
3. על חבר הסגל בקבוצת המחקר או על המוסד חלה השתתפות שנתית של 6,750 ₪ בעלות שכרו של המדען ב"תכנית גלעדי". הסכום יעודכן בהתאם לתנאי התכנית.
4. ניתן להגדיל את שכרו של המדען ממענקי מחקר או בכל דרך אחרת שתיראה למוסד לכדי שווה ערך למשרה מלאה.
5. תוארו של המדען יהיה "מדען בכיר בהסדר מיוחד (בתכנית גלעדי)".
6. המדען יוכל להגיש באופן עצמאי בקשות מחקר לקרנות פנימיות וחיצוניות כמו כל איש סגל, בהתאם לתקנוני הקרנות.
7. הסיוע במסגרת תכנית גלעדי ניתן למדען עצמו והוא יכול לעבור מקבוצת מחקר אחת לשנייה באוניברסיטה או למוסד אחר, בתנאי שתהיה הסכמה של אחראי הקבוצה החדשה לקבלו לעבודת המחקר. כל שינוי מן הסוג האמור לעיל או הפסקת עבודתו של מדען מכל סיבה שהיא, ייעשו רק לאחר אישור ועדת המעקב.
8. צוות המעקב יטפל במעבר מקבוצה לקבוצה וממוסד למוסד, וכן בבעיות שתתעוררנה מעת לעת במהלך הפעלת התכנית.
9. כל מדען מצטרף לתכנית במועד שנקבע לו ע"י המרכז לקליטה במדע, בד"כ בתום מועד הסיוע הרגיל של המרכז לקליטה במדע.

המלצות: עלות העסקתו של המדען המתוקצבת בתכנית כוללת, בנוסף להפרשות מעסיק המחויבות עפ"י חוק (קרן פיזיים בסך 8.33% מהברוטו), 7.5% עבור קרן השתלמות ו/או ביטוח פנסיוני (בהתאם לסיכום בין המוסד למדען). מומלץ למוסד להעניק ביטוח פנסיוני למדענים בתכנית גלעדי. קרן השתלמות תהיה בנוסף לביטוח הפנסיוני לפי בחירתו של המדען. מובן שהשתתפות בקרן השתלמות תביא לירידה מתואמת בשכר הברוטו (חלקו של המועמד בתכנית).

הגשת דו"חות: שנה א' - בתום השנה הראשונה ידווח המדען לצוות המעקב על פעילות כללית של המחקר.

שנה ב' - בתום השנה השנייה יוגש ע"י המדען דו"ח לצוות המעקב אשר יכלול:

א. תיאור קצר של תוצאות המחקר. ב. תכנית מחקר לשנה השלישית.

ב. תדפיסים של עבודות המחקר שפורסמו או נשלחו לפרסום.

שנה ג' – בתום השנה השלישית יוגש ע"י המדען דו"ח מסכם לצוות המעקב אשר יכלול:

א. תיאור תוצאות המחקר, בהיקף של כ- 4 עמודים.

ב. תדפיסים של עבודות המחקר שפורסמו או נשלחו לפרסום ולא הועברו בדו"חות קודמים.

אפשרויות פעולה וסיוע למדענים עולים אשר טרם נקלטו לתכנית המשך כלשהי – סיכום דיון

ישיבה משותפת של נציגות ועד המדענים ונציגי ארגוני המדענים העולים התקיימה במשרדי המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ ביום 25.5.1995. השתתפו: פרופ' יורי קולודני, פרופ' משה בלינסקי, ד"ר שלמה סטברוב, ד"ר ישראל שפירא, ד"ר אלכסנדר בירמן, פרופ' בנימין פיין, ד"ר ברוך אייל והחתום מטה.

מטרת הישיבה: לבחון אפשרויות ועדיפויות שונות לקליטתם ושילובם של המדענים העולים במשק הישראלי ולהמליץ בפני ועד המדענים על דרכי פעולה אפשריים.

הצגת הנושא: עבור מאות המדענים העולים אשר מפאת היעדר אפשרות (או הזדמנות נאותה) לא הוגשו לתכנית 'גלעדי', וכן עבור המאות שהוגשו ונדחו על רקע מגבלת ההקצאה, שעון החול הולך ואוזל. הם הולכים וקרבים במהירות רבה למועד סיום תקופת הזכאות לתמיכה ממלכתית והפסקת עבודתם המדעית (היינו, אבדן מקור פרנסתם). קיבלנו תוספת נכבדה של פוטנציאל מדעי וטכנולוגי ברמה גבוהה. מוטלת עלינו החובה והאחריות ליזום ולפעול בכל דרך על מנת לסייע ולאפשר למדענים העולים למצות את יכולתם וכישוריהם בישראל – באופן כלשהו.

סיכום והמלצות:

- א. סוכם להמליץ בפני היו"רים של ועד המדענים להמשיך ולקיים מאמץ השפעה רציף להרחבת המסגרת של תכנית גלעדי והארכת משך התכנית.
- ב. להפעיל השפעה להקצאה "ממלכתית" מוגבלת של תקני "מן המניין" באקדמיה עבור מדענים עולים.
- ג. הנוכחים נטלו על עצמם לפעול בקרב המדענים העולים באוניברסיטאות ולהסביר את חשיבות המילוי והמשלוח חזרה של השאלונים לאיסוף מידע, אשר חוברו במיוחד למטרה זו והופצו במוסדות (ליצירת בסיס נתונים לגבי הכישורים, התמחות, המיומנויות, ידיעת השפות ובעיקר – ההעדפות האישיות של כל אחד מהם).
- ד. סוכם לבקש ישיבה מיוחדת של ועד המדענים אשר תבחן את החלופות והאפשרויות המפורטות להלן, לצורך גיבוש דרכי פעולה אפשריות:
 - 1) בחינת אפשרויות לעידוד ומתן עדיפות למדענים במוסדות להשתלב במו"פ תעשייתי (ד"ר ברוך אייל ינסה לגבש הצעה בנדון).
 - 2) גיבוש תכנית קונקרטיה ומעשית להסבת המדענים המתאימים והרוצים בכך להוראת המדעים במכללות (בעיקר) ובבתי ספר תיכוניים.
 - 3) ייזום וארגון קורסי הסבה ייעודיים למדענים עולים המתאימים והמבקשים זאת – לתחומי התכנות המתקדם והנדסת מחשבים.
 - 4) בחינת אפשרויות ודרכים לשילוב מדענים בעלי תחומי התמחות/מיומנויות מיוחדים ואשר ניתן וחשוב לשלבם במסגרת הדרכה והנחייה מיוחדת.
 - 5) סיוע למדענים המתאימים ומבקשים זאת להגיש פרויקט ולהשתלב במסגרת של חממה טכנולוגית.
 - 6) בחינת אפשרויות הסבה לתחומים אחרים – בהתאם להעדפות המדענים העולים.
- ה. פרופ' קולודני הציע להפעיל השפעה על משרד איכות הסביבה לקבלת פרויקט (עתיר משרות מדענים) שהוא הציע בשעתו בתחום איכות הסביבה. ד"ר בירמן הציע לקדם פרויקט של ייעוץ חינוכי למשפחות ע"י מדענים עולים שיוכשרו לכך. סוכם כי האפשרויות יידונו לאחר העברת הפרויקטים לעיון ועד המדענים. רושם הסיכום: מיכה פרי

31.5.1995 לכבוד פרופ' אריה הראל. הנדון: ישיבת ועד המדענים – זימון

פרופ' הראל היקר. הנך מוזמן לישיבת ועד מדענים (פורום מצומצם) אשר תתקיים ביום ג', 6.6.95, בשעה 12.00, בלשכת רקטור אוניברסיטת תל-אביב, בנושא: **חלופות ואפשרויות סיוע למדענים עולים אשר נותרו ללא תכנית המשך כלשהי במסגרת המוסד האקדמי**. בשבוע שעבר התקיימה פגישה בנדון בין נציגי ועד המדענים ונציגי ארגוני מדענים עולים. סיכום הפגישה המצ"ב – יהווה מצע לדיון שנקיים. בכבוד רב, מיכה פרי בשם פרופ' דן עמיר, יו"ר עמית, ועד המדענים

מדענים עולים שלא נכללו בתכנית גלעדי – הצעת תכנית למעבר למו"פ תעשייתי (גירסה ראשונית)

"תכנית גלעדי" מספקת פתרון תעסוקתי לטווח ביניים לכ- 300 מדענים עולים, שהועסקו במשך 3-4 שנים במוסדות להשכלה גבוהה במסגרת הסיוע של משרד הקליטה (מק"ב). מאות מדענים עולים נוספים באוניברסיטאות, שלא נכללו בתכנית זו, ומיצו את זכאותם לסיוע ממשרד הקליטה, עומדים בפני הפסקת עבודתם. כדי למנוע פליטתם לאבטלה, וחשוב מזה – כדי להבטיח שהידע המקצועי והמדעי שלהם לא ירד לטמיון – הוצעו מספר תכניות לטיפול בנושא זה. בין התכניות האלה מוצעת בזה תכנית שתמקד במאמץ מיוחד להפניית חלק מהמדענים האלה לעבודה במחקר ופיתוח יישומי ותעשייתי במגזר העסקי.

רובם של המדענים האלה צברו את ניסיונם בחמ"ע לא באוניברסיטאות אלא במכוני מחקר ובמפעלים גדולים. מבחינה זו, רבים מהם מתאימים, בדרך כלל, יותר לעבוד במו"פ תעשייתי מאשר בהוראה אקדמית ובמחקר בסיסי. מסיבות שונות ניתנה להם, אמנם, הזדמנות ראשונה להיקלט בארץ במוסדות להשכלה גבוהה, אך עתה, משהתברר שאין כל אפשרות להבטיח המשך עבודתם במגזר זה, ראוי שיעשה כל מאמץ להעברת חלק מהם לעבודה במו"פ התעשייתי במגזר העסקי. הניסיון המחקרי שרכשו בארץ באוניברסיטאות- נוסף על הידע והניסיון שהביאו איתם ארצה – עשוי להוסיף לכשירותם ולהתאמתם לעבור למגזר זה. הקליטה בעבודה במו"פ תעשייתי עשויה להבטיח להם תעסוקה לטווח הארוך, והיא עולה בקנה אחד עם האינטרסים הבסיסיים של המשק. עם זאת, כדי לממש את התכנית ולעודד את המעסיקים הפוטנציאליים לקלוט את המדענים שעבדו באוניברסיטאות ונשארו ללא תעסוקה, יש צורך בתכנית סיוע מיוחדת. מדובר במען "תכנית גלעדי" – מצומצמת יותר בהיקפה התקציבי, שבאמצעותה תינתן למדענים אלה "הזדמנות שנייה" להיקלט במפעלים ובחברות במגזר העסקי.

היקף התכנית

מוצע שהתכנית תשאף, בשלב זה, להקיף ב- 100-150 מדענים עולים, מאלה שמיצו את זכאותם לסיוע ויימצאו מתאימים לעבודה ע"י המעסיקים הפוטנציאליים.

משך הסיוע והיקפו

מוצעות שתי גרסאות (לדיון) – לכל אחת מהן יתרונות וחסרונות:

גירסה ראשונה: היקף (גובה) הסיוע הכספי למדענים שיעברו למו"פ תעשייתי יהיה 50,400 ₪ למשך שנה אחת בלבד. סכום זה יינתן למעסיק כסיוע לעלויות השכר עבור כל מדען הנקלט (כ- 4,200 ₪ לחודש). מסי המעסיק והשכר יחולו על המעסיק. שכר הברוטו של המדען הנקלט יעמוד לפחות על 3,500 ₪ לחודש. לפי גירסה זו, הסיוע הממשלתי שיינתן הוא כ- 1/3 מהסיוע שניתן במסגרת תכנית גלעדי.

גירסה שנייה: המדענים שישתלבו בתכנית זו יזכו להיקף ולמשך הסיוע הנתון ע"י משרד הקליטה (המק"ב) לגבי מדענים עולים חדשים (אף על פי שמיצו את תקופת הזכאות הראשונה באוניברסיטאות). לפי גירסה זו, הסיוע הממשלתי שיינתן הוא כ- 45% מהסיוע שניתן במסגרת תכנית גלעדי.

התחייבות המעסיק

בגירסה הראשונה (סיוע של שנה אחת) יתחייבו המעסיקים בכתב להמשיך ולהעסיק את המדע לפחות לתקופה של 24 חודשים. עם זאת, המעסיק יוכל להפסיק את עבודתו של המדען בתום 3 חודשי ניסיון אם יתברר שאינו מתאים לעבודה. בגירסה השנייה ההתחייבויות של המעסיק יהיו בהתאם לתנאים המקובלים של הסיוע הניתן ע"י משרד הקליטה (המק"ב).

ייזום וביצוע

לאחר הבטחת התקציב לתכנית יהיה צורך ליזום, שיתוף עם התאחדות התעשיינים, שורה של פעולות כדי להביא למימושה המוצלח של התכנית. ביו היתר יהיה צורך: להביא את פרטי התכנית לידיעת המעסיקים הפוטנציאליים במגזר העסקי, ליזום איתור מקומות תעסוקה במו"פ תעשייתי. ולשכנע את המעסיקים הפוטנציאליים לגבי התרומה הצפויה בקליטתם של מדענים אלה במסגרת התכנית.

המשך העסקת מדענים באוניברסיטאות

מתחילת גל העלייה בסוף 89 ועד סוף 94 החלו כ- 1,600 מדענים לעבוד בסיוע מק"ב באוניברסיטאות. הפניית מספר מדענים כה רב לקליטה ראשונית באוניברסיטאות נבעה ממגבלות המשק לקליטת אנשי מחקר ופיתוח, שבאו ממשק שונה בתכלית, בתעשייה הישראלית. חלק ניכר מהמדענים באו מתחומי מחקר עיוניים ובגילאים מתקדמים, ולכן גם לא הייתה כל ברירה אחרת אלא להשימם לתעסוקה מדעית באוניברסיטאות. ברור לכל כי אין ביכולתן של האוניברסיטאות לקלוט אלא כשליש מהמדענים שהחלו עבודתם בסיוע המק"ב, והכוונה הייתה כי תקופת עבודתם המדעית באוניברסיטאות תהווה תקופת לימוד להכרת המערכת המדעית וכלי המחקר בישראל ובמערב בכלל, ע"מ אלו אשר לא ייקלטו באוניברסיטאות לא יאבדו את כושרם המדעי (כתוצאה מהתרחקות מפעילות מדעית) ויוכלו בהמשך למצוא דרכם למגזר העסקי. כוונה זו נכונה בעיקר למדענים מתחומי ההנדסה, אך לא כן הדבר לגבי מדענים מתחומי החברה והרוח ותחומים אחרים אשר אינם נדרשים במשק הישראלי.

בשנת 95, לאחר שעברו 3-4 שנים מתחילת העסקת המדענים באוניברסיטאות, הופעלה התכנית לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים המועסקים באוניברסיטאות ובמכוני המחקר ("תכנית גלעדי"). בתכנית נכללים רק מדענים אשר מיצו זכאותם במסלול הרגיל או עתידים לסיים זכאותם במהלך שנת 95 ועד 31 במרץ 96. לאחר שקיימנו עבודת מטה עם האוניברסיטאות, אנו מעריכים כי במהלך שנת 96 ועד 31 במרץ 97 צפויים כ- 285 מדענים נוספים לסיים מיצוי זכאותם ויעמדו בפני פיטורין מהאוניברסיטאות, מכללות ומכוני המחקר. מאחר וגם עתה עומדת בפני המשק בעיית קליטתם של כ- 400 המדענים שלא התקבלו לתכנית, נראה לנו כי נדרש המשך לתכנית בהיקף של כ- 150 משרות בשנת 96 (חלקן ייועד עבור מדענים ותיקים יותר שלא נכללו בתכנית בשנת 95), ובשנת 97 עוד כ- 100 משרות נוספות.

במקביל לצמצום המושמים החדשים באוניברסיטאות עפ"י תכנית זו נתייצב על כ- 720 מדענים המועסקים באוניברסיטאות במסגרת המסלול הרגיל והמסלול הנוסף.

רצ"ב נספחים א' ו- ב' המפרטים את מספר המדענים שהחלה העסקתם באוניברסיטאות, וכן תחזית לשנים הבאות.

קליטת מדענים באוניברסיטאות 92-94

המוסד	מתחילי 91	מתחילי 92	מתחילי 93	מתחילי 94	סה"כ
האוניברסיטה העברית	48	76	60	59	243
אוניברסיטת תל-אביב	60	78	48	67	254
אוניברסיטת בר-אילן	23	55	18	26	122
מוסד הטכניון	76	109	72	74	331
מכון וייצמן	24	28	12	13	77
אוניברסיטת חיפה	16	10	11	5	42
אוניברסיטת בן-גוריון	53	77	60	78	268

הערה: בנוסף היו בשנת 90 272 מדענים בסיוע המק"ב באוניברסיטאות.

קליטת מדענים באוניברסיטאות עפ"י דו"ח מבקר המדינה

השנה	תקן	זמני	סה"כ
תשמ"ט	10	42	52
תש"ן	36	53	89
תשנ"א	36	326	362
תשנ"ב	31	430	461
תשנ"ג	30	472	502
תשנ"ד	31	367	398
סה"כ	174	1690	1864

התפתחות העסקת מדענים באוניברסיטאות

השנה	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99
חדשים	300	434	281	322	270	240	200	150	150	150
"גלעדי"	(100)	(100)	(150)	(200)	(700)	(400)	(400)	(400)	(400)	(150)
פחתו/יעזבו	272	475	810	940	1050	930	920	820	720	720
סה"כ מצטבר										

תקציב רב-שנתי נדרש (המחירים באלפי ₪)

השנה	חדשים	ממשיכים	"גלעדי"	סה"כ
90		5,508		5,508
91	10,125	3,543.75		13,668.75
92	14,647.5	7,593.75		22,241.25
93	9,483.25	13,365		22,848.75
94	10,867.5	14,985		25,852.5
95	9,112.5	7,290	15,156	31,558.5
96	8,110	4,567.5	22,734	35,491.5
97	6,750	1,417.5	27,786	35,953.5
98	5,062.5	1,442.5	20,208	28,713
99	5,062.5	4,455	17,682	27,199

28.8.1995 מות"ח, אל הגבי' צופית ברטוב-רהט, עוזרת שר הקליטה

הנדון: סיכום ישיבת ועדת ההיגוי לקליטת מדענים עולים מתאריך 19.7.95

ברצוני להסב את תשומת לבך לאי-דיוקים מסוימים בסיכום הנ"ל:

סעיף 1 א':

הצגתי, בשם ות"ת, נתונים על מס' סטודנטים עולים המערכת להשכלה גבוהה ועל קליטת סגל הבטחתי להעביר למשרד הקליטה מסמך על קליטת הסטודנטים (ולא על תקציב) – מסמך זה הועבר לשר הקליטה.

סעיף 2 ב':

הבהרתי את עמדת ות"ת לגבי הארכתה והרחבתה של התכנית לקליטה זמנית של מדענים עולים: הרחבות אלו (שאינן מכוסות מבחינה תקציבית) אינן מתיישבות עם אפשרויות הקליטה של המערכת בטווח הארוך.

על פי הנאמר בישיבה אנו פתחנו בדיונים עם משרד הקליטה להבהרת הנתונים ובימים אלה נפגש לצורך זה מנהל המק"ב עם נציגות ות"ת. עמדתנו תבוא לידי ביטוי במסגרת הדיונים התקציביים על התכנית.

אבקשך להביא הערות אלה לידיעת חברי הוועדה.

בברכה, גורי זילכה

2.11.1995 מאליעזר גלעדי לאמנון פזי.

הנדון: שלב ב' – תכנית המשך לקליטת מדענים עולים באוניברסיטאות

הנני פונה אליך בשם ועדת ההיגוי לתכנית גלעדי שחברים בה דיקאנים/משנים וסגנים לנשיא האוניברסיטאות שתפקידם קליטת עלייה, נציגי משרדי הממשלה הנוגעים בדבר ונציגך, מר גורי זילכה. במהלך 95 זכו 300 מדענים עולים באוניברסיטאות, במכוני המחקר, במכללות ובבתי-חולים, להיכלל בתכנית המשך. מדענים אלה נבחרו בקפידה תחת קריטריונים והליכים הדומים לקידום אנשי הסגל האקדמאי באוניברסיטאות. הקריטריונים לבחירת המדענים היו:

1. מצוינות מדעית, על סמך הישגים בעבודת מחקר בארץ מאז קליטתם באוניברסיטאות...
 2. עיבוי קבוצות מחקר קיימות.
 3. יכולת ניהול מחקר עצמאי.
- שלושת הקריטריונים מבטיחים שהחוקרים בתכנית יחזקו קבוצות מחקר קיימות. לדעתנו, המדענים שהתקבלו לתכנית מחזקים משמעותית את קבוצות המחקר. תרומתם המדעית בחלק ניכר מן הקבוצות אליהן הם משתייכים היא חשובה ביותר, ובכמה מהן תרומתם היא חיונית.
- שלב ב' בתכנית מטפל באוכלוסיית המדענים העולים שהגיעו ארצה במהלך 92-93 והשתלבו במחקר באוניברסיטאות. אוכלוסייה זו לא נכללה בתכנית שלב א', שכללה רק מדענים שסיימו זכאותם (שלוש שנים) לסיוע משרד הקליטה עד שנת 95.

מספר המדענים באוניברסיטאות ומכוני המחקר שסיימו את סיוע מק"ב בשנת 96 הוא כ- 300. לדעתנו, כ- 150 מהם עומדים בקריטריוני ההצטיינות ויתרמו לעיבוי וחיזוק קבוצות המחקר. בסקר שבצענו בין מדעני תכנית גלעדי של אוניברסיטת ת"א, מצאנו שממוצע הישגיהם של המדענים בתכנית גבוה ממוצע ההישגים של אנשי הסגל האקדמי באוניברסיטאות. סיכום הישגי המדענים הללו מצורף למכתב זה. החוקרים העולים ממלאים ברוב המקרים תפקיד של עמית בתר-דוקטורי בכיר, דבר שכידוע לך חסר לנו מאד במערכת האקדמית. בכך הם תורמים רבות למצוינות המחקרית של האוניברסיטאות ומכוני המחקר. במקביל הם משתתפים באופן פעיל בהורה לתואר שני ושלישי, ובמידה חלקית (בהיקפים קטנים מאד בינתיים) – לתואר ראשון.

תכנית גלעדי קרמה עור וגידים בתהליך ארוך וממושך. האומר איר את התכנית לאחר מאבק ציבורי וזעזוע פנימי באוניברסיטאות. בחודשים האחרונים זכינו לייצב את מערכת היחסים בין עולים למוסדות ההשכלה הגבוהה. התסיסה שתתעורר לאי-הפעלת שלב ב' תגרום לנוזק חמור במערכת יחסים זאת. הננו מבקשים ממך לתמוך בתכנית גלעדי שלב ב' ולפנות לגורמים המתאימים (בעיקר לאוצר) כדי לאשר שלב ב' של תכנית גלעדי. לשם ביצוע התכנית במועד, עלינו לקבל אישור עקרוני עד 1/12/95. לפי הנתונים שבידינו, ובהנחה שקצב עליית המדענים לא ישתנה במידה משמעותית, יהיה צורך להפעיל גם שלב ג', בו נזדקק ל-100 משרות נוספות בעוד שנה. לאחר מכן אנחנו צופים התייצבות של התכנית בהיקף של 550 מועסקים.

לוט: נתונים על הישגי המדענים העולים. בכבוד רב, אליעזר גלעדי, יו"ר ועדת ההיגוי לתכנית גלעדי
עותקים: ראש הממשלה – מר יצחק רבין, שר האוצר – מר אברהם שוחט,
שר הקליטה – מר יאיר צבן, שרת המדע – גברת שולמית אלוני

6.12.1995 אל צוות ההיגוי תכנית גלעדי. הנדון: דיווח פעילות בנושא "תכנית גלעדי"

רצ"ב מכתבו של פרופ' ארנן סגינר המפרט את פעילותו מול קרנות המחקר ומסכם את המפגש שקיימה נציגות ועדת ההיגוי של התכנית עם פרופ' פזי. בברכה, עמרי אינגבר
עותקים: מר יאיר צבן – שר הקליטה. אחראי תחומים

30.11.1995 מר אינגבר הנכבד הנדון: תכנית גלעדי

להלן מספר עדכונים על נושאים שהיו בטיפול כתוצאה משיבת ועדת ההיגוי של התכנית ביום 19.10.95.

1. שוחחתי עם פרופ' פאול זינגר, יו"ר הנהלת הקרן הלאומית למדע, ועם ד"ר אמנון ברק מנכ"ל GIF, על נושא השגר לחוקר הראשי כאשר הוא "מדען גלעדי". משתי הקרנות קיבלתי תשובה זהה. מדיניות הקרנות היא לא לאשר שכר לחוקר ראשי ואין כל טעם לפנות למועצות הנגידים שלהן בבקשה השמית לשנות את המדיניות. התהליך יהיה ארוך ותוצאותיו אינן בטוחות. מאידך גיסא, קיים בשתי הקרנות נוהל לא רשמי לאשר שגר לחוקר ראשי אם שכרו ממומן ע"י מענקי המחקר ואין לו שכר ממקור אחר. היו לכך תקדימים בעבר. בשתי הקרנות יהיו מוכנים לדון בבקשות של האוניברסיטאות לאשר שכר למדעני גלעדי גם כאשר יהיו חוקרים ראשיים. לשם כך יש לצרף להצעת המחקר מכתב הנמקה חזק של האוניברסיטה המגישה. לבי הצעות מחקר שגבר הוגשו השנה ללא בקשת שכר (אם מדען גלעדי הוא חוקר ראשי), ניתן עדיין לשלוח מכתב לקרנות הנ"ל המבקש תוספת שכר בהנמקה כנ"ל. שתי הקרנות מבקשות לא לתת לדבר פרסום בחוזר, אלא לתדרך את רשויות המחקר בהתאם.

עדיין לא שוחחתי עם BSF. תשובתו של מ"מ המנכל של BSF לפונים בעניין עד כה היתה קטגורית שלילית. יתכן שרצוי להמתין לכניסת המנהל החדש לתפקידו ב-1.1.96.

2. ביום 26.11.95 נפגשנו - פרופ' ד. עמיר, פרופ' ל. נגן ואני, עם פרופ' א. פזי ועם מר ג. זילכה. עמדת מר זילכה היתה שהתכנית המתבצעת כלל איננה דומה לתכנית גלעדי שבה דובר על קליטת קבע של עד 350 חוקרים בבסיס התקציב של האוניברסיטאות. לדעתו הפתרון הנכון לקליטה זמנית של המדענים העולים מסוג "מדעני גלעדי" הוא הגדלת תקציבי המחקר לקבוצות המחקר שתקלוטנה אותם.

כן טען מר זילכה כי התכנית שאושרה ע"י האוצר כללה בס"ה 300 מדענים (FTE בשנה) שהעסקתם היתה אמורה להיות פרוסה על פני כל שנות התכנית (שלושה מחזורים). במקום זאת קלטה התכנית את כל ה-300 כבר במחזור הראשון. התברר למשתתפי הדיון שיש הבדלית ניכרים בטרמינולוגיה של הצדדים. במחזור הראשון התקבלו 300 אנשים אבל לא 300 לפי FTE. מבחינת ההוצאה יש להניח שהיתה רק כ-50% מפני שנפרסה על שנה שלמה.

לדעת פרופ' פזי היו במערכת האקדמית במוצע כ-700 מדענים, והנחת העבודה של התכנית שלכמחצית מהם יש למצוא פתרון לעוד שלוש שנים. מכיון שלא כולם מסיימים את הסיוע באותה שנה, גם הפתרון עבורם היה אמור להיות פרוס על פני שלוש שנים.

פרופ' פזי היה מודאג מן המספרים הגדולים שהוצגו של מדענים הזקוקים לתקופת גישור כנ"ל. לדעתו הצפת האוניברסיטאות תפגע ברמתן. דאגתו השנייה לאוניברסיטאות היא תקציבית. הוא בטוח שבהמשך התכנית ייפול כל העומס התקציבי על ות"ת, כלומר יקוצץ מכספים המיועדים ממילא לאוניברסיטאות.

לסיכום – פרופ' פזי יתמוך בהפעלת עוד שני מחזורים של תכנית גלעדי בתנאים הבאים:

א. יופעלו עוד שני מחזורים בהיקפים של בערך 150 איש (לא FTE) במחזור השני (מסיימי סיוע בין אפריל 1996 עד מרץ 1997) ועוד כ- 100 איש במחזור השלישי (מסיימי סיוע בין אפריל 1997 מעד מרץ 1998).

ב. שני המחזורים הנ"ל הם סופיים. המספרים לא יוגדלו ולא יופעלו מחזורים נוספים, אלא אם יהיה שינוי דרסטי בהיקף העלייה ובדפוסיה.

ג. המספרים המדויקים יסוכמו בין המק"ב לבין ות"ת על סמך מספרים בדוקים של מדענים במערכת ומועדי סיום הסיוע הממשלתי שלהם (מכל המקורות: משרד הקליטה, משרד המדע, תמ"ס וכו).

ד. לדעת פרופ' פזי המלגה למדעני גלעדי נמוכה מדי. אסור שתהיה גדולה מדי כדי שלא תיצור לחץ ומוטיבציה להשאיר את המדענים במערכת, אולם יש להגדיל במעט את המלגה הנוכחית ע"י הגדלת השתתפותו של המוסד הקולט. [...]

אנא הפץ גם מכתב זה לכל חברי ועדת ההיגוי. בכבוד רב, פרופ' ארנן סגינר, משנה לנשיא למחקר עותקים: פרופ' ד. עמיר, רקטור אוני' תל-אביב פרופ' ל.נגן, סגן נשיא ודיקן לפיתוח ומחקר, אוני' בן-גוריון

13.12.1995 ממנהל המרכז לקליטה במדע. הנדון: בחירת מועמדים ל"תכנית גלעדי" שלב ב'

בהתאם לסיכום עקרוני שהושג בימים אלו בין האוצר למשרד לקליטת העלייה, תורחב "תכנית גלעדי" בשנת 96 ותכלול גם מדענים אשר אמורים לסיים זכאותם במסלול הסיוע הרגיל למדענים של המרכז לקליטה במדע ו/או של משרד המדע. מאחר וטרם נקבע היקף המשרות הנוספות, אין בשלב זה סיכום באש למכסות שיוקצו לכל מוסד למינוי בסמכות המוסד ולהגשה לוועדה הארצית. יחד עם זאת, יש להתחיל בהכנות לבחירת המועמדים כאשר:

1. על המוסדות לאתר ולהעביר לח"מ את רשימת המדענים הזכאים להיכלל בתכנית (פוטנציאל הזכאים לחישוב המכסות).

2. להקים במקביל ועדות דרוג פנימיות ולדרג בהתאם הזכאים עפ"י סדר הקדימות של המוסד. להלן תנאי הזכאות להיכלל בתכנית גלעדי שלב ב':

- א. המדען עלה לישראל לאחר 1.1.92.
- ב. ככלל, מדענים במעמד של תושבים חוזרים אשר סיימו את זכאותם לסיוע בשכר מטעם המק"ב יכולים להיכלל בתכנית.
- ג. המדען עומד לסיים את מלוא זכאותו לסיוע בשכר מטעם מק"ב ו/או משרד המדע בתקופה שבין 1.4.96 ל- 31.3.97 (מועד כניסתו לתכנית בהתאמה לסיום הזכאות כאמור).
- ד. המדען בעל תואר שלישי (לפחות), סיים את התואר וקיבל תעודת Ph.D לפני 31.1.89.
- ה. המדען עובד לפחות שנתיים במוסד (במידה ועזב את המוסד, הרי שלא חלפה יותר משנה מיום עזיבתו ולא התקבל בינתיים לעבודה הולמת את כישוריו במגזר העסקי).
- ו. המדען הוכיח יכולתו המחקרית והצטיינותו המדעית בישראל ע"י פרסומים מדעיים, דו"חות מחקר, השתתפות פעילה בכנסים מדעיים, רישום פטנטים והגשת הצעות מחקר). בהתאם למפורט בתנאי ג', כל אותם המדענים שהיו זכאים להיכלל בשלב א' של תכנית גלעדי אינם בפוטנציאל הזכאים לשלב ב'. למרות האמור, מספר מצומצם מאד של מועמדים שלא נכללו בשלב א' יוכלו להתקבל לשלב ב'. הקריטריון לקבלתם יהיה הצטיינות מיוחדת. הנ"ל יתקבלו רק בוועדת החריגים הארצית.

לו"ז: רשימת הזכאים בכל מוסד (פוטנציאל הזכאים) תועבר לח"מ ע"י כל מוסד עד ה- 7 בינואר 96. הרשימה תכלול שם מלא ומספר זהות.

ועדת ההיגוי לתכנית גלעדי תתכנס ב- 21 בינואר 96 וסכם את המכסות לכל מוסד.

א. בהתאם למכסות, יעביר כל מוסד את רשימת מועמדיו לתכנית עד ה- 20 בפברואר 96, כאשר רשימת המועמדים שנבחרו ע"י המוסד במסגרת המכסות תכלול את שם המדען ומספר הזהות ותדורג עפ"י סדר הקדימות שנקבע ע"י המוסד (ברשימה זו ייכללו אך ורק מדענים העונים לתנאי הזכאות שפורטו). רשימת המועמדים המומלצים ע"י המוסד מעבר למכסות שנקבעו לכל מוסד אף היא תדורג עפ"י סדר הקדימות שנקבע ע"י המוסד, כאשר לכל מועמד המוגש לוועדה יש לצרף החומר הבא (ב- 5 עותקים):

- א. קורות חיים מעודכנים.
- ב. רשימת הפרסומים (לרבות כנסים מדעיים ופטנטים) שהכנתם התבצעה בישראל.
- ג. המלצת עמית המחקר הקולט וכן ראש הפקולטה/המוסד המחקרי, הכוללת אישור כי המדען הינו בעל יכולת לביצוע מחקר עצמאי.
- ד. ב-14 במרץ תתקיים ועדה ארצית לאישור המועמדים שהוגשו מעבר למכסות. אודה על שיתוף הפעולה. בברכה, עמרי אינגבר

בתאריך 21 בינואר 96 התקיימה ישיבת ועדת ההיגוי ל"תכנית גלעדי". בישיבה נסקרו הנושאים הבאים: א. תקציב 96 לתכנית גלעדי שלב א'. ב. סיכום שר האוצר להגדלת התכנית ב-120 מועמדים נוספים ועבודת המטה המתקיימת בהקשר לאיגוד המשאבים הנדרש לכך. ג. בחירת מועמדים מחליפים למקומות שהתפנו בתכנית הנוכחית. ד. בקשות ליציאה לחל"ת. ה. הפסקת השתתפות מדען בתכנית היזומה ע"י המוסד המעסיק. ו. פוטנציאל הזכאים ל"תכנית גלעדי" שלב ב'.

להלן הסיכומים שהתקבלו:

א. צוות ההיגוי מתנגד לכוונת האוצר להגדיל את חלקו של המעסיק בתכנית ובכך לשנות את עקרונות היסוד של התכנית בדבר בחירה על בסיס מצוינות ולא שיקולי היכולת הכספית של צוות המחקר, עצמאות המדען העולה ע"י הקטנת תלותו ביכולת גיוס הכספים של עמית המחקר הוותיק. ב. מדען יוכל לצאת לחל"ת לתקופה שלא תעלה ע"כ 6 חודשים (תקופה זו לא תימנה). יציאה לתקופה ארוכה יותר משמעה ביטול השתייכות המדען לתכנית ופינוי המקום למדען אחר. ג. במידה ומדען לא ענה לציפיות האקדמיות יקיים דיקאן הקליטה של המוסד בדיקה ובירור אישי ויעביר המלצתו להפסקת פעילות המדען בתכנית לוועדת המינויים הארצית. ועדת המינויים הארצית לא תקיים בירור עם המדען, אך תוודא (ע"פ החומר שיוגש לה) כי אכן שיקולי המוסד הינם אקדמיים. ד. "תכנית גלעדי" שלב ב'. על בסיס הפוטנציאל שהוצג לוועדה נקבעו מכסות למוסדות למינוי מדענים ע"י המוסד ישירות (מיכסה עצמית) ולהגשה לדיון בוועדת המינויים הארצית. במסגרת המיכסה העצמית שאושרה למוסדות יבחרו המוסדות אך ורק מועמדים מתוך פוטנציאל המועמדים שאושר ע"י המק"ב (לא היו זכאים להיכלל בתכנית בשנה הקודמת וימצו זכאותם במהלך שנת 06 ועד 31/3/97).

להלן הגדרת הקריטריונים למועמדות פוטנציאלית לתכנית שלב ב':

- 1) המדען עלה לישראל לאחר ה-31 במרץ 91 (תושב חוזר – לאחר ה-31 במרץ 1993).
- 2) המדען עומד לסיים את מלוא זכאותו לסיוע בשכר מטעם המק"ב ו/או משרד המדע בתקופה שבין 1.4.96 ל-31.3.97 (מועד כניסתו לתכנית בהתאמה לסיום הזכאות כאמור).
- 3) המדען בעל תואר שלישי (לפחות), סיים את התואר וקיבל תעודת Ph.D לפני 31.3.89.
- 4) המדען עובד לפחות שנתיים במוסד (במידה ועזב המוסד, יוכל להיבחר לתכנית בתנאי שלא התקבל בינתיים לעבודה ההולמת את כישוריו במגזר העסקי).
- 5) המדען הוכיח יכולתו המחקרית והצטיינותו המדעית בישראל ע"י פרסומים מדעיים, דו"חות מחקר, השתתפות פעילה בכנסים מדעיים, רישום פטנטים והגשת הצעות מחקר.

במסגרת המיכסה להגשה לוועדה הארצית ניתן לכלול מועמדים שהיו בפוטנציאל של "תכנית גלעדי" שלב א' (עלו לאחר ה-1 בינואר 89 וסיימו זכאותם לסיוע המק"ב C ו/או משרד המדע במהלך שנת 95 או קודם לכך). את רשימת המועמדים לוועדה הארצית יש לדרג לפי סדר המצוינות המדעית שנקבע ע"י הגורם המוסמך במוסד. לבתי החולים לא נקבעה מיכסה כלשהי ומועמדיהם יוגשו לוועדה הארצית ע"י האוניברסיטאות (העברית, הטכניון, תל-אביב ובן-גוריון) כאשר רשימת המועמדים מבתי החולים תוגש בנפרד ולא על חשבון המכסות שנקבעו להגשה לוועדה הארצית לכל אחת מן האוניברסיטאות. את רשימת המועמדים מבתי חולים יש לדרג לפי סדר המצוינות המדעית תוך השוואה למועמד האחרון ברשימת המוסד.

בהתאם למכסות יעביר כל מוסד את מועמדיו לתכנית עד 20 בפברואר, כאשר רשימת המועמדים שנבחרו ע"י המוסד במסגרת המכסות תכלול את שם המדען ומספר הזהות ותדורג עפ"י סדר הקדימות שנקבע ע"י המוסד (ברשימה זו ייכללו אך ורק מדענים העונים לתנאי הזכאות שפורטו). ב. רשימת המועמדים המומלצים ע"י המוסד מעבר למכסות שנקבעו לכל מוסד אף היא תדורג עפ"י סדר הקדימות שנקבע ע"י המוסד כאשר לכל מועמד המוגש לוועדה יש לצרף החומר הבא (ב-5 עותקים): א. קורות חיים מעודכנים. ב. רשימת הפרסומים (לרבות כנסים מדעיים ופטנטים) שהכנתם התבצעה בישראל. ג. המלצות עמית המחקר הקולט וכן ראש הפקולטה/המוסד המחקרי הכוללת אישור כי המדען הינו בעל יכולת לביצוע מחקר עצמאי.

ב-14 במרץ תתקיים ועדה ארצית לאישור המועמדים שהוגשו מעבר למכסות.

הוועדה מציינת את תרומתו המכרעת של השר לקליטת העלייה להפעלתה והרחבתה של התכנית וקיבלה בצער את הודעת פרישתו. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל מרכז קליטה במדע

2.2.1996 אל חברי הוועדה הארצית לתכנית גלעדי. הגדון: **בחירת מועמדים לתכנית גלעדי שלב ב'**

רצ"ב החומר שהוגש ע"י המוסדות להמלצת מועמדיהם לוועדה הארצית ב"תכנית גלעדי" שלב ב'. מתוך 120 המקומות בתכנית הוקצו ישירות למוסדות 59 מקומות. לוועדה הארצית הוגשו בהתאם למכסות שנקבעו 53 מועמדים מהאוניברסיטאות, 15 מועמדים מבתי החולים (עפ"י דרוג האוניברסיטאות), 12 מועמדים מהמכללות ו-9 מועמדים ממכוני המחקר. רצ"ב רשימת מועמדי המוסדות. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

בישיבת ועדת ההיגוי הארצית לקליטת מדענים עולים, שהתקיימה במשרדך ב- 10.11.95 הופתענו לשמוע מפי מר זילכה, מנכ"ל ות"ת, שהוא תומך בתכנית גלעדי להעסקת מדענים עולים, זאת לאחר שבמשך תקופה ארוכה נראה היה לנו שהוא מתנגד לה, ועושה כמיטב יכולתו למנוע את הפעלתה, או לחלופין להקטין את היקפה. בפגישה אישית ביני לבין פרופ' א.פזי, ראש ות"ת, שמעתי תגובה דומה, הווה אומר שהוא, והמוסד שהוא עומד בראשו, איננו מתנגד להפעלת תכנית גלעדי שלב ב' "בתנאים דומים או זהים" לתכנית הקיימת. בפגישה נוספת שקיים פזי עם פרופ' דן עמיר, רקטור אוניברסיטת תל-אביב ושניים או שלושה פרופסורים בכירים מאוניברסיטאות אחרות, הוא חזר והביע את הסכמתו להמשך התכנית והגדלת מספר המשתתפים, ובלבד שהתכנית תוגבל לשלוש שנים. באותה הזדמנות הוא גם דרש (הציע?) שתרומת החוקרים לעלות השכר תגדל מ- 6,700 ₪ ל- 10,000 ₪, וזאת על מנת להגדיל את שכר החוקרים (ולא כדי להקטין את חלקה של ות"ת או של גופים אחרים בעלות השכר).

חששתי מאד, והבעתי חשש זה בפניך, שמדובר כאן בתכסיס ולא בשינוי מדיניות. במלים אחרות, חששתי שהנהלת ות"ת החליטה שעדיף לה להילחם בתכנית גלעדי בשקט, בפעולות שמאחורי הקלעים, במקום להתנגד לה בגלוי. לצערי מתברר שהחשש שלי היה מוצדק. הדרישה של ות"ת, כנראה בתיאום עם פקידי משרד האוצר, היא שהחוקר ישתתף החל מן השנה השנייה בעלות השכר בהיקף של 22,000 ₪ בערך, כמקובל בשנה השנייה של תכנית הקליטה הראשונית.

דרישה זאת של ות"ת היא בניגוד מוחלט לדבריו של פרופ' פזי בשתי פגישות נפרדות = פעם אתי ולאחר מכן עם קבוצת פרופסורים בראשות פרופ' דן עמיר, ואני מקווה שהדבר נעשה ע"י מר זילכה בלי ידיעתו של פרופ' פזי, ואולי זה בשיתוף פקידי האוצר בלי ידיעת שר האוצר.

ברצוני להבהיר בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שהדרישה החדשה של ות"ת והאוצר תביא להתמוטטות מיידי של תכנית גלעדי, שלב א' ושלב ב' כאחד. כפי שהסברתי פעמים רבות, החוקרים הישראלים שבקבוצות המחקר, שלהם מדענים עולים במסגרת תכנית גלעדי, עומדים אך בקושי בעומס הנוכחי – מדובר לא רק בהשתתפות בעלות השכר, אלא גם במלוא נטל הוצאות המחקר, שעבורן לא ניתנה הקצבה מיוחדת. כזכור לך, נפגעו המדענים העולים מאד מן הדרישה להשתתפות החוקר בשכרם בסכום 6,700 ש"י, כי ראו בזה הגדלת התלות של העולה בחוקר, מניעת השתתפות חלק מהעולים בתכנית משום שלחוקרים לא יהיה כסף למימון ופגיעה בשכרם של העולים (במקום לשלם לעולה תוספת מעבר ל- 50%, יהיה צורך להשתמש בכסף להשתתפות בעלות 50% השכר).

אני פונה אליך לפעול נמרצות אצל שר האוצר לביטול רוע הגזירה, ולהפעיל את תכנית גלעדי במתכונת הקיימת ללא שינויים. אני וחברי, וכמובן המדענים העולים, ראינו בהסכמת האוצר, משרד הקליטה והגופי האחרים להפעלת תכנית גלעדי, התחייבות רב-שנתית להפעיל את התכנית לשלוש שנים לפחות. קיוונו שהתנאים ישתפרו מעט עם הזמן, אבל ודאי לא שתהיה הרעת תנאים הדרגתית. אפילו הצעתו התמימה לכאורה של פרופ' פזי להגדיל את שכר העולים על ידי הגדלת השתתפות החוקרים נראית עתה יותר כניסיון להכביד על החוקרים מאשר כניסיון להיטיב עם המדענים העולים. אם אכן רוצים להעלות את שכר המדענים העולים, דבר שהוא מוצדק כשלעצמו, ראוי שכל הגורמים הנוגעים בדבר, ובראש וראשונה ות"ת ומשרד האוצר, יתנו את חלקם לתוספת זאת, ביחס ישר לחלקו של כל גוף בעלות השכר. אצטער מאד אם התנהגות זאת של ראשי ות"ת והאוצר תגרום לאווירה עכורה, הפגנות ורגשות תסכול אצל העולים. דווקא בנושא בו נבנתה תכנית מוצלחת, ונראה היה שהממשלה זוכה בגין תכנית זאת לאהדה רבה בקרב כלל ציבור העולים.

בברכה, אליעזר גלעדי, פרופ' לכימיה, יו"ר ועדת ההיגוי הארצית לתכנית גלעדי

העתק: פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים של המועצה הציבורית למען יהודי-המועצות

10.3.1996 לכבוד מר עמרי אינגבר, מנהל מק"ב

הנדון: ועדת ערעורים לתכנית גלעדי להעסקת מדענים עולים

מאחר שהתעוררו ספיקות לגבי אפשרות הערעור, מי רשאי לערער וכך הלאה, ברצוני להבהיר כאן נקודה זאת. עם הפעלת התכנית, לפני למעלה משנה, נשמעה דרישה מקרב העולים לאפשר להם לערער, במקרים מיוחדים, על החלטות המוסדות בהם הם עובדים. אינני רוצה לשפוט אם הצורך הזה מבוסס על קיפוח אמיתי או על אי-אמון בסיסי של העולים בממסד, אותו הביאו איתם ארצה מארץ מוצאם. כך או כך, הצורך הוא אמיתי מבחינה פסיכולוגית וציבורית, ולכן החלטנו כבר בשנה שעברה להכיר בו והסמכנו את הוועדה המטפלת במינויים במסגרת הרזרבה הארצית לפעול גם כוועדת ערעורים.

על פי ההחלטה שהתקבלה אז, מותר לחוקר עולה לערער על אי-הכללתו בתכנית גלעדי. הערער יועבר ישירות אליך ויבוא לדיון בוועדת הערעורים. ערעור של חוקר עולה יוגש על ידו או על ידי החוקר שבקבוצתו או ביחידה שבה הוא מתכוון לעבוד, שכן לא ניתן להכריח מוסד להעסיק חוקר עולה שאינו רצוי בשום קבוצת מחקר. בנוסף לכך יוכלו המוסדות להגיש ערעור לגבי מועמדים שהם הגישו לוועדה הארצית ואשר לא זכו להיכלל בתכנית. על מנת להבטיח שוועדת הערעורים תוכל לפעול כראוי, תצטרך הוועדה הארצית להשאיר מספר משרות פנויות, אותן אפשר יהיה להעניק למערערים אם תחליט ועדת הערעורים שהם אכן ראויים לכך.

באותה הזדמנות ברצוני להדגיש שתכנית גלעדי למדענים עולים נועדה בעיקרה לאפשר לעולים לעסוק במחקר. אין הדבר מונע שיתופם של העולים גם בהוראה, אבל הדגש בבחירת המועמדים לתכנית והמטלות המוטלות על אלה שהתקבלו אליה הוא מחקר, פרט למקרים מיוחדים (כמו האקדמיה למוסיקה) בהם חשיבות המחקר קטנה יותר. בברכה, א. גלעדי, פרופ' לכימיה, יו"ר ועדת ההיגוי הארצית

14.3.1996 לכבי' פרופ' דן עמיר, יו"ר ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ

הנני פונה אליך ומבקש את עזרתך בנושא **תקציב ושכר המדענים העולים בתכנית גלעדי**.

להלן מספר עובדות:

- 1 החל מ-1.1.96 לא נחתמו חוזים חדשים בין משרד הקליטה לבין המוסדות לגבי מדענים אשר נכללו בתכנית גלעדי שלב א' ואמורים להצטרף אליה בתקופה 1.4.96-1.1.96.
 - 2 התקציב של משרד הקליטה עבור תכנית גלעדי עדיין לא נפתח.
 - 3 השכר בתכנית גלעדי וההשתתפות העצמית של החוקר/המוסד עדיין לא נקבעו.
- דווח לנו כי לפני כארבעה חודשים נפגשת יחד עם פרופ' לחיים נגן ופרופ' ארנן סגינר עם פרופ' אמנון פזי יו"ר ות"ת. לאחר הפגישה דווח כי ההשתתפות העצמית של החוקר/מוסד תעלה ל-10,000 ₪ ושכר המדענים המשתתפים בתכנית גלעדי יעלה לפחות בסכום זה. האינפורמציה שבידי מצביעה שמסתמנת פשרה בה תועלה ההשתתפות העצמית של החוקר/המוסד ל-10,000 ₪ מבלי שהשכר יעלה. משמעותה של פשרה זו היא ששכר המדענים בתכנית יירד, מכיון שהמדען הקולט בד"כ מוסיף לשכרו של המדען העולה מעבר למינימום של 50 משרה. אנו מבקשים ממך לפעול לשינוי מגמת הפשרה הזאת. **ארגון המדענים העולים יפעל לקיום הפגנה מול שערי הכנסת בשבוע של 28-23 במרץ**. בכבוד רב: פרופ' משה בלינסקי, יו"ר ארגון מדענים עולים של האוניברסיטאות בישראל

21.3.1996 אל חברי ועדת היגוי לתכנית גלעדי. הנדון: **סיכום פעילות ועדת המינויים הארצית**

בתאריך 14 במרץ התכנסה ועדת המינויים הארצית בכדי להשלים את בחירת המועמדים ל"תכנית גלעדי" שלב ב'. מתוך 120 המקומות בתכנית הוקצו ישירות למוסדות 69 מקומות (66 לאוניברסיטאות ו-3 למכללות). לוועדה הוגשו סה"כ 105 מועמדים (53 מהאוניברסיטאות, 12 מהמכללות, 20 מבתי החולים ו-20 ממכוני המחקר). מתוכם בחרה הוועדה 39 מועמדים (26 מהאוניברסיטאות, 3 מהמכללות, 5 ממכוני המחקר ו-5 מבתי החולים). הוועדה החליטה להשאיר 12 מקומות בתכנית לדיון בוועדת הערעורים, כאשר 7 מבין המועמדים שנבדקו ע"י הוועדה הארצית יועלו אוטומטית לדיון בוועדת הערעורים [...]. שמות המועמדים שהתקבלו לתכנית (נבחרו המוסדות ונבחרו הוועדה הארצית) יפורסמו מיד, ולאחר שהאוצר יסכם את התקציב (יתקבל?) המועמד לתכנית. ועדת הערעורים תתכנס בסוף חודש מאי כאשר בקשות לדיון בפני הוועדה ניתן יהיה להעביר לח"מ עד ה-15 במאי. בתודה למאמציכם לקידום התכנית. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

27.3.1996 הנדון: **חידוש הסכמי המסגרת ל"תכנית גלעדי"**

הריני שמח להודיעכם כי **סוכמה ואושרה הפעלת "תכנית גלעדי" לשנת 96**. בשנה זו ייכללו בתכנית המדענים שנבחרו לתכנית בשנת 95 (שלב א' של התכנית) ומדענים נוספים שתהליך בחירתם מסתיים בימים אלה. סוכומי הסיוע והשתתפות המוסד עודכנו ומפורטים בנספח א' המצורף והם יחולו על כל משתתפי התכנית במידה שווה (ותיקים ומצטרפים חדשים). סוכומים אלו הינם חודשיים ויעודכנו במהלך השנה עפ"י ההסכמים לתוספת יוקר שיחולו על המשק. הגדלת הסוכומים נובעת מהגדלת שכרו של המדען בתכנית. [...] יש לראות כבר עתה בהודעתנו זו אישור להמשך הסיוע לאותם המדענים שנבחרו לתכנית שנת 95. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

17.12.1996 ממנהל המרכז לקליטה במדע. בחירת מועמדים ל"תכנית גלעדי" שלב ב'

החל משנת 95 מופעלת ע"י המרכז לקליטה במדע "תכנית גלעדי" אשר מאפשרת המשך העסקתם של עולים מדענים מצטיינים במוסדות להשכלה גבוהה ובמכוני המחקר. בשנת 97 יופעל שלב ג' של התכנית ע"י בחירתם של 80 מדענים נוספים. הבחירה לתכנית תהיה אישית למשך 3 שנים, כאשר בשנת 97 סיוע הממשלה יהיה בסך 59,400 ₪ והשתתפות המעסיק בסך של 14,850 ₪. בשל מספר המקומות המועט יחסית, בחירת המועמדים תיעשה ע"י ועדת המינויים הארצית של התכנית. הגשת המועמדים לוועדה הארצית תיעשה כלהלן:

- א בתי חולים – באמצעות הפקולטות לרפואה של האוניברסיטאות (בהתאם למפורט בנספח א')
 - ב מכללות ומכוני מחקר – הגורם המוסמך במוסד (רקטור, מנהל מדעי) יעביר ישירות לח"מ. רשימת המועמדים המוגשת תכלול אך ורק מועמדים העונים לקריטריונים הבאים:
- 1 המדען עלה לישראל לאחר 1.1.89.
 - 2 המדען מיצה או עומד למצות את מלוא זכאותו לסיוע המק"ב עד ה- 31.3.98 (מועד כניסתו לתכנית בהתאם לסיום הזכאות כאמור).
 - 3 המדען בעל תואר שלישי (לפחות), סיים את התואר וקיבל תעודת PhD או תעודה לתואר מקביל לפני 31.3.90.
 - 4 המדען עובד לפחות שנתיים במוסד (במידה ועזב את המוסד הרי שלא חלפה יותר משנה מיון עזיבתו ולא התקבל בינתיים לעבודה ההולמת את כישוריו במגזר העסקי).
 - 5 המדען הוכיח יכולתו המחקרית והצטיינות מדעית בישראל ע"י פרסומים מדעיים, דו"חות מחקר, השתתפות פעילה בכנסים מדעיים, רישום פטנטים והגשת הצעות מחקר. הערה: מדענים במעמד תושבים חוזרים אשר מיצו את מלוא זכאותם לסיוע המק"ב יהיו זכאים להיכלל כמועמדים לתכנית.

המשך עבודת המטה

- עד ה- 20 בפב' 97 יגיש כל מוסד רשימה שמית של מועמדיו לוועדה הארצית וכן החומר הבא (ב- 5 עותקים): א קורות חיים מעודכנים.
- ב רשימת הפרסומים, לרבות כנסים מדעיים ופטנטים, שהכנתם התבצעה בישראל.
 - ג המלצת עמית המחקר הקולט וכן ראש הפקולטה/המוסד המחקרי הכוללת אישור כי המדען הינו בעל יכולת לביצוע מחר עצמאי.
- את הרשימה יש לצרף בהתאם לסדר המצוינות שנקבע ע"י המוסד.
- בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע אודה על שיתוף הפעולה.

1.1.97 הנדון: מיכסות מינויים לתכנית גלעדי שלב ג'

- בתאריך 31 בדצ' התכנסה ועדת ההיגוי הארצית ל"תכנית גלעדי". להלן סיכום הוועדה באשר לבחירת מועמדים לשלב ג' של "תכנית גלעדי".
1. מתוך 80 המקומות שיתווספו לתכנית בשנת 97 ייבחרו 49 מועמדים ע"י הוועדות הפנימיות של האוניברסיטאות במסגרת המיכסה לבחירה עצמית שסוכמה כלהלן:
הטכניון 12, אוניברסיטת תל-אביב 10, האוניברסיטה העברית 9, אוניברסיטת בן-גוריון 11, אוניברסיטת בר-אילן 4, אוניברסיטת חיפה 1, מכון וייצמן למדע 2.
 2. הוועדה הארצית תבחר 32 מועמדים נוספים, כאשר בפני הוועדה יועלו מועמדים מהמכללות, מכוני המחקר ובתי החולים, וכן מועמדים מהאוניברסיטאות אשר רשאיות להגיש לוועדה מספר מועמדים מוגבל כלהלן:
הטכניון 8, אוניברסיטת תל-אביב 9, האוניברסיטה העברית 7, אוניברסיטת בן-גוריון 9, אוניברסיטת בר-אילן 3, אוניברסיטת חיפה 1, מכון וייצמן למדע 2.
 3. מועמדי בתי החולים יועברו לוועדה הארצית ע"י האוניברסיטאות (לא במסדרת מכסת האוניברסיטאות), אשר תדרגנה המועמדים בהתאם להערכתן את מצוינותם המדעית.
 4. הוועדה הארצית תתכנס לבחירת המועמדים ב- 18 במרץ 97 שעה 16:00.
- בנוסף לאמור דנה ועדת ההיגוי בסוגיית מעמדם של המדענים אשר נבחרו לתכנית, וזאת על רקע פנייה שהגיעה בדבר וטו של מכון וייצמן להגשת הצעת מחקר לקרן הלאומית למדע ע"י אחד המדענים שבתכנית כחוקר ראשי, מאחר ומניעת פעילות זו נוגדת את רוח התכנית הוחלט לפנות רשמית למכון וייצמן שייבחנו הנושא שנית. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

קליטת מדענים עולים בסגל האקדמי של האוניברסיטאות

רצ"ב הודעת דובר מכון וייצמן למדע בדבר הצלחתו המדעית של ד"ר איליה אברבוך המועסק כחוקר במחלקה לפיסיקה כימית במכון וייצמן למדע במסגרת "תכנית גלעדי". למרות הצלחתו המדעית ולמרות ההכרות הממושכת של מכון וייצמן עם המדען (לפני קבלתו לתכנית גלעדי הועסק במכון 4 שנים בסיוע המרכז לקליטה במדע), טרם נפתחו הליכים למינויו בסגל האקדמי הבכיר של המוסד. זוהי דוגמה אחת (אך לא היחידה) להצלחתם ותרומתם של מדענים עולים לקידום המחקר המדעי בישראל (מעיון ברשימת הזוכים במענקי מחקר של הקרן הלאומית למדע מסתבר כי מספר מדענים עולים אכן הצליחו לזכות במענקי מחקר). הצלחה זו מעידה על הצורך בתכנית שתאפשר קליטתם של עולים מדענים מצטיינים באוניברסיטאות ובמכוני המחקר הממשלתיים. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

20.3.1997 אל חברי ועדת ההיגוי לתכנית גלעדי. הנדון: **סיכום דיון ועדת המינויים הארצית**

ב-19 במרץ התכנסה ועדת המינויים הארצית לתכנית גלעדי לבחירת מועמדים לשלב ג' של התכנית. הוועדה בחרה 27 מועמדים (17 מועמדים מהאוניברסיטאות, 2 מועמדים מהמכללות, 3 מועמדים מבתי החולים ו-5 מועמדים ממכוני המחקר). הוועדה החליטה לקיים סבב בחירה נוסף של 5 מועמדים במהלך חודש יוני במסגרת הליך דיון בערעורי המוסדות. הוועדה החליטה שבתהליך זה יועלו לדיון חוזר מועמדים לגביהם התלבטה הוועדה [...]. הוועדה התלבטה בסוגיית בחירתם של מדענים קשישים לתכנית וממליצה בפני ועדת ההיגוי של התכנית לפעול למיסוד פתרון אחר (שלא במסגרת "תכנית גלעדי") לגבי מדענים קשישים אשר עדיין פעילים ומוכיחים מצוינות מדעית. עד למציאת פתרון הולם החליטה הוועדה לבחור את טוריאן יעקב מהמעבדה הלאומית לפיסיקה לשנה אחת בלבד (ע"ח שנת החל"ת של קונסטנטין גורבנוב מהטכניון). בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

תכנית גלעדי נמשכה, בהיקף מצטמצם, גם בשנות האלפיים – בשילוב עם תכנית קמ"ע, עליה יסופר בפרק הבא.

26.11.2002 מהמרכז לקליטה במדע. **החלטת ועדת המינויים הארצית לתכנית גלעדי**

בתאריך 25 בנובמבר 2002 התקיימה ישיבת ועדת המינויים לתכנית גלעדי. מתוך המועמדים שהוגשו בחרה הוועדה 10 מדענים שעפ"י שקלול התרשמותם של חברי הוועדה היו מתאימים ביותר לתכנית (מצ"ב רשימת המועמדים שנבחרו). הוועדה החליטה בנוסף ל-10 המועמדים לדרג ברזרבה עוד 5 מדענים (עפ"י הטבלה המ"ב) אשר כניסתם לתכנית (אחד או יותר מהם) מותנית ביתרות התקציב. מועד תחילת הסיוע לכל מדען שנבחר יאושר בהמשך (במהלך השנה הנוכחית או בראשית שנת 2003). אנו מודים לחברי הוועדה על פעילותם. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

19.12.2004 אל חברי ועדת המינויים הארצית לתכנית גלעדי.

הנדון: **בחירת מועמדים לתכנית גלעדי שלב י'**

המשרד לקליטת העלייה החליט שגם השנה תבוצע בחירת מועמדים לתכנית "גלעדי". מאחר והזמן שהועמד לרשותנו מאז ההחלטה ועד לסגירת השנה התקציבית היה מועט, הוחלט שכל אחת מהאוניברסיטאות תבחר בעצמה את מועמדיה בהתאם למיכסה שהוקצתה. הוועדה הארצית תדון בבחירת מועמדים רק ממוסדות שאינם אוניברסיטאות. **לפיכך צומצם הרכב הוועדה וחבריה הם:** פרופ' דן עמיר – יו"ר, פרופ' בנימין פיין, פרופ' יצחק שפיגל, ד"ר אדיר פרידור. לוועדה הוגשו סה"כ 7 מועמדים ולפיכך לא נקיים ישיבה פורמלית, אלא נסכם את המלצות הדירוג של חברי הוועדה. במידה וההכרעה לא תהיה מובהקת, נבצע בירור נוסף טלפונית. בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

יד. תכנית קמ"ע

תכנית גלעדי נתנה רק פתרון זמני למאות המדענים הטובים העולים שלא זכו להיקלט קליטת קבע באוניברסיטאות, למרות שתרומתם למחקר האוניברסיטאי היו משמעותיות. כמי שהיה ברור מראש, בעיית קליטתם של אלו שבה ועלתה אחרי כשלוש שנים, כששוב עמדו בפני עתיד מדעי וכלכלי לא ידוע. קידומה של תכנית כזו היה קשה יותר בהרבה – העלות השנתית, אמנם, לא היתה עצומה, אבל המחויבות לשנים רבות עמדה בניגוד גמור למדיניות האוצר. בנוסף לכך, גם הות"ת והאוניברסיטאות הששו שתוך שנים לא רבות יוטל כל הנטל על מערכת ההשכלה הגבוהה, ותיפגע יכולתה לקלוט מדענים צעירים ישראלים. המאמץ לבנות, לקדם ולשמר תכנית כזו היה, מסיבות אלו - ובנוסף לכך בגלל הקונסטלציות הפוליטיות המשתנות – קשה וממושך מאד.

קליטת קבע של מדענים

7.1.1996

1. הקדמה

עלייתם של 700,000 עולים ממדינות חבר העמים בשש השנים האחרונות היא אירוע היסטורי חד-פעמי שדורש התייחסות יוצאת דופן. רבים מבין העולים הם בעלי השכלה גבוהה ובהם כ- 10,000 מדענים עולים. מרבית המדענים העולים נקלטו במגזר העסקי והציבורי, וכבר תרמו רבות לשגשוג של תעשייה עתירת מדע, המהווה את אחד מעמודי השדרה של הגידול המרשים בתוצר הלאומי, בו חזינו בשנים האחרונות.

חלק מן המדענים נקלטו באופן זמני באוניברסיטאות, בתמיכה של משרד הקליטה ומשרד המדע. עם סיום תקופת התמיכה ממקורות אלה עמדו מדענים אלה בסכנה חמורה של אבטלה. זאת ועוד, פרישתם מן האוניברסיטאות הייתה פוגעת לא מעט בפעילות המחקרית לה תרמו רבות.

כדי לקדם את פני המשבר ולמנוע נזקים למדענים, למוסדות המחקר ולאוניברסיטאות, נתקבלה תכנית המשך להעסקת מדענים עולים, הנקראת "תכנית גלעדי". לתכנית זו נבחרו בשלב א' 300 מדענים. בשלב ב' אשר הופעל החל מ-1 באפריל 1996 הצטרפו אליהם עוד 120 מדענים, ובשלב ג' יצטרפו עוד כ- 80 מדענים. כל המדענים נבחרו לתבנית על בסיס הישגיהם המדעיים, ובמיוחד תרומתם למדע מאז הצטרפותם לאוניברסיטה או למוסד המחקר בארץ.

במסגרת "תכנית גלעדי" משתכרים המדענים 3,800 ₪ לחודש ברוטו, עם תנאים סוציאליים מינימליים. שכר זה נחשב פורמלית ל-50% משכורת, אך הם נדרשים לעבוד משרה מלאה. ברי המזל שביניהם יכולים להשלים את שברם מתוך מענקי מחקר ל-7,200 ₪, אך אלה מהווים רק 15%-20% מכלל האוכלוסייה. והגרוע מכל – התכנית מוגבלת לשלוש שנים בלבד, ואחריה יעמדו המדענים (וקבוצות המחקר המעסיקות אותם) בפני שוקת שבורה.

2. קליטה מלאה

"תכנית גלעדי" תכלול בשלב השיא כ-500 מדענים. מדובר במדענים מעולים שכבר השתלבו במערכת המחקרים והוכיחו את יכולתם לתרום למצוינות המדעית של המוסדות המעסיקים אותם. מתוך אלה יהיו 400-350 איש עבורם נצטרך למצוא תעסוקת קבע במוסדות בהם הם נמצאים. הפתרון לא יוכל להימצא במסגרות הקיימות בגלל מגבלות תקציביות ואחרות, ויש צורך בחשיבה יצירתית וחריגה ממוסכמות. לפתרון המוצע להלן שני אספקטים: מדעי וארגוני, אליהם נתייחס להלן.

2.1 קליטה מדעית

המדענים שמדובר בהם עובדים כבר בפועל בקבוצות מחקר קיימות. הם מבצעים מחקר, מדריכים תלמידי תואר שני ושלישי בעבודות המחקר שלהם ובמקרים מסוימים משתתפים בהוראה הרגילה במוסד.

מוצע כאן להעסיקם כחוקרים במסלול הדומה למסלול החוקרים באוניברסיטת תל-אביב, תוך התאמה למבנה והצרכים של כל מוסד, בדרגות של חוקר (=מרצה), חוקר בכיר (=מרצה בכיר), ועמית מחקר (=פרופ' חבר). מסלול זה יקנה למדענים את רוב הזכויות של איש סגל, למעט זכויות שבתון. מאידך הוא קושר את המדענים לקבוצת מחקר קיימת וחוֹסֵד את העלויות הגבוהות של יצירת קבוצות מחקר עצמאיות חדשות. מסלול החוקרים מאפשר מעמד של קביעות בדרגת "חוקר בכיר" ומעלה, לאחר שנות ניסיון כמקובל במוסדות המחקר.

2.2 ארגון

האוניברסיטאות תרמו ותורמות בהיקף רחב לקליטת המדענים העולים בכך שסיפקו להם משרדים, מעבדות וציוד מבלי שקיבלו כספים כלשהם להרחבת התשתית למטרה זו. אין שום אפשרות שהן תוכלנה לממן קליטה מתקציביהן. גם הוועדה לתכנון ותקצוב של המועצה להשכלה גבוהה (ות"ת) מתנגדת בתוקף להעסקת המדענים במסגרת תקציבה, אף אם יוקצבו לזה משאבים מיוחדים.

* הפתרון המוצע הוא להקים גוף ממלכתי דוגמת "המרכז הלאומי למחקר מדעי" (CNRS) בצרפת. גוף זה מקיים בצרפת שני סוגי פעילות: הוא מפעיל מוסדות מחקר עצמאיים מצד אחד, ומממן את העסקתם של מדענים בתוך מוסדות מחקר קיימים (בעיקר באוניברסיטאות). בשלב הראשון יוקם הגוף במטרה מרכזית של פתרון בעיית המדענים המצטיינים מבין העולים, אך במשך הזמן, עם התבססותו, ראוי שהוא ישמש מנוף להחזרתם של מדענים ישראלים העובדים בחו"ל, לחיזוק התשתית המדעית בארץ ולעזרה בשילובם בתעשיות עתירות המדע. מקומו של המרכז הלאומי למחקר מדעי (מלמ"מ) הוא כרשות עצמאית במשרד ראש הממשלה. רק במסגרת זאת יוכל הגוף הזה לפעול ולהתפתח, חופשי ממאבקי תקציב בין משרדים ומשיקולים קואליציוניים.

2.3 מקרים חריגים

התכנית המוצעת עונה על הצרכים של רוב המדענים העולים הכלולים בתכנית גלעדי, אך לא כולם. התכנית המוצעת תצטרך לטפל במקרים חריגים, כגון מוסיקאים מצטיינים, שתרומתם למערכת החינוך והתרבות במדינת ישראל היא גדולה, אך אי אפשר להגדירם בחוקרים במובן המקובל של המילה.^{183*} ד"ר ב. אייל פרופ' א. גלעדי פרופ' ד. הופרט¹⁸⁴ פרופ' ב. פיין¹⁸⁵

בנימין פיין (1930-2013)

דן הופרט (1944-2019)

¹⁸³ בנוסחים מאוחרים יותר הוחלף חלקה האחרון של ההצעה (בין סימני הכוכבית). הנוסח המאוחר יותר הוא: הפתרון המוצע הוא להקים קרן מיוחדת שתממן את המשך העסקתם של המדענים העולים. הקרן יכולה לפעול כרשות עצמאית במשרד ראש הממשלה או במסגרת משרד ממשלתי אחר, או כאחת הפעילויות של המועצה הלאומית למחקר ופיתוח או של האקדמיה למדעים. אין חשיבות לקביעת המבנה הארגוני בשלב זה, אבל חיוני שהקרן תהיה עצמאית והתקציבים שיעמדו לרשותה לא יהיו חלק מתקציבי ות"ת או תקציבי האוניברסיטאות, ולא יבואו בשום מקרה על חשבון תקציבים אלה. המדענים יהיו עובדי הרשות ויועסקו מטעמה באוניברסיטאות, במכוני המחקר הממשלתיים ובמכללות. בשלב הראשון תוקם הקרן במטרה מרכזית של פתרון בעיית המדענים המצטיינים מבין העולים, אף במשך הזמן, עם התבססותה ראוי שהיא תשמש מנוף להחזרתם של מדענים ישראלים העובדים בחו"ל, לחיזוק התשתית המדעית בארץ ולעזרה בשילובם בתעשיות עתירות מדע. התכנית המוצעת כאן מיועדת להתמודד עם משימה לאומית חשובה. ניצול הידע של המדענים העולים והנחלתו לדור הצעיר של תלמידי מחקר, שהם עתודת כוח האדם של התעשיות עתירות המדע, יתרום רבות להתפתחותן של תעשיות אלה ולשגשוגה של מדינת ישראל. טיפול נאות בעולים שכבר הגיעו אלינו יגביר את הסיכוי לעלייתם של רבים אחרים. עולים אלה ומשפחותיהם יוסיפו ויתרמו לתשתית המדעית/טכנולוגית פרט, ולתשתית התרבותית של מדינת ישראל בכלל. לאור החידוש שבתכנית המוצעת, חשיבותה וממדיה, רצוי שהיא תפעל במסגרת משרד ראש הממשלה.

¹⁸⁴184 דן הופרט למד באוניברסיטת תל-אביב וקיבל את תואר הדוקטור ב- 1974. הוא כיהן כדיקאן מיוחד לענייני קליטה בשנים 1994-2001 ומילא תפקיד זה במסירות רבה. ב- 2012 יצא לגמלאות כפרופסור אמריטוס.

¹⁸⁵ בנימין פיין החל ללמד ב- 1965 באוניברסיטת גורקי בתפקיד פרופסור וראש מחלקה לרדיופיזיקה קוונטית, תחום מדעי שהוא נטל חלק בפיתוחו. ב- 1966 עבר למוסקבה והחל לעבוד במכון לפיזיקה של מצב מוצק פרבר העיר - 'צ'רנוגולובקה. ב- 1972 הצטרף למאבק למען העלייה לישראל, השתתף בסמינר מדענים מסורבי עליו ונהיה פעיל בהוצאת "סמיוזט" למרות שאת הבקשה לעלייה הגיש רק לאחר יציאת אשתו הראשונה ובתו בשנת 1974. הוא ניסה לקיים סימפוזיון בינלאומי בנושא היהדות הסובייטית. ביטול הסימפוזיון על ידי הק.ג.ב יצר הד בדעת הקהל, ומאבקו בשלטונות הלך והחריף. בעקבותיו באו מעצרים, חיפושים, חקירות ומעקבים. אחרי פיטוריו ממכון המחקר בצ'רנוגולובקה הפך למסורב עלייה נרדף ומובטל. אחרי תקופה של מאבק עיקש קיבל ב- 1977 היתר ועלה לישראל.

27.2.1996 לכבוד ח"כ עמנואל זיסמן, יו"ר ועדת עלייה וקליטה, כנסת ישראל
הנדון: הצעות לשיפור תהליך השתלבותם של מדענים-עולים מחבר העמים בישראל

בהמשך לדיונים בוועדת הכנסת הנכבדה אשר בראשותך, אנו מתכבדים להגיש בזאת הצעות לשיפור תהליך השתלבותם של מדענים עולים במדע ובמשק של מדינת ישראל. המסמך המצורף הוכן בהמשך לעבודת קבוצת מדענים-עולים בראשות פרופ' ברנובר, ובהתאם להחלטה שהתקבלה בתאריך 9.2.1996 בישיבת הנשיאות של האגודה הישראלית למדענים עולים המאגדת בתוכה 11 ארגונים של מדענים ומהנדסים אשר עלו ארצה מברה"מ לשעבר. תוכן המסמך אושר סופית בישיבת נשיאות האגודה בתאריך 23.2.1996.

תוכן המסמך תואם עם פרופ' גלעדי וצוותו ומתייחס לשילובם של מדענים-עולים בתעשייה הישראלית, במקביל לתכנית קמ"ע אשר ממשיכה ומרחיבה את תכנית גלעדי המתייחסת לשילובם של מדענים עולים באוניברסיטאות. הצעותינו מבוססות על הניסיון המצטבר מהפעולות של הגופים הממלכתיים והציבוריים השונים המשתקף דרך העיניים של ראשי הארגונים של מדענים ומהנדסים עולים אשר התאגדו תחת קורת גג אחת באגודה הישראלית למדענים עולים.

אנו תקווה שבשיתוף פעולה זה, אשר נוצר לאחרונה, ובעזרת ועדתך הנכבדה, משרדי הממשלה והגורמים האחרים הפועלים למען קליטת העלייה, נצליח לשפר באופן משמעותי את תנאי קליטתם של מדענים עולים ולהגביר על ידי כך את תרומתם להתפתחות המדע, הכלכלה והחינוך במדינת ישראל.

אנו תקווה כי אחת התוצאות החשובות ביותר של פעילות משותפת זו תביא לשינוי האווירה העכורה שנוצרה בארץ כלפי העלייה מברה"מ לשעבר בכלל, וכלפי המדענים העולים בפרט. שינוי זה הכרחי גם להצלחת השתלבותם של העולים מברה"מ כחלק בלתי נפרד מעם ישראל היושב בציון, וגם להבטחת המשך עלייתם של מדענים ומומחים בתחומים השונים המעשירים ומחזקים את מדינת ישראל לקראת המאה ה-21.

כבוד רב, פרופ' לב ברגלסון – נשיא האגודה הישראלית למדענים עולים, יעקב פייטלסון – מנכ"ל האגודה

13.1.96 (באנגלית) אל: לב ברגלסון, פרופסור באוניברסיטה העברית, נשיא אגודת מדענים עולים בישראל וד"ר אלכסנדר ברמן, יו"ר עמותת "אינטגרציה", ירושלים.

אחרי הבחירות הפרלמנטריות שלנו ב-17 בדצמבר 1995, המצב ברוסיה השתנה מאד לרעה. הלאומנים והקומוניסטים קיבלו 60% מהמושבים בפרלמנט, והדמוקרטים התפצלו לקבוצות קטנות. כל התחזיות לבחירות הנשיאותיות בקיץ מנבאות ניצחון לכוחות השמרניים הלאומניים. זה אומר קץ לרפורמות והתקנות החדשות, ועשיית ההגירה מרוסיה קשה הרבה יותר, אם לא בלתי אפשרית.

אגודת המומחים שלנו המתעניינת בתעסוקה בישראל כוללת 70 איש עם מוטיבציה חזקה מאד לעלייה, למשל אלו שיש להם קרובים ראשונים (ילדים, בנות זוג) בישראל. בהתחשב במצב, הם אפילו פונים עכשיו למעמד פליט בגרמניה, כיון שאין להם תקווה למצוא משרות מתאימות בישראל. נחוצים צעדים מידיים שיפגינו שממשלת ישראל מעוניינת במדענים ומומחים בעלי כישורים גבוהים מרוסיה. כמו כן, אנו זקוקים לתמיכה בפרויקט שלנו "הזדמנות" (Chance) המכוון לקדם-קליטה, כולל עבודה אישית עם כל המדענים והמומחים, כדי למצוא עבורם אפשרויות בישראל לפני עזיבתם את חבר העמים. העניין דחוף מאד, אם איננו רוצים לאבד אנשים אלו, המהווים משאב אנושי חשוב מאד לישראל. רק חודשים מספר נותרו כדי לפתור בעיה חריפה זו.

3.8.1995 אל ועדת העלייה והקליטה של הכנסת מאת אגודת מדענים-עולים: הצעת פרויקט

1 מבוא

כידוע, כתוצאה מהעלייה ההמונית מברית המועצות לשעבר, נפתחו בפני המשק הישראלי אופקים חדשים ואפשרויות ייחודיות. ברם, רק חלק קטן מהפוטנציאל המדעי של מדענים ומהנדסים מחבר העמים מצא את מקומו במדע ובכלכלה הישראליים. כיום עלולה ישראל לאבד סיכוי חסר תקדים זה – אם כתוצאה מהירידה הגוברת ואם כתוצאה מהתנתקות מתמשכת של בעלי ההשכלה הגבוהה ממקצועותיהם. כיום עומדים על הפרק מספר פרויקטים ממשלתיים, הפותרים במידה רכה את בעיות תעסוקתם הזמנית של מדענים ומומחים בעלי ההכשרה הגבוהה. אלו הן מלגות של משרד הקליטה, חממות טכנולוגיות של משרד התעשייה ותכניות "גלעדי" ו"בש"ן". עם זאת, פרויקטים אלה אינם פותרים את הבעיות הבאות:

א. תעסוקת המומחים בעלי ההכשרה הגבוהה יותר, אותם לא מספקים מסגרותיהן של מלגות משרד הקליטה ותנאי החממות הטכנולוגיות. רובם הגדול של מומחים אלה אינם מגיעים כלל לארץ או עוזבים אותה לטובת מדינות אחרות, המציעות להם תנאים סבירים הרבה יותר לעבודה במקצוע, לרבות הכרה מלאה במעמדם ובתאריהם המדעיים.

ב. לא נפתרה גם בעייתם של המדענים שעלו זה עתה, אשר עדיין אינם מצויים בהווה הישראלית ונאלצים לעתים קרובות לחיות חיי מצוקה, בטרם הם לומדים "למכור" את עצמם בהתאם להכשרתם. הדבר מוביל לאיבוד זמן יקר ולסכנה לשחיקתו של ההון האנושי.

ג. לא נלקחים בחשבון מאפיינים ייחודיים של ברית המועצות לשעבר, בה רבים מהמדענים והמומחים בעלי ההכשרה הגבוהה עבדו במוסדות מחקר סגורים (מסווגים) ועל כן יש בידיהם רק מעט פרסומים ופטנטים גלויים. כתוצאה מכך, אין מכירים בהם כשוויים ברמתם לעמיתיהם הישראלים, דבר שלעתים קרובות מוביל ליחס פוגע כלפיהם ולהעסקתם במשרות ששכר נמוך בצידן ושאינן תואמות את הכשרתם.

ד. טרם נפתרה בעייתם של המומחים שגילם מתקרב לגיל הפרישה. רבים מהם אנשים בעלי הכשרה גבוהה מאוד בתחומים שונים של המדעים המדויקים, הטכנולוגיה ומדעי הרוח, אשר ניתן היה לכמת את ניסיונם וידעיותיהם ולהביאם לידי שימוש יעיל.

מטרת מסמך זה- להציב בפני ועדת העלייה והקליטה של הכנסת שורה של הצעות לשיפור השתלבותם המקצועית של המדענים העולים ולניצול יעיל יותר שלהם במשק הישראלי. המסמך נוסח בהשתתפות מנהיגי הארגונים הבאים, החברים באגודה הישראלית למדענים עולים (איל"ע): מועצת מומחים של מדענים עולים, עמותת "איסקון", ארגון מדעני דרום הארץ, מרכז המדענים והמהנדסים העולים של העיר חיפה, עמותת "שילוב" מועצת מהנדסים-עולים, עמותת "מופת", מועצת המדענים העולים של הטכניון, ארגון המדענים והמומחים.

2. קליטת מדענים עולים באוניברסיטאות בארץ

איל"ע תומכת תמיכה מלאה בהצעה להרחבת תכנית "גלעדי" – פרויקט "קמ"ע"

3. קליטת מדענים עולים המתמחים במדעים משניים

א. קליטת מדענים בולטים במיוחד.

1 השתלבותם המקצועית של מספר קטן יחסית של מדענים עולים בולטים במיוחד יכולה להביא להאצה ניכרת בהתפתחות התעשייה, המדע והחינוך, להתפתחותן של טכנולוגיות חדשות ולפתיחתם של שווקים חדשים בחו"ל, ובכך – להיווצרות מקומות תעסוקה רבים עבור המומחים העולים כמו גם עבור כוח האדם המקומי.

2 לפי נתוני איל"ע, מדובר בכ- 50 מדענים בולטים במיוחד שכבר עלו לארץ, ועל פוטנציאל של כ- 350 מומחים נוספים, המתגוררים במדינות חבר העמים והמעונוניים לעלות לארץ, בתנאי שעם הגעתם יועמדו בפניהם תנאי עבודה סבירים.

3. איל"ע מציעה להקים ועדה, שמטרתה תהיה בחירה על בסיס תחרותי של מספר מוגבל של מומחים בולטים במיוחד, על פי קריטריונים שיוגדרו על ידה. לצידו של תהליך המקובל בעולם כולו להערכת מדענים (רשימות הפרסומים, הפטנטים, זכויות היוצרים, ציוני הציטוטים), יש להשתמש בקריטריונים קם בהערכות מקצועיות של קבוצת מומחים ממועצת המומחים של איל"ע שהוכרו כבעלי הכשרה גבוהה וכן בהמלצות של מדענים ומומחים בעלי שם מחוץ לישראל. אנו מציעים לכלול בוועדה זו במעמד שווה: נציגים מחוגי המדע והתעשייה של ישראל, נציגי איל"ע ונציגי מדע בולטים של הגחות היהודית.

4 את זכויותיהם של אלה שיוכרו ע"י הוועדה כמדענים בולטים במיוחד יש להשוות לאלו של אקדמאים ישראלים מאותו מעמד.

5 לשם מימושה של תכנית זו יש להקים קרן מיוחדת, שתתבסס על מלוות שייאספו בערבות ממשלת ארה"ב, במסגרת הסיוע בקליטת עולים ממדינות חבר העמים. הקצאת המקורות מתוך קרן זו תתבצע באמצעות חלוקת ואוצרים לאותם מומחים שיעמדו בתחרות בהצלחה ובתנאי שישתפו פעולה עם פירמות יצרניות, שבהן ייווצרו תנאים מתאימים להשתלבותם המקצועית של מומחים אלה. ההקצאה תבוצע כ"י ועדת חברה, אשר בהרכבה צריכים להיכלל נציגים ממשלת ישראל, מאיל"ע ומהסוכנות היהודית.

6 בתמיכה במומחים בולטים במיוחד אנו ממליצים לכלול:

השתתפות הקרן בסדר גודל של 2,000 דולר בשכר החודשי ובכיסוי הוצאות נסיעה ואספקת תנאים סוציאליים. כיסוי ההוצאות בגין השתתפות בוועדות בארץ ובחו"ל, בהתאם לכללים המקובלים באוניברסיטאות בארץ. כיסוי הוצאות בגין פרסום חומר מדעי נקשור בפעילות מדעית משנית ספציפית בישראל. הבטחת הזכות והאפשרות להשתמש בספריות ומאגרי נתונים ממוחשבים הנדרשים במסגרת העבודה וכן בציוד חיוני, וזאת במסגרת שיתוף הפעולה עם מוסדות מדע ומחקר ממשלתיים תומכים ועם פירמות יצרניות.

העמדה לרשותם של המומחים של דירות עמידר מתוך קרן המגורים של משרד הבינוי באותן ערים בהן יכולה להתקיים פעילות קונקרטיה של אקדמאי זה או אחר.

7 את תקופת התמיכה הכספית המיועדת לקליטתו של מומחה שהוכר כבולט במיוחד מומלץ להגביל ל- 5 שנים.

8. סך ההוצאות על הוצאתה אל הפועל של הצעה זו לשם שילובם בתעסוקה של קרוב ל- 50 מומחים, מוערך בכ- 3 מיליון דולר לשנה.

3ב' קליטת מומחים בעלי הכשרה גבוהה.

אנו מציעים לממן תמיכה במומחים עולים בעלי השכלה גבוהה בשנה הראשונה לשהותם בארץ. מדובר כבמה מאות מומחים. מיון המומחים לקטגוריה זו ייעשה גם הוא לפי קריטריונים של ועדת החברה שהוזכרה קודם לכן והסיוע להם ימומן במסגרת הקרן שהוצעה לעיל. סיוע כספי זה צריך לכלול: מימון דמי מחייה בסדר גודל של \$ 1,000 לחודש, כיסוי הוצאות נסיעה והבטחת תנאים סוציאליים. סיוע ברכישת מחשב. מימון ההוצאות לנסיעה אחת בשנה להשתתפות בוועידה בחו"ל, בכפוף להצגת דו"ח ובתנאי שקיימת הזמנה רשמית מטעם מארגני הוועידה והמלצה של אגודת המדענים ו/או של אחת האוניברסיטאות בארץ, על פי הכללים הנהוגים באוניברסיטאות אלה.

סך ההוצאות על הוצאתה אל הפועל של הצעה זו לשם שילובם של קרוב ל- 250 מומחים, מוערך בכ- 4 מיליון דולר לשנה.

בנוסף לאמור לעיל, אנו מציעים ליצור מערכת תמיכות מיוחדת לקטגוריית מומחים זו, שתסייע ללימוד מהיר יותר של השפה העברית וכן לפתוח קורסים להכרת התנאים הספציפיים של הקליטה בתעסוקה במקצוע במשק הישראלי.

3ג' סיוע למומחים עולים בולטים במיוחד בגיל הפרישה או בגיל המתקרב לגיל הפרישה. אנו מציעים לממן מספר מוגבל של מומחים עולים בולטים במיוחד בגיל הפרישה אך כאלה שגילם מתקרב לגיל הפרישה, לשם ניצול ידיעותיהם וניסיונם ולשם פרסום מחקריהם המוכנים לשימוש נרחב. בחירת המומחים לקטגוריה זו צריכה להיערך על בסיס תחרותי, בהתאם לקריטריונים שיוגדרו למטרה זו.

4. חממות טכנולוגיות של מדע ומחקר

לאור הניסיון שנצבר במהלך ביצוע פרויקטים בחממות ותכנית "בש"ן", איל"ע מציעה כדלקמן:

א) מימון חלקי של השנה השלישית של פרויקט בחממה, אשר יכלול: המשך תשלום משכורתו של הוגה הפרויקט. מימון דגמים ניסיוניים. מימון השתתפות הוגה הפרויקט בתצוגות ובפגישות עם לקוחות פוטנציאליים בארץ ובחו"ל לניהול שיווק הפרויקט.

ב) התמחות החממות באזורים בהתאם לנתונים סטטיסטיים של משרד התעשייה של ישראל לאוקטובר שנת 1994: אלקטרוניקה 32%, כימיה וחומרים 23%, תכנות 22%, מכשור רפואי 9%, שונות 14%.

ג) עידוד הקמתם של מרכזים אזוריים משניים למדע ומחקר, מסוגה של "מכללת הגליל העליון" הנמצאת בקריית שמונה, בשיתוף עם רשויות עירוניות וממשלתיות. מטרתם של מרכזים אלה – ניצול מקסימלי של הפוטנציאל המדעי-טכנולוגי שבידי העולים לשם פיתוח האזור.

5. עידוד ניצול הפוטנציאל של העולים המומחים.

אנו מציעים להקים ועדה ממלכתית לבדיקת האפשרויות לקבלת הזמנות ממוסדות וחברות ממשלתיים ליעוץ מקצועי ולביצוע פרויקטים ע"י העולים המומחים עליהם תמליץ איל"ע.

6. סיכום.

אנו סבורים כי השתתפות במעמד מלא-זכויות של נציגי איל"ע בכל הארגונים המוציאים אל הפועל את הפרויקטים המיועדים לשילובם המקצועי של מדענים ומומחים שעלו ממדינות חבר העמים הינה חיונית ביותר. איל"ע, המאחדת בתוכה את כל הארגונים המדעיים-טכנולוגיים המייצגים את האינטרסים של קרוב ל- 12,000 עולים יוצאי מדינות חבר העמים, הציבה בפני עצמה את המשימות העיקריות הבאות: סיוע לשילוב מקצועי של מדענים ומומחים בעלי הכשרה גבוהה.

הגנה על זכויותיהם המקצועיות והחברתיות של המדענים והמומחים.

הקמת קרן לסיוע כספי לחברים באיל"ע ולמימון הפרויקטים שלהם.

אנו מקווים לזכות בהבנתה המלאה ובעזרתה של הוועדה הנכבדה לעלייה ולקליטה של הכנסת ונכונים לשתף פעולה עם כל המוסדות והגורמים המעוניינים לשם השגת מטרותינו.

חתומים: פרופ' האוניברסיטה העברית **לב ברגלסון**, נשיא האגודה הישראלית למדענים עולים

יעקב פייטלסון, מנכ"ל האגודה הישראלית למדענים עולים

עולים בשנה סה"כ עולים נרשמו במק"ב סודרו בסיוע מק"ב בהשכלה גבוהה

140	260	270	280	24,050	24,050	1989
270	640	710	2,250	223,565	199,515	1990
570	1,910	2,360	5,310	399,965	176,400	1991
1.010	3,535	4,315	7,630	477,025	77,055	1992
1.270	4.895	5,985	9,200	553,830	76,805	1993
1,610	6,110	7,400	10,140	633,774	79,944	1994
1.800	6,750	8,250	10,985	710,135	76,361	1995

28.3.1996 לכבי השר ד"ר יוסי ביילין, משרד ראש הממשלה

כבוד השר. בגל העלייה האחרון אשר החל בשנת 1990 עלו כ- 12,000 מדענים מחבר העמים, כ- 2,000 מדענים הועסקו במחקר באוניברסיטאות בסיוע ממשלתי. כיום מועסקים באוניברסיטאות כ- 1,000 מדענים במשרות זמניות. תכנית הסיוע הממשלתית למדענים הניתנת באמצעות המרכז לקליטה במדע לתקופה של שלוש שנים משמשת כ"נחיתה רכה" והזדמנות להיחשף למדע המערבי. לפני כשנה הופעלה לראשונה תכנית גלעדי כהמשך לסיוע הממשלתי הרגיל. התכנית כוללת 429 מדענים מעולים מצטיינים כאשר שכרו החודשי של מדען עולה המועסק במסגרת התכנית מסתכם ב- 4,150 ₪ ברוטו. העסקת המדענים במסגרת תכנית גלעדי הוגבלה לשלוש שנים. התכנית המקורית אשר הוצגה בזמנו בפני משרד האוצר וות"ת לא הוגבלה בזמן. הקריטריונים העיקריים לקבלת מדען לתכנית הם סיום העסקה במסגרת תכנית הסיוע הממשלתית הרגילה וכן מצוינות מדעית. הישגיהם המדעיים של המדענים המועסקים בתכנית הם מרשימים על פי אמות מידה אקדמיות. הם מפרסמים מעל שני מאמרים בזנה בכתבי עת מדעיים, בערך פי שניים מהמוצע של אנשי הסגל האקדמי באוניברסיטאות.

עבור מדענים מצוינים אלה, אשר הצליחו להשתלב במחקר המדעי, לעבות קבוצות מחקר קיימות ולהזניק את המדע הישראלי קדימה, צריך למצוא פתרון תעסוקתי הולם במסגרת המחקר האוניברסיטאי. הצעתנו לפתרון מצוקת המדענים העולים הנמצאים בחוסר ביטחון כלכלי ובחשש מתמיד לפיטורין בהיעדר משרה קבועה היא תכנית קמ"ע – קליטת קבע של מדענים עולים. התכנית נועדה לענות של צורך האוניברסיטאות בכוח מחקר מיומן ומעולה שהוכיח עצמו במשך ארבע שנים ויותר. לפני חמש שנים ייחלנו למהפך שיתרחש בחברה הישראלית כתוצאה מקליטת מדענים אלה וכעת אסור לנו להפסיד הזדמנות היסטורית זו.

עיקרי תכנית קמ"ע

1. לתכנית יתקבלו כ- 400 מדענים עולים.
 2. המדענים יועסקו באוניברסיטאות במסלול חוקרים ללא הגבלת זמן עד לגיל הפרישה. (גילם הממוצע של המדענים המועסקים בתכנית גלעדי הוא 50 שנה).
 3. המדענים ישתלבו בתכנית באופן הדרגתי, כ- 100 איש ראשוניים צפויים להשתלב בשנת 1997.
 4. בשנת 2000 יועסקו בתכנית 400 מדענים.
 5. בעתיד ייקלטו במסגרת התכנית גם תושבים חוזרים. התכנית תהווה מנוף להעלאת רמת המחקר באוניברסיטאות.
- יוזמי ומעבדי התכנית הם חברים בוועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ לשעבר, אשר בראשו עומד פרופ' דן עמיר רקטור אוניברסיטת תל-אביב.
- פרופ' אליעזר גלעדי פרופ' בנימין פיין ד"ר ברוך אייל פרופ' דן הופרט

29.3.1996 המשרד לקליטת העלייה, לשכת הדובר: הפגנת המדענים העולים התבטלה ראש הממשלה והשרים שוחט וצבן ייפגשו עם נציגי המדענים העולים

שר הקליטה יאיר צבן: "תכנית גלעדי לא רק שלא קוצצה, אלא תנאיה שופרו"

ראש הממשלה, שר הקליטה ושר האוצר ייפגשו במהלך הפסח עם נציגי המדענים העולים והמדענים הוותיקים, הפעילים בצוות המוביל של "תכנית גלעדי". בפגישה זאת יציגו המדענים בפני ראש הממשלה והשרים שוחט וצבן את תכניתם - תכנית קמ"ע (קליטת מדענים עולים) – המהווה למעשה המשך ל"תכנית גלעדי" ונועדה להבטיח קליטה ארוכת-טווח של המדענים העולים. בתגובה להודעתו של ראש הממשלה החליטה הוועדה היוזמת שארגנה את הפגנת המדענים ליום א' הקרוב – לבטלה.

שר הקליטה, יאיר צבן, דחה מכל וכל את השמועה שנפוצה, כאילו יש בכוונת הממשלה לקצץ בתכנית גלעדי. השר צבן הבהיר, כי לשמועה זאת אין כל יסוד והיא נולדה, כנראה, על רקע דחייה מסוימת שחלה בהפעלת שלב ב' של תכנית גלעדי. אולם – אומר שר הקליטה – הרקע לדחייה נעוץ בהידברות שהייתה בין שר הקליטה לשר האוצר בדבר שיפור התנאים של תכנית גלעדי. ואמנם, שני השרים הגיעו להסכמה בדבר שיפור המלגה של המדענים העולים ב- 15%, שיופעל החל מהאחד באפריל ויחול על כל המדענים הכלולים בתכני, גם מדעני שלב א' וגם המצטרפים לשלב ב'.

באשר לתביעת המדענים העולים לאמץ את תכניתם לקליטה ארוכת-טווח של מדענים עולים – תכנית קמ"ע – אמר השר צבן, כי הוא תומך עקרונית בתביעת המדענים להבטיח פתרון הולם בסיום תכנית גלעדי בעוד כשנתיים, אולם הדיון בתכנית רק יוכל להתחיל בתקופת הממשלה הזאת ויסתכם, כנראה, בראשית כהונתה של הממשלה הבאה. "הכרעות חיוביות בנושאים אלה חיוניות לא רק לקליטתם הטובה של המדענים, אלא גם להבטחת תרומתם להתפתחות המדע והטכנולוגיה בארצנו" – אמר השר יאיר צבן.

29.3.1996 **הפגנת תמיכה בתכנית קמ"ע** מול משרד ראש הממשלה אשר נועדה ליום א' 31.1.96 בשעה 11:00 **מבוטלת!!! סיבת הביטול**: אמש התקבלו טלפונים ממשרד ראש הממשלה בדבר האפשרויות ליוזמה ממשלתית לקדם את תכנית קמ"ע. ראש הממשלה יוזם פגישה בנושא תכנית קמ"ע בחול המועד פסח. בפגישה ישתתפו ראש הממשלה, שר האוצר, שר הקליטה, פרופ' אליעזר גלעדי, פרופ' בנימין פיין, ד"ר ברוך אייל ונציגי המדענים העולים.
פרופ' דן הופרט בשם הוועדה המארגנת

הזמנה

21.4.1996

הנך מוזמן לכינוס דחוף של ועד המדענים. מדענים עולים. הכינוס ייערך ביום ג', ה-7 במאי 1996, י"ח באייר תשנ"ו, בשעה 16:30, בבית העיתונאים ע"ש נחום סוקולוב, ברחוב קפלן 4, תל-אביב. נושא הכינוס: **"קמ"ע" – התכנית להעסקתם של מדענים עולים במוסדות אקדמיים בישראל** כיום, כשנה לאחר הפעלת תכנית גלעדי, מתברר ללא כל ספק כי שחיקת חלק ניכר מהמרכיבים המקוריים בהצעת התכנית הותירה אותה מוגבלת ומצומצמת בהיקפה ובתנאיה. יתר על כן, גם במהלך מימוש התכנית הקיימת, נתגלו קשיי מימון ובעיות קשות. מצב זה גורם לתסיסה והתמרמרות רבה בקרב המדענים העולים.
צוות מיוחד של ועד המדענים (פרופ' א. גלעדי, פרופ' ב. פיין, פרופ' ד. הופרט וד"ר ב. אייל) שקד בחודשים האחרונים עלעל גיבוש תכנית "קמע" להמשך ועל יסוד לקחי תכנית "גלעדי" הנוכחית. אנו מבקשים להציג בפני המשתתפים את עיקרי התכנית הזאת ואת המכשולים והקשיים העומדים בדרך לקבלתה, ולהיעזר בנוכחים על מנת לגבש דרכי פעולה אפשריות למימושה.
עיקרי התכנית הוצגו בפני גורמים ממלכתיים שונים ואף זכו לתמיכה רבה מצד שר הקליטה, יו"ר ועדת הקליטה של הכנסת ואחרים (ומוזמנים אחרים לכנס). אנו גם מקווים לפגישה בנושא עם ראש הממשלה כבר במהלך חודש מאי. אנו מצפים להשתתפותך.
בכבוד רב. פרופ' דן עמיר, יו"ר (עמית) ועד המדענים

23.4.1996 לכב' פרופ' דן עמיר, רקטור אוניברסיטת תל-אביב. **הזמנת נציגי מפלגות ואח"מים בכירים.**

זו רשימת נציגי מפלגות שהצוות מבקש להזמין לכנס ועד המדענים ולהעניק להם רשות דיבור:
ארי צבן, נעמי חזן, בנימין נתניהו, עמנואל זיסמן, רפאל איתן, אנטולי שרנסקי, אפרים גור.
אנא התייחסותך ואישורך.
אשר, דן צמיר, נ' מ"ה צמיר?"

27.4.1996 מתורגם מ- Soviet immigrants march for jobs in Israel :New Scientist

"... דן הופרט, פרופ' לכימיה פיסיקלית באוניברסיטת תל-אביב, עם שלושה עמיתים, כתבו טיוטת תכנית שתבטיח משרות מחקר עד גיל פרישה לעד כ-400 ממיטב המדענים העולים. [...] לא כולם מתלהבים מהרעיון. **אמנון פזי, יו"ר ועדת התכנון והתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה, המקצה את כספי הממשלה לאוניברסיטאות במדינה, חושש שתכנית שתבטיח מקומות לעולים תדחק החוצה מדענים ישראלים צעירים המבקשים משרות אוניברסיטאיות. הוא גם אינו מאושר מכך שהתכנית תספק צוות מחקרי איכותי זול למדענים הישראלים...**"

5.5.1996 לכבוד פרופ' דן עמיר, יו"ר (עמית) ועד המדענים. הגדון: **"פרויקט קמ"ע"**

בעקבות ההזמנה לפרופ' ר. סלגניק (המועסק במרכז לחינות טכנולוגי חולון) להשתתף בכינוס יעד המדענים אשר יתקיים ב-7.5.96: ברצוני להזכיר את ההישגים שלנו בקליטת מדענים עולים הן לפי מספר רב יחסי של מדענים והן לפי התוצאות המדעיות שלהם. בהקשר זה לפי דעתי היה חשוב באם יוכל נציג של מדענים עולים מקרב המדענים שלנו (לדוגמה פרופ' סלגניק) להשתתף באופן רשמי בפעילות הוועד בנושא הנ"ל. בכל מקרה הייתי מבקש להתייחס למוסד כמו שלנו באותם הקריטריונים כמו לאוניברסיטאות

7.5.1996 **המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות, ועד המדענים**

תכנית קמ"ע – סדר יום הכינוס

1. דברי פתיחה: גב' רות בר-און, מנכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות
2. פתיחה וניהול הדיון – פרופ' דן עמיר יו"ר (עמית) ועד המדענים
3. הצגת תכנית קמ"ע – פרופ' א. גלעדי ואנשי הצוות" פרופ' ד. הופרט ופרופ' ב. פיין
4. דברי חברי הכנסת האורחים (לפי א-ב) 5. דיון 6. סיכום והחלטות

12.5.1996 אל מר יאיר צבן, מאת מנהל המרכז לקליטה במדע

הנדון: קליטת קבע של מדענים עולים

מאז ראשית גל העלייה הנוכחי מאק'י 89 ועד סוף שנת 95 עלו, נרשמו והוכרו ע"י המרכז לקליטה במדע (המק"ב) כ- 11 אלף מדענים. המרכז לקליטה במדע טיפל בקליטתם הראשונית ע"י תמיכה בהשמתם בתעסוקה מדעית באוניברסיטאות, מכוני המחקר ובמגזר העסקי (כמהנדסי מו"פ). הסיוע הניתן ע"י המרכז לקליטה במדע למעסיקים בגין העסקתם של מדענים אינו יוצר תקנים, אלא מהווה השתתפות חלקית של הממשלה בעלות העסקתם לתקופה מוגבלת של שלוש שנים מתוך הכרה שמעסיק הקולט מדענים נגרש למאמץ להמשך העסקה בגמר תקופת הסיוע. בדרך זו הושמו לקליטה ראשונית בעבודה מדעית בסיוע המק"ב כ- 6,750 מדענים ועוד כ- 1,500 מדענים נוספים החלו לעבוד במקצועם בסיוע ממשלתי אחר (לרבות בחממות הטכנולוגיות) או ללא סיוע. כרבע מן המדענים שבסיוע המק"ב (כ- 1,800) הושמו לקליטה ראשונית במוסדות להשכלה גבוהה (ב- 7 האוניברסיטאות והמכללות המוכרות). הפניית מספר מדענים כה רב לקליטה ראשונית באוניברסיטאות נבעה ממגבלות המשק בקליטת אנשי מחקר ופיתוח בתעשייה הישראלית. חלק ניכר מהמדענים באו מתחומי מחקר עיוניים ובגילאים מתקדמים ולכן גם לא הייתה כל ברירה אחרת אלא להשימם לתעסוקה מדעית באוניברסיטאות. ברור לנו כי אין ביכולתן של האוניברסיטאות לקלוט אלא מיעוט מהמדענים שהחלו עבודתם בסיוע המק"ב והכוונה הייתה כי תקופת עבודתם המדעית באוניברסיטאות תהווה תקופת לימוד להכרת המערכת המדעית וכלי המחקר בישראל ובמערב בכלל, על מנת שאלה אשר לא ייקלטו באוניברסיטאות לט יאבדו את כושרם המדעי (כתוצאה מהתרחקות מפעילות מדעית) ויוכלו למצוא דרכם למגזר העסקי. בראשית שנת 95, לאחר שעברו 3-4 שנים וחלק גדול מהמדענים המועסקים כבר מיצו את מלוא זכאותם, הועסקו במוסדות להשכלה גבוהה כ- 1,060 מדענים. כ- 700 מהם היו צפויים לפיטורין בשל תום זכאותם. הפעלתה של "תכנית גלעדי" אפשרה המשך העסקת 300 מדענים מתוך אלה שהיו מועמדים לפיטורין באוניברסיטאות, במכללות, במכוני המחקר ובתי החולים. בשנים 96 ו- 97 אמורים לסיים זכאותם לסיוע כ- 450 מדענים המועסקים במוסדות להשכלה גבוהה ובמוסדות המחקר הציבוריים, כאשר ההרחבה המתוכננת של "תכנית גלעדי" אמורה לתת מענה זמני ל- 300 מדענים נוספים (120 ב- 96 ו- 80 ב- 97). בשנת 1997, כאשר "תכנית גלעדי" תהיה בשיאה ותקיף 500 מדענים, יהיו במקביל בתכנית הרגילה עוד 590 מדענים – ובסה"כ 1090 מדענים. בשל מגבלות המגזר הציבורי קטן מספר המדענים העולים שנקלטו בתקני המוסדות להשכלה גבוהה ומכוני המחקר ביחס לשיעורם בקרב אוכלוסיית המדענים בישראל. הקליטה באוניברסיטאות מתבצעת במסלול הוראה בלבד ומרבית המדענים העולים אינם מתאימים להשתלב במסלול זה. בכך מוחמצת הזדמנות למיצוי מלא של הפוטנציאל ההון האנושי הטמון בעלייה הנוכחית, במיוחד בתחום המחקר. בכדי לאפשר מיצוי פוטנציאל המדענים העולים מומלץ לקבל תכנית שתאפשר קליטת קבע במוסדות להשכלה גבוהה ובמכוני המחקר. בברכה, עמרי אינגבר

טבלת התפתחות העסקת מדענים במוסדות להשכלה גבוהה

2000	99	98	97	96	95	94	
150	150	150	200	240	270	320	חדשים בתכנית הרגילה
			(80)	(120)	(300)		" " גלעדי
(200)	(240)	(270)	(240)	(300)	(400)		עוברים לעיסוק אחר
330	380	470	590	710	890	1060	יתרת מדענים בתכנית הרגילה
			300	300	300		תכנית גלעדי שלב א'
		120	120	120			תכנית גלעדי שלב ב'
	80	80	80				תכנית גלעדי שלב ג'
	80	200	500	420	300		סה"כ בתכנית גלעדי
330	460	670	1090	1130	1190	1380	סה"כ מדענים בסיוע

12.5.1996 המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות: הודעה לתקשורת

היום, יום א' 12.5.96, נערכה פגישה במשרד ראש הממשלה בנושא תכנית קמ"ע – תכנית לקליטת קבע של מדענים עולים באוניברסיטאות. בפגישה השתתפו ראש הממשלה, שר האוצר, שר הקליטה, נציגי ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ לשעבר ונציגי ארגון המדענים העולים של האוניברסיטאות בישראל. פרופ' אליעזר גלעדי, נציג ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ לשעבר, הציג את תכנית קמ"ע בפני המשתתפים. ראש הממשלה דיבר על חשיבותה של העלייה מבריה"מ לשעבר ועל תרומתה לחברה ולכלכלה בישראל. ראש הממשלה קיבל את תכנית קמ"ע במלואה והחליט על הקמת ועדת היגוי לעיבוד וליישום התכנית בהתאם ללוח הזמנים שהוצג בפניו. תכנית קמ"ע תאפשר קליטת קבע של כ- 400 מדענים עולים במערכת ההשכלה הגבוהה מבין 500 מדענים עולים המועסקים בפועל במחקר באוניברסיטאות במסגרת תכנית הביניים – תכנית גלעדי. ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ לשעבר וארגון המדענים העולים של האוניברסיטאות בישראל מודים לראש הממשלה מר שמעון פרס על תמיכתו הבלתי מסויגת בתכנית קמ"ע לקליטת מדענים עולים. כנו כן, מודים ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ לשעבר וארגון המדענים העולים של האוניברסיטאות בישראל לשר האוצר מה בייגה שוחט על תמיכתו בתכניות של קליטת מדענים בכלל ותכנית קמ"ע בפרט. הננו מודים במיוחד לשר הקליטה מר יאיר צבן על תמיכתו המתמשכת והבלתי מסויגת בקליטה ובהעסקת מדענים עולים במסגרת תכנית גלעדי ובמסגרת תכנית קמ"ע אשר אושרה היום עקרונית ע"י ראש הממשלה.

12.5.1996 לשכת ראש הממשלה: הודעה לתקשורת

ראש הממשלה, שמעון פרס, אישר היום את תכנית קמ"ע (קליטת מדענים עולים) במלואה. בפגישה בה נכחו שרי הקליטה, האוצר ונציגי ועד המדענים בראשות פרופ' אליעזר גלעדי, הוחלט לקבל את התכנית שתביא לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים במוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל. מדובר בקליטת קבע של כארבע מאות מדענים, רובם בוגרי "תכנית גלעדי" שנתנה פתרון זמני, עד כה, לכחמש מאות מדענים עולים מצטיינים בתחומם. ראש הממשלה קבע כי תקום ועדת היגוי לעיבוד יישום תכנית קמ"ע. בישיבה העלה פרס על נס את חשיבות העלייה ותרומתה לחברה ולכלכלה. שר הקליטה, יאיר צבן, אמר כי החלטת ראש הממשלה מהווה תמרור דרך רב חשיבות בקליטת העולים בכלל והמדענים בפרט ומהווה גולת הכותרת למאמצים שהשקיע משרד הקליטה עם משרדים נוספים. נציגי ועד המדענים קידמו בברכה את ההחלטה ונציג המדענים העולים אמר בישיבה כי "אבן כבדה נגולה מליבות מדענים עולים באוניברסיטאות".

2.6.1996 לכבוד פרופ' אריה הראל, פרופ' יובל נאמן, רות בר-און, המועצה הציבורית למען יהדות ברה"מ.

חברים יקרים. ברצוני להודיע על התפטרותי מראשות ועד המדענים. כידוע לכם, מאז כניסתי לתפקיד רקטור אוניברסיטת תל-אביב, נאלצתי לצמצם את פעילותי בוועד. עם זאת, מתוך הכרת חשיבות תפקידנו במאבק למען קליטת המדענים, נשארתי בתפקידי. עתה, לאור הצלחתה הגדולה של מפלגת העולים בראשותו של נתן שצ'רנסקי, נראה לי שיהיה מי שייצג את עניין קליטת המדענים העולים ביתר הצלחה מאיתנו, ותפקידי זה איננו חיוני באותה מידה שהיה עד כה. קשה לי גם להעלים מורת רוח וצער מסוים שנגרמו לי ע"י השימוש שנעשה, אם כי לא במישרין, בתכנית קליטת המדענים, לצורך תעמולת בחירות כנגד אלה שתורמו יותר מכל להפעלתה ולהצלחתה. בברכה, דן עמיר, רקטור

18.6.1996 לכבוד פרופ' אליעזר גלעדי. הנדון: מינוי ועדת ההיגוי לתכנית קמ"ע (קליטת מדענים עולים)

בהתאם להחלטתי מיום א', כ"ג אייר התשנ"ו (12.5.96), וע"פ המלצת השר לקליטת העלייה מר יאיר צבן, **הריני מתכבד למנותך לתפקיד יושב ראש ועדת ההיגוי למימוש התכנית לקליטת קבע של מדענים עולים באוניברסיטאות ובמוסדות המחקר הציבוריים בישראל.** הוועדה תמליץ לממשלה על הדריס למימוש תכנית קמ"ע, תוך התמקדות בסוגיות הבאות:

1. מעמד הגוף המעסיק ושיטת מימון המשרות. 2. קריטריונים ושיטת הבחירה של המועמדים. 3. מעמד המדען ופרוצדורת המינוי.

הוועדה תכלול נציגים מהאקדמיה, מהממשלה ומקרב המדענים העולים, כמפורט בנספח א'. הוועדה מתבקשת להגיש המלצותיה תוך 60 יום ליושב ראש ועדת השרים לקליטת העלייה. אני מאחל לך ולחברי הוועדה הצלחה בביצוע תפקיד חשוב זה. **ראש הממשלה שמעון פרס** העתקים: שר האוצר, השר לקליטת עלייה

נספח א': הרכב ועדת ההיגוי

יו"ר – פרופ' אליעזר גלעדי, נציג ור"ה – פרופ' דן עמיר, רכז הוועדה – מר עמרי אינגבר (מנהל המק"ב) ועד המדענים (יו"ר: פרופ' דן עמיר ופרופ' יובל נאמן):

פרופ' בנימין פיין וד"ר ברוך אייל (מיוזמי התכנית)

רכזי הקליטה באוניברסיטאות: פרופ' גרשון בן-שחר – פרו-רקטור האוניברסיטה העברית,

פרופ' דן הופרט – דקאן קליטה אונ' תל-אביב, ד"ר אריה ניסנבאום – המזכיר האקדמי מכון וייצמן

פרופ' ארנון בנטור – המשנה לנשיא למחקר, הטכניון, פרופ' אהרון בן-זאב – דקאן למחקר אונ' חיפה,

פרופ' יוסף ישרון – יועץ הרקטור לענייני קליטה, אונ' בר-אילן

פרופ' לחיים נגן – סגן הנשיא למחקר, אונ' בן-גוריון.

מדענים עולים: פרופ' משה בלינסקי – יו"ר ארגון מדענים עולים, ד"ר שלמה סטברוב – אונ' תל-אביב,

ד"ר נטלי זבלודובסקי – אונ' בר-אילן, ד"ר אלה שאינסקי – מכון וייצמן,

ד"ר אברהם קורול – אונ' חיפה, ד"ר מנחם צינדלר – האונ' העברית.

נציג מכוני מחקר: ד"ר עודד חלוץ-מנהל מדעי, מכון וולקני.

נציג מכללות: פרופ' אריה שנקמן – דקאן למחקר, המרכז לחינוך טכנולוגי

נציג בתי-חולים: פרופ' צבי שטרן – מנהל ביה"ח הדסה, עין כרם.

נציגי גופים ממשלתיים: פרופ' לאה בס, מדענית ראשית משרד המדע,

אגף התקציבים משרד האוצר, נציבות שירות המדינה

נציג ות"ת: מר גורי זילכה מנכ"ל ות"ת

נציג האקדמיה הישראלית למדעים: ד"ר מאיר צדוק

ב- 18.6.96 התחלפה הממשלה. ראש הממשלה החדש היה בנימין נתניהו, שר האוצר - דן מרידור, שר המדע - בני בגין, ושר הקליטה - יולי אדלשטיין.

הפרידה מיאיר צבן כשר קליטה צערה אותנו מאד. למרות שאינו עולה (הוא יליד ירושלים, ב-1930 הוא הבין לבעיות העולים וליבו היה פתוח למצוקותיהם, ולמרות שאינו מדען או מהנדס – הבין והעריך ביותר את עליית המדענים ועשה הכל לקידומה. גישתו הציונית והאנושית התבטאה גם בטיפולו בעולי אתיופיה שהגיעו ב'מבצע שלמה'. אמנם את אלו כמעט ולא פגשתי באוניברסיטה, אבל במשך השנים – מאז שהמועצה למען יהודי ברית-המועצות הפכה למרכז סיוע לעולים במשבר (סל"ע) – ופועלת בקרב כלל העולים מכל מקום שהוא, העולים מאתיופיה הם ה"לקוחות" העיקריים שלנו.

ואכן, אשר יגורנו בא לנו, בהחלטת הממשלה (104) מיום 7.7.1996 בנוגע לתכנית קמ"ע (במסגרת הדיון על תקציב המדינה לשנת 1997)

1. **הממשלה החליטה להטיל על שר האוצר להקים לוות בהרכב נציגים ממשרדי האוצר והקליטה והוועדה לתכנון ותקצוב שליד המועצה להשכלה גבוהה אשר יבחן מחדש את נחיצות התכנית החדשה לקליטת מדענים עולים המכונה "תכנית קמ"ע".**
2. **כל תכנית סיוע חדשה למדענים עולים שתופעל, אם תופעל, תמומן במסגרת המשאבים הקיימים בתקציב המדינה לקליטת עולים ולהשכלה גבוהה.**

24.7.1996 לכבוד פרופ' ארנן סגינר - הטכניון, ד"ר אריה ניסנבאום – מכון וייצמן,
פרופ' יוסי ישורון – אונ' בר-אילן, פרופ' לחיים נגן – אונ' בן-גוריון, פרופ' מרדכי שכטר – אונ' חיפה
הזמנה לכינוס דקאני/רכזי קליטה

הנכם מוזמנים לכינוס דקאני/רכזי קליטה אשר יזם פרופ' גרשון בן-שחר מהאוניברסיטה העברית.
הכינוס יתקיים ביום ה' 1.8.96 בשעה 14:00 באוניברסיטת ת"א, בניין אורנשטיין חדר 205.
בפגישה נדון בדרכים לקידומה של תכנית קמ"ע – קליטת קבע של מדענים עולים.
לאחר פגישה זו יתקיים בשעה 15:00, באותו החדר, דיון במסגרת ועד המדענים ליד המועצה
הציבורית למען יהודי בריה"מ בנושא המאבק לקידומה של תכנית קמ"ע. הנכם מוזמנים להשתתף
בכינוס זה בו יטלו חלק פרופ' יובל נאמן - יו"ר ועד המדענים, ח"כ רומן ברונפמן - ראש סיעת ישראל
בעלייה, נציגים שונים וכן ראשי ארגוני המדענים העולים באוניברסיטאות.
בברכה, פרופ' גרשון בן-שחר ופרופ' דן הופרט

24.7.1996 **הזמנה לכינוס דחוף של ועד המדענים** אשר יתקיים ביום ה' 1.8.96 בשעה 15:00
באוניברסיטת ת"א בבניין אורנשטיין חדר 205.
יישומה של תכנית קמ"ע – תכנית לקליטת קבע של מדענים עולים באוניברסיטאות נמצא בסכנה.
במסגרת החלטת הממשלה לקיצוץ תקציב 1997 נקבע כי שר האוצר יקים ועדה אשר תורכב מנציגי
משרד האוצר, משרד הקליטה וות"ת אשר תבחן מחדש את נחיצותה של תכנית קמ"ע. מובן
שהחלטה לתת לאוצר ולות"ת לקבוע את נחיצות התכנית מצביעה על מגמת הממשלה.
הפגישה נועדה על כן לקבוע מהלכים למניעת הידרדרות במעמדה של התכנית.
בברכה, פרופ' יובל נאמן, יו"ר ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ

31.8.1997 לכבוד מר יולי אדלשטיין - שר הקליטה, ממנכ"לית המשרד
ועדה המורכבת מנציגי משרד הקליטה, משרד האוצר וות"ת, בחנה במשך חצי השנה האחרונה
פתרונות אפשריים על מנת להבטיח את מעמדם ותדמיתם של המדענים העולים המשולבים בתכנית
גלעדי והמצטרפים אליהם מקרב העולים. סך הכל 530 מדענים. הוועדה המשותפת פעלה באווירה
טובה ומתוך רצון כן ליזום פתרונות אשר יענו למטרות שהוגדרו.
ההצעות המצ"ב גובשו במשותף, אולם, מתוך דבקות בעמדתנו המקורית כי יש צורך לפתור את
בעיית מעמדם של המדענים העולים באוניברסיטאות, הוחלט במשרד הקליטה לדחות המלצות אלו
ולדבוק בהחלטת הממשלה מס' 2241 ליישום מסקנות עדת קמ"ע המצ"ב.
לצורך יישומה של החלטת הממשלה ומעקב שכל המדענים שבתכנית גלעדי ימצאו פתרון נאות,
תוקם ועדה בראשות עמרי אינגבר ובהשתתפות נציגי הות"ת, נתן פטלס כיועץ השר ונציג של
המדענים העולים. ועדה זו תחל בפעולתה לאלתר.
ברצוני לשוב ולהדגיש את תודתו לגורי זילכה וז'וזט אפשטיין נציגי הות"ת, וחיים פלץ ונטאשה
מיכאלוב מאגף התקציבים, על שיתוף הפעולה לאורך כל עבודת הוועדה. בברכה, שלומית כנען

1.9.1997 אל שלומית כנען, מנכ"לית. הנדון: **התקציב הנדרש לתכנית קמ"ע בשנת 98**
במהלך 98 יסיימו את "תכנית גלעדי" 265 מדענים. עלותו הממוצעת של מדען בתכנית (בדרגת
חוקר, חוקר בכיר או עמית מחקר) הינה 65K (\$) (כ- 235 אש"ח (לפי 3.6 ₪ ל- 1 \$). על מנת לתת פתרון
לכל המדענים שמסיימים את "תכנית גלעדי" בשנת 98 נדרש על כן תקציב בסך 62,275 אש"ח.
לכך יש להוסיף תקציב עבור כ- 30 מדענים נוספים שאינם נכללים ב"תכנית גלעדי", אך היו נבחרים
אליה בשנת 98 במידה והתכנית הייתה מתקיימת, וכן כ- 30 מדענים שאמורים לסיים את "תכנית
גלעדי" בשנת 99, אך בשל הצטיינותם המדעית הבולטת המוסדות יעדיפו למנותם בקדימות
למדענים אחרים. לפיכך תקציב שנת 98 צריך לתת מענה לקליטת 325 מדענים בתכנית קמ"ע, בסך
76,375 אש"ח. על מנת למנוע פיטוריהם של המדענים אשר עומדים לסיים את תכנית גלעדי במחצית
הראשונה של שנת 98, תידרש הארכת תכנית גלעדי למשך 6 חודשים לכ- 120 מדענים, ולכך יידרש
תקציב נוסף בסך 3,672 אש"ח (לפי 120 מדענים x 39.6 אש"ח – עלות השתתפות הממשלה בתכנית
גלעדי לחצי שנה). **סה"כ יידרשו לתכנית כ- 80 מיליון ₪.**
מובהר בזאת כי עלות זו אינה כוללת תקורות בשיעור 20% אשר הוצגו בתכנית המקורית שאושרה
ע"י הממשלה הקודמת ואשר במידה ויידרשו ע"י המוסדות יעמידו התכנית ע"ס 95 מ"ש"ח. ניתן
לצמצם עלות זו ע"י הפעלת הפעלת החלטה אלטרנטיבית על-פיה תקציב התכנית, ובהתאם החוזים
שייחתמו עם המוסדות יהיו לשנה התקציבית המסתיימת ב- 31.12.98 ולא ל- 12 חודשי תעסוקה
כמקובל [...]. רצ"ב טבלת פירוט עלויות התכנית.

12.9.1996 לכבוד מר אביגדור ליברמן, מנכ"ל משרד ראש הממשלה.

ברצוני להודות לך על שמצאת זמן להיפגש אתי כדי לדון בתכנית קמ"ע – תכנית לתעסוקת רבע של מדענים עולים באוניברסיטאות. שמחתי מאד לשמוע שאתה תומך בתכנית ומכיר בחשיבותה כחלק ממרקם התכניות הממשלתיות המיועדות לחיזוק התשתית הטכנולוגית הדרושה להמשך פיתוח תעשיות עתירות ידע, שהן הבסיס להתפתחותה הכלכלית של מדינת ישראל. תיאור מלא של תכנית קמ"ע נמסר לד"ר זאב גייזל. במאמר שהשארתי על שולחןך ניתן הסבר מפורט ליתרונות התכנית והופרכו הטענות שהועלו נגדה ע"י גורמים שונים. על פי בקשתך, אני מצרף כנספח למכתב זה פירוט של הפעולות ההכרחיות להפעלת התכנית באוקטובר 1997 כמתוכנן. אני מקווה שבעזרתך, בעזרת שר הקליטה ובתמיכת ראש הממשלה, **כפי שהובטח לנו ערב הבחירות**, תוכל תכנית זאת להתממש במתכונתה המקורית. אני מודה לך בשמי, בשם יוזמי התכנית ובשם המדענים העולים העתידים להשתתף בה, על תמיכתך בפרויקט חשוב זה. בברכת שנה טובה, אליעזר גלעדי, פרופסור לכימיה

המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ, ועד המדענים: **צעדים דחופים והכרחיים למימוש תכנית קמ"ע**

1. החלטה עקרונית ברמה ממשלתית למימוש תכנית קמ"ע, תוך הבטחה שהכספים שיוקצו לתכנית לא יהיו על חשבון כספים המיועדים לאוניברסיטאות.
2. הבטחת תקציב להפעלת התכנית כבר בשנת הכספים 1997.
3. הקמת ועדת היגוי ארצית שתעבד את פרטי התכנית.
4. החלטה על המשרד הממשלתי שבאמצעותו תופעל התכנית.

היקף התכנית והעלויות הכרוכות בה

5. התכנית המוצעת היא להעסקת 400 חוקרים, מתוך 500 החוקרים שיהיו בתכנית גלעדי בעת שתפעל תכנית קמ"ע.
6. בשלב הראשון אשר יתחיל ב- 1 באוקטובר 1997, ייבחרו 125 איש לתכנית. העלות בשנת הכספים 1997 היא 2.5 מיליון דולר.
7. בשלבים הבאים יצטרפו כל חצי שנה בין 60 ל- 80 איש, עד להשלמת התכנית (400 איש), תוך הקפדה שאיש לא יישאר מחוסר עבודה במעבר מתכנית גלעדי לתכנית קמ"ע.
8. כשתגיע התכנית להיקפה המלא בשנת 2000 תהיה העלות השנתית כ- 32 מיליון דולר.

הערות (המספרים מתייחסים לסעיפים שלעיל)

(1) מצבם של המדענים העולים בתכנית גלעדי, המועמדים להצטרף לתכנית קמ"ע, הוא קשה מאד בגלל אי הוודאות לגבי עתידם. על כן ישנה חשיבות רבה מאד לאישור פורמלי של התכנית ע"י הממשלה בהקדם האפשרי. חשוב לנו מאד שוועדת ההיגוי תמונה בהקדם האפשרי ותתחיל בעבודתה. העבודה שלפניה רבה מאד וגם אם המינוי ייעשה בימים הקרובים נתקשה לעמוד בלוח הזמנים. איחור של חודשיים-שלושה בהקמת הוועדה ובהפעלתה יגרום לאיחור בלתי נמנע בהפעלת תכנית קמ"ע ו/או פגיעה בהצלחתה. שר הקליטה מר אדלשטיין הביע את נכונותו למנות את הוועדה ונשמח מאד אם הדבר ייעשה על ידו. מאידך, אם יוחלט שהוועדה תמונה ע"י ראש הממשלה, ודאי שלא תהינה לנו שום הסתייגות. בכל מקרה, אנחנו מבקשים להימנע ממצב שבו הדיון בשאלה "מי ימנה את הוועדה" יעכב את המינוי.

(4) מיקום תכנית קמ"ע. מאחר שהתכנית מיועדת למדענים עולים, סביר להפעילה באמצעות משרד הקליטה. מאידך, מדובר בתכנית ארוכת טווח שהמדענים יהיו פעילים בה זמן רב אחרי שיחדלו להיות בחזקת "עולים". מבחינה זאת, ולאור העובדה שמדובר במדענים, הגיוני ביותר למקם את התכנית במסגרת משרד המדע. לחלופין אפשר להפעיל את התכנית באמצעות משרד ראש הממשלה, כשלב ביניים (שעשוי להימשך מספר שנים) מ עד להקמת רשות ממלכתית מיוחדת למטרה זאת.

(6) אנחנו חוזרים ומדגישים שעלות התכנית לשנת הכספים 1997 היא נמוכה יחסית ו7אינה צריכה להוות עומס תקציבי גדול בשנה זאת כאשר הממשלה נאלצת לקצץ בתקציב. העלות תלך ותגדל ותגיע במלואה רק בשנת 2000.

סיכום

- א. ההשקעה בהשכלה גבוהה, במחקר ובפיתוח היא ההשקעה הרווחית ביותר במשק. דבר זה הוכח מעל לכל ספק בכל מדינות המערב המפותחות ועל אחת כמה וכמה במדינת ישראל ששטחה מצומצם ומשאביה הטבעיים דלים.
- ב. הפעלה מוצלחת של תכנית קמ"ע תזכה להדים חיוביים ביותר גם בקרב העולים ממדינות חבר העמים בישראל וגם בקרב עולים בכוח במדינות אלה. מאידך, כישלון התכנית או ביטולה יגרום לאכזבה כבדה בקרב אוכלוסיות אלה וישפיע לרעה גם על ממדי העלייה בכלל ועלילית מדענים בפרט.

ג. אנחנו מכירים בכך שהעלות המוחלטת של תכנית קמ"ע בהיקפה המלא היא גבוהה, למרות שהיא מהווה רק כ- 3% מן ההקצבה הכללית של הממשלה למערכת ההשכלה הגבוהה באמצעות ות"ת. מצד שני חשוב לזכור שתי נקודות:

1. לא מדובר על הגדלה פיזית של האוניברסיטאות, הן מבחינת המבנים והן מבחינת כוח האדם. כל החוקרים שיצטרפו לתכנית קמ"ע כבר נמצאים בפועל באוניברסיטאות ומשתתפים באופן פעיל ביותר במערך המחקר וההוראה לתארים הגבוהים. הפעלת תכנית קמ"ע תאפשר המשך העסקתם של במדענים העולים בתנאי שכר הוגנים עד יציאתם לגמלאות, ולא תגדיל את מספר החוקרים הפעילים היום.
2. העלות להעסקת מדענים עולים נמוכה פי שניים עד פי שלוש מעלות העסקתו של איש סגל חדש, מאחר שהם מצטרפים לקבוצות מחקר קיימות וקליטתם אינה גוררת הגדלה במבנים, בציוד ובסגל הטכני והמנהלי. ד"ר ב. אייל פרופ' ד. הופרט פרופ' א. גלעד פרופ' ב. פיין

מיומנו של אמנון פזי: 24.9.96: **פגישה עם יולי אדלשטיין – שר הקליטה**

"... בנוכחות גורי (זילכה) ועמרי (אינגבר) ועוזר נוסף של השר. נושא השיחה היה מדענים עולים. הצעתי להם להרחיב את מסגרת גואסטלה כדי לפתור את הבעיה של החלק העליון של המדענים של תכנית גלעדי. אשר לשאר הצעתי חוזים ל-5 שנים עם מספרים יורדים ועם הגדלה של השתתפות תקציבי המחקר ותקציבי האוניברסיטאות. ההנחה היא שכעבור מספר שנים יפול מלוא הנטל על המוסדות. להערכתנו יש לראות תואי ירידה שכעבור 6-8 שנים הבעיה עוברת כולה לאוניברסיטאות ונשארים כ-200 מדענים בתכנית..."

6.10.1996 שלום דן. בהמשך לשיחתנו היום, להלן עיקרי התכנית החלופית לתכנית קמ"ע אשר מציע אמנון פזי (הערכה בלבד): 1. התכנית תכלול 100 איש במקום 400 בתכנית קמ"ע. 2. שכר המדענים יהיה 4,000 ₪. 3. המדענים יועסקו בחוזים ל-5 שנים עם אפשרות להארכה נוספת. 4. בתום 5 שנים יקבלו 5 מדענים (מתוך ה-100) משרות אקדמיות תקניות באוניברסיטאות. תכנית זו אינה מקובלת על המדענים העולים והם כבר התכנסו לדון בצעדים אשר ינקטו נגד התכנית, כולל הפגנה המונית. בברכה, פרופ' דן הופרט, דקאן מיוחד לענייני קליטה נ.ב. בטעות אמרתי לך שפזי מציע לכלול בתכניתו 200 מדענים, למעשה מדובר ב-100 בלבד.

13.10.1996 לכבוד פרופ' זאב תדמור, נשיא הטכניון

זאב היקר, הנדון: **תכנית קמ"ע** (מכתבך מיום 6.10.96)

ראשית ברצוני להביא לתשומת לבך שבין הגורמים העיקריים שעודדו את קידום תוכנית קמ"ע במתכונתה הנוכחית היו אנשי האוניברסיטאות, לרבות סגני הנשיא למחקר של מספר אוניברסיטאות. עמדתי בנושא קליטת עולים במוסדות לא השתנתה. עודדתי קליטת מדענים עולים במסלול הרגיל באוניברסיטאות בעזרת תוכנית גואסטלה של קרן רש"י וכן בקליטה ישירה. כמו כן תמכתי בהעסקה זמנית של עד 700 עולים חדשים באוניברסיטאות לעיבוי קבוצות המחקר במימון משרד הקליטה והשתתפות מסוימת של החוקרים. התנגדתי ועדיין אני מתנגד לקליטת קבע של מדענים עולים שלא במסלול הרגיל, או במסגרת תחלופה של עובדים טכניים, אף אם קליטה זו תמומן (זמנית) על ידי משרד הקליטה. האוניברסיטאות חייבות להיות מודעות לכך שפרושה של קליטת קבע כזו היא תוספת כוח אדם קבוע, ללא תוספת מתאימה בתפוקות, דבר שלאורך זמן יפגע ללא כל ספק בתקציבן.

העתקים: מר גורי זילכה, גב' ז'וזט אפשטיין

מיומנו של אמנון פזי: 27.10.96 "חיים פלץ ביקש מאד שגורי או אני נהיה חברים בוועדה ששר האוצר יקים בנושא המדענים העולים. הוא טען שהוא ומנכ"ל משרד הקליטה יהיו בוועדה. סיכמתי עם גורי זילכה שאם הוועדה תהיה בהרכב הנ"ל הוא יצטרף. 28.10.96 טלפונית לדן מרידור: בעקבות שיחתי אתמול עם פלץ הצעתי למרידור שהצוות שיקים יהיה מורכב ממנכ"ל משרד הקליטה, חיים פלץ וגורי. אמרתי גם שאין כל סיכוי לקליטת קבע של מספר גדול של מדענים עולים.

28.10.96: חיים פלץ כבר ידע על שיחתי עם דן והודיע לי על כך. אמרתי לו שנוכחות ות"ת בוועדה תבטיח את הפרסטיז'ה שלה ואין צורך שאנחנו נהיה המובילים. סיכמנו שלא יהיה לוועדה יו"ר. כתב המינוי יהיה קצר ויכלול בעיקר את החלטת הממשלה."

31.10.1996 לכבוד פרופ' משה בלינסקי, בית הספר לכימיה, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' בלינסקי הנכבד, נושא קליטת מדענים עולים איננו באחריות ות"ת ואנו לא מרכזים אותנו. הפגישה עם שר הקליטה הייתה פגישת הכרות שבה לא הוצעה על ידנו כל תכנית ארוכת טווח לקליטת מדענים עולים כדוגמת תכנית קמ"ע. אני מניח שידוע לך שהממשלה, במסגרת הדיון על תקציב המדינה לשנת 1997, החליטה להטיל על שר האוצר להקים צוות שיבחן מחדש את תכנית קמ"ע. לפי מיטב ידיעתי צוות זה הוקם והוא בוחן את הנושא.

קטע מהראיון עם השר אדלשטיין על תכנית קמ"ע להעסקת המדענים העולים

'קול ישראל', 31.10.1995

מנחה: היום אנו נדבר על פרויקט קמ"ע. למה מתכוון היום משרד הקליטה כשהוא מדבר על פרויקט קמ"ע? ישנו פרויקט מקורי, או מדובר בהצעות שונות מארגונים ומוסדות מדעיים שונים?

אדלשטיין: יש ועדה אשר גיבשה בזמנה את הפרויקט קמ"ע, וקיימות הצעותיה בנושא זה. **ההצעות הללו נדונו לא פעם בפגישות עם עובדי משרד האוצר. אני צריך לאמור שמשרד האוצר מתנגד באופן החלטי לפרויקט הזה.**

[...] מנחה: עם משכורות שוות לאלו של שאר המדענים הישראלים...

אדלשטיין: עם משכורת בדרגה של מה שנקרא "מרצה בכיר". ועוד סעיף אחד: **חווה לכל החיים עם המדען.** יחד עם זאת חשוב לציין, שלפני פרויקט קמ"ע המקורי המדענים לא היו צריכים להיות מועסקים עפ"י הרמה המדעית שלהם, אלא להיות מועסקים במסגרת הפרויקט כמו מעין **לבורנטים, ז"א בתפקידים משניים, מה שאינו תואם...**

מנחה: בתפקידים המשניים ביחס למשכורתיהם, ואיזו עבודה הם היו אמורים לעשות?

אדלשטיין: להפך. באופן רשמי מקומם הוא ליד מדען אחר כלשהו, שלפי דעתי יוצר מצב מוזר: **מה שנקרא פעם "ישראל השנייה". ישנם מדענים ששווים וישנם מדענים ש"שווים יותר".** יש הרבה שאלות. מצד שני, כאשר אני שומע את הביקורת שלי וביקורות אחרות בקשר לפרויקט זה, נשאר רק לשאול: מה היא האלטרנטיבה? אם האלטרנטיבה היא בכך שכל מי שמסיים כעת את התכנית גלעדי ימצא את עצמו ברחוב, אז מובן שאנחנו לא נסכים בשום פנים ואופן עם אלטרנטיבה זו.

היו אצלי פגישות גם עם המתנגדים העיקריים לפרויקט קמ"ע, למה שקוראים ות"ת, ובין השאר עם ראשיה – היו"ר והמנכ"ל. צריך לאמור שלמעשה אין מה להתנגד לות"ת, מפני שאין אלטרנטיבה רצינית. שאלה עיקרית אחת הועלתה ע"י ות"ת – זו השאלה על קביעות, על חווה לכל החיים.

דנתי בנושא זה עם פרופ' גלעדי, שהוא המחבר העיקרי של פרויקט קמ"ע, והוא אמר שיש היגיון מסוים בהצעת ות"ת לחתום על חווה ל- 5 שנים. כעבור 5 שנים החווה אמור להתחדש. אני צריך לאמור, כי מפני שאני מתייחס בשלילה למערכת הקביעות כולה, קשה לי בהתלהבות מלאה להיאבק על קביעות עבור קבוצת עובדים כלשהי. מובן שצריך כאן לדאוג ש- 5 השנים האלו לא ייהפכו, חלילה, לפיטוריהם של המדענים באופן אוטומטי כעבור 5 שנים. [...] אני חושב שהרוב המכריע של האנשים עובדים ללא קביעות, ואפשר להשיג שיטה כזו אשר תהיה הגיונית. יכול להיות שתיעשה טעות, שמדען כלשהו לא יתאים. אל תשכחו גם שקיים ההיבט הפסיכולוגי: **מדען בעל שם עולמי עובד בתור לבורנט.**

מנחה: אם מדובר ביחידים, אז אף אחד לא יתווכח, ואם מדובר בעשרות ואפילו מאות... אדלשטיין: לכן אני חושב שניתן כאן להשיג פשרה נבונה בין שתי ההצעות הנ"ל. בחזרה לתחילת שיחתנו – **בגלל פרויקט קמ"ע אנחנו כמעט נשארנו אתמול בלי ממשלה!**

מנחה: כשאתה מדבר על פשרה, אתה מדבר על פשרה בין משרדך וות"ת לבין המדענים?

אדלשטיין: אינני טוען, ואני לא יכול להעריך מה מביאה למדע הישראלי תכנית קמ"ע. אני רק יודע שיש לי כמה מאות מדענים אשר בקרוב יסיימו את עבודתם בפרויקט גלעדי, ואני צריך למצוא להם תעסוקה. לכן כשאני אומר "פשרה" – זו פשרה בין עמדת משרד האוצר וות"ת מצד אחד, לבין תכנית קמ"ע המקורית מצד שני. יותר מזה, מהשיחה עם פרופ' גלעדי אני הבנתי שאין לו התנגדות עקרונית לשינויים מסוג זה בתכנית קמ"ע. אני מקווה שפרויקט קמ"ע ייכנס לספר תקציב המדינה, כל השאלות יוסרו ויהיה אפשר להתחיל במימושו המעשי.

מנחה: אתה זוכר בערך את הסכום שתוכנן לשנת 1997 למימוש הסרויקט קמ"ע?

אדלשטיין: כן, זוכר – אפס. סביב הנקודה הזו מתנהל כל הסיפור. בהצעת התקציב לא קיים.... לצורך תחילת הפרויקט בשנת 1997 נדרש 7 מיליון ₪, לפי בקשתם של מחברי הפרויקט, וזו הייתה הדרישה שלנו לשר האוצר.

7.11.1996

הינד מוזמן לכינוס דחוף של ועד המדענים

ביום א', ה-17 בנובמבר 1996, בשעה 16:30, בבית העיתונאים ע"ש נחום סוקולוב, ברחוב קפלן מס' 4, ת"א. הנושא: **"קמע": תכנית (להעסקתם של מדענים עולים במוסדות אקדמיים בישראל) – על שרטון**

היום, 6 חודשים לאחר קבלתה ואישורה של תכנית "קמע" ע"י שר האוצר, שר הקליטה וראש הממשלה הקודמים (בישיבתם מה-12 למאי 1996), טרם הוקצבה המסגרת הכספית הדרושה להפעלת התכנית באוקטובר 1997 כמתוכנן. בעקבות אישור התכנית (באותה ישיבה, כאמור), אף הוצא כתב מינוי לפרופ' גלעדי לתפקיד "יו"ר ועדת ההיגוי", וכן פורסמה רשימת חברי הוועדה. עם כינון הממשלה החדשה נוצרו עיכובים רבים ונחלה מסכת "בירורים" בלתי פוסקים. הפעלת ועדת ההיגוי – אשר פעילותה מהווה שלב עיקרי במהלכי היישום – נדחית ונדחית. יתרה מזאת, גורמים שונים מעלים "רעיונות" של קיצוץ ושחיקה – חדשים לבקרים, והתנאים המוצעים עפ"י התכנית למדענים העולים הולכים ומצטמקים מיום ליום... תאריך היעד להפעלת התכנית נקבע לאוקטובר 1997, ואם פעולות היישום לא יחלו עתה (ובכלל זה "שריון" התקציב הדרוש ל-1997), לא יהיה אפשר להפעיל את התכנית במועד המתוכנן, מאות מדענים עולים (המוכשרים ביותר מביניהם) ימצאו אז את עצמם ללא תעסוקה. המדענים העולים, שהנושא קשור בגורלם, עוקבים בדריכות אחר הפעילות בנושא ומודעים החטב לגורמים המעכבים. זעם רב הולך ונצבר.

מטרת הכינוס: לדון ולהחליט על דרכי הפעולה והמאבק הנדרשים על מנת להביא לידי:

א. אישור התקציב הנדרש לקמ"ע לשנת 1997 ב. הפעלתה המיידית של ועדת ההיגוי לתכנית.

א. מניעת כרסום בתנאי ההעסקה של המדענים.

אנו מצפים להשתתפותך! פרופ' יובל נאמן – יו"ר עמית, ועד המדענים

פרופ' דן עמיר – יו"ר עמית, ועד המדענים

סדר היום לכינוס: א. דברי פתיחה. ב. תרומת מדענים עולים למחקר המדעי בישראל. ג. סקירת מצב – יישום תכנית קמ"ע. ד. דברים: אישי ציבור. ה. הצעדים הנדרשים לקידום ויישום תכנית קמ"ע.

10.11.1996 אל: פרופ' יובל נאמן, יו"ר ועד המדענים.

הנדון: **תכנית קמ"ע** מתייחס למכתבך מיום 21 באוקטובר 1996.

ליובל שלום רב. הריני לעדכנך כי בהתאם להחלטת הממשלה בנושא שבנדון הוקמה הוועדה הבין-משרדית לבחינת תכנית קמ"ע והיא תחל לפעול כבר בימים הקרובים. רק לאחר קבלת המלצות הוועדה יוחלט באם להפעיל את התכנית בשנת התקציב 1997.

באשר לבקשתך לצרף לוועדה את יוזמי תכנית קמ"ע – פרופ' בנימין פיין, פרופ' דן הופרט ופרופ' משה בלינסקי, ונציגים ממשד המדע, אציין כי הוועדה רשאית להזמין לדיוניה את כל מי שלדעתה יוכל לתרום לה לקבלת ההחלטות בנושא ולפיקך אני משוכנע כי אכן תעשה כך ולא תפסח על חוות דעתם המקצועית של אנשים אלו הקשורים קשר ישיר לתכנית. בברכה, דן מרידור, שר האוצר

החלטות ועד המדענים של המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ אשר התקבלו בכינוס החירום בנושא תכנית קמ"ע

17.11.1996

1. ועד המדענים מתנגד להצעות לבצע שינויים (פשרות) בתכנית קמ"ע, אשר יפגעו במרכיבים השונים של תכנית קמ"ע המקורית. כל הצעות שהן, הקשורות לתכנית תוגשנה ע"י חברי ועדת ההיגוי ותידונה במסגרת הוועדה. יוזמי תכנית קמ"ע קוראים לכל הנוגעים בדבר לא לרוקן את התכנית ממהותה, ולא להשתמש בשם "קמ"ע" ליוזמות בעלות תכנים אחרים.
2. ועד המדענים קורא לממשלה לקיים את ההבטחות בנושא תכנית קמ"ע שניתנו ע"י הממשלה הקודמת ולקיים את הבטחותיה בנושא תכנית קמ"ע, כפי שהופיעו במצעי המפלגות, בהסכם הקואליציוני ובדברי ראש הממשלה.
3. ועד המדענים קורא לממשלה לבטל את צוות הבדיקה לנחיצות תכנית קמ"ע ולאמץ את התכנית במלואה במתכונת המקורית, היות והתכנית נבחנה ביבר בבדיקות מחמירות והתקבלה הן ע"י החוגים האקדמיים והן ע"י קובעי המדיניות וציבור המדענים.
4. ועד המדענים מאשר את הרשימה המעודכנת של חברי ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע שהוצעה ע"י החברים פרופ' יובל נאמן, פרופ' אליעזר גלעדי ופרופ' משה בלינסקי.
5. ועד המדענים מנחה את נציגיו לפעול בנחישות כדי לקדם את יישום תכנית קמ"ע ולנקוט לשם כך בכל הדרכים האפשריות.

הממשלה מכשילה קליטתם של מאות מדענים עולים

כינוס חירום של ועד המדענים שע"י המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ נערך ביום א', 17.11.1996, בבית סוקולוב בת"א. הרקע: סירובה של הממשלה לממש את התכנית ("קמע") לקליטת מדענים עולים. התכנית אושרה ע"י ראש הממשלה הקודם, שמעון פרס. לפי ממצאי ועד המדענים, תרמו המדענים העולים לגידול של 18% מהתפוקה המדעית המחקרית המתבצעת באוניברסיטאות. ההשקעה הנדרשת ב"קמע" לשנת 1997 היא רק כ- 7 מיליון דולר.

בהאשמה חמורה נגד הממשלה, שהיא מכשילה את קליטתם של מאות מדענים עולים מארצות חבר העמים, יצאו ביום ראשון חברי ועד המדענים שע"י המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ. ראשי הוועד, ובהם הפרופ' יובל נאמן, דיקני קליטה באוניברסיטאות, רקטורים וראשי ארגוני המדענים העולים, קובלים על כך שאין בכוונת הממשלה לכלול בתקציב 7 מיליון דולר הדרושים ליישומה והפעלתה של התכנית שנת 1997.

תכנית "קמע" גובשה ע"י פעילים מרכזיים של ועד המדענים שליד המועצה, בראשות הפרופ' אליעזר גלעדי. היא מאפשרת לכ- 500 מטובי המדענים שהגיעו ארצה להיקלט קליטה ארוכת טווח באוניברסיטאות ובמכוני מחקר, בלא שצריך יהיה להגדיל התשתית. ראה"מ פרס איר את התכנית בקיץ שעבר, אך עתה נראה כי הממשלה החדשה אינה עומדת בהתחייבות קודמתה, למרות שקמ"ע היא חלק מההסכם הקואליציוני.

ע"פ סקר של ועד המדענים, שערך חבר ועד המדענים, הפרופ' דן הופרט מביה"ס לכימיה באוניברסיטת תל-אביב, הרי שמ- 1990-1995 הועסקו באוניברסיטאות ובמכוני מחקר 2000 מדענים במשרות זמניות. ב- 6 השנים קיבלו משרות זמניות כ- 850 מדענים, 150 נקלטו במשרות קבועות. מבדיקת מספר המאמרים מישראל בכתבי עת מדעיים, עולה כי המדענים העולים הביאו לגידול יחסי משמעותי במספר המאמרים בתקופה שבין 1990-1995, לעומת גידול קטן הרבה יותר הארצות מפותחות בעולם. בין המדענים העולים שנקלטו במשרות זמניות באוניברסיטאות שורת אווירת אי-ודאות. "הם חשים מתוסכלים וזועמים" – מוסרת מנכ"לית המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, רות בר-און – "מדובר בטובי המוחות שמוסיפים לעוצמה המחקרית של ישראל. זהו מסר מרתיע למדענים יהודים השוקלים עלייה".

17.11.1996 לכבוד מר בנימין נתניהו, ראש ממשלת ישראל.

כבוד ראש הממשלה. הנדון: **איוש ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע –**

תכנית לתעסוקת קבע של מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה

ראש הממשלה הקודם מינה ועדת היגוי ליישום תכנית קמ"ע, בראשותו של פרופ' אליעזר גלעדי מאוניברסיטת תל-אביב. הוועדה, לצערנו, לא התכנסה עד היום הזה. כארבעה חודשים מאז מינויה. התפתחו, כנראה, תנאים המאפשרים הפעלת הוועדה במהרה. חברים תומכי תכנית קמ"ע ביקשו מפרופ' יובל נאמן, יו"ר ועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ, להיכנס לתפקיד הנכבד של יו"ר עמית של ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע. להלן רשימה מעודכנת של חברי הוועדה המקובלת על הח"מ. אנו מבקשים את כבודו לעיין ברשימה זו ולמנות בהקדם את ועדת ההיגוי.

בכבוד רב פרופ' אליעזר גלעדי, יו"ר ועדת קמ"ע

פרופ' יובל נאמן, יו"ר ועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ

פרופ' משה בלינסקי, יו"ר ארגון המדענים העולים של האוניברסיטאות בישראל

מיומנו של אמנון פזי: 18.11.1996: "גרשון בן שחר ביקש פגישה זו בתוקף תפקידו כרכז לענייני העולים. הבעיה היא תכנית קמ"ע. ז'וזט נכחה אף היא בפגישה. הוא הציע תכנית להעסקה זמנית ואמר שכמובן האוניברסיטאות לא תוכלנה לקלוט קליטת קבע את כל פורשי תכנית גלעדי. לא פרשנו בפניו בפרטים את התכנית שאנו נציע כנראה בוועדת השלושה."

לכבוד השר בנימין זאב בגין, שר המדע (מכתבים כאלה נשלחו גם אל: השרים יולי אדלשטיין ונתן שרנסקי, וחברי הכנסת יוסי שריד, עמנואל זיסמן, יורי שטרן, נעמי חזן, מרינה סולודקין, מיכאל נודלמן, צבי ויינברג, סופה לנדבר ומיכאל איתן)

השר בגין הנכבד. ארגון המדענים העולים באוניברסיטאות בישראל, בשיתוף עם ועד המדענים שליד המועצה הציבורית ליהודי בריה"מ, עורכים הפגנה כנגד הניסיון לבטל את תכנית קמ"ע, אשר תתקיים ביום ג' ה- 10.12.96 בשעה 12:00 מול משרד ראש הממשלה בירושלים. אנו מודעים לעמדתך האוהדת ותמיכתך הבלתי מסויגת בתכנית. אנו מבקשים ומקווים כי תיאות לבוא ולשאת דברים באזני המפגינים. רצ"ב ההודעה שהופצה למשתתפי ההפגנה. מטה המאבק המשותף

הפגנה

ארגון המדענים העולים באוניברסיטאות בישראל, בשיתוף עם ועד המדענים שליד המועצה הציבורית ליהודי בריה"מ, עורכים הפגנה אשר תתקיים ביום ג' ה-10.12.96 בשעה 12:00 מול משרד ראש הממשלה בירושלים. אנו מבקשים להפגין נגד ניסיונות הממשלה לבטל את תכנית קמ"ע. הצורך להפגין נובע מתחושת אכזבה קשה מכך שהתכנית אשר נועדה לשמש פתרון תעסוקתי קבוע למדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה, עלתה על שרטון ואינה מיושמת. למרות שהממשלה הקודמת קיבלה את התכנית בהתאם להצעתנו המקורית, מונעת הממשלה הנוכחית את הפעלת התכנית בתואנות שונות, ומבקשת לדבש תכניות חלופיות המרוקנות את התכנית המקורית מתוכנה ומחטיאות את מטרתה.

ההפגנה נועדה לתת ביטוי לחרדתנו העמוקה לגורלה של תכנית המקפלת בחובה את עתידם של מאות מדענים עולים מצטיינים ותרמת לקידומה ופיתוחה של התשתית המדעית בישראל. מאות מדענים עולים שהנושא קשור בגורלם, ביחד עם עמיתיהם הישראלים אשר קידומה של התשתית המדעית בארץ לנגד עיניהם, יבואו ויבטאו בהפגנה זו את הזדהותם ונחישותם להיאבק בעוז רוח ובכל דרך אפשרית כנגד האדישות, הסחבת והמכשולים הרבים ביישום תכנית קמ"ע. אוטובוסים יועמדו לרשות המפגינים. לוח זמנים יפורסם בנפרד. מטה המאבק המשותף

הארץ' 18.11.1996 (ראלי סער) פרופ' יובל נאמן במסיבת עיתונאים

"תנאי העסקתם של מדענים עולים באוניברסיטאות שומים לתנאים של עובדים זרים"

"יש לפעול לשיפור תנאי העסקתם של המדענים העולים באוניברסיטאות, שכיום דומים לתנאים של עובדים זרים". כך אמר אתמול פרופ' יובל נאמן, יו"ר עמית בוועד המדענים העולים¹⁸⁶, שכונס אתמול מסיבת עיתונאים בתל-אביב, על רקע "סירוב הממשלה לממש את תכנית קמ"ע – לקליטת מדענים עולים". התכנית אושרה בידי הממשלה הקודמת, אך הממשלה הנוכחית לא אישרה את תקצובה. ועד המדענים העולים פועל במסגרת המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ.

נאמן קרא אתמול לממשלה ולשר האוצר, דן מרידור, להכריז על הפעלתה של התכנית ועל הקמת צוות היגוי. פרופ' דן הופרט, דיקאן העלייה של אוניברסיטת תל-אביב, עמד על תרומת המדענים העולים לשדה המחקר האקדמי בישראל, וציטט ממחקר שקיים בנושא זה. לדבריו, בשנים 95-91 הביאו המדענים העולים לגידול של 30 אחוזים בכמות הפרסומים המדעיים בתחום המדעים המדויקים, לעומת עלייה של 3 אחוזים בכמות פרסומים אלה באוניברסיטת סטאנפורד בארה"ב. יו"ר ארגון המדענים העולים, פרופ' משה בלינסקי, אמר ל"הארץ": "חשבנו שלאחר הבחירות, מפלגת ישראל בעלייה תיאבק למען המשך העסקתם של המדענים העולים מחבר המדינות. אבל נוצר פרדוקס – בלי מפלגת העולים בשלטון התכנית אושרה, ועכשיו מרידור בודק את נחיצותה. בפועל, משמעות צעד זה היא הפסקת התכנית. לפני ימים אחדים הפגנו מול לשכת האוצר ושר הקליטה בירושלים, אולם אנחנו צריכים לעסוק במחקר אקדמי ולא בהפגנות".

תכנית קמ"ע, שנועדה לקלוט 500 מדענים עולים באוניברסיטאות ולהעסיקם באורח קבע, אושרה בידי ראש הממשלה הקודם, שמעון פרס, במאי השנה. עלות התכנית להעסקת כל 500 המדענים העולים היא כ-30 מיליון דולר בשנה. אולם בפועל, מאחר שלתכנית זו יצטרפו בהדרגה מדענים המועסקים עתה באופן זמני באוניברסיטאות במסגרת "תכנית גלעד", התקציב הנחוץ למעשה להעסקת המדענים העולים בשנת התקציב 97 הוא 7 מיליון דולר בלבד.

לאחר הבחירות התנתה מפלגת "ישראל בעלייה" ושריה נתן שרנסקי ויולי אדלשטיין, את כניסתם לקואליציה בתקצוב תכנית קמ"ע. הליכוד הסכים לתכנית זו. תכנית קמ"ע הייתה אחד הדגלים שמפלגת "ישראל בעלייה" חרטתה על דגל מצעה, והפכה את התכנית לסמל לקליטת העלייה האיכותית מחבר המדינות. בכל הזדמנות מזכירים חברי מפלגת העולים את תרומת המדענים העולים לשיפור פני הכלכלה בישראל, ועומדים על החיוניות בקליטתם הנאותה בתעסוקה בארץ. ואולם, השרים שרנסקי ואדלשטיין לא יצאו למאבק ציבורי לאחר שמרידור גנז למעשה את התכנית, בהחלטה להקים צוות שיבדוק את נחיצותה.

המדענים העולים המיועדים להיקלט בתכנית קמ"ע מועסקים רובם ב"תכנית גלעד", שתקצובה יסתיים באפריל הבא. לתכנית זו נבחרו מדענים עולים עם ותק מחקר של 15 שנה בארצות מוצאם¹⁸⁷, וחמש שנות ניסיון מחקר בארץ. מלבד עבודת המחקר, מיועדים המדענים העולים גם לעסוק בהדרכת סטודנטים לתואר שני ושלישי. ללא החלופה של תכנית קמ"ע, נידונים המדענים העולים לאבטלה.

¹⁸⁶ הכוונה, כמובן, לוועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ.

¹⁸⁷ הכוונה, כנראה, לוותק שכיח של המדענים בזמן עלייתם.

הנדון: תכנית קמ"ע – תכנית לתעסוקת קבע של מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה

תכנית קמ"ע באה לתת מענה לתעסוקת המדענים העולים באוניברסיטאות ובמכוני המחקר*. התכנית הוצעה ע"י צוות של ועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות. התכנית התקבלה ב-12.5.96 ע"י ראש הממשלה הקודם, מר שמעון פרס, שאף שלח כתב מינוי ליו"ר ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע, פרופ' אליעזר גלעדי מאוניברסיטת ת"א. במשך כחמישה חודשים מאז החלפת השלטון לא התקדם דבר לקראת מימושה של התכנית. ציפינו ששר הקליטה יזמן את ועדת ההיגוי ונתחיל בצעדים ממשיים לקידום התכנית. לצערנו, עד היום לא זומנה הוועדה ע"י השר.

לאור המצב הקשה אליו נקלענו, **אנו מבקשים מהממשלה להעביר את הפעילות למימוש התכנית למשרד המגע, ומבקשים להפקיד בידינו את הפעלה השוטפת של התכנית בשנים הקרובות.** אנו מצרפים הצעתנו להרכב ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע. מובן מאליה ששר המדע רשאי לשנות את הרכבה בהתאם לשיקול דעתו. בכבוד רב, הצוות היוזם

פרופ' אליעזר גלעדי, פרופ' בנימין פיין – סגן יו"ר ועד המדענים, פרופ' דן הופרט, ד"ר ברוך אייל * כ-500 מדענים המועסקים זמנית כחוקרים במוסדות המחקר (במסגרת תכנית גלעדי) ותעסוקתם מומנה ע"י משרד הקליטה צפויים לפיטורים החל מ-1.4.98.

העתקים: מר אביגדור ליברמן – מנכ"ל משרד ראש הממשלה, ד"ר יואב גייזל – יועץ ראש הממשלה לענייני קליטה

הנדון: 4.12.1996 אל אחראי הקליטה. הנדון: עדכון בנושא המאבק על תכנית קמ"ע והודעה על קיום הפגנה

1. **הפגנה** – ברצוני לבקשכם להפיץ את ההודעה על ההפגנה וליידע את המדענים הקולטים והמדענים העולים. לרשות המפגינים יעמוד אוטובוס. בדבר פרטים נא לפנות למר מיכה פרי מהמועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ, מס' טל' 03-5445161. האוטובוס מחיפה ייצא בשעה 9:00 (מהשער הראשי). האחראי לאוטובוס של אוניברסיטת חיפה ושל הטכניון הוא ד"ר פליקס קירז'אנר מהטכניון טל. 04-8292475.

2. **עדכון** – הממשלה הקודמת קיבלה את התכנית קמ"ע במלואה ומינתה ועדת היגוי ליישום התכנית בראשותו של פרופ' אליעזר גלעדי. הממשלה החדשה לא כינסה את הוועדה ובמקומה מינתה צוות בדיקה לנחיצות תכנית קמ"ע, מאז התכנית "נתקעה" ולמעשה נוצר נתק בין יוזמי התכנית ותומכיה לבין משרד הקליטה. כל ניסיונותינו לחלץ את התכנית מן ה"פקק" ולקדם את יישומה עלו בתוהו. ב-6.11.96 הוקם צוות בדיקה לנחיצות התכנית בראשותו של מר גדעון שמיר, מנכ"ל משרד הקליטה, ובהשתתפות מר גורי זילכה מנכ"ל ות"ת ומר חיים פל. – סגן הממונה על התקציבים במשרד האוצר. ככל הידוע לנו הוועדה תתכנס לראשונה ביום ב' 9.12.96.

ב-4.11.96 התכנסה ועדת העלייה והקליטה של הכנסת ועסקה בנושא תכנית קמ"ע. חברי הוועדה תמכו פה אחד בתכנית וקראו לממשלה להפעילה. ב-17.11.96 התכנס בת"א ועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ. הכינוס נערך בראשותו של פרופ' יובל נאמן וזכה לתהודה רבה בתקשורת. באופן כללי קיימת פעילות בנושא תכנית קמ"ע, הן ברשות המחוקקת והן ברשות המבצעת. **אנו זקוקים להחלטה של הממשלה החדשה לקיים את החלטת הממשלה הקודמת לאמץ את תכנית קמ"ע. לשם כך עלינו לפעול בנחישות ליישומה.** ההפגנה מהווה שיא ברצף של פעולות ולחצים. היא חייבת להיות רבת-משתתפים ואל לנו להיכשל. בהפגנה נביע את נחישותנו למען תכנית קמ"ע, התכנית שתיתן מענה למצב – להמשך העסקתם של המדענים שנקלטו באוניברסיטאות. מטה המאבק המשותף

הנדון: 9.12.1996 אל פרופ' יצחק צ'ייקובסקי. אוניברסיטת בן-גוריון. הנדון: ההפגנה בעד תכנית קמ"ע

שלום רב. ההפגנה מתקיימת כמתוכנן, היינו ביום ג' ה-10.12.96 בשעה 12:00 מול משרד ראש הממשלה בירושלים. הפרסומים באמצעי התקשורת בדבר ההבנות שהושגו בין "ישראל בעלייה" לבין האומר, מבליטים את הסכנה החמורה לגורלה של התכנית, שכן ב"הבנות" הללו נכללת הפעלתו של צוות בדיקה ל"תכניות חלופיות" – מרשם בדוק לרוקן את פרויקט קמ"ע מתוכנו המקורי. תכנית קמ"ע כבא עברה מספיק בחינות (ואף אושרה ע"י הממשלה הקודמת).

אנו קוראים ליתר נחישות במאבק הצודק הזה ולהשתתפות מלאה של כל המדענים העולים ועמיתיהם הקולטים בהפגנה בעד יישומה המלא והפעלתה המיידית של תכנית קמ"ע המקורית. אנא הפץ מנשר זה למדענים העולים ועמיתיהם. מטה המאבק המשותף

מכתב זה נשלח לעוסקים בקליטה: פרופ' פאול זינגר, פרופ' ארנן סגינר, פרופ' יהודה חריט בטכניון, פרופ' גרשון בן-שחר באוניברסיטה העברית, פרופ' לחיים נגן וסימון הרישנו באוניברסיטת בן-גוריון, פרופ' דן הופרט באוניברסיטת תל-אביב, פרופ' יוסף ישורון באוניברסיטת בר-אילן וד"ר אריה ניסנבאום במכון וייצמן.

3.12.1996 פרופ' בלינסקי שלום רב. להלן נוסח אותו מבקש פרופ' נאמן שתקריא בעת ההפגנה של המדענים העולים ליד משרד ראש הממשלה ב- 10.12.96:

הודעה להקראה בהפגנה

ברצוני להביע תמיכתי במאבקכם – שהוא גם מאבקנו – להגשמת התכנית לקליטת מדענים עולים (קמ"ע). הקמתה ל מסגרת זו, שתאפשר למדענים העולים להמשיך ולתרום את חלקם החשוב להאדרתה של מדינת ישראל בכלכלה, בחינוך ובביטחון.

פרופ' יובל נאמן, יו"ר עמית ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ

המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות, ועד המדענים: הודעה לעיתונות

ביום ג' 10.12.1996 הפגינו מדענים עולים ותומכיהם מול משרד ראש הממשלה בירושלים למען תכנית קמ"ע – תעסוקת קבע של מדענים עולים באוניברסיטאות. ההפגנה אורגנה ע"י ארגון מדענים עולים באוניברסיטאות וועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ לשעבר.

המדענים העולים המועסקים במשרות זמניות במוסדות להשכלה גבוהה וחברי ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ הודו לחברי סיעת "ישראל בעלייה" על השגת המימון לתכנית קמ"ע לשנת 97. יחד עם זאת התריעו בדבריהם למפגינים שתכנית קמ"ע במתכונתה המקורית בסכנה מרובה עקב הקמתו של צוות בדיקה מטעם האוצר שעלול להציע תכנית חלופית שתרוקן את קמ"ע מתוכנה המקורי. מטה המאבק הגיש ליועץ ראש הממשלה לענייני קליטה מכתב לראש הממשלה ובו הם מבקשים:

א. לכבד את החלטת הממשלה הקיימת ולקבל את תכנית קמ"ע – תכנית לתעסוקת קבע של מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה.

ב. לזמן בדחיפות את ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע בהרכב המוסכם.

ג. לבטל את צוות הבדיקה אשר מינה שר האוצר לבדיקת נחיצות התכנית.

תכנית קמ"ע מיועדת לקלוט כ- 500 מדענים עולים המועסקים זמנית באוניברסיטאות, במכללות ובמכוני המחקר ובבתי החולים, בתעסוקת קבע במסלול חוקרים במשרות תקניות.

בהפגנה נכחו כ- 300 מדענים עולים ופרופסורים בסגל האקדמי של האוניברסיטאות, מר אביגדור ליברמן מנכ"ל משרד ראש הממשלה, ד"ר זאב גייזל יועץ ראש הממשלה לענייני קליטה וחברי הכנסת יוסי שריד, בני טיומקין, מיכאל נודלמן, מרינה סולודקין, יורי שטרו וסופה לנדבר.

מנכ"ל משרד ראש הממשלה מר אביגדור ליברמן הביע תמיכתו בתכנית קמ"ע. הוא הבטיח להיפגש עם מטה המאבק למען תכנית קמ"ע וכן לפעול במשותף למען מימוש התכנית.

יועץ ראש הממשלה ד"ר זאב גייזל הדגיש שראש הממשלה מר בנימין נתניהו הביע בעבר את תמיכתו הבלתי מסויגת בתכנית קמ"ע.

ח"כ מיכאל נודלמן – יו"ר ועדת הכנסת למדע וטכנולוגיה – אמר בדבריו ששרי "ישראל בעלייה" סיכמו עם שר האוצר להקציב שישה מיליון ₪ לתכנית קמ"ע לשנת 1997. התכנית תתקצב באופן מפורש בתקציב המדינה. עוד הוסיף ואמר שמפלגת "ישראל בעלייה" תמשיך לפעול בשיתוף פעולה עם מטה המאבק למען פתרון קבע למדענים העולים.

ח"כ יוסי שריד יו"ר מר"ץ הדגיש שתכניות לקליטת מדענים עולים במוסדות להשכלה הגבוהה יחזקו את חוסנה המדעי של המדינה ובכך נמשיך להוביל בתחום המדעי והטכנולוגי.

ח"כ סופה לנדבר הדגישה בדבריה את חשיבות הרציפות במאבק למען התכנית. הממשלה הקודמת קיבלה את תכנית קמ"ע המקורית, והממשלה הנוכחית חייבת לכבד את החלטת הממשלה הקודמת. מטה המאבק למען תכנית קמ"ע

12.12.1996 לכב' ח"כ יוסי שריד, יו"ר סיעת מרץ, הכנסת.

אנו מודים לך מאד על תמיכתך העקבית במאבקנו ועל נאומך בהפגנת המדענים העולים למען תכנית קמ"ע. הננו תקווה כי, בזכות המאמץ המשותף, מאבקנו יישא פרי, התכנית אמנם תופעל ותיושם החל משנת 1997 והמדענים העולים יזכו להמשיך ולתרום למדע ולחברה הישראלית. מטה המאבק למען תכנית קמ"ע

לכב' ח"כ סופה לנדבר, סיעת העבודה, הכנסת.

אנו מודים לך מאד על נאומך החם והאוהד בהפגנת המדענים העולים למען תכנית קמ"ע אשר התקיימה מול משרד ראש הממשלה ב- 10.12.96 ומקווים להמשך עבודה משותפת למען התכנית ולמען חברינו המדענים העולים.

לכב' ח"כ רומן ברונפמן, יו"ר סיעת ישראל בעלייה, הכנסת.

אנו מודים מאד למפלגת ישראל בעלייה על המאמצים אשר השקיעה ועל ההצלחה בהשגת התקציב הדרוש להעברת תכנית קמ"ע בשנת 1997. אנו מודים לך מאד על נאומך בהפגנת המדענים העולים למען תכנית קמ"ע אשר התקיימה מול משרד ראש הממשלה ב- 10.12.96 ומקווים להמשך עבודה משותפת למען התכנית ולמען חברינו המדענים העולים. כעת עומדים על הפרק שני נושאים חשובים : 1. צוות הבדיקה בראשותו של מר גדעון שמיר, מנכ"ל משרד הקליטה. 2. איך ניתן לשפר את מערכת היחסים עם שר הקליטה מר יולי אדלשטיין, כך שנוכל לסייע לשר ליישם את תכנית קמ"ע.

מטה המאבק למען תכנית קמ"ע

לכבוד מר זאב גייזל, יועץ ראש הממשלה לענייני קליטה.

אנו מודים לך מאד על מאמציך ותרומתך למאבק למען השגת יעדי תכנית קמ"ע המקורית, ועל נאומך בהפגנת המדענים העולים למען תכנית קמ"ע אשר התקיימה מול משרד ראש הממשלה ב- 10.12.96. אנו מקווים להמשך עבודה משותפת למען יישום תכנית קמ"ע. לאחר ההפגנה אנו מקווים כי מנכ"ל משרד ראש הממשלה מר אביגדור ליברמן יממש את הבטחתו ויפגש בהקדם עם נציגות שלנו לצורך ליבון בעיות העומדות על הפרק.

לכבוד מר אביגדור ליברמן, מנכ"ל משרד ראש הממשלה.

אנו מודים לך מאד על נאומך בהפגנת המדענים העולים למען תכנית קמ"ע אשר התקיימה ב- 10.12.96 מול משרד ראש הממשלה. לצערנו לא הצלחת לראות את 300 המפגינים אשר התפזרו לפני בואך. בנאומך ציינת כי תיפגש עימנו בהקדם לצורך ליבון בעיות הקשורות ליישום תכנית קמ"ע המקורית. אנו מבקשים להיפגש עימך בהקדם האפשרי. לצורך תיאום פגישה ניתן להתקשר אל :

פרופ' בנימין פיין 03-6408177, פרופ' משה בלינסקי – 03-6407942, פרופ' דן הופרט – 03-6407012. מטה המאבק למען תכנית קמ"ע

מכתבי תודה גומים, בהתאם, נשלחו גם לח"כ מיכאל נודלמן ומרינה סולודקין (מפלגת ישראל בעלייה) ועוד.

12.2.1997 לדקאני הקליטה. הנדון : תכנית קמ"ע

הצעדים ליישום תכנית קמ"ע מתנהלים, לצערנו, בעצלתיים, למרות שקיים קונצנזוס רחב בממשלה ובכנסת. ראש הממשלה עומד לחתום בקרוב על מינוי מחודש של ועדת ההיגוי ליישום התכנית. ברצוננו לקדם את יישום תכנית קמ"ע – תכנית לתעסוקת קבע של מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה. בתכנית כפי שאושרה ע"י ראש הממשלה היוצא מר שמעון פרס נכתב כי "מוצע להעסיקם כחוקרים במסלול הדומה למסלול החוקרים באוניברסיטת ת"א, תוך התאמה למבנה ולצרכים של כל מוסד, בדרגות של חוקר (=מרצה), חוקר בכיר (=מרצה בכיר) ועמית מחקר (=פרופסור חבר)". לדעתנו, בפסיקה זו ישנה גמישות המאפשרת לכל מוסד לקלוט את המדענים העולים במסלול הקיים במוסד, תוך שימוש בתקנון הפנימי של כל מוסד, כך שקליטת הקבע של המדענים תתאפשר ללא עיוותים העלולים לנבוע משימוש בתקנון חיצוני הנכפה על המוסד. לצורך ליבון הנושא אנו מבקשים לשלוח בהקדם האפשרי לפרופ' דן הופרט, דקאן מיוחד לענייני קליטה באוניברסיטת תל-אביב, את תקנוני החוקרים במוסדכם (במכון ויצמן – תקנון עמיתים). בתודה מראש, הצוות היוזם : ד"ר ברוך אייל, פרופ' בנימין פיין, פרופ' דן הופרט

למרות מאמצים רבים וממושכים לא הוצא עדיין כתב מינוי מחודש לוועדת ההיגוי לתכנית ב-18.6.96 הוציא מר פרס ראש הממשלה דאז כתבי מינוי לחברי ועדת ההיגוי. הממשלה הנוכחית העדיפה תחילה לבדוק את נחיצות התכנית וצוות הבדיקה מתכנס מעת לעת. **מועד סיום הבדיקה לא נראה באופן**. כדי לקדם את מימוש תכנית קמ"ע הנך **מוזמן לישיבה של צוות בכיר מטעם ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ, שיעסוק בגיבוש נהלים הקשורים בצדדים האקדמיים של התכנית**. [...] הישיבה תתקיים באוניברסיטת ת"א ביום 14.3.97 בשעה 10:00 בקומת המרתף של הספרייה למדעים מדויקים ותארך כ-3 שעות. כיבוד קל יוגש במהלך הישיבה הממושכת. הצוות היוזם מטעם ועד המדענים: פרופ' אליעזר גלעדי, יו"ר מיועד לוועדת ההיגוי פרופ' בנימין פיין, סגן יו"ר ועד המדענים, פרופ' דן הופרט, ד"ר ברוך אייל

17.3.1997 לדקאני הקליטה: הנדון: תכנית קמ"ע – ישיבת הצוות הבכיר של ועד המדענים

בישיבה של הצוות הבכיר לתכנית קמ"ע שהתקיימה ביום ג' 14.3.97, הוחלט לקדם את תכנית קמ"ע למרות שהממשלה לא אישרה את הקמתה של ועדת ההיגוי לתכנית. לוח הזמנים לכניסת 125 המדענים הראשונים לתכנית הוא 1.10.97. ב-1.4.98 יחלו פיטורי מאות מדענים עולים שיסיימו את תכנית גלעדי. תהליך המינוי של חוקרים ע"י ועדות המינויים האוניברסיטאיות גוזל זמן רב. בתקופת הקיץ הוועדות אינן פועלות באופן סדיר. אי לכך, החליט הצוות הבכיר להקים צוות מצומצם שיעבד סעיפים בתחום האקדמי של התקנון לתכנית קמ"ע אשר יהיה מוסכם על כל המוסדות להשכלה הגבוהה והמדענים העולים. פעולת הצוות המצומצם אמורה להסתיים בעוד כחודש ימים. חברי הצוות המצומצם לעיבוד התקנון הם:

1. פרופ' לחיים נגן – אוניברסיטת בן-גוריון
 2. פרופ' גרשון בן-שחר – אוניברסיטת העברית
 3. פרופ' דן הופרט – אוניברסיטת תל-אביב
 4. פרופ' יוסף ישורון – אוניברסיטת בר-אילן
 5. פרופ' ארנון בנטור – הטכניון
 6. ד"ר אריה ניסנבאום – מכון וייצמן
 7. פרופ' אהרון בן-זאב – אוניברסיטת חיפה
 8. פרופ' משה בלינסקי – אוניברסיטת תל-אבי
 9. פרופ' אברהם קורול – אוניברסיטת חיפה
 10. ד"ר נטליה זבלודובסקי – אוניברסיטת בר-אילן
 11. ד"ר אלה שאינסקיה – מכון וייצמן.
- הנך מוזמן לפגישה הבאה של הצוות המצומצם שתתקיים באוניברסיטת בן-גוריון ביום ו' 21.3.97 בשעה 10:00 במשרדו של פרופ' לחיים נגן. בברכה, פרופ' דן הופרט, מרכז עבודת הצוות הבכיר

הודעה לעיתונות

17.3.1997

תכנית קמ"ע – קליטת קבע של מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה. במסגרת התכנית יועסקו כ-400 מדענים עולים במחקר באוניברסיטאות, במכוני המחקר, במכללות ובבתי החולים. הממשלה הקודמת, בראשותו של מר שמעון פרס, קיבלה את תכנית קמ"ע במאי 96 והחליטה ליישם התכנית החל מ-1.10.97. הממשלה הנוכחית, מצד אחד החליטה לאמץ את התכנית, ומאידך מינתה ביולי 96 צוות לבדיקת נחיצות התכנית. **צוות הבדיקה שמונה ע"י שר האוצר עובד בעצלתיים ולפיכך פעולות הממשלה לא מאפשרות את הפעלת תכנית קמ"ע, ואף לא את הקמת הגופים המתאימים לעיצוב מפורט של התכנית**, כדי שתפעל מיד עם אישורה.

המצב הנוכחי יביא בקרוב לפיטוריהם של מאות מדענים המועסקים במשרות זמניות באוניברסיטאות, במכוני מחקר ובמכללות זה כשש שנים. מדענים אלה הפכו לנדבך חשוב במחקר האוניברסיטאי ותרמו לעלייה ניכרת בתפוקה המדעית של מדינת ישראל. אי-הפעלת התכנית משמעותה אבדן חלק חשוב מן ההון האנושי שבו התברכנו בגל העלייה הנוכחי ולו אנו זקוקים כדי להתמודד עם אתגרי המאה ה-21.

במערכת הבחירות הצהירה מפלגת ישראל בעלייה בפני קהל הבוחרים הפוטנציאלי שלה כי היא תטפל במצוקתם של העולים החדשים בתחומים שונים. אחד משני הנושאים שהמפלגה, חברי הכנסת ושרי הממשלה העלו על סדר היום הציבורי הייתה תכנית קמ"ע. **תכנית קמ"ע מופיעה במצע המפלגה ובהסכם הקואליציוני של הליכוד. ראש הממשלה בנימין נתניהו התחייב פעמים רבות לפעול וליישם את התכנית**. אזלת ידה של הממשלה בנושא זה מביאה את ציבור המדענים בארץ לפעול באופן מיידי ונחרץ למען יישום התכנית.

המדענים העולים ואנשי הסגל האקדמי באוניברסיטאות, במכוני המחקר ובמכללות, פותחים במאבק ללא פשרות במסגרתו ייערכו כינוסי הסברה ומחאה (בעוד שבועיים תיערך הפגנה מול משרד ראש הממשלה בירושלים). אנו פונים לכל אמצעי התקשורת להעלות נושא חשוב זה על סדר היום הציבורי, ולסייע לנו להציג בפני הציבור הרחב את המצב החמור אליו נקלענו בגלל אזלת ידה של הממשלה.

עדכון מצב – תכנית קמ"ע

היום, 17.3.97, התקיימה ישיבה של ועד המדענים בפורום מצומצם. את הישיבה ניהל פרופ' יובל נאמן יו"ר ועד המדענים. בישיבה סקרו הנוכחים את המהלכים האחרונים אשר נעשו לקידומה של תכנית קמ"ע. כמו כן התקיימה הערכת מצב: המהלכים לקידום תכנית קמ"ע נקלעו למבוי סתום עקב קיום צוות בדיקה לבדיקת נחיצות התכנית אשר הקים שר האוצר בהתאם להחלטה 104 של הממשלה מיום 7.7.96. **צוות הבדיקה פועל בעצלתיים ומונע את הקמת ועדת ההיגוי לתכנית קמ"ע.**

משתתפי הישיבה החליטו: * לפעול בנחישות כדי למנוע את ביטולה של תכנית קמ"ע.

*** לכנס בזמן הקרוב מועד מדענים מורחב. * ועד המדענים יפנה לאמצעי התקשורת.**

*** חברי ועד המדענים התבקשו לכתוב מאמרים בעיתונות.**

*** קיום הפגנה רבת משתתפים מול משרד ראש הממשלה בעוד כשבועיים.**

20.3.1997 לכבוד מר נתן שרנסקי, שר התמ"ס.

הנדון: תכנית קמ"ע – התמוטטות

לפני כשלושה שבועות נפגשנו עם היועץ המשפטי למשרד ראש הממשלה, עו"ד שמעון שטיין. היועץ הסביר לנו שלדעתו לא ניתן להפעיל את ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע כל עוד פועל צוות הבדיקה לנחיצות תכנית קמ"ע (החלטת הממשלה מיום 7.7.96). ללא ועדת היגוי לא תופעל תכנית קמ"ע. ללא תכנית קמ"ע יפוטרו המדענים העולים המועסקים כיום באוניברסיטאות, במכוני המחקר, במכללות ובבתי החולים. המסקנה המתבקשת היא שיש לבטל מיידית את צוות הבדיקה לנחיצות תכנית קמ"ע.

המדענים העולים באוניברסיטאות ואנשי הסגל האקדמי שקלטו אותם, מכינים את כל הדרוש למאבק ממושך וחריף נגד הממשלה והחלטותיה בנושא זה. **המאבק החריף יביא לקיטוב מיותר שעלול להביא נזק למפלגת ישראל בעלייה בפרט, ולכל הממשלה בכלל. תדמית הממשלה ומפלגת ישראל בעלייה תיפגע, בעיקר בקרב העולים החדשים.**

אנו, החתומים מטה, פועלים במרץ ובנחישות להשגת תמיכה נרחבת של הנהלות האוניברסיטאות ושל חברי הסגל האקדמי בתכנית קמ"ע. לדעתנו, כל התהליך המסובך אליו נקלענו כתוצאה מהחלטת הממשלה הוא מיותר. **רק אתה מסוגל להתיר את הסבך ולשחרר את התכנית מכבלי הביורוקרטיה.** אנו מציעים שהממשלה תדון בנושא ותבטל את החלטה 104 (הפעלת צוות בדיקה) ובמקומה תמונה ועדת היגוי ליישום תכנית קמ"ע.

פרופ' בנימין פיין, פרופ' דן הופרט, ד"ר ברוך אייל

מכתבים דומים (ללא ההתייחסות האישית לשרנסקי ולמפלגה) נשלחו לה"כ נעמי בלומנטל – יו"ר וידת העלייה והקליטה (עם בקשה להעלות את הנושא בוועדה), לעמנואל זיסמן – יו"ר ועדת החינוך, ולה"כ מיכאל נודלמן – חבר הוועדה למדע ולטכנולוגיה.

1.4.1997 אל דקאני הקליטה ונציגי המדענים העולים במוסדות להשכלה גבוהה.

הנדון: תכנית קמ"ע – ישיבת הצוות המורחב

הנך מוזמן לישיבת הצוות המורחב בנושא יישומה של תכנית קמ"ע. הישיבה תתקיים במכון וייצמן ביום ב' 14.4.97 בשעה 15:00 בבניין המנהלה קומה ח' בחדר הישיבות הקטן.

חברי הצוות המורחב הם:

המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ:

פרופ' דן עמיר – יו"ר ועד המדענים; פרופ' בנימין פיין – סגן יו"ר ועד המדענים; ד"ר ברוך אייל רכזי קליטה באוניברסיטאות:

פרופ' לחיים נגן – אוניברסיטת בן-גוריון; פרופ' גרשון בן-שחר – אוניברסיטה העברית;

פרופ' דן הופרט – אוניברסיטת ת"א; פרופ' יוסי ישורון – אוניברסיטת בר-אילן;

פרופ' ארנון בנטור – הטכניון; ד"ר אריה ניסנבאום – מכון וייצמן;

פרופ' אהרון בן-זאב – אוניברסיטת חיפה

נציגי המדענים העולים

פרופ' משה בלינסקי – יו"ר ארגון המדענים העולים באוניברסיטאות, ד"ר שלמה סטברוב – אוני ת"א; ד"ר נטלי זבלודובסקיה – אוני בר-אילן; ד"ר אלה שאינסקיה – מכון וייצמן; פרופ' אברהם קורול – אוני חיפה; ד"ר מנחם צינדליכט וד"ר גריגורי ברשטיין – האוני העברית; ד"ר ולדימיר סוקולובסקי ופרופ' א.מרקוס – אוני בן-גוריון; ד"ר פליקס קירז'נר – הטכניון; ד"ר מרינה פבלובסקיה – נציגת בתי החולים. ד"ר ברוך אייל פרופ' בנימין פיין פרופ' דן הופרט

1.4.1997 אל דקאני הקליטה במוסדות להשכלה גבוהה

הנדון: תמיכת הוועדה המרכזת של אוניברסיטת ת"א בתכנית קמ"ע

אנו שמחים להודיעך כי הוועדה המרכזת של אוניברסיטת תל-אביב (בהשתתפות הרקטור, סגנית הרקטור והדקאנים) בישיבתה מיום 12.3.97, החליטה לבקש מוועד ראשי האוניברסיטאות לפנות לממשלה בדרישה ליישם בהקדם את תכנית קמ"ע. חוסר הבהירות בנוגע לעמדתם של המוסדות להשכלה גבוהה ובעיקר של הנהלות המוסדות ביחס לתכנית קמ"ע הינה אחת הנקודות החלשות במאבקנו ליישום התכנית. לדעתנו, ניתן להעביר בחלטה דומה במסגרות דומות ביתר המוסדות להשכלה גבוהה. החלטות בזכות תכנית קמ"ע תאפשרנה לפעילים הנאבקים למען יישומה של התכנית למזער את טעוני אלה השוללים אותה. נבקשך לפעול למען קבלת החלטה דומה במוסדך.

ד"ר ברוך אייל פרופ' בנימין פיין פרופ' דן הופרט

1.4.1997 לכבוד מר נתן שרנסקי, שר התעשייה והמסחר. הנדון: העיכובים בקידום תכנית קמ"ע

כזכור לך, שוחחנו בינואר אודות תכנית קמ"ע, שאושרה בשלהי ממשלת פרס ועוכבה בראשית דרכה של הממשלה הנוכחית. במסגרת הקיצוץ הגדול בתקציב נתמנה אז צוות בדיקה (ללא הגבלת זמן לפעולתו) - תוך שההקצבה הראשונית של 7 מיליון ₪ הוקצתה בכ"ז למשרד הקליטה. לצורך הפעלת תכנית קמ"ע נדרש מינוי ועדה שתגבש ותפרט את התכנית, ושוחחנו על דרך הקמתה וזיקתה האפשרית למשרדי המדע, הקליטה והתמ"ס.

אלא שבשיחה שניהלו לאחרונה נציגי ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהוות בריה"מ (לשעבר) עם אישים במשרד רה"מ, נודע לנו שהיועת המשפטי של המשרד ממליץ בפני רה"מ שלא למנות גוף כלשהו לקידום קמ"ע, כיון שלהערכתו יהא צעד כזה מנוגד להחלטת הממשלה על מינוי צוות הבדיקה. לאור עמדה זו, חוששני שלא ייעשה דבר לקידום העניין. כיון שלא נקבע לצוות הבדיקה תאריך יעד לסיום, ובהתחשב בעמדת האוצר, יכולה עבודת הצוות להימשך שנים. אומדן זה תואם גם את מה ששמעתי לגבי הצעדים שנעשו עד כה ע"י הצוות. שנינו רואים בבעיית התעסוקה למדענים העולים עניין החורג מהיבט של סעד. כולנו מאמינים שזהו צעד חיוני לקידום עוצמתה הכלכלית, החברתית והביטחונית של מדינת ישראל. ידוע לי משיחתנו שמשרדך אף מכין הצעה מקיפה במגמה כזאת. הנני מפנה תשומת לבך לעובדה שניצול התשתית המצויה במוסדות להשכלה גבוהה - ולכך נועדה קמ"ע - אף שהינו אכן רק פן אחד במשימה, הריהו מהווה פן חשוב ביותר. יחד עם זה, כרוך הטיפול בפן זה בקשיים מיוחדים, שכן אנו מנסים ליצור בתוך הקמפוסים הללו מסגרות שיש להן זיקה חיצונית, ואינן חלק אינטגרלי של המוסד. לעומת זאת, שלא כמצבם של עובדים זמניים כיום, מדובר כאן בחוקרים שייזכו לקביעות - אך לא מטעם המוסד להשכלה גבוהה בו הם פועלים. כל זה חדשני ואין ביטחון שלא יעורר התנגדויות. יש כאן רקמת יחסים עדינה, שאם לא תיבנה כהלכה - סופה שתביא את ות"ת ואת המוסדות עצמם להתנגדות מוחלטת לתכנית (בסועל מתנגדת לה ות"ת כבר עתה).

חשוב, על כן, לא להרפות ולהמשיך לפתח את תכנית קמ"ע מבלי המתין לתכנית הכוללת, ולעשות זאת לגבי הסקטור המדעי-אקדמי שיפעל באוניברסיטאות - בהנחה שנוכל אחר כך לפעול לשילוב קמ"ע בתכנית הגדולה יותר, אם וכאשר תקום כזאת. אנא בטובך - שקול נא פנייה לרה"מ ושכנועו שלא להמתין לגמר עבודת צוות הבדיקה. דומני שאף כדאי שהפעל לביעת לוח-זמנים לעבודת צוות הבדיקה, אחרת מי יודע לאן ייקלעו הדברים.

13.4.1997 לכבוד מר בנימין נתניהו, ראש הממשלה

כבוד ראש הממשלה. לפני כשלושה חודשים שוחחנו בטלפון בנושא תכנית הקליטה למדענים העולים באוניברסיטאות, תכנית קמ"ע. להזכירך, הבטחת בשיחתנו למנות בהקדם את ועדת המימוש לתכנית. בינתיים נמסר לי ע"י יועץ ראש הממשלה לענייני קליטה ד"ר זאב גייזל, וע"י היועץ המשפטי של משרד ראש הממשלה עו"ד שטיין, שבסופו של דבר לא הועבר אליך כתב המינוי לחתימה. נראה היה לעו"ד שטיין שתהא בכך סתירה לגבי החלטת הממשלה בישיבתה ב-7.7.96 בה יפתה את כוחו של שר האוצר למנות צוות לבדיקת נחיצות התכנית.

בידוע לך בוודאי, בחודש דצמבר 1996 החליטה בכ"ז הכנסת לממן את תכנית קמ"ע לשנת 1997 והקצתה לצורך זה סך 6 מיליון ₪. דומני שיש בכך משום תקדים לגבי האפשרות להתקדם בתכנית למימוש, תוך תקופת עבודתו של הצוות שהקים שר האוצר, מבלי שהדברים ייחשבו כסותרים. מאידך, הרי שאף אם אכן קיימת סתירה כזאת, יש קום בדחיפות להתניע בכ"ז את קמ"ע. במידת הצורך, אם ברור הדבר משפטית, יש אולי מקום להחלטת ממשלה נוספת בנדון.

תכנית קמ"ע התקבלה ב- 15.5.96 ע"י הממשלה הקודמת. **התכנית זכתה לתמיכתך מספר פעמים בעבר. התכנית אף מופיעה כסעיף בהסכם הקואליציוני בין הליכוד ו"ישראל בעלייה".** ראוי לציין שהתכנית אף זגתה לתמיכה פה אחד בוועדת העלייה והקליטה של הכנסת. אנא, פעל בבקשה להתנעת התכנית ולמינוי ועדת המימוש שלה. בברכה, יובל נאמן

13.4.1997 לכבוד פרופ' יובל נאמן, אוניברסיטת ת"א: **פנייתך לראש הממשלה בענין תכנית קמ"ע** פנייתך לראש הממשלה היועברה לעיוני. הנני מצ"ב לעיונך את מכתבו אלי של מר אבי גפן מיום 9.3.97 בנושא. הואיל וצוות הסיקה שמונה ע"י שר הוצר אמור לסיים תפקידו בהקדם, נראה לי כי מוטב להמתין קמעה קודם מינוי ועדת ההיגוי לתכנית ע"י ראש הממשלה. בברכה, שמעון שטיין, היועץ המשפטי

17.4.1997 מוועד המדענים אל דקאני הקליטה ונציגי המדענים העולים במוסדות להשכלה גבוהה הצוות הבכיר ליישום תכנית קמ"ע, אשר מונה ע"י ועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ לשעבר, התכנס עד עתה שלוש פעמים: ב- 14.3.97 באוניברסיטת ת"א, ב- 21.3.97 (צוות מצומצם) באוניברסיטת בן-גוריון, וב- 14.4.97 באוניברסיטה העברית. הדיונים של הצוות עסקו בדרכים השונות ליישם תכנית קמ"ע במתכונת שהוצעה במסמך המקורי של ארבעת היוזמים מינואר 96. הצוות הבכיר לא הגיע עדיין להסכמה על מתכונת דרך ניהולה של התכנית. קיימות לפחות שתי דרכים אפשריות:

א. **הקמת מרכז בין-אוניברסיטאי למחקר ופיתוח המשותף למוסדות המחקר ולממשלה.** המרכז יתקצב ע"י הממשלה. ראש המרכז יהיה חבר סגל אקדמי באחד ממוסדות ההשכלה הגבוהה. **המרכז יהיה המעסיק של החוקרים ויתקיימו ביניהם יחסי עובד-מעביד.** מרבית החוקרים אשר יועסקו במסגרת המרכז יהיו מדענים אשר הועסקו בתכנית גלעדי. הליך המינוי של החוקרים ייעשה על ידי מוסדות המחקר בהם הם מועסקים במסגרת תכנית גלעדי.
ב. **הפעלת תכנית קמ"ע במסגרת משרד ממשלתי במתכונת דומה לתכנית גלעדי.** המרכז ינוהל ע"י עובד ממשלתי בפקוח מינימלי של מוסדות המחקר. לממשלה תהיה השפעה מרובה לא רק על הניהול השוטף אלא על עתידו של הפרויקט. **יחסי עובד-מעביד יהיו בין מוסדות המחקר לחוקר.** המרכז יעביר תקציבים למוסדות המחקר. החוקרים בתכנית יועסקו כנראה בחוזים חד-שנתיים, בדומה לחוקרים העובדים ע"י מענקים. התכנית תופעל באמצעות רשויות המחקר של המוסדות. מעמדו של החוקר יהיה דומה למצבו היום בתכנית גלעדי. עד כה הוכנו המסמכים הבאים:

1. טיוטת הצעה לתקנון מינויים ותנאי עבודה של חוקרים במרכז הבין-אוניברסיטאי.
2. טיוטת הצעה לנוהל המרכז הבין-אוניברסיטאי למחקר ופיתוח – תכנית קמ"ע.
3. מסמך מפורט ומעודכן של תכנית קמ"ע.
4. נספח עקרונות לעיקרי תקנוני המינויים של החוקרים.

הנני תקווה שנסיים את עבודת הצוות הבכיר במהרה בהסכמה. סיום התהליך (בהסכמה) יאפשר להגיש את המסמכים המוסכמים (או טיוטות שונות עליהן יש הסכמה חלקית) לגורמים מוסכמים. אני מאמין שעצם הגשת המסמכים לגורמים שונים תאפשר (בסופו של דבר) את הפעלת תכנית קמ"ע בהקדם.

באוניברסיטת ת"א ובאוניברסיטת בן-גוריון קיבלו הוועדות המרכזות (כל אחת לחוד) החלטה **"לבקש מוועד ראשי האוניברסיטאות לפנות לממשלה בדרישה ליישם בהקדם את תכנית קמ"ע"**. הנני מבקשכם לבצע מהלך דומה במוסדותיכם. מעורבותם שך ראשי המוסדות תשפיע על הממשלה לקבל את התכנית ולהפעילה בהקדם.

בתחילת חודש מאי ניפגש פעם נוספת, הפעם במכון וייצמן (הודעה על המועד המדויק תימסר בהמשך). בברכת חג שמח, פרופ' דן הופרט, מרכז הצוות הבכיר

16.4.1997 אל עמרי אינגבר הנדון: **ועדת הבדיקה לק.מ.ע**

קיבלנו בתמיהה מכתבך מתאריך 17.3.97 (הגיע אלינו ב- 30.3.97) שהופץ לכל האוניברסיטאות. **לא ברור לנו הסטטוס של מכתבך, זאת מכיון שלפי הבנתנו הנושאים המועלים בו הם בסמכותה של הוועדה המשותפת שהוקמה לטיפול בנושא ק.מ.ע (קליטת מדענים עולים).** עלינו לציין שעל הנושא המופיע בסיפא של המכתב הנ"ל **טרם התקבלה החלטה במסגרת ההמלצות שהוועדה מגבשת.** בכל מקרה, אם וכאשר תתקבל החלטה כזו, תעביר הוועדה הודעה על כך בצינורות המקובלים. בברכה, ז' אפשטיין (ות"ת) העתק: מר חיים פלץ - משרד האוצר, פרופ' דן עמיר, רקטור אוניברסיטת תל-אביב. מר גורי זילכה, מנכ"ל ות"ת

טיוטת הצעה לתקנון תכנית קמ"ע

אני מצרף בזאת טיוטת הצעה לעקרונות ליישום תכנית קמ"ע, לעיונכם. אני מציע שנתכנס בהקדם על מנת לדון בתכנית, וזאת בפורום הכולל את דיקני הקליטה באוניברסיטאות ואת נציגות ועד המדענים בלבד. נתקשר אליכם לתאם מועד הנוח לכולם. בברכה, פרופ' גרשון בן-שחר, פר-רקטור ויו"ר ועדת קליטה (האוניברסיטה העברית)

עיקרי ועקרונות קמ"ע

1. התכנית תכלול כ- 400 חוקרים מצטיינים אשר ייבחרו בהליכי מינוי המקובלים במוסדות מחקר בארץ, וע"י מוסדות המחקר עצמם.
2. המחקר יתבצע במוסדות המחקר בארץ בשיתוף פעולה עם מדעני הסגל האקדמי הבכיר במוסדות המחקר על בסיס התשתית המחקרית הקיימת.
3. כ- 90% לפחות מהחוקרים אשר יתקבלו לתכנית קמ"ע הם מדענים המועסקים זמנית במוסדות המחקר במסגרת תכנית גלעדי העומדת להסתיים החל מ- 1.4.98.
4. ב- 10% ממשורות החוקרים בתכנית קמ"ע מיועדות למדענים עולים מצטיינים אשר לא הועסקו בתכנית גלעדי.
5. המדענים יועסקו בשלוש דרגות חוקרים ושכרם יהיה מקביל לשכרם של הסגל האקדמי בדרגות מרצה, מרצה בכיר ופרופ' חבר. לא יוענקו זכויות שבתון ולא תוענק תוספת אקדמית מיוחדת לחוקרי התכנית.
6. הליכי המינוי והעלאה בדרגה בתכנית קמ"ע ייעשו ע"י מוסדות המחקר עצמם בהליכים המקובלים. מינהלת התכנית תוציא מינויים אדמיניסטרטיביים על סמך ההליכים וההחלטות של מוסדות המחקר.
7. הכישורים הדרושים לקבלת מינוי לאחת מדרגות החוקרים יהיו אותם כישורים (להוציא כושר הוראה) הדרושים לקבלת מינוי בדרגה המקבילה במסלול הסגל האקדמי במוסדות המחקר.
8. כ- 500 מדענים המועסקים כיום בתכנית גלעדי יסיימו את העסקתם בהדרגה בתקופה שבין 31.3.97 לבין 31.3.2001. מתוכם כ- 400 מדענים ישתלבו בהדרגה בתכנית, כאשר מינהלת התכנית ומוסדותיה יקבעו בכל שנה את מספר משרות החוקרים.
9. בכל שנה תקצה מינהלת התכנית לכל מוסד משרות חוקרים בתכנית קמ"ע באופן פרופורציוני למספר המדענים בתכנית גלעדי המועסקים במוסד אשר יסיימו את התכנית בתקופה הנדונה.
10. מוסד המחקר יפתח בהליכי מינוי רק לאותם המדענים בהם הוא מעוניין לפי הקריטריונים שהוזכרו בסעיף 7.
11. לאחר הודעת מוסד המחקר על פתיחת הליכי מינוי למועמד מסוים, תוציא מינהלת התכנית מינוי זמני להעסקתו של המועמד.
12. עם סיום הליכי המינוי של מועמד ע"י מוסד המחקר, יתקבל המועמד בחוקר בתכנית.
13. מדען בתכנית גלעדי שעבורו לא ייפתח הליך מינוי ע"י מוסד המחקר בו הוא מועסק, יוכל להתחרות על משרת חוקר במוסד אחר במסגרת מיכסה מצומצמת של משרות חוקר. התנאי הבסיסי להעסקתו הוא מציאת שותף מדעי מקר הסגל האקדמי והסכמתו של אותו מוסד אליו הוא פונה לפתוח בהליכי מינוי.
14. במקרים מסוימים יוכלו חוקרי התכנית לעבור ממוסד מחקר אחד למשנהו (זאת בהסכמה ובתיאום בין שני מוסדות המחקר ובאישורה של מינהלת התכנית).
15. תכנית קמ"ע תמומן ע"י הממשלה ולא תבוא על חשבון התקציבים הקיימים של מוסדות המחקר ו/או ות"ת.
16. לתכנית קמ"ע תוקם ועדת היגוי ארצית, וכן ועדה מדעית אשר תורכב מנציגי מוסדות המחקר.

תכנית קמ"ע – הצעה להודעת הסיכום

הצוות הבכיר שמינה ועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ לבחינת תכנית קמ"ע כלל נציגים מוסמכים של המוסדות להשכלה גבוהה וכן נציגי מדענים עולים העובדים במוסדות אלה. הצוות בחן את הדרכים ליישום תכנית קמ"ע – העסקה מתמשכת של מדענים עולים באוניברסיטאות, במכוני מחקר, במכללות ובבתי חולים. הצוות עסק ובחן את הנושאים הבאים:

1. שיטת המינוי של מועמד לקמ"ע. 2. מעמדו של המדען והדרגות המקצועיות.
3. היקף התכנית ומשך התכנית. 4. המסגרת הארגונית שתפעיל את התכנית.

לאחר כחודשיים של דיונים מקיפים והחלפת דעות, הגיע הצוות הבכיר להסכמה רחבה בתחומים הנדונים. מסמך העקרונות של תכנית קמ"ע ומסמכים נלווים נוספים משקפים הסכמה זאת. **אנו פונים לממשלה למנות את ועדת המימוש לתכנית בהקדם האפשרי כדי ליצור את התנאים ההכרחיים להפעלת תכנית קמ"ע בסתיו 97.**

השתתפו: אבי גפן, גורי זילכה, ז'וזט אפשטיין, עמרי אינגבר.

השתתפו כאורחים: פרופ' דן עמיר – רקטור אוניברסיטת תל-אביב, מר י.ידלין – משרד החינוך

1. **פרופ' דן עמיר** נתן סקירה כללית על עבודתם ותרומתם של המדענים העולים באוניברסיטאות. לשאלה למה מדענים אלה ברובם לא יכולים להיקלט במסלולים הרגילים באוניברסיטאות ניתנה התשובה: ישנה בעיה כפולה של גילם של המדענים ושל שטחי ההתמחות הנפוצים בקרבם. למשל יש מספר גדול של מדענים ששטחם פיזיקה, שהוא תחום שאינו קולט כוח אדם נוסף בשנים אלה במוסדות. הרוב המכריע מצוי בתחומי הפיזיקה הכימית, הביולוגיה והמתמטיקה. לסיכום: ישנה תרומה משמעותית שך החוקרים למחקר בארץ, אולם המוסדות אינם יכולים קלוט אותם בעצמם עקב בעיות של גיל ותחומים. יחד עם זאת ישנם שני מסלולים שיכולים להוביל לקליטת מספר קטן (כמה עשרות) של מדענים בשנים הבאות בתנאי שיותאמו התנאים:
 - מסלול מיוחד כדוגמת תכנית גואסטלה (בעיקר יש להגמיש את התנאים על מספר השנים שהעולה נמצא בארץ לפני זכייתו).
 - מסלול מיוחד כדוגמת תכנית ות"ת למדענים בכירים עולים.
2. כאמור האוניברסיטאות אינן בנויות לקליטה מלאה על חשבוןן של המדענים, אולם בהנחה שסה"כ תקציבי המחקר יעלו בשנים הקרובות אפשר יהיה לקלוט עולים ממקורות כמו התכנית המוצעת במסגרת הקרן הלאומית למדע במסלולים מיוחדים לעולים. כמו כן, ישנם כמה מדענים שמועמדים למסלולים של חוקרים, אולם אין תקציבים למשרות אלה.
3. נבחנה שאלת הסבת המדענים להוראה בבתי הספר התיכוניים. **פרופ' עמיר הרחיב את הדיבור על התכנית שהתקיימה בנושא (באמצעות קרן רש"י ומשרד החינוך) בהתחלת גל העלייה. התכנית הייתה מיועדת לבעלי תואר ד"ר וכללה מינוי חלקי באוניברסיטאות, בעיקר בתחום המחקר.**
 - ב- 1992 נכנסו לתכנית 200 מדענים, אך בפועל גמרו את השנתיים של הכשרה רק 25. כמו כן, האוצר דרש התחייבות של האוניברסיטאות לקליטה ב- 1/2 משה והדבר לא יצא לפועל. לסיכום, לדעת פרופ' דן עמיר, נראה שתכנית כזו שכבר נכשלה בעבר אינה רלוונטית לרובם המכריע של המדענים בתכנית גלעדי. יחד עם זאת אין לשלול מסלול כזה לגבי מדענים חדשים שממשיכים לעלות לארץ, בשנים הראשונות בסמוך לעלייתם.¹⁸⁸
- מר ידלין** הודיע שאפשר באמצעות משרד החינוך לחדש תכנית כזו בהיקף מצומצם. משרד החינוך יוכל לספק טיפול פרטני במועמדים בתנאים הבאים: גיל עד 55 - בעלי תואר ד"ר - בניית תכנית מותאמת לכל מועמד. מדובר על הכשרה של כשנה.
5. ישנה עוד אופציה שהועלתה ע"י פרופ' דן עמיר והיא דורשת בדיקה: העסקת מדענים בתוך קבוצות המחקר בתפקידים מיוחדים שיותאמו להם והם יכולים להיות תחלפים לתפקידים של מהנדסים או טכנאים (לא מדובר על לבוראנטים). היתרון הוא בהגדלת הקבוצות תוך יצירת תקנים בעלויות סבירות. **מר גורי זילכה** ציין שכאן יש להתייחס בעיקר לתחלופה הטבעית במוסדות במשרות אלה.

סיכום ישיבה שהתקיימה עם מנכ"ל משרד הקליטה – גב' שלומית כנען

משתתפים: פרופ' דו עמיר, פרופ' בנימין פיין, פרופ' דן הופרט, ד"ר אריה ניסנבאום, מר עמרי אינגבר

שלומית: עד סוף אוגוסט יוגשו המלצות ועדת קמ"ע. אין לנו לה כרגע נייר לתת לנו. ביום א' תתקיים ישיבה משותפת במשרד האוצר של ועדת קמ"ע. עדיין לא הגענו להסכמה עם יתר הגורמים. אם ביום א' תהיה הסכמה אזי ביום רביעי יהיה נייר ראשוני, ולאחר תיאום עם יולי אדלשטיין ימסרו לאוניברסיטאות ולעולים את המסמך.

עמרי: מציג את התכנית. התכנית תכלול 500 מדענים + תזרים שנתי עתידי וכמו כן יצאו אנשים מן התכנית, זאת למרות שהוצע 400 מדענים בתכנית המקורית. התכנית לא תהיה חסומה בפני מדענים אחרים שלא היו בתכנית גלעדי. במסגרת העקרונות – אלה היכולים להשתלב במסלול הרגיל, לא נחסום להם את הדרך. לדעת עמרי המינוס של תכנית גלעדי – שהיא חסמה את הכניסה למסלול הרגיל. **הפתרון של הוועדה הוא מדורג (מבזור), מקבץ פתרונות ברמת שכר שונה והשתלבות שונה. משרד הקליטה עומד על כך שיהיה פתרון לכל הקבוצה. ההבדל בין האוצר לקליטה הוא שהאוצר מציע פתרון ל- 400 מדענים ואילו משרד הקליטה מציע פתרון ל- 530 מדענים.** מערכת היחסים של הקליטה עם האוצר טובה. המטרה היא לסיים את שלב הקליטה ולשלב את המדענים במערכת.

¹⁸⁸ קטע זה במיוחד מלא אי-דיוקים ובלבול, ובוודאי אינו מוסר תמונה נאמנה של דברי.

1. להחיות את גואסטלה (ללא קרן חיצונית) – תכנית ממשלתית שתאפשר לאותה קבוצה נבחרת (ללא הגבלת מתי הגעת וכו') מימון מלא עד 5 שנים בהתאם למינוי המוצע (פתיחת פרוצדורות בהתאם לנהלי כל אחת מ-7 האוניברסיטאות והמכללות המוכרות). הערכה של הצוות ש-40 איש ישתלבו בתכנית זו.

2. דרוג מהנדסים מיקרוביולוגים מח"ר דרוג מנהלי (וייצמן טכניון) כשמתפנה תפקיד - תחלופה טבעית (גישור תקציבי בין 3 ל-5 שנים). הפתרון גם לבתי החולים ומכוני המחקר (60-50 איש).

3. להגדיל הקרן הלאומית למדע: ליצור מסלול ייחודי לעולים. העולה יגיש בקשה לקרן (נבדק עם פאול זינגר). כיום הצלחת העולה אינו שונה ממדען רגיל.

סיכום הוועדה לגבי העולים ציון ט"מ (לעומת מעולה) שכר + מענק מחקר \$ 70,000 שלוש שנים: \$ 30,000 הוצאות מחקר + \$ 40,000 שכר. 60 איש בשנה – סה"כ 180 אנשים (מותר להגיש פעמיים). האנשים הללו יהיו תזרים עתידי לגואסטלה.

4. רשת ביטחון. כל המדענים מגיל 55 ומעלה (כ-160 איש) תהיה לגביהם המשכיות. תכנית גלעדי זה 10 שנים נוספות עד לגיל 65. מי שעלה לאחר גיל 60 לא זכאי לקצבת זיקנה. בתקופת הביניים (כשלוש שנים) תוארך תכנית גלעדי בתקציב רגיל! בנוסף לכך: אם יופעל מנגנון השמה (הסבה מקצועית+) בטכניקת voucher, כלומר מדענים יועברו לעסוק במגזר הפרטי ולא במגזר הציבורי. ל-4 שנים!

דן עמיר: מאמין שהמערכת תקלוט כ-40-50 במסלולים של מהנדסים, מיקרוביולוגים, מח"ר וגואסטלה.

אריה ניסנבאום: לא מאמין בהערכת דן עמיר! ומאמין שיקלטו פחות.

עמרי: עמדת ות"ת תמיד המוסדות טוענים שאין להם יכולת לקלוט! הנדוניה (שכר של 5 שנים) תיתן כוח משיכה לקליטה.

דן עמיר: חסרה הסכמה מוסדית. קולט יוצא לפנסיה העובד לא טוב? ובעיה פיזית של מקום.

בנימין פיי: האם יש מגבלה לגיל צעיר?

שלומית: צריך להגדיל את רשת הביטחון.

עמרי: התכנית תעלה 80 מיליון ₪ לשנה.

שלומית: התכנית מחייבת שותפות מלאה עם האוניברסיטאות. למדענים העולים – תפעילו לחץ אפשרי על הדרג הפוליטי! קחו את המסמך של צילה והשתמשו בו!

מי שמחליף את גורי זילכה כמנכ"ל ות"ת הוא ניסן לימור.

רשם דן הופרט

הודעה לעיתונות מדינוני ועדת העלייה והקליטה מיום כ"ח באייר התשנ"ז – 4 ביוני 1997

יו"ר ועדת העלייה והקליטה ח"כ נעמי בלומנטל: **הסחבת שנוקט האוצר ביישום תכנית קמ"ע לקליטת מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה – גובלת בשערורייה ומהווה פגיעה בטווח הארוך במחקר ובמדע בישראל. יותר משהמדענים זקוקים לעבודה, הרי שהאקדמיה והמדע בישראל זקוקים להם.**

להלן החלטות הוועדה:

1. הוועדה תובעת חד-משמעית **להפסיק לאלתר את עבודת הוועדה שהוקמה בהחלטת**

ממשלה לבדיקת נחיצותה של תכנית קמ"ע.

2. הוועדה תובעת להתחיל מיידית במימוש תכנית קמ"ע ולשם כך יש למנות בדחיפות צוות היגוי שיפעל לביצועה.

3. הוועדה תובעת משר האוצר מהשר לקליטת עלייה לפתוח בהליכים שימנעו ויסקלו כל אפשרות של פיטורי מדענים עולים בחודש אוגוסט ש.ז. כתוצאה מסחבת בטיפול בנושא.

ח"כ **יוסי שריד** אמר כי אם השר לקליטת עלייה, יולי אדלשטיין, אכן מתכוון באמת ובתמים בדברי התמיכה שלו בתכנית קמ"ע, "הרי שאיום קטן שלו שלא להשתתף בישיבת הממשלה הקרובה, יביא מיד לפתרון המיוחל". לדעת ח"כ שריד, יש לבנות תכנית ארוכת טווח לקליטת המדענים העולים באוניברסיטאות, "כדי שלא נעבור מדי שנה על תהליך משפיל ומייגע זה".

ח"כ **מיכאל נודלמן** אמר כי הכנסת, על ועדותיה, עומדת חסרת אונים מול פקידי ממשלה וגורמים הנתמכים ע"י הממשלה. "חברי הכנסת מקבלים החלטות ואין שום אוזן קשבת".

ח"כ **יורי שטרן** אמר כי אם לא יוחל מיד בביצוע תכנית קמ"ע, יפוטרו המדענים בראשית שנת הלימודים הקרובה.

ח"כ **מרינה סולודקין** אמרה כי שיגרה מכתב לשר שרנסקי ולשר אדלשטיין בו דרשה יישום לאלתר של תכנית קמ"ע. **"אם הדבר לא יבוצע, עלינו לעזוב את הקואליציה"** – כתבה.

ח"כ סופה לנדבר טענה, אף היא, כי הגיע הזמן לדרוש מהשר שרנסקי לממש את התחייבות לבחוריו, שאם תכנית קמ"ע לא תבוצע, סיעת "ישראל בעלייה" תפרוש מהקואליציה. ח"כ נעמי חזן אמרה כי חוסר השוויון בתנאי השכר של מדענים עולים לעומת חוקרים ותיקים מקומם ויש להביא בדחיפות לתיקון העוול שנעשה. ח"כ צבי ויינברג אמר כי ראשי המועצה להשכלה גבוהה נוהגים בצורה בלתי אחראית ומבזבזים נכס עצום של מוחות מדעיים.

פרופ' דן עמיר, נציג ור"ה, אמר: "תכנית קמ"ע מקובלת עלינו בקווים כלליים". ז'וזט אפשטיין, מהמועצה להשכלה גבוהה, הדגישה כי אם תהיה כוונה לבצע את תכנית קמ"ע, היא לא תבוצע על חשבון תקציבים של האוניברסיטאות, אלא תתקצב באופן נפרד ולאורך זמן. צילה ויצמן, מנהלת אגף תעסוקה במשרד לקליטת עלייה, אמרה כי השר יולי אדלשטיין הגיע לסיכום עם שר האוצר שבמידה ועד סוף שבוע זה לא יושג הסדר לביצוע התכנית, ידרוש אדלשטיין בישיבת הממשלה הקרובה להפסיק את עבודת ועדת הבדיקה לנחיצות תכנית קמ"ע.

הארץ' 15.6.1997, ראלי סער: **"ישראל בעלייה" מגבשת תביעותיה לסיום המשבר הקואליציוני בראש רשימת התביעות: לבטל את מינוי הרצל ענבר לשגריר במוסקווה**

סיעת "ישראל בעלייה" התכנסה ביום ששי לגבש את רשימת התביעות שתציג לממשלה כתנאי לסיום המשבר הקואליציוני. כפי שסוכם בשיחה ביות חמישי בלילה בין ראש הממשלה בנימין נתניהו ליו"ר "ישראל בעלייה" נתן שרנסקי, ייפגש היום נציג של מפלגת העולים עם מנכ"ל משרד ראש הממשלה, אביגדור ליברמן, לתחילת המשא-ומתן על התביעות הקואליציוניות. בישיבת הסיעה הוחלט, כי המשבר לא יחוסל אם לא ימולאו תביעות "ישראל בעלייה", שעיקרן ביטול מינויו של איש משרד החוץ, הרצל ענבר, לשגריר ישראל במוסקווה, מינוי שני שגרירים בהמלצת "ישראל בעלייה", אישור המלצות ועדת שרנסקי-מרידור למינויים בכירים, הפעלת תכנית קמ"ע – לקליטת מדענים עולים, ומימון דוור ציבורי לעולים נכים.

"ישראל בעלייה" החליטה, כי המשבר הקואליציוני עומד בעינו, ויימשך חופש ההצבעה של חברי הסיעה בכל נושא, כולל חוק הגיוור, עד שיושלם המו"מ בין נציג מפלגת העולים, יועצו של שרנסקי אבי מעוז, לבין ליברמן, וימולאו כל ההסכמים הקואליציוניים שנחתמו עם "ישראל בעלייה". כפי שהבטיח, החרים שרנסקי את ישיבת הממשלה ביום ששי. עמיתו, יולי אדלשטיין, [...] נשלח לישיבה, כדי לוודא שהממשלה לא תאשר את מינויו של ענבר לשגריר ישראל במוסקווה. בישיבת הסיעה סקר שרנסקי את שורשי המשבר בינו לבין נתניהו, ואת הסיבות להעמקת הקרע ביניהם. לדברי שרנסקי, לאחר שהצביע בעד הסכם חברון, הבטיח לו נתניהו שלא תיפגע ההתנחלות בחברון. "הוא לא קיים את דבריו, והסתתר מאחורי שר בהיטחון, יצחק מרדכי". על יחסו האישי עם נתניהו אמר שרנסקי: "חשבתי שאפשר לקיים ידידות אישית גם כשיש השקפה פוליטית מנוגדת. למרות שהאמונה הבסיסית הזאת קועקעה לאחרונה, הייתי רוצה להמשיך לחוש ידידות כלפי ראש הממשלה".

בישיבה הביע אדלשטיין התנגדות נחרצת למינויו של ענבר לשגריר במוסקווה, ואמר כי יקשה עליו לבקר ברוסיה במקרה זה. גורמים ב"ישראל בעלייה" אמרו כי "שר החוץ, דוד לוי, העביר אלינו מסר שבו הודיע שהוא מוכן לבטל את מינויו של ענבר". הח"כים של "ישראל בעלייה" העלו טענות קשות, לפיהן עמיתיהם בכנסת מפלים אותם לרעה. לדבריהם, יש כ-40 הצעות חוק, פשתקועות בוועדות השונות, ואיש בכנסת אינו מתייחס אלינו ברצינות. כשש"ס מעלה הצעת חוק, נתניהו מתקשר [...] וההצעה זוכה לתמיכה מלאה במליאה. אולם "ישראל בעלייה" אינה זוכה ליחס כזה". נציג "ישראל בעלייה" יציג היום לליברמן מסמך מפורט של כל סעיפי ההסכם הקואליציוני שלא מולאו עד כה:

- 4 אימוץ תכנית קמ"ע לקליטת מדענים עולים.
- 5 העברת היחידה להסבה מקצועית של עולים ממשרד העבודה והרווחה למשרד הקליטה.
- 6 הקצאת משאבים לעסקי קטנים של עולים.
- 7 תקציב מיוחד למימון דוור לעולים נכים (כ-15 אלף יח"ד).
- 8 הכרת הממשלה במעמדם וזכויותיהם המיוחדות של נפגעי אסון צ'רנוביל.
- 9 תיקון חוק העלייה והקליטה (עיגון סל הקליטה בחוק).
- 10 חוק אסירי ציון (כל מי שיוכרז כאסיר ציון יקבל קצבה, ולא רק הנכים מביניהם).
- 11 תיקון חוק לשון הרע (איסור על הזכרת מוצאו של אדם בידיעות פליליות).
- 12 הגדלת התקציב לקליטת עולים בקהילה.

**ה'ארק' 24.6.1997 ראלי סער : נסתיים המשבר: העולים יתמכו היום בנתניהו בהצבעת אי-האמון
מאות מיליוני שקלים יועבו מימוש ההבטחות לישראל בעלייה**

סיעת ישראל בעלייה תתמוך היום בראש הממשלה, בנימין נתניהו, בהצבעת האי-אמון בכנסת. אמש נחתם הסכם בין יו"ר סיעת ישראל בעלייה, ח"כ נתן שרנסקי, ליו"ר הקואליציה, ח"כ מיכאל איתן. לפי ההסכם, יוזרמו מאות מיליוני שקלים בשנת התקציב הנוכחית ובשנה הבאה, למחמוש ההבטחות שניתנו לישראל בעלייה בהסכם הקואליציוני. בכל הגיע לקיצו המשבר בין נתניהו לסיעה. ראש הממשלה כתב ליו"ר ישראל בעלייה, השר נתן שרנסקי: "אני מקבל את הסיכום ואפעל על פי". נתניהו נפגש אתמול עם השרים שרנסקי ויולי אדלשטיין, ואמר להם כי הוא מברך על ההסכם "ומקווה שהשותפות עם ישראל בעלייה תמשיך בדרך המלך".

שרנסקי הגיב: "אני שמח, ומקווה שנחתם לא רק הסכם, אלא נחתמה תקופה קשה, ובמקום לכבות שריפות למיניהן נוכל סוף סוף להגקיע למימוש עקרונותיה של הממשלה הזו". עיקרי ההסכם:

- * ימונה בהקדם שגריר באחת מהרפובליקות בחבר המדינות, בהמלצת ישראל בעלייה.
 - * ייושמו המלצות ועדת שרנסקי-המר לשינוי תהליכי קבלת ההחלטות בממשלה. הממשלה אישרה ביום ששי את החלק הראשון של ההמלצות, הנוגע למינויים בכירים.
 - * **העסקת מדענים-עולים במוסדות המחקר ובאוניברסיטאות, במסגרת תכנית קמ"ע, בשנת התקציב הנוכחית, יבחן צוות מקצועי את התכנית.** בשנת התקציב הבאה דרשה ישראל בעלייה 78 מיליון שקל לתכנית קמ"ע.
 - * דיור סוציאלי לקשישי. מתוך 200 מיליון שקל שהובטחו לישראל בעלייה במסגרת ההסכם הקואליציוני, נקבע כי משרד הקליטה יקבל מיידי 46 מיליון שקל, ויתרת הכסף תועבר עד לסוף שנת התקציב הנוכחית. ב- 98 יועברו עוד 168 מיליון שקל לפתרונות דיור נוספים.
 - * הכשרה והסבה מקצועית לעולים בעלות 30 מיליון שקל.
 - * 16 מיליון שקל למימון נציגויות של בתי דין רבניים בחבר המדינות, לקליטה חברתית בקהילה, לפרויקטים של עסקים קטנים לעולים (יזמות עולים) ולשידורי הטלוויזיה בכבלים ברוסית ואמהרית.
 - * 50 משכנתאות בתנאים מועדפים יינתנו לעולים נכים, מתוכן יחזירו העולים 10%, והשאר מענק. שווי ההטבה – 9 מיליון שקל, שילקחו מתקציב משרד הבינוי והשיכון.
 - * הקואליציה תזרז את חקיקת החוק המגדיר את זכויותיהם של נפגעי אסון צ'רנוביל. שרנסקי הגיש אתמול בכתב לנתניהו את "תביעות סיעת ישראל בעלייה למימוש ההתחייבויות, כפי שהן מופיעות בהסכם הקואליציוני, בוגע לתקציב 98". סך כל התביעות התקציביות לשנה הבאה – 400 מיליון שקל.
- נתניהו השיב לשרנסקי כי הוא מחויב לביצוע ההסכם הקואליציוני, ויפעל לאישור התקציבים. עם זאת, כתב נתניהו: "טרם נפתחו הדיונים הקשורים לתקציב השנה הבאה, ואין באפשרותי להתחייב בעניין זה כבקשתכם, בטרם יתקיים הדיון הנדרש על פי החוק וסדרי המינהל התקין".

1.7.1997 לכבוד מר יולי אדלשטיין, השר לקליטת עלייה

כבוד השר. אנו מברכים אותך על הצלחתך להעביר בממשלה את ההחלטה בדבר מימושה של תכנית קמ"ע. מן העיתונות אנו מבינים שישנה החלטה לגבי הנושאים הבאים:

1. הממשלה מסכימה חמצוא עבור 500 מדענים עולים (שחלקם מועסקים באופן זמני באוניברסיטאות) פתרונות תעסוקה לטווח ארוך במוסדות להשכלה גבוהה.
 2. צוות הבדיקה אשר מונה ע"י שר האוצר ימשיך לפעול עד ה- 31.8.97. הצוות יחפש פתרונות אלטרנטיביים לתכנית קמ"ע המקורית.
 3. התקציב לתכנית קמ"ע לשנת 1998 אינו מןבטח (משרד הקליטה דרש 78 מיליון ₪).
 4. מספר מצומצם של מדענים ייכנס לתכנית קמ"ע עוד בשנת 1997.
- כפי שהבטחת לנו בעבר, התכנית תופעל בשיתוף פעולה בין מ/שרדך לבין מוסדות ההשכלה הדבוהה בהם יועסקו המדענים בתכנית על בסיס התשתית הקיימת. לכן נבקשך לעדכן אותנו בדבר משמעותה של החלטת הממשלה. כמו כן אנו חושבים שכדאי להקים כבר עכשיו ועדת היגוי לתכנית (בהתאם לסעיף 2 בתכנית משרד הקליטה) אשר תכלול נציגים של מוסדות ההשכלה הדבוהה, משרד הקליטה, משרד האוצר, ות"ת וועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ. ועדת ההיגוי תגבש מערך קליטה שיופעל בתיאום עם כל הגופים הנוגעים בדבר.
- חתומים: פרופ' בנימין פיין, פרופ' גרשון בן-שחר, פרופ' ארנן סגינר, פרופ' לחיים נגן, ד"ר אריה ניסנבאום, פרופ' יוסי ישורון, פרופ' דן הופרט (כל אחד עם פירוט תפקידו).

21.8.1997 לכבוד מר יולי אדלשטיין, שר הקליטה.

כבוד השר. נפגשנו היום עם הגב' שלומית כנען, מנכ"ל משרד הקליטה, ועם מר עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע. בפגישה נמסרו לנו פרטים על התכנית האלטרנטיבית של "צוות הבדיקה". התכנית האלטרנטיבית שהוצגה בפנינו תפגע בכל מרכיבי תכנית קמ"ע המקורית. התכנית המקורית נשענת על המרכיבים הבאים:

1. העסקה מתמשכת עד לגיל הפרישה.
2. העסקה במחקר ובמעמד של חוקר.
3. שכר הולם לתעסוקת מדענים.

400 מדענים מתוך 500 (המועסקים כיום בתכנית גלעדי) יאיישו לפי תכנית קמ"ע המקורית אחת משלוש הדרגות הבאות: חוקר, חוקר בכיר ועמית מחקר. המדענים יעברו את הערכת הקבלה האוניברסיטאית לדרגות הנ"ל בהתאם להליכים ולתנאים המקובלים. התכנית המבוצרת, כפי שהוצגה בפנינו, מורכבת מהנדבכים הבאים:

1. כ- 150 מדענים יישארו בתכנית גלעדי בשכר הנמוך (בממוצע) ממחצית שכרו של מדען במסלול הרגיל.
2. כ- 180 מדענים נוספים יזכו במענק מחקר שיבטיח לשלוש שנות העסקה, ולאחר מכן מרביתם יפוטרו.
3. לגבי כ- 100 מדענים התכנית מציעה קליטת קבע במסלולים שונים. להערכתנו פחות מ- 50 מדענים ימצאו עצמם במסלולים הללו.

כלומר, מתוך כ- 500 מדענים בתכנית גלעדי היום, ימצאו פתרון קבע רק כ- 50 מדענים. 150 מדענים נוספים יצטרכו לעבוד במעמד מפקפק ובשכר בלתי הולם. בסה"כ רק לכ- 200 מדענים יהיה המשך תעסוקה.

עלותה השנתית של הצעתנו המקורית היא כ- 90 מיליון ₪, לעומת עלות שנתית של כ- 80 מיליון ₪ של התכנית האלטרנטיבית (גב' שלומית כנען מסרה לנו שעלות התכנית אינה מהווה מכשול). המדענים העולים משוכנעים, כמונו, שהמסלול שהוצע בתכנית קמ"ע המקורית הוא הטוב שבשתי ההצעות. עלינו להזכירך שהאוניברסיטאות הסכימו על מסמך העקרונות של תכנית קמ"ע המקורית. גם ור"ה קראה לפתרון ברוח תכנית קמ"ע.

הפער הגדול בין תכנית קמ"ע, שנתמכת ע"י משרד הקליטה (תכניתה של גב' צילה ויצמן) לבין התכנית האלטרנטיבית, מעורר רוגז רב ולתסיסה בקרב המדענים העולים באוניברסיטאות. בעבר הובטח לנו שמשרד הקליטה לא מחויב לתכנית האלטרנטיבית ושישקול תמיכה בלתי מסויגת בתכנית קמ"ע המקורית. לכן הננו מבקשים ממך לפסול את התכנית האלטרנטיבית ולהציע לממשלה את תכנית קמ"ע המקורית.

ד"ר ברוך אייל פרופ' בנימין פיין פרופ' דן הופרט פרופ' אליעזר גלעדי

כשפרופ' אמנון פזי עמד לסיים את תפקידו כיו"ר ות"ת, הוצעתי על ידו כיו"ר ות"ת הבא – עמדתו לסיים את תפקידי כרקטור אוניברסיטת ת"א. הסכמתי להצגת מועמדותי תוך לבטים וחששות רבים, כששיקול רציני לחיוב היה המשך קידום קליטת המדענים העולים. שר החינוך סירב לקבל את ההמלצה, והגיש לראשי האוניברסיטאות רשימה של חמישה מועמדים מטעמו – כאשר כל החמישה היו מאנשי בר-אילן. אף אחד מהם לא זכה לתמיכה, ומינוי יו"ר ות"ת החדש נדחה בכמה חודשים. לבסוף הושגה "פשרה" לפיה יכהן פרופ' נחמיה לבציון (איש האוניברסיטה העברית) כיו"ר ות"ת החדש, אבל ייווצר תפקיד חדש, סגן יו"ר הות"ת - אותו יאייש איש בר-אילן, שיהיה המועמד הטבעי ליו"ר בקדנציה הבאה...¹⁸⁹

בקיץ 1997 סיימתי את כהונתי ברקטור אוניברסיטת תל-אביב, וסגניתו – המשפטנית פרופ' נילי כהן – נבחרה כרקטורית. למרות שהפקולטה למשפטים נטלה חלק קטן מאד בקליטת המדענים העולים, אזנה של נילי הייתה קשובה לבעיות הקליטה וקיבלנו ממנה את מלוא העזרה. גם לאחר סיום כהונתי כרקטור, המשכתי בייצוג ור"ה בתכנית קמ"ע.

¹⁸⁹ מבלי להתייחס לכישורי האישיים לתפקיד, היה טעם שלאחר שהיו שני ראשי ות"ת מהאוניברסיטה העברית (רוטנשטרייך ופזי), אחד ממכון וייצמן (הררי) ואחד מהטכניון (זיו), ימונה יו"ר ות"ת מאוניברסיטת ת"א, שהגיעה להיות הגדולה במדינה וברמה האקדמי הגבוהה ביותר. עד כמה שידוע לי, ההצעה נתמכה ע"י ראשי ות"ת הקודמים וע"י נשיאי המוסדות (פרט לנשיאי אוניברסיטת בן-גוריון ובר-אילן שסברו, כל אחד, שראוי שיו"ר ות"ת הבא יהיה ממוסדם). אמנם מבחינה אישית, לאחר מעשה, אני שמח על כך שלא קיבלתי את התפקיד. אבל מבחינה ציבורית זו הייתה תחילת ההתערבות חבוטה של הפוליטיקאים בניהול מערכת ההשכלה הגבוהה, שהייתה עד אז "שמורת טבע" נדירה נקייה מפוליטיזציה. חולשת האוניברסיטאות אז במאבק נגד ההתערבות נותנת את אותותיה במה שקורה למערכת היום, כשמתקפת הפוליטיקאים ממש מסכנת את קיומה.

1.9.1997 לכב' פרופ' יעקב נאמן - שר האוצר, מר יולי אדלשטיין – שר לקליטת העלייה
מסקנות הוועדה לבחינה מחדש של נחיצות התכנית החדשה לקליטת מדענים עולים

המכונה "תכנית קמ"ע"

בהמשך לדו"ח הביניים שהוגש ב- 28 במאי 1997, מוגשות בזה מסקנות הצוות שהוקם על פי החלטת הממשלה מסי' 104 מיום 7/7/96 על מנת שיבחן מחדש את נחיצות התכנית החדשה לקליטת מדענים עולים המכונה "תכנית קמ"ע".

עקרונות יסוד

חברי הוועדה סברו, כי לשם השגת המטרה שלשמה הוקמה הוועדה, נדרשת בדיקה מקיפה של כל נושא קליטת המדענים העולים בארץ, וכן בחינה של חלופות לתכנית המקורית. מתוך גישה זו של בחינה כוללת של הנושא והדרכים להתמודדות אתו, גיבשה הוועדה מספר עקרונות יסוד ששימשו בסיס להמלצותיה המפורטות.

* הוועדה מכירה בצורך במתן סיוע בפתרון תעסוקתי לטווח ארוך למדענים מתוך הקבוצה של 500 המדענים המועסקים במסגרת "תכנית גלעדי", בתוספת עוד כמה עשרות שיתווספו בשנים הקרובות (לפי קצב העלייה). עמדת משרד הקליטה בהקשר זה היא, כי יש לדאוג לפתרונות לכל 500 המדענים. * הוועדה סבורה, כי פתרונות לטווח ארוך חייבים להיות משולבים בתוך המערכות הקיימות. מתוך כך, יש לשאוף לכך שהמדענים ימצאו, ככל האפשר, את מקומם בתקנים ומשרות קיימות ומתפנות. * מדובר בקבוצה הטרוגנית, ולכן פתרונות התעסוקה עבורה יהיו דיפרנציאליים, כך שכל קבוצה, בהתאם לרמתה ויכולת תפקודה תקבל פתרון ייחודי. הוועדה אינה פוסלת אפשרות למעבר בין הפתרונות השונים המוצגים (למעט יוצאים מן הכלל, כפי שיפורט בהמשך, וזאת על מנת לשפר את הסיכויים של העולים לקליטת קבע).

מסקנות הוועדה

מתוך העקרונות לעיל, כיבשה הוועדה המלצות מפורטות למתן מגוון של פתרונות.

א. הפתרונות המוצעים:

1. פתרונות באמצעות הקרן הלאומית למדע:

הקרן הלאומית למדע מקנה למדענים, אשר הציגו תכנית מחקר ועמדו בקריטריונים של הקרן, מענקי מחקר לשלוש שנים. הקרן איננה מממנת את שכרו של המדען, אלא את תכנית המחקר בלבד. הוועדה ממליצה כי הקרן תקבל מהמדינה מימון להגדלת מספר הזכאים למענקי מחקר מקרב העולים ולמימון שכרם. הוועדה ממליצה, כי הקרן תפעיל תכנית מיוחדת למתן מענקי מחקר לעולים חדשים, וכי במסגרת זו תמומן, בנוסף לעלות המחקר, גם עלות השכר של המדען. סך המענק יעמוד על 70 אלף דולר לשנה, כאשר סכום זה יתחלק בין מימון המחקר למימון השכר, בחלקים שווים. כמו כן, ממליצה הוועדה, כי ניתן יהיה לקבל מהקרן ענק מיוחד לשלוש שנים נוספות, לאחר מיצוי המענק התלת-שנתי הראשון. כמו כן, המדענים יוכלו להתחרות על תכנית המלגות לסגל האקדמי גם אחרי שזכו במענק המחקר (מימוש מסלול זה מותנה בהסכמת מוסדות הקרן).. מסלול זה מיועד למצטיינים בקרב המדענים, אשר מעוניינים ומסוגלים להוביל תכנית מחקר עצמאית. המסלול ייתן לאותם מדענים הזדמנות אמיתית להשתלב בעולם האקדמי, לאחר שהוכיחו את יכולתם בעזרת סיוע הקרן. להערכת הוועדה, במסלול זה יקבלו פתרון כ- 60 מדענים מדי שנה בשלוש השנים הבאות, כך שבשנת השיא ימומנו במסגרת זו כ- 180 מדענים.

2. תכנית מלגות לסגל אקדמי כדוגמת מלגות גואסטלה

התכנית הקיימת באוניברסיטאות למלגות גואסטלה ממומנת במשותף ע"י ות"ת (20%) וקרן רש"י (80%). עקרון המלגות הינו זהה לעקרונות מלגות "אלון" היוקרתיות. הזוכים נבחרים על בסיס תחרותי, והם נקלטים בתוך התקנים העתידיים להיפתח או להתפנות לאחר 3 שנים, במסלול הרגיל לקליטת סגל. הזוכים ממומנים, כאמור, במשך 3 השנים הראשונות ע"י ות"ת וקרן רש"י. התכנית המוצעת מעמיקה את עקרונות הסיוע שבתכנית הקיימת: תקופת המימון למוסדות תוארך עד 5 שנים ותוגמש הגבלת הגיל. לא יהיו שינויים בדרישות האקדמיות, אך התכנית תורחב למכללות, לבתי חולים ולמכוני המחקר.

מסלול זה מיועד למצטיינים שבמדענים, אשר לגביהם תהיה נכונות של האוניברסיטאות, מכוני המחקר ובתי החולים לקלטם בסופו של התהליך במסגרת התקנים המתפנים של הסגל הבכיר. להערכת הוועדה, במסלול זה יקבלו פתרון עד 10 מדענים מדי שנה בחמש השנים הבאות, כך שעד 30 מדענים ייקלטו בקליטת קבע במסלולים הרגילים לסגל האקדמי.

3. פתרונות במסגרת תכנית מלגות לסגל מדעי מקצועי:

הוועדה ממליצה כי תופעל תכנית סיוע מיוחדת, ובמסגרתה תמומן העסקתם של מדענים במכוני המחקר הממשלתיים, אוניברסיטאות ובתי חולים, אשר יהיו מוכנים לקלוט את המדענים בתקנים המתפנים, לאחר 3 שנות סיוע במימון הממשלה. המדענים יועסקו במשרות של הסגל המקצועי, כגון: מהנדסים, טכנאים, לבורנטים וכדומה.

הוועדה סבורה, כי קיימת נכונות מצד מוסדות המחקר לקלוט מדענים עולים במשרות הללו, אולם נדרשת תקופת גישור, אשר תאפשר לשלב את המדענים בתקינה הקיימת תוך כדי התחלופה הטבעית באותם המוסדות. מסלול זה מיועד לאנשים שיימצאו מתאימים לעבוד במשרות של סגל מקצועי ברמה גבוהה.

להערכת הוועדה, במסלול זה יקבלו פתרון כ- 10 מדענים מדי שנה בשלוש השנים הבאות, כך שייקלטו בדרך זו כ- 30 מדענים.

4. פתרונות למדענים עולים מבוגרים:

אוכלוסיית המדענים המועסקים כיום במסגרת תכנית "גלעדי" כוללת קבוצה של כ- 140 מדעני שגילם הוא בין 55 ל- 65. הוועדה סבורה כי למדענים הללו יהיה קושי להשתלב בתכניות המפורטות לעיל, שהינן תכניות תחרותיות בבסיסן, ולכן ממליצה הוועדה על המשך העסקתם של אותם עולים בתנאים של "תכנית גלעדי", עד לפרישתם בגיל 65, תוך העלאת שכרם ל- 6,000 ₪ לחודש ברוטו.

תכנית זו תאפשר המשך העסקת אותם עולים, אשר סיכוייהם להשתלב בשוק העבודה, במידה ויפורטרו, הם קטנים. יחד עם זאת, היות ומובטח לאותם עולים המשך העסקה אוטומטי (דבר אשר אינו ניתן ליתר המדענים), תכניות הסיוע המיוחדות המנויות בסעיפים אחרים של דו"ח זה לא יהיו פתוחות בפני אותם עולים, זאת אמנם שלא יתחרו על מקומות התעסוקה מול מדענים אשר המשך העסקתם אינו מובטח. יצוין, כי תעמוד בפניהם האפשרות להגיש בקשות למענקי מחקר במסגרת קרנות המחקר הרגילים.

5. תכניות הכשרה והסבה:

הוועדה ממליצה, כי לאותם המדענים, אשר לא יצליחו להשתלב במסגרת אחת מתכניות הסיוע המנויות בדו"ח זה, יפעילו משרדי הקליטה והעבודה והרווחה תכניות הסבה והכשרה, על מנת לסייע לאוכלוסייה זו, במידה רבה ככל האפשר, להשתלב בעבודה.

ב. תקופת המעבר

מכיון שהליך השתלבות העולים בתכניות הסיוע 1 עד 3 דורש זמן, ממליצה הוועדה, כי תינתן למדענים תקופת מעבר למשך של שישה חודשים עד שנתיים, בהתאם למועד סיום תכנית "גלעדי". בתוך תקופת המעבר יוכלו המדענים להמשיך להיות מועסקים בתנאים הקיימים כיום של תכנית "גלעדי". יודגש, כי האפשרות של הגשת המועמדות לאחד משלושת מסלולי הסיוע הראשונים לא תותנה בסיום הזכאות במסגרת "תכנית גלעדי". לעומת זאת, הזכאות לסיוע לעולים המבוגרים (מסלול 4) תותנה בסיום הזכאות של תכנית "גלעדי".

המשרד לקליטת העלייה היה שותף לגיבוש הצעות אלו, ברם בשלב הסיום של עבודת הוועדה החליט המשרד כי הוא מעדיף ליישם את תכנית קמ"ע המקורית.

בכבוד רב: חיים פליץ – סגן ה ממונה על התקציבים באוצר, שלומית כנען – מנכ"לית משרד הקליטה, גורי זילכה – מנכ"ל ות"ת

הערות לגבי מסקנות הוועדה לבחינה מחדש של נחיצות תכנית קמ"ע

הוועדה הציעה מספר דרכים להבטחת המשך התעסוקה של המדענים העולים בתכנית גלעדי, כתחליף לתכנית קמ"ע. הצעות אלה אינן קבילות בעיני יוזמי תכנית קמ"ע מחד ובעיני המדענים העולים מאידך. להלן מספר נקודות להבהרה, המתייחסות להצעות השונות של הוועדה.

א. פתרונות באמצעות הקרן הלאומית למדע.

מענקי מחקר בסך \$ 70,000 לישנה לתקופה של שלוש שנים, עם אפשרות להארכה למשך שלוש שנים נוספות. מחצית מן הסכום תשמש למימון השכר והמחצית השנייה לביצוע המחקר. ניועד למדענים מצטיינים היכולים להוביל תכנית מחקר עצמאית.

חסרונות

1. המדענים העולים בתכנית גלעדי הצטרפו לקבוצות מחקר קיימות ומשתמשים בציוד ובמעבדות של חוקרים מבין אנשי הסגל. אין בידיהם הכלית לביצוע מחקר עצמאי, מחוסר מעבדות, ציוד ותלמידי מחקר.
2. תשלום שכר מתוך המענק לחוקר הראשי נוגד את תקנות הקרן למחקר בסיסי. ספק אם הנהלת הקרן תסכים לשנות את התקנות.
3. אין הצדקה להעניק למדענים עולים קרן מחקר נפרדת בסך \$ 35,000 לישנה לביצוע מחקרים.
4. לפי ההצעה, עלות השכר היא \$ 35,000 לישנה. סכום זה מתאים בערך לשכר ברוטו של 7,300 ₪ לחודש (לפי עלות שכר = שכר ברוטו + 40% עלויות, 3.5 ₪ = \$ 1). שכר זה נמוך משכר הברוטו למשרה מלאה בתכנית גלעדי כיום. בהשוואה, עלות השכר השנתית בתכנית קמ"ע היא בערך 200,000-240,000 ₪, בהתאם לדירוג האקדמי. סכום זה מתאים ל- 57,100-68,606 \$ לישנה, או 900-14,300 ₪ לחודש.

5. ההצעה אמורה לספק תעסוקה ל- 60 איש לשנה, עד למקסימום של 180 איש לתקופה של שלוש שנים. אין שום ביטחון שמדען יקבל הארכה לשלוש שנים נוספות, למרות שזה מותר לפי ההצעה. מכל מקום, יעמדו האנשים כתום שש שנים בפני שוקת שבורה – מבוגרים יותר בשש שנים, חסרי תעסוקה ובעלי סיכויים קלושים למצוא עבודה במקצועם.

ב. תכנית מלגות לסגל אקדמי כדוגמת מלגות גואסטלה

1 גם במקרה זה עומדת ההצעה בניגוד גמור לתקנות הקרן, וספק אם הנהלת הקרן תסכים לשנותם. כיום המלגות ניתנות לאנשים במהלך שלוש השנים הראשונות לשהותם בארץ. האוכלוסייה שמדובר בה נמצאת בארץ לפחות שש שנים. תקנות הקרן קובעות גיל מרבי. מרבית המדענים בתכנית גלעדי עברו גיל זה בכמה וכמה שנים. משך המענק כיום הוא 3 שנים. לא ברור שתתאפשר הארכה ל- 5 שנים.

2 הנחת היסוד היא שבתום מימון הקרן ייקלטו המדענים באוניברסיטאות על חשבון תקנים רגילים. לפיכך ייפול העומס של העסקתם על חשבון האוניברסיטאות והם יתחרו על תקנים המיועדים לסגל צעיר הדרוש במערכת ההשכלה הגבוהה. ספק רב אם האוניברסיטאות תסכמנה לקבל מישהו בתנאים אלה, ובמקרה הטוב ביותר יקבלו מדענים בודדים למסלול זה.

ג. פתרונות במסגרת תכנית מלגות לסגל מדעי מקצועי.

הצעה זו, המתייחסת להסבת מדענים לתפקידי שירותים במערכת האקדמית כמהנדסים, טכנאים, לבורנטים וכד', פוגעת במדענים ותמנע מהם לבצע מחקר. לשוב לציין שהמדענים בתכנית גלעדי כיום מהווים קבוצת עילית של 500 מדענים מביין כ- 12,000 מדענים שעלו ארצה מאז 1989, שמהם כ- 1,300 מדענים הועסקו באופן זמני באוניברסיטאות.

המדענים בתכנית גלעדי עבדו במשך שש שנים בתנאי שכר ירודים (שכר של חצי משרה עבור עבודה במשרה מלאה!) בגלל דבקותם במחקר המדעי ורצונם לעסוק במדע כמעט בכל מחיר. לא מתקבל על הדעת להעביר אותם, לאחר 6 שנות עבודה בתנאים אלה, למעמד של טכנאים ולבורנטים!

ד. פתרונות למדענים עולים מבוגרים

הוועדה הציעה פתרון מינימלי עבור מדענים מבוגרים (בטוח הגילים 55-65) בתכנית המשך לתכנית גלעדי בשכר ל 6,000 ₪ לחודש.

- 1 מדענים בגיל 55-65 הם עדיין במלוא כוחם ומסוגלים לבצע מחקר ברמה גבוהה. לא ייתכן להתייחס אליהם כאל מקרי סעד בשכר נמוך.
- 2 השכר המוצע הוא 6,000 ₪, לעומת שכר של 9,400 בערך (עבור משרה מלאה) בתכנית גלעדי. תכנית כזו היא לכן בבחינת הרעת תנאים, אלא אם כן חשבו המציעים שאפשר להמשיך ושלם לאנשים האלה שכר חלקי עבור עבודה מלאה עד סוף חייהם.
- 3 כדאי להדגיש במיוחד שהתשלומים במסגרת תכנית גלעדי כוללים תנאים סוציאליים מינימליים בלבד, ואי אפשר לקבל המשך מצב זה לעשר שנים נוספות.

1.9.1997 לכבוד פרופ' אבישי ברורמן, יו"ר תורן של ור"ה (ועד ראשי האוניברסיטאות)

הנדון: מינוי נציג ור"ה לצוות הפעלת תכנית קמ"ע

מאז ראשית גל העלייה של שנות ה- 90 הושמו לקליטה ראשונית באוניברסיטאות מאות מדענים עולים. הממשלה בהחלטה מס. 2241 מיום 27 ביוני 97 קבעה כי "תתוקצב ותופעל במשרד הקליטה והעלייה תכנית לקליטת מדענים עולים (קמ"ע)". עקרונות התכנית סוכמו בהצעת המשרד לקליטת העלייה למימוש התכנית כפי שהוגשה לקראת החלטת הממשלה מיוני 97 והם אינם שונים במהותם מהעקרונות שגובשו ע"י יוזמי תכנית קמ"ע מהאוניברסיטאות אשר התקבלו ע"י פורום דיקני הקליטה. עפ"י עקרונות אלו:

1. המדענים שייבחרו לתכנית יועסקו בדרגת חוקר, לוקר בכיר או עמית מחקר (או במינוח דרגות אחר המקובל במוסד) בשכר המקביל לסגל האקדמי בדרגת מרצה, מרצה בכיר ופרופ' חבר.
2. הליכי המינוי והעלאה בדרגה ייעשו ע"י המוסד ובהתאם לנהלים הנהוגים בו.
3. הכישורים הדרושים לקבלת מינוי לאחת מדרגות החוקרים יהיו אותם כישורים (להוציא כושר הוראה) הדרושים לקבלת מינוי בדרגה המקבילה בסגל האקדמי של המוסד.
4. עלות העסקתו של מדען בתכנית תמומן ע"י הממשלה מתקציב שיועמד לכך במשרד לקליטת העלייה.

בכוונתנו לפעול ביחד עם האוניברסיטאות למימוש התכנית. לצורך קידום הפעלתה של התכנית בכוונתנו להקים צוות הפעלה מצומצם שיכלול בנוסף ליו"ר מהמשרד לקליטת העלייה נציג האוניברסיטאות, נציג ות"ת ונציג המדענים העולים. נודה להיענותכם ולבחירת נציג ור"ה כמייצג האוניברסיטאות בצוות ההפעלה.

2.9.1997 מאוניברסיטת בר-אילן אל פרופ' דן הופרט, פרופ' בנימין פיין, ד"ר ברוך אייל.

ברצוני להביא לידיעתכם כי הוועדה המרכזת של הסנאט בישיבתה בכ"ט באב תשנ"א (1.9.97) מבקשת מוועד ראשי האוניברסיטאות לפנות לממשלה בדרישה ליישם בהקדם את המשך תכנית קליטת מדענים עולים מברית-המועצות (קמ"ע). בברכה, פרופ' יהודה פרידלנדר, רקטור

21.9.1997 לכבוד גב' שלומית כנען, מנכ"לית משרד הקליטה

הנדון: מינוי נציג ור"ה לצוות להפעלת תכנית קמ"ע

מכתבך לפרופ' א.ברוורמן – יו"ר ור"ה מיום 15.9.97 הועבר לטיפול. ור"ה תומך בהמשך הפעלת תכנית קמ"ע וממליץ כי פרופ' דן עמיר – פרו-רקטור של אוניברסיטת תל-אביב, אשר טיפל בנושא בזמנו – ישמש כנציג ור"ה בצוות להפעלת תכנית קמ"ע. אשמח לעמוד לרשותך בכל הקשור לנושא. בכבוד רב ובברכת שנה טובה, רפי בילגורסקי, מנכ"ל ור"ה

17.10.1997 לכבוד ח"כ נעמי בלומנטל, יו"ר ועדת עלייה וקליטה.

הנדון: מניעת משבר חמור בקליטת המדענים העולים

חברת הכנסת בלומנטל הנכבדה. אני פונה אליך מתוך תחושת אכזבה קשה מכך שתכנית "קמע" – התכנית לפתרון תעסוקתי קבוע למדענים עולים-חוקרים במוסדות להשכלה גבוהה – עלתה על שרטון ואינה מיושמת. נוצר מצב תמוה מאד והגובל ב"מינהל לא תקין", כאשר **סיכום מפורש ובכתב של ראש ממשלה קודם, בשיתוף שר האוצר ושר הקליטה הקודמים, בדבר קבלת התכנית ומינוי ועדת היגוי להפעלתה – אינם מיושמים**. כל פניותינו בנדון נדחות.

תכנית "קמע" נועדה למצות את כישוריהם, ניסיונם המדעי, ויכולתם הגבוהה ששל 500 מדענים עולים מצטיינים (המועמדים לתכנית נבחרו, עפ"י קריטריונים של מצוינות מדעית, לאחר מיון וסינון קפדניים) באמצעות מתן אפשרות ומסגרת להמשך עבודתם המדעית - תוך ניצול התשתית הקיימת במוסדות ההשכלה הגבוהה שלנו. יצוין, שקמ"ע מוסיפה בטווח הארוך מכשיר יעיל למערכת המו"פ הלאומית – אף מעבר להיבט הקליטתי.

על גיבושה של תכנית "קמע" עמלו במשך תקופה ארוכה צוות מדענים באוניברסיטת תל-אביב, בראשות פרופ' אליעזר גלעדי. התכנית גובשה תוך התחשבות מירבית ובראיה מפורחת של המציאות והאפשרויות הקיימות. לאחר גיבושה של התכנית, נמשכו מאמצי ההסבר והשכנוע חודשים ארוכים. התכנית נדונה מספר פעמים בוועדת עלייה וקליטה של הכנסת והייתה מקובלת על חברי הוועדה, מהאופוזיציה והקואליציה כאחד. יו"ר הוועדה דאז, ח"כ עמנואל זיסמן, אף התגייס לנושא – תמך ודחף, עד שהתכנית התקבלה בדרג הממשלתי הגבוה ביותר. והנה כך קרה **שדווקא כעת, בהתחלף השלטון, וכאשר חבר מפלגה מטעם "ישראל בעלייה" מאייש את תפקיד שר הקליטה, נעצרת הפעילות ביישום התכנית**.

ברצוני להדגיש שתאריך היעד להפעלת התכנית הוא אוקטובר 1997, ואם התכנית לא תיושם (ותופעל) עד למועד זה, ימצאו את עצמם מאוץ מדענים עולים (המוכשרים ביותר מביניהם) ללא תעסוקה. על מנת שהתכנית תיושם במועד, **חייבים להתחיל בפעילות היישום הממשי – מייד!!**

הערה: מועד הפעלת התכנית מתוכנן, כאמור, לאוקטובר 1997. התקציב להפעלתה בשנה זו הינו מינימלי, ועל-כן עולה בקנה אחד עם מדיניות הקיצוץ התקציבי המתוכנן של הממשלה ל-1997.

מאות המדענים העולים, שהנושא קשור בגורלם, עוקבים בדריכות אחר פעילותנו בנושא ומוודעים היטב לגורמים המעכבים. זעם רב הולך ונצבר, אנו עושים הכל כדי למנוע התפרצותו.

הנושא אינו פוליטי. זוהי בעיה לאומית וציבורית ממדרגה ראשונה. לא ייתכן לכבד החלטות של ממשלה קודמת במישור הפוליטי, ולהתנער מהחלטותיה בנושא שנדון לעומק ובפירוט, והתקבל על בסיס ניתוח ושיקול מקצועי. יתרה מזאת, התכנית נתמכה (בהתלהבות) על ידי האופוזיציה בממשל הקודם ואף הייתה אחד המרכיבים במצעה.

אני מאמין שלפחות בוועדה שאת מופקדת עליה תהיה רציפות והמשכיות בתמיכה הבלתי מסויגת בתכנית. אני מאד מקווה שנוכח האמור תמצאי לנכון לזמן בדחיפות ישיבת ועדת עלייה וקליטה בנדון

במגמה לקבל החלטה ולהפעיל את השפעת הוועדה על מנת להפיח חיים בתכנית ולפעול בכל הדרוש לתחילת יישומה המידי.

רצ"ב מכתביו האחרונים בנושא של מר שמעון פרס – ר' הממשלה דאז.

עותקים: מר יולי אדלשטיין – שר הקליטה, מר אביגדור ליברמן – מנכ"ל משרד הממשלה.

בכבוד רב, פרופ' יובל נאמן יו"ר ועד המדענים, המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות

21.10.1997 לכבוד מר דן מרידור, שר האוצר.

דן ידידי. אני פונה אליך מתוך תחושת אכזבה קשה מכך שתכנית "קמע" – התכנית לפתרון תעסוקתי קבוע למדענים עולים-חוקרים במוסדות להשכלה גבוהה – עלתה על שרטון ואינה מיושמת. תכנית "קמע" נועדה למצות את כישוריהם, ניסיונם המדעי, ויכולתם הגבוהה של 500 מדענים עולים ולהעסיקם כחוקרים במשרות קבועות. מדענים אלה נבחרו לאחר מיון וסינון קפדניים מבין כ- 2000 מדענים עולים שהועסקו במשרות זמניות באוניברסיטאות, במכוני המחקר ובמכללות במימון חלקי של משרד הקליטה.

בישיבה אשר התקיימה ב- 12 במאי 1996 בה השתתפו ראש הממשלה, שר האוצר ושר הקליטה הקודמים, החליט מר שמעון פרס על קבלתה ויישומה של תכנית קמ"ע במלואה. ב- 18.6.96 שלח מר פרס את כתב המינוי לפרופ' אליעזר גלעדי מאוניברסיטת ת"א, בו הודיע כי הוא ממנה אותו ליו"ר ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע.

לאחר חילופי השלטון הביע ראש הממשלה, מר בנימין נתניהו, בפומבי את תמיכתו בתכנית קמ"ע אשר אף נכללה בהסכם הקואליציוני בין הליכוד לבין מפלגת ישראל בעלייה. בערבות הדיונים על הקיצוץ בתקציב המדינה לשנת 97, החליטה הממשלה להטיל עליך למנות נציגים שיבדקו את נחיצותה של התכנית.

לאחרונה בדקנו את תרומתם המדעית של המדענים העולים אשר השתלבו במחקר המדעי במוסדות להשכלה גבוהה. מן הסדיקה עולה כי בין השנים 1985-1994 עלה מספר הפרסומים המדעיים (בכתבי עת בינלאומיים) של 7 המוסדות להשכלה גבוהה מכ- 5,050 לפני גל העלייה לכ- 6,850 בשנת 1995 – גידול של כ- 36%. חלק ניכר מן הגידול המדהים נבע מ- 1,200 מאמרים בשנה אשר פורסמו ע"י מדענים עולים אשר הועסקו במשרות זמניות במוסדות להשכלה גבוהה. **מערכת המחקר האוניברסיטאית ממומנת בלמעלה ממיליארד ₪ בשנה. בעלות מזערית נוספת של כ- 70 מיליון ₪ (עלות שכרם של מדענים עולים בהעסקה זמנית) עלתה התפוקה המדעית של מדינת ישראל בעשרות אחוזים.**

היקף תכנית קמ"ע ותנאי העסקתם של המדענים הם נושא המעסיק ומתסיס את ציבור העולים בכלל, ואת ציבור המדענים בפרט. כדי לאפשר למדענים המצוינים להמשיך ותרום למחקר האוניברסיטאי, ועל מנת למנוע את פיטוריהם בעתיד הקרוב, מוצע לשלבם בתכנית קמ"ע החל מאוקטובר 97. לשם כך דרושים בשנת התקציב 97 כ- 7 מיליון ₪ בלבד. **הדבר עולה בקנה אחד עם מדיניות הממשלה לקצץ את ההוצאות הממשלתיות באופן דרסטי בשנת 1997, אם כי ההוצאה כמובן תגדל ב- 1998.**

נוכח תמונת המצב אשר תוארה לעיל ודחיפות העניין, אני מבקש לצרף לצוות העוסק בנחיצות התכנית את יוזמיה – פרופ' בנימין פיין ופרופ' דן הופרט מאוניברסיטת תל-אביב, וכן את פרופ' משה בלינסקי (יו"ר ארכון המדענים העולים של האוניברסיטאות בישראל) ונציגים מטעם משרד המדע. אני עומד לרשות העניין – עם יהיה צורך.

בכבוד רב, פרופ' יובל נאמן יו"ר ועד המדענים, המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות

13.11.1997 אל נשיאי האוניברסיטאות מאת יו"ר ות"ת

תכנית קמ"ע לקליטת מדענים עולים אושרה ע"י הממשלה, והובטח תקציב למטרה זו. ות"ת ניהלה סדרת דיונים עם משרד האוצר ועם המשרד לקליטת העלייה וגיבשה הצעה למימוש תכנית קמ"ע שתהיה תואמת יותר את מערכת ההשכלה הגבוהה. אנו הצגנו הצעה זו לפרופ' דן עמיר, אשר נתבקש לייצג את ור"ה בנושא זה. אנו מבקשים להביא את הצעתנו לדיון בפני ראשי האוניברסיטאות. לדיון זה אנו מזמינים מכל אוניברסיטה את הנשיא, הרקטור וסגן הנשיא למחקר וכל מי שתבקשו לצרף. אנו מבקשים לקיים דיון זה ביום א' 23/11 בשעה 11:00 בחדר הישיבות של המועצה להשכלה גבוהה. אודה לכם אם תבואו לפגישה זו בהרכב מלא ככל האפשר.
בברכה, נחמיה לבציון

19.11.1997 מכתבים זהים שנשלחו מוועד המדענים אל: פרופ' יעקב נאמן - שר האוצר, ד"ר יולי אדלשטיין - שר הקליטה, מר נתן שרנסקי - שר התעשייה והמסחר, מר מיכאל איתן - שר המדע, יו"ר ועדת העלייה והקליטה - גב' נעמי בלומנטל, מר יוסי שריד - יו"ר סיעת מר"צ, ואל חברי הכנסת צבי ויינברג, מיכאל נודלמן, מרינה סולודקין, יורי שטרן ורומן ברונפמן ממפלגת ישראל בעלייה:

במוסדות להשכלה גבוהה מועסקים זמנית חמש מאות מדענים ב"תכנית גלעדי" הממומנת בחלקה ע"י משרד הקליטה. תכנית קמ"ע - קליטת קבע של מדענים עולים נותנת מענה הולם להמשך העסקתם.

ועד המדענים ליד המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ לשעבר, מברך את הממשלה על הצעדים הננקטים ליישם את תכנית קמ"ע במלואה. התכנית התקבלה בעבר ע"י הממשלה הקודמת והממשלה הנוכחית התחייבה ליישמה (החלטות ממשלה 1104 ו-2241).

עם זאת, הוועד מביע את דאגתו העמוקה מהקשיים שנערמים ביישום התכנית ובעיקר בשתי נקודות עיקריות: א. בניגוד לתכנית קמ"ע המקורית שאושרה ע"י הממשלה, הוטלה על האוניברסיטאות השתתפות כבדה במימון התכנית. נוכח המצוקה התקציבית של המוסדות להשכלה גבוהה, עלולה דרישה זו לגרום לצמצום חמור בממדי התכנית (קרי, קליטה של מספר קטן מאד מבין המדענים העולים במוסדות) או אף לביטולה המלא. ב. מימון התכנית לטווח ארוך אינו מובטח, דבר המחטיא את המטרה המרכזית של תכנית קמ"ע - העסקה ארוכת טווח של מדענים. על מנת להבטיח את מימון התכנית לטווח ארוך, יש צורך בערבויות כמו הכללת התקציב הדרוש לתכנית קמ"ע בבסיס התקציב ועיגונו בחוק.

ועד המדענים קורא לממשלה לפעול בדחיפות למימוש תכנית קמ"ע במתכונתה המקורית. ברצוננו להדגיש שמבין 500 המדענים העולים המועסקים כיום בתכנית גלעדי, יסיימו את העסקתם 300 מדענים בתקופה 31.1.99-1.4.98. תכנית קמ"ע נועדה להמשיך את העסקתם במוסדות להשכלה גבוהה. פרופ' יובל נאמן, יו"ר עמית ועד המדענים, ופרופ' דן עמיר, יו"ר עמית ועד המדענים

23.11.1997 מיו"ר ות"ת ליולי אדלשטיין, השר לקליטת עלייה

אדוני השר, בפגישתנו האחרונה הסכמנו כי עד לסוף חודש נובמבר 1997 אביב לפניך את תשובת האוניברסיטאות על השתתפות בתכנית קמ"ע. היום השלמתי את הדיונים עם האוניברסיטאות. אני מבקש להיפגש אתך כדי להביא את תשובתי, יחד עם פרופ' דן עמיר, נציג ור"ה לתכנית קמ"ע, מר ניסן לימור, מנכ"ל המועצה להשכלה גבוהה ומר חיים פלץ, סגן הממונה על תקציב במשרד האוצר. אודה לך אם תבקש מלשכתך לתאם מועד פגישה זו. בברכה, נחמיה לבציון

תכנית ות"ת כפי שהוצגה ע"י יו"ר ות"ת ב- 23.11.97

1. העסקת מדען בתכנית קמ"ע תתבסס על הרשאה לשלוש שנים. ההרשאה היא מתמשכת, כך שבכל חידוש

מינוי בכל נקודת זמן מובטח למדען מינוי לשלוש שנים הבאות. מינוי מובטח לשלוש שנים ראשונות.

2. למדענים תהיה יכולת (בהתאם להסכם עם קופת הפנסיה) להפריש סכומים גדולים לפנסיה.

3. גיל מינימום לקבלה לתכנית הוא 43.

4. התנאים להפסקת המינוי בתכנית קמ"ע הם: 1. הפסקת המינוי. 2. ואו שינוי בסביבה הקולטת. יש להגיש תכנית קליטה (במסגרת תכנית קמ"ע) בתחילת העסקתו של המדען.

5. תותר הגשת בקשות ע"י המדען לקרנות המחקר השונות (ות"ת תדאג למכתב בנדון שישלח לקרנות).

6. ההשתתפות בתכנית היא אישית ולא מוסדית, כלומר - המדען יוכל לעבור ממוסד למוסד ומקבוצה לקבוצה, ובלבד שתהיה הסכמה של המוסד המקבל לקבוצת המחקר בתוכו. במקרה זה לא ייפגעו השתתפות משרד הקליטה בשכרו ולא תמיכת ות"ת במוסד הקולט.

7. אם קבוצת המחקר בה שוהה המדען תהיה ללא היכולת לממן את חלקה (ההשתתפות העצמית), לא יהיה הדבר מכשול לקליטת המדען (האוניברסיטאית תייעדנה תקציב מיוחד לצורך זה).

8. תכנית גלעדי תמשיך לפעול כתכנית ביניים (לצורך זה יומרו מספר תקנים מתכנית קמ"ע לתקנים בתכנית גלעדי על בסיס תקן אחד של קמ"ע שקול לשלושה תקנים בתכנית גלעדי).

9. המיון, הסינון והעסקתם של המדענים העולים בתכניות הסינון והפחות מחמיר ייעשה בתכנית הקליטה הראשונית - תכנית שפירא, תכנית הביניים - תכנית גלעדי, תכנית העסקת הקבע - תכנית קמ"ע. המדענים בתכנית קמ"ע יועסקו בשלוש דרגות בדרוג החוקרים.

10. למועמדי קמ"ע המיון והקבלה ייעשו בפרוצדורה האקדמית המקובלת למסלול חוקרים בכל מוסד.
11. גיל הפרישה בתכנית קמ"ע הוא 65. מדען יוכל להיכנס לתכנית גם בגיל מבוגר הקרוב לגיל הפרישה. מדען שגילו 62 ומעלה יוכל להיכנס בפרוצדורה אקדמית מקוצרת, בהתאם להחלטות המוסד.
12. מדען בתכנית קמ"ע יוכל לעבור למסלול אקדמי רגיל בפרוצדורה המקובלת במוסד. המוסד ישלים את חלקו למימון שכרו המלא של המדען בהתאם לדרגתו (כל התשלומים הנלווים וההטבות לשכרו של איש סגל במסלול הרגיל ימומנו ע"י המוסד). השתתפות משרד הקליטה וכן ההקצבה הייעודית של הות"ת למוסד לא יושפעו ע"י כך ויישארו שווים לאותם הסכומים שיוקצבו למדען קמ"ע בדרגה האקדמית המקבילה כל עוד נמשכת התכנית.
13. בהתאם לשיקולי המוסד ובתאום עם המק"ב תשמש תכנית גלעדי לפתרון (מוגבל) לאלו מן המדענים שלא יוכלו להשתלב בתכנית קמ"ע.

11.12.1997 לכב' פרופ' ארנסט קראוס, אוניברסיטת בר-אילן (אותו מכתב נשלח גם לפרופ' לחיים נגן באוני' בן-גוריון, פרופ' אהרן בן-זאב באוני' חיפה, פרופ' דן הופרט באוני' ת"א, פרופ' גרשון בן-שחר באוני' העברית, פרופ' יורם גרונר במכון וייצמן ופרופ' ארנן סגינר בטכניון).

בפגישה עם השר לקליטת העלייה ובהשתתפות פרופ' דן עמיר, הוצגה תכנית קמ"ע כפי שגובשה בדיון עם נציגי האוניברסיטאות. אני מצרף את הנייר עם תיאור התכנית כפי שהוגשה לשר. נתבקשנו על ידי השר שלא לעמוד על המלצתנו כי יתקבלו לתכנית קמ"ע רק מדענים מעל לגיל 43. עניין זה הושמט על כן מן הנייר שלפניכם. ניתן על כן להתחיל בהליכים למינוי המדענים, לפי סדר הזמנים של סיום תכנית גלעדי, כאשר מתחילים במי שסיימו באפריל 1998.

פרופ' דן עמיר, כנציג ור"ה לתכנית קמ"ע, יהיה מופקד על מימוש התכנית. גב' ז'וזט אפשטיין תייצג את ות"ת בכל הנושאים הקשורים לתכנית קמ"ע. בברכה, נחמיה לבציון

נספח: עלויות שכר החוקרים (שקלים, במחירי אוגוסט 98)

דרגה	שנות ותק	שכר חודשי	שכר שנתי	עלות מעביד קשרי מדע	תקורה 15%	סה"כ עלות
מקביל למרצה	5	9,580	114,960	165,232	26,384	202,279
" למרצה בכיר	9	10,870	130,442	187,485	30,153	231,174
" לפרופ' חבר	12	12,439	148,268	214,543	34,828	267,014

תכנית קמ"ע – תמונת מצב

28.12.1997

על אף שפרטי התכנית יסוכמו רק בסוף שבוע זה, לאחר אישור תקציב במדינה, אנא שימו לב לנקודות הבאות בהן עלולים לחול שינויים בנוהל הליכי המינוי כפי שהוצעו על ידי בסוף השבוע שעבר:

א. הנקודה הקריטית ממשיכה להיות הרשאת האוצר למחויבות רב-שנתית (או לפחות תלת-שנתית) של משרד הקליטה.

ב. ייתכן שתבוטל הגבלת גיל הפרישה של 65 שנה, והוא ייקבע בהתאם לנהוג במוסד בו מועסק המדען.

ג. אם האוצר לא יאשר תוספת משרות גלעדי, מציע משרד הקליטה כי המינוי בתקופת הביניים יהיה מינוי זמני בתנאים הניתנים במסלול חוקרים בדרגה הנמוכה. לפי הצעתם יוצא מינוי כזה לתקופה של חצי שנה 1.4-30.9.98 לכל המועמדים שתקופת העסקתם בתכנית גלעדי אמורה להסתיים בתקופה זו ושמועמדותם אושרה בשלב הראשון של הליך המינויים.

ד. לפי הצעת משרד הקליטה, יוכל להיכנס לתכנית קמ"ע בשנת 1998 גם מספר מצומצם של מדענים מצטיינים במיוחד האמורים לסיים את תכנית גלעדי בשנים הבאות, או כאלה שניו זכאים להיכנס לתכנית גלעדי לו היה מתאפשר המשך קיומה.

אני מבקש לקבל את הערותיכם גם לנקודות אלה, כדי שנוכל לסכם את הנהלים ולהתחיל בפעולה מיד לאחר התבהרות ערפל הקרב על התקציב. בברכה, פרופ' דן עמיר, נציג ור"ה לתכנית קמ"ע

הליכי המינוי למועמדים לתכנית קמ"ע באוניברסיטאות

כיון שתקנוני המינויים לחוקרים הם שונים ממוסד למוסד, לא ניתן להפעיל תקנון אחיד למינויים לתכנית קמ"ע שיתאים לכל המוסדות. ההליכים המוצעים כאן הם המתאימים ביותר לרוחב של התכנית במסגרת התקנונית הנהוגה בכל מוסד. הם ישימים בהנחה שמשרד הקליטה יקבל הרשאה מהאוצר לחתימת הסכם ארוך טווח (לפחות תלת-שנתי) לגבי ההשתתפות הממשלתית בהעסקתו של כל חוקר המצטרף לתכנית.

א. סולם הדרגות - סולם הדרגות של חוקרים במינוי אקדמי בכל מוסד מסוכם בטבלה הבאה:

דרגה מקבילה אוני' עברית ובן-גוריון	אוני' חיפה	טכניון	וייצמן	תל-אביב
מירצה	דירוג מחקר ג'	עמית מחקר ג'	עמית מחקר	חוקר
מירצה בכיר	דירוג מחקר ב'	עמית מחקר ב'	עמית מחקר בכיר	חוקר בכיר
פרופ' חבר	דירוג מחקר א'	עמית מחקר א'	חבר מחקר	עמית מחקר

באוניברסיטת בר-אילן לא היה קיים מסלול חוקרים, אך היא מתכוונת לאמץ מתכונת דומה לזו של אוניברסיטת תל-אביב.

ב. משך המינוי הראשון - משך המינוי הראשון בכל המוסדות הוא לשלוש שנים, כמתחייב מהתקנונים למסלול החוקרים. וזאת בתנאי שייחתם לגבי כל מדען המצטרף לתכנית חוזה תלת-שנתי בו תובטח ההשתתפות הממשלתית.

ג. קביעות - ברור שללא התחייבות מתמשכת ובלתי-חוזרת של הממשלה לא תיתכן הענקת קביעות בתכנית קמ"ע, אלא אם המוסד המעסיק מוכן ליטול על עצמו את העסקתו הקבועה של המדען (כפי שהובטח, קבלה כזו לא תפגע בהמשך השתתפותו בתכנית קמ"ע, כל עוד שזו תימשך).

הערה: באוניברסיטה העברית, אוניברסיטת חיפה והטכניון, לא תיתכן כלל קבלת קביעות במסלול החוקרים. בשאר המוסדות אין קביעות בדרגה הנמוכה מבין שלוש הדרגות.

ד. משך הזמן המירבי להעסקה במסלול חוקרים לפי התקנונים הקיימים

בעוד שבאוניברסיטת חיפה ובתקנון המוצע באוניברסיטה העברית אין כל הגבלה על משך הזמן להעסקה בדרגות השונות במסלול חוקרים, במוסדות האחרים קיימות הגבלות, ויהיה צורך להתמודד איתן במהלך הפעלת תכנית קמ"ע. במכון וייצמן משך הזמן המירבי הוא שמונה שנים, והארכה נוספת של שנה עד שנתיים אפשרית רק במקרים חריגים. בטכניון משך הזמן המירבי במסלול חוקרים הוא שש שנים, אך "במוסד הטכניון" ניתן להעסיק חוקרים ללא הגבלת זמן. באוניברסיטת בן-גוריון ובאוניברסיטת ת"א (ולפיכך גם בבר-אילן) ניתן לשהות עד חמש שנים ללא קביעות בכל דרגה. העלאה מדרגת הביניים לדרגה הגבוהה גוררת איתה קביעות, ולכן היא בלתי אפשרית למשתתפים בתכנית קמ"ע (מכאן שמשך הזמן המירבי הוא חמש שנים עד עשר שנים, לפי הדרגה). הדרכים האפשריות להתמודד עם הבעיה הן:

1. שינוי תקנוני - התקנת תקנון מיוחד לחוקרים הממומנים ע"י גורם חיצוני (בדומה לתקנון

שהונהג באוניברסיטת ת"א עבור מדענים בכירים במימון הות"ת).

2. שינוי צורת ההעסקה בתוך משך הזמן האפשרי להעסקה במסלול בתקנון הקיים (העברה

למינוי מנהלי בהסכם שכר כולל, שינוי היקף המשרה תוך פיצוי מתאים וכו').

ברור שהדרך הראשונה עדיפה ויש שהות מספקת לנקוט בה.

הערה: בהתאם למדיניות הכללית במכון וייצמן, חוקרים שלא יקבלו קביעות בתום משך הזמן המירבי, לא יוכלו להמשיך בעבודתם במכון. כיון שמדיניות זו היא אקדמית ולא תקציבית, אין סיבה לחריגה לגבי מדענים עולים. למדענים העולים שיצטרפו לתכנית קמ"ע במכון וייצמן יימסר מראש על מגבלה זו.

ה. הליכי הבחירה והמינוי

הליכי המינוי למסלול החוקרים מקבילים, ובכמה מוסדות אף זהים, להליכי המינוי למסלול הרגיל. הם כוללים דיון ראשון בוועדת מינויים, אחת או יותר (בהתאם למוסד ולדרגה המוצעת), מינוי ועדה מקצועית הפונה במכתבי משאל למומחים במוסד ומחוצה לו, ואישור בעל סמכות מרכזית במוסד, שהוא גם המוציא את כתב המינוי.

ו. הליכי הפסקת מינוי

כבכל מינוי הנעשה בהליך אקדמי, גם הפסקת מינוי במסלול החוקרים נעשית, בדרך כלל, בהליך אקדמי. במקרה של תכנית קמ"ע, עלינו לשים לב לנקודות המיוחדות הנובעות מהאופי הייחודי של התכנית, והן:

1. הפסקה מטעמי גיל - התכנית מוגבלת בגיל ומחייבת פרישה בתום השנה האקדמית בה מלאו

לחוקר 65 (גיל הפרישה המנדטורית בחלק מהמוסדות הוא 68 ולא 65). הפסקה זו תהא

אוטומטית וללא צורך בהתראה מוקדמת.

2. הפסקה בגלל שינויים בהפעלת התכנית – כפי שהובהר מראש ע"י ות"ת, המשך התכנית מותנה בהמשך התמיכה הממשלתית במלואה. אם תמיכה זו תיפגע, הפסקת המינוי תהיה אוטומטית ותחות במועד בותופסק התכנית.

3. הפסקה מטעמי צמצום הפעילות המחקרית ביחידה – אם קבוצת המחקר אליה משתיים החוקר תפסיק את פעילותה, או אם יוחלט לצמצם פעילות זו באופן משמעותי, ייעשה מאמץ להעביר את החוקר לקבוצת מחקר אחרת. אם מאמץ זה לא יישא פרי, יהיה ניתן להפסיק את מינויו. במקרה זה יהיה צורך בהליך אקדמי, וההודעה על הפסקת העבודה צריכה להינתן לפחות שישה חודשים מראש. (הליך אקדמי פירושו ההליך המקובל להפסקת עבודה במסלול חוקרים, ובדרך כלל הוא בגופים שדנו במינוי המדען בשעתו (אך ללא ועדה מקצועית או מכתבי משאל חיזוניים).

4. הפסקה מטעמי תפקוד לקוי – במקרה של תפקוד לקוי של החוקר, ניתן יהיה להפסיק רת מינויו בהליך אקדמי ובהודעה מראש כמקובל (הסתייגות זו אינה חלה על עבירה משמעתית – בה יש לטפל לפי התקנון המתאים).

ז. תקופת הביניים

בעוד שלגבי המדענים שיסיימו את תקופת העסקתם בתכנית גלעדי בעוד למעלה משנה יש שהות מספקת כדי לקיים את כל הליך המינויים במועד, אין הדבר כך לגבי חלק ניכר מאלה שיסיימו במהלך 1998. אלה מביניהם שיעברו את השלב הראשון בהליך המינויים) כלומר מינוי ועדה מקצועית ומשלוח מכתבי משאל, ימשיכו להיות מועסקים במסגרת תכנית גלעדי עד תום ההליכים. ההארכה הראשונה תהיה לשלושה חודשים עד שישה, ובמידת הצורך תיעשה הארכה נוספת עד לשישה חודשים נוספים. אם בסיום ההליכים יתקבלו לתכנית קמ"ע, יוחלף מינויים באופן רטרואקטיבי במינוי קמ"ע החל מסיום מינויים המקורי בתכנית גלעדי. אם בסיום ההליכים לא יתקבלו לתכנית קמ"ע, תוארך העסקתם במתכונת תכנית גלעדי עד לשלושה חודשים מיום ההחלטה.

ח. מינויים חריגים

במקרים יוצאים מהכלל יהיה ניתן, באישור ועדת קמ"ע הבין-אוניברסיטאית והמרכז לקליטה במדע, להעביר חוקרים למסלול קמ"ע בטרם מיצו את מסלול גלעדי.

ט. ועדת קמ"ע הבין-אוניברסיטאית

הפיקוח האקדמי על התכנית ייעשה בידי ועדה שבראשה נציג ור"ה לתכנית קמ"ע ולברים בו כל האחראים לקליטה במוסדות.

י. הערות

1. המינוי לתכנית קמ"ע הוא צעד אחראי לא פחות מכל מינוי אקדמי אחר. הוא נעשה לאחר תקופת ניסיון של כמה שנים. למרות שלצערנו אי המחויבות השלמה של הממשלה אינה מאפשרת לראותו כמינוי קבוע, יש בעצם המינוי הצהרת כוונה של המוסד שהחוקר נמצא ראוי למינוי כזה, והמשך עבודתו אינו מותנה בדיון נוסף, אלא אם באחד המקרים המנויים לעיל.

2. רצוי שלכל מועמד לתכנית תוגש תכנית קליטה ארוכת טווח, במיוחד במקרים בהם צפוי שינוי הסביבה המחקרית (עקב פרישות וכו'). אם ידוע מראש שהמינוי הוא לתקופה מוגבלת (מסיבות כנ"ל), רצוי שהדבר יסוכם מלכתחילה.

29.12.1997 אל פרופ' דן עמיר מאת אריה ניסנבאום, מכון וייצמן

הנדון: הערות למסמך מועמדי קמ"ע

1. לדעתי, יש להדגיש במסמך הסופי כי ההנחיות ותנאי ההעסקה (בעיקר בכל הנוגע להגשת מענקים וכו') הינם לפי מהלי ונוהגי המוסד הקולט.

2. אינני סבור שמכון וייצמן יהיה מוכן לשינוי תקנוני (סעיף ד', 1). לא סביר שתהיינה במוסד שתי אוכלוסיות שמעמדן האקדמי זהה, אך תנאי עבודתם שונים הזמן המותר במינוי זמני צריך להיות לפי נהלי המוסד.

3. החלטה על הפסקת עבודה (סעיף ו', 3) יכולה להיעשות בהתאם לשיקולי המוסד ולפי נהליו. אין לכפות על מוסד שאינו חפץ בכך הליכים אקדמיים ספציפיים. החלטה זו יכולה להיות מנהלית – למשל, עקב בעיות מימוניות של קבוצת המחקר. לדוגמה, כאשר עבודת המחקר נכנסת לקשיים משום שאין ברשות קבוצת המחקר היכולת לממן את פעילותה הניסיונית, ואז אין טעם בהמשך העסקה – בחינת "תבן אין ניתן לעבדיך" וגו'. ברור שיעשה במקרה כזה כל מאמץ אפשרי לשבץ את הקמ"עיסט בקבוצה אחרת או במוסד אחר. אין גם ספק שיש צורך במקרה זה ב"תקופת חסד" של לפחות שישה חודשים. שלך, אריה

לכב' פרופ' דן עמיר, נציג ור"ה לתכנית קמ"ע

קיבלתי את המסמך שלך מיום 28.12.97. המסמך שכתבתי לאחר הדיון עם שר הקליטה בהשתתפות סגן הממונה על התקציבים, קובע את המסגרת של התכנית כפי שהיא מסוכמת עם האוצר וכפי שהוצגה לשר הקליטה. תכנית קמ"ע תמומש במסגרת זו. כל חריגה שיש לה משמעות תקציבית צריכה אישור של ות"ת והאוצר. רצ"ב העתק מסמך זה.
לעניין הנושאים שהעלית:

- א. אני מניח כי לאחר אישור תקציב המדינה תינתן למשרד הקליטה התשובה של משרד האוצר בעניין ההרשאה לשלוש שנים.
- ב. כידוע לך גיל הפרישה לבעלי המינויים החדשים לסגל האקדמי באוניברסיטה העברית הוא 65, על כן קבענו גיל זה גם למדענים בתכנית קמ"ע.
- ג. כפי שנאמר במסמך הנ"ל, תכנית גלעדי, במסגרת התקציב של קמ"ע, תימשך בשלושה מקרים:
 1. בחלק מתכנית הקליטה של מדענים עולים, שאינם כיום בתכנית קמ"ע, לאחר שמיצו את מלגות שפירא, וקודם שיהיו מועמדים לתכנית קמ"ע.
 2. לתקופת ביניים עד סיום הליכי המינוי לתכנית קמ"ע. אם הליך המינוי יסתיים בהצלחה, כי אז תוקף המינוי בתנאי קמ"ע יהיה רטרואקטיבי מן התאריך שבו הסתיימה תכנית גלעדי לאותו מדען. למי שלא התקבלו לתכנית קמ"ע, 6 חודשים לאחר סיום ההליכים, כתקופת מעבר והסתגלות.
 - ד. כפוף להסכמת האוצר ניתן להוסיף:
ועדת התיאום של ור"ה לתכנית קמ"ע, בראשות פרופ' דן עמיר, תדון בהמלצות של האוניברסיטאות להקדים את המינוי לתכנית קמ"ע לפני שהמדען סיים את כל התקופה שלו בתכנית גלעדי.

7.1.1998. לאחראי הקליטה. הנדון: **הפעלת תכנית קמ"ע**

לאחר שהתקציב אושר, וכידוע לנו התקבלה גם הרשאת האוצר להתחייבות משרד הקליטה לשלוש שנים, וכמו כן אושרה הקצאת "מלגות גלעדי" לשנה נוספת למסיימי תכנית גלעדי שלא ימשיכו לתכנית קמ"ע, להלן הנוסח הסופי להליכי המינוי לתכנית. אבקשכם להתחיל בהקדם האפשרי בהליכי הברור והמינויים לכל המדענים העולים שאמורים לסיים את העסקתם בתכנית גלעדי במהלך 1998. מצ"ב הצעה למכתבי המשאל המסביר את תכנית קמ"ע. תוכלו להיעזר במכתב זה. אני מתכוון לזמן בתחילת פברואר פגישה בה ידווח על התקדמות הטיפול בנושא הן במישור הארצי והן בכל מוסד.
בברכה, פרופ' דן עמיר, נציג ור"ה לתכנית קמ"ע

13.1.1998 שלום דן. אני מאשר את קבלת הפקס שלך מיום 7 בינואר 1998. יש לי הסתייגות אחת בלבד: ע"מ 3, סעיף 3, כפי שאמרת בפעם הקודמת, לא יתקיים הליך אקדמי לצורך הפסקת עבודתו של מדען שקבוצת המחקר שלו מפסיקה את פעילותה. בברכה, גרשון בן-שחר (האונ' העברית)

סיכום ישיבה מיום 24.2.1998 בנושא הפעלת תכנית קמ"ע

השתתפו:

פרופ' דן עמיר – נציג ור"ה לתכנית קמ"ע, פרופ' ארנן סגינר – הטכניון, פרופ' אהרן בן-זאב – אונ' חיפה, פרופ' איתנה פדן – האונ' העברית גב' מריאנה בר – האונ' העברית, ד"ר אריה ניסנבאום – מכון וייצמן, פרופ' לחיים נגן – אונ' בן-גוריון, פרופ' יוסף ישרון – אונ' בר-אילן, פרופ' אליעזר גלעדי – אונ' ת"א,

מטרת הישיבה הייתה לקבל דיווח מכל מוסד על ההתקדמות בהפעלת תכנית קמ"ע, בעיות שהתעוררו בהפעלה וההתייחסות להסכם המוצע ע"י מק"ב (הערות והסתייגויות).

האונ' העברית

הערות להסכם:

1. בטיוטת הסכם המסגרת אשר הוצע ע"י מק"ב מצוין כי במקרים בהם אין למדען הקולט את סכום ההשתתפות הנדרש (15,000 ₪ למדען לשנה), יממן המוסד חלק זה האוניברסיטה העברית לא מוכנה להכניס סעיף זה להסכם כדי לא לעמוד בפני הצורך לשלם עור כל המדענים שייטען שלא נמצאה להם השלמה. עם זאת, המחויבות המוסדית של המוסד נשארת בעינה ויימצא פתרון כספי כשיהיה דרוש.
2. הפסקת העסקה של חוקר – לא רואים טעם לקיים הליך אקדמי במקרים בהם מפטרים מדען בשל פירוק קבוצת המחקר היות ותכנית קמ"ע מוגדרת כעיבוי קבוצת מחקר קיימות.
3. באוניברסיטה העברית ישנה הגדרה שונה של שמות דרגות החוקרים

התארגנות המוסד להפעלת התכנית :

1. נוסח מסמך המתאר את התכנית ותנאיה (שילוב בין מסמל עמרי מסמך נחמיה). המסמך הופץ ליחידות השונות לצורך הפעלת התכנית.
2. נבנה תקנון מיוחד למדעני קמ"ע. מדענים אלה יועסקו במסלול חוקרים קיימים באוניברסיטה. הליך המינוי של המדענים יהיה קצת יותר מקל מן ההליך המקובל לגבי ישראלים ותיקים. מרגע שיסתיים ההליך וייכנסו לתכנית א יהיה כל הבדל בינם לבין חוקרים רגילים מבחינת התנאים.
3. מתוך 35 מדענים בגלעדי א' הוגשו 29 לקמ"ע. 5 לא הוגשו מטעמי גיל ואחד בגלל שקיבל משרה טכנית. לכל אלה שהוגשו לתכנית גלעדי נפתחו הליכי מינוי.
4. למדענים תוקם ועדה מקצועית אשר תמליץ על קבלת המדען לתכנית. ההמלצה תועבר לוועדת מינויים מיוחדת לתכנית קמ"ע. החלטות ועדת המינויים טעונות אישור הנשיא והרקטור.

הטכניון

הערות להסכם :

- הטכניון כבר העביר לעמרי את ההערות לחוזה והשינויים הנדרשים בו (עמרי היה מוכן לקבל כמעט את כולו).
1. בעניין החובה לקיים הליך אקדמי במקרה של הפסקת מינוי – בדומה להערה הירושלמית.
 2. בהסכם צוין כי משרד הקליטה ישתתף ב- 60% מעלות ההעסקה של מדען + 15% תקורה (מעלות השכר המלאה). הטכניון פרש זאת שמשרד הקליטה יממן 75% מהעלות. פרופ' דן עמיר הגיב שנראה לו שהשתתפות משרד הקליטה היא בהיקף של 60% מהכל, כלומר רק 69% מהשכר. השתתפות זו מובטחת בעוד שהשתתפות של 75% כנראה שלא. פרופ' סגינר אמר שאם החוזה יהיה על 69% הטכניון עלול לסרב לחתום עליו. פרופ' דן עמיר אמר כי לדעתו לא ניתן להציב אולטימטום בעניין זה.

התארגנות המוסד להפעלת התכנית :

- בטכניון מועסקים כ- 100 מדענים בתכנית גלעדי. מבחינה פורמלית לא הייתה כל בעיה בהפעלה. הליכי המינוי הופעלו בהתאם לתקנון החוקרים. החוקרים בטכניון מועסקים במוסד הטכניון למחקר ופיתוח. נוסח מכתב לממליצים המסביר מהי תכנית קמ"ע. נשלחה הנחיה לדקאנים. הדקאנים קיבלו רשימה שמית של מדעני גלעדי א' והתבקשו לדווח את מי מתכוונים להגיש. למעט מספר מדענים המתקרבים לגיל פנסיה, יש בכונתם להגיש את כולם. גיל הפרישה במוסד הטכניון לפיתוח הוא 65, אולם יש אפשרות במקרים חריגים להארכה עד גיל 68.

מכון וייצמן

הערות להסכם :

1. מדעני קמ"ע משתלבים במסלול עמיתים קיימים במכון.
2. מגבלת הזמן – במסלול זה ניתן לשהות במינוי זמני מקסימום 8-9 שנים. יש כאן בעיה תקנונית. התנאים של מדעני קמ"ע זהים לאלה של העמיתים האחרים ואין כוונה ליצור תקנון מיוחד עבורם.
3. בהסכם צוין שהמדענים יכולים לנסוע לחו"ל בתפקיד עד לחודש בשנה. מעבר לזה מדרש אישור של משרד הקליטה. הנוהל הרגיל גבי נסיעות לחו"ל במכון הוא שישנה ועדה היכולה לאשר נסיעות עד לשלושה חודשים. ההצעה תיצור מצב שבאותו מסלול יהיו שתי אוכלוסיות שיועסקו בתנאים שונים ומדעני קמ"ע יופלו לרעה. לכן הציע ד"ר ניסנבאום שנושא הנסיעות בתפקיד לחו"ל יטופל בהתאם לנהלים המקובלים בכל מוסד, ללא צורך באישור משרד הקליטה.
4. הגשה עצמאית של מענקי מחקר – עמיתים רגילים צריכים לקבל אישור סגן נשיא לענייני מחקר להגשת מענקי מחקר עצמאיים כחוקרים ראשיים. לא יתכן שעמיתי קמ"ע (בהתאם להסכם של עמרי) אינם צריכים.
5. ד"ר ניסנבאום מבקש לשנות את הנוסח בתקנון כך שהגשה של מענקי מחקר תהיה בהתאם לתקנון עמיתים (או בהתאם לתקנון האקדמי בכל מוסד).
6. המינוי הראשון של קמ"ע ניתן לתקופה של שלוש שנים. במכון וייצמן נוהגים להוציא מינויים לעמיתים למשך שנה אחת בלבד (למרות שהתקנון מאפשר מינוי לשלוש שנים). שוב אין רצון לנהוג לגבי עמיתי קמ"ע בצורה שונה, אך המוסד מוכן להתחייב להמשך המינוי (בהגבלות המפורטות בתכנית קמ"ע).

התארגנות המוסד להפעלת התכנית :

במכון וייצמן יש 21 מדענים בתכנית גלעדי. בזמנו הם עשו סלקציה חמורה בקבלה לתכנית. במקביל דרשו מהקולטים להגדיל את סכום ההשתתפות בשכר המדענים, ולכן ממוצע השכר של מדעני גלעדי ב-1.98 הוא 9,500 ₪. בגלעדי א' יש 14 מדענים, 3 מהם במסלול עמיתים ואחד בדרגת פרופסור חבר. שניים לא ימשיכו – מסורב עלייה המתקרב לגיל פרישה ומדען העובר למסלול טכני קבוע.

אוניברסיטת בו-גוריון

באוניברסיטת בו-גוריון, שהחלה כמכון מחק, קיים מסלול חוקרים ובו יועסקו מדעני קמ"ע. לחוקרים יש אותם תנאים כמו לחברי הסגל (חלקם גם מלמדים), אבל אינן יכולים להנחות תלמידי מחקר באופן עצמאי.

גיל הפרישה במוסד הוא 68. באדמיניסטרציה הובע רצון שחוקרי קמ"ע יקבלו משכורת גלובלית ולא שכר רגיל כמו חוקרים אחרים שמועסקים על כסף רך, וזאת כדי להימנע מתשלומים רטרואקטיביים בעקבות הסכמי שכר.

הגשת הצעות מחקר – אם מדען בתכנית קמ"ע יזכה במענק מחקר, האם יוכל לקבל תוספת מחקר מהמוסד? (פרופ' דן עמיר: מכיון שמענקי מחקר מתוגמלים באופן נדיב ע"י הוות"ת, נראה שכדאי למוסד לתגמל את החוקרים הזוכים גם אם הם אנשי קמ"ע).

באוניברסיטה מועסקים 45 מדענים בתכנית גלעדי שלב א'. שני מדענים כנראה לא יוגשו (האחד מהסיבה שהמדען הקולט יוצא לגמלאות).

אוניברסיטת בר-אילן

באוניברסיטה לא היה קיים מסלול חוקרים, ובהזדמנות זו בנו תקנון חדש. בינתיים הוא יופעל לגבי מדעני קמ"ע מכוח הוראת שעה של הרקטור עד שהתקנון יקבל אישור של הסנאט.

ההליך האקדמי נמשך כשנה. עד אז יועסקו המועמדים דרך רשות המחקר. בחירת המועמדים לתכנית מתבצעת ע"י ועדות המינויים הפקולטתיות (הליך קצת יותר קל מן ההליך הרגיל). הוועדות דורשות משאל חיזוני לגבי דרגות של פרופ' חבר. עורכים משאלים מיוחדים הדומים להליכי המינוי הרגילים. בגלעדי א' מועסקים 18 מדענים. לגבי כולם נפתחו הליכי קמ"ע.

אוניברסיטת חיפה

בגלעדי א' מועסקים 9-10 מדענים ולכולם נפתחו הליכי מינוי לקמ"ע. באוניברסיטה שדרגו תקנון חוקרים קיים והתאימו אותו למדעני קמ"ע. בינתיים מפעילים לגביהם הוראת שעה. לכל המדענים מונו ועדות מקצועיות. עדיין לא סוכם סופית האם ידונו בוועדת מינויים כללית או בוועדה מיוחדת.

אוניברסיטת תל-אביב

תכנית קמ"ע אושרה בוועדה המרכזת וכעת עומדת לפני דיון בסנאט. בכל הפקולטות פתחו בהליכי מינוי לקמ"ע. בכוונת האוניברסיטה להעסיק את המדענים במסלול חוקרים בהתאם לתקנון חוקרים. הדבר מעורר בעיות: 1. בתקנון קיים נושא הקביעות ולמדעני קמ"ע לא תהיה קביעות. 2. התקנון מחייב פנסייה תקציבית.

לדעת פרופ' גלעדי יש צורך לבנות תקנון חוקרים מיוחד למדענים בתכנית קמ"ע ולהתאימו לתנאי התכנית. טרם עובדו התנאים המשפטיים לכך. קיימת בעיה בנוגע לחברי סגל מבוגרים הקרובים לגיל פנסייה המעסיקים מדענים המועמדים לקמ"ע. בעוד מספר שנים תיווצר בעיה של מדענים ללא קבוצת מחקר. אין בעיה לגבי השתתפות המוסד ב-15,000 ₪ במקרים ההכרחיים. קיימת התנגדות של מספר אנשי הסגל האקדמי לתכנית קמ"ע מחשש שהתכנית תפגע במינוי חברי סגל צעירים.

- באוניברסיטה תפעלנה שתי ועדות: ועדה יחידתית וועדה אוניברסיטאית. הוועדה היחידתית יכולה להכריז על עצמה כוועדה מקצועית לדרגות ששל חוקר וחוקר בכיר. לגבי דרגת עמית מחקר חייבים להקים ועדה מקצועית ולשתף בה גם אדם חיזוני.

התייחסותו של פרופ' דן עמיר כנציג ור"ה לנושאים שהועלו :

1. לגבי השתתפות המדען הקולט ב-15,000 ₪ - לא ניתן לבטל את התחייבות המוסדות לכסות את הסכום במקרים שהמדען הקולט לא מצליח למצוא מימון. מוכרח להיות גיבוי של המוסד. המחויבות צריכה להישאר ברמה העקרונית.
2. הפסקת המינוי חייבת להיות אקדמית, אין היא יכולה להיות בהליך אדמיניסטרטיבי – כדי למנוע שרירות לב. מצד שני, במידה וקבוצת המחקר מתפרקת או פעילות הקבוצה מצטמצמת צריך שתיבדק אפשרות להעביר את המדען לקבוצה אחרת – זה אינו מצריך דיון מחדש באיכותו המדעית. כאלטרנטיבה להליך האקדמי הציע ד"ר ניסנבאום שכקאן הפקולטה יחתום על הפסקת המינוי. פרופ' עמיר הציע שכל מוסד ימצא פתרון לבעיה ולאחר מכן ינסו למצוא פתרון שיהיה מקובל על כולם.

3. מתן מינוי ראשון לתקופה של שלוש שנים – מכיון שמשרד הקליטה חותם על חוזה לשלוש שנים, גם המינוי צריך להיות לשלוש שנים – על זאת נאבקנו. ד"ר ניסנבאום הציע להוציא מינוי לשנה עם הצהרת כוונות.
4. פנסיה – בכל המוסדות, למעט אוני' ת"א בה עדיין לא הוסדר הנושא, יקבלו מדעני קמ"ע פנסיה צוברת. באוניברסיטה העברית הוסיפו סעיף בו מצוין כי הביטוח הפנסיוני יהיה בקרן צוברת בלבד. במכון וייצמן כולם מבוטחים בקרן מבטחים. כדי למנוע לחצים של גורמים פוליטיים ואיגודים מקצועיים, מציע פרופ' עמיר לבקש ממשרד הקליטה להוציא הנחיה מפורשת שהמדענים יקבלו פנסיה צוברת. הטיפול היום-יומי במדעני קמ"ע במוסדות יעבור כמובן מידי אחראי הקליטה לידי רשויות האוניברסיטה, אך רצוי שאחראי הקליטה ימשיכו במעקב אחרי אנשי קמ"ע. דקאני הקליטה יוכלו לסייע בהסדרים הפנים-מוסדיים לקבלת ההשלמה הנדרשת מהחוקרים בסך 15,000 ש"ח, היות ויש בידיהם מידע על האפשרויות הכספיות של המדענים הקולטים בכל תקופת ההעסקה בסיוע מק"ב.
- העולים נלחמו להשגת תכנית קמ"ע והמליחו להשיג מהמערכת הפוליטית את המקסימום. לאחר שהתכנית אושרה באה הסתייגות המוסדות מכמה נקודות וכעת צריך למצוא דרך ביניים. כיום אין לנו אפשרות להעריך כמה מדענים יצליחו לעבור את הליכי המינוי ולהיכנס לקמ"ע, אולם רצוי שייכנסו לתכנית לא פחות מ- 60% של פוטנציאל המדענים. לתכנית צריך לקבל רק אנשים טובים בעלי איכויות מדעיות גבוהות, יחד עם זאת יש לקחת בחשבון את הצד ההומניטרי-ציוני. המדענים צריכים להיות ברמה גבוהה היות וכך יש סיכוי כי בעתיד הות"ת ייקח על עצמו את התכנית. כמו כן, ייתכן מצב בו מסיבה כלשהי יפסיק האוצר לממן את התכנית ואז המימון ייפול על האוניברסיטאות ועל חשבון התקנים, כך שהמדענים צריכים להיות ראויים להמשך העסקה בזכות עבודתם ותרומתם המדעית.
- פרופ' אליעזר גלעדי: בשלב ראשון היקפה האוצר 300 משרות לקמ"ע. היות וקיים חוסר ודאות בנוגע לממשלה ולמימון, חשוב (גם למשרד הקליטה) למלא כבר עכשיו את כל המשרות. ההצעה היא להכניס לתכנית גם מדענים מגלעדי ב' שימשו זרבה למילוי המכסה. לשם כך **צריך שכל המוסדות יפתחו כבר עכשיו בהליכי מינוי למדענים בגלעדי ב'.**
- למכתבי המשאל אשר שולחים לחו"ל חובה לצרף הסבר לגבי מהות תכנית קמ"ע, לפי הדוגמה התל-אביבית או הטכניונית.
- כניסת מדענים חריגים לתכנית קמ"ע
- היות ולמשרד הקליטה יש עניין למלא את כל המשרות שהוקצו כיום (300 משרות), הוא מוכן כבר עכשיו להכניס חריגים לתכנית. יו"ר הות"ת הסכים לכך בתנאי שפרומו דקאני הקליטה ישמש כוועדת חריגים וידון בבקשות (בעיקר בהקדמת הכניסה לתכנית של מדענים בגלעדי ב' או מדענים שמסיבות שונות לא נכנסו לגלעדי).
- מדענים מצוינים שיגיעו מחו"ל יופנו לגואסטלה ומדענים טובים מאד יועסקו תחילה בגלעדי במשך שנה אחת והוועדה תחליט אם לקבלם לקמ"ע לאחר שנה זו.
- העסקת מדענים במכללות, מכוני מחקר ובתי חולים
- 15% מהמדענים בגלעדי מועסקים בבתי חולים, מכללות ומכוני מחקר שאינם בפיחוק הות"ת, ישנה בעיה של צעבר מדענים מהאוניברסיטאות למוסדות הנ"ל היות וייפול עליהם נטל כספי נוסף (הם צריכים להשלים מכספם 40% מעלות השכר, סכום שהאוניברסיטאות מקבלות מות"ת).
- למכללות אין בעיה להשלים את הסכום הדרוש היות והן מעסיקות אנשים בהוראה ולא במחקר וגובות שכר לימוד. מכללות העוסקות גם במחקר (כמו מכללת אריאל), ניתן לפתור את העניין בכך שבאופן פורמלי יקבלו מינוי באוניברסיטה (במקרה זה – בבר-אילן).
- מכוני מחקר לא ממשלתיים – מקבלים תוצרת מעבודה ואין להם בעיה להשלים 40% - הם מרוויחים מהממשלה 60% מעלות ההעסקה.
- בתי-חולים – בעקבות הפרטת בתי החולים הודיעו מנהלי בתי החולים שהם אינם מעוניינים במחקר. לגבי מדענים המועסקים בתכנית גלעדי בבתי חולים התמונה עדיין לא ברורה. הועלו שתי נקודות נוספות הדורשות בדיקה: 1. האם ניתן להכניס לקמ"ע מדענים במשרות טכניות. 2. כנ"ל לגבי משרות מורים. רשמה: אהובה שביט

תכנית קמ"ע נבנתה, בעיקרה, עבור המדענים העולים באוניברסיטאות (כולל הטכניון ומכון וייצמן). אך היו גם גופים ומוסדות אחרים שרצו להיכלל בה, והרגישו שגם הם ראויים לכך. מאידך, באוניברסיטאות היו רבים שלא היו מרוצים מהתכנית וחששו מתוצאותיה, ועם אלו היה עלי להידבר ולעזור לשכנעם בחשיבותה של התכנית וביתרונותיה.

על פי הצעתך, שוחחתי בשבוע שעבר עם פרופ' דן עמיר בנוגע לבעיה שיש לנו עם תכנית קמ"ע. הבעיה היא שנמסר לנו ע"י מר עמרי רינבר, מנהל המרכז לקליטה במדע במשרד לקליטת עלייה, כי מוסדות להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות יכולים לכלול בתכנית קמ"ע רק סגל הוראה ולא סגל מחקר. פרופ' עמיר אמר כי יעלה את הנושא בדיון בישיבה שיקיים אתך השבוע, ואני מקווה כי תקרא מכתב זה ואת המסמל המצורף אליו, לפני ישיבה זו.

כפי שתוכל לראות מן המסמך המצורף (אשר נכתב בהשראת הצעתך לאחר ביקורך בקמפוס שלנו בקיץ שעבר), אנו מאמינים כי שליחותנו החינוכית, להכשיר עבור תעשיית ההיי-טק הישראלית מהנדסים בעלי תואר ראשון, דורשת כי חלק נכבד מן הסגל האקדמי שלנו יעסוק במחקר ופיתוי. עד כה כמה וכמה מאנשי הסגל במוסדנו מקיימים קבוצות מחקר בהן משתתפים מדענים עולים. באם לא נוכל לכלול חוקרים עולים בתכנית קמ"ע, ספק רב אם נוכל להעסיק את כולם כאשר תסתיים זכאותם לתמיכה מתכנית גלעדי. זו תהיה טרגדיה אישית עבור מדענים עולים אלה, שנקלטו אצלנו היטב גם מבחינה חברתית וספגו את החוויה הישראלית-ציונית הקיימת במכון. יש לציין כי הפסקת עבודתם אצלנו עלולה להיות הרסנית עבור עבודות של אחדים מאנשי הסגל האקדמי, ויפגע בשאיפתנו לסטודנטים שלנו חינוך הנדסי איכותי. מאחר ואנו מוסד קטן, מספר החוקרים העולים קטן אף הוא, אך הנושא חשוב לנו מאד.

אני מקווה כי תעיין בדבר, תבין את מצבנו ותמצא דרך לסייע לנו לכלול חוקרים בתכנית קמ"ע, עם תמיכה זהה לזו שמקבלות האוניברסיטאות. מעבר לדחיפות העניין של תכנית קמ"ע, אודה לך מאד אם תעניק לי הזדמנות לדון אתך בחשיבות המחקר ככלי התומך בפעילותנו החינוכית להכשרת מהנדסים, כמפורט במסמך המצורף. אני מודה לך מראש על כל סיוע שתוכל להעניק לנו בנושאים אלה.

11.3.1998 אל: מר י' אדלשטיין – שר הקליטה, מר נ' שרנסקי – שר התעשייה והמסחר

נכבדי, מטרת פנייה זו היא להציע תיקונים חיוניים ועקרוניים בקריטריונים הנהוגים בתכנית קמ"ע לקליטת מדענים עולים. תכנית קמ"ע המצויה עתה בשלבי התנעה מתקדמים, וקודמותיה – "תכנית גלעדי" והתמיכה של מרכז הקליטה במדע, הן יוזמות מבורכות של ממשלת ישראל בתהליך החשוב של קליטת מדענים עולים ושילובם במעגל היצירה של מדינת ישראל. אולם עיון בקריטריונים המנחים את תכניות "קמע" ו"גלעדי" מראה כי יש בהם ליקוי משמעותי אשר חשוב לתקנו. התקנים המוצעים במסגרת התכניות מאורגנים במתכונת של מכסות: רובם הגדול מיועד למדענים הקשורים לאוניברסיטאות ואילו מיעוטם למדענים המועסקים במכוני מחקר או בתעשייה. הקריטריונים לקבלה לתכניות האמורות הם המקובלים בעולם האקדמי, כלומר פרסומים בספרות המדעית – בעיקר במשך השנים מאז עלה המדען ארצה, והופעות בכנסים מדעיים. אולם מדענים עולים רבים מעורבים מאז עלייתם בעבודה ישירה עם התעשייה הישראלית ועם גופים משקיים אחרים. מדענים אלה אינם עוסקים במדע בסיסי אלא במדע שימושי, ועקב אופייה של עבודתם אין הם עוסקים בכתיבת מאמרים בספרות המדעית – אולם אין ספק לגבי רמתם המדעית ולגבי חשיבות תרומתם לחברה ולמדינה.

מן המדיניות הנהוגה בתכניות "קמע" ו"גלעדי" עולים בפועל המסרים הבאים" המדען – מקומו באוניברסיטה ולא במגזר היצרני, מוטב לו למדען שיעסוק במדע בסיסי ולא במדע שימושי; עתיד כלכלי טוב יותר מובטח למי שמרכז את מיטב מאמציו בכתיבת מאמרים ולא בפתרון בעיות עבור התעשייה הישראלית. האמנם אלו הם המסרים אשר ראוי להציע למדענים העולים (וגם לוותיקים...)?

אני מציע לבסס את מדיניות הקבלה לתכניות "קמע" ו"גלעדי" על העקרונות הבאים:

- א. מדענים עולים יוכלו להתקבל לתכניות על פי כישוריהם ולא על פי מכסות המתייחסות לשיוכם המוסדי.
- ב. במסגרת השיפוט ייבחנו הפרסומים בספרות המדעית על פי מעמדו של העיתון המפרסם, הערכה פרטנית של המאמרים ושימותן של התוצאות במדע או בתעשייה.
- ג. השיפוט יתייחס לעבודה מדעית יישומית על פי איכות השיטות המדעיות שפותחו במיוחד ליישום הנדון, על פי החדשנות של בחירת מכלול השיטות שהופעלו והותאמו לצורך הפתרון ועל פי מידת התועלת שהעבודה הביאה לגורם המשקי אשר בעבורו היא בוצעה.
- ד. השיפוט יתייחס לעבודות מדעיות אשר לא פורסמו עקב חיסיון בטחוני או תעשייתי ויעריך אותן לגופן על פי ערכן המדעי ותרומתן היישומית.
- ה. השיפוט יבחן פטנטים שנרשמו ויתייחס למידת חדשנותם, לעומק הראיונות שעליהם הם מתבססים ועל מידת הישימות שלהם.

1. השיפוט ייתן משקל להשתתפות פעילה בכנסים מדעיים או יישומיים ומשקל יתר להרצאות מוזמנות בכנסים כאלה. תילקח כראוי בחשבון העובדה כי עבודות הנתונות לחיסיון בטחוני או תעשייתי אינן יכולות להיות מוצגות בכנסים מקובלים או שהצגתן חייבת להיות מקוטעת. אני מקווה כי תימצא דרך לאמץ את הקריטריונים המובאים לעיל וכי בסיכומו של דבר מדען העוסק ביישומים יזכה בהכרה על הישגיו המעשיים ולא ייחשב כנחות ביחס לעמיתיו במגזר האקדמי. נושא זה הוא בעיני בעל חשיבות עקרונית מן המעלה הראשונה. אשמח לעמוד לרשותכם לצורך הסברים נוספים או הבהרות על פי הצורך. בכבוד רב, ד"ר אדיר פרידור, מנהל המכון למתמטיקה תעשייתית

16.3.1998 לכבוד פרופ' יורם דינשטיין - נשיא האוניברסיטה, פרופ' נילי כהן - רקטור
הנדון: **תכנית קמ"ע**

- בעקבות הדיון החשוב בסנט האוניברסיטה מיום 4.3.98, הנני מבקש להבהיר מספר עובדות ועקרונות, אשר עשויים להיות לעזר בגיבוש מדיניות ופעולת האוניברסיטה בנושא חשוב זה.
- א. העלייה מברית-המועצות תרמה תרומה מרכזית לרמתה, דמותה ותדמיתה של מדינת ישראל, כל מערכות המדינה ובתוכן מערכת ההשכלה הגבוהה סייעו ומסייעים לקליטת עלייה זאת, המהווה אתגר לאומי ראשון במעלה.
- המדיניות של הוועדה לתכנון ולתקצוב שליד המועצה להשכלה גבוהה (בעבר בהנהגת ראשי ות"ת הפרופסורים יעקב זיו ואמנון פז) ושל האקציה הלאומית למדעים (בעבר ובהוועדה) ביחס לקליטת עלייה זאת התבססה על העקרונות הבאים: (1) קליטת מדענים עולים ברמה גבוהה במערכת ההשכלה הגבוהה. (2) פתיחות המערכת האקדמית הן בפני עולים חדשים והן בפני ישראלים חוזרים העונים על דרישות רמה ואיכות. (3) הגדלת אוכלוסיית הסטודנטים באוניברסיטאות כמענה לצרכי העלייה.
- ב. מערכת ההשכלה הגבוהה ובתוכה אוניברסיטת תל-אביב תרמה תרומות מרכזיות לקליטת העלייה הזאת: (11) בקליטת מדענים בכירים מעולים (תכנית "ברכה" ופעולות האוניברסיטאות). (2) בקליטת מדענים צעירים ברמה גבוהה - תכנית "גואסטלה" ופעולות האוניברסיטאות. (3) בקליטת מדענים בוגרים ברמה גבוהה (תכנית ות"ת). (4) בהגדלה ניכרת של אוכלוסיית הסטודנטים על ידי קליטת סטודנטים בכל הרמות.
- ג. תרומותיה של מערכת ההשכלה הגבוהה ובתוכה אוניברסיטת תל-אביב לקליטת העלייה המפורטות בסעיף ג' הן חשובות ביותר. אין להציג את "תכנית גלעדי" ואת "תכנית קמע" כתרומה הבלעדית והמרכזית של מערכת ההשכלה הגבוהה לקליטת העלייה.
- ד. פעולותיה הנרחבות של המערכת האוניברסיטאית ובתוכה אוניברסיטת תל-אביב לקליטת עלייה התבססו על העקרונות של: (1) שמירה על קיום רמה מחקרית גבוהה של הסגל האקדמי. (2) הרחבה ניכרת של מסגרות ההוראה האוניברסיטאית בכל הרמות. (3) אי פגיעה בקליטת מדענים ישראלים צעירים במערכת.
- ה. אוניברסיטת תל-אביב בלטה החל משנות השבעים המוקדמות בפעילותיה לקליטת מדענים עולים. יחד עם זאת, שמרה האוניברסיטה בעבר על עקרונות הרמה והאיכות בקליטת עלייה מדעית. המדענים העולים אשר קלטה תרמו תרומה מדעית חשובה ביותר לאוניברסיטה ולמדינת ישראל.
- ו. הנני רואה בדאגה רבה את האפשרות המוחשית ש"תכנית קמע" תביא לירידת רמת הסגל המדעי של האוניברסיטה, וזאת על ידי קליטת מספר ניכר (75 חוקרים מכלל סגל של כ- 400 במדעים, הנדסה ורפואה) של חוקרים ברמה בלתי נאותה אשר אינה מצדיקה מינוי רגיל.
- ז. אסור לאוניברסיטת תל-אביב לקבל את הגישה אשר הוצגה בדבריו של פרופסור גלעדי בישיבת הסנט אשר מצדד ב"גישות יוצאות דופן", שמשמעותן היא הורדת רמת הסגל באוניברסיטה. תוצאה זאת תהיה מנוגדת לתרומה החשובה של העלייה המדעית מברית-המועצות.
- ח. מינוי המדענים במסגרת "תכנית קמע" חייבים לשמור בקפדנות על כל העקרונות של איכות ורמה הנדרשים מחוקרים המתמנים בהתאם לתקנון המינויים.
- ט. הפעלת "תכנית קמע" חייבת להתבסס על נהלים אוניברסיטאיים נאותים והן על תיאם בין-מוסדי עם שאר מוסדות ההשכלה הגבוהה.
- י. חובתנו היא לשמור ש"תכנית קמע" לא תביא לשחיקת רמתה של מערכת ההשכלה הגבוהה ולפגיעה בבסיס האיכות של מדינת ישראל.
- יא. לצערי, הושמעו בדיון בסנט האוניברסיטה מספר הערות על "אישור ממשלות" (אלו ואחרות) והסכמים של משרדים ממשלתיים מסוימים לפעולות פרטניות של מערכת ההשכלה הגבוהה בתחום "תכנית קמע". זהו ביטוי מוחשי לסכנת הפוליטיזציה של מערכת ההשכלה הגבוהה, המנוגדת לחוק ההשכלה הגבוהה. על המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ותקצוב וראשי האוניברסיטאות לעמוד על משמר קיום עקרונות עצמאות המערכת. זאת חובתם.

העתיקים: מר משה פורת - יו"ר הוועד המנהל, פרופסור דן עמיר - פרו-רקטור
פרופסור דן הופרט - דיקאן לקליטת עלייה, פרופסור אליעזר גלעדי - בית הספר לכימיה

לכבוד פרופ' יורם דינשטיין - נשיא האוניברסיטה, פרופ' נילי כהן – רקטור האוניברסיטה

- אני כותב לכם בתגובה למכתבו של פרופ' י. יורטנר אליכם מיום 16.3.98 בעניין תכנית קמ"ע. נמנעתי מלהגיב בכתב על מכתבו הקודם של פרופ' יורטנר אליכם באותו נושא (אשר הופץ לקראת ישיבת הסנאט מיום 4.3 ש.ז) מפני שרציתי להימנע מפולמוס מיותר שאיננו תורם לקידום תכנית קמ"ע. הפעם אני נאלץ להגיב לאחר שהותקפתי אישית.
- אפרט את תגובותי אחת לאחת, בהתאם לסעיפי מכתבו של פרופ' יורטנר.
1. מקובלים עלי דבריו של פרופ' יורטנר בסעיפים א-ג.
 2. באשר לסעיף ד', הדיון בשאלה איזו תכנית לקליטת מדענים עולים חשובה יותר הוא מיותר ואיננו תורם לקליטתם.
 3. מקובלים עלי דבריו של פרופ' יורטנר בסעיפים ה,ו.
 4. לסעיף ז', אני תמה על כך שפרופ' יורטנר מטיל דופי ברמה המקצועית של ציבור גדול המונה 500 מדענים עולים, וזאת מבלי שהייתה בידו אינפורמציה מפורטת לגביהם (למשל תולדות חיים, רשימת פרסומים והמלצות), ומבלי שהייתה לו הזדמנות לקיים שיחה מקצועית עם יותר מאחוז אחד או שניים מתוך ציבור זה. אין שחר לטענה שעצם העובדה שהמדענים העולים בתכנית גלעדי לא התקבלו לאוניברסיטאות במסלול הרגיל מעידה על רמה מדעית נמוכה. האופציה הזו לא עמדה בפניהם, בגלל מגבלות תקציביות וארגוניות של האוניברסיטאות ובגלל גילם הגבוה יחסית של המדענים העולים. אי אפשר לשפוט את רמתם על פי מבחן שלא ניתנה להם הזדמנות להתמודד בו.
 5. לסעיף ח', ראוי להסב את תשומת הלב לכך שתכנית גואסטלה למדענים צעירים, וכן התכניות האחרות אליהן מתייחס פרופ' יורטנר בסעיף ג' היו תכניות שהוגבלו לאוכלוסיות מיוחדות מבין המדענים העולים, כל תכנית לפי הכללים שלה. בעשותם זאת, הכירו ראשי ות"ת והאקדמיה בצורך בטיפול מיוחד במדענים עולים. לא התקיימה תחרות פתוחה לכל, עולים וישראלים חוזרים, שבסופה ניתן לטובים ביותר להצטרף לסגל האקדמי. אינני אומר דברים אלה כביקורת על פעולות ות"ת והאקדמיה, אלא להפך – כדי להדגיש שגם ראשי גופים אלה הכירו בצורך ליצור תנאים מיוחדים לדיון במועמדותם של חלק מן המדענים העולים, כפי שהצענו בתכנית קמ"ע.
 6. הטענה שקבלת מדענים עולים לתכנית קמ"ע תגרום לירידה ברמת הסגל המדעי מתעלמת מן העובדות הקיימות:
 - 6.1. ראשית, לא מדובר על הצטרפות של מדענים חדשים. המועמדים לתכנית קמ"ע נמצאים כבר באוניברסיטאות 5-6 שנים, והוכיחו את יכולתם המדעית. בבואם הצטרפו לקבוצות מחקר קיימות ומאז הם שותפים מלאים לקידום המחקר, העלאת רמתו והגדלת התפוקה המחקרית.
 - 6.2. תנאי ההעסקה של המדענים העולים במסגרת תכנית הקליטה הראשונית של משרד הקליטה, ובהמשך במסגרת תכנית גלעדי, היו קשים. המשכורת בתכנית גלעדי הוגדרה כ- 50% משרה, ואילו המדענים העולים עבדו במשרה מלאה ואף יותר, כמו כל אחד מאנשי הסגל. מבין כ- 2,000 מדענים עולים שהועסקו במערכת ההשכלה הגבוהה ומכוני המחקר, רק כ- 500 נשארו בתכנית גלעדי. זאת היא קבוצת העילית שיעקר חייהם הוא העיסוק במדע, שמתוכה ייבחרו המועמדים לתכנית קמ"ע.
 - 6.3. המדענים העולים במסגרת תכנית קמ"ע כבר מועסקים במסגרת קבוצות מחקר קיימות ולא יהיו חברים בסגל האקדמי הרגיל. לפיכך אין חשיבות למספרם בהשוואה למספר אנשי הסגל הקיים.
 - 6.4. הפסקת עבודתם של רבים מן המועמדים לתכנית קמ"ע כמדיניות אוניברסיטאית (בניגוד להפסקת עבודתו של חוקר זה או אחר כתוצאה מאי-התאמה מקצועית, כפי שייקבע בהליך מינויים מקובל באוניברסיטה), תגרום לפגיעה קשה במחקר של קבוצות מחקר רבות באוניברסיטאות.
 7. ראשי האוניברסיטאות או נציגיהם הסכימו, בפגישה עם ראש הות"ת, להשתתף בתכנית קמ"ע. סנאט אוניברסיטת תל-אביב החליט לאמץ את התכנית ברוב מכריע.
 - מקובלים עלי דבריו של פרופ' יורטנר שחייבים לשמור על איכות ורמה, כפי שייקבעו בהליך מינויים תקין והוגן. מאידך, כל ניסיון להגביל את מספר המתקבלים לתכנית קמ"ע מראש לאחוז מסוים של המועמדים, נוגד את ההסכם הנ"ל ואת החלטת הסנאט.
 8. אינני סבור שהפעלת תכנית קמ"ע גורמת לפוליטיזציה של מערכת ההשכלה הגבוהה. צריך לזכור שתכנית זו לא נכפתה על האוניברסיטאות ע"י הממשלה. תיאור קרוב יותר לאמת הוא שהיא נכפתה ע"י אנשי סגל מסוימים על הממשלה, באמצעות לחץ ציבורי שנמשך כשנתיים. ראש הות"ת הקודם אמנם התנגד לה נמרצות, אבל רבים מאד מאנשי הסגל (ולא רק כאלה שהעסיקו מדען עולה) תמכו בתכנית לאורך כל הדרך. ועד ראשי האוניברסיטאות הביע את תמיכתו בתכנית לפני למעלה משישה חודשים והתכנית אושרה בגופים האקדמיים המתאימים בכל האוניברסיטאות. לאור כל זאת אינני רואה בתכנית קמ"ע מעשה שנכפה על מערכת ההשכלה הגבוהה ע"י הממשלה או פוליטיזציה של המערכת האקדמית. במשך כל המאבק הציבורי הקפדנו, והצלחנו, לקבל תמיכה לתכנית ע"י קשת רחבה של מפלגות מן הימין ומן השמל, ומנענו

בכך שהתכנית תיהפך לנושא למאבק בין הגושים הפוליטיים. בהקשר זה ציינתי בדברי בסנאט שהתכנית נתמכה הן ע"י ראש הממשלה מר בנימין נתניהו והן ע"י קודמו מר שמעון פרס. 9. לסיכום יורשה לי למיין שתכנית קמ"ע, כפי שאושרה, היא תוצאה של מחשבה מעמיקה ודיונים ממושכים בין היוזמים לבין עצמם ובין לבין מדענים רבים אחרים. העסקת המדענים העולים כחוקרים בקבוצות מחקר קיימות זולה בהרבה מהעסקת אנשי סגל חדשים, כי אינה דורשת תוספת תשתית לבינוי וציוד. בדרך זו היא מונעת גם פגיעה באיזון העדין בין כיווני המחקר השונים. הפעלת התכנית תלווה בהזרמת 60-70 מיליון ₪ נוספים לשנה למערכת ההשכלה הגבוהה לצורכי מחקר, ותקדם בכך את המחקר המדעי. יש החוששים שתמיכה זו תיפסק לאחר מספר שנים והמעמסה תיפול על תקציבי באוניברסיטאות, מאחר שאז "אי אפשר יהיה לפטר את האנשים שעבדו שנים רבות במערכת בשל לחצים ציבוריים". אינני שותף לחשש זה, כי תכנית קמ"ע אושרה בהבנה שמדובר בתכנית מתמשכת. אין אמנם התחייבות ממשלתית מעבר לשלוש השנים הראשונות, אבל הממשלה אינה מתחייבת מראש לשום תכנית לטווח ארוך. ההתחייבות שנתקבלה ללוש שנים א, היא נדירה ומעידה על רצינות הכוונות לטווח ארוך. באשר ללחץ הציבורי, אינני יודע באיזו מידה מושפעת הנהלת האוניברסיטה מלחץ כזה במה שנוגע להעסקת עובדים זמניים שהמקור הכספי לתשלום משכורתם אזל. אם אכן תיאלץ הנהלת האוניברסיטה להיכנע ללחצים ממין זה, נראה לי שיהיה הרבה יותר קל, מבחינה ציבורית, להפסיק את העסקתם אם וכאשר תופסק התמיכה הממשלתית במשכורתם, מאשר לפטר אותם עכשיו, כאשר יש תמיכה כספית, בטענה שאולי בעוד כך וכך שנים תיפסק התמיכה ואז יהיה קשה לפטרם.

העתקים: עו"ד משה פורת – יו"ר הוועד המנהל, פרופ' דן עמיר – פרו-רקטור,
פרופ' יהושע יורטנר, פרופ' בנימין פיין, פרופ' דן הופרט – דקאן קליטה

20.4.1998 לכבוד פרופ' נילי כהן, רקטור האוניברסיטה.

לנילי שלום רב. בימים אלה נמשכים הליכי מינוי באוניברסיטה למועמדי תכנית קמ"ע המיועדת לקליטת מדענים עולים כחוקרים באוניברסיטה. במאמץ לקליטה נכונה של מדענים אלה תורמת האוניברסיטה למאמץ הלאומי המתמשך בנושא חשוב זה. באותו זמן יש בקליטה זו פוטנציאל לתרומה איכותית לאוניברסיטה. אני כותב מכתב זה כדי להביע את דעתי שהתהליך כפי שמתבצע עתה אינו ממצה את פוטנציאל הזה בצורה האופטימלית.

הצורה הטבעית ביותר לקליטה של מדענים עולים היא כמונבן צירופם לסגל האקדמי הרגיל של האוניברסיטה. בשנים האחרונות אכן צורפו הבולטים שבין המדענים העולים לסגל האקדמי, ונקלטו בהצלחה ביחידות שונות באוניברסיטה. קבוצה אחרת לא התאימה למסגרת זו היות שהשקלול של גיל לעומת הישגים מדעיים היה מתחת לסטנדרטים המקובלים באוניברסיטה. מדענים כאלה נקלטו במסגרת תכנית גלעדי והם מועמדים עתה למסגרת ההמשך הידועה בשם תכנית קמע.

במסגרת תכנית גלעדי נקלטו המדענים בתוך קבוצות מחקר באוניברסיטה. המילה ששימשה לתיאור התהליך הייתה "עיבוי" קבוצות המחקר. המשמעות המעשית ברוב המקרים הייתה קליטתם כפוסט-דוקטורנטים וכעוזרי מחקר בקבוצות מחקר שונות. המסגרת זו הביאה ומביאה עבודתם תועלת רבה לקבוצות המחקר שקלטו אותם, וכמסגרת מעבר זמנית היא מילאה תפקיד חשוב עבור המדענים העולים. כמסגרת מתמשכת יש בה חסרונות גדולים: א. תנאי העבודה ירודים ובמסגרת מתמשכת ואינם הוגנים כלפי המדענים העולים. ב. המסגרת של "פוסט-דוקטורנט נצחי", או מדען זוטר בעל מעמד קבוע, היא מסגרת מנוונת לטווח רחוק. החשיבות של מסגרת כזו לקבוצות המחקר היא בדינמיקה שלה המבוססת כל זמניות וחילופים. דוגמאות לאפקט המנוון של מדען זוטר קבוע אפשר למצוא למכביר במוסדות שונים באירופה.

הפגם שאני מוצא בתכנית קמ"ע כפי שמתגבשת עתה הוא שהיא נותנת תשובה (חלקית) לחיסרון (א) הנ"ל, אך לא לחיסרון (ב). מאידך קיים באוניברסיטה צורך חשוב ואמיתי במדענים בעלי תואר דוקטור במסגרות על-קבוצתיות, מחלקתיות ובין-מחלקתיות. אביא מספר דוגמאות:

(1) בפקולטות להנדסה ומדעים מדויקים יהיה צורך להוסיף בשנים הקרובות מספר מדענים לצוות האחראי על הפעלת מרכז החומרים. הגדלת הצוות תהיה נחוצה כאשר יתווסף הציוד הנוסף המתוכנן למרכז. אבל אפילו היום פעילות המרכז אינה אופטימלית: ציוד שנרכש בכמיליון וחצי דולר (עלות הרכישה תגיע לשלושה מיליון דולר בסוף תהליך ההקמה) עובד כ-10 שעות ביום בלבד. אין סיבה שהמרכז לא יפעל 24 שעות ביממה, בעיקר כשאחת ממטרותיו המוצהרות היא למכור שירותים לתעשייה. כדי להגיע לאופן פעולה שזה יהיה צורך להכפיל את הצוות המתוכנן.

(2) כל השיקולים שהובאו לגבי מרכז החומרים תופסים גם לגבי מרכז צב"מ (ציוד בין-מחלקתי) אחרים שהוקמו, מוקמים או שיוקמו בפקולטות שונות באוניברסיטה. מרכזים כאלה דורשים צוות של אנשי מדע ברמה גבוהה ועלותן של צוות זה לטווח בינוני וארוך הוא המרכיב הדומיננטי בעלות המרכז כולו.

(3) בכל יחידות האוניברסיטה דרושים אנשים ברמה גבוהה לסיוע בנושאי מיחשוב. מדובר על הבאה, פיתוח ויישום של תכנות, סיוע לחוקרים בפרויקטים עתירי חישוב וקואורדינציה של מערכות מחשבים מבוזרות.

לאור כל זאת אני מציע לדון בהפעלת תכנית קמ"ע במסגרת שונה מזו המתגבשת :
א. ייערך סקר באוניברסיטה של הצרכים בהווה ולטווח של 5-10 שנים קדימה, במסגרות שהוזכרו למעלה (היחידות תתבקשנה להציג את צרכיהן העכשוויים והעתידיים בנושאים כאלה).
ב. קליטת חוקרים במסגרת תכנית קמע תיעשה תוך מתן עדיפות ראשונית לצרכים הנ"ל, לאחר שיזוהו בקמפוס (במרכז החומרים או צופים צורך בשלושה מדענים נוספים תוך שלוש שנים). ניתן לשקול קליטה משולבת, למשל חצי משרה במסגרת קבוצות מחקר וחצי במסגרת עבודות על-קבוצתיות.

ג. כדי לעשות את הקליטה במסגרות העל-קבוצתיות אטרקטיבית לחוקרים עצמם, אפשר להסיר מהסכם העבודה את הסייג לפיו ניתן להוציאם מהמערכת אם ראש קבוצת המחקר פרש או עזב.
ד. האינטרס האוניברסיטאי דורש שמדענים שייקלטו במסגרות העל-קבוצתיות יהיו הטובים ביותר בין הקבוצה שתיקלט במסגרת תכנית קמע. הווה אומר, יש למנוע תהליך בו אלה שיזוהו כטובים במסגרת הליך המינויים המתרחש עתה יהיו אלה שייקלטו לעבודה במסגרות האוניברסיטאיות.
בברכה, פרופ' אברהם ניצן, דקאן

19.3.1998 אל דיקני קליטה באוניברסיטאות ולבתי חולים, מהמרכז לקליטה במדע

הנדון: הפעלת תכנית קמ"ע בבתי החולים

החל משנת 98 תופעל תכנית קמ"ע לקליטה ארוכת טווח של מדענים עולים המועסקים כיום במסגרת "תכנית גלעדי". התכנית בעיקרה מתייחסת לאוניברסיטאות, אך יכללו בה גם מוסדות מוכרים בהם מתקיים מחקר אשר אינם אוניברסיטאות, ובכלל זה בתי החולים.

עפ"י התכנית ישתתף המשרד לקליטת העלייה במימון עלות העסקתם של מדענים עולים אשר עברו הליכי מינוי כחוקרים. מאחר ובבתי החולים אין הליך אקדמי עצמאי למינוי חוקרים, הליך זה יבוצע באמצעות הפקולטות לרפואה עמן קשור בית החולים. הפקולטה תעביר המינוי בהליך המקובל באוניברסיטה לגבי מסלול חוקרים, כפי שמתקיים עתה לכלל מועמדי האוניברסיטה לתכנית קמ"ע, ובתנאי שבית החולים יתחייב לתשלום שכרו של המדען העולה בהתאם לדרגת המינוי שתיקבע ע"י האוניברסיטה. שכרו של המדען יהיה מקביל לשכר המשולם באוניברסיטה לחוקר בדרגתו, כאשר המשרד לקליטת העלייה ישתתף במימון 80% מעלות ההעסקה ואילו בית החולים ישלים 20% ממקורותיו. עלות ההעסקה תכלול את השכר, ההטבות וכל ההוצאות אשר המוסד מחויב בהן בגין שכרו של עובד וכן עד 15% תקורה. מדענים עולים המועסקים כיום ב"תכנית גלעדי" שלא יעברו פרוצדורות מינוי תימשך העסקתם במסגרת תכנית גלעדי לתקופה של שנה נוספת (רביעית) מתוך מגמה שבתקופה זו יעברו הפרוצדורות במוסד הנוכחי או באחר.

רצ"ב עיקרי התכנית¹⁹⁰. בהתאם לעקרונות אלו יש להתחיל כבר עתה בהליך מינויים לתכנית של מדענים העומדים לסיים את שהותם ב"תכנית גלעדי" במהלך שנת 98 (נבחרו לתכנית בשנת 95). בכוונתנו לסיים הליך הבחירה מוקדם ככל האפשר ולחתום על הסכמי מסגרת עם כל מוסד ומוסד. במהלך התקופה שעד ה- 31 במאי ינוסח הסכם חוזי להתקשרות למשך תקופה של 3 שנים בין המשרד לקליטת העלייה לכל אחד מבתי החולים. להסכם זה יצורף נספח שמי (כנהוג לגבי תכנית גלעדי) בו יפורטו שמות המדענים שנבחרו לתכנית בבתי החולים, דרגתם ועלות העסקתם ומועד תחילת המינוי.

מועד הכללתו של כל מדען שעבר פרוצדורות מינוי כחוקר יהיה רטרואקטיבי לתאריך סיום השנה השלישית בתכנית גלעדי (בהתאם תבוטל השתתפותו בתכנית גלעדי). על מנת שנוכל להפעיל התכנית בבתי החולים ולחתום בהמשך על החוזים, מתבקשים בתי החולים לפנות לדיקני הקליטה באוניברסיטאות לברר הנהלים לפתיחת הליכי המינוי הנהוגים באוניברסיטה ולהגיש הבקשות לפתיחת הליכי המינוי בהתאם. על בתי החולים לדווח למרכז לקליטה במדע עד ה- 15 באפריל (דיווח שמי) על פתיחת הליכים (יש לדווח גם לגבי אותם המקרים בהם אין בכוונת בית החולים לפתוח בהליכי המינוי). בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

24.3.1998 מפרופ' נילי כהן – רקטור, אל: פרופ' אריה נדלר, פרופ' שלום אברבנאל, פרופ' דן עמיר, פרופ' אליעזר גלעדי ופרופ' דן הופרט: לפי החלטת הסנאט מיום 4.3.98 אני מתכבדת למנותכם לחברים בוועדת קמ"ע. פרופסור אריה נדלר מתבקש לכהן כיו"ר הוועדה. תפקידי הוועדה: לבדוק את יישום תכנית קמ"ע בתיאום עם המוסדות להשכלה גבוהה ולהמליץ בפני הסנאט על התאמת תקנון חוקרים לעקרונות התכנית.

¹⁹⁰ בנוסף לשינוי בחלוקת העלויות, נוסף לעקרונות התכנית לגבי בתי החולים גם הפסוק: על מנת לאפשר למדען להמשיך ולעסוק במחקר ישתלב מדען (שהינו רופא) בתורנויות רפואיות בהיקף כנהוג בבית החולים לגבי רופאים בעלי מינוי אקדמי הפעילים באוניברסיטה.

תכנית קמ"ע – פרוטוקול פגישה בטכניון עם יו"ר ות"ת, 29.3.1998

השתתפו: פרופ' ז. תדמור – נשיא (יו"ר), פרופ' א. קירש – משנה בכיר, פרופ' נ. לירון – מנל"א, פרופ' א. בנטור – צנל"מ, פרופ' מ. רובינוביץ' – מנמ"פ, ווהפרופסורים: י. אפולוג, י. זאבי, מ. רבזון, מ. מרינוב, מ. משה, ר. אהרוני, מ. פורה, ש. ינאי, א. רוזן, ג. גרוסמן.

השתתפו האורחים: פרופ' נ. לבציון – יו"ר ות"ת, פרופ' דן עמיר – רקטור לשעבר של אוניברסיטת ת"א ומתאם תכניות קליטת מדענים עולים באוניברסיטאות מטעם ות"ת וור"ה

פרופ' א. בנטור פתח את הדיון והציג נתונים על קליטת מדענים עולים בטכניון בשנים 1990-1998 (מצ"ב) **פרופ' נחמיה לבציון**, יו"ר ות"ת, ציין כי בעבר הוקמה ועדה בראשות מר גורי זילכה שהיה אז מנכ"ל ות"ת, במטרה להציע תכנית חלופית לזו שהייתה קיימת אז. תכנית זו נדחתה ע"י המערכת הפוליטית. תכנית קמ"ע התקבלה ע"י הממשלה באוגוסט-ספטמבר 97. הממשלה הקציבה לתכנית כ- 100 מיליון ש"ח, עלות ממוצעת של כ- 200 אלף ש"ח למדען. ות"ת החליטה לתמוך בתכנית כאשר לנגד עיניה עמדה שלמות מערכת היחסים המיוחדת הקיימת בין משרד האוצר לבין ות"ת. מערכת ההשכלה הגבוהה היא היחידה שעובדת על פי הסכם רב-שנתי עם האוצר. זוהי המערכת היחידה שיוצעת מה יהיה תקציבה בשנת 2001 כשהיא מוגנת מכל קיצוץ שירותי (אך לא כשמדובר בקיצוץ רוחבי). יו"ר ות"ת הדגיש כי חשב שאין זה נכון מבחינה לאומית ובוודאי לא מבחינה פוליטית להצביע על האוניברסיטאות כגורם המכשיל קליטת 500 מדענים עולים במערכת. מנקודת מוצא זו התנהל מ"מ עם גורמי הממשלה במגמה לשמור ככל האפשר על חופש הפעולה של האוניברסיטאות, ואכן נערכו תיקונים בתכנית כמו הוספת 15% תקורה, שמירה על עצמאות האוניברסיטאות בקביעת הקריטריונים למיון ובתהליכי המיון.

יו"ר ות"ת ציין כי מבחינה כספית תנאי תכנית קמ"ע עולים על אלה של תכנית גלעדי. עלות חוקר בכיר בתכנית קמ"ע היא (במחירי אוגוסט 97) כ- 200,000 ש"ח + 15% תקורה, סה"כ 230,000 ש"ח. בתכנית גלעדי עלות המדען היא 75,000 ש"ח. חלקו של החוקר בתכנית גלעדי הוא 15,000 ש"ח ללא תקורה, בעוד שבתכנית קמ"ע חלקו של החוקר נשאר 15,000 ש"ח, אך יש תקורה. משרד הקליטה משלם עבור החוקר כ- 60% שהם כ- 140,000 ש"ח וות"ת משלמה עד 240,000 ש"ח למדען.

ניתן לסכם ולומר כי השתתפות הגורמים השונים בתכנית קמ"ע היא כדלקמן:

החוקר 7%, תקורה 13%, משרד הקליטה 60%, השתתפות ות"ת 20%

מבחינה כספית נשארת השתתפות האוניברסיטאות ברמה דומה לזו שבתכנית גלעדי.

יו"ר ות"ת ציין כי התכנית בגרסתה המוצעת מאפשרת לאוניברסיטאות להשאיר בתוכה, לאחר מיון, את המדענים הטובים ביותר. ברור שאין למדענים בתכנית קמ"ע זכויות שוות כמו לסגל אקדמי בכיר. ברור שאין להם קביעות. יו"ר ות"ת הבהיר כי ות"ת אינה מעורבת בביצוע התכנית אלא אחראית כלפי האוניברסיטאות בהשלמה כספית. אם תיפסק ההזרמה הכספית לתכנית ברור כי פג תוקפו של ההסכם. המדענים יודעים זאת ובכל יסתיי שירותם באוניברסיטאות.

יו"ר ות"ת הסב את תשומת הלב למונח "מינוי מתמשך" שמופיע בתכנית. מדובר במינוי שאינו צריך הארכה, אך ניתן להפסיקו 6 חודשים מראש אם מתקיימים התנאים הבאים:

1. הפסקת הזרמת המימון של משרדי האוצר והקליטה.
2. שינוי בסביבה של המחקר, הפסקת הקצבות מחקר, פרישת החוקר הבכיר וכו'...
3. הפסקת התפקוד של המדען עצמו.

יו"ר ות"ת ציין כי נערך דיון בנושא הפנסיה של המדען וסוכם שיחול עליו גיל יציאה לפנסיה כמו על סגל מחקר. העלות כוללת גם הפר/שה לפנסיה צבורה של המדען.

פרופ' דן עמיר הבהיר כי מדובר סה"כ על 420 איש, כאשר עיקרם בטכניון – 99 איש; באוניברסיטת ת"א – 87 איש. הובהר למדענים כי מדובר על רף כניסה גבוה יותר. המינוי הוא בהליך אקדמי, שפירושו ועדת מינויים וועדה מקצועית. רמת מכתבי המשאל שונה לפי הדרגה (באוניברסיטת ת"א ברמה הגבוהה צריך חוות דעת מחו"ל). מדובר באנשים שבנו מסלול אקדמי בחו"ל ואשר איבדו כמה שנים במעבר, וכאן לא נתנו להם עצמאות אקדמית ואמצעים אקדמיים. לא ניתן לדבר כאן על תחרות לעומת צעירים המתחרים ל המקום, משום שהכסף מיועד רק לצרכים הספציפיים האלה. לדעתנו צריך לשאול אם האיש טוב. אם קיבלנו טוב בממוצע של הטובים ולא "סופר סטאר", כי אז לא הורדנו את הרמה האקדמית הכללית. מדובר באנשים הנמצאים במערכת ויודעים את ערכם. חלק מהאנשים האלה, למרות רקורד אקדמי מכובד, מתפקדים היום בתפקידי סיוע, וגם לכך יש ערך אקדמי. צריך שהחשדנות הקיימת כלפי מחויבות הממשלה לא תפגע במיון האקדמי שלנו.

פרופ' ארנון בנטור, משנה לנשיא למחקר, ציין כי מדובר במערכת שיקולים שקשה לכמת אותה. כאשר קוראים את ההסכם המוצע מתעוררים חששות לגבי מחויבות משרד הקליטה מחד, וציפיות המדענים מאידך. בניסוח ההסכם מדובר על "מחקר עצמאי" ו"תשתית למחקר", דבר המעיד על התייחסות כמו אל חבר סגל מן השורה, וזה שונה מההתייחסות שלנו בטכניון למסלול חוקרים. על פי הכתוב הרי שהמערכת הפוליטית, העובדים במשרד הקליטה והמדענים עצמם מתייחסים אליהם כאל חברי סגל רגילים. אם תיפסק ההזרמה הכספית בעוד 5 שנים, למשל, תצא הדרישה להתייחס אליהם כאל חברי סגל מן המניין. בתכנית גלעדי היה הטכניון ליברלי מאד במיון. הכוונה הייתה שהטכניון ישמש כמוסד המאפשר "נחיתה רכה", מקום למדען העולה, במטרה לתת לו זמן להסתגל

למערכת עצמה או מחוצה לה. משרד הקליטה מעלה עתה טענה כי מדעני תכנית גלעדי כבר עברו מיון וניתן להניח כי הם טובים ואין סיבה, על כן, שלא לקבלם לתכנית קמ"ע.

פרופ' נחמיה לבציון הבהיר שוב כי הנושא עלה בדיונים עם משרד הקליטה וכי **ברור מעל לכל ספק כי אין מדובר בקביעות** אלא בשירות שניתן להפסיקו על פי 3 התנאים שהוצגו לעיל.

פרופ' זאב תדמור, נשיא הטכניון, ציין כי הוא מעריך את שיקולי יו"ר ות"ת לשמירת מערכת יחסים הדוקה ומועילה בין ות"ת והאוצר. קיימת גם אחריות מוסרית כלפי המדענים. ראוי לזכור כי במערכת האוניברסיטאית תרם הטכניון יותר מכל מוסד אחר לקליטת מדענים עולים¹⁹¹. צריך לזכור כי הטכניון קלט לשורותיו 18 חברי סגל מדענים-עולים מצוינים. מי שלא נקלט כחבר סגל אך היה ברמה אקדמית טובה ובחר להשתתף בתכנית גלעדי לקליטה זמנית עד אשר ימצא מקומו במערכת החיצונית. ברור שהשארית האנשים במערכת לתקופה ארוכה מעוררת חששות רבים. הטכניון עבר תקופה קשה מאד בשנה וחצי האחרונות וחווה חוויה קשה מאד של פיטורים מסיביים במוסד הטכניון למו"פ. אם מדען יישאר בטכניון תקופה של 10-12 שנים יהיה קשה מאד מבחינה ציבורית להוציאו מהמערכת.

פרופ' נחמיה לבציון ציין כי ברור שתכנית קמ"ע מחייבת יותר מתכנית גלעדי. מדובר בסף קבלה גבוהה יותר. אינו מבין איזו בעיה עלולה להיווצר אם החוקר מבקש לעבוד עצמאית במחקר שהוא מצליח להביא כספים למימונו.

פרופ' ארנון בנטור הבהיר כי בפועל כל הצעה למחקר חיצוני, בכל צורה שהיא, היא מסובסדת. יש צורך בשטח, מעבדה, ציוד. מדובר בתשתית אוניברסיטאית.

פרופ' יהושע זאבי, דיקן הפקולטה להנדסת חשמל, ציין כי במבנה הקיים ות"ת חוצצת בין האוניברסיטאות והממשלה. במקרה זה זהה ות"ת הצידה והשאירה את האוניברסיטאות מול המערכת הפוליטית בסביבה פופוליסטית. מדובר כאן בתכנית שיוצרת פתח לשימוש במונחי קביעות, מה שלא קיים בתכנית גלעדי. לדעתו, אין לתת כאן מינויים אוניברסיטאיים. אי אפשר להעמיס את כל בעיות עם ישראל על האוניברסיטאות. קיימת תחושה שממשכנים את האוניברסיטאות. הסכומים שהוקצבו טובים לשעה ואין ערבות שהקצאתם תימשך לאורך זמן.

פרופ' דן עמיר השיב כי לא מדובר באנשים לא טובים. לא מקבלים אותם על חשבון אנשים אחרים וגם לא באותו מסלול. אי אפשר כלל להשוותם למועמדים במסלול הרגיל.

פרופ' יצחק אפלויג, דיקן הפקולטה לכימיה, ציין כי התכנית חמורה למערכת ההשכלה הגבוהה. ות"ת הפקירה את האוניברסיטאות ללחצים פוליטיים וגם לה ברור כי האנשים שייכנסו למערכת, אי אפשר יהיה להוציאם. המצוינים מבין המדענים העולים נקלטו כחברי סגל. האחרים אינם צריכים להיות מועסקים ע"י האוניברסיטאות אלא ע"י גורם אחר, כאשר האוניברסיטאות משמשות כגג.

פרופ' זאב תדמור שאל מה יקרה אם מתוך כ-100 מדענים בטכניון יעמדו רק 10 אנשים בקריטריונים שייקבעו.

פרופ' נחמיה לבציון ייקבע קריטריונים ברורים ורק מעטים יעמדו בהם, כי אז יתמוך ויעמוד מאחורי החלטות הטכניון. יו"ר ות"ת הסב את תשומת הלב לכך כי הפקולטות ההנדסיות הן הקולטות העיקריות של המדענים. כדאי ליצור קשר עם אוניברסיטאות ת"א ובן-גוריון. ייתכן שאפשר יהיה לבדוק ולשנות הסכמים.

פרופ' משה משה, דיקן הפקולטה לפיסיקה, ציין כי ב-9 השנים האחרונות קלטה הפקולטה 6 מדענים עולים. מישהו יצטרך למצוא הצדקה מדוע אדם שנמצא במערכת 20 שנה יקבל משכורת מגוף חיצוני בתווית של "עולה חדש". הרצינול לקליטת עלייה בטכניון היה להכשירם, לתת תווית של מצוינות ולהוציאם לשוק החופשי. המדענים שיועסקו בתכנית קמ"ע יהיו כ"בני ערובה". אי אפשר לקחת אדם בן 45 שיש לו סיכוי טוב לעבוד בתעשייה, להעסיקו 19 שנים ואח"כ לפטר אותו.

פרופ' נחמיה לבציון התייחס לנושא הקריטריונים. בדיקה של תפוקות ותרומות של כל אחד מהמדענים הללו מחייבת מערכת שיקולים מורכבת. כיו"ר ות"ת הוא מוכן לקבל אותה ולהגן עליה. **פרופ' דן עמיר** ציין כי גיל הוא שיקול לגיטימי במערכת השיקולים. בדיונים שנערכו הובעה התנגדות חריפה להגבלת גיל. אשר לקבוצות המחקר – עיקר תרומתם הוא בתגבור קבוצות מחקר קיימות – זו האידיאולוגיה. אין התחייבות להקים קבוצות מחקר חדשות.

פרופ' גרשון גרוסמן, דיקן הפקולטה להנדסת מכונות, ציין כי בפקולטה 45 חברי סגל ומועסקים כ-29 מדענים עולים. לדעתו, במיון רציני יישארו כ-2 בלבד, והשאר יצטרכו ללכת.

פרופ' מיכה פורה מהפקולטה להנדסה אזרחית ציין כי בטכניון יש רגישות רבה לנושא לאחר הטיפול בבעיות של מוסד הטכניון למו"פ. אין אחידות ומה שמתאים לפקולטה אחת אינו מתאים לאחרת. הדרך הנכונה היא להכין פתרונות למהנדסים. יש להציע מענקים ממשלתיים למחקר שימושי בכפיפות למרכזי מחקר ולקבוצות מחקר. פעילות כחוקר ראשי צריכה להיות מותנית בהצלחה בקרנות מחקר. חשוב לפרוס את זמן המעבר מתכנית גלעדי לתכנית קמ"ע.

¹⁹¹ בנקודה זו אני חולק, כמוכן, על דבריו של ידידי פרופ' תדמור. גם אם בהיבט כמותי מסוים נקלטו בטכניון יותר מדענים ומהנדסים, אין להשוות את התרומה האיכותית והכללית למפעל הקליטה לזו של אוניברסיטת תל-אביב.

פרופ' רון אהרוני, דיקן הפקולטה למתמטיקה, ציין כי הפקולטה מביעה מחאתה ע"י אי-הצטרפות לתכנית קמ"ע. הפקולטה למתמטיקה תרמה לנושא קליטת מדענים יותר מכל פקולטה אחרת. כיום משארו לפעול במסגרתה 7 מדענים שאינם דווקא הטובים ביותר אלא כאלה אשר לא הצליחו למצוא מקום בתעשייה או במכללות. הפקולטה אינה נהנית מתקציבי מחקר כגולים וגם סכום השתתפות של חוקר בסך 15,000 ₪ הוא סכום ניכר. לדעתו, שילובם של מדענים אלה בפקולטה יבוא ע"י אנשים טובים יותר שלא יגיעו.

פרופ' נחמיה לבציון ציין כי מחאת הפקולטה הופכת את הנושא לפוליטי. זה צעד פוליטי נגד ות"ת. מדובר במערכת אילוצים קיימת. הממשלה הזרימה 60 מיליון ₪ למטרה זו, וזה אינו סכום חלופי. ות"ת נאבקה בנושא הקביעות והגיעה להחלטה על "מינוי מתמשך". לשאלה מה עולה בגורלם של אלה שלא יתקבלו לתכנית קמ"ע ציין יו"ר ות"ת כי מדובר על שהות של שנה נוספת במסגרת תכנית גלעדי וא"כ יציאה החוצה. יו"ר ות"ת הדגיש שוב כי ות"ת עומדת מאחורי הטכניון בכל מקרה ששיקול אקדמי אומר שהאיש אינו מתאים על פי הקריטריונים שהוגדרו בטכניון. בכל הנוגע לאוכלוסיית המדענים שלא יתקבלו לתכנית קמ"ע, מוכן לבוא בדברים עם משרד הקליטה להכנת מסגרת מתאימה אחרת לקליטתם.

פרופ' אביב רוזן, דיקן הפקולטה להנדסת אווירונאוטיקה וחלל, ציין כי צריך להבהיר ביתר דיוק את עניין המינוי המתמשך. בפקולטה לאווירונאוטיקה נושא תגבור קבוצות המחקר הוא שולי. יש בין המדענים אנשים טובים שעיסוקם אינו בכיווני ההתפתחות הרצויים לפקולטה. תכנית גלעדי איפשרה את שהייתם הארעית. מה יעשו היום האחרים שברובם מבוגרים? משיחות עמהם משתמע שהם בהחלט מצפים לקביעות!

פרופ' מיכאל רובינוביץ', משנה לנשיא למינהל ופיננסים, ציין כי ציפיות האנשים בשטח באו מהמערכת הפוליטית. ייתכן שיש מקום לפרסם בבירור שתכנית קמ"ע אינה מדברת כלל על קביעות. **פרופ' נחמיה לבציון** הבטיח כי יפנה במכתב לשר הקליטה עם העתקים לכל ראשי האוניברסיטאות, אשר יבהיר את ענין הקביעות.

פרופ' זאב תדמור סיכם ואמר כי בדיון עלו חששות מפני הכנסת אנשים למערכת שאינם מתאימים. הובהר בדיון כי הטכניון עצמאי להעמיד מערכת קריטריונים למיון. תיבדק גם האפשרות להעסיק את חלקם כמהנדסים. האחרים, שלא יעמדו בקריטריונים, יישארו במסגרת תכנית גלעדי לשנה נוספת וא"כ ייצאו החוצה.

פרופ' מיכאל רובינוביץ' ציין כי חשוב להבהיר כי אין אפשרות למנות מדענים אלה כמהנדסים. **פרופ' נדב לירון** ציין כי לדעתו יש לתקן את תכנית גלעדי והמדענים המועסקים במסגרתה ראויים למשכורת הוגנת. התייחסות לתכנית קמ"ע עד גיל הפנסיה מעידה כי דה-פקטו, מבחינת המדענים, מדובר בקביעות. אם תיפסק התמיכה, הלחץ הציבורי והמצפוני לא יאפשר להוציא אותם מהמערכת. הטכניון יזם בזמנו את ה"מאגרה" לעולים. חלק מהאנשים פנה לאחר מכן לתעשייה, חלק למכללות וחלק נשארו בשוליים. הטכניון מוכן להמשיך לתרום בתנאי שלא תיפגע רמת הסגל האקדמי. יש בעיה של מערכת הציפיות של המדענים וכיצד מתמודדים בנושא אל מול המערכת הפוליטית.

פרופ' ארנון בנטור ציין כי כל אוניברסיטה תקבע את הרף של עצמה. יהיו, כפי הנראה, הבדלים ברף בין האוניברסיטאות. יש צורך לפעול להקמת רשת ביטחון והכנת תכנית גלעדי ד'. מי שלא ייכלל בתכנית קמ"ע ייכנס לגלעדי ד' לשנתיים-שלוש. המדענים האלה שהם חוקרים ולא מהנדסים - אי אפשר לתת להם קביעות במערכת הרגילה. מציע לבדוק את הקמת תכנית גלעדי ד' בקנה מידה גדול ובתנאים הוגנים. תכנית כזו משדרת מסר שבטווח הארוך מקומו במערכת אינו מובטח.

נרשם ע"י לאה מילוא, ראש לשכת הנשיא

קליטת מדענים בטכניון 1990-1998

1. כללי – כ- 700 מדענים עולים נקלטו לפרקי זמן שונים במערכות הטכניוניות.
2. טכניון/מוסד הטכניון (סה"כ כ- 600 מדענים):
50 עובדים קבועים במערכות טכניוניות רגילות (חברי סגל ומהנדסים), 93 מדענים פעילים בתמיכה חלקית של משרד הקליטה, 99 מדענים פעילים בתכנית גלעדי, 84 עברו לתעשייה, 16 עברו לבתי חולים או למכוני מחקר מחוץ לטכניון, כ- 40 עברו במאגרה למתמטיקה, 210 מדענים שסיימו פעילותם במערכת ואין לנו מעקב אחר פעילותם כיום, ו- 3 מדענים שנפטרו
3. מדענים עולים בחממת הטכניון ליזמות (סה"כ כ- 100): 40 מדענים מועסקים כיום בפרויקטי חממה, כ- 60 עברו לתעשייה. 13 חברות-בת בחממה הוקמו ביוזמת עולים.

שלום רב, אני רוצה להעלות על הכתב, ובמידה מסוימת לחזור על תוכן שיחת הטלפון בינינו מיום 0.3.98. לדעתי, מערכת ההשכלה הגבוהה פועלת בהיסוס ובחוסר התלהבות ביחס ליישום תכנית קמ"ע. הנימוקים המועלים נגד התכנית הם מגוונים, שלושה מהם רלוונטיים ביותר, לדעתי:

1. הנטל הכספי ייפול, בסופו של דבר, על מערכת השכלה הגבוהה – ישירות על המוסדות עצמם או על הות"ת.

2. המדענים העולים אינם ראויים (מבחינת כישורים מדעיים) להיכלל במסלול חוקרים בעל אוי אקדמי הדורש רמת מצוינות זהה לזו של המסלול הרגיל.

3. לגבי המדענים העולים הצעירים, אנו נוטלים על עצמנו העסקה קבועה לטווח ארוך מאד. הנימוק הראשון מעיב על הצלחת התכנית וחייבים להבהיר למערכת שתכנית קמ"ע לא תפגע בתכניות הפיתוח של המערכת האקדמית.

לגבי הנימוק השני, הדעות באוניברסיטת ת"א הן:

א. דעת הרוב – יש להחמיר בהענקת דרגות חוקרים למועמדים, כי מימון התכנית עלול להיפסק והנטל הכספי ייפול עלינו (הנימוק הראשון משפיע גם על הנימוק השני).

ב. דעת המיעוט – יש להתחשב במדענים העולים ולא להשוות את הישגיהם המדעיים להישגים של המועסקים במסלול הרגיל.

לסיכום: לדעתי תכנית קמ"ע אינה זוכה לאהדה רבה באוניברסיטת תל-אביב, באוניברסיטה העברית ובטכניון. ייתכן אפילו שקיימת החלפת דעות בין אנשי הסגל ורצון לכפות "מיכסה" במוסדות אלה. נגד מגמה זו צריך לפעול אצל ראשי המוסדות. הפגישה בטכניון הייתה צעד נכון ולדעתי חייבים להמשיך פעילות זו במוסדות האחרים. אני מציע לצאת במכתב הבהרה לראשי המוסדות בו תדגיש את הפרדה בין המשך סדיר של הפיתוח האקדמי הרגיל (קליטת מדענים צעירים במסלול האקדמי הרגיל) לבין קליטת מדענים בתכנית קמ"ע (באף מוסד לא תהיה התחשבות עם יחידות שתקלוטנה מדענים בתכנית קמ"ע).

אני מודה לך מאד על מאמציך ליישום תכנית חשובה זו.

כבוד רב, פרופ' דן הופרט, דקאן מיוחד לענייני קליטה

1998.4.7 לכבוד פרופ' דן הופרט, דיקן מיוחד לענייני קליטה, אוניברסיטת תל-אביב

תודה על מכתבך מן ה- 5.4.98. אינני סבור שבשלב זה עלי ליזום פנייה לאוניברסיטאות. אני מצפה שכל אוניברסיטה תתחיל בפעולה לפי הבנתה. אני מניח שפרופ' דן עמיר עוקב אחר מהלכי האוניברסיטאות ואם יהיה צורך הוא ייזום צעדים מתאימים. אני כמובן לרשותו תמיד.

בברכה, נחמיה לבציון

1998.6.3 המרכז לקליטה במדע. ישיבת ועדת היגוי תכנית קמ"ע - סיכום

בתאריך 27 באפריל 98 התכנסה ועדת ההיגוי לתכנית קמ"ע. לאחר דברי ברכה של השר וחברי נשיאות ועדת ההיגוי, סקר מנהל המק"ב בפני חברי הוועדה את מצב התקדמות התכנית והנחיות ההפעלה שהועברו לאוניברסיטאות, למוסדות להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות, לבתי החולים ולמכוני המחקר. חברי הוועדה שהינם נציגי מוסדות דיווחו על פתיחת הליכי המינוי במוסדותיהם תוך הדגשת מישכו הארוך של התהליך וחוסר יכולתם בשלב זה להעריך את מידת הצלחת המדענים העולים לעבור את תהליך המינויים. התפתח דיון באשר לחששות הקיימים במוסדות מכך שמינוי המדענים העולים ייחשב כהגדלת הסגל ויפגע בעתיד במינוי סגל צעיר. חששות אלו עשויים להשפיע על מערכת השיקולים בהליך המינויים ועל כך הובעה תרעומת מצד נציגי המדענים העולים השותפים בוועדה. הוועדה התלבטה כיצד ניתן להפיג את חששות המוסדות מבלי שהפנייה בנדון תתפרש כהתערבות בהליכים אקדמיים. פרופ' יובל נאמן קרא לגבש לובי בתוך המוסדות אשר יסביר כי במצב הנוכחי של המוסדות להשכלה גבוהה לא יתקיים בתקופה הקרובה גידול בסגל המוסדות ותכנית קמ"ע מהווה הזדמנות להגדלת מוסדות המחקר ותפוקתם.

הועלתה הצעה (שלא זכתה לתמיכת רוב) להמליץ בפני השר על פגישה עם יו"ר הות"ת במטרה שהות"ת תתגייס להפגת החששות באוניברסיטאות מפגיעה עתידית.

סוכם כי במהלך חודש אוקטובר 98 יועבר לחברי הוועדה דיווח מצב התקדמות הליך המינויים לתכנית ובראשית חודש נוב' 98 תכונס ישיבתה הבאה של הוועדה.

בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

קשיי קליטה

האוניברסיטאות מיקמו את התכנית לקליטת מדענים עולים (קמ"ע) בסדר עדיפות נמוך, מתייחסות למדענים העולים כאל עובדים זרים ומתנגדות לכלול אותם בסגל האקדמי - כך האשים אתמול נציג משרד הקליטה, רומן גרביץ, בדיון שקיימה ועדת הכספים של הכנסת בבקשת משרד הקליטה לקצץ את תקציב המדענים העולים ב- 18 מיליון שקל. גרביץ הסביר שתקציב זה אינו מנוצל, מכיון שלעומת היעד של קליטת 235 מדענים, נקלטו בפועל רק כ- 90 מדענים. אמנון אטד

13.12.1998 לכבוד מר יולי אדלשטיין, שר העלייה והקליטה. שלום רב. הובאה לתשומת לבי הידיעה הרצ"ב שהתפרסמה בגיליון "ידיעות אחרונות" ביום 7.12.98. אני מזועזע מההתייחסות העוינת, מרושעת וחסרת כל יסוד לאוניברסיטאות בדבריו של מר גרביץ. כמי שריכז למעשה, מאז 1990, את מאמץ הקליטה של מערכת ההשכלה הגבוהה, אני יכול להעיד על התגייסות האוניברסיטאות (כולל הטכניון ומכון וייצמן) למאמץ זה, התגייסות שהיו שותפים לה הן הנהלות האוניברסיטאות והן חברי הסגל האקדמי.

כל תכניות הקליטה של מדענים עולים (כמו: תכנית 2000, תכנית ות"ת לקליטת מדענים בכירים, התכנית לסיוע למדענים קשישים, תכנית גלעדי ועוד, ולבסוף תכנית קמ"ע) קמו ביוזמת קהילת המדענים הישראלים באוניברסיטאות. כמתאם הארצי של תכנית קמ"ע, אני יכול להעיד שגם בתכנית זו שיתוף הפעולה של האוניברסיטאות הוא מלא. לא ידוע לי אף סקטור אחר במשק שהתגייס בצורה דומה למען הקליטה, וזאת בהרמוניה מלאה עם המרכז לקליטה במדע שבמשרדכם. השמצת האוניברסיטאות ע"י נציג משרד הקליטה לא זו בלבד שיש בה משום עוול וכפיות טובה, אלא שהיא אף עלולה לפגוע באופן חמור ביחסים שבין בקהילה האקדמית בישראל לבין המשרד ובמאמצי הקליטה. אני מצפה לתגובתך המהירה.

בכבוד רב, פרופ' דן עמיר, פרו-רקטור אוניברסיטת תל-אביב, יו"ר ועד המדענים שליד המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות, ומתאם ארצי לתכנית קמ"ע

11.1.1999 לכבוד פרופ' דן עמיר, מתאם תכנית קמ"ע. הנדון: **תוספות מחקר בתכנית קמ"ע**

לא ניתנה הנחייה של ות"ת בעניין תשלום תוספות מחקר בתכנית קמ"ע. במסגרת העקרונות של התכנית מודגשת זכותם של החוקרים להגיש הצעות מחקר, לרבות כחוקרים ראשיים, לפי התקנון האקדמי של המוסד בעניין זה - וממנו גם באשר לזכאותם לקבלת תוספות המחקר כפי שזוכים לה החוקרים התקניים. בכל מקרה, הכללים למתן תוספות מחקר שהופצו ע"י ות"ת במאי 1994, מגדירים הקריטריונים לקבלת התוספות. במידה וקיימת סתירה, יש לבחון כל דבר לגופו של עניין. בברכה, תמיר ברשד, סמנכ"ל לשכר ולמינהל (ות"ת)

31.1.1999 אל אחראי הקליטה במוסדות. **תוספות מחקר בתכנית קמ"ע - מכתבי מ- 22.12.98** בהמשך למכתבי הנ"ל, ברצוני להבהיר שפירוש הות"ת הוא שדין החוקרים במסגרת תכנית קמ"ע הוא כדינם של החוקרים שהם עובדים תקניים ואינם מועסקים על חשבון תקציבי מחקר חיצוניים. לפיכך, אם נהוג במוסד לשלם תוספת מחקר ב' לחוקרים אלה, יש להחיל נוהל זה גם על החוקרים במסגרת קמ"ע. רצ"ב מכתבו של סמנכ"ל ות"ת. בברכה, פרופ' דן עמיר, מתאם תכנית קמ"ע

1.2.1999 לכבוד פרופסור דן עמיר, מתאם תכנית קמ"ע מטעם ור"ה.

לדן שלום. בהמשך לשיחתנו הריני פונה אליך בעניין הבא. כזכור לך, במסמך "עקרונות תכנית קמ"ע" הנספח לחוזה, מוגדרת אפשרות למינוי מדענים עולים במסלול אחר מהרגיל, בהסכמתם (סעיף 6.א). הדוגמאות שניתנו שם כוללות מורים ומהנדסים. ההרחבה שניתנה לכך לאחרונה בטכניון היא שמסלול מינוי אלטרנטיבי זה כולל גם חוקרים בצוות מחקר.

מעמד זה מוגדר בטכניון כדלקמן: "צוות מחקר במשרה מלאה או חלקית ברשות המחקר אשר תפקידם לשמש כעוזרים למחקר וכצוות מחקר במסגרת מחקרים ממומנים של חברי סגל אקדמי, או כמומחים המועסקים לתורך פרויקטים לפיתוח ולמחקר המתנהלים במסגרת מכון/מרכז מחקר ונתונים לאחריות חבר סגל אקדמי. חוקר בצוות המחקר יתמנה תחילה לתקופה שלא תעלה על 3 שנים. המינוי יכול להתחדש כל פעם לתקופה נוספת שלא תעלה על שלוש שנים. המינוי למסלול זה מטופל ע"י ועדת המינויים ברשות המחקר".

אבקש את התייחסותך, כמתאם תכנית קמ"ע מטעם ור"ה, לאפשרות המינוי של מדענים לחוקרים במסלול צוות מחקר במסגרת תכנית קמ"ע, ובמיוחד למינונה ע"י משרד הקליטה וות"ת.

בברכה, פרופ' א. שיצר, סגן הפרובוסט למחקר

1999.4.2 לכבוד פרופ' אברהם שיצר, סגן הפרובוסט למחקר, הטכניון

לאברהם שלום. במכתבך מ-1.2.99 ביקשת את התייחסותי להצעה למנות מדענים עולים בתכנית קמ"ע למעמד "חוקר בצוות מחקר". מהכתוב במכתבך הנ"ל, איני רואה כל מניעה לכך שמסלול מינויים זה יהווה מסלול לגיטימי בתכנית קמ"ע, במקביל למסלול המינויים המקובל אצלכם למעמד "חוקר סגל מחקר" – זאת בהנחה שאכן מדובר במינוי במשרה מלאה הנעשה לאחר הליך אקדמי, בשכר הדומה לשכר במסלול האחר, שהמינוי הראשון ייעשה לתקופה של שלוש שנים כפי שנעשה במסלול השני, ושהארכתו תהיה כפי שמפורט בתכנית קמ"ע. התנאי הנוסף, המוזכר בפנייתך, הוא שהמינוי נעשה בהסכמת המדען העולה. אני מקווה שתשובתי זו מקובלת על כל הגורמים הרלבנטיים ותעזור בקידום הרחבת הפעלתה של התכנית. בברכה, פרופ' דן עמיר, מתאם תכנית קמ"ע

1999.2.15 לכבוד מר עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

הנדון: מינויים חריגים בתכנית קמ"ע – הצעת עקרונות

- א. מספר המינויים החריגים בתכנית קמ"ע מדי שנה יהיה מוגבל בחמישה.
 - ב. המינויים החריגים יהיו בעיקר משני סוגים:
 1. הקדמת מינוי לתכנית קמ"ע על חשבון עולים חדשים שלא עברו את מסלול התמיכה הרגיל,
 2. מינוי ביניים בתכנית קמ"ע כסיוע לפני הצעת מינוי רגיל.
 - ג. מינויים חריגים ייעשו, ככלל, רק עבור מדענים בכירים בעלי התואר "דוקטור למדעים" ("דוקטור נאוק").
 - ד. להקדמת מינוי לתכנית קמ"ע יועדפו מדענים בכירים במיוחד ובגיל מתקדם (מגיל 58 ומעלה).
 - ה. למינוי ביניים בתכנית קמ"ע יובאו בחשבון עולים חדשים שלא עברו את מסלול התמיכה הרגיל, ושהמוסד המגיש מתחייב לקלוט אותם במינוי רגיל וזקוק לשנת גישור לשם כך (כמו לשם הגשה למילגת גואסטלה).
 - ו. בקשה למינוי חריג תוגש ע"י הסמכות האקדמית העליונה של המוסד הקולט.
 - ז. עקרונות אלה יופצו בין האחראים לקליטה במוסדות.
 - ח. הצעות למינויים חריגים בשנת 1999 יוגשו עד 15.3.99 ויידונו עד 15.4.99
- פרופ' דן עמיר, מתאם תכנית קמ"ע מטעם ור"ה

1999.2.28 אל דיקאני הקליטה באוניברסיטאות

הנדון: הפעלת הליך בחירה חריג לתכנית קמ"ע

- במסגרת ועדת ההיגוי לתכנית קמ"ע שהתכנסה במעמד השר לקליטת העלייה ב-22 בדצמ' 98, הועלתה לדיון האפשרות לבחור לתכנית קמ"ע מספר (מצומצם) של מדענים בהליך חריג. לאחר שהנושא נבדק ונבחן ע"י המשרד, הוחלט על פתיחתו של הליך בחירה חריג לתכנית ההליך יכלול שני מסלולים:
- א. מדענים בכירים ביותר שטרם עלו לישראל או שטרם מיצו את זכאותם הרגילה (עדיין לא נבחרו לגלעד).
 - ב. מדענים שנבחרו לגלעדי ויש רצון לקצר את תקופת שהייתם בתכנית. בכל שנה ייבחרו עד 5 מדענים במסלול החריג כאשר:
 1. מדענים שאינם בתכנית גלעדי, בחירתם תהא לשנה אחת בלבד עג אשר יושלמו הסידורים לקליטתם בסגל הרגיל (אפשרי במסגרת תכנית גואסטלה).
 2. מדענים שבתכנית גלעדי ייבחרו ע"ב מצוינות מדעית. תנאי סף למועמדות הינו תואר דוקטור למדעים (דוקטור נאוק), כאשר יועדפו:
 - א. מדענים בגיל מתקדם (58 ומעלה) * שלקיצור תקופת שהייתם בגלעדי משמעות מכרעת לגבי יכולתם לצבור תנאי פנסיה.
 - ב. מדענים שהקיצור הנדרש לגביהם הינו בתחום אותה השנה התקציבית.
- הערה: נדרשת מחויבות האוניברסיטה להשלמת פרוצדורות המינוי. כל מוסד יוכל להגיש בשנה רק מועמד אחד. בחירת המועמדים תבוצע ע"י ועדת המינויים הארצית לתכנית גלעדי. הגשת מועמדים לשנת 99 תבוצע לא יאוחר מ-24 במרץ 99.
- בברכה, עמרי אינגבר, מנהל המרכז לקליטה במדע

העתקים: גב' שלומית כנען – מנכ"לית, פרופ' דן עמיר – אונ' תל-אביב,
ד"ר בנימין שפירא – יועץ בכיר לעניינים מדעיים ותכנית קמ"ע

גם למדענים העולים היו חששות וטענות לגבי מעמדם העתידי, שלמרות הכל לא ישתווה לסגל הרגיל.
 13.12.1999 מאגודת המדענים העולים באוניברסיטאות בישראל לכבוד פרופ' דן עמיר, יו"ר ועדת קמ"ע.
 הגדון: חוות דעת על משתתפי תכנית קמ"ע (באנכלית)

כל משתתף בתכנית קמ"ע עבר בהצלחה הליך מינויים אקדמי מלא וקיבל כתב מינוי חתום על ידי הרקטור. במכתב זה אין כל אזכור לגבולות זמן של המינוי. מודגש בתקנון האוניברסיטה שאין גבולות זמן לשום משרה במסגרת תכנית קמ"ע. כמו כן, אין בו שום אזכור לגבי משתתפי תכנית קמ"ע. עקרונות תכנית קמ"ע אף הם אינם גוררים שום מגבלות זמן למינוי במסגרת הפרויקט. לכן, באופן עקרוני, כל הארכה של החוזה בין האוניברסיטה לבין משתתף תכנית קמ"ע יכולה להיחשב רק כהליך ביורוקרטי שנגרם מסיבות תקציביות. **נראה לנו קריטי שכל הליך פורמלי של הארכת החוזה לא ילווה בשום אזכור של הליך אחר הבודק את ההישגים האקדמיים או האחרים של מדען קמ"ע.** נקודת מבטנו נתמכת בהצהרה בתקנות אוניברסיטת תל-אביב שכל שינוי במעמדו של משתתף תכנית קמ"ע צריך להתבצע בהתאם לתקנות במסלולו של המדען - שאינו חייב בהליך אקדמי כלשהו כדי לשמור על אותה עמדה.

מימוש של כל הליך חוות דעת פוגע משמעותית באיכות התכנית, בהעבירו את מדעני קמ"ע למעמד של עובדים מדרגה שנייה – כיון שחברי הסגל האקדמי אינם עוברים הליך שנוסף של בקשת חוות דעת. לכן הליכים אלו הם מפלים ופוגמים חריפות במעמדם של משתתפי התכנית. הליכים אלו יזיקו באופן דראסטי לתכנית קמ"ע ויעבירו אותה לכלל תכנית מדרגה שנייה להעסקה זמנית. משתתפי קמ"ע קוראים כנגד כל הליכי חוות דעת ומבקשים ממך לפעול כמיטב יכולתך כנגד מימוש הליכים אלו. במיטב הברכות, שלך בלבביות, פרופ' משה בלינסקי, יו"ר מועצת האגודה

תכנית גלעדי/קמ"ע

המרכז לקליטה במדע:

מצב כללי: נבחרו לתכנית קמ"ע - 296 מדענים. ממשיכים לעבוד בתכנית גלעדי - 213 מדענים.
 סה"כ ל- 20.2.2000 - 509 מדענים.

באוניברסיטאות

העברית הטכניון	תל-אביב	בן-גוריון	בר-אילן	וייצמן	חיפה	סה"כ
25	47	41	72	28	14	238
40	47	36	24	19	8	179

תנאי המדענים בתכנית קמ"ע – נושאים במחלוקת

הנושא	עמדת הוות"ת
1. חישוב הוותק לשכר	הוותק הינו לדרגה ולכן יש לחשבו מיום קבלת המינוי.
2. תוספת מחקר (א+ב)	התוספת ניתנת אך ורק לחבר הסגל האקדמי הבכיר או למורה המועסק במסלול המקביל, ולכן אינה "מגיעה" למועסקים במסלול חוקרים.
3. מימון הוצאות לימוד ילדים באוניברסיטה	החזר הוצאות שכ"ל אינו חלק ממרכיבי השכר בהתחשבות של האוניברסיטאות עם ות"ת, והוא ניתן ע"י האוני' לעובדים הקבועים ע"ח התקציב השוטף, ולכן הוות"ת מתנגד להכליל הסכומים הנדרשים לצורך מימון החזר שכ"ל בתכנית קמ"ע.

18.12.2000 לכב' פרופ' נילי כהן, רקטור אוניברסיטת תל-אביב

פרופסור כהן הנכבדה. אנו מודים לך על תמיכתך בתכנית קמ"ע. לאחרונה קיימנו דיון בתכנית קמ"ע באוניברסיטת ת"א בסוגיית זכויותינו. ברצוננו להפנות תשומת לבך לכמה נושאים שבהם, לפי דעתם של המדענים בתכנית קמ"ע, מפריים את זכויותיהם כחברי הסגל האקדמי.

1. כל מדען בתכנית קמ"ע מועסק ביחידה מסוימת בפקולטה מסוימת באוניברסיטת ת"א במשך 8-10 שנים. בכתב המינוי של המדען בתכנית קמ"ע החתום על ידך, מופיע שם המחלקה הקונקרטי שבה עובד/ת המדען/ית. לעומת זאת, בתעודת העובד של אוניברסיטת ת"א למדענים בתכנית קמ"ע מופיע שם המחלקה: תכנית קמ"ע. כלומר, מדענים בתכנית קמ"ע שעברו בהצלחה הליך מינוי אקדמי, לא נכללים בסגל האקדמי של המחלקה המסוימת. כתוצאה מכך, לרבים אין מקום עבודה המתאים לסטטוס האקדמי שלהם. הם יושבים בשניים ויותר באותו חדר, לעתים עם סטודנטים רבים. הם לא משתתפים בפעילות של יחידתם, לרבים אין אתר (home page) באינטרנט. הם לא מקבלים תלוש משכורת ישירות מכ"א למחלקה שבה הם מועסקים, אלא דרך היחידה לקליטת עולים.

יש להדגיש שבסעיף 5.1 של הסכם המסגרת בין אוניברסיטת ת"א ומשרד הקליטה מצוין ש המוסד מתחייב להעמיד על חשבונו לרשות המדען חומרים ו/או שירותים הנדרשים לצורך עבודתו המדעית בהתאם למקובל במוסד". לפיכך אנו מבקשים אותך לעשות כל מה באפשרותך על מנת לכלול את המדענים בתכנית קמ"ע בסגל האקדמי של המחלקה בהתאם לכתב מינויים.

2. אנו מבקשים אותך לשקול מתן הנחייה לכל היחידות המתאימות באוניברסיטה להכיר במדעני קמ"ע כאנשי בסגל האקדמי עם אותן זכויות כמו לכל איש סגל אקדמי המועסק במדלול רגיל. שה קשור, בפרט, לכל מיני רשימות ודו"חות (ספריות וכו').

3. חלק מהמדענים בתכנית קמ"ע בתור אנשי הסגל האקדמי מנחים סטודנטים במסגרת לימודיהם לתואר השני והשלישי, אבל הם לא מוכרים בתור מנחים באופן רשמי. יחד עם זאת, ישנן פקולטות בהן הנחיית סטודנטים ע"י מדעני קמ"ע מוכרת באופן רשמי. אנו מבקשים אותך לסייע להעמקת זכותם של מדעני קמ"ע להנחות סטודנטים באוניברסיטת ת"א.

ישנה שורת הנושאים בהם קיים אי-שוויון בין מדענים בתכנית קמ"ע לבין אנשי הסגל האקדמי ושדורש מימון נוסף.

4. מדעני קמ"ע מרצים, מנחים, מפרסמים מאמרים, משתתפים בתחרויות לזכייה במענקי מחקר, משתתפים בכנסים בינלאומיים, אבל בניגוד לחוקרים אחרים באוניברסיטה הם לא מקבלים תוספות אקדמיות, כגון קריטריונים והקדשת זמן מלא.

5. על "אחראי הקליטה" להשתתף בשכרם של המדענים בתכנית קמ"ע בסך כ- 16,500 ₪ כל שנה אשר מציב אותם במצב תלות ואי-שוויון לעומת עמיתיהם.

6. מדענים בתכנית קמ"ע לא זכאים לשבתון.

7. למרות שלכל מדען קמ"ע יש ותק במחקר מדעי בארץ מוצאם, ותק זה לא נחשב בחישובי השכר. אנו מבקשים אותך לסייע בפתרון הבעיות האלה, שלצערנו, גורמות לאי-שוויון של המדענים המועסקים באוניברסיטה במסגרת תכנית קמ"ע לעומת אנשי סגל אקדמי במסלול רגיל.

בברכה, פרופ' משה בלינסקי, יו"ר ארגון מדענים עולים באוניברסיטאות בישראל

28.12.2000 לכבוד פרופ' בלינסקי, יו"ר ארגון מדענים עולים באוניברסיטאות בישראל (טיזטא)

פרופ' בלינסקי שלום. הרקטור, פרופ' נילי כהן, העבירה אלי את מכתבך מיום 18.12.00 בנושא מדענים בתכנית קמ"ע באוניברסיטת תל-אביב. ברצוני לברך על תכנית קמ"ע ולציין במיוחד את התרומה של מדעני קמ"ע לכל האספקטים של החיים האקדמיים באוניברסיטת תל-אביב.

1) על פי הסכם ההעסקה של המדענים בתכנית קמ"ע הם נמצאים במסלול חוקרי קמ"ע, שהוא מסלול ייחודי להם שנבנה על פי מסלול חוקרים באוניברסיטה אך אינו זהה לו לחלוטין. למדענים בתכנית קמ"ע אין קביעות באוניברסיטת תל-אביב ואינם שייכים למסלול האקדמי הרגיל. זכויותיהם וחובותיהם של המדענים בתכנית קמ"ע נקבעים על פי המסלול הייחודי להם והם שונים, לכן, מאלו של אנשי הסגל האקדמי הרגיל והחוקרים הקבועים באוניברסיטה.

2) איני רואה כל סיבה שמדעני תכנית קמ"ע לא יקבלו כרטיס עובד עם שיוך מחלקתי כנהוג לגבי עובדים אחרים. פניתי לאגף משאבי אנוש חהם הבטיחו להסדיר זאת. לטענתם, מטעמים טכניים, זה ייקח קצת זמן אך יבוצע במהלך החודשיים הקרובים.

3) הקצאת חדרים נעשית באוניברסיטה על פי השיקולים של היחידות האקדמיות.

4) איני רואה כל סיבה שמי שמקבל מהאוניברסיטה קוד למחשב לא יוכל לפתח אתר אינטרנט ע"פ הכללים החלים באוניברסיטה.

5) חוקרים במסלול קמ"ע צריכים לקבל את כל הסיוע הנדרש לצורך העבודה המדעית. אופי העבודה נגזר מהמסלול אליו הם שייכים. לא ידוע לי על מקרה שבו נשללו מעובד בשירות לב אמצעים שנדרשו לצורך מחקר.

6) על פי נהלי האוניברסיטה יכול להנחות רק איש סגל במסלול הרגיל. המדענים בתכנית קמ"ע אינם שייכים למסלול הרגיל, ולכן אינם יכולים להנחות לבד. הם יכולים לשמש, בהרשאת הוועדה המתאימה, כמנחה נוסף. במקרה כזה שמים יופיע על העבודה ברשימת המנחים.

7) מסלול חוקרים קמ"ע והזכויות הנלוות אליו נבנה על פי ההסכם עם ות"ת ומשרד הקליטה. בהסכם זה לא נכללו תוספות אקדמיות כמו קריטריונים והקדשת זמן מלא. כל שינוי אינו בסמכות האוניברסיטאות.

8) נושא השבתון נקבע מכוח ההסכם עם ות"ת ומשרד הקליטה.

9) את נושא הוותק יש להעלות עם ות"ת ומשרד הקליטה. משרד הקליטה הוא הגוף המממן והוא צריך להסכים להחלת הוותק. לאוניברסיטה אין מעמד בנושא זה.

בברכה, פרופ' שמעון ינקלביץ, סגן רקטור

31.12.2000 אל ראשי האוניברסיטאות: תכנית לקליטת מדענים עולים – קמ"ע

התכנית לקליטת מדענים עולים – קמ"ע, נועדה להבטיח את המשך העסקתם של מדענים עולים מצטיינים במסגרת מכוני המחקר הציבוריים בכלל, והאוניברסיטאות בפרט. תכנית זו היא גולת הכותרת של קליטת עולים מצטיינים במוסדות המחקר והמוסדות להשכלה גבוהה.

תכנית קמ"ע מבקשת להבטיח למדענים הנבחרים רצף העסקה, מיום קבלתם לתכנית ועד הגיעם לגיל פרישה הנהוג במוסד המעסיק, בהתאם לתקנון האקדמי של כל מוסד, החל על המדענים בתכנית קמ"ע.

ממשלת ישראל רואה עצמה מחויבת לתכנית קמ"ע, ומחויבת בהמשך מימונה. אנו פונים, איפוא, לראשי האוניברסיטאות לחדש מדי תקופה את מינויו של כל מדען הכלול בתכנית זו, הכל בהתאם לתקנון האקדמי של המוסד החל על המדענים בתכנית קמ"ע.

על מנת לאפשר חידוש כתבי המינוי, בהתאם לתקנון האקדמי של המוסד החל על המדענים בתכנית קמ"ע, **יחדש המשרד לקליטת העלייה את מחויבותו המימונית לגבי כל מדען (על סמך פניית המוסד) במהלך השנה התקציבית הקודמת לשנה בה יסתיים המינוי הנוכחי של המדען.** חידוש ההתחייבות התקציבית של משרד יהיה למשך 3 שנים מתום המחויבות הנוכחית. אין לו ספק, שתכנית קמ"ע מעודדת את מיצוי ההון האנושי הגלום בעלייה, ותורמת בצורה משמעותית לקידום המחקר בישראל.

אנו משוכנעים שעמדתכם זהה לשלנו, ואנו מקווים כי תהליך חידוש המינויים יתקיים כראוי.

בברכה **מר אהוד ברק – ראש הממשלה ושר הביטחון, מר אברהם (בייגה) שוחט – שר האוצר, פרופ' יולי תמיר – השרה לקליטת העלייה**

השמחה הגדולה עם קבלת הצהרה זו הייתה קצרת מועד, כי **במרץ 1991 נפלה ממשלת ברק, ושוב צצו סימני השאלה לגבי עתיד תכנית קמ"ע.**

22.2.2002 לכבוד יו"ר ועדת הקליטה והעלייה של הכנסת, ח"כ צבי הנדל

הנדון: פיטורין של המדענים המועסקים בתכנית קמ"ע

מר הנדל הנכבד, אנו מודים לך על תמיכתך בתכנית קמ"ע. אנו מבקשים ממך לכנס דחוף את ישיבת ועדת הקליטה והעלייה של הכנסת בנושא המצב החמור של תכנית קמ"ע ותכנית "גלעד". היום קרוב למאה מדענים עולים, המועסקים בתכנית קמ"ע, "גלעדי" ו"שפירא", נמצאים בסכנת הפיטורין.

1. כבר מעל חמישה חודשים במשרד הקליטה לא מחדשים הארכת התחייבויות הכספיות לשלוש שנים נוספות לאותם מדענים שסיימו את שלוש השנים הראשונות בתכנית קמ"ע שמועסקים בכל האוניברסיטאות ומכוני מחקר. חלק מהמדענים המועסקים הטכניון בתכנית קמ"ע כבר קיבלו מכתבי פיטורין ביוני 2002.

בזמן הקרוב עלולים לקבל מכתבי הפיטורין יותר מ-30 מדענים נוספים בטכניון. כמה עשרות המדענים העובדים בתכנית קמ"ע באוניברסיטת בן-גוריון הוזהרו על פיטורין בחודש יולי 2002. באוניברסיטת חיפה הפסיקו לשלם שכר למדענים שלא קיבלו הארכת סיוע משרד הקליטה ל-3 השנים הנוספות. מצבים דומים בשאר האוניברסיטאות ומכוני המחקר.

2. הופסקה הצטרפות לתכנית קמ"ע ע"י משרד הקליטה של המדענים שביימו תכנית "גלעדי" ועברו הליכי המינוי האקדמי באוניברסיטאות.

3. השנה משרד הקליטה לא מצרף מדענים עולים לתכנית "גלעדי", במילים אחרות - ביטלו תכנית "גלעדי". חשוב לציין שהשנה (2002) אמורים 113 מדענים לקבל הארכת סיוע משרד הקליטה ל-3 השנים הנוספות. המימון היה אמור להיכלל בתקציב של המרכז לקליטה במדע. משרד הקליטה מתכוון לאשר הצטרפות לתכנית קמ"ע עוד 30-40 מדענים שמסיימים תכנית "גלעדי", אבל כבר היום קיים קושי ביישום תכנית קמ"ע ותכנית "גלעדי". קורסת כל המערכת של הקליטה במדע, אשר הוקמה בשנים אחרונות כתוצאה מהמאבק החברתי הקשה.

תבנית קמ"ע היא גולת הכותרת של קליטת מדענים עולים מצטיינים בחברה הישראלית המשך יישומה הובטח ע"י שלוש הממשלות הקודמות. הממשלה הנוכחית הבטיחה גם היא המשך היישום של התכנית. הריסת תכנית קמ"ע ותכנית "גלעדי" תגרום לנזק בלתי הפיך לא רק למערכת הקליטה במדע בישראל, אלא גם לכל תהליך הקליטה של גל העלייה האחרון. אותם המדענים העולים שלהם לא מאריך משרד הקליטה את הסיוע להעסקתם במצבים הייאוש.

אנו מבקשים ממך לנקוט בצעדים דחופים על מנת:

1. לא להרשות פיטוריהם של המדענים המועסקים בתכנית קמ"ע ותכנית "גלעדי".
2. לא להרשות הריסת מערכת הקליטה במדע.
3. לחדש את המימון הדרוש להמשך תכנית קמ"ע ותכנית "גלעדי".

בכבוד רב, פרופ' משה בלינסקי, יו"ר ארגון מדענים עולים באוניברסיטאות בישראל

בגל העלייה הגדול מבריה"מ לישראל, אשר החל במחצית 1990, עלו ארצה עד 1995 כ- 9,000 מדענים בעלי תואר שלישי ותואר רביעי. בין השנים 1990-1995 הועסקו באוניברסיטאות ובמכוני המחקר כ- 2,000 מדענים במשרות זמניות. מספר המדענים העולים שהועסקו בשנים 1992-1996 במשרות זמניות היה קבוע, ועמד על כ- 850 מדענים. כ- 500 מדענים מבין המועסקים התקבלו ל"תכנית גלעדי" – תכנית המשך לשלוש שנים נוספות (מעבר לשלוש השנים אשר ניתנות בסיוע הראשוני של מ/רד הקליטה) עבור מדענים מצטיינים אשר החלה לפעול החל מ- 1.4.1995. המדענים בתכנית גלעדי נבחרו בקפדנות ועמדו בתחרות אישית לצורך הכללתם בתכנית. לאחר שלוש שנות פעילותה, ניתן היה לסכם את התכנית כהצלחה. המדענים העולים תרמו תרומה משמעותית למחקר – הן במחקר עצמאי וב"יבוא" כיווני מחקר חדשים, והן בהשתלבות בקבוצות מחקר קיימות וחיזוקן. חלקם השתלב גם בהדרכת תלמידי מחקר. בפרסומים המדעים שלהם, הן בנפרד והן בשיתוף עם אחרים, ובהופעותיהם בכינוסים מדעיים בינלאומיים, העלו באחוז משמעותי את היכול והיוקרה של המדע הישראלי.

עם התקרב סיום המחזור הראשון של התכנית בסוף שנת 1997, היה ברור שאם לא תיבנה תכנית המשך לקליטת מדעני גלעדי, הרי מלבד הפגיעה הקשה במאות מדענים עולים ובתדמית של ישראל כמדינה קולטת עלייה, תהיה זו גם אבידה גדולה למדע הישראלי. לפיכך הוצעה, על ידי קבוצת מדענים שעסקו בנושא הקליטה במדע, תכנית קמ"ע (קליטת מדענים עולים) – תכנית לתעסוקת קבע של 500 מדענים עולים במוסדות ההשכלה הגבוהה. התכנית אומצה על ידי המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות, קיבלה את תמיכת ור"ה, והוצעה לממשלת ישראל באביב 1996. ראש הממשלה דאז, שמעון פרס, שר האוצר ושר הקליטה קיבלו את התכנית במלואה כפי שהוצעה ע"י הוות היוזם ב- 12.5.1996. הממשלה בראשות פרס פעלה ליישום התכנית ומינתה את פרופ' אליעזר גלעדי כיו"ר ועדת ההיגוי ליישום תכנית קמ"ע. בדיונים על קיצוץ בתקציב המדינה בחודש יולי 1996 החליטה הממשלה בראשות בנימין נתניהו לבדוק שוב את נחיצותה של התכנית. צוות הבדיקה הגיש תכנית העסקה חלופית המתבססת על פתרון זמני למרבית החוקרים, המועסקים בתכנית גלעדי, ורק למקצתם (כ- 50 בלבד מתוך 500) – העסקה במסלול האקדמי הרגיל. למרות זאת, השרים הנוגעים בדבר נענו לבסוף לבקשת המדענים העולים והקולטים ואימצו את עקרונות תכנית קמ"ע המקורית. סוכם שמשרד הקליטה ישתתף ב- 60% במימון עלות תכנית קמ"ע והאוניברסיטאות ב- 40%, כשהות"ת ישתתף במימון בהיקף של 25% (מתוך ה- 40%).

בנובמבר 1997 כינס פרופ' נחמיה לב-ציון, היו"ר החדש של הות"ת, את נציגי המוסדות להשכלה גבוהה, את העוסקים בקליטה במוסדות אלה, ואת מנהל המרכז לקליטה במדע, לדיון מכריע שעשש בשאלות הנוגעות למהות התכנית ודרך הפעלתה. הוא הציג בפניהם את התכנית ואת תמיכת ומחויבות הות"ת לביצועה. ראשי המוסדות קיבלו בחיוב את התכנית. פרופ' דו עמיר התבקש להיות מתאם הפעולות ליישום תכנית קמ"ע מטעם ור"ה ומטעם הות"ת. הפעולה הראשונה הייתה גיבוש מסמך "עקרונות תכנית קמ"ע" (ראה נספח א'). התכנית מבוססת על העסקה מתמשכת של מדענים עולים במוסדות ההשכלה הגבוהה, במכונים ובבתי החולים. העסקת המדענים בתכנית קמ"ע מותאמת לתקנון החוקרים באוניברסיטאות השונות. החוקרים נבחרים, בדרך כלל, לאחת משלוש דרגות מסלול חוקרים: חוקר, חוקר בכיר ועמית מחקר, המקבילות לדרגות מרצה, מרצה בכיר ופרופסור חבר הנהוגות במסלול הרגיל במוסדות ההשכלה הגבוהה.

בתחילת שנת 1998 החל הות"ת, יחד עם משרד הקליטה, ליישם את תכנית קמ"ע באוניברסיטאות ובמכוני המחקר עפ"י החלטת הממשלה ובהתאם ל"עקרונות תכנית קמ"ע". ההתחלה לא הייתה קלה, כיון שהיא דרשה שיתוף פעולה ואמון לא רק מצד המוסדות, אלא גם מצד היחידות האקדמיות השונות. הן הות"ת והן פעילי ומרכזי הקליטה במוסדות השקיעו מאמץ הסברתי רב עד שהתכנית עלתה על הפסים וצברה תאוצה. כיום מועסקים בתכנית קמ"ע כ- 430 משענים. עשרות מדענים נוספים, המועסקים היום בתכנית גלעדי, אמורים להצטרף לתכנית קמ"ע בשלבים הבאים, במסגרת התכנון הרב-שנתי. מדעני קמ"ע נקלטו היטב והם מהווים כיום חלק אינטגרלי של מערכת המחקר במוסדות ההשכלה גבוהה ותרומתם מורגשת היטב ביבול המחקרי.

כל ממשלות ישראל הכירו במחויבות לתכנית קמ"ע. הגדילה לעשות הממשלה בראשות ברק שפרסמה מסמך המצביע על מחויבותה לתכנית קמ"ע ולהמשך מימונה (ראה נספח ב'). אמנם היו, מדי פעם בפעם, עיכובים מסוימים במימוש בגלל קשיים תקציביים, אך בזכות התמיכה האיתנה של הות"ת והמרכז לקליטה במדע, הלחץ הציבורי בהנהגת פעילי הקליטה, והמחויבות המפורשת של הממשלה, תכנית קמ"ע נמשכת כמתוכנן.

פרופ' דן הופרט ואבי זרכובסקי (היחידה לסיוע לעולים, אוניברסיטת תל-אביב)

לאחר נפילת ממשלת אולמרט והקמת ממשלת נתניהו השנייה (31.3.2009), עם יובל שטייניץ כשר האוצר וסופה לנדבר כשרת הקליטה, עברה תכנית קמ"ע משבר קיומי נוסף:

התקציב קוצץ: 200 מדענים עולים יפוטרו

Ynet 16.8.2009

יעל ברנבסקי

כ- 500 מדענים עולים פועלים כיום במוסדות אקדמיים בישראלים, בזכות מענקים מפרויקט של משרד הקליטה - אך התקציב קוצץ ו-200 מהם קיבלו מכתבי פיטורים. המדענים טוענים שקיבלו הבטחות ובמשרד הקליטה מאשימים את האוצר.

בישראל מנסים למנוע את "בחירת המוחות" ובמקביל מנסים לגרום למדענים לעלות לארץ - אך במשרד הקליטה קיצצו בתקציב הקליטה של המדענים - והתוצאה: האוניברסיטאות שלחו 200 מכתבי פיטורים למדענים עולים בסוף השבוע האחרון.

משרד הקליטה מפעיל את פרויקט קמ"ע - קליטת מדענים עולים. במסגרת הפרויקט עובדים כ- 500 מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה. אבל בשל הקיצוץ בתקציב המדינה לשנים 2009 ו-2010 נאלץ המשרד לקצץ את התקציב למדענים - שלא האמינו כי החלטה כזו התקבלה. מדענים פנו לראש הממשלה, בנימין נתניהו, שבפגישתם איתו הבטיח כי התוכנית לא תיפגע. פרופ' צבי הכהן, מאוניברסיטת בן-גוריון, כתב על חשיבות הפרויקט במכתבו לנתניהו: "כ- 500 מדענים עולים פועלים כיום במוסדות אקדמיים בישראל בזכות מענקי קמ"ע. מדובר במדענים מן השורה הראשונה, אשר פועלים בתחומי מחקר שונים ותורמים לרמתה האקדמית ולהישגיה המחקריים של ישראל."

מדעני קמ"ע הפכו לחלק אינטגרלי וחשוב בעולם האוניברסיטאות הישראלי, אמר ל- y-net יו"ר ארגון מדענים עולים באוניברסיטאות, פרופ' משה בלינסקי, ששלח אצבע מאשימה למפלגתו של השר אביגדור ליברמן: "גם ישראל ביתנו הבטיחו כי התוכנית תמשיך להתקיים והיום משרד הקליטה, שבראשו עומדת נציגת המפלגה, הוא זה ששלח לנו את המכתבים. הממשלה צריכה להבין, שהנזק שנגרם זה לא רק נזק לאותם מדענים שזרקו לרחוב, זה גם נזק למדע ומחקר ישראלי."

מי שעלולה להיפגע מהפסקת העברת התקציב היא בין היתר ד"ר אירנה מאנוב, שעובדת על מחקר שבודק את יעילותן של התרופות לסרטן. "אסור שהפרויקט הזה ייפסק. מדובר בפרויקט מצליח שנותן להרבה מדענים לעבוד ולהגיע להישגים רבים בתחום המדע. אם הוא ייפסק, מבחינה אישית אני לא יודעת מה אעשה, אך יותר חבל לי על אותם חולים שלמענם אני עובדת."

ממשרד הקליטה נמסר בתגובה: "המשרד לקליטת העלייה, בראשות השרה סופה לנדבר, רואה בתוכנית קמ"ע חשיבות אסטרטגית למדינת ישראל. לכן, נעשו ונעשים כל המאמצים האפשריים מול ראש הממשלה ומשרד האוצר במטרה למנוע קיצוץ בתוכנית. תהליך קבלת ההחלטות, במהלכו ייבחנו גם דרכי התייעלות במסגרת התוכנית, נמצא עדיין בעיצומו ואין כוונה לנהל דרך התקשורת. המשרד לקליטת העלייה מעביר כיום לתכנית קמ"ע את כל הסכומים אשר אושרו למטרה זו על ידי משרד האוצר, לכן אין זה נכון לטעון שמשרד הקליטה הוא המקצץ בתקציב התוכנית."

כך מפספסת ישראל הזדמנות להשבת המוחות. הנתונים הקשים על בריחת המוחות מישראל גררו הכרזה של משרד האוצר על הקצאת 95 מיליון שקלים לצורך קליטת 104 מדענים. אבל במשרד הקליטה וגם באוניברסיטאות טוענים כי זו טיפה בים: "בשל המשבר הכלכלי, מדענים רבים רוצים לחזור ולא ניתן לקלוט אותם" עובדים כ-500 מדענים עולים במוסדות להשכלה גבוהה.

מפעלה העיקרי של סופה לנדבר כשרת קליטה בעניין קליטת המדענים היה, עד כמה שידוע לי, קיום טקס גדול בשנת 2010 לציון 20 שנה לגל העלייה הגדול. הטקס זה הוענק, בין השאר, גם תעודות הוקרה לכמה מהפעילים, וגם אני זכיתי בתעודה כזו:

תעודת הוקרה מטעם המשרד לקליטת העלייה

מוענקת לפרופ' דן עמיר

כאות הערכה והוקרה אישי בשם מדינת ישראל,

על פעילות ציבורית מתמשכת ותרומה מיוחדת למימוש

פוטנציאל ההון האנושי ולקידום קליטת המדענים העולים

ח"כ סופה לנדבר, שרה לקליטת העלייה מר דמיטרי אפרצב, מנכ"ל המשרד לקליטת העלייה

תכנית קמ"ע שרדה, ואני עדיין ממשיך בתפקיד יו"ר הוועדה הקובעת, מדי שנה, את המדענים המצטרפים לתכנית במקומות הספורים המתפנים.¹⁹²

¹⁹² חברי הוועדה האחרים בשנים באחרונות הם פרופ' גרשון בן-שחר מהאוניברסיטה העברית, פרופ' אברהם שיצר מהטנדסת מכונות ניון, ופרופ' אברהם קורול מאוניברסיטת חיפה.

טו. מהמועצה הציבורית לסל"ע

במשך יובל השנים של קיומה, השתנו יעדיה ודרכי פעולתה של המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות בהתאם לנסיבות המשתנות. על חלק משינויים אלו עמדנו בפרקים הקודמים, כאשר עם הגל הגדול של עליית שנות התשעים הראשונות עבר עיקר הפעילות לנושא קליטת המדענים העולים, נושא שבו היה נראה, לקראת שנת 2000, שעם ביסוסה של תכנית קמ"ע יסתיים תפקידו של ועד המדענים, ושל המועצה הציבורית בכלל. מאידך, במחצית השנייה של העשור, כשגל העלייה מברית המועצות לשעבר שכך, מחד, וגברו בעיותיהם של העולים מקהילות יהודיות האחרות – ובמיוחד העולים מאתיופיה, עבר מרכז הכובד לתכנית סל"ע – תמיכה בעולים החדשים שנקלעו למצבי משבר, וזאת ללא קשר לארץ מוצאם. מצב זה הביא, לבסוף, לא רק לשינוי תקנון העמותה בהתאם לפעילות זו, אלא גם לשינוי שמה.

כנזכר לעיל, תחילתו של פרויקט סל"ע הייתה עוד בשנת 1993:

מתוך תכנית העבודה השנתית של המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ ל- 1994:

סיוע לעולים בעת משבר

השנה אנו מרחיבים את פעילותנו כמרכז לסיוע לעולים שנקלעו למצבי טראומה ונמצאים במצב מצוקה קשים וחריגים. באותם ימים קריטיים שמאפיינים מצבי חירום אקוטיים אנו מנסים לתת לעולה תחושה "אתה לא לבד". הפעילות שלנו היא ממוקדת וקונקרטי, משתדלים לזהות צרכים ובעיות בווערות ולתת לעולה ולמשפחתו סיוע רגשי, מעשי וחומרי על מנת לחזק את משאביו. המשבר אצל העולה "משבר על משבר", שכן הוא נוחת עליו בתקופה שהוא מתמודד עם בעיות קיומיות. חוסר האונים ותחושת הבדידות הם קשים ללא נושא כשאין מערכת תמיכה טבעית של ידידי ילדות, סביבה מוכרת, מגורי קבע... באמצעות המתנדבים שלנו אנו מלווים את העולה ואת משפחתו בעת המשבר. בעת הצורך יוצרים קשר עם מבני משפחה בארץ המוצא. משתדלים להפעיל גורמים קהילתיים ומנסים לתווך בין העולה לבין מערכות רלבנטיות. באותם מקרים ש"נופלים בין הכיסאות" ושאינן להם מענה בהכללה זו או אחרת אנו נאלצים להרים קול שיהיו שינויים בהתייחסות, בנהלים ובתקנות.

רשת המתנדבים שלנו פרושה בכל הארץ. אנו מנסים לתת מענה אישי ומהיר במינימום של ביורוקרטיה. הפעילים שלנו מכירים את הקשיים הייחודיים לעולים. בחלקם עלו בעצמם בשנות ה-70, ה-80 וה-90. אחרים הם ילידי הארץ המלווים את העלייה והקליטה מברה"מ במשך שנים. הסיוע נועד: א. עולים שנפגעו בפיגועי טרור ערבי. ב. ילדים ונוער – חסרי הורים, הנמצאים במצוקה. ג. ילדי ונוער ממשפחות חד-הוריות – בקרות אסון להורה. ד. עולים בטרומות לאחר תאונה או מחלה פתאומית.

מהתקציב המוצע של המועצה ל- 1994 בסך כולל של 1,953,470 ₪, מוקצים לפעילות ועד המדענים 365,500 ש"ח = 300,000 שאמורים להתקבל מעזבונו המדינה, 25,000 מהסוכנות ו- 40,000 מלשכת הקשר. לפעילות סל"ע (סיוע לעולים בעת משבר) מוצעים 227,660 ₪ - מהם 41,660 כספי סוכנות, 20,000 מהלשכה, 18,000 תרומות מיועדות ו- 148,000 תרומות שיש לגייס.

16.7.1995 אל הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונו לטובת המדינה,

באמצעות המשרד לקליטת עלייה

מרכז סיוע לעולים במצבי משבר

מצוקתם של עולים חדשים, שתהפוכות החיים מביאות אותם למצבי משבר חמורים, והכרתנו כי יש לסייע בהקלת המצוקה, הן העומדות ביסוד פנייתנו זו.

הצורך: בעת שהעולים החדשים נזקקים לכל כוחותיהם ומשאביהם להתמודדות היום-יומית בקשיי הקליטה בארץ חדשה ולתוך חברה בלתי מוכרת (ולא מובנת), נמוכים סיכוייהם להתמודד בהצלחה עם מצבי משבר אישי או משפחתי כאשר הם נקלעים לתוכו. הבידוד החברתי המאפיין את מצבם של רבים מהעולים והיעדר סביבה תומכת מקשים אף הם (ואולי אף מונעים) אפשרות של התגברות וחזרה למסלול חיים תקין ממצב של משבר אישי או משפחתי. במקרים רבים דרושה מעורבות מיידית, קרובה ומתחשבת, כמענה לצורך אנושי אקוטי, אישי מאד, ושונה ממקרה למקרה.

זהו התחום בו היערכות נכונה ומתאימה של גוף ציבורי עם תשתית נרחבת של מתנדבים פעילים ומסורים יכולה להוות משלים חיוני לקליטה הממוסדת, ולהושיט בעץ הצורך סיוע מידי, אשר לעתים יאפשר לעולה להיחלץ ממצבי משבר, ובמקרים רבים אף יהווה עוגן הצלה המונע מאדם ייאוש ושקיעה.

מהות הסיוע ותכליתו: המועצה הציבורית ליהודי בריה"מ מפעילה מזה כשנתיים, ובתקציב מזערי, "מרכז סיוע לעולים במצבי משבר". המרכז נחלץ לעזרת עולים חדשים הנקלעים למצבי מצוקה ומשבר, עומד לצידם ומסייע להם בכל דרך התגבר, לצאת מהמשבר ולחזור למסלול חיים תקין – באותם תחומים בהם לא ניתן סיוע ממוסד. המערכות הממלכתיות והמקומיות מתקשות לעתים לסייע לכל אלה באופן מיידי ומלא. קשיי השפה ואי-ידיעת הנהלים מגבירים את תחושת חוסר האונים הנורא בקרב העולים שבמשבר.

למענם אנו מפעילים מתנדבים, המסוגלים להיות "הקרובים" של משפחות העולים במשבר, ללוות אותם, להושיט יד אחים ולקשר אותם למוסדות, לחברה ולחיים, כדי שישוקמו. אנו מאתרים בעצמנו את הנזקקים, ומהווים כתובת לפניית רבות. המרכז לסיוע פועל במהירות ומגיש סיוע רפואי, עזרה נפשית וסעד חומרי. בכך אנו מאפשרים לעולים להיחלץ במהירות ממצוקתם ולהתאושש. הפעלת המרכז מתבססת על עקרון התגובה המהירה, היינו: איתור עצמאי - במידת האפשר, זיהוי הצורך ותגובה בהתאם – תוך הימנעות מאלמנטים בירוקרטיים מסורבלים (אין מתעניינים בהכרח לפניית הנזקק ואין הליכים מנהליים מורכבים). הסיוע מתמקד בטיפול פרטני וליווי אישי של העולה בתקופת המשבר – באמצעות עובדי המועצה ובעיקר – מתנדביה, תוך הושטת סעד רגשי, ובעת הצורך – נפשי, וכן – סיוע חומרי מקצועי מיידי (לפי הצורך ו... האפשרויות), כמתבקש במצבים המיוחדים הללו.

אוכלוסיית היעד לסיוע

- א. עולים הנפגעים מפעולות איבה.
- ב. ילדים ונוער חסרי הורים הנמצאים במצוקה.
- ג. ילדים ונוער ממשפחות חד-הוריות, בקרות אסון להורה.
- ד. ילדים בסיכון (מחלה קשה, תאונה או במות ההורה).
- ה. עולים במצבי מצוקה בריאותית חריפה (לאחר תאונה או מצב משברי אחר מעבר לשליטתו).

התקציב (שקלים לשנה)

הוצאות לכוח אדם

ניהול וריכוז עבודת המרכז (עלות 1 משרה) 94,800
מפעיל מתנדבים 27,000

הוצאות תמיכה ישירה לעולים במצוקה

הוצאות למימון שירותי סיוע חיוניים ו/או דחופים (שירות רפואי מיידי, הסעות, סעד משפטי, סוציאלי, פסיכולוגי וכו') 112,500
הוצאות לרכישת מוצרים/מצרכים חיוניים עבור המטופל 106,500
הוצאות לסיוע כלכלי – מתן מענקים כספיים למטופל במשבר – במגמה להקל מיידיית במצבי מצוקה אקוטיים 123,000

הפעלת תכניות

קבוצות תמיכה והדרכה לעולים במשבר 45,000
הוצאות טלפון חרום 4,000
החזר הוצאות נסיעה ואשל – מתנדבים וסגל 13,000
פיתוח הפרויקט (מחקר ופיתוח שיטות הערכה, מעקב ודיווח) 24,000
הוצאות בלתי ישירות

10% מסך ההוצאות הישירות (לכיסוי על הוצאות מנהלה ומשרד) 61,200
סה"כ הוצאות צפויות לפרויקט לשנת 1995 ₪ **631,000**

המימון (הכנסות מתוכננות)

קרן רש"י (מובטח) 60,000
UJA (מובטח) 225,000
תרומות והקצבות אחרות 161,000
סה"כ הכנסות צפויות מתרומות מובטחות וניצפות 446,000 ש"ח
180,000 ₪ לשנה

אנו מבקשים תמיכה שנתית בסך 180,000 ₪ למשך 3 שנים, ובכך לאפשר לנו השלמת המימון הנדרש להפעלת הפרויקט החיוני הזה. בכבוד רב, רות בר-און, מנכ"ל

להלן פרוטוקול מתומצת והחלטות שהתקבלו בישיבת ועדת ההיגוי של פרויקט סל"ע, שנערך ב- 24.8.95 בלשכתו של פרופ' דן עמיר, רקטור אוניברסיטת תל-ביב.

נכחו: פרופ' דן עמיר, רות בר-און, פרופ' אריה הראל, נטשה קורץ, דינה חנוך, לובה מושינסקי, אילנה בן-שחר, ד"ר ברוך אייל ולב אלברט. נעדרו: פרופ' יהודית בירק, ד"ר צביה שפירא ומישה שאולי.

1. סקירות ודיווחים

רות בר-און: הפרויקט על היבטיו השונים צמח מתוך הצרכים בשטח. הטיפול היה אישי וספוראדי, מתוך הכרח לפתור בעיות מצוקה. בצורה דומה הייתה ההתפתחות בעניין הסיוע ותמיכה לעולים נפגעי פעולות איבה – טיפולים ראשוניים למציאת מענים דחופים לבעיות שלא ניתן היה לפתור בדרך אחרת.

בתחילה רות בר-און סברה שבגלל היקף הבעיות, הנושא איננו מתאים למועצה. בהמשך הזמן התחלנו לגבש דפוסים לפעילות מאורגנת ומתוכננת. גם היום הפרויקט עדיין בשלבי צמיחה והתהוות.

סוגי המטופלים היום:

א. עולים נפגעי פעולות איבה – כ- 50 משפחות.

הפעילות בתחום זה היא יזומה. תוך שאנו משלימים גורמים ממלכתיים ואחרים. המועצה הצליחה להביא למודעות ציבורית וממלכתית שאמנם יש צרכים מיוחדים לעולים נפגעי פעולות איבה. בנושא זה המועצה משמשת כ"זרז" לפעולות הסיוע של הגורמים הממלכתיים. היא "מלווה" את העולים הנוגעים בגבר לכל אורך הדרך, ומייצגת אותם כלפי הגורמים שתפקידם הרשמי הוא לסייע להם.

ב. עולים שחלו במחלות קשות סמוך למועד עלייתם.

ג. מקרים של חסרי בית.

ד. ילדי עולים שנקלעו למצוקה מיוחדת, לעתים משום שנשאר בודדים.

הפניות למועצה לגבי כל סוגי הנזקקים מגיעות מגורמים וגופים שונים, כגון מחלקות טראומה, אונקולוגיה וניתוחי לב בבתי חולים, גורמי רווחה וסעד, אנשים שקראו על פעלנו באמצעי התקשורת.

מספר המטופלים במסגרת פרויקט סל"ע 195 מקרים.

נטשה קורץ: תיאור תמציתי של תהליך הטיפול במשפחות נפגעי טרור:

- כל מקרה הוא ייחודי.
- הצעד הראשון: היענות אינטואיטיבית של הזדהות והשתתפות בצער (בלוויה, ב"שבעה").
- בשלב הבא הכרות עם המשפחה לבדיקת הצרכים האישיים והמשפחתיים. ברוב המקרים מתברר שמצב המשפחה קשה מאוד, גם בגלל הפגיעה וגם בגלל היעדר שורשים בארץ (סביבה תומכת).
- במידת הצורך יש אפשרות לסיוע דחוף, חד פעמי, באמצעות הקרן (עזרה ראשונה).
- השלב הבא הוא פיתוח מערכת קשר צמוד עם המשפחה. מדובר בקשר אישי רצוף (מפגשים וטלפונים) באמצעות מתנדבי המועצה. מתברר שיש מטופלים שלא מוכנים ליצור קשר מסוג זה עם ארגונים ממוסדים, והנכונות שלהם לקשר עם מתנדבי המועצה גבוהה בהרבה.
- לאחר יצירת הקשר הזה, ניתן להתחיל בפעולת שיקום (עבודה, לימוד מקצוע, לימוד עברית ותחומים אחרים). מדובר למעשה בסיוע מקיף שהוא מעבר לשיקום פורמאלי.
- ההתפתחות בשטח היא שעולים נפגעים שטופלו ושוקמו בדרך זו מגישים סיוע לנפגעים אחרים.

רות בר-און: דו"ח תקציבי: תקציב הפרויקט עד 1995 (ועד בכלל) 150.000 דולר. כל המקורות לתקציב מתרומות (קרנות ותרומות פרטיות). התרומות הגדולות: קרן העזבונות של קהילת ניו-יורק, קרן רש"י. הפנייה לקרן עזבונות המדינה לא נענתה ב- 1995. בתקציב השוטף של המועצה אין סעיף תקציבי מיוחד לסל"ע. עם זאת נותנת המועצה לפרויקט את כל השירותים התשתיתיים. התחזית לשנת 1996: מקרן עזבונות קהילת ניו-יורק 75.000 דולר, מקרן רש"י 25.000 דולר. כמו כן הוגשה פנייה לקרן עזבונות המדינה (ישראל) באמצעות המשרד לקליטת העלייה, והשר צבן הבטיח לפעול לקבלת מענק מגוף זה.

2. דיון

פרופ' אריה הראל: משבח מאוד את התכנית ואת האנשים המעורבים בה, ורואה בה פעילות מופת של הזדהות וסיוע לעולים. עם זאת, קיימת בעיה של "המקרי הגבוליים" וסוגי הסיוע שהמועצה לא יכולה לתת (בעיית הקריטריונים). לגבי סוגים מסוימים, אין ספק שהם נכללים בתכנית (נפגעי טרור, עולים במצוקה קשה, סיוע לילדים במצוקה). לעומת זאת המועצה לא יכולה לטפל במקרים הסיעודיים, ויש גם מקרי מצוקה גבוליים. כמו כן, קיימת בעיית המגבלות התקציביות שלא מאפשרות היענות לכל הצרכים בכל הארץ.

רות בר-און: לפני כשבועיים נערכה ישיבה מצומצמת עם עו"ד משה פורת, שדנה בקריטריונים לקבלת סיוע וטיפול במסגרת הפרויקט. ההחלטה שהתקבלה: להמשיך ולפעול לפי קריטריונים לא נוקשים, בעיקר – בגלל המגבלות התקציביות (שלא מאפשרות תכנון רב-שנתי כולל). החלטה זו יש לאשר בפורום זה.

אילנה בו-שחר: במסגרת המכון האונקולוגי יזמנו, בשיתוף עם פרויקט סל"ע, תכנית מחקר לאיתור הנזקקים בקרב העולים. כן מתגבשת הצעה להפעיל מתנדבים עולים לטיפול בעולים חולים.

רות בר-און: סבורה שניתן להשיג אמצעים כספיים לפרויקט סל"ע. השופט מרקוס איינפלד (שגריר אוסטרליה לנושא פליטים), שביקר לאחרונה בארץ, התרשם מאד מהפרויקט וגם הוא סבור כך. הוא אף הציע להקים לשם כך אגודת ידידות בינלאומית. השאלה – איך בונים אגודת ידידות כשזאת שתבטיח כ-70% מהתקציב השוטף של הפרויקט (לפעילות רב-שנתית).

לקראת סיום הדיון התקיימו חילופי דברים על אופן השגת התרומות (השתתפו בעיקר: פרופ' דן עמיר, לב אלברט, רות בר-און וד"ר ברוך אייל). הצעדים שהוצעו:

- איתור אישיות ישראלית בעלת מעמד בינלאומי, שתואות לעמוד בראש פעולות ההתרמה.
- איתור תורמים פוטנציאליים.
- בדיקת האפשרות לבסס את אגודת הידידות בחו"ל על ראשי ופעילי המועצה למען יהודי בריה"מ שפעלו בעולם המערבי בשנות ה-70 וה-80.

3 החלטות

א. ועדת ההיגוי אישרה את ההצעה שהקריטריונים לסיוע במסגרת הפרויקט ימשיכו להיות גמישים.

ב. הוחלט להתמקד במציאת אישיות ישראלית רמת-דרג שתעמוד בראש פעולות ההתרמה/אגודת הידידות.

ג. הוחלט לרכז רשימת תורמים פוטנציאליים וראשי ועדים לשעבר לקראת פעולות ההתרמה ו/או הקמת אגודת הידידים. רשם: ד"ר ברוך אייל

סל"ע - סיוע לעולה לעת משבר

ICMC – Israel Crisis Management Center

הרציונל

1. סל"ע הינו ארגון מתנדבים, המפעיל שרותי חרום לאוכלוסיות עולים, אשר סמוך לעלייתם ארצה נחת עליהם אסון קשה.

2. הטרואומה מתרחשת בשעה שהעולה מצוי בשלבי משבר הקליטה, והינו מנותק ממקורות התמיכה והמשענת הטבעיים שלו (משפחה, קהילה, אוכלוסיית השתייכות חברתית), שהינם כה חיוניים בעת משבר, וסובל בנוסף מהיעדר אוריינטציה וידע באשר לשרותים ולזכויות המגיעים לו על פי החוק.

3. האוכלוסייה הנפגעת, בה מתמקדת סל"ע, מוצאת עצמה נופלת "בין הכסאות".

4. סל"ע מעניקה לאוכלוסיות אלה בראשם ובראשונה סיוע אנושי ורגשי תומך, וכן מענה מעשי לצרכיו הארגוניים והתפקודיים, הנגזרים מן המצב הקוטי המיוחד בו נמצאים העולים הנפגעים.

5. סל"ע מספקת, כמו כן, שירותי קישור למסגרות ולשירותים שונים, שנועדו לספק מענים ארוכי טווח לאוכלוסיית הנפגעים, ובאמצעותם יכול העולה הנפגע למצות צלממש את זכויותיו החוקיות.

רקע היסטורי

1. הצורך בהיערכות ובהעמדת משאבי אנוש וכלים מתאימים, כמענה לצרכי אוכלוסיית היעד, קיבל תנופה ומודעות בתקופת מלחמת המפרץ, שעה שציבור גדול של עולים מצא עצמו במצוקה פתאומית, בלא שהודרך כיצד להתמודד עימה, ובלי קשר וזיקה למסגרות תמיכה והשתייכות מתאימות.

2. כמו כן עמד, בשנים האחרונות, צוות המועצה הציבורית בפני מקרים רבים של מצבי טראומה פרטניים מורכבים, להם נדרשו מעני חירום, בהיעדר כל מסגרת חלופית לעניין זה. על רקע זה הוקם "סל"ע" בשנת 93, כאחד המפעלים של המועצה הציבורית, וייעד עצמו לפעול בתחום זה.

עקרונות הפעולה של סל"ע

1. מיידיות – יצירת קשר מהיר ככל הניתן עם הפרט הנפגע, תוך קיום נוכחית בסביבתו של הנפגע, להספקת התמיכה המיידית.
2. "המכנה המשותף" – הפעלת מתנדב שחווה טראומה דומה, כמקור תמיכה מרכזי בתהליך הסיוע. ציבור הולך וגדל של מתנדבים נשאב מתוך אוכלוסייה שנמנו קודם לכן עם מקבלי העזרה.
3. הפעלת צוות חירום משולב – שילוב של ישראלי ותיק ועולה חדש. שילוב זה חשוב, הן בהיבטיו המעשיים והן במסר החברתי הגלום בו, המבטא מזיגה של קבוצת ההשתייכות הקודמת עם קהילת היעד החדשה.
4. שילוב בקבוצה או מסגרת תמיכה – הכוונה אינה רק להפעלת קבוצת תמיכה כאמצעי מקצועי טיפולי מקובל, אלא הספקה של הזדמנות חברתית באמצעות מפגשים עם אוכלוסייה לה איפיוני מצוקה דומים. כלומר, מזיגה של היבטים טיפוליים עם למידה, התנסות והתפתחות חברתית.
5. רגישות להיבטים סוציו/תרבותיים – הספקה של מענים תרבותיים מיוחדים, הנובעים מההשתייכות האתנית של הנפגע, והמבטאים קשיבות ואכפתיות לעולמו התרבותי.
6. שילובו של הפרט הנפגע בהגשת הסיוע מהווה (ראה 2): א. מענה לצורך של מקבל הסיוע "להחזיר חוב חברתי". ב. חלק מתקדם של השיקום והיציאה מהמשבר..
7. סל"ע שואפת לשמר את האיכות הייחודית המאפיינת את שיטותיה, לפיכך אינה פועלת לגידול כמותי מואץ. מיון קפדני וכן טיפוח וגיבוש אוכלוסית המתנדבים, נכס הפעולה העיקרי, הוא אחד ממוקדי המאמץ המרכזיים של סל"ע.

היקף האוכלוסייה הנעזרת

במהלך 3 שנות קיומה, הגישה סל"ע סיוע ללמעלה מ-1,200 נפגעים. כמו כן, פעלה סל"ע גם במצבי חירום קולקטיביים (כגון קריית שמונה בתקופת נפילת הקטיושות ובתקופת "ענבי זעם", יוצאי צ'צ'ניה בעת הגיעם ארצה במצב תסמונת פוסט-טראומטית).

ההיבט המינהלי

הצורך להספקת מענים פרסונליים דחופים, גמישים וללא סטנדרטיזציה וללא ביורוקרטיה, הינו מציאות חיים יומיומית של הארגון. אפיון זה, כמו גם המקורות הכספיים המצומצמים עליהם נשענת פעילות הארגון, צחייב דפוסי דיווח ורישום קפדניים ביותר, המצויים תחת בקרה מקצועית, והמתאימים לכל פעולה בעלת משמעות כספית המתבצעת במסגרת הארגון. סל"ע פיתחה ומפעילה שיטת רישום ממוחשבת, המאפשרת לה הן מעקב הוצאות, והן תמונה כספית מעודכנת בכל רגע נתון. כמו כן פיתחה סל"ע נהלים ועקרונות על פיהם היא מממנת אך ורק צרכים להם אין כיסוי במסגרת הממלכתית, או כאשר דחיפות הצורך אינה מאפשרת מימוש תקין ומסודר של זכויות הפרט. בסל"ע פועלת ועדת היגוי המאשרת הספקת אמצעים כספיים למצבים מיוחדים, אשר אינם בתחום נהלי הקבע של הארגון.

ועדת ההיגוי של סל"ע מי מנהל את המרכז לסיוע בעת משבר? (מתורגם מאנגלית)

הפעלת מרכז הסיוע בעת משבר דורשת החלטות קשות על למי ואיך לעזור. מסיבה זו הוקמה על ידי המועצה הציבורית הישראלית ועדת היגוי ציבורית כדי לקבוע קריטריונים למתן עזרה, להחליט החלטות לגבי עזרה כספית, ולפקח על ביצוע החלטות אלו. ועדת ההיגוי מכילה את האנשים הבאים, כולם על בסיס התנדבותי:

- * פרופסור דן עמיר, רקטור אוניברסיטת תל-אביב.
 - * פרופסור אריה הראל, לשעבר שגריר ישראל לברית המועצות ומנהל רפואי בדימוס של בית החולים העירוני של תל-אביב.
 - * אילנה בן-שחר, מנהלת השירות הסוציאלי בבית החולים תל-השומר.
 - * בוריס קראסני, יועץ מדיניות, בעבר סירובניק מברית-המועצות, עלה לישראל ב-1992.
 - * ד"ר ליובה מושינסקי, פסיכולוגית חינוכית, עלתה מרוסיה ב-1993.
 - * ד"ר צביה שפירא, מתאמת התנדבות.
 - * מישה שאולי, סגן מיצב במשטרה, בעבר סירובניק מברית-המועצות, עלה לישראל ב-1972.
- צוות המועצה הציבורית הישראלית התומך בוועדת ההיגוי:
- * רות בר-און, מנכ"לית המועצה הציבורית הישראלית למען יהדות ברית-המועצות. *נטליה קוריץ-גולפנד, עובדת סוציאלית, סירובניקית לשעבר, עלתה לישראל ב-1991.

למרות ההרכב המרשים של ועדת ההיגוי, חשוב לומר שסל"ע הייתה, ונשארה עד היום הזה, גם לאחר שהגיעה לגבורות, מפעלה של אישיות אחת שהיא לא רק המנכ"לית, אלא גם אשת יחסי הציבור וגייסת הכספים, ומעל כל זאת גם הייתה הדוגמה האישית לטיפול וסעד לנפגעים – במיוחד לנפגעי הטרור.

רות בר-און – יובל שנים של פעילות למען העלייה והעולים

29.10.1997 אל המועצה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה, באמצעות משרד הקליטה.

אנו מתכבדים בזאת להגיש לכם שתי בקשות תמיכה לשנת 1998 – בפרויקטים הנמצאים ביום במרכז פעילותנו לקליטת העלייה.

א. פרויקט סלע – מרכז הסיוע לעולים במצבי משבר.

ב. פרויקט התמיכה במדענים עולים מבוגרים.

פרויקט סלע – מרכז סיוע לעולה במשבר, נועד לספק מענה למצוקות של עולים חדשים שנחצו עליהם אסונות בעודם נתונים בעיצומו של משבר הקליטה (כשהעולה מנותק ממקורות התמיכה הטבעיים שלו: משפחה, חברי ילדות וקבוצות ההשתייכות שלו) שהם כה חיוניים עת משבר. פעילות סלע מתבצעת באמצעות רשת מתנדבים ארצית. צוותי הסיוע והחרום מורכבים מילידי הארץ, ותיקים וכן עולים. בין המתנדבים מצויים גם נפגעי טראומה לשעבר, אשר שוקמו במסגרת סלע. הפעילות מתבססת על התערבות מיידית ועזרה במקרי אסון ומצוקה אקוטית, כגון: תאונות דרכים, תאונות עבודה, פיגועי טרור, מחלה פתאומית.

מרכז סלע מארגן ומפעיל קבוצות תמיכה הדדית לקבוצות עם אפיוני מצוקה דומים, כגון משפחות שכולות של עולים, ילדים שנתייתמו מהוריהם ועוד.

יכולתנו לקדם ביעילות את תהליך חזרת המטופלים למעגל התפקודי הרגיל, וכן יכולתנו להושיט עזרה לנזקקים לה, מותנית במשאבים שניתן להעמיד לטובת פרויקט חיוני זה.

תכנית התמיכה במדענים עולים מבוגרים – נועדה לתמוך בשילובם והעסקתם במדע של מדענים עולים מבוגרים. הצירוף של היותם מדענים מבוגרים ועולים חדשים מקשה מאד על האפשרויות להמשך עבודתם המדעית בישראל. אוכלוסיית היעד של הפרויקט מורכבת ממדענים עולים מעל גיל 55, אשר רמתם האקדמית מקבילה לפרופ' מן המניין או פרופ' חבר – במוסד אקדמי בישראל.

חרף כישוריהם והניסיון הרב שהמדענים מביאים עימם, הם נתקלים במציאות תעסוקתית קשה ביותר. כך שתכנית התמיכה שלנו מהווה סיכוי יחיד כמעט לשילובם הנאות של המדענים העולים בתחום התמחותם. בכך ניתנת להם הזדמנות להגיע לפתרונות ארוכי טווח כל הקשור לעבודתם המדעית ולהשתלבות מלאה בקהיליית המדע בישראל.

התמיכה המבוקשת נועדה לאפשר המשך תמיכה בשכר למדענים אשר נמצאים כבר עתה בתכנית הסיוע שלנו, ולמדענים עולים נוספים (במידה שלא תאושר ההקצבה ל- 1998 – תיפסק עבודתם המדעית של המדענים שנקלטו ונמצאים בתכנית הסיוע, על כל המשמעויות והצער הכרוכים בכך, וכמובן שלא יהיה אפשר לקדם אפשרויות לקליטה במדע לאלה אזור טרם נהנו ממסגרת זו של סיוע.

המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ נוסדה ביולי 1970. במשך למעלה משני עשורי שנים ניצבה המועצה בחזית המאבק הציבורי העולמי למען חילוץ של מסורבי העלייה ואסירי ציון, ובמקביל עסקה בפעילות מגוונת לטיפול הקשר והזיקה של יהודי בריה"מ לישראל ולמורשתה.

מאז פתיחת שערי ברית המועצות מרכזת המועצה את עיקר מאמציה ופעילותה לסייע בקליטתם של אלה – אשר כה רבות נעשה למען יציאתם ועלייתם לישראל.

פרויקט "סלע" ופרויקט "תמיכה במדענים עולים מבוגרים" נמצאים היום במוקד הפעילות של המועצה. אנו מבקשים ומקווים לאישור ההקצבות בשני הנושאים, כמבוקש.

22.12.1997 מהמועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ
לכבוד: גב' מרגלית ברגמן – מרכזת הוועדה לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה.

שלום רב. בהתאם להנחייתו של כבוד השופט בן-דרור יו"ר הוועדה הציבורית לקביעת ייעודם של עזבונות לטובת המדינה (במכתביו אלינו מה- 24 ומה- 27 בנובמבר), איחדנו את שתי בקשותינו לשנת 1998:

א. פרויקט סל"ע – סיוע לעולים במשבר.
ב. פרויקט תמיכה במדענים עולים מבוגרים.
הפרויקטים הוגשו במועד – אך בנפרד דרך משרד המדע ומשרד הקליטה. הבקשות אוחדו כאמור והועברו להתייחסותו והמלצתו של משרד אחד – משרד הקליטה.
המסמך הרצוף בזה הינו עותק הגרסה המאוחדת של בקשותינו כפי שהוגש למשרד הקליטה – ובא להחליף את פניותינו הקודמות (אין כל שינוי בתוכן הבקשות).
אנו מבקשים ומאמינים שנוכח חשיבותם ומשקלם יזכו שני הנושאים לאישור הוועדה.
בכבוד רב, מיכאל פרי בשם גב' רות בר-און – מנכ"ל המועצה (הסכומים המבוקשים היו: 400,000 ₪ לסל"ע, 320,000 ₪ למדענים הקשישים).

בטופס הבקשה מופיעה גם, כנדרש, רשימת חברי ההנהלה כדלקמן: דוד יפית – יו"ר, רות בר-און – מנכ"ל, יובל נאמן ודן עמיר – יו"ר ועד המדענים, אריה הראל, ברוך אייל, לב אלברט ודוד אריאל

התפלגות תקציבי המועצה בתקופה 1997-1998 (מבוקר) + 1998-1999 (לא מבוקר)

שנה	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
תקציב כולל (הערכה גסה)	2,150	1,900	1,550	2,000	1,800	2,500	2,800
סל"ע	185	330	535	955	1,135	1,940	2,210
מדענים עולים	390	450	430	515	85	325	350
תשתית מנהל וכלליות	620	490	485	445	385	200	95

רשימת חברי ועד המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ

נבחרו באסיפת החברים מתאריך 28/3/1999 (נספח א' לפרוטוקול האסיפה הכללית)

יו"ר - פרופ' דן עמיר, חברים: מר דוד יפית, עו"ד משה פורת, ד"ר דוד אריאל, מר שלמה שפירא, גב' אילנה בן-שחר, ד"ר שמשון צלניקר, מר בוריס קראסני, מר דוד שורק, מר לב אלברט.
התומים: דוד יפית – היו"ר היוצא, דוד פריטל – חבר ועד יוצא

האסיפה הכללית השנתית של חברי העמותה התכנסה ב-4 בינואר 2001 (ט' בטבת תשס"א), בשעה 17.30 במשרד העמותה, ח' בן יהודה 175 תל אביב, בנוכחות 16 חברים.

פרוטוקול האסיפה

1. בחירת יו"ר האסיפה

פרופ' דן עמיר נבחר כיו"ר האסיפה

3. דו"ח כספים לשנת 2000

מר מיכה פרי הציג את נתוני התקציב לשנת 2000. היקף ההוצאות היה \$1,124,662. ההיקף הכולל של הפעילות התקציבית היה גדול מהצפוי, הודות לתרומה גדולה שנתקבלה מארגון בארה"ב. (אם כי דה-פקטו היא הייתה קטנה מהמובטח). הודגש כי 84% מכלל התקציב יועד לסל"ע (תכנית הסיוע לעולה במשבר). כן הדגיש מר פרי את המאמץ האדיר שהושקע ע"י מנכ"לית העמותה לגיוס המשאבים הכספיים, בעיקר בארה"ב.

נערך דיון על הדו"ח הכספי ועל הנתונים שהוצגו בו.

החלטה: האסיפה מאשרת את הדו"ח הכספי לשנת 2000

4. דו"ח פעילות לשנת 2000

גב' רות בר-און, מנכ"ל העמותה, דיווחה על מוקדי הפעילות בשנת 2000, והבליטה במיוחד את הדברים הבאים:

- התרומה המיוחדת שקיבלנו מארגון בארה"ב הייתה מיועדת כולה לסיוע לעולים מאתיופיה במצבי חרום ומשבר. הדבר חייב התארגנות מתאימה, ונוסף על הפעילות הרגילה, הצלחנו השנה להגיש סיוע מסיבי לעולים במגזר הזה (בהתאם לקריטריונים שנקבעו).
- אגודת הידידים שהוקמה בארה"ב החלה בפעילות סדירה.

ג. אירועי החדשים האחרונים ("האינתיפאדה") חייבו פעילות מוגברת ובתנאי חירום, סיוע לעולים חדשים (מכל הארצות), שנפגעו מפעולות האיבה.
ד. המאמצים הגדולים (האנושיים והחומריים) שהושקעו במפעל הסיוע הזה, לא היו אפשריים בלי העבודה המופלאה של המתנדבים המסורים המקדישים עצמם לנושא זה.
החלטת: האסיפה מאשרת את דו"ח הפעילות לשנת 2000
5. הצעת התקציב לשנת 2001

מר פרי הציג את הצעת התקציב (אומדן התקציב) לשנת 2001.
צוין שרובו של תקציב ההכנסות בנוי בחלקו על תרומות שכבר הובטחו ועל תרומת צפויות נוספות עם סבירות גבוהה לקבלתן. כמו כן, צוין שגם ב-2001 הרוב המכריע של ההוצאות מיועד לסיוע לעולים במשבר.

בדיון שנערך בעקבות הדו"ח- צוין בעיקר:

א. יש להגביר את המאמץ להגברת התרומות בארץ.

ב. רצוי לא להזניח את הפעילויות האחרות של העמותה (כמו מועדוני התרבות)

6. שינוי שם העמותה:

נושא זה כבר נדון באספות קודמות. מצד אחד קיים הצורך לשנות את שם העמותה בגלל מרכזיות פעילות סל"ע (סיוע לעולה במשבר), ובנכונות של תורמים לתרום אך ורק למטרה זו (כלומר לסל"ע). מצד שני קיים הרצון לשמר את המורשת של המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ ואת שמה. דר' אייל הביא שורה של הצעות לשינוי שם העמותה, וערך דיון שהבליט חילוקי דעות משמעותיים.
החלטת: האסיפה מחליטה לכוון ועדה שתשב על מדוכה זו ותגבש הצעות לאישור האסיפה. בוועדה יהיו: רות בר-און, מיכה פרי, ברוך אייל, בוריס קרסני, אלפרדו תורפז.

משרד הפנים, רשם העמותות

תעודה לשינוי שם של עמותה (לפי סעיףב 12 לחוק העמותות התש"ם – 1980)

זאת לתעודה כי העמותה: המועצה הציבורית למען יהודי ברית המועצות

שנרשמה ביום: י"א אייר התשמ"ד (13 מאי 1984) ומספרה 58-005-532-5

שינתה את שמה. השם החדש: "סלע" – מרכז סיוע לעולה במשבר (ע"ר)

ניתן ביום כ"ד לחודש סיון שנת התשס"א, 18 לחודש יוני שנת 2001

את עו"ד משה פורת, איש יקר רב-פעלים¹⁹³, היכרתי מהתקופה בה כיהן יו"ר הוועד המנהל של אוניברסיטת תל-אביב (בשנים 1993-2001) הוא הכיר והבין את קשיי ההסתגלות של העולים החדשים והיה קשוב לצרכיהם, סייע ותרם להם רבות בדרכו: בנוסף לחברותו במועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות (מאז 1990), לקח חלק בהקמת 'קרן יד לעולים' (1991) ותמך בתיאטרון 'גשר' החל ממועד היווסדו וכיהן כחבר הנהלת התיאטרון (מ-1992 עד 2009). הוא הסכים לקבל על עצמו את תפקיד יו"ר סל"ע ומילא את התפקיד עד פטירתו ב-2011.

משה פורת (1920-2011)

¹⁹³ בין התפקידים המרובים שמילא, היה גם יו"ר הוועד הפועל של מכון וייצמן למדע בשנים 1978-1989.

אישור רשם העמותות הגיע זמן קצר לאחר שסל"ע נחלצה לעזרת הנפגעים בפיכוע הקשה בדולפינריום. למרות שפעילותה המופלאה של סלע, בהנהגתה של רות בר-און, היא מחוץ לנושא קליטת המדענים, לו מוקדש חיבור זה, וראויה לתיעוד מיוחד, אביא מעט מסמכים העוסקים בטיפול בנפגעים אלו.

19.6.2001 **קרון הסיוע המיוחדת לנפגעי הדולפינריום - עקרונות ו"מפתחות" להוצאת הכסף**

א. עקרונות בסיסיים

1. כל סכום שהתקבל ויתקבל בתקופה הקרובה במסגרת קרון הסיוע המיוחדת, ייועד להקצאה פרטנית למשפחות השכולות ולנפגעי הפיגוע ("הדולפינריום", כאמור). משאבים לפעולות שיקומיות בעלות אופי חברתי תרבותי (כגון קבוצות תמיכה וטיולים) יוקצו ממקורות אחרים.
2. המפתח הכללי להקצאת כספי הקרון יהיה כדלקמן:
מסך 820,000 ₪ שהתקבלו עד ל- 17 ביוני, יוקצו 75% (600,000 ₪) לסיוע פרטני מיידי למשפחות השכולות ולנפגעים בסכומים קבועים (שיפורטו בהמשך). הקצאת סכומים אלה תמא ישירה ולא תותנה בצורך ספציפי של הפרט או המשפחה מקבלי הסיוע.
- 3 סל"ע רואה כל מי שנפגע בפיגוע (גם אם שהה תקופה קצרה בבית חולים) כנפגע טראומה הזכאי לקבלת כספים.

ב. הקריטריונים המוצעים לחלוקה פרטנית מיידי

1. משפחות שכולות (20 משפחות) – לכל משפחה שכולה יוקצה סכום של 15,000 ₪.
מתוך הסכום הנ"ל חולקו 4,000 ₪ לכל משפחה (לחלקן כבר סכומים גבוהים יותר).
יתרת הסכום תחולק בשתי פעימות: האחת - בסך 5,500 ₪ באורח מיידי, השנייה – בסך 5,500 ₪ תחולק בעוד חודש ימים.
סך הסכום היעודי לחלוקה במסגרת זו כ- 300,000 ₪.
 2. פצועים (66) – לכל פצוע ששהה בביה"ח עד יום ו' האחרון (15/6), יחולק סכום של 3,000 ₪.
חלקם של הפצועים כבר קיבלו סכו זה והחלוקה לאחרים תתבצע בימים הקרובים.
סך הסכום היעודי לחלוקה במסגרת זו – 198,000 ₪.
 3. יתרת הסכום (102,000 ₪) תיועד לחלוקה לאותם פצועים שישארו מאושפזים לתקופה ארוכה יותר, על בסיס של 3,000 ₪ לנפגעת/לשבוע. סכומים אלה יחולקו במהלך השבועות הבאים.
- ג. קריטריונים להקצאת סכומים שיתקבלו בעתיד לקרון הסיוע המיוחדת**
- הקריטריונים המוצעים מתייחסים ותקפים לשבועות הקרובים (עד ה- 31.7.01) ולסכומים שהתקבלו עד עתה בקרון. בשלב זה טרם ניתן להעריך את היקף הכספים שיתקבלו כתרומות בעתיד. בהמשך ולאחר התאריך הנ"ל, תגבש הוועדה ותציע להנהלה קריטריונים חדשים על בסיס היקף הסכומים שיתקבלו וצרכי הנפגעים (משפחות שכולות ופצועים).
אנה קרקוביץ', לב פישביין - שופט, רות בר-און, צביה שפירא, לאה בלושטיין, ד"ר ברוך אייל, פרופ' דן עמיר, תא"ל (מיל) שאול שפי, תא"ל (מיל) עזריאל נבו, עו"ד משה פורת

יבגניה דורפמן, בת 16 מבת ים, נאבקה על חייה במשך 19 ימים. אתמול היא נפטרה מפצעה.

מספר ההרוגים בפיגוע עלה ל-21 20/6/2001 ynet

אתמול לפנות בוקר נפטרה מפצעה יבגניה דורפמן, בת 16 מבת ים, שנפצעה בפיגוע התופת בדולפינריום. בכך עלה מספר הרוגי פיגוע התופת במועדון ה"דולפי-דיסקו" ל-21. הלוויתה נערכה ב-16:00 בגבעת שאול בירושלים. [...] דורפמן עלתה לישראל עם אמה פאינה מטשקנט שבאוזבקיסטאן לפני שבע שנים. חייהן בישראל היו לא פשוטים, בשל קשיים כלכליים, אך נדמה היה שדורפמן שהגיעה ארצה בגיל 9 השתלבה היטב והייתה מאושרת. "יש להם קרובת משפחה אחת בירושלים ומצבן הכלכלי קשה ביותר", מספרת היועצת החינוכית. "אני מקווה שיימצא מי שיעזור לאם שנתרה עכשיו לבד". **אירגון סל"ע** (ארגון סיוע לקליטת עולים הגיש להן סיוע בימים הנוראים מאז הפיגוע הקטלני בדולפינריום. "היינו בקשר קרוב, ביקרנו, שוחחנו, נתנו להן כסף כי הן במצב קשה", מספרת לאה (בלושטיין) הפעילה באירגון. "עשינו מה שעלה בידינו כדי לסייע. הקשר הפך קרוב יותר ויותר והאמא פאינה לא זזה מבית החולים מאז הפיגוע".

17.7.2002 לכבוד פרופ' דן עמיר, ביה"ס למדעי המתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' עמיר הנכבד. הנדון: **מכתבך לשר לנדאו מיום 18.6.02 בנוגע לגב' פאינה דורפמן**

מפנייה שנעשתה ע"י ראש המטה המבצעי של השר, ניצב דוד צור, למחוז ת"א, נמסר כי חקירת תלונותיה של הגב' דורפמן חודשה, וכי יקבלו עדיפות לאור הנסיבות הטרגיות. במידה ויתעוררו בעיות נוספות אודה על עדכוני בכדי שאוכל לסייע.

מתנדבות סל"ע בפעילות תמיכה

אנה קרקוביץ' (משמאל) היא עולה מאודסה, אוקראינה, שעלתה ארצה עם בתה בת התשע, איירין, בנובמבר 1992. זמן קצר לאחר מכן החלה לעבוד כמורה לאנגלית במשרה מלאה בבית ספר בעפולה. ב-1994 נפלה קרבן לפיגוע טרור בו נכוותה בכ-70% משטח גופה. אנה שהתה קרוב ל-11 חודשים בבתי חולים, בטיפולים וניתוחים שונים. לאורך כל תהליך החלמתה האיטית והכאובה, זכתה אנה לסייע נרחב סלע. כשמתנדביו בקביעות לצדה. סלע סייע בטיפול בבתה, תוך הענקת סיוע נפשי וכלכלי נדרשים בתהליך השיקום הממושך, דאג לרכישת חפצי בית נחוצים, פעל למענה אצל הרשויות ואף דאג להטסת חירום של אמה מאוקראינה. מאז החלמתה, הפכה אנה לחברה פעילה בסלע – תחילה בהגשת עזרה ציידית ותמיכה בשטח, ובהמשך - גם בעבודת המטה ובגיוס משאבים.

סל"ע, ישיבת הנהלה

"סלע" – מרכז סיוע לעולה במשבר (ע"ר מספר 580055325)
ישיבה מיום 28.8.2001 של ועדת קרן הסיוע המיוחדת לנפגעי הדולפינריום

נוכחים: עו"ד משה פורת, פרופ' דן עמיר, גב' רות בר-און, ד"ר ברוך אייל, אנה קרקוביץ'
יו"ר: ליו"ר נבחר פרופ' דן עמיר

סקירה:

1. נפתח חשבון בנק ספציפי אך ורק למטרת הסיוע לנפגעי אסון הדולפינריום. כל תרומה שיועדה לסיוע לנפגעי אסון הדולפינריום תוכנס לחשבון זה, וחשבון זה בלבד (בפיקוח רו"ח). בשלב ראשון, ועל מנת לתת מענה מידי לצרכי הסיוע, הועברו לנפגעי האסון גם 160,445 ₪ מחשבונה הכללי של העמותה, בסכום שנועד להחזרה.
2. עד כה חולקו לנפגעי האסון כ- 673,524 שקלים מהכספים שנתקבלו עד ליום 19.6.2001, בהתאם לקריטריונים להוצאת הכסף, שנקבעו על ידי הוועדה (וכן 160,445 ₪ נוספים כאמור לעיל).
3. בשלב ראשון הושם דגש על מתן סיוע כספי ישיר למשפחות הנפגעות על בסיס מפתחות חלוקה אחידים המתייחסים לנספה ולנפגע, כאשר הקריטריונים שנקבעו מותירים סכומים (לרבות כל סכום שייתרם לאחר ה- 19.6.2001) לשם טיפול פרטני בפצועים המאושפזים לתקופה ארוכה ולצרכים פרטניים של הנפגעים, אשר יקבלו מענה אד-הוק.
4. עד כה בוצעה החלוקה האחידה לנפגעים ולמשפחותיהם, וכן בוצעו חלוקות נוספות לפצועים שאשפוזם מתארך (יד 9,000 ₪ לנפגע).
5. לאחר יום ה- 19.6 נתרמו כספים נוספים, וכיום סך התרומות הכולל הגיע כד ל- 1,385,978 ₪. כעת עומד בחשבון המיוחד סכום תרומות של 952,009 ₪, אשר יועדו לנפגעי האסון (וזאת לאחר הפחתת הסך של 160,445 ₪ המיועד להחזרה).
6. העמותה לא גבתה כל דמי ניהול, תקורה או הוצאות אחרות בגין פעילות האיסוף והחלוקה שנעשתה עד כה.

החלטת הוועדה על הקריטריונים להמשך הסיוע:

7. בהמשך לקריטריונים שכבר נקבעו על ידי הוועדה הוחלט להמשיך בסיוע הישיר למשפחות, אולם להקדיש גם כספים למענה לצרכים נוספים במישור החברתי והתמיכתי. בהתאם לכך הוחלט כדלקמן:

7.1. יתרת הסכום שנצבר, וכן סכומים נוספים שייתרמו בעתיד וייעדו לנפגעי אסון הדולפינריום, יישמרו כקרן נושאת ריבית וישמשו למתן מענה צרכי סיוע פרטניים של הנפגעים ומשפחותיהם, לשם ארגון פעילות שיקומית משותפת, תמיכה מוראלית וקבוצות תמיכה לנפגעים וכן למתן מלגות ומענקים מיוחדים.

הוועדה מסמיכה את ה"ה פרופ' דן עמיר, ד"ר ברוך אייל וגב' רות בר-און, להוציא עד סכום של 10,000 ₪ לכל מקרה, בכדי לתת מענה לצרכי סיוע מידיים לנפגעים ובני משפחותיהם, תוך דיווח תקופתי לוועדה. בכל מקרה, המחאות מהחשבון המיוחד ייחתמו ע"י שני מורשי חתימה של העמותה, בהתאם להוראות שניתנו עם פתיחת החשבון. סכומים גבוהים מהסכום האמור יוצאו באישור הוועדה בלבד.

7.2. הסך של 160,445 ₪, אשר הועבר מחשבונה הכללי של העמותה ישירות אל נפגעי אסון הדולפינריום במטרה לתת מענה לצרכי סיוע דחופים, יוחזר מהחשבון המיוחד אל החשבון הכללי של העמותה.

כללי

8. העמותה תמשיך שלא לנכות ולגבות דמי ניהול או תקורה בגין פעילו ביחס לאמור לעיל, ותקדיש את כספי התרומות נטו לנפגעי אסון הדולפינריום.

"סלע" – מרכז סיוע לעולה במשבר (ע"ר מספר 580055325)
ישיבה מיום 28.8.2001 של ועדת קרן הסיוע המיוחדת לנפגעי הדולפינריום

נוכחים: עו"ד משה פורת, פרופ' דן עמיר, גב' רות בר-און, ד"ר ברוך אייל, אנה קרקוביץ'
יו"ר: ליו"ר נבחר פרופ' דן עמיר

סקירה:

8. נפתח חשבון בנק ספציפי אך ורק למטרת הסיוע לנפגעי אסון הדולפינריום. כל תרומה שיועדה לסיוע לנפגעי אסון הדולפינריום תוכנס לחשבון זה, וחשבון זה בלבד (בפיקוח רו"ח). בשלב ראשון, ועל מנת לתת מענה מידי לצרכי הסיוע, הועברו לנפגעי האסון גם 160,445 ₪ מחשבונה הכללי של העמותה, בסכום שנועד להחזרה.

9. עד כה חולקו לנפגעי האסון כ- 673,524 שקלים מהכספים שנתקבלו עד ליום 19.6.2001, בהתאם לקריטריונים להוצאת הכסף, שנקבעו על ידי הוועדה (וכן 160,445 ₪ נוספים כאמור לעיל).

10. בשלב ראשון הושם דגש על מתן סיוע כספי ישיר למשפחות הנפגעות על בסיס מפתחות חלוקה אחידים המתייחסים לנספה ולנפגע, כאשר הקריטריונים שנקבעו מותרים סכומים (לרבות כל סכום שייתרם לאחר ה- 19.6.2001) לשם טיפול פרטני בפצועים המאושפזים לתקופה ארוכה ולצרכים פרטניים של הנפגעים, אשר יקבלו מענה אד-הוק.

11. עד כה בוצעה החלוקה האחידה לנפגעים ולמשפחותיהם, וכן בוצעו חלוקות נוספות לפצועים שאשפוזם מתארך (יד 9,000 ₪ לנפגע).

12. לאחר יום ה- 19.6 נתרמו כספים נוספים, וכיום סך התרומות הכולל הגיע כד ל- 1,385,978 ₪. כעת עומד בחשבון המיוחד סכום תרומות של 952,009 ₪, אשר יועדו לנפגעי האסון (וזאת לאחר הפחתת הסך של 160,445 ₪ המיועד להחזרה).

13. העמותה לא גבתה כל דמי ניהול, תקורה או הוצאות אחרות בגין פעילות האיסוף והחלוקה שנעשתה עד כה.

החלטת הוועדה על הקריטריונים להמשך הסיוע:

14. בהמשך לקריטריונים שכבר נקבעו על ידי הוועדה הוחלט להמשיך בסיוע הישיר למשפחות, אולם להקדיש גם כספים למענה לצרכים נוספים במישור החברתי והתמיכתי. בהתאם לכך הוחלט כדלקמן:

14.1. יתרת הסכום שנצבר, וכן סכומים נוספים שייתרמו בעתיד ויוועדו לנפגעי אסון הדולפינריום, יישמרו כקרן נושאת ריבית וישמשו למתן מענה צרכי סיוע פרטניים של הנפגעים ומשפחותיהם, לשם ארגון פעילות שיקומית משותפת, תמיכה מוראלית וקבוצות תמיכה לנפגעים וכן למתן מלגות ומענקים מיוחדים.

הוועדה מסמיכה את ה"ה פרופ' דן עמיר, ד"ר ברוך אייל וגב' רות בר-און, להוציא עד סכום של 10,000 ₪ לכל מקרה, בכדי לתת מענה לצרכי סיוע מידיים לנפגעים ובני משפחותיהם, תוך דיווח תקופתי לוועדה. בכל מקרה, המחאות מהחשבון המיוחד ייחתמו ע"י שני מורשי חתימה של העמותה, בהתאם להוראות שניתנו עם פתיחת החשבון. סכומים גבוהים מהסכום האמור יוצאו באישור הוועדה בלבד.

8.2. הסך של 160,445 ₪, אשר הועבר מחשבונה הכללי של העמותה ישירות אל נפגעי אסון הדולפינריום במטרה לתת מענה לצרכי סיוע דחופים, יוחזר מהחשבון המיוחד אל החשבון הכללי של העמותה.

כללי

9. העמותה תמשיך שלא לנכות ולגבות דמי ניהול או תקורה בגין פעילו ביחס לאמור לעיל, ותקדיש את כספי התרומות נטו לנפגעי אסון הדולפינריום.

”סלע” – מרכז סיוע לעולה במשבר (ע”ר מספר 580055325)
ישיבה מיום 28.8.2001 של ועדת קרן הסיוע המיוחדת לנפגעי הדולפינריום

נוכחים: עו”ד משה פורת, פרופ’ דן עמיר, גב’ רות בר-און, ד”ר ברוך אייל, אנה קרקוביץ’
יו”ר: ליו”ר נבחר פרופ’ דן עמיר

סקירה:

15. נפתח חשבון בנק ספציפי אך ורק למטרת הסיוע לנפגעי אסון הדולפינריום. כל תרומה שיועדה לסיוע לנפגעי אסון הדולפינריום תוכנס לחשבון זה, וחשבון זה בלבד (בפיקוח רו”ח). בשלב ראשון, ועל מנת לתת מענה מידי לצרכי הסיוע, הועברו לנפגעי האסון גם 160,445 ₪ מחשבונה הכללי של העמותה, בסכום שנועד להחזרה.
16. עד כה חולקו לנפגעי האסון כ- 673,524 שקלים מהכספים שנתקבלו עד ליום 19.6.2001, בהתאם לקריטריונים להוצאת הכסף, שנקבעו על ידי הוועדה (וכן 160,445 ₪ נוספים כאמור לעיל).
17. בשלב ראשון הושם דגש על מתן סיוע כספי ישיר למשפחות הנפגעות על בסיס מפתחות חלוקה אחידים המתייחסים לנספה ולנפגע, כאשר הקריטריונים שנקבעו מותרים סכומים (לרבות כל סכום שייתרם לאחר ה- 19.6.2001) לשם טיפול פרטני בפצועים המאושפזים לתקופה ארוכה ולצרכים פרטניים של הנפגעים, אשר יקבלו מענה אד-הוק.
18. עד כה בוצעה החלוקה האחידה לנפגעים ולמשפחותיהם, וכן בוצעו חלוקות נוספות לפצועים שאשפוזם מתארך (יד 9,000 ₪ לנפגע).
19. לאחר יום ה- 19.6 נתרמו כספים נוספים, וכיום סך התרומות הכולל הגיע כד ל- 1,385,978 ₪. כעת עומד בחשבון המיוחד סכום תרומות של 952,009 ₪, אשר יועדו לנפגעי האסון (וזאת לאחר הפחתת הסך של 160,445 ₪ המיועד להחזרה).
20. העמותה לא גבתה כל דמי ניהול, תקורה או הוצאות אחרות בגין פעילות האיסוף והחלוקה שנעשתה עד כה.

החלטת הוועדה על הקריטריונים להמשך הסיוע:

21. בהמשך לקריטריונים שכבר נקבעו על ידי הוועדה הוחלט להמשיך בסיוע הישיר למשפחות, אולם להקדיש גם כספים למענה לצרכים נוספים במישור החברתי והתמיכתי. בהתאם לכך הוחלט כדלקמן:

21.1 יתרת הסכום שנצבר, וכן סכומים נוספים שייתרמו בעתיד ויועדו לנפגעי אסון הדולפינריום, יישמרו כקרן נושאת ריבית וישמשו למתן מענה צרכי סיוע פרטניים של הנפגעים ומשפחותיהם, לשם ארגון פעילות שיקומית משותפת, תמיכה מוראלית וקבוצות תמיכה לנפגעים וכן למתן מלגות ומענקים מיוחדים.

הוועדה מסמיכה את ה”ה פרופ’ דן עמיר, ד”ר ברוך אייל וגב’ רות בר-און, להוציא עד סכום של 10,000 ₪ לכל מקרה, בכדי לתת מענה לצרכי סיוע מידיים לנפגעים ובני משפחותיהם, תוך דיווח תקופתי לוועדה. בכל מקרה, המחאות מהחשבון המיוחד ייחתמו ע”י שני מורשי חתימה של העמותה, בהתאם להוראות שניתנו עם פתיחת החשבון. סכומים גבוהים מהסכום האמור יוצאו באישור הוועדה בלבד.

9.2 הסך של 160,445 ₪, אשר הועבר מחשבונה הכללי של העמותה ישירות אל נפגעי אסון הדולפינריום במטרה לתת מענה לצרכי סיוע דחופים, יוחזר מהחשבון המיוחד אל החשבון הכללי של העמותה.

כללי

10. העמותה תמשיך שלא לנכות ולגבות דמי ניהול או תקורה בגין פעילו ביחס לאמור לעיל, ותקדיש את כספי התרומות נטו לנפגעי אסון הדולפינריום.

הטיפול בקליטת המדענים לא הצטמצם, כמובן, בתכנית קמ"ע בלבד, ויחידות הקליטה באוניברסיטאות המשיכו בפעילות נרחבת, בתיאום עם משרד הקליטה.

דו"ח פעילות היחידה לקליטת עולים ותושבים חוזרים לתקופה 1.10.1996-30.9.1997,

אוניברסיטת תל-אביב

מדענים

מתחילת תשנ"ז הצטרפו 27 מדענים למערכת מקבלי שכר בסיוע המרכז לקליטה במדע, מהם 13 מדענים עולים מרוסיה, 2 מארה"ב, 2 מרומניה, 1 משווייץ, 1 מארגנטינה ו-8 תושבים חוזרים. 14 מדענים עזבו, מהם ארבעה מדענים בתכנית גלעדי. מבין העוזבים 3 נסעו לחו"ל, 8 עברו לעבוד בחברות אחרות, 1 עבר למוסד אקדמי אחר, 1 עבר לעסוק בהוראה (לאחר שעבר באוניברסיטה קורס הסבה להוראת פיסיקה, 1 קשיש).

קעת נמצאים במערכת 184 מדענים עולים בהעסקה זמנית המתפלגים לפי סטטוסים בצורה הבאה:

78 בתכנית גלעדי, 36 מקבלי סיוע בשכר מטעם המרכז לקליטה במדע, 24 עובדי מחקר (במימון מענקי מחקר), 11 קשישים, 7 מועסקים דרך רמות (רובם בעלי תואר שני בלבד), 5 במינוי של מורה מן החוץ, 2 מלגאי בתר-דוקטור, 1 מסורב עלייה.

כמו כן 17 תושבים חוזרים מקבלים סיוע בשכר ו/או בהוצאות מחקר מהמרכז לקליטה במדע, מרביתם נמצאים בתחילת המסלול לסגל אקדמי בכיר.

עלות שכר שנתית של מדען המקבל סיוע ממשרד הקליטה הינה 48,600 ₪ (שכר של כ- 3,000 ₪ ברוטו לחודש). מחצית מסכום זה משולמת ע"י איש הסגל הקולט. מספר רב של המדענים הקולטים אינו עומד בנטל התשלומים ומקבל סיוע חלקי מקרן קליטה.

78 מדענים עולים, המצטיינים שבהם, מועסקים כיום בתכנית גלעדי. במסגרת זו מקבלים המדענים שכר גבוה יותר מתכנית הקליטה הרגילה (שכר מינימום של 4,700 ₪ ברוטו) וזוכים במעמד של "מדען בכיר בהסדר מיוחד". עד אפריל 98 צפויים להיקלט בתכנית עוד שישה מדענים.

דוקטורנטים

בתחילת שנת הלימודים היו רשומים במערכת כ- 70 דוקטורנטים ממשיכים (כאלה שהחלו לימודיהם בשנים קודמות). 6 דוקטורנטים חדשים הצטרפו במהלך תשנ"ז. סה"כ קיבלו 84 דוקטורנטים סיוע מקרן הקליטה במלגות ובשכר לימוד.

תכנית קמ"ע

לאחר מאבק של כשנה וחצי הבשילו התנאים למימוש התכנית. אנו צופים שבמהלך תשנ"ח תופעל התכנית בתנאים הבאים:

- א. המדענים שייבחרו לתכנית יועסקו בדרגת חוקר, חוקר בכיר או עמית מחקר (או במינוח דרגות אחר המקובל במוסד) בשכר המקביל לסגל האקדמי בדרגות מרצה, מרצה בכיר ופרופ' חבר.
- ב. הליכי המינוי והעלאה בדרגה ייעשו ע"י המוסד ובהתאם לנהלים הנהוגים בו.
- ג. הכישורים הדרושים לקבלת מינוי לאחת מדרגות החוקרים יהיו אותם כישורים (להוציא כושר הוראה) הדרושים לקבלת מינוי בדרגה המקבילה בסגל האקדמי של המוסד.
- ד. עלות העסקתו של מדען בתכנית תמומן ע"י הממשלה מתקציב שיועמד לכך במשרד לקליטת העלייה.

מגמות כלליות

1. בשנתיים האחרונות חלה ירידה במספר המדענים העולים ממדינות חבר העמים המועסקים באוניברסיטה. במקביל חלה עלייה במספר **התושבים החוזרים** המקבלים סיוע ממשרד הקליטה.
2. ניתן לראות ירידה משמעותית במספר הדוקטורנטים העולים באוניברסיטה, וכן ירידה משמעותית במספר הדוקטורנטים החדשים.

תרומות

1. ות"ת אשר תמכה במלגות דוקטורנטים עולים תפסיק את תמיכתה החל מתשנ"ח. הדבר יקשה מאד על קרן הקליטה להמשיך ולממן את המלגאים.
2. קרן ריץ' דורון אשר הבטיחה לתרום למימון הוצאות נסיעה לכנסים בינלאומיים ולהוצאות מחקר של מדענים עולים בסך \$ 80,000 נקלעה לקשיים כספיים והחליטה להעביר רק \$ 60,000. היות וקרן הקליטה מימנה נסיעות והוצאות מחקר על מכספים אלה, נוצר גרעון של \$ 20,000.
3. מר ברנרד רפפורט הבטיח לתרום \$ 250,000 למלגות דוקטורנטים עולים בשנת הלימודים תשנ"ז, אולם עד היום לא הצליחה האוניברסיטה לקבל את הכספים.

תקציב קרן קליטה בתשנ"ז

הוצאות

930,000 ₪ - תמיכה ב- 36 דוקטורנטים וב- 11 מדענים קשישים
580,000 ₪ - תמיכה ב- 40 מדענים עולים (מתוך 164 מדענים במעמד ארעי)
125.999 ₪ - הוצאות משרד. שונות וכו'
175,325 ₪ - הוצאות מחקר במימון קרן דורון
1.880.325 ₪ סה"כ

הכנסות

355,060 ₪ - תרומות לדוקטורנטים (גוטוירט, ות"ת, משרד המדע)
683,160 ₪ - תרומות למדענים (קרן דורון, אגודת הידידים. המועצה הציבורית, גולדמן, שולמן, אהרון זכרי וכו')
423,860 ₪ - פירות מקרנות קליטה (צמיתות ומתכלות)
418,245 ₪ - כיסוי גירעון מקרן מתכלה
1,880,325 ₪ סה"כ

תקציב קרו קליטה הצפוי בתשנ"ח

הוצאות

850,000 ₪ - תמיכה ב- 35 דוקטורנטים
450,000 ₪ - תמיכה ב- 40 מדענים עולים ו- 11 מדענים קשישים
50,000 ₪ - הוצאות משרד והשתתפות בכנסים מדעיים
1,550,000 ₪ סה"כ

הכנסות

250,000 ₪ - תרומות שונות
450,000 ₪ - פירות מקרנות קליטה (צמיתות ומתכלות)
850,000 ₪ - כיסוי גירעון מקרן קליטה
1,550,000 ₪ סה"כ

סיכום ישיבה של השר לקליטת העלייה עם ראשי האוניברסיטאות

בנושא **המשך הפעילות במינהל הסטודנטים**, 29.6.1998

נוכחים: יולי אדלשטיין- השר לקליטת העלייה, פרופ' צחור – ראש מכללת ספיר ונציג המכללות,
פרופ' חיות – נשיא אוניברסיטת חיפה, פרופ' מגידור – נשיא האוניברסיטה העברית,
פרופ' פינגר – רקטור אוניברסיטת ב"ש, פרופ' עמיר – אוניברסיטת ת"א,
פרופ' רואי – האוניברסיטה העברית, פרופ' רובינוב – נציג הטכניון,
שלומית כנען – מנכ"ל המשרד לקליטת העלייה,
חנוך צמיר – משנכ"ל המשרד לקליטת העלייה, דוד סודרי – ראש מינהל הסטודנטים

דברי השר

השר לקליטת העלייה סקר את חשיבותו המרובה של מינהל הסטודנטים ואת הבעיות הכרוכות בהפעלתו עקב נסיגת הסוכנות היהודית מהתחייבויותיה הקודמות בשנת 98 ויציאת הסוכנות היהודית מהשתתפות במינהל בשנת 99. השר סקר בפני הנוכחים את המאבק המתנהל בניסיון למנוע את הפגיעה במינהל הסטודנטים ותיאר את הפגישות שהיו בנושא עם ראשי האוצר והסוכנות. השר ציין כי מדיניות המשרד היא שהנושא חייב לעבור לאחרית הממשלה.
השר דיווח כי בשבוע שעבר קוימה ישיבה דחופה של ועדת השרים לעלייה וקליטה ובה נתקבלה החלטה כי הממשלה תהי אחראית על הפעלת מינהל הסטודנטים.
השר צופה כי משרד האוצר יערער על ההחלטה והנושא יעלה לדיון בממשלה.
השר הבהיר כי ברצונו להעביר לראשי האוניברסיטאות מסר כפל: מחד הוא אינו מאמין כי הממשלה תחליט לסגור לגמרי את המינהל, אך מאידך השאלה בדבר דמותו של המינהל עדיין רחוקה מהכרעה, וגם אם המינהל ימשיך לפעול חשובה מאד הצורה בה יפעל המינהל בעתיד, ולכן השר מאמין כי מצפה לנו מלחמה קשה על דמותו של מינהל הסטודנטים, מלחמה בה אנו רואים את עצמנו ואת ראשי האוניברסיטאות כלוחמים בחזית אחת. השר ביקש מוועד ראשי האוניברסיטאות למנות איש קשר כדי שיעמוד בקשר עם המשרד על מנת לאפשר מאבק משותף של השר עם ועד ראשי האוניברסיטאות כנגד ההחלטה המסוכנת של צמצום פעילות המינהל. השר הבהיר כי הוא מתנגד הן לפגיעה במספר הסטודנטים והן לכל פגיעה בטיב השירות של המערכת העוטפת הניתנת לסטודנטים הלומדים במינהל.

דברי ועד ראשי באוניברסיטאות

פרופ' פינגר. הפרופ' הבהיר כי האוניברסיטאות אף הם משקיעות כסף רב בקליטת העלייה, ואם הממשלה תוריד את תמיכתה במינהל הדבר יאותת למוסדות כי העלייה אינה חשובה – דבר שעלול להשפיע לרעה על רמת התמיכה בעולים באוניברסיטאות.

פרופ' צחור – במכללות כשליש מהסטודנטים נתמכים ע"י המינהל, וישנן מכללות שייסכרו לחלוטין אם ייסגר המינהל – וצריך לקחת גם נקודה זו בחשבון.

פרופ' עמיר – העתיד הטכנולוגי של מדינת ישראל תלוי במידה רבה בעולים החדשים ובקיום מינהל הסטודנטים, וחשוב לנו להבהיר נקודה זו בעת המאבק על מינהל הסטודנטים.

בישראל, כבכל העולם, אוכלוסייה מבוססת מתרחקת מעיסוקים טכנולוגיים – דבר הפוגע במספר האנשים בעלי הכשרה טכנולוגית החשובה להתפתחות מדינת ישראל.

פרופ' רובינוב – חשוב להבהיר כי ביטול התמיכה במינהל הוא מעשה חמור מאד מבחינה לאומית, ולדעתו מדובר בחוסר אחריות לאומית ממדרגה ראשונה. המינהל הוא קטליזטור חשוב לקליטת העלייה במדינת ישראל וחייבים להיערך להילחם כנגד ביטול המינהל.

התמיכה חייבת להמשיך להיות בסטודנטים ולא בתשתיות, כדי לא להיאלץ לשלם תקורות.

פרופ' רואי ביקש לכלול את אי-סגירת הפעילות העוטפת במאבק הכללי.

הוחלט כי פרופ' חיות יהיה איש הקשר בין המשרד לוועד ראשי האוניברסיטאות.

הוחלט כי המשרד יקיים את המאבק על שמירת מינהל הסטודנטים במתכונת הנוכחית, תוך כדי תיאום מלא עם ועד ראשי האוניברסיטאות.

השר הטיל על חנוך לעדכן כל העת את פרופ' חיות כדי להכין את הנושא למאבק המשותף.

השר הודה לוועד ראשי האוניברסיטאות על הבנתם את חשיבות המאבק ועל נכונותם לקחת בו חלק. יועץ השר לקליטת העלייה

סיכום דיון מיום 13.7.1998 בנושא: כנס מדענים – ישראלים חוזרים

לשכת מנכ"לית משרד הקליטה, ירושלים

משתתפים:

גב' שלומית כנען – מנכ"לית משרד הקליטה, גב' יעל שלף זאבי – עוזרת המנכ"לית,
גב' נדיה פריגת – מנהלת המחלקה לתושבים חוזרים,
גב' שרה הראל – מנהלת ענף תושבים חוזרים, מר עמרי אינגבר – ראש המרכז לקליטה במדע,
גב' פרידה סופר – סמנכ"ל משרד המדע, גב' יעל פסטרנק – קשרי חוץ מדעיים במשרד המדע,
גב' אורה חביב – ממונה מדעי החברה במשרד המדע,
גב' בקי שמעוני – ראש יחידת כנסים במשרד המדע,
דן עמיר – פרופסור למתמטיקה אונ' תל-אביב, ד"ר מאיר צדוק – מנכ"ל האקדמיה למדעים,
ד"ר ברוך אייל – לשעבר משרד המדע, פרופ' ארנן סגנר – מנהל מוסד נאמן הטכניון.

מטרת המפגש

לקיים דיון הכנה בנושא כנס מדענים, ישראלים חוזרים, במסגרת המלצות ועדת מנכ"לים לעניין עידוד חזרת ישראלים בשנת היובל, ולאור היענותו החיובית של שר המדע להצעה בדבר קיום הכנס.

מטרות הכנס שהוגדרו ע"י הוועדה

- * יצירת מודעות לנושא.
- * יצירת כלים לעידוד חזרת מדענים ע"י הבנת המניעים לחזרה לישראל או אי-חזרה לישראל.
- * לגלות סיפורים אישיים של הצלחות.
- * איתור קבוצת מדענים חוזרים שתתגייס להיות מקשרת ומעודדת חזרת מדענים ישראלים בשיתוף עם משרד הקליטה.
- 1. בדיון הועלו מספר נושאים בסיסיים שלאורם יש לגבש את תכני הכנס.
- * בדיקת תכנון כ"א אקדמי-מדעי ואיתור צרכים במשק בטווח בקצר ובטווח הארוך.
- * בטווח הארוך (10 שנים) – האקדמיה תעמוד בפני גל פרישה גדול של צוות בכיר.
- יש קורלציה גבוהה בזמן להיווצרות תקופות חסר אלה בישראל, בארה"ב וגם באירופה.
- * הועלה הצורך להכין מראש עתודת מדענים לאיוש משרות אלה. הדבר כרוך בתקציב למימון העסקה בתקופת הביניים.
- 2. הועלה רעיון לשריין 50 מקומות לישראלים חוזרים בתכנית קמ"ע.
- 3. הועלתה הבעייתיות בחזרת יזמים טכנולוגיים בגלל הקשים הביורוקרטיים שמערימה המדינה למי שרוצה להקים חברת start-up או מפעלים בארץ.
- 4. הוגדר צורך בעריכת סקרים לבדיקת הצרכים במשק ואיתור מקצועות נדרשים, כדי למשוך בעלי מקצוע אלה לחזור לישראל.
- 5. צויין כי שני הנושאים המרכזיים שקובעים את החזרה הם קליטת הילדים ותנאי העבודה.

6. הועלה רעיון של יצירת קשר עם מדענים בחו"ל, כגון גרעיני בוגרי הטכניון בעמק הסיליקון וסביב אוניברסיטת MIT, ולהזמין נציגיהם לסימפוזיון בנושאים דלעיל.
7. כמו כן הוצע ליצור אירוע בשנת היובל הכולל יום עיון ותערוכה. לשם כך יש להטיל על צוותי אקדמיה בתחומי המדע, משרד המדע ומשרד התמ"ס, לערוך, תוך פרק זמן קצר, סקרים לאיתור צרכים במשק. על בסיס תוצאות הסקרים הוצע להביא קבוצות מאורגנות מחו"ל לביקור בארץ ולשלב באירוע גם מדענים ואנשי מו"פ תעשייתי שהינם ישראלים חוזרים. באירוע תוצג החשיבה הממשלתית לתכנון כוח אדם לטווח הארוך, ויוצגו האופציות בתעשייה בארץ.
8. סיכום ע"י מנכ"לית משרד הקליטה :

- * ממליצה על עריכת בדיקה מקדימה בנושאים הקשורים לתהליכי יצירת מקומות עבודה לאורך זמן ב- 5 עד 10 השנים הבאות, ולאיתור הצרכים במשק עפ"י הדיסציפלינות השונות.
 - * לאור תוצאות הבדיקה ייקבעו תכני האירוע ואופיו.
 - * מומלץ להרחיב את הגדרת "מדען" גם למו"פ תעשייתי.
 - * תתקיים ישיבה נוספת במשרד המנכ"לית בעוד כחודשיים, לאחר קבלת תוצאות ראשוניות של עבודת ועדות שיפעלו בתחומים המקצועיים השונים: פיסיקה, מתמטיקה, כימיה ועוד.
- רשמה: נדיה פריגת

על פעילות משרד המדע באותן שנים מספר עמרי אינגבר:

"... החל משנת 95-96 פורק תחום מדענים עולים במשרד המדע והקרן חדלה לפעול. מתוך הכרה כי תפקיד הממשלה בתחום ההשפעה על הביקוש לעובדים הינו בהנחת תשתיות שיהוו מצע לצמיחה כלכלית, יצר המרכז לקליטה במדע החל משנת 1998 קרנות מחקר ייעודיות. מטרת קרנות אלו הייתה מימוש הידע והניסיון של מדענים עולים לקידום נושאים בראיה לאומית. קהל היעד: מדענים שפגה זכאותם (חלפו 3 שנים מיום העלייה) ולא נקלטו בתעסוקה מדעית, או מדענים בכירים אשר עם קבלת מענק המחקר, ישודרג מעמדם למובילי מחקר. הקרנות הופעלו באמצעות המדענים הראשיים (משהב"ט – מפא"ת, הגנת הסביבה; תשתיות- המינהל לחקר האדמה, חקלאות והרפואה). באמצעות קרנות אלו הועסקו מספר עשרות עולים. הקרן לפרויקטים ביטחוניים הוקמה ראשונה על סמך סיכום שהתקבל בדרג שרים בשנת 98. סיכום זה לא גובה בהעמדת מסגרת תקציבית אך התקיים מתוך הכרה בחשיבות התרומה לביטחון המדינה ולמדען העולה. הקרן נועדה לשלב מדענים עולים בפרויקטי מחקר ביטחוניים. הכוונה המקורית הייתה לנסות ולאתר מדענים בעלי ידע והמצאות הנחוצים למערכת הביטחון ובאמצעות מימון פרויקטאלי לממש את הידע של המדענים ולקדם את קליטתם במערכת. ככול שחלפו השנים מספר הפרויקטים שמקורם בהמצאות עולים פחת ולמעשה נותר שילוב עולים על בסיס הידע שלהם בפרויקטים שהיוזמה להם מקורה במערכת הביטחון..."

לאחר חילופי השלטון ב- 1999, ומינוי השר החדש, מתן וילנאי, נעשה מאמץ להחיות ולבסס את מעורבות משרד המדע בקליטת המדענים.

26.10.1999 משרד המדע, התרבות והספורט

סיוע למדענים עולים – סיכום ישיבה 20.10.99

השתתפו:

נחמן שי – המנהל הכללי, אנה איסקובה - יועצת ראש הממשלה לענייני קליטה ושילוב חברתי-תרבותי, לב ברגלסון – האוניברסיטה העברית, משה בלינסקי – אוניברסיטת תל-אביב, שלמה סטברוב – אוניברסיטת תל-אביב, לאוניד דינביץ – אוניברסיטת תל-אביב, ז'וזט אפשטיין – המועצה להשכלה גבוהה, עמרי אינגבר – המרכז לקליטה במדע, דן עמיר – אוניברסיטת תל-אביב, ברוך אייל – יועץ במשרד המדע, טליה בן-אבי – משרד המדע, התרבות והספורט, אבי ענתי – משרד המדע, התרבות והספורט.

אנה איסקובה : פנתה לשר המדע בכדי לחפש דרכי סיוע למדענים עולים. עיקר הטענה הייתה כי בעבר במשרד המדע היו מספר תכניות סיוע למדענים עולים, סיוע זה הופסק, והיא מבקשת לחפש דרכים להחזיר חלק מתכניות אלו, אשר סייעו רבות לקליטתם המוצלחת של מדענים עולים.

בדיון זה הציג **ברוך אייל** את פעילות משרד המדע בעשור האחרון, בעיקר בכל הקשור למימון תכניות מחקר על ידי המשרד, כאשר המרכז לקליטה במדע מימן את שכר המדענים העולים. הבסיס למימון היה פרסום קולות קוראים להגשת הצעות מחקר (בסיס תחרותי).

עמרי אינגבר הציג את פעילות המרכז לקליטה במדע בהקשר זה. הוא ציין כי מספר המדענים העולים (לפי הגדרה – בעלי תואר שלישי ויותר או מהנדסי מחקר ופיתוח, שהגיעו לישראל בשנים 1989-1999 מגיע ל-13,500 מדענים. המטרה של משרד הקליטה היא לסייע למדען העולה במציאת מקום תעסוקה מתאים וסבסוד העלויות בהתאם. היקף התקציב עומד על 75 מיליון ₪ לשנה. כים מגיעים לישראל כ- 800 מדענים בשנה. הוא מציע להמשיך לממן מדענים עולים במסגרת תכניות המשרד, בעיקר במו"פים האזוריים, במכללות (במסגרת "פרחי מדע").

אנה איסקובה מציינת כי קיימים שני יעדים: יעד סוציאלי – בכדי לאפשר לעולים להתקיים, וזה לא מתפקידו של משרד המדע, וניצול מלא של הידע והפוטנציאל של המדענים העולים. היא מציינת בצער כי חלק גדול של העולים שאינם נקלטים עוזבים לאירופה, ליפן או לאמריקה, ואף חלק חוזר לרוסיה. היא הציגה בפנינו מספר תכניות שהוצעו ע"י האגודה הישראלית למדענים עולים ומבקשת ממשרד המדע לחפש דרכים בכדי לאמץ חלק מתכנות אלו, בעיקר תכנית למימון מחקרים וסיוע למדענים עולים בהוצאות ההשתתפות בכנסים מדעיים.

סיכום המנכ"ל:

1. יוקם צוות אשר ייצג את המדענים העולים. הרכב הצוות: ברוך אייל, דן עמיר, עמרי אינגבר ונציגים מהאגודה הישראלית למדענים עולים (בהתאם לשמות שיוצעו על ידי אנה איסקובה). זה יהיה סרום קבוע אשר יתכנס מדי פעם בכדי להמליץ על הצעות אופרטיביות לסיוע למדענים עולים. את הצוות תרכז יעל פסטרנק ממשרד המדע.
2. הגשת פרויקטים – על הצוות להגיש 5 פרויקטים "גדולים" אשר במסגרתם תהיה אפשרות להעסיק מדענים עולים. יש להגדיר מיהו מדען עולה אשר יכול להיכלל במסגרת זו (הדגש הוא על תאריך העלייה ארצה). לצורך כך משרד המדע מוכן להעמיד לרשות הצוות את המנגנון לאיתור פרויקטים כאלה (כגון: קבלת סיוע מהמרכזים המקצועיים במשרד, סיוע מהוועדות הלאומיות לפיתוח תשתיו ומוודות ההיגוי בתחומי העדיפות הלאומיים).
3. מועד לישיבה – תיקבע ישיבה ראשונה בהקדם לכינוס הצוות. רשמה: טליה בן-אבי

סיוע למדענים עולים – מימון אד-הוק לניצול עודפי תקציב

1.11.1999

סיכום פגישה שהתקיימה ביום 31.10.1999

משתתפים:

נחמן שי – מנהל הכללי, פרופ' דן עמיר – אוניברסיטת תל אביב, ד"ר ברוך אייל – יועץ משרד המדע, עמרי אינגבר – מנהל המרכז לקליטה במדע, אבי ענתי, יעל פסטרנק וטלי בן-אבי – משרד המדע. נעדרו: נציגי האגודה למדענים עולים.

בישיבה הציג הצוות מספר רעיונות:

1. מימון מחקרים שייבחרו בתהליך מוגדר ועל פי עקרונות המימון המקובלים במשרדי המדע והקליטה.
 2. מוצע להתרכז בתחומי מחקר מוגדרים, שבהם על פי ממצאי משרד הקליטה רוב המדענים העולים אינם מועסקים ו/או האוניברסיטאות המעסיקות אינן פעילות בתחומים אלה.
 3. הקמת אתר אינטרנט ארצי, שהמדענים העולים יסתייעו בו למגיעיהם עם המערכת האקדמית בישראל, וכן להפצת מידע על הרקע המקצועי שלהם עצמם.
 4. מימון קורסים באוניברסיטאות שנועדו לשפר מיומנויות של מדענים עולים, כגון – אנגלית מדעית, שימושי מחשב, הכרת מערכת המדע והמחקר בישראל.
 5. סיוע למדענים עולים המשתתפים בכנסים מדעיים הנערכים בישראל, לכיסוי חלקי של הוצאותיהם.
 6. מימון מלגות לימודים לתלמידים עולים מצטיינים, בגיל התיכון, בעלי פוטנציאל יוצא דופן שאינם יכולים להתבלט בסביבת מגוריהם – בעיירות פיתוח בעיקר – מעין פרויקט "פרחי מדע" לעולים בלבד.
 7. סיוע למימון מחקרים לחוקרים עולים ששכרם ממומן במסגרת תכנית קמ"ע.
 8. מימון בתחומי מחקר עדיפים, במסגרת "מרכזים גדולים" שיקלטו את העולים.
 9. השתתפות במימון לימודיהם של תלמידים עולים במסגרות האוניברסיטאיות הקיימות של "נוער שוחר מדע".
 9. חיזוק מרכזי המו"פ האזורי הקיימים שבהם קייץ אוכלוסייה של מדענים עולים ולעתים יש מקום להגדילה במדענים נוספים, אם יימצא להם מימון למחקריהם.
- כל ההצעות הנ"ל נמצאו ראויות לביצוע מבחינה נחיצות כסיוע למדענים עולים ותלמידים עולים. מאידך, על הצוות הוטל לבחור תכניות כאלה שניתן לבצע אותן – עד שלב יצירת ההתחייבות הכספית – לא יאוחר מסוף שנת התקציב השוטפת.

התכניות שלא נבחרו – נדחו כיון שתהליך ההכנות לקראת ביצוען מחייב היערכות ממושגת יותר והכנות מנהליות שקיים חשש שיימשכו זמן רב מדי שבסיומו כבר לא יתאפשר לבצע התחייבויות בזמן המועט שנותר עד סוף שנת התקציב.

בנסיבות הנ"ל נבחרו הצעות מס' 1-2 – ושילוב של 5+8. מיד לאחר שהמנכ"ל יאשר את המלצות הצוות יבוצעו הפעולות הבאות:

(1) **מימון מחקרים למדענים עולים** שישולבו במרכזי המחקר הקיימים באוניברסיטאות ובמכוני המחקר, בתחומים נבחרים – איכות סביבה ומים. תחומי עדיפות אלה נקבעו לאחר שמנהל המרכז לקליטה במדע בהביר (ואף ניסח את הבהרתו לאחר הישיבה במכתב שהגיע בבוקר שלמחרת הישיבה) ש"בתחומים אלה קיים פוטנציאל התרומה הגבוה ביותר בקרב המדענים העולים שעד כה לא מומש לעומת תחומי עדיפות אחרים. בתחום איכות הסביבה ומים ישנם עשרות מדענים עולים שלא השתלבו במערך המחקר והפיתוח בישראל למרות הידע והניסיון הרב שהביאו עימם בתחומים הנ"ל".

מכיון שמראש אנו מגבילים את תחומי המחקר הנ"ל, ביקש הצוות לקבל את אישור היועצת המשפטית להגבלה זו, מהנימוק שהוצג ע"י מנהל המרכז לקליטה במדע. לאחר הישיבה ביקשתי את היועצת המשפטית להתייחס לסוגייה זו, והעברתי לאישורה את נוסח הסיכום הנ"ל.

לצורך שילוב מדענים עולים במרכזי המחקר הגדרנו מי זכאי להיכלל בהצעה:

* מדען שעלה לארץ לפני לא יותר מ-4 שנים.

* שאינו מועסק כיום במוסד המגיש את ההצעה.

* שיכול להשתלב במחקר קיים באחד מתחומי הפעילות של מרכזי הידע הקיימים בתחום איכות

הסביבה במסגרת המינהל למחקר חקלאי, או באוניברסיטה העברית או באוניברסיטת תל-אביב.

הוסכם כי ההצעות הראויות למימון תזכינה בסכום בגובה 100,000 ₪ לשנה x 3 שנים.

תהליך הבחירה של הצעות המחקר שימומנו מבין כל ההצעות שיתקבלו יהיה כמקובל במשרד במסגרת הנהלת קרנות המחקר.

יעל פסטרנק תפנה אל כל המוסדות הפוטנציאליים להגשת הצעות כאלה, בתיאום עם אבי ענתי.

(2) **הקמת אתר אינטרנט ארצי** – אבי ענתי יכין הצעה להקמת אתר בשפה האנגלית, באמצעות החברה המספקת למשרד כיום את שירותי המחשב, ובתיאום עם מפעילי פרויקט היל"ה. האתר ישמש את המדענים העולים להתמצאות במערכות המדעיות הקיימות בישראל – מחד, ומאידך – להקלדת נתוניהם האישיים, אם וכאשר ירתו במסגרת חיפושיהם לאיתור מקום תעסוקה, להשתמש באתר להפצת מידע על כישוריהם וניסיונם המדעי (הקלדה עצמאית של C.V). על פי הערכת הצוות, עלות הפרויקט תסתכם בכ- 200,000 ₪:

הקמה 125,000 ₪ (\$ 25,000) + אחזקה וחצי משרה לתפעול במשך שנה = 75,000 ₪.

(5+8) **מימון השתתפות תלמידים עולים בגיל טרום-צבא בלימודים אוניברסיטאיים ("פרחי מדע")**

ובקורסים של "נוער שוחר מדע".

(1) יעל פסטרנק תפנה אל הרקטורים באוניברסיטאות ובאקדמיות למוסיקה לאיתור תלמידים פוטנציאליים מצטיינים, שעלו לארץ לפני לא יותר מאשר 6 שנים, ושהם בגיל טרום-צבא, ולומדים באוניברסיטאות או מתכוונים לעשות כן בשנה"ל הנוכחית. יוצע לאוניברסיטאות שתלמידים אלה יזכו למימון מלגת מחיה לשת לימודים באוניברסיטה, בתנאי שהאוניברסיטה תשחרר אותם משכר הלימוד באותה שנה. יודגש לאוניברסיטאות שמדובר בפעולת אד-הוק, כלומר מלגת מחיה של 10,000 ₪ לתלמיד לשנת לימודים אחת x 30 תלמידים = 300,000 ₪.

(8) יעל פסטרנק תכין מכתב לחתימת המנכ"ל, מופנה אל הרקטורים באוניברסיטאות, בו נדיע על

כוונת המשרד לסייע לתלמידים עולים להשתתף בקורסים הניתנים באוניברסיטאות לנוער

שוחר מדע. משרד המדע יממן השתתפותם של כ-200 תלמידים עולים שיירשמו לקורסים אלה,

בהנחה שעלות הקורס היא כ-1,000 ₪ לתלמיד ובסה"כ 200,000 ₪.

יש לבדוק עם חשב המשרד האם ניתן לבצע את הפעולות המוצעות מהתקנה התקציבית של מדענים

עולים הכוללת את הסכום בו מדובר. נרשם ע"י יעל פסטרנק

8.11.1999 אל חברי צוות הסיוע לקליטת מדענים עולים: פרופ' דן עמיר – אוניברסיטת תל-אביב, ד"ר ברוך אייל, עמרי אינגבר - מנהל המרכז לקליטה במדע, אבי ענתי – ראש אגף תכנון ובקרה משרד המדע

אני מצרפת כאן לעיונכם את הסיכום שהכנתי מפגישתנו ביום 31.10.99. הסיכום אושר ע"י המנכ"ל כלשונו. לאחר פגישתנו פניתי אל חשב המשרד ואל הסמנכ"ל הבכיר לאמרכלות לתיאום הביצוע של החלטותינו. בסופה של הבדיקה הוחלט לפנות אל אגף תקציבים באוצר ולבקש מהם העברת התקציב המיועד לשנת 2000. ראש אגף התקציבים נענה לבקשתנו ואנו עומדים לקבל את אישורו בכתב. לנוכח המצב התקציבי החדש, הצעתי למנכ"ל לאפשר לצוות להיפגש פעם נוספת ולשנות את המלצותיו כאשר שוב אין עלינו לחץ לבצע התחייבויות שניתן לבצע עד סוף שנת התקציב הנוכחית, ולבחור את הפעולות הנראות לנו כחשובות ביותר כסיוע למדענים עולים. המנכ"ל קיבל את הצעתי ומצורפת בזה תודתו לצוות ובקשתו לערוך את המלצותינו מחדש. אבקשם להתייחס לסיכום ולהחליט אם ניתן לגבש המלצות חדשות על סמך סיכום זה. בברכה, יעל פסטרנק

4.11.1999 אל: סגני הנשיאים למחקר באוניברסיטאות: פרופ' יאיר אהרונוביץ' – אוני' ת"א, פרופ' אילן חת – האוני' העברית, פרופ' זמיק רוזנווקס – אוני' בן-גוריון, פרופ' שמריהו הוז – אוני' בר-אילן, פרופ' אהרון בן-זאב – אוני' חיפה, פרופ' יורם גרונר – מכון ויצמן, פרופ' דן וולף – הטכניון, ד"ר יצחק שפיגל – המינהל למחקר חקלאי, ד"ר יובל כהן – החברה לחקר ימים ואגמים

הנדון: סיוע למדענים עולים בשנת 1999

לאחר שבדקתי את תהליך קבלת ההחלטות במשרד באשר לניצול עודפי התקציב לסיוע לקליטת מדענים עולים, ובהתאם לדיווח שנמסר לי על הערותיכם בפגישת פורום סגני הנשיאים למחקר שהתכנס ב-16.11.99, אני מבקש להביא לידיעתכם את הדברים הבאים: משרד המדע ישקול בחיוב את כל ההצעות שיגיעו אליו בתגובה למכתבי אליכם מיום 18.19.99 בו ביקשתי הצעות ל"פרויקטים גדולים", במגמה לבחור מבין הצעותיכם את אלה שניתן יהיה לממן בסכום של כ-2 מיליון ₪ שיועדו למטרה זו. בנוסף, משרד המדע יעמיד מקורות נוספים למימון הצעות שיגיעו בעקבות מכתבי מיום 14.11.99 בו ביקשתי הצעות ספציפיות לקליטת מדענים עולים בפרויקטים קיימים במוקדי הידע באיכות סביבה ומים, זאת בהתאם להמלצות הצוות המיוחד שהקמתי על מנת לסייע למשרד בקבלת ההחלטות בעניין זה. אני מקווה כי בדרך זו ניתן יהיה לממש את ההצעות השונות מבלי לפגוע עוד במי מהגורמים שהיו מעורבים בנושא זה. בברכה, נחמן שי

4.1.2000 אל חברי הצוות המיוחד לסיוע לקליטת מדענים עולים: פרופ' דן עמיר, ד"ר ברוך אייל, עמרי אינגבר – מנהל המרכז לקליטה במדע
הנדון: סיוע מיוחד של משרד המדע לקליטת מדענים עולים

בהמשך למכתבו של המנהל הכללי נחמן שי אליכם, להלן הפרטים על הסיוע שכושר לביצוע, בהתאם להמלצותיכם:

1. סיוע לנוער שוחר מדע ולתלמידים מצטיינים בגיל טרום-צבא הלומדים במסגרות אוניברסיטאיות. ועדת התכניות אישרה בישיבתה מיום 21.12.99 להקצות לתכנית זו סך עד 365,000 ₪, לסיוע ל-313 תלמידים, כמפורט בהמשך. הודעת האישור נמסרה בפקס ביום 22.12.99 לכל המוסדות שבקשותיהם אושרו. הודעות אלה הועברו לרישום במערכת ההתחייבויות לשנת 1999. ההתחייבויות הן כלהלן:
 - * נוער שוחר מדע, אוניברסיטת תל-אביב – עד 120 תלמידים בהיקף 72,000 ₪
 - * נוער שוחר מדע, אוניברסיטת בן-גוריון – עד 82 תלמידים בהיקף 75,440 ₪
 - * תכנית ארצית למצוינות במתמטיקה (במסגרת אוניברסיטת בר-אילן) - עד 70 תלמידים בהיקף 115,500 ₪
 - * נוער שוחר מדע, אוניברסיטת בר-אילן - עד 15 תלמידים בהיקף 15,000 ₪
 - * תלמידי תיכון שהתקבלו לאוניברסיטת תל-אביב – עד 10 תלמידים בהיקף 61,275 ₪
 - * נוער שוחר מדע, מכון ויצמן למדע - עד 9 תלמידים בהיקף 8,600 ₪
 - תלמידים מצטיינים באוניברסיטה הפתוחה – עד 5 תלמידים בהיקף 20,145 ₪
 - נוער שוחר מדע בטכניון - עד 2 תלמידים בהיקף 7,040 ₪בימים אלה אני מתחילה לקבל מהמוסדות את הפרטים המדויקים לגבי אותם תלמידים שזכאים לקבל את הסיוע שאושר. תלמידים אלה ייבחרו מתוך רשימות שהוצגו לנו בעת הדיונים על קביעת גובה הסיוע לכל מוסד. באופן כללי הביצוע יהיה כלהלן:

- המוסד יעביר למשרד המדע עותקים מהחזרי הכספים שנעשו כלפי התלמידים, תוך מתן הודעה כי הסיוע ניתן על ידי משרד המדע, התרבות והספורט. כנגד עותקים אלה יחזיר המשרד כספים לאוניברסיטאות בהתאם למגיע לכל אחת מהן.
 - לגבי תלמידים שעדיין לא החלו בלימודיהם במסגרת שאושרה, תינקט פעולה שונה שעדיין לא הוחלט על פרטיה. בכל מקרה, המוסדות הם אלה שיקבלו את הכסף וידאגו לפטור מהתשלום את התלמידים בהם מדובר.
2. סיוע לקליטת מדענים עולים בפרויקטים מיוחדים במוסדות להשכלה גבוהה
 הנהלת הקרנות נפגשה ביום 14.12.99 לדיון מיוחד בהצעות שהתקבלו מהאוניברסיטאות לסיוע בקליטת מדענים עולים בפרויקטים גדולים ובשילובם של מדענים נוספים במרכזי הידע בתחומי איכות סביבה ומים. ההנהלה שמעה על שיקולי המוות המיוחד ועל התנאים שהוצבו להגשת הצעות ובתוכן מדענים עולים, ולאחר מכן אישרה 8 הצעות מבין 17 שהוגשו למשרד. בכל אחד מהמחקרים שאושרו הוקצה סך של עד 65,000 ₪ לשנה לשכרו של המדען העולה ועוד 35,000 ₪ לשנה להוצאות מחקר ולתקורה, סה"כ 100,000 ₪ למחקר שנה. כל אחד מהמחקרים אושר לשלוש שנים [...].
3. הקמת אתר באינטרנט לשימוש מדענים עולים
 כזכור המליץ הצוות המיוחד להקצות סך 200,000 ₪ לפיתוח דף קלט במערכת האינטרנט של המשרד, שישמש את המדענים העולים שירצו להציג במערכת זו את ה-CV שלהם, במגמה לסייע להם בתהליך חיפושי העבודה שלהם. מאחר ומשרד המדע, התרבות והספורט נערך להקמת אתר מובנה, לא פעלנו בשלב זה להקים אתר נפרד ויש מקום לאחד את שתי הפעולות. לפי דיווח שקיבלתי, ועדת עני"א של המשרד קיימה פגישה על מנת לדון בהצעה שהוגשה בגין האתר. הוועדה העליונה החליטה למנות צוות של שלושה חברים שיגישו הצעה מגובשת לגבי מבנה האתר והטכנולוגיה בגין הקמתו, לרבות העלויות. המשך הטיפול באחריות אבי ענתי, ראש אגף בכיר לתכנון, מעקב ובקרה.
4. לסיכום: סה"כ ניצלנו סך 3,065,000 ₪ מתקציב העודפים שקיבלנו למדענים עולים בשנת 1999. עוד 200,000 ₪ יוקצו מתקציב המשרד בשנת 2000. בתודה על שיתוף הפעולה, יעל פסטרנק, מרכזת הצוות המיוחד לסיוע בקליטת מדענים עולים

31.12.1999 לכבוד פרופ' דן עמיר, ביי"ס למדעי המתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב

דן ידידי, ממש ברגע האחרון ובדוחק רב – נעשה מאמץ משותף למשרד המדע, התרבות והספורט ומשרד הקליטה – להשתמש בסיוע לקליטת מדענים עולים על מנת לפתח כמה תכניות מיוחדות. מן הסיכום שהועבר אלי – עולה כי אכן העבודה שהשקעת לא הייתה לשווא – ואנו מצליחים לקדם מעט נושא חשוב זה. אני רוצה להודות לך על מאמצך ולקוות ביחד כי כל צעד כזה – מסייע לנו בקליטת מדענים עולים. חן חן ותודה.

אך פרק זה, כממשלת ברק כולה, היה אינטרמצו אופטימי קצר בלבד, ומאז לא הייתי מעורב בשום יוזמה חדשה של משרד המדע בנושא הקליטה במדע, ולא ידוע לי על שום יוזמה כזו – אם הייתה.

העלייה בעשור 1989-1998

שנה	סה"כ עולים	(מצטבר)	נרשמו במק"ב	סודרו	בסיוע מק"ב	בהשכלה גבוהה
1989	24,050	24,050	280	270	260	140
1990	199,515	223,565	2,250	710	640	270
1991	176,400	399,965	5,310	2,360	1,910	570
1992	77,055	477,025	7,630	4,315	3,535	1,010
1993	76,805	553,830	9,200	5,985	4,895	1,270
1994	79,845	633,670	10,140	7,400	6,110	1,610
1995	76,360	700,035	10,965	8,250	6,750	1,800
1996	70,920	770,950	11,700	8,820	7,320	1,970
1997	66,990	837,940	12,500	9,290	7,790	2,125
1998	56,695	894,635	13,275	9,800	8,390	2,250
		(768,095)				

חלק חמישי: במבט כולל

מי-הגיד מראש ונדעה, ומלפנים ונאמר צדיק
ישעיהו מ"א 26

באופן טבעי, סיפור קליטת המדענים שסופר כאן מתרכז בנושאים שבהם הייתי מעורב אישית. כדאי לראות גם את התמונה הגדולה כפי שסיכם אותה מי שניהל את הגוף שהופקד על הנושא על ידי המדינה:

קליטת המדענים עולי שנות ה-90 והאלפיים במדינת ישראל

מאת: עמרי אינגבר¹⁹⁴

עליית מדענים בשנות ה-70 וה-80

במחצית שנות ה-60 של המאה העשרים החל להתגבש המאבק עולמי לזכותם של היהודים לצאת מגבולות ברית המועצות ("שלח את עמי"). בין מובילי המאבק מעבר למסך הברזל ניכר חלקם של אנשי המדע היהודיים. במקביל בישראל הוקמה המועצה הציבורית למען יהודי בריה"מ ובמסגרתה פעל וועד המדענים אשר ערך סמינרים מדעיים טלפוניים וקיים קשרים בדרכים שונות עם המדענים היהודים במגמה לעורר הד תקשורת עולמי אשר בסופו של דבר יוביל ליציאתם מבריה"מ.

בשנת 1972 פנה יו"ר ועד המדענים, פרופ' יובל נאמן (ז"ל), לראש ממשלת ישראל גולדה מאיר (ז"ל) בהמלצה להקים את המרכז לקליטה במדע. הפנייה הצביעה על הצורך בהקמתו של גוף מתמחה שיטפל בקליטתם של המדענים היהודים שיעלו מבריה"מ בהתבסס על החזון והתקווה להצלחת המאבק "שלח את עמי" אותו הובילו, מעבר למסך הברזל, המדענים היהודים בבריה"מ. בצד פוטנציאל התרומה לקידום המדע בישראל קינן החשש שמדענים יהודים לא יצליחו להשתלב במערך המדע והפיתוח בישראל ויעדיפו להגר בסופו של דבר לארצות הברית ולמערב אירופה.

על סמך מכתבו של פרופ' נאמן התקבלה ב-24 ביוני 1973 החלטת ממשלה להקמת המרכז לקליטה במדע והוא החל לפעול בראשותו של ד"ר אורי הורוביץ כבר באותה השנה במסגרת הרשות הלאומית למחקר ופיתוח, שפעלה במשרד ראש הממשלה. החלטת הממשלה משנת 1973 להקמתו של המרכז לקליטה במדע התבססה על ההכרה, כי אוכלוסיית המדענים העולים זקוקה למערכת טיפולית נפרדת, אשר תיתן מענה הולם למיזוי פוטנציאל ההון האנושי הגלום בעלייה. הטלת האחריות להערכות לקליטתם של אותם מדענים ולהקמתו, של גוף מרכזי מתמחה ומיומן המסוגל לתת מענה רב-תחומי לאוכלוסייה מצומצמת ומובילה, על המועצה הלאומית למחקר ופיתוח הייתה מתבקשת באותן השנים משום שגוף זה לא רק הוביל את מדיניות המדע אלא היה למעשה זרוע ביצועית ואילו היו כפופים מכוני המחקר הממשלתיים. כבר בהקמת המרכז לקליטה במדע היה ברור שהאוניברסיטאות ומכוני המחקר הממשלתיים בלבד לא יוכלו להוות פתרון מלא לקליטת כל המדענים העולים והוטל על הנהלת המרכז לקליטה במדע לחפש דרכים לשילוב המדענים העולים במו"פ בתעשייה. הרצון לשלב מדענים במו"פ בתעשייה הוביל לרידוד הגדרת המדען. הכללתם של מדענים בעלי תואר המוכר בישראל כתואר שני בלבד אך עם ניסיון במחקר ופיתוח נועדה מצד אחד לאפשר ליהודים אשר הועסקו במכוני המחקר המסווגים, מהם נמנע מלהתקדם אקדמית ולפרסם וכן ממדענים שקידומם נקטע בשל פעילותם הציבורית, להשתייך לאוכלוסיית המטופלים של המרכז לקליטה במדע. אך במקביל נועדה לענות לצרכי התעשייה שראתה בבעלי תואר שלישי כבעלי כישורי ייתר לתפקיד וכתיאורטיקנים שאינם תואמים לצרכי התעשייה.

בסוף שנת 1975 טיפל המרכז במאות פניות של מדענים ועקב כך הוחלט להעביר את המרכז למשרד לקליטת העלייה בראשותו של שמואל שנהר, בתקופה זו עיקר ההשמות שבוצעו ע"י המרכז לקליטה במדע היו במגזר הציבורי. הכלי העיקרי שהועמד לרשות המרכז היו תקציבי הסוכנות, אשר מימנו את שכרו של המדען במשך 5 שנים, בשיעור פוחת מידי שנה ובהתאם לדרגת השכר שסוכמה בין המרכז לקליטה במדע למעסיק הקולט (בד"כ אוניברסיטאות).

בשנת 1977 יזם המרכז לקליטה במדע "פול" של 150 תקנים למשרות מדענים במערך המו"פ הממשלתי, אשר ניתן היה להקצאת למכון מחקר ממשלתי אשר קלט מדען עולה (במידה והעסקתו של המדען הסתיימה התקן הוחזר ל"פול" של המרכז לחלוקה מחדש). בין השנים 1974-1977 טיפל המרכז ב-260,1 מדענים והעניק סיוע כספי להעסקתם של 751 מדענים.

במהלך כהונתו של ח"כ יגאל הורוביץ ז"ל כשר האוצר (80-79), במסגרת מאמציו להקטין את הגירעון התקציבי, בוטל "פול" תקני החוקרים במגזר הציבורי והמרכז נדרש להגביר את מאמציו להשמה במו"פ בתעשייה. מאמצים אלו הובילו להקמתן של קבוצות עבודה של מדענים אשר עבדו על פיתוח מיזמים טכנולוגיים אישיים. במסגרת מאמצים אלו הקים המרכז 34 קבוצות מחקר חלקן באוניברסיטאות, חלקן בתעשייה וחלקן עצמאיות. מימון פעילות הקבוצות היה כולו ממקורות המרכז לרבות איתור ושכירת מבנים. הכוונה הייתה שעם הבשלת תהליך הפיתוח הקבוצות תמכורנה את תוצרי הפיתוח לתעשייה הישראלית וכך תממנה את המשך פעילותן. קבוצה נוספת התמקמה עצמאית בארשח (שליד צומת עמיעד) ולאחר שקיבלה תמיכה לפעילותה מהמרכז לקליטה במדע אף הצליחה להבשיל מספר פיתוחים שנמכרו. ניסיונות אלו הובילו בסופו של דבר בראשית גל העלייה של שנות ה-90 להקמת מינהלת החממות ליזמות טכנולוגית במסגרת המדען הראשי של משרד התעשייה.

¹⁹⁴ המאמר, שנכתב כנראה ב-3009 או 2010, נמצא במרשתת.

עם כניסתו לתפקיד שר הקליטה בסוף שנת 1977 הוזמן ח"כ דוד לוי ע"י המרכז לקליטה במדע לפתיחה חגיגית של 6 קבוצות מחקר בעיר צפת, במהלך הביקור הכריז השר על הקמתה של עיר המדע צפת. באותו הקשר בסוף שנת 1977 הקים המרכז לקליטה במדע את מיט"ר (מכון ישראלי לטיפוח רעיונות), בראשות היזם העולה פרופ' ישראל אברבך. תפקידו של מיט"ר היה למיין הצעות למיזמים טכנולוגיים אישיים ולתת להם את התמיכה הראשונית הדרושה. גם תוכנית זו הועברה בסופו של דבר למשרד התעשייה ומופעלת עד היום כתוכנית תנופה (ובתקופה מסוימת כתוכנית בשי"ן). יחד עם זאת שנות ה-80 התאפיינו במיעוט עלייה בכלל ובמיעוט עלייתם של מדענים בפרט דבר שהביא בהדרגה לצמצום סגל המרכז לקליטה במדע וליציאת הסוכנות ממחויבותה למימון שכר המדענים.

בין השנים 86 – 88 החלה בריה"מ לשחרר מסורבי עלייה וביניהם מדענים אך הסה"כ הכללי היה שהנשירה גברה על העלייה. בשנת 89 יצאה משלחת הסוכנות, אליה התלווה ד"ר בנימין שפירא (מנהל תחום טכנולוגיה ומדעים מדויקים אשר בעצמו היה מדען עולה מסורב עלייה), לסיור במחנות הנושרים באיטליה על מנת לשכנעם לשנות החלטתם ולעלות לישראל. לקראת המסע הוכנה קלטת ברוסית בכיכובו של ד"ר שפירא אשר פרטה את פעילות המרכז לקליטת מדענים בישראל. קלטת זו הוברחה ע"י לשכת הקשר לברית המועצות. עם שובה של המשלחת לישראל השתנו הדברים מקצה לקצה, שערי הכניסה לארצות הברית נחסמו, והתפרקות בריה"מ הובילה לגל עלייה המוני כאשר שיעור המדענים בקרב העולים היה ללא תקדים.

עליית שנות ה-90

מאז הקמתו המרכז לקליטה במדע ביטא את מדיניותו המוצהרת של כל ממשלות ישראל אשר ראו בהון האנושי הגלום בעלייה כנכס לאומי. למרות מדיניות זו, שבאה לידי ביטוי בקווי היסוד של הממשלות, המרכז לקליטה במדע נאלץ להתמודד עם צמצום תקציבי ולרדד את טיב הטיפול לנוכח מספרם הרב של המדענים אשר פנו לקבלת הסיוע מהמרכז. בניגוד לשנות ה-70 וה-80 שרי האוצר בממשלות ישראל (של הליכוד והעבודה כאחת) הנהיגו מדיניות של הקטנת המגזר הציבורי ומתן חופש פעולה לכוחות השוק. התוצאה של מדיניות זו הייתה צמצום דרסטי של מכוני המחקר הממשלתיים (לא מעט מהם הופרטו ובפועל נסגרו). המינהל למחקר חקלאי (גדול מכוני המחקר הממשלתיים) צומצם מקרוב ל-500 תקני חוקרים ל-200 בלבד. מובן שצמצום המגזר הציבורי הפחית את היצע מקומות התעסוקה האפשריים למדענים עולים. יתרה מכך מערכת ההשכלה הגבוהה צומצמה במהלך השנים בכ-200 חברי סגל בכיר באוניברסיטאות (מ-4,500 בשנת 1995 ל-4,300 החל משנת 2000 ועד היום). המדענים העולים הגיעו על כן לתקופה בה המערכת האוניברסיטאית לא קלטה בתמורה לסגל פורש אלא מדענים צעירים לאחר שסיימו פוסט דוקטורט באחת מאוניברסיטאות היוקרה בצפון אמריקה. לקראת שנת 2000 נאלצו המדענים העולים להתמודד עם תהליך נוסף שחל באקדמיה הישראלית. מספרם של מקבלי תואר שלישי באוניברסיטאות ישראל גדל מכ-450 בשנת 1995 לכ-1,450 בשנת 2009.

לקראת אמצע שנות ה-90 צמיחת ההיי-טק הישראלי החלה לתת את המענה המקווה לקליטת מדענים במו"פ בתעשייה. מדענים רבים בעלי רקע במתמטיקה, כימיה ופיסיקה, עברו קורסי הסבה להנדסת תוכנה, נתקבלו לחברות ובתי תוכנה קטנים בשכר נמוך ולאחר שנתיים שלוש של צבירת ניסיון והכרת שוק ההיי-טק הישראלי, השתלבו בחברות הגדולות ואגב כך שיפרו משמעותית את תנאי השכר שלהם. מול התהפוכות והתמורות שחלו בשוק העבודה של המחקר והפיתוח בישראל חלו גם שינויים משמעותיים במספר העולים ובהרכב השכלתם.

במהלך 21 השנים (1989-2009) נרשמו והוכרו ע"י המרכז לקליטה במדע 15,078 עולים כמדענים. 49% מכלל המדענים עלו בשלוש השנים 1992-1990 ואם נוסיף לכך את שנת 1989 הרי ש-51% מכלל המדענים עלו בגל העלייה הראשוני. המספר הגבוה של עולי 92-90 משפיע על כל ניתוח סטטיסטי ומאידך גם מקבע את ההצלחה המוגבלת ותחושת החמצה של מימוש הפוטנציאל שהגיע לישראל. להלן עיקרי השינויים שחלו בהרכב עליית המדענים במהלך השנים:

עולי החומש הראשון היו בעלי השכלה אקדמית גבוהה בהרבה מאלו שבאו בעקבותיהם (הניתוח משווה את השנים 1989-1993 לשנים 2002-2006 משום שעדיין לא כל עולי 2007 ואילך מימשו את זכאותם להתקבל לטיפולו של המרכז לקליטה במדע ולכן הנתונים לגביהם אינם מושלמים).

בעוד שכמעט 70% מעולי החומש הראשון השתייכו לתחום טכנולוגיה ומדעים מדויקים ולכן נגישותם לתעשייה הייתה גבוהה יחסית, שיעורם ירד לקרוב ל-50% אחוז בלבד ומכאן חלק מההסבר לירידה בשיעור ההשמות לתעשייה.

קבוצת הגיל השכיחה ביום העלייה בקרב עולי החומש הראשון הייתה 35-45 (כיום הינם בגילאי 65-55 על סף הפרישה לגמלאות). קבוצה זו מאופיינת מצד אחד בידע וניסיון שהביאו עמם ומאידך באופק תעסוקה המעודד השקעה מצד המעסיק הקולט. הגיל השכיח בחומש האחרון הינו צעיר ומעיד על חוסר ניסיון (יתכן והוא נובע מפתיחת התוכנית למלגות דוקטוראט אשר תנאי הקבלה שלה הינם גיל צעיר יחסית).

השינויים שחלו בהתפלגות התארים האקדמיים				
התקופה	תואר רביעי *	תואר שלישי	תואר שני	סה"כ
סה"כ רב שנתי	437	6833	7808	15078
שיעור ממוצע	3%	45%	52%	100%
1989 - 1993	243	4687	3660	8590
שיעור ממוצע	3%	55%	43%	100%
2002 - 2006	16	214	564	794
שיעור ממוצע	2%	27%	71%	100%

* תואר המוענק ע"י האקדמיה הלאומית למדעים

השינויים שחלו בהתפלגות התחומים				
התקופה	טמ"ם	מדח"ר	מח"ר	סה"כ
סה"כ רב שנתי	9986	3286	1806	15078
השיעור המצטבר	66%	22%	12%	100%
1989 - 1993	5950	1640	1000	8590
שיעור ממוצע	69%	19%	12%	100%
2002 - 2006	430	223	141	794
שיעור ממוצע	54%	28%	18%	100%

טמ"ם = טכנולוגיה ומדעים מדויקים, מדח"ר = מדעי החיים והרפואה, מח"ר = מדעי החברה והרוח

השינויים שחלו בהתפלגות הגילאים							
התקופה	עד 35	35-45	46-55	56-60	61-66	מעל 66	סה"כ
סה"כ רב שנתי	3133	5203	4412	1418	759	153	15078
השיעור המצטבר	21%	35%	29%	9%	5%	1%	100%
1989 - 1993	1598	3185	2529	803	379	96	8590
שיעור ממוצע	19%	37%	29%	9%	4%	1%	100%
2002 - 2006	283	211	203	66	29	2	794
שיעור ממוצע	36%	27%	26%	8%	4%	0%	100%

92% מקרב כלל המדענים העולים הינם יוצאי מדינות חמי"ע (ברית המועצות לשעבר).
69% מכלל המדענים עולי חמי"ע משתייכים לתחום טכנולוגיה ומדעים מדויקים.

בחומש האחרון ירד שיעור המדענים עולי חמי"ע לכדי 61% בלבד ולפיכך עלה שיעור המדענים מתחומי מדעי החיים והרפואה (אמל"ט) ומדעי החברה והרוח (צפון אמריקה).

התפלגות מדענים לפי שיוך ארצות המוצא					
קב' ארץ מוצא	טמ"מ	מדח"ר	מח"ר	סה"כ	שיעור
אחר	5	15	13	33	0%
אמל"ט	60	120	37	217	1%
אנגלו-סקסיות	23	36	32	91	1%
חמ"ע	9587	2822	1433	13842	92%
מז' אירופה	117	66	39	222	1%
מע' אירופה	87	81	93	261	2%
צפון אמריקה	107	146	159	412	3%
סה"כ	9986	3286	1806	15078	100%

שיעור מצטבר של היורדים מקרב המדענים העולים					
השנה	עולים	מצטבר עולים	יורדים	מצטבר יורדים	שיעור היורדים
1989	278	278	0	0	0%
1990	3234	3512	1	1	0%
1991	2871	6383	18	19	0%
1992	1344	7727	41	60	1%
1993	863	8590	72	132	2%
1994	794	9384	81	213	2%
1995	799	10183	87	300	3%
1996	740	10923	106	406	4%
1997	716	11639	85	491	4%
1998	549	12188	90	581	5%
1999	834	13022	85	666	5%
2000	586	13608	89	755	6%
2001	385	13993	75	830	6%
2002	225	14218	96	926	7%
2003	162	14380	88	1014	7%
2004	133	14513	108	1122	8%
2005	136	14649	98	1220	8%
2006	138	14787	121	1341	9%
2007	109	14896	168	1509	10%

תופעת הירידה בקרב העולים אינה חדשה. למעשה כ-10% מכלל אזרחי ישראל אינם מתגוררים בה (כ-700 אלף ישראלים מתגוררים כיום בחו"ל). מבחינה זו שיעור היורדים מקרב כלל עולי חמ"ע (8.5%) הינו נמוך ביחס לכלל האוכלוסייה וממיוחד בהשוואה לעולים מארה"ב, צרפת וארגנטינה. עד שנת 2000 שיעור היורדים מקרב המדענים העולים ממדינות חמ"ע היה נמוך מאוד (5%) בלבד. אך שיעור זה הלך וגבר דווקא בשנים האחרונות. נתוני הירידה מתייחסים למדען עולה אשר יצא את ישראל ולא שב לפחות שנתיים. מאחר והנתונים נגזרו מהמאגר בסוף 2009 נלקחו בחשבון מדענים שיצאו לחו"ל לפני סוף 2007 ולא שבו עד סוף 2009.

מניתוח פרופיל גיל והשכלה מסתבר שהמדען היורד השכיח הוא גבר צעיר ובעל תואר שלישי. מבחינה זו הפרופיל של המדען היורד קרוב לזה של כלל המדענים הישראלים השוהים בחו"ל ומכאן שסביר שיעדי ההגירה הינם מכוני המצוינות המדעיים של צפון אמריקה. בהחלט ייתכן שזהו חלק מתהליך "תנועת המוחות" הגלובלי ולפחות חלק מאותם מדענים שיצאו את ישראל בשנת 2007 (ואף קודם לכן), ישובו לישראל בתוך 5 שנים מיציאתם (בתום תקופת השעות כמראה אורח וסיום תוקף רישיון העבודה בארה"ב).

תעסוקה

מניתוח נתוני ההשמה שהוקלדו למאגר המידע של המשרד לקליטת העלייה (המאגר הוקם רק בינואר 1994 ולכן נתוניו לגבי גל העלייה הראשוני אינם מלאים) עולה כי ל-67% מכלל המדענים, שנרשמו לטיפול במרכז לקליטה במדע ועד תום זכאותם לטיפול, נמצאה תעסוקה מדעית.

תמונת מצב תעסוקה ע"פ רישום הדיווח

100%	13140	סה"כ עולי 1989-2002
33%	4304	לא ידוע על תעסוקה
67%	8836	הושמו לתעסוקה מדעית
67%	5920	מתוכם נקלטו

בתום תקופת הזכאות לטיפול במרכז לקליטה במדע דווח כי 67% מהמדענים שהושמו ממשיכים להיות מועסקים. להערכתנו נתונים אלו נמוכים מהמציאות בפועל והם משקפים את רישום הדיווח של המעסיקים אשר הוקלד למאגר הנתונים. נתוני ההשמה ומתן הסיוע הכספי למעסיקים שנשכמו ידנית על סמך דיווחי הביצוע בסיום כל שנה מצביעים על מספר השמות גבוהה יותר. לכך יש להוסיף השמת מדענים באמצעות תוכניות סיוע אחרות שהופעלו במשרדי הממשלה השונים ולא דווחו למאגר המידע הממוכן של המרכז לקליטה במדע.

אנו נוטים על כן להעריך כי שיעור ההשמה הינו בסביבות 75% ואילו שיעור הקליטה בתום תקופת ההשמה המסובסדת הינו קרוב ל-85% (כפי שעלה מסקר מוקדם שבוצע בשנת 1995 ע"י מכון גוטמן).

תוכניות הסיוע

מייד עם ראשית גל העלייה הגדול החלה הפעלתן של מספר תוכניות לקידום קליטת מדענים. חלק מתוכניות אלו נסגרו במהלך השנים עם צמצום מספר המדענים העולים וחלקן ממשיכות לפעול כמענה לכלל אזרחי ישראל.

התוכנית לעידוד השמת מדענים עולים

התוכנית לעידוד השמת מדענים המופעלת ע"י המרכז לקליטה במדע הינה הבסיס הראשוני לקליטתו של המדען העולה בתעסוקה מדעית של מחקר ו/ או פיתוח בישראל.

הבעיה

1. חוסר ההיכרות של המדענים העולים עם מערכת המחקר והפיתוח בישראל, גורם לכך שהמדענים העולים אינם מוצאים מקום תעסוקה ההולם את כישוריהם.
2. האופי השונה של מערכות המחקר והפיתוח בארצות המוצא של העולים (בניהול, בשיטות, בגודל קבוצות המחקר בתנאי השוק וכד'), גורמים לקשיי ההשתלבות בתעסוקה לנקלט ולקולט. קשיים אלו מונעים את מימוש פוטנציאל ההון האנושי הגלום בעלייה.

המטרה

מציאת מקומות תעסוקה למדענים עולים בהם יוכלו להיקלט, לממש את הפוטנציאל האישי ולתרום לקידום המחקר והפיתוח בישראל.

השיטה

הטיפול בהשמת המדענים העולים מתבצע בצורה ריכוזית ובהתאמה לתחום ההתמחות האקדמי של המדען. לאחר ההכרה במועמד כמדען מתבצעת הדרכה אישית וליווי באמצעות יועצים חיצוניים. למוסד הקולט מדען ניתן ע"י המרכז סיוע כספי, הנפרס על פני שנתיים עד 4 שנים בהתאם לתוכנית הקליטה המסוכמת עם המרכז, תוך התחייבות המעסיק להשלמת שכר המדען, כל זאת במגמה להקל ולקדם את קליטת המדען העולה במוסד הקולט, כך שבתום תקופת הסיוע ותאפשר קליטתו הטבעית (ללא תמיכה נוספת) של המדען במקום העבודה.

הישגים

במסגרת תוכנית זו לכ-70% מהמדענים העולים (סה"כ כ-10,500) נמצאה תעסוקה מדעית בכלל מגזרי המשק (באקדמיה, במכוני המחקר, בבתי החולים ובמו"פ בתעשייה). קליטה זו התאפשרה על פי רוב בזכות הסיוע הכספי שקיבלו המעסיקים מהמרכז לקליטה במדע בגין העסקתו של המדען.

שינויים שחלו במהלך השנים

בראשית גל העלייה במהלך השנים 90-91 ניסה המרכז לקליטה במדע להמשיך את מתכונת הטיפול במדענים כפי שהייתה נהוגה במהלך שנות ה-80 אך מספר המדענים הרב הביא למעשה למשבר ארגוני וכספי. מנהלי התחומים לא יכלו להתלוות למדענים ולנהל עבורם מו"מ עם המעסיקים. יתרה מכך המרכז לא יכול היה להתפנות לבצע השמות אלא עסק בראיון הפונים ובהכרה בזכאותם להיכלל באוכלוסיית המדענים. משמצא המדען בכוחות עצמו תעסוקה נחתמו הסכמים עם המעסיקים במתכונת של השתתפות בשיעור אחוזי מעלות שכרו של המדען (שנה ראשונה 80% שנה שנייה 50% ושלישית 33%). הסכמים אלו מנעו כל יכולת שליטה תקציבית משום שבפועל סכום הסיוע לא היה ידוע ובכל תשלום נפתחה התחייבות כספית.

לאחר בחירות 92 נאלץ שר הקליטה ח"כ יאיר צבן לסכם עם שר האוצר ח"כ אברהם (בייגה) שוחט על רפורמה במתכונת הסיוע בגין קליטת מדענים בתעסוקה. המרכז לקליטה במדע גייס עובדים נוספים ויועצים מקצועיים חיצוניים שהחלו לטפל בייזום השמה. מאידך נקבע סכום סיוע אחיד בגין העסקת מדען. סכום הסיוע בתוספת חלקו של המעסיק היה בגובה שכר המינימום. הסיוע הוגבל לשנתיים אך בהמשך הוסכם על פיצול הסיוע של השנה השנייה לשנתיים כך שהסיוע בפועל מפרס לתקופה של 3 שנים. למרות רפורמה זו, במהלך שנת 1993 בגין תשלומים עבור הסכמים שנחתמו בשנים קודמות במתכונת של טרום הרפורמה, נקלע המרכז לקליטה במדע למשבר תקציבי שלא אפשר מתן סיוע בגין מדענים שנמצא להם מקום תעסוקה.

נדרשה מעורבות נוספת של השר לקליטת העלייה מול שר האוצר בעקבותיה קיבל המרכז תוספת תקציב. להליך זה היו השפעות קשות מאוד על תכנון תקציבי השנים הבאות ועל גובה הסיוע שלמעשה השפיע על רמת השכר הנמוכה של המדענים. השר יאיר צבן הנחה לתכנן התקציב כך שיוכל לאפשר סיוע בגין 100% השמה (השמת כל המדענים). המשמעות שלמרות הירידה במספר המדענים העולים לא ניתן היה להגדיל את סכומי הסיוע ובסוף כל שנה כ-25% מהתקציב לא נוצל והוחזר לאוצר. המדענים העולים היו להוטים להשתלב בעבודה ולכן הסכימו לתנאי השכר הנמוך. במקרים רבים מקבליהם הותיקים של אותם מדענים יחסו את העבודה בשכר נמוך לרמתם המקצועית של המדענים.

לקראת תקציב 1998 שכנע המרכז לקליטה במדע את שר הקליטה ח"כ יולי אדלשטיין לחתום על התחייבות כלפי האוצר שעיקרה שינוי מתכונת הסיוע בהתבסס על ההקטנה בפועל של מספר המדענים העולים בכל שנה (לפי מפתח של 1.25% מכלל העולים) ועל שיעור השמה של 80% בלבד. המתכונת החדשה קבעה סכומי סיוע דיפרנציאליים בהתאם לדרגתו האקדמית של המדען (מעסיקו של מדען בעל תואר שלישי יקבל סיוע גבוה יותר מאשר בגין העסקת מדען בעל תואר שני) סכום הסיוע הוגדל משמעותית והוא נפרס למשך 3 שנים בצורה פוחתת (סכום גבוה בשנה הראשונה וסכום סמלי בשנה השלישית). עדיין שכר המדענים העולים היה נמוך ביחס למקבליהם בשיעור ניכר (שכרו של בעל תואר שלישי היה נמוך מהשכר הממוצע במשק).

מתכונת זו, בשינויים הנובעים מאילוצי התקציב, נמשכה עד שנת 2008. החל משנה זו המרכז אינו מגדיר את סכום המינימום שהמעסיק נדרש להשלים על מנת לקבל את הסיוע בגין העסקת המדען אלא לשלם למדען שכר ברוטו בגובה מינימאלי שמחייב המרכז בהתאם לדרגתו האקדמית של המדען.

תוכנית ברכה

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים הוציאה בראשית 1990 משלחת לבריה"מ במטרה להיפגש עם בכירי המדענים היהודים (ברמת מועמדים לפרס נובל) ולשכנעם לעלות לישראל. מתוך 24 מדענים ידועי שם נפגשה המשלחת עם 16 מדענים ובסופו של דבר 9 עלו לישראל וקבלו מייד מעמד של פרופ' מן המניין. תוכנית ברכה מימנה את קליטתם הראשונית של מדענים אלו ע"י מענק להקמת מעבדה ומענק לרכישת דירה.

תוכנית ות"ת בכירים

לקראת שנת הלימודים תשנ"ב החליטה הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה על הפעלתה של תוכנית מיוחדת לתמיכה בקליטת מדענים בכירים שעלו לישראל בגילאים מבוגרים, האוניברסיטאות מעוניינות היו לשלבם, על סמך הישגיהם, בסגל האקדמי הבכיר אך עקב גילם לא ניתן היה לקלוט אותם במסלול הרגיל. המדענים שנבחרו לתוכנית היו בגילאי 58 ומעלה והועסקו בחוזה מיוחד במשך 10 שנים בתקצוב הות"ת. סה"כ נבחרו במהלך 4 שנים לתוכנית 28 מדענים.

תוכנית מלגות גואסטלה

החל משנת תשנ"א הפעיל הות"ת במשותף עם קרן רש"י את תוכנית גואסטלה. הזוכים במלגות גואסטלה, מדענים עולים צעירים, התמנו באוניברסיטאות כמינוי ראשון במשרה מלאה בסגל האקדמי הבכיר ובתום 3 שנות המימון נקלטו בתקני האוניברסיטאות. התוכנית הופעלה עד שנת תשס"א ובמהלך 10 מחזורים נבחרו לתוכנית קרוב ל-50 מדענים צעירים אשר כאמור בהמשך נקלטו בסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות.

תוכנית בש"ן

בראשית גל העלייה התבקש פרופ' ירמיהו ברנובר מאוני' בן גוריון ע"י ראש הממשלה דאז יצחק שמיר לעמוד בראש ועדה ולהגיש המלצותיה לקליטת מדענים ומהנדסים עולים בישראל. 22 המלצות הועדה הוגשו לאחר הבחירות בשנת 92 לממשלת רבין. מונתה ועדה בראשות מנכ"ל משרד התעשייה (נתי שרוני) בכוונה לבחון את יישום ההמלצות. הוועדה דחתה את כל ההמלצות למעט זו המתייחסת להפרדת מנגנון התמיכה הראשוני ברעיון טכנולוגי בין עולים לכלל האוכלוסייה. המנגנון החדש נקרא על כן על שם של ברנובר שרוני (בש"ן).

תוכנית התמיכה הראשונית וליווי הממציא העולה בצעדי הראשונים כיום טכנולוגי הופעלה כבר בשנות ה-80 כאמור כפרויקט מיט"ר. הכוונה הייתה לעודד ממציאים לממש את המצאתם ובכך ליצור מקום תעסוקה עבורם ועבור נוספים שיקלטו בפרויקט אם וכאשר הוא יוכיח עצמו ויניב מוצר סחיר. הפרויקט בחן את היתכנות הטכנולוגית ובהמשך גם את הישימות הכלכלית אך היזם נדרש להתמודד עם בעיות הקיום היומיומיות ולעיתים קרובות נאלץ לזנוח את המצאתו ולמצוא את פרנסתו כשכיר. בראשית שנות ה-90 הפרויקט נקרא מס"ר (מוקד סיוע לרעיונות) והופעל כאמור ע"י המדען הראשי של משרד התעשייה כאשר בוועדת ההיגוי שלו שותפו המייסדים מהמרכז לקליטה במדע וממשרד המדע.

גל העלייה הגדול ועימו מאות פניות של ממציאים עולים היה מעבר ליכולות הבדיקה והטיפול של מס"ר. נוצר חוסר אמון בין מס"ר לעולים ולפיכך הוחלט על מנגנון נפרד של בש"ן אשר יהיה רגיש יותר לפניות העולים וייתן מענה לא רק בבחינה טכנולוגית של הרעיון ומענקים להכנת אב טיפוס או לעיגון בפטנטים (באמצעות קרן מס"ר) אלא בליווי הממציא וחיבורו לשותף משקיע או לקבלה כפרויקט בחממה ליזמות טכנולוגית. מאז הפעלת תוכנית בש"ן, בתחילה במשרד הקליטה ובהמשך תחת מתימו"פ במשרד התעשייה, האוצר התנגד לפיצול ולהפעלת שתי התוכניות במקביל. התנגדות האוצר שבשה את יכולת הפעלת תוכנית בש"ן עד לכדי סגירתה הסופית. גם מס"ר שינתה את מתכונת עבודתה והיא מופעלת כיום כתוכנית תנופה המפעילה את קרן תנופה למתן מענקים ליזם לצורך הכנת אב טיפוס או עיגון המצאתו ברישום פטנט.

תוכנית החממות ליזמות טכנולוגית

תוכנית החממות ליזמות טכנולוגית הופעלה במסגרת המדען הראשי של משרד התעשייה כבר משנת 90. התוכנית הינה הבשלה של הניסיונות שהתקיימו במרכז לקליטה במדע בשנות ה-80 להקמתן של קבוצות מדענים עולים שיעבדו בצוותא על פרויקטים טכנולוגיים שלהם. החממות מהוות מסגרת תומכת המאפשרת ליזמים מתחילים בעלי רעיונות טכנולוגיים חדשניים לפתח את הרעיון עד לכדי מוצר (או לפחות להוכיח התכנות שתשכנע משקיעים פוטנציאליים). לצורך קבלה לחממה נדרש היזם להציג תוכנית מחקר ופיתוח המבוססת על רעיון טכנולוגי שיש בו חדשנות ואשר מטרתו פיתוח מוצר בעל פוטנציאל שיווקי המיועד ליצוא. החממה מהווה מסגרת בה היזם מקבל מקום הכולל את התשתית הדרושה למימוש תוכנית הפיתוח שלו, משאבים כספיים הנחייא מקצועית וסיוע מינהלי. כל פרויקט המתקבל לחממה ממוסד כחברה בע"מ כשליזם חלק מהבעלות על החברה. בשנים הראשונות כ-80% מהפרויקטים שהתקבלו בחממות היו של מדענים עולים. באמצע שנות ה-90 שיעור הפרויקטים של ממציאים עולים ירד לכדי 50% אך העולים היו כ-80% מעובדי החברות שבחממות.

סה"כ הוקמו ופעלו בו זמנית מעל 20 חממות כאשר בכל אחת מהן היו בין 10-7 פרויקטים בו זמנית. כך ניתן להעריך כי החממות ליזמות טכנולוגית היוו מקור תעסוקה בו זמנית לכ-500 מדענים וממציאים עולים. וברבות השנים הועסקו בחממות מעל 3,000 עולים.

מאז שנת 2000 החל תהליך הפרטת החממות מעמותות ללא כוונות רווח לחברות המתמחות בגיוס השקעות הון למי"פ ולקידום חברות סטארט אפ. כיום כל החממות מופרטות והרוב המכריע של הפרויקטים בחממות הינו של יזמים ישראלים ותיקים. במהלך השנים הוקמו באמצעות תוכנית החממות ליזמות טכנולוגית מאות חברות ישראליות ושיעור ההבשלה של החברות הכולל גיוסי הון בתום תקופת התמיכה בחממה הינו מהגבוהים בעולם. קיימות מספר חברות חממה ביניהן חברות שצמחו מרעיון של ממציא עולה אשר מעסיקות כיום עשרות עובדים.

למרות הצלחת התוכנית, במונחי השקעת הממשלה והתועלות שצמחו ממנה (הן בתמלוגים והן בתוספת מקומות עבודה למשק), תהליך השתלבות המדענים לא היה קל. במקרים רבים התגלעו חילוקי דעות מהותיים בין הממציא העולה למנהלת החממה ולמלווה העסקי/שיווקי מטעמה. לממציא העולה בהרבה מקרים היו חסרים ניהוליים ובמיוחד חוסר כישורים יזמיים. ממצאים רבים הרגישו שהחברה שהוקמה על סמך הרעיון הטכנולוגי שלהם נישלה אותם מהמצאתם.

חממת התעשייה האווירית

בשל חוסר היכולת לבצע בדיקות לקבלת סיווג בטחוני גבוה הנדרש מעובדי המו"פ בתעשיות הביטחוניות לא ניתן היה לבצע השמה ולקלוט מדענים עולים בתעשייה הביטחוניות למרות שבקרב המדענים העולים היו כישורים וניסיון שנרכשו בתעשיות ובמכוני המחקר הביטחוניים של בריה"מ. הפתרון בראשית שנות ה-90 היה הקמתה של חממה במסגרת התעשייה האווירית (שלא נכללה בתוכנית החממות ליזמות טכנולוגית). החממה מוקמה פיזית מחוץ לגדר התעשייה האווירית כך שהמדענים העולים לא נחשפו לפעילות שהתקיימה באותה העת בבסיסי התעשייה האווירית אך עבדו על פרויקטים שאושרו ובוקרו ע"י חטיבות התעשייה האווירית. עם הבשלתם של הפרויקטים כחלק מתוכנית העבודה בתוך התעשייה האווירית נקלטו המדענים המפתחים כחלק מצוות העבודה. בתום כ-5 שנים פורקה החממה ומרבית המדענים נקלטו כעובדים קבועים.

התוכנית לקליטת קבוצות מדענים בתעשייה

עם כניסתו של ח"כ בייגה שוחט לתפקיד שר האוצר (1992-1996) הועמקה מעורבותו של האוצר בפעילות המשרדים לקידום קליטת מדענים. מעורבות זו הייתה חלק מהמאמץ הכללי לצמצום האבטלה. האוצר כיוון לעידוד מעסיקים לקלוט הספר גדול של מדענים. ביוזמת האוצר הופעלה תוכנית משותפת למרכז לקליטה במדע ולמשרד המדע על פיה חברה בע"מ אשר תקלוט מעל 15 מדענים תזכה למענק תשתיות ממשרד המדע ולסיוע בשכר המדענים מהמרכז לקליטה במדע. בלחץ המרכז לקליטה במדע הוקטן מספר המדענים המועסקים הנדרש כסף קבלה לתוכנית ל-10. שני בתי תוכנה גדולים (DSI מגבעת שמואל וסאפיינס מקריית המדע) נרתמו לתוכנית וגייסו בבת אחת בין 35 ל-50 מדענים לאחר שעברו הכשרות כמהנדסי תוכנה. לאחר 2-3 שנים הסתיימו הפרויקטים הגדולים של חברות אלו המדענים פוטרו ובהמשך החברות עצמן שינו בעלות ואף חדלו מלהתקיים כבתי תוכנה.

בעוד חברות גדולות היו ערוכות לכאורה לקחת על עצמן פרויקטים גדולים ועתירי כ"א הרי שהפיתוי לחברות קטנות לצמיחה מיידית היה הרסני. כל החברות הקטנות שנכנסו להרפתקה זו עם רצון טוב ורעיון טכנולוגי בעל פוטנציאל עסקי, קרסו ופשטו את הרגל לאחר שלא עמדו בתשלומי השכר למדענים במשך תקופה ארוכה. הדוגמה הבולטת הינה חברת מיקרו-דתא מחיפה אשר ניסתה להקים מאגר מפות דיגיטאלי ומשום שהקדימה את זמנה לא הצליחה להגיע למוצר סחיר תהליך הפיתוח נמשך ונמשך המשקיעים עזבו והמדענים העולים נותרו חסרי כל. הלקח העיקרי מכישלון ניסיון זה הינו שקליטת מדענים צריכה להיעשות בכלים פרטניים של מדען בודד או שניים בחברה. צמיחה מהירה בשלבי הפיתוח מגדילה באורח לא סביר את הוצאות החברה וגורמת בהמשך לקריסתה.

תוכנית קמ"ע (קליטת מדענים עולים)

ההכרה בחשיבות המו"פ לצמיחה כלכלית הביאה להחלטה על תוכנית המשך ייעודית למגזר הציבורי. תוכנית זו הינה גולת הכותרת של קליטת עולים מצטיינים במוסדות המחקר הציבוריים ובמוסדות להשכלה גבוהה. תוכנית קמ"ע מבטיחה, ל-500 מדענים נבחרים, רצף העסקה, מיום קבלתם לתוכנית ועד הגיעם לגיל פרישה הנהוג במוסד המעסיק.

הבעיה

העדר תקנים שיאפשרו קליטת מדענים מצטיינים במגזר הציבורי, וחוסר יכולת המדענים העולים להתמודד על משרות מתפנות במסלול הרגיל (הוראה) של הסגל האקדמי הבכיר.

המטרה

להבטיח את המשך העסקתם של מדענים עולים מצטיינים במסגרת מכוני המחקר הציבוריים בכלל, והאוניברסיטאות בפרט.

השיטה

השתתפות המשרד לקליטת העלייה ב-60% מעלות העסקתם המלאה במסלול מחקר בדרגות מקבילות לסגל האקדמי הבכיר של מדענים שעברו הליך בחירה ופרוצדורת מינוי. התקשרות חוזית עם המוסדות המעסיקים לתקופה של 3 שנים כך שבכל שנה מתבצע חידוש של כשליש מהמדענים. בחירת חדשים לתוכנית מותנית בפרישת ותיקים.

הישגים

בתוכנית קמ"ע 500 חוקרים בדרגות המקבילות לסגל האקדמי הבכיר. חוקרים אלו מעבים את צוותי המחקר הקיימים ומאפשרים לצוותים אלו לממש את הפוטנציאל שלהם ולהתחרות בהצלחה על מענקי מחקר חיצוניים. עיבוי קבוצות המחקר תרם להגדלת התפוקה המחקרית הכללית של ישראל ומאפשר שמירה על הרצף המחקרי של הצוות. מדעני קמ"ע משתלבים במטלות ההוראה בתארים מתקדמים ובכך תרמו לגידול במספר תלמידי המחקר במדינת ישראל.

פרופיל המדענים שכיום בתוכנית קמ"ע

בסוף שנת 2008 היו בתוכנית 480 מדענים. הגיל החציוני בשנת 2009 הינו 58 ומכאן שתוך 10 שנים מספר המדענים הנוכחיים בתוכנית יפחת ל- 214 בלבד. כמחצית מהמדענים שבתוכנית (48%) עלו בשנים 89-91. עולי העשור האחרון (משנת 2000 כולל) שנקלטו בתוכנית מהווים רק 10% מכלל המדענים שבתוכנית (50 מדענים).

יחד עם זאת חשוב לציין שלפתיחת תוכנית קמ"ע בפני מדענים שעלו משנת 2000 ואילך הייתה משמעות הצהרתית שמדינת ישראל מעוניינת בעליית מדענים מכל מדינות העולם.

קרוב לשני שלישי מהמדענים בתוכנית (65.4%) הינם מתחומי ההתמחות של המדעים המדויקים והטכנולוגיה (מקצועות ההנדסה). כרבע (25.6%) הינם מתחומי מדעי החיים והרפואה ורק 9% הינם מתחומי מדעי החברה והרוח. התפלגות זו משקפת את גל העלייה הראשוני הגדול של השנים 90-91. קרוב ל-85% מהמדענים שבתוכנית מועסקים ב-7 האוניברסיטאות (3 העיקריות הן בן גוריון, תל אביב והטכניון).

במכוני המחקר 29 מדענים (כ- 6%) הגדול שבניהם הינו המינהל למחקר חקלאי (מכון וולקני). מרבית המדענים במכוני המחקר הינם מתחומי מדעי החיים. 25 מדענים בתוכנית (כ- 5%) מועסקים במוסדות להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות (הציבוריים בלבד). הגדול שבהם הוא המרכז האוניברסיטאי אריאל שבשומרון.

הגבלות הות"ת על ביצוע מחקר במכללות הצרה מאוד את יכולת קליטת המדענים במכללות. חלק מהמדענים שבמוסדות אלו מונו לקמ"ע באחת מהאוניברסיטאות ועברו למכללות לאחר ששיפרו את יכולות ההוראה.

21 מדענים (כ- 4%) נקלטו בבתי החולים. חלקם רופאים בעלי תואר שלישי וחלקם חוקרים. כולם משולבים במחקרים קליניים המתקיימים בבתי החולים (מתוך הרופאים רק 2 מועסקים כרופא חוקר כל השאר כחוקרים בלבד).

94% מהמדענים שבתוכנית עלו ממדינות שהיו בעבר בריה"מ. 4 מתוך 29 המדענים האחרים עלו ממדינות הגוש המזרחי ובקרב העולים האחרים ישנם כאלו שמוצאם (לרבות השכלתם) מבריה"מ אך עלו לישראל כהגירה שנייה.

עמרי אינגבר

עמרי, בצניעותו, אינו מספר בסקירה נרחבת זו על תרומתו האישית המשמעותית לבניית ומימוש תכניות קליטת המדענים – בחריצות, במסירות ובתושיה. הצליח לעשות זאת ברוח טובה ובהבנה עם כל הגורמים, כאשר מעליו התחלפו ממשלות, שרים ומנכ"לים.

שרים בממשלות ישראל הרלבנטיים לנושא קליטת המדענים מאז 1970 עד 2010¹⁹⁵

מאז	ראש ממשלה	שר אוצר	שר קליטה	שר מדע	שר חינוך	שר פנים	יו"ר ות"ת
1969	גולדה מאיר	פנחס ספיר					
1971			דוד רוזן			יוסף בורג	
3/1974		יהושע רבינוביץ'		יגאל אלון		נתן רוטנשטרייך	
6/1977	מנחם בגין	שמחה ארליך	דוד לוי	זבולון המר			
1979		יגאל הורוביץ				חיים הררי	
1981		יורם ארידור					
7/1982			יובל נאמן				
10/1983	יצחק שמיר	אהרן אבו חצירא					
9/1984	שמעון פרס	יצחק מודעי	יעקב צור	גדעון פת	יצחק נבון	יצחק פרץ	
10/1986	יצחק שמיר	משה נסים			יצחק שמיר	יעקב זיו	
10/1988		שמעון פרס	יצחק פרץ	עזר וייצמן	אריה דרעי		
3/1990		יצחק שמיר					
6/1990		יצחק מודעי	יובל נאמן	זבולון המר			
1991							אמנון פזי
7/1992	יצחק רבין	בייגה שוחט	יאיר צבן	א. רובינשטיין	שולמית אלוני		
12/1992				שמעון שיטרית			
7/1993				שולמית אלוני		יצחק רבין	
11/95		שמעון פרס				חיים רמון	
6/1996	בנימין נתניהו	דן מרידור	יולי אדלשטיין	בני בגין	זבולון המר	אלי סויסה	
1997				בנימין נתניהו			נחמיה לבציון
12/1997		יעקב נאמן					
7/1998		בנימין נתניהו		מיכאל איתן			
1/1999		מאיר שטרית		סילבן שלום			
7/1999	אהוד ברק	בייגה שוחט	יעל תמיר	אהוד ברק	יוסי שריד		
8/1999				מתן וילנאי		נתן שרנסקי	
3/2001	אריאל שרון	סילבן שלום	אריאל שרון	לימור לבנת		אלי ישי	
2/2003		בנימין נתניהו	ציפי לבני			א. פורז	שלמה גרוסמן
8/2005		אהוד אולמרט					
5/2006	אהוד אולמרט	אברהם הירשזון	זאב בוים				
3/2009	בנימין נתניהו	סופה לנדבר					מנואל טרכטנברג

¹⁹⁵ הטבלה אינה מלאה – חסרים מספר שרים שמילאו את התפקיד תקופה קצרה, וגם התארוך הוא בקירוב.

הרקע הכלכלי (קטעים מהערך 'כלכלת ישראל' ב'ויקיפדיה')

המהפך הפוליטי בשנת 1977, שהעלה לשלטון את הליכוד בראשות מנחם בגין, לווה במדיניות כלכלית חדשה של שר האוצר שמחה ארליך, אשר ניסתה לבצע רפורמה מן היסוד במשק הישראלי ברוח משנתו של הכלכלן האמריקני מילטון פרידמן. משיקולים פוליטיים וכנראה גם מחוסר ניסיון מעשי בניהול מדיניות כלכלית, לא הצליח ארליך ללוות את הצעדים שנקט בריסון תקציבי, וכך לא זו בלבד שהמטרה לא הושגה - המדיניות האיצה את הסחרור האינפלציוני. נסיונותיו של מחליפו של ארליך, יגאל הורביץ, להתמודד עם הסחרור האינפלציוני באמצעות מדיניות מרסנת וצמצום הגרעון התקציבי לא זכו לגיבוי ותמיכת הממשלה, והוא התפטר בשנת 1981. החליף אותו יורם ארידור עם מדיניות חדשה, תחת המוטו "להיטיב עם העם". תוכניתו של ארידור היוותה תפנית ממדיניותו של קודמו, וכללה הפחתת המיסוי על מוצרי צריכה מיובאים במה שנראה היה כ"כלכלת בחירות". שיעורי האינפלציה גדלו עוד יותר והגיעו ב-1984 לרמה של 450%. בתחילת 1985, פרט לעליית מחירים מסחררת וכתוצאה ממנה, נוצר גרעון גדול מאוד בתקציב המדינה ובמאזן התשלומים והחובות של מדינת ישראל עלו לגובה כזה שהיה חשש מפני מצב של חדלון פרעון.

ב-1985 יצאה לדרך תכנית הייצוב הכלכלית, מונהגת על ידי יצחק מודעי, שר האוצר בממשלת האיחוד הלאומי וראש הממשלה שמעון פרס. התכנית הצליחה באופן יוצא מן הכלל ואף היוותה דגם לתוכניות במדינות אחרות. היעד העיקרי הושג והאינפלציה ירדה לקצב של כ-20% לשנה ובהדרגה, לאחר כ-10 שנים נוספות - לרמה שנתית חד-ספרתית. אך הניסיונות לאושש את הצמיחה במשק נכשלו והמשק נותר במצב של שפל כלכלי. צמיחה מחודשת הגיעה רק החל בשנת 1989, כאשר המשק הישראלי גדל בתוך זמן קצר בכ-20% בעקבות העלייה מברית-המועצות לשעבר בשנות ה-90.

בעשור שנות התשעים גדלה אוכלוסיית ישראל מכ-4.6 מיליון תושבים לכ-6 מיליון נפש (יהודים: מכ-3.7 מיליון לכ-4.9 מיליון). גידול זה נבע בעיקר מעלייתם של כ-822 אלף איש במשך העשור מחבר המדינות, בנוסף לריבוי הטבעי, כך שמספר העולים בסוף העשור הגיע לכ-17% ממספר התושבים הכולל בתחילתו. רבים מהעולים השתלבו היטב בשוק העבודה הישראלי הודות לרמת השכלתם ובשל נכונותם לעבוד בכל עבודה, גם כזו אשר ישראלים ותיקים העדיפו לא לעבוד בה. העלייה הביאה לגידול מהיר בצריכה הפרטית, בהשקעות לבנייה ובהיצע כוח העבודה במשק. במקביל, דרשה העלייה משאבים רבים לצורכי חינוך, בריאות, הסבה מקצועית ושירותי רווחה. אך מומחים (כיעקב שיינין) גרסו כי קליטת העלייה אינה נטל על המשק אלא נכס... הכסף לשכן את העולים יילקח מהלוואות ממדינות זרות. העולים יחזירו הכל בעבודה קשה, והנטל על האזרחים יפחת ככל שיותר אנשים ינצלו את התשתית קיימת וישרתו בצבא.

מגמת הכניסה של חברות בינלאומיות לישראל שהחלה בשנות השמונים המאוחרות גברה, וההשקעות הזרות בישראל גדלו במידה ניכרת. ישראל הנתנה בשנים אלו מצמיחה גבוהה ואבטלה נמוכה יחסית, אף על פי שפריון העבודה דשדש ואף ירד כנראה שגם הסכמי השלום עם הפלסטינאים ועם ירדן (בשנים 1993 ו-1994 תרמו לצמיחה בשנים אלו. לצד אירועים אלה, נמשכה מגמות ותהליכים שהחלו בעשור הקודם. נמשכה הורדת האינפלציה, שהחלה עם תוכנית הייצוב של שנות ה-80, לעבר אינפלציה שנתית חד-ספרתית. בנוסף נמשכה מגמת הורדת החסמים על שוק ההון, ומעבר למסחר חופשי במטבע חוץ. כמו כן החלה צמיחה מטאורית של ענף ההיי-טק, בעיקר תעשיות האינטרנט והטלקומוניקציה שישאל הפכה מרכז עולמי בולט לפיתוחם. אלה אמנם לא בשלו, ברובם, לכדי רווחים כלכליים משמעותיים, אך במשך שנים אחדות תרמו להזרמת הון זר לישראל שהפיח רוח חיים במגזרים מסוימים של המשק. החל משנת 1995 שחררה ממשלת ישראל את הרסן התקציבי והגדילה מאוד את הגרעון בתקציב המדינה, דבר שהביא בשנת 1997 לצורך לקצץ באופן דרסטי בתקציב.

כלכלת ישראל נכנסה למילניום השלישי ברגל שמאל: שתי התפתחויות משמעותיות שחוללו תפנית מוחלטת מן המגמות האופטימיות של שנות ה-90. האחת היא האינתיפאדה השנייה, אשר הביאה לירידה דרסטית בהשקעות, בריחת משקיעים זרים, ריסוק של ענף התיירות ופגיעה קשה בענפים אחרים. השנייה היא משבר ההיי-טק העולמי. ב-2002 נכנס המשק לתקופת השפל הארוכה ביותר מאז קום המדינה. התוצר המקומי הגולמי לנפש ירד ב-3%, התוצר העסקי ירד ב-3.1%, האבטלה עלתה ל-10.3% ומדד המחירים קפץ ב-6.5%. הפתרון הגיע מצד ארצות הברית, שהסכימה למתן ערבויות כתנאי לקיום רפורמות כלכליות במשק הישראלי. שר האוצר בנימין נתניהו, שנכנס לתפקידו ב-2003, נקט מדיניות שוק חופשי, שאוששה את הפעילות העסקית במשק, הקטינה את המעורבות הממשלתית, כך שכלל הפרמטרים הראו התאוששות כלכלית רחבה ביניהם חידוש הצמיחה, צמצום האבטלה, החזרת השקעות-חוץ בישראל ורמת אינפלציה כמעט אפסית. מנגד, מדיניותו של נתניהו גרמה לעלייה משמעותית באי-השוויון במשק. במהלך כהונתו הייתה עלייה חדה במדדי העוני היחסי והפערים החברתיים הורחבו.

עמי וולנסקי: "העשור האבוד" בהשכלה הגבוהה בישראל

מתוך: לאחר "העשור האבוד" - ההשכלה הגבוהה בישראל לאן?, מרכז טאוב, 2012

צמיחתה המהירה של ההשכלה הגבוהה בישראל, מאז מחצית שנות התשעים ועד 2010, הינה בבחינת הישג למערכת החינוך. בפרק זמן קצר יחסית נפתחו שערי ההשכלה הגבוהה עבור כמעט כל צעיר שני בישראל, כאשר בשנת 2008 התקבלו ללימודים גבוהים 8.45 אחוז מתוך השנתון, בהשוואה לקבלה של כל צעיר חמישי בשנת 1990). הציפיות להשכלה גבוהה הפכו נחלה של שכבות רחבות והעמיקה ההכרה, שאין מדובר עוד במשאב בלעדי או בזכות יתר, העומדת לרשותם של שני עשירונים בלבד, אלא בחינוך אוניברסלי, פתוח ונגיש לחלקים רחבים באוכלוסייה. הישגיה של מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל בולטים גם בהקשר המחקרי. ישראל מדורגת במקום השלישי בעולם במספר הפרסומים המדעיים למיליון תושבים (בין השנים 2005-2001); האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת תל אביב והטכניון מדורגים בין 100 האוניברסיטאות הטובות במדעי הטבע (בין השנים 2004-2009)

ההתפשטות המהירה של מערכת ההשכלה הגבוהה שהחלה באמצע שנות התשעים הסתיימה במהלך העשור הראשון של המאה העשרים ואחת במשברים אשר הקיפו כמעט את כל ממדי הפעולה של האקדמיה בישראל: צמצום תקציבי, עצירת קליטה של סגל צעיר, שינוי היחס המספרי בין חברי סגל בכיר לסטודנטים; עליית הגיל הממוצע של החוקרים; התרחקות האוניברסיטאות מייעודן המקורי כמוסדות מחקר, פגיעה באיכות ההשכלה האקדמית תוצאה היתרית של תרבות של "קיצורי דרך" לתואר אקדמי. מחיר ה"עשור האבוד" היה בקיצוצי התקציב המצטברים של כ-25 אחוז בין השנים 2001-2007, כתוצאה מקיצוצי רוחב של פעילות הממשלה ומהפחתת שכר הלימוד באוניברסיטאות בשיעור של 26 אחוז, ללא מתן פיצוי למוסדות הן בשל החובות המעיקים בגין הפנסיה התקציבית והן בשל הוצאות הביטחון והמינהל הגדולות. (שחיקה תקציבית זו הייתה לאבן ריחיים הולכת ומתהדקת על צוואר המוסדות. התכווצות התקציב הובילה לשחיקת תקציבי מחקר ולשינוי היחס המספרי בין אנשי הסגל הבכיר לבין מספר הסטודנטים. כך לדוגמה, בעוד שבשנת 1990 עמד יחס זה על 17 סטודנטים לאיש סגל בכיר הוא עלה ל-24 בשנת 2009. לשם השוואה, היחס המספרי בין סגל בכיר לבין מספר הסטודנטים באוניברסיטאות מובילות בעולם עומד על 10:1. ליחס המספרי יש השפעה ישירה על האיכות האקדמית הכוללת את הזמן המוקדש להדרכת סטודנטים, על גודל כיתות, על עומס ההוראה, ועל זמינות איש האקדמיה בפרוודורי המוסד. מחיר נוסף המאפיין את העשור כרוך בעליית הגיל הממוצע של הסגל הבכיר. שנות השבעים והשמונים היו שנים של צמיחת האוניברסיטאות, שהתאפיינו גם בקליטה של סגל צעיר יחסית. מהלך הקליטה של סגל חדש הואט בשנות התשעים והוא נעצר כמעט כליל במהלך העשור הראשון של המאה הנוכחית. לדוגמה, אוניברסיטת תל אביב צמצמה את מספר חבריה במהלך העשור החולף בכ-400 משרות, ובמקביל עצרה את קצב קליטתם של חברי סגל המחיר הרביעי של "העשור האבוד", שהחל בשנת 2000, כרוך בשיבוש האתוס האקדמי.

מספרי סגל אקדמי בכל אחת מהאוניברסיטאות

שנה	העברית	ת"א	בן-גוריון	בר-אילן	הטכניון	חיפה	וייצמן	הכל
2001-2	983	1124 ¹⁹⁶	688	577	542	434	289	4638
2003-4	967	980	701	551	521	457	286	4462
2005-6	911	883	701	546	511	489	291	4331
2007-8	897	855	715	545	492	490	309	4304
2009-10	913	830	722	563	464	490	330	4311

מספרי סטודנטים בכל אחת מהאוניברסיטאות

שנה	העברית	ת"א	בן-גוריון	בר-אילן	הטכניון	חיפה	וייצמן	הכל
2001-2	21,040	26,790	17,920	22,800	13,520	14,590	850	117,510
2003-4	21,975	28,480	19,340	24,590	13,320	16,170	930	124,805
2005-6	21,810	28,200	18,080	24,785	12,520	16,655	960	123,010
2007-8	21,175	25,130	18,347	25,890	12,420	17,460	975	121,397
2009-10	20,673	26,346	19,854	26,468	12,750	16,830	1,044	123,965

נציין שהצמצום בסגל ההוראה התחיל כבר במחצית השנייה של שנות ה-90. באוניברסיטת תל-אביב, למשל, היו ב-1995 כ-1,250 חברי סגל אקדמי בכיר, עבור כ-20,000 סטודנטים. כלומר, היחס סגל/סטודנטים הוכפל: מ-16 ב-1995 ל-32 ב-2010.

העולים כגורם בהתפתחות המדע בישראל

הרצאתי בערב עיון על "מדע בארץ קטנה", מכון ואן-ליר, 10.6.1998

בפתח דברי עלי לסייג את דברי – איני סוציולוג או חוקר תולדות המדע, ומה שאומר הוא פרי התרשמותי האישית ומחברותי ומהיכרותי עם נושא עליית המדענים ומעורבותי בו.

כשאני מדבר על העלייה כגורם בהתפתחות המדע, איני מתכוון לדבר על המובן מאליו במדינה שהרוב המכריע של אוכלוסייתה הוא עולים ובני עולים, ובמדינה שעצם קיומה, ובוודאי שהתפתחות כלכלתה – לכן גם קיום המדע שבה, נבע מהעלייה. בשיחה זו אנסה לסקור בקצרה את התרומה הישירה והמשנית של גלי העלייה השונים מעל התפתחות המדע בישראל, תוך דגש מיוחד על גל העלייה האחרון מברית המועצות לשעבר. אנסה גם להצביע על הגירה בכלל, ועל עלייה לישראל בפרט, כגורם בהתפתחות המדע שעשוי לאזן כמה מהחסרונות של "מדע בארץ קטנה" שעליהם הצביע פרופ' יוסף בן-דוד במאמרו בכותרת זו, שנכתב לפני מחצית היובל.

ברור שתרומת כל גל הגירה להתפתחות המדע תלויה בכמה תנאים:

א. מספר אנשי המדע מן השורה הראשונה בין המהגרים.

ב. רמת ההשכלה של אוכלוסיית המהגרים בכללה.

ג. אפשרויות הקליטה במדע (שהן פונקציה של המצב הכלכלי בארץ הקולטת ושל מצב מוסדות ההוראה והמחקר בה).

ד. המגמות הסוציאליות, תרבותיות ואידיאולוגיות המשפיעות על בחירת התעסוקה של המהגרים. ברור שלגבי העליות הראשונות לארץ-ישראל לא התקיים אף אחד מארבעת התנאים הנ"ל. שלוש העליות הראשונות היו עליות של חלוצים, והרביעית – עלית הבורגנות הזעירה הפולנית. הן הביאו ארצה מעט מעוד אנשי מדע. תשתית הקליטה המדעית היתה כמעט אפסית – הטכניון והאוניברסיטה העברית נוסדו רק ב-1925. יתר על כן, האידיאולוגיה המכוונת לא עודדה את הקריירה המדעית. למרות זאת החלה להיבנות התשתית האקדמית לשני במוסדות הנ"ל, וזאת ע"י עולים בעיקר, כאשר רוב הדמויות הבולטות הן במדעי הרוח, ובמיוחד – ביהדות, כגון יוסף קלוזנר, גרשום שלום, אביגדור צ'ריקובר, יחזקאל קויפמן ובנימין מזר.

עליית יהודי מרכז אירופה שינתה את התמונה. חלקם הצטרף כבר בשנות העשרים, כמו אברהם הלוי פרנקל במתמטיקה, פרידריך שמעון בודנהיימר והיינץ אופנהיימר במדעי החי והצומח, אריה אולצקי ברפואה, אלפרד בונה בכלכלה ושמואל סמבורסקי בפילוסופיה של המדע.

אבל המסה הגדולה ממרכז אירופה הגיעה לאחר עליית הנאצים והפשיסטים לשלטון. הקהילות היהודיות דוברות הגרמנית והאיטלקית היו קהילות ברמה גבוהה ביותר של השכלה, ועם מספר רב של מדעני צמרת, והוטטליות של ההגירה גרמה לכך שכל אלה היו מועמדים פוטנציאליים לעלייה. גם אם ארצות הברית זכתה בחלק הארי של אוצר התרבות והמדע של קהילות אלה, אוצר שהציעד אפילו מדינה עצומה כארצות הברית צעד גדול קדימה בשטחים רבים, שהמפורסם בהם הוא הפיסיקה, הרי גם אותו חלק קטן מהמדענים שבא לארץ ישראל שינה לחלוטין את התמונה כאן, הציב סטנדרטים חדשים והעלה את ארץ-ישראל על המפה המדעית העולמית. כך נוצרו הגרעין וגם הדפוסים למחקר המדעי של היום, בד בבד עם ביסוס הרפואה, הקמת התזמורת הפילהרמונית וכו'.

מארבעת התנאים שמניתי לעיל, שלושה התקיימו במיטבם – הן הפוטנציאל הגבוה במיוחד והן עובדת היות העלייה בעיקרה לא אידיאליסטית. מה שמנע מהיישוב דאז לזכות בתרומה גדולה בהרבה של העלייה למדע היה מיעוט האמצעים וחוסר התשתית לקליטה באקדמיה. לדוגמה, לעומת פרופ' אברהם הלוי פרנקל שנקלט, הפרופסורים אוטו טפליץ וישי שור, מגדולי המתמטיקאים של הדור ההוא, ועוד רבים, לא מצאו עבודה אקדמית בארץ. בין ה"החמצות" אפשר למנות גם את המתמטיקאי מכס (מנחם) שיפר ואת הפיסיקאי יוג'ין ויגנר. למרות זאת, עלייה זו תרמה לישראל את פרנץ אולנדורף, ארנסט אלכסנדר, זאב פרקש, ישעיהו ליבוביץ, יהושע בר-הלל, חיים רבין, נפתלי טור-סיני והאחים צונדק, ואת אבי התעשייה האופטית הישראלית עמנואל גולדברג ועוד רבים, ומאיטליה את יואל רקח, גד טדסקי, רוברטו בקי ואחרים. אלה קבעו את האופי, כיווני המחקר והרמה האקדמית בארץ לשנים רבות.

טענתו של פרופ' בן-דוד בדבר התנוונות הירושה הגדולה של אנשי המדע הדגולים שעלו ארמה בעלייה זו, ובדבר הידרדרות המדע הישראלי לרמה של "ארץ מפגרת מבחינה מדעית" ב-1950 אינה, גם לו היתה נכונה, הוכחה לתזה העיקרית של מאמרו שמדינה קטנה וסגורה צועדת בהכרח למה שהוא מכנה "בלקניזציה" של המדע שלה (אגב, מידת חוזקו של האיום הזה תלויה בהגדרת ההשתייכות הגיאוגרפית של הונגריה...). השנים שמדובר בהן היו שנות מלחמת קיום מרה וממושכת – תחילה ה"מאורעות", אחר-כך מלחמת העולם, ולבסוף מלחמת השחרור. מיטב הנוער התגייס למשימות הלאומיות, ורבים וטובים נפלו בקרבות – הל"ה בלבד היוו חלק לא קטן מעודדת המדע בישראל דאז.

העלייה ההמונית שלאחר קום המדינה לא שיפרה את המצב בתחילת שנות החמישים, משום שלא עמדה בדרישות הפוטנציאל – אפילו העולים בעלי ההשכלה מאירופה עברו את טראומת השואה, שלא לדבר על קטיעת הקריירה האקדמית של אלה מהם שהחלו בה לפני המלחמה. עם זאת, אותו חלק של עלייה זו שבא מקהילות שהיתה בהן מסורת של השכלה מדעית, תרם את חלקו בדור הבא. עשם שבניהם של יוצאי אירופה המרכזית היוו קבוצה כבדת-משקל בדור הצעיר של המדענים בשנות החמישים והשישים, הדור השני של יוצאי פולין, רומניה וכו' תפס את מקומו בדור הצעיר של המדענים בשנות השישים והשבעים.

העלייה שבאה לאחר מכן מארצות המערב היתה קטנה בכמותה, אבל גבוהה מאוד באיכותה, ותרמה אף היא תרומה מכרעת להתפתחות המדע בישראל. לגביה התקיימו כל ארבעת התנאים שמניתי. רמת ההשכלה של עלייה זו היתה גבוהה ביותר, בדומה לזו של האוכלוסייה היהודית במערב, ובארה"ב בפרט (לפי נייר-דיון של ש. אמיר, בנק ישראל 1985, "אינדקס ההשכלה" של עולי 1961-1972 היה גבוה ב-15% מזה של הוותיקים). חשובה מזו היא העובדה שבעליית הרווחה הגיעו ארצה מדענים מהשורה הראשונה. המצב הכלכלי בארץ התייצב, והמערכת האוניברסיטאית והמדעית נמצאה בתקופה זו, כמו בכל העולם המערבי, בתנופת פיתוח אדירה. לבסוף, ההצטרפות לקהילה האקדמית והמדעית תאמה היטב הן את האידיאולוגיה של הוותיקים והן את זו של העולים. כך עלו לישראל מדענים בולטים שהוסיפו למדע הישראלי לא רק את משקלם האקדמי, אלא גם כיווני מחקר חדשים. כך, למשל, דן פטנקין בכלכלה, לואי גוטמן בסוציולוגיה כמותית, ישראל אומן בכלכלה מתמטית, הלל פירסטנברג, בנימין וייס ואברהם רובינזון במתמטיקה, חיים פקריס, יוסף גיליס, סידי גולדשטיין ופנחס רבינוביץ' במתמטיקה שימושית, נתן רוזן, צבי ליפקין, סולי כהן וזאב לב בפיסיקה, ורבים אחרים.

תרומה נוספת של עלייה זו היתה שינוי המבנה של המוסדות האקדמיים מהמודל האירופי למודל האמריקאי, הגמיש יותר ומעודד הרבה יותר צמיחה ותחלופה. דבר זה הקל בהרבה על הקליטה של גל העלייה הבא. בסיכומה של תקופה זו, שמאמרו של יוסף בן-דוד נכתב רק באמצעה, התבדתה תחזיתו, לפחות באופן זמני – ישראל הגיעה לחזית המדע במספר ניכר של שטחים חשובים: שטחים במתמטיקה עיונית ושימושית (כמו: לוגיקה, אלגברה, אנליזה פונקציונלית), בפיסיקה תאורטית, בכימיה פיסיקלית, בכלכלה מתמטית ועוד. דבר זה קרה גם בזכות התגבורת מחוץ, אבל במידה לא פחותה – בזכות הדור הראדון של המדענים הצעירים שהתחנכו בישראל לאחר התגבשות המדינה, ונכנסו בתנופה רבה למחקר הבינלאומי – בזכות אותה מדיניות של השתלבות שיוסף בן-דוד הטיף לה: באמצעות לימודי דוקטורט או השתלמות בתר-דוקטורית ושבתונים במערב, במיוחד בארה"ב, ובזכות ההקפדה על קשרי המדע הבינלאומיים ועל ההקצבה המיוחדת המיועדת לכך.

עתה אנו מגיעים לגל האחרון – עליית יהודי ברית-המועצות ומזרח אירופה. בעצם מדובר בשני גלים: הגל המקדים שך שנות השבעים והגל המסיבי של שנות התשעים. שוב מדובר בקהילות בעלות השכלה גבוהה ביותר. במיוחד הצטיין בכך הגל הראשון: בין העולים בשנות השבעים היה אחוז בעלי השכלה של שש-עשרה שנות לימוד 20% - יותר מכפליים מהשיעור באוכלוסייה הוותיקה. יתר על כן, בקהילות אלה היה מספר גדול מאוד יחסית של מדעני צמרת – במיוחד במדעים המדויקים, וחלקם הגיעו כבר בגל הראשון. בתקופה זו הקילוח היה דק, כך שלמרות הקשיים הכלכליים, יכולת הקליטה התאימה לו.

בקבוצה זו בלטו במיוחד המתמטיקאים שנקלטו בזכות מאמציו של פרופ' יובל נאמן באוניברסיטת תל-אביב. בהם היו איליה פיטצקי-שפירא, דוד מילמן ובנו ויטלי, בוריס מוישזון, ישראל גוכברג ובוטו טרכטנברוט, ומאוחר יותר – יוסף ברנשטיין שהצטרף אליהם אחרי שהות של שנים בהרווארד. בין הפיסיקאים והכימאים אפשר לציין את מרק אזבל, אלכסנדר וורונל ובנימין לווין – מהבולטים בין ה"סירובניקים".

ראש גשר זה היה אחד הגורמים לכך שעם פתיחת השערים בעשור האחרון הצליחה ישראל, ואוניברסיטת תל-אביב בראשה, למשוך עוד מספר ניכר של מדענים וביחוד מתמטיקאים מעולים צעירים יותר, כמו: בוריס צירלסון, יבגני שוסטיין ולאונד פולטרוביץ'. ואכן, השטח המדעי העיקרי בו גל העלייה שינה את המעמד הבינלאומי של ישראל והעמידו על "כמעט מעצמה" הוא המתמטיקה במובנה הרחב. 1%7 מהפרסומים המדעיים במתמטיקה נכתבו ע"י ישראלים (הממוצע לגבי הפרסומים המדעיים בכל השטחים הוא כאחוז אחד). ישראל היא ראשונה בעולם מבחינת מספר הפרסומים המתמטיים לנפש! עדות טובה עוד יותר לכוחה של ישראל במתמטיקה היא העובדה שבקונגרס המתמטי הבינלאומי הקרוב בברלין, ישראל תופסת את המקום הרביעי במספר ההרצאות המוזמנות – לפני נמצאות רק ארה"ב, צרפת והמארחת גרמניה, כשהחרות נמצאות מאחוריה בהפרש ניכר. מתוך תשע ההרצאות המוזמנות מישראלים, שש ניתנות ע"י מתמטיקאים יוצאי ברית-המועצות! מצב זה מהווה פסגה, אך הוא המשך לקו שהחל בשנות השמונים.

מספר המתמטיקאים בעלי תואר PhD בארץ יותר מאשר הוכפל בעקבות העלייה האחרונה. העולים מברית-המועצות מהווים למעלה מ- 20% מהסגל האקדמי במתמטיקה, וייצוגן בפורומים הבינלאומיים עוד גבוה מכך ברבה. חשובה לא פחות היא העובדה שהמתמטיקאים העולים פיתחו בארץ שטחים שלא היו מפותחים כאן, ביחוד בכיוונים הגיאומטריים-אלגבריים, והקימו כאן אסכולות חדשות חשובות. המתמטיקאים מברית-המועצות תגברו באופן משמעותי גם את השטחים הקרובים – מתמטיקה שימושית, גיאומטריקה, הנדסת מכונות ובקרה ועוד. למרות שהעלייה האחרונה הכפילה את אוכלוסיית המדענים בישראל – עד היום נוספו לנו כ- 12,000 מדענים וחוקרים – לא ידוע לי על שום שטח מדעי רחב אחר שבו התרומה של העלייה היא משמעותית במידה הדומה לזו שבמתמטיקה. (בשטחים הלא-מדעיים בולטים, כמובן, השחמט והמוסיקה, ועוד ענפי ספורט ואמנות). ישנם שטחים צרים יותר בהם זה קרה, כמו בחלקים מסוימים בהם זה קרה, כמו בחלקים מסוימים של תורת החומרים.

מדוע דווקא מתמטיקה? אני רואה לכך כמה סיבות. הראשונה היא המספר הרב יחסית של מתמטיקאים יהודים בברית המועצות. מתמטיקה, פרט להיותה "מקצוע יהודי" בדורות האחרונים בכל העולם, אולי גם מסיבות גנטיות, אך יותר מכך משום שאינה מותנה במגע קרוב עם העולם החיצוני. במיוחד היא המקצוע המרוחק ביותר מפוליטיקה, לכן הייתה המפלט הטבעי למשכיל היהודי במשטר הקומוניסטי. מאידך, המקום המרכזי שתפסו היהודים בקהילה המתמטית בברית-המועצות עורר בה גם רגשות אנטישמיים, ולכן גם הרגשת אי-נוחות בקרב המתמטיקאים היהודים. הסיבה השנייה הייתה הפתיחות היחסית של המתמטיקה ואופייה הקוסמופוליטי, כמקצוע בו מכשול השפה הוא מינימלי (בדומה לשחמט ומוסיקה). המתמטיקאים משני עברי מסך הברזל הכירו לפחות את העבודות החשובות של עמיתיהם שמעבר למסך.

הסיבה השלישית היא הרמה הגבוהה של המתמטיקה בישראל. כמו שידוע שכסף מושך כסף, רמה מושכת רמה. אבל יותר מכך השפיע אותו ראש גשר של מתמטיקאים עולים ידועים שנוצר באוניברסיטת תל-אביב בשנות השבעים ומדיניות הקליטה הנמרצת שהיא ניהלה, וביחוד מאמציו הבלתי נלאים של פרופ' ויטלי מילמן.

הסיבה הרביעית היא שבניגוד למחלקות לפיסיקה ולכימיה, שהיו רוויות בסגל הוראה ומעוטות בסטודנטים, המחלקות למתמטיקה היו מסוגלות להתרחב, עם גידול הביקוש למדעי המחשב והצורך בהוראת מתמטיקה כללית לציבור הולך ומתרחב של סטודנטים, ולכן יכלו להציע משרות תקינות לעולים חדשים.

הסיבה החמישית, ולא הפחותה שבהן, היא שבתחומים הפיסיקליים הייתה העדפה ברורה להגירה לארה"ב – הן בגלל המשכורות הגבוהות והן בגלל הציוד המתקדם שהציעו האוניברסיטאות החשובות שם בנדיבות לפיסיקאי הצמרת מברית-המועצות.

גם אם עליית מדעני מדעי הטבע לא שינתה בהרבה את קו הפסגות, היא תרמה הרבה מאוד לגוף הסולידאי של המחקר. ניתן להתווכח על ניתוח הגידול בתפוקה המדעית בארץ בעקבות העלייה לגורמיו – כמה ממנו נובע כתוצאה ישירה מתרומת המדענים העולים, אך אין ספק שנפח המחקר גדל באופן משמעותי. חשובה לא פחות היא התרומה שתקבל ביצירתו של הדור הבא. מאמרו של בן-דוד נכתב בטרם התבטא, בכל חריפותו, משבר דור ההמשך במדע בארצות המפותחות. משבר מזה נובע מהגישה החמרנית הגוברת והולכת בכל חברת רווחה, הגורמת לכך שמספר הבוחרים בדרך הקשה והפחות משתלמת של קריירה מדעית הולך ופוחת. תופעה זו, שהובחנה לראשונה בארצות-הברית, פשתה בכל המערב, ולאחרונה גם ביפן, ואפילו בגוש המזרחי עם בוא הקפיטליזם לשם. הקומפנסציה בארצות-הברית נעשתה, ונעשית גם היום, על ידי המהגרים. במחצית הראשונה של המאה היו אלה היהודים שתפסו את המקום המכריע בין המדענים הצעירים והיום אחה הסינים, היפנים והקוריאנים. הקריירה המדעית בה גם בעלי רקע סוציו-אקונומי נחות יכולים להתקדם בזכות כישוריהם האישיים וכוח הרצון היא אחת הדרכים הטובות ביותר לקידום כלכלי וחברתי כאחד בקהילת מהגרים, בתנאי שיש בה מסורת ותרבות של לימוד ואמביציה. לפיכך, קליטת הגירה היא כנראה תנאי הכרחי לשמירת וקידום המדע בארץ מפותחת – אפילו במדינה גדולה כארצות-הברית. גם צרפת וגרמניה נשענות כיום על הגירה כזו, ובמידה מסוימת – גם בריטניה ושווייץ. גם אצלנו בישראל, שורות תלמידי המחקר במדעים הפיסיקליים היו בתהליך הידלדלות מאיים, והעלייה הרוסית נתנה להן זריקת חיים, עצרה את התהליך ויצרה עתודה חדשה של מדענים. בשבוע שעבר נערך באוניברסיטת תל-אביב אקס הענקת תארי PhD, וזו הפעם השנייה שחמישה עשר ממקבלי התואר הם יוצאי ברית-המועצות. אלו מהווים 10% מכלל הסטודנטים המסיימים, אבל כולם במדעי הטבע, והאחוז שם, לפיכך, קרוב יותר ל- 20%. יתר על כן, בין המסיימים בהצטיינות הם הרוב. אני מתאר לעצמי שהתמונה דומה גם במוסדות האחרים. לפי הדו"ח האחרון של מינהל הסטודנטים, מבין כ- 10,999 סטודנטים עולים, כ- 60% לומדים מדעים וטכנולוגיה, לעומת 28% מכלל הסטודנטים בארץ. במתמטיקה ובמדעי הטבע הפרופורציה היא 33% לעומת 11% !

תרומה חשובה אחרת היא ברמה התיכונית, ודוגמה מרשימה במיוחד היא בית הספר התיכון המדעי המעולה שהוקם בתל-אביב (בבי"ס "שבח") ע"י עולי ברית-המועצות.

נראה לי, לפיכך, שנושא שמירת וקידום הרמה המדעית ונושא המשך העלייה לישראל שלובים זה בזה וישפיעו זה על זה. ללא המשך עלייה יש סכנת ניוון למדע בארץ, וללא שמירה על רמה מדעית גבוהה לא תהיה עלייה איכותית. העלייה תורמת גיוון ומונעת הסתגרות וקיפאון של המדע – סכנות שעליהן התריע יוסף בן-דוד במאמרו.

לא נכנסתי, מחוסר זמן, לדיון בתרומות העקיפות יותר של העלייה להתפתחות המדע. ודאי שהחמצנו הרבה מהפוטנציאל שהיה טמון בעלייה הנוכחית. למשל, יכולנו להקפיץ את החינוך המתמטי והמדעי בבתי הספר בישראל לרמה הגבוהה בעולם. לא ידענו לנצל את כל כח האדם שהגיע אלינו בשטח זה, לצערי, מסיבות שלא אפרט כאן. החמצנו הזדמנות נדירה, ואנחנו נמצאים במקום בינוני למדי בין המדינות המפותחות בהוראת המתמטיקה והמדעיים.

לסיכום, בזכות העלייה לא התממשה, למזלנו, תחזיתו הקודרת של בן-דוד. ישראל מצליחה היום לתפוס מקום של כבוד במדע העולמי. נכון שאמצעה, כמדינה "די קטנה", לא מאפשרים לה לעשות זאת במדע הניסיוני הכבד, אבל ההשקעה הדרושה כדי לשמר את מעמדה בשטחים התיאורטיים ובשטחים החישוביים – שחשיבותם הולכת וגדלה מיום ליום – אינה גדולה. הצלחת מאמץ זה והמשך העלייה שלובים זה בזה. רמת החיים בישראל כבר אינה רחוקה מזו של יתר המערב, וכדי לשכנע מדעני צמרת להצטרף למרכזי מציאות בישראל לא נחוץ עוד הרבה – פרט לתחושת הביטחון האישי. יש להקפיד על המשך שילוב המדענים הישראלים בקהילה הבינלאומית, הן בדרכים המסורתיות כמו שבתונים וביקורים בחו"ל והשתתפות בכנסים וביקורי מדענים מחו"ל בישראל, והן באמצעי התקשורת האלקטרוניים של ימינו. עם זאת, איני יכול שלא להביע לפני סיום דברי את דרגתי העמוקה מפני התגברות האירציונליות המסכנת את מעמדו העתידי של המדע, לא רק בישראל אלא בחלק ניכר של העולם המערבי. סכנה זו נרמזת אף היא במאמרו של בן-דוד, ונראה שהחמירה מאוד מאז. עגלת המדע והתרומה האינטלקטואלית של העם היהודי עמוסה במטען כבד של בר. אל ניתן לעגלות הגדושות בקש וגבבא להטות אותה מהמסילה!

הכמות והאיכות של גל העלייה של שנות התשעים עוררו בנו את התקווה להיעשות בעתיד "שווייץ של המזרח התיכון". מבחינת גודל האוכלוסייה התקרבו לכך, אך מבחינת רמת החינוך בכלל, וההשכלה הגבוהה בפרט – ובעקבות זאת, גם המוצר הלאומי ורמת החיים – ההתקדמות לא הייתה כגודל ההזדמנות. קשה מאד לשפוט את העבר, כיון שאיננו יכולים לדעת "מה היה אילו...". זה נכון גם לגבי פרק ארוך, קשה ומפותל זה של מאבקנו לקליטת המדענים העולים. אמנון פזי היה אחד האנשים המוערכים ביותר בעולם האקדמי בשל יושרתו, חכמתו, והבנתו הרחבה, והשגיו המרשימים כנשיא האוניברסיטה העברית בחילוצה מן המשבר העמוק בו הייתה נתונה בשנות השמונים, ובביסוס וביצור מעמדה של הות"ת. רתיעתו מתכנית קמ"ע נבעה מהחשש שהצלחתנו בקליטה הנרחבת של המדענים העולים באקדמיה תפעל כבומרנג ותפגע בתקצוב העתידי של המערכת האוניברסיטאית. ואכן, יש מקום לחשוד, שזה היה גורם לא מבוטל בדלדולה התקציבית של המערכת בעשור שלאחר כך. מאידך, בהתחשב במדיניות הכלכלית של הממשלה שדגלה בהקטנת הצריכה הציבורית, והעוינות למערכת האוניברסיטאית, סביר מאד להניח שקיצוצי התקציב היו נוחתים על המערכת גם ללא זאת.

אך גם אם הצלחתנו בקידום המדע והתרבות בישראל הייתה מוגבלת, והתבטאה במיוחד במספר מצומצם של תחומים, כמו המתמטיקה, היה למפעל קליטת המדענים העולים ערך אנושי וציוני יוצא מן הכלל. ובכך סיפקנו.

מאידך, היו גם לא מעטים שלא ראו בעין יפה את העלייה הזו – היו שגילו יחס עויין מסיבות דתיות ועדתיות, ועל חלקם עמדתי כשהתייחסתי לעמדות שרי ש"ס (כולל שר העלייה יצחק פרץ). אכזבה מכיוון אחר – מסיבות פוליטיות, הובעה ב-2002, במאמרו של המתמטיקאי מתניה בן-ארצי :

רמת העלייה ועליית הרמה

(תגובה ל'הרהורים על 'עליית המדענים מחבר המדינות', מאת מתניה בן ארצי)
'יהודי ברית המועצות לשעבר בישראל ובתפוצות', מס. 20-21 (תשס"ב)

מכתבו של פרופ' מתניה בן-ארצי הוא כתב-קטרוג על כלל המדענים העולים, המשמץ אותם הן מבחינה מדעית והן מבחינה אנושית. אני מקווה שהוא נכתב בגלל רגשי תסכול ומאי ידיעה, ולא מחמת רשעות. ברצוני להגיב על דבריו ולהזים את טענותיו.

אשר לגבי הרמה בתחומו של פרופ' בן-ארצי, המתמטיקה, אחד המדדים למצוינות המתמטית היא ההזמנה לשאת הרצאה בקונגרס המתמטי הבינלאומי הנערך אחת לארבע שנים. המוזמנים הם אלו שעבודותיהם במשך ארבע השנים האחרונות נחשבות לחשובות ביותר. מתוך 150 ההרצאות המוזמנות בקונגרס האחרון, שנערך בברלין ב-1998, היו 9 הרצאות של מתמטיקאים מישראל – שבזאת הייתה במקום הרביעי לאחר ארה"ב (20), צרפת (14) והמארחת גרמניה (10). מבין תשעת המרצים הישראלים, שלושה היו ילידי הארץ (הרושבסקי, מוזס ושלום מהאוניברסיטה העברית), שלושה שעזבו את ברית המועצות לפני גל העלייה האחרון (ברנשטיין ומילמן מאוניברסיטת ת"א וקיפר מהאוניברסיטה העברית) ושלושה עולים מגל העלייה האחרון (פולטרוביץ' וצירלסון מאוניברסיטת ת"א וברקוביץ' ממכון וייצמן). בקונגרס המתמטי האירופאי השני, שנערך בבודפשט ב-1996, זכה ליאוניד פולטרוביץ' באחד מעשרת הפרסים שהוענקו למתמטיקאים צעירים מצטיינים. בקונגרס השלישי, בברצלונה ביולי זה, זכו סמיון אלסקר ודניס גייצגורי, עולים חדשים שעשו דוקטורט באוניברסיטת ת"א בהדרכת העולים הוותיקים ברנשטיין ומילמן, בשניים מהפרסים...

בעקבות החיזוק והעיבוי של הקהילה המתמטית הישראלית על ידי העלייה, הועלה הדרוג של ישראל על ידי האיגוד המתמטי הבינלאומי לדרגה הגבוהה ביותר, ביחד עם המעצמות הגדולות, כבוד שלא זכו לו מדינות בעלות מסורת מתמטית מפוארת כשוודיה, שוויצריה, פולין או הונגריה. בן-ארצי מנסה ל"הוכיח" את טענתו לגבי רמת המתמטיקאים העולים בכך שחתי מדלית פילדס ופרס וולף, כמו זלמנוביץ', סיני או גלפנד, העדיפו להגר לארה"ב ולא לעלות לישראל. לצערנו, לא זו בלבד שאף ישראלי לא זכה עד עתה במדליית פילדס, אלא גם שאף אחד מהיהודים במערב שזכו בה, כמו שוורץ, כהן, פפרמן, פרידמן או ויטן, לא עלה ארצה. המצב דומה לגבי פרס וולף – שהישראלי היחיד שזכה בו עד עתה היה פֶּיאָטְצֶקִי-שפירא, שעלה מרוסיה בשנות השבעים, הצטרף לאוניברסיטת ת"א והקים בה אסכולה, אך לצערנו נמצא בשנים האחרונות בארה"ב בגלל מחלתו הקשה. האם העובדה שקשה לנו להתחרות בפיתוי האמריקאי, לא בכבוד ולא בכסף, פוסלת את רמתו של כל המדע בישראל?

קריטריון נוסף שבן-ארצי מציע הוא: כמה מהמתמטיקאים העולים היו חברי סגל באוניברסיטאות היוקרתיות ברוסיה או חברי האקדמיה הרוסית למדעים. הוא קובע שהתשובה היא "אפס". לא זו בלבד שהוא טועה ומטעה (ידוע לי שלסולומיאק, במכון וייצמן, היה מינוי באוניברסיטת לנינגרד), אלא שב"הוכחה" זו יש יותר מאשר שמץ של רשעות, כיוון שבפני מתמטיקאים יהודים נחסמה, כמעט לגמרי, הכניסה למוסדות אלה. האם בדק, מבחינה זו, את המתמטיקאים היהודים שהיגרו לארה"ב? האם למיכאל ג'רומוב, אולי הגדול במתמטיקאים של דורנו, הוצעה משרה באוניברסיטה יוקרתית בברייה"מ – שלא לדבר על חברות באקדמיה? לא זו בלבד שיהודים נחסמו בדרכם האקדמית, אלא שאף סרגיי נוביקוב, שאינו יהודי, צורף לאקדמיה הרוסית רק כעשרים שנה לאחר זכייתו במדליית פילדס, וזאת רק בגלל שהעז להגן על עמיתיו היהודים!

ה"הוכחה" הבאה של בן-ארצי היא בכך ש"במכון למתמטיקה באוניברסיטה העברית, שנחשב למוביל בארץ, נקלט רק עולה אחד". אם עובדה זו נכונה, הרי זו אינה הוכחה לרמתם של העולים אלא תעודת עניות למכון למתמטיקה. למזלה של המתמטיקה הישראלית, יכולנו הפעם להימנע מלחזור על שגיאות העבר, כאשר למתמטיקאים מעולים כמו טפליץ, שור או שיפר, לא נמצא מקום באוניברסיטה העברית. ואכן, שאר המחלקות למתמטיקה בארץ, שלא היו שרויות באותה אופוריה של "אני ואפסי עוד", הראו עניין רב יותר בקליטת המתמטיקאים העולים, וחזקו את שורותיהן במידה משמעותית. במיוחד הצטיין בכך ביה"ס למתמטיקה באוניברסיטת ת"א, שבזכות קליטת העולים (ביניהם כמה שהוזמנו להרצות בקונגרסים המתמטיים הבינלאומיים הקודמים, כמו אוֹלְבֶּסְקִי, בורובוי, גלוסקין ושושטיין), ודאי שאינו נופל היום מהמכון למתמטיקה בירושלים.

פרופ' בן-ארצי מואיל, אמנם, להתחשב בכך שכמה מהמתמטיקאים העולים המצטיינים הגיעו בגיל מבוגר מאוד. אך גם כאן הוא מצליח לנסוך טיפת רעל בהסבירו שהם באו לישראל מחוסר ברירה, מכיוון שלא הצליחו למצוא משרה במערב, ואף מביא דוגמה של שניים מהם שעלו ארצה, אך בניהם מצאו משרות בחו"ל. ומה בדבר מתמטיקאים ישראלים מצטיינים שירדו, אפילו כאלה שהיה להם מינוי באוניברסיטה העברית, האם אין בהם כאלה שהשאירו בישראל את הוריהם ונסעו לקצור תהילה וממון בשדות זרים? גם הישראלי היחיד שזכה במדליית נְבֶּנְלִינָה (המקבילה במדעי המחשב למדליית פֶּילְדְס) עזב את האוניברסיטה העברית והיגר לארה"ב שנה לאחר שזכה בה.

עובדה היא שעליית שנות התשעים הייתה, ברובה, עלייה לא אידיאולוגית. מבחינות רבות היא מזכירה מאוד את עליית יהודי מרכז אירופה עם עליית הנאציזם. גם אז זכתה ארה"ב, מאותן סיבות, בשמנת שבשמנת. אבל התרומה שהביאה עלייה זו למדע ולתרבות בישראל הייתה בעלת חשיבות מכרעת. אם ישראל יוצגה בקונגרס המתמטי ע"י 6 מתמטיקאים מבריה"מ מתוך תשעה, וארה"ב ע"י עשרה (שכחציים יהודים) מתוך עשרים, הרי שהתרומה היחסית לישראל היא גדולה הרבה יותר. חשובה לא פחות מרמתם הגבוהה מאוד של המתמטיקאים המובילים שבין העולים היא העובדה שהמתמטיקה הישראלית התרחבה, בעקבות העלייה, לשטחי מחקר חשובים שלא היו מיוצגים בה לפני כן במידה הראויה.

בנוסף להתקפתו על רמתם המדעית של העולים, תוקף אותם בן-ארצי גם על עמדותיהם הפוליטיות והחברתיות, ושוב ללא כל צדק והגינות. מדוע הוא דורש מהם שיהיו שותפים לעמדותיו בענייני דמוקרטיה וזכויות אדם יותר מאשר אחיו ואחותיו ילידי הארץ¹⁹⁷ או עמיתיו העולים מארצות המערב? זה לגיטימי בהחלט להיות מאוכזב מכך שהעולים אשר נכוו קשות מהקומוניזם הסטליניסטי חושדים ופוסלים כל דבר שמזכיר להם את סיסמאות הסוציאליזם ואחוות העמים. חבל, אמנם, על כך שהאידיאליזם איבד את חינו בעיניהם (ואף בעיני רבים מהוותיקים), אך אין זו סיבה להתקפה מרה וחסרת בסיס כזו של פרופ' בן-ארצי.

בהקשר זה כדאי לחזור ולהדגיש, שהמאבק והמאמץ לקליטת העלייה היה משותף וחצה גבולות בין מפלגות והשקפות עולם. זה היה נכון לגבי המועצה הציבורית למען יהודי ברית-המועצות בכלל, ונכון עוד יותר לגבי ועד המדענים ופעילי קליטת המדענים. זכיתי לפעול מקרוב עם יובל נאמן מימין, ועם יאיר צבן ולובה אליאב משמאל, עם אתיאיסטים רציונליסטים מושבעים כיובל ודתיים מאמינים בכל נפשם ומאודם כמו בנימין פיין – וזאת למרות שמבחינת היחס והתמיכה בעלייה ובאתוס האקדמי היו, כפי שעולה גם מסיפורי, הבדלים גדולים בין המפלגות והממשלות השונות.

כחברים רבים בין הפעילים שהזכרתי ובין עמיתינו באוניברסיטאות, זכיתי להיות מעורב אישית לא רק בקליטת האקדמאים העולים במערכת ההשכלה הגבוהה בארץ, אלא גם בעזרה אינדיבידואלית למדענים העולים – בסידורי דו"ר, בריאות, ושאר בעיות שצצו. בין אלו נעים במיוחד לי להביא כדוגמה את ז'ניה (יבגני) ומיליה (אמיליה) שוסטין, וזאת מכמה סיבות: האחת היא ששניהם נקלטו היטב והגיעו להיות פרופסורים מן המניין באוניברסיטת תל-אביב, אם כי דרכם לכך הייתה שונה: יבגני שוסטין, שהגיע למחלקה למתמטיקה עיונית באוניברסיטת תל-אביב ב-1991, זכה במשרה תקנית של מרצה בכיר כמלגאי גואסטלה. אשתו, אמיליה פרידמן, מתמטיקאית אף היא, עלתה שנה אחריו ועברה, את המסלול הארוך במחלקה להנדסת חשמל בפקולטה להנדסה – דרך תכנית גלעדי ותכנית קמ"ע, עד שהועלתה אף היא לדרגת פרופסור מן המניין. סיבה שנייה היא ידידותנו, שתחילתה כאשר ז'ניה שוסטין עלה בגפו, בהשאירו את משפחתו בסמרה (קויבשב) - עד שיסדר בארץ. הוא התגורר בביתנו, אחרי כשנה הביא משם גם את אשתו מילה ובנם הקטן בוריס, ושלושתם גרו אתנו עוד כשנה עד ששכרו דירה.

יבגני שוסטין ואמיליה פרידמן

¹⁹⁷ מתניה בן-ארצי הוא אחיהם של שרה נתניהו – אשת ראש הממשלה, וחגי בן-ארצי בעל הדעות הימניות הקיצוניות.

לסיום, הנה דברים שאמרתי בישיבת זיכרון של האקדמיה הלאומית למדעים, 14.5.07
על פעילותו של פרופ' יובל נאמן בעליית וקליטת המדענים מברה"מ בישראל

לפני שנתיים, ב 17.5.2005, ציינו בוועדת המדע של הכנסת את יום הולדתו ה-80 של יובל, ונפלה אז בידי הזכות לתאר מקצת מפועלו של יובל במאבק ליציאת המדענים היהודים מברית-המועצות ובקליטתם בישראל. לא תיארתי לעצמי אז כי תוך זמן כה קצר אתבקש לשוב ולספר על כך – קיוויתי שיש לי זמן עד יום ההולדת התשעים, ועד אז ישכחו כולם מה שסיפרתי לפני שנתיים. אני מתנצל על כך שאני חוזר במידה רבה על דברים שאמרתי אז, ומצטער צער עמוק על כך שהפעם יובל כבר לא נמצא אתנו, ולא יוכל להוסיף על הדברים או לתקן אי דיוקים בדברי.

פעילותו של פרופ' נאמן למען העלייה והקליטה של המדענים היהודים מברית-המועצות היא רצף של עשייה בלתי נלאית, במשך עשרות שנים, תחילה - במאבק למען יציאתם מברה"מ ובהמשך – לקליטתם בישראל. בנושא עליית יהודים לישראל ראה יובל נאמן תמיד מטרה ראשונה במעלה – הן מבחינת העם היהודי והן מבחינת עתיד מדינת ישראל – מטרה שעבורה ראויים וכדאיים כל מאמץ וכל מאבק. יובל, בתובנתו המעמיקה, תפס את המקום המרכזי שהאינטליגנציה בכלל, והמדענים בפרט, תפסו בקהילה היהודית בברית-המועצות, ואת התפקיד המכריע שהם יכולים למלא הן בפתחת השערים ליציאת היהודים, הן בעלייה לישראל והן בתרומה העצומה שעלייה זו יכולה לתרום למדינה.

את פעולתו של יובל למען יציאתם של המדענים היהודים מברית-המועצות במשך כעשרים שנה, שנות השבעים והשמונים, הכרתי אז רק באופן חלקי ביותר. בדברי חברי ועמיתי פרופ' ויטאלי מילמן תוארו השנים הראשונות של פעילות זו כפי שהיא נראתה שם, בברית-המועצות. אני אוסיף על כך מעט ממה שלמדתי מפעילי העלייה כאן, ובמיוחד מרות בראון, מי שהייתה מנכ"לית המועצה הציבורית למען יהדות ברית-המועצות, והממשיכה כיום לכהן כמנכ"ל ממשיכתה של המועצה, סלי"ע – המרכז לסיוע לעולים במצבי משבר.

לפי מה שלמדתי מרות, יובל נאמן נקלע למאבק למען המדענים היהודים מברה"מ עוד ב-1965, כאשר הופיע בניו-יורק טיימס מכתב מרושע, החתום, כביכול, ע"י לב לנדאו, הפיסיקאי הנוודע חתן פרס נובל. המכתב התפרסם כשלנדאו עצמו, שסבל מפגיעה מוחית, כבר לא היה מסוגל לכתוב מטוב ועד רע. במכתב נאמר שהיהודים בברה"מ נהנים מכל זכויות האזרח, ואינם סובלים בדרך כלשהי. יובל גייס מספר מדענים אמריקאים ידועי שם, יהודים ולא-יהודים, אשר כתבו יחד אתו מענה לפרסום שנכתב, כביכול על ידי פרופ' לנדאו.

לאחר מלחמת ששת הימים, עם יציאת מספר מצומצם של מסורבי עליה, השכיל יובל להבין כי יש סיכוי רציני שהשבט היהודי הגדול והחשוב הנמצא מאחורי מסך הברזל יהיה מוכן לעקור ממקומו, במידה שייפתחו השערים. אכזבה מהמשטר וממדיניות האפליה, גילויי האנטישמיות וחוסר תקווה למימוש עצמי בברה"מ, חברו יחד עם גאווה והזדהות עם ישראל. כל זה התחוור לו גם מפניות שפנו אליו אישים מובילים מקהילת המדענים וגם בפגישות דיסקרטיות שהוא עצמו קיים. התבהרו גם הממדים של מסע הדיכוי נגד יהדות הדממה, שחלקים ממנה החלו להשמיע קולם. בשנת 1971, כשיובל היה נשיא אוניברסיטת תל אביב, פנה אליו דוד פריטל ז"ל (שנפטר אשתקד), שהיה אז מזכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ – גוף וולונטארי על-מפלגתי שקם ב-1970, וביקש ממנו לעמוד בראש ועד מדענים אוטונומי ליד המועצה הציבורית. מאותה עת ואילך עמד יובל נאמן בראש המאבק לפתיחת שערי ברה"מ ליציאת מדענים יהודים. לוועד המדענים הצטרפו מדענים מובילים מכל האוניברסיטאות בישראל, שהיו אמונים על הקשר עם עמיתיהם בברה"מ.

בוועידה הבינלאומית שהתכנסה ב-1971 בבריסל, בסימן "שלח את עמי", השתתף פרופ' נאמן ואף הפעיל את הקשרים הרבים שהיו לו בעולם המדע, ומשלחת משמעותית של מדענים, בתוכם חתני פרס נובל, הגיעה לוועידה. הייתה זו התשתית, שעתידיה הייתה להתרחב בעתיד ולסייע למנף, במשך שנים, את הפעילות הבינלאומית למען המדענים היהודים בברה"מ.

תמיכתו של יובל נאמן במאבק המדענים הייתה ללא לאות וללא סייג, בארגון ותזמור של תמיכה בינלאומית בסמינרים המדעיים של המסורבים ובשביתות הרעב שלהם, וע"י גיוס מדענים מרחבי העולם לביקורים אצלם. כל אלה היוו לחץ על השלטונות הסובייטיים כשם שגם פרסומים וכתבות בעיתונות המערבית העניקו הגנה וחסינות מסוימת למסורבים. דוגמא לכך – הסמינר המדעי של ימי א' בחודש אוגוסט 1973 בו נטלו חלק 41 מדענים מהמערב, וכתבות עליהם פורסמו בכתבי העת Nature ו-Physics Today, כתבי עת מרכזיים בעולם המדעי.

כפי שתיאר היטב פרופ' ויטאלי מילמן, המדענים עצמם, שנאלצו להתמודד עם פיטורים מאוניברסיטאות וממכוני מחקר, מעקב בלתי פוסק, התנכלויות להם ולמשפחותיהם ואיומים עליהם, חשו שיש מי שמחזק את ידיהם ומעריך את ההקרבה העצומה שבהתמודדותם ואת אומץ הלב והנחישות שהפגינו, ויש מי המצפה להם כאן, בישראל, כשהמאבק ישא פרי.

לפי מה שלמדתי מרות, יובל נאמן נקלע למאבק למען המדענים היהודים מברה"מ עוד ב-1965, כאשר הופיע בניו-יורק טיימס מכתב מרושע, החתום, כביכול, ע"י לב לנדאו, הפיסיקאי הנוודע חתן פרס נובל. המכתב התפרסם כשלנדאו עצמו, שסבל מפגיעה מוחית, כבר לא היה מסוגל לכתוב מטוב ועד רע. במכתב נאמר שהיהודים בברה"מ נהנים מכל זכויות האזרח, ואינם סובלים בדרך כלשהי. יובל גייס מספר מדענים אמריקאים ידועי שם, יהודים ולא-יהודים, אשר כתבו יחד אתו מענה לפרסום שנכתב, כביכול על ידי פרופ' לנדאו.

לאחר מלחמת ששת הימים, עם יציאת מספר מצומצם של מסורבי עליה, השכיל יובל להבין כי יש סיכוי רציני שהשבט היהודי הגדול והחשוב הנמצא מאחורי מסך הברזל יהיה מוכן לעקור ממקומו, במידה שייפתחו השערים. אכזבה מהמשטר וממדיניות האפליה, גילויי האנטישמיות וחוסר תקווה למימוש עצמי בברה"מ, חברו יחד עם גאווה והזדהות עם ישראל. כל זה התחוויר לו גם מפניות שפנו אליו אישים מובילים מקהילת המדענים וגם בפגישות דיסקרטיות שהוא עצמו קיים. התבהרו גם הממדים של מסע הדיכוי נגד יהדות הדממה, שחלקים ממנה החלו להשמיע קולם. בשנת 1971, כשיובל היה נשיא אוניברסיטת תל אביב, פנה אליו דוד פריטל ז"ל (שנפטר אשתקד), שהיה אז מזכ"ל המועצה הציבורית למען יהודי ברה"מ – גוף וולונטארי על-מפלגתי שקם ב-1970, וביקש ממנו לעמוד בראש ועד מדענים אוטונומי ליד המועצה הציבורית. מאותה עת ואילך עמד יובל נאמן בראש המאבק לפתיחת שערי ברה"מ ליציאת מדענים יהודים. לוועד המדענים הצטרפו מדענים מובילים מכל האוניברסיטאות בישראל, שהיו אמונים על הקשר עם עמיתיהם בברה"מ. בוועדה הבינלאומית שהתכנסה ב-1971 בבריסל, בסימן "שלח את עמי", השתתף פרופ' נאמן ואף הפעיל את הקשרים הרבים שהיו לו בעולם המדע, ומשלחת משמעותית של מדענים, בתוכם חתני פרס נובל, הגיעה לוועידה. הייתה זו התשתית, שעתידה הייתה להתרחב בעתיד ולסייע למנף, במשך שנים, את הפעילות הבינלאומית למען המדענים היהודים בברה"מ. תמיכתו של יובל נאמן במאבק המדענים הייתה ללא לאות וללא סייג, בארגון ותזמור של תמיכה בינלאומית בסמינרים המדעיים של המסורבים ובשביתות הרעב שלהם, וע"י גיוס מדענים מרחבי העולם לביקורים אצלם. כל אלה היוו לחץ על השלטונות הסובייטיים כשם שגם פרסומים וכתבות בעיתונות המערבית העניקו הגנה וחסיונות מסוימת למסורבים. דוגמא לכך - הסמינר המדעי של ימי א' בחודש אוגוסט 1973 בו נטלו חלק 41 מדענים מהמערב, וכתבות עליהם פורסמו בכתבי העת Nature ו-Physics Today, כתבי עת מרכזיים בעולם המדעי.

יובל נאמן היה לא רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים, ואוניברסיטת ת"א, שבראשה עמד מ 1971 עד 1975, הייתה החלוצה בקליטת כתריסר מדענים בולטים שהצליחו לצאת מברה"מ לאחר שנות סירוב רבות, למרות התנגדות הק.ג.ב., כמו הכימאי בנימין לויץ, הפיסיקאים מארק אזבל ואלכסנדר וורונל, והמתמטיקאים איליה פיאטצקי-שפירא, דוד וויטאלי מילמן, בוריס מוישזון וישראל גוכברג ואחרים. יובל היה מעורב אישית בקליטה של כל אחד מהם. ראש גשר זה של מדענים שעלו מברית המועצות, היחיד בארץ בשנים ההם, היווה כוח מושך ומילא תפקיד חשוב מאוד בקליטת העלייה האיכותית בשנות התשעים.

גל העלייה המצומצם של שנות השבעים הראשונות לא כיבה את חזון פתיחת שערי בריה"מ לרווחה ועליית המוני מדענים משם. כבר בשנת 1973 הקים סנאט אוניברסיטת ת"א ועדה שדנה בהכנה לקליטת מדענים יהודים בראשות אביבי יבין. הוועדה הציעה תכניות לאומיות לטווח הקצר ולטווח הארוך. האוניברסיטה המשיכה בקליטת מדענים עולים גם כשהגל הראשון הפך לטפטוף. הוקם בה מכון מיוחד לקליטה ראשונית של מתמטיקאים עולים. בהמשך שנות השבעים ובשנות השמונים נקלטו באוניברסיטת תל-אביב, עוד כתריסר מדענים מברית המועצות, גם הם במדעים המדויקים ובהנדסה. ככל שגדל מספרם של המדענים שהותר להם לצאת ולעלות לישראל בשנים אלה, התברר שחייבת להינקט היערכות חדשה לקליטתם וכך, ביזמתם של דוד פריטל וועד המדענים, בראשות יובל נאמן, הוקם ב-1973 המרכז לקליטה במדע, שהבטיח עבודה למאות מדענים עולים. תחילה פעל המרכז במסגרת משרד ראש הממשלה, ליד המועצה הלאומית למחקר ופיתוח, ולאחר מכן – במשרד הקליטה. גוף זה פועל עד עצם היום הזה בקליטת מדענים עולים.

ועד המדענים המשיך בפעילותו בראשותו של יובל עד פתיחת שערי ברית המועצות וגל העלייה הגדול. עתה הפכה קליטת העלייה למשימה העיקרית. פרופ' נאמן, שנאבק על זכות היציאה אל מול השלטון הסובייטי, נדרש, במהלך השנים, כשנפתחו סוף-סוף השערים, גם למאבקים בגורמי הממסד הישראלי בנושא הקליטה. יובל נאמן היה שותף גם להשגת מקורות מיוחדים חוץ-ממשלתיים לקליטה. הוא דאג באופן אישי להבאת מדענים בולטים ולהבטיח להם תנאי קליטה הולמים ששכנעו אותם לבוא, ואחרים – לבוא בעקבותיהם.

מכאן ואילך אני יכול כבר לספר על פעולותיו של יובל מניסיוני האישי. פעילותי אני בנושא, עד הזמן ההוא, התמצתה בעיקר בקליטת המתמטיקאים העולים שהגיעו אלינו החל מ 1970. לקראת

1990, כשהסתמנה האפשרות של גל עלייה גדול, נסחפתי יותר ויותר לנושא קליטת כלל המדענים העולים, תחילה בתפקידי כדיקאן הפקולטה למדעים מדויקים ואחר כך, בנוסף, כדיקאן מיוחד לקליטה. אז למדתי על פעילותו של ועד המדענים והצטרפתי אליו. יובל, שהיה עסוק למדי באותה תקופה בפעילות הפוליטית, ביקש ממני לכהן ביחד אתו כיו"ר עמית של הוועד.

עוד קודם לכן התבקשתי להצטרף לצוות שיציע תכנית לקליטת מדענים עולים. כמדומני שהיוזמה הייתה של מרכז ספיר. דובר אז על 100,000 עולים צפויים, והערכנו שיהיו ביניהם כאלפיים מדענים. הכנתי הצעת תכנית כזו, וועד המדענים אימץ אותה.

ביוני 1990 התמנה יובל כשר המדע והטכנולוגיה, השאיר אותי בראשות הוועד ונעשה לנקודת המשען שלנו בממשלה. פעולתו בתוך הממשלה, הן כשר המדע והטכנולוגיה והן בתפקידו הנוסף כשר האנרגיה והתשתיות, הייתה קריטית לקליטת המדענים העולים והעלייה בכלל.

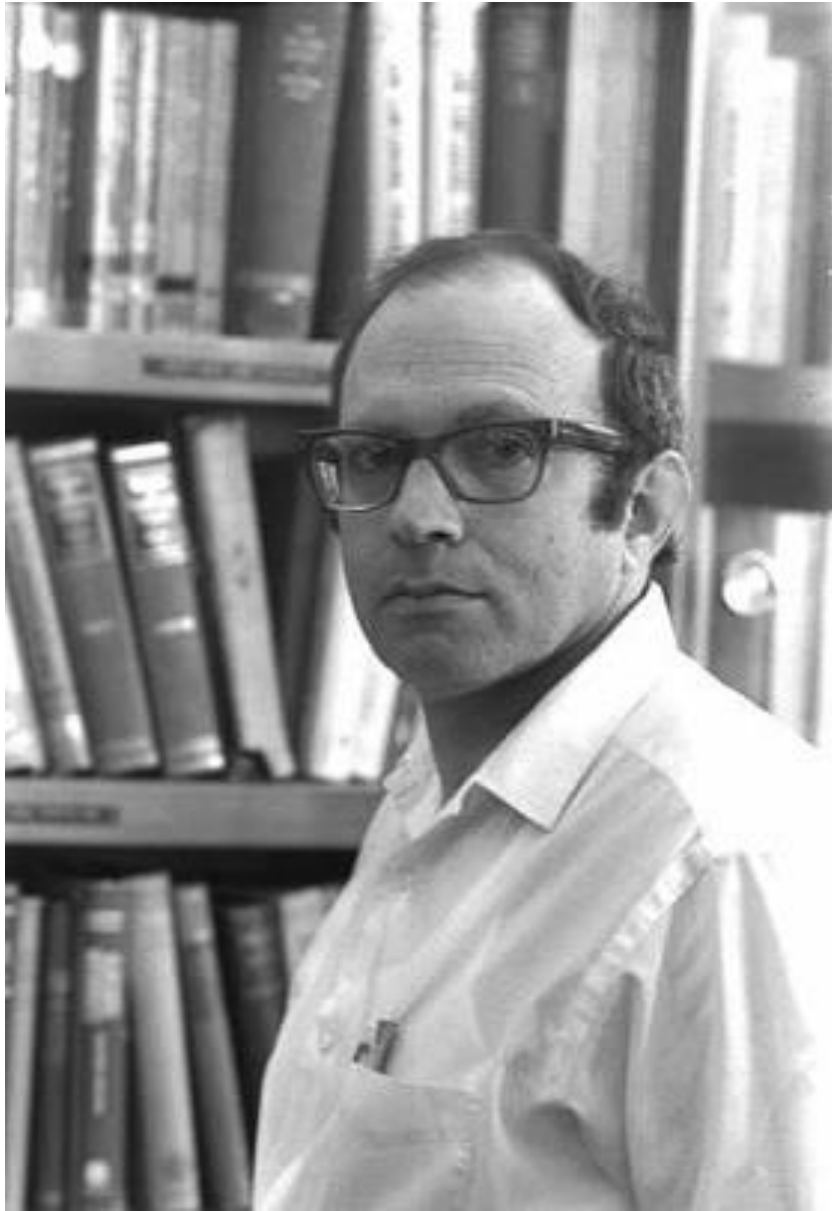
התוכנית לקליטה רחבה של המדענים העולים, תכנית כוללת שהוגשה על ידי ועד המדענים לקליטת 1,500 מדענים עולים מתוך 100,000 העולים הראשונים, הוצגה על ידו בממשלה והועברה בוועדת השרים לענייני קליטה. וגם אם לא יושמה במלואה, הצליח יובל לקבל ולהפעיל חלק משמעותי שלה במסגרת משרד המדע שתקציבו הוכפל כמה מונים לצורך זה. בין השאר, הפעיל המשרד תכנית גדולה לביצוע מחקרים של מדענים עולים, בשיתוף עם עמיתיהם הוותיקים, תכנית זו פעלה במלוא היקפה בזמן כהונתו של יובל כשר, עד שפרש בראשית 1992, החלה להצטמצם עם פרישתו והופסקה לקראת סוף שנת 1994. השתתפו בה בסך הכל כ- 500 מדענים מחבר המדינות. גם משרד האנרגיה והתשתיות, בראשותו, עשה מאמצים יוצאים מן הכלל לקלוט מדענים עולים - גיאולוגים, מהנדסים ואחרים.

כשהתבררו הממדים המדהימים של גל העלייה. מעל ומעבר לכל תקוותינו, החליטה ועדת השרים לענייני מדע וטכנולוגיה בסוף 1991, ביוזמתו של יובל נאמן, להקים ועדה לאומית לתכנון ארוך טווח לקליטת מדענים עולים, והתוכנית שגובשה על ידינו בוועדה זו התייחסה לצפי של 12,000 מדענים עולים. ואכן, בעשר השנים מאז נפתחו השערים עלו כמעט מיליון עולים מבריה"מ, וביניהם למעלה מ- 13,000 מדענים, שקרוב ל- 10,000 מהם סודרו, ולו גם זמנית, בתעסוקה.

באוגוסט 2005 שלח לי יובל נאמן מאמר, ובהקדשה הקצרה בכתב ידו הצלחתי לפענח את המילים הבאות:

"וזה תודה על כל שיתוף הפעולה בינינו מזה שנים רבות, כאן ובצ'ק"ר "בחזית הרוסית" ... נראה לי שיש לנו רקורד Guinness of אסר להיקף הקליטה קלאסנו באסק הנשים הקלות" ..."

אבל, אם גם היה לי חלק כלשהו בקליטת המדענים, הרי המאבק למען הבאתם ארצה היה מפעלו הכמעט בלעדי של יובל. קשה לחשוב על מישהו שלפעולתו האישית הייתה חשיבות כה מכרעת לעליית המדענים היהודים מברית המועצות לשעבר, ולהשפעה המבורכת שהייתה לעלייה זו על העלייה כולה, על המדע בישראל ולכלכלת וביטחון ישראל.

יובל נאמן (1925-2006)